4

Ex secunda recognitione.

¶ Jacobus Stapulensis: Reuerendo patri Joanni Rellico: Episcopo Andegauensi/Confessori Regio.

P Latonis in Protagora sententia videt̃ esse/eas artes que ad victũ ꝑtinent
humanũ: ꝓuidẽtiã humanã reperisse. q̃ aũt ad bene/beateqꝫ viuẽdũ: sũmi
dei munere mentibus mortaliũ infusas esse. Et nõ est dubiũ sapientissime
presul/diuinã bonitatẽ mẽtibus humanis singulari quadã claritate illuxis-
se/vt disciplinas emitterẽt: que vitã nostrã cũ priuatã/tũ publicã: diuinorũ
ꝯformi quadã bonitate formarẽt que morales appellantur. Cogitaui itaqꝫ diutiꝰ: si cõ-
mentarij luce redderent̃ clariores/et presertim ee quas Aristoteles benefico munere re-
liquit/tã honestũ laborẽ tibi nõ placere non posse. et michi honestius visũ est in re tam
honesta ingeniũ periclitari: q̃ꝫ remissa / ignauaqꝫ mente: id non attentare. Quapropter
presul optime/paratos tuo nomini de moribus cõmentarios: serena fronte suscipias: q̃
semper fuisti virtutis vere custos/rigidusqꝫ satelles. In hac litteraria expositione quãte
potui breuitati studui: ꝙ Aristoteles similis sit peritissimo architecto qui ita sua edificia
parat: vt nichil desit addendũ/nichilqꝫ sine vicio se offerat demendũ. Questionũ et ar-
gumentationũ (nisi doctrinaliũ que in littera continent̃) viã non tenui: ꝙ mores nõ lon-
ga verborum disceptatione/sed sana intelligentia et recta educatione (vt vult Plato: pa
riter et Aristoteles) parentur. et ꝙ plerũqꝫ contra agendorũ ꝓpositiões/ac regulas con
tentiosos excogitare nodos: plus obesse q̃ꝫ ꝓdesse soleat auditoribꝰ. Sũt eni he regule
eorũ/que semper aut plurimũ fieri nata sunt/et solũ de talibꝰ disciplinarũ precepta ferũ-
tur. contra autẽ plerũqꝫ texunt̃ casuũ monstra earũ rerũ/que nunq̃ꝫ contingũt/neqꝫ cõ-
tingere nata sunt/et falso discipline calumniant̃. nullius enim discipline officiũ est ad ta
lia respõdere/vt neqꝫ ad casualia. verũ cũ taliũ nusq̃ꝫ meminerint discipline: suo sane si-
lentio satis talia damnant. In vnaquaqꝫ virtute adhortationes adiunxi/ꝙ ad beate vi-
uendũ animos flectendi: pondus aliquod habeant. Socrates eni hortando Lysidem
moralem fecisse Laertius autor est. Ad quod faciendum exempla ex Plutarcho/Pli-
nio/Herodoto/Halicarnaseo/Q. Cursio/C. Tacito/Justino/Laertioqꝫ deprõpta sunt
Frequenter carmina ex Virgilio/Ouidio/Horatio/Juuenale/Hesiodo / alijsqꝫ poetis
interserui: et si quis causam requirat: Horatius interroganti respondeat. quoniam
Dicte per carmina sortes:
Et vite monstrata via est/et gratia regum
Pierijs tentata modis. Obscenitatẽ verboꝝ etiã in fulminandis vicijs deuitaui: ꝙ huic
discipline maxime accõmoda sit verboꝝ/sentẽtiarũqꝫ honestas. Est eni honestatis ma-
gistra. et proinde si presente Lucretia timeremꝰ eius impudenti verbo offendere pudi-
citiam: tanto magis id nobis cauendum est cum sermonẽ de temperantia agitamus / vt
de ipsa virginitate atqꝫ pudicitia. quapropter de his disputãtes: turpes casus effugiãt/
alioquin rem facient hac casta philosophia plurimum indignam. Tres litteras Argy-
ropili/Leonardi/et Antiquã conciliaui/et capitibus et numeris: vt semper ad consimi-
les numeros: consimilis littera respondeat. et commentarium familiarem ad Argyro-
pilum adiunxi: ꝙ in vertendo Aristotele magne diligentie fuisse commendet̃. in paucis
tamen et raro dissensionis phantasia apparet/que facile legentibus se ingerit. et cõmen
tarium conclusionibus/diuisionibus/diffinitionibus/correlarijs/et consimilibꝰ distinxi:
quo Parhisienses suum philosophandi modum recognoscant ad quorum vtilitatẽ hec
euigilata/non qualia dignũ esset: sed qualia potui dignitatis tue nomine transmissa sũt
ad studiosos. faueant ergo virtutum amatores/memineritqꝫ frequẽter a Lyrico Poe
ta edocti/ꝙ morum studium.
Eque pauperibus prodest/locupletibus eque.
Eque neglectum pueris/senibusqꝫ nocebit.

Vale.

¶ Opus Aristotelis de Morib⁹ ad Nicomachū: Johāne Argyropilo Byzantio tra-
ductore/adiecto familiari Jacobi Stapulensis commentario. Cap. I.

1 Omnis ars/omnisq́ doctrina atq́ actus/itidē et electio: bonū quoddā ap-
petere videt. Quapropter bñ veteres bonū ipsū id esse dixerūt: qđ oīa ap-
petūt. ¶ Finiū aūt differētia q̄dā esse videt. Quidā enim sūt operatiōes:
2 quidā p̄ter has ipsas opera q̄dā. ¶ Atque in q̄b⁹ p̄ter operatiōes aliq̄ q̄dā
3 sūt fines: in iis ipsa opera sūt op̄atiōib⁹ prestabiliora. ¶ Cū vero cōplures
4 sint actus/et artes/atq́ sciētie: fit vt multi sint etiā fines. Medicine nāq́ finis est sanitas/
artis extruendarū nauiū nauis/facultatis rei militaris victoria/et familiaris rei guber-
5 nāde: diuitie. ¶ Que aūt taliū sub aliqua vna potētia sunt: vt ars cōficiendorū freno-
rum/cetereq́ oēs instrumentorū equestriū effectrices: sese habēt ad facultatē equestrē/
et hec cū illis/omnisq́ actio bellica ad militarē facultatē/et ad alias alie simili modo: in
iis oībus fines earū que rationē architecture subeūt: magis sūt expetibiles/q̄ omēs fi-
nes īferiorū. et illi eni horū gratia expetunt. Atq́ nichil interest siue fines actuū ipse sint
operationes/siue preter ipsas aliquid aliud: vt in dictis facultatibus intueri licet.

¶ Primi capitis note. ¶ Primū: argumentū decē librorum se offert cognoscendum. I
¶ Primus discutit de bono: q̄ ipsū omnia appetāt. de diuersitate finiū. de fine agēdorū. q̄ ciuilis sit
facultatis. de auditore morali. de summo bono. q̄ bene educatū esse oportet hui⁹ discipline auditorē.
q̄ felicitas nō sit voluptas. q̄ nō sit honor. q̄ nō sit virt⁹. q̄ nō sit diuitie. q̄ nō sit idea. de fine perfecto.
de felicitate: et quid sit. de preceptis que decet in omni disciplina obseruari. de cōcordia dictorū anti-
quorū cum vera felicitate. de triplici bono: extrario/corporis/et animi. de externis bonis q̄ felicitati
conducāt. de modo quo acquiritur felicitas. q̄ quis in vita dici queat felix. de fortuna. de ipso felice.
de p̄speritatibus et aduersitatibus amicorū/et qualiter pertineāt ad defunctos. q̄ felicitas bonū non
sit laudabile. de anima et de duplici parte anime. II
¶ Secūdus hec. de virtute intellectiua/et morali. de excessu/et defectu. de voluptate/et dolore. de af-
fectu/potētia/et habitu. de mediocritate. de virtute morali quid sit. de mediocritatū dispositiōe. de ve-
recundo/stupido/impudorato. de indignāte/inuido/maliuolo. de oppositiōe tū extremorū inter se/ tū
ipsorū ad mediū. de preceptis que ad ipsum medium ducunt. III
¶ Tertius hec. de voluntario/et inuoluntario. de iis que fiūt maiorū malorū metu: an sint volūtaria.
de circūstantiis et regulis prudentie. Quid voluntariū/et quid inuoluntariū. de electione: et quid sit.
de consultatiōe. de voluntate et volūtate affectabili. de iis que in nostra sunt potestate. de fortitudine.
de forti. de insano. de audace. de timido. de quinq́ modis fortitudinis nō vere. de tēperantia/de cupi-
ditate. de temperante. de intemperante. et insensibili. IIII
¶ Quartus hec. de liberalitate/liberali et p̄digo/de magnificētia. magnifico/ circa decorū rudi/ac
sordido: et pusillo. de magnanimitate/magnanimo/lēto/et pusillanimo. de modestia/modesto/ ambi-
tioso et honoris appetiōe vacante de māsuetudine/mansueto/ iracūdo/ et ira vacuo. de affabilitate/de
affabili/de placido/de adulatore/et cōtentioso. de veritate. de verace. de arrogante/ dissimilatore/de-
licato et malicioso. de comitate. de comi/de scurra et rustico. de verecundia. V
¶ Quintus hec. de iustitia. de iniustitia. quid iustitia. quid iniustitia. de modis iniusti. de p̄portiona-
litate. de iusto distributiuo: de iusto cōmutatiuo. de lucro. de repassiōe. de numo. de indigētia. de iniu-
ria. de iusto ciuili. de iusto herili. de iusto economico. de iusto naturali. de iusto legitimo. de triplici no
cumento: quod aliis irrogatur. de pati iniuriā. de equitate et bonitate. de equo et bono/et quid equus
et bonus. et de eo quod est iniuriam facere. VI
¶ Sextus hec. de recta ratione. de duplici virtute. de partibus anime. et de principiis agendi. de ele-
ctione. de quincuplici habitu intellectus. de scientia. de arte. de prudentia: et quid sit. de intellectu. de
sapientia. de partibus prudētie. de bona consultatiōe. de sagacitate. de sententia. ad quid sapientia et
prudentia prosint. de insita virtute. de connexione virtutū et prudentie. VII
¶ Septimus hec. de heroica virtute. de cōtinētia. de incōtinētia fera. de incōtinētia ire. de defferētiis
voluptatum. de vicio humano. de incōtinente. de cōtinente. de molli. de constante. de speciebus incon-
tinentie. de pertinace. de voluptate. VIII
¶ Octauus hec. de amicitia. de speciebus amicitie. de amicitia in excellētia. de specieb⁹ rei publice.
de amicitia regia. de paterna. de economica. de fraterna. de sodalitia. de filiali. et duplici iusto. de cō-
pēsanda amicitia. de abdicatione. VIIII
¶ Nonus hec. quid amicis debetur. de soluēda amicitia. quomodo se sit habendū ad amicū. de operi-
bus amicitie. de prauis. de beniuolētia. de cōcordia. de beneficētia. de amatore sui. de felicis amicis.
de numero/de fortunis/de precipuo munere amicorū: et fugiēda amicitia malorū. X
¶ Decimus hec. de voluptate. de felicitate contēplatiua. de felicitate actiua. q̄ operatio precipuū sit
de operis peroratiōe. Sed hec omnia ex subiecta formula melius deprehenduntur. Et in adiecta for-
mula precedentes numeri libros designant: sequētes vero in vnoquoq́ librorū moraliū Aristotelis de-
signatos numeros.

¶Ars/habit⁹ recte faciẽdi. vt ars domificatoria: habitus est recte domos extruẽdi. et de arte in sexto
huius. ¶Nomine doctrine: sciẽtias/intellectus/sapientiãq; cõprehendim⁹. scientia eñi doctrina est:
recte ex demõstratione cognoscẽdi. Intellectus vero doctrina: recte principia intelligẽdi. et sapiẽtia/
intellectus/et scientia eorũ que in natura sunt maxime honorabilia. et de scientia et intellectu et sapi=
entia ampli⁹ in sexto hui⁹. voluit et Socrates moralẽ virtutẽ/doctrinã quãdã esse/bene beateq; viuen=
di: sed de ea amplius in secundo huius. Et artis operatio: ꝓprie effectio dicit. virtutis moralis: act⁹/
atq; actio. sciẽtie vero et intellectus et sapientie: contẽplatio. ¶Electio est voluntatis opatio: que ex
consilio ꝓuenit. ⁊ de electione in tertio ¶Triplex est vita. Vna effectiua qua viuunt ij qui aliqua arte
mechanica sibi vitã comparant. Altera actiua qua viuunt ij qui prudentie virtutibusq; moralibus in=
sistunt: vt fortitudini/tẽperantie/liberalitati/iustitie. Tertia est cõtẽplatiua qua degũt qui sciẽtijs et
sapientie incũbunt. Prima est ĩfima. Tertia/sũma: et actiua/media. Per primã imitamur deũ vt ar=
tificem vniuersorũq; actorẽ. per secundã vt ꝓuidentẽ. per tertiã vt separatũ/atq; in se in ocio et tran=
quillitate manentẽ. Prime vite operatiões/effectiões/opificiaq; nuncupantur. secunde/actus/actio=
nes atq; electiones. et tertie contẽplationes: vt precedẽtes continent annotatiuncule. Et cũ Aristote=
les dicit ars/vitã tangit effectiuã. Cũ doctrina/vitã cõtẽplatiuã. nã ⁊ sciẽtie et intellectus/et sapien=
tia doctrine sunt. cum vero dicit actus itidẽ ⁊ electio/vitã tangit actiuã moralẽ atq; administratiuã.
Igit oĩs vita/et effectiua et actiua et cõtẽplatiua hoĩbus boni gratia indulta est. ¶Appetere bonum
est suapte natura in bonũ ferri/instingui/inclinari/ordinariq;. ¶Omnia/oĩa ordinata. Ordinatorũ
regula. Semp imperfectiora perfectiorũ sunt gratia. homo eñi solus a sue nature diuinitate/suiq; fi=
nis rectitudine deuians: plerũq; suas operatiões ad deteri⁹ inordinat/ac peruertit. hinc pendet omẽ
malum/hinc luctus/hinc lachrime/hinc nostrũ exiliũ/hinc flagella experimur diuine clementie nos
oberrantes ad vite rectitudinẽ (ceu pius pater solet filios) reuocãtis frequenter: hinc durissima fata.
Et ad nostras operationes ordinandas/et ad nostre dignioris vite rectitudinem consequendam: hec

disciplina toto conatu nos adiuuat: viā prebet/et preceptorū face illuminat. hanc ergo tuti/precepto=
rum virtutis terite orbitam: qui boni/ qui recti/ quiqꝫ ordinati esse cupitis/et mementote frequenter
huius Stoicorum sententiole.
Semita certe
Tranquille per virtutem patet vnica vite.
Finis est gratia cuius quicq̄ est/quicq̄ue suscipit̄ agēdū. ¶ Finium quidā est suapte natura: qui=
¶ Finis est gratia cuius quicq̄ est/quicq̄ue suscipit̄ agēdū. ¶ Finium quidā est suapte natura: qui=
dam vero nostra indigentia. Finis suapte natura: semper natura melior est ijs que in ipsū ordinātur.
vt felicitas melior virtutibus. Finis aūt nostra indigentia: pro nostro indigentie modo melior est ijs
que in ipsum ordinantur. vt sanitas pro indigentia nostra: melior q̄ medicina. ⁊ grex: ꝓ indigētia no=
stra melior q̄ pastor. hinc fines artiū facit indigentia nostra a dignitate nature degenerare: prudens
autē in naturales fines dirigit. sunt eni factiui habitꝰ suapte natura actiuorū/ꝯtēplatiuorūqꝫ gratia.
Quo fit vt sine prudentia artes degenerēt/et eas in suos fines non dirigamꝰ. est enim prudentia oīm
certa regula. ¶ Opus est quod ex operatione relinquitur. vt ex domificatione domus. ¶ Diuitie sūt
possessiones vt agri/predia/greges/pecunie ⁊ similia: que diuina prouidentia boni vsus gratia mor=
talibus īpartitur. ¶ Ars architectonica/ars pricipalis/ars p̄cipua et que dominat̄. ¶ Frena/ephip=
pia/falere: equorum sunt ornamenta. quid frenum est: notum est. Ephippia/ selle quibꝰ equus insidet̄.
Falere vniuerse equorū instructure/ apparamentaqꝫ. ¶ Sed dubiū surgit quo pacto sequat̄ oīs ars/
oīs doctrina/oīs actus itidē et electio: bonū quiddā appetere vident̄. appetunt igit̄ omnia: bonū. cui
paucis satisfaciēdū est. Eorū que in rerū vniuersitate ordinata sunt: quedā ab ipo bono ꝓxime fluūt:
et hec ordinatissima sunt. quedā a natura/et hec secundū ordinationis tenent locum: et semper in ipsū
bonum/boniqꝫ assimilationē toto conatu nituntur: non impedita. quedā vero ab humana mente: vt ar=
tes/doctrine/actus/et electiones: quequidē minus ordinata sunt quandoquidē ab humana ratione/⁊
arbitrio (que mutabilia sunt: et que plerūqꝫ oberrāt) ꝓficiscunt̄/suāqꝫ ordinationē suscipiūt. Fit itaqꝫ
recte si omnis ars/omnis doctrina/omnis actus/et electio que minus ordinata sunt: bonum appetāt:
vt tanto magis reliqua que multo magis ordinata sunt: ipsum bonum appetant. Et hec argumenta=
tio omnis ars/omnis doctrina/omnis actus/itidē et electio bonum quiddā appetere videntur. igitur
omnia: bonum appetunt/non a parte ad totū: sed a minori ad maius intelligenda est. perinde ac si hoc
pacto argumentet̄. omnis ars bona est/igitur tanto magis omnis virtus intellectualis. Ars/ars me=
chanica atqꝫ seruilis. Neqꝫ hic referat quicq̄ sic enūciare: bonū est quod appetunt omnia/ vel hoc pa=
cto quod appetunt omnia/bonum est. Nam indignum/nefasqꝫ putetur: virtutum disciplinam sophis=
mate violari: verum et quamcunqꝫ aliam seriam/grauemqꝫ doctrinā. Sed hec logicalia missa facia=
mus. ¶ Et quia de expositione littere quapropter bene veteres bonū ipsum id esse dixerunt: quod om=
nia appetunt/inter Argyropilum et Leonardum controuersia est. nam leonardus propter articulum
grecum quod Aristoteles ab bonum adiecit: altiorem intelligentiam manifeste sensit. iccirco Leonar=
dus hoc pacto litteram interpretatus est/quapropter bene ostenderunt summum bonum quod omnia
appetunt. et Argyropilus articulum exprimens: per pronomen ipsum expressit/ vt primo in loco posi=
tum est. quāuis et pronomen ipse in sacris litteris nonnūq̄ diuina sit particula: vt tu autem idem ipe
es/et in sexto capite huius. quocirca licet hic aliquantulū illius diuinioris sensus gratia longiꝰ eua=
gari. Moralis certe vita nichil aliud est q̄ quedam in hominibus diuinorum imitatio/et quātum no=
bis conceditur ad diuina conformatio. et contra: malum nichil aliud est: q̄ ab huiusmodi diuinorum
imitatione abcessus/dissimilatioqꝫ. et omnia quecunqꝫ ordinata sunt/summo bono/summeqꝫ appetibi
li quantum sua natura fert: assimilari nituntur. vt homines per artes assimilantur quantum ipsis cō=
ceditur omnium rerum artifici. et per virtutes morales quibus res moderantur humane: assimilant̄
ipsi bono rebus omnibus prouidenti. et per scientias: assimilantur ipsi omnia scienti/per intellectus:
omnia intelligenti. et per sapientiam: ipsi summe sapienti. et hec sue summe bonitatis vestigia ipi pla
cere putant/ipsaqꝫ acceptare haud aliter q̄ principi numismata/sua quidem effigie insignita place=
re solent. Et inter omnia que deus omnium rerum parens/summaqꝫ bonitas in hoc sensibilium mun=
do clausit: nichil vsqꝫ adeo in tot/et tantis natum est ipsum imitari / et in tam pulchris sue bonitatis
dotibus atqꝫ vestigijs ipsi assimilari: atqꝫ ipse homo/qui diuinitatis sibi concessa sorte non abutitur/
quiqꝫ finem ad quē ipse natus est sequitur. Iccirco solus in hoc inferiori mundo felicitatis (quā pau=
lopost Aristoteles inuestigabit) capax est. Et re vera propter huiusmodi ad ipsum bonum toto natu=
re conatu assimilationem: ipsum bonum/summumqꝫ bonum omnia appetere dicūtur. Si enim omnia
a sole orta videres/et ea diutius contemplatus: videres vnūquodqꝫ quantum posset/quātumqꝫ sue vi=
res valerent niti assimilari ipsi soli/et quanto quid ipsi soli similius euaderet: tanto id melius esse co=
gnosceres atqꝫ felicius. quid tum in illo pulchro rerum certamine ad assimilandum soli existimares/
quid cogitares: nisi res omnes maxime solem desiderare/cuius tanto studio assimilationem querunt/
vestigiaqꝫ requirunt. et si possent/nunq̄ quiescerent priusq̄ ipsum solem essent assecute. sed de illo di
uiniore sensu hactenus. In quo patet neqꝫ Leonardum neqꝫ Argyropilum in sua translatione esse ca=
lumniandum. nunc autem ad littere declarationem procedamus.
¶ Primum caput quinqꝫ conclusionibus partitum est.
Primi capitis Commentarius ad litteram. ¶ Prima conclusio. Omnia bonum appetunt. Nam
1 omnis ars/omnis doctrina/omnis actus/identidem et electio: bonum quiddam appetere videntur.
appetunt igitur omnia bonum. Quo fit vt veteres bene bonum ipsum diffinierint: idipsum esse quod
omnia appetunt. ¶ Secunda conclusio. Quedam inter se finium diuersitas comperitur. Nam finiū
2 quidam est operatio. vt artis citharisandi finis: operatio est/fidium scilicet pulsatio/et quidam opus
ipsum. vt domificationis finis est ipsa domus: que quidem nō operatio sed opus est. finium igitur in=
3 ter se quedam diuersitas/ varietas/differentiaqꝫ est. ¶ Tertia conclusio. Quorum opera sunt fines:

opera ipſa ipſis operatiõibus preſtant/preſtabilioraqꝫ ſunt. Nam quorum opera ſunt fines: operatio-
nes ipſe ipſorum operum gratia ſuſcipiuntur. ſunt igitur talia opera ipſis operationibus preſtabi-
liora. finis enim ijs que in ipſum ordinantur: preſtabilior eſt. ¶ Quarta concluſio. Multarum ſcien- 4
tiarum et artium: multi fines exiſtunt. Scientiarum quidem. nam Arithmetice finis eſt numerꝰ/ nu-
meriqꝫ cognitio/ Geometrie magnitudo/ et Medicine finis eſt ſanitas/ et reliquarum ſcientiarũ finis
aliquis alius eſt. Artium vero. nam artis nauifactiue: finis eſt ipa nauis/ et artis militaris: victoria.
artis vero rei familiaris/ domuſqꝫ curande: finis eſt/ diuitie. notum igitur eſt multarum ſcientiarum
atqꝫ artium multos eſſe fines. et de actibus vt de ſcientijs et artibus idem eſt iudiciũ. ¶ Quinta con 5
cluſio. Quando varie artes ſub vna architectonica/ precipuaqꝫ arte continentur: ipſius architecto-
nice atqꝫ precipue artis finis: finibus aliarum artium principalior eſt. Ut artes quarum hec frenorũ
factiua eſt/ hec ephippiorum/ hec falerarum ſub arte continẽtur equeſtri. he autem/ et ars equeſtris/
omniſqꝫ ſua operatio ſub arte militari vt ſub architectonica/ precipuaqꝫ ꝯtinenẽ: ideo artis equeſtris
finis pricipalior eſt finibus artium frenorum factiuarum/ ephippiorum/ atqꝫ falerarum. et artis mi-
litaris finis principalior ac expetibilior finibus artis equeſtris/ et artium frenorum factiuarum/ re-
liquorumqꝫ apparatuum equorum. Nam artium effectiuarum huiuſmodi apparamentorum: gratia
finis ipſius artis equeſtris exiſtunt. et rurſus earum artium/ et artis equeſtris fines: ipius artis mi-
litaris gratia/ ſuiqꝫ finis conſimiliter exiſtunt. igitur finis equeſtris: finibus frenorum factiue et re-
liquarum predictarum artium expetibilior. et finis artis militaris: ipſius artis equeſtris fine/ fini-
buſqꝫ inferiorum artium itidem principalior/ expetibiliorqꝫ. ⁊ eque in omnibus promptum eſt cogno-
ſcere/ cum varie artes ſub vna architectonica/ precipuaqꝫ continebuntur: ipius architectonice finem
finibus ſub ſe contentarum artium principaliorem ac expetibiliorem eſſe. Et in hoc ars ipa imitatur
naturam. ſiquidem in tali proceſſu minus principales artes/ minuſqꝫ perfecte: perfectiorum ſunt gra
tia. id enim natura ipa facit. Et nichil hic refert an finis architectonice artis: operatio ſit/ an ſit opꝰ.
nã ſemp finibus inferiorum/ contentarumqꝫ artium principalior/ expetibiliorqꝫ habebitur. Et id non
modo in artibus verũ eſt: ſed et in ſcientijs et virtutibus idem quoqꝫ reperitur. vt ſi plures ſciẽtie vniꝰ
gratia ſuapte natura ſunt petite: earum fines illius fine minus precipue/ minuſqꝫ expetibiles ſũt. ⁊ ſi
plures virtutes vnius gratia expeti nate ſunt: illarũ quoqꝫ fines illiꝰ principalis virtutis fine minus
ſunt expetibiles. ſed de his hactenus.

J igitur quiſpiam rerum agendarum eſt finis: quem nos Cap. II. 6
s propter ſeipſum/ cetera autem propter hũc volumus: neqꝫ ſit vt omnia propter
aliud expetamus (eſſet enim hoc modo ſine vllo fine ſemper abitio/ atqꝫ hic no-
ſter appetitus inanis vanuſqꝫ reſultaret) conſtat hunc talem finem: ſummum bonum/
ipſumqꝫ optimum eſſe ¶ Et ad humanã igitur vitam: magnam huiuſce cognitio opem
affert. Nam vt ſagittarij ſignum habentes: magis id quod oportet attingere poſſumꝰ. 7
¶ Quod ſi ita ſit: enitendum eſt hunc ipſum figura quidnam ſit comprehendere: et cu-
ius ſit ſcientie vel facultatis percipere. ¶ Uidebitur autem eius eſſe: que maxime domi- 8
natur/ maximeqꝫ rationem ſubit architecture. Talem autem ſeſe offert ipſa ciuilis facul-
tas. hec enim et quas ſcientias in ciuitatibus eſſe/ et quales quemqꝫ diſcere/ et quouſqꝫ
oportet: inſtituere ſolet ¶ Eas preterea facultates/ que ſummis afficiuntur honoribus:
vt rei militaris/ reiqꝫ familiaris facultatẽ/ ac oratoriam artem/ huic ſubeſſe facultati vi- 9
demus. cum igitur ceteris actiuis ſcientijs hec vtatur/ et leges ferat: atqꝫ inſtituat quid
quiſqꝫ agere/ et a quibus abſtinere debeat: huius finis/ ceterarum omnium facultatum
continet fines. Quo fit vt hic finis ſit bonum ipſum humanum. ¶ Quanqꝫ enim vnius
hominis idem et ciuitatis eſt bonum: ciuitatis tamen comparare conſeruareqꝫ bonum/
maius atqꝫ perfectius eſſe videtur. Nam amabile eſt/ et ſi vni ſoli: maius autem atqꝫ di-
uinius eſt: ſi genti/ ciuitatibuſue ſit acquiſitum: partumqꝫ conſeruetur. hec igitur appe-
tit hec doctrina: cum ſit facultas quedam ciuilis.

Secundi capitis note. ¶ Uirtutum operationes/ et que ad ipſas perducunt: actiones nuncupa-
mus. ¶ Agenda et agibilia ſunt operationes ex virtute: aut ad parandam virtutem ſuſceptibiles/ itẽ
et ipſe ex operationibus acquiſibiles virtutes ¶ Ciuilis facultas eſt que circa amminiſtrationem le-
gum/ iuſtitieqꝫ legitime tota deſudat. et cum tres ſint reipublice ſpecies: regia/ optimatum/ et cen-
ſupotentum: hec ciuilis facultas vniuerſe diſpenſatiua iuſtitie: cuncta in rebus mortalibus in ima-
gine primi diſponens/ gubernans/ cunctiſqꝫ ſolicite prouidens: maxime debet in rege lucere/ poſt quẽ
in optimatibus/ et vltimo loco in cenſupotentibus/ in ceteris autem particulariter: vt hanc prouiden-
tie legem: tanqꝫ diuine gubernationis ſimilitudinem reuerenter admittentibus/ obſequentibus/ om-
nem vite honeſtatem proſequentibus/ et omne vicium tanqꝫ labem diuine aſſimilationi contrariam/
cumenidumqꝫ afflatum fugientibus. Lex enim et iuſtitia eſt adminiſtratorie dei prouidentie quoddã
Eurypides ſignaculum ac imago. et tanta lux de celo nobis effulſit: ⁊ vt inquit Eurypides etiam heſpero luciſe-
roqꝫ ſplendidior. ſua vero oppoſita: e ꝓfundis emerſere tenebris. Et hec moralis diſciplina que ethi-
cen/ polyticen et domeſticam complectitur diſciplinam: omnia continet que ſãcta ciuilis facultas au-
guſta quadam maieſtate exequi/ curare debet. Quo fit vt hac morali diſciplina nulla ſit accommoda-

tior regibus/optimatibus/et omnino rerum gerendarum administratoribus:nulla item subditis vti=
lior.et de huiusmodi iustitia et iustitie amministratiua facultate:quintus et octauus huius nonnulla
different vberius. Fit etiam recte vt ciuilis facultatis nomine:moralis philosophia audiatur/intelli=
gaturq;:vt ab ipsis possidetur:qui rempublicam gerere/gubernareq; habent. Nam hec disciplina in
illis gubernandi/atq; ad beatam vitam dirigendi habet autoritatem:in inferioribus autem obseque=
di legem. Quo fit iterum vt cum omnibus tum singulis prosit plurimum hec disciplina/tum superio
ribus tum inferioribus et subditis:presertim tamen in ipsis rerum agendarũ amministratoribus lu=
cet/consequiturq; principaliter suum finem.et nomen sibi asciscit:vt in illis ciuilis appelletur facul=
tas. ¶ Ut concluditur agendorum vnum finem esse qui agibilium summũ bonum est:ita quoq; et cõ=
templabilium vnum finem eorum summum bonum concludere liceret.et id quidem sapiẽtie contem=
platio est. Et sensibilium vnum finem/eorumq; optimum:id autem homo est. Et cum duplex sit vita:
hec actiua/illa vero ꝯtẽplatiua.actiue vite summum bonum hoc in loco proponit Aristoteles/ qui fi=
nis agibilium est:et in decimo huius moralis institutionis:vite contemplatiue summum bonum pro=
sequitur. Et quoniã iam diximus moralẽ vitam nichil aliud esse q̃ diuinorũ quandã imitationẽ/ assi=
milationẽq;:pium est vnde he duc vite pendeant:intentionẽ philosophorum agnoscere. Deus eni qui
idem vniuersorum summũ bonum est bifariam consideratur. vno modo vt in se manẽs diuinitate ple
nissimus/sapientissimus/per se sufficientissimus/felicissimus/et seipsum solus vt est cognoscens: alio
vero modo quasi seipsum extra propagans/et sue bonitatis exuberantiã late diffundens/ cuncta dis=
ponens/gubernans omnia/cunctisq; prouidens sufficientissime. Per vitã itaq; contemplatiuã / nos
huius vite boni summitatem(quantum mortalibus conceditꝛ)adepti:ipm imitamur in sua diuinitate
manentẽ/seipsum vt est contẽplantẽ/sapientissimũ/optimumq; rerum omniũ finẽ. Per vitã vero acti=
uam(si in ea recte viuamꝰ)ipsũ imitamur:vt rebus omnibus suã bonitatẽ cõmunicantẽ/oĩa suauiter
disponentẽ/sapiẽter gubernantẽ oĩa/oĩbusq; solicite ꝓuidentẽ/et vt optimũ atq; felicissimũ rerũ oĩm
patrẽ atq; regẽ. Et quẽadmodũ per hec sensibilia ad inuisibilia dei rite aspiramus:ita quoq; ex agi=
biliũ vita:ad contẽplatiuã recto ordine assurgendũ est.est enĩ actiua amministratiuaq; vita:vt terre=
na et sensibilis/cõtẽplatiua vero:vt diuina/atq; iuisibilis. Et cũ Aristotelicus philosophãdi mos sit
semper ex sensibilibꝰ nos ad diuina traducere:nichil mirũ hic videri debet si primo de felicitate acti=
ua ꝓsequitꝛ/et si primo summi boni vite actiue nobis proponat exemplũ:ad quod vt ad signum totam
actiue mentis aciẽ intendamus/et oẽs nostras dirigamus actiones.
¶ Secundum cap.tribus conclusionibus et vno correlario partitum est.
Secundi capitis Commentarius ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Rerũ agendarũ vnꝰ est finis:qui
6 agibiliũ summũ bonũ est. Nã si vllus est rerũ agendarũ finis quẽ propter seipm et reliqua agibilium
oĩa:propter eundẽ velimus/neq; ipse iterũ inter agibilia alterius gratia petendus sit:is profecto agi=
bilium summũ bonũ est.atqui rerum agendarũ talis vnus finis est:qui propter seipsum est/et propter
quẽ reliqua oĩa expetimus agibilia/et qui rursum inter agibilia non alterius expetitur gratia. alio=
quin si inter agibilia semper alterius expeteretꝛ gratia:hic processus euaderet infinitus et noster na=
turalis appetitus irritus/vanusq; haberetur.id autẽ ita esse non potest.nam nichil in natura frustra/
vanum/ociosumq; fit vnq̃.in rebus igitur agendis vnus est finis:qui agibiliũ summum bonum est.
¶ Secunda conclusio. Plurimum ad nostrã vitam conducit:huius summi boni cognitio. Nã ad ip=
7 sum cognitum omnes actiones/operationesq; nostras dirigemꝰ:haud secus ac sagittarij omnes : sa=
gittas dirigunt ad signum.atqui hoc facientes facilius nostrũ finẽ adipiscemur.cõducit igitꝛ ad no=
stram vitã non parũ:huius summi boni cognitio. ¶ Correlariũ. Quapropter quid huiusmodi bonũ
8 sit/et cuius facultatis annitendũ est rudi minerua comprehendere. Nam vt dictũ est id cognoscere ad
nostrã vitã conducit/momentũq; habet plurimũ. ¶ Tertia conclusio. Id summũ agibiliũ bonũ/ op=
9 timusq; finis:ciuilis facultatis esse videtur. Nec ab re quidẽ. ¶ Primo. nam merito eius facultatis
existit:que maxime dominatur/presidetq;/et que maxime omniũ vt architectonica/principalissimaq;
est.talis autem est ipsa ciuilis facultas:vtpote que omnia in ciuitatibꝰ instituat/ vt que discipline se=
quende/quid discere oporteat/et quantum/et quid fugere.igitur eius est summꝰ agibiliũ finis. ¶ Se=
cundo huic. facultati summũ agẽdorꝫ bonum iure tribuendum est:que actiuas facultates honoratis=
simas sub se continet et que illis vtitur.nã perfectio eius finis:aliarũ fines facultatum merito conti=
nebit.atqui ciuilis facultas talis esse videtur .continet enim sub se facultates rei militaris et oratori=
am que honoratissime sunt:et domesticã/et reliquas omẽs actiuas disciplinas/illisq; vtitur quotiens
earum operam desiderat:aut vt leges ferat/aut vt quid agendũ sit instituat/a quoue sit abhorrendũ/
abstinendumq;.id igitur summum bonũ:ciuili facultati tribuendũ est ¶ Tertio.huic facultati id sũ
mum bonũ asciscendũ est:que plurimum bonũ intendit:vt que magis sit diuini boni/ summeq; emula
prouidẽtie. q̃uis enĩ simile sit vnius bonũ/et cõmunitatis bonũ:maius tamen/ perfectius ac diuinꝰ
ipi cõmunitati bonũ comparare/comparatũq; conseruare q̃ vni soli.⁊ si amabile sit hoc pacto vnius
bonum:amabilius tamẽ gentis/ciuitatũq; bonum.nã id pulchrius/amplius/ diuiniusq; habetur. at
ciuilis facultas maxime omniũ:pluriũ/atq; cõmunius bonũ intẽdit.ac circa id sua tota desudat ope
ra.igitur summũ agibiliũ bonũ/optimusq; eorũ finis ciuili facultati merito tribuendũ est. Et de iu=
stitia que huius facultatis robur existit:quintus huius diligentius discutiet/eritq; eo in loco id noti=
us quod iam hic rudi quasi effigie pretactum est. Cap.III.

10 Icet autẽ satis/si declarabitꝛ perinde atq; subiecta materia postulat.ipsũ enĩ ex=
D actum non est in oibus simili modo rationibus flagitandũ:sicut nec in iisce que
per artẽ conficiuntꝛ. ¶ Honesta autẽ et iusta de quibus ciuilis cõsiderat tantã dif
ferentiã/erroremq; habent:vt lege tantum esse videãtur/et non natura. talem etiã quẽ=

dam errorẽ habent et ipsa bona: quia cõpluribus/ ex ipis accidunt detrimenta. iã eni q̇dã ob diuitias: quidã ob fortitudinẽ periere. amabile igit̃ est de talibꝰ atqꝫ ex talibꝰ dicẽtes: grosso modo/ figuraqꝫ verũ ipsũ ostendere: et de ijs que sunt plerũqꝫ/ atqꝫ ex talibꝰ dicentes talia et concludere. eodẽ modo et vnũquẽqꝫ auditorẽ ea que dicuntur acceptare oportet. est eni eruditi exactũ ipsũ eatenus in vnoquoqꝫ genere flagitare: quatenꝰ fert ipsius rei natura. ¶ Simile nãqꝫ videt̃ esse mathematicũ suadẽtẽ ꝓbare: et ab oratore demõstratiões exigere. ¶ Atqui bene quisqꝫ iudicat ea que cognoscit: et ipsorũ bo- 11
nus est iudex. is ergo in vnaquaqꝫ re bene iudicat qui in illa est eruditus. absolute autẽ qui est ĩ oĩbus eruditꝰ. quapropter iuuenis/ ciuilis discipline nõ est idoneꝰ auditor. Est eni rudis actuũ vite. Ex his aũt/ et de his ipse ratiões efficiunt̃. ¶ Preterea cũ ꝑturbationes sequat̃: vane/ sineqꝫ vtilitate audiet: quippe cum finis non cognitio sit/ sed actio. Interest autẽ nichil iuuenis sit etate/ an moribus iuuenis similis. non eni defectio est ob tẽpus. sed q2 viuit et persequit̃ singula cũ ꝑturbatiõe. talibꝰ eni inutilis fit ipa cognitio: perinde atqꝫ incõtinentibus ipsis. ¶ His aũt qui suas rationi subijciũt appetitiones/ cũ 12
rationeqꝫ agũt: magnã afferre potest vtilitatẽ. De auditore igitur et quonam modo rationes sunt acceptande: quidqꝫ ꝓponimus: tot exordij loco sint dicta.

Tertij capitis note. ¶ Dicuntur pleraqꝫ et honesta et iusta: errorem/ discrepantiãqꝫ habere ꝙ vno tempore facta et honesta et iusta sunt/ alio vero inhonesta atqꝫ iniusta. et vno loco facta ⁊ personis quibusdã: honesta et iusta/ alio vero loco/ alijsqꝫ personis inhonesta atqꝫ iniusta. ¶ Ex his autẽ et de his ex his dicitur propter principia que in ratiocinationibus prudentis sumuntur que de agendis actibusue humanis sunt. et de his dicitur propter conclusiones que ex illis principijs colligunt̃. que quidem etiam sunt de actibus humanis. ¶ Defectio/ impedimentum consequende vtilitatis ex auditione huius discipline. ¶ Q; notat Aristoteles multos iam propter diuitias/ et alia pleraqꝫ similia bona perijsse: clamat hoc et Satyricus.

Iuuenalis Nocitura toga: nocitura petuntur
Militia/ et torrens dicendi copia. multis
Et sua mortifera est facundia. viribus ille
Confisus perijt/ admirandisqꝫ lacertis.
Sed plures nimia congesta pecunia cura
Strangulat: et cuncta exuperans patrimonia census.

Ergo/ ne in hec fortune bona ruat; ꝓcipitiores/ ne tot curis/ tot vigilijs/ totqꝫ sudoribꝰ vestra querite detrimenta. sed virtutẽ querite magistrã que vos mediocritate contentos esse oportere docebit. siquidẽ rerũ mediocritas (vt sapiẽti Soloni placet) nõ rerũ copia felicẽ facit. ¶ Iuuenis nõ tantum ꝙ etate iuuenis sit hic intelligit̃: quantũ qui iuueniles affectus/ voluptatesqꝫ ac perturbationes sequit̃/ vt plerũqꝫ ea in etate iuuenes facere solent. Quo fit vt quis statim deprehendatur iuuenis cui studiũ de moribus non sapit/ et qui de voluptatũ blandicijs sermones libenter admittit: etsi etiã etate sit canescens. Qualis aũt sit etate iuuenis et q̃ perturbationibus obnoxius nos docet Horatius.

Horatius Gestit paribus colludere/ et iram
Colligit/ et ponit temere/ et mutatur in horas
Imberbis iuuenis. tandem custode remoto
Gaudet equis/ canibusqꝫ/ et aprici gramine campi.
Cereus in vicium flecti/ monitoribus asper/
Vtilium tardus prouisor/ prodigus eris.

Sed O iuuenes presertim quos studioꝝ detinet amor si virtutũ studia nõ sequimini: viciũ rete suũ tetendit in quod protinꝰ decidatis precipites ac miseri. Due eni vie sunt: hec virtutis/ illa vero vicioꝝ. et vt in viã virtutis ambuletis/ aut in amplissima viciorũ deuia oberretis necesse est. Et proinde vos idem autor ex Stoicoꝝ preceptis ad virtutis studia totis viribus/ totisqꝫ lacertis incumbere ammonet hunc in modum.

Et ni
Idem Posces ante diem librum cum lumine/ si non
Intendas animum studijs/ et rebus honestis:
Inuidia vel amore vigil torquebere. nam cur
Que ledunt oculos festinas demere: si quod
Est animum/ differs curandi tempus in annum.
Dimidium facti qui cepit habet/ sapere aude.
Incipe: viuendi qui recte/ prorogat annum
Rusticus expectat dum defluat amnis: at ille
Labitur/ et labetur in omne volubilis euum:

¶ Nomine ciuilis facultatis hic moralẽ philosophiã audi. ¶ Perturbatiões/ affectiones: vt ire/ cupiditates/ odia/ inuidie/ et similia ¶ Incontinentes sunt qui sanum iudicium habẽt: sed perturbationibus vincuntur: qualis apud poetas fingitur Medea.

¶ Tertium cap. tribus conclusionibus partitum est.

Tertij Capitis Commentarius ad litteram ¶ Prima conclusio. In hac tradenda disciplina non 10

passim exacta/demõstratiuaq; certitudo expetẽda est. ¶ Primo. nam vt in artificũ operibus nõ oĩno
similibus rationibus certitudo querenda est: vt in consequendis disciplinis. sed in eis ipsis veritatem
tantum indagare satis est: quantũ earũ natura postulat/ materiaq; ipsa requirit. igitur et in hac tra=
denda disciplina satis esse putandum est: si perinde verum perquiretur: atq; materia ipsa postulat/
ac requirit. ¶ Secundo. pleraq; honesta et iusta (de quibus moralis considerat) tantam differen=
rentiam et discrepantiam habent: vt lege tantũ et non natura cõstare videant̃. itidem et pleraq; bona
circa que versatur: ob nonnulla detrimenta que frequenter ab illis contingunt. iam enim multi ob
diuitias periere/ multi item ob fortitudinẽ. igitur in taliũ perquisitione non exacta certitudo querẽda
est. sed satis erit in talibus rudi modo / et figura quadã verũ peruestigare: et ex ijs que vt plurimum
sunt: similia/ et que vt plurimũ cõtingũt/ cõcludere. sic et vnũquẽq; auditorẽ que dicũtur omĩa: secũdũ
eorũ materiã recipere oportet. est enĩ eruditi catenus exacte verũ in vnoquoq; docendi genere exigere:
quatenus eius natura rei admittit. ¶ Tertio. ridiculum est mathematicum probare suadentem/ et ab
oratore demonstrationem exigere. simile enim id est. igitur et ridiculũ erit in hac disciplina (verũ et in
reliquis omibus alijs) rationibus quidem adhibitis vt materia ipsa postulabit: non abire contentum
11 ¶ Secunda conclusio. Iuuenis non est huius discipline consentaneus/ idoneusq; auditor. ¶ Primo
quia vnusquisq; bonus iudex est eorũ que nouit/ et singula recte iudicat qui in singulis est eruditus. vt
eruditus grammaticus: grãmatica/ et eruditus rhetor rhetorica. et omnino omĩa recte iudicat: qui in
omnibus eruditus est. at iuuenis rudis est et ineruditus actuũ/ operationũq; vite: de quibus tamen in
hac morali disciplina: omnis ratio/ sermoq; habetur. non igitur iuuenis recte iudicabit. quapropter
neq; erit huius discipline aptus/ idoneusq; auditor. ¶ Secundo. haudquaq; putabitur huius disci=
pline conueniens auditor: qui ex hac disciplina nullam suscepturus est vtilitatẽ. atqui iuuenis ex hui⁹
discipline studio: vtilitatẽ nullam suscipiet: nam perturbationum sequax est. et huius discipline finis:
actio est/ non cognitio. non erit igitur iuuenis huius institutionis: conueniens/ idoneusq; auditor. Et
nihil hic refert an etate iuuenis sit an incõpositis moribus iuueni similis. neq; ob tẽpus iuuenem dici=
mus: sed quia quis viuit vt iuuenis/ singula cũ animi perturbatione prosequens. et reuera quicunq;
sunt tales/ ijs inutilis erit huius discipline cognitio: haud secus incõtinentibus sana cõsilia. nec ali=
ter q̃ egrotantibus sana medicorũ consilia audientibus: nihil quidem facientibus. ¶ Tertia cõclo.
12 Qui suas cupiditates rationi subijciũt: apti fiũt huius discipline auditores. Nam huius discipline
perceptio: multam illis accõmoditatem affert: vt que eos secũdum rectam rationem/ et absq; pertur=
batione in vnaquaq; virtute ad operandum in vita ipsa dirigat/ queãdmodũ ex sequentibus elucescet
amplius. Sed circa quid hoc negociũ: nam circa summum nostrarum actionum bonum/ et quo pacto
rationes huius discipline sint exquirende/ qui eius idonei/ et qui inidonei futuri sint auditores: hacte=
nus satis sit dictum.

Cap. IIII.

Unc autem repetentes dicamus: cum omnis cognitio atq; electio bonũ quod=
13 n dam affectet: quidnam sit id quod ciuilem appetere dicimus facultatem/ ꝛ quid
omnium rerum agendarum supremum sit bonum. ¶ Nomine igitur omnes fe=
14 re de ipso consentiunt. Nam et vulgus et elegantes felicitatem inquiunt esse. atq; bene
viuere/ bene agere/ et felicem esse: eadem esse putãt. De felicitate autem quenam sit dis=
sentiunt: et non similiter vulgus/ ac sapientes eam assignant. quidam enim vnum quid
eorum que clara/ manifestaq; sunt ipsam esse putant: vt voluptatem aut diuitias/ aut
honorem. quidam aliquid aliud. persepe etiam vnus/ idemq; diuersum. Nam cũ egro=
tat/ sanitatem: cum pauper est/ diuitias. ignorationis vero conscij sue: eos admirantur
qui magnum aliquid et vltra vires ipsorum dicunt. quidam autem preter hec plura bo=
na: aliud quoddam per se ess[e] putabant: quod quidem ꝛ his vniuersis vt sint bona cen=
suere causam esse. omnes igitur opiniones scrutari superuacaneum est fortasse. Satis
autem erit: si eas scrutabimur que maxime extant/ aut rationem aliquam habere viden=
tur. ¶ Atenim ne lateat nos: eas inter sese rationes differre que a principijs proficiscun=
15 tur: et que ad principia pergunt. Recte enim et Plato dubitabat atq; querebat: vtrum a
principijs/ an ad principia sit ipsa via: vt in stadio/ ad calcem ex ijsce qui premia ponũt/
an cõtra. Eniuero semper est a notis incipiendum. hec autem duobus modis talia sunt
alia nanq; sunt nobis: alia simpliciter nota. nobis igitur forsitan ex ijs incipiendum est:
que nobis nota. ¶ Quocirca bene institutum moribus eum esse oportet: qui de hone=
16 stis et iustis: et omni ciuili ratione est sufficienter auditurus. Est enim principium ex se.
atq; si hoc satis constet: non opus erit ipso cur est. talis autem aut habet principia: aut
accipere facile potest. cui vero neutrum horum inest: is Hesiodi sententiam audiat hisce
carminibus explicatam.

Optimus ille quidem est: ex sese qui omnia nouit:
Perceptis que post et semper sunt meliora.
Is rursus bonus est paret qui recta monenti.

At qui ex se/nescit:cuiqꝫ nec porrigit aures
Ut bona percipiat:demens et inutilis ille est.

Pyrrho / Eurylochus / zenophanes / Aristippus. / Epicurus / Eudoxus / Cirenaici

Quarti capitis note. ¶ Sedecim de felicitate opiniones. Nulla voluptas.diuitie.honor. sanitas. scientia.idea.pulchritudo.robur.genus.virtus.prudentia.sapientia.aggregatū .bene agere. virtutis vsus. ¶ Prima est felicitatem tollentium vt Pyrrhonis heliēsis/Eurylochi/ zenophanis:et similium nullum bonum aut malum esse astruentium: sed hec dudum ab omni schola irrita/ atqꝫ explosa est. ¶ Secunda est ponentium voluptatem vt Aristippi/et Epicuri ⁊ Cirenaicorū/et cocorū Epicuri et Eudoxi Gnidij: sed qui voluptates corporeas que momentanee sunt tam perdite persequūtur: eos pariter irridet et ammonet ꝙ vane sint cogitare poeta hunc in modum.

Anguste/misereqꝫ breuissima vite
Portio dum bibimus/dum serta/vnguenta/ puellas
Poscimus: obrepit non intellecta senectus.

Cresus / Midas / Damasipp⁹ / Horatius

Tertia est ponentiū diuitias felicitatem esse. vt Lydius Cresus/Midias Phrygius: et similes fecere.⁊ auarus ille qui iussit heredes suos suo sepulchro insculpere: quantum hereditatis quisqꝫ accepisset:quo quantū felix ipse fuisset:agnosceret posteritas.de quo inquit Damasippus Stoicus

Quoad vixit credidit ingens
Pauperiem vicium/et cauit nil acrius.vtsi
Forte minus locuples vno quadrante: periret.
Ipse videretur sibi nequior.

He diuitum sunt sententie et hironie satyricorum

Omnis enim res
Uirtus/fama/diuina/humanaqꝫ pulchris
Diuitijs parent.quas qui cōstruxerit:ille
Clarus erit/fortis/iustus/sapiens/etiam rex
Et quicquid volet: hoc veluti virtute paratum
Scilicet vxorem cum dote/fidemqꝫ/et amicos
Et genus/et formam regina pecunia donat
Ac bene nummatum decorat suadella/venusqꝫ.

Et vniuersaliter omnes auaros huius esse perditissime secte Satyricus hoc carmine taxat.

Iuuenalis

Qui mirantur opes:ij nulla exempla beati
Pauperis esse putant.iuuenes hortantur:vt illam
Ire viam pergant/et eidem incumbere secte.

Periander / Lycophron / Ualerianus / Herilus / Socrates / Epicharm⁹ / Sphereus / Plato / Orpheus / Narcisus / Milo / Atlete / Iuuenalis

¶ Quarta est eorum qui ponunt felicitatem esse honorem. vt Periander Corinthius. Lycophron: et ferme ambitiosi quiqꝫ. Sed ꝙ honores defluxa sint bona: declarauit fortune Ualeriani Augusti instabilitas:qui doctrina et eloquentia clarus/et conspicuus honoribus contra Persas agens incaute/ in potestatem regis Persarum incidit:et ignominiosa seruitute apud eum cōsenuit. vt ipse senex acliuus humi:regem equum ascensurum/ non manu:sed dorso semper attolleret. ¶ Quinta est ponentiū esse sanitatem vt qui aduersa valitudine laborant ¶ Sexta est ponentiū esse scientiā. vt Herilus Calcidonius opinatus est ⁊ Socrates Socratici discipuli:et ignorantiū ꝙplurimi ¶ Septima est ponētium felicitatē esse ideam.et hanc Epicharm⁹/Sphereus/Plato/suiqꝫ sequaces induxerūt ¶ Octaua est ponentium eam esse pulchritudinem. et hanc Orpheus sub Narcisi fabula velauit.huic succūbunt opinioui molliculi quidam qui se curiosiuscule more mulierum et comunt et ornant. ¶ Nona est eorum qui eam corporis fortitudinē esse putant. vt Milo Crothoniensis et Atletarum pars plurima. ¶ Decima est eorū qui credunt esse nobilitatē vt quidā qui propter genus tument et fastidiosi quidā homines a quibus nullo respectu ceteri contemnūtur(vt Satyricus inquit) Ceu viles puli:nati infelicibus ouis. At de veris nobilibus nullus hic sermo est:in quibus parentū hereditaria virtus elucet et qui vicissim suis ꝟtutib⁹ ac officijs nitescūt/atqꝫ micāt.nā hi hoim gnosissimi/modestissimi humanissimiqꝫ sunt:neqꝫ ab auita probitate quicꝙ degenerant.

zeno / Cleantes / Possidoni⁹ / Hecato / Antisthenes / Diogenes / Horatius / Bion / Bias / Thales / Pittacus / Aristoteles. / Hesiodus / Ualensis

¶ Undecima est ponentiū esse virtutem vt zenonis Cittiei/Cleātis/Possidonij/Hecatonis/Diogenis/ Babilonici et aliorū Stoicorū.Et summum felicē:sapientē vocant.quē Horatius ꝙ illi plus equo tribuūt imoderatiusqꝫ:hoc modo irridet.

Ad summam sapiens vno minor est Ioue:diues/
Liber/honoratus/pulcher/rex deniqꝫ regum
Precipue sanus:nisi cum pituita laboret.

¶ Duodecima est ponentium esse prudentiam: vt Bionis Boristhenitis. ¶ Decimatertia est ponentiū esse sapientiam vt Biantis Prienei ¶ Decimaquarta est ponentiū esse ex his aggregatum. vt Thaletis Milesij ¶ Decimaquinta est ponentiū idem esse felicem esse et bene agere. vt Pittaci Mythilenei. ¶ Decimasexta est ponentium felicitatem esse virtutis vsum/ac operationem imo optime virtutis: vt Aristoteles/ Aristotelicique omnes ponunt. Sed hec longius prosequi nimium esset. ¶ Stadium est octaua pars miliaris:centum vigintiquinqꝫ passus continens. ¶ Carmina Hesiodi in commentario adiecta: sunt Nicholai Ualensis nobilis rhomani qui adolescens Georgicon traduxit Hesiodi qui et in prima iuuenta fatis concessit.

¶ Quartum cap.tribus cōclusionibus et vno correlario partitum est.

Quarti capitis Cōmentarius ad litterā ¶ Prima ꝯclo. Expetit cognoscere quid id supremū bonū sit ad quod hec moralis facultas nos intendit perducere. Nam superius dictū est omnem doctrinam/ 13
pariter et electionē bonum quoddā appetere.hec autem facultas doctrina quedam est. bonum igitur quoddam affectat.et id summū rerum agendarum bonum iam esse dictum est.expedit igitur quid sit huiusmodi summum bonū cognoscere. ¶ Secunda conclusio. De summo bono veteres in aliquo cō= 14

senserunt/dissenseruntqꝫ in aliquo. Nam ferme omnes in nomine consentiunt ꝙ summum humanum
bonum: vocetur felicitas. consentiunt et bene viuere/bene agere/et felicem esse: vnum/idemqꝫ esse. At
vero dissentiunt quenam res ea sit felicitas: nec vulgus eodem modo id assignat/atqꝫ sapientes. non-
nulli enim eorum in patentibus/ manifestisqꝫ bonis ipsam felicitatem collocant: hi in voluptatibus/
hi in diuitijs/ quidam vero vno tempore vnum/⁊ alio tempore aliud: vt egri bonam valitudinem feli-
citatem putant/ ijdem facti sani sed pauperes: diuitias tunc putant felicitatem. diuites autem facti
sed ignari: sententiam mutant felicitatemqꝫ iudicant scientiam: summe admirantes eos qui mag-
num aliquod et supra eorum captum ex scientia memorantur/atqꝫ possunt. alij vero contendunt felici-
tatem esse bonum quoddam per se atqꝫ separatum: vt ideam/quod causa sit omnibus predictis vt bona
existant. sed omnes recensere opiniones ferme superuacaneum esset. ⁊ satis hoc in loco fuerit si ee que
15 apparent/et aliquam persuasionis pre se ferunt apparentiam: discutiantur. ❡Tertia conclusio. Ra-
tiones que a principijs proficiscuntur alie sunt ab ijs: que pergũt ad principia. Nam propter hoc re-
cte Plato dubitabat/querebatqꝫ an in disciplinis a principijs/ an ad principia via sit. quemadmodũ
currentibus in stadio cum ad finem premia ponuntur/aut contra cum ponuntur ad principia: cursus
est nunc a principio et nunc ad principium. sed huic dubitationi Platonis satisfacere promptum est:
semper esse a notioribus incipiẽdũ/et bifariam notiora esse: et simpliciter/et quo ad nos. et cum nobis
principia nota non sint a notioribus nobis/ad principia ꝓcedimus. cum vero ea nota et reliqua igno-
ta: ab ipsis procedimus ad reliqua. Et ferme cum adhuc rudes ad aliquam doctrinarum primum
16 iter arripimus: a notioribus nobis ad principia/prima via nobis est. ❡Correlariũ. Quo fit vt bene
moribus educatum esse oporteat eum: qui in hac disciplina de honestate/ iustitia/omniqꝫ moralis vir-
tutis ratione: sufficienter est auditurus. Nam pricipia ex se et non per alia principia: cognita esse de-
bent. et cui hoc sufficienter constiterit certumqꝫ habebitur: non queret cur principia vera sint. atqui
bene moribus educatus est: aut iam huius doctrine principia tenet/aut facile a recte docente recipiet;
qui autem; neqꝫ principia ipsa habet: neqꝫ facile a docente recipiet audiat Hesiodum.
Optimus hic sese qui nouit cuncta magistro.
Prospiciens rerum fines: meliora secutus.
Dignum laude virum parentem recta monenti:
Credimus. ille tamen sibi qui non consulit/et qui
Alterius precepta fugit: vir inutilis ille est.

Cap. V.

17 Ed nos eo redeamus vnde digressi sumus. Summũ eñi bonũ felicitatẽqꝫ non
8 sine ratione ex viuendi modo videntur existimare: vulgus quidem et importu-
nissimi: voluptatem. Quapropter et deditam voluptatibus vitam amãt. Tres
enim sunt maxime que precellunt: ea que nunc dicta est: et ciuilis: et contemplatiua ter-
18 tia. ❡Vulgus igitur mancipij simile penitus esse videtur: pecorum vitam diligendo.
habet autem rationem ꝙ complures eorum qui sunt in potestatibus constituti: perinde
19 atqꝫ Sardanapalus viuunt ❡Elegantes autem et ad agendum idonei: honorem. Ho-
nos enim finis fere ciuilis est vite. Videtur autem ab eo distare quod querimus. nam
in ijs potius qui afficiunt: ꝙ̃ in ijs qui afficiuntur honoribus: esse videtur. summum au-
tem bonum proprium quid: taleqꝫ esse vaticinamur vt auferri facile nequeat. ❡Preter-
ea honorem persequi videntur: vt seipsos bonos esse credant. itaqꝫ a prudentibus/ et
apud eos qui ipsos cognoscunt: et ob virtutem honoribus affici querunt. constat igi-
tur secundum hos ipsos: honore prestabiliorem esse virtutem. ❡ Atqꝫ forsitan et finem
20 quispiam ciuilis vite magis hanc esse putauerit: verum ⁊ ipsa videtur imperfectior esse.
Videtur enim posse virtutem habentem: et dormire/aut non agere quicq̃ per vitam/et
insuper in maximis malis atqꝫ aduersitatibus fortune positum esse. eum vero qui ita se
habet: nemo felicem dixerit: nisi qui positionem obseruat. Sed hec hactenus. satis enim
de his est et in conuersionibus dictum. De contemplatrice autem vita: quam tertiam di-
21 ximus: in sequentibus considerationem faciemus. ❡Ea vero que pecunijs incumbit:
violenta quedam est vita. Ipseqꝫ diuitie: non sunt id quod querimus bonum. vtiles
enim sunt et ob aliud. quapropter ea que prius sunt dicta: potius quispiã fines esse exi-
stimauerit: quippe cum propter se expetantur. at neqꝫ etiam illa videntur: quanq̃ ad
ipsa complures iacte sunt rationes. Hec igitur missa faciamus.

Quinti capitis note ❡Mancipia serui/equi/oues/et similia: ꝙ empta manu caperent̃ ❡Qui pe-
coribus vitam similẽ degunt/felices ideo esse nequeunt: ꝙ vita felix diuinorũ sit emula/ non aũt infir-
morũ/atqꝫ nature villissimorũ. ❡Sardanapalus vltimus rex Assyriorũ: qui omni deliciarũ mollicie sardanapalꝰ
defluxit perditissimus. Ad quẽ (vt eũ videret) venit Arbactus vnus suorũ prefectorũ qui Medis p̃fi- Justinus
ciebatur. vix aũt admissus: eũ tandẽ iter pellicũ greges reperit. in habitu muliebri purpurã colo mẽ- Arbactus
tem/et pensa inter virgũculas dispensantẽ/oculorũ lascivia anteeũtem omẽs. indignatus aũt Arba-
ctus hoc effeminatũ monstrũ viris preesse: bellũ infert. Sardanapalus vero primũ latibula querens/
mox vecors ad bella truditur/supatur/in regia receptus accensam pyrã cũ suis diuitijs cõscendit/et

mollíciem vindicibus flammis exuit. neqꝫ enim indignum fuit tantũ facinus (ne alijs cederet in exemplum) iustis vltricibusqꝫ flammis expiari. et eius hoc circũfertur Epygramma.

Horatius

Cum te mortalem noris presentibus exple
Delicijs animum / post mortem nulla voluptas.
Cuius et hec ferũtur precepta ede/bibe/lude. Sed timeãt qui vt Sardanapalus viuũt audire ex iusta dei sentẽtia mortis preconem(quod et dicit Horatius)horribili tuba sonantem.
Lusisti satis/edisti satis/atqꝫ bibisti.
Tẽpus abire tibi est. timeant item ꝛ vindices/eternasqꝫ flammas mundanarũ voluptatũ amatoribus debitas. ¶ Inter opiniões de felicitate contẽdentes:tres summope excellũt. Prima in voluptatibus felicitatẽ collocat. et hec vulgaris vita nũcupatur. Secũda in honoribus. ꝛ dicit vita ciuilis. Tertia vero in idea. et hec felicitas:ab ipis ꝯteplatiua vita noiatur ¶ Corone:cõuentiões/ꝑgressiõesqꝫ gymnastice litteratorũ:simul qualibet de re differentiũ/disciplinarũqꝫ concertantiũ rationibus.
¶ Quintum cap. quinqꝫ conclusionibus partitum est.

Quinti capitis Cõmentarius ad litterã. ¶ Prima ccl'o. Qui felicitatẽ in voluptate collocant: non sine rõnis apparẽtia loquũtur. Nã hi ex viuendi modo id astruũt: in quo nihil voluptate se repire iudicant prestantius. et idcirco voluptatis vitã: maxime diligũt. nõ igitur id absqꝫ rõnis apparẽtia. faciunt. Et hi sunt vulgus/atqꝫ hoim ꝑcacissimi/iportunissimiqꝫ. Et tres maxie ex ꝑcedẽtib⁹ felicitatis opionib⁹ ꝑcellũt. Prima i voluptatibꝫ felicitatẽ collocat ꝛ vulgar; vita nũcupat. Secũda in honoribus:et dicitur vita ciuilis. Tertia vero in idea: ꝛ hec vita cõtẽplatiua ab ipis noiat. ¶ Secunda conclusio. huiusmodi voluptas minime felicitas putanda est. Nam hoc pacto viuentes: vitã maxime seruilem/et mancipiorũ/et pecorũ vite similẽ eligunt. nõ igitur in ea cõsistit felicitas. attamẽ sue vite magnum sumũt argumentũ:ꝙ ꝙ̃plurimi prestantiores/atqꝫ in dignitate cõstituti: hanc vite mollíciẽ sequentes(vt Sardanapalus) viuũt. nã maiores in agendis inferiorũ duces sunt ac exemplũ ¶ Tertia conclusio. Honor quẽ elegantiores viri/et moderãdis rebus accõmodatiores/ciuilis vite finẽ prestituũt:minime felicitas est ¶ Primo quidẽ. nã honor longe a felicitate quã querimus distat. est enim felicitas bonũ quoddã ꝓpriũ/iternũ/et quod facile auferri nequeat. honor aũt ꝯtra exterius bonũ est/ et quod perfacile valeat auferri. nã in honorantibus magis ꝙ̃ in eo qui honoratur: honor ipe cõsistit. non est igitur ipse honor astruẽdus felicitas. ¶ Secũdo qui hac honoris opinione tenent:ipsimet honorari querũt vt boni videant. hinc summopere a prudentibus ꝛ ijs qui eos cognoscũt honorib⁹ affici maximi ducunt:quo sue virtutis opinionẽ inducãt. igitur ita facientes virtutẽ honore prestantiorem efficiũt:vt pote cuius gratia venerari querũt. Sed hac forte rõne putabit aliquis virtutẽ esse felicitatem/atqꝫ eam ipam esse vite ciuilis finẽ. ¶ Quarta ꝯclo. Uirtus felicitas nõ est. Nã virtus felicitate videt inferior: quandoquidẽ virtutẽ habẽs dormire valet et nihil per vitã agere:insup maximis/durissimisqꝫ calamitatibus premi. atqui tota vita sic ocio torpentẽ/ et extremis aduersitatibus vallatũ/ atqꝫ pressum:nullus ponet esse felicẽ/nisi ꝑtinacia quadã curiosus positionẽ suã tueat ꝛ defendat. virtus igitur felicitas non est. Et de his hactenus. nã de his abunde in gymnasticis cõgressionibus in dies discutitur. et de cõtemplatrice vita paulo post sermo futurus est. ¶ Quinta ꝯclo. Summũ rerũ agendarũ bonũ:haud ꝙ̃ꝙ̃ in diuitijs collocandũ est. Nã diuitie bonũ vtile sunt:sed violentũ/ et ꝓpter alterũ expetite. voluptas autẽ et honor etiã ꝓpter se expetunt:esset igit voluptas aut honor potius felicitas:ꝙ̃ ipe diuitie. nõ autẽ voluptas aut honor vt iã quoqꝫ mõstratũ est:felicitas existit. tãto minus igitur felicitas in diuitijs collocãda est. summũ ergo rerũ agendarũ bonũ haud ꝙ̃ꝙ̃ i diuitijs est collocandũ. Et quãuis multis rõnibus nũc voluptatẽ/nũc honorẽ/nũc diuitias summũ bonũ esse cõtendant:illa tamen perparum apparent. quapropter in tantum hec missa faciamus. 17 18 19 20 21

Restat autem fortasse de vniuersali bono cõsiderare/et quonam (Cap. I. 22
p modo dicitur dubitare:quãꝙ̃ hec questio perardua nobis est:ꝓpterea ꝙ amici sunt qui formas ipsas introduxerũt. verũ melius forsitan ꝛ oportere videbitur/ sua quoqꝫ ꝑserti philosophos:ꝓ veritatis salute refellere. nã cũ ambo sint amici:sanctũ est honore veritatẽ preferre. ¶ Qui igitur hanc attulerunt opinionem: in ijsce nõ faciebant ideas/in ꝗbus prius et posterius esse dicebãt. Idcirco neqꝫ numerorũ ideã ꝯficiebant. at bonũ et in substãtia dicit/ꝛ in quali/et in eo ꝙ ꝓ est ad aliqd. atqꝫ id quod est per se/substantia ue:prius est eo natura quod est ad aliquid. Est eni hoc ꝓpagini et accidẽti eius quod est:simile. quibus efficitur: vt nõ sit in oibus cõmunis quedã idea ¶ Pretea cũ bonũ eque atqꝫ id quod est dicatur(nam in substantia dicit bonũ: vt mens et deus/et in quali:virtus/et in quãto:mediocre/et in relatiõe:vtile/et in tẽpore:occasio/ꝛ in loco: mora:et alia istiusmodi)Constat nõ esse cõmune quicꝙ̃ vniuersale ac vnũ. non eni in oibus predicamentis: sed in vno tantũmodo diceretur. ¶ Preterea cũ eorũ que vnã habent ideam:vna sit et scientia/ bonorũ etiam omniũ vna scientia quedã esset. nũc autem plures sunt ꝛ eorũ que sub eodem predicamẽto sunt collocata:vt tẽporis in bello quidẽ militaris facultas/in egritudine autem ars medendi. et mediocris:in alimento quidem medicina/in laborib⁹ aũt ars corporis exercendi ¶ Dubitauerit aũt quispiã:quidnã et velint dicere ipm quodqꝫ si vna et eadẽ homis est ratio: et in ipso homine et in homine. nam quo vterqꝫ est homo:hoc differentiã inter sese nullã habebunt. quod si ita est:neqꝫ 23

quo vtrūq3 est bonū. ¶ At uero neq3 quia ꝑpetuū est ideo magis erit bonū: siquidē neq3
diuturnū albū magis est albū: q̄3 vni⁹ albū diei. Probabilius aūt de ipso videnť dicere
Pythagorici: ipm vnū in bonorū serie collocātes/ quos secutus videť et Pseusippus.
Sed de his quidē alius erit sermo ¶ In ijs aūt que dicta sunt: cōtrouersia quedā videť
ꝙ ratiōes nō de omni bono sunt dicte. dicunť aūt vna specie bona: ea que amātur per se.
ea vero que hec efficiūt/ aut aliq̄ modo cōseruant/ aut cōtraria ꝓhibent. ꝓpter hec ipsa/
modoq3 alio: bona dicūtur. ꝯstat igiť bona bifariā dici: alia per se/ alia ꝓpter illa. Seiū=
ctis igiť per se bonis/ a bonis vtilibus: cōsideremus si ea que sunt per se/ vna idea bona
dicātur. at quenā quispiā posuerit per se bona: an ea que et sine alijs perseq̄mur: quale
est sapere/ et videre/ et voluptates nōnulle/ atq3 honores: hec enim tametsi ꝓpter aliud
quippiam ꝑsequimur: tn̄ ex ijs esse posuerit quispiā que sunt per se bona. an nihil aliud
preter ideam ponendū est: quare forma res quedam erit inanis. Qz si hec quoq3 per se
sunt bona: eandē in his omibus ipsius boni rationē inesse oportebit: perinde atq3 albe=
dinis ratio eadem est in niue atq3 cerusa. at honoris/ et prudentie/ et voluptatis hoc ipso
quo bona sunt diuerse sunt rationes ac differentes. ipm ergo bonū non est quid cōmune
vna idea. At quonā modo dicūtur: non eni ijsce similia sunt que noīe eodē fortuito nū=
cupāť. Dicūtur ne igiť: quia sunt ab vno: aut ad vnū oīa cōferūtur. an cōparatiōe poti⁹
rationū: eteni vt est in corpore visus: sic est in anima mens: et aliud itē in alio. Sed hec
in pn̄ti forsitā omittēda sunt. nā exacte ipsa discutere: ad aliam magis spectat philoso=
phiam. ¶ Et de idea similiter. Constat enim et si est aliquod vnū bonū quod cōmuniter
predicatur aut separatū quid ipm per se: nō tamē aut agi/ aut acquiri ab homine posse.
nunc autē tale queriť. Fortasse aūt cuipiā melius esse videbiť cognoscere ipm: ad ea bo=
norū que possideri ac agi possunt. nā velut exemplar id habentes magis ea que nobis
14 sunt bona sciemus. ⁊ si scierimus: assequemur. ¶ Hec igitur ratio habet quidē quandā
probabilitatē: a scientijs autē discrepare videtur. Uniuerse nāq3 bonū affectātes quod=
dam/ idq3 quod deest perquirentes: huius pretermittūt cognitionē. tantā tamen opem
vniuersos artifices ignorare/ et nō ꝑquirere non est cōsentaneū rationi. dubiū aūt est et
quidnam ad suam artem/ aut textori confert aut fabro: si ipm scierit bonū/ aut quonam
pacto vel medicus/ vel dux euadet peritior: qui ideā ipsam aspexerit. Neq3 eni valitu=
dinem hoc modo medicus: sed hominis/ immo vero huius fortasse considerare videť:
quippe cum singulis hominibus medeatur. Sed de his hactenus.

Sexti capitis note. ¶ Epicharmus/ Sphereus/ Socrates/ Plato introduxerūt ideas: post quos: Epicharm⁹
idearū terminos/ limitesq3 adauxerūt/ Jamblichus/ Egyptius/ Proculus/ Plotinus/ Porphyrius/ Sphereus.
Ammonius/ Hermias/ Numenius/ Syrianus et reliqua platonicorū schola. ¶ In ideis prius et po= Socrates
sterius non faciunt platonici: quoniam si posterioris esset idea/ ipsa ꝑticiparet prioris ideā/ quare non Plato
esset idea sed potius illa prioris que esset īparticipata. id ita volunt nōnulli. Sed id potius videť velle Jamblichus
Aristoteles: idearū introductores nō ponere vnā ideā eorū que inter se prius habent et posterius. Ic= Proculus
circo neq3 numeroꝝ vnā ponūt ideā. nā duo priora sunt tribus/ ⁊ tria/ quattuor. tametsi binariorū ter= Plotinus
nariorū et reliquorū ad decē vsq3 ponerent ideas. vt ipsā duitatē/ ipsam triadē/ ipsamq3 tetrada idest Porphyrius
trinitatē et quaternitatē/ et reliqua id genus. quare cū bona habeant inter se hmōi prioris et posterio= Ammonius
ris ordinē: nō erit cūctoꝝ bonoꝝ vt neq3 nūeroꝝ/ vna idea boni que quidē sit ip3 bonū. Sed hic de idea Hermias
plura differendi: locus non est. nam hec tota consideratio Metaphysice contēplationi accōmodata est Numenius
¶ Adaliquid aut accidēs aut accidenti simile dicitur: ꝙ ea que adaliquid dicūtur accidētia sint/ aut Syrianus
rationem habeāt accidentariā ¶ Occasio/ tēporanea oportunitas. ¶ In loco mora: in loco naturali. Διαιταμ
q̄3 q̄3 Aristoteles non morā sed dietam idest victus obseruationē habet ¶ Sciētie nomē ad scientiam/ Aristoteles.
artem/ atq3 prudentiā extēdit. ¶ Ipse homo apud Platonicos: homo cōmunis/ vniuersalis/ idealisq3 Plato
est. et homo: particularis homo. et similiť ipse equus et equ⁹/ et ipse leo et leo et ita in similibus. et cō= pythagorici
similiť noībus abstractis ideas designabāt. Et hoc in loco ipse diuinitatis est nota vt ipm vnū/ ipm Diogenes
bonū. et ipsum vnū est vniuersorū optimum quod Platonici ponebant supra ideā: ineffabile/ atq3 in=
nominabile. at ipm bonū ponebant ideā. Et libentius hoc in loco Pythagoricis assentit Aristoteles:
diuinas rationes asserens in ipso vno: et ideas eo quo Platonici ponūt modo negans. Sed hec Me=
taphysicus dignoret. Et nō modo Aristoteles Platonis ideas refutauit sed et multi auditorū Plato=
nicorum. Cū eni semel Plato in academia doceret/ et de ideis differens: mensalitatē et cyathitatē no=
minasset: tunc Diogenes qui forte tum illic aderat/ equidem Plato inquit mensam et cyathos video:
mensalitatē aūt et cyathitatē nō video. Et plane ideas vt et pleraq3 alia: iā ridebat Diogenes ¶ Ce=
rusa ex acri aceto et ramētis laminarū plūbearū fit que arefacta molūtur ⁊ cribrātur: iterūq3 aceto
mixto dirimūtur in cādidos pastillos/ qui estate ī sole siccātur/ ⁊ ad cādorē feminarū adhibētur que
fluxe forme plusq̄3 deceat/ inanē ḡram querūt/ studētq3 plus equo placere. Et eiusmodi mulierculas:
cerusatas vocauit antiquitas. ¶ Analogia/ ꝓportio/ ratio/ rationum comparatio.

Coordinatio bonorum	Coordinatio malorum
Impar	Par
Finitum	Infinitum
Dextrum	Sinistrum
Masculum	Femininum
Quietum	Motum
Rectum	Curuum
Quadratum	Alta parte lōgius
Intellectus	Opinio
Unum	Multa
Lumen	Tenebre
Secundum Pythagoricos	

¶ Sextum cap. tribus conclusionibus partitum est.

Sexti capitis Cōmentarius ad litteram ¶ Prima conclusio. Questio de felicitate ꝯtēplatiua quā
in vniuersali bono et idea collocāt/ que supest absoluenda: nobis pardua est/ atq₃ difficilis. Tū ꝙ pn̄ti 22
negocio nō nimis sit accōmodata/ tū ꝙ qui ideas ītroduxerūt nobis per q̄₃ amici sunt. verū satius for=
tasse esse videbiť ꝓpria dicta p̄serti philosophos ꝓ veritatis īcolumitate reprobare si op₃. Nā tametsi
Socrates et Plato sint amici/ sanctū est/ atq₃ piū illis veritatē in honore p̄ferre. ¶ Secūda cōclusio. 23
Felicitas que rerū agendarū finis est haud q̄q₃ in idea cōstituenda est. ¶ Primo. nā qui ideas intro=
duxerunt/ ipsasq₃ bonū ip̄m: nō ponebāt vnā ī ijs in quib⁹ pri⁹ ⁊ posteri⁹ esse dicebant/ idcirco numero=
rum vnā ideam nō faciebāt. atqui bonū quod hic exquiritur: secundū prius et posterius dicitur. nam
in substātia/ et in quali/ et in adaliquid. substātia aūt accidente natura prior est: vt qualitate atq₃ ad
aliquid. est enī adaliquid aut accidēs aut accidēti substātie ꝑsimile. bonū igitur quod hic queriť idea
non est/ imo vero neq₃ hac rōne oībus bonis eadem cōmunis idea est. ¶ Secundo. bonū tot modis di=
citur quot modis diciť ens. nā in substātia mens et deus bona sunt/ in quātitate mediocre: quod neq₃
maius neq₃ minus q̄₃ deceat est/ in qualitate v̄tutes/ in adaliquid vtile/ in tp̄e occasio/ et in loco nat̄ali
mora: et ita in alijs p̄dicamētis vt in actiōe ⁊ passiōe virtutū oꝑatio. sed in quo locabūt suū vniuersale
bonum? nō enim in omnib⁹ collocabunt/ facientq₃ omib₉ cōmune/ verū potius in vno tātum. sed tum
cetera bona esse negabunt. satius est igitur hmōi cōmune bonum tollere. ¶ Tertio. eorū que vnā ha=
bent ideā: vnicā scientiā faciunt. oīm igitur bonorū vnica esset scientia. nā si id cōmune bonum esset:
omnium vna esset idea. atqui bonorū iā plures scientias esse videmus/ coꝝ etiā que eiusdem generis
existunt. vt tēporis in bello: scientia militaris est: temporis in egritudine: scientia medendi: similiter
mediocris in alimento: medicina est: mediocris in labore gymnastica/ corporis exercendi peritia que=
dam. non igitur statuendum est tale cōmune bonū. Quarto. non iniuria dubitatur quidnam Plato=
nici volunt dicere ipsum vnūquodq₃: vt ipse hō ⁊ hō. nā si vna/ eadēq₃ hominis ratio in ipso homine et
homine: eodem iure eadem boni ratio in ipso bono et bono. atqui eadem hominis ratio in ipso homine
et homine esse videtur. nō enī qua vterq₃ homo est: in eo differentiā vllam habet. nō igitur preter par=
ticulares homines: effingendus est eiusmodi cōmunis homo/ neq₃ preter particularia bona: eiusmodi
cōmune bonum ponendū est ¶ Quinto. neq₃ sufficiens est eorum effugiū si ipsum bonū/ et bonū eade₃
ratiōe dicunť: ipsum tamen bonū ideo magis bonū esse quia ꝑpetuum. Nā album nō idcirco si tēpore
diuturnū atq₃ ꝓpensius: magis album est/ q̄₃ vnius diei album: igitur neq₃ idcirco diuturnius bonū/
magis erit bonū. Et de hac materia ꝓbabilius vidētur dicere Pythagorici: ip̄m vnū in bonoꝝ serie
reponētes/ atq₃ ip̄m bonū nihil aliud esse: q̄₃ ip̄m vnū: quos videtur Pseusippus esse secutus. sed hāc
ꝓsequendi materiā alius et alio in loco futurus est s̄mo. ¶ Sexto. nihil est ꝙ de supradictis dubitāt/
atq₃ cauillum cōtrouersiāq₃ inducunt: dicentes se nō de oī bono ideas ītendere. at supius adducte ra
tiones de oī bono contendūt. modo bonorū quedā sunt ꝑ se: que ꝓpter se et amātur et queruntur. que=
dā ea efficiunt/ quedā cōseruant/ et quedā corū cōtraria ꝓhibent. et hec/ bonorū per se sūt gratia. neq₃
bona per se: sed alio modo nuncupantur. quo fit vt bifariā bona dicātur. quedā dicūtur per se/ et que=
dam ꝓpter illa: que et vtilia dicuntur. Sed esto nūc dicāt bonorū ꝑ se vnā esse ideā (ad partem bonis
vtilib⁹ relictis) sed que tūc ponunt per se bona? nōne (que licet sola sint) ꝓsequimur? vt sapere/ videre/
et voluptates nōnulle/ atq₃ honores. etsi enī hec ꝓpter aliud sequamur: nichiloseci⁹ tamē nō ab re ꝓpter
se bona putabuntur. sed an nichil aliud ꝓpter se bonū preter ideā? id quidē ridiculu₃. erit igitur idea
potius inanis/ atq₃ superuacanea. alioquin si supflua nō est: sed ab hac dicuntur hec ꝓpter se bona: er
go in cūctis predictorū erit eadē ratio boni: vt in niue et cerusa: eadē albedinis ratio est. at sapientie/
voluptatis et honoris diuerse/ ac differentes ratiōes sunt quaten⁹ ea bona sunt. supuacanea igitur es=
set hmōi idea/ nec statuēda est hoc pacto ea ipsa esse vnū cōmuue bonū. Sed querēt tū quonam modo
ergo hec bona dicuntur? nō enī similia vidētur ijs quibus temere et fortuna quadā idē nomē obtigit
et que equiuoca nūcupatione censentur. an bona dicūtur quia sunt ab vno/ an quia in vnū tendūt/ an
in analogia potius? vt in analogia ⁊ ꝓportione quod est visus in corpore/ id est mens in anima: ⁊ ali=
ud item in alio. vt quēadmodū caput in animali/ radix in arbore. sed hec in pn̄tiarū prestat missa fa=
cere: q̄₃ exactius ea discutere. nā ad alterā poti⁹ spectāt disciplinā. ¶ Septimo. quia similiť idee dis=
cussio ad alterā ꝑtinet disciplinā. nā tametsi aliquod tale esset cōmune bonū seꝑatu₃/ ⁊ per se: quod de
omibus diceretur bonis: manifestū tamē est ip̄m tale nō esse: quod ab hoībus agi/ atq₃ in hac vita pos=
sideri possit. tale aūt hoc in loco queritur bonū. igitur huiusmodi bonum ab hac disciplina relictū est.
Neq₃ id valeat si dixerit q̄₃uis id bonū agi ⁊ hic possideri nō possit/ id tamen plurimū cognoscere cō=

ducere: illoꝝ gratia que agi/ possideriq́ꝫ possunt. nã si hoc tanq̃ꝫ exemplar nobis ꝓposuerim⁹: magis
24 intelligemus que bona nobis agenda sunt/ ĩtelligentes ꝓo ꝓmptius adipiscemur. ¶ Tertia cõclusio
Idee cognitio pparum cõducit: ad agendoꝝ bona cõsequenda. Nam q̃uis id cõtenaentiũ/ supꝛioꝛ ra=
tio ꝓbabilitatẽ quandã habeat: ab artibꝫ tamẽ atq̃ꝫ scientijs discrepare videtur: vt que vniuerse bonũ
quoddã affectent/ et quod deest/ ipsisq̃ꝫ necessariũ est pquirant/ et idee cognitionẽ omittãt. at si eius esset
necessaria cognitio absurdũ ꝓfecto esset vniuersos artifices: tantũ sue artis presidiũ negligere/ et non
perquirere: dissonũ rationi. sed quidnã idea ad suã artem textoꝛi cõducet? quid fabꝛo et quid medico/
quid belloꝛũ duci? ꝛ quo pacto si eã aspexerit euadet medicus peritioꝛ/ aut belloꝝ dux? neq̃ꝫ enĩ medi=
cus hoc modo ipsam ꝑ se sanitatem: sed hoĩs sanitatem cõsiderare videtur/ imo vero foꝛtasse et huius
hominis sanitatem: quippe qui singulis medeatur. neq̃ꝫ igitur idee cognitio conducit ad agendum/
ipsumq̃ꝫ administratiue vite bonũ possidendum. sed de his hactenus.

Cap. VII.

ipsumq̃ꝫ ... et quid tandẽ

25 Unc rursus redeamus ad id quod q̃rimus bonũ: et quid tandẽ sit ipm inuestigemus. Esse enĩ aliud in alia actione/ arteq́ꝫ videtur. aliud est enĩ in medicina/ et in re militari/ et in ceteris simili modo. quid igitur vnicuiq́ꝫ bonũ est? an non id gratia cuius cetera agũtur? hoc aũt in medicina quidem est sanitas/ in rei militaris facultate victoꝛia/ et in extruendarũ ediũ arte domus/ et in alia aliud/ in omni vero actione etiam omni electione eue id quod est finis. hui⁹ enim gratia cetera omnes agunt.
26 ¶ Quare si quis omniũ rerũ agendarũ sit finis: is ipm bonũ agendũ erit. Sin autẽ vero plures: hi ipsi. Oratio igit̃ migrãdo ad idem accessit. enitendũ autem est magis hoc de=
27 clarare. ¶ Cũ itaq́ꝫ plures esse videantur fines: et hoꝛũ quosdã ob alios expetamus: vt diuitias/ fistulas instrumẽtaq́ꝫ: oĩno perspicuũ est/ non oẽs fines esse ꝑfectos ¶ At finis
28 optim⁹: ꝑfectũ quiddã esse videt̃. quare si tãtũ vnus ꝑfectus sit finis: is hic erit qui que=
ritur. sin plures: is qui hoꝛũ est ꝑfectissimus. ¶ Eũ aũt qui per se est expetibilis: ꝑfectio=
29 rem eo dicimus esse: qui est propter aliũ expetẽdus. et eũ qui nunq̃ꝫ ob aliũ expetitur: ijs vniũsis qui per se et ꝑpter illũ etiã expetũtur. Et eũ igitur perfectũ simpliciter: qui per se semꝑ est et nũq̃ꝫ ob aliũ expetẽdus. talis aũt finis/ ipa felicitas maxime esse videt̃. hanc enĩ propter seipam semꝑ: et nũq̃ꝫ ob aliud quicq̃ꝫ expetimus. honoꝛẽ aũt volupta=
tẽ mentẽ/ virtutẽ deniq́ꝫ oẽm et ꝑpter se expetimus (quippe cũ ipoꝛũq̃dq́ꝫ expeterem⁹: si nihil inde etiam ꝓueniret) et felicitatis etiã gratia: per hec ipsa felices foꝛe nos arbitrã=
tes. sed illoꝛũ gratia felicitatem: aut ob aliud pꝛoꝛsus expetit nemo. ¶ Idem et ex suffi=
cientia videtur accidere. Perfectũ namq́ꝫ bonũ: per se sufficiens esse videtur. Sufficiẽs autem dicimus: non ipsi soli qui vitã solitariã agit: sed et parentibus/ et natis/ ꝛ vxoꝛi/ et amicis omĩno/ ac ciuibus: quandoquidẽ homo natura ciuilis est. atq́ꝫ sumendus est in hisce terminus quidam. nam si ad parentes hoc ipsum/ et natoꝛum natos/ et amicoꝛum amicos extenderis: in infinitũ fiet abitio. sed de hoc cõsiderandũ est postea. Id autem sufficiens esse ponimus: quod solũ a ceteris segregatũ/ expetibilẽ vitam facit: reiq́ꝫ nul=
30 lius indigentẽ. talem aũt felicitatẽ ipam esse existimamus. ¶ Et insuper cũ nõ numerat̃ cũ ceteris maxime omniũ expetibilẽ: cũ numerat̃/ magis expetibilẽ cũ minimo bonoꝛũ esse putamus. excessus enĩ bonoꝛũ fit id quod adiũgitur. id aũt semꝑ magis est expeti=
bile quod maius est bonũ. ꝑfectũ igitur quoddã et sufficiens videtur esse felicitas: cum sit rerũ agendarũ oĩm finis ¶ Sed foꝛsitan felicitatẽ quidẽ summũ esse bonũ dicere: ab
31 vniuersis cõcedit̃. desideratur aũt vt dilucidius quidnã sit ipsa dicatur. hoc igit̃ foꝛtasse fuerit: si opus hominis caperetur. vt enĩ modulatoꝛis/ statuarij/ ceteroꝛũq́ꝫ artificum/ et eoꝛum omniũ oĩno quoꝛũ est opus aliquod/ actione: bonũ/ et id quod bene sese habet: in ipso opere videtur cõsistere: sic et hominis bonum in opere ipsius esse videbitur: si sit ipsius aliquod opus. fabri ne igitur et sutoꝛis opera sunt quedam/ actionesue: hominis autem nullũ est opus: sed est ociosus? an vt oculi/ manus/ pedis/ ꝛ cuiusq́ꝫ omĩno partis aliquod opus esse videt̃: sic et hoĩs pꝛeter hec oĩa: quispiã aliquod posuerit opus?
32 ¶ Quid igitur id fuerit tandẽ? Uiuere enĩ homini cõmune videt̃ esse cũ plantis. opus
33 autem pꝛopꝛiũ querit̃. segreganda est ergo nutriendi/ augendiq́ꝫ vita ¶ Hanc sentiendi sequitur vita. at ipam etiã homini cũ equo/ ac boue/ omniq́ꝫ animali cõstat esse cõmunẽ.
34 ¶ Restat igitur actiua quedã rationẽ habentis. Huius aũt aliud est vt obediens ratiõi: aliud vt eam habens atq́ꝫ intelligens. Sed cũ hec etiã bifariã dicatur: ea ponenda est q̃ est actu. hec enĩ magis ꝓpꝛie dici videtur. est igitur opus hominis/ operatio anime per
35 rationem: aut non sine ratione. ¶ At vero opus huius/ ac studiosi huius idem esse ge=

nere dicimus: vt citharedi/ studiosiqꝫ citharedi/ et hoc in omnibus absolute: excessu qui est a virtute ad ipm opus adiũcto. citharedi namqꝫ opus est citharã pulsare. studiosi vero bene pulsare. Eodẽ modo cũ homis opus vitã quandã esse ponamus: et hanc ipam ꝑationẽ anime/ atqꝫ actus cũ rõne: studiosi ꝑfecto viri hec ipsa sunt cũ bñ/ recteqꝫ fiũt. singula aũt bene: ꝑ propriã virtutẽ efficiũtur ¶ Que cũ ita sint: sit vt bonũ humanũ aie 36
sit operatio per virtutẽ. et si plures virtutes: per optimam nimirũ et si perfectissimam. et insuper in vita perfecta. Ver enĩ/ nec vna facit irundo: nec vnus dies. et beatũ eodem modo/ felicẽue nec vnus dies: nec breue efficit tempus. summum igiť bonum: hoc circũscriptũ sit modo. ¶ Primũ nãqꝫ forsitan vt figurã quandã delcribere: postea depin- 37
gere ipm oportet. Videtur aũt cuiuslibet esse ea que bene sunt circũscripta/ producere ⁊ explicare: atqꝫ exponere. ¶ Tempusqꝫ taliũ inuentor esse atqꝫ adiutor bonus. vnde et artium facta sunt incremẽta. est enĩ cuiuslibet id qđ deest supplere ac addere. ¶ Oportet aũt et ea que supra diximus in memoria habere: et ipm exactũ nõ in omibus eodem modo/ sed in singulis vt patitur subiecta materies. ¶ Et cousqꝫ quousqꝫ ad doctrinam attinet: flagitare. nã faber ⁊ geometra diuerso mõ ãgulũ rectũ inquirũt. alter enĩ quoad vtilis est ad opus. alter quidnã sit: et quale quidẽ ipm inquirit. contẽplator enĩ est veritatis. idem modus et in ceteris est seruandus: ne ijsce que instituimus agere/ plura fiãt ea que fines illorũ egrediũtur. ¶ Nec in omibus simili modo causa postulãda est. sed sat est in quibusdã: si bene demonstrata fuerint esse. quod quidẽ et in ipsis principijs fit. atqꝫ hic modus primus est et principiũ. principiorũ aũt alia inductione: alia sensu: alia assuetudine quadã: alia alio modo ꝑspiciũtur. enitendũ est aũt singula pertractare: vt suapte natura percipi possũt. te adhibenda est diligentia: vt bene diffiniantur. nam magnam ad ea que sequũtur afferũt opem. Principiũ enĩ plusqꝫ dimidiũ totius esse videť: et eorum que querũtur complura: per ipsum manifesta fieri solent.

¶ Septimi capitis note. ¶ Architectura/ ars ediũ extruẽdarũ. Finis perfectus est qui propter se expetibilis est. Imꝑfectus aũt qui nõ propter se: sed ꝓpter aliud quiddã. ¶ Finis perfectus simpliciter est qui per se semper et nunqꝫ ob aliud est expetendus. vt agibiliũ finis simpl'r ꝑfectus qui inter agibilia semꝑ ꝓpter se/ et non ob agibiliũ quicqꝫ expetendus est. Et contẽplabiliũ finis simpl'r ꝑfectus: qui inter contẽplabilia semꝑ per se/ et nõ alterius gratia expetendus est. sed hic de ꝑfecto fine rerũ agendarũ intẽditur: tametsi generaliter ꝓponatur. sunt enĩ passim singula secundũ subiectã materiã expetenda. ¶ Pars anime rationalis cui felicitas hoc in loco cõsiderata cõuenit: est vis cõsultatiua/ que et in sexto huius vis mentis cognoscetur inferior. ¶ Vita ꝑfecta intelligiť a tẽpore vsus cõplete rationis ad finẽ vsqꝫ/ cõplementũqꝫ vite. Et tempus id precedens per rectã educationẽ adolescẽtes aĩos debet ad mores et ratiõalem vitam paulatim preparare sũmopere cauere ne ab educatione/ contrarij futuris virtutibus: deprauati cõbibantur mores. Nam citius nos

Iuuenalis

Corrũpunt viciorũ exempla domestica/ magnis
Cũ subeant animos autoribus
Et dociles imitandis
Turpibus ac prauis omẽs sumus.
Nil dictu fedum/ visuqꝫ: hec limina tangat
Intra que puer est. procul hinc ꝓcul ite puelle
Lenonũ/ et cantus pernoctãtis parasyti.
Maxima debetur puero reuerentia. si quid
Turpe paras ne tu pueri contẽpseris annos
Sed peccaturo obsistat tibi fili[9] infans.

Alexander
Diogenes
Leonides
quiqꝫ ꝑcepta obseruanda in quaqꝫ disciplina.

¶ Hec Iuuenalis. nec iniuria. Nam iuuenilis etas tempus est serendarũ virtutum aptissimũ: quam curam Perse maxime circa suos adolescentes adhibuerũt diligentissimam: vt quibus seueriores viros in omnibus agendis suis etiã puerilibus ludis censorũ mores asciscerent: ne quid turpe in gestu in verbo aut facto vnqꝫ admitterent: hec enĩ etas ꝓpter voluptates ad vicia ꝓpensior est. et ꝓinde cura merito debet esse cautior. et Alexãder Macedo male educatiõis vicia (autore Diogene Babilonio) ad senectam vsqꝫ seruauit. cõtraxit enĩ in iuuenili etate negligentia Leonide pedagogi sui ebrietatis infamiã ¶ Quinqꝫ precepta in singulis ꝓpagandis disciplinis obseruanda Primũ. Primo rudi intelligẽtia ꝑparandi sunt animi deinde poliendi/ excolendiqꝫ diligẽtius. Scđm. Expectandũ mature tẽpus est: quo vnũquodqꝫ vt dignũ est suo in loco discutiatur. Tertiũ. Nõ oim certitudo eque efflagitãda est: sed vt materia ipa postulat. Quartũ. Solũ ea que disciplinis ꝓpria sunt: in ipis sunt disq̃rẽda. neqꝫ abũdandũ suꝑfluis neqꝫ deficiendũ necessarijs. et in omni re ꝑsertim litteraria id oraculũ esse putandũ est: vt ne quid nimis/ et quid minus vnqꝫ fiat. Quintũ nõ oim causa querẽda est. sed principia inductione/ sensu/ experiẽtia/ analogia aut qualicũqꝫ persuasione si subobscuriora sint: recipe oportet. Ex primo cognoscimus quanta sit vtilitas: disciplinis legitimas introductiões ꝑmittere. Ex scđo q̃ ineptum sit questiones ante tẽpus et debitũ locũ ꝓponere/ et conari illas exactius diluere. vnũquodqꝫ

enī ꝓprio in loco facile dinoscit̄: extra vero languide admodum atqꝫ difficulter. Ex tertio nunq̄ vicio dabis geometrā demōstrantē/et rhetorē suadentē/et prudentē ex cōtingētib⁹ ratiocinantē. Ex quarto notabis quo pacto si in singulis disciplinis seruaretur equus tradendi modus: nō surgerent portētose quedā librorū strues et pene vaste/horrendeqꝫ moles sub quibus etiā Apulei asin⁹/ ⁊ Bucephal⁹ Alexandri: lumbos/iliaqꝫ ducerēt. que nichil aliud continēt q̄ quandā crassam/supināqꝫ dedoctionē ad quas in singula quaqꝫ disciplina vel in transcursu velociter euoluendas: hoīs nō sufficit etas. Ex quinto notabis id in disciplinis precipuū/si id intelligerēt documētū: de principijs ꝓblemata/discordiasqꝫ nō suscitarēt: et que suapte natura clara sunt/non venirēt in mediū veluti dubitata. vt ne qui a tenebris lucē querunt: in luce cecutiāt/illis quidē persimiles qui diutius ī tenebris clausi/ob tenebrarum consuetudinē sub dio constituti: lucē aspectare nō valent. caueant ergo qui ita faciūt ne quos suscipiunt erudiendos: deterius q̄ ipsos acceperint/ab se dimittant affectos.

¶ Septimum cap. vna questione/ vno correlario/ nouē conclusionibus/ vna diffinitione et quinqꝫ preceptis partitum est.

25 Septimi capitis Cōmētari⁹ ad litterā. ¶ Questio. Cū in vnaquaqꝫ actiuarū facultatum/et arte: ali⁹ sit finis: vt ali⁹ medicine/ali⁹ rei militaris/et in ceteris simili modo: quid igit̄ in vnaquaqꝫ earum precipuū bonū est: nōne id cui⁹ gratia in earū qualibet cetera fiunt: est aūt hoc in medicina sanitas/in facultate militari victoria/et in architectonica dom⁹/et hoc pacto in alio alius/ et omino in oī administratiua actione atqꝫ electione: id quod est finis. nā eius gratia in eis ipsis agunt̄ cetera.
26 ¶ Correlariū. Quapropter si omniū agendorū aliquis vn⁹ finis est: is ipsorū agendorū ipsū bonū est. sin vero plures: illi ipsi/ atqꝫ plura bona. nam aut horum aut illius omnia agerentur gratia. et superior sermo in idem remigrat ac recidit. sed peramplius declarare annitendū est.
27 ¶ Prima cōclusio. Non oēs fines perfecti sunt. Nā cū plures sint fines quosdā aliorū gratia solū expetimus: ceu diuitias/fistulas/ omniaqꝫ instrumenta. nō igit̄ oēs fines perfecti. nā finis perfect⁹ ꝓpter se expetibilis est.
28 ¶ Secunda cōclusio. Si tantū rerū agendarū vnus perfectus finis est: is est qui hoc in loco querit̄. sin vero plures perfecti: is qui illorū perfectissimus est. Nā finis optim⁹: perfectū quidā est. si igit̄ tantū agendorum vnus finis perfectus: eorū finis erit/atqꝫ eorū bonū: quod hoc in loco queritur. sin vero plures ꝑfecti: id bonū erit/eorū perfectissimus. nā id maius/perfectiusqꝫ bonū est.
29 ¶ Tertia conclusio. Felicitas ꝑfectus simpliciter finis est. ¶ Primo. nam eorū que expetunt̄: quedā expetūtur ꝓpter aliud solū/ quedam propter se solum/et quedā propter se et propter aliud. sed finis qui propter se expetit̄ perfectior ē eo: qui propter aliud solū. et is qui nunq̄ ob aliud expetit̄: perfectior itidē vniuersis qui propter se et propter eum expetunt̄: et is perfectus simpliciter qui per se semper et nunq̄ ob aliud/ est expetendus. atqui talis finis ipā maxime omniū videt̄ esse felicitas: vt quā propter seipsam semper/neqꝫ ob aliud quicq̄ expetimus. nā honorē/ voluptatē/ mentis intelligentiā/atqꝫ oēm virtutē et propter seipsa (quādoquidē ea expeterem⁹ etsi nichil aliud etiā nobis inde proueniret) et propter ipām felicitatē expetimus: arbitrantes per hoc nos beatos fore/consecurosqꝫ felicitatē. at vero felicitatē predictorū gratia/aut ob aliud quicq̄ expetit nemo. est igit̄ felicitas non immerito finis simpliciter perfectus existimanda. ¶ Secundo. idem ex sufficientia efficere valemus. nam quicquid/bonū per se sufficiens est: id simpliciter perfectum esse videtur. felicitas autē bonū per se sufficiens est. igit̄ felicitas finis est simpliciter perfectus. et bonū sufficiens id dicim⁹ non quod vni soli/et solitariā vitā degenti satis est. sed quod sufficit parentibus/natis/vxori/amicis omnibus/ac ciuibus: q̄quidē homo natura ciuilis atqꝫ cōmunicatiu⁹ est. sed in his alicuius termini modus statuendus est: ne si ad natos natorum/ et amicos amicorū se semper extendat id in infinitū prorūat. sed et de hoc vlterius. poterimus et hic bonū per se sufficiens ponere quod solū/atqꝫ a ceteris seiūctum: vitam optabilē prestat/nulliusqꝫ rei indigā. quale bonū felicitatē ipsam omnes existimant.
30 ¶ Quarta cōclusio. Felicitas solitarie cōsiderata/neqꝫ cū alijs annumerata bonis: maxime oīm expetibilis est/ connumerata vero magis. Nā felicitas solitaria sufficiens est/et illoꝝ maxime perfecta: que si etiā cū minimo bonoꝝ connumerat̄: fit hic bonorum quoddam crementū et excessus in eo ipso videlicet quod illi adiungit̄. igit̄ illorū bonorū accumulatio magis eligenda. maius enī/excedensqꝫ bonū/semper magis eligendū. igit̄ felicitas solitaria maxime singulorū bonorū expetibilis: cōnumerata vero magis. Est itaqꝫ iam cognitum felicitatē bonū quoddam perfectum esse/et per se sufficiens/et rerū agendarum finem.
31 ¶ Quinta conclusio. Felicitas est proprium hominis opus. felicitatem enim summum esse bonum cōfitētur omnes: sed dilucidius q̄ dictum sit adhuc elucidari operepreciū est. quod forsitan commode fiet: si propriū hominis opus peruestigetur. Nam tibicinis/et statuarij/ceterorumqꝫ artificum/et omnino eorum quorum aliquod op⁹/aut actio est: bonum et quod bene sese habet: in opere consistit. igitur et hominis bonum in eius opere consistit: si eius aliquid proprium opus sit. sed an fabri et sutoris aliqua sūt opera/aliquiqꝫ actus: hominis autē non vllum erit opus: sed inanis/ociosusqꝫ erit. an oculi/manus/pedis et reliquorum membrorum aliquod erit opus: hominis autem preter hec non erit opus vllum: hominis igitur proprium est opus in quo eius consistet bonum. eius autem bonum felicitas. igitur ea hominis proprium est op⁹.
32 ¶ Sexta conclusio. In actu viuendi non consistit humana felicitas. Nam viuere cum plantis homini commune est. at opus hominis proprium queritur: in quo locetur eius felicitas. sequestranda igit̄ est vegetatiua virtus atqꝫ vita: que auget atqꝫ nutrit/ vt in cuius opere minime felicitas collocāda sit.
33 ¶ Septima conclusio. Eodem quoqꝫ iure neqꝫ in vita sensitiua que proxime vegetatricem comitatur. Nam hanc vitam et huius vite operationem: constat homini cum equo/et boue/ ceterisqꝫ animantib⁹ esse communem. non itaqꝫ in ea eodem iure locabitur felicitas.
34 ¶ Octaua conclusio. Superest nūc hominis felicitatem in vita rationali atqꝫ intellectiua constituendam esse. Nam neqꝫ in vita vegetatrice neqꝫ sensitiua consistit. igitur in vita rationali/ac intellectiua: altera enim vita non est. et hec homini propria est. Attamen huius/pars vna est vt obediens rationi: illa vero vt rationem habens/atqꝫ intel=

ligens.et iterũ vita rationalis bifariã dicitur.hec vt potẽtia/cum prorsus nichil agit:hec vero vt actu
cum secundum rationem agit.et vita rationalis actu:est hominis opus/atqꝫ felicitas.nã magis pro=
prie hominis vita dicitur.¶ Nona conclusio.Felicitas in vita rationali actu:sed que ex habitu/ atqꝫ 35
virtute operatur consistit.Nam q̃uis opus huius/et studiosi huius vt opus citharedi/ꝛ huius citha=
redi genere idẽ sint:hoc tamen vltimũ opus in omnibus simpliciter absolutum/ consummatũqꝫ est/ex=
cellentia scilicet virtutis ad opus ipsũ adiuncta. vt citharedi opus est citharam pulsare:studiosi vero
citharedi opus:bene pulsare.ergo similiter cũ hominis opus sit secundũ rationẽ operari : studiosi ho=
minis consummatũ opus erit bene/atqꝫ recte secundũ rationẽ operari. id aũt ab habitu et virtute est.
singula enim bene secundũ propriã virtutem perficiuntur.est ergo felicitas vite rationalis actu: que
quidem virtute operatur. ¶ Diffinitio. Ex his felicitatis diffinitio colligitur. humana felicitas est 36
hominis secundũ virtutẽ operatio/et in vita perfecta.et id intellige si plures sint virtutes : felicitatẽ
hominis esse operationẽ secundũ optimã/perfectissimamqꝫ.et adiectũ est in vita perfecta.nã vt puer=
bio dici solet vna hirundo non facit ver/sed nec vna dies.ita quoqꝫ nec vna dies/neqꝫ temp⁹ exiguum:
felicẽ/beatumqꝫ efficiet.sit igitur summũ hominis bonũ hoc pacto descriptum ¶ Quinqꝫ precepta in 37
quaqꝫ disciplina obseruanda.Primum.Decet in disciplinis tradendis primum rudi quadam intel=
ligentia animos preparare/deinde hoc pacto tradita extẽdere/polire/atqꝫ explanare: ceu pictores fa
cere solent qui primũ rudẽ effigiẽ protrahũt/deinde poliunt/ atqꝫ superpingunt. ¶ Secundũ.Nõ est
festinandũ sed mature procedendum est/et tẽporis expectanda occasio vt hec fiant.est enim eorum que
supererunt aut addenda/aut declaranda tempus bonus repertor/adiutorqꝫ bonus.sic artiũ incremẽ=
ta adiecta sunt.est eni cuiusqꝫ quod deesse cognorit:adiũgere. ¶ Tertiũ. Non in omnibus pari modo
exacta discussio querenda/efflagitandaqꝫ est:sed in singulis vt ipsa materia postulat/ac requirit.
¶ Quartũ.Tantũ et eousqꝫ in disciplinis inquirẽdũ est:quantũ et quousqꝫ ad singulã quamqꝫ disci=
plinã attinet/et que aliena sunt missa facere oportet:alioquin plura excrescunt aliena:q̃ ea que ad su=
scepte institutiõis fines attineãt. vt vterqꝫ faber ac Geometra rectũ angulũ cõsiderat: sed alio/ alioqꝫ
modo.nã faber ipsũ considerat vt vtilis est ad opus.Geometra vero vt sue contemplationi subseruit:
quid sit/et qualis sit inquirens.contemplator enim est Geometra.et idem in omnibus scientiis et arti=
bus seruandus est traditionis modus.¶ Quintum.Non oĩm in disciplinis causa requirenda est sed
in quibusdam satis est monstratũ esse quoniã vera sunt.Et hic modus cognoscendi prim⁹ est/atqꝫ ini=
tium.vt in principiis quorum quedam inductione cognoscunt/quedã sensu / quedã consuetudine atqꝫ
experientia/et alia alio modo.et tentandũ est vnumquodqꝫ eorũ tractare vt suapte natura percipi na=
tum est:et magna id diligentie solertia annitendũ est: vt ipsa recte determinent.nam magnũ ad sequẽ
tia habent momentũ/magnũqꝫ presidiũ afferunt.principiũ eni(vt dici solet)plus q̃ dimidiũ toti⁹ esse
videtur:et eorum que queruntur:complura per ipsum fiunt perspicua.

Cap.VIII.

Onsiderandum est igitur de ipso:non ex conclusione solum/et iis ex quibus est 38
c ipsa ratio:sed ex iis etiam que de ipso dicuntur. Uero namqꝫ omĩa que compe=
tunt consona sunt:a falso autem cito ipsum discrepat verum. ¶ Cum igitur bo= 39
na in tria sint diuisa:et alia externa/alia circa animam/alia circa corpus bona dicantur:
ea que sunt circa animã propriissime/maximeqꝫ dicimus bona. at actus et operationes
anime:circa animam esse ponimus.quare hac opinione cum antiqua/tũ a philosophã=
tibus concessa:bene dicitur finem ipsum actus quosdam et operationes esse. Sic eni fit
vt sit ex ipsis anime bonis:et non ex bonis externis. ¶ Consonum est etiam ipsi rationi:
et id quod dicitur:felicem inq̃ bene viuere/beneqꝫ agere. fere enim bona quedam vita/
bonaqꝫ actio dictus est.cuncta preterea que circa felicitatem queruntur : ei quod dictũ
est inesse videntur. Aliis nãqꝫ virtus/ aliis prudentia/aliis sapiẽtia quedam/aliis hec/
aut horum aliquod cum voluptate: aut non sine voluptate felicitas esse videtur. Sunt
et qui externã etiã affluentiã simul accipiunt.atqꝫ hec partim multi et antiq̃/partim pau
ci/viriqꝫ dicũt preclari:quorum neutros tota via aberrare:sed aliqua ex parte:et in plu=
rimis verum attingere consentaneũ est rationi.eorum igitur sententie : qui vel omnem
vel aliquam virtutem felicitatem asserunt esse:ipsa ratio consona est. huius est enim ea
operatio:que per ipsam efficitur.Interest autem fortasse non parum in possessione / an
in vsu/ac in habitu/an in operatione:summum consistere bonum putare. fieri enim po=
test vt habitus quidem etsi inest:nullum efficiat bonum : vt in dormiente/ vel etiam alio
modo quodam ocioso facto. vt operatio aũt nichil efficiat boni:fieri nequit. qui namqꝫ
operatur/aget vtiqꝫ necessario:et bene etiã aget. atqꝫ vt in olympia:non ii qui sunt ele=
gantissimi forma/prestantissimiqꝫ robore:sed ii qui decertant/ coronis afficiuntur(ipso=
rum enim aliqui vincunt)sic et qui bene agunt:eorum que sunt in vita pulchra/ bonaqꝫ
compotes fiunt. ¶ Est autem et vita ipsorum per se iucunda. Nam voluptate quidẽ af= 40
fici:ex iis est que ad animam pertinent:id autem est cuiqꝫ voluptati:cuius amator dicit

quisq̧. vt equus equorum amatori: et spectaculū/spectaculorū idētidē amatori/eodem modo et amatori iustorū iusta/et omnino virtutū amatori: ea que per virtutem efficiūtur. que igit̄ voluptati sunt vulgo: ea repugnātia sunt: propterea ꝙ nō natura talia sūt. sed amatoribus honestatis ea sunt voluptati: que sunt natura iucunda. tales autē ee sūt actiones/que a virtute emanant. quare et his ipse sunt voluptati/atq̧ per seipsas iucunde. ipsorū igitur vita non indiget voluptate: tanq̧ aliqua foris adiungenda: sed habet in seipsa voluptatē. ¶ Preter eni ea que dicta sunt: neq̧ bonus is est qui bonis actionibus non delectat̄. Nā neq̧ iustū eū quisq̧ dixerit/qui iustis nō gaudet: neq̧ liberalē eū qui liberalib⁹ actiōib⁹ nō delectat̄: et in ceteris eodē modo. qđ si hec ita sint: actionū ee que a virtute ꝑficiscunt̄: per seipsas sunt voluptati atq̧ iucūde. ¶ At vero bone quoq̧ sunt/et etiā pulchre atq̧ hoꝝ vnūquodq̧ maxime ipsis cōpetit: si recte de his ipse iudicat studiosus. iudicat aūt vt est dictū. optimū ergo/et pulcherrimū/et iucūdissimū est ipsa felicitas: et non seiungunt̄ hec perinde atq̧ in illo Deliaco carmine separantur.

Summe est pulchrum: ex astrea quod gignitur alma
Optima si valeas res est: quod quilibet optat.
Summe est iucundum: si re potiaris amata.

hec eni operationibus omnia cōpetunt. has autē ipsas: aut vnā ipsarū que sit optima: felicitatē ipsā dicimus esse. ¶ Videt̄ tamen et externis indigere bonis: vt diximꝰ. Fieri 41
eni non potest aut nō facile fit: vt is res agat preclaras: cui facultates desūt. multa nāq̧ per amicos/per diuitias/per ciuilē potentiā: tanq̧ per instrumenta agunt̄. quibusdā autem carentes: vt nobilitate/bona prole/pulchritudine: beatitudinē maculant. non enim satis ad felicitatē idoneus est: qui penitus est deformis/aut ignobilis/aut solitariꝰ sine prole. et minꝰ etiā fortasse: si cui perprraui sint filij/vel amici: aut boni mortui sint. vt igit̄ diximus: videt̄ felicitas et talis indigere prosperitatis. Unde quidam ꝓsperitatē fortune: quidam virtutē felicitatem esse dicunt.

¶ Octaui capitis note. ¶ Ex cōclusiōe et rationibꝰ/ex nostra sentētia ¶ Cūcta que de felicitate que-
runtur descripte felicitati ideo inesse vident̄ ꝙ ea scilicet in bonis anime existit que optima sūt vt et po
nit prima opinio. et in beata vita/bonaq̧ actiōe quod secūde opiniōi consonū est. et nō est sine virtute ꝛ
in hoc aliquo pacto cū tertia cōuenit. et qꝛ bonū sufficientissimū sine prudētia/sapiētia/et virtutū asso
ciatione esse nequit: in hoc cū quarta/quīta/et sexta aliquid ꝯsentaneū habet. sed eā bonū eē delectabi
lissimū: et bonoꝝ externorū affluētia iuuari: stati differet̄: et in hoc cū septima ꝛ octaua conspirat opi-
nionibꝰ ¶ Prudentiā ponebāt quandā ad res humanas gubernādas peritiā. Et sapiētiā eiꝰ extremā
ꝑfectionē/imo cuiuslibet ferme artis aut virtutis sūmū ꝑfectionis apicē: sapientiā nominabāt. Sed
consulto omittit Aristoteles quo pacto quarta quīta et sexta hic adductarū opinionū cū posita felici-
tate cōcordēt ostēdere: ꝙ quid prudētia et quid sapiētia sit: nondū cognitū sit/sed ex sexto huiꝰ primuꝫ
discutietur ¶ Olympia vrbs olim erat inter mōtes ossam/et olympū: in qua qui in certamine supera-
rent/oleastro coronabant̄. Et pluralia olympia ludi ipsi dicebant̄: qui et erant in honorē Iouis istau-
rati. In littera nomē vrbis positū est. In cōmentario vero ipsorū ludoꝝ nomē: nā eadē intelligētia est
¶ Iucunda/delectabilia ¶ Probitatis amatoribꝰ iucūda: sunt iucūda amatoribꝰ virtutis/ꝛ suorum
officiorū: que sunt virtutū operationes. ¶ Deliacū/pythiūq̧ carmen: est carmen oraculi Apollinis:
quod Argiropylus his versibus expressit.

Summe est pulchrum ex astrea quod gignitur alma.
Optima si valeas res est. quod quilibet optat
Summe est iucundum: si re potiatur amata.

¶ Externa bona ad actiuā/administratiuāq̧ felicitatē
Quod de sanitate mentis intellectū/verū est.
adminiculatiua esse: qui non videt/in peripatetica schola fere cecus est. vt eni sine debitis instrumētis
nō extruitur domus/neq̧ efficitur Architectus: ita quoq̧ si materia desit: nō parat̄ actiua virtus. Et
huic sententie accedit Tales Milesius eū felicē esse autumans: qui corpore sanꝰ sit/fortuna locuples/
animoq̧ nō ignauus. Et non modo Peripatetici et Tales in hāc consentiūt sententiā sed et Crantor — Tales
Solensis/qui etsi academicis multa tribuat: in hoc tamen ab ipsis dissentit. Ponit eni primas nostre — Crantor
vite partes virtuti deberi/secūdas bone valitudini/tertias honeste voluptati/et quartas diuitijs atq̧
fortune bonis. Et si magnanimitas in aduersa fortuna vt in qua suū retineat officiū plurimū lucet:
plerςq̧ aliarū virtutū ꝓpter vsus ablationē in illa obscurant̄. quod exēplis cognoscere nō est obscurū
Plautus eni insignis comicus ꝓpter annone difficultatē ad molas manuarias pistori se cōduxit: vbi — Plautus
quotiēs ab opere vacaret: scribere fabellas et vēdere consueuit. Et Cassius Seuerꝰ orator multos an- — Cassius
nos exiliū passus/ob fortune tenuitatē vix panno verēda ꝯtectꝰ: in magna inopia fatis ꝯcessit. Et va- — Valerius
lerius collega Bruti adeo pauꝑ mortuꝰ est: vt publico sumptu sepeliret̄. Et (autore Amiano Marcel- — Brutus
lino) Persei regis filiꝰ post aduerse fortune calamitatē: artē ferrariā ad queritandū victū exercuit: — Amianus
qui oēs si secunda flauisset fortuna: ad preclara virtutū officia nati videbant̄. Et est plane quod dicit — Perseus
Callimachꝰ: virtutes sine fortune bonis/parū admodū hoiem illustrare. Itaq̧ virtutes sine faculta- — callimachꝰ
tibus obscuriores habētur/neq̧ suo debito splēdore micāt. vt neq̧ gemma si luto obtegit̄: natiua pul-

chritudine corufcat.
¶ Octauũ cap. tribus cõclusionibꝰ et enumeratione octo opinionũ de felicitate partitum est.
Octaui capitis Cõmẽtariꝰ ad litterã. ¶ Prima conclusio. Cõsentaneũ est non modo ex cõclusione 38
et ratiõibꝰ: sed et aliorũ dicta adducendo de felicitate considerare. Nam vero/ vera oĩa cõsonant: falso
aũt cito dissonat verũ. que itaqꝫ vera dixere: supioribꝰ cõsonabũt/ que aũt falsa ea stati apparebũt dis-
sona. ¶ Octo antiquoꝝ opiniões. Prima opinio est dicentiũ triplicia esse bona scilicet externa/ corpo 39
ris/ et animi: ⁊ bona animi pricipalissime/ maximeqꝫ esse bona. ⁊ hec opĩo est antiqua ⁊ a philosophã-
tibus recepta. que ⁊ supioribꝰ cõsona videt̃. nã actus et operatiões aĩe: bona animi existũt. nichil igit̃
ab hac opiniõe fuerit alienũ: felicitatẽ ponere (vt superiꝰ quoqꝫ dictũ est) actꝰ quosdã/ opationesqꝫ aĩe.
locabit̃ enĩ sic maximũ bonũ in ipis aĩe bonis/ et nõ in ipis externis/ neqꝫ quidem in corporeis bonis.
¶ Secũda est dicentiũ: felicẽ esse/ bene viuere/ et bene agere idẽ esse. et hoc itẽ superioribꝰ consonũ. nã
pene felicitas nichil aliud dicta est ꝙ bona quedã vita/ bonaqꝫ actio. et reuera cuncta que de felicitate
querunt̃ ei (que diffinita est) felicitati: inesse vident̃. ¶ Tertia est dicentium felicitatem esse virtutem.
¶ Quarta: eẽ prudẽtiã ¶ Quĩta: sapiẽtiã ¶ Sexta: felicitatẽ eẽ ex ijs aggregatã ¶ Septima: eam
ipsã esse aut prudentiã aut sapientiã cũ voluptate: aut non sine voluptate. ¶ Octaua: felicitatẽ eẽ aĩe
bona cũ affluentia externoꝝ bonoꝝ cõiũcta. et qui id dicũt partĩ sunt multi et antiqui/ partĩ vero pau-
ci et preclari. et hi vtriqꝫ: tã externoꝝ afluẽtiam nõ numerãtes/ ꝙ cõnumerãtes: pleraqꝫ recte dicũt/ et
multa ratiõi cõsona/ neqꝫ in oĩbꝰ oberrãt. et Primo qui felicitatẽ ponũt eẽ virtutẽ/ aut vnã aut plures/
nõ penitꝰ deuiãt. nã virtutis operationẽ diximꝰ esse felicitatẽ. sed in hoc dissentiũt ꝙ sũmũ bonũ ĩ pos-
sessiõe atqꝫ habitu: nos aũt in vsu et actu ponimꝰ. neqꝫ id quidẽ parũ refert. primo nam fieri potest vt
ꝗuis habitus insit: nullũ tamẽ bonũ pariat. vt ĩ dormiẽte aut alio quoꝗ torpẽte ocio. at vero fieri ne-
quit vt virtutis operatio: boni efficiat nichil. qui enĩ secundũ virtutẽ agit: vt ⁊ agat/ et etiã bene agat
necessũ est. Secũdo. quẽadmodũ in olympijs nõ optimi quiqꝫ/ aut viribꝰ pollentissimi/ fortissimiqꝫ co-
ronant̃: sed qui certãt/ nã eoꝝ aliqui victores euadũt. sic nõ qui virtutẽ possidẽt sꝫ qui secũdũ virtutem
agũt: in vita ⁊ pulchroꝝ et honestoꝝ cõpotes fiũt/ p̃miaqꝫ sumunt. quo mõ aũt quarta/ quinta/ ⁊ sexta
opinio cũ felicitate superiꝰ posita cõsentiãt p̃termittit̃: ꝙ nõdũ notũ sit quid prudẽtia aut sapiẽtia esse
possit. et septimã opinionẽ que felicitatẽ sine voluptate eẽ nõ posse astruit: supioribꝰ dictis aliquid cõ-
sonũ dicere/ declarandũ ꝯsequẽter est. ¶ Secũda cõclusio. Vita secundũ virtutẽ operantiũ: voluptatẽ 40
secundũ se ꝓtinet: et iucunda/ delectabilisqꝫ est. ¶ Primo. nã voluptatẽ suscipere aĩaliũ est: rationeqꝫ
aĩe id cõuenit. ⁊ id vnicuiqꝫ voluptati est: cuiꝰ ipse fuerit amator. vt equꝰ voluptati est: amatori equoꝝ/
et spectaculum delectabile: amatori spectaculoꝝ. ergo ⁊ iusta delectabilia sũt: amatori iustoꝝ. et oĩno
virtꝰ/ et virtutis opatio: amatori taliũ. at que vulgo iucũda sunt/ repugnãt: ꝙ natura talia nõ sũt. sed
ꝓbitatis amatoribꝰ iucũda: sunt natura atqꝫ secundũ se iucũda/ illa aũt sunt virtutis operatiões. igit̃
secundũ virtutẽ operanti: vita voluptatẽ secũdũ se ꝓtinet/ ⁊ secundũ se iucũda/ atqꝫ delectabil' est. neqꝫ
eoꝝ vita indiget voluptate quasi foris adiũgẽda sed in se ipa cõtinet voluptatẽ. ¶ Secũdo. nullꝰ bo-
nus est qui bonis nõ gaudeat opatiõibꝰ: vt nullꝰ eũ dicet iustũ: qui iustis nõ gaudeat/ neqꝫ liberalẽ qui
liberalibꝰ nõ gaudet opatiõibꝰ/ et in ceteris virtutibꝰ sic esse cõperitur. igit̃ operatiões que a virtute
ꝓficiscunt̃: secundũ se delectabiles existunt/ atqꝫ iucũde. est igit̃ vita secundũ virtutẽ operantiũ: secũ-
dũ se iucunda/ atqꝫ delectabilis. ¶ Tertio. operatiões secundũ virtutẽ bone sũt ⁊ pulchre: imo maxi-
me bone ⁊ pulchre si studiosus de ipsis rectũ affert iudiciũ/ recteqꝫ iudicat: iudicat autẽ recte vt dictũ
iã est. igit̃ felicitas que optima opatio/ atqꝫ pulcherrima est: eadẽ quoqꝫ et iucũdissima est. et hec tria
abinuicẽ non separant̃: vt neqꝫ in deliaco carmine cuiꝰ hec est sentẽtia. Sanitas optimũ est iustitia pul
cherrimũ et re ꝑfrui amata iucũdissimũ. que tria circa operatiões virtutis plane ꝯspiciunt̃. quasqui-
dẽ ipas aut earũ vnã/ iã felicitatẽ eẽ diximꝰ. sed et octaua opinio cũ felicitate posita ꝯsentit ¶ Tertia 41
conclusio. Externa bona ad felicitatẽ conducũt. Nã impossibile est aut certe admodum difficile/ ab eo
res p̃claras agi: cui desint externorũ bonoꝝ facultates. multa enĩ per amicos/ diuitias/ ciuilẽqꝫ potẽ-
tiã quasi per instrumẽta fiũt. ⁊ quorũdã huiusmodi externoꝝ bonoꝝ carentia: vt nobilitatꝫ/ bone ꝓlis/
forme/ felicitatẽ obscurant/ nõ enĩ satis ad felicitatẽ habilis est: qui oĩno sit deformis/ qui ignobilis/
qui solus: et sine prole sit. et tanto minꝰ idoneus videbitur cui praui sint filij / aut praui amici/ aut qui
bonoꝝ amicoꝝ presidio sit orbatus/ destitutusqꝫ. externa igit̃ huiusmodi bona: ad felicitatẽ cõducũt.
Quapropter quidã prosperã fortunã: felicitatẽ esse dicunt: vt qui ad externa bona respiciũt: et quidã
eã dicunt virtutem: vt qui respiciunt ad interna.

(Cap. VIIII

V Nde et dubitat̃: vtrũ disciplina/ an assuetudine/ an alio quodã 42
modo per exercitiũ acquiri possit: an aliqua diuina sorte/ an et ob fortunã ꝓue-
niat. Si igit̃ et aliq̃d aliud deoꝝ est munꝰ hoĩbꝰ: cõsentaneũ est ratiõi et felicita-
tẽ a dijs ipsis dari. et eo magis: quo ceteris humanis bonis est p̃stabiliꝰ. Verũ hoc ad
aliã magis ꝯsideratiõnẽ forsitã ptinet. ¶ Videt̃ tamẽ etsi nõ a dijs imortalibꝰ mittit̃: sꝫ 43
virtute disciplinaue quadã vel exercitio cõparat̃: diuinissimũ esse. Premiũ enim/ finisqꝫ
virtutis: optimũ et diuinũ q̃ddã ac beatũ eẽ videt̃. fuerit etiã ⁊ multũ cõmune. fieri nãqꝫ
potest vt disciplina quadã ac diligẽtia ab vniuersis ijs cõparet̃: qui nullo principio labe-
factato: idonei sũt ad cõsequẽdã virtutẽ. qđ si meliꝰ est hoc modo ꝙ ob fortunã felicẽ es-
se: rẽ ita sese hr̃e ꝯsentaneũ est ratiõi. ¶ Siq̃dẽ ea q̃ sũt secũdũ naturã: vt ꝙ optime sese
hr̃e possũt sic se habẽt suapte natura/ et ea siĩr q̃ ꝑ artẽ cõficiũt̃/ atqꝫ a quacũqꝫ ꝓueniunt
causa: et ea maxime q̃ a p̃stabilissima ꝓficiscunt̃. id autẽ qđ maximũ atqꝫ pulcherrimum
est fortune tribuere: valde erroneũ est. ¶ Patet etiã ex ipsa ratione qđ q̃ritur. Dicta est

44 eni operatio aie per virtutē. Ceterorū autē bonorū alia inesse necessariū est: alia adiu
uant/suntqꝫ vtilia: vt instrumenta. hec et ijs cōsona sunt que in principio diximus. ipsū
eni finē facultatis ciuilis optimū ponebamus. hec antē magnā adhibet diligentiā: vt ci
45 ues ipsos disponat/bonosqꝫ faciat/et ad honestas res agēdas idoneos reddat ¶ Me-
rito igit̄ nec bouē/nec equū/nec aliud quicqꝫ animantiū dicimus felix. quippe cum fieri
nequeat vt ipsorū quicqꝫ talis sit particeps operationis. ¶ Hanc autē ob causā neqꝫ pu-
er est felix. Nondū eni est idoneus ad res tales agendas propter etatē. qui dicuntur fe-
lices: ob spem dicunt̄. est eni opus (vt dixim⁹) et perfecta virtute/et perfecta etiam vita.
46 ¶ Multe nāqꝫ mutatiōes in vita fiunt: varieqꝫ fortune. atqꝫ fieri potest: vt is qui maxi-
me bonis abūdat/in magnas incidat in senectute calamitates: vt ī heroicis de Priamo
dicitur. eū aūt qui tali fortuna est vsus: et miserabiliter obijt: nemo felicē dicet.

¶ Noni capitis note. ¶ Pricipia sana atqꝫ nō labefacta intelligunt̄: cū quis aut morbo aut naturali
impedimēto desipiēs/delirusue nō sit. Nullus ergo a sūmi boni possessiōe excludit̄: qui mentis/ ratio-
nisqꝫ compos existat. ¶ Carmina heroica sunt: que heroum facta continent. vt Eneis Maromana/et
Rhapsodia Homeri. ¶ Priamus Asie imperator/et quondā Troianorū rex.
Priami fatum. Hunc Virgilius
Pyrrhus Achilleides post funera visa Polytis Priamus
Traxit/et in multo lapsantem sanguine nati Pyrrhus
Implicuitqꝫ comā leua/dextraqꝫ coruscum Polytes
Extulit: ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Hic finis Priami fatorum. hic exitus illum
Sorte tulit: troiam incensam/et prolapsa videntem
Pergama/tot quondam populis/terrisqꝫ superbum
Regnatorem Asie. iacet ingens littore truncus
Auulsumqꝫ humeris caput/et sine nomine corpus. Ex Marone.
Nonum cap. vna questione tribus conclusionibus/et duobus correlarijs partitū est
42 Noni capitis Cōmentari⁹ ad litterā. ¶ Questio. Utrum felicitas: disciplina/ꝯsuetudine/aut alio
quopiā exercitio acquiri possit. an diuinū potius munus sit/an fortune munus. et volunt videri felici-
tatem deorum esse munus. nam si quicqꝫ aliud hominibus deorum munus est: par est/atqꝫ consentane
um et felicitatem a dijs ipis prestari/et eo maxime quo ceteris humanis bonis prestabilior est. prestā-
tur autem a dijs alia. igitur tanto magis et ipsa felicitas. sed hec inquisitio alterius considerationis
43 accommodatior est. ¶ Prima cōclusio. Et si felicitas non celitus hominibus immittit̄ sed disciplina/
virtute/exercitationeqꝫ cōparatur: quoddā tamen diuinum est. Nam premiū/finisqꝫ virtutis optimū
quoddam et diuinum/beatumqꝫ esse videtur. id autem felicitas est. Sed disciplina/et exercitatiōe ac-
quiri: patet primo. quia sic felicitas bonū erit multum cōmune vt quod disciplina quadam/ vigilan-
tiaqꝫ ab omnibus acquiri valebit: quorum principia sana erunt. at hoc modo felicitatem acquiri me-
lius est: qꝫ temeritate quadam/et fortuna eē felicem. rationabile igitur est felicitatem quadam discipli
na et exercitatione acquiri. ¶ Secundo. videmus enim ea que secundū naturam sunt: vt qꝫ optime se
habere possunt/ita natura sunt. et similiter que secundū artem/et omnē determinatā causam: ꝛ maxi-
me ita sese habere que secundū optimā causā ꝓdeunt. maximū aūt atqꝫ optimū: fortune tribuere ma-
gna absurditas est/atqꝫ irrationabile plurimum. disciplina igitur atqꝫ exercitatione potius vēdicat̄
acquiriturqꝫ felicitas. ¶ Tertio. idem ex diffinitione felicitatis conspicuū est. nā dicta est animi ope-
ratio secundum virtutem. virtus autē disciplina et exercitatiōe paratur. igitur et felicitas hoc pacto
acquiritur. sic itaqꝫ ratū est felicitatem disciplina/consuetudine/atqꝫ exercitio acquiri ꝛ quiddam es-
44 se diuinum. ¶ Secunda conclusio. Reliqua bonorum presto adesse necessarium est. Nam alia bona fe
licitatem coadiuuant/suntqꝫ vtilia: vt sua quedam instrumenta. et id quidē consonū ijs est que in prin
cipio iam dicta sunt: summū scilicet bonum ciuilis facultatis esse finem: que magnā adhibet curā vt
ciues preparet/bonosqꝫ efficiat/et ad preclaras res agendas reddat idoneos. que minime facere pos-
45 set nisi sibi alia presto adessent bona. ¶ Primum correlarium. Quo fit vt neqꝫ bos nec equus/nec ali-
ud quicqꝫ animantium felix esse queat. nā nullū tale: operationis secundū virtutē particeps eē potest
¶ Secundū. Fit etiā vt neqꝫ puer sit felix. nā nondū ob etatē secundū virtutē agere potest. et si dicunt̄
felices: improprie et ꝓpter spem dicuntur. nam vt dictū est/vt felix sit: virtute opus est atqꝫ vita ꝑfecta.
46 ¶ Tertia ꝯclusio. Felicitas impediri valet. nā multe mutationes in vita fieri possunt/ varieqꝫ fortu-
ne. et omnino fieri potest vt eū qui nunc maximis abundat bonis: magne in senectute obruant aduer-
sitatum ꝓcelle. quēadmodū de Priamo in heroicis memorant̄. at virū tanta prosperitate vsū/sed vsqꝫ
adeo miserabili finientē exitu: nullus dixerit esse beatū. valet igit̄ felicitas impediri.

Cap. X.

47 Stne igitur nec vllus alius hominum felix qꝫ diu viuit dicendus: sed Solonis
48 c sententia finem spectare oportet? ¶ Quod si et ita ponendum est: tum ne felix
est cum e vita discesserit? an id absurdum est penitus: nobisipsis presertim qui
felicitatem operationem quandam dicimus esse? Quod si mortuum felicem non dicimus:
neqꝫ Solon id vult: sed tunc dici beatum hominem tuto posse: quia iam est extra omnia

mala/calamitatesqꝫ. ¶ Habet quidem et hoc controuersiam quãdam. Mortuo namqꝫ bonum et malum videtur aliquid esse. siquidem et viuenti non autem sentienti: vt honores/infamie/et filiorum/posterorumqꝫ omniũ prosperitates/ atqꝫ aduersitates. Dubitationem autem et hec afferunt. ei namqꝫ qui ad senectutẽ vsqꝫ beate vixit/ secundũqꝫ rationẽ decessit: multas circa posteros accidere mutationes contingit. et alios ipsorum esse bonos/ vitamqꝫ consecutos esse pro dignitate: alios contra. constat aũt ⁊ distantiis ad parentes: multis/ variisqꝫ modis ipsos sese habere posse. absurdum igitur est: si defunctus simul etiam mutaretur: et nunc felix fieret/nunc miser. absurdũ est etiam: et minime/nec aliquod ad tempus: posterorum ad parentes res pertinere. Sed redeundum est ad id quod prius est dubitatum. ex illo namqꝫ et id quod nunc queritur fortasse perspicietur. si igitur finem spectare oporteat: et tunc beatũ dicere queqꝫ: non quia beatus tunc est/sed quod prius erat: quo pacto non est absurdum: si cum est felix/ nõ vere de ipso dicetur quod inest? Quia viuentes dicere beatos ob mutatiões nolumus: et quia felicitatem quidem stabile quiddam/ nulloqꝫ modo facile mutabile esse putamus: fortunam autem in eisdem sepe reuolui. nam si fortunam sequamur: sepenumero felicem ac miserum eundem dicemus: Cameleontẽ quendã ostendentes ipsum felicem esse/ac debiliter collocatum. ¶ An fortunam sequi nullo modo est rectum? Non est enim in ipsa 49
bene vel male viuere situm. sed indiget humana vita/ipsius: vt diximus. ¶ Operationum autem ee quidem que a virtute proficiscuntur: felicitatis/ ee vero que sunt contrarie: contrarii domine sunt. attestatur huic sententie et id quod nunc dubitauimus. etenĩ nullis in operibus humanis tanta est firmitas quanta est in operationibꝰ iisce: que a virtute proficiscuntur: he namqꝫ stabiliores ⁊ scientiis ipsis esse videntur. harum aũt ipsarum/ ee q̃ ceteris antecellunt: maxime stabiles sunt: propterea ꝙ in his ipsi beati/ et maxime/et continuatissime viuunt. Hoc enim simile est cause: vt ipsarum non fiat obliuio. id igitur quod queritur: competet ipsi felici: et erit talis per vitam. nam semper aut maxime ea aget et contemplabitur que prodeunt a virtute/ fortunãqꝫ feret pulcherrime: et omni ex parte concinne ac equabiliter: quippe qui vere bonus atqꝫ quadratꝰ est sine vituperatione. ¶ Cum autem a fortuna multa eueniant: et magnitudine/ paruitateqꝫ differant: parua quidem siue sint secunda siue aduersa: constat nõ facere vite momentum. 50
grandia vero ac multa: si secunda sint/ beatiorem vitam efficiunt: quippe cum ad decorandum sint apta: et vsus ipõrum pulcher/studiosusqꝫ fiat. sin aduersa: ꝑmunt/leduntqꝫ vitam beatam. afferunt enim dolores: et multas operationes impediunt. Attamen et ĩ iis ipsis pellucet ipsa honestas: cum multas quispiam ac magnas aduersitates facile ꝑfert: non ob insensibilitatem: sed quia generosus est atqꝫ magnanimus. ¶ Quod si operationes domine sunt (vt diximus) vite: nemo beatorum fuerit miser. nunqꝫ enĩ odiosũ quicqꝫ atqꝫ improbum aget. eum enim qui vere bonus est/atqꝫ prudens fortunam omnem decore perferre pro facultateqꝫ rerum semper res pulcherrimas agere: vt et ducẽ bonum presentibus vti castris ad optime gerendum bellum/et bonum item sutorem ex sibi datis pellibus pulcherrimum conficere calceũ/ ceterosqꝫ omnes idẽtidem artifices arbitramur. que cum ita sint: miser quidem nunqꝫ fuerit ipse felix. Beatus tamen non erit: si in Priami calamitates incideret. nec igiť varias/facileqꝫ mutabilis erit. neqꝫ enĩ ex felicitate facile aut a quibusuis: sed ab ingentibus et multis aduersitatibus dimouebitur: et ex talibus non in paruo sed in longo quodam perfectoue tempore rursus fuerit felix: magnas in eo res/ preclarasqꝫ nactus. ¶ Quid igitur obstat eum felicem dicere: qui per virtutem operatur perfectam: et bonis externis satis abundat/non quouis in 51
tempore/sed in vita perfecta? An est addendum: et ita est victurus et secundum rationem moriturus: quippe cum futurum quidem incertum sit nobis: felicitatem autẽ finẽ/ et omnino perfectam omni ex parte ponamus? quod si ita sit/ viuentium eos quibus ea que diximus et insunt et inerunt beatos dicemus: beatos autem homines. Sed de his quidem eousqꝫ sit definitum

Solon ¶ Decimi capitis note. ¶ Solon Atheniensis vnus in numero septẽ sapientũ inscriptus est. legislator fuit. ex quo postmodũ id annotatũ est.

Sed scilicet vltima semper
Expectanda dies homini est. diciq; beatus
Ante obitum nemo: supremaq; funera debet.
Huius he sunt morales sententie. Probitatē iuramēto fideliorē censeto. Mētiri nolito. Preclara stu
diose meditator. Amicos ne cito acquirito. Acquisitos reprobare caueto. Que ꝓsunt ꝯsulito. Cū regi
didiceris regito. Rationē ducē sequitor. Malos ne cōgreditor. Deos honorato. Parentes reueretor.
Blandos sermōes cautior obseruato. Ne quid nimis facito. Iussit quoq; moriēs suos cineres post su
premū eiꝰ obitū p Salamineā terrā dispgi/disseminariq;. ¶ Filios a parentū ꝓbitate deuiare cōstat.
vt de filio sci africani qui cognoīatꝰ est ignobilis. pater africā patruus asiā recupauit. De filio fabij Fabius
maximi. de filio itidē hortēsij qui oīa cū scortis detraxit. ¶ Cameleon circa phasim amnē ⁊ in īdia Hortensius
frequentiꝰ gignit̄: aīal (autore Plinio) figura et magnitudine lacerti/tardi motꝰ/et oculos in recessu Cameleon
cauo circūductiles habēs/solꝰ aīaliū nec cibo nec potu sed solo aeris alimēto viuens. qui quēcūq; co Plinius
lorē ꝓxime attigerit: toto corpore/oculis/caudaq; reddit: preter rubrū/candidūq;/⁊ subinde colorem
euarians. de quo meminit Ouidius. Ouidius
Id quoq; quod ventis animal nutritur/et aura
Protinus assimilat tetigit quoscunq; colores.
¶ Operationes secūdū virtutē dominas felicitatis esse: est in illis felicitatem ꝯsistere/ipasq; felicita
tis p̄cipuas esse causas. ¶ Attestat̄ huic sentētie. ꝙ actiōes/virtutū sint domine p̄cipueq; cause. ¶ Id
quod nunc dubitauimus. id quod dubitauimꝰ de stabilitate firmitudineq; felicitatis. ¶ Temeritas/
fortuna. ¶ Q; felix tetragonꝰ sine vituperatione ap
pellatur: hoc Pythagoricorū est: qui tetragonorum/
hoc est quadratorū numerorū summopere laudes ef
ferunt. qui numeri cū ab vnitate procedāt que sūma
est equalitas: in laterū equalitatē semꝑ se porrigūt/
neq; nimis neq; minus quicq̄ habētes. et veluti me
dio quodā tramite/ab ipa sūma monade sua serie ꝓ
deunt/eadēq; vt quadā beatitudinis via in eandē re
rū omniū parentē recurrunt. Et vltro/citroq; altera
parte longiorū deuia: nunc abundantiū nūc vero de
ficientiū constanter diffugiūt: et medio semꝑ trami
te incedentes nusq̄ deflectūt adeo vt nullus hos nu
47 meros vituperare possit. Quiimo plenā diuinitatis
48 et maxime virtutis emulā pre se ferunt naturā. ex quorū contēplatione Pythagorici multa de virtute
disserere solebant. ¶ Sutor est qui calceos efficit: vt vestiarius qui vestiū est opifex.

Adiecta formula viā tetragonorū declarat.

1.	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	4.	6	8	10	12	14	16	18	20
3	6	9.	12	15	18	21	24	27	30
4	8	12	16.	20	24	28	32	36	40
5	10	15	20	25.	30	35	40	45	50
6	12	18	24	30	36.	42	48	54	60
7	14	21	28	35	42	49.	56	63	70
8	16	24	32	40	48	56	64.	72	80
9	18	27	36	45	54	63	72	81.	90
10	20	30	40	50	60	70	80	90	100.

¶ Decimum cap. vna questione tribus cōclusionibus et vna diffinitione partitum est.
Decimi capitis Commentarius ad litteram. ¶ Questio. An aliquis dum viuit dici ne queat felix
sed iuxta Solonē/finem vite atq; terminum expectare oporteat. ¶ Prima conclusio. Aliquis dum vi
uit potest dici felix. Primo. quia si exitus vite expectādus esset: tum felix diceretur cum e vita deces
sisset. sed id sentire absurdum penitus nobis esset/presertim cum iam felicitatē diffinierimus eē quā
dam operationē. si ergo mortuum felicem non dicimus neq; hoc vult Solon: sed tunc secure posse di
ci beatū cum iam extra mala/calamitatesq; existat: poterit homo dum viuit non immerito dici felix.
¶ Secundo hoc illis dubitationē incutit ꝙ mortuo aliquid malum accidere videt̄: vt viuenti quidem
sed non sentienti. vt sunt honores/infamie filiorū/posterorūq; ꝓsperitates/ aduersitatesq;. fieri enim
potest vt ei qui ad extremā vsq; senectā beate vixerit/fatisq; ꝯcesserit humanis: multa ac varia circa
natos contingant/aliosq; probos esse/vitāq; cum dignitate exigere/alios autē contra. certum est et
enim filios longo post interuallo multis/varijsq; modis a vita parentum posse digredi. sed absurdū
est si defunctus mutaret̄: et modo felix et modo miser esset/quod tamen accideret: si ipsū ponerent feli
cem. et absurdum etiā illis quoq; videretur: si res posterorū nichil penitus ad parētes/ne ad aliquod
tempus quidē pertinerent. non igitur dicendi sunt post mortē felices. sed nunc an debeat dum viuit di
ci felix: reuertamur. et ex ijs forte veritas elucebit. nam si exitum spectare oportet/et tūc beatū dicere
quēq; non ꝙ beatus tunc sit: sed ꝙ prius erat beatus: quomodo absurdū non videtur tunc cum est felix
nos non vere posse felicem appellare. id autem absurdum. dū viuit igitur dici potest felix. sed esto di
cant: beatos dicere viuentes nolumus propter mutationes/et ꝙ felicitatem stabile quiddā/ac nequaq̄
49 leuiter mutabile putamus. at fortuna circa viuentes sepe reuoluitur mutaturq;. patet itaq; si viuen
tes dum adhuc fortunam sequuntur: diceremus felices/sepe eundem felicem ac postea miserum fate
ri cogeremur: tunc felicē nescio quid Cameleonti persimile effingentes: cito mutabile/debiliterq; fir
matum. ¶ Secunda conclusio. Felicitas bonū stabile est atq; firmū. ¶ Primo. nā felicem non equum
est fortunam sequi: vt in qua neq; bene/neq; male viuere situm est. q̄uis et vt dictū est humane vite bo
nis fortune aliquo pacto sit opus: ob cuius tamen inconstantiā/ac mobilitatem: felicitatem ipsam fu
gacem/mobilemq; esse putāt. nichil prohibet igit̄ felicitatem bonum quiddam stabile esse/atq; firmū
¶ Secundo. Operationes secundū virtutē domine sunt felicitatis ⁊ contrarie contrarij non autē for
tuna/temeritasq; felicitatis domina. at ꝙ felicitas sit permanens id vel maxime attestatur ꝙ nulla in
re humana constantia maior est: q̄ in ijs operationibus que a virtute proficiscuntur. eniuero et virtu
tes et virtutum operationes stabiliores ipsis scientijs/suisq; operationibus esse videntur / et maxime
50 ee que ceteris antecellunt: eam ob rem ꝙ in ipsis beati et maxime et iugissime viuunt atq; versantur. ⁊
hec causa esse videtur quo minus illarū fiat obliuio. recte igitur euenit vt felicitas bonum quiddam
stabile sit/atq; firmum. sitq; felix talis: et stabilis / inconcussusq; per vitam. nam ea vel maxime om
nium et aget et contemplabitur que a virtute manant. et fortunā omni ex parte optime feret / atq; de

center. felix enim vere bonus et tetragonus sine vituperatione est. ¶ Tertia conclusio. Felices facile ferunt fortunam. Primo. nam cum multa/ variaqȝ sors afferat: si ea parua sunt seu prospera/ seu aduersa parui erunt admodum momenti et facile tolerabuntur. sin grandia et multa: si prospera sũt/ beatiorẽ vitã efficient: cũ eã exornare sint idonea/ et eorum vsus bonus/ studiosusqȝ existat: sin autẽ aduersa: premunt/ leduntqȝ beatũ: vt que tristitiam afferant et multas secundum virtutem operationes ĩpediant. attamen et in ipsis relucet ipsum bonum: cum ipse et multas et magnas aduersitates leuiter et equo perfert animo/ non quidem ob insensibilitatem sed quia generosus/ magnanimusqȝ sit. feret igit̃ fortunam felix: et facile/ et vt decet. ¶ Secundo. Si operationes virtutis domine sunt vite vt diximꝰ: nullus profecto felix/ fiet miser vnq̃. nunq̃ eni que odiosa/ aut improba: faciet. verũ oĩs qui perfecte bonus est atqȝ prudens: fortunã omnẽ generose perferet/ et semꝑ pro rerũ facultate res optimas aget. quẽadmodũ et bonus dux: presentibus vtitur castris q̃optime bello ꝯducit. et quẽadmodũ bonus sutor ex datis sibi pellibus q̃optimũ calceũ assuit. et eodẽ pacto ceteri artifices oẽs. tanto magis igit̃ ipse felix: omni sibi oblata fortuna pro eius conditione recte vtitur/ neqȝ vnq̃ facile fiet miser. quoniã vt dictum est facile perferet fortunam. non tamẽ id asserere velim: quẽq̃ dici beatum qui in calamitates Priami inciderit. sed felicẽ: neqȝ variũ/ neqȝ cito mutabilẽ esse/ quicq̃ue Cameleõti simile. nã non facile vt dictũ est a quibuscũqȝ fortunis: a felicitate dimouebit̃/ sed admodũ difficile/ et ab ingentibus et multis aduersitatibus. ex quibus neqȝ paruo tẽpore resurgeret ad felicitatẽ: sed lõgo/ perfectoqȝ: iã magnas in eo/ resqȝ p̃claras nactꝰ. ex his diffinitio felicis hec elici poterit. ¶ Diffinitio. Felix est qui 58
secundũ perfectã virtutẽ operat̃ externis bonis sufficienter abundans et in vita perfecta. et cũ nobis sit incertũ ⁊ felicitas oĩ ex parte debet esse perfecta: censent hanc addendã particulã: sic quidẽ secũdũ virtutis operationẽ victurus/ sicqȝ moriturus. quapropter si recte hec dicta videbuntur: beatos viuẽtiũ dicemus quibus insunt/ ineruntqȝ p̃dicta: beatos autẽ hoĩes. at de his hactenus.

Ortunã aũt posteroꝝ/ amicorũq̃ oĩm nichil ꝯferre: lõge ab amicitie finibꝰ discedere/ et opiniõibꝰ contrariũ eẽ videt̃. Cũ vero multa sint ea q̃ eueniunt: variasq̃ differentias habeant/ et alia magis alia minus ꝯferant: in singula quidẽ ipsa diuidere ꝓlixũ/ et infinitũ esse videt̃. sat aũt erit fortasse: si de his ipsis vniuersaliter/ figuraq̃ dicet̃. Ut igit̃ aduersitatũ earũ que beatis eueniũt alie pondꝰ aliq̃d momentũq̃ habẽt ad vitã: alie sũt leuiores. sic sese habẽt ⁊ ea que circa amicos accidũt oẽs. viuẽtibꝰ aũt/ an mortuis calamitas accidat: multo magis refert: q̃ res nefãde/ grauesq̃ agãt̃/ an in tragedijs recitẽt̃. animaduertẽda est igit̃ differẽtia hoc etiã pacto. imo vero cõsiderãdũ forsitã est: si cuiuspiã boni vel mali ꝑticipes sint defũcti. Uidet̃ igitur etiã si quippiã ex his ad ipsos ꝑueniat siue bonũ siue ꝯtrariũ: exile q̃d ac paruũ/ aut simplicit̃ aut ill̃ eẽ. siq̃dẽ tãtũ ac tale vt neq̃ beatos eos efficiat q̃ beati nõ sũt: neq̃ btitudinẽ auferat a beatis. videt̃ igit̃ tã ꝓsperitates q̃ aduersitates amicoꝝ: aliq̃d defũctis afferre. tale autẽ ac tantũ: vt nec felices haud felices: nec aliud q̃cq̃ huiuscemodi faciat. — f — Cap. XI 52

Thyestes, Danaus, Egistus, Orestes, Alcmeon, Eurypides, Seneca, Aristoteles, Mercurius, Thales, pythagoras, Socrates, Plato, Prophete, Dominus, Lazarus, Juuenalis

¶ Undecimi capitis note. ¶ Tragedia est heroice fortune in aduersis ꝯprehẽsio. in qua ingẽtes inducuntur ꝑsone/ magni timores exprimunt̃/ exitꝰ funesti habẽtur: eiꝰ trãquilla sunt prima/ et turbulenta vltima/ et fugiendã vitã exprimũt. vt Thyestis/ Danai/ Egysti/ Orestis/ Alcmeonis ⁊ similiũ. Et Eurypides apud grecos/ Seneca vero apud latinos Tragedias scripsere ¶ Cũ ꝓsperitates/ aduersitatesqȝ amicoꝝ ad defũctos ꝑtinere cõcludit Aristoteles: plane animoꝝ ĩmortalitati ꝯsentit. Et id ante Mercurius/ Thales/ Pythagoras/ Socrates/ Plato et vniuersaliter oẽs qui generose philosophati sũt: asseruerunt/ et quod maiꝰ est ꝓphete oẽs. et quod maximũ est dux virtutũ oĩm/ dominusqȝ vite: clamat Lazare prodi foras. et quatriduanus iã fetens/ et iã vermibus scatens ad potentẽ vocem cõtinuo surgit ex tumulo: et rediuiuus multos post annos vtriusqȝ vite cõsciꝰ de ĩmortalitate disserens: hanc impietatis maculam ab oculis mortaliũ salubriter extersit. Et gentiles clamant.

Esse aliquos manes/ et subterranea regna/
Et contum/ et stygio ranas in gurgite nigras
Nec pueri credunt: nisi qui nondum ere lauantur
Sed tu vera puta. Curius quod sentit/ et ambo
Scipiade/ quod Fabricius/ manesqȝ Camilli
Quod Cremere legio/ et Cannis consumpta iuuentus/
Tot bellorum anime. quotiens hinc talis ad illos
Umbra venit cuperet lustrari: si qua darentur
Sulfura cum tedis/ et si foret humida laurus.
Illuc heu miseri traducimur.

trismegistꝰ. Sed O miseri qui scelerum immanitate/ animorũ ĩmortalitatem reformidatis: ad verba Trismegisti amplius expauescite/ et presentem etiam exhorrescite lucem. audite iam. Cum fuerit anime a corpore facta discessio: tunc arbitrium examenqȝ meriti eius transiliet in summi demonis potestatem: isqȝ eam cum piam/ iustamqȝ prouiderit: in sui competentibus locis manere permittet. Si autem delictorum illitam maculis/ vicijsqȝ oblitam viderit: desuper ad ima deturbãs procellis/ turbinibusqȝ aeris igni/ et aque sepe discordantibus tradet. atqȝ inter celum et terram mũdanis fluctibus in diuersa sẽper eternis penis agitata raptabitur: vt in hoc ei obsit anime eternitas: ꝙ sit immortali sentẽtia eterno iudicio subiugata. Ergo ne his implicemur: verendũ tantundẽ/ cauendũqȝ esse cognosce. Incredibiles eni post delicta cogentur credere non verbis/ sed exemplis: nec iniurijs/ sed ipsa passiõe penarũ.

Hec Trismegistus. Et Homerus quo sue tempestatis homines immortalitatis animorum ammone- Homerus
ret/et res humanas defunctis esse cure: ita defunctum Patroclum ad Achillem inducit.

Nun dormis oblite mei: nunc negligis orbum
Luce/modo viuum quem sic curaueris ante
Me sepeli propere: quo inferni ditis Achille
Transuehar ad portas. animi nam me eminus arcent
Extincti populi: secum tranare vetantes
En vagor/et frustra manes peto: porrige dextram

Imploro. Sed quid hic opus est Homero cū in libro vite eterne diues ille qui exuritur inextinguibilibus flammis: curam gerat quinqꝫ fratrum quos viuentes in seculo reliquerat. Q; si res humane cure sunt miseris defunctis/qui perpetuis deputati sunt tormētis: tanto magis felicibus qui ad beatorum delicias euolarunt. Sed harum rerum non est ammonendus Christianus.

¶ Undecimum cap. vnam conclusionem complectitur.

52 Undecimi capitis Commentarius ad litteram. ¶ Conclusio. Prosperitates/aduersitatesqꝫ amicorum ad defunctos aliquo pacto pertinere videntur. sed non vt que felices non felices/ aut cōtra efficere possint. Nam ꝙ posterorū/amicorumqꝫ fortune nihil ad nos pertineant/ dicere: nimis durū est et longe a legibus amicitie discedens/opinionibusqꝫ hominum contrarium. at cum que contingunt sint multa: variasqꝫ prebeant differentias/ vt alia magis et alia minus ad nos pertineant: singulatim ea distinguere prolixum/atqꝫ immensum nimis esset: et satis esse videbitur si summatim et figura quadā dicatur. itaqꝫ vt ad nos ipsos aduersitates que contingunt: quedam grandes sunt/magniqꝫ ad vitam momenti: quedam vero leues. ita et circa amicos contingunt. sed eas circa amicos viuos et circa defunctos contingere āplius refert: q̄ꝫ nefanda/grauiaqꝫ facta patrare/et perpetrata in tragedijs recitare. hoc enim pacto differentia consideranda est. quare si ad defunctos quicq̄ꝫ fortunarum amicorum pertineat seu prosperum sit/siue sit aduersum: id admodum exile/atqꝫ paruum est/aut simpliciter quidem paruum/aut illis paruum: neqꝫ tantum neqꝫ tale vt ipsos beatos efficere possit qui non sunt: cōtra autem neqꝫ miseros: qui beati sunt. vidētur igitur prosperitates/ aduersitatesqꝫ amicorum ad defunctos quoquo pacto pertinere: sed non vt que felices non felices/ aut contra efficere queant.

Cap. XII.

53 His autem determinatis: de felicitate consideremus: vtrum laudabile quiddam
54 b sit an potius honorabile. ¶ Constat enim potentiam non esse. omne autem laudabile ex eo laudari videtur: quia est affectum aliqua qualitate: et aliquo modo sese habet ad aliquid. iustum enim/ et fortem/ et bonum omnino virum/ atqꝫ virtutem ob opera laudamus/ac actiones. robustū etiam/idoneumqꝫ ad cursum hominem et cęterorum quemqꝫ similiter laudamus quod affectus est aliqua qualitate/et ad bonū aliquod: studiosumqꝫ refertur. id ita esse patet ⁊ ex deorum laudibus. nam cum ad nos referuntur: ridicule sane videntur. quod quidem ex eo fit quia laudes (vt diximus) per relationem efficiuntur. quod si laus talium est: constat optimorum non esse laudem: sed maius aliquid prestabiliusue: queadmodum et videtur. Nam et deos beatos/felicesqꝫ dicimus: et virorum etiam eos qui maxime sunt diuini: et rerum bonarum simili modo. nemo namqꝫ felicitatem laudat: vt iusticiam. sed vt diuinius quiddam prestabiliusue: rem dicit esse beatam. ¶ Videtur autem et Eudoxus recte voluptati primas defendisse partes. Id enim (voluptatem inqꝫ que quidem est bonum) non laudari: indicare putabat prestabiliorem ipsam esse rebus laudabilibus vniuersis. talem autem deū et summum bonum esse dicebat. ad hec enim cetera vniuersa referri. Etenum laus quidem virtutis est. hac enim ad res honestas agendas idonei fiunt. commendationes autem operum sunt simili modo: tam corporis/q̄ꝫ etiam anime. Verum hec quidem exacte discutere/magis ad eos forsitan pertinet: qui circa commendationes versantur. nobis autem perspicuum ex ijs que diximus fuerit: felicitatē ex ijs esse que honorabilia sunt et perfecta. ¶ Videtur autem ex eo sic se habere quia principium est. cetera enim gratia eius agimus omnes. principium vero / causamqꝫ bonorum honorabile quiddam et diuinum dicimus esse.

¶ Laudare est aliquid: eius potētiam/eiusue opera cōmemorando extol-
¶ Duodecimi capitis note. ¶ Et laudabile/cuius potentiam/potentieue operationē memorantes extollimus ¶ Laudes deorū
lere. Et laudabile/cuius potentiam/ eorūqꝫ facta cōmemo-
ad nos relate iccirco ridicule videntur: ꝙ ille illis tribuuntur/eorū potentiam/ eorūqꝫ facta cōmemo-
rando: que si homini tribuūtur perridicula videbuntur. cui enī virorū mortaliū vnqꝫ dicemus.

Quicquid habet phlegeton/quicquid caua viscera terre
Quicquid inest pelago/ quicquid secat aera pennis
Fecisti: et solus totum hoc opus ipse gubernas

Et q̄ꝫ q̄ꝫ reuera deus laudādus ⁊ honorādus est: poti⁹ tñ honorādus videt. nā honor laude supior est: si quidē honor īterna respicit/laus aūt respicit externa. sed fragilitas laudatorꝫ īmense diuitatis facit:

vt que et qualis in se sit cogitare non possint. quapropter nos illius immense bonitatis laudatorũ vlti-
mi/ ad sua opera recurrimus: ex quibus eius laudes colligimus. vt qui dicit deum rerũ optimũ/ sa-
pientissimũ super omnem sensum/ rationem intellectum / superq̃ mentem omnem exaltatũ in immen-
sum: et se tota mente propter ipsum solum ante tantam maiestatem prosternit/ quantum fragilitas ad-
mittit: deũ honorat. qui vero eũ dicit factorem celi et terre/ visibiliũ/ pariter et inuisibiliũ: ipsum lau-
dat. Itaq̃ felicitatem que huius summi boni in hac mortali peregrinatione nostra/ vestigium perfe-
ctissimum est: potius honorabile bonum censet Aristoteles/ q̃ laudabile. et felicem tum actiua felici-
tate inter actiuos/ tum contemplatiua inter contemplatiuos: deo quidem inter mortales simillimum/
carissimumq̃: in similitudinem summi boni valentiore iure honorabilem esse q̃ laudabilem. et honorẽ
esse completi/ absolutiq̃ boni: laudem vero incepti hoc carmine declarat Mantuanus.
Est honor: in portum cum puppis ab equore venit.
Laudibus inceptũ continuatur iter. Sed de his hactenus. ¶ Aliqua qualitate affectum/ habitũ aut
potentiam habens ¶ Dicitur ad aliquid laudabile: contemplatione scilicet operationum/ habituum/
potentiarumue. ¶ Sub potentia/ habitum comprehendimus. ¶ Eudoxus Gnidius Archite fuit au-
ditor/ moribus modestus/ pauper/ tenuisq̃ fortune/ geometer/ astronomus/ medicus/ philosophus/ le-
gifer. voluptatem summum bonum asseruit. ¶ Causa/ causa gratia cuius/ finis.
¶ Duodecimũ cap. vna questione et vna conclusione partitum est.
Duodecimi capitis Cõmentarius ad litteram. ¶ Questio. An felicitas bonũ sit laudabile/ an ho- 53
norabile potius. ¶ Conclusio. Felicitas non laudabilis: sed honorabilis est. Primo. nam omne lau- 54
dabile aliqua qualitate affectũ est/ aut potentia ipsa est ⁊ ad aliquid semper dicitur laudabile. vt lau-
damus fortem/ iustum et omnẽ probum virum/ similiter robũstum/ et velocem: ꝙ qualitate afficiũtur
per quam ad aliquid studiosum/ bonumue sese habent. et etiam virtutem ipsam ob opera/ actionesq̃
ipsas laudamus. Et quod ad alterum laudemus satis ex deorum laudibus apparere potest: que si ad
nos referentur/ ridicule plane videbuntur. at felicitas potentia non est/ neq̃ aliquid talium. quorum
diximus esse laudem. igitur optimorũ non est laus/ sed aliquid laude superius/ prestãtiusq̃. nec iniu-
ria quidem: nam deos beatos/ felicesq̃ dicimus. et virorũ eos qui maxime diuini sunt: itidem beatos
appellamus. et eodem modo de bonis. nemo enĩ felicitatẽ vt iustum laudat sed vt honorabilius quid-
dam atq̃ diuinius eam dicit beatã. felicitas igitur laudabilis non est: sed potius honorabilis. ¶ Se-
cundo. Per hoc probe videtur Eudoxus primas voluptatis defendisse partes/ ipsamq̃ summum esse
bonum contendisse: ꝙ voluptatem non ponebat laudabilem. per id indicare volens voluptatem bonũ
quiddam prestabilius esse se putare: q̃ ipsa sunt laudabilia/ qualem deum et summum bonum esse di-
cebat. ad hec enim cetera omnia referri/ non autem hec ad alia. felicitas igitur nõ laudabilis: sed ho-
norabilis potius est. Et reuera laus virtutis est/ ꝙ ea ipsa ad agenda honesta simus idonei. commen-
dationes verum: operum tam corporis q̃ anime existunt. Sed hec diligentius discutere forte magis
ad eos pertinet: qui circa commendationes studuerunt. ¶ Tertio felicitas principium est. eius enim
gratia cetera agimus omẽs. at principium atq̃ causa honorabile potius quiddam/ atq̃ diuinum di-
cimus q̃ laudabile: felicitas igitur non proprie laudabilis sed honorabilis potius est.

Cap. XIII.

c Um autem felicitas anime quedam per virtutem perfectam sit operatio: de vir- 55
tute consideremus oportet. Hoc enĩ pacto melius fortasse de felicitate etiã con-
templabimur ¶ Videtur autem et is qui vere ciuilis est circa hanc maxime ela-
borare. vult enim ipsos ciues bonos efficere/ legibusq̃ obtemperãtes. atq̃ horũ exem-
plum legũlatores tum Cretensium/ tum Lacedemoniorum habemus/ et si qui alij tales
fuere. quod si hec consideratio ciuilis est facultatis: constat inquisitionem hanc perinde
vt ab initio proposuimus ac instituimus fore. ¶ De virtute autem humana considerã- 56
dum est. Bonum enim humanum ac felicitatem querebamus humanam. virtutem ve-
ro humanam dicimus non eam que corporis est: sed eam que anime. ⁊ felicitatem enim
operationem anime dicimus. ¶ Que cum ita sint: patet ipsum ciuilẽ aliqua ex parte de 57
anima scire oportere: quemadmodum et eum qui curaturus est oculos/ totũq̃ corpus:
de ipsis scire oportet. ⁊ eo magis: quo facultas ciuilis honorabilior est/ atq̃ prestabilior
medicina. Elegantes etiam medici multa plane circa cognitionem corporis tractant. et
ciuilis igitur ipse de anima contempletur oportet. horum autẽ gratia et quoad satis est
ad ea que hic querũtur. nam vlterius exactiusue considerare: maius est opus difficiliusq̃-
ue fortasse q̃ ea que proponuntur. dicuntur autem et in externis sermonibus aliqua de
ipsa sufficienter/ et vtendum est ipsis. ¶ Vt partiũ eius aliam ratione vacare: aliam ra- 58
tionem habere. atq̃ nihil in presenti refert distincte sint he perinde atq̃ corporis partes
et omne partibile: an ratione quidem sint due: re vero seiungi non possint: vt in circun-
ferentia sese habent concauũ/ et conuexum. ¶ Partis autem ratione vacantis: alia qui-
dem communis est et vegetatiua. Loquor autem de ea que causa est: vt id quod ipsam
habet nutriatur/ incrementaq̃ suscipiat. talem enim anime potentiam: in vniuersis que
nutriuntur quispiam posuerit: et in fetibus: et hanc eandem etiam in perfectis. est enim

60 magis consonũ rationi hanc eandem q̃ aliquam aliam ponere. ¶ Huius igitur virtus cõmunis quedam et non humana videtur. Nam hec pars et potentia in somnis videtˀ maxime operari. bonus autem et malus minime in somno discernitur. quapropter inquiunt a miseris felices in dimidio vite nihil differre. hoc autem recte accidit. somnus enim ocium est anime tam studiose q̃ viciose: nisi parumper motuũ perueniant aliqui: atq̃ ita modestorũ meliora/ q̃ quorũuis visa fiant. Sed de is quidem hactenus. et nutriendi potentia: cum expers sit humane virtutis: omittenda est.
61 ¶ Videtur autem et alia quedam esse natura anime vacans ratione: aliqua tamen ex parte particeps ratiõis. Continentis enim et incõtinentis rationem idq̃ anime quod rationem habet: laudare solemus. recte namq̃ et ad optimas res inuitat. in ipsis autẽ et aliud quid preter rationem inesse videtur: quod quidem repugnat/ resistitq̃ rationi. Nam vt dissolute corporis partes: si ad dexteram mouere velis: in sinistram feruntur: sic plane fit et in anima. ad contraria enim incontinentiũ appetitiones feruntur. verũ in corporibus quidem cernimus ea que ad contrariam partem feruntur. in anima vero non cernimus. fortasse autẽ non minus et in anima putandum est esse aliquid preter rationẽ: quod huic aduersatur et obuiat. dicere vero quo modo est diuersum: nihil refert. Videtur autem et hoc rationis (vti diximus) particeps esse. paret enim in ipso continente rationi: et intemperante ac forti magis forsitan eidem obtemperat. omnia enim in illis sunt consona rationi. Pars igitur anime ratione vacans duplex esse videtur. Vegetatiua namq̃ nullo modo rationis est particeps: sed cupiendi vis/ et omnino appetendi: rationis est quodãmodo particeps: ea ratione qua obedit ipsi atq̃ obtemperat. sic et patris/ et amicorũ. et nõ vt rerum mathematicarũ: dicimus rationem habere: hanc autem partem ratione vacantẽ rationi obtemperare: admonitiones/ et increpationes et cohortationes etiam indicãt.
62 ¶ Quod si oporteat hanc quoq̃ partem dicere rationem habere: duplex et ea pars erit que rationem habet. et vna quidem proprie et in seipsa. altera vero vt is qui obtẽperat patri.
63 ¶ Diuiditur autem et virtus hac differentia. Virtutum enim alias intellectiuas/ alias morales dicimus esse. sapientiam quidem et prudentiam et sagacitatem intellectiuas: liberalitatem autem/ et temperantiam: morales. nam cum de moribus cuiuspiam loquimur: non sapientem illum aut sagacem: sed mitem aut temperãtem dicimus esse. laudamus autem et sapientem ob habitum. at habituum eos qui laudabiles sunt: virtutes appellare solemus.

¶ Decimitertij capitis note. ¶ Minos Cretensibus leges tulit: et Licurgus Lacedemonijs. ¶ Moralem philosophiam/ ciuilem nominat facultatẽ ab insigniori eius institutione ¶ In externis sermonibus/ alio in loco/ in libris de anima. ¶ Visa/ somnia/ apparitiões/ que in somno intimo sensui se ingerunt. ¶ Contines est qui vehemẽtes gustus ac tactus voluptates/ ac tristitias superat. Incõtinẽs vero qui horũ sensuũ delectationibus atq̃ tristitijs succũbit/ ac superatur. ¶ Patris et amicorũ rationem habere: est eorũ obtemperare iussis/ monitisq̃: rerũ vero mathematicarũ habere rationem: est conclusionũ mathematicarũ ex principijs/ principioue cognitis cognoscere demonstrationẽ ¶ Quid scientia/ intellectus/ sapiẽtia/ prudentia et ars similiter quid sagacitas et sententia que prudẽtie species sunt: ex sexto cognoscendũ est. Similiter quid fortitudo/ tẽperãtia/ liberalitas/ et quid vnaqueq̃ reliquarum virtutum: sequentes libri manifestabunt. Minos Licurgus

¶ Decimũtertiũ cap. quattuor cõclusionibus/ vno correlario/ et tribus diuisionibus partitũ est.

Decimitertij Capitis cõmentarius ad litterã ¶ Prima cõclusio. De virtute incũbit determinatio.
55 Primo. nam felicitas dicta est esse animiˀ operationẽ secundũ virtutẽ perfectã. igitur de virtute incũbit detẽiatio. sic eni felicitatẽ meliˀ ĩtuebimur/ cognoscemusq̃ ¶ Secũdo. is qui vere ciuilis est plurimum circa virtutẽ elaborat/ vultq̃ ĩpos ciues efficere bonos/ legibusq̃ obtẽperare vt nobis exẽplo sunt Cretensiũ/ Lacedemoniorũq̃ legũlatores/ quiq̃ tales fuere. est igitur ciuilis virtutẽ cõsiderare. ciuilis autem (vt superius dictum est) finis est felicitas. igitur hic de virtute incumbit determinatio.
56 ¶ Secunda cõclusio. de virtute humana atq̃ anime: presens suscipiẽda est determinatio. Nam bonũ humanũ/ felicitatẽq̃ humanã: hoc in loco querere nos proposuimus. hec autẽ animi operatio quedam esse dicta est/ et non corporis. igitur de humana virtute atq̃ anime: pñs determinatio suscipienda est.
67 ¶ Correlariũ. Unde fit vt moralis/ ciuilisq̃ discipline studiosus: quoquo pacto de anima habeat cõsiderare. nam qui curaturus est oculũ/ totũq̃ corpus: ea quoquo pacto debet cognoscere. igitur tanto magis moralis facultas/ animũ ipm (quem curandũ suscipit) habet considerare: quãto ea honorabilior/ prestantiorq̃ q̃ ipsa medicina est. Etsi insignes medici circa corporis cognitionẽ multũ laborarunt: nõ equũ est ciuilem/ moralemq̃ virũ animã negligere. Sed hactenus aĩam cognoscere sufficiet: quoad satis erit ad ea que hic querũtur/ cognoscenda. nam vlterius/ exactiusq̃ ɔsiderare: onerosius/ difficiliusq̃ esset opus/ q̃ presens exigat institutũ. et de illa amplius in alio quoq̃ loco dictũ est suffi-
58 cienter/ et illis illo in loco cognitis hic vtendũ est. ¶ Prima diuisio. Partiũ anime quedã est rõnis expers/ quedã vero rationem habens. et hoc in loco discutiendũ non est/ an partes ille re ipsa distincte

ſint:quēadmodū corporis/et cuiuſlibet diuiſibilis partes : re ipſa diſiungūtur.an ſola rōne due ſint:
non autem re/ſubſtantiaqꝫ ipſa/quēadmodū circūferentia ratione duo eſt: conuexū videlicet atqꝫ cō=
cauum. ¶Secunda diuiſio. Pars anime rationis expers diducitur iu vegetatiuā que cōmunis eſt/ 59
et in appetitiuam. voco eni vegetatiuā que nutriendi/adaugendiqꝫ cauſa eſt:que merito particula cō=
munis appellatur:ꝙ vniuerſis que nutriūtur aſſit/etiam in embrijs qui fetus ſunt in vtero rudes/ nō=
dūqꝫ abſoluti:in ipiſqꝫ perfectis.et illis omibus magis rationi conſonū eſt hanc particulā aſciſcere:
q̃ aliquarū aliarū vllam. ¶Tertia concluſio. Anime virtus vegetatrix: humanis actionibus accō= 60
moda non eſt. Nam hec anime particula/potētiaqꝫ in ſomnis maxime operari cognoſcitur. at bonus
et malus minime per ſomnū/ſomniqꝫ operationes diſcernit. virtus igitur vegetatrix haudquaq̃ hu=
manis actiōibꝫ eſt accōmodāda. Et hinc quoqꝫ aiūt felices a miſeris nihil in dimidio vite diſtare.nec
id quidem irrationabiliter. nam ſomnus quedā animi ferie/ et ocioſitas eſt: tam ſtudioſorū q̃ vicio=
ſorum.tum igitur nihil differunt:neqꝫ boni/neqꝫ mali quicq̃ agunt/niſi inq̃tum quandoqꝫ aliqui pa=
rumper ſurrepunt motus / et quatenus interdū modeſtorū hoīm meliora q̃ reliquorū occurrūt viſa.
ſed de his hactenus ⁊ ſatis ſit hic virtutem vegetatiuā(cum humane virtutis prorſus ſit expers) eſſe
omittendam. ¶Quarta concluſio. Pars altera anime que bruta/irrationaliſqꝫ eſt quoquo pacto ra= 61
tionis eſt particeps. Nam in cōtinente et in incōtinente rationē/ et anime partē rationalē laudamus.
nec ab re quidem.nam ea pars ſemper ad optima prouocat.⁊in ipſis eiſdē eſt aliud quiddā quod ra=
tioni repugnat/reſiſtit/reluctaturqꝫ.et perinde vt cū paralyticas/remollitas/reſolutaſqꝫ corpis par=
tes in dexteram mouere volumus:reluctantur/ferūturqꝫ in leuā:ſic in animo plane eſt.et incōtinētes
ſuis appetionibus in contraria rapiūtur. Uerum hoc intereſt ꝙ in corporibus ea que ad contrariam
partem feruntur:nos ipſi cernimus/in animo vero cernere nonvalemus.attamen in particulis anime
non minus cogitare debemus aliquid preter rationem eſſe: quod illi reluctetur/ac obuiet/ atqꝫ eſt in
corporibus.ſed dicere quo pacto ſit diuerſum: preſentis cure non eſt/ atqꝫ conſiderationis. Sed et id
videtur eſſe(vt propoſitum eſt)particeps rationis:nam id in ipſo continente:rationi paret/ac obedit:
et intēperante forte magis/atqꝫ forti:magis rationi obſequitur ac obtemperat.nam omīa in illis ra=
tionis ſunt conſona. pars igitur altera anime que irrationalis eſt: quoquo pacto rationis particeps
eſt.colligere itaqꝫ poſſumus cum pars anime que rationis expers eſt/duplex ſit: vegetandi ſcilicet/et
cupiendi/omninoqꝫ appetendi virtus / et ea que vegetandi eſt:nullo modo rationis eſt particeps. ſed
appetendi / quodāmodo particeps eſt: vt quantum rationi obedit/atqꝫ paret:quēadmodū et patris et
amicorum rationem dicimur habere/et non vt mathematicarum rerum dicimur habere rationem. et
hanc appetitiuā/concupiſcentēqꝫ partem rationi parere:indicant āmonitiones/ increpatiōes/ cohor=
tationeſqꝫ. ¶Tertia diuiſio. Si hanc appetendi partem aſſentimus habere rationem:duplex erit aīe/
pars que rationē habebit. vna proprie et in ſeipſa:altera vero non in ſe / ſed que obtemperat perinde 62
ac filius patri ¶Quarta diuiſio. Uirtutum altera intellectiua eſt/et altera moralis dicitur. intelle=
ctiua vt ſapientia/prudentia/ſagacitas.moralis vero vt liberalitas/ modeſtia. vnde cū loquimur de 63
moribus nunq̃ dicimus ꝙ ſapiens aut ſagax ſit:ſed quod aut liberalis/mitis/modeſtuſue aut ſimiliū
aliquid ſit.attamen et ſapientem/ſimileſqꝫ ob habitum laudamus: et eos habitus omnes qui lauda=
biles ſunt/ virtutes appellare ſolemus. Et de his hactenus.

Primi Ethicorum Ariſtotelis Finis.

Um autem virtus ſit duplex:intellectiua inq̃ atqꝫ moralis:intellectiua Cap.I. 1
quidem plurimū ex doctrina generationem habet/et incrementū. qua=
C propter experientia indiget/temporeqꝫ. ¶Moralis autem ex conſue= 2
tudine comparatur. vnde et nomen habuit tale. ex quo patet nullā fieri
virtutem morum in nobis natura. ¶Nihil enim eorum que ſunt natura
aliter aſſueſcit: vt lapis/ cui quidem natura cōpetit ferri deorſum: nūq̃
aſſueſcet ferri ſurſum/neqꝫ ſi millies ipſum aſſuefaciendi cauſa quiſpiam ſurſum proij=
ceret. ſimili modo nec ignis ferri deorſum:nec aliud quicq̃ aliter q̃ ſibi natura cōpetet
aſſueſcet. neqꝫ igitur natura/ neqꝫ preter naturam in nobis virtutes efficiūtur. ſed ido=
nei quidem ad ipſas ſuſcipiendas ſumus natura. ſuſcipimus autem ipſas: atqꝫ perfici=
mur per conſuetudinem. ¶Preterea eorum que in nobis fiunt natura:potentias prius
accipimus/deinde reddimus operationes. quod quidem in ipſis ſenſibus intueri licet.
Non enim ex eo quia vidimus vel audiuimus ſepe:ſenſus accepimus. Sed contra ha=
bentes/vſi ſumus:non vſi/accepimus. at virtutes accipimus operati prius:quēadmo=
dum et in artibus. que namqꝫ poſteaq̃ didiceremus facere oportet: ea facientes diſci=
mus. edificatores etenim edificantes:et citharedi/pulſantes citharam fiunt:pari modo
iuſta agentes iuſti/ et modeſta modeſti : fortiaqꝫ fortes efficimur. ¶Teſtatur hoc: et
id quod in ciuitatibus fieri ſolet. Legum naqꝫ latores ipos ciues aſſuefacientes bonos
efficiunt. atqꝫ omnis quidē legū latoris hec eſt voluntas. qui vero non bene id faciunt:
peccant. atqꝫ hoc ipſo reſpublica bona:a mala republica differt. ¶Inſuper ex iiſdem et 5
per eadē omīs virtus et ars ſimiliter et fit/ ⁊ corrūpitur. ex eo naqꝫ quia pulſant citharā:

et boni et mali fiunt citharedi. simili rõne et edificatores: et ceteri oẽs. nã ex eo quia bene edificant/ boni: et ex eo quia male/ mali fiunt edificatores et fabri. ¶ Quod nisi ita sese haberet: non esset opus docente: sed omnes boni fierent aut mali. sic igitur et in virtutibus res sese habet. agentes enim ea que sunt in cõmercijs hominũ: alij iusti/ alij iniusti fiunt. agentes etiã ea que sunt in terribilibus rebus: timereqꝫ assuescentes/ aut cõfidere: alij fortes/ alij timidi fiunt. Idem et circa cupiditates et iras euenire videtur. alij eñi tẽperati ac mites fiunt/ alij itẽperati ac iracũdi: ex eo plane: quia hoc in ipsis aut hoc modo versantur. Atqꝫ (vt breuiter dicam) omnes habitus ex operationibus similibus fiũt. ¶ Quapropter tales quasdam operationes reddere oportet. ipsarum namqꝫ differentias habitus ipsi sequuntur. non igitur parum: sed plurimum: quin potius totũ refert: sic an non sic homines ab adolescentia consuescant.

¶ Primi capitis note ¶ Qꝫ intellectiua virtus experientia indigeat et tempore: id de virtute intellectiua presertim intelligitur/ que inferioris partis mentis existit: vt est prudẽtia et sue species. de quibus ãplius sextus huiꝰ exsequitur. ¶ Aliquid natura nobis inesse: est a nostri ortus principio aut sine studio/ labore industriaue nostra/ illud nobis adesse: cuiusmodi sunt naturales potentie omnes/ sueqꝫ impotentie. ¶ Mos/ consuetudo. ¶ Nihil eorũ que natura assunt aliter assuescere posse: est nulla alia parta/ acquisitaqꝫ qualitate nũqꝫ ex sola naturali potẽtia quicqꝫ prompte aliter effici posse/ qꝫ sua fert natura. vt si virtutes nobis inessent a natura (hoc est si naturales indoles/ naturalesqꝫ potentie tantũ essent neqꝫ quicqꝫ aliud acquireretur) nũqꝫ assuesceremꝰ alit̃ qꝫ nostra ferret natura. vt neqꝫ lapis vnqꝫ assuescit emicare/ moueriqꝫ sursum: ꝙ preter naturalem ruendi deorsum potentiã/ nullũ sibi acquirat cõsuetudinariũ habitũ. Quapropt̃ nullꝰ diffidat se posse esse bonũ. nã si mala ꝯsuetudo insitã potẽtiã/ naturalẽqꝫ ad virtutes indolẽ ligat/ impedit/ flectitqꝫ ad deterius: tanto magis bona cõsuetudo / bonusqꝫ habitus ĩpeditã etiã indolẽ suspendit/ ⁊ eius viciũ in melius vertit ac emendat: quasi Peonica ope recuperata sit/ redintegrataqꝫ/ perfecta mentis sanitas ¶ Natura sumus idonei: cũ in nostra natura sitũ est. ¶ Si ars operationibus nõ gigneret̃/ oĩs bonos aut malos esse artifices: est eos qui boni essent artifices/ nõ posse esse malos: nã malis operatiõibꝫ nõ deprauaret̃ sua ars. nec cõtra qui mali essent/ posse esse bonos: quãdoquidẽ operationes nihil facerent vt suam artem redderent perfectiorem. ¶ Oẽm habitũ ex operationibus siĩibus signi: est ex bonis opatiõibus bonũ habitũ/ ⁊ ex malis malũ nobis ꝯparari. Opatiões tñ p̃cedẽtes/ ⁊ ex quibus ĩchoatur studiosus habitus/ ĩperfecta sunt officia: que aũt eũ adultũ/ perfectũqꝫ sequũtur: pfecta sunt officia. ¶ Refert in toto hoc/ vel illo modo statim ab ineũte etate sic hoïes assuescere. Nã recta educatio mores facit. et si a puero iacta sunt virtutũ fundamenta: solemus in bonitate perseuerare/ et beatam capescere vitam. Nam nobiscum adolescũt virtutes ipse. contra vero mala educatio viciorum fomes est. que vbi ab ineunte etate combibimus quasi morbi quidam nobis congeniti quotidie adolescunt/ ampliusqꝫ sumunt incremẽta nocendi. et nos tãdem (nisi salubriter occuritur) ad extremam perducunt miseriam. Ergo ꝙ Horatius ammonet/ salubre est adolescentes tenaci mente figere et sepe id sibi presens animo habere. Horatius

Nunc adbibe puro
Pectore verba puer/ et te melioribus offer.
Quo fuerit ĩbuta recens: seruabit odorem
Testa diu. Et quibus disciplinis iuuenilis adhuc formandus sit animus hinc disce.
Interea musis animus: dum mollior etas
Et que mox initure legas. nec desinat vnqꝫ
Tecum graia loqui/ tecum rhomana vetustas
Antiquos euolue duces/ Assuesce future
Militie/ Latinum retro te confer in euum
Libertas quesita placet. mirabere Brutum
Perfidiam damnamus/ Metij satiabere penis.
Triste rigor nimius Torquati respice mores
Mors impensa bonũ. Decios venerare ruentes
Uel solus quid fortis agat te ponte soluto
Oppositus Cocles/ Mutij te flamma docebit.
Quid mora prospiciat Fabius/ quid rebus in arctis
Dux gerat ostendet gallorũ strage Camillus.
Discitur hic nullos meritis obsistere casus.
Prorogat eternam feritas tibi Punica famam
Regule: successus superent aduersa Catonis
Discitur hinc quantum paupertas sobria possit
Pauper erat Curius regem cum vinceret auro
Pauper Fabricius Pirrhi cum sperneret aurum.
Sordida Seranus flexit dictator aratra
Lustrate lictore case/ fascesqꝫ salignis
Postibus affixi/ collecte consule messes
Et sulcata diu trabeato rura colono.

Et hec nihil aliud volunt nisi iuuenũ animos pulchris exemplis esse formandos/ et egregijs aliorum factis ad probitatẽ inflammandos. Procul eñi ab ipsis sint exempla Catulli/ procul molles cupidi=

nes/molles arcus/mollesq pharetre/molles elegie/ epigrammata et lenonū comedie et omīno omnis
ea lectura ad quam Seuerus Cato minime suos admitteret liberos.
¶ Mores/ virtutes morales
¶ Primū cap. tribus conclusionibus partitum est.
Primi Capitis cōmentarius ad litteram ¶ Prima conclusio. Intellectiua virtus experientia in-
diget/et tempore. Nam cum duplex sit virtus: intellectiua scilicet et moralis (vt paulo ante superius 1
dictum est) intellectiua plurimū ex doctrina generationē habet/atq augmentū. eget igitur experien-
tia/et tempore ¶ Secunda cōclusio. Nulla virtutū moralium: natura nobis inest. Primo. nam virtus
moralis omnis: ex consuetudine comparatur. vnde & nomen suum traxit perparum a more declinans 2
nulla igitur talium nobis a natura inest. ¶ Secundo. nihil eorum que natura assunt: aliter assue-
scit. vt lapis cuiꝰ natura est deorsum ruere: numq̄ assuescit sursum ferri/etiam si millies illum assue-
faciendi gratia sursum quis propellat. simili quoq modo nec ignis deorsum ferri consuescet vnq̄/nec
aliud quicq̄ aliter assuescet: q̄ in sua natura situm est. morales ergo virtutes minime nobis natura
insunt/imo neq preter naturam: sed sumus ad illas suscipiendas natura propensiores/ac idonei: atq
consuetudine perficiūtur. moralis igitur virtus minime nobis a natura inest. ¶ Tertio. cum que no-
bis natura assunt: eorum potentias prius accipimus/deinde operationes reddimus: vt plane licet in
sensibus intueri. non enim quia vidimus/audiuimusue frequenter: sensus accipimus. sed cōtra: quia
sensus habemus/illis vtimur. at vero morales virtutes prius operari accipimus. sed cōtra: quia
artes omnes. Nam in artibus posteaq̄ acceperimus que facere oportet: ea faciendo addiscimus: vt
edificando edificatores efficiuntur/ & citharam pulsando citharedi. ita quoq et iusta operando iusti/
et modesta modesti/ & fortia fortes efficimur. moralis igiť virtꝰ minime nobis a natura inest ¶ Quar-
to. legūlatores ipsos ciues assuetudine bonos efficiunt/ et omnis legūlatoris hec voluntas scilicet ci-
ues bene assuefacere. et qui bene id non egerint: peccant. et per hoc ipm bona respublica a republica
male instituta differt: constat igitur ex ijs que in ciuitatibus fieri solent: morales virtutes nobis na-
tura non adesse. ¶ Tertia conclusio. Virtus moralis ex operationibus gignitur. Primo. Nam omis
moralis virtus ex similibus et simili modo et fit et corrumpitur vt ars. ars autem ex operationibus 3
acquiritur. vt et rudes/et prompti fiunt citharedi: ꝙ citharam pulsent/ simili modo et edificatores ꝙ
edificent/et ceteri artifices omnes. sed qui bene edificant: boni edificatores/qui vero perperam: mali
euadunt edificatores/atq fabri. igitur simili quoq pacto et virtus moralis ex operationibus gigni-
tur. ¶ Secundo. nisi artes operationibus gignerentur/non esset opus docente qui operationem ostē-
deret: sed omnes boni aut mali essent artifices. igitur et ita est in virtute. nam et agentes ea que in cō-
mercijs sunt hominū/iusti vel iniusti euadimus: et circa pericula nos assuefacientes cōfidere aut me-
tuere: euadimus fortes aut timidi. itidem circa cupiditates & iras: efficimur temperati/intemperati/
mites aut iracūdi: prout circa eas perturbationes aut hoc aut illo modo operamur. atq vt paucis ab-
soluatur: omnis habitus ex operationibus similibus gignitur. virtus igitur moralis ex operatiōibꝰ
gignitur. et non modo: sed ex similibus/atq bonis. ¶ Correlarium. Quapropter qui studiosi futuri
sunt: bonas operationes facere studere debent. nam quales operationes: tales futuri sunt et habitus.
sequuntur enim habitus operationum differentias/atq naturas. vnde non parum sed plurimum/imo
vero in totum refert hoc vel illo modo statim homines ab adolescentia consuescere.

Um autem presens tractatio/ non contēplationis sit (vt cetere) gratia/non enī Cap. II.
c vt sciamus quidnā sit virtus: sed vt efficiamur boni cōsideramꝰ (nā nulla ipsius 4
esset vtilitas) de actibus quonam modo sint agendi/considerare necesse est. Hi
Numero tertio huius namq sunt auctores: vt tales quidā ipsi habitus fiant queādmodū diximus. ¶ Agere
igitur ratione recta cōmune est: et supponatur. posterius aūt de ipso dicetur: et quid est 5
ipsa recta ratio: et quomodo ad ceteras sese habet virtutes. illud autē antea ꝯfiteamur
oportet: omnem sermonē qui est de rebus agēdis figura et non exacte fieri debere: quē-
Numero 37 primi admodum et ab initio diximus. rationes inq̄ vt materia postulat semper esse efflagitā-
das. ¶ Actiones autem et ea que prosunt nullam habent stabilitatem: quemadmodum
neq salubria. atq cum talis sit sermo vniuersalis: multo minus is sermo certitudinis
habet: qui de singularibus est. nam neq sub artē/ neq sub preceptionem vllam cadūt.
Sed oportet ipsos agentes ea semper considerare: que ad tempus accōmodātur. quē-
admodum et in medicina fit: et in gubernandi etiam arte. ¶ Verum etsi presens sermo
talis est vti diximus: enitendum est tamen opem ac auxilium ferre. primum igitur hoc 6
contemplemur oportet: res istius modi tales esse: vt ab exuperatione/defectioneue cor-
rumpantur: vt in viribus videmus/ac valitudine fieri. nā pro rebus obscuris/claris in-
dicijs vtamur oportet. exuperatio namq laborū/ defectioq vires corrumpūt. similiter
potus/cibiq exuperantes atq deficientes valitudinē auferūt. moderati vero faciūt/au-
gent/et conseruant. Sic igitur et in fortitudine/ac temperantia/ceterisq virtutibus res
sese habere videtur. qui nāq cuncta fugit/ atq formidat neq quicq̄ subire/perferreq
patitur/is timidus fit. qui nihil omnino timet sed aggreditur omīa: is audax nimirum

efficitur. simili modo qui voluptate omni potitur/nec excipit vllam: intēperans. qui cū-
ctas fugit/perinde atq; agrestes homies: insensatus euadit. eteni tam tēperantia q̄ for-
titudo ab exuperatione quidē et defectu corrūpitur: a mediocritate autem cōseruatur.
7 ¶ Atenim non solum ortus accreationes/corruptionesue ex eisdem et ab eidem efficiū-
tur: sed et operationes in eisdē etiā erunt. Nam et in ceteris que sunt manifesta magis:
res ita sese habere videtur: vt in viribus. vires enim tam copia cibi q̄ multorū laborum
tolerantia comparantur. et robustus ipse multū sumere cibum/et multos labores tole-
rare maxime potest. Sic fit et in virtutibus ipsis. nam abstinendo a voluptatibus effici-
mur temperati. et facti iam temperati: maxime ab ipsis possumus abstinere. idem et in
fortitudine fit. etenim assuescendo formidolosas res paruipendere/subireq; ipsas atq;
perferre: fortes euadimus: factiq; fortes maxime res formidolosas poterimus ferre.
¶ Secūdi capitis note ¶ Exacta discussio/demōstratio. vt ee que ī Arithmeticis/ꝛ Geometricis fiūt.
¶ Secundum cap. tribus cōclusionibus et duabus suppositionibus partitum est.
4 Secundi Capitis cōmentarius ad litterā. ¶ Prima cōclusio. Expedit quo pacto ad parādas vir-
tutes opationes sint agende: hoc in loco cōsiderare. Nam presens negociū nō cōtemplationis gr̄a su-
scipitur: vt pleraq; alia solent. non enim vt sciamus quid virtus sit: sed vt boni efficiamur in hoc ope-
re studere oportet. alioquin huius operis nulla expectetur vtilitas. actus enim actores sunt habituū
(quemadmodū dictum est) vt quales et ipsi sunt: tales ꝛ habitus ipi fiant. expedit igitur quo pacto ad
virtutes parādas: operationes sint agende hoc in loco cōsiderare. ¶ Due suppositiōes. Prima. Omi-
5 bus cōmune est moralibus virtutibus: ab operationibus que ex recta ratione proficiscūtur nasci. sed
quid recta ratio/et quo modo ad omnes virtutes se habeat: postea futurus est sermo ¶ Secūda. Uni-
uersus de rebus agendis sermo: figura quadam et non exacta discussione expetendus est. nec id p̄ter
rationem euenit. nam vt diximus sermones secundū materiā subiectā sunt exigendi. et in rebus agen-
dis nihil firmum/nihil stabile: vt neq; in salubribus. et cum in illis sermo vniuersalis talis sit: multo
fortius parum solide certitudinis erit is sermo: qui de singularibus existit/ quandoquidē singularia
neq; sub artem neq; sub preceptionē aliquam cadunt. sed opus est eos qui agunt: semper ea cōsiderare
6 que tempori sunt accōmodanda. quēadmodū in medicina/et gubernandi arte fit. ¶ Secunda cōcl'o.
Excessus et defectus: mores corrumpunt. quanuis eni suscipiendus sermo/talis sit qualem diximus:
annitendum tamen est opem/ suppetiasq; ferre. et pro rebus obscurioribus dinoscendis: clarioribus
vtendum est indicijs. vt virtutes ipsas excessibus/ defectionibusq; aboleri: perinde ac viriū robur/ ac
valitudinē videmus. Nam laborū exuperatio/ defectioq;: vires eneruant/ac corrūpunt. itidē potus/
et cibi aut exuperantes/aut deficientes valitudinē tollūt. at moderati prestant/ augent/ et custodiūt.
sic igitur erit in fortitudine/temperantia/ac alijs virtutibus. qui eni cuncta fugit/ cunctaq; reformi-
dat nihil sufferre valens: is timidus fit. et contra: qui nihil omnino timet/sed aduersus omia ruit im-
pauidus: temerarius est atq; audax: simili quoq; modo qui omni voluptate potit̄ a nulla prorsus ab-
stinens: is intemperans est. et qui omnes horret atq; refugit instar agrestiū: insensibilis quidā est. cor-
rumpitur itaq; et fortitudo/et temperantia ab excessu/defectuq;: et a mediocritate saluatur. et de cete-
ris virtutibus simile est. excessus igitur/ et defectus: virtutes morales corrūpunt/ et id non solū verū
7 sit sed moderati actus atq; i mediocritate cōsistentes: eas saluant atq; custodiūt. ¶ Tertia conclusio.
Uirtutes morales non modo ex similibꝰ/moderatisq; opationibus gignūtur/ suaq; sumūt incremēta/
et sua delētur opposita: sed genite/cōsimiles efficiūt opationes. Nam id in similibus sed manifestiori-
bus ita esse cōperitur. vt in viribus ipsis. fiunt eni vires tam copia/cibi q̄ multorū laborū tolerātia.
et cum quis hoc pacto robustus factus est: tū maxime multū cibū sumere/ et multos tolerare labores
potest. sic fit et in virtutibus ipsis. nam abstinendo a voluptatibus efficimur temperati: facti autem
vel maxime abstinere possumus. sic et in fortitudine. nam assuefaciendo terribilia contēnere/ incōcus-
seq; aggredi/ꝛ sustinere: fortes euadimus. facti autem fortes: maxime terribilia poterimus perferre.
et in ceteris virtutibus similiter. igitur non modo virtutes ex similibus gignuntur/ac in mediocritate
constitutis operationibus/incrementaq; sumunt: sed genite/similes efficiunt operationes: sed ꝛ longe
promptius ac perfectiores.

Cap. III.

8 Equi signū habituū sit oportet ea voluptas que ipis actiōibus aduenit: ꝛ idē-
a tidem dolor. Qui nāq; a corporis abstinet voluptatibus: si hocipso gaudet: tē-
perans est. sin moleste fert: intemperans. Rursus qui pericula subit et gaudet/
aut saltem non dolet: fortis. qui vero dolet: timidus est. moralis nāq; virtus circa vo-
luptates/doloresq; versatur. ¶ Ob voluptatē eni res improbas agimus: ob dolorē ve-
9 ro res posthabemus honestas. ¶ Quapropter homines ab ipsa statim adolescētia (vt
inquit Plato) ita institutos esse oportet vt ijs gaudeāt/doleantq;: quibus gaudere/ do-
lereq; oportet. hec est enim educatio/ac eruditio recta. ¶ Preterea si virtutes sunt circa Plato
actiones atq; affectus. oēm vero affectū/et actionem oēm: voluptas sequitur aut dolor.
virtꝰ ob idipm etiā circa voluptates/doloresq; versat̄ ¶ Indicant id ita esse ꝛ pene: q̄p-
pe cum per ipsos fiant dolores. sunt eni medicamēta quedā. medicamēta vero per con-
traria fiunt. ¶ Preterea omnis habitus animi (vt et antea diximus) ad ea et circa ea

naturā habet: a q̄bus deterior/meliorq; efficit̄. at ob voluptates doloresue: praui ha bit⁹ fiunt: ex eo sane quia persequūtur homines atq; fugiunt aut quas/ ꝛ quos non oportet: aut cū nō oportet aut queādmodū nō oportet/ aut quot modis alijs a ratione talia defi= niuntur ¶ Quapropter et sunt qui diffinientes virtutes: affectuū ipsas inquiūt esse va= cuitates/ tranquillitatesue quasdam. sed non recte/ quia simpliciter dicūt: et non addūt vt oportet/ et quando oportet/ et cetera que adduntur. virtus ergo talis supponit̄ circa voluptates atq; dolores: optimarum esse rerum actiua: vicium autem contrariū ¶ Fue= rit autem nobis de ipsis ꝛ ex his etiam manifestū. Nam cū tria sint ob que quispiam ex= petit: honestū/ vtile/ iucundū: et tria illis contraria ob que fugit: turpe/ inutile/ atq; mo= lestum: bonus quidem vir circa hec om̄ia recte agit. malus autē peccat: et maxime circa voluptatem. ¶ Hec enim et cōmunis est animalibus: et omnia que in expetitionē cadūt comitari videtur: quippe cū et honestū/ et vtile videatur esse iucundū. ¶ Preterea cun= ctis vna cū hoībus ab ipsis incunabulis est enutrita. quapropter arduū est hunc affectū insitum vite extrudere. ¶ Judicamus etiam et actiones ipsas alij magis alij minus: vo= luptate atq; dolore. idcirco totum ip̄m negociū circa hec esse necesse est. non enim parū potest ad actus/ bene/ aut male/ gaudere aut dolere ¶ Difficilius est etiam (vt Heraclito placet) voluptati repugnare q̄ ire. at circa difficilius semper et ars fit et virtus. id enim quod in hoc efficitur bene: prestabilius est. quare propter hoc etiam circa voluptates/ Heraclitus doloresq; totum negociū est: et ipsius virtutis ꝛ ciuilis etiam facultatis. qui namq; bene his vtitur: bonus erit/ qui vero male: malus. ¶ Dictum sit igitur virtutem circa volup= tates/ doloresq; versari: et ex quibus fit/ ab ijs ipsis augeri: et cū non eodem modo fiūt corrumpi/ et circa illa etiam operari ex quibus est orta.

¶ Tertij capitis note. ¶ Virtus moralis versatur primo circa voluptates et dolores: vt circa signa per que deprehendit̄. secundo vt circa pturbationes: quas aut penitus amputet/ aut moderetur/ alio= quin nos persepe ad turpia raptant/ deuoluūtq; precipites. Et Cato suos milites ita hortari solebat: si quid per laborem recte facitis/ labor cito recedit/ benefactum remanet. si quid aūt per voluptatē ne= quiter feceritis: voluptas cito abibit/ nequiter autē factū perpetuo remanebit. Et vt Crates Theba= nus dicere solebat: optima vite precepta partim vtilitas/ partim voluptas/ partim praua consuetudo Cato eripit. At qui voluptates sequūtur/ blandiciasq; viciorū virtute relicta: meminerint hanc vitā esse mo= mentū: quod autem sequitur esse aut eternum ad palmā/ aut eternum ad tormentū. et cum satis in vo= Crates luptatibus debacchati fuerint ꝙ (vt admonet Horatius)

Jre tamen restat Numa quo deuenit/ et Ancus
Si latus/ aut renes morbo tentantur acuto. Sed audi eius consilium
Quere fugam morbi: vis recte viuere? quis non?
Horatius Si virtus hoc vna potest dare. fortis omissis
Numa Hoc age delitijs.

Ancus ¶ Affectus sunt timor/ fiducia/ voluptas/ concupiscētia/ tristitia/ cōmiseratio/ cupiditas/ ira/ amor/ odiū/ inuidia/ fastidiū/ et similia. ¶ Affectus/ perturbatio. ¶ Actus/ operatio. ¶ Medicine/ medicamēta ¶ Jucundū/ delectabile. ¶ Si voluptates aut dolores excrescunt: iudicia humanarū actionū peruertunt/ impediuntq;: et quanto magis tanto amplius id faciunt.

¶ Tertium cap. vna cōclusione et vno correlario partitum est.

Tertij capitis Cōmentarius ad litteram. ¶ Conclusio. Virtus moralis circa voluptates ac dolo= 8
res versatur. Primo. quia voluptas et dolor ipsas habituū comitantur operationes. et quales ip̄i sint habitus: certum prebent indiciū. vt qui ex parto habitu a corporeis abstineat illecebris et hoc ip̄o ip̄e gaudet: temperans est. sin vero moleste fert: intemperans. similiter qui pericula subitet gaudet/ aut saltē nō dolet: fortis est. qui vero dolet: timidus. Virtus igit̄ moralis circa voluptates ac dolores non ab re versari putabitur. ¶ Secundo. ꝓpter voluptatem plerūq; res improbas facimus/ et ꝓpter dolo= rem res omittim⁹ honestas. igit̄ virtus moralis cauta circa hec iuigilare debet/ atq; versari. ¶ Cor= relarium. Quapropter nos statim ab adolescentia conuenit institui (vt et inquit Plato) quibus gau= 9
dere/ quibusue dolere oportet. hec enī recta educatio atq; disciplina. ¶ Tertio. Virtus moralis circa actus atq; affectus versatur. omnem autem actum atq; affectum voluptas comitatur/ aut dolor. igit̄ et v̄tus moral' oīs: circa voluptatē v̄sabit̄ atq; dolorē. ¶ Quarto ob voluptates susceptas pene nō= nūq; īfligūt̄: tāq; dolores sint quedā illarū pturbationū medicine: medicine vero p cōtraria fiūt. igit̄ virtutis moralis que huiusmodi penarū moderatrix existit: est voluptates atq; dolores considerare. versatur igitur virtus moralis circa voluptates atq; dolores. ¶ Quinto. om̄is habitus aut ad illa est et circa illa versatur a quibus aut melior aut deterior efficitur. sed a voluptatibus et doloribus praui fiunt habitus sequendo aut fugiendo voluptates aut dolores quos non oportet/ quando non oportet/ aut non quemadmodū oportet/ vel aliquo alio modo q̄ a recta ratione perscriptum sit. versatur igitur moralis virtus circa voluptates atq; dolores. ¶ Sexto. propter idip̄m ꝙ ob voluptates atq; dolores: prauos habitus fieri videbāt/ diffiniuerūt virtutes morales esse huiusmodi affectuū vacuitates/ trā= quillitatesq; quasdā. sed id non sufficienter. nam nō adiecerūt vt oportet/ et reliquas particulas a pru= dentia determinatas. et supponitur virtus talis: vt sit quod oportet/ quando oportet/ ꝛ hoc pacto de re=

liquis circa voluptates ac dolores optimarũ rerũ. viciũ autẽ contra. versatur igiꝛ virtus circa voluptates ac dolores. ¶ Septimo. tria sũt ob que quicꝙ̄ expetimꝰ: honestũ/ vtile/ atqꝫ iucundũ. et tria ob que quicꝙ̄ fugimꝰ: turpe/ inutile/ atqꝫ molestũ. et vir bonus circa hec omnia recte agit/ ⁊ malus oberrat/ et precipue circa iucundũ ipsũ/ ipsãqꝫ voluptatẽ. versatur igiꝛ virtus circa voluptates atqꝫ dolores. ¶ Octauo. oĩbus animalibꝰ cõmunis est voluptas: et omnia que expetũꝛ comitatur. nã et honesta iucunda esse videnꝛ. versaꝛ igiꝛ virtus circa voluptates et dolores. ¶ Nono. cunctis hoĩbus ab ipsa pueritia/ ipsisqꝫ cunabilis: vna enutrita est ipsa voluptas. est igiꝛ arduũ hãc affectionẽ vite nostre penitus insitam/ quando oportet extrudere. tanto magis igiꝛ virtus ipsa circa eã sedula versari debet/ atqꝫ circa dolorem/ suum quidem oppositũ ¶ Decimo. iudicamus actiões ipãs alij magis alij minus ob voluptatẽ atqꝫ dolorẽ. negociũ igitur hoc totum: circa voluptates ac dolores non immerito intẽtũ esse debet/ et ipsa virtus circa ea versari. non eni bene aut male gaudere ad operatiões ipsas paruum affert momentũ. ¶ Undecimo. difficiliꝰ est (vt Heraclito placet) voluptati repugnare ꝙ̄ ire. circa aũt difficilius semper ars/ virtusqꝫ consistit. et si quod est circa difficilius bene operamus: prestãtius est. nõ ergo imerito totũ hoc negociũ/ et virtus ipsa moralis/ imo et tota ciuilis facultas: circa voluptates/ doloresqꝫ inuigilat/ versaturqꝫ. et reuera qui bene his vtiꝛ bonus erit: et qui male malꝰ. sed dictũ iã sit sufficiẽter ex quibus fit virtus: ab illis eisdẽ saluari atqꝫ augeri/ ex dissimilibꝰ corrũpi/ et similia ijs operari/ ex quibus genita est: atqꝫ eã ipsã circa voluptates doloresqꝫ versari. Heraclitus

10 Ubitauerit aũt ꝗspiã: quonã modo dicimꝰ iusta agẽtes iustos: et tẽperata tẽperatos fieri oportere? Nã si iusta/ tẽperataqꝫ agũt: iã iusti sũt ⁊ tẽperati: perinde atqꝫ si grãmatica/ musicaue faciũt: grãmatici sũt atqꝫ musici. an nec in artibꝰ res ita se habet? ¶ Fieri nãqꝫ potest: vt grãmaticũ aliqd ꝗspiã faciat. et fortuna: et alio admonẽte. at tũc erit grãmaticꝰ: cũ et grãmaticũ ꝗppiã: et grãmatice faciet: id est scd̃m eã (ꝗ̄ est in ipso) grãmaticã artẽ ¶ Preterea nec simile in artibꝰ/ et in virtutibꝰ est. nã ea ꝗ̄ ab artibus fiũt: bonũ ipsũ in seipis habẽt. sufficit igiꝛ: si ipsa aliquo modo sese habẽtia fiãt. at ea ꝗ̄ a virtutibꝰ fiunt: non iuste aut tẽperate agunꝛ: si sint iusta aut tẽperata/ sed si et ãgẽs sic sese habẽs agat: primo ꝗdẽ si sciẽs/ deinde si eligẽs ꝓpter ipsa/ tertio si firmo animo ac imutabili agat. Hec aũt ad habitꝰ ꝗdẽ ceteros habẽdos nõ reꝗrũꝛ ꝑter ipsũ scire. ad virtutes aũt scire ꝗdẽ parũ aut nichil potest: cetera vero nõ parũ/ sed totũ possũt. Que ꝗdẽ ⁊ ex eo ꝗa ꝑsepe res iuste/ tẽperateqꝫ agũꝛ ꝓueniũt. res igiꝛ iuste/ tẽperateqꝫ dicũꝛ: cũ sunt tales quales vir iustꝰ ageret aut tẽperatꝰ. Iustꝰ aũt ac tẽperatꝰ est: non is qui has agit: sed qui sic etiã agit vt iusti/ tẽperatiqꝫ agũt. recte igiꝛ diciꝛ iustũ fieri agentẽ iusta: et tẽperatũ etiã tẽperata/ qui vero hec nõ agit/ nũꝙ̄ euasurus est bonꝰ. Uerũ pleriqꝫ hec quidẽ non agũt. Ad sermões aũt cõfugiẽtes sese philosohari putant et studiosos hoc fore modo. atqꝫ perinde vt egroti faciũt: ꝗ medicos ꝗdẽ diligẽter audiunt: nichil autẽ coꝝ agũt ꝗ̄ ꝑcipiunꝛ ab illis. vt igiꝛ illis corpus nõ bene sese habebit si ita curantur: sic nec his animus plane: si ita philosophantur.

¶ Quarti capitis note. ¶ Nomẽ artis hic ad seruilẽ/ et ad liberalẽ extẽditur. ¶ Scire/ cognoscere. ¶ Sic agimus vt iusti/ tẽperati et omnino vt studiosi: cũ sciẽter/ ex electiõe/ ⁊ certo/ constãtiqꝫ ꝓposito agimus.

¶ Quartum cap. continet vnã questionem et eius dilutionem.

10 Quarti capitis Cõmentarius ad litterã. ¶ Questio. Quomodo dicimus iusta operando iustos fieri oportere/ et temperata temperatos? cum si iusta et tẽperata agunt: iam iustos et temperatos esse oporteat/ quemadmodũ qui grammatica/ et musica faciunt: iam grammatici/ aut musici sunt. an hoc et in artibus non similiter sese habet? ¶ Responsio. Simile est in hoc: et in artibus/ ipsisqꝫ virtutibus neqꝫ id plane verũ est si quis grammaticum aliquid/ aut musicnm agit: vt ipse iccirco grammaticꝰ sit aut musicus. nam plane fieri potest vt grammaticũ quid agatur fortuito/ aut altero premonstrante: eo videlicet qui agit penitus rudi/ atqꝫ ignaro. sed tum putandus est grammaticus cum grammaticum quicꝙ̄ et grammatice faciet: hoc est secundum eum ipsum habitum/ artemqꝫ grammaticam que in ipso est. Item neqꝫ simile esse oportet in artibus/ ipsisqꝫ virtutibus. nam ea que ab artibus fiunt bonum ipsum in seipsis habent. quare et bene fieri nichil prohibet/ si sic se habentia fiant. in virtutibus autem non iuste aut temperate fiunt: iccirco si iusta fiunt aut temperata/ sed vt bene fiant/ vt iuste/ aut temperate: primo ipse agens sciẽnter agere debet. secundo ex electione: ea scilicet ꝓpter se et boni gratia eligens. tertio certo/ constantiqꝫ proposito. sed hec ad ceteras artes non requiruntur preter ipsum scire. ad virtutes autem scire quidem requiritur: sed parum vel nichil potest/ cetera vero non parum sed totum posse videntur. que quidem virtutes ꝙ frequenter hoc pacto res iuste atqꝫ temperate fiunt tandem prouenuint. iusta ergo et tẽperata dicunꝛ quãdo sunt talia qualia iustus et tẽperatꝰ operareꝛ. sed iustus aut temperatus non omnis est/ qui hec agit: sed qui ea agit vt iusti/ temperatiqꝫ agunt. non igitur perperam assertum est: agendo iusta quempiam iustum fieri/ et temperata temperatum. et qui hec non aget nulla illi vt bonus euadat omnino cura est. et re vera multi sunt qui hec non agunt: sed ad sermones confugiunt sese putantes philosophari sufficienter/ et hoc pacto fore studiosos. atqꝫ rem egrotis persimilem faciunt: qui medicos quidem audiunt diligenter: faciunt autem nichil eorum que precipiuntur. vt ijs igitur corpus non recte valebit/ qui ita curari petunt: ita quoqꝫ neqꝫ illorum animus: qui ita philosophantur.

Ost hec aūt q̇dnā sit ipsa virtꝰ ꝯsideremꝰ oportet. Cū igiť tria sint Cap. V. 11
P q̄ fiunt in aīa. affectꝰ/ potētie/ habitꝰ: hoꝝ aliq̇d ipsā virtutē eē necesse est. atqꝫ af
fectus q̇dē voco: cupiditatē/ irā/ metū/ fiduciā/ īuidiā/ gaudiū/ amicitiā/ odium/
desideriū/ emulationē/ misericordiā/ et ea oīno q̄ voluptas seq̇ť aut dolor. potētias autē
eas q̇bꝰ ad hos affectꝰ suscipiēdos idonei dicimur esse. vt q̇bꝰ dolere possumꝰ/ vel irasci
vel misereri. at habitꝰ eos: q̇bꝰ bene vel male nos ad affectꝰ ip̄os habemꝰ. vt ad irascēdū
si vehemēter aut remisse simꝰ dispositi: male habemꝰ. si mediocriter: bene/ et ad ceteros
affectꝰ silr̄ mō. ¶ Uirtutes igiť viciaqꝫ nō sūt affectꝰ. Nā affectibꝰ q̇dē studiosi vel vicio= 12
si nō dicimur. virtutibꝰ aūt et vicijs dicimur. Et ob affectꝰ neqꝫ laudamur neqꝫ vitupera=
mur. nō eni qui metuit aut irasciť laudať. neqꝫ q̄ simpliciť/ sed q̄ modo q̇dā irasciť: vitu=
perať. at ob virtutes/ viciaqꝫ laudamur atqꝫ vituperamur. ¶ Preterea irascimur q̇dē ⁊
timemꝰ sine electiōe. virtutes aūt electiōes sūt q̄dā: aut nō sūt sine electiōe. ¶ Insup af=
fectibus quidē moueri dicimur. virtutibus autē aut vicijs non moueri: sed aliquo mo=
do disponi. ¶ Propter hec eadē neqꝫ potentie sūt. Nā neqꝫ boni vel mali dicimur: neqꝫ
laudamur aut vituperamur: quia possumꝰ irasci/ vel timere simpliciter. ¶ Et insup po= 13
tentes quidē sumus natura: boni vero nō efficimur/ aut mali natura: quēadmodū antea
Numero. 2. huius dixímus. ¶ Q si virtutes neqꝫ affectus sunt/ neqꝫ potentie: restat ipsas habitꝰ esse. quid 14
igitur sit ipsa virtus: genere diximus.

¶ Quinti capitis note. ¶ Uirtus/ virtꝰ moralis. ¶ Affectus/ appetitꝰ. ¶ Potētia/ potentia natura=
lis. ¶ Sub habitu: dispositionē cōprehendimꝰ. Neqꝫ hic vult oīa enumerare Aristoteles que sūt ī aīa.
nā non solū hec tria: affectus/ potētia/ et habitꝰ circa animā fiūt: sed et hec dispositiōes/ operationes/
et naturales īpotentie. verū ea dūtaxat enumerat quorū aliquod maxime videť esse virtus. nō eni videť
virtus dispositio/ aut operatio/ aut naturalis imperfectio/ impotētiaue nature. ¶ Mediocriter/ neqꝫ
amplius q̄ decet/ neqꝫ minus. ¶ Quodāmodo/ certo modo: ex praua ꝯsuetudine/ atqꝫ habitu. ¶ Ab
ijs que natura assunt nullus debet aut laudari aut vituperari. Nā qui ob talia vituperaret: aut natu=
rā/ aut nature opificē in suo opere vituperaret. Nefas aūt naturā (que sēp ad optima cōtēdit/ pficitqꝫ
q̄ optime potest non īpedita) vituperare. et tāto magis nefas est optimū nature parentem accusare/ ⁊
piaculum nullo satis vnq̄ digno supplicio piandum.

¶ Quintum cap. quattuor conclusionibus partitum est.

Quinti capitis Cōmentariꝰ ad litterā. ¶ Prima conclusio. Expedit quid virtꝰ sit inquirere. Nam
cū tria sint que circa aīam contingūt: scilicet affectꝰ/ potentie/ habitus: virtutē horū aliquod eē opor= 11
tet. expedit igiť quid id sit inquirere. et affectꝰ hic dicimꝰ: appetitꝰ quosdā vt sunt cupiditas/ ira/ metꝰ/
fiducia/ letitia/ amor/ odiū/ desideriū/ emulatio/ misericordia/ et vniuersaliter appetitꝰ quos voluptas
sequitur atqꝫ dolor. Potētie sunt insite vires vt quibꝰ ad predicta suscipiēda sumus idonei vt potētia
qua valemus dolere/ irasci/ aut misereri: et non modo ad dicta suscipiēda/ sed et cōsimili modo ad ha=
bitus ip̄os nobis cōparādos. habitꝰ aūt sunt acquisite qualitates vt quibꝰ ad ip̄os affectꝰ/ bene vel ma=
le nos ipsos habemꝰ: vt si nos cōparauerimꝰ ad vehemēter et ad plusq̄ oportet irascēdū/ aut remisse/
minusq̄ q̄ oporteat: habitū habemꝰ ad male irascendū. si aūt nos ad mediocriter irascēdū cōparaue=
rimus: habitū tū habemꝰ ab bene irascendū. et circa reliquos affectꝰ ꝯsimiliter esset dicēdū. ¶ Secū=
da cōclusio. Neqꝫ virtutes neqꝫ vicia sunt affectus ¶ Primo. nā affectibꝰ neqꝫ studiosi/ neqꝫ viciosi di= 12
cimur. at virtutibꝰ et vicijs studiosi/ viciosiqꝫ dicimur. nō sunt igitur virtutes et vicia affectꝰ. ¶ Se=
cundo. ob affectꝰ neqꝫ laudamur/ neqꝫ vituperamur. nō eni qui metuit irasciturue laudandus est: neqꝫ
vituperať qui simpliciter irasciť/ sed qui certo modo. at ob virtutes atqꝫ vicia ⁊ laudamur ⁊ vitupera=
mur. nō sūt igiť virtutes et vicia: affectꝰ. ¶ Tertio. irascimur/ timemꝰ: sicqꝫ in reliquis affectibꝰ sine
electiōe. at virtutes ip̄e: electiōes quedā sunt/ aut non sine electiōe/ et ita de vicijs. igiť virtutes ⁊ vicia
affectꝰ minime sunt. ¶ Quarto. affectibus mouemur. et virtutibꝰ et vicijs nō mouemur/ verū aliquo
modo dispositi sumꝰ. nō erūt igitur virtutes et vicia: affectꝰ ¶ Tertia cōclusio. Uirtutes et vicia idē=
tidē potētie non sūt. Aliquibꝰ eisdē cū superioribꝰ patet rationibꝰ. Primo quidē virtutes et vicia po= 13
tentie nō erunt. nā a potentijs: neqꝫ boni/ neqꝫ mali dicimur. id aūt a virtutibꝰ et vicijs nobis ip̄is cō=
tingit. ob potentias neqꝫ laudamur/ neqꝫ vituperamur: nullꝰ eni quia possumꝰ simpliciter irasci/ vel ti=
mere: nos vituperabit. sed vt dictū est ob virtutes et vicia laudamur aut vituperamur. Tertiū liceret
addere: ꝙ potentie sine electione sunt. Quarto potentie nobis natura assunt. non aūt virtutes et vicia.
non eni boni aut mali natura efficimur/ sed assuetudine atqꝫ vsu quēadmodū iā dictū est. ¶ Quarta
conclusio. Uirtutes et vicia sunt habitus. nā neqꝫ affectus sunt/ neqꝫ potentie vt iā quoqꝫ monstratum 14
est. relinquuntur igitur esse habitus. et de virtutis genere tantum dictum satis sit.

Portet aūt nō solū ita dicere virtutē habitū esse: sed etiā qualis
O nā habitus sit. Dicendū est igiť omnē virtutē: et id ipsū cuiꝰ est virtus bene sese Cap. VI. 15
habere facere: et opus ipsiꝰ reddere bene. Oculi nāqꝫ virtꝰ: et oculū/ et opꝰ ipsiꝰ
studiosū facit: q̇ppe cū videamꝰ virtute oculi bene. virtꝰ itidē equi: studiosū efficit equū:
et bonū ad currendū/ portandūqꝫ equitē: et expectādū etiā hostē. ꝙ si id ipsū ita sese ha=
bet in vniuersis: et virtus ipsius etiā hoīs habitus is erit: a quo bonus efficiť hō/ et quo

bene suũ opus ipse reddet/efficietq̨. Quo modo autē id erit: et antea quidē diximus. et nunc etiã magis patebit: si contēplabimur qualisnã sit ipsiꝰ virtutis natura Numero.7. huius
16 ¶ In omni itaq̨ re ꝯtinua/diuisibiliq̨: aliud plꝰ/aliud minꝰ/aliud equale.
17 ¶ Uel ex parte ipsius rei: vel respectu nostri accipi potest. Equale autē: mediũ est quoddã inter exuperationē atq̨ defectũ. Atq̨ rei quidē ipsiꝰ mediũ id esse dico: quod eque ab extremorũ vtroq̨ distat. idq̨ est apud omnes vnũ et idē. Respectu aũt nostri: qd neq̨ exuperat neq̨ deficit. idq̨ nõ est apud oēs vnũ et idē. vt si decē sint multa: et duo pauca: sex ipsiꝰ rei media capiunt̄. eque nãq̨ excedũt et exceduntur. atq̨ hoc in arithmetica ꝯparatiõe rationũ mediũ esse cõstat. at id quod est nostra ex parte mediũ non codē sumendũ est modo. Non eni si cui decem quidem minas comedere nimium est: duas autem parum: sex ei minas ludi magister precipiet. est enim et hoc fortasse multum ei qui accepturus est/aut parũ. Miloni namq̨ parum: incipienti vero sese exercere nimiũ est. Simili modo res sese habet in cursu/ac in palestra. hoc igitur modo quiuis artifex exuperationem quidem fugit atq̨ defectum. medium autem querit et expetit/non quidē rei: sed quod ad nos medium dicitur.
18 ¶ Qd si omnis scientia suum hoc modo bene conficit opus: ad medium ipsum respiciens/et in hoc sua redigens opera: vnde et dici solet in ijs que bene sese habent operibus: nec auferri quicq̨ nec addi posse: propterea ꝙ exuperatio quidē et defectio bonum ipsum corrumpũt/mediocritas vero cõseruat: atq̨ boni artifices ad hoc respicientes (vt diximus) operantur: virtus autem omni arte exactior est ꝛ prestãtior/quēadmodũ et natura: ipsa profecto virtus medij ipsiꝰ est coniectatrix. Loquor aũt de morum virtute. hec enim circa affectus/actusq̨ versatur: in quibus est exuperatio/et defectus/et medium. fit enim vt magis et minus quispiam et metuat et confidat: et cupiat et abhorreat: et irascatur et misereatur: et omnino delectetur ac doleat/et vtroq̨ modo nõ bene. et etiam quando oportet/et pro quibus/et ad quos/et cuius gratia/ et vt oportet. hoc autem medium est et optimum quod est ipsius virtutis. similiter circa actus exuperatio est/et defectus/et medium. virtus autem circa affectus/actusq̨ versatur. in quibꝰ exuperatio quidem peccatum est: et defectus vituperatur/medium autem laudat̄ et recte cõficitur: quorum vtrũq̨ virtutis ipsius est. virtus igitur mediocritas est quedam: cum sit ipsius medij coniectatrix
19 ¶ Preterea peccare quidem multis modis contingit. Malum enim est infiniti (vt Pythagorici putant) bonum vero finiti. at recte agere/vnice. quapropter et alterum facile/ alterum difficile est ¶ Facile quidem nõ attingere signum: difficile autem illud attigere. Et ob hoc igitur exuperatio quidē atq̨ defectio vicij est. mediocritas vero virtutis.

Uno namq̨ modo bonus est: multisq̨ nefandus.

20 ¶ Est igitur virtus habitꝰ electiuus: in mediocritate cõsistēs/ea que est ad nos definita ratione: et vt definierit ipse prudens. Mediocritas autē duoꝝ est viciorũ: vniꝰ per exuperationē/alterius per defectũ. et ex eo etiã: quia illa quidē partim deficiunt: partī exuperant id qd oportet: et in affectibꝰ/et in actibꝰ: virtus autē mediũ ipsũ et inuenit et expetit. Quapropter ipsa virtus: substantia quidem et ratiõe quid est dicēte: mediocritas est. at optimi respectu et bene sese habētis extremitas.
21 ¶ Non autē oīs actus nec oīs affectus suscipit mediocritatē. Sunt eni affectus nõnulli: qui continuo noīe suo sunt cum prauitate connexi. vt maliuolentia/impudentia/inuidentia: et actus idētidē. vt adulterium/furtum/homicidium. hec eni vniuersa et talia ita dicunt̄: quia ipsa sunt praua: sed non exuperationes ipsorum atq̨ defectiões. circa igit̄ talia: nullũ est tēpus recte agēdi: sed semper delinquitur. neq̨ fit vt quisq̨ bene vel male taliũ quicq̨ agat: qui cũ oportet/ et quando/et vt oportet adulteriũ cõmittendo. sed simpliciter quicq̨d istoꝝ efficiat̄ delinquitur. Simile igitur est et circa iniustitiã/timiditatem/ et luxuriam: mediocritatē ac exuperationē et defectionem esse censere. hoc enim pacto: exuperationis et defectionis erit vtiq̨ mediocritas: et exuperationis exuperatio: et defectionis item defectio. sed vt tēperãtie/fortitudinisue nõ est exuperatio atq̨ defectio: quia mediũ ipsũ est modo quodam extremũ: sic nec illorũ est mediocritas nec exuperatio et defectio. sed vtcũq̨ agãt semper delinquit̄. omnino namq̨ nec exuperationis et defectionis est mediocritas: nec mediocritatis exuperatio et defectio.

¶ Sexti capitis note. ¶ Qui opus suũ bene reddit: is ⁊ opꝰ bonũ ⁊ ex bono habitu depromit/efficitqꝫ
¶ Mediũ rei: mediũ arithmeticũ. estqꝫ quod ad extrema/equalia sortitur interualla. extrema sũt maius et minus. vt senarij et binarij: mediũ rei/quattuor. et denarij atqꝫ binarij: sex. nã medioꝝ ad extrema differẽtie/excessus/interuallaqꝫ sunt equalia. et hac ex subiecta descriptione cognoscuntur.

		inter ualla		inter ualla		inter ualla		inter ualla
Extremum maius	6		10		16		18	
		2		4		6		6
Medium rei	4		6		10		12	
		2		4		6		6
Extremum minus	2		2		4		6	

Milo ¶ Id neqꝫ exuperat/neqꝫ deficit: quod oẽs prudentie circũstãtias obseruat. ¶ Mna grecũ est / ꝓ quo latini Mina dicũt: ⁊ est libra ¶ Milo Crotoniates pugil fortissimꝰ fuit qui ictu manꝰ taurũ sternebat et humeris ĩpositũ ꝑ stadiũ retẽto spiritu portabat/quẽ et totũ vno die cõsumebat: qui tãdẽ male viribus vsus ꝑ siluã trãsiẽs acceptos magne arboris bifide ramos vi brachioꝝ disiunxit. qui vbi subito se reiunxere clausus in fissura Milo/lõga inedia ⁊ fame cõfectꝰ: tãdẽ siluestribꝰ feris pabulũ prebuit ¶ Palestra/luctatio: qua pugiles et certare et se exercitare solebant. ¶ Sciẽtie nomẽ ad artẽ extendit. ¶ Uno modo/tenẽdo mediũ. ¶ Ubiqꝫ virtꝰ moralis duoꝝ vicioꝝ est medietas nisi in iustitia que medietas est inter excessũ et defectũ: plꝰ scilicet et minꝰ: quoꝝ nõ semꝑ oportet vtrũqꝫ esse vicium/ vt ex quinto huiꝰ cognoscet. ¶ Substãtia et ratiõe quid est dicente: subiecto/ reqꝫ ipsa. ¶ Circũstãtie prudentie nullũ locũ in maliuolentia/impudẽtia/inuidia/adulterio/furto/homicidio et similibꝰ habẽt: vt neqꝫ in temeritate/intẽperantia/auaricia/ꝓdigalitate/et silibus malicijs. et vt hec noĩata/viciũ statĩ ĩportãt: ita quoqꝫ et illa sibi annexã prauitatẽ ¶ Et cũ totꝰ hic secũdꝰ de morali virtute disserat que officioꝝ actiue/administratiueqꝫ felicitatis parẽs est: hoc in capite primũ eã diffinit. quã tantopere oĩs philosophoꝝ schola cõmendat/tanq̃ semitã in medio collocatã: que ducit ad vitã. et eius extrema vno ore damnãt: tanq̃ viã illã amplissimã/latissimũqꝫ deuiũ: quod ducit ad ꝑditionẽ. Et ꝓinde ex eoꝝ testimoniis hic nõnichil adducere cõsentaneũ videt: quo ad virtutis studiũ (vt ad oĩm optimũ) ampliꝰ inflammenť animi.

Demetrius ¶ Demetriꝰ Phalereꝰ Ptolomeũ Egypti regẽ ammonere solebat: vt nũq̃ libros ĩ
Ptolomeus quibꝰ ꝓbi continenť mores et beate vite exẽpla e manibus dimitteret. nec iniuria. nã vt oculo sano nichil sole delectabilius: ita animo qui nõ egrotat in agẽdis rebꝰ/nichil virtute/virtutisqꝫ officio amenius.

Pythagoras ¶ Et Pythagoras adolescentiã arbori cõparabat que ducta vno robore ĩ duos ramos scindit: in quoꝝ altero virtꝰ/in altero vero voluptas ostẽdit. Uirtꝰ eni ex igniculis animi nobis a natura insi-

Aristoteles tis pullulat. voluptas aũt ex appetituũ illecebris. et reuera illi duo Pythagorici rami apud Aristotelẽ sunt appetitus sensualis atqꝫ brutꝰ/et ratio rationalisqꝫ volũtas. Sequẽda est ergo ratio: et bruta deserenda voluptas/si virtutẽ vite dominam et semꝑ virentis animi ramũ nobis asciscere cupimus.

Prodigus ¶ Prodigus sophista scribit duas deas olim in somnijs Herculi apparuisse: quarũ vni nomen virtꝰ/
Hercules alteri vero voluptas fuerat. hec solacia in hac vita ꝓmittebat: sed que in fine ꝑpetuꝰ luctꝰ occupet: illa vero duros in hac momẽtanea vita labores/quos ꝑpetua terminẽt gaudia. Ergo vel eligite cũ voluptate ĩ momẽto delicias: et ꝑpetuũ in futuro luctũ/ vel cũ ꝟtute vno momẽto dolores/ sẽpiternaqꝫ gau-

Lacones dia. ¶ Probanť sũmopere Lacones ꝙ tãtisper ruri liberos oblegabãt: dũ optimis sub morũ ꝑceptoribus eruditi pariter corpore/pariterqꝫ animo exercitati valerẽt/et ciuitati decori eẽ possent. pulcher-

Licurgus rima eni oĩm ciuitati ducebãt suoꝝ liberorũ virtutũ ornamẽta. ¶ Et Licurgꝰ in hoc nõ parũ cõmendatur ꝙ legem tulerit que pueros in agro deduci iuberet: vt foro et vrbanis delicijs carerẽt. et ne illa prima pubertas/luxuria aut nequitijs deflueret: in opera et labore exerceri volebat et sõni gratia nichil illis substernere/quo duriores fierẽt. nec libebat priꝰ in vrbẽ redire q̃ viri facti vrbi decꝰ afferrẽt.

Horatius neqꝫ potest quoq̃ in loco is nõ afferre decꝰ qui ꝟtutẽ sibi pararit comitẽ ¶ Et de ꝟtute audite Horatiũ
Uilius argentum est auro: virtutibus aurum.

Iuuenalis Audite Iuuenalem.
Tota licet veteres exornent vndiqꝫ cere
Atria: nobilitas est sola atqꝫ vnica virtus.

Hesiodus Audite Hesiodum
Q̃ facile innumeras viciorum amplectimur artes
Haud procul illa habitant. breuis est via qua sit eundum
Est via virtutis: contraria: sudor anhelus
Hanc sequitur que se scopulosis ardua cliuis
In longum prorumpit iter. riget aspera primo.
Ingressus leuis est postq̃ alta cacumina tanges.

Socrates ¶ Et Socrates clamabat ridiculũ esse nos mãcipiũ (vbi nõ habemus diligẽter ĩquirere) virtutẽ autẽ negligere/et passim ꝑmittere perire. Ergo ne viuite ridiculi: cibũ/ potũ/ calceos et reliqua minuta corpori necessaria vt pueri diligenter perquirẽtes: et negligẽtes virtutẽ et officia/magna vite bona ⁊ summopere anime necessaria.

¶ Sextũ cap. quattuor cõclusionibus/duabus diuisionibus/et vna diffinitione partitum est.

Sexti capitis cõmẽtariꝰ ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Hominis virtꝰ: est habitꝰ qui hoĩem bonum efficit/eiusqꝫ opus bene reddit. nõ eni satis erat cognoscere ꝙ virtus habitus sit/sed qualis sit etiã cognoscere oportet. ꝙ aũt talis sit habitꝰ: patet. nã oẽm virtutẽ talẽ esse videmꝰ/⁊ cuiuslibet naturã esse: facere idipsũ cuiꝰ est virtus/bene sese habere. et ipam idipsũ efficere: est bene opꝰ suũ reddere. vt virtus

oculi ipm̄ oculũ ꝑficit/facitqȝ oculũ bene sese habere. facit et p̄terea vt oculꝰ bene opus suum efficiat:
virtute enĩ oculi bene videmus. silr̄ virtus equi ipm̄ equũ bene sese habentẽ efficit/ ⁊ vt opus suũ bene
efficiat: vt bñ currat/bene equitẽ vehat/expectetqȝ ĩpauide hostẽ/et in ceteris silr̄ cõperit̃. non ĩmerito
igit̃ hominis virtus: is erit habitꝰ a quo bonꝰ hõ efficit̃/et quo suum opus bene reddit/efficitqȝ bene. ⁊
quo pacto is habitꝰ acquiret̃: quodãmodo superiꝰ dictũ est. sed et id ex cõtẽplatione nature virtutis li-
16 cebit ampliꝰ cognoscere. ¶ Prima diuisio. In cõtinuo et cuiꝰ natura diuisibilis ĩtelligit̃: plus/minꝰ/
17 et equale reperit̃. ¶ Secũda diuisio. Equale bifariã dicit̃. vno mõ respectu rei/altero modo respectu
nostri. Equale est mediũ: inter exuperationẽ/atqȝ defectũ. Equale rei est mediũ quod ab vtroqȝ extre-
mo eque distat. et apud oẽs vnũ et idẽ est. Equale vero respectu nostri/nr̃aqȝ ex parte: est mediũ quod
neqȝ exuperat neqȝ deficit. et id apud oẽs nõ vnũ et idẽ est. vt datis extremis decẽ quidẽ extremo ma-
iore/et duobus extremo minore/sex equale mediũ est rei: nã equaliter distat ab extremis. sex enĩ equa-
liter excedũt̃ a decẽ atqȝ excedũt duo. nã vtrolibet quaternario. ⁊ id etiã mediũ rei alias appellat̃ me-
diũ cõparatiõis rõnũ Arithmetice. sed hoc pacto nõ capit̃ equale/mediũqȝ ad nos: vt et in se ad ludoꝝ
certamina disponẽtibꝰ ꝯstat. nã nõ oportet cui decẽ minas comedere nimiũ est ⁊ duas parũ: vt sex mi-
nas ludi magister ꝓtinus capere p̃cipiat. nã id accepturo aut plꝰ aut minꝰ q̃ oportet eẽ põt. vt Miloni
paꝝ forte eẽt: ⁊ rudi adhuc tyroni/seqȝ primũ exercere ĩcipiẽti multũ: et eodẽ mõ ĩ cursu/et ĩ palestra/
et oĩ arte est. et oĩs artifex exuperationẽ fugit atqȝ defectũ: ⁊ mediũ querit/nõ quidẽ rei sȝ quod mediũ
18 ad nos dicit̃. ¶ Secũda cõclusio. Virtꝰ ipm̄ ad nos mediũ desiderat: et est ipsius coniectatrix. Nã oĩs
ars bene suũ ꝑficit opus ad mediũ ꝓspiciẽs/suaqȝ ad ipm̄ redigẽs opera. et hinc dici solet in operibꝰ
que bene sese habẽt. neq; auferri neq; addi quicq̃ posse/ꝙ exuperatio et defectio bonũ ipm̄ corrũpant/
mediocritas autẽ saluet. Et boni artifices id mediũ (vt supra intẽdebat̃) respiciẽtes operant̃. at virtꝰ
oĩ arte exactior/prestãtiorq; est: quẽadmodũ et natura prestat arte. tanto magis igit̃ virtꝰ mediũ ipm̄
desiderat/eritq; eiꝰ cõiectatrix. ⁊ de morali virtute que dicta sũt intelligunt̃: que circa affectꝰ / opera-
tionesq; versat̃: in quibꝰ exuperatio/defectus/et mediũ reperiunt̃. vt cũ quis metuit/ꝯfidit/ꝯcupiscit/
cõtemnit/irascit̃/miserescit: et oĩno cũ quis delectat̃ aut dolet cõtingit hoꝝ vnũquodq; ⁊ ampliꝰ ⁊ mi-
nus fieri q̃ oportet. et vtroq; hoꝝ modoꝝ male fiũt. similiter et vnũquodq; fieri quãdo oportet/ ꝓ qui-
bus oportet/gr̃a cuiꝰ oportet/et oĩno vt oportet. et hoc est ipm̄ assequi mediũ quod in virtute optimũ. et
vt circa affectꝰ declaratũ est: ita et circa actꝰ exuperatio/defectꝰ et mediũ reperiũt̃. et virtꝰ circa affe-
ctus atq; actꝰ versat̃ in quibꝰ excessus viciosꝰ est/et defectꝰ vituperat̃/mediũ autẽ ꝓbat̃/ efficiturq; re-
cte. sed hec vtraq; et ꝓbari et recte ꝑfici virtutis sunt. nimirũ igit̃ si virtꝰ mediocritas quedã ponat̃: cũ
19 et ipsiꝰ mediȷ sit cõiectatrix. ¶ Tertia ꝯclusio. Virtutẽ assequi difficile est: facile autẽ in vitia prolabi.
Primo. nã multifariã nos delinquere ꝯtingit: vno aũt modo bene agere. est enĩ malũ: vt Pythagori-
ci volũt infiniti/bonũ vero finiti. facile igit̃ in malũ ꝓlabimur/ruimusq; in vicia: in bonũ vero diffici-
le. ¶ Secundo. facile est nõ attingere signũ: at illud attingere difficile est. ob id igit̃ ꝙ extrema exces-
sus atqȝ defectꝰ viciȷ sunt: mediũ aũt virtutis/nõ est difficile intelligere virtutẽ acquiri difficile esse:
20 at nos facile in vicia ꝓlabi. fiunt enĩ boni sẽper vno modo: multifariã autẽ mali. ¶ Diffinitio. Ex di-
ctis ferme moralis virtutis diffinitionẽ ponere valebimus hoc pacto. Virtus moralis est habitꝰ ele-
ctiuus in mediocritate consistens ea que ad nos est/definita ratiõe/et vt definiret ipe prudẽs. ⁊ mora-
lis virtus mediocritas est duoꝝ vicioꝝ vniꝰ ꝑ exuperationẽ/et alteriꝰ per defectũ. et omino quia alia
excedũt/et alia deficiũt magis q̃ oportet et in affectibus et in actibus nostris: et virtus mediũ ipsum
inuenit/atqȝ diligit/mediocritas dicit̃. Quapropter ipsa virtus substãtia (hoc est ratione que res ipa
est dicente) mediocritas est. at si sola bona respicimus/et ea que bene sese habẽt: virtus extremũ quod-
21 dam est. ¶ Quarta conclusio. Non omnis actꝰ neqȝ oĩs affectꝰ mediocritatẽ recipit. Nam sunt affe-
ctus quidã pariter et actus: qui continuo noĩati ꝯnexã prauitatẽ declarãt. in affectibus quidẽ vt ma-
liuolentia/impudentia/inuidentia. in actibus vt adulteriũ/furtũ/homicidiũ. hec enĩ oĩa et similia ita
dicuntur praua/non ob idipsum ꝙ ipsorum sint exuperatiões aut defectiões: neqȝ circa talia tẽpꝰ vllũ
vnq̃ est recte agendi: sed semper delinquitur. Nec quisq̃ circa talia bene aut non bene operabit̃ vnq̃
per hoc ꝙ seruet aut particulas omittat cũ quo oportet/quãdo oportet/ ⁊ vt oportet. vt adulteriũ com-
mittendo. sed simpliciter quicquid horum cõmittat̃: delinquit̃. et hec circa ista existimare simile est/ac
si quis circa iniustitiã/timiditatẽ/et intẽperantiã: mediocritatẽ/exuperationẽ/et defectũ existimaret:
hoc pacto absurde faciens exuperationis/ ⁊ defectionis quandã mediocritatẽ: et exuperatiõis exupe-
rationẽ/et defectiõis defectionẽ. et reuera sicut fortitudinis et tẽperantie ĩ eis ipsis nõ est exuperatio
atq; defectio: quia media sũt. ⁊ mediũ est quodãmõ (vt iãdictũ est) extremũ. sic nec illoꝝ: mediocritas/
exuperatio/aut defectio est: sed quomodocũqȝ agant̃ semꝑ delinquit̃. et omĩno neqȝ exuperatiõis/ neqȝ
defectiõis: est mediocritas. neqȝ mediocritatis exuperatio/defectioqȝ. non igit̃ oĩs actus/omnisue af-
fectus mediocritatẽ recipit.

Cap. VII.

22 Teni idipsũ non solũ vniuersaliter dicere: sed ad ipsa singula etiã accõmodare
e oportet. Sermonũ enĩ coꝝ qui circa actus versant̃ vniuersales quidem magis
cõmunes: particulares vero magis sunt veri. actꝰ nãq; circa singularia sũt: qui-
23 bus oportet sermones cõsentaneos esse. ¶ Hec igit̃ ex descriptiõe sumẽda sũt. Circa ti-
mores itaq; fiduciasq;/mediocritas quidẽ est fortitudo. at exuperantiũ is q̃dẽ q̃ non ti-
mendo exuperat noĩe caret. sũt autẽ cõplura q̃ noĩbus vacant. is autẽ qui confidendo
exuperat: audax est. at is qui timẽdo quidẽ exuperat/confidendo autem deficit: timidꝰ.
Circa voluptates atq; dolores: non omnes quidẽ: et minus circa dolores / mediocritas

quidem est temperantia: exuperatio autẽ intẽperantia. At deficientes circa voluptates
perpauci fiunt. quapropter nec his est positum nomen sed insensati vocentur. Circa dã-
das capiendasq; pecunias mediocritas quidẽ est liberalitas. Exuperatio autem et de-
fectio: prodigalitas/atq; illiberalitas: quibus contrario modo exuperant z deficiũt ho-
mines. ꝓdigus enim in erogando exuperat: in capiendo deficit. at illiberalis atq; aua-
rus in capiendo exuperat: in erogando deficit. Atq; de hisce nunc quidẽ figura loqui-
mur et in summa: hoc ipso cõtenti. postea vero exacti9 de ipsis determinabimus. Sunt
et alie circa pecunias dispositiones. et mediocritas quidem est magnificentia. Differt
enim hoc a liberali magnificus: q hic circa magna: ille circa parua versatur. exuperatio
autem ruditas circa decorum/atq; sorditas. et defectus circa decorũ pusillitas. Atq;
hec differunt ab ijs que circa liberalitatẽ diximus esse. et differentiã posterius explica-
bimus. Circa honorem et ei9 oppositum/mediocritas quidem est magnanimitas: exu-
peratio vero lentitudo quedam: et defectio pusillanimitas dicitur. Ut autẽ ad magnifi-
centiam sese habere diximus liberalitatẽ: hoc differentẽ ab illa q circa parua versatur:
sic sese habet et ad magnanimitatẽ (que quidẽ circa honorẽ magnũ versatur) alia quedã
dispositio: que circa paruum versatur. fit enim: vt appetatur honor vt oportet/et magis
q̃ oportet/et minus. atq; is quidem qui in honorum exuperat appetitione: ambitiosus
vocatur. is autem qui deficit: appetitione vacãs honoris. et medius nomine caret. Di-
spositiones etiã ipse preter vnã nomine carent. ambitiosi namq; ambitio vocitaꝛ. Quo-
circa fit: vt extremi de medio loco decertent. nos quoq; mediũ hunc modo ambitiosũ:
modo vacantem honoris appetitione vocamus. et nunc ipsum ambitiosum: nunc alte-
Libro quar- rum laudamus. quã autem ob causam id facimus: in sequentibus explanabitur. Nunc
to nũero. 75 de ceteris eundẽ seruantes modum dicamus. Est igitur et circa irã mediocritas/ z exu-
peratio et defectio. atq; cum fere noĩbus careãt: mediũ mansuetũ dicentes: mediocrita-
tem mansuetudinem appellabimus. extremorum autem is quidem qui exuperat: iracũ-
dus/et vicium: iracundia vocitetur. is vero qui deficit: ira vacans: et defectio/ire vacui-
tas nuncupeꝛ. Sunt et alie tres mediocritates. que tametsi similitudinẽ quandã et con-
uenientiã inter sese habent: differunt tamẽ. Omnes eni sunt circa verborum/ actuumue
communẽ vsum. sed differũt q earum vna circa verũ quod est in ipsis/cetere circa iucũ-
dum versantur: quod quidem partim est in ioco/partim in ceteris congressionib9 vni-
uersis. et de his igitur est dicendum: vt magis cernamus in vniuersis mediocritatẽ qui-
dem laudabilem esse: extrema vero/neq; recta / neq; laudabilia: sed vituperabilia esse.
Atq; horũ etiã pleraq; nominib9 carent. verum enitendũ est z his (perinde atq; ceteris)
ponere nomina: dilucididitatis gratia: vt facile sequi possimus. Circa verum igitur me-
dius quidem verax quidam: et mediocritas veritas appelletur. fictio vero: si ad maio-
ra pergat arrogãtia: et arrogans qui ipsam habet dicaꝛ. sin ad minora dissimulatio nũ-
cupetur: et qui habet ipsam/dissimulator. Circa iucundũ quod in ioco consistit medius
quidem comis ac vrbanus: et dispositio comitas atq; vrbanitas appelletur. exuperatio
autẽ scurrilitas: et qui ipsam habet/scurra: et qui deficit/ rusticus quidã. et habit9/rusti-
citas nuncupeꝛ. Circa vero reliquũ iucundũ quod est in vita: is quidẽ qui est vt oportet
iucundus: amicus dicaꝛ/et mediocritas amicitia. Is aũt qui exuperat: si nullius gratia
rei/placidus. sin sui emolumẽti causa: adulator est appellãdus. At is qui deficit z in cũ-
ctis est iniucundus: cõtentiosus quidẽ/difficilisq; dicaꝛ. ¶ Sũt et in affectibus et in ijs 24
que sunt circa affectus: mediocritates. Uerecũdia nãq; virtus quidẽ non est. laudatur
tamen et ipse etiã verecund9. nam et hic diciꝛ esse medius et exuperans atq; deficiens. z
exuperat quidẽ is qui in vniuersis verecundaꝛ: qualis est ipse pauidus. qui vero defi-
cit/aut nulla in re verecũdaꝛ: appellaꝛ impudens. medi9 vero diciꝛ verecund9 ¶ Indi-
gnatio autẽ mediocritas est inuidie/et maliuolẽtie. versanꝛ aũt circa dolorẽ et volupta-
tem: que oriunꝛ ex ijs q̃ ꝓximis accidũt. indignans eni dolet: cũ aliqui prosperitate for-
tune indigne fruunꝛ. inuidus aũt hunc exuperans de oĩbus dolet. sed maliuolus adeo
In fine ter- deficit in dolendo vt gaudeat. Uerũ de his erit et alio loco tẽpus dicẽdi. ¶ De iustitia
tij. in quarto vero postea ꝑtractabim9. atq; cum nõ dicatur simpliciter: distinguem9 ipsã: et de vtraq;
z quĩto hui9 dicemus quo modo mediocritas est. et similiter de rationis virtutibus.

¶Septimi capitis note ¶Qui nõ timẽdo excedũt intimidi/ĩpauidiqꝫ(dũ aptiꝰ succurrat vocabulũ) vocẽt. ¶Cũ vtrũqꝫ vicioꝝ extremũ quoquo pacto superet/et quoquo pacto deficiat: illud tamẽ quod in agẽdo superat ⁊ sĩ patiẽdo deficiat ĩ supabũdãtia et nõ defectu poni solet. quod ꝟo in agẽdo deficit. etsi superet patiẽdo: ponit in defectu ¶Circa decoꝝ ruditas/sordiditas/inexplebilitas/vulgaris vẽtositas. ¶Circa decoꝝ pusillitas/modicitas. ¶Lẽtitudo/inflatio/supbia. ¶Honoris vacuitas/remissio. honoris appetitiõe vacãs/remissus. ¶Ueritas/grauitas. verax/grauis. ¶Arrogãtia/vanitas/iactãtia. Arrogãs/vanꝰ/iactator ¶Dissimulatio/hironia. dissimulator/hironicꝰ. ¶Hic amicitie noĩe ipsã denotamꝰ affabilitatẽ. ¶Iniucundꝰ/cõtentiosus/difficilis inhumanꝰ. ¶Pauidus/stupidus. ¶Utraqꝫ iustitia: distributiua et cõmutatiua.

¶Mediocritates/superabundantie/et defectus hac subiecta formula deprehenduntur.

Excessus	Mediocritas	Defectus
Audacia	Fortitudo	Timiditas
Intemperantia	Temperantia	Insensibilitas
Prodigalitas	Liberalitas	Illiberalitas
Circa decorũ ruditas	Magnificentia	Pusillitas
Lentitudo	Magnanimitas	Pusillanimitas
Ambitio	Modestia	Honoris vacuitas
Iracundia	Mansuetudo	Ire vacuitas
Adulatio	Affabilitas	Contentio
Arrogantia	Ueritas	Dissimulatio
Scurrilitas	Comitas	Rusticitas
Plus	Iustitia	Minus
Iudulgentia	Amicitia	Inimicitia
Stupor	Uerecundia	Impudentia
Inuidia	Indignatio	Maliuolentia

De indignatiõe que dolendi et gaudendi media quedã passio est: de bonorũ enĩ ꝓsperitatibus gaudet/et de aduersis tristat̃ et contra de prosperitatibꝰ/aduersitatibusqꝫ malorũ/et de inuidia et maliuolentia sermonẽ cõtrahit Aristoteles. ⁊ quia ad recte gaudendũ et tristandũ instituta debet eẽ nostra vita/et maxime cauta aduersus inuidiã et maliuolentiã/que oĩm virtutũ sepiũt aditũ si illas semel admitimus: ideo licet de illis paucula adijcere. Inuidia dolor est de bonoꝝ prosperitatibꝰ. que torquet/siccat/afflat/exossatqꝫ inuidẽtes: quasi tortor quidã ex tartareis vltoribꝰ ad mortaliũ exterminia missus Sed discant inuidi (qui aliorũ felicitate torquentur) ex Masone que domus sit inuidie.

Domus est imis in vallibus antri Ouidius
Abdita: sole carens/non vlli peruia vento:
Tristis/et ignaui plenissima frigoris. et que
Igne vacet semper: caligine semper abundet.
Hospes quis: si forte rogas. domus habet edentem
Vipereas carnes viciorum alimenta suorum
Inuidiam. monstri nunc audi que sit imago
Pallor in ore sedet/macies in corpore toto/
Nusqꝫ recta acies/liuent rubigine dentes.
Pectora felle virent/lingua est suffusa veneno.
Risus abest: nisi quem visi fecere dolores.
Nec fruitur somno/vigilantibus excita curis.
Sed videt ingratos: intabescitqꝫ videndo:
Successus hominũ/carpitqꝫ/et carpitur vna
Suppliciumqꝫ suum est
Quacunqꝫ ingreditur florentia proterit arua/
Exuritqꝫ herbas/et summa papauera carpit.
Afflatuqꝫ suo populos/vrbesqꝫ/domosqꝫ
Polluit.

Hoc inuidi monstrũ medio in pectore geritis. neqꝫ aliã esse putetis inuidie domũ. hanc si sapitis et vobis/et humano generi plurimũ inimicã excutite viperã: que sociã semꝑ habet maliuolẽtiã: germanã/indiuiduãqꝫ sororẽ: diras nocte/hereboqꝫ genitas. et solẽt he pestes ĩ ciuitatibꝰ incubare aliorũ felicitatibꝰ et glorie venenato dente/obliquo oculo/felleoqꝫ pectore insidiãtes. quas multi vt fugerẽt patrias/locaqꝫ deseruere. quas inquã vt fugerẽt Conon diutiꝰ Cypri peregrinꝰ vixit Hiphicrates apud Thracas/Timotheus apud Lesbos/et Cabrias in Egypto. Et omnibꝰ seculis Phocion et Timon Athenienses maliuolentie nota posteritati reddunt̃ infames. Phocion enĩ autore Plutarcho neqꝫ flere/neqꝫ ridere vnqꝫ visus est. cum semper sentiret contra reliquos conciues suos oẽs. consulentibus autẽ in rerũ difficultate oraculũ Atheniensibꝰ/responsum redditũ est: vnũ esse in vrbe ciuẽ qui omniũ voluntati/opinioniqꝫ aduersaretur. clamabãt Athenienses hunc ciuem querendũ esse ac grauiter esse plectendũ. Phocion autẽ alta voce sese eũ esse ait cui nichil vnqꝫ eorũ placeret que po-

Conon
hiphicrates
Thimoteꝰ
Cabrias
Phocion
Timon

pulus Atheniensis decerneret/ac ageret:qua fiducia maliuolꝰ Phocion nichilominꝰ iudiciũ euasit.
et Timon Atheniensis:hoim/suiqꝫ generis osor/congressus hoim atqꝫ colloquia fugitabat/ et solum
Alcibiadem forma et eloquio prestantẽ amplexabaẗ/exosculabaturqꝫ. interrogatꝰ aũt ab Epimanto
quid ita ageret:respondit/ꝙ intelligeret eũ multoꝝ maloꝝ Atheniensibꝰ causam fore.Et semel cum
magna populi Atheniensis expectatiõe cõcionatus est Timon: admiratiõe suspensi quidnã dictu-
rus esset.qui in media corona cõstitutꝰ retulit tandẽ se ortulũ habere:in quo magna adoleuisset ficus/
a qua multi ciues laqueo pependissent.et quoniã eo loci parietẽ necessario erat edificaturus/et opus
esset arborẽ rescindere:ꝓinde distulit/et referre voluit:vt si qui se suspendere vellent/festinarẽt dũ ar-
bos extaret.hec Timonis oratio/et hec pulchra maliuoloꝝ exempla vt cautiores hec passionũ portẽ
ta fugiatis. serpunt enĩ hec anguiũ more/et sensim pectorum penetralibus se ingerunt/suaqꝫ venena
fundunt.et prestaret multo magis terras oẽs serpẽtes afros nutrire ꝗ̃ huiusmodi pestes mortalium
animis admittere.proinde salubriter admoniti cauete.

¶ Septimum cap.duabus conclusionibus/et mediocritatũ excessuum et defectuũ moraliũ virtutum
assignatione partitum est.

Septimi capitis Cõmẽtariꝰ ad litterã. ¶ Prima ꝯclusio.Expedit quoquo pacto virtꝰ extremoꝝ 22
excedentiũ atqꝫ deficiẽtiũ mediocritas sit:nõ modo vniuersaliter/sed et particulariter declarare. Nã
sermonũ(quos de actibus agitamus) vniuersales etsi cõmuniores:inefficatiores tamẽ sunt. particu-
lares autẽ magis veri/atqꝫ accõmodatiores.nã actꝰ circa singularia versanẗ:quibus par est sermões
ipsos consonare.expedit igiẗ hoc pacto virtutẽ duoꝝ hinc et inde deficientiũ extremoꝝ mediocritatẽ
esse:ostendere.que cõprehendemꝰ/declarabimusqꝫ hoc modo. ¶ Extrema et mediocritates virtutum 23
moralium.Circa timores et fiducias mediocritas est fortitudo.excedentiũ vero qui nõ timẽdo exce-
dit/nomine caret.sunt enĩ pleraqꝫ que nominibus vacant.et is qui confidendo exuperat:audax/teme-
rariusqꝫ dicitur.qui in timendo excedit et confidendo deficit:timidus.circa voluptates ⁊ dolores nõ
omnes:sed gustus ac tactus mediocritas est temperantia.que est magis circa voluptates: minus ve-
ro circa dolores versatur.excessus est intemperãtia.et quia circa voluptates qui deficiant perꝗ̃ pau-
ci sunt:iccirco defectui nomen positum non est/sed interim vocẽtur insensati/insensibilesqꝫ.circa elar-
giendas/accipiendasqꝫ pecunias:mediocritas est liberalitas.exuperatio vero ac defectus prodiga-
litas atqꝫ auaritia.his attamen contrario modo exuperant et deficiunt homines.nã prodigus in ero-
gando exuperat et accipiendo deficit/illiberalis autem atqꝫ auarus in capiendo exuperat et in ero-
gando deficit.sed hoc in loco rudi quadam preparatione/et summatim sunt accipienda: alias tamen
exactius proprijs in locis discutienda.et iterum circa pecuniarum elargitiones est mediocritas que
magnificentia nuncupatur.excessus circa decorum ruditas/et defectus pusillitas.et differt magnifi-
cus a liberali ꝙ liberalis circa parua:magnificus vero circa magna versaẗ.sed et amplius quo pa-
cto differant extrema huius ab extremis liberalitatis:postea dicetur.circa honorem et inhonoratio-
nem mediocritas:est magnanimitas/exuperatio:lentitudo/defectio vero pusillanimitas. et magna-
nimitas circa magnum honorem versatur:quemadmodum et magnificentia circa magnas erogatio-
nes/in hoc differens a liberalitate:ꝙ circa paruas existat.et quemadmodum circa paruas erogatio-
nes mediocritas est liberalitas:ita et circa paruos honores quedam virtus et mediocritas que nomi-
ne caret.et excessus est ambitio/et defectus honoris vacuitas.fit enim vt huiusmodi honores expetã-
tur vt oportet/plusꝗ̃ oportet/minus ꝗ̃ oportet.et qui huiusmodi honoris cupiditate excedit:ambitio-
sus dicitur.qui deficit honoris appetitione vacuus.medius innominatus est.nam et habitus ipsi et i
medio/et extremis nomine carent:nisi in ambitioso cuius dispositio nominatur ambitio.quo fit vt ex-
tremi de medio contendant.hinc nos medium quandoqꝫ ambitiosum/ quandoqꝫ honoris appetitione
vacantem dicimus.et nunc hunc/nunc illum laudamus.sed cur id accidat ex sequentibus est deside-
randum.nunc autem ad cetera pergamus/ ⁊ de reliquis explicemus.circa iram mediocritas est mã-
suetudo/excessus:iracundia/defectus:ire vacuitas.et medius mansuetus dicitur et extremi iracũdꝰ/
et ire vacuus.sed fere nomina desunt.sunt et alie tres mediocritates:vt affabilitas/veritas/comitas:
que inter se similitudinem habẽt/diuerse tamen sunt.similitudinem quidẽ habent ꝙ omnes circa ver-
borum et actuum humanorum communicationem versantur. differunt autem ꝙ vna earum circa ve-
rum existit/alie circa delectabile:hec in ioco/illa vero in cunctis que ad vitam pertinent/que ⁊ aperti-
us sunt declarande:vt in omnibus medium laudabile cognoscamꝰ:extrema vero neqꝫ recta/neqꝫ lau-
dabilia esse/sed reprehensione dignissima.et licet in plerisqꝫ nomina desint:licebit tamen vt in ceteris
declarationis gratia et bone/facilisqꝫ sequentium apprehensionis: nomina fingere.circa verum igiẗ
mediocritas nominetur veritas.exuperatio/arrogãtia.defectio/dissimulatio.medius/verax.extremi
vero arrogans et dissimulator.circa delectabile in ioco medium comitas/⁊ vrbanitas diciẗ.exupera-
tio scurrilitas.defectus rusticitas:mediꝰ comis/et vrbanus.extremi scurra/et rusticus.circa reliquũ
iucundum quod est in vita:mediocritas amicitia quedam est.excessus placiditas/adulatio. defectus
contentio/atqꝫ inhumanitas.medius cuius vt oportet iucunda cõsuetudo est:amicꝰ.extremi qui nul-
lius rei gratia excedit:placidus.emolumenti gratia:adulator. qui deficit iniucundus/contentiosus/
atqꝫ difficilis. ¶ Secunda conclusio. Non modo in virtutibus laudãda mediocritas reperitur/ et ex- 24
trema vituperanda:sed et in ipis affectibus.Vt verecundia que virtus non est sed affectio:laudaẗ pa-
riter et verecundus.et verecundia mediocritas quedã est/et verecundꝰ mediꝰ.sed abundat pauidus:
qui in omnibus verecundatur.et deficit impudens:quiquidem nulla in re verecũdatur. Similiter in-
dignatio affectio quedã media est/inuidia excessus/maliuolentia defectus:que versanẗ circa dolorẽ/
et voluptatẽ ex ijs ipsis ꝓuenientẽ:que ꝓximis accidũt.et indignãs medıꝰ est:qui dolet cũ qui indigni
sunt/ꝓsperitatibus euehunẗ.inuidus excedit de oĩbus dolẽs.maliuolꝰ deficit etiã de bonoꝝ aduersi-
tatibus gaudens.sed de ijs et de vtraqꝫ/iustitia distributiua inꝗ̃ et cõmutatiua quo pacto medietas:

de intellectualibus virtutibus posterior habendus est sermo.

Cap. VIII.

25 Cum autem tres sint dispositiones/ et due quidem sint vicia: quorū alterum
c in exuperatione/ alterum in defectione consistit: vna autem virtus que qui-
dem est mediocritas: omnes inter se / etsi non eque: suscipiunt oppositionē.
Extreme nāqꝫ: cum medie/ tum inter sese contrarie sunt. media vero extremis. Nam
vt equale maius quidem est cum cōparatur ad minus: minus autem cum cōparatur
ad maius: sic et habitus medij respectu quidem defectionū exuperant: respectu autē
exuperationum deficiūt: tam in affectibus/ ꝙ etiam in actibus. fortis enim cum ad ti-
midum comparatur/ audax: cum ad audacem/ timidus esse videtur. pari modo tem-
perans respectu quidē insensati/ intemperās: respectu autem intemperātis / insensa-
tus videtur. Liberalis etiam prodigus videtur si ad illiberalē: illiberalis si cum pro-
digo cōferatur. Quapropter et extremorū vterqꝫ medium ipsum ab se compellit ad
alterum. atqꝫ fortem audax quidem timidum: timidus autem audacem appellat. et
26 in ceteris simili modo. ¶ Hec cum hoc pacto inter sese opponantur: maior est vtiqꝫ
contrarietas extremorū inter sese ꝙ ad medium. Longius enī hec inter sese ꝙ a me-
dio distant. et perinde/ atqꝫ magnum magis a paruo paruumqꝫ a magno ꝙ ab equa-
li vtrūqꝫ distat. Extremis insuper nōnullis ad mediū similitudo quedā esse videtur.
vt audacie ad fortitudinem: et prodigalitati ad liberalitatem. at extremorū inter sese
maxima est dissimilitudo: atqꝫ ea que plurimum inter se distant diffinientes contra-
27 ria dicunt. quo fit vt ea que magis distant magis contraria sint. ¶ At vero medio in
quibusdam exuperatio: in quibusdam defectio magis opponitur. Fortitudini nāqꝫ
non audacia que est exuperatio: sed timiditas que est defectio magis opponit. Tē-
perantie vero non insensibilitas que quidem est defectio: sed intemperantia que est
exuperatio magis opponitur. ¶ Id autem ob duas accidit causas. atqꝫ vna quidem
est ex ipsius rei natura. nam quia propinquius atqꝫ similius est extremorum alterum
medio: ideo non hoc ipsi/ sed contrariū oppositum esse magis asserimus. vt cum au-
dacia quidem similius fortitudini videatur atqꝫ propinquius esse: timiditas autem
dissimilius: hanc illi magis oppositam esse censemus. etenī ea que plus a medio di-
stant: eidem contraria magis esse vidētur. hec igitur vna est causa: que quidem est ex
ipsius rei natura. Altera autem ex nobis sumitur ipsis. ea namqꝫ medio cōtraria ma-
gis esse videntur: ad que nos ipsi quodāmodo natura sumus propensiores. nos enī
ipsi quia magis ad voluptates sumus procliues: iccirco facilius ad intemperantiam
ꝙ ad modestiam inclinamur. hec igitur magis contraria dicimus: ad que fit magis
accretio. et propterea intemperantia que est exuperatio magis est contraria tem-
perantie.

¶ Octaui capitis note. ¶ Dispositio/ habitus ¶ Contrarietas est extremorū aut extremi et medij repugnantia. ¶ Contraria sunt que sub eodem genere posita sunt maxime a se inuicem distant et eidem subiecto vicissim assunt a quo mutuo se expellunt. et cum particula maxime non apponitur omnibus contrarijs conuenit: tū extremis et maxime talibus/ tū non maxime contrarijs. cum autē illa particula adijcitur: conuenit quidem contrarijs/ sed solum maxime talibus. ¶ Equale: mediū rei equamqꝫ ad extrema differentiam seruans.

¶ Octauum cap. tribus conclusionibus partitum est.

25 Octaui Capitis commentarius ad litteram. ¶ Prima conclusio. Et medium extremis/ et extrema inter sese quodammodo opponuntur. Sunt enim vt dictum est tres dispositiones quarum due vicia sunt vnum quidem in exuperatione / et alterum in defectu: et tertia virtus est/ que et mediocritas quedam est. sed media dispositio extremis contrariatur. nam quēadmodum equale cum comparatur ad minus/ maius esse videtur: et cum comparatur ad maius / videtur esse minus. sic medie ipse dispositiones/ medijqꝫ habitus: respectu defectionū exuperare vidētur. at respectu exuperationum videntur deficere. et ita in actibus/ atqꝫ affectionibus. in habitibus quidem vt fortis si ad timidum comparetur audax apparet: si ad audacem protinus apparet timidus. Itidem si temperans ad insensibilem cōparetur: intemperās/ ad intēperātem vero ꝯparatus: insensibilis esse videbitur. et si liberalis ad illiberalē/ auarūqꝫ cōparetur: ꝓdigus apparebit/ si ad ꝓdigum: illiberalis: et in ceteris simili modo. sed extrema illa vt audax/ timidus/ intemperās/ insensibilis: manifeste inter se contrariari dinoscuntur. igitur et medij illi habitus extremis. reijcit enī ab se extremorū vnūquodqꝫ ipsum mediū ad alterum. hinc audax fortem nominat timidū/ et timidus eundē

nominat audacē:et ita in reliquis. mediū igitur extremis/ et extrema inter ſeſe quodāmodo opponū=
tur.nam quodāmodo cōtrariant̄.et hec cōcluſio cois eſt ad habitus/actus et affectiones.¶Secunda 26
concluſio.Cū hoc pacto mediū extremis/et extrema inter ſeſe opponātur:extremorū tamē inter ſe op=
poſitio maior eſt.Primo. qꝛ extrema inter ſe magis diſtāt q̃ diſtent a medio quēadmodū magnum et
paruum inter ſe magis diſtāt q̃ ab equali. cū igitur opponant̄ extrema: magis inter ſe q̃ ipi medio
opponātur.¶Secundo.plerorūqꝫ extremoꝝ ad mediū ſimilitudo quedā eſt. vt audacie ad fortitudi=
nem/et ꝓdigalitatis ad liberalitatē.et extremorū inter ſe maxima diſſimilitudo eſt.magis igitur ex=
trema inter ſe diſtabunt. ſiquidē diffiniūtur cōtraria per plurimū diſtare. extrema igitur que magis
diſtant:ꝛ inter ſe magis ſunt contraria. extremorū igitur inter ſe oppoſitio maior eſt q̃ ipſorū ad me=
diū.¶Tertia concluſio.In aliquibus exuperatio et in aliquibus defectio: magis ipi medio oppoſita 27
eſt. vt intēperantia que exuperatio eſt: magis oppoſita eſt tēperātie/ q̃ inſenſibilitas quequidē eſt de=
fectio.et timiditas que defectio eſt magis oppoſita fortitudini:q̃ audacia que exuperatio eſt.Et id ob
duas quidē cauſas euenit.prima eni ex parte rei/altera ex parte noſtri ſumitur. ex parte aūt rei. nam
cum vnum extremorū medio ꝓpinquius atqꝫ ſimilius ſit: tunc nō ipm ſed ſuū oppoſitū ipſi medio ma=
gis oppoſitū eſt. vt quoniā audacia ꝓpinquior atqꝫ ſimilior fortitudini:timiditas vero que eſt defectio
remotior/diſſimiliorqꝫ:ꝓinde timiditas magis fortitudini oppoſita eſt.que eni a medio magis diſtāt:
et eidem bono iure magis cōtraria ſunt.Secunda vero cauſa que ex parte noſtri eſt:extrema illa me=
dio magis cōtraria eſſe videbūtur ad que natura procliuiores ſumus. vt nos procliuiores ſumus ad
voluptates q̃ ad voluptatū abſtinentiā. iccirco intēperantia que eſt exuperatio magis contraria eſt
tēperantie:q̃ inſenſibilitas.magis eni iure ea extrema medio ſunt ꝯtraria:ad que magis fit augmē=
tum/a medioqꝫ diſceſſus.i aliquibꝰ igit̄ exupatio/ꝛ in aliquibꝫ defectio magis ipi medio oppoſita eſt.

Irtutem igitur moris mediocritatem eſſe: et quomodo Cap.VIIII. 28
V ſit/et viciorum duorum mediocritatem eſſe:vnius per exuperationem:alterius
per defectionem:et talem eſſe propterea ꝙ cōiectatrix eſt eius medij quod in af=
fectibus eſt atqꝫ actibus:ſatis iam diximus.Quapropter difficile eſt ſtudioſum eſſe.eſt
enim difficile in vnoquoqꝫ medium capere. vt circuli medium inuenire non cuiuſlibet:
ſed ſciētis eſt tantū. Pari modo iraſci quidē:et dare argentū:ſumptuſue facere:cuiuſli=
bet eſt/ et facile. ſed cui/ et quantum/ et quando/ et quomodo: et gratia cuius oportet:
non cuiuſlibet eſt/neqꝫ facile.quod quidē eſt ipſum rectum:ꝛ eſt perrarū/et laudabile/ꝛ
perpulchrum.¶ Iccirco eum qui mediū ipſum cōiectat.primū quidē a magis cōtrario 29
diſcedere oportet:et perinde/atqꝫ Circe monebat.
Extra vndam et fumum longe compelle carinam.
Extremorū eni altero magis: altero minus delinquitur.
cum igitur cōſequi mediū ſumme ſit difficile:ſecunda(vt inquiūt) nauigatione minima
malorū ſunt capienda.Idqꝫ erit hoc maxime modo quē diximus.¶Conſiderare autē
oportet et ad que nos ſumus ꝓpenſiores.nam alij ad alia natura ſumus ꝓcliues.quod
quidem ex voluptate/dolore ue inde ꝓueniente percipietur.atqꝫ noſipſos ad cōtrarium
oportet retrahere.Longe namqꝫ a delinquendo ſecedentes:ad ipm tandem mediū ac=
cedemus vt ſolent ij facere: qui lignorum ea que ſunt obliqua ad rectitudinē redigunt.
¶In vniuerſis autē cauendū eſt maxime a voluptate.non eni incorrupti iudicamus de
ipſa.Vt ergo Troianorū ſenes erga Helenam ſeſe habuerūt: ſic et nos ad voluptatem
ipſam eſſe affectos: in omnibuſqꝫ illorū dicere vocē oportet:hoc eni pacto remouentes
a nobis ipſam:minus peccabimus.hec igit̄ facientes(vt in ſumma dicam)maxime me=
dium attingere/cōſequiue poterimus.¶Id autē ipm difficile eſt fortaſſe.et in ſingula=
ribus maxime.Non eni facile determinari poteſt/quo modo/et quibus/et pro quibus:
et quāto in tēpore iraſcendū eſt.eteni nos interdū eos qui deficiūt laudamus:et mites
dicimus eſſe:interdū ipſos infenſos appellamus viriles.Verum qui parū a recto exor=
bitat non carpitur:ſiue ad defectionē/ſiue ad exuperationē ſe flectat.qui vero multum:
vituperatur.nō eni latet egreſſus. Facile autem non eſt excipere ratione: quouſqꝫ et ad
quantū a recto quiſpiā egreſſus:carpendus eſt.neqꝫ eni aliud quicq̃ ſenſibiliū determi=
nari facile poteſt.talia vero in ſingularibus ſunt: et iudiciū eſt in ſenſu.Verum illud eſt
manifeſtum medium habitum in vniuerſis laudabilē eſſe.Oportet autem nunc ad exu=
perationem nunc ad defectionem declinare.hoc enim pacto facillime medium ipſum et
rectum attingemus/ ac aſſequemur.

¶Noni capitis note.¶Precepta Circes ad Vlixem ex Odyſſea Homeri cognoſcūtur.in exemplari
greco pro circe calypſo ponitur. Et decreta ſeniorū Troianorū pro reſtituenda Helena cognoſcūtur
ex Iliade Homeri. ¶Singularia/ circunſtantie prudentie. ¶Vt hic nos admonet Ariſtoteles eſſe
cautos in altero viciorū fugiendo ne recidamus in alterum:id ſummopere.Stoici curant quod et hoc
Horatius carmine notauit Horatius.

Jn viciū ducit culpe fuga: si caret arte.
Non ego auarum
Cum veto te fieri: vappam iubeo ac nebulonem
Dum vitant stulti vicia: in contraria currunt.
Est modus in rebus sunt certi deniqꝫ fines
Ultra quos/citraqꝫ nequit consistere rectum.
Notauit itē (quod et Aristoteles frequēter) nos cautiores attēdere: ne nos specie ꝟtutū vicia deludāt.
Fallit enim vicium specie virtutis/et vmbra.
Cum sit triste habitu/vultuqꝫ et veste seuerum.
Nec dubie tanq̄ frugi laudatur auarus:
Tanq̄ parcus homo/et rerum tutela suarum.
¶ Nonū cap. vna cōclusione et tribus documētis partitū est.

28 Noni Capitis cōmentarius ad litterā. ¶ Conclusio. Difficile est studiosum esse. Primo. nam iam
satis dictum est virtutē moralem mediocritatem esse duorū viciorū: huius per exuperationē/alterius
per defectum: et iccirco virtutem cōiectatricē esse medij. et in affectibus et in actibus et in vnoquoqꝫ
medium capere difficile est: vt circuli mediū capere non est cuiuslibet/sed scientis tantū. simili quoqꝫ
pacto irasci/pecuniā dare/et sumptū facere cuiuslibet est/et facile: sed cui/quantū/quādo/quo modo/
et grā cuius: non āplius cuiuslibet neqꝫ facile est. quod enī rectū est: et rarū/et laudabile/et ꝑclarū est.
29 ¶ Tria documenta. Primū documentū. Volenti ipsum assequi mediū summopere nitendū est magis
fugere viciū quod ipsi medio magis est oppositū. sed caute tamen ne rursus in alterū ꝓruamus viciū:
quēadmodū et Circe hoc pacto monebat Ulixem extra vndam et fumū longe cōpelle carinā. et cū nō
sit semper possibile mediū attingere ob sui difficultatē: tū minima malorū (quēadmodū in ꝓspera na-
uigatione aiunt) suscipienda erunt/minimiqꝫ a medio discessus. et cū cōtrariorū alterū altero magis
peccet id maxime fiet: si magis id deuitabimus (vt iam dictū est) quod deterius est/et ipsi medio ma-
gis oppositum. ¶ Secundū documentū. Considerare oportet vicia ad que natura sumus ꝓpensiores:
et nos ad opposita retrahere/et tandem longe ab ijs in quibus delinquere solebamus euadētes: in me-
dium recidemus. more eorū qui curua ligna ad rectitudinem dirigūt. neqꝫ omnes ad eadem vicia na-
tura sunt ꝓpensi/sed alij ad alia. quod ex voluptate et dolore percipitur. nā plerisqꝫ in quibus volup-
tas ipsa est: in ijs alijs adest dolor. ¶ Tertiū documentū. Jn vniuersis agendis summopere cauendū
est a voluptate. nam nos ea nondū tentati: iudiciū de illa non ferimus/nos scilicet illā perturbaturos.
et nos ad voluptatē ipsam sic affectos esse oportet: vt Troianorū seniores sese habuerūt ad Helenam/
et in omibus illorū imitari vocem. sic enī a nobis ipis voluptatē repellētes: minus peccabimus. et hec
precepta (vt paucis absoluatur) obseruantes: mediū ipm vel maxime assequi valebimus ¶ Secundo.
ob idipm difficile est studiosum esse. ꝙ maxime difficile est mediū in singularibꝰ obseruare. nō enī de-
terminare facile est: quo modo/et quibus/et pro quibus/et quanto tēpore irascendū sit. nam nos inter-
dum eos qui deficiūt laudamus/mitesqꝫ dicimus. interdū vero infensos/excandescētes: noiamus vi-
riles. sed id animaduersiōe dignū est: eū qui parum a recto deuiat/siue ad exuperationē/siue defectio-
nem: non vituperari. qui vero plurimū labitur: vituperari. nam tunc latere nō potest egressus/deuia-
tioqꝫ a recto. attamen nō est facile sermone explicare/quousqꝫ/et ad quantū a recto egressus: quisqꝫ vi-
tuperandus est. nec quicqꝫ aliud sensibiliū prompte determinari potest. nam talia in singularibus sita
sunt/et eorū iudiciū in sensu est. nihil igitur mirū videatur: si difficile sit fieri studiosum. sed id in sin-
gulis pro certo/exploratoqꝫ haberi debet: mediū habitum laudabilē esse/et nunc ad superationē/nunc
ad defectionem declinare oportere: quo facilius medium ipsum/ipsumqꝫ rectum adipiscamur.

Secundi Ethicorum Aristotelis Finis.

Cap. I.

1 Um autem virtus circa affectus/actusqꝫ versetur: et in ijs quidem que sua
sponte quis agit laudes et vituperationes: in ijs autem que inuitus facit
c venia nonnūqꝫ et misericordia locū habeat: eos forsitan qui de virtute cō-
siderant: de eo quod sua sponte quis facit atqꝫ inuitus determinare necesse
est. vtilis est etiā legūlatoribus hec sane consideratio: ad premia/penasqꝫ
2 instituendas. ¶ Uidetur itaqꝫ ea inuitus facere quispiā: que violentia vel per ignora-
tionem facit. Jd autem est violētum: cuius principiū est foris: in quod nihil is qui agit/
3 aut patitur confert/vt si ventus aliquo tulerit: aut homines potestatem habētes. ¶ At
ea que ob maiorum metum malorū/aut ob aliquod bonū aguntur: vt si tyrannus quē-
piam aliquid agere turpe iuberet: habens in potestate et parentes et liberos: hac lege/
vt si illud agat: illi sint incolumes/si non agat: dispereant: cōtrouersiam habere videnꝛ:
4 vtrum hec inuiti an sponte faciant homines ¶ Tale etiā quid accidit et circa iactus eos:
qui in tempestatibus fiunt. Simpliciter enī nemo suas fortunas eijcit sponte. sed omnes
propter suam ceterorūqꝫ salutem eijciūt: modo sint mentis sane. tales igitur actus mixti
quidem sunt. Jis autem magis sunt similes quos sponte homines agunt. Expetuntur
enim tunc cum aguntur: atqꝫ finis actionis in temporis conditione consistit. et sponte
igitur et inuitum vnūquēqꝫ dicendū est agere cū agit. agit autem sua sponte. ¶ Est enī
in ipso principiū mouendi partes eas que sunt in huiuscemodi actibus instrumenta. at

quorum principiũ est in ipso: ea agere vel nõ agere in ipso est sitũ. talia igitur sua sponte
quisqꝫ agit. At simpliciter fortassis inuitus. nemo namqꝫ talium quicq̃ per se expeteret
vnq̃. ¶In actibus autem huiuscemodi nonnũqꝫ homines et laudantur: cum pro ma= 5
gnis et honestis rebus aliquid turpe ferunt aut molestũ. si vero contra faciũt vituperã=
tur. est enim improbi pro nulla re honesta vel mediocri: res turpissimas ferre. In qui=
busdam autem laus quidem non fit: sed venia locũ habet: cum ea que nõ agere oportet
quispiam egerit ob huiuscemodi res: que naturã humanã superant/ nemoqꝫ perferret.
Sunt autem quedam: ad que forsitan nõ licet quemq̃ esse cõpulsum: sed potius opor=
tet summa perpessum tormenta mortem obire. Ridicula namqꝫ videntur ea que ad ne=
Alcmeon cem matris Alcmeonem Euripidis compulerunt. Est autem interdum difficile quale
pro quali sit expetẽdũ: et quid pro quo sustinẽdũ discernere. difficilius etiã est: posteaq̃
cognoueris in sententia permanere. Fit enim plerũqꝫ: vt ea quidem que expetãtur mo=
lesta: ea vero ad que cogimur turpia sint: vnde laudantur atqꝫ vituperantur ij qui fue=
runt aut non fuerunt compulsi ¶Quenam igitur dicenda sunt violenta? An ea quidem
simpliciter inuitus quispiam agit quorum externa est causa et ipse agens nichil omnino
confert. que vero per se quidẽ inuitus facit: sed nunc et pro his expetuntur: principiũqꝫ
est in ipso agente: ea per se quidẽ inuitus facit: nunc autẽ et pro his sponte agit? magis
autẽ ijs similia sunt que sua spõte quis agit. actus enĩ sunt circa ipsa singula: que quidẽ
sponte facit. Qualia vero ꝓ q̃libus expetẽda sunt nõ facile assignare possumus. quippe
cum in ipsis singulis complures sint differentie. ¶Quod si quispiam ideo iucunda et 6
bona: violenta dixerit esse quia et extra sunt et compellunt; omnia erunt eius sententia
violenta. horum enim gratia omnes omnia agunt. Atqꝫ qui violentia/ inuitiqꝫ agunt ij
cum dolore: qui ob iucundũ/ ij cum voluptate agunt. Est autem ridiculum externa quẽ=
piam accusare: sed non seip̃m/ qui quidem ab huiusmodi rebus facile capitur: et hone=
storum quidem se: turpiũ autem ea que afferũt voluptatẽ censere causam esse. id igitur
violentum esse videtur/ cuius principium est foris: nihil prorsus eo cõferente cui vis est
allata. ¶Omne autem quod ob ignorationẽ est actũ: non sponte quidem est actũ. Ab
inuito tamen id effectum est omne pro quo dolet qui egit: ipsumqꝫ penitentia subit. qui 7
namqꝫ ob ignorationem aliquid agit: et non fert moleste se illud egisse: sponte quidem
sua non egit quod nesciebat. Non tamen erit inuitus: quippe cum nõ doleat ob idip̃m.
Qui igitur ob ignorationẽ quippiã egit: si ipsum peniteat/ inuitus fecisse videtur. si non
peniteat cum is alius sit: non sponte dicatur egisse. cũ enĩ differat: melius est vt propriũ
habeat nomen ¶At enim hec etiam ipsa: ob ignorationẽ inq̃ agere/ et ignorantẽ agere
diuersa esse videntur. Nam ebrius aut iratus non videtur ob ignorationem agere: sed 8
ob aliquid eorũ que dicta sunt: non sciens/ sed ignorans. omnis igitur prauus ignorat
que agere oportet: et a quibus est abstinendum. Et ob huiuscemodi errorem iniusti ho=
mines/ maliqꝫ omnino fiunt. ¶Inuitus autem dicitur quispiam agere: nõ si ignorat id
quod conducit. non enim ea ignoratio que facta est electione/ causa est vt aliquid inui= 9
tus quispiam faciat: sed prauitatis. Nec etiam ea que est vniuersalis. homines enĩ pro=
pter hanc ipsam reprehendũtur. Sed ea que est singulorum in quibus / et circa que est
ipsa actio. in his enĩ et cõmiseratio locũ habet et venia. qui namqꝫ aliquid eorũ ignorat
inuitus agit. ¶Forsitan igitur nõ ab re fuerit: si que et quot sunt ipsa determiabimus.
Quis itaqꝫ: quid/ et circa quid/ vel in quo agit/ nonnũq̃ et quo: vt instrumento. et cuius 10
gratia/ vt salutis. et quo modo: vt sensim vel vehementer ¶Uniuersa igitur hec/ nemo
ignorauerit: modo non sit insanus. Patet autem neqꝫ enim ipsum agentem. quo nam= 11
q̃ pacto se ignorabit? Ignorauerit autem quispiam id quod agit. vt inquiunt dicentes
Eschylus excidisse sibi: aut nescisse arcana esse: quemadmodum Eschylus ip̃a arcana ceteris. aut
ostendere volentes immisisse: vt qui telum immisit. Putauerit autem quispiam et filium
Merope hostem esse. vt Merope putauit. et hastam cuspidem habentem ea carere. et lapidem/
pumicem esse. Et interfecerit quispiam salutis percussum causa et monstrare volens
(vt faciunt qui manibus extremis luctantur) percusserit. Cum igitur circa hec omĩa in
quibus est ipse actus/ sit ignoratio; qui horũ aliquid ignorauit: is inuitus egisse videt.
et maxime in precipuis. hec aũt ea videntur esse ĩ quibus est ipse actus: et id cuius gratia.
Eius igitur quod ab ĩuito ob ignorationẽ talẽ dicitur esse factũ: oportet actionẽ/ dolo=

rem insuper/penitentiáq; afferre. ¶Cũ aũt id inuitus quispiã agat: quod vi et ob igno=
12 ratioñe agitur: id sua profecto sponte quispiã videbitur agere: cuius pricipiũ est in ipo
agente sciente singula: in quibus est ipse actus. ¶Forsitan enĩ non recte dicitur: ea fieri
13 ab inuitis: que per iram aut cupiditatẽ agũtur. Primo. namq; nulla belua sponte aget:
neq; pueri. ¶Deinde vtrum nihil eorũ sponte agamus que cupiditate vel ira agimus: an honesta quidem sponte/ turpia vero inuiti? An ridiculũ est: cũ vna sit causa? ¶Absurdum est etiam forsitan ea ab inuitis agi censere: que oportet appetere. oportet aũt et irasci pro quibusdam/et cupere nõnullas res: vt sanitatem atq; disciplinã. ¶Videntur etiam ea quidem que ab inuitis fiunt/ dolorem: ea vero que cupiditate aguntur voluptatem afferre. ¶Preterea quid interest inter ea que per rationem et que per irã peccantur/ hoc ipso quod ab inuitis agantur. etenĩ fugienda quidem sunt ambo. affectus autẽ rationis expertes non minus humani esse vidẽtur. et actus ipsius hominis ab ira cupiditateq; fiunt. Absurdum est igitur hec ab inuitis agi censere.

¶Primi capitis note. ¶Nihil cõfert/ nihil coadiuuat. ¶Voluntariũ/ cui⁹ principiũ in ipso operante est: operatiõis cognoscẽte singula. Inuoluntariũ quod per vim/ aut ignorantiã factũ iputabile nõ est. Inuite factũ/ per ignorantiã factũ: quod cognitũ penitudinẽ inducit. ¶Turpe/ ꝓbrũ/ cõtumeliosum/ ignominiosum aut simile. Probrũ ferre pro patria in filio non recusant Manilius: qui filiũ litteris et forma inter suos equales prestantẽ ꝙ malo cõsilio/ Catiline familiaritati adheserat: in medio itinere assecutus/ abstractum vltime pene supplicio affici voluit dicens: se non Catiline aduersus patriam/ sed patrie aduersus Catilinã filiũ genuisse. ¶Per se inuoluntaria sunt: que nulla vrgente necessitate/ nullus vnq̃ probe mentis admitteret: nisi aut ignorãs/ aut vi supante coactus. ¶Omnes agunt horũ gratia que extra sunt: ꝙ agant horũ gratia que nondũ cõsecuta sunt. Inuitus agit/ inuoluntarius agit. Et cum Aristoteles diffinit inuitũ agere nõ apponit particulã per violentiã: ꝙ prius posita est/ sed secundã particulã que certã requirebat intelligentiã. itaq; diffinitio hic: diffinitionẽ inuoluntarij prius positã emendat. ¶Q; homies ignorãtes que agenda ⁊ fugienda sint ob huiusmodi errorem omino mali sint: hoc ideo est ꝙ cũ nõ decernant a quibus sit abhorrendũ: ea nõ deuitãt/ sed ea sine discrimine faciunt. ¶Ignorantia vniuersalis est ignorãtia earum rerũ: quas homo scire tenet. Ignorantia alicuius particularũ circunstãtiarum miseratione/ veniaq; tunc digna est: cũ quis agit per ignorãtiã talis circunstãtie/ quã minime scire tenet. ¶Acinacis/ harpe/ machera/ dolones/ hasta/ conti/ pila/ gesa/ spara/ tragula/ falarica/ missilia/ catapulta: teloꝝ bellicoꝝ sunt nomina. et catapulta etiã instrumẽtũ est: quo tela tricubitalia emitti solent. Plautus. te neruo torquebo vt catapulte solent. sed qui telorum genera et descriptiones desiderant: legant Valturium de re militari. illic enĩ inuenient cruenti armamẽtaria Martis. ¶Pumex: lapis leuis/ spongiosus/ erosus/ poliendis libris/ et leuigãdis lignis aptissim⁹. Eolie insule mittũt: vim illi refrigerẽdi maximã putauit inesse Theophrastus: ꝙ feruere musta designãt: pumice adiecto. ¶Bruta voluntarie agere dicũtur: sed nõ ꝓprie vt homines/ verũ suo modo: et suo modo singula cognoscunt. Sensitiuus enĩ illis appetitus: in hominibus est voluntas Euripides Atheniensis tragediarũ sciptor haud ignobilis drammata multa reliquit inter que scripsit Alcmeonem Amphiarij filium matrẽ Eriphylen in vltionẽ necis paterne interemisse ¶Eschylus scriptor tragicus reprehẽsus aliquãdo fuit ⁊ ductus ad areopagum ꝙ mystica quedam de sacris choreis publicauerit que nõ licebat vulgo esse cognita. ille autẽ se id per ignorãtiã fecisse asserebat. de eo quintilianus et aulus gellius. ¶Quod adducit de Merope: simile nostri memorantur de Pentheo qui a matre et materterа vt hostis decerptus est. de quo Ouidius.

Manilius
Catilina
Plautus

Prima suum misso violauit Penthea Thyrso
Mater: et O gemine clamauit adeste sorores.
Ille aper in nostris regnat qui maximus agris
Ille mihi feriendus aper. ruit omnis in vnum
Turba furens/ cuncte coeunt/ trepidumq; sequuntur.
Trunca sed ostendens deiectis vulnera membris
Aspice mater ait/ visis vlulauit Agaue.
Collaq; iactauit/ crinemq; per aera mouit
Auulsumq; caput digitis complexa cruentis
Clamat: io comites opus hoc victoria nostra est.

Ouidius
Pentheus
Agaue

¶Primum cap. octo conclusiõibus/ duabus diffinitionibus/ vna questione/ vna diuisione/ et vno correlario partitum est.

Primi Capitis cõmẽtarius ad litterã. ¶Prima cõclusio. Expedit de virtute tractãtibus: de vo-
1 luntario et inuolũtario discutere. ¶Primo. q2 virtus circa affectus/ actusq; versat. atq; in his dum operamur volũtarie: laudamur/ aut vituperamur. dũ aũt inuolũtarie: plerũq; venia/ misericordiaq; locum habent. igit par est virtutis cõsideratioñe suscipiẽtibus: de volũtario et inuolũtario determiare. ¶Secundo. q2 volũtarij et inuolũtarij cõsideratio legislatoribus vtilis est: vt rite premia/ aut penas
2 instituant. cõsideranti igitur de virtute cõsentanea est hec determinatio. ¶Diffinitio. Inuoluntaria sunt que per violentiã/ aut per ignorãtiã sunt facta. Violentũ est cuius principiũ est extra: cui is qui violentia aut agit aut patitur nihil prorsus cõfert ac conducit. vt si ventus aliquem sustulerit: id violentũ est. simʼr si hoies potẽtiores hosẽ pertrahãt/ raptẽtq; totis viribus/ totoq; nisu reluctantẽ/ id vio-
3 lentum est ¶Questio. An ea que ob metũ maioris mali fiũt/ aut ꝓpter bonũ aliquod: volũtaria sint/ an

inuolũtaria? verbi causa tyrãnus habẽs alicuius parẽtes et liberos in sua potestate iubet illũ turpe aliquid cõmittere hac cõditione vt si id non admittat facinus: enecanẽ parentes/ et liberi: si admittit saluanẽ. quã rem is metu mortis parentũ et liberorũ/ et gratia salutis eorũ cõmittat: an id factũ volũtariũ sit/ an inuolũtariũ? ❡ Secũda cõclusio. Ea que ob hmõi mali metũ/ aut bonũ aliquod fiũt: neq3 omino volũtaria neq3 inuolũtaria sunt/ sed mixta et magis quidẽ volũtarijs similia. Primo. Similia sunt hec ijs qui fluctibus iactati opes suas deuoluũt. at nullis qui mente sit incolumi/ sanoq3 animo suas opes omino volũtarie deijcit: sed omẽs ob suã/ suorũq3 salutẽ faciũt. talia igiẽ nõ omino volũtaria sunt. et cũ non per violentiã (nam in ipis illarũ operationũ principiũ est) neq3 per ignorantiã fiãt: ea nõ sunt omino inuolũtaria. sunt igiẽ mixta. Sed q2 volũtarijs similiora sint: patet. ❡ Primo. q2 talia eliguntẽ tũc fieri cũ fiũt. fiunt igitur tũc volũtarie. et finis opationis: ex cõditione tẽporis metiẽ: et vnũquodq3 dicẽdũ est volũtariũ aut inuolũtariũ si tunc cũ agiẽ tale est. talia igitur volũtarijs euadũt similiora. ❡ Secũdo in hmõi opantibus est tunc principiũ mouẽdi suas partes: que sunt taliũ operationũ instrumẽta. at quibus taliũ agendi principiũ hoc pacto inest: in sua potestate agere vel nõ agere situm est. sunt igiẽ talia magis volũtaria. sed nihil phiberet talia per se/ nullaq3 tali iteruenẽte occasione nunq3 fieri nisi inuolũtaria. nullus eni quicq3 taliũ per se/ nullaq3 intercedẽte grãdi necessitate: eligeret vnq3. ❡ Diuisio. verũtamẽ taliũ actuũ sunt aliqui in quibz laudanẽ hoies: quãdo p magnis/ et honestis rebus probra/ molestaq3 ferũt. nã pbrosissima p nullo honesto etiã mediocri pferre posse: improbi est. qui aũt secus faciũt vicio dãtur. sunt tamẽ alia in quibus laus nulla cadit sed venia locũ habet: cũ ea perpetrãt que etiã nõ oportet/ quãdo ea ob eas res perpetrãt: que naturã superãt humanã et quas nemo pferret. sunt et quedã ad que nemo cogi debet: sed potius extrema oia sustinere/ morteq3 ipam perferre. nã que apud Eurypidẽ cõpulerũt Alcmeonẽ ad necẽ matris: ridicula esse videnẽ. non tamen facile interdũ iudicare est: quale pro quali/ et quid ex quo sustinendũ sit. atq3 vbi cognoueris: difficilius est in posito/ sentẽtiaq3 manere. nã plerũq3 que expectãtur: tristia/ molestaq3 sũt ⁊ ea ad que cõpellũtur turpia. vnde laudes/ vituperationesq3 pendẽt: tũ et ijs qui cõpellũtur/ tũ ijs qui talia agunt/ non cõpulsi. ❡ Tertio. violẽta sunt quãdo causa externa est: et qui ea agit omino nihil cõfert. at eorũ que per se inuolũtaria sunt/ sed nũc et pro his suscipiẽda/ causa externa non est: sed in ipso agente/ qui circa singula agit. igitur talia per se inuolũtaria omia: nũc aũt volũtaria/ et magis ipis simpl'r volũtarijs similia que nõ violẽtia agit: versatus circa singula. actus eni sponte/ volũtarieq3 agentiũ: circa singularia existunt. Quis qualia et pro qualibus suscipienda sint: assignare promptũ/ facileq3 non sit: cũ in ipis singulis cõplura sint discrimina/ varieq3 differẽtie. ❡ Tertia cõclusio. Iucunda et honesta inuolũtaria nõ sunt. Primo. nã hec violenta nõ sunt. neq3 succurrit vt dicatur extra esse que cõpellũt. nam ita dicentiũ: sententiã cõsequitur/ omia esse violenta. agunt eni oẽs horũ gratia que extra sunt. ❡ Secundo. que violentia hoies agunt: ea cũ dolore agunt. qui autẽ iucundũ/ aut honestũ: cũ voluptate agunt. igitur talia non sunt violenta ❡ Tertio. ridiculũ est accusare externa/ et nõ seipm potius: qui facile ab hmõi externis capiaẽ. ridiculũ itẽ est seipm honestorũ causã dicere: turpiũ autẽ voluptatem. talia igitur violẽta nõ sunt. ❡ Quarto. violentũ est cuius principiũ extra est: nihil prorsus eo cõferente cui vis allata est. nõ igitur qui iucũda aut honesta agunt: violentia agunt: et cũ minus eadem per ignorantiã facta videanẽ: igitur iucũda/ et honesta inuolũtaria nõ sunt. ❡ Quarta cõclusio. Non omne p ignorantiã factũ: volũtariũ est. nã est aliquid per ignorãtiã factũ: quod postea cognitũ nobis penitudinẽ/ mestitiãq3 inducit. ⁊ id nõ volũtariũ est: verũ potius inuolũtariũ. nõ tamẽ omne quod quis per ignorantiã agit cognitũ penitudinẽ iducit/ aut postea se fecisse dolet: et id quidẽ nõ iuolũtariũ/ cũ ob idipm posteaq3 cognitũ est nõ doleat. neq3 quidẽ volũtariũ: nullus eni que nescit volũtarie agit/ sed dici poterit nõ sponte actũ. nos itaq3 hũc in modũ poterim9 diffinire inuite agere/ et nõ sponte agere. Inuitus agit qui aut vi aut ignorantia quicq3 agit: quod postea cognitũ penitudinẽ/ tristiciãq3 inducit. nõ spõte aũt agit: qui ignorãtia quicq3 agit quod postea cognitũ penitudinẽ/ tristiciãq3 nõ iducit. et cũ idẽ non sit inuite agere et nõ sponte agere: satius est illis hoc pacto peculiaria nomina indidisse. ❡ Quinta cõclusio. Nõ penitus idẽ est quicq3 per ignorãtiã facere/ et ignorantẽ facere. Nam ebrius/ aut iratus non videẽ per ignorantiã facere/ sed potius ob temulentiã/ aut irã. attamẽ ebrius ⁊ iratus non sciens sed ignorans agit. nõ igitur penitus idẽ est quicq3 per ignorantiã et ignorantẽ facere. verũ enimuero oĩs prauus/ flagitiosusq3 ignorat que agere oportet: et a quibus abhorrẽdũ/ abstinendũq3 est. et ob hmõi errorẽ iniusti hoies/ maliq3 omino fiunt: ❡ Sexta cõclusio. Non omis ignorãtia inuolũtariũ facit. Non eni iccirco dicitur quis iuitus/ inuolũtarieq3 agere: q2 ignoret quod cõducit/ vtileq3 est. nam ignorãtia que ex electiõe puenit: nõ iuolũtarij sed prauitatis causa est. siliter et ignorãtia vniuersalis: quãdoquidẽ ob eã ignorantiã hoies reprehendũtur. nõ igitur omis ignorãtia inuolũtariũ facit: sed ignorãtia alicui9 pticularũ eorũ circa que nr̃a versaẽ actio/ interdũ inuolũtariũ causat/ et interdũ in talibus cõmiseratio et venia locũ hñt: cũ quis aliquid eorũ ignorat/ inuitusq3 agit. ❡ Correlariũ. Quapropter nõ ab re fuerit has. particulas/ hasq3 particulares circũstantias enumerare. sunt eni he quis/ quid/ circa quid/ i quo/ quo vt instrumẽto/ gr̃a cuius vt salut; gr̃a/ quo modo vt sensim vel vehementer ❡ Septima pclo. Harũ circũstantiarũ aliquas ignorare cõtingit: omẽs aũt ĩpossibile est. Nã nullus seipm qui agit ignorat. sed ignorare quoquo modo potest: qui agit queãdmodũ aiunt aliquid excidisse sibi/ vel nescisse arcana fuisse. quẽadmodũ Eschylus cum arcana ceteris retexit/ aut cũ quis catapultã ostẽdere vult: eã dimittit. potest et ignorare circa quid/ ⁊ in quo. vt quis putare filiũ esse hostem: vt Merope putauit. potest ⁊ quis ignorare quo instrumẽto: vt putare hastã cuspide carentẽ/ aut lapidẽ esse pumicẽ. quo cũ castigatiõis causa aliquẽ pcusserit enecabit. aut pcutiet aliquis alterũ/ illũ in lucta medijs brachijs ãplecti volẽs. ⁊ hoc pacto de reliquis. ptingit itaq3 harũ circũstãtiarũ aliqs ignorare/ etsi nõ oẽs. et qui agẽs earũ aliquã ignorat: psertim earũ aliquã pcipuã/ que postea cognita dolorẽ/ penitudineq3 afferat: iuitus agere diceẽ. pricipalissima aũt oim nostrarũ actionũ circũstãtia:

4 5 6 7 8 9 10 11

12 est gr̄a cuius/⁊ est circūstātia finis ❡ Diffinitio. Cū inuolūtariū diffiniuerimꝰ quod vi aut ignorātia
13 est factū: merito diffinire possumus voluntariū/ cuius principiū in agēte est ꝑationis singula cogno=
scente. ❡ Octaua cōclusio. Que ob irā aut cōcupiscētiā fiūt nō satis recte fieri inuolūtarie dicūtur.
Primo. qꝛ neqꝫ belua/ neqꝫ pueri: quicꝙ̄ spōte facerēt: vtpote qui ex ira aut ꝯcupiscētia operētur oīa.
❡ Secundo id querendū est an ex ira aut cōcupiscētia nosipi nihil agamus: vel an solū honesta volū=
tarie/ et turpia inuolūtarie admittamus. que si absurda videbūtur cū et honestorū et turpiū eadem est
causa: non satis recte inuolūtaria esse asserent̄ que ob irā aut cōcupiscentiā cōmittūtur. ❡ Tertio nō
minus absurdū est nos ea existimare inuitos agere: que debemꝰ bono iure appetere: debemꝰ aūt ꝓ
quibusdā irasci et cupere nōnulla vt sanitatē/ vt disciplinā. nō igit̄ talia sunt inuolūtaria. ❡ Quarto
que inuolūtaria sunt dolorē afferūt. que aūt ob cupiditatē agūtur voluptate afficiūt. nō sunt igit̄ inuo=
luntaria. ❡ Quinto que ratio potior est vt ea quibus per rationem delinquimus voluntaria dicātur:
quibus vero per irā inuolūtaria: fugiēda eni vtraqꝫ sunt. at que ꝑ rōem delinquimus volūtaria sunt.
igit̄ et que per irā/ ⁊ alios affectus. nō eni actus rōnis expertes minꝰ hoīs esse vidētur. ⁊ hoīs actꝰ ab
ira/ et cupiditate ꝓficiscūtur. absurdū est igit̄ talia que per irā et ꝯcupiscētiā fiunt: esse inuolūtaria.

14 D Eterminatis autē his: eo inquā quod sponte/ et eo quod inuitus q̄spiā Cap. II.
agit: cōsequēs est vt de electione dicamus. Ipsa nāqꝫ virtuti esse familiarissima:
et magis ꝙ̄ ipsi actus diiudicare mores videtur. electio itaqꝫ sponte quidē nr̄a
15 videtur fieri. ❡ Non tamen est idē quod illud quod sponte fit. Sed quod fit sponte ad
plura sese extendit. est eni cū pueris et aīalibus ceteris nobis cōmune. electio vero non
est cōmunis. ❡ Et ea que a nobis repēte fiunt sponte quidē nostra fieri dicimꝰ. electiōe
16 vero non dicimus. ❡ Qui vero dicūt ipam esse cupiditatē/ vel irā/ vel volūtatē/ vel opi=
nionē quandā: nō recte dicere vidētur/ eteni electio nō est cōe homini cū rōnis exptibꝰ.
at cupiditas est/ et ira. ❡ Et incōtinēs cupiēs quidē: non tamē eligēs agit. continēs aūt
contra: eligēs quidē/ at nō cupiens agit ❡ Et cupiditas quidē aduersat̄ electioni: cupi=
ditati vero cupiditas nō repugnat. ❡ Cupiditas preterea iucundi est et molesti. electio
vero neqꝫ molesti neqꝫ iucūdi ❡ Ira etiā minus esse videt̄. quippe cū ea que fiūt ira: mi=
nime per electionē fieri videātur ❡ At vero neqꝫ volūtas est: tametsi finitīma hec esse vi=
dentur. electio nāqꝫ nō est eorū que fieri nequeūt. quod si quis eligere dixerit ea: amens
esse videbitur. volūtas aūt est: vt imortalitatis. ❡ Et voluntas quidē est et circa ea que
per ipm qui vult/ nequaqꝫ agerētur. Volumus eni histrionē aliquē vincere certamē. at
eligit talia nemo: sed ea q̄ ꝑ seipm existimat fore posse. ❡ Pret̄ea volūtas quidē magis
est finis ipius: electio aūt eorū que ferūt ad finē. Ut sani q̄dē esse volumus: eligimus aūt
ea quibus erimus sani. et felices quidē esse volumus/ atqꝫ ita dicimus: eligimꝰ aūt non
conuenit dicere. Atqꝫ omino circa ea versari videt̄ electio: que in nostra sunt potestate.
❡ Opinio quoqꝫ nō est. Opinatio nāqꝫ circa vniūsa videt̄ esse. nec minus circa et̄na et
ea que fieri nequeūt: ꝙ̄ circa ea q̄ nr̄a in potestate sunt collocata ❡ Et falso/ veroqꝫ diui=
ditur: nō malo/ bonoqꝫ. electio aūt hisce magis. ❡ Electionē igit̄ idē esse et opinationē
omnino/ nemo forsitan dicit. at nec etiā est idē quod opinatio quedā. eligēdo nāqꝫ bona
vel mala quales quidē sumus: opinādo aūt nō sumus. ❡ Et eligimꝰ quidē capere ali=
quid aut fugere/ aut aliq̄d taliū. opinamur aūt quidnā sit vel cui cōferat: vel quo pacto
conducat. sed capere aut fugere nō nimiū opinamur. ❡ Et electio quidē laudat̄ ex eo:
quia est eius quod oportet magis: vel quia est recta. opinio vero ex eo quia est vera. et
eligimus quidē que maxime scimus esse bona: opinamur aūt ea que non nimiū scimus.
❡ Videntur preterea nō iidē hoīes eligere optima/ atqꝫ etiā opinari. sed quidā opinari
quidē melius: ob viciū aūt nō ea q̄ oportet eligere. Nihil aūt refert si añcedat electiōem
aut comitetur opinio. nō eni idipm nūc ꝑscrutamur: sed si idē sit electio quod opinatio
17 quedam ❡ Quid igitur aut quale quid sit electio: cū nihil sit eorū que diximus: Vide=
tur itaqꝫ sponte quidē a nobis fieri. attamē nō omne quod sponte agimus est eligibile.
sed id cuius cōsultatio antecessit. electio nāqꝫ cū ratione est atqꝫ mente. Subsignificare
autem id et nomen videtur: innuens ipsum ex aliijs legibile esse.

❡ Secundi capitis note. ❡ Cupiditas/ ꝯcupiscētia. et est affectꝰ/ ꝑturbatioqꝫ delectabilis assequēdi.
❡ De imortalitate s̄m vitā sensibilē/ ⁊ qua in hoc sēsibili mūdo vegetamꝰ itelligat̄ dictū Aristotelis.
❡ Secundū cap. tribus cōclusionibus et vna diffinitione partitum est.

14 Secundi capitis Cōmentarius ad litteram. ❡ Prima conclusio. Post determinationē de volūta=
tario et inuoluntario absolutam: consequens de electione determinatio suscipiēda est. ❡ Primo quia
electio virtuti familiarissima est/ et magis virtutes ipsas ꝙ̄ ipsi actus declarans. ❡ Secundo electio
sponte nostra fit/ volūtariaqꝫ est. igitur non alienum est post voluntariij/ inuolūtariijqꝫ determinationē
15 eius determinationē suscipere. ❡ Secūda cōclusio. Electio et voluntariū nō prorsus idē sunt ❡ Prio

nam voluntariũ latius se fundit/atqꝫ cõmunius est: vt quod pueris et alijs animãtibus oĩbus nobiscũ
cõmune est.electio vero non:sed solis hoĩbus addicta cõuenit. ¶ Tertia cõclusio. Non recte sentiũt 16
qui electionẽ:cupiditatẽ/iram/voluptatẽ vel opinionẽ quandã esse dicũt. ¶ Primo.quia electio cois
hoĩbus cũ beluis nõ habet.at cupiditas/et ira:hoc pacto cões habent. ¶ Secũdo.quia incõtinens:
cupiens agit/non autẽ eligens.et contra cõtinens electione agit:non aũt cupiditate. ¶ Tertio.cupi=
ditas aduersatur electioni.at cupiditas nõ repugnat cupiditati. ¶ Quarto.cupiditatis est prosequi
iucundum atqꝫ delectabile:et molestũ fugere.at electionis non hec sunt.igitur electio non recte dice=
retur cupiditas.et tanto minus electio statuenda est esse ira:cũ ea que pturbatione ire pꝑpetrant mani=
feste ab electione non procedere cognoscantur. Qꝫ autem non sit volũtas tametsi volũtati finitima sit.
Patet primo. quia electio non est impossibiliũ.ꝙ si quis ĩpossibiliũ electionẽ esse dicat:plane desipere
videatur.voluntas autẽ impossibiliũ est.vt volunt hoĩes ĩmortales viuere. ¶ Secũdo voluntas est
circa ea que mĩme sunt ĩ potestate volẽtis: vt volum⁹ plerũqꝫ aliquẽ vt histrionẽ in certamine vincere:
quod in nostra potestate sitũ non est.at que in nostra nõ sunt potestate/ nemo eligit: sed ea que per ipm
existimat fieri posse ¶ Tertio.volũtas potius ipsius est finis:electio vero mediorũ in finẽ.vt sani esse
volumus:eligimus aũt ea per que sani efficiamur.et felices esse volumus : at nõ apte dicimus/ eligi=
mus esse felices. igitur non recte electio: volũtas esse dicatur. omĩno tamẽ electio circa ea que in nr̃a
sunt potestate versatur.ex quo rursum patet electionẽ non esse opinionẽ.quia opinio circa omnia ver=
satur/et eque circa eterna/ĩpossibilia/et ea que in nostra sunt potestate ¶ Secũdo.opinio vero et falso
diuiditur:non bono aut malo.at electio bono/maloqꝫ potius dirimit. ¶ Tertio. Quis nemo forte ele=
ctionem et opinionẽ omnino idẽ esse sentiat:sed ne opinio quidẽ quedã sentienda est.nã ꝓpter electionẽ
bonorum vel malorũ:tales ipsi sumus.at ꝓpter bonorũ/malorũue opinionẽ: neqꝫ boni neqꝫ mali eua=
dim⁹. ¶ Quarto.eligim⁹ aliquid ꝓsequi/aut fugere/ aut aliquid simile. at nos quid aliquid sit opi=
namur:et quo cõducat modo/quaqꝫ rõe sit vtile.ꝓsequi vero aut fugere nõ multũ opinamur ¶ Quin=
to.electio laudatur et eo amplius quo magis quod oportet elegerit/et quia rectum elegerit. at opinio
non ꝓpter id:sed ꝓpter veritatẽ laudat. ¶ Sexto. eligim⁹ ea que maxie scimus esse bona: que aũt opi=
namur nos ea minime scimus. ¶ Septimo.nec vidẽtur ijdẽ hoies eligere/et opinari optima.sed opi=
nantur melius:ꝓpter aũt prauitatẽ:deteriora sequũtur/ac eligũt.nec refert an opinio:electionẽ prece=
dat/an sequat.nec id hoc in loco petitur:sed an electio sit opinio quedã. ¶ Diffinitio. Cũ electio nõ sit
aliquid predictorũ/si efflagitet quidnã et quale ea ipsa sit:adhiberi potest responsio/ꝙ sit quid volũta= 17
rium at non omne:sed id volũtariũ cuius cõsultatio precessit.est eni electio cũ ratiõe/et mẽte.et ad hoc
nomen ipm alludere videt:quasi ratiõe/intellectuqꝫ vnũ ex alijs seligat/segregeturqꝫ ex alijs.

Est ne de oĩbus consultatio:et omne quoduis est consulta= Cap.III.
e bile:an de quibusdã non est cõsultatio? ¶ Atqꝫ dicendũ est forsitan cõsultabile
non id esse de quo quispiã insipiens/vel mente captus: sed id de quo sane mẽtis 18
quilibet consultaret. ¶ De eternis aũt nemo cõsultat.vt de mundo:vel de diametri: la= 19
terisqꝫ incõmensurabilitate. Sed neqꝫ de ijs que cõsistũt quidẽ in motu:semper autem
fiunt eodem modo:siue necessitate/siue natura:siue propter aliquã aliã causã. vt de sol=
sticijs atqꝫ ortu. Neqꝫ de ijs que alias aliter sese habent. vt de siccitatibus/ hymbribus=
ue. Nec item de ijs que eueniũt a fortuna.vt de thesauri inuẽtione. Sed neqꝫ de huma=
nis oĩbus rebus.nã quonã pacto respublica Scitharũ optime gubernaret: nemo La=
cedemoniorũ cõsultat.nihil eni horũ per nosipsos fieri potest ¶ Cõsultamus aũt de ijs 20
rebus agendis:que in nostra sunt potestate.he eteni restant.Cause nãqꝫ vident esse:na=
tura/necessitas/fortuna et mẽs insuper ac omne quod per hoiem efficit. hominũ autem
quisqꝫ de ijs cõsultat que agi ꝑ ipm possunt. ¶ Atqꝫ circa exactas quidẽ sciẽtias ⁊ suffi= 21
ciẽtes:nõ est cõsultatio:vt de litteris.nõ eni ãbigim⁹ quonã pacto littere sint scribẽde.
Sed de ijs cosultamus que fiũt quidẽ a nobis:nõ tamẽ semꝑ eodẽ modo:vt de agẽdis
per medicinã vel pecuniariã artẽ:et eo magis circa gubernãdi facultatẽ: quã exercẽdi
artem:deliberam⁹/quo minus exacta est.⁊ de ceteris simili modo. Atqꝫ magis circa ar=
tes ꝙ̃ circa sciẽtias.nã circa ipas magis ãbigim⁹.Cõsultatio aũt in ijs versat:q̃ plerũqꝫ
quidẽ fieri possunt:incerta tamen sunt quonã eueniẽt pacto.et in quibus est indetermi=
natio. Atqꝫ cũ magnis de rebus deliberare volum⁹:sumim⁹ et alios ad cõsiliũ: diffidẽ=
tes nobisipsis:tãqꝫ nõ sufficiẽtibus ad discernendũ. ¶ Cõsultam⁹ aũt nõ de finibus:sed
de ijs que ad fines ipsos perducũt. Nec eni medicus si sanabit/nec orator si ꝑsuadebit/
nec reipublice gubernator:si bene=recteqꝫ legibus ciuitatẽ instituet/ nec deniqꝫ ceterorũ
quisqꝫ de fine deliberat. sed oẽs posito quodã fine:queadmodũ et per que fiet ille/ cõsi=
derant. Atqꝫ si per plura posse fieri videt:per qd illorũ facillime/optimeqꝫ fiet:ꝑquirũt.
sin per vnũ:quonã pacto per illud fiet:et illud itẽ per quid efficiet cõsiderãt idqꝫ faciũt:
donec ad primã perueniẽt causã:que quidẽ in iuentiõe est vltimũ. Qui nãqꝫ ꝯsultat/is
querere videt:dictoqꝫ modo perinde atqꝫ designationẽ linearũ resoluere. ¶ Non autẽ 22
omis perq̃sitio/cõsultatio esse videt. Mathematice nãqꝫ ꝑquisitiones: cõsultatiões nõ

Par
Cõnubium
Dos patria
Numerata
pecunia

ſunt.oīs aūt ꝯſultatio eſt ꝯtinuo ꝑquiſitio.idq3 qꝺ vltimū eſt in reſolutiōe:primū eē cō⸗
ſtat in generatiōe. Atq3 ſi ꝯſultātes in aliquid inciderint/quod quidē fieri nequeat : de⸗
ſiſtūt. vt ſi ſit pecunijs opus:has aūt habere nō poſſint. qꝺ ſi videat̄ fieri poſſe:tūc age⸗
re aggrediūt̄. Ea vero dicimꝰ fieri poſſe:q̄ ꝑ noſipſos fieri poſſunt. nā ea q̄ per amicos
fiunt/ꝑ noſipſos quodāmodo fiūt:quippe cū principiū ſit in nobis. Querūt̄ aūt quan⸗
doq3 quidē inſtrumenta:qūq3 aūt vſus ipoꝝ.et in reliq̄s ſimili modo. Interdū ꝑ qꝺ/in⸗
terdū quō/aut ꝑ quē modū. Videt̄ igit̄(vt dictū eſt)homo principiū actuum eſſe:et de
ijs eſſe ꝯſiliū q̄ agi ab ipō poſſunt/et actꝰ alioꝝ eſſe gratia. finis igit̄ nō erit ꝯſultabilis:
23 ſed ea q̄ ducūt ad fines. Nec etiā ſingularia:vt ſi panis ſit hoc:vel ꝯfectū ſit vt opor⸗
24 tet. hec enī:ſēſus ipſiꝰ ſūt. Qꝺ ſi ſēꝑ q̄ſpiā ꝯſultauerit:in īfinitū abibit. ꝯſultabile aūt
et eligibile idē eſt. ipſū tamē eligibile definitū iā eſt. Qꝺ enī ceteris ex ꝯſultatione ꝑtuli⸗
mus id eligibile eſt. deſinit enī tunc demū vnuſquiſq3 perquirere quonā aget pacto:cū
in ſeipſū principiū redigit. et in id ſui ipſius quod antecedit. hoc eſt enim qꝺ eligit. Pa⸗
tet hoc ita eſſe et ex vetuſtiſſimis rebus publicis:quas imitabat̄ Homerus. que nāq3 re⸗
ges eligerent:ea populo renunciabāt. Cū igit̄ ipſū eligibile ſit ꝯſultabile appetibile ex
ijs que in noſtra ſunt poteſtate:et ipſa electio/deliberatiua appetitio rerū erit:earū que
in noſtra ſunt poteſtate. nam ſimul atq3 diiudicauimus ex cōſultatione: affectamus de⸗
liberatione. Quid eſt igitur electio:figura ſit dictum. et circa que verſatur:et eorum eſ⸗
ſe quibus ad ipſos fines/acceditur.

Tertij capitis note. Cōſultatio/ꝯſiliū. Quid ſolſtitia/ſoliſq3 conuerſiōes ſint/ et quid ſignorū
vnūquodq3:Aſtronomi eſt cognoſcere. Neceſſitas/vis/violētia. Scithe populi ſūt Meotidis pa
ludis accole. Hec in noſtra ſūt poteſtate que ſi volumꝰ facimꝰ:⁊ que eadē ſi facere nolumꝰ/facimus
minime. Sub fortuna/caſus cōprehendit̄. Quod ꝑ hoīem efficit:eſt potentia/affectꝰ/habitꝰ et ſi⸗
milia. Facultas exercēdi/gymnaſtica/que multis perficit̄:ſaltu/curſu/lucta/iactu/et ſil'ibꝰ De
liberare/cōſultare/cōſilio inquirere. Perſuadere/in ſuā ſentētiā auditoris animū dicēdo inducere
eſt oratoris officiū. Diagrāma eſt geometrica linearū deſignatio.et eſt mēſula Pythagore ex Pa⸗
nepiſtemon Polliciani Geometer lineas deſignat:quaꝝ demōſtrationē reſoluēdo ī pricipia/aut ex
principijs cognita ꝑquirit. Reſoluere de vno in aliud īquirēdo ꝓcedere. Mathematici/qui quadri⸗
uiū aut eiꝰ ꝑtiū aliquā:ſūt adepti. Quadriuiū eſt Arithmetica/Muſica/Geometria/ Aſtronomia.
Quo pacto id quod in inquiſitiōis reſolutiōe vltimū eſt:generatiōe/atq3 ad ipſū peragendū nego⸗
ciū primū ſit/hoc exēplo deprehēdit̄. Propoſitꝰ eſt finis:pax. ꝯſultat̄ quo pacto haberi queat. cōpertū
eſt matrimonio/et id vnū mediū eſſe conuenientiſſimū. mox cōſultat̄ quo medio id fieri poſſit. cōperit̄
ſi certa patria pro dote dabit̄. pergit̄ conſultādo quo pacto ea patria dos dari poſſit. conſilio cōperit̄
ſi patrie prefecto numerabunt̄ pecunie/quod et factu facile occurrit. Vltimū in hac reſolutione/conſi⸗
lijq3 perueſtigatiōe repertū:eſt pecuniarū numeratio/et ab hac pro illa pace ꝯſequēda inchoandū eſt.
et primū prefecto patrie numerāde ſunt pecunie. mox patria in dotē ꝓponēda. hinc firmanda cōnubia
et vltimū finis eſt/atq3 ciuiū in optata pace trāquillitas. Q; ſi vltimū: vt numerande pecunie haberi
nō poſſet/deſiſterēt ꝓtinꝰ a cōſultatiōe:de optati finis ꝯſecutiōe deſperātes. Singularia/indiuidua.
Eorū que ſenſu cognita ſunt:iccirco conſiliū eſſe nō ponit̄/ꝙ in cōſultando principia ſint. ſi itaq3 de
ipſis cōſultaremꝰ haberēt principia/et eodē iure illa iterū principia / abiretq3 hoc in infinitū. Pri⸗
cipiū primū/prima(a qua in noſtris agendis incipimus)cauſa.

Tertiū cap. vna queſtione et ſex concluſionibus partitum eſt.

18 Tertij capitis Cōmētariꝰ ad litterā Queſtio. Vtrū oīm ſit cōſultatio:atq3 omne/cōſultabile. an
19 quorūdā potius cōſultatio nulla ſit. Prima cōcluſio. Nō oīm eſt cōſultatio. Primo. quia conſen⸗
taneū nō eſt eius conſultationē ponere de quo īſipiēs aut amēs quereret:ſed de quo ſane mētis/ratio⸗
niſq3 cōpos cōſultaret. Secūdo. nemo cōſultat de eternis: vt de mūdo/de quadrati et eiꝰ coſte incō⸗
menſurabilitate. de ijs que ſēpiterno motu eodē tenore iugiter ꝑmanere viſunt̄: vt de ſolis cōuerſioni⸗
bus/ſignorūq3 ortu. neq3 de ijs que neceſſitate aut natura fiūt/aut ꝓpter aliā ſimilē cauſā. itē neq3 de
oībus ijs:que alias aliter ſeſe habēt vt de ſiccitatibꝰ/et imbribꝰ. neq3 de ijs conſultamꝰ:que a fortuna
contingūt/vt de theſauri inuētiōe. imo vero neq3 de oībus rebꝰ cōſultamus humanis. nam quo pacto
Scitharū reſpublica optime gubernet̄:nemo Lacedemonioꝝ cōſultat. predictorū enī oīm per nos ni⸗
20 chil agi poteſt. cōſtat igit̄ nō oīm cōſultationē eē/ꝙq3 nō oē ſit cōſultabile. Secūda cōcluſio. Cōſul⸗
tatio earū rerū eſt:que a nobis agi poſſūt/et que in noſtra poteſtate exiſtūt. Quoniam he ſole reſtāt in
quibꝰ conſultationē collocemꝰ. nā operationū cauſe ſunt natura/neceſſitas/fortuna/mens/et oē quod
per hoīem efficit. at nō cōſultamꝰ de ijs que aut natura/neceſſitate/aut fortuna fiunt:ſed ꝯſultat quiſq3
de ijs que ꝑ ipm̄ agi queūt. cōſultatio igit̄ earū rerū eſt:que a nobis agi poſſunt et que in noſtra pote⸗
21 ſtate ſūt. Tertia cōcluſio. Nō de oībus que a nobis agi poſſunt ⁊ que in noſtra poteſtate iacēt/ſitaq3
ſunt:cōſultamꝰ. Primo. quia circa exactas/percertaſq3 diſciplinas/et ſufficiētes:nō cōſultamꝰ. vt
de litteris in grāmaticis:nō enī ambigimꝰ quo pacto littere ſint ſcribēde. ſed nos de ijs ꝯſiliū capimꝰ/
que a nobis quidē fiunt:ſed non ſēper eodē modo. vt de ijs que ad medicinā/et rē pecuniariā ꝑtinent/
et de gubernādi facultate/et exercēdi. ſed eo ampliꝰ de gubernandi facultate q̄3 exercendi:quo magis
gubernādi facultas indeterminatior/incertiorq3 habet̄. et pari quoq3 modo de ceteris conſimilibus. ⁊
magis circa artes deliberamꝰ/q̄3 circa ſciētias:ꝙ circa artes ipās magis ambigimꝰ. eteni ꝯſultatio

in ijs ipsis versari videt̃: que vt frequenter accidūt. attamē que incerta/ quo euentura sint modo: inde=
terminata/ incognitaqȝ sūt. at cū de arduis rebꝰ et que pōdꝰ habēt deliberare volumꝰ: asciscimꝰ et ali=
os nobiscū ad cōsiliū nō satis nobisipsis confidentes: tanq̃ ad discernendū insufficiētiorībꝰ. ¶ Secū=
do non cōsultamus de finibus sed de ijs que nos ad fines ipsos ꝑducūt. nō enī medicꝰ cōsultat si sana=
bit/ nec orator si ꝑsuadebit/ nec reipublice gubernator si bene atqȝ trāquille ciuitatē legibꝰ instituet/ ac
moderabit/ nec alioꝝ quisq̃ de fine deliberat/ sed oēs statuto fine primū cōsiderant: quo pacto an vno/
an pluribus medijs ad ipsū perueniat̃. secundo. si pluribꝰ deueniri potest medijs quo illorū facillime/
atqȝ optime deueniet̃. Tertio. si vnico deueniendū est medio: quo pacto id fiet/ et ꝑ quid id assequemur
mediū: quousqȝ ad primā deueniamꝰ causā/ que inuētiōe vltima est. qui enī ꝯsultat querere videt̃/ ac re=
soluere perinde atqȝ ille qui lineas designat. ¶ Quarta cōclusio. Tāetsi oīs cōsultatio ꝑquisitio que= 22
dā sit/ nō oīs tamē perquisitio ꝯsultatio est. Nā mathematici ꝑquirūt. huiusmodi autē ꝑquisitiōes: cō=
sultationes non sūt. attamē vt dictū est oīs ꝯsultatio perquisitio est: et quod in huiusmodi resolutione/
perquisitioneqȝ vltimū est: id in negocio cōficiendo primū est. et si cōsultātes resoluēdo in aliquid in=
ciderint (vt sūt pecunie) quod haberi nō possit: hoc modo consultare desistūt. si aūt possit: tunc ab illo
aggrediūt̃ opꝰ. et hoc in loco dicimꝰ nos posse que ꝑ nos ipsos possumꝰ/ et que per amicos possumꝰ/
per nos ipsos posse reputamꝰ. nā principium in nobis est. et in hac cōsultatoria inuestigatiōe: quādoqȝ
querūt̃ instrumēta/ qn̄qȝ instrumētoꝝ vsus/ qn̄qȝ ꝑ quod fit quod intēdit̃/ qn̄qȝ quomodo fit/ et ꝑ quem
modū/ quoue mediāte fit. et homo (vt dictū est) suarū actionū pricipiū est: et de ijs ꝯsultat sēꝑ que sunt
alioꝝ gratia. quapropter rursū ipius finis cōsultatio nō est: sed eoꝝ que nos in ipsū finem perducunt.
¶ Quinta cōclusio. Singulariū nō est cōsultatio. Nā hec: ipsiꝰ sunt sensus. vt nemo ꝯsultat an hoc sit 23
panis/ an sit cōcoctū vt oportet. ¶ Sexta conclusio. Cōsultatio finitorū est. nā si in infinitū cōsultat̃: 24
hoc in infinitū abibit. id aūt eē nequit. nā cōsultabile/ et eligibile idē sunt. quid tamē sit eligibile priꝰ
determinatū est. et re vera id eligibile est: quod ex cōsultatiōe ceteris pretulerimꝰ. si itaqȝ cōsultatio i
immensū sine termino ꝓgrederet̃: nichil esset eligibile/ ꝙ nichil eēt ceteris ꝓlatū. finitoꝝ igit̃ cōsulta=
tio est. quimo et tūc desinit vnusquisqȝ cōsultare quonā pacto aget. cū principiū in seipsū redegit/ et
quicquid ipiꝰ cōsultatiōis ꝓcesserit in idipsū. et id quidē quod ꝓcessit eligibile est. quod et patet ex ve=
tustissimis institutis que Homerꝰ sectatus est: vbi inducit reges que elegerāt denūciare in ppl'm. quo
fit cū eligibile iterū eē cognoscatur consultabile quoddā affectabile eoꝝ que in nostra sunt potestate:
vt electio idētidē sit cōsulta quedā affectio/ eorū que in nostra potestate sunt. ita ex cōsultatione enī iu=
dicantes: secundū consiliū affectare dicunt̃. Sed hactenus de electione/ circa que existat/ et ꝙ circa ea
que nos ad finē perducūt/ vt et ipsa consultatio: dictum putetur abunde.

Oluntatē aūt finis quidē ipsiꝰ esse: iā paulo antea diximus. Sed
V videt̃ alijs quidē esse veri boni: alijs apparētis boni. Atq̃ sit sentētia quidē eo= Cap. IIII 25
rū qui verū bonū id esse censent quod est affectabile volūtate: vt id nō sit affecta
bile volūtate quod is qui nō recte expetit vult. Nā si sit: erit ⁊ cōtinuo bonū. at erat for=
te malū. Sentētia autē eoꝝ qui bonū apparens inquiūt esse quod est affectabile volun=
tate: vt nichil sit prorsus quod suapte natura sit affectabile volūtate: sed id qꝺ vnicuiq̃
videtur. at aliud alij videt̃: et repugnantia forte. ¶ Quod si hec nō placēt: dicendū est
simpliciter quidē et reuera verū bonū esse affectabile voluntate: vnicuiq̃ vero id quod
vnicuiq̃ videtur. ¶ Studioso igit̃ id est affectabile voluntate/ quod vere est bonū: vi=
cioso vero quicq̄d contigerit. Fitq̃ hoc perinde atq̃ in corporibus ipsis. his enī quorū 26
corpora bene sese habent: salubria sunt ea que vere talia sunt. ijs aūt quoꝝ corpora sunt
egrota: non hec ipsa/ sed alia. similit̃ et amara ac dulcia: et calida/ atq̃ grauia: et singula
ceterorū. ¶ Studiosus enī homo recte singula iudicat: et singulis in rebus id ipi vide=
tur quod vere est tale. in vnoquoq̃ enī habitu sunt ꝓpria quedā honesta atq̃ iucunda.
atq̃ in singulis plurimū fortasse ꝓstat vir studiosus/ in dinoscēdis ijs que vere talia sūt:
ꝓpterea quod est vt norma quedā atq̃ mensura ipsorū. Multitudo vero decipi videt̃
ob voluptatē. ipsa nāq̃ bonū quidē non est: bonū tamen esse videt̃. persequunt̃ igitur
ipsam tanq̃ bonum. dolorem autem fugiunt tanq̃ malum.

Socratici ¶ Quarti capitis note ¶ Prima opinionū: quorūdā Socraticoꝝ est: et secūda Academicoꝝ ¶ Stu=
Academici diosus circa agenda vite: recte iudicat. et vnusquisq̃ artifex eoꝝ que nouit. et in facilitate iudicij ma=
Anacarsis xime errare solent hoies: ꝙ Anacarsis scitha admirari solebat/ et vehemēter carpere: ꝙ cū apud gre=
cos certarent artifices: iudicarent qui opifices nō essent.

¶ Quartum cap. duabus opinionibus et vna conclusione partitum est.

Quarti capitis Cōmentariꝰ ad litterā. ¶ Due opiniōes. Voluntatē eē ipsius finis iā diximus: sȝ
eius sunt due opiniōes. Una est ponentiū voluntatē esse soliꝰ veri boni. et iccirco hi diffiniunt verū bo= 25
num: quod est voluntate affectabile/ voluntq̃ nos ea nō velle que nō recte cupimꝰ. nā ea mala sunt. nos
aūt (vt eoꝝ fert opinio) nichil nisi bonū volumꝰ. quare ꝓtinꝰ si ea vellemꝰ/ bona essent. mala aūt sūt. Se=
cunda est ponentiū voluntatē solū esse apparētis boni. et iccirco eoꝝ sentētia diffinit̃ apparēs bonum
quod est voluntate affectabile/ volūtq̃ nichil esse quod suapte natura bonū sit/ volūtateq̃ affectabile:
sed vnicuiq̃ id bonū dici volūt/ quod vnicuiq̃ videt̃. sed cū vnū vni videat̃/ et alterū alteri: cōtingēt de
eodē cōtraria. nā cū vnū alicui apparet bonū eoꝝ sentētia bonū est/ ⁊ cū idē alteri apparet malū eorū
itidē sentētia malū est. idē igit̃ et bonū et malū: que sunt cōtraria. que si absurda videtur atq̃ nimirū

displicent:diffiniri poterit simplicit̃ et reuera bonũ quod simpliciter volũtate affectabile est. secundũ
26 quid vero/ ⁊ vnicuiqꝫ bonũ:quod cuiqꝫ videt̃. ¶ Cõclusio. Quod studioso est volũtate affectabile:sim=
pliciter/et reuera bonũ est:quod vero vicioso/secũdũ quid bonũ/et quicquid ꝯtigerit. ¶ Primo.qꝛ in
ijs bonoꝝ affectatiõibꝰ:studiosus et viciosus perinde se habẽt ac corpa ipa ad sua bona.atqui quorũ
corpora recte valẽt/sanaqꝫ sũt:hi que vere salubria sunt appetũt:illi vero quoꝝ corpora inualitudine
lãguẽt:nõ que vere salubria/sed que sibi salubria apparent:nunc sine vllo discrimine amara nunc dul=
cia/nũc calida/nũc grauia ⁊ cetera id genꝰ.igit̃ studiosus volũtate affectat quod vere bonũ est:vicio=
sus ꝑo ꝯtra nõ id/sꝫ quod sibi apparet. ¶ Secũdo.studiosus singula recte iudicat:⁊ i singul' quod ve=
re tale est agnoscit.secũdũ eni vnũquẽqꝫ habitũ ꝑpria quedã sũt/honesta ⁊ iucũda.atqꝫ in singulis ri=
te dinoscẽdis que vere talia sint longe antecellit studiosus:qꝛ vere bonoꝝ quedã regula sit ac mẽsura.
nichil mirũ igit̃ si quod vere bonũ est:volũtate affectat studiosus/viciosus vero nõ id:sed quod illi ipsi
apparet.multitudo eni viciosorũqꝫ turba vt ꝯstat voluptate decipit̃.nã voluptas bonũ nõ est. at bonũ
illis esse videt̃.ꝓsequunt̃ itaqꝫ illã tãqꝫ ea bonũ sit.dolorẽqꝫ tãqꝫ malũ horrent/et fugiunt.

27 Um igit̃ finis quidẽ sit affectabilis volũtate:ea vero q̇bꝰitur ad Cap. V.
c finẽ cõsultabilia sint atqꝫ eligibilia:fit vt actꝰ ij qui circa hec versant̃ ab electione
28 ꝓficiscant̃:nostraqꝫ spõte efficiantur. ¶ At operatiões virtutum circa hec ipsa
versant̃.nostra igit̃ in potestate ipse virtutes:et idẽtidẽ vicia collocant̃. ¶ Quibꝰ enim
in rebus nostra in potestate situ est agere:in ijs et non agere.et in quibus non agere: in
ijs est et agere.quare si agere bonũ (quod honestũ est) in nobis est situm: et non agere
(quod est turpe)in nobis est collocatũ.et si nõ agere malũ (quod est honestũ) in nostra
est potestate:et agere(quod est turpe)in nobis est sitũ.quod si in nobis est sitũ tã hone=
sta q̃ turpia agere:et simili modo nõ agere.hoc aũt erat bonos et malos cẽ:i nobis cer=
29 te est sitũ nos probos et improbos esse. ¶ Dicere autẽ sua sponte neminẽ prauũ:nec in=
uitũ quẽqꝫ beatũ esse:alterũ falso est sil'e/alterũ vero. Nã beatꝰ q̇dẽ nemo est inuitꝰ.spõ
te aũt nostra prauitas cõparat̃.vel obstãdũ est ijs q̃ modo sũt dicta:et hoiem nõ cẽ pri=
cipiũ est dicendũ neqꝫ ꝓcreatorẽ actuũ perinde ac liberorũ.qđ si hec vera videt̃: nec in
alia vlla/principia actuũ q̃ in ea q̃ sũt in nobis reducere possumꝰ:quorũ principia sunt
in nobis/ea quoqꝫ in nobis sũt sita/spõteqꝫ a nobis fiũt. ¶ Hec ita esse/testes sunt et pri=
uatim singuli hoies:et ipi legũlatores.nã eos q̇dẽ q̃ praua faciũt:si modo nõ vi/ nec ob
ignoratione eã cuiꝰ ipsi nõ fuerint causa/illa agãt:castigant ac puniũt.ijs aũt qui hone=
sta agũt/honores instituũt:vt hoies parti hortent̃/parti ꝓhibeãt.At ad ea agenda que
nec in nostra sunt potestate:nec nostra spõte efficiunt̃/nemo prorsus hortat̃: quippe cũ
vanũ sit persuasũ cẽ cuipiã non calere/aut non dolere/aut non esurire/aut quiduis aliđ
tale.Nã nichilominꝰ hec ipsa patiet̃.Eteni ꝓ ignoratione etiã ipsa:penas instituunt/ si
quispiã ignorationis esse sibi causa videret̃.ebrios nãqꝫ duplici pena afficiẽdos esse pu= Ebrietatis multa duplex.
tarunt.principiũ eni in ipis est:quippe cũ in ipsoꝝ sit potestatẽ ebrietatẽ vitare: que q̇=
dem ignoratiõis est causa.Puniũt etiã eos qui aliquid eorũ ignorãt q̃ legibꝰ ꝯtinent̃:q̃
q̇dẽ scire oportet:nec sũt difficilia cognitu.similiter et in alijs quecunqꝫ per negligentiã
hoies ignorare vident̃:ex eo plane quia in ipsis est nõ ignorare.est eni in ipsoꝝ potesta=
te diligentiã adhibere.at fortasse tales sũt quidã vt diligẽtiã nõ adhibeãt. ¶ At vt tales
fierẽt:et iniusti/aut intẽperãtes:ipsi sunt sane causa dissolute viuẽtes/ ⁊ res iniustas agẽ=
tes/et potui/et rebus talibꝰ indulgẽtes.operatiões eni q̃ sũt circa singula tales efficiũt.
Qđ q̇dẽ ex ijs patet q̃ cuiuis ludo vel actui studẽt.ꝑseuerãt eni in operando. Ignorare
igit̃ ex opatiõibꝰ que fiunt circa res singulas/habitꝰ ipsos emergere:nimiũ hebetis ho=
minis est ¶ Preterea metas ratiõis egredit̃:iiurias facientẽ hoiem aut intẽperatẽ agẽ=
tem/nolle se iniustũ aut intẽperatũ esse.qꝛ si quis non ignorãs agit ea ex q̇bꝰ erit iiustꝰ:is
30 sua spõte erit iniustꝰ. ¶ Non tamẽ si vult:cũ est iniustus:desinet esse talis:ac iustus erit.
Nec eni qui egrotat:si vult/erit sanus.et forte sua spõte egrotat: si incõtinẽter viuebat/
et precepta medicoꝝ negligebat.tunc igit̃ licebat ipsi nõ egrotare. sed posteaq̃ valitu=
dinẽ ꝑdidit suã:non licet. Sicut neqꝫ fit vt quisqꝫ resumat lapidẽ quẽ proiecit.erat tamẽ
in ipo situm sumere ipsũ atqꝫ proijcere.principiũ enim erat in ipso. Modo eodem et in=
iusto/et intemperanti licebat quidem ab initio talem non fore.quapropter sua spõte est
talis.sed posteaq̃ talis est factus:non licet ipsi non esse talem. ¶ Non solum autem ani
mi vicia:nostra sponte fiunt:sed corporis etiã interdum a nonnullis identidem compa=
rantur.Quos quidem et increpamus.eos enim qui natura sũt turpes: reprehendit ꝑ=
fecto nemo.sed eos qui per inertiam tales atqꝫ ocium euaserunt. Idem et circa imbecil=

litatem euenire videtur. et cum quispiam membris est captus. nemo nāqꝫ exprobrabit
cuiqꝫ id ipsum: si sit aut natura/ aut egritudine/ aut vulnere cecus: sed potius miserebit.
Quod si ebrietate: vel aliquo alio flagicio captus sit oculis: omnes vtiqꝫ carpent/ ac in-
crepabunt. viciorum igitur corporis: ea quidem que in nostra sunt potestate: reprehen-
duntur. ea vero que non sunt/ non increpātur. hec cū ita sint: et in ceteris ea vicia que in-
crepant: nostra in potestate sūt collocata ¶ Sed fortasse quispiā dicet vniuersos q̄dem 31
hoīes id affectare semper: qḋ bonū apparet. Ipsius tamē apparētie dominos ipsos nō
esse. Sed qualis tandē vnusq̄sqꝫ est: talē et finē ipsi videri. at si habit⁹ ipsi⁹ aliquo modo
sibi quisqꝫ est causa: erit et apparentie ipse sibi quodā modo causa. sin vero nemo est sibi
mala agēdi causa: sed hec ob ignorationē finis ipsius agit/ putans per ea se summū bo-
num consecuturum: affectatioqꝫ finis non in nostra est potestate: sed ita natū esse opor-
tet/ vt habeat quasi visum: quo quidem recte discernet/ et id expectet quod vere est bo-
num: atqꝫ is est ingenio bono: cui id ipsum bene sese habet natura (id enim quod maxi-
mum est atqꝫ pulcherrimum/ et quod fieri nō potest vt ab alio accipiat atqꝫ discat: qua-
le est ortum natura/ tale habebit) atqꝫ hoc recte natura beneqꝫ ortum esse ipsa est habili-
tas perfecta/ veraqꝫ nature. ¶ Si igitur hec vera sunt: cur magis virtus sponte nostra 32
ꝙ vicium comparabitur? Ambobus enim similiter tam bono ꝙ malo finis ipse natura/
aut quouis modo videtur ac ponitur. cetera autem agunt quouis modo: ea ipsa referē-
tes ad illum. siue igitur finis non natura talis vnicuiqꝫ videatur/ sed sit aliquid etiā apḋ
ipsum: siue quidem finis sit naturalis: quia vero sua sponte vir studiosus cetera agit vir-
tus sponte comparetur ac acquiratur: vicium quoqꝫ non minus comparabitur sponte.
Et homini nāqꝫ malo eadem competunt: et actuum/ et finis respectu. Si igitur (vt dici-
tur) nostra sponte comparantur virtutes (ipsorum enim habituū nos ipsi cōcause quo-
dam modo sumus: finemqꝫ talem ex eo ponim⁹: quia nos tales sum⁹) vicia quoqꝫ spō-
te ab hominibus acquirentur. similes enim subeunt modos. ¶ Communiter igitur di- 33
ctum est de virtutibus: et genus ipsum figura: mediocritates inꝙ ipsas esse ac habitus.
Et a quibus fiunt/ et principia esse illa per se agendi/ nostraqꝫ in potestate collocatas es-
se et nostra fieri sponte: atqꝫ ita vt ipsa recta ratio iubet. Verū nō similiter nostra sponte
actus ac habit⁹ fiūt. actuū enī a principio vsqꝫ ad finē domini sum⁹: ipsa singula cogno-
scentes. habituū vero principij. Singulorū autē additio non est nota: quēadmodū eti
aduersa fit valitudine. sed nostra sponte ideo fiunt: quia nostra erat in potestate sic aut
non sic agere atqꝫ vti. At nunc repetentes de singulis dicam⁹ virtutib⁹: que nā sint/ ⁊ cir-
ca que versantur: et quo etiam modo. ex quib⁹ et illud simul emerget quot sunt ipse vir-
tutes. atqꝫ de fortitudine primum dicamus.

¶ Quiti capitis note. ¶ Quoꝝ cause ī nostra sūt potestate: pariter et ipsi effect⁹. ¶ In nobis/ in no-
stra potestate. ¶ Causa/ causa voluntaria. ¶ Chrysipp⁹ et qui oīa fato et necessitate quadā venire po-
nunt: neqꝫ virtutes/ neqꝫ vicia in nostra potestate relinquunt. sed vt Pyrrhonea secta: ita hoꝝ īpia de-
liramenta dudū explosa sūt ¶ Boni: finē bonū statuūt/ estqꝫ finis eoꝝ bonus: corrupti vero atqꝫ vicio-
si/ finē malū: estqꝫ quales et ipsi sunt/ finis eorum malus: tametsi illis bonus appareat.
¶ Quintum cap. quinqꝫ conclusionibus/ vna instantia/ et vna questione partitum est.
Quinti capitis Commentarius ad litterā. ¶ Prima conclusio. Actus eorum que ad finem sunt: 27
secundum electionem: et in nostra sunt potestate. Nam voluntas ipsius est finis. finis ipse voluntate
affectabilis. identidē ⁊ consultatio et electio eoꝝ sunt: que sunt ad finem. igitur talium actus secundū
electionem existunt/ atqꝫ in nostra potestate sunt. ¶ Secunda cōclusio. Virtus/ pariter et vicia: in no- 28
stra potestate sita sunt. ¶ Primo. quia virtutes et vicia ex operationibus secundū electionem: eorum
que sunt in finem gignuntur. at ille in nostra potestate sunt. igitur virtutes et vicia in nostra potestate
sunt sita ¶ Secundo. in quibuscunqꝫ enim rebus in nostra potestate collocatum est agere: in eisdem in
nostra potestate est non agere. et in quibus non agere: est in nostra potestate itidē et agere. quare si bo-
num/ honestumqꝫ agere in nostra potestate situm est: itidem non agere quod quidem turpe est in nostra
potestate iacet/ collocatumqꝫ est. etsi non agere turpe (quod quidem est honestum) in nostra potestate
est: et agere turpe ī nostra potestate situm est. et si in nostra potestate sitū est tam honesta ꝙ turpia age-
re: simili modo et non agere. situm autem id est. et hoc est bonos et malos nos euadere. bonos igitur et
malos esse in nostra potestate sitū est. sunt itaqꝫ virtutes et vicia in nostra potestate sita. ¶ Tertia con- 29
clusio. Virtutes et vicia voluntaria sunt. Primo. Nā dicere neminem sua voluntate prauum esse/ neqꝫ
inuitum quēꝙ esse felicem: primum profecto falsum est/ et secundum veritati consentaneum. nemo eni
inuitus felix. sed prauitas ipsa spōte nostra comparatur: alioquin reclamandum est ijs que modo ad-
duximus: atqꝫ dicendum hominem non esse principium/ effectoremqꝫ suorum operum tāꝙ liberorum:
ꝙ si superius adducta vera videntur: nec in alia nos vlla principia/ ꝙ in nos ipsos nostras operatiōes

referre valemus:et virtutes et vicia in nostra potestate erunt/atq; voluntaria. quorum enim principia
in nobis sunt:et ea quoq; in nostra potestate sunt/atq; voluntarie a nobis ipsis fiunt. ¶Secundo. ha-
rum rerum testes esse videntur/cum priuati homines tum legum administratores atq; publici. nā le-
gum administratores eos qui praua faciunt:si neq; vi neq; ignorantia cuius ipsi causa nō sint ea per-
petrent/ac admittant:corripiunt/penisq; afficiunt. at eos qui honesta agunt:premijs/honoribusq; do-
nant atq; afficiunt:tanq̄ hos ad preclara prouocantes/illos autem a prauis deterrentes. atqui ad ea
peragenda que neq; in nostra potestate neq; voluntaria sunt:non prouocat quisq̄/aut absterret. cū id
quidem vanum esset:perinde ac vanum est cuiq̄ suadere non calere/non dolere/nō esurire aut aliquid
simile. nam suadeat/hortetur/deterreat aut non:nichilosecius hec omnia patiet̃. sunt igitur virtutes ⁊
vicia in nostra potestate/atq; voluntaria. Et cū illi qui ignorantia peccāt sue ignorantie causa sunt:
penas eis instituunt. ceu ebriosos duplici pena afficiendos lege decernunt. nec iniuria: nam principi-
um in ipsis est/cū in ipsorū potestate situm sit ebrietatem vitare:que ignorantie causa est. similiter pu-
niunt et eos qui peccant ignorantia eorū:que scire tenent̃. vt sunt aliqua eorum que legibus cōtinent̃/
et que cognitu facilia sunt/consimiliq; modo in alijs in quibus per negligentiam ignorantia peccant/
ac delinquunt. nam in eorum potestate est diligentiam adhibere. sunt enim tales qui diligentiam non
adhibeant. ¶Tertio. qui cuiuis studio/exercitationiq; se addicunt:et in eo perseuerant operando/sic
dissolute viuentes vt tales euadant et iniusti/et intemperati:sibiipsis causa sunt flagicia cōmittētes/
et potui/similibusq; rebus indulgentes. quales enim operationes circa singula existentes:tales et ip-
si euadunt. ignorare autē ex actibus habitus fieri:nimiū hebetis est/atq; obtusi. ¶Quarto. a ratiōe
alienū est dicere iniuriantem nolle esse iniustum/neq; intemperate viuētē esse intemperatum. at si quis
non ignorans agit ea ex quibus sit iniustus:sponte atq; voluntarie euadit iniustus. vicia igitur volū-
30 taria erunt. quare et virtutes:de ipis enim minus ambigitur. ¶Quarta conclusio. Vicia a pricipio
in nostra sunt potestate vt ea ipsa vitemus:postea q̄ vero parta ac cōtracta sunt/ non amplius nostre
potestatis est:vt illa non habeamus. ¶Primo. quia cum quis iam est iniustus:non iccirco si vult/ p-
tinus desinet esse iniustus/eritq; iustus. ¶Secundo. si quis egrotās iacet:non sue potestatis est vt sta
tim si vult sanus/incolumisq; fiat:tametsi ita contingere possit/vt sponte sua egrotet. vtpote qui volū-
tarie incōtinenter vixerit/salubriaq; medicoꝝ precepta contēpserit. licebat enim tum ipi non egrota-
re. sed postea q̄ valitudine pulsa:egrotat/non amplius licet si vult. vt neq; qui lapidē emisit: sue po-
testatis amplius est resumere eundem/atq; sistere cum vult:sed in ipso situm erat ipsum non proijcere/
verum sumptum retinere. principium enim in ipso erat. simili quoq; modo et iniustum/ et intempera-
tum a principio licebat talem non fieri:iccirco sua sponte talis est. posteaq̄ vero talis factus euasit i-
iustus/intemperatus/aut aliquid huiusmodi:non amplius licet ipsi si vult talem non esse. vicia igitur
a principio nimirū in nostra sunt potestate:sed non amplius nostre potestatis est si parta sunt/illis si
volum⁹ carere. ¶Tertio. quid hoc mirū est si animi vicia:nostra spōte fiāt/sintq; in principio i nostra
potestate:cū corporis vicia ita nōnunq̄ in plerisq; fieri videam⁹. quos iccirco redarguim⁹/atq; icre-
pamus. nemo eni eos qui natura deformes sūt iure reprehēdit:sed eos qui p secordiā/atq; incuriā: ta-
les euasere. ⁊ idē euenit circa corporis imbecillitatē:cū quisq̄ aliquo mēbro capt⁹ sit. nā nemo expro-
brat ceco:si natura cec⁹ sit/aut egritudine/aut fortuito vulnere: veꝝ miserebit̃ poti⁹. at si ebrietate/aut
quoquā alio flagicio oculis sit orbat⁹/oēs passim carpēt/increpabūtq; oēs. ergo corporis vicia que i
nostra sūt potestate reprehēdunt̃:que aūt in nostra potestate nō sunt:minime. cū igit̃ hec ita sint:ea vi-
31 cia reprehēdunt̃ que in nostra sunt potestate. ¶Instātia. Dicet forsitā quispiā oēs hoies semp id af-
fectare:quod sibi bonū apparet. at talis apparētie domini nō sūt:sed qualis vnusquisq; natura est/ta-
lis et ipsi finis videt̃. quapropter sue potestatis nō est id nō sequi quod ipsū tanq̄ summū bonū trahit.
Secūdo. si vnusquisq; sui habit⁹ aliquo modo vt volūtarie causa est:erit et ipsi⁹ apparentie eodē mo-
do causa. non autē si vult sic apparet. nō igit̃ sponte suoꝝ habituū causa est ¶Tertio. si nemo sibi ma-
la agendi causa est sed ignorātia finis. ꝑpter quā agit:sic arbitrat⁹ agēdo sūmū bonū consecutū iri/et
affectatio finis nō in nostra sit potestate:nemo spōte mal⁹. at nemo sibi mala agēdi causa est:sed igno-
rantia finis cui⁹ affectatio atq; desideriū in nostra potestate nō est. sed qui optimū bonū sit appetitur⁹
sic natura institutū esse oportet:quasi visū habeat quo recte dicernat/et id expetat quod vere bonū est.
et is generosus/bonoq; ingenio est:cui id a natura feliciter obtigerit:rē optimā/rēq; pulcherrimam
(qualē nec ab alio accipere/nec discere potest) initijs nature ductā possidēs. et hec est vera/perfectaq;
32 nature habilitas. ¶Respōsio. Si hec vera cōcludūt:cur poti⁹ virt⁹ sponte nostra paret̃ q̄ viciū:idem
profecto iudiciū. nā ambobus et bono et malo finis natura/aut quouis cōsili modo esse videt̃/ac ponit̃
et reliqua omnia agunt hoies ad ipsum referentes. siue igitur finis non vnicuiq; natura appareat/sed
talis apparentie domini existant/habeantq; aliquid quod illius apparentie sit causa:siue finis natu-
ralis cōstet/neq; sit affectatio libera/atq; spontanea:quia tamen sua sponte vir studiosus ipsi⁹ finis gra-
tia cetera agit/et virtus sponte comparatur ac requiritur:eodem modo iure et vicium sponte compa-
ratur. neq; sua quod volunt conficiunt argumenta. nā cōsimiliter homini malo cuncta competunt: tū
actuum/tum ipsius finis consideratione habita. Si ergo vt recte concedit̃ nostra sponte virtutes pa-
rentur ꝙ ipsorum habituum quoquo pacto nosipsi concause sumus/et talem finem statuimus quales
33 nosipsi sumus:idētidem vicia/nostra sponte parabuntur. similes eni vtrorūq; modi. ¶Quita conclu-
sio. Non prorsus consimili modo actus atq; habitus voluntarij sunt. Nā ipsi actus a principio ad fi-
nem vsq; prorsus voluntarij sunt/atq; in nostra potestate singula cognoscentū. habitus autem solum a
principio in nostra potestate sunt:neq; singula que ipsis habitibus partis/ acquisitisq; addemus/co-
gnoscimus:vt neq; is qui aduersa valitudine laborat. sed iccirco nostra potestate fieri dicuntur:quia
in nostra potestate situm est sic aut non sic agere/atq; vti. sed generaliter de virtute satis dictum est:
quid eius genus vt mediocritas vel habitus/a quibus per se fluunt principijs:nam ab operationib⁹
recta ratione moderatis/et illas esse in nostra potestate/atq; ita comparari vt recta ratio iubet. nunc

autem specialiter de singulis virtutibus discutiendũ est/quenã sint / circa que versentur/et quo modo
parentur/et quot sunt.et primo de fortitudine aggrediendum est.

Cap.VI.

Ortitudinẽ itaqꝫ circa metus mediocritatem eẽ/fiduciasqꝫ:perspicuũ iã euasit. 34
f metuimus autem ea que terribilia sunt.atqꝫ hec simpliciter dicendo sunt mala.
quapropter et veteres metum diffinientes:expectationẽ inquiũt esse mali. Me-
tuimus igitur omnia mala:vt infamiam/paupertatem/morbós/inimicitias/mortem.at
non circa hec omnia vir fortis esse videtur.sunt etenim nonnulla mala:que quidem me
tuere oportet et honestum est:et non metuere turpe.infamiam namqꝫ qui timet est pro-
bus et verecundus:qui non timet impudens.fortis tamẽ translatione dicitur a quibus-
dam:quippe cum aliquid simile videatur habere.est enim et ipse fortis interritus qui-
dam.paupertatem autem metuere forsitan non oportet/nec morbũ/nec omnino quicqꝫ
eorum que nec a vicio/nec a nobis ipsis ꝓueniunt.nec tamẽ is est fortis q̇ hec nõ metuit.
sed hũc etiã fortẽ similitudine quadã vocamꝰ.nõnulli enĩ hoĩes ĩ bellicis quidẽ pericu-
lis meticulosi sũt.liberales aũt sũt et ad erogãdas pecunias animose se habẽt. At neqꝫ
siquis pro filiorũ atqꝫ vxoris pudicitia timet:aut inuidiã metuit:aut aliquid tale:timidꝰ
est. Neqꝫ etiã fortis:si cũ est verberibus cedendus/confidit. ¶Circa que igiẗ terribilia 35
vir fortis versaẗ? An circa ea que sunt maxima?eteñ nemo tolerãtior est malorũ homi
ne forti. Mors autẽ maxime oĩm est terribile. Est enim vltimũ vite: et nichil post / ho-
mini mortuo aut bonũ:aut malũ esse videtur. ¶At enim neqꝫ circa omne genus mortis 36
vir fortis esse videtur. Non enĩ circa mortẽ eam que fit in mari:aut euenit morbis.circa
quam ergo mortẽ vir fortis erit? An circa eam que est pulcherrima?talis autẽ est ea que
fit in bello.in maximo nãqꝫ fit et pulcherrimo ꝑfecto periculo. Eodem accedunt et ipsi
honores:qui tũ a ciuitatibus/tum a regibus sunt instituti. ¶Is igiẗ homo fortis ꝓprie 37
dicitur:qui circa honestã mortẽ/et ea omnia que repẽte eueniũt atqꝫ afferũt ipsã : inter-
ritus est.huiusmodi vero sunt ea que in bello contingũt. Quinetiã et in mari:et in ipsis
morbis vir fortis timore vacat.nõ tamẽ ita vt naute.fortes enĩ et de salute sua desperãt
et genus tale mortis moleste ferunt:illi vero spe ꝓpter experiẽtiã sunt freti. Simul autẽ
et viriliter/fortiterqꝫ agũt in quibus vires habẽt locũ/aut honestũ est mori: quorũ neu-
trum est in tali genere mortis.

¶Sexti capitis note. ¶Metũ esse expectationẽ mali est ipsũ perturbationẽ/affectũqꝫ esse: quo malũ
futurũ atqꝫ iminens reformidamꝰ. Nichil mirũ si mors in hoc mũdo oĩm terribilissimũ dicaẗ:quando
quidẽ terribile sit ꝓpter quod oĩa alia in hoc mũdo terribilia formidanẗ/et vltimũ terribilium est:post
quod neqꝫ bonũ neqꝫ malũ amplius in hoc mundo expectãtur.de bonis aũt aut malis alteriꝰ vite/ al-
teriusue mundi periculis nichil hic intelligiẗ/ vbi de ijs bonis aut malis solum agiẗ que ad huius vite
felicitatẽ perducunt/aut miseriã.et consimilẽ sententiã hoc dialogo exprimit Horatius.
Horatius V. Vir bonus. P. Pentheus.
Vir bonus et sapiens audebit dicere Pentheu
Rector Thebarum quid me perferre/patiqꝫ
Indignum coges? P. adimam bona. V. nempe pecus/rem/
Lectos/argentum tollas licet. P. et manicis et
Compedibus seuo te sub custode tenebo
V. ipse deus simul atqꝫ volam me soluet. P. opinor
Hec sentit. V. moriar/mors vltima linea rerum est.
¶In mari/in periculis/tẽpestatibusqꝫ maris. ¶De fortitudine primo officiorũ fonte cõsequẽter ex-
sequitur Aristoteles:que ad parentes/ad patriã/et ad diuinũ cultũ pietatis officia seruat. Ad paren-
Emilius tes.vt Emilius Lepidus apud Ticinũ iuuenis admodũ contra Hanibalem:captũ patrem liberat et
Hanibal hostem interficit:qua in parentem seruata fortitudinis pietate memorabilẽ statuã emeruit. ¶In pa-
Leonides triam. Leonides Spartanorum rex(autore Iustino)cũ quattuor millibus hominum ĩ angustijs Ter-
Iustinus mopylarum spacio trium dierum innumere multitudini copiarũ Xercis Persarum regis obstitit : et
Xerces persuasi tandem plus patrie q̃ vite debere/ac mori cum gloria q̃ patria sub tyranni iugo posita sup-
uiuere:secenti viri in castra secentorum millium postremo irruperunt.et inter stragem/et cadauerum
aceruos media/vigilijs/et labore longe cedis fessi cum suo duce ceu leones fortissimi inuictas tãdem
emiserunt animas:pulchre pietatis in patriam habende sua morte posteris/ exemplum relinquentes.
David ¶In cultum diuinum. In sacris litteris Dauid puer inermis impauidus aggreditur gigantem:ha
mata lorica/multipliciqꝫ telo tumentem:nudus occupat armatum/occupatum obtruncat.vnus puer
fortis decem millia cedere cogit.ecce quid pro cultu diuino generose mentis virtus/ infractaqꝫ forti-
tudo valere debeat:cui semper virtutum dominus et fortissimus rerum aspirat ab alto. Et si hec vel
sola nunc inter christianos principes regnaret virtus:non esset tam paruum nunc Christi saluatoris
regnum/et in tantis angustijs nomen eius contractum:qui ex duodecim fortibus totum sibi conqui-

fierat orbem. Ubi nunc Cesar qui pro Christo vexilla portet/et qui pro christo fortiter mori non time-
at: qui pro nobis omnibus (vt viueremus omnes) mortuus est. Cesar inquam ille qui quinquagies et Cesar
bis signis collatis cū hoste conflixit: et qui vndecies centenorum quinquaginta millium hostium/su-
perba colla contriuit. de quo Poeta.

Si veris magna paratur
Fama bonis/et si successu nuda remoto
Inspicitur virtus: quicquid laudamus in illo
Maiorum fortuna fuit. quis Marte secundo
Quis meruit tantum populorum sanguine nomen.
Ecce parens patrie verus/dignissimus aris
Rhoma tuis: per quem nunq̃ iurare pudebit.

Et Xenophon philosoph⁹ cū coronatus rem sacram faceret/et inter sacrificandū nūciatū esset Grillū Xenophon
filiū suū in bello cecidisse: laureā deposuit. at cū dictū esset fortiter egisse: ad fortitudinis nomē respi- Grillus
rans coronā resūpsit/nec lachrimari quidē visus est. Plorādi eni nō sūt: quos clara virtus ad ethera
euexit. ¶ Et de Trasybulo Lacedemonio in sue memorāde fortitudinis argumentū: hoc insigne epi- Trasybul⁹
gramma reliquit Ausonius. Ausonius

Excipis aduerso: q̄ pectore vulnera septem/
Arma superueheris: q̄ Trasybule tua:
Non dolor hic patris. Pitani sed gloria maior.
Rarum tam pulchro funere posse frui.
Quem postq̃ mesto socij posuere sepulchro:
Talia magnanimus edidit ore pater
Flete alios: natus lachrimis non indiget vllis
Et meus/et talis/et Lacedemonius.

Ergo O christiani principes fortia facta maiorū: generosa corda excitent/et temeritas omnis / et so-
cordia procul absit/atq3 nunc viuite fortes: fortiaq3 aduersis opponite pectora rebus. ⁊ rogate domi-
num fortitudinis vt vnum inter vos suscitet fortem: qui res Christianorum labefactas restituat diui-
ne bonitatis instrumentum/fortissimusq3 pugil: quas dudum principum Christianorum in seinuicē
stygio Marte debacchantium temeritas/et in aggrediundis religionis hostibus segnicies ac tardi-
tas: ad tātas angustias redigi passa est. Q3 si est aliquis vt creditur diuina iam pietate delectus: qui
mundum extreme loborantem reformet/et ad meliorem virtutum statum/et ad puriorem dei cultū in-
stituat et religionis hostes humiliet/superbos conterat/mites autem (deo prestāte victoriam/ rebusq3
securrente lapsis) sub dulce fidei iugum mittat: omnes christiani gratijs habitis/et pijs ad deum vere
fortitudinis parentem profusis lachrimis conclament. Baptista

Surge: tuo pater ense tuos defende nepotes.
Quam geris aduersas feriat rhomphea cohortes.
Cappadoces/Phrygij: virides vbi flumine ripas
Curuat: et argutos audit Meander holores
Et veteres Eneti/Cares vbi dicitur ortum
Augurium/Lycij/Pontus/Bithynia diues
Hanibalis tumulo insignis/Lydiq3: vetustum
Unde genus Tuscis/fuluas vbi voluit arenas
Diuitibus Pactolus aquis: hec omnia nostris
Hostibus/et redigo parent inuita tyranno.
I decus O regum tantoq3 accinge labori
Preteritisq3 nouam meritis hanc adijce laudem
Quam delere sequens annis labentibus etas
Nulla queat/que celo ipso scribatur et astris.
Parce tamen miseris: nec te fortuna superbum
Eleuet: et casu virtus dominetur in omni

Hec de fortitudine que sola regnorum lapsas (aspirante deo) releuat ruinas.

¶ Sextum cap. tribus conclusionibus et vna diffinitione partitum est.
¶ Prima conclusio. Et si fortitudo circa metus ⁊ fiducias
Sexti capitis Cōmētari⁹ ad litteram.
versatur. Nam fortitudinem mediocritatem es-
34 versetur: non tamen circa met⁹ omnes atq3 fiducias versatur.
at metuim⁹ terribilia atq3 (vt apertius dicam⁹)
se circa metus et fiducias: prius perspicuum euasit/
expectationē esse mali. metuimus ergo om-
metuimus mala. quapropter veteres metum diffiniuere:
⁊ id genus similia. sed non circa om-
mia mala vt infamiam/egestatem/morbos/inimicitias/mortem/
que semper metuere honestum est/ et
nia hec versatur fortitudo. nam istorum sunt quedam vt infamia:
qui vero non timet: impudēs.
non metuere turpe. qui enim infamiam timet: probus et verecundus est.
quem tamen similitudine quadam fortem appellauere nonnulli: q̄
attamen non timentem infamiam translaticie et
neq3 morbus atq3 (vt summatim
vterq3 est impauidus. item esse potest vt paupertas metuenda non sit/
attamen qui hec non metuit:
dicatur) neq3 omnino que neq3 ab improbitate/neq3 a nobis proueniunt.
nam hominum plurimi in belli-
non proprie fortis appellatur/nisi similitudine quadam ita vocetur.
neq3 paup-
cis periculis timidi sunt: iccirco minime fortes/qui liberales pecunias audacter erogant/
si inuidiā
tatem neq3 morbum metuentes. similiter si quis pro liberorum atq3 vxoris pudicitia timet/
non terretur sed cō-
metuit/aut aliquid simile: non proprie timidus est: neq3 fortis si virgis cedendus:
¶ Secunda
35 fidit. manifestum itaq3 est fortitudinem non circa omnes metus / atq3 fiducias versari.
Nam viro forti nemo malorum tolerantior est.
conclusio. Fortitudo circa mortis pericula versatur.

terribilissimum vero omnium mors. est enim vite vltimum post quam mortalibus neqꝫ bonũ/neqꝫ ma
lum quicꝙ esse videtur. merito igitur fortitudo circa mortis pericula versatur. ¶ Tertia conclusio. 36
Non circa omne genus mortis/sed circa eam mortem que in bello cõtingit: vir fortis esse dicitur. Nã
vir fortis minime dicetur circa mortem que euenit in mari/aut ex morbis confectis: sed vir fortis erit
circa pulcherrimã mortē et in maximo/pulcherrimoqꝫ periculo. hec autem mors est que contingit in
bello. quod testantur honores/tum a ciuitatibus/tum a regibus instituti: ijs qui generose atqꝫ fortiter
talia adoriuntur pericula. non igitur circa omnem mortem/sed circa eam que in bello est: vir fortis es
se dicitur. ¶ Diffinitio. Hinc homo proprie fortis diffiniri potest qui circa honestã mortem/ et ea om- 37
nia que repente eueniunt/ipsamqꝫ afferunt: interritus est. et ea que repente eueniunt/ipsamqꝫ afferunt
summopere pericula mortis existunt in bello. et nõ solũ modo circa honestã mortē in bello impauidus
est: sed et in mari et in morbis vir fortis incõcussus est/atqꝫ timore vacat. nõ tamen vt naute. nã fortes
de sua salute desperantes: tale genus mortis moleste ferunt. naute vero ob experientiã: spem euaden-
di retinent/ac confidunt. itē fortes viriliter et fortiter agunt quotiens viribus suis et locus/ ⁊ honeste
mortis prebetur occasio. sed in dicto genere mortis: neqꝫ locus neqꝫ honeste mortis prebeť occasio. hic
eam mortem tametsi animo inconsternati: moleste ferunt.

Cap. VII.

NOn est autem idem vniuersis terribile. Et dicimus etiam aliquid esse quod fa- 38
11 cultatem superat hominis. id igitur vnicuiqꝫ terribile est homini sane mentis.
At ea que metas facultatis non egrediuntur humane: magnitudine differunt/et
intensione/remissioneqꝫ. similiter autem et ea quibus confidimus. ¶ Fortis itaqꝫ impa- 39
uidus est vt homo. atqꝫ timebit quidē et huiuscemodi res formidolosas. verũ vt opor-
tet/et vt dictat ratio tolerabit: honestatis causa. hec enim ipsius virtutis est finis. ¶ Fit
autem vt hec et magis et minus timeant homines. et etiam vt ea que non terribilia sũt:
vt terribilia metuant. atqꝫ delinquitur: cum metuunt aut ea que non oportet metuere:
aut non quemadmodum oportet/aut non quãdo oportet/aut aliquid talium. similiter
peccatur et circa ea quibus confidimus. Qui igiť et ea que oportet: et gratia cuiꝰ opor-
tet/et vt oportet/et quando oportet/ fert ⁊ metuit: et idētidem confidit: is homo est for-
tis. fortis enim pro dignitate: et vt ipsa ratio iubet: tam patitur ꝙ etiam agit. ¶ Finis 40
autem operationis omnis is est: qui accommodatur habitui. et viro etiam forti hone-
stum est ipsa fortitudo. talis igitur et ipsius est finis. singula namqꝫ suo fine definiuntur
Fortis igitur honesti causa: subit et agit ea que ad ipsam fortitudinē pertinent. ¶ Exu- 41
perantium autem is quidem qui in non metuendo exuperat: nomine caret. atqꝫ dictum
est antea nominibus complura vacare. at vocari potest insanus quidem vel stupidus:
si nichil omnino neqꝫ motus terre/neqꝫ fluctus(vt de Celtis dicitur)metuat. Sed is qui
circa res formidolosas exuperat confidendo: audax est. videtur autem ipe audax et ar-
rogans esse et fortitudinis simulator. Qualis igitur est fortis circa res ipas formidolo-
sas: talis et ipse videri vult. itaqꝫ imitatur illum in quibus potest. Quapropter et com-
plures ipsorum audaces sunt simul et timidi. in his enim audētes res formidolosas nõ
sustinent. Is autem qui metuendo exuperat: timidus est. Nam timet ea que non opor-
tet/et vt non oportet/ et omnia talia ipsum sequuntur. deficit autem et in confidendo.
¶ Sed in doloribus exuperans magis est manifestus. meticulosus igitur male sese ha-
bet circa spem/quippe cũ vniuersa metuat: fortis vero contra sese habet. confidere nãqꝫ 42
bene sperantis hominis est. ¶ Circa igitur hec versatur et audax/et meticulosus/et for- 43
tis. Sed diuerso modo ad hec sese habent. illi namqꝫ exuperant et deficiunt. at hic me-
diocriter sese habet: et vt oportet. Et audaces quidem precipites sunt ante ipsa pericu-
la et volunt ea. sed cum in ipsis sunt: tergiuersantur. Fortes autem in ipis quidem ope-
ribus feruidi sũt: antea vero quieti. Vt igitur dictum est: fortitudo mediocritas est cir-
ca ea quibus confidimus: et ea que terribilia sunt/in ijs que diximus. et eligit atqꝫ fert
ipsa: quia est honestum / et quia est turpe non subire atqꝫ perferre. ¶ Mortem au- 44
tem sibi consciscere ob fugiendam paupertatem / aut amorem / aut molestum aliquid
non fortis est hominis / sed potius timidi. Est enim mollitudinis laboriosa fugere.
atqꝫ non quia res est honesta/oppetit mortem: sed quia malum: fugit. Fortitudo igitur
tale aliquid est.

¶ Septimi capitis note. ¶ Ausus/fiducia. ¶ Finis virtutis primꝰ est: secũdũ rectã rõnē singula aut
Celte agere/aut pati honesti gratia/aut eius boni quod est supra omne honestum. ¶ Celte/populi hispanie
Herodotus qui olim omni imanitate vsi creduntur. de Celtis, ita Herodotus in euterpe. Celte autem sunt extra

cippos herculis Cynesiis finitimi oĩm in europa ad occasum habitantiũ vltimis. Sunt et qui Celtas/ Cynesij
Gallos interpretãtur. vt Aretinus septimo politicorũ capite tertio. ¶ Audax/temerarius/ferox. Au- Galli
dax est vt sophista fortiũ. ¶ Audax et abundat et deficit. abũdat enĩ confidẽdo: deficit aũt metuẽdo. Aretinus
sed simpliciter abũdare dicitur: ꝙ ad agendũ abundet. Similiter timidus et abundat/et deficit. abũdat enim metuẽdo: et deficit confidendo. verũtamen simpliciter deficere dicitᷣ ꝙ deficiat ad agendũ.

¶ Septimum cap. quinqꝫ conclusionibus/tribus diffinitionibus: et vno documento partitum est.

38 Septimi Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Terribilia non in omnibus vno existunt modo. Nam terribiliũ aliquod est quod hominis facultatẽ superat: et id vnicuiqꝫ (qui sane mentis est) terribile est. aliud est quod facultatis humane modũ non superat. et rursus talia que facultatẽ non supergrediũtur humanã: magnitudine paruitate/ intensione et remissione inter se differũt. terri-

39 bilia igitur non in omnibus vno existunt modo. et similiter ausus varijs quoqꝫ existũt modis. ¶ Secunda conclusio. Fortis non omnino impauidus esse debet/et nihil prorsus metuens. Primo. nam vir fortis impauidus est vt homo: timens quidẽ humana terribilia/ formidolosaqꝫ vt oportet/ et vt recta ratio dictat ea tolerans et honestatis causa. hoc enĩ virtutis finis est. non igitᷣ fortis omĩno ĩpauidus esse debet/ nihilqꝫ prorsus metuens ¶ Secundo fit vt homines terribilia magis ꝙ̃ oportet timendo superent: et minus ꝙ̃ oportet ea metuendo: deficiant. imo fit vt ea que minime terribilia sunt: perinde ac terribilia metuant. at delinquunt cũ metuunt ea que metuere nõ oportet/ aut nõ quẽadmodũ oportet/ aut quando non oportet/aut aliquid taliũ: neqꝫ plane fortes esse possunt. ⁊ simili quoqꝫmodo nõ metuẽdo/ aut confidendo. sed quia terribilia que oportet/gratia cuius oportet/ vt oportet/ et quãdo oportet tolerat/metuit/ ac confidit vir fortis est. fortis enĩ pro dignitate et vt sana ratio iubet; tam patitur ꝙ̃

40 etiam agit. ¶ Tertia conclusio. Viro forti suus finis honestus est. Nam omĩs operationis talis finis esse debet: qui suo habitui consentaneus sit. atqui viro forti suus habitus/ suaqꝫ fortitudo honesta est. talis igitur et viro forti finis est. nec iniuria quidem: nam singula a suo fine determinantur. vir itaqꝫ

41 fortis: opera fortitudinis honesti gratia aggreditur/sustinetqꝫ/atqꝫ agit. ¶ Diffinitiones: Ex ijs extremorũ diffinitiones colligere possumus. Insanus atqꝫ stupidus vocare potest: qui prorsus non metuendo superat vt qui nihil omnĩo neqꝫ terre succussiones atqꝫ motus/ neqꝫ fluctus vt de Celtis dicitᷣ. sed proprie nomine caret. sunt enim pleraqꝫ (vt dictũ iam est) que nomine vacant. Audax est qui circa humana pericula confidendo superat. et is superbus/ atqꝫ elatus est/ et fortis emulator. qualis enim fortis circa pericula: talis et ip̃e audax videri desiderat / atqꝫ fortẽ quoad potest imitatur. vnde fit vt audacium complures sint timidi. nam temerarie confidentes pericula adoriũtur: que (vbi difficultas ingruit) cedentes non sustinent. Timidus est qui metuẽdo exuperat/ ⁊ confidendo deficit. is enĩ timet

42 que non oportet/ vt non oportet: et cetera similia timidũ consequuntur. ¶ Documentũ cognoscendi timidi. In molestijs et doloribus maxime deprehenditᷣ. nam timidus ferme circa vniuersa mala spe destituitur: fortis autem contra bene sperat/ ac confidit. Confidere enim bene sperantis hominis est.

43 ¶ Quarta cõclusio. Audax/timidus/et fortis circa eadem sed vario modo versantur. Nam ⁊ audax et timidus et fortis circa timores et fiducias (vt dictũ est) versantur: hic mediocriter sese habens vt oportet/illi vero abundantes et deficientes. audaces enim ante pericula admodũ ad ea proni sunt et valenti animo: sed cũ pericula assunt: minus valent/ tergaqꝫ vertunt. et fortes ante aggressionem periculorũ quieti sunt/atqꝫ in opera ipsa feruidi ac valentes. est enim (vt dictũ est) fortitudo mediocritas circa terribilia: et metuendo et confidendo: ea eligens et perferens honesti gratia/ et ꝙ etiã turpe est

44 ea non subire atqꝫ perferre. ¶ Quinta conclusio. Qui mortem sibi consciscunt ad inopiam fugiendã/ amorem/aut aliquid in vita molestum: fortes non sunt/quin potius timidi/ atqꝫ molles. Primo. quia mollities quedam et effeminatio est: laboriosa fugere/ et nõ fortitudo. ¶ Secundo. mortem non subeunt honesti gratia / sed vt malum / fastidientemqꝫ molestiam deuitent. hoc pacto igitur mortem sibi consciscere non fortitudo est: que semper honesti est gratia : sed mollities quedam est et diuturnioris mali timor.

Cap. VIII.

45 d Icuntur autem et alie fortitudines quinqꝫ modis. Atqꝫ prima est ipsa ciuilis. maxime autem similis est. ciues enim ob increpationes que sunt ex legibus/et opprobria honoresue/pericula subire videntur. et propterea fortissimi videntur esse: apud quos timidi quidem infames sunt: fortes autem afficiuntur honore. Tales et Homerus affert: vt Diomedem ac Hectorem. dicit enim Hector. Homerus

Nam me Polydamas ante omnes ipse reprehendet. Et Diomedes Hector

Inter enim dicet Troianos optimus Hector: Polydamas

Tytides metuens puppes confugit ad altas. Diomedes

Hec autem ex eo maxime similis est ei de qua supra diximus: que fit ob virtutem. Ob pudorem enim et appetitionem honeste rei/ honoris inꝙ̃/ et ob fugiendam reprehẽsionem: que quidem est turpis. in eodem posuerit quispiam et eos qui compellũtur a magistratibus. Verum deteriores eo sunt: ꝙ non ob pudorem/ sed ob metum id faciunt. et fugiunt non rem turpem: sed rem molestam. cogunt enim ij qui potestatem habent. vt Hector.

Quem procul a pugna trepidantem forte videbo
Is canibus fiet: fiet quoqꝫ vulturis esca.

Idem faciunt et qui alijs imperant. et si recedunt verberibus afficiunt. et qui ante mu-

ros/ fossas/ et huiusmodi construunt aciem. omnes enim cogunt. At non necessitate:
sed quia res est honesta: fortem esse oportet. ¶ Uidetur etiam et ipsa singularū rerum 46
Socrates peritia fortitudo esse. quapropter et Socrates fortitudinem scientiam esse putauit. Ta-
les autem alij quidem in alijs sunt. in rebus autem bellicis milites. sunt enim in bello cō
plures res vane; que quidem maxime ipsis sunt note. atqꝫ ideo fortes videntur: quia
quales sunt ille/ alij nesciunt. Deinde et aduersarios offendere: et seipsos tueri maxime
experientia possunt: et euitare hostis conatus: et illum percutere/ cum armis vti possint/
et talia habeant: vt et ad faciendū sint et ad non patiendum aptissima. quibus efficitur/
vt ipsi tanq̄ aduersus inermes armati: et tanq̄ aduersus rudes ludi magistri decertēt.
etenim in huiuscemodi certaminibus non ij sunt pugnacissimi/ qui fortissimi sunt: sed ij
qui vires amplissimas habent: et optime sese habent corporibus. At vero milites tunc
timidi fiunt: cum excrescit periculum/ et inferiores sunt copijs ac apparatu. primi nāqꝫ
fugam arripiunt. vrbane vero copie manent/ atqꝫ intereūt. quod quidem et in Hermeo
accidit. He namqꝫ turpe fugere: et mortem tali saluti preferendā esse censent. illi vero vt
superiores ab initio sese obiectant periculis: re autem intellecta/ fugam arripiunt: mor-
tem magis q̄ dedecus formidantes. Sed vir fortis non est talis. ¶ Atqui iram etiam 47
ad fortitudinem referunt. Fortes enim et ij videntur qui ob iram feruntur/ perinde atqꝫ
fere: in eos qui ipsos vulnere affecerunt. quia et fortes concitantur ira. est enim ira res
impetuosissima ad aggrediēda pericula. quapropter et Homerus dixit. Uires iniecit ire
et animum ira cōcitauit. et acuta per nares vis: et efferbuit sanguis. Hec enim vniuersa
ire concitationem/ impetumue significare videntur. fortes igitur ob honestatē agunt:
et ipsa ira subministrat. fere autem ob dolorem. quia namqꝫ vulnus acceperūt: vel quia
timent. nam si suis in lustris sint: non inuadunt. Non igitur sunt fortes; propterea ꝙ a
dolore concitati ac ira/ ad periculū irruunt: nihil preuidentes malorum. nam hoc pacto
et ipsi asini cum esuriunt fortes essent. non enī a pabulo verberibus dimouētur. Adul-
teri quoqꝫ propter libidinem multa audent. non igitur fortes sunt qui ob dolorem ac
iram ad pericula compelluntur. Maxime autem naturalis ea esse videtur/ que est ob
iram: et esse fortitudo electione sumpta/ fineqꝫ. et ipsi etiam homines cum irascūtur do-
lent/ cum vlciscuntur capiunt voluptatem. qui autem propter hec agūt: pugnaces qui-
dem sunt: at non fortes. non enim ob honestatem agunt nec vt ratio precipit/ sed ob ip-
sum affectum. aliqua tamen ex parte sunt similes fortibus. ¶ Nec etiam ij qui sunt spe 48
freti/ sunt fortes. nam ex eo quia sepe/ multosqꝫ vicerunt: fiduciam in periculis habēt.
Sunt autem similes fortibus/ quia vtriqꝫ cōfidunt. sed fortes quidem ob eas res quas
paulo antea diximus. illi vero qui se superiores esse putant: et nihil vicissim suscepturos
mali: tale et ipsi ebrij faciunt. sperant enim omnia sibi prospere euenire. cum vero non
eueniunt ipsis talia: fugam arripiunt. At viri fortis erat/ res eas que sunt hominibus et
videntur formidolose ferre: quia honestum est ferre/ et turpe est non ferre. Quāobrem
et magis fortis esse videtur subitis potius in terroribus interritum esse ac sine turbatio-
ne: q̄ in preuisis. est enim ab habitu magis aut minus ex apparatu. nam antea visa cogi-
tatione et ratione quispiam eliget. at ea que repente eueniunt habitu. ¶ Fortes etiam
esse videntur et qui ignorant. Et sunt non longe ab ijs: qui spe freti confidunt. deterio- 49
res autem sunt: quantum dignitatis nihil habent. illi autem habent. Quapropter et ali-
quo tempore manent. hi vero decepti: si cognouerint/ vel suspicati fuerint aliud esse q̄
putabant/ fugiunt. Quod quidem Argiuis contigit: cum in Lacedemonios tanq̄ in
Sicyonios incidissent. Dictum est igitur qualesnam sint ipsi fortes: et ij rursus qui
fortes esse videntur

¶ Octaui capitis note. ¶ Agger terreus aceruus ꝙ ex terra effossa aggerat. et est proprie terra illa
que constituto vallo aceruatur. valli sunt palli/ fustesqꝫ in furcillatam figuram densati: in portarum/
Homerus murorum/ locorumqꝫ defensionē. ¶ Homerus in Iliade. ¶ Socrates in Lacete de fortitudine dispu-
Socrates tat et ad hoc ꝙ scientia sit perducit: non oīno exsequitur sed rem ancipitē relinquit. et in Protagora:
virtutes prudentias/ sapientiasqꝫ esse. ¶ Bruta per irā naturaliter fiunt fortiora. et in homibus fit
aliquid similimū: cū ob iram ebuliunt/ fiuntqꝫ pugnatiores. ¶ Illi: fortes propter fiduciam/ hi prop-
ter ignorantiam fortes. ¶ Hermeū: loci nomen in euboia inquo cum ciuitatem obsiderent Athenien-
ses vbi ceperunt arcem Charon dux thebanorum in subsidium missus bello occubuit. qua re cognita
milites eius deiectis animis et de belli successu male sperantes fugam corripuerunt. Urbane ve-
ro copie que secute erant interierunt. ¶ De dolo Lacedemoniorum cum Sicyonijs eorum armis

mutatis/et Argiuis: aiunt Xenophontem historiam reliquisse.

❡Octauum cap. quinq3 modis non vere fortitudinis partitum est.

45 Octaui Capitis cõmentarius ad litterã. ❡Quinq3 aliarũ fortitudinũ modi que vere fortitudini (de qua iam discussum est) assimilant. Primus modus est fortitudo ciuilis que est cum ciues strennue pericula subeunt: metu increpationis et opp robriorũ que ex legibus eueniũt/ et spe cõsequendorũ honorum. et propterea videri ꝙ fortissimi laborant/ apud quos timidi infames: fortes vero in honore/ precioq3 habentur. quales affert Homerus Diomedẽ et hectorem cũ ita introducit hectora loquẽtem. Nam me polydamas ipse: ante coarguet omnes.
Et Dyomedem ita
Inter troianos dicet fortissimus hector
Titides metuens puppes confugit ad altas.
Et hec fortitudo maxie sil'is est supiori fortitudini: quã ob virtutẽ fieri diximus. sed hec non ob virtutem prouenit sed ex pudore/et cupiditate rei decore/honoris scilicet gratia: ad fugiendã vituperationem que turpis est. et huic fortitudini ãnumeramus eam: que est eorũ que a magistratibus cõpellũtur que ideo/modo dicta deterior est: ꝙ non pudore sed metu fit/et non ad dedecus fugiendũ sed penã. coguntur enim ab ijs qui superiores sunt/ potestatẽq3 habent: queẽadmodũ Homerus inducit Hectora hoc modo.
Si procul a pugna trepidantem quemq3 videbo
Ille canum fiet/fiet quoq3 vulturis esca.
Et prefecti bellorũ eos qui a pugna recedũt: verberibus affectos redire cogunt. cogũt et eos qui ante muros/fossas/aggeres ⁊ huiusmodi preparamenta muniũt. sed tales/fortes non sunt. nam non necessitate sed quia fortitudo res sit honesta: fortem esse oportet.

46 ❡Secundus modus est fortitudo militaris: que est cum milites ipsi ob peritiam singularũ rerũ que in bello contingunt: adoriuntur pericula. hinc Socrates fortitudinẽ scientiã esse credidit: et queẽadmodũ in alijs sunt alij qui singula callent/ac cognoscunt. ita et in bello milites. et bellũ multos ac varios habet errores: et illos quidem agnoscunt milites. et ideo fortes videntur/quoniã alij qualia sunt illa que timentur: ignorant. fortes etiam videntur: ꝙ aduersarios ledere et seipsos tueri experientia docti: maxime possint/ꝙq3 ad hostiũ conatus repellendos/et hostes sternendos armis vtantur aptissimis. itaq3 fit vt ipsi tanq3 armati aduersus inermes: et tanq3 ludi magistri aduersus rudes decertent. et re vera in huiusmodi certaminibus non ij pugnacissimi sunt qui fortissimi sunt: sed ij qui ꝑpotentiores vires habent/ robustissimaq3 corpora. Sed huiusmodi milites: fortes non sunt. nam tunc timidi fugitant: cum increbrescit periculũ/et inferiores sũt/deiectioriq3 animo vrbanis copijs/reliquoq3 belli apparatu. nã vrbane copie manent/atq3 intereunt: quod et apud Hermeũ accidit. est enĩ vrbanis/ ciuilibusq3 copijs turpe fugere: et mors illis/ potius huiusmodi per fugam parte saluti preferenda: cõtra vero milites ab initio vt superiores sese periculis obiectant: re autem intellecta fugam corripiũt/ mortem magis ꝙ dedecus formidantes. talis

47 autem vir: fortis non est ❡Tertius modus est fortitudo que obuenit ob iram: que est/cum ira perciti/ ferarum more in eos feruntur: qui ipsos aliquo vulnere affecerunt. qui iccirco fortes videntur: ꝙ fortes ira acriores fiunt. etenim ire/furorisq3 concitatio ad aggrediunda pericula: impetuosissima res est. hinc illud apud Homerum
Et vires addidit ire
Ira corripuit animũ/vis ferbuit acris
Naribus: et sanguis.
Sed hec omnia significare videntur: ire concitationem/atq3 impetum. sed hi proprie fortes non sunt. Primo quidem. nam fortes propter honestatẽ agunt: et ira eos coadiuuat. sed fere ob dolorem agunt vt quia vulnerate sunt/aut metuunt. nam si suis in latibulis essent vt in silua/aut palude: neq3 quemq3 inuaderent. igitur simili pacto fortes non erunt: qui dolore cõcitati pariẽ et ira/ in periculũ irruũt nihil preuidentes malorũ. ❡Secundo. nam sic et asini fortes dici mererentur: cũ esurientes ne verberibus quidem a pabulo desistunt: et adulteri propter libidinem multa audent. non igitur fortes erunt qui ob dolorem et iram: ab huiusmodi periculis non dimouentur / et in pericula feruntur. ❡Tertio. fortitudo ob iram maxime ei accedit que fit secundum naturam: electionem preueniens. at vera fortitudo sine electione/et fine non est. est enĩ honesti gratia. ❡Quarto. cum homines irascuntur/ dolẽt: et cum vlciscũtur voluptate afficiũtur/et horum gratia agunt. qui autem propter hec agunt/ non fortes dicantur: sed potius pugnaces. non enim ob honestatẽ agunt/ nec vt recta precipit ratio / sed ob perturbationem atq3 affectum: non igitur tales sunt fortes: sunt tamen aliquo pacto fortibus assimiles.

48 ❡Quartus modus est fortitudo propter spem: que est cũ spe victorie freti pericula aggrediuntur. vt quibus vincendo sepe secũda arriserit fortuna/et hinc in periculis fiduciam sumunt. ⁊ hi quidem fortibus sunt similes: quia vtriq3 confidunt. verum fortes non sunt: similes ferme ob causas ijs que paulo ante adducte sunt. nam illi qui se superiores sperant nec illis vices mali rependi: simile aliquid faciunt ebrijs. sperant enim omnia sibi prospere cessura: que cum prospere nõ cedunt/ corripiunt fugam. at viri fortis est que hominibus sunt atq3 videtur terribilia: illa honestatis gratia ferre. quia scilicet illa ferre honestũ est: non ferre vero turpe. Quo fit vt magis fortis esse videatur: qui in subitis terroribus intrepidus/interritusq3/ac incõcussus sine perturbatione manet: ꝙ qui in preuisis. quandoquidem subitis in terroribus interritus magis ab habitu/minusq3 ex preparatiõe manet. nam antea pre-

49 uisa cogitatione / et electione perferre quis eliget: repentina vero habitu. ❡Quintus modus est fortitudo ob ignorantiam: que est cum qui (quia illa ignorant) periculis se committunt. et satis hi affines sunt ijs fortibus: qui propter spem/ atq3 fiduciam audent: sed illis tanto deteriores quanto hi dignitatis nihil habent/illi autem habent. nam hi non existimatione vt illi: sed sola ignorãtia audent. hinc fit vt illi ad aliquod tempus sustineant / sed simulatq3 hi aliud esse intelligunt ꝙ ipsi rati erant:

fugiũt.quod Argiuis accidit cũ in Lacedemonios/tanq̃ in Sicyonios incidissent.sed qui fortes sunt
et qui fortibus similes:abunde iam dictum est.

Uãquã autem circa fiducias/metusq; fortitudo versat̃/ tamẽ Cap.VIIII. 50
q nõ simili modo circa vtrũq;:sed magis circa res formidolosas versatur.qui nã-
q; in hisce non turbatur/atq; se habet circa has vt oportet:magis est fortis q̃ is
qui circa ea in quibus cõfiditur/se habet vt oportet. ¶Fortes igit̃ ex eo dicũtur:q̄ res
(vt dictũ est)inferentes dolores tolerant.iccirco fortitudo dolores affert:et non iniuria
laudatur. ¶Difficilius enĩ est dolores ferre: q̃ a voluptatibus abstinere. ¶Enimuero 51
fortititudinis finis iucundus esse videtur.verũ ab euenientibus doloribus obfuscatur.
vt et in certamibus fieri solet.nam pugilibus finis quidẽ ipse iucundus est gratia cuius
certant.corone inq̃ atq; honores. sed cedi molestuz est:cũ sint e carne:doloresq; affert/
et omnis omnino labor.Atq; quia hec sunt multa:ideo id gratia cuius certant:cũ sit res
parua:nihil iucũdi videt̃ habere. ꝙ si tale et circa fortitudinẽ est: mors quidẽ atq; vul-
nera forti viro molesta erunt/atq; inuito.feret tamen ꝙ honestũ est ea ferre.vel turpe nõ
ferre. ¶Atq; quo magis omni virtute pollet et felicior est: eo magis ob mortẽ sane do- 52
lebit.vir enĩ talis maxime dignus est vita:maximisq; bonis priuatur/ id ip̄m sciens: qđ
quidem dolorẽ affert.verum nihilominus est fortis.⁊ eo magis fortasse ꝙ honestatem
que est in bello his anteponit. ¶Nec fit vt oĩbus in virtutibus cũ voluptate operemur: 53
nisi quoad attingitur finis. ¶Nichil autẽ fortasse vetat: non eos qui tales sunt prestã- 54
tissimos milites esse.sed eos qui minus quidẽ sunt fortes: nullũ aũt aliud bonũ habẽt.
hi namq; parati sunt sese periculis obiectare: vitamq; pro paruo emolumento perdũt.
De fortitudine igitur hactenus dixisse sufficiat.Quid autem est/ ex ijs que diximus nõ
est difficile cõprehendere/ac assignare figura.

¶Noni capitis note. ¶Circa id semper magis dicetur versari virtus:circa quod magis cautos/in-
tentos vigilesq; nos esse oportet.

¶Nonũ cap.quattuor conclusionibus et vno correlario partitũ est.

Noni Capitis cõmentarius ad litterã ¶Prima cõclusio.Quãuis fortitudo circa timores et fidu- 50
cias versetur:non tamen eque circa vtrũq; versat̃/sed magis circa terribilia.Primo.nã qui in terri-
bilibus incõcussus/impturbatusq; habet̃/ in illis sese habẽs vt oportet magis eo fortis est/qui id agit
in ijs que fiduciam per se ferunt/ac ꝑmittunt. versatur igit̃ magis circa terribilia. ¶Secũdo.fortes
ex eo dicũtur:ꝙ res asperas/atq; tristes tolerãt.⁊ iccirco ꝙ fortitudo quicq̃ asperũ atq; graue affert/
taliaq; eam comitant̃:merito laudat̃.id aũt circa terribilia magis fit:q̃ vbi se fiducia prebet ¶Ter-
tio.difficilius est dolores perferre:q̃ a voluptatibus abstinere/et virtus magis circa difficile versat̃.
igitur fortitudo magis circa terribilia versat̃/et que dolorẽ afferũt:q̃ circa fiducias/que afferunt vo-
luptatem. ¶Secunda cõclusio.Finis fortitudinis dulcis/atq; iucundus est:tametsi a superuenienti- 51
bus doloribus obscuret̃.Nam queadmodũ in certamimbus esse solet:vbi pugilibus finis(gratia cu-
ius certant)dulcis/et iucũdus est/corone scilicet atq; honores:sed cedi illi molestũ est: cũ carnei sint/
pariter et quicquid dolorẽ affert/et omĩs labor res molesta est:et cũ hec:plage inquã/dolorẽ afferẽtia/
et labor multa sint:et id gratia cuius certant res sit admodũ exigua/finis voluptas obscurat̃/⁊ nihil
iucundũ habere videtur.consimili pene modo circa fortitudinẽ accidit.nã mors ac vulnera dolorosa
sunt/eaq; nollet: perfert tamen quoniã honestũ est ea perferre/aut turpe nõ perferre. ¶Tertia cõcl'o. 52
Quanto magis vir fortis omni virtute pollet/feliciorq; est:tanto amplius in morte dolebit.Nam hu-
iusmodi vir maxime vita dignus est/maximisq; priuatur bonis ea id quoq; scit.mors igit̃ illi molesta
est/dolorẽq; affert.neq; iccirco minus fortis est:verũ eniuero forsitã et magis/ ꝙ honestatẽ que ꝓ iuste
rei defensione in bello est/longe illis anteponit. ¶Correlariũ.Quo fit vt nõ oĩbus in virtutibus semꝑ 53
cum voluptate operemur:nisi quatenus finẽ attingimus/ipsiusq; cõtemplatione. ¶Quarta concl'o. 54
Nihil prohibet eos qui fortes non sunt prestantissimos esse milites:sed cũ fortes non sint aliud bonum
non habent.Nam sunt qui parati sunt periculis sese obiectare/et vitã paruo stipendio/emolumentoq;
perdere.igitur ij valentissimi sunt milites:sed cũ virtutẽ nõ habeãt preter id eo in facto aliud bonũ nõ
habẽt.sed de fortitudine hacten⁹/⁊ quid ea vocet̃:nõ est difficile ex ijs(que dicta sũt)vtcũq; assignare.

Ost hanc autẽ de temperantia dicamus. He nãq; virtutes partiũ Cap.X. 55
p earum esse vidẽtur que sunt rationis expertes.Atq; tẽperantiã circa voluptates
mediocritatẽ esse iam antea diximus.minus enim/et non similiter circa dolores
versatur. In eisdẽ autẽ et intẽperantia esse videtur.sed nũc circa quas est voluptates
determinemus oportet. ¶Diuidãtur igitur anime atq; corporis voluptates.vt hono- 56
ris cupiditas:et auiditas discipline.nã tam ambiciosus q̃ auidus discipline eo gaudet
cuius est auidus.et corpus nihil:sed mẽs potius patit̃. atq; ij qui voluptatibus huius-
cemodi alliciũtur: nec tẽperãtes/nec intẽperãtes dicũt̃.Pari modo neq; qui circa cete-
ras voluptates que non attribuũtur corpori occupant̃.eos enĩ qui fabulis/et narratio-
nibus delectant̃:et circa talia dies cõsumunt/verbosos quidẽ atq; deliros: intẽperãtes

autem non consueuimus appellare. Nec eos etiam qui pecuniarũ vel amicorum causa
dolent. temperantia igitur non circa anime: sed circa corporis voluptates versatur.
¶ Non tamen et circa has ipsas omnes. Qui namq; rebus ijs gaudent que visu perci-
piuntur: vt coloribus/figuris/pictura: nec tẽperantes nec intẽperantes dicũtur. etsi vi-
dentur et his homĩes et vt oportet/ et magis q̃ oportet/ et minus etiã gaudere. Simili
modo neq; qui rebus ijs gaudent que auditu percipiũtur. nemo enĩ aut eos qui cantu/
vel histrionis gaudent voce plusq̃ oportet: intẽperantes/ aut eos qui vt oportet eisdem
gaudent: temperãtes appellat. Nec etiã ij qui circa odores gaudent: nisi per accidens.
non enim eos qui malorũ aut rosarum aut vaporũ/ sed eos potius qui vnguentorũ aut
epularum odoribus delectantur: intẽperantes dicimus esse. his enĩ intemperãtes ex eo
gaudent: quia per hos ipis rerum earũ quas cupiunt recordatio fit. Videre etiã licet et
ceteros/ cũ esuriũt: epularũ gaudentes odore. at his delectari intemperãtis est: quippe
cum eius hec obijciantur cupiditati. ¶ At qui neq; cetera animalia voluptatẽ: nisi per
accidens/ per hosce capiunt sensus. Neq; enĩ odore leporũ: sed esu gaudẽt canes: odor
autem sensum ferit. neq; voce bouis leo: sed esu. per vocem autẽ sensit illum esse propin-
quum: atq; hoc ipso gaudere videt. Pari modo neq; si vidit aut inuenit ceruũ/ aut ferã
capram/ hoc ipso gaudet: sed quia cibũ habebit. circa voluptates igitur tales tẽperãtia
58 intemperantiaq; versatur/ que quidẽ et ceteris animalibus sunt cõmunes. ¶ Quocirca
59 seruiles et ferales esse videtur. he autẽ sunt q̃ tactu/ gustuq; suscipiũt. ¶ Ateni et gustu
intemperantes parũ/ vel minime vti videntur. gustus enim officiũ/ saporũ iudiciũ est.
quod quidẽ ij faciunt qui vina probant: et epulas condiunt. non nimiũ autẽ hisce gau-
dent intẽperantes/ sed voluptate: que fit omnis per tactum: et in esculentis/ ac poculen-
tis/ et in ijsce que venerea nũcupãtur. Quapropter et quidẽ voluptatibus deditus epu-
larum: (Philoxenus quidã Eryxius) precatus est: vt longius sibi guttur q̃ gruis fieret
60 propterea q tactu delectabatur. ¶ Sensuũ igitur maxime cõmunis est is: circa quem
intemperantia versatur. Atq; ppterea iure vituperanda esse videtur: q hominibus nõ
ratione qua homines sunt: sed qua animalia/ accidit. talibus igitur gaudere/ maximeq;
talia amare: ferale est. Eteni liberalissime voluptates que per tactũ proueniũt: excepte
sunt. Ut ee que in ludis ac certamibus perfricationẽ/ caloreq; fiunt. non enĩ intẽperan-
tis tactus circa vniuersum est corpus: sed circa quasdam corporis partes.

¶ Decimi capitis note. ¶ Fortitudo et tẽperantia iccirco partiũ irrationaliũ/ rationisq; expertium esse dicũtur: q partes anime irratiõales moderẽtur: hec cõcupiscibilẽ/ illa vero animosã/ irascibilẽq;/ ¶ De temperantia secũdo officiorũ fonte/ que intẽperantiã fedũ mortalibus monstrũ expugnat mox suscipit Aristoteles determinandũ. et hec puritatis et mũditie virtus circa cibũ/ circa potũ/ et circa venerea versatur. et quãuis sancta religio quã suscepimus summopere nos ad hanc vite puritatẽ/ nõ modo inuitet sed obliget: valebunt tamen aliorũ exempla nos ad tam preclare virtutis obseruantiam Masinissa
iuuare. Temperantia cibi. Masinissa Numidarũ imperator centesimũ sue vite annũ agens: vel stans vel ambulans solum in meridie ante tabernaculũ suũ (vt suos milites suo exẽplo ad temperantiã for-
maret) cibũ sumere solebat. ad hanc enĩ venerandã caniciẽ: eum sanitatis comes temperantia perdu- Urius
xerat. Urius dux rhomanus fortissimis qui valentissimã Italie gentem / et ditissimũ grecie regẽ su-
perauit: olusculis contentus viuebat. Pompeius quoq; simili temperantia cõmendat. Cyrus senior Pompeius
cum ad hospitẽ diuertisset/ rogareturq; quid sibi cene apponi vellet: respondit panẽ tantũ/ et sperare Cyrus
se prope fluentẽ aque riuum cenaturũ. Et ab his hominũ excellentissimis temperãtie potius exempla sumi debent: q̃ a molli Sardanapalo aut a diuite illo intemperantie exemplũ: qui quotidie epulabat splendide et sepultus est in inferno. Sed nunc plane est quod damnat Satyricus.

Curius paruo que legerat orto Iuuenalis
Ipse focis breuibus ponebat olúscula: que nunc Curius
Scallidus in magna fastidit compede fossor.

Neq; animaduertũt perditi gulones: quo pacto idem autor sic eos ãmoneat.

Quis enĩ te deficiente crumena
Et crescente gula manet exitus: ere paterno
Et rebus mersis in ventrem: fenoris/ atq;
Argenti grauis/ et pecorũ/ agrorũq; capacem.

Neq; consiliũ sequuntur Hippocratis. deceret tamẽ egros tã pbati medici/ sapiens consiliũ recipere Hippocrates
clamat enĩ Hippocrates viuendũ esse tẽperate. nam eos homines qui gule/ ac ventri studẽt: nũq̃ bene valere neq; lõgeuos esse posse/ eorq; animas nimio sanguine/ nimiaq; sagina ita esse ipeditas/ ac si luto forent obuolute. et iccirco nihil tenue nihilq; celeste meditari posse: sed dũtaxat de patinis & feda vẽtris ingluuie. hec Hippocrates ad vos popine somniculatores. Si ergo sapitis: feditatẽ relinquite/ et tẽperãtie puritatẽ (que vobis plurimo erit ornamẽto) vite vobis comitẽ asciscite. ¶ Tẽperãtia pot9.

halicarnasis Halicarnaseus autor est Rhomulum magnam curam temperantie potus habuisse/legemq tulisse vt
Rhomulus temulente mulieres/et qui sumpti meri debaccharētur insania:morte plecterentur/ viuebantq ea tē-
pestate mulieres abstemie/ abstemijq viri. Et vtinā cōtigisset Clitoriū Archadie fontem nostras al-
Ouidius luere terras/et nos omēs eo de fonte bibisse. de quo canit Ouidius
Laertius Clitorio quicunq sitim de fonte leuarit
Uina fugit/ gaudetq meris abstemius vndis.
Utinam rursus nostra tēpestate tantū valerent homines ad intēperantiā potus/ebrietatēq tēperan-
Xenocrates dam:quantū legitur potuisse Xenocrates.qui cū Polemo Atheniēsis impudens Juuenis ebrius/co-
Polemo ronatus: eius scholam cum sodalibus irrupisset/tunc de temperātia sermonē habens:eum ad tempe-
rantie reuocauit honestatem/factusq ex eo die est Xenocratis auditor.qui tēperantia et studij diligē-
Anacarsis tia ceteros anteiret:semper ab eo tempore Xenocratis innocentiā/ bonitatēq predicans. Et Anacar-
sis philosophus sola aqua pro potu vsus legitur/ et adeo oēm intēperantiā horruisse: vt statuas eme-
ruerit hoc vno epigrāmate:lingua/ ventre/pudendis abstinendū esse:oēm intemperantiā damnantes.
pythagoras ¶Temperātia venereorū.Studiū Pythagore circa oēm tēperantiā fuisse legitur:olusculis & fruge
Damma vescebatur/carnibus abstinebat/potū illi fons tribuit/castus in matrimonio vixit/mox duxit celiba-
tum.Dāmam filiā ad virginitatis votū/ppetuūq candorē induxit.Dāma vero casti Pythagore fi-
lia virginitatē seruauit/ et virgines ea tempestate discipulas habuit q̄plurimas: quas virginitatis
voto firmauit.hic ille est Pythagoras a quo litterarū primordia fluxerūt ad philosophos.hic est cā-
Lucretia didus Pythagoras:qui studiosis nitide tēperantie debet esse exemplū.neq viri in hoc puritatis voto:
Uirgines a mulieribus debent se pati superari.Lucretia eni violate castitatis perferre nō valens iniuriā: fer-
Spartane rum per pectus adegit.Sed ea viriliores Spartane virgines fuisse legūtur:que cū numero quinqua-
Messenij ginta sacrificij causa ad Messenios hospitalitatis gratia a parentibus misse essent : in eas tanta libi-
Lacedemonij dinis impatientia flagrarunt Messenij: vt violato hospitalitatis iure eas ad stuprū poscerent/et tan-
dem mortis penā minātibus si nō acquiescerent:mori maluerūt omnes q̄ vna sola(violata pudicitia)
superuiuere:a Lacedemonijs postea viriliter(vt decuit) vlte. Si eni temperātia regnaret/hec mōstra:
stuprum/incestus/adulteriū/ zelotypia/ et cetera id genus que etiā noīare horrendū est:nullū i morta-
Hiero libus locū haberēt. Et ducit matronis in exemplū casta hieronis. Syracusani matrona. que cū hiero
Syracusanus aliquando oburgatus a quodā familiari suo fuisset:q os sibi male oleret/et ipe nullis
vteretur remedijs/ vxorem aūt increpuisset:q nūq̄ de hac re eū ammonuisset/ verecūde se excusans mi
vir inquit noli mihi succensere:putabam eni viros omis ita olere/et proinde tacuisse. Sed christianis
aliena non sunt exempla querenda:cū deus ex alto in gremiū descenderit alme virginis/ et ad virgi-
nem totā suam spem et sua tota vota cōuertant. hec eni virtus deo displicere nō potest: quā in virgine
matre semper habet acceptissimā. ¶Sed nunc que insania sit gule et que veneris paulisp adhuc edo-
ceamur exemplis: quo āplius pbate virtutis mundiciā sequamur/ horreamusq aduersantiū viciorū
turpitudinē. In primis intēperantiā harpiarū feditate/horroreq monstri:damnant poete. & id de in-
Uirgilius temperantia a Marone generaliter adductū intelligatur.
Tristius haud illis monstrū/nec seuior vlla
Pestis et ira deū: stigijs sese extulit vndis.
Uirginei volucrū vultus/fedissima ventris
Proluuies/ vnceq manus/et pallida semper
Ora fame.
Et intemperantiarū hec cibi est:hec potus/hec venereorū/fedeq libidinis/ hec vero cōposita. ¶In-
tēperantia cibi. Quis vitellio quāuis imperatori nunc vellet esse similis:qui quater quotidie mensam
ad saturitatem disponebat:facta suis cōuiuis in loco potestate vomendi:qui minus stomacho valerēt
nihil enim illis turpe ducitur: quibus turpis imperat ingluuies. Sed q̄ seruile sit intēperantie gule
Juuenalis indulgere: Juuenalis te cautiorem reddere debet.
Tu tibi liber homo/et regis cōuiua videris
Captum te nidore sue putat esse culine.
Nec male coniectat ¶Sed operepreciū est cognoscere: que sunt Epicureorū precepta quibus ad suū
honestum/ suāq honestatem voluptatē perducere moliūtur. vt multi se esse de Epicuri schola cogno-
Epicureorū scant:qui frugalē credūt se ducere vitā. Epicureorū ergo summū bonū/honesta voluptas:ad quā his
precepta contēdunt preceptis. Primū. Ouorū sit longa facies.nam succi sunt melioris. sint candida/ sint cal-
losa.duriora enim tenaciorem/masculūq vitellum pmittunt. Secundū. Caulem eligito qui siccioři-
bus in locis adoleuerit.nā dulcior est:in suburbanis aūt/irriguisq locis elutior/insipidiorq. Tertiū.
Si vespertinus hospes ad te aduētarit:memēto viuam adhuc gallinā mixto mersare falerno:ne duri-
uscula delicatum offendat palatū.sic eni eo tenerrimā efficies ingenio. Quartū. Fungorū pratensium
natura optima est: ceteris aūt malefida creditur. Quintū. Jis qui nigris moris prandia finiūt. esta-
Aufidius tes salubres Epicurei promittunt. Sextū. Forti falerno mel admiscendū iubet Aufidius. Nā vacuis
venis nihil nisi dulce cōmittere precepit Epicurus. Septimū Mugilus et viles conche probantur: q
subducant aluum.quo beneficio/ preceptorū Epicuri obseruatoribus:frequenter est opus. Herbe ru-
micis ad idem quoq mirifice cōmendant vsum. Octauū. Conchilia crescente luna capi debere: apud
eos est aphorismus.nā lubrica nascentes implent conchilia lune. Nonum. De sine problemate in tota
Epicureorum scola probate sunt sententie/ quasi dignitates et axiomata. Murex Locrinus Baiano
melior est. E Circeis ostrea probantur. E Pisceno probantur echini. Probatos pectines mittit tibi
molle tarentū. Decimū. Nullus artem cenarū arroget:qui exactam subtili ratione/saporū non teneat
rationem. Undecimū. Tenet quisq Epicuree schole discipulus:que in iure elixa prestantiora/ et que
assa sunt meliora. Duodecimū. Aper iligna glande nutritꝰ eligēdus: vitādus autē palustribus vluis

arundineqꝫ saginatus. Decimūtertiū. Fecūdi leporis armos: sectari debet Epicureus sapiēs et talia
id genus delirамēta: que Marcus Catius Epicureus in satyra Horatiana cōmeminit/ ⁊ que Demo= Catius
critus ridebat: quotiēs a limine mouerat vnū/ extuleratqꝫ pedē: hic in cōtēptū gule adducta putētur. Democritus
quis enim eos probaret philosophos: quibus tota philosophia in palato adheret/ erraui non philo=
sophos: sed philopotas epicureos. et nostra tempestate Epicureos ridens Platina libellū scripsit de Platina
honesta voluptate Sed dic iterum. O Epicuree cui (vt inquit Flaccus) venter aqualiculus extēso ses= Persius
quipede extat. Horatius

Que prima iratum ventrem placauerit esca?
In primis Lucanus aper: leui fuit austro
Captus vt aiebat cene pater/ acria circum
Rapula/ lactuce/ radices: qualia lassum
Peruellunt stomachum/ siser/ alec/ fecula Coa.
Nos inquam cenamus aues/ conchilia/ pisces
Longe dissimilem noto: celantia succum
Nos nisi damnose bibimus: moriemur inulti.
Sed audi Epicuree ꝙ sis miser
Non horam tecum esse potes/ non ocia tecum
Ponere/ teqꝫ ipsum vitas fugitiuus vt erro
Iam vino querens/ iam somno fallere curam
Tandē inamarescunt epule sine fine petite
Illusiqꝫ pedes viciosum ferre recusant.

Corpus ¶ Res ridicula sane: sed digna gulosis: mos apud Scithas olim inoleuit vt cū suis regibus Scithe
qui molliculi/ intēperantesqꝫ vixerāt pincernas/ cocos/ pellicesqꝫ sepelirēt: ne forte apud inferos eorū
egerent officio. si Epicurus illic docuisset/ aut multi qui apud nos huius artis sunt insignes: proculdu=
bio cum eorū regibus in honore iam sepulti iacerent. ¶ Intemperantia potus/ Lacedemonij seruos Lacedemōij
olim sue mense aliquādo assistere iubebant: quos vinosiores esse cognoscerent/ quibus facta libere bi=
bendi potestate: ebrijs illudebāt/ vt sic filios ex seruorum turpidine cōspecta: sobrios esse docerēt. Et
Anacarsis scitha admonebat nos ebriosorum turpes/ indecorosqꝫ motus considerare: vt tēperate/ ho= Anacarsis
nesteqꝫ viueremus. Sed hec exēpla principes debēt reddere cautiores si legāt aliquādo que Alexan= Alexander
der Macedo ebrietate cōmisit flagicia: que vbi ex vini demētia factus esset sanior se fecisse plorabat/
execrabat ⁊ se vnꝙ admisisse dolebat. Si ꝯsiderēt regie Thomyridis filiū vino/ sōnoqꝫ sepultū: vna cū Thomyris
suo toto exercitu sua intemperātia perijsse. Nec aliter ꝙ intēperantia potus excogitauit penus Ha= Hanibal
nibal expugnare Afros: quos cognosceret vino indulgentiores. cū enim vinū mandragora infecisset: Afri
leui prelio ex industria cōmisso leuiter cessit/ omissis quibusdā sarcinulis/ omiqꝫ vino: fugā simulans.
at barbari occupatis castris in gaudiū effusi vinum imoderate hauriūt/ et in modū defunctorū aster=
nuntur humi. reuocans autem pedem Hanibal obtruncat omnes. sic enī plerūqꝫ pereunt: qui modum
non habentes intēperantie succūbunt. et non solum hec debacchatio agrestiū mentes fascinat: sed sa=
cros musarū choros iuadit/ facitqꝫ plerumqꝫ (quod irridet Flaccus) plane furere poetas/ ⁊ cantores Horatius

Vina fere dulces oluerūt mane camene. Ennius
Laudibus arguitur vini: vinosus Homerus.
Emnius ipse pater nunꝙ nisi potus ad arma
Prosilijt dicenda. forum/ putealqꝫ Libonis verba Ennij
Mandabo siccis: adimam cantare seueris.
Hec simul edixit/ nec cessauere poete
Nocturno certare mero/ putere diurno.

Sed aduertant ex eodem autore quali tentantur insania/ et saniores resipiscant.

Quid non ebriatas designat: operta recludit
Spes iubet esse ratas/ ad prelia trudit inermem.
Solicitis animis onus eximit/ ac docet artes
Fecundi calices quem non fecere disertum?
Contracta quem non in paupertate solutum?

Sed vt intemperantiam potus cōcludamus: dignū suppliciū luit qui apud scithas vinum (vt lucrum
faceret) intulit vbi autem scithe incautius tentarent: vacillātes et gradū firmare non valentes quasi
sensu/ et ratione capti in presentia carorum plane delirabant: videntes autem eorum amici/ illum: ve=
nenum propinasse arbitrantes/ subdito virum adimunt/ lacerant/ minuatimqꝫ decerpunt. sed nūc hoc
exitiale malum more scitharum a nobis fugiendum: reddidit nobis intemperantia domesticū. ¶ In=
temperantia venereorum. Alterum est intemperantie monstrū quod longe proserpit/ et fedissima luest
hoc gula et ociose vite licentia secum trahunt. de quo Iuuenalis. Iuuenalis

Prestabat castas humilis fortuna latinas
Quondam/ nec vicijs contingi parua sinebant
Tecta: labor/ somniqꝫ breues/ et vellere tusco
Vexate/ dureqꝫ manus/ ac proximus vrbi
Hanibal/ et stantes collina turre mariti
Nunc patimur longe pacis mala: seuior armis
Luxuria incūbit/ victūqꝫ vlciscitur orbem.

Et hec libidinis perturbatio primū iuuenilia pectora tētat/ et mollia corda pretitillat insanus amor.
que res vt inquit Horatius.

Nec modum habet/ neqꝫ consiliũ. ratione modoqꝫ.
Tractari non vult.in amore hec sunt mala:bellum/
Pax rursum.hec si quis tempestatis prope ritu
Mobilia et ceca fluitantia sorte:laboret
Reddere certa sibi / nihilo plus explicet/ac si
Insanire paret certa ratione/modoqꝫ.

Et qui se illo sceno obuoluũt: Homerus facit immundos Circes/ hoc est intemperantie porcos.Sed
Homerus quia proci/ qui aliorũ lectos solicitãt sola littere transpositione a porcis distant:licet hic memorabile
Circe exemplũ adducere.Memorie ꝓditum est apud Galathas Synorigem/castũ Synati eius loci cõciuis
Galathe solicitasse thorũ qui Cãme Synati castissime cõiugis ardoris impatiens:misere deperibat.et cũ nul=
Synorix lis pollicitationibus posset Cãmam ad facinus adducere: virũ eius Synatũ dolomalo sustulit. quo
Synatus extincto per suam potentiã Cãmam a suis necessarijs vt secũ nuberet cõpellere satagit.simulat autem
Camma assensum/et ante aram Diane quã cõnubij autorem inuocabat: phialã tenẽs quasi sacrificiũ factura/
partẽ poculi hausit/ partẽqꝫ Synorigi porrexit. erat autem mulsum veneno permixtũ: quã simulatqꝫ
ipse ebibit:Dianã hoc pacto deprecata est matrona.Testor te dearum preclarissima me huius vltiõis
gratia Synato viro meo superuixisse/nũc aũt libens/ volensqꝫ ad eum descendo.tibi aũt Synorix pro
thalamo sepulchrũ relinquo/et tibi pro nuptijs tui funus parabũt amici.Synorix autẽ dolore simul/
ac furore percitus lectica se offerri iubet.nihil venenate pesti remediũ afferre valet/et magno cũ dolo=
re emigrat et vita.Cãma vero defunctũ Synorigem accipiens: prompto/hilariqꝫ vultu descendit ad
maritũ.et hi iusti putantur/temerarie veneris euentus.Et hec de intẽperantia pro ãmonitione nostra
vt eam tanq̃ pestiferam tabem fugiamus:amplectamur autẽ deo gratam temperãtie puritatem.
¶Decimum cap.quinqꝫ conclusionibus et vno correlario partitum est.

Decimi Capitis cõmentarius ad litterã. ¶Prima cõclusio.Postq̃ de fortitudine exactũ est:sup= 55
est de temperantia determinãdi locus. Nam he virtutes partiũ irrationaliũ/ rationisqꝫ expertiũ esse
videntur.et prius dictum est tẽperantiã circa voluptates mediocritatẽ esse atqꝫ tristicias : licet minus
et non eque circa tristicias versetur/circa que similiter versabitur intẽperantia. expedit igitur hoc in 56
loco de temperantia/et circa quas voluptatum statuatur:determinare.¶Secũda cõclusio.Non oim
voluptatum/pariter et dolorũ temperantia est.Nam voluptatũ quedã sunt anime/et quedã corporis:
vt honoris cupiditas pariter et discipline sunt anime:et vterqꝫ eorũ/honoris videlicet cupidus/et cu=
pidus discipline eo ipso gaudet cuius auidus est :et eo gaudio nihil corpus sed mens potius patitur
afficiturqꝫ voluptate.at qui huiusmodi voluptatibus tenentur: neqꝫ temperantes/ neqꝫ intẽperantes
dicuntur.et simili quoqꝫ pacto neqꝫ qui in ceteris voluptatibus que corporis non sunt : detinentur. vt
eos qui fabellis/et narrationibus delectantur/et qui in talibus totos dies deterũt. verbosos quidem
at intẽperatos dicere haudquaq̃ cõsueuimus.neqꝫ eos etiã qui pecuniarũ/aut amicorũ causa dolent/
ac tristantur.non igitur oim voluptatũ pariter et dolorũ: tẽperantia est. ¶Tertia cõclusio.Tempe= 57
rantia/ voluptatũ corporis existit:at non omniũ. Nam circa voluptates anime nõ esse iam monstrata
est.relinquitur ergo circa voluptates corporis existere.et ꝙ non circa omẽs tales versetur:statim co=
gnitum esse potest.nã qui ijs rebus oblectantur/quas oculi hauriũt: vt coloribus/ figuris/ picturisqꝫ
et similibus:eos nec tẽperatos nec intẽperatos nemo dixerit/etsi fieri potest vt huiusce rebus homies
quantũ oportet/et magis/et minus q̃ oportet delectentur.similiter in voluptatibus earũ rerũ que au=
ditũ ciunt:non cõsistit aut tẽperantia/aut intẽperantia.nemo enĩ dixerit eos qui modulatiõe/aut effi=
cta histrionis voce gaudẽt vt oportet/aut amplius q̃ oportet:tẽperatos/ aut intẽperatos esse. idẽtidẽ
neqꝫ in voluptatibus rerũ que odoratu capiũtur:cõsistit aut tẽperantia/aut intemperãtia nisi secundũ
accidens. vt qui suaue fragrantiũ malorũ/rosarũ/aut suffituũ odoribus gaudent:nõ intẽperati sunt/
sed illi potius qui vnguentorũ/ epularũqꝫ gaudent nidoribus. per accidens tamen dici queunt/ꝙ per
illos sensus earũ rerũ quas intẽperantes cõcupiscũt:renouet memoria.et non modo intẽperantes/sed
et ceteri cũ esuriũt:epularũ gaudent odore.sed his epulis delectari intẽperantis est: cũ illis quidẽ il=
larũ sue voluptatis explẽde copia facta est. ¶Secundo. Cetera aĩalia per hos sensus visum scilicet
auditum/et odoratum: voluptatẽ non nisi per accidens capiunt.non enim odore leporũ/sed eorum esu
gaudet canis:etsi odor canis sensum feriat/neqꝫ mugitu bouis gaudet leo: sed ipsius bouis pastu/nisi
forte quantũ sua voce ꝓditur bos ꝓpinquus. et hoc ipso quasi parato/ et ferme ad os cibo gaudet leo.
siĩter nõ hoc ipo gaudet leo:ꝙ ceruã/siluestrẽue capreã aut viderit/aut inuenerit:sed quia sibi futura
sit esca.circa illorũ igit̃ sensuũ voluptates/non versatur temperantia/aut intemperantia nisi secundũ
accidens:sed circa eas que et ceteris animantibus sunt cõmunes. ¶Correlariũ. Quo fit vt intẽpe= 58
rantie voluptates:seruiles sint atqꝫ brute.et re vera he sunt que gustu/tactuqꝫ suscipiũtur. non igitur
omnium voluptatum corporis:temperantia/aut intemperantia est. ¶Quarta conclusio. Ad intẽpe= 59
rantiam/ipsius gustus perpaucus aut ferme nullus est vsus: tactus autẽ plurimũ. Nam gustus offi=
cium est sapores iudicare.quod faciunt qui pitissando vina probant/et qui epulas condiunt ac prepa=
rant.sed in hisce rebus non multũ delectantur intemperantes :sed ea voluptate que incibis et potibus
contactu paratur/et in rebus venereis.hinc quoqꝫ voluptatibus defluens epularum/ atqꝫ pultiuorax
quidam Philoxenus Eryxius deos traditur precatus: vt longius sibi guttur q̃ gruis fieret/ ob id=
ipsum ꝙ tactu delectabatur.perparum igitur ad intemperantiam cõducit ipsius gustus vsus:tactus
vero plurimum. ¶Quinta conclusio. Intemperantia vicium maxime vile est/ reprehensibile/ et ab 60
hominis natura alienum q̃plurimum.Nam is sensus per quem intemperantia fit:sensuum cõmunis=
simus est:omibus aĩalibus rationis expertibus cõueniens.nõ ergo iniuria vile/ reprehensibile/ et ab
hominis natura alienũ viciũ est: vt quod hominibus nõ qua homines sunt/ sed qua sunt animalia cõ=
petit.talibus ergo gaudere/atqꝫ deditum esse maxime brutum/atqꝫ bestiale est.sed liberrimas corpo=

rum voluptates que per tactum eueniūt semper excipimus: vt que in ludis et certaminibus per sudo-
rum extersionē/ et que per calefactionē fiunt. Nā nō omnis tactus circa vniuersum corpꝰ intēperantis
est: sed dumtaxat circa quasdam corporis particulas.

61 Cupiditatū aūt alie cōmunes eē videt̄: alie ꝓprie atqꝫ adiūcte. Ali- Cap. XI
c mēti nāqꝫ cupiditas: natural' est. oēs enī cū idigēt nutrimēto/ siccū aut humidū
alimētū/ et nōnūꝗ̄ vtrūqꝫ cupiūt. cubile etiā cupit (vt iq̇t Homerꝰ) iuuenis atqꝫ
vigēs. Nō aūt oēs tale vel tale/ vel eadē cupiūt. quocirca nostrū idipsū eē videt̄. habet
tñ et aliq̇d naturale. Alios enī alia delectāt: et q̄dā q̇busdā magis (ꝗ̄ alia q̄cūqꝫ) sūt vo-
62 luptati. ¶ Hec cū ita sint: in naturalibꝰ q̇dē cupiditatibꝰ pauci peccāt: et ad vnū/ ad ipsū
inꝗ̄ plꝰ. Cū enī q̇spiā queuis comedit/ aut bibit donec ipleat̄ sup̱fluo: fit tū rei natural'
exuperatio multitudine. ipsa nāqꝫ natural' cupiditas: indigētie est repletio. quapropter
hi furētes circa vētrē dicūt̄: qꝛ vltra ꝗ̄ oportet ipsū iplēt atqꝫ refartiūt. Tales aūt ij fiūt
qui mācipijs sūt p̱similes. At circa ꝓprias cupiditates/ cōplures hoim/ multisqꝫ modis
deliquūt. Nā cū taliū amatores ex eo dicāt̄: qꝛ vel gaudēt q̇bꝰ nō oportet/ vel magis ꝗ̄
vt ipi multi/ vel nō vt oportet: i vniuersis intēperātes excedūt. gaudent enī q̇busdā q̇bꝰ
nō oportet gaudere: q̇ppe cū sint odio digna. ⁊ si taliū q̇busdā oportet gaudere: magis
63 ill' gaudēt ꝗ̄ oportet: et ꝗ̄ vt ipa gaudet multitudo ¶ Eā igit̄ exupationē q̄ est circa vo-
luptates intēperātiā eē/ et vituperabilē: ꝯstat. Circa vero dolores: nō vt i fortitudie/ sic i
ipa tēperātia fit: vt tēperās q̇dē dicat̄ q̇spiā ferēdo dolores: intēperās aūt nō ferēdo/ sꝫ
intēperās q̇dē ex eo dicit̄/ qꝛ dolet magis ꝗ̄ oportet: cū voluptate nō potit̄. atqꝫ ipsum
dolorē affert ei ipa voluptas. tēperās aūt ex eo qꝛ absētia rerū earū q̄ efficiūt voluptatē
nō dolet illisqꝫ abstinet. Intēperatꝰ igit̄ ea oīa q̄ afferūt voluptatē: vel ea q̄ maxime/ cō-
cupiscit. et a cupiditate adeo ducit̄: vt illa ceteris oībꝰ āteponat. q̄ꝓpt̄ et nō adipiscēs
et cupiēs dolet. cupiditas enī est cū dolore. Absurdo aūt est p̱sil'e ob voluptatē dolere.
64 ¶ Atq̇ deficiētes i voluptatibꝰ et minꝰ gaudētes hoies ꝗ̄ oportet nō nimiū fiūt. Nō est
enī isēsibilitas tal' humana. etenī aialia cetera cibos discernūt: et q̇busdā q̇dē gaudēt: a
q̇busdā vero abhorrēt. ꝙ si q̇s sit cui nullꝰ ꝓrsus est voluptati/ nec vllꝰ ab alio differt: is
65 lōge ab hoie distat. nomē aūt nō habuit tal': qꝛ nō facile fit ¶ Vir aūt tēperās i his me-
diocriter sese habet. Nec enī ijs gaudet: q̇bꝰ intēperās maxime delectat̄: sed potiꝰ mo-
leste fert/ nec ijs oīno q̇bꝰ delectari nō decet/ nec vehemēter vllis rebꝰ huiuscemodi dele-
ctat̄/ neqꝫ si absint dolet/ neqꝫ cupit: nisi mediocrit̄ sēper. nec magis ꝗ̄ oportet/ nec quā-
do nō oportet: vlla res oīno tal' ipsū delectat. mediocrit̄ aūt et vt oportet eas res appe-
tit: q̄ voluptate q̇dē afficiunt: ad sanitatē aūt et bonā corporis habitudinem cōferunt. et
res ceteras voluptatis effectrices idētidē: si nec ipedimēto sint dictis habitibꝰ corporis
nec honestatis cancellos/ nec facultatū metas egrediāt̄. Nā qui ita sese habet magis ꝗ̄
dignū est: eiusmodi voluptates amare videt̄. at tēperans nō est talis. sed ita sese habet:
vt ipsa ratio recta prescribit.

¶ Undecimi capitis note. ¶ Cupiditates/ presertim gule. ¶ Ad plꝰ/ pluri/ ampliꝰ accipiendo ꝗ̄ par
est. ¶ Quedā cōmunis cupiditas est: fit a cōmuni cupiditate. ¶ Voluptas affert dolorē intēperato:
perinde ac amicus affert dolorē amico cū ipse desideratus aliquo in loco procul absistat. ¶ Sic ridi-
culū est ob voluptatē dolere: vt ob consequendū calorē frigere. ¶ Aristippus qui de intemperantia: et Aristippus
ꝓdigalitate auro in via effuso notat̄: iussit perdicē quinquaginta dragmis emi. et cū diceret assistenti
tu hanc obulo nō emeres: annuente illo. michi enī (inquit) tantū sunt quinquaginta dragme.
¶ Undecimū cap. vna diuisione/ tribus conclusionibus/ et vna diffinitione partitum est.
61 Undecimi capitis Cōmētarius ad litterā. ¶ Diuisio. Cupiditatū quedā sunt cōmunes: alie vero
ꝓprie/ atqꝫ adiūcte. cōmunes vt naturalis cibi cupiditas: oēs enī nutrimento aut sicco qui cibus: aut
humido qui potus est interdū indigent/ et interdū vtrūqꝫ cupiunt: et cubile etiā cupit (vt ait Homerꝰ)
iunior atqꝫ vigēs. proprie quod nō oēs desiderāt: sed quod vnicuiqꝫ tale esse videt̄/ tametsi aliquid na-
turale habeat. nō enī oēs tale/ vel tale/ vel eadē cupiūt: sed alios alia delectāt/ et quedā quibusdā ma-
62 gis placēt/ suntqꝫ voluptati. ¶ Prima cōclusio. Circa cōmunes cupiditates pauci peccāt et vno mo-
do vt pluri: circa vero ꝓprias multi delinquūt/ ꝯpluribusqꝫ modis. Nā cū quisqꝫ bibit et comedit que-
cunqꝫ/ donec superfluo repleat̄: fit tū excessus cupiditatis cōmunis plusꝗ̄ decet accipiēdo. nā reple-
tio naturalis indigentie quedā cōmunis cupiditas est. iccirco qui se hoc pacto vltra ꝗ̄ debitū est im-
plent ac refartiunt: dediti ventri/ circaqꝫ ventrē furentes dicūt̄. et qui tales fiūt: sūt mācipijs / pecori-
busqꝫ persimiles: quos cōstat esse paucos/ et circa maiores alimentorū copias peccare. sed qui ꝓprias
cupiditates sequūtur/ earūqꝫ sūt amatores peccāt gaudēdo quibꝰ nō oportet/ aut magis ꝗ̄ oportet: vt
magis ꝗ̄ plerīqꝫ vt tēperati/ vel vt nō oportet/ et in singulis his intēperantes euadūt. nā plerūqꝫ gau-
dent ijs/ que potius odio digna sunt: et quibus potius tristādum est. et si gaudent ijs quibus gaudere
oportet: ijs magis gaudēt ꝗ̄ liceat/ et ꝗ̄ plerīqꝫ gaudeāt. at qui his modis peccāt multi sūt. circa igit̄

ꝓprias cupiditates multi peccant/atq; pluribꝰ modis. ¶ Secũda cõclusio. Nõ simili modo tẽperãtia 63
aut intẽperãtia dicit̃ circa dolores/vt ipsa fortitudo. Nã fortis est ferẽdo dolores:timidꝰ aũt nõ ferẽ=
do. at tẽperãs non est quis ferẽdo dolores:intẽperans autẽ nõ ferẽdo. verũ intẽperãs potiꝰ ex eo dicit̃
quia magis doleat/q̃ oportet:quotiẽs voluptate nõ potit̃. dolorẽ enĩ illi affert ipsa voluptas. et ꝯtra:
tẽperãs eo ip̃o ꝙ absentia voluptatũ nõ torquet̃/ꝙq; illis presentibus abstinet. itẽ intẽperãs oĩa volu=
ptatẽ afferẽtia vel eã maxime afferẽtia concupiscit/et adeo voluptate ducit̃ captiuꝰ: vt maxime volu=
ptatẽ afferẽtia ceteris anteponat. Quo fit vt cõtinuo duplici pena afficiat̃:et ꝙ ea nõ adipiscit̃ ⁊ ꝙ ea
concupiscit. cõcupiscẽtia enĩ dolori cõiũcta est. sed ridiculo ꝑsimile videt̃:ob voluptatẽ dolere ¶ Ter= 64
tia cõclusio. In voluptatibꝰ deficiẽtes hoĩes/et in ijs minꝰ q̃ oportet gaudẽtes: vix reperiunt̃ vlli. Nã
huiusmodi insensibilitas humana nõ est:cũ cetera aĩalia cibos discernãt/et quibusdã gaudeãt/et ali=
quibus abstineãt:tanto magis igit̃ hõ. ꝙ si quis reperit̃/cui nullꝰ cibꝰ voluptati sit:nec vllũ alijs vllo
pacto preponat:hic lõge ab humano more est. et iccirco nichil mirũ videri debet/si talis nondũ nomen
sortitus sit:cũ et qui ita viuat non facile cõperiat̃. ¶ Diffinitio. ex his quid sit tẽperãs nõ difficile est 65
deprehẽdere. Tẽperãs enĩ est qui in hisce voluptatibꝰ/ac doloribꝰ mediocriter sese habet. nã oĩno non
gaudet quibꝰ gaudere nõ oportet: vt quibꝰ intẽperãs maxime delectat̃/vex potiꝰ moleste fert. ⁊ si gau=
dendũ est/nõ vehementer illis delectat̃/nec ampliꝰ q̃ par est/atq; honestũ. que si absint:neq; dolet neq;
ea capit:nisi sẽper moderate/atq; mediocrit̃/nõ magis q̃ oportet nec qñ non oportet:nec oĩno vlla res
talis ip̃m delectat secꝰ q̃ oportet. et delectabilia que ad bonam valitudinẽ/et bonã corporis habitudi=
nem conducunt:appetit quidẽ/sed moderate/atq; vt oportet. ⁊ res ceteras delectabiles que bonis cor=
poris habitibꝰ non aduersant̃/impedimentoq; nõ veniũt/nec honestatẽ offendũt/nec facultatũ nostra=
rum terminos excedũt. nã qui in ijs se habet magis q̃ dignũ est:nimiũ voluptatẽ amplecti videt̃. neq;
talis tẽperans est: sed vt dictum est/et vt ipsa ratio dictat.

Ostra autẽ spõte:magis intẽperãtia q̃ timiditas cõparat̃. Hec Cap. XII. 66
n enĩ ob voluptatẽ:timiditas fit ob dolorẽ. quoꝝ alterũ expetimꝰ: alterũ fugimꝰ.
et dolor q̃dẽ distrahit/atq; corrũpit naturã eiꝰ: q̃ habet ipsũ. voluptas autẽ nil
tale facit. magis igit̃ intẽperãtia/nostra spõte:q̃ timiditas cõparat̃. ¶ Quapropt̃ ⁊ re= 67
prehẽsiõe magis est digna. Nã ad res afficiẽtes voluptate:faciliꝰ est assuescere. sũt enĩ
cõplures tales in vita. et assuefactio fit sine periculo. in rebus aũt formidolosis: contra.
¶ Videbit̃ etiã timiditas nõ perinde atq; singula: sponte agẽdi principio subijci. Hec
enĩ nõ affert dolorẽ. sed illa adeo dolore distrahũt: vt et arma ꝓijcere/et cetera ꝯtra de=
cus agere cõpellãt: q̃propt̃ et violẽta eẽ videt̃. At intẽperãtia fit ꝯtra. singula nãq; spõ=
te agẽdi pricipio:magis subijciũt̃/q̃ppe cũ intẽperãs ea ꝯcupiat atq; affectet. totũ autẽ
minꝰ. nemo enĩ cupit intẽperãs eẽ. ¶ Nomẽ autẽ intẽperãtie:et ad puerilia delicta fer= 68
re solemꝰ. Habẽt enĩ siĺitudinẽ quãdã. Vtrũ aũt ab vtro dicat̃: nichil ad presentẽ refert
sermonẽ. cõstat tñ a priore: posteriꝰ dici. atq; nõ absurde videt̃ esse translatũ. Est enĩ ca=
stigandũ et tẽperãdũ id oẽ: qꝺ turpia cõcupiscit/et icremẽtũ suscipit magnũ: atq; luxu=
riat. taĺ aũt est ipsa cupiditas maxime/atq; puer. nã et pueri cupiditate viuũt. et ĩ hisip=
sis maxĩe viget appetitio rerũ earũ: q̃ voluptate afficiũt. si igit̃ nõ obtẽperet: neq; subij=
ci patiat̃/nimiũ efferet̃. est enĩ voluptatũ appetitio insatiabiĺ/et oꝑatio cupiditatis oĩ ex
ꝑte ip̃i amẽti id qꝺ ẽ sibi affine exauget. ꝙ si magne sint/vehemẽtesq; cupiditates: ratio=
nẽ quoq; extrudũt/atq; eijciũt. ¶ Quãobrẽ mediocres sint ipse et perpauce/et ratiõi nõ 69
aduerset̃ oportet. Atq; id qꝺ est tale: obediẽs/et tẽperatũ/ castigatũq; vocamꝰ. Vt vi=
uere aũt puerũ sub pedagogi p̃ceptis oportet: sic ⁊ cupiẽdi vis cupere debet: ꝑinde atq;
ratio iubet. iccirco tẽperati vim cupiẽdi: cõcordẽ eẽ cũ ratiõe oportet. nã vtriusq; ꝓpo=
situ est honestas. Atq; vir tẽperãs ea cupit q̃ cupere oportet/⁊ vt oportet/et qñ oportet.
hoc autẽ pacto: et ipsa ratio dictat. hec igitur sunt de tẽperantia dicta.

¶ Duodecimi capitis note. ¶ Pedagogus/puerorũ institutor. grecũ est ꝙ pueros agat/ ducatq; ita
dictus. ¶ Et intemperantiam a puerilibus delictis traxisse nomen: plane volũt qui cupidinẽ semper
Marullus puerũ esse fingũt. quod quidẽ (cũ in ceteris de dijs ꝓphane scripserit marullus) quodã epigrãmate cũ
elegãti tum vero hunc in modum non inscite reliquit.

Quis puer hic? veneris. Plene que causa pharetre?
Non bene prouisis certa ꝙ arma mouet.
Cur sine veste deus? mollis puer odit opertum.
Vnde puer? pueros ꝙ facit ipse senes.
Quis pennas humeris dedit? inconstantia. quare
Nulla deo frons est? signa inimica fugit.
Que sors eripuit lucem? immoderata libido.
Cur macies? vigilis cura/dolorq; facit.
Quis cecum preit? ebrietas/sopor/ocia/luxus.
Qui comites? rixe/bella/odia/obprobrium.
Qui celo dignati? homines. que causa coegit?

Ambitior autore credita culpa deo.
Heu curuum genus et veri corda inscia: quo ius
Fasqꝫ: scelus miseri si scelere abluimus.
66 ¶ Duodecimũ cap. tribus conclusionibus/et vno correlario partitum est
Duodecimi capitis Cōmētariꝰ ad litterā. ¶ Prima ꝯclusio. Intēperātia magis ꝗ timiditas vo-
luntariũ viciũ est. Primo. qr intēperātia est ob voluptatē quā expetimꝰ: et timiditas ob dolorē quē re
67 fugimꝰ. Secundo. dolor retrahit/et naturā corrũpit habentis: et voluptas nichil tale facit/ verũ ꝯtra
allicit/neqꝫ corrũpit. magis igit̃ volũtaria intēperantia est ꝗ ipa timiditas. ¶ Secũda cōclusio. In-
tēperantia viciũ reprehensione digniꝰ est: ipsa timiditate. Primo. nā viciũ quo magis voluntariũ: eo
magis vituperatiōe dignũ est. intēperātia aũt magis timiditate volũtaria est. ¶ Secũdo. facilius est
intēperantiā ꝗ timiditatē vitare. nā faciliꝰ est se assuefacere ad opposita eorũ que intēperātiā faciũt:
occurrũt enī hec in vita frequentia/et sine periculo: terrores aũt qui timiditatē aggignũt raro occur-
runt/et non sine periculo. ¶ Tertio. etsi timiditas volũtaria sit: nō tamē perinde/ac intēperātia. nā in
intēperantia singula dolorē nō afferũt que agendi principiũ disturbēt: timiditatis aũt singula dolorē
afferũt/agentisqꝫ volũtatē disturbāt/adeoqꝫ dolore distrahũt: vt arma ꝓijcere/et cetera cōtra decꝰ pa-
trare cōpellāt. vnde euenit vt timiditas potius violēta esse videat̃/⁊ intēperātia volũtaria: vtpote cu-
ius intēperatorũ volũtati singula intēperantiā efficiētia magis obsequant̃/et qui ea ꝯcupiat et affe-
68 ctet: etsi totũ minꝰ affectet. nā nemo intēperās esse cupit. est itaqꝫ manifestũ intēperātiā ipa timiditate
esse reprehēsibiliorē. ¶ Tertia cōclusio. Intēperātia viciũ puerile/puerorũqꝫ vicijs simile est. Nā in-
tēperantie nomē ad puerilia delicta trāsferimꝰ. ꝓpter intēperatorũ/puerorũqꝫ similitudinem. at vero
vtrũ ab vtro: an intēperās a puero/an ab intēperāte puer: intēperati nomē primũ ꝯtraxerit nichil hic
refert. verũtamē hoc in loco ab intēperāte puerilia delicta intēperātie dicunt̃. nec absurde quidē hoc
pacto nomē translatũ esse videt̃. nā castigandũ/tēperandũqꝫ oē id est quod turpia cōcupiscit/et incre-
mentũ mali suscipit/atqꝫ luxuriat. talis aũt maxime intēperātia/atqꝫ puer. nā pueri secũdũ ꝯcupiscē
tiā viuũt/plurimaqꝫ ill' innata adest voluptatũ cupido. si itaqꝫ puer moderāti nō obtēperet/ si sibi do-
minari nō patiat̃: lōgiꝰ serpet/abibitqꝫ voluptatũ licētia. nā voluptatũ insatiabilis est appetitꝰ. et vn-
diqꝫ voluptatibꝰ furenti: voluptatũ surgũt appetitꝰ/et sue ꝯcupiscētie executio innatā auget cupidi-
tatē. ꝙ si he ꝑturbatiōes magne sint et vehemētes: mentē extrudũt/et prorsus a recta ratiōe dimouent
69 ¶ Correlariũ. Quapropter vt ꝯcupiscētie mediocres sint oportet/ꝑpauce/atqꝫ ratiōi nō obuersātes.
Nā talē/moderatāqꝫ ꝯcupiscētiā/quid bene obsequēs/tēperatũ/castigatũqꝫ vocamꝰ. vt enī puerũ se-
cundũ pedagogi p̄cepta viuere oportet: ita quoqꝫ cupiditas parere debet/obedireqꝫ ratiōi/idqꝫ solum
cupiēdũ est: quod recta ratio iubet. Quo fit iterũ: vt viri tēperati ꝯcupiscētia ratiōi discordare nō de-
beat: sed ꝯformē/cōcordēqꝫ se p̄stare. Nā vtriusqꝫ ꝓpositũ debet esse honestas. tēperatꝰ enī ea cupit que
oportet/vt oportet/quādo oportet et oīno quēadmodũ recta ratio dictat/atqꝫ iubet. Sed de tēperantia
abunde dictũ sit. ¶ Tertij Ethicorum Aristotelis finis.
1 Einceps autē de liberalitate dicamꝰ. videt̃ aũt mediocri- Cap. I.
tas circa pecunias esse. Nō enī bellicis in rebꝰ ipse vir liberalis: nec in qbꝰ
laudat̃ vir tēperās/nec etiā in iudicijs/sed in dandis capiēdisue. et magis
2 in dandis pecunijs laudat̃. Atqꝫ pecunias ea dicimꝰ vniuersa: quorũ esti-
matio mensurat̃ numo. ¶ Est autē et circa pecunias exuperatio quidē ꝓ-
3 digalitas: defectio autē illiberalitas. et illiberalitatē quidē ac auaritiā ijs semper accō-
modamus: qui magis ꝗ oportet pecunijs student. ¶ Prodigalitatē autē nectētes nō-
nunqꝫ afferimꝰ. Nā eos hoīes qui sunt incontinētes: et ob intēperantiā pecunias pro-
4 fligant: prodigos vocitamꝰ. quapropter et flagiciosissimi tales hoīes esse vident̃. mul-
ta nāqꝫ vicia simul habēt. ¶ At nō ꝓprie tali noīe nũcupāt̃. est enī ꝓdigꝰ q̇ malũ vnum
aliqđ habet: corrũpere inqꝫ patrimoniũ. ꝓdigꝰ enī est q̇ ob seipsũ perdit̃. videt̃ autē et
patrimonij dissipatio interitꝰ qdā ipsiꝰ esse: ꝓpterea ꝙ patrimonio ac facultatibꝰ viuit̃.
5 Hoc igit̃ modo ꝓdigalitatē accipimꝰ. ¶ Rebꝰ autē ijs quarũ est aliqs vsus/et bene vti
et male etiā possumꝰ. At diuitie res sũt tales. is autē optime re quauis vtit̃: q̇ eā virtutē
habet/que ad rē illā accōmodat̃. et diuitijs igit̃ optime is vtetur qui virtutē eā habet:
6 q̄ ad pecunias attinet. hic aũt est ip̄e vir liberalis. ¶ Atq̇ sũptus q̇dē: datioqꝫ pecunia-
rũ/vsus earũ: acceptio vero/ꝯseruatioqꝫ possessio potiꝰ esse videt̃. quocirca viri liberal'
est potiꝰ dare qbꝰ oportet: ꝗ capere vnde oportet/et nō capere vnde nō oportet. ¶ Est
enī ipsiꝰ virtutis: beneficia potiꝰ cōferre/ꝗ suscipere. et honesta potiꝰ agere: ꝗ nō agere
turpia. nō est aũt obscurũ/cũ das q̇dē: seq̇ vt beneficia conferas/honestaqꝫ agas. cũ ca-
pis vero: vt suscipias: aut nō turpia agas. ¶ Gratia preterea sequit̃ eũ q̇ dat: nō eũ qui
capit. ¶ Et laus etiā magis. ¶ Faciliꝰ est etiā nō accipere: ꝗ dare. hoīes enī multo mi-
nus erogant sua: ꝗ nō accipiũt aliena. ¶ Ii quoqꝫ q̇ dant: liberales dicunt̃. sed qui non
accipiunt: nō ob liberalitatē sed ob iustitiā potiꝰ laudant̃. qui vero capiũt: nō laudant̃
7 valde ¶ Liberales insup hoīes: maxime oīm fere studiosorũ amāt̃/ꝓsunt enī. at id cō-
sistit in dādo. ¶ Oēs autē actus virtutũ: honesti sunt/et honestatis causa fiunt. Et libe-

ralis igit̄ honestatis causa dabit. ¶ Et recte. dabit enī q̄b⁹ oportet/ ⁊ quot oportet/ ⁊ cū 8
oportet: ceteraq; oīa obseruabit/ que dandi actū rectū sequunt̄. ¶ Et etiā cū voluptate: 9
vel sine vllo dolore. Id enī qd̄ p̄ virtutē efficit̄: afficit voluptate/ aut fit cū indolētia sa=
ne: minime vero affert dolorē. At is q̄ dat q̄b⁹ nō oportet/ aut nō honestatis gratia: sed
ob aliquā aliā causā/ nō liberalis: sed ali⁹ quidā dicet̄. Et itidem is qui dādo dolet. ho=
nestis enī actibus talis pecunias anteponet. quod quidem non est liberalis. ¶ At uero 10
neq; capiet vnde non oportet. Talis enim acceptio non est eius qui pecunias non ma=
gnifacit. nec etiā ad postulandū propensus erit. facile namq; suscipere beneficia: nō est
hominis beneficia conferentis. ¶ Uerum vnde oportet accipiet: ex proprijs inquā re= 11
bus. non quia idipsum honestum sit: sed q; necessarium vt donare possit. ¶ At neq; su= 12
as negliget. quippe cum per illas quibusdam affectet opem afferre. neq; quibusuis da=
bit: vt quibus oportet/ et quando/ et vbi est honestum largiri possit. ¶ Attinet etiam ni= 13
mirum ad hominē liberalem: vt in dando adeo exuperet/ vt sibiipsi pauciora relinquat.
Est enim liberalis non ad seipsum respicere. ¶ Etenim pro facultatibus ipa liberalitas 14
dicitur. liberalis enim actio non in multitudine rerum que dantur/ sed in habitu dantis
consistit. hic autem pro facultatibus erogat. nichil igitur prohibet: cum magis eē libe=
ralem qui pauciora largitur: si modo minores ei sint facultates ¶ Magis autem ij libe= 15
rales esse videntur/ qui non compararunt sibi facultates: sed ab alijs acceperunt. Nec
enim experti sunt indigentiam/ et opera omnes sua amāt: vt parentes/ atq; poete. ¶ At 16
vero facile non est liberalem diuitem esse. Quippe cum non sit ad capiendum et cōser=
uandum: sed ad erogandum procliuis: neq; magni per se faciat ipsas pecunias: sed
causa dandi. Quapropter ⁊ accusatur fortuna: q; homines ij qui maxime sunt digni:
minime sunt locupletes. Accidit autem idipsum non sine ratione. fieri enim non potest
vt is pecunias habeat: qui non adhibet diligentiā vt habeat ipsas. quemadmodū et ce=
teris in rebus fieri solet. attamen non dabit quibus non oportet/ neq; quādo non opor=
tet. et de ceteris talibus simili modo. non enim ageret liberalitatis ipsius lege. et consū=
ptis ad hec ipsa fortunis: ad ea que oportet/ et cum oportet sumptus facere/ dareq; non
posset. Etenim is est (vt paulo antea diximus) liberalis qui pro facultatibus erogat: et
in quibus oportet. ¶ Qui vero exuperat: prodigus est. Quocirca tyrannos prodigos 17
non dicimus. non enim facile videtur esse: dando/ ac erogando tantam rerum quas ha=
bent copiam exuperare. ¶ Cum igitur liberalitas mediocritas sit circa dandas/ capien= 18
dasq; pecunias: liberalis dabit in quibus oportet/ et quod oportet: tam in paruis q̄ eti=
am in magnis: atq; cum voluptate. et accipiet vnde oportet/ et quod oportet. nam cum
virtus circa vtrumq; sit mediocritas: vtrumq; faciet vt oportet. sequitur enim dationem
bonam: talis acceptio. ea vero que non est talis: contraria est. Ee igitur que sequuntur:
fiunt in eodem simul. contrarie vero non fiunt. ¶ Q; si p̄ter id quod oportet et bene sese
habet contigerit ipsum pecunias erogare: dolebit sane. Moderate tamen/ ⁊ vt oportet. 19
ad virtutem enim pertinet: vt pro quibus oportet/ et vt oportet voluptas fiat/ ac dolor.
¶ Est etiam in rebus pecuniarijs lenis socius ipse vir liberalis. Potest enim iniuriā pa= 20
ti: quandoquidem pecunias non multifacit. magisq; moleste fert: si quid cum oporteret
non erogauerit: q̄ dolet si quid cum non oporteret/ erogauerit. Simonidisq; sentētiam
non probat. Prodigus autem et in hisipsis delinquit. nec enim letatur nec dolet pro q̄
bus oportet: et vt oportet. atq; hoc magis patebit per ea que deinceps dicemus. ¶ Di= 21
ximus autem exuperationem quidem esse prodigalitatem. Defectum autem illiberali=
tatem/ et in his duobus: in datione atq; acceptione. et sumptum enim in datione poni=
mus. prodigalitas igitur in dando quidē: et non in capiendo exuperat/ in capiendo au=
tem deficit. at illiberalitas/ ac auaricia: deficit quidem in dando: exuperat autem in ca=
piendo/ in paruis tamen. ¶ Prodigalitatis igitur illa duo non nimium simul persistūt. 22
Non est enim facile/ nulla ex parte capientem: cunctis largiri. cito namq; deficiunt pa=
trimonia priuatorum hominum erogantium: qui quidem et p̄digi esse vident̄. ¶ Atq; 23
talis non paulo melior videbitur esse illiberali. Et ab etate enim et ab egestate facile cu=
rari: et ad mediocritatem accedere potest ¶ Nam habet ea que sunt hominis liberalis.
dat enim et nō accipit: quāq; neutrum facit vt oportet/ ac recte. q; si ad hoc assuescat/ vel

aliquo alio modo mutetur: euadit vtiqꝫ liberalis. Etenim dabit quibus oportet: et capiet vnde oportet. Quapropter et videtur non esse moribus prauus. non est enim improbi/ nec ingenerosi tam in dādo ꝙ in non capiendo exuperare: stolidi tamē. qui vero hoc modo est prodigus/ multo melior videt̄ esse illiberali atqꝫ auaro. ¶Cum ob ea que dicta sunt: tum etiā quia prodigus quidē ꝯpluribus ꝓdest. illiberalis autem nemini: ne sibi quidem ipsi. ¶Sed pleriqꝫ prodigorum (vt dictum est) et accipiunt vnde nō oportet: et sunt hoc ipso illiberales. ad capiendū autem proni fiunt: quia cupiunt quidē erogare. hoc autem facile nequeūt facere: cū cito facultates ipsis deficiunt. itaqꝫ ex alienis dare coguntur. et simul quia nulla est eis honestatis cura sine vllo discrimine/ et vndiqꝫ capiunt. dare namqꝫ percupiunt. quonam autem modo/ aut vnde/ nullum est apud ipsos discrimen. ¶Quapropter nec dationes ipsorum sunt liberales. non enim sunt honeste: nec honestatis gratia: nec vt oportet efficiuntur. Sed interdum quos oportet esse pauperes/ eos diuites faciunt. et ijs quidem qui moderati sunt moribus: nichil dant. adulatoribus autem multa: aut quampiam aliam afferentibus voluptatem. ¶Quamobrem et pleriqꝫ ipsorum intemperantes sunt. nam cum facile erogent: proni sunt et ad sumptus in flagitijs faciendos. atque quia non ad honestatē viuunt: ad voluptates de-

24 clinant. ¶Prodigus igitur si nullam prorsus habeat emendationē ad hec transgreditur. cura vero/ diligentiaqꝫ adhibita: ad medium et id quod oportet tandem deuenerit.

25 ¶At illiberalitas ac auaritia: īcurabilis est. Etenim et senectus/ et imbecillitas omnis/ auaros videtur efficere. ¶Estqꝫ hominibus insita magis ꝙ prodigalitas: pleriqꝫ nāqꝫ cupidi sunt magis pecuniarum: ꝙ ad dandum procliues. ¶Extenditur preterea lōge: et plures species subit. complures enim esse vident̄ illiberalitatis ac auaritie modi. Nā cum in duobus hisce consistat: in defectione inquā dandi: et exuperatione accipiendi/ non omnibus inest tota: sed interdum seiungitur. et quidam in capiendo exuperāt quidam in dando deficiunt. Qui namqꝫ talibus appellationibus nuncupantur parci/ tenaces/ aridi: omnes in dando deficiunt/ aliena vero non appetunt. neqꝫ accipere volunt. Quidam enim in dando deficiunt: propter modestiam quandam: turpiumqꝫ rerū cautionem. videntur enim nonnulli: vel saltem aiunt/ ob eam rem sua conseruare: ne cōpellerentur aliquando turpe aliquid agere. Ex his est et ipse cumini sector: et quiuis talis: qui quidem ab exuperatione non dandi cuiqꝫ/ nomen habuit tale. Quidā vero ob metum abstinent alienis. quippe cum non facile sit ipsos aliena: et non alios res ipsorū accipere. itaqꝫ nec accipere ipsis/ nec dare placet. Quidam autem in capiendo exuperant: vndiqꝫ/ et quiduis capientes. Quales sunt ij qui operationes illiberales exercēt: vt lenones/ et omnes tales: et feneratores: et qui dant parua pro magnis. hi namqꝫ omnes: vnde non oportet/ et quantum non oportet accipiunt. commune autem ipsis omnibus esse videtur turpis comparatio lucri. vniuersi nāqꝫ gratia lucri/ et huiusce quidē praui probra sustinent. Eos enim qui grandia vnde nō oportet/ et que non oportet accipiūt: vt tyrannos ciuitates expugnātes et tēpla spoliantes: non illiberales/ sed perniciosos/

26 sed impios/ sed iniustos potius appellamus. ¶Aleatores tamē/ et fures atqꝫ latrones: illiberales sunt. Turpi enī versant̄ in lucro: omnia namqꝫ causa questus agunt/ et sustinent probra. atqꝫ fures quidē capiendi gratia: maxima pericula subeūt. aleatores autē ab amicis quibus dare oportet lucrātur. vtriqꝫ igit̄ vnde non oportet lucrari volentes:

27 turpi in lucro versantur. et omnes tales accipiēdi actus: illiberales sunt. ¶Merito autem illiberalitas liberalitati cōtraria dicit̄. Nā et maiꝰ est malū ꝙ ꝓdigalitas: et hoīes magis hac ipsa peccāt/ ꝙ ea quā diximus prodigalitate. ¶De liberalitate igitur et vicijs ipsi contrarijs hec dicta sufficiant.

¶Primi capitis note. ¶Illiberalitas/ auaritia. ¶Res q̄bꝰ vtimur/ res solū vtiles. solū aūt dicimꝰ que simul nō sunt honeste. ¶Beneficia cōferre/ bene agere. ¶Molestia/ tristitia. ¶Qui dat vt honestis periculis se exponere nō cogat̄: timidus nominat̄. qui explendarū cōcupiscētiarū gratia: intēperans. et hoc pacto in reliquis. ¶Pro facultatibꝰ/ pro potētia/ viribusqꝫ dātis. vidit enī dominꝰ Ihesus cuiꝰ nomē est super omne nomē: quādam viduā pauperculā mittentē era minuta duo in gazophilaciū/ et dixit: vere dico vobis quia vidua hec pauper plusqꝫ omnes misit. nā omnes hi ex abundanti sibi miserūt in munera dei: hec aūt ex eo qnod deest illi: oēm victū suū quē habuit misit. Lucas. ¶Ea que sequunt̄ dationē et acceptionē. bonū et malū. Et cū ipsius habitus sit attendere non solū dationē sed et simul acceptionem. nam attendit quod/ et cui dat hoc est qui recipit. ideo si datio: liberal'/ ac bo-

Dominus

Lucas

na est:et acceptio pariter bona erit.et contra si acceptio mala/et datio quoq mala.nā si datio bona esset et acceptio mala:contraria simul essent/assererenturq simul de eodem.nā cū datio bona esset:⁊ acceptio bona esset.atqui posita esset simul mala.et rursū cū acceptio mala:igit et datio mala.simul aūt posita esset bona.contraria igitur simul fieret/assererenturq de eodē.hoc aūt ipossibile. Q; si liberal aliorū acceptionem curat esse bonam:tanto magis suā talem esse curabit/ accipietq vnde oportebit. ¶Liberalem interdū contingit quicq erogare quibus non oportet/aut amplius/aut min⁹ q̄ oportet per excusabilem ignorantiā:q circūstātia particularis aliqua eū latebat:quā scire neq poterat/ neq tenebat.quod si postea rescisсat/dolet:sed moderate tamen et vt oportet ¶Symonidis poete sententia fuit:magis esse dolendū si quid erogetur indignis:q̄ si non erogetur dignis. ¶In paruis illiberaliter capiundis:potius notatur auarus.nā q illis non existimet se obligatū ad parem gratiā referendam:capit.magna aūt nō capit q reddere et gratiā recognoscere cogeret. Item qui magna capiūt vt tyranni:non illiberales sed potius perniciosi/impij/iniustiq dicunt. vt Dionysius Syracusanus.qui vbi auro et magnificis oblationibus templa deorū spoliauerat:in diuos iocułabat/ cachinnosq mouebat. ¶Dicunt Therentiū desiderio comediarū que in flumen ceciderant:se iā tedio vite affectū/ in flumen precipitasse.tantū sua deperibat poemata. ¶Tales qui cōnumeratas alias malicias habent: neq pprie prodigi/neq proprie illiberales:sed vtriusq nonnichil habent.nam dant vt prodigi/et accipiunt vt auari.nā si pdigalitas et illiberalitas proprie capiant:vt in vicesima prima cōclusione/ cōtraria/atq opposita sūt. ¶Insanabile/incurabile/difficulter admodū sanabile/difficulterq curabile. ¶Cyminon greci dicūt:latini cuminū legumen est quod stomacho/torminib⁹/morbis oculorum/⁊ comitiali morbo(autore Plinio)medetur. ¶Lenones/ qui spe questus turpiter meritoria exercent. ¶Nebulones/id genus leuiū hominū/aliorū fex/et nostri generis dedec⁹. ¶Feneratores qui dāt ad fenus hoc est ad vsurā/et quorū numi numos pariūt. ¶Qui dāt parua pro magnis/quidam qui paruas merces exponunt venales:et ab incautis duplū/triplū/quadruplūue recipiūt. ¶Aleator q quest⁹ causa illiberalib⁹ludis vt iactib⁹alee operā prestat. ¶Fur qui res aufert alienas. ¶Latro qui tenebrarū oportunitate nacta aliorū bona diripit. ¶De liberalitate hic prosequitur Aristoteles:que circa pecunie dationem acceptionemq virtus est fidissima dispensatrix cuius officia sunt visitare infirmos/potare sitiētes/cibare famelicos/redimere captiuos/operire nudos/colligere peregrinos/ ⁊ sepelire mortuos:virtus ad misericordiā nata/et nata misericordiā consequi. quam pauculis manifestemus exemplis. Camillus de liberalitate cōmendatur cui cum a Gallis oblatū esset aurū generose refutauit inquiens ferro non auro patriam esse seruandā.itaq liberalitas patriā seruauit:quā illiberalitas auro corrupta perdere potuisset.est eni liberalitati fides/illiberalitati vero comes perfidia. Darius xercis pater in periculis/dubijsq rebus cum pecunia opus esset:prouinciarum presides/principesq accersiri iubebat/rogabatq grauia ne tributa irrogarent:respondentibus vero ea mediocriter se habere/dimidiū vt ex questoribus soluerent precepit.pluris eni populorū gratiā:q̄ pecunie magnitudinem faciebat.nam liberalitas nullum nisi gratū pectus inhabitat. Phocion qui quinquies et quadragesies imperatoriā dignitatem legitur magna cum laude iniisse/perpetuo pauper fuit:cū facile propter summas dignitates sibi a populo traditas diues eē potuisset.cui cū multe pecunie a Philippo rege dono mitterentur nequaq accipere voluit:et hortantibus oratoribus vt si ijs facile carere posset:filijs tamen acciperet/quibus difficile esset in tanta paupertate:paternā dignitatē tueri.respōdit si similes michi erunt liberi:hic idem agellus qui me ad hanc dignitatē euexit: illos educabit. sin dissimiles:nolo his opibus eor luxuriam alere.Et hic exemplo est:liberales facile ditescere nō posse/ et plus gaudere alijs sua dispensare q̄ aliena recipere.Et ad liberalitatem paruas admodum rerum copias credidit satis esse Satyricus:ita quoq inquiens.

Camillus
Galli
Darius
Phocion
Philippus
Iuuenalis

Mensura tamen que
Sufficiat census/si quis me consulat:edam
Inquantum sitis atq fames/et frigora poscunt.
Quantum Socratici:ceperunt ante penates.
Nunq̄ aliud natura/aliud sapiens tibi dicet.
Sed nunc
Nemo petit modicis que mittebantur amicis
A Seneca.que Piso bonus/que Cotta solebat
Largiri.namq et titulis et fascibus olim
Maior habebatur donandi gloria.solum
Poscimus vt cenes ciuiliter.hoc face et esto
Esto(vt nunc multi)diues tibi/pauper amicis.

Horatius

Sed audite qui preceptis liberalitatis indigetis q̄ sana vobis Stoici preparant documenta:vt cū liberalitate liberi viuatis/vos prius apologo equi et cerui premonentes/subiungentesq.

Si qui pauperiem veritus:potiore metallis
Libertate caret:dominum vehet improbus/atq
Seruiet eternum qui paruo nesciet vti.
Imperat aut seruit collecta pecunia cuiq
Tolle querelas
Pauper enim non est cui rerum sufficit vsus.
Si capiti bene/si lateri est pedibusue tuis:nil
Diuitie poterunt regales addere maius.
Cena breuis iuuat/et prope riuum somnus in herba
Non istic oculo obliquo mea commoda quisq̄
Limat/non odio obscuro/morsuq venenat.

Archesilaus philosophus sue liberalitatis/litterarie posteritati pulchrū reliq̃t exēplū: qui cū Ctesibi- Archesilaus
us egrotaret/rerūq; inopia preangustiaret: ipm̄ visitās plenū numis sacculū clam eius puluino sub- Ctesibius
iecit: quo inuento Archesilai (inquit) hic ludus est. liberalis enī admodū erat Archesilaus / volebatq;
gratiā latere. et dicere solebat se malle liberalitatem q̃ aureā/argenteāq; supellectilem. et vtinā nunc
oēs Archesilai voto viuerēt. Xeno Cittieus adeo liberalis in recognoscendis suoꝝ preceptorū labori Xeno
bus extitit: vt cū centū peterent: ducenta tribueret. Simonides poeta ceterꝫ argumēto eē potest: huiꝰ Simonides
preclare virtutis officia/nunq̃ digno frustrari posse p̄mio. Nā cū iter ageret forte vidit mortuū quē-
dam/ignotū humi iacentē: alitibꝰ/ferisq; expositū. eū vero q̃primū inhumari diligēter curauit. verū
cū nauē conscensurꝰ esset: vidit per quietē quē sepelierat ipm̄ ammonentē ne id oīno faceret / alioquin
naufragio periturū. quod somnium: cum socijs recitasset Simonides irrisus est/solusq; in littore ipe
mansit relictus. at eius socij cum paululum a terra secessissent tempestate suborta/amissis armamen
tis/fractaq; naue/omnes periere. sic itaq; Simonides pro beneficio sepulture: vite beneficiū recepit.
Sed hec virtus aduersus duo seuissima viciorum monstra pugnat: prodigalitatem scilicet/et auari-
tiam. Prodigalitas. Apud poetas per Belides que terebratis vrnis aquas hauriunt: designari volūt Belides
ꝓdigos. qui querunt quidem/sed ꝑ luxū oīa ꝓdige fundūt. et sanabilē morbū esse ꝓdigalitatem: sacra
de filio prodigo fidem facit historia. fidem facit et Themistocles et Fabius maximꝰ. Themistocles Themisto-
enī in iuuenta adeo perdite adolescentie fuit: vt eiꝰ mater laqueo sibi mortem ꝯsciuerit. Pater aūt eiꝰ cles.
Neocles eum exheredem fecit. at hac patris ignominia ita ad bene viuendū emendatꝰ est Themisto- Fabius
cles: ratus non sine sūma industria/et laude huius infamie notā extingui posse: vt se totū hinc virtuti Neocles
dedicarit/et omni studio reipublice operū suā nauauerit: omnibus obsequiosus/officiosus omnibus/
et officio suo statim adeo errata prioris etatis emendauit: vt ei nullus anteferret: et clarissimus vixit
officijs. Identidem Fabius maximus in adolescentia corruptissimus vixit: cum autem ad etatē per-
uenit/nichil ei defuit quod ad perfectū virū pertineret. ergo O Iuuenes si quis vestrū in ꝓdigalitatē
ceciderit: exemplū resurgendi discat. Virtus enī/humana est: que ad sese venientes blāde in suos si-
nus receptat: alioquin poetam audite.

Prodigus et stultus donat que spernit/et odit. Horatius
Hec seges ingratos tulit/et feret omnibus annis.
Vir bonus et sapiens dignis se ait esse paratum
Nec tamen ignorat: quid distent era lupinis.

¶ Auaritia. Hec longe tristior pestis aduersus liberalitatem pugnat q̃ p̄mū Arismaspos in pōto vno Arismaspi.
oculo in media fronte deformes cū gryphibꝰ aurū custodiētibus armat / et cōtinue bella gerere cogit. Gryphes
Horū aūt monstroꝝ pulchrū certamen auari/et eadē quoq; pro causa se sentiāt imitari ⁊ Arismaspoꝝ Serpēs he-
gryphiūq; se glorient socios. vel querant a poetis quos ipsi efficiant auaros: respōdebūt protinꝰ per- speridum
uigilem serpentē hesperidū/ vel si malint in stygia palude Tantalum. si de eorū statu interrogent saty Tantalus
ricum: statim suam audiant insaniam. Iuuenalis

Sed quo diuitias hec per tormenta coactas
Cum furor haud dubius sit: sed manifesta phrenesis
Vt locuples moriaris: egenti viuere fato.
Interea pleno cum turget sacculus ore
Crescit amor nummi/quantum ipsa pecunia crescit.
Et minus hanc optat qui non habet.
Inde fere scelerum cause: nec plura venena
Miscuit/aut ferro grassatur sepius vllum
Humane mentis vicium/q̃ seua libido:
Indomiti census. nam diues qui fieri vult
Et cito vult fieri: sed que reuerentia legum
Quis metus/aut pudor est nunq̃ properantis auari?
Et maiore domus gemitu/maiore tumultu
Planguntur nummi q̃ funera. nemo dolores
Fingit in occasu

Ploratur lachrimis amissa pecunia veris. Et non modo plorat sed plerūq; currit ad necē. O auari Ausonius
animaduertite: elegātem poetā habetis Ausoniū gallū: vestrū fatū describentem

Qui laqueum collo nectebat repperit aurum:
Thesauriq; loco deposuit laqueum.
At qui condiderat: postq̃ non repperit aurum
Aptauit collo: quem reperit laqueum.

Ita certe digna mulcta pereūt: quos auri sacra fames ꝯtinue strāgulat. et nichil ad tantā miseriā fi-
niendā facete deesse putauit Ausoniꝰ: preter laqueū. et nimirū forte dicet aliquis: habent enī quem in
sacris litteris imitentur Iudam auarum: cuius fauces laquei constrixerunt: et cuius media crepan-
tis viscera lapsa fluxerunt: dignū profecto auaris speculum. quibus enim adempti sunt virtutis ocu-
li illis relicti sunt ad omnia turpia sensus. Et hoc monstrum principum venat capita/et nunc in esca/
nunc in poculis toxica miscet: per deum immortalem O principes hanc seuissimā beluam/hanc Pā- Pandora
doram omnium viciorum parentem ab omnibus regnis pellite. hec enim victoria vobis securam vitā
reliquet. vitam restituetis pupillis. vitam orphanis/ pauperibusq; viduis. sed cauete summopere ne
suū virus in penetralia pectorū vestrorū instillet/insanabile malum. et occurrat vobis frequenter co-
gitandus Crassus. magnus ille Crassus: qui auaritie virus afflatus Parthie sitiebat aurum: qui Crassus
cum hosti succubuisset/recisum eius caput cerebro vacuato plumbo oppletum est. tātūq; auri qui ca-

Plinius put Crassi obtulerat: a rege Parthorum recepit. Et cum Mithridates cognouisset Aquilium ducem
Aquilius contra se ob auariciam bellum suscepisse: capto Aquilio aurum in os eius liquauit. Autor Plinius.
Argumenta auarorum ¶ Sed auari quibusdam argumentis/fucatisqꝫ sententijs nituntur suum morbum defendere. Dicūt enim primo.

Lucri bonus est odor/ex re
Horatius Qualibet. illa suo sententia semper in ore.

Sed discant cui satis est quod habet: satis illum constat habere.

Si tibi nulla sitim finiret copia lymphe
Narrares medicis: quod quanto plura parasti
Tanto plura cupis. nulli ne faterier audes — Secundo dicunt
Exemplo est nobis magni formica laboris
Ore trahit quodcunqꝫ potest/atqꝫ addit aceruo.

Sed formice naturam que torpentes instruere debet: non autem auaros/non satis exploratam habent auari.

Que simul immersum contristat aquarius annum
Non vsqꝫ prorepit: et illis vtitur ante
Quesitis potiens. cum te neqꝫ feruidus estus
Dimoueat lucro/neqꝫ hiems/ignis/mare ferrum. — Tertio dicunt.
At suaue est ex magno tollere aceruo

Ouidius Sed audi auriculate Myda
Copia nulla famem releuat/sitis arida guttur
Urit/et immisso merito torqueris ab auro
Pingue sed ingenium mansit nocituraqꝫ vt ante
Rursus erunt domino stulte precordia mentis.

Horatius Nam qui tantuli eget quantum est opus: his neqꝫ limo
Turbatam haurit aquam/neqꝫ vitam amittit in vndis. — Quarto dicunt.
Nil satis est aiunt: quia (quantum habeas) sis

Sed audi medicum te incurabili morbo tentatum: destituentem
Quid facias illi? iubeas miserum esse libenter
Quatenus id facit vt quidam memoratur athenis
Sordidus/ac diues: populi contemnere voces
Sic solitus: populus me sibilat: at michi plaudo
Ipse domi/simul ac nummos contemplor in arca. — Audi insuper
Tantalus a labris sitiens fugientia captat
Flumina. quid rides? mutato nomine de te
Fabula narratur.

Quinto sacrū vatē afferūt Hesiodū ita eos (vt volunt) ammonentem.

Hesiodus Adde parum paruo/paruo superadde pusillum
Fiet et hoc magnum: infelix pelletur egestas.

Sed O homines emedullati cerebri vos Hesiodus vetat esse desides: nō aūt iubet eē auaros. qđ? Hesiodum non videtis/vos adhortantem propter vsum diuitias esse querendas? sed nunc oculos virtutis resumite/atqꝫ percipite Hesiodum.

Hymnos cane/tura ministra
Ut tibi dij faueant/immensaqꝫ copia rerum
Hinc tibi nascatur: multis vt egentibus ipse
Horatius Subuenias. hec Hesiodus. Et Horatius
Cur eget indignus quisqꝫ te diuite/quare
Templa ruunt antiqua deum/cur improbe: care
Non aliquid patrie tanto emetiris aceruo.

Sed satis infirma deprehēsa iam sunt auarorum argumenta. et nunc grata deo largitas: victrix exulta/mentibusqꝫ humanis te vberiꝰ insere. Sed hec satis pro ijs quos verba possunt ad virtutis amorem emollire/et qui melioribus sunt animis.

¶ Primū cap. sex et viginti conclusionibus/et vna diffinitione partitū est.

Primi capitis cōmētariꝰ ad litterā. ¶ Prima cōclusio. Liberalitas est in dādis/accipiēdisqꝫ pecunijs mediocritas. Nā nō laudat liberalis in rebus bellicis/neqꝫ in ijs in qbus laudat tēperās/nec in iudicijs: sed in solis dandis/capiendisqꝫ pecunijs/quāuis magis in dādis. igit in illis tū dādis tum accipiendis liberalitas: mediocritas est. et pecunias hic vocamꝰ omnia: quoꝝ extimatio mēsurat nummo. ¶ Diffinitio. Prodigalitas et illiberalitas sunt circa pecunias exuperatio atqꝫ defectus. ipsam eni illiberalitatē atqꝫ auaritiā semꝑ ijs tribuimus: q magis q̄ᵐ oportet pecunijs inhiant atqꝫ student. ¶ Secunda cōclusio. Plerūqꝫ prodigalitatē alijs vicijs cōnumeramꝰ. Nā eos qui incōtinentes viuūt/et qui per luxuriā, pecunias/patrimoniaqꝫ profligant ac liguriunt: ꝓdigos nūcupamus. et hac causa fit vt ꝓdigi/hoim flagiciosissimi esse videantur. nam multa vicia simul habent. ¶ Tertia cōclusio. Qui ita viuūt multa simul vicia tenētes: non ꝓprie/ꝓdigi noie censent. Nā ꝓdigus ꝓprie/is est: q viciū vnū aliquod habet/vt patrimoniū cōsumere. est eni ꝓdigus qui seipm ꝑdit. et videt ꝑfecto seipsum perdere/qui suum patrimonium dissipat: vnde propriam vitā debet ducere. et hoc pacto prodigalitatem ꝓprie accipimus. ¶ Quarta cōclusio. Uir liberalis omniū optime bene vtet diuitijs. Nā ijs rebꝰ quibꝰ vtimur: cōtingit et bene ⁊ male vti. diuitijs aūt vtimur. ijsdē igit cōtingit ⁊ bene ⁊ male vti. atq is singulis rebꝰ optime vtitur: qui virtutē ad bene illis rebꝰ vtendū accōmodatam possidet. igitur qui

vrtutem possidet ad bene vtendum diuitijs:et illis quoqꝫ optime vtetur. talis autem est vir liberalis:
6 igitur vir liberalis: omniũ optime diuitijs vtetur.¶ Quinta cõclusio.Uiri liberalis potius officiũ
est erogare quibus oportet: q̃ꝫ vnde oportet accipere/ ac non accipere vnde non oportet.¶ Primo.q2
vir liberalis erogando:pecunijs vtitur.accipiendo vero aut non accipiendo:non. est enĩ pecuniarum
vsus earum erogatio/datioqꝫ.acceptio vero potius:carũ cõseru[illegible]io/atqꝫ possessio:et nõ accipere neu=
trum est.ergo viri liberalis potius officiũ est erogare quibꝰ oportet:q̃ꝫ vnde oportet accipere/ et vnde
non oportet non accipere ¶ Secundo.potius virtutis est beneficia cõferre q̃ꝫ suscipere:et potius age=
re honesta/q̃ꝫ a turpibus abstinere.atqui cũ das beneficia confers/honestaqꝫ patras. id enĩ sequi ob=
scurum non est.et cum vnde oportet accipis : beneficia suscipis/ turpiaqꝫ non agis. igitur viri libe=
ralis potius officium est erogare/q̃ꝫ accipere.¶ Tertio.gratia dantis est:non autem non accipiẽtis.
potius igitur est dare q̃ꝫ vnde etiam non oportet non accipere.¶ Quarto.dantem magis laudamus:
q̃ꝫ non accipientem.¶ Quinto.facilius item est non accipere/ q̃ꝫ dare. insitum enĩ ferme homĩbus est
minus sua erogare:q̃ꝫ aliena non capere.igitur potius est dare/ q̃ꝫ non accipere. nã circa difficilius:
potius virtutis officiũ versatur.¶ Sexto. qui dant liberales dicũtur/ ob id ipm̃qꝫ laudanꝛ: qui autẽ
non accipiunt non ob liberalitatem laudanꝛ/sed ob iusticiã potius. ⁊ qui accipiunt non laudãtur plu=
rimum.¶ Septimo.liberales maxime omniũ ferme studiosorũ amantur. id enĩ ideo est quoniã ꝓsunt
in dando.igitur liberalis potius/digniusqꝫ officiũ est quibus oportet erogare:q̃ꝫ vnde oportet accipe=
re/aut non accipere vnde non oportet.¶ Sexta cõclnsio.Liberalis:honestatis gratia dat. Nã cuius=
7 libet virtutis actus honesti sunt/et honestatis gratia fiunt. liberalitas autẽ virtus est. cuius quidem
actus est dare.liberalis igitur:honestatis gratia dat.¶ Septima cõclusio.Liberalis recte dat.Nam
8 dat quibus oportet/et quot/et quando oportet/ceteraqꝫ omnia obseruat:que rectam dationẽ sequũtur.
dat igitur recte.¶ Octaua cõclusio.Liberalis delectabiliter/aut saltem sine molestia dat.Nam quod
9 per virtutem fit.delectabile est/ vel sine molestia/minime dolorem afferẽs.liberalis aũt datio ꝑ virtu=
tem fit.is enim qui dat quibus non oportet/aut non honestatis gratia/sed alia quapiam de causa:non
liberalis sed alius quidam noiatur.similiter et qui dando dolet.nã is honeste opationi pecunias ãte=
10 ponit.quodquidẽ minime ipsius est liberalis.¶ Nona cõclusio.Liberalis vir nõ capiet vnde nõ opor=
tet.Nam huiusmodi acceptio eius non est:qui pecunias non magnipendit.non autẽ magnipendit pe=
cunias liberalis.¶ Secundo.huiusmodi acceptio nõ est huius qui ad petendũ mĩme ꝓpensus est atqꝫ
procliuis.talis autem liberalis.non est enĩ beneficia cõferẽtis vt facile sibi aliorũ beneficia procuret.
11 ¶ Decima cõclusio.Liberalis est accipere vnde oportet.Nam capit ex proprijs rebus quas possidet.
12 non quidem quia id honestũ sit:sed ꝙ necessariũ est: vt dare possit¶ Undecima cõclusio.Liberalis sua
non negligit.Nam liberalis ea non negliget ex quibus opem cõpluribus afferre cupit. non autẽ qui=
busuis dabit:sed sic dabit: vt et quibus oportebit/quando/ et vbi/ honestũ esse cognouerit: dare possit.
13 ¶ Duodecima cõclusio.Liberalis est vt sic in dando excedat: vt sibi pauciora relinquat.Nã liberalis
14 non ad seipsum respicit : sed ad eos quibus erogare honestum est. ¶ Decimatertia conclusio. Nihil
vetat eum liberaliorem esse : qui pauciora largitur. Nam ipsa liberalitas pro facultatibus dicitur.
non enim in multitudine datorum/sed in dantis habitu liberalitas consistit.nihil ergo vetabit vt libe=
15 ralior sit qui pauciora dabit : si minor adest ei dandi potentia atqꝫ facultas. ¶ Decimaquarta con=
clusio.Magis liberales esse solent/qui nõ sibi cõpararũt opes:sed ab alijs accepercũt.Nã qui ab alijs
acceperunt:numq̃ꝫ indigentiã sunt experti .quapropter ad erogandũ existunt procliuiores.qui autem
sibi cõquisierunt:minus liberales euadere solent.nam magis amant omnes sua opera: vt satis argu=
16 mento sunt genitores/atqꝫ poete.¶ Decimaquinta cõclusio.Facile item non est: vt liberalis quisq̃ꝫ di=
tetur.Primo nam quo modo facile ditetur/qui neqꝫ capit/neqꝫ conseruat:quin contra ad erogandum
procliuis est.neqꝫ magnifacit per se ipsas pecunias:sed vt alijs erogare possit.non igitur facile quisq̃ꝫ
liberalis ditatur.Unde euenit vt accusetur fortuna:ꝙ ij hominũ qui maxime digni sunt/minime diui=
tias habeant.¶ Secundo.nec id iterũ sine ratione euenit.nam fieri non potest vt is diuitias cõgerat:
qui vt eas habeat curã nullam adhibet/quẽadmodũ et de ceteris rebus est.liberalis aũt diuitijs abũ=
dare parum admodum curat.et q̃ꝫuis ita sit:non sua dispensat quibus non oportet/⁊ quando nõ opor=
tet/et de ceteris cõsimilibus hoc modo.nam sic agendo/nequaq̃ꝫ liberalitatis legem seruaret:sed con=
sumptis ad ea ipsa fortune bonis/tunc cũ maxime erogare honestũ esset/atqꝫ oporteret:non posset. ve=
rum vt paulo ante dictum est:liberalis est qui pro viribus/facultatibusqꝫ erogat/et in quibus oportet.
17 ¶ Decimasexta cõclusio.Tyranni haud facile prodigi dicendi sunt. Nam qui exuperat suaqꝫ exter=
minat ꝓdigus est. atqui tyrãni nõ facile dando ac erogãdo tantã rerũ copiã quã possidẽt exhauriũt/
18 atqꝫ exuperãt. ¶ Decimaseptima cõclusio.Liberalis nonmodo dabit/erogabitqꝫ in quibus oportet/
et quod oportet:cũ in paruis/tum etiam im magnis/et cũ voluptate: verũ et accipiet vnde oportet/ et
quod oportet.Nam liberalitas mediocritas est circa dãdas/ accipiẽdasqꝫ pecunias.cũ itaqꝫ hec vir=
tus circa vtrũqꝫ sit mediocritas:faciet vtrũqꝫ vt oportet.liberalẽ enĩ dationẽ sequitur talis acceptio.
et acceptio q̃ talis nõ est cõtraria est.at ea q̃ sequũtur:sĩl in eodem sũt.simul aũt in eodem nõ fiũt ꝯtra=
ria.igiꝛ liberalis in oibus et dabit q̇bus oportet/quot oportet et delectabiliꝛ/accipietqꝫ cõsĩlr̃iter vnde
19 oportet¶ Deciaoctaua ꝯclo̾. Si preter id quod dignũ est/liberalẽ cõtigerit pecunias erogasse:dolebit
moderate tñ/atqꝫ vt oportet. Nã virtutis officiũ est:letari/atqꝫ dolere in quibus oportet/et vt oportet.
20 ¶ Decimanona conclusio. Liberalis in rebus pecuniarijs se facilẽ prestat/ et admodũ tractabilem.
Nam pecunias nõ multifacit.iccirco iacturã in illis facile tollerabit: imo magis moleste fert si quid
cum oportuit nõ erogauerit/q̃ꝫ doleat si quid erogauerit cũ minus oportuerit.neqꝫ Symonidis sentẽ=
tiã approbat.et ꝓdigus eisdẽ delinquit:qui neqꝫ letaꝛ/neqꝫ dolet in q̇bus oportet/neqꝫ vt oportet.⁊ hoc
21 amplius in sequentibus dilucebit.¶ Uigesima cõclusio.Quãuis prodigalitas et auaricia vtrũqꝫ su=

perabundantia et defectus sit/in duobus his dando scilicet et accipiendo: ille tamen superabũdantie
et defectus opposito modo sumũtur. & sub datione: sumptus/expẽsasq; facere/cõprehẽdimus. Q̃ aũt
opposito modo sumãtur: patet. nam prodigalitas in dando et non in capiendo superat: et capiendo/
atq; retinendo deficit. auaritia vero cõtra in dando deficit: et capiendo atq; retinẽdo supat/at in par-
uis capiendis tamen. ¶ Vicesimaprima conclusio. Hec duo dando excedere et capiẽdo deficere haud 22
multum in prodigo perseuerant. Nam non facile est nulla ex parte capiẽtem: diu sua cunctis profun-
dere/verum per q̃cito deficiunt sic erogantium priuatorum patrimonia. qui aũt id ipsum agunt sunt
prodigi. ¶ Vicesimasecũda conclusio. Prodigus longe/minus deterior est: auaro. Primo. nam pro- 23
digus et ad etate/et egestate cito curari potest: et se ad mediocritatem reuocare. non autem auarus.
¶ Secundo. prodigus habet ea que sunt viri liberalis. vt dat/et non accipit: q̃q̃ neutrum facit
vt oportet/atq; recte: veruntamen si ad illa recte facienda se assuefacit/vel a suo mutetur modo:
fiet vtiq; liberalis et dabit quibus oportet/et non capiet vnde non oportet. sic autem de auaro non est.
quapropter non prauis moribus videtur esse prodigus: non enim improbi/atq; ingenerosi est in dãdo
excedere et non capere: ĩprudentis tamen est/atq; stolidi. non igitur mirũ si videatur prodigus longe
minus deterior esse auaro. ¶ Tertio. cum ob predicta minus malus sit prodigus/tum ob id rursus
minus malus apparet auaro: q͛ prodigus cõpluribus prodest: auarus autem nemini/nec sibi ipsi qui-
dem. Sed hec de ijs prodigis intelligantur: qui simul illiberales nõ sunt. nam sunt pleriq; prodigorũ:
vt qui alias coniunctas habent malicias (vt iam dictum est) qui accipiunt vnde nõ oportet/et hoc ipõ
sunt illiberales. sunt autẽ tales ad capiendũ procliues ob erogandi cupiditatẽ: quodquidem prompte
facere nequeũt proprijs prorsus exhaustis rebus/et proinde aliena capere et ex alienis dare cogũtur/
simul vndecũq; possunt sine vllo discrimine capientes: q͛ ipsis nulla honestatis ratio/nullus delectus
est. dare enĩ cupiunt: sed quo modo/vel vnde nullum apud eos discrimen/nullaq; differentia est. Quo
fit vt datiões eorũ minime sint liberales. non enim sunt honeste/neq; honestatis gratia/nec vt oportet
effecte. verum nonnũq; quos esse pauperes expedit: efficiunt diuites. et illis qui moderatis sunt mori-
bus elargiunt͛ nihil: assentatoribus autẽ/& qui aliam quãpiam afferunt voluptatẽ largiuntur abũde.
Quapropter fit etiam vt talium q̃plurimi/dissoluti/intẽperantesq; euadant. nam cum facile erogẽt:
proni sunt in flagicijs sumptus facere. et quia ita viuẽdo honestatem negligunt: ad voluptates decli-
nant/precipitesq; ruunt. sicq; perditi intemperantes euadunt. ¶ Vincesimatertia conclusio. Prodigi 24
emendatio: magna diligentia prouocari debet. Nam si emendationis cura/diligentiaq; negligatur:
in superiora mala recidit. at cura/diligentiaq; adhibita: ad mediũ et ad id quod oportet tandem per- 25
ducitur. non igitur eius emendationis: diligens negligenda est cura. ¶ Vicesimaquarta conclusio.
Auaritia morbus/maliciaq; insanabilis est ¶ Primo. nã senectus/omisq; imbecillitas/auaros facit
que vitari nequeunt. ¶ Secundo. q͛ vt plurimũ magis sit hominibus insita auaritie pronitas: q̃ pro-
digalitatis. fiũt enim longe plures pecuniarum cupidi: q̃ ad dandum procliues. nihil mirum igitur
si difficilius sanatur ¶ Tertio. longe extenditur auaritie morbus/multosq; modos habet: quibus ir-
retit/ac illaqueat/et quos vitare admodum difficile est. et cum in duobus (vt summatim dicatur) con-
sistat vt in defectione dandi/et exuperatione capiendi: non tamen omnibus integra aduenit/sed inter-
dum discinditur. nam sunt qui in capiendo excedunt/et alij in dando deficiunt/et ij omnes quos voca-
mus parcos/tenaces/aridos: in dando deficiunt sed neq; aliena cupiunt/neq; accipere volunt. et eorũ
quidam dando deficiunt: quandã modestie fingentes apparentiam et cautelle/abstinẽdi a rebus tur-
pibus. nam videntur quidam vel saltem aiunt ob id se sua custodire/ne cogantur aliquãdo turpe ali-
quid penuria/indigentiaq; cõmittere. et de numero eorum est ille qui cumini sector appellatur/et qui-
uis huiusmodi: qui ab exuperatione nihil dandi cuiq;: nomẽ sibi retinet. alij ob metum abstinent alie-
nis: q͛ facile non putant se aliena capere/et alios non capere sua: ideoq; nec accipere ab ipis/neq; illis
quicq; dare placet. alij rursus sunt q̃ in capiẽdo exuperãt: vndiq; et quodcũq; accipiẽtes. quales sunt
ij qui illiberalia exercent opera: vt lenones/et id genus nebulonum omnes/et feneratores/et qui dant
parua pro magnis. hi enim omnes accipiunt vnde non oportet/et quantũ non oportet. atq; hi omnes
in hoc conueniunt: q͛ omnia turpi lucro comparant/q͛q; omnes gratia lucri et huiusce quidem paruĩ
probra sustinent/et infamiam. Nam illi qui grandia vnde non oportet capiunt: ceu tyranni hostiliter
vrbes inuadentes/easq; diripientes/et spoliantes templa: non illiberales/sed improbi/sed impij/sed
iniusti potius dicuntur. ¶ Vicesimaquinta conclusio. Aleatores/fures/et latrones illiberales sunt. 26
nam hi omnes turpi in lucro versantur. omnia enim gratia questus agunt: eiusq; gratia vtriq; alea-
tores quidẽ/ac fures/latronesq; sustinent probra. nam aleatores ab amicis: quibus potius dare opor-
teret/lucrantur. et fures ipsi/ac latrones extrema pericula: questus gratia subeunt. vtriq; igitur vnde
non oportet lucrari volentes: sordido/turpiq; in lucro occupãtur. et omnis talis actus illiberalis est.
igitur huiusmodi aleatores/furesq;/ac latrones sunt illiberales. ¶ Vincesimasexta cõclusio. Non ab 27
re illiberalitas magis liberalitati contraria est: q̃ ipsa prodigalitas. Nam maius malum est illibe-
ralitas/q̃ prodigalitas. & magis illiberalitate peccant homines: q̃ prodigalitate. merito igitnr illi-
beralitas liberalitati magis contraria ponenda est: q̃ ipsa prodigalitas. Sed de liberalitate & vicijs
ipsi contrarijs: hactenus dicum sit abunde.

Cap. II.

Onsequens autem esse videtur et de magnificentia pertractare. Videtur enim 28
c et ipsa virtus quedam circa pecunias esse. non tamen sese extendit vt liberalitas
ad omẽs pecuniarios actus: sed ad sumptus tantũ ¶ Atq; in his ipis liberalita- 29
tẽ exuperat magnitudine. Nã vt ipm nomẽ subsignificat: decens fit per ipam in magni-

30 tudine sumptus. ¶ Magnitudo autē est ad aliquid. Nō enī idē sumptus triremis/ et
spectaculorū prefectū decet. decens igit᷑ est et ad ip̄m/ et in quo/ et circa que fit. Qui ve=
ro paruis in rebus/ aut mediocribus pro dignitate sumptus facit (qualis est ille q̄ dicit
Atq; ego sepe dedi peregere venientibus vltro)
non dicitur magnificus: sed is qui ī magnis. Nam magnificus quidē liberalis est. at li=
31 beralis non cōtinuo magnificus est ¶ Talis aūt habitus defectio quidem: circa decorū/
pusillitas nuncupat᷑. exuperatio vero sorditas: et circa decorū ruditas appellat᷑: et q̄t
sunt tales/ non circa que oportet exuperantes magnitudine: sed in quibus non oportet
et quēadmodum non oportet: querentes sibi splendorē/ de quibus posterius dicemus.
32 ¶ Magnificus aūt scienti similis est. Nam decorū ip̄m contemplari potest: et magnos
33 concinne facere sumptus. ¶ Ut enī in principio diximus: habitus operationibus/ et ijs
quorū est definitur. Sumptus igitur magnifici magni sunt et decētes: talia aūt & opera
sunt. sic enī magnus erit sumptus et decēs ad opus. Ut sumptu quidē opus/ opere ve=
34 ro dignus sit sumptus/ vel etiam exuperet. ¶ Atqui magnificus honestatis causa tales
35 faciet sumptus. hoc enī omibus est cōmune virtutibus ¶ Et etiam cū voluptate/ et sine
parcimonia erogando. exacta nāq; ratio ad pusillitatē nimirū attinet. Atq; potius quo=
nam pacto pulcherrimū/ maximeq; decens fuerit ip̄m opus considerabit/ q̄ quanti cō=
36 stiterit: quonā modo confectū/ q̄ per minimos fuerit sumptus ¶ Necesse est igitur ip̄m
magnificū liberalē etiā esse. Etenī liberalis sumptus faciet quos oportet/ et vt oportet.
37 in his aūt est magnū ip̄m magnifici/ vt magnitudo circa hec liberalitatis. ¶ Et ab eq̄li
sumptu magnificentius faciet opus. Non enī eadē est virtus rei que possidet᷑ et operis.
etenim illa quidem est ea que q̄plurimo precio digna est/ & preciosissima: vt aurū. opus
autem quod magnū est atq; pulchrū. talis enī operis aspectus est admirabilis. at quod
38 est magnificū est admirabile. atq; virtus operis est magnificētia in magnitudīe. ¶ Sūt
autem īpense quas dicim⁹ ipsa honorabilia: vt ea que deorū/ heroūq; causa fiunt. dedi=
cationes inq̄/ et extructiōes/ ac sacrificia/ et circa omne diuinū. Et ea que ad republicā
liberaliter fiunt: vt si aliquo in loco ludos splēdide facere oportere putāt: aut prefectu=
ras subire nauiū: aut etiā epulū plublicū exibere. atq; in vniūsis (vt diximus) et ad agē=
tem habetur respectus quisnā sit: et quas habeat facultates. digna enī his esse oportet.
39 et non solū opus: verū et ip̄m facientē decere. ¶ Quocirca pauper nō erit magnificus:
quippe cum ei non sint ea e quibus multos decore faciat sumptus. Qui vero aggredit᷑/
fatuus est. nam preter dignitatē facit et id quod oportet. id vero quod recte sese habet
40 a virtute emergit. ¶ Decent autē et eos quibus talia antecedūt aut per seipsos/ aut per
maiores/ aut per eos ad quos ipsi se referūt/ ꝓpinquitatis aliqua ratiōe. et nobiles etiā/
et gloriosos: et quotq̄t sunt huiuscemodi. Hec enī vniuersa amplitudinē habēt & digni=
tatem: maxime igitur talis est ipse magnificus: et ī talibus īpensis versatur ipsa magni=
41 ficentia/ quēadmodū diximus. et maxīe enī/ et honorabilissime sunt. ¶ Priuatarū autē
ee pertinent ad magnificū que semel fiūt: vt nuptie/ et si quid aliud tale. Et si circa aliq̄d
tota ciuitas: aut qui sunt in dignitatibus studeant: et circa hospitū susceptiones/ et mis=
siones/ et munera. nō enī ad seip̄m: sed ad publica sumptus facere magnificus solet. ip̄a
42 autem munera simile quid habent ijs que dijs dedicantur. ¶ Ad magnificū etiā ꝑtinet
et domū a se extructā (vt diuitias) decenter habere. Est enī quoddā et hec ornamentū.
et item in ijs magis operibus sumptus facere: que diuturno tēpore persistere possunt.
43 hec enim sunt maxime pulchra. ¶ Atq; in singulis decorū ip̄m seruare. Non enī eadem
dijs/ et hominibus/ et ad templum/ atq; sepulchrū accōmodantur. est autem vnusquisq;
sumptus magnifici suo in genere magnus. et magnificētissimus quidē is est/ qui est ma=
gnus in magno. hic autem is qui est in his magnus. Et differt magnū quod est in ope=
a magno quod est in sumptu. pila nāq; pulcherrima: aut pulcherrimus vrceus/ puerilis
quidem muneris magnificentiā habet: preciū aūt eius pusillū est/ atq; illiberale. Qua=
propter magnifici est quocūq; in genere faciat: magnifice facere. tale namq; neq; facile
superari potest: et sese habet vt sumpt⁹ dignitas postulat. talis est igit᷑ ip̄e magnificus.
44 ¶ Is autem qui exuperat atq; sordidus/ sumpt⁹ faciēdo vltra id quod oportet/ exupe=
rat: vt dictū est. Nam paruis in rebus multa consumit/ et splendorem incōcinne captat:

nunc iis qui pecunias cõferunt ad conuiuia sibi paranda nuptiali apparatu epulũ prebens: nunc subministrans comedis/ exibens in eorũ transitu purpurã. vt facere Megarenses consueuerunt: et omnia talia non honestatis/ sed ostentationis diuitiarum causa facit/ et vt admiratione propter hec (vt putat) afficiatur. Atq; vbi quidem multos facere sumptus oportet: paruos facit/ vbi vero opus est paruis: magnos. Pusillus autem in decoro circa vniuersa deficit. et maximis factis sumptibus in paruo perdit decorum. et quicquid facit/ tarde/ differendoq; facit. Consideratq; quonam pacto q̃ minimos faciat sumptus. et etiam queritur: cunctaq; maiora q̃ oportet se facere putat. Sunt igitur hi duo habitus vicia quidem. non tamen afferunt probra: propterea ꝙ neq; detrimento sunt alijs: neq; nimium sunt deformes.

¶ Secundi capitis note. ¶ Triremis: nauis tris ordines remorũ habens ¶ Prefectus: cui totũ moderationis publicũ onus cõmissum est/ totaq; autoritas ¶ Q; sumptus ipse opere dignus esse debeat vel etiã opus sumptũ superare in magnifica regie solis descriptione: notauit Ouidius. *[Ouidius]*

Regia solis erat sublimibus alta colũnis
Clara micante auro/ flammasq; imitante pyropo.
Cuius ebur nitidum fastidia summa tegebat.
Argenti bifores radiabant lumine value.
Materiam superabat opus.

¶ Semel/ admodũ raro: vt cũ nuptie celebrantur/ aut aliquid simile: vt quis nouã dignitatem init/ aut in aliqua litteraria professione comes asciscitur/ et talia huiusmodi. ¶ Magnificus is in magno magnus est: qui in opere magno magnos sumptus facit/ singulis ijs quibus accommodantur in magnitudine respondentibus ¶ Pila/ spherula lusoria. ¶ Urceus/ vas quo aqua in vrnam funditur ¶ Histrio/ mimus qui aliorum dicta/ factaue sine reuerẽtia imitatur/ ac fingit. ¶ Comedus qui comedias in scena representat. ¶ Megara vrbs media inter Peloponesum/ atticam/ et Boetiam sita: a qua dicti sunt Megarenses. ¶ Hic de magnificentia proseqtur Aristoteles que circa sũptuũ magnitudies mediocritatẽ seruat ad duo potissimũ se extendẽs: ad dei cultũ/ et ad rẽpublicam. ad dei quidem cultũ magnifica sacrificia/ magnificas sanctorũ edes (que toto visuntur in orbe) hec preparat virtus. ad rem vero publicam magnifica offerũtur munera/ magnifica celebrãtur conuiuia/ magnifici ludi/ magnifice vrbes/ magnifica ad rei publice moderamẽ erigũtur palatia et magnifice ad locorũ tuitionem extructe reperiũtur arces. hinc illud magnificũ Sydonie Didonis ad Eneam conuiuium inducit Uirgilius. *[Uirgilius]*

[Dido] Quinquaginta intus famule quibus ordine longo
[Eneas] Cura penũ struere/ et flammis adolere penates.
Centum alie/ totidẽq; pares etate ministri
Qui dapibus mensas onerant/ et pocula ponũt
Necnon et Tyrij per limina leta frequentes
Cõuenere: thoris iussi discũbere pictis.
Mirantur dona Enee/ mirantur Julum
Flagrãtisq; dei vultus/ simulataq; verba
Palamq; et picto croceum velamen achanto.

[Salomon] Sed si verum magnificum desideratis sacre littere vobis dabunt/ Salomonem scilicet magnificum dei templum extruentem: vbi in dies oneribus portandis septuaginta milia virorũ occupata desudabant/ et octoginta milia latomorũ operi insistebant. in quo peracto non solũ solennem hecatomben: sed et onium et boum innumeram/ multitudinem deo victimas obtulit. vbi clamat ad deum si enim celi celorum te capere nõ possunt: quanto magis domus hec quam edificaui tibi. bene enim maximis virtutibus vtitur: qui ad maxima et natura dignissima totam intentionem suam conuertit. nihil enim in hoc sensibili mundo preter animũ et virtutes magnum esse putetis: hec enĩ virtus summopere claros/ principesq; decet: sed qui sapientũ sint similes. quod exemplo Alexander Macedo prodidit. *[Alexander]* Cũ enĩ dimocrates Architectus peritissimus illi polliceretur in magnificẽtie sue argumentũ mõtem Athon in virilem statuam se formaturũ: cuius leua/ vrbis amplissima menia sustentaret/ dextera vero pateram teneret/ que montis flumina receptaret/ profundaretq; in mare: magnificum profecto et immortali memoria Alexandri opus dignum: quesiuit tum Alexander essent ne agri. qui re frumentaria ciuitatem alerent. *[Dimocrates]* cum respondisset Dimocrates subuectionibus marinis opus esse: subiunxit Alexander iudicium suum de ciuitate faciunda non esse probandum. Itaq; exemplo est Alexãder/ magnificũ opus: non esse nisi a sapiente viro tentandũ. ¶ Huic preclarissime virtuti duo vicia sorditas/ et pusillitas opponũtur. Sorditas. *[Plinius]* Cui non auditum est sordidum Cleopatre Egypti regine obsonium *[Cleopatra]* que Antonio magnificentiam suam astruere volens: dixit se vna cena centies sestertiũ absumpturã/ *[Antonius]* quod cupiebat cognoscere Antonius. nam id fieri posse non arbitrabatur/ et proinde id negabat: illa *[Plancus]* vero confirmabat. et sponsiones facte sunt/ delectusq; L. Plancus sponsionis iudex. postero autem die iudicium expectabatur/ magnificaq; cena. Sed Cleopatra quotidianam Antonio apposuit irridenti/ computationemq; postulanti. at illa taxationem confirmans se solam et in cena centies sestertium cenaturam dixit. duo fuere maximi vniones per omne euum. vtrumq; possedit Cleopatra per manus orientis regum sibi traditos. itaq; inferri secũdam mensam iussit. et ex precepto/ ministri vnũ tantum vas ante eam posuere aceti: cuius asperitas/ visq;: in tabem margaritas resoluit. gerebatq; tum auribus maxime singulare illud et vere vnicum nature opus: itaq; spectante Antonio quidnam esset actura: detractũ alterũ mersit in aceto/ ac liquefactũ obsorbuit. iiecitq; alteri manũ L. Plancus

iudex sponsionis eius (eum quoq; paranti simili modo absumere) victū Antonium pronunciauit ho-
mine quidem irato. Plinius. id sordidū est Cleopatre cōuiuiū: quo vno morsu vnius regni absumpsit
opes. Itaq; euenit vt multi sint sordidi/ multiq; pusilli: pauci vero euadant magnifici.
¶ Secundū cap. quindecim cōclusionibus/ vna diffinitione/ et vno correlario partitū est.
28 Secundi Capitis cōmentarius ad litterā. ¶ Prima cōclusio. De magnificentia cōsequēter discu-
tere consentaneū esse videtur. Hoc enī ideo est: q̄ magnificentia quedā virtus est circa pecunias vt et
liberalitas. attamen nō ita ad omēs res pecuniarias vt liberalitas se diffundit: sed ad sumptus solū.
29 ¶ Secunda cōclusio. In sumptibus ipsis magnificentia: cōmunē magnitudine superat liberalitatē.
30 Nam vt ipm nomē designat: in ea decēs fit in magnitudie sumptus ¶ Tertia ɔclo. Decens sumptus:
et ad ipm qui facit/ et in quo/ et circa que fit attendi debet. Nam sumptuū magnitudo ad aliquid est.
non enim idem sumptus decet prefectū triremis/ ⁊ spectaculorum prefectū. est igitur decens sumptus
et ad ipm/ et circa que fit: attēdēdus. et qui in paruis rebus aut mediocribus/ sumptus pro dignitate
facit: qualis ille fingitur qui ita dicit.
Atq; ego sepe dedi peregre venientibus vltro.
Non dicitur magnificus: sed solū ille qui in magnis. nā etsi magnificus omnis/ liberalis est: nō tamē
31 continuo contra efficitur: vt omis liberalis sit ⁊ magnificus ¶ Diffinitio. Pusillitas/ paruificētiaq;
atq; modicitas dicitur: circa hmōi magnificos sumptus/ defectus. et exuperatio noiatur sorditas/
circaq; decorū ruditas. sed quot modis sunt tales exuperantes magnitudine: non circa que oportet/
sed in quibus non oportet/ et quēadmodum nō oportet/ splendorem sibi conquirentes: adhuc posterior
32 futurus est sermo. ¶ Quarta cōclusio. Magnificus scienti ꝓsimilis est. Nam quid decens/ quidq; de-
33 corum sit intelligit: et magnos sumptus pro dignitate/ atq; vt cōuenit facit. ¶ Quinta cōclusio. Ma-
gnifici opera magna sunt/ et decentia. Nā vt prius notū factū est: habitus opatiōibus determinat̄/ et
ijs quorū est habitus. at magnifici habitus magnus est atq; decens/ ⁊ sumptus magni atq; decentes.
talia igit̄ sunt et eius opa. sic enī sumptū magnū esse oportet: vt cōueniat operi/ vt et opus ipm sumptu
34 dignū sit/ et sumptus ipse opere dignus/ vel etiā opus: sumptus exuperet ¶ Sexta cōclusio. Magni-
ficus magnos sumptus/ honestatis facit gratia. Nam honestatis gratia agere: cōmune oibus virtuti-
35 bus est. ¶ Septima cōclō. Eosdē item faciet et cū voluptate/ et sine parcimonia. Cū voluptate agere
cōmune est omnibus virtutib⁹. q̄ aūt sine parcimonia/ ideo est: q̄ exacta sumptuū ratio/ supputatiōisq;
36 diligētia/ ad pusillitatē potius pertinet. verū ipe magnificus magis cogitabit/ queadmodū pulcher-
rimū/ decētissimūq; fiat opus/ q̄ quāti cōstet/ et q̄ in eo cōficiēdo sumptus faciat q̄minimos ¶ Octaua
cōclusio. Ut magnificus in suis agendis liberalis sit: oportet. Nā liberalis et in magnis ⁊ in paruis:
sumptus facit quos oportet/ et vt oportet. et quod in sumptibus magnū est: ipius magnifici est. at hu-
iusmodi circa sumptus decens magnitudo: sine liberalitate non est. in suis igit̄ agendis magnificus:
37 liberalis est ¶ Nona cōclusio. A sumptuū equalitate: magnificus/ magnificētius parat opus. Nā nō
eadem est virtus possessionis et operis: sed possessionis virtus est: que curat vt ea cōparet̄ possessio/ que
plurimi digna/ multoq; precio est: vt aurū. et virtus operis est: que curat vt ipm magnū sit/ atq; deco-
rum. sic enī admiratiōe sui trahit aspectus. et quod magnificū est. admirabile est. et hmōi opis in ma-
gnitudine admirabilis: magnificētia virtus est. nihil mirū igit̄ si magnificus/ habēs magnifici ope-
38 ris virtutē: ab equalitate sumptus magnificētius ceteris parat opus ¶ Decima cōclusio. In omnibus
ad magnificentiā pertinentibus: respectus ad ipm agentē habēdus est/ quis nā ipe sit/ et quibus pre-
ditus facultatibus. Nā quosdā sumptus honorificos esse dicimus: vt in rebus que diuinorū numinū
causa fiunt: qualia sunt dedicationes/ delubrorū extructiones/ et sacrificia. et omnino circa rem oēm
diuinā/ et publicā: magnificētia est. vt si quo in loco ludi publici sunt magnifice instaurandi/ aut pre-
fecture nauiū suscipiende/ ant publicū epulū exibendū et in his omnibus/ et reliquis vt et iam etiā di-
ctum est: ipius agentis ratio habenda est/ quis sit/ et quas habeat erogādi facultates. nā opera digna
facultatibus/ illisq; respondētia esse oportet: et nō solum opus dignū esse sat est: sed et oportet ipm fa-
39 cientē esse decentē. ¶ Correlariū. Quapropter pauperi non incūbit esse magnificū. Nam nō ei ee sup-
petunt facultates ex quibus magnos pro dignitate/ atq; decentia: faciat sumptus. q̄ si quis paup̄/ talē
aggreditur ꝓuinciā: merito fatuus/ despiēsq; reputetur. nā preter dignitatē/ atq; decentiā id aggre-
40 ditur. at vero quod recte tentandū est: a virtute ꝓficiscitur. ¶ Undecima cōclusio. Magnifica aggre-
di opera eos decet: qui ex antecessorib⁹ tales facultates acceperūt/ aut per seipos/ aut per suos maio-
res/ aut eos ad quos se aliqua sanguinis ꝓpinquitate referunt/ id possunt: et summati nobiles / et glo-
riosos et eiusmodi quotquot sunt omēs. Nam hi omnes amplitudinē habent/ et dignitatē sufficientē.
igitur maxīe decet talē quēcūq;/ esse magnificū. in talib; enī ipensis quas ipi facere possūt: maxīe (vt
41 dicū est) magnificētia versat̄. sunt enī maxīe/ atq; honorificētissime. ¶ Duodecima ɔclo. In priuatis
rebus semel instar magnifici: magnos sumptus facere expedit. vt cū fiūt nuptie/ aut aliqd tale: itē cū
totaaliqua ciuitas circa aliqd studeat/ aut qui honores sunt adepti/ et eū quid simile fit: circa hospitū
susceptiones/ retributiones/ et munerationes. nā magnificus nō ad seipm magnificus est: sed ad pu-
42 blica/ sumptus facere solet. et magnifici munera simile aliquid habēt ijs que deo sacrant̄. ¶ Decima-
tertia ɔclusio. Magnifici est etiā domū sibi cōstructā habere/ suis diuitijs congruentē. et in ijs magis
sumptus facere que diutius facta ꝑmanere possunt. nā domus ꝑclare cōstructa ornamēto est. et omnia
43 que diuturniore tēpore ꝑsistere possunt: optima sunt. ¶ Decimaquarta ɔclo. Magnificus in singulis
dignitatē/ decorūq; ipm seruat. Nā non eadē dijs/ hoibus/ tēploq; et sepulchro: accōmodari debet. sed
vnusquisq; magnifici actus: in suo genere magnus est. et longe oim magnificentissimus is est: qui in
magno magnus est. reliquus aūt magnificus est: q̄ in alijs vtcūq; magnus est. et differt magnū illud
quod est in opere: et magnum quod est in sumptu. nam pulcherrima pila/ aut pulcherrimus vrceolus:
magnū habet in opere/ et ad puerile donū magnificentiā. sumptus aūt ⁊ preciū exiguolū est/ et illibe-
rales. magnificus igitur quocūq; in genere magnifice agit/ et dignitatē seruat. qui enī talis est non

facile superari potest: et in singulis sese habet vt sumptus dignitatis postulat. ex ijs itaqꝫ satis licet
qualis magnificus sit/agnoscere. ¶ Decimaquinta cõclusio. Circa decorũ ruditas/et pusillitas duo 44
hi habitus vicia sunt: sed suis autoribus haud multũ ꝓbra afferũt. Nã is qui circa magnos sumptus
excedit: sordidus est/sumptus faciendo: vltra id quod dignũ est/atqꝫ oportet: exuperans/quẽadmodũ
pretactũ est. nã paruis in rebus/sumptũ grandẽ copiã cõsumit/et splẽdorẽ cõtra decentiã captat: nũc
ijs (qui ipm in ꝯuiuiis recipiẽtes aliquid pecuniarũ expenderũt) nuptiali quodã apparatu epulũ pre-
bens/nũc histrionibus/atqꝫ comedis sordide tribuẽs: et in eorũ trãsitu purpurã substernẽs vt et Me-
garenses facere cõsueuerũt. et omia hec nõ honestatis/sed ostentatiõis diuitiarũ gratia facit: et vt ea
ipsa faciendo: hoies (quẽadmodũ sua fert opinio) ad admirationẽ sui trahat/alliciatqꝫ. atqꝫ vbi mul-
tos sũptus facere deceret: paucos quidẽ facit. vbi vero paruis opus est: tũ facit ipe magnos. Et pu-
sillus in oibus deficit. ⁊ in maximis sũptibus ꝓpter (nescio quid paruũ) ꝑdit decorũ. et quicquid agit:
tardus est/atqꝫ differens/morasqꝫ prorogans: semper in aimo versans quonam modo in eo quod pa-
rat/q̃ minimũ expendat. et hoc ipm cũ querelis agit/cũctaqꝫ maiorẽ q̃ oporteat sumptũ se facere pu-
tat. sunt igitur hi duo habitus vicia: et cũ alijs detrimẽto nõ sint/ neqꝫ nimiũ sint deformes: aut multũ
suis autoribus probra afferre equũ est. Et de magnificẽtia/eiusqꝫ oppositis vicijs hactenus.

Cap. III.

Agnanimitas autem circa magna quidem: vel ex ipso nomine versari videtur. 45
m circa que vero versatur/primũ accipiamus oportet. Atqꝫ nihil refert: siue habi-
tum ipsum/siue eũ cõsideremus qui habitũ habet. videtur itaqꝫ magnanimus
is esse: qui magnis est dignus/et dignũ sese magnis esse censet. qui nãqꝫ nõ pro dignita-
te hoc facit: stolidus est. at eorũ qui prediti sunt virtute/ nemo demens/ nemo stolidus
est. is igitur quẽ diximus: magnanimus est. ¶ Qui namqꝫ parua meret: et hisce dignũ 46
seipsum censet: modestus quidẽ/at non magnanimus est. magnanimitas eni in magni-
tudine: sicut et pulchritudo corpore in magno cõsistit: parui vero vrbani quidem sunt/
et membris appositi: sed nõ pulchri. ¶ Js aũt qui est indignus: et magnis dignũ seipm 47
censet/est lentus. Non est autem omnis lentus: qui maioribus q̃ meretur dignũ seipm
censet. At is qui se dignũ minoribus q̃ dignũ sit cẽset: pusillanimus est. siue magna/si-
ue mediocria mereatur: siue parua quidẽ/ minoribus vero seipm dignũ esse existimet.
at maxime videbitur is qui magnis est dign⁹. quid eni faceret: si tãtis nõ esset dignus?
¶ Est igitur ipse magnanimus: magnitudine quidem extremus/ratione aũt eius quod 48
oportet medius. dignũ eni eo seipm censet/quod ad dignitatẽ suã accõmodat. Jlli ve-
ro exuperãt: et deficiunt/ꝙ si magnis se dignũ censeat: et sit dignus/ et maxie maximis.
¶ Circa vnũ: maxime versabit ipse. Dignitas aũt ad externa dicit bona. maximũ vero 49
id asseuerant omnes esse: quod dijs ipsis tribuimus/⁊ quod maxime homines qui sunt
in dignitate: affectant/ quodqꝫ dari premiũ ob res pulcherrimas solet. tale autẽ est ipse
honor. hoc est eni bonorũ maximũ: sed externorũ. circa igit honores ⁊ inhonoratiões:
magnanimus vt oportet versat. ¶ Et sine etiã ratione: magnanimi circa honores esse
videntur. viri namqꝫ magni: maxime seipsos dignos esse honore pro dignitate censent.
Sed pusillanimus/deficit tam ad seipm: q̃ ad ipsius magnanimi dignitatẽ. Lentus aũt
respectu quidẽ sui exuperat. nõ tamen ipm magnanimũ. ¶ Atqui magnanim⁹ ipse/ cũ 50
sit maximis dignus: fuerit optimus sane. Melior eni: maiora semp meret/et optimus:
maxima. ¶ Eũ ergo qui vere magni est animi: bonũ esse oportet. Atqꝫ magnanimi vi- 51
debitur id esse: quod est i vnaquaqꝫ virtute magnũ. nulloqꝫ pacto magnanimo cõpetit:
aggresso ꝑicula fugã ob timorẽ arripere: aut iniuriã facere. gratia nãqꝫ cui⁹ is aget tur-
pia: cui nihil est magnũ? singula vero cõsiderãti magnanim⁹/ si nõ sit bonus: ridiculus
omnino videbitur. nec etiã dign⁹ erit honore: si prauus sit. quippe cũ honor premium
sit virtutis/ac bonis hominibus tribuatur. ¶ Videt igitur ipsa magnitudo animi: tãq̃ 52
ornamentũ quoddã esse virtutũ. Nã maiores efficit ipsas: et sine illis ipsa non fit. quã-
obrem difficile est vere magnanimũ esse. nõ eni esse potest/si nõ ois ꝓbitas assit ¶ Ma- 53
gnitudo igit animi: maxie circa honores et inhonorationes versat. Atqꝫ magnanimus
pro iis quidẽ honoribus q̇ et magni sunt: et a studiosis hoibus offerũtur/ moderate le-
tabitur/tãq̃ accõmodatos sibi: vel minores etiã adipiscẽs. virtute eni accumulata: nul-
lus dign⁹ honor fieri potest. acceptabit tamẽ: q2 maiora nequeũt exhiberi. Sed eos ho-
nores quos q̇uis hoies ⁊ paruis tribuũt: paruipẽdet omino. nõ est eni his dignus. Si-
militer et id qđ est honori cõtrariũ: non eni iure fuerit circa ipm. vt igit dictũ est/vir ma-
gnanimus: maxime circa honores versat. ¶ Et circa tamen diuitias/ et potestatem/et 54

omnem prosperitatem: aduersitatemq; fortune/ quocūq; euenerit modo: moderate sese
habebit. Et neq; vehementer in prosperitate letabitur : neq; nimiū in aduersitate dole=
bit. neq; enim circa honorem ita sese habet: qui quidē maximū bonū est. ¶ Potestates
enim diuitieq; ꝓpter honorem expetūtur. itaq; qui hec habent: per ipsa honoribus affi=
ci volūt. cui igitur et honor est paruū: huic et cetera parua sunt. quapropter ipi magna=
55 nimi: contēptores esse videntur. ¶ Uidentur autē et prosperitates fortune: ad magna=
nimitatē cōducere. Nobiles enī ⁊ ij qui sunt in potestatibus cōstituti/ vel diuites: digni
censentur honore. ¶ In excellentia namq; cōsistunt. atq; omne bonū quod excellit: di=
gnum est magis honore. quapropter et talia: magis magnanimos faciūt. ¶ A quibus=
dam enim honorātur: re autem vera/ solus bonus est honorabilis. atq; ij quidē quibus
56 insunt ambo: digni magis honore censentur. ¶ Qui vero sine virtute talia bona habēt:
ij non iure seipsos dignos magnis honoribus censent: neq; magnanimi recte dicuntur.
Non enim sunt hec: sine accumulata virtute. contēptores autē/ petulantesq; fiunt. non
est enim facile: sine virtute moderate res ferre secundas. Atq; cū equabiliter ferre non
possint/ putentq; se ceteris antecellere: illos quidem despiciunt. ¶ Ipsi vero quicquid
contigerit/ agunt. imitantur enim magnanimum: etsi similes ei non sunt. idq; faciunt in
quibus possunt. ¶ Ea igitur que a virtute proficiscūtur: non agunt. Despiciunt autem
57 ceteros. sed magnanim⁹ iure despicit. opinat enī vere. vulgus aūt vt cōtingit ¶ Nō aūt
parua pericula subit: nec periculorū est cupidus/ ꝓpterea ꝙ res paucas multifacit. sed
subit magna. atq; cū in periculo versatur: vite sue nō parcit/ quasi non sit dignū omino
58 viuere. ¶ Est etiam talis: vt beneficia cōferat. Et pudeat ipsum : si suscipiat beneficia.
Illud enī superioris est: hoc inferioris. et in retribuendo: maiora beneficia cōferat. hoc
59 enim pacto debitor insuper fiet is: qui primus cōtulit/ atq; suscipiet beneficiū. ¶ Uide=
tur etiam et eorū quidē meminisse: in quos beneficia cōtulit. eorū autem non meminisse
a quibus ipse suscepit. Est enim is qui suscepit: inferior eo qui cōtulit beneficiū. ipse ve=
ro vult superior esse. et cū voluptate quidē audit ea que contulit : sine autem voluptate
ea que ipse accepit. Quapropter et Thetis non enarrat bńficia Joui/ nec Atheniēsibus
60 Lacedemonij que contulerūt in illos: sed que susceperunt ab illis. ¶ Est etiam magna=
nimi: neminis/ aut vix indigere. subministrare autem: prompte. Et ad eos quidem ho=
mines qui in dignitate sunt constituti: ꝓsperitatibusq; vtuntur fortune/ magnū esse/ ad
medios autem mediocrem. Illos enim superare : difficile est et gloriosum/ hos autem
facile. et inter illos quidem gloriari: nō est ingenerosum. inter humiles autē est impor=
61 tunum: quemadmodum viribus contra imbecillos contendere. ¶ Est etiam magnani=
mi: non adire ea que afficiuntur honore/ et vbi alij primas occupant partes. et ociosum
esse ac tardum: nisi vbi magnus est honos/ vel opus et paucas quidem agēdas res ag=
62 gredi: magnas autem et preclaras ¶ Necesse est etiam palam ipsum: tam odisse/ ꝙ etiā
63 amare. quippe cū metuētis sit occultare ¶ Et magis ipsi cure veritatē/ ꝙ opinionē esse:
et aperta loqui ac agere/ est enī hoc cōtēptoris. quaprop vtit libertate. est enī et liber=
tate vtentis. Quapropter contēptor est/ et etiā verax: nisi dissimulatiōe vtatur: qua qui=
dem ad multitudinem vtitur. et non posse ad alium viuere nisi ad solum amicū: est enim
seruile. Quapropter et omnes adulatores seruiles sunt: et omnes humiles adulatores.
64 ¶ Nec est procliuis ad admirandum. Nihil enim apud ipsum est magnum nec est sibi
mali memor illati. non est enī magnanimi meminisse presertim mala: sed potius despi=
65 cere. ¶ Nec de homibus loquit. Etenī neq; de seipso: neq; de alio dicet. nec enī vt lau=
66 detur ipse: nec vt alij repħendātur: est ipi cure. ¶ Nec rursus est laudator. Iccirco nec
67 maledicus/ ne in inimicos quidē: nisi ob contumeliā. ¶ De necessarijs pterea rebus vel
paruis: minime est q̄rulus/ et ad precādum ꝓcliuis. est enī studētis: circa hec ita sese ha=
68 bere. ¶ Est etiā talis: vt res magis pulchras/ sineq; fructu: ꝙ fructuosas/ vtilesq; possi=
69 deat. Est enī magis sufficiētis. ¶ Insup ipius magnanimi: motus tardus esse videt/ et
vox grauis/ ⁊ locutio tarda. Non enī ꝓperat is: qui circa pauca studet. nec est vehemēs
qui nihil existimat magnū. Acumē aūt vocis et celeritas: ꝓpter hec ipa fieri solēt. talis
70 est igitur ipe magnanim⁹ ¶ Is aūt qui deficit: pusillanimus est/ q̄ vero exuperat: elatus.
Nec igitur hi mali esse videntur: quippe cum mala nō faciant: sed aberrare. Pusillani=
mus enim meretur quidem bona: ijs tamē seipsum priuat quibus est dignus. atq; malū

quoddam habere videntur: quia bonis seipsum dignũ non censet/ et seipsum ignorare.
Appeteret enĩ ea q̃bus est dignus/ cũ sint bona. nõ tamẽ stolidi tales homĩes: sed pigri
potius esse videnť. Talis autẽ opinatio videť et deteriores ipsos efficere. singuli nãq;
appetunt ea/ quibus sunt digni. Demouent sese et a preclaris actibus et officijs quasi
sint indigni: et a bonis externis simili modo. At lenti: stolidi sunt/ et seipsos ignorant: et
etiam clare. Nam quasi sint digni: res eas aggrediũtur que honorantur. deinde redar-
guuntur. Vestituq; se/ et gestu/ et similibus ornant. et ꝓsperitates suas manifestas esse
volunt. de ipsisq; etiam dicunt: vt ob ipsa afficiantur honore. ¶ Magnitudini autem 71
animi: pusillanimitas opponitur magis q̃ lentudo. Fit enim magis: et peior est. Ma-
gnitudo igitur animi/ circa honorem (vt diximus) magnum versatur.

¶ Tertij capitis note. ¶ Officia que hic ponũtur de magnanimo: ponũtur quatenus magnanimus
est. Itidem et in alijs. ¶ Pulchritudo est in magno corpore: appositis/ decentibusq; membris elegã-
tia forme. ¶ Appositis/ decentibus/ aptis ¶ Lentus/ tumens/ inflatus opinione sui/ superbus. ¶ Ni-
hil prohibet eum qui se paruo dignũ existimat: maiori q̃ ipse meretur se dignũ existimare. et is non
proprie lentus dicitur. ¶ Lentus superat quo ad se: quia cũ indignus est dignum se putans honorẽ
querit. sed non superat magnanimũ etiam dignitatis opinione: ꝙ magnanimus se vero et magno ho-
nore dignum censet/ et longe quidẽ maiore: q̃ lenti ferat opinio/ assurgatq; eius cogitatus. ¶ Animi
magnitudo/ magnanimitas ¶ Non putetur magnanimus ingratus si a quibus beneficia fortune su-
sceperit non cogitet. nam a nullis mortaliũ accipit/ quos eis maiora impendendo non relinquat debi-
tores. non itaq; ingratus est: qui plusq̃ gratiam reddidit. et magna bona cogitat magnanimus/ in
Ouidius illorumq; cogitatibus gaudet. ¶ Hercules quando fatalibus flammis exuritur sua memoranda fa-
cta reuocat in mentem: quem eo in loco poete fingunt magnanimũ. vt apud Ouidium.

Ergo ego fedantem peregrino templa cruore
Busyrim domui: seuoq; alimenta parentis
Antheo eripui. nec me pastoris Hiberi
Forma triplex/ non forma triplex tua Cerbere mouit.
Vos ne manus validi pressistis cornua tauri:
Vestrum opus Helis habet/ vestrum Stymphalides vnde.
Partheniũq; nemus. vestra virtute relatus
Termodoontiaco celatus baltheus auro.
Pomaq; ab insomni non custodita dracone
Nec mihi centauri potuere resistere. nec mi
Arcadie vastator aper. nec profuit hydre
Crescere per damnũ/ geminasq; resumere vires
Quid: cum thracis equos humano sanguine pingues
Plenaq; corporibus laceris presepia vidi/
Visaq; deieci: dominũq;/ ipsosq; peremi.
His elisa iacet moles Nemea lacertis.
His Cacus horrendum Tiberino gurgite monstrum.
Hac celum ceruice tuli. defessa iubendo est
Seua Iouis coniunx: ego sum indefessus agendo.
Arboribus cesis quas ardua gesserat Ethe
Inq; pyram structis: arcum/ pharetramq; capacem
Ferre iubes Peante satum/ quo flamma ministro
Subdita: dumq; auidis comprenditur ignibus agger
Congeriem silue Nemeo vellere summam
Sternis/ et imposita claue ceruice recumbis
Haud alio vultu/ q̃ si conuiua Iaceres
Inter plena meri redimitus pocula sertis.
Iamq; valens et in omne latus diffusa sonabat
Securosq; artus/ contemptoremq; petebat.
Flamma suum. Sic poete magnanimum inducunt sua facta memorantem/ contemptoremq; mortis

¶ Humilis/ abiectus. et in malam partem accipitur. In sacris autem litteris plerumq; contra in bo-
nam partem: vt magnanimitatis speciem exprimit ¶ Mali/ noxij. ¶ Prosequitur Aristoteles de ma-
gnanimitate que virtus est qua honorem aut inhonorationem: fortunam cum prosperam tum aduer-
sam moderate ferre possumus. hec virtus in prosperis rebus humilitatem habet: qua terrenos hono-
res/ et omnia caduca propter celestia calcat/ ad eterna suspirat/ et ad illa sese humiliat et solo eorum
desiderio languet/ vritur/ inflammatur. cupitq; animus resolutis corporeis clausuris ad illa transuo
lare. In aduersis patientia comitatur qua tribulationes huius mundi nihilipendit. sit enim aduersi-
tatum mundanarum procellas condignas non esse ad futuram vitam que patienter expectatur. scit
etiam qui flent in hoc mundo: in altero expectare gaudiũ/ et qui propter iusticiam persecutionem pa-
tiuntur: illis beatitudinem/ promissum esse premiũ. et revera hi vere sunt magnanimi de quibus sacre
Socrates littere dicunt: hi sunt quos habuimus inderisum ⁊ quibus dignus non erat mũdus. Et Socrates in-
ter philosophos in similitudinẽ magnanimorũ venit. paup enĩ semp fuit/ pedibus nudis incedẽs/ sor-
Diogenes dido palliolo contẽtus/ honores et omĩa terrena cõtemnẽs. Et Diogenes Synopeus: qui palatijs re-

gum spretis dolium sibi domum delegit de quo Juuenalis. Juuenalis
Sensit Alexander testa cum vidit in illa
Magnum habitatorem: quantum felicior hic qui
Nil cuperet: q̃ qui totum sibi posceret orbem.
¶ Anaxagoras Classomeniꝰ posteris philosophie studio desudātibꝰ: sue magnanimitatis reliq̇t exē= Anaxagoras.
plū/ qui cū magnanimo spiritu amplū patrimoniū suis spōte cōcessisset/ et interrogaret̄ ne sibi patrie
cura esset: imo inquit maxima digito celū intendēs. Chilo et Periander ad magnanimitatē hortant̄: Chilo
et quecunq; contingunt equo animo ferenda/ neq; nos secunda fortuna efferri/ neq; in aduersa fortu= Periander.
na prudentiā deserere. Et cū magnanimitas ab animo sit dicta: maxime deceret eos eē magnanimos:
qui animū colunt/ sunt autē ij maxime qui studia sequuntur litterarū. quod fieret profecto maxime ex
studio philosophie: si vbiq; recta contingeret eruditio. hec virtus tumiditatē et pusillanimitatē habet
contrarias. Tumiditas. Hanibal a Scipione victus cōfugit ad Antiochū apud Ephesū: et Scipio Hanibal
ad Antiochū a romanis mittit̄ legatꝰ. itaq; euentu simul cōueniūt Hanibal et Scipio. et cū ambulan= Scipio
do Hanibal digniorē locū sibi arrogasset: equo animo tulit Scipio/ et habito inter deambulandum de Antiochus
prestantia ducum sermone: interroganti Scipioni quis sibi maximꝰ ducū videret̄/ respondit Penus: Alexander
Alexandrum regem. sciscitanti quē secundū poneret: respondit Pyrrhū Epyrotarū regē. et cur ita: Pyrrhus
causas adduxit. sciscitanti rursus quē tertiū: ꝓculdubio seipsū inquit/ obortoq; risu Africanus adie=
cit: q̃ maximi te faceres/ et quo te loco dignū duceres Hanibal: si vti ego superior euasisses. tū ille nō
solum etatis huius/ sed oīm superiorū tempoꝝ/ gentiūq;/ ac nationū imperatoribꝰ: anteferendū iudi=
carē. tū maiore cachinno: eius ꝓsecuta est tumiditas: que rebꝰ desperatis stolida corda humiliari non
sinit. nec īmerito. facile enī irrident̄: qui seipos/ fortunāq; suā ignorāt. Et Sesoostris rex Egypti tā= Sesoostris.
ta lentitudine tumuit/ tāq; elato fuit animo: vt quotannis sorte reges e suis subditis delectos: currui
suo ad triūphandū: non equos/ aut elephātos adiūgeret/ et se regē regū/ et dominū dominātiū appel=
lari faceret. sed Scipio et Augustus/ longe alio et laudabiliori fuerūt animo: q̇ se dominos a populo Scipio
appellari noluerūt/ ꝙ dominꝰ cognomētū dei esset. Hinc Augustꝰ patrē patrie cognomē meruit. et hec Augustus
tumiditatis ꝓcella plerūq; tentare solet illos: qui a proauorum ingenua nobilitate degenerarunt. aut
quos ex humili loco in altū fortuna suflat: quos stomachatus Satyricus reprehendit. Juuenalis
Malo pater tibi sit Tersites dum modo tu sis
Eacide similis/ vulcaniaq; arma capescas:
Q̃ te Tersite similem producat Achilles.
Et tamen vt longe repetas/ longeq; reuoluas
Nomen: ab infami gentem deducis asyllo.
Maiorum primus quisquis fuit ille tuorum
Aut pastor fuit/ aut aliud quod dicere nolo. **Et Horatius hunc in eos effinxit apologon** **Horatius**
Absentis rane pulli. vituli pede pressus
Unus vbi effugit. matri denarrat: vt ingens
Belua cognatos illiserit. illa rogare
Tanta ne nunc tandem suflans/ si magna fuisset.
Maior dimidio. non tanto: cum magis atq;
Se magis inflaret: non te si rumperis inquit:
Par eris.
Ita quoq; tumidi rumpi possunt: equare autē magnanimū nunq̃ possunt. quos iterū Juuenalis acri= Juuenalis
ter mordet/ pariter atq; docet.
Blande tumes alto Drusorum sanguine: tanq̃
Feceris ipse aliquid propter quod nobilis esses.
Uos humiles (inquis) vulgi pars vltima nostri.
Quorum nemo queat patriam monstrare parentis.
Ast ego Cecropidas. verum id tibi dicitur: at tu
Nil nisi Cicropides/ truncoq; simillimus herne
Nullo quippe alio vincis discrimine: q̃ ꝙ
Illi marmoreum caput est: tua viuit imago
Dic michi Teucrorum proles: animalia muta
Quis generosa putet nisi fortia: nempe volucrem/
Sic laudamus equum/ facili quo plurima palma
Feruet/ et exultat rauco victoria circo
Ergo vt meremur te non tua. primū aliquid da.
Rarus enim ferme sensus communis in illa
Fortuna. sed te censeri laude tuorum
Ipse ego noluerim: sic vt nichil ipse future
Laudis agas. miserum est aliene incumbere fame.
Pusillanimitas. Argumento sedularū apum que ignauū fucos pecus a presepibꝰ arcent: natura nos Apes
edocet desides/ torpentesq; ex vrbe esse pellendos. Hinc Solon hanc olim legem tulit. qui ociū/ igna= Fuci
uiamq; sectaretur: omnibus accusare volentibus obnoxius esto. Et Catho dicebat. hoīes nichil agē= Solon
do/ etiam male agere discunt. Et Gymnosophiste strictius rationē ocij/ q̃ negocij exegerūt/ neq; cuiq̃ Catho
victū in die tribuebant: qui aliquo officio cibum non meruisset. ita enim censebāt segniciem/ ignauiāq; Gymnosophiste
torporem: inedia esse domandum.
Et qualis sit ipse deses describit Hesiodus.

Hesiodus Segnem crudelis egestas
Opprimit:hunc homines odio/superiqꝫ sequuntur
Torpenti similem fuco/cui spicula surgunt
Horrida/distensumqꝫ fauis consumit edendo
Semen apum.piger ipse sedet/vitatqꝫ laborem.
Et rursum.Segnes animos et inertia corda
Oderunt superi Mox te ad opus reuocat
Tempora labuntur/operi quoqꝫ deficit vsus
Ad cras rem differre nocet:nunq̄ horrea nunq̄
Implet iners.verum merito mala mille molestant
Affliguntqꝫ hominem:cui segne/et inutile corpus.
Rursum.Segnis/inops/et spe suspensus inani
Inclinat mentem sceleri:et meditatur iniquos
Horatius Unde paret victus. Et Stoici desidibus hoc pacto mederi nituntur
Teipsum
Excute:nū qua tibi viciorum inseuerit olim
Natura/aut etiam consuetudo mala.namqꝫ
Neglectis vrenda philix innascitur agris.

¶Tertium cap.sex et viginti conclusionibus/et duabus diffinitionibus partitum est.

Tertij capitis Cōmētariꝰ ad litterā.¶Prima cōclusio.Magnanimitas circa magna versatꝛ.Sed
circa q̄:id primū expedit hoc i loco differere.ꝙ eni magnanimitas circa magna versetꝛ: vel ex ip̄o solo 45
noie deprehēdere licet/sed circa que:nunc expedit cognoscere/neqȝ quicq̄ refert:an de magnanimita
te/an de magnanimo/an de habitu/an de habente habitū dicamus.Et certe is magnanimus esse vi=
detur qui magnis est dignus/et qui sese magnis dignū esse cognoscit/ac iudicat.et q̄ nō pro dignitate
hoc facit:stolidus est.qui autem pro dignitate:studiosus.at eorū qui virtute prediti sūt:nemo demēs/
nemo stolidus est.magnanimus igitur circa hec magna versatur:quibus se magnis dignū facit/estqꝫ
is magnanimus/qui dictus est.¶Secunda conclusio.Qui se paruis dignū facit/et se paruis dignū 46
censet:modestus est/at non magnanimus.Nam magnanimitas in magnitudine(vt dictum est)consi=
stit/quemadmodū in magno corpore pulchritudo.parui eni ⁊ si forma sint vrbana/appositisqꝫ mēbris
non tamen pulchri dicunꝛ.¶Diffinitiones.Lentus est qui cum indignus sit:magnis dignū se censet.
Quo fit vt non omnis lentus sit:qui se maioribus q̄ ipse meretur dignum existimat. Pusillanimꝰ est 47
qui se censet minoribus dignū cū ip̄e dignus sit:siue hec magna sint/siue mediocria/siue parua:quibꝰ
ipse se indignū existimat.⁊ maxime pusillanimus est:cum magnis est dignus.quid enim tū faceret:si
tantis dignus non esset?¶Tertia conclusio.Magnanimus magnitudine extremus est/ratione autē
medius.Nam dignum seipsum censet quēadmodū oportet/et per oīa rationi paret. Lenti autē et pu= 48
sillanimi superant/ac deficiunt.ꝙ si magnanimus magnis se dignū censeat(censet enim)et dignꝰ est:
maxime magnanimus se dignū censebit maximis.magnanimus igitur magnitudine summꝰ/extre=
musqꝫ est:at ratione medius.¶Quarta cōclusio.Magnanimus presertim circa honores/inhonora=
tionesqꝫ versatur.¶Primo.nam magnanimus circa id vnum maxime versatur:quo dignum se facit. 49
dignitas autem ad externa se fundit: et assentiunt omnes id externorū bonorū esse maximū/quod deo
tribuimus/et quod maxime affectant:qui in dignitate sunt constituti/quodqꝫ dari ob res preclarissi=
mas premiū solet.id autē est honor.est eni honor bonorū externoꝝ maximū.magnanimꝰ igitꝛ iure cir=
ca honores/inhonorationesqꝫ versabitur. Secundo sine rationis persuasione:magnanimi se/circa ho
nores versari declarant.nā magnanimi viri se maxime dignos honore censent: at pro dignitate tamē
atqꝫ vt oportet/itaqꝫ magnanimus neqꝫ ad se/neqꝫ ad suā dignitatē excedit aut deficit.at pusillanimꝰ
tam ad se q̄ ad dignitatē magnanimi deficit.et lentus quo ad se superat:nō tamen quo ad magnani=
mum.¶Quinta conclusio.Magnanimū(quiquidē maximis dignus fuerit) optimū esse oportet.Nā
semper qui melior est/maiora meretur:et qui optimus maxima.magnanimꝰ igitur qui maxima me= 50
retur/maximisqȝ dignus est:optimus erit.¶Sexta conclusio.Quicūqȝ vere magnanimus est: et bo=
nus est/et id assecutus:quod in vnaquaqȝ virtute magnum est.Nam nullo pacto magnanimo cōuenit 51
cum pericula sit adorsus/ob timorem fugam arripere/nullo pacto iniuriam facere/⁊ ita de ceteris.nā
quomodo magnanimus alicuius gratia admitteret turpia?cui magnū nichil est.et qui singula consi=
derat:si magnanimus bonus non est:ridiculū omnino esse videbitur si magnanimus dicatur. nō enim
erit honore dignus si prauus sit:cum honor premium sit virtutis/ac solis bonis debeatur.attamē ma=
gnanimus honore dignus est.qui igitur vere magnanimꝰ est:et bonus est/et id assecutꝰ quod in quaqꝫ
virtute magnum est.¶Septima conclusio.Animi magnitudo: est virtutum quoddam ornamentum.
Nam maiores efficit virtutes/et nunq̄ sine ipsis virtutibus fit.Unde fit vt difficile sit magnanimum 52
esse.nam vere magnanimus esse non potest:cui non omnis probitas / omnisqꝫ virtus assit. ¶Octaua
conclusio.Magnanimus in honoribus non effertur:et quosdam acceptat / quosdā vero paruipendit. 53
Nam maxime:magnanimus circa honorationes/et inhonorationes versatur.et magnanimus pro ijs
ipsis honoribus qui magni sunt/et qui a dignis offeruntur hominibus/moderate letabitur: tanq̄ ho=
nores sibi debitos vel etiam suis meritis inferiores assecutus.nec iniuria.accumulata enim omnino=
qꝫ perfecta virtute:nullus satis dignus sit honor.attamen illos acceptabit: quandoquidem maiores
exhiberi nequeunt.at honores illos quos quiuis homines tribuunt/et in paruis accidunt: paruipen=
det prorsus magnanimus.non enim sunt ij quibus magnanimus dignus est.similiter et inhonoratio=
nes paruipendit.nam non circa ipsum iure fiunt.magnanimꝰ igitꝛ non in honoribus effertur imode=
rate.Et maxime circa quosdā honores(vt dictū est)versatur/illosqꝫ acceptat:atqꝫ alios paruipendit.

54 ¶ Nona ꝯclusio. Nō modo circa honores atqꝫ inhonoratiōes sed et circa diuitias/potestatē/et omnē
ꝓsperā/aduersāqꝫ fortunā:magnanimꝰ moderate sese geret. ¶ Primo qdē q2 neqꝫ in ꝓsperitate vehe=
menter efferet/ac gestiet:neqꝫ nimiū in aduersitate deijciet animo.nā circa honorē q̄ maximū bonorū
est nō īmoderate gestit/ac effert:tāto minꝰ igit circa diuitias/ac potestates efferet. ¶ Secūdo.potesta
tes/⁊ diuitie ꝓpter honorē expetunt.ideo q̄ potestates/⁊ diuitias habēt:ꝑ illa volūt honorari.igit cui
honor paruū est:et cetera talia parua sūt.magnanimo autē paruū est honor.igit tāto magis diuitie/
potestates/secūdeqꝫ fortune parua sunt magnanimo.quapropter magnanimi cōtēptores esse vident.
55 non igit in aliquo taliū īmoderate se habebit. ¶ Decima ꝯclusio. Prospere fortune nonnichil ad ma=
gnanimitatē cōducūt. Primo.nā nobiles/potētes/et diuites qbus secūde applaudunt fortune: digni
honore censent.maxime aūt honore dignꝰ:magnanimꝰ est. ¶ Secūdo.ꝓspere fortune claritudinē/ex=
cellentiāqꝫ addūt.at oē bonū quod excellit:magis honore dignū est.nichil mirū igit si talia magnani=
mos adiuuāt/magisqꝫ magnanimos facere vident. ¶ Tertio.secūde fortune a nōnullis honorant: sꝫ
reuera solꝰ bonꝰ honorabilis est.attamē qbꝰ hec ambo:et bonitas et ꝓsperitates assūt:magis digni ho
56 nore censent. ¶ Undecima ꝯclusio. Quibꝰ ꝓspere fortune sine virtute assunt:nō bono iure magno ho
nore digni cēsendi sunt/neqꝫ recte magnanimi dicūt. ¶ Primo.nā sine accumulata/ꝑfectaqꝫ virtute:
neqꝫ magnis honoribꝰ digni/neqꝫ magnanimi cēsēdi sūt.tales aūt virtute carēt.igit neqꝫ magnis ho
noribꝰ digni/neqꝫ magnanimi sūt.verū q̄ talia sine virtute possidēt:suꝑbi/alioꝝ cōtēptores/īportuni=
qꝫ fiūt.nā sine virtute nō facile est moderate res ferre secūdas.quas cū equabiliter ferre nequeāt/ pu=
tentqꝫ se ceteris antecellere/ceteros despiciūt. ¶ Secūdo. Quibꝰ ꝓsperitates sine virtute eueniūt:q̄c=
quid illis in mentē venerit agūt/et imitant magnanimū:etsi re vera illi similes nō sint. imitant tamen
in quibꝰ possūt.nō aūt ita agūt magnanimi ¶ Tertio.tales q̄ a virtute ꝓficiscunt non agunt/⁊ vtcūqꝫ
paruipēdunt ceteros.magnanimi aūt sola agūt q̄ virtꝰ ipsa affert:neqꝫ vtcūqꝫ/sed iure paruipendunt
57 alios.opinant enī vere q̄ paruipēdēdi sūt: vulgꝰ aūt vt cōtingit. ¶ Duodecima ꝯclusio. Magnanimus
nō parua pericula subit/neqꝫ periculorū est cupidꝰ:sed magna vt oportet strēnue aggreditur. Parua
quidē nō aggredit:ꝙ pauca admodū sint q̄ multifaciat/satisqꝫ digna putet vt aggrediat.magna qui=
dē subit:ꝙ digna reputat.q̄ cū subire cōtingit/in ipsoqꝫ periculo versat: vite sue nō parcit/ quasi oīno
58 dignū non sit viuere. ¶ Decimatertia conclusio. Magnanimꝰ benefacere prōptus est:at ipsū suscipe=
re pudet. Q; si susceperit:retribuēdo maiora beneficia cōfert. Nā beneficia cōferre superioris est : et
suscipere inferioris/nichil in se magnū habēs.et retribuēdo maiora beneficia cōfert:ꝙ hoc pacto de=
59 bitor manet is/q̄ primꝰ beneficia cōtulit/quiqꝫ maius beneficiū suscipiet. ¶ Decimaquarta cōclusio.
Magnanimi est meminisse eoꝝ quibꝰ beneficia ꝯtulerit:non aūt ab alijs se beneficia suscepisse. Nā is
q̄ recipit beneficiū inferior est eo:qui beneficiū confert.atqui magnanimꝰ vult benefaciēdo esse supe=
rior.et cū voluptate magnanimꝰ audit se beneficia ꝯtulisse/ sine aūt voluptate beneficia se accepisse.
Quapropt Tethis nō narrat beneficia Joui/neqꝫ Atheniēsibꝰ Lacedemonij:q̄ ꝯtulerūt ī illos/sꝫ que
60 Atheniēses acceperūt ab illis. ¶ Decimaquinta ꝯclusio. Magnanimi etiā est nulliꝰ vnq̄ aut vix īdi=
gere velle:indigentibꝰ aūt prōpte suppetias ferre. Nā ita se gerere ad eos hoīes qui in dignitate sunt
ꝯstituti/⁊ q̄ ꝓsperitatibꝰ vtunt fortune:magnū est/atqꝫ preclarū.ad mediocres aūt se p̄bet mediocrē.
nā p̄mos superare difficile est et gloriosū/et secūdos facile.iter p̄mos gloriari generosū est:inter autē
61 secūdos/atqꝫ humiles graue:quasi ꝯtra ībecilles robustꝰ viribꝰ ꝯtēdat. ¶ Decimasexta ꝯclusio. Non
est magnanimi ad honores ꝓperare et ea in quibꝰ alij p̄mas occupāt partes/verū tardꝰ ad hec atqꝫ pi=
ger est:nisi vbi magnꝰ est honor/et grāde opꝰ incūbit.nā ad pauca agēda aggredit:sꝫ solū ad magna/
62 atqꝫ p̄clara. ¶ Decimaseptima ꝯclusio. Magnanimꝰ palā/atqꝫ apte odit:atqꝫ amat. Nā metuētis est
63 occultare. ¶ Decimaoctaua ꝯclusio. Magnanimo magis cure veritas ē/q̄ opinio:⁊ apte loq̄/ac age=
re. Nā magnanimꝰ ꝯtēptor est eoꝝ q̄ vere bona nō sūt:et ideo sua libertate vtit.et q2 sua libertate vtit:
etiā ea ꝯtēnit/et verax est nisi dissimulatiōe interdū vtat vt ad ppl'm:quo cū ipsi cōuiuendū est.nō pos=
se eni nisi ad solū amicū viuere seruile ē. Quapropt et adulatores oēs:seruiles sūt/⁊ oēs humiles atqꝫ
64 abiecti adulatores:ꝙ nō habeāt vnde possint/nisi ad amicū viuere ¶ Decimanona ꝯclusio. Magnani=
mus nō est ꝓpēsus ad admirādū:nec mali sibi illati memor est. Nā nichil caducū illi magnū est.neqꝫ
65 magnanimi est meminisse p̄serti maloꝝ:sꝫ ꝯtēnere potiꝰ/nichiliqꝫ pēdere ¶ Uicesima ꝯclusio. Magna
nimꝰ de hoībꝰ/hoīmqꝫ factis:nō loq̄t. Nā neqꝫ de seip̄o/neqꝫ de alijs dicit.nō eni illi cure est vt ip̄e lau=
66 det:neqꝫ vt alij rep̄hendant. ¶ Uicesimaprima ꝯclusio. Magnanimꝰ neqꝫ laudator/neqꝫ maledicꝰ est.
67 Nā de nullis dicit:ne de iīmicis qdē/nisi cū ob q̄dā vicia in ip̄os iuehit/ipsosqꝫ arguit. ¶ Uicesima=
secūda ꝯclusio.de necessarijs aut minutis rebꝰ/nō est q̄rulꝰ magnanimꝰ:neqꝫ ad p̄candū ꝓcliuis. Nam
68 hec facere eiꝰ est q̄ circa talia studet/curāqꝫ illarū rerū gerit. ¶ Uicesimatertia ꝯclusio. Magnanimꝰ
res p̄claras et sine fructu potiꝰ eligit possidēdas:q̄ fructuosas/vtilesqꝫ. Nā res p̄claras possidere si=
69 ne fructu:magis sufficiētꝫ est ¶ Uicesimaquarta ꝯclusio. Magnanimi motꝰ tardꝰ reperit/vox grauis
et locutio tarda. Nā ꝓperare nō solet is:qui circa pauca studet:nec subitꝰ est ⁊ vehemēs/qui nihil exi=
stimat magnū.at acumē vocis/et locutiōis celeritas:ob subitū/vehemētēqꝫ motū fit.est igit talis ma=
70 gnanimus qui dictꝰ est. ¶ Uicesimaquīta ꝯclusio. Pusillanimꝰ et lētꝰ/potiꝰ aberrare videt:q̄ mali eē
Nā nemini mala inferūt.sed pusillanimꝰ cū bona mereat:seipsū tamē illis priuat/quibꝰ ip̄e dignꝰ est.
atqꝫ id malū vnū habere videt:ꝙ bonis seipsū dignū nō cēset/ꝙqꝫ seipsū ignorare videt.si enim seip̄m
cognosceret:appeteret ꝑfecto ea bona quibꝰ ipse dignꝰ est.non tn̄ stolidi tales hoīes:sed potiꝰ morosi/
atqꝫ desides.et huiusmodi(ꝙ digni sint)opinio:illos deteriores efficere videt.nā singuli ea appetere de=
bēt:quibꝰ ip̄i digni sūt.verū pusillanimi substrahūt sese a p̄claris actibꝰ et officijs/quasi indigni sint.
et se ꝯsi'li modo bonis priuāt externis.et lēti stolidi sūt/⁊ seipsos ignorāt:et id qdē ꝑmanifeste.nā tāq̄
digni:res honorificas aggrediūt/deide redarguūt.et vestitu se comūt ac ornāt/pariter et gestu/⁊ hu=
iusmodi:⁊ ꝓsperitates suas iactāt/volūtqꝫ manifestas hr̄i:et seip̄os etiā p̄dicāt/vt ꝓpt sua v̄ba hono=
rent.potiꝰ igit pusillanimꝰ/⁊ lētꝰ errāt:q̄ mali sint ¶ Uicesimasexta ꝯclusio. Magnanimitati pusilla

nimitas mag꜄ q̄ lẽtitudo opposita est. Nã pusillanimitas magis fit ⁊ deterior est: ⁊ lẽtitudo magnani-
mitati silior ẽ. fit eni animi magnitudo circa magnũ honorẽ queadmodũ iã dictũ ẽ. sz de his hacten⁹.
Idet aũt circa honores (vt antea dixim⁹) et alia q̃dã esse virt⁹
v que q̃dẽ perĩde sese hr̃e videt ad animi magnitudinẽ: atq꜄ sese habet ad magni- Cap. IIII. 72
ficentiã liberalitas. he nãq꜄ virtutes ambe a magnitudine quidẽ discedũt. circa
vero mediocria/ paruaq꜄: nos vt oportet disponũt. ¶ Atq꜄ vt in capiẽdis/ dãdisq꜄ pecu- 73
nijs mediocritas est/ et exuperatio/ et defectio: sic et in honoꝝ appetitiõe fit: vt magis q̄
oportet ⁊ min⁹: et vnde oportet/ ⁊ vt oportet: appetãt honores. rep̄hẽdim⁹ eni ambitio-
sũ hoiem: atq꜄ honoris appetitiõe vacantẽ. illum: q꜄ plusq̄ oportet/ et vnde nõ oportet
honorẽ appetit. hunc: q꜄ ne ob res q̃dẽ honestas honorib⁹ affici vult. interdũ aũt illum
tãq̄ virilẽ et rei cupidũ pulchre. interdũ hũc tãq̄ moderatũ/ modestũq꜄ laudam⁹: quẽ-
admodũ et antea dixim⁹. ¶ Cõstat aũt cũ plurib⁹ modis quispiã alicui⁹ cupid⁹ rei dicat 74
nõ ad idẽ nos semꝑ ambitiosũ ipsũ referre. sed cũ laudam⁹: ad plerosq꜄/ quia magis q̄
plerisq꜄ honores cupit. cũ rep̄hẽdim⁹: ad id qd̃ oportet: quia magis q̄ oportet honores
affectat. ¶ Cũ aũt noie mediocritas careat/ cõtendere de ipsa tãq̄ regiõe vacua: vident 75
extrema. In quib⁹ vero exuperatio est/ et defectio: in ijs est et mediũ. at honores et ma-
gis q̄ oportet affectant/ et min⁹. ergo fit vt affectent/ et vt oportet. Laudat igit hic ha-
bit⁹ quo vt oportet affectãt honores: cũ sit mediocritas circa honorẽ noie carẽs. Atq꜄
ad ambitionẽ quidẽ vacuitas appetitiõis honoris: ad vacuitatẽ aũt appetitiõis hono-
ris ambitio: ad vtrũq꜄ autẽ vtrũq꜄ quodãmodo eẽ videt/ qd̃ quidẽ et in ceteris videtur
esse virtutibus. Extremi aũt hic opponi vidẽtur: quia medio nullũ est positũ nomen.

¶ Quarti capitis note. ¶ Remissũ/ honoris appetitiõe vacãs. ¶ Virt⁹ quã hic exsequit Aristoteles
sextus est officioꝝ fons: que et modestia nũcupatur/ nos defẽdẽs ne vltra q̄ dignũ sit honores ambia-
mus/ et ne dignos et nostris humeris cõuenientes refutem⁹. hi siquidem nobis conueniunt: in quibus
idonei sumus ad virtutis officia peragenda/ et vbi multos ad beatã vitã nos dirigere posse confidi-
mus. neq꜄ modesti vnq̄ tument/ efferunturq꜄ immoderate pro honoribus: neq꜄ deijciuntur/ consternã-
Agathocles turq꜄ animo si illis destituuntur/ suntq꜄ iugiter semper sue fortune memores. quod in modestia Aga-
Ausonius thoclis regis/ quondã filij Sicilie figuli: qui in memoriã sue conditiõis voluit semꝑ in fictilibus va-
sis sibi ministrari: eleganter annotauit Ausonius.

Fama est fictilibus cenasse Agathoclea regem
Atq꜄ abacum Samio/ sepe onerasse luto:
Fercula gemmatis cum poneret aurea vasis
Et misceret opes/ pauperiemq꜄ simul
Querenti causam: respondit. rex ego qui sum:
Sycanie figulo sum genitore satus.
Fortunam reuerenter habe: quicunq꜄ repente
Diues ab exili progrediere loco.

Plutarch⁹. Et Plutarchus traiani modestiã laudat: quem habuerat discipulũ et cuius ad ipsũ de modestia: epi-
Traianus stola ita sese habet. Plutarchus Traiano S. D. Modestiã tuã nouerã nõ appetere principatũ: quem
tamen semper morum elegãtia mereri studuisti. quo quidem tanto dignior iudicaris: quãto a crimine
Seneca ambitionis videris remotior. tue itaq꜄ virtuti congratulor et fortune mee: si tamen digne gesseris quẽ
probe meruisti. alioquin te periculis et me detrahentiũ linguis subiectũ iri nõ dubito. Sic eni Sene-
ca: Neronis sui culpa carpit: tu vero quoduis rectissime geres: si a te ipso non recesseris/ si primum te
composueris si primũ omnia disposueris ad virtutem. Ita se debent ad virtutes preparare: qui hono-
Iuuenalis res gliscunt. non eni aliter ad verum honorem q̄ per virtutem itur. Huius virtutis extrema: sũt am-
Seiani bitio/ et honoris vacuitas. Ambitio. Ambitionis morbum nititur a nobis extrudere sapiens Satyri-
Hanibal cus exemplo Seiani et Hanibalis hoc pacto.

Errasse fateris
Seianum. nam qui nimios optabat honores
Et nimias poscebat opes/ numerosa parabat
Excelse turris tabulata: vnde altior esset
Casus/ et impulse preceps immane ruine.
Expende Hanibalem: quot libras in duce summo
Inuenies: hic est quem non capit Africa/ magno
Perfusa oceano/ Niloq꜄ admota tepenti.
Rursus ad Ethiopum populos/ aliosq꜄ elephantos:
Additur imperijs hispania. Pyreneum
Transilit/ opposuit natura alpemq꜄/ niuemq꜄.
Diduxit scopulos/ et montem rupit aceto.
Iam tenet italiam: tamen vltra pergere tendit
Et paucis concludendũ est. mors sola fatetur
Quantula sunt hominum corpuscula

Scite Et Scitarũ legati (autore Cursio) Alexandri cupiditatẽ, ambitionisq꜄ affectũ hac oratiõe moderare

potuissent: si non altius inhesisset hoc imedicabile malũ. Si dĳ (dixerũt) habitũ corporis tui auiditati
parẽ esse voluissẽt: altera manu orientẽ / altera occidẽtẽ cõtingeres. et hoc assecutꝰ scire velles: vbi tã-
ti numinis fulgor cõderetur. sic quoq; ꝯcupiscis q̃ non capis. ab Europa petis Asiam / ex Asia trãsis ĩ
Europã. deinde si humanũ genus oẽ superaueris: cũ siluis / niuibus / et fluminibus / ferisq; / ac bestĳs
gesturus es bellũ: quid? tu ignoras arbores magnas diu crescere: vna tamen hora extirpari. stultꝰ qui
fructus earũ spectat: altitudinẽ nõ metit̃. vide ne dũ ad cacumẽ ꝑuenire cõtẽdis: cũ ipsis ramis (quos
cõprehẽderis) decidas. leo quoq; aliquãdo minimarũ auiũ pabulũ fuit / et ferrũ rubigo consumit. ni-
chil tã firmũ est: cui periculũ non sit / etiã ab inualido. Et Cynias Thessalus Pyrrhũ regẽ in bellum Cynias
italicũ ambitione dominãdi concitatũ: ita modeste / eũ interrogãdo castigabat: victis rhomanis quid Pyrrhus
agemꝰ? vincemꝰ italiã. Pyrrhus respõdit. victa Italia quid agemꝰ? vincemꝰ Siciliã. quid ea victa?
a Lybia et Carthagine quis abstineat. his victis eritne finis militie nostre? nequaq̃. nã Macedoniã /
Greciã / et reliquas mũdi partes cũ hac potentia facile superabimꝰ. subactis oĩbus quid acturi sumꝰ
inquit Cynias. Pyrrhus ridẽs respõdit ociũ agemus / et suauissimis sermonibꝰ atq; letitia fruemur.
cui Cynias: adest nobis Pyrrhe facultas eorũ omniũ: ad que per cedẽ et sanguinem nos ducis / frua-
mur ergo presentibus. succensuit rex salubri consilio. Deuictis finitimis: Tarentinis / Lucanis / Sã-
nitibus / Rhomanis / Siculis / Carthaginẽsibus / Epyris / Macedonibus / Spartanos alĳs bellis in-
tentos aggredit̃: vbi mulierũ virtute repulsus / Ptolomeũ filiũ / et multã partẽ exercitꝰ ꝑdidit. Inde
argos ꝓcedit: vbi dũ expugnare cõtẽdit Antigonũ in vrbe obsessum: saxo e muro a muliercula misso
percussus interĳt / caputq; eiꝰ Antigono oblatũ est. vide qui ambitioni seruiũt q̃ miserũ sue seruitutis Antigonus.
experiunt̃ exitũ. itaq; vos iã sapite docti modestiã sequi: et ambitionẽ fugere. Theophrastus enĩ mo- Theophra-
riens ita suos discipulos ambitionẽ vitare ammonebat. Multa dulcia glorie obtentu: vita metit̃. nos stus.
cũ viuere incipimꝰ: morimur. nichil inanꝰ amore glorie. et vite vanitas lõge amplior est: q̃ vtilitas.
ergo viuite felices. et stati post similia verba rebus valefecit humanis. Honoris vacuitas paucos in-
uadit: hinc ad instruendũ: exempla non requirit.

¶ Quartum cap. quatuor conclusionibus partitum est

72 Quarti capitis Cõmẽtariꝰ ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Circa honores (vt et ante dictũ est) est ⁊
alia q̃dã virtus / q̃ ad magnanimitatẽ perinde sese habere videt̃: vt liberalitas ad magnificẽtiã. Nam
73 he virtutes ambe a magnitudine discedũt: et nos circa mediocria / paruaq;: vt oportet disponũt ¶ Se-
cunda cõclusio. Ut in capiẽdis / erogãdisq; pecunĳs mediocritas est / et supatio / ⁊ defectio: ita ĩ huius-
modi honorũ appetitiõe mediocritas / exupatio / et defectio reperitur. Nã in huiusmodi honorũ appe-
titione fit vt honores appetant̃ vt oportet / et vnde oportet. fit etiã vt magis q̃ oportet / ⁊ minꝰ q̃ opor-
tet. rephẽdimꝰ enĩ ambitiosũ hoĩem / pariter et honoris appetitiõe vacuũ: illũ q̃dẽ q2 ampliꝰ q̃ oportet /
et vnde nõ oportet honorẽ appetit: hũc vero q2 ne honeste quidẽ honorari cupit. et interdũ ambitiosum
tanq̃ virilẽ / cordatũq; virũ / et rei pulchre cupidũ: laudamus. interdũ vero contra laudamus remissũ:
74 quasi moderatũ quẽdã / atq; modestũ. et id quidẽ superiꝰ iã dictũ est. ¶ Tertia cõclusio. Ambitiosum
quandoq; laudamus / et quãdoq; vituperamꝰ: q2 nõ semꝑ ad idẽ ipm referimus. Nã cũ cõstet pluribus
modis quẽpiã dici honoris cupidũ: cũ ad quosdã vt deficiẽtes ambitiosũ cõparamus: ipm q2 ampliꝰ
q̃ ipsi honores cupit: laudamus. cũ aũt cõparamus ipsũ ad id quod oportet: vituperamus q2 magis
75 q̃ oportet honores ambit. ¶ Quarta cõclusio. Cũ media virtꝰ noĩe careat: ambitio / ⁊ honoris vacui-
tas extrema vicia de ipsa media virtute (quasi media regiõe vacua) contẽdere videt̃. Proculdubio in
q̃bus est exupatio ⁊ defectio: in ĳs est et mediũ. in honoꝝ aũt appetitiõe est exupatio atq; defectio. ap-
petunt̃ enĩ honores amplius q̃ oportet / ⁊ minus q̃ oportet. in illis igit̃ est mediũ. laudat̃ igit̃ medius
habitus: quo vt oportet affectant̃ honores. qui quidẽ mediocritatꝫ habitus circa honorẽ / ⁊ noĩe carẽs:
cũ ad ambitionẽ cõparatur / videtur honestatis vacuitas: et cũ ad honoris vacuitatẽ / rursus apparet
ambitio. et ad vtrũq; cõparatus / quodãmodo vtrũq; videt̃. quod et idẽ in ceteris virtutibus intueri li-
cet. et semꝑ opposita hic videtur esse extrema / extremorũq; noĩa subeũt: quia medio nullũ nomẽ inditũ
sit. cõtendũt igitur hic (q2 medie virtuti nullũ nomen sit) de media virtute extrema vicia / et illi vicissim
sua nomina tribuunt.

76 Ansuetudo autẽ est q̃dẽ mediocritas circa irã. At cũ mediũ et Cap. V.
m extrema fere nomine careant. ad mediũ quidẽ mansuetudinẽ ipsam adducimꝰ /
declinantẽ ad defectionẽ: vacantẽ nomine. Exuperatio vero / quedã iracundia
dici potest. etenim affectus quidẽ est ira. ea vero que ipsam efficiũt: multa sunt / et diuer-
sa. Is igitur qui pro quibus / et quibus oportet / et vt oportet / et cum oportet / et quanto
in tempore oportet irascitur: laudatur. estq; hic mansuetus: siquidẽ laudat̃ ipsa mãsue-
77 tudo. ¶ Mansuetus enim ac mitis: perturbatione vacare / et non ab affectu duci: sed ꝓ
his / et tanto in tẽpore irasci solet: ꝓinde atq; ratio iubet. Peccare autem circa defectionẽ
magis videtur. non est enim vindex ipse mansuetus / sed potius clemens: et ad veniam
78 dandam propensior. ¶ Defectio autem / siue sit quedã ire vacuitas / siue aliquid aliud:
vituperatur. Qui nanq; non irascuntur pro quibus oportet / et vt oportet / et cum opor-
tet / et quibus oportet: fatui esse videntur. nam neq; sentire: neq; dolere videtur. ¶ Atq;
qui non irascitur: non videtur esse aptus ad vlciscendum. perferre autem contumelias /
79 et suos negligere: seruile est sane. ¶ Exuperatio vero per omnia quidem fit. Nam fit et
in quibus non oportet / et pro quibus non oportet: et magis et velocius: et maiore in tẽ-
pore q̃ oportet. non tamen vniuersa eidem insunt: quippe cum esse non possit. malum

enĩ et seipsum perdit.et si integrum sit/intolerabile fit. ¶Iracundi igitur cito quidem 80
irascuntur/et quibus non oportet/et pro quibus non oportet:et magis q̄ꝫ oportet.at ci-
to desistunt.quod quidẽ ⁊ optimũ habent.hoc autẽ ideo fit/quia non detinẽt iram: sed
reddunt.quo pacto et manifesti sunt/ob celeritatẽ.deinde cessant. Exuperatiõe aũt sũt
celeres:et ad quiduis/et ꝓ quouis iracũdi:ꝗ sũme sũt bilis.vnde et sũme bilis hoĩes ap
pellanŧ. Amari aũt cũ difficultate placanŧ:et lõgo tẽpore sunt sub ira.detinẽt enĩ ipsã.
sed vbi reddiderint:cessant.vltio nãqꝫ ponit ire modũ pro dolore voluptatẽ efficiẽs.ꝙ
si hoc non fiat:habẽt ipsũ põdus. Etenĩ quia nõ est manifestũ:nemo persuadet ipsis.vt
in se autẽ concoctio fiat ire:tẽpore opus est. Sũt autẽ tales hoĩes et sibiipsis/ et amicis-
simis permolesti.infẽsos aũt eos dicimꝰ:ꝗ pro quibꝰ non oportet/et magis q̄ꝫ oportet/
et lõgiore tẽpore irascunŧ:sineqꝫ vltiõe vel pena:non recõcilianŧ. ¶Mãsuetudini autẽ 81
magis exuperationẽ opponimꝰ. Fit enĩ magis:quippe cũ humanĩꝰ sit punire.et ipsi in-
fensi:difficiliores sũt ad vitã simul agendã. ¶Atenĩ (quod et antea dictũ est / et ex ijs ꝗ 82
dicunŧ emergit)nõ est facile determinare:quonã modo/et quibus/et pro quibꝰ/ et quã-
to tẽpore irascendũ sit/⁊ quousqꝫ iratꝰ/ recte faciat quis:aut peccet. Qui nãqꝫ parũ trãs
greditur:nõ rep̄hendiŧ/siue ad exuperationẽ:siue ad defectionẽ se flectat. Nõnũq̄ꝫ enĩ
deficiẽtes:laudamꝰ/mansuetosqꝫ vocamꝰ.et ipsos infensos/tãq̄ꝫ aptos ad dominãdũ:
viriles dicimꝰ esse. Facile igitur nõ est assignare ratiõe:quantũ/et quomodo quispiam
egressus vituperandus est.in singularibꝰ enĩ et sensu:iudiciũ est. Illð tamẽ est manife-
stum:mediũ quidẽ habitũ/quo quibꝰ oportet/et pro quibꝰ oportet/ et vt oportet irasci-
mur:et simili modo de ceteris:laudabilẽ esse. Exuperatiões aũt/ defectionesqꝫ: vitupe-
randas.atqꝫ si parũ distent a medio:leuiter/si plus:magis/si nimium: vehementer esse
carpendas. Constat igiŧ habitũ mediũ cõsequendũ esse/ac amplectẽdũ. sed de habiti-
bus qui sunt circa iram:satis iam diximus.

¶Quinti capitis note: ¶Per oĩa/per oĩm prudentie circũstantiarũ transgressionẽ ¶Hoĩes summe
bilis/sũme colerici.est enĩ bilis colera. ¶Hoc in loco de mãsuetudine exsequitur Aristoteles:que vir-
tus est imponẽs ire frena.et que virtus coniũctã pariter habere solet intelligentiã/iperturbatãqꝫ mẽ-
Eumenes tem.quod de Eumene mãsueto belli exercitꝰ duce argumento cognitũ est:qui cũ scisset litteras passim
Antigones in castris abiectas:quibꝰ magna premia ijs ꝓmittebanŧ qui caput eius deferrẽt ad Antigonũ.vocatis
ad contionẽ militibus/primo gratias egit ꝙ nemo inuentus sit:qui spem cruenti premij sacramentis
fidei anteponeret.tum callide subiũxit confictas has a se litteras:ad experiendos suoꝝ animos.cete-
rum suam salutẽ in omniũ salute esse.nec Antigonũ nec quẽq̄ꝫ ducũ se sic velle vincere/neqꝫ in se pessi-
Appolloniꝰ mum vincendi exemplum statuere.sic animos omniũ in se confirmauit. Itaqꝫ facile mãsuetudo mor-
Aurelianus taliũ corda ad se cõciliat/ac deuincit. Et Apollonius Thianeus philosophus:placauit sua mãsuetu-
dine Aurelianũ imperatorẽ in Thianã ciuitatẽ seuiẽtẽ/pariter ⁊ ad mãsuetudinẽ edocuit. Si vis O
imperator inquit vincere:nichil est cur seuias in ciues istos. Si vis imperare:abstineas a cruore ino-
centũ. Si vis viuere:clementer/mansueteqꝫ age. Iurauerat enĩ tum prius Aurelianus Thianã rebel
lem vrbem obsidens:se neqꝫ canem quidẽ in ea vllum(si caperet)relicturũ.⁊ ea res militibꝰ prede aui-
dis:spem dederat/animumqꝫ capiendi.at cum capta esset militibus euersionẽ petentibus:negaui inq̄t
in hac vrbe me relicturũ canẽ:ergo omnes occidite: vsus mirabili mãsuetudinis benignitate que ad
Antonius nostra tẽpora festiue memoratur/et ciuitas seruata est.mãsuetudo ergo parua non est virtus:que ciui-
Scipio tates/patriasqꝫ saluare solet. Antoniꝰ piꝰ adeo clemẽs/mansuetus/mitisqꝫ legitur imperator: vt sem-
Athenodorꝰ per hanc sententiã Scipionis haberet in ore/se malle vnum ciuem seruare:q̄ꝫ mille hostes occidere. Et
Augustus Athenodorus philosophꝰ cum ab Augusto in patriam recederet/petijssetqꝫ Augustus vt sibi aliquod
Gymnoso- monumentum relinqueret:inquit Cesar si tibi contigerit irasci/nichil prius dixeris/feceris.qꝫ:q̄ꝫ qua-
phista tuor et viginti litteras prius mente percurreris/solũ ei de mansuetudine preceptũ relinquens. Idem
Alexander fecit et Gymnosophista Alexandro sciscitanti:quonã pacto imperitãs/magnã sibi gloriã cõpararet:
Olympias ne sis terribilis inquit. Et de clemẽtia/mãsuetudineqꝫ ꝓbaŧ Alexander: quẽ cũ Olympias mater plu
rimũ vrgeret vt tolleret insontem/occideretqꝫ:idqꝫ rogaret per nouẽ mẽses quibus ipsum gestauerat
Diodorus in aluo.mansuete respondit aliam de me parens optima quãuis mercedem postula.hominis enim vi-
Sabacus ta:nullo beneficio compensatur. Et Diodorus Siculus autor est. Sabacum Egyptioꝝ regem adeo
sanguinis animaduersionem horruisse: vt capite reos/damnatosqꝫ: vinctos cathenis operas vulgo ꝓ
ciuitates prestare iuberet ne interimerentur.et cum(paucis interfectis sacerdotibus)imperare potu-
Trasybulꝰ isset:sponte se regno abdicauit et in Ethiopiam priuatus rediit/maluitqꝫ immãsuetudinis scelere va-
Lycus care/q̄ꝫ crudeliter diuturno regno potiri. Et de eadem virtute commendatur Trasybulus Lyci filiꝰ
Socrates qui a triginta tyrannis ijs qui morti Socratẽ adiudicarant patriam liberauit/et pepercit reliquis ci-
uibus/legemqꝫ tulit ne quis anteactarum rerum accusaretur/neue mulctaretur.et hanc legem Athe-
nienses obliuionis appellauerunt.nec quicq̄ꝫ aliud pro munere recipere voluit: preter coronã ex duo-
bus oleaginis surculis.et facile quẽcunqꝫ ciuium sibi in honore preferri sinebat.⁊ nisi hec adesset vir-
tus vt Satyrico visũ est nichil a truculentis/immanibusqꝫ feris differre videremur.inquit enim.

Separat hec nos
A grege mutorum. atq; ideo venerabile soli
Sortiti ingenium, diuinorumq; capaces.
Atq; exercendis/capiendisq; artibus apti.
Sensum a celesti demissum traximus arce
Cuius egent prona/et terrā spectantia: mundi
Mundi principio indulsit communis conditor/illis
Tantum animas/nobis animum quoq;. mutuus vt nos
Affectus petere auxilium/et prestare iuberet.
Quid rursum adiungat/audi. mollissima corda
Humano generi dare se natura fatetur
Que lachrymas dedit. hec nostri pars optima sensus. — Juuenalis

Et adeo mā̄suetus fuit Pythagoras: vt diceret nullū animal esse necandū/et nullā mitē plātā violādam. et verecundiā et pietatē predicabat esse colendas. Et Xenocrates philosophus adeo miti fuit ingenio vt cū passer futurus accipitri preda/in eiꝰ sinū se recepisset: operuit eū/atq; fouit dicēs: nō oportere supplicem prodere: tanto magis ad homines futurus mansuetus. Et hec clara virtus aduersantem habet iram/ireq; vacuitatem. ex ira: bella/inimicitie/cedes/homicidiaq; prodeunt. et inter feras nulla crudelior/horribiliorq; fera/si seuit. Seuiens enim Arpago Astyagis Medorum regis prefecto: dedit suum filium epulandū. et seuiens filij truncum caput/brachia/pedesq; iussi a patre in sua presentia necari: ad Cleopatram communem parentem Egypti reginam/ tanq̄ natalicium munus mittit. tantum enim facinus ex ira ausus est Ptolomeus: in proprium filium (victa pietate paterna) committere. Que si ad seuiciam non ascendit: homines tamen ridiculos facit. quis enim Eurylochū Pyrrhonis heliensis auditorem non rideret: qui tanta ire impatientia laborabat (vt autor est Laertius) vt sepenumero accepto veru cum carnibus cocum ad forum vsq; prosequeretur vt more carniū cōfigeret assitandum. et questionibus suorū coequaliū fatigatus: impatientia victus sepe tranabat Alpheum fluuium tanq̄ seuo concitatus oestro. Et huiusmodi indomitum ire impetum nos frenare monet Horatius hoc pacto.

Pythagoras
Xenocrates
Arpagus
Astyages
Cleopatra
Ptolomeus
Eurylochꝰ.
Pyrrho
Laertius

Ira furor breuis est/animum rege: qui nisi paret
Imperat: hunc frenis/hunc tu compesce cathenis
Fingit equum tenera docilem ceruice magister
Ire viam. verum qui non moderabitur ire
Infectum volet esse: dolor quod suaserit/et mens
Dum penas odio per vim festinat inulto.

Et ire indulgētia multos ꝑdidit. irascēdū enī est ꝓ quibꝰ oportet/et vt prudētie regule p̄cipiūt. Exēplo potest esse Lucretij filiꝰ qui cū licētia parentū ad delicta: pretermitteret̄ inemēdatus. tandē tractꝰ ad vltime pene suppliciū: patrē clanculū aduocat tanq̄ sine arbitris aliqua dicturus/et patris nasū mordicitus dentibꝰ p̄uellit: ip̄m accusans ꝙ primos eius errores nō emēdauerit: et cum licuit paterna castigatione viā peccādi nō p̄cluserit. itaq; sua nūc indulgētia ad pene suppliciū trahi. quapropter cū peccat̄ et autoritas emēdādi adest: minime remissum esse decet/sed ꝓtinus diligēter emendandū: nec mansuetudinis quidē terminos vnq̄ excedere. alioquin ire vacuitas nimiū licentiosa/dānosaq; esset.

Quintū cap. quinq; diffinitionibus/quinq; mansueti proprietatibus/et quinq; conclusionibꝰ partitum est.

76 Quinti capitis Cōmentarius ad litteram. Quinq; diffinitiones. Mansuetudo est mediocritas
circa iram. Ire vacuitas est circa iram defectio: que et nomine caret. Iracundia est circa iram exupe-
ratio. et ferme hic: et medium/et extrema innominata sunt: sed mansuetudinē ad mediū ip̄m applica-
mus. Ira perturbatio/affectusq; est circa quam dicti versantur habitus: que multis/ varijsq; de cau-
sis excitari solet. Mansuetus est qui pro quibus oportet/quibus oportet/ vt oportet/ cū oportet/et quā-
to tempore oportet: irascitur. et laudatur mansuetus/nec iniuria quidem: quandoquidem ipsa māsue-
77 tudo laudatur. Mansueti proprietates. Mansueti atq; mitis est: perturbatione vacare: et non duci
affectu. pro ijs et quanto tempore irasci vt recta ratio iubet. potius ire defectu peccare videri/q̄ exces-
su. non esse vindicem: sed clementem potius/et ad dandam veniam propensum. Prima conclusio.
78 Defectio seu ire vacuitas/seu alio quouis nomine vocetur/vituperatur. Primo. nam qui non ira-
scuntur pro quibus oportet/ vt oportet/cum oportet/et quibus oportet: insipiētes/ stupidiq; videntur:
neq; quidem sentire/neq; dolere videntur. Secundo. qui nullo pacto irascitur: non videtur ad vlci-
scendum natus. atqui omnino perferre cōtumelias/et suos negligere: nimiū seruile est. Secūda cō-
79 clusio. Ire exuperationē per omnia fieri contingit: non tamen omnia eidem simul assunt. Nam conti-
git fieri et in quibus non oportet/et pro quibus non oportet/et magis/et citius/et maiore in tempore
q̄ oportet. sed idcirco non omnibus modis simul delinquit: ꝙ malum etiam seipsum perdit. et si peni-
80 tus integrum sit: intolerabile fit. Tertia conclusio. Eorum qui ire excessu delinquunt: quedā diffe-
rentia est. Nam eorū quidam dicuntur iracundi/et hi quidem cito irascuntur/et quibus non oportet/
et pro quibus nō oportet/et magis q̄ oportet. at cito ab ira desistunt: et id quidem optimū habēt. quod
ideo illis euenit: quia non comprimunt iram/sed statim effundūt/ hocq; modo se statim manifestāt/ob
celeritatē: subindeq; cessant. et maxime omniū hoīes qui sūme sunt bilis: exuperatione perturbatio-
nis ire: sunt celeres/et ad quoduis/et pro quouis iracundi: proinde et iracundi: summe bilis homines
appellantur. et quidā dicuntur amari: difficile placabiles/et in longū tēpus irā retinentes: cōprimūt
enim ipsam. at vero vbi ipsam reddiderint: cessant. illis enim vltio ponit ire modū: voluptatē pro do-
lore efficiens. at donec id factum fuerit onus retinent. et hoc illis potissimum euenit tandiu seruare:
quia eorū occulta sit ira/quā nemini manifestāt. idcirco nemo studet ꝑsuasiōibꝰ illā mitigare. at vt ira

occlusa in se decoquatur/digeraturqꝫ:tẽpore opus est. Sũt et alijet sibiipis/et amicissimis permole-
sti/atqꝫ difficiles:qui vocantur infensi.et sunt qui pro quibꝰ nõ oportet/et magis ꝙ oportet/et lõgiore
tẽpore irascunt̃:qui sine vltione/et pena:nũꝙ recõciliant̃. ¶ Quarta cõclusio. Ire exuperatio:magis 81
mansuetudini opposita est. Nã frequentiꝰ fit. sunt eni hoies ad vlciscendũ pniores.et deterior est: nam
infensi sunt ad vitã/viteqꝫ cõsuetudinẽ peragendã:difficiliores. ¶ Quinta cõclusio. Nõ est facile de- 82
terminare quonã modo/et quibus/et quãto tẽpore irascendũ sit/et quousqꝫ quis iratus aut recte agat/
aut peccet. Nã et id quoquo modo superiꝰ tactũ est/et ex ijs que adducunt̃ dilucet.nam qui parũ trãs-
greditur:nõ vituperat̃/siue id ad exuperationẽ sit/siue ad defectionẽ deuergat.imo nonnũꝙ deficien-
tes laudamus/et mansuetos/mitesqꝫ vocamus/et nonnũꝙ ipos infensos tanꝙ aptos ad dominandũ:
viriles nuncupamus. facile igit̃ nõ est ratiõe determinare/demetiriqꝫ:quantũ/et quo modo quispiam
egressus:vituperãdus est.nã huiusmodi iudiciũ in singularibus/et in sensu cõsistit:ꝙ determinare fa-
cile nõ est. sed illud ꝑ cõperto haberi satis sit:mediũ quẽdã eẽ habitũ:quo qbus oportet/pro quibꝰ opor
tet/et vt oportet/et simili quoqꝫ modo in ceteris:irascimur/et laudabilẽ esse.et eiꝰ exuperatiões/ defe-
ctionesqꝫ esse vituperandas: verũtamẽ si parũ a medio distẽt:parũ/ac leuiter vituperãde sunt:si plus-
culũ:magis.si maximũ: vehementer sunt carpẽde.at satis iã constat mediũ habitũ consequendũ/am-
plectendũqꝫ esse:et de habitibꝰ qui circa iram contingunt/dictum iã esse perabunde.

In congressionibus aũt et conuictu:et vsu cõmuni verborũ ac re- Cap.VI. 83
i rum:quidã placidi esse videntur. Qui quidẽ pro voluptate afferenda: laudant
omnia/et nichil aduersantur.putantes haudquaꝙ sese molestos cuiꝙ eẽ opor-
tere. Quidam contra:in omnibus aduersantes/neqꝫ curam vllam habentes:si dolorem
afferent/difficiles/contentiosiqꝫ vocantur. Patet igitur hos quidem duos habitus:esse
vituperandos/medium autem inter hos laudãdum.quo quidẽ quispiam ea que opor-
tet/et vt oportet:acceptabit/et similiter egre feret. verum ipsi nomen nullum est positũ.
¶ Persimilis autem est amicitie. Talis est enim is qui medium hunc habet habitum: 84
qualem probum hominem/ amicum dicere solemus:sumpta dilectione. Sed differt ab
amicitia:ꝙ est sine affectu/dilectioneqꝫ eorum quibus cum/is cõgreditur:qui hunc ha-
bitum habet. non enim amore/vel odio:sed quia talis est ipse: probat singula vt opor-
tet. nam similiter tam ad notos/ꝙ ad ignotos:tam ad familiares/ꝙ ad non familiares
idipsum aget.in singulis tamen vt conuenit. non enim eque familiarium:et externorum
curam habere/neqꝫ dolore similiter eos afficere oportet. Uniuersaliter igitur dictũ est:
ipsum congredi vt oportet ¶ Respiciens autem ad honestatem/vtilitatemqꝫ:conięcta- 85
bit dolorem non afferre/vel delectare. videtur enim hic circa voluptates/doloresqꝫ eos/
versari:qui in congressionibus fiunt. atqꝫ quibus voluptatibus non est honestum ipsi/
vel affert damnum delectare:eas moleste feret/et eliget dolorem inferre. Et si facienti
deformitatẽ non paruã afferat/aut damnũ:oppositio vero paruũ dolorẽ/nõ ꝓbabit sed
egre feret. Diuerso autẽ modo cũ ijs qui sũt in dignitatibus:⁊ cũ priuatis:et cũ magis/
minusue notis:et cũ aliarũ idẽtidẽ differentiarũ hominibꝰ cõgredit̃:singulis tribuens
id quod decet. et per se quidẽ expetens delectare:cauens autem dolorem afferre / et se-
quens ea que eueniunt si sint maiora:honestũ inꝙ/et id quod conducit. Atqꝫ volupta-
tis gratia magne:que eueniet:dolorẽ affert paruum. talis est igitur ipe medius: sed no-
men non habet. ¶ Is autem qui delectat:si id agit studens esse iucundus/non ob aliud 86
quicꝙ:placidus vocatur. sin emolumenti causa sui:vt inde sibi proueniat in pecunijs. et
in ijs que pecunijs comparant̃ vtilitas:adulator. Eum vero qui moleste fert oĩa: diffi-
cilem/cõtentiosũqꝫ quẽdam diximꝰ esse. Uident̃ autẽ extrema inter sese oppositionem
suscipere:quia medium nomine caret.

¶ Sexti capitis note. Nomine affabilitatis pro medio habitu qui nomine caret: et qui persimilis est
amicitie hoc in loco vtemur. ¶ Itaqꝫ hoc in loco Aristoteles affabilitatem/humanitatemqꝫ prosequi-
Pyrrhus — tur. de qua subdenda sunt documenta. Pyrrhus Epyrotarũ rex bellicosissimus dicere solitus erat
Cynias — plures a Cynia vrbes affabilitate ac suauiloquentia:ꝙ ab se/armis victas esse. ¶ Amasis egyptio-
Amasis — rum rex humanus et affabilis fuisse legitur:qui cum contemneretur ab Egyptijs ꝙ obscuro loco na-
tus/ad regium culmen euectus esset:ex vase aureo quod ad turpes lauandi vsus seruiuerat: simula-
chrum iouis confecit/et in eminentissimo vrbis loco collocauit. quod cum religiose coleretur: rem af-
fabiliter docuit simulachrum eo ex vase esse conflatum in quod prius Egyptij vomebant/meibãt/ pe-
desqꝫ lauabant:nunc autem religiose venerabatur. eodemqꝫ sibi modo contigisse:qui prius plebeus es
set/nunc vero eorum rex. hac itaqꝫ vrbana adinuentione sibi subditorum animos deuixit. ¶ Affabilis
Cecilius — est alterius secretum non inquirere. Cecilius Metellus huius rei exemplo est. qui in obsidione vrbis
Trebie in Hispania circuiens:interrogatꝰ quidnã sic ageret:respõdit si suã iteriorẽ tunicã sciret sue
Perse — mentis esse ꝯsciã/cõtinuo exutꝰ:igni/flãmisqꝫ cõmitteret. ¶ Ad hãc est et secreta tegere. sic eni Perse
suos iuuenes instituũt vt potiꝰ mori:ꝙ secreta detegere malint. et apud eos disciplina/vetusqꝫ lex est

qua cauetur vite periculo silentium custodiri. Gymnosophiste quidam ad Alexandrum ducti: q affabilitatis gratia prestarent: muneribus / immunitateq abiere donati. quorū cum maiorem natu interrogasset Alexander quid agendo beniuolentiam iniri posset? inquit si nemini formidandū te dederis. Cum alium. vitāne an mortem fortiorem opinaretur? vitam inquit que tot aduersa calamitosaq perferat. Cum alium quoad viuendum homini censeret? donec inquit mortem vita potiorem ducat. Ad hanc virtutem pertinet nemini detrahere Horatius Gymnosophiste Alexander Horatius

Absentem qui rodit amicum
Qui non defendit alio culpante / solutos
Qui captat risus hominum / famamq dicacis:
Fingere qui non visa potest / cōmissa tacere
Qui nequit: hic niger est. hunc tu rhomane caueto.
Archanum neq tu scrutaueris Illius vnq.
Cōmissumq teges et vino tortus / et ira.
Nec tua laudabis studia / aut aliena reprendes
Quid de quoq viro et cui dicas sepe videto.
Percontatorem fugito: nam garrulus idem est.
Nec retinent patule commissa fideliter aures
Et semel emissum volat irreuocabile verbum.
Qualē cōmendes etiam atq etiam respice. ne mox
Incutiant aliena tibi peccata pudorem.
Quem sua culpa premet: deceptus omitte tueri.
Oderunt hilarē tristes / tristemq iocosi.
Sedatum celeres: agilem / gnauūq remissi.
Potores bibuli media de nocte falerni
Oderunt porrecta negantem pocula: quāuis
Nocturnos iures te formidare tepores.
Dente Theonino cum circūroditur: ecquid
Ad te post paulo ventura pericula sentis?
Tunc tua res agitur paries cum proximus ardet.

Ad hanc eādē virtutē spectare putant: pauca loqui et iactabundā / impudenteq fugere garrulitatē. quam ex Iuuenale cognoscas litteratis summopere esse indecoram: et quā hoc carmine notat. Iuuenalis

Ingeniū velox / audacia perdita / sermo
Promptus / et Iseo torrentior. ede quid illum
Esse putes? quēuis hominem attulit ad nos
Grāmaticus / Rhetor / Geometres / Pictor / Aliptes /
Augur / Scenobates / Medicus / Magus / omnia nouit.

Pythagoras discipulos prius tacere q loqui docebat: et loquaciores quinquenni vocis exilio damnabat. Documentum dedit Aristoteles Calistheni ad Alexandrum itanti: vt q rarissime / et iucūde loqueretur apud eum qui arbitrium vite / necisq in extremitate lingue haberet. Scribūt historici partis orientalis anceres pre nimio calore coam plagam linquentes / petentesq occiduam: cum taurum montē aquilis abundantē pteruolitāt / illas formidātes rostra lapillis obstruere: ne consuetudo vocē illis elidat q postea q verticem montis euasere: calculos respuūt / et securiore volatu per aperta celi spacia solito strepito / solitoq clangore feruntur. nature documentū oportere silentij / vocisq rationem habere eos: qui lingue volunt effugere detrimentum. Cilonis sententie he sunt. quid difficile: arcana reticere / ociū recte disponere / iiurias tolerare. adiecit linguā semp: sed presertī in cōuiuio cōtine. proximo noli maledicere. nemini minas intentare. Neminē irridere oportere docuit Socrates cū disruptam pallij sui partē inspectandā hoibus dedisset Antisthenes: aspicio iquit per cissuram pallij tuā vanitatem. Et Demetrius Phalereus hec affabilitatis documenta reliquit. Iuuenes domi venerentur parentes / in via: occursantes / in solitudine seipsos. Et Pythagoras de ijs que supra nos sunt / ammonebat: ne quicq temere esse loquendum / seq dicebat descendisse ad inferos et animam Hesiodi columne eree vinculis astrictam / stridentemq vidisse / et Homeri animam ex arbore pendentem: penas pro ijs dantes que de dijs temere finxere. Et affabilitatem vim magnā humanitatis habere et ad animos ciuium componendos Horatius autor est: ita inquiens. pythagoras Aristoteles Calisthenes Alexander Anceres orientales Cilo Socrates Antisthenes Demetrius. pythagoras Homerus Horatius Orpheus Amphion Ofelus Horatius Varro

Siluestres homines sacer / interpresq deorum
Cedibus et victu fedo deterruit Orpheus
Dictus ob hoc lenire tygres / rapidosq leones.
Dictus et Amphion thebane conditor vrbis
Saxa mouere sono testudinis: et prece blanda
Ducere quo vellet.

Et Ofeli Stoici de affabilitate preceptum hoc est studiosis multum notandum

Discite non inter lances / mensasq nitentes
Cum stupet insanis acies fulgoribus / et cum
Accliuus falsis animus: meliora recusat.
Verum hic impransi mecum disquirite.

Neq ab hac sententia abhorret id quod ex Manippea Varronis adducitur: conuiuiū tribus cōstare debere: lectis viris / lecto loco / lecto tempore. lecti viri sunt qui nec loquaces sunt / nec omnino muti: iucundi et inuitabiles. nam eloquētia in foro et apud subsellia: et silentium in cubiculo seruandū est:

in conuiuio decent sermones ad communem vite vsum pertinentes. de qbus neqꝫ in foro/neqꝫ in nego-
cijs agendis loqui ocium est. et numerus conuiuarum a numero gratiarum protenditur / ad numerū
Hesiodus musarum. tres enim saltem sint/neqꝫ ꝙ̄ nomen plures sint. Et Hesiodus.
Si tibi corda tument: vultus non indicet iram.
Turpe sequi est sceleratū hominem. maledicere cuiqꝫ
Infandum est: qui iam vita laudetur honesta.
Nunqꝫ a te nunqꝫ misera obiurgetur honestas.
Diuinum donū est: diuinū eterna voluntas.
Qui loquitur parce/linguā nec in omnia soluit
Thesaurum pre se gerit ille: ea gratia magna est
Ut linguam moderes/meditataqꝫ verba loquaris.
Si quēqꝫ verbo ledes lederis et ipse
Grata in amicorum venias conuiuia sumptu
Communi: dato particulam. gratissima sunt hec.
Et huic virtuti cum adulatione et contentione bellum est. et operepreciū est cognoscere vnde adula-
Senensis lator tam bellum nomen sibi inuenerit. vnde inquies: a cauda canis respondet Senensis. est enim inqt
Circe vra cauda: inde adulari quasi adurari: ꝙ canes seruilit motu caude eblādiūtur cū cibū expectāt. hinc
Juuenalis Circe filia solis sicut luxuriosos mutabat in sues: verisimile est adulatores cōuertere in canes quorū
dum viuerent semper emulati fuerunt mores. Et de adulatoribus Juuenalis hec
Quid et adulandi gens prudentissima laudat
Sermonem indocti/faciem deformis amici
Et longum inualidi collum ceruicibus equat
Herculis: Antheum procul a tellure tenentis.
Miratur vocem angustam/qua deterius nec
Ille sonat quo mordetur gallina marito
Et quid agat rursum. rides: maiore cachinno
Concutitur. flet: si lachrimas conspexit amici:
Nec dolet. igniculum/brume si tempore poscas:
Accipit Andromyden. si dixeris estuo: sudat
Et quid plus. nanum cuiusdam atlāta vocamus
Ethiopem cygnū: paruam/extortāqꝫ puellam
europem.
Nomen erit pardus/tigris/leo. Et cetera id genus que aduersus huiusmodi seruile genus ho-
minum adducuntur. Contentiosi molesti sunt et tam a cetu et congregatiōibus humanis alieni: ꝙ̄ af-
fabiles idonei. Et in litteris interdum inueniūtur contentiosi. quos philosophi: sophistas vt plurimū
nuncupantur. verum et hoc contentiosum genus aliquando ascendit ad peritiores: vbi litterarū bar-
baries/aut aliorum cōuicia Apologiam desiderant/aut inuectiuam. sed id seruata mediocritate/ ser-
Pādulphus uatoqꝫ pudore fieri debet. vt illa Pandulphi Collenutij aduersus detractorē Plinij defensio. vt Apu-
Apuleius leana purgatio. Unde laurentius valla ꝙ aliquando in contētionibus litterarijs visus est mordacior:
Laurentius ita in eum post eius obitum iocatus est aliquis.
valla Posteaqꝫ manes defunctus Valla petiuit
Non audet Pluto verba latina loqui.
Jupiter hunc supero dignatus honore fuisset
Censorem lingue: sed timet esse sue.
Itaqꝫ philosophi nō multū contentiosum genus amplecti debēt: quod si interdum pro veritatis inco-
Plato lumitate suscipere oportet: id vrbane grateqꝫ fiat. quēadmodum Plato Protagore et Euthydemi fa-
Ptagoras ceta confutatione omnes refutat sophistas/docetqꝫ ciuiliter esse ridendos.
Euthydem9 ¶ Sextū cap. duabus cōclusiōibus/quibusdā officijs affabilis/et tribus diffinitiōibus partitum est. 83
Sexti Capitis cōmentarius ad litterā. ¶ Prima conclusio. In cōmunicationibus humanis / con-
uictu/cōmuniqꝫ verborum ac rerum vsu: est quidam medius laudabilis habitus/mediaqꝫ virtus. Nā
in huiusmodi congressionibus/conuictu/et vsu cōmuni verborum/ac rerum: quidam vidētur esse pla-
cidi/qui pro afferenda voluptate: laudant omnia/in nullo prorsus aduersantes: alij vero contra in oī-
bus aduersantur: nullam curam habentes si dolorem/tristiciamqꝫ afferunt/et hi difficiles/ contentio-
siqꝫ vocantur. atqui hos duos habitus constat esse vituperandos. medius igitur inter eos: continetur
laudandus. qui quidem in congressionibus humanis/conuictu et verbis/factisqꝫ: quispiam accepta-
bit que oportet/et vt oportet/et cōsimiliter egre feret. verū illi medio habitui: nullum nomen inditum
est. ¶ Secunda conclusio. Tametsi/is medius habitus persimilis sit amicitie: ab amicitia tamen dif- 84
fert. Nam si hunc medium habitum habens: dilectionis affectum ad eos quibus conuiuit assumeret
prorsus talis esset qualem probum/amicūqꝫ dicere solemus. attamē ab amicitia differt: ꝙ qui hūc ha-
bitum habet sine affectu/dilectioneqꝫ ad eos quibus congreditur sese habet. non enī vel amore vel odio
sed quia talis: ipse probat singula vt oportet. cuiusquidem rei argumentū est: ꝙ similiter erga notos/
et ignotos: familiares/et non familiares id ipm agit: in singulis tamē semꝑ agens vt cōuenit. nā non
eque familiariū/et ignotorū curā habere decet. neqꝫ vtrosqꝫ cōsimiliter dolore afficere. Et vniuersalit
atqꝫ summati dictū sit: ipm cōgredi vt oportet. ¶ Eius ꝓprietates/atqꝫ officia. Qui hanc possidet vir- 85
tutē: cōiectabit honestatis/vtilitatisqꝫ gratia aut dolorē nō afferre/aut delectare. nā hi circa volupta-
tes/doloresqꝫ versāt: que in cōgressionibus fiunt. molesteqꝫ feret voluptates que sibi honeste non sunt/
et que afferunt damnū: eligetqꝫ tum dolorem afferre. si sermo itē/ aut factū ipsi facienti magnā defor-
mitatem afferat/magnūue damnum: aduersatio vero paruū afferat dolorem: facere sibi deformitatē/

aut damnum minime probabit: sed vtrũqꝫ moleste feret. varie/alioqꝫ modo cũ viris dignitate insigni-
bus/cum priuatis/cum magis minusue notis/et cum aliarũ differentiarum hominibus conuersabit.
vnicuiqꝫ pro dignitate quod decet tribuens. cauebit esse molestus. que in congressionibus eueniũt ea
sequetur/ eaqꝫ intendet: que maiora bona sunt/ vt maius honestum/ maiusue vtile. paruum interdum
89 afferet dolorem vt inde magna sequatur voluptas/magnũqꝫ emolumentum. talis est ipse medius. sed
nomine (quo ipm appellemus) caret. ¶ Diffinitiones. Placidus est qui delectandi gratia/nec ob ali-
ud quicꝙ: studet esse iucundus. Adulator qui placere studet sed emolumẽti sui gratia: vt sibi inde ali-
qua pendeat vtilitas. vt in pecuniis/aut in ijs que pecunia comparantur. Difficilis atqꝫ contentiosus
est qui moleste fert omnia/omnibusqꝫ aduersatur. ⁊ quia medium nomine caret: sola extrema videntur
inter se oppositionem recipere. et de media regione tanꝙ vacua sit (vt et de medio circa mediocres ho-
nores habitu dictum est) contendere.

Cap. VII.

87 Irca eadem fere versatur et arrogantie mediocritas: que quidem et ipsa nomine
c caret. atqꝫ non inutile fuerit de ijs etiã pertractare. Nam et ea magis que ad mo-
88 rem pertinent percipiemus: si de singulis fuerit pertractatum. ¶ Et virtutes etiã
ipsas mediocritates esse credemus: si id in omnibus fuerit ita sese habere perspectũ. de
ijs igitur qui in conuictu ad voluptatem congrediũtur/atqꝫ dolorem: iam diximus. sed
nunc de veracibus/mendacibusqꝫ similiter/et in verbis/et in actibus/ et in fictione dica-
mus. ¶ Arrogans itaqꝫ preclara: et ea que nõ insunt/ et maiora ꝙ insunt: fingere sibi vi-
detur. Dissimulator autem contra/negare que sibi insunt: aut imminuere solet. At me-
dius/cum sit talis: vt vnũquodqꝫ quale est ipsum dicat/atqꝫ ostẽdat: tam vita/ꝙ verbis
89 est verax: ea sibi inesse confitendo que insunt/et neqꝫ maiora: neqꝫ minora. ¶ Fit autem
vt horum vnumquodqꝫ quispiam et alicuius/et nullius rei causa faciat. Atqꝫ qualis est
vnusquisqꝫ: talia tam dicit/ꝙ agit. et ita viuit/nisi alicuius gratia agat. per se autem mẽ-
dacium improbum est/et vituperabile. verum autem/ probum/ ac laudabile. Itaqꝫ ve-
rax quidem cum sit medius: et laudabilis. Mẽdaces autem ambo vituperabiles sunt.
90 sed arrogans magis. Atenim de vtroqꝫ dicamus oportet: prius autẽ de veraci. ¶ Atqꝫ
non de illo nunc dicimus: qui in stipulationibus verum dicit/ et in ijs que ad iustitiam
et iniustitiam pertinent. Hec enĩ ad aliam accõmodantur virtutem. sed de eo qui in qui-
bus hoc nihil refert: et in verbis et in vita ex eo vera dicit: quia habitu talis est. atqꝫ talis
equus et bonus esse videbitur. Qui namqꝫ verum amat/et in quibus nil refert vera di-
cit/is multo magis vera dicet: in quibus refert. vt turpe enim mendaciũ fugiet: quod et
91 per se fugiebat. Talis vero laudabilis est. ¶ Magis autem ad defectionẽ veritatis de-
clinat. hoc enim equabilius esse videtur: propterea ꝙ exuperationes sunt permoleste.
92 ¶ Sed qui res sibi maiores ꝙ insunt fingit/si nulli⁹ causa rei: prauo quidem est similis.
93 non enim mendacio gauderet. vanus tamẽ magis: ꝙ malus esse videtur. ¶ Sin alicui⁹
gratia: si glorie et honoris/non nimiũ est vituperãdus: vt arrogans. sin argenti/ et eorũ
que ad argentũ rediguntur: deformior est. Arrogans autem/non in potentia: sed in ele-
ctione consistit. habitu namqꝫ: quia talis est. arrogans est: sicut et mendax: quidam ipso
mendacio gaudens/quidam gloriam aut lucrũ affectans. Qui igitur glorie causa sunt
arrogantes: ea simulant pro quibus homines laudantur: aut beati esse dicũtur. qui ve-
ro gratia lucri: ea quorum vsus ad proximos trãsit/et que non inesse latere possunt. fin-
gunt enim se medicos: vel vates egregios. Quapropter plurimi hominũ talia simulãt:
ac arroganter sibi assumũt. sunt enim in ipsis ea que dicta sunt. ¶ At dissimulatores/at-
94 tenuantes sua: elegantiores moribus esse videntur. Non enĩ id lucri causa facere viden-
tur: sed fugientes tumiditatẽ. Maxime autem hi negant ea que sunt preclara. vt et So-
95 crates faciebat. ¶ Sed qui parua/manifestaqꝫ dissimulant: ij delicati simul / maliciosi-
qꝫ dicuntur. et facile sperni possunt. Atqꝫ id ipsum arrogantia videtur interdum. qua-
lis est Lacedemoniorũ vestitus. Nam et exuperatio/et nimia defectio: ad arrogantiã
pertinet. Sed qui moderate dissimulatione vtuntur/nec ea dissimulant que minus ante
96 oculos sunt et extant: gratiosi esse videntur. ¶ Aduersari autem arrogans ipsi veraci
videtur est enim dissimulatore deterior.

¶ Septimi capitis note. ¶ Stipulari/rogare. et stipulatio ꝓprie rogatio dicitur. et transfertur ad ro-
gationes que fiunt solẽniter. ¶ Electione/habitu electiuo. ¶ Negabat Socrates se aliquid scire: et se
fatebatur ignorare. Itaqꝫ scientiã rem preclarã sibi adesse negabat: non aũt negabat sibi adesse igno-
rantiam. ¶ Veritatis determinationem hoc in loco exsequitur Aristoteles. que virtus est qua quisqꝫ

Artaxerses et verbis et factis qualis sit/ palã declarat: verbis quidẽ ⁊ factis mediocritatem seruantibus. de qua virtute vt et precedentiũ nonnulla adducentur exempla. Artaxerses Persarum rex veritatem in suis militibus summopere exquirebat: et mendacium prosequebatur. Cum enim vnum deprehẽdisset mendacem: tribus clauis eius linguam perfodi iussit. verũtamẽ cũ in delicta supplicijs animaduerteret: summopere id curare volebat/ vt non tã pena q̃ medicina videretur. Gymnosophiste naturales quasdam coniectationes/ ad futurorum presagia curasse memorantur: et reuoluto quoqꝫ anno conciliũ populorum conuocabant/ et quid in illo anno futurum coniectassent: ordine denunciabant. ꝙ si quis in ijs que denunciauerat in mendacio deprehendebatur: aliorũ conuicio et maledicto multabatur/ et reliquam omnem suam vitam in silentio et tenebris exigebat. sic arbitrantes eum qui veritatẽ mendacio violasset: iustas silentio temerarie lingue dare penas. ꝙ si verba tantum puniũtur: tanto magis facta (vbi assunt) punitione digna sunt. Et quantũ patronis causarum in administranda iustitia/ ipsi iustitie famulatur veritas: tãtum iniustitie seruit mendaciũ/ iustitieqꝫ obest. quapropter Cicero clamat se nõ intelligere: cur qui sententiam pecunia corrũpit/ pena dignus sit: qui vero eloquẽtia/ laudem ferat. verum (inquit) mihi plus mali facere videtur: qui oratione / q̃ qui precio iudicẽ fallit. ꝙ pecunia corrumpere prudentem nemo potest: dicendo autem potest. Et ideo hec virtus iustitie administratoribus summe necessaria est/ summeqꝫ venerari debet/ neqꝫ vnq̃ violari/ remqꝫ vnq̃ committi tanto piaculo dignam. Alexander enim Macedo suis hostibus verus esse voluit: cui cũ Parmenio suaderet ex insidijs cum hoste esse pugnandum: respondit istuc quidem agerem: si Parmenio essem/ verum cum Alexander sim: aperto Marte censeo vincendum. Et idem: Fabricius ad Pyrrhum Epyrotarũ regem rhomanis infestissimum hostem/ fecisse memoratur. ad quem has commisit litteras. Nos pro tuis iiurijs inimiciter tecum pugnare studemus. sed communis exempli/ et fidei gratia visum est: vt te saluum esse velimus/ vt esses quem armis vincere possemus. ad nos enim venit Nicias familiaris tuus: qui preciũ peteret/ si te clam interfecisset. id nos negauimus velle: et ob eam rem quicq̃ cõmodi expectaret. et simul visum est/ vt te certiorem efficeremus: ne quid huiusmodi si accidisset: nostro consilio ciuitates id factũ putarent. quoniam rhomanis non placet: precio aut premio/ aut dolis pugnare. proinde tu nisi caueas: iacebis. Vale. hoc exemplo docemur tute omĩa illius fidei credere: qui verax est. mendacibus autem atqꝫ fictis minime quos scelerata mens/ impietasqꝫ semper comitatur. ¶ Et ideo hec virtus: mendaces/ et fictores hostes habet. quorum ex Juuenale aliqua deprehendite flagitia quibus tam facile et promptum est:

(Margin: Gymnosophiste; Cicero; Alexander; Parmenio; Fabricius; Pyrrhus; Juuenalis.)

Superos contẽnere testes
Si mortalis idẽ nemo sciat: respice quanta
Voce neget/ q̃ sit ficti constãtia vultus
Per solis radios/ Tarpeiaqꝫ fulmina iurat/
Et Martis frameã/ et Cirrei spicula vatis
Per calamos venatricis/ pharetrãqꝫ puelle/
Perqꝫ tuũ pater Egei Neptune tridentem
Adde et herculeos arcus/ hastamqꝫ minerue
Quicquid habẽt telorũ armamẽtaria celi.
Si vero pater est: comedã inquit flebile nati
Sinciput elixi/ pharioqꝫ madentis aceto.
Sunt qui fortune iam casibus omĩa ponant
Et nullo credũt mundũ rectore moueri:
Natura voluente vices: et lucis/ et anni.
Atqꝫ ideo intrepidi quecũqꝫ altaria tangunt.

Idem Et si mendacia forte non sunt tanti: vt alijs obsint: tales tamen mendaces vani sunt/ et talia mendacia ridiculos faciunt: quos idem autor damnat: vt Vlixem de Egypto/ et fictis periculis.

Nefas illic fetum iugulare capelle
Carnibus humanis vesci licet: attonito cũ
Tale super cenam facinus narraret Vlixes
Alcinoo/ vt mendax aretologus: in mare nemo
Hunc abicit seua dignũ/ veraqꝫ carybdi
Fingentẽ immanes Lestrigonas et Cyclopas.

Aristoteles. Juuenalis Verum hi (vt vult Aristoteles) id solum lucrãtur: vt cum verum dicant non eis credãtur. Et de fictoribus et Hypocritis idem poeta.

Rarus sermo illis/ et magna libido tacendi
Atqꝫ supercilio breuior coma (verius ergo
Et magis ingenue Peribonius: hũc ego fatis
Imputo qui vultu morbum / incessuqꝫ fatetur)
Horũ simplicitas miserabilis: his furor ipse
Dat veniam. sed peiores qui talia verbis
Herculis inuadũt: et de virtute locutis/
Criminibus tacita sudant precordia culpa.

Horatius Et horatius.

¶ Quãdocũqꝫ deos: vel porco/ vel boue placat
Jane pater clare dicit/ cũ dixit Apollo.
Labra mouet metuẽs audiri: pulchra Lauerna
Da mihi fallere/ da sanctũ/ iustũqꝫ videri.
Noctem peccatis: et fraudibus obijce nubem.

¶ Septimum cap. nouem conclusionibus/et tribus diffinitionibus partitum est.
87 Septimi Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Nõ ab re fuerit de ijs que circa vera
et ficta: cũ verba tum facta versant̃ cõsiderare. ¶ Primo. nã arrogantie et dissimulatiõis mediocri-
tas(que et noie caret)circa eadẽ ferme versatur circa que et medius pauloante determinatus habitꝰ.
¶ Secundo. quia si ea determinauerimus: magis ea percipiemus que ad morum disciplinã pertinẽt.
¶ Tertio. qꝛ pleniꝰ virtutes ipsas mediocritates esse credemꝰ: vbi in singulis id quoq; ita exploratũ/
perspectumq; fuerit. cum itaq; de ijs qui in cõuictu ad voluptatẽ/dolorẽq; cõgrediũtur iam dictũ sit:
nunc ꝯsentaneũ apparet de veracibus et mẽdacibus/similiter et in verbis/ et operibus illorũq; fictiõe
88 esse dicendũ. ¶ Diffinitiones. Arrogans est qui preclara et ea que non insunt/ et maiora q̃ insunt: sibi
adesse fingit. Dissimulator contra: qui negat que sibi insunt/aut ea imminuit. Medius vero is est: qui
vnũquodq; quale ipsum est dicit/atq; ostendit/tam vita/q̃ verbis verax. is enĩ ea sibi inesse confitetur
89 que insunt/neq; maiora/neq; minora. ¶ Secunda conclusio. Verax laudabilis est/mendaces vero vi-
tuperabiles: et arrogans dissimulatore est vituperabilior. Nã fit vt ꝛ vera/ꝛ mendacia/et horum vnũ-
quodq; quispiam et alicuiꝰ et nullius rei causa faciat. nam quisq; qualis ipse est: talia et dicit et agit/
atq; taliter viuit: nisi alicuius gratia aliter ipse fingat. at mendaciũ per se quidẽ improbũ/ et vitupe-
rabile est. verum autẽ et probũ/et laudadile. igitur verax qui medius est: id verũ quod decet et dicẽs/
et agens cuius gratia oportet/et vt oportet: nimirũ laudabilis est. ꝛ mendaces vituperabiles/sed ma-
gis arrogans. nam et veraci dissimilior. et de vtroq; et veraci et arrogante amplius dicendum est. at
90 prius dicemus de veraci. ¶ Tertia cõclusio. Verax viro equo et bono assimilis est. De eo enim veraci
hoc in loco sermonem non agitamus: qu iudiciarijs interrogationibus/confessionibusq; verum dicit/
et omnino in ijs que ad iusticiam atq; iniusticiam pertinẽt. nam hic verax ad aliam accõmodatur vir-
tutem: qui aut vir probus/aut equus ꝛ bonus quomodocũq; placet vocetur. sed de eo hic intendimus:
qui in quibus hoc nihil refert: cum in verbis tum in vita/ex eo vera dicit/et agit: quia habitu talis est.
et ipse verax (si illi legũ autoritas cõmittatur) equus et bonus esse videbitur. nam qui verũ amat/ et
in quibus nihil refert vera dicit: tanto magis is vera dicet in quibus aliquid refert: vt et vir probus
ipse facit. et vbi refert(vt turpe) mendaciũ fugiet: quod et per se ipse fugiebat. nã tale laudabile. assi-
91 milatur igitur verax viro et equo et bono vt dictũ est. ¶ Quarta conclusio. Verax magis videtur ad
dissimulationem/veritatisq; defectionem declinare. nam id equabilius/congruẽtiusq; esse videt̃. quo-
92 niam exuperationes vituperabiliores sunt/atq; permoleste. ¶ Quinta cõclusio. Qui res maiores q̃
reuera insint: fingit/prauo similis est: sed vanus potius q̃ malus esse videtur. Nã si quodãmodo pra-
93 uus/similisq; prauo nõ esset: mẽdacio nõ gauderet ¶ Sexta ꝯclusio. Non omnes arrogantes: eque vitu-
perandi sunt. Nam qui maiora q̃ assint alicuius gratia fingit: vt glorie/aut honoris non multũ vitu-
perandus est vt arrogans. sed si id argenti/aut eorũ que ad argentũ reducũtur gr̃a agit: vitupabilior
est. arrogantem accipimus/non vt dicitur a potentia: sed ab electione. nam habitu/ꝛ quia talis existit
arrogans esse dicitur/sicut ꝛ mendax. et eorũ arrogantiũ(vt dictũ est) quidam mẽdacio gaudent glo-
riam querentes/quidam vero lucrum: qui autem glorie causa arrogantes existunt: ea ipi simulant/ac
fingunt: pro quibus homines laudãtur/et beati dicuntur. qui vero lucri aucupio student/ea fingunt:
quorum vsus ad proximos transit: et que latere possunt an ea nõ insint. vt fingunt esse medicos/ vel va-
tes egregios. Quapropter cum ea latere possint: q̃plurimi hominũ talia simulant/ et arroganter sibi
94 vendicant. sunt enim in q̃plurimis cupiditates: que dicte sunt. ¶ Septima cõclusio. Dissimulatores
qui sua attenuant: elegantiores moribꝰ esse videntur. Nam non id lucri causa facere videntur: sed ad
95 fastum/ tumiditatemq; fugiendam. et maxime omniũ hi sibi adesse negant: que preclara sunt/ quod et
Socrates faciebat. ¶ Octaua conclusio. Qui nimiũ vt qui parua/ manifestaq; dissimulant: delicati/
maliciosiq; sunt. Nam tales facile sperni possunt/et id ip̃m plerumq; ad arrogantem pertinere videt̃:
vt Lacedemoniorũ vestitus. Nam et exuperatio/et nimia defectio/dissimulatioq;: ostentationem quã-
dam/atq; arrogantiam habet. sed qui moderata dissimulatione vtuntur/ nec ea dissimulant que ante
96 oculos posita/nimium manifesta sunt: vrbani/gratiosiq; dicũtur. ¶ Nona conclusio. Arrogans ipsi
veraci magis aduersatur. Nam arrogans est ipso dissimulatore deterior.

Cap. VIII.

97 Cum autem sit et requies in vita: atq; in hac ipsa/ioco sese recreent homines/vi-
detur et hic esse quedam equabilis congressio: et dicendo / et audiendo ea que
oportet: et vt oportet ¶ Differt autem et dicendo inter tales: et audiendo tales.
98 atq; patet et in his exuperationem esse medij: et defectionem. ¶ Qui igitur in ridiculis
exuperant: scurre videntur esse ac importuni/affectantes omnino ridiculũ: et magis cõ-
iectantes facere risum: q̃ honeste loqui/et nõ afficere eum dolore: in quem facete dicũt.
Qui vero neq; dicerent quicq̃ ridiculi: neq; alios dicere paterẽtur: rustici/duriq; esse vi-
dentur. At is qui cum moderatione iocatur: comis/ atq; vrbanus vocatur: talem sane
moris iam habitum assecutus: vt ad bene/ recteq; iocandum sese flectere possit. huius-
cemodi nãq; motiones: mores ipsius esse vident̃. atq; vti corpora: sic et ipsi mores/mo-
tionibus discernũtur. Cũ aũt exundet ip̃m ridiculũ: plurimiq; ioco/ salibusue magis q̃
oportet gaudeãt: scurre quoq; eodẽ noĩe nũcupant̃: vt gratiosi/ elegãtes. Sed eos dif-
99 ferre/atq; nõ parũ/ex ijs q̃ diximꝰ cõstat ¶ Accõmodat̃ aũt huic habitui medio: et ipsa
dexteritas. Atq; ipsius est dexteri/ ea dicere et audire: que ad modestũ virũ/ liberalẽq;
accommodantur. sunt enim quedam/que ioco dicere et audire: talem hominem decet.

Atq ipsius liberalis iocus et eruditi: a seruilis ioco/rudisq differt. licet hoc tam in an-
tiquis: q in nouis comedijs intueri. quibusdam enim verborum obscenitas: quibusdā
potius subintellectio/ridiculum erat. atq hec non parum honestatis differunt ratione:
¶ Is ne igitur dicendus est recte facetijs vti: qui dicit ea que liberum hominem decet:
an is qui eum qui audit: dolore non afficit/ vel etiam delectat? An et hoc indefinitum
esse videtur. est enim aliud alij odio/et iucundum. talia autem et audiet. que namq fert
audiendo/ea videtur et facere. ¶ At non quiduis faciet. Etenim facetie: conuicia que- 100
dam sunt. ¶ Et legumlatores nonnulla conuicia dicere vetant. fortasse autem illos et
nonnulla prohibere facete dicere oporteret. vir itaq gratiosus/ac liber: ita sese habebit
quasi sibiipsi lex sit in ioco. Talis est igitur ipē medius siue dexter/siue vrbanus/siue co-
mis dicatur. ¶ Scurra autē a ridiculo superatur. Et neq sibi neq alijs parcit: modo mo- 101
ueat risum. eaq dicit: quorū nihil prorsus gratiosus ipē diceret: et aliqua que ne audire
quidem perferret ¶ Sed rusticus ad tales congressiones inutilis est. Quippe cum nec 102
ipse quicq afferat salis. et cū afferunt alij: egre/molesteq ferat. requies autem et iocus:
in vita necessaria esse videntur ¶ Tres igitur ee sunt quas diximus mediocritates in vi- 103
ta. Sunt aūt omnes circa verborum quorumdam/ actuūue cōmunem vsum. Sed dif-
ferunt q vna circa veritatem: cetere circa voluptatem versant. Atq harum altera qui-
dem est in ioco: altera autem in congressionibus relique vite consistit.

¶ Octaui capitis note. ¶ Comis/ vrbanus/ dexter. ¶ Liberalis/hic a libertate deducitur: liber/in-
genuus ¶ Hic de comitate exsequitur: que in ioco est et dicendo/et audiendo laudabilis mediocritas.
hec virtus prohibet vt nihil turpe aut verbo aut facto in iocis/facetijs/comedijs/et alijs recreationi-
bus vnq admittamus. hec virtus in sacris litteris habet citharas/psalteria/decachorda/habet hym-
nos quibus sanctorum pro solacio depromūtur fortia facta/habet publicas heroicarū eorum virtutū
Mirandula representationes. Et Comes Mirandula nostra etate properantius q studijs conduxisset nobis fato
ereptus: studio defessus hunc hymnū/ et similes: solitarius ad citharā canere solebat: et mēte pariter
emodulat9 magno in solacio lachrimas liq̄bat

Alme deus/summa qui maiestate verendus
Vere vnum in triplici numine numen habes.
Cui superexcelsi flammantia menia mundi
Angelici seruit turba beata chori.
Cuius et imēsum hoc/oculis spectabile nostris
Omipotens quondā dextra creauit opus.
Ethera que torques/ qui nutu dirigis orbem/
Cuius ab imperio fulmina missa cadunt.
Parce p̄cor miseris/nr̄as precor ellue sordes:
Ne nos iusta tui pena furoris agat.
Q; si nr̄a pari pēsentur debita lance/
Et sit iudicij norma seuera tui:
Quis q̄at horrendū viuentis ferre flagellū
Vindicis? et plagas sustinuisse graues.
Non ipsa irate restabit machina dextre:
Machina supremo non peritura die.
Que mens non prime dānata ab origine culpe/
Aut que non proprio crimine facta nocens?
At certe ille ipse es propriū cui parcere semper
Justiciamq pari qui pietate tenes/
Premia qui vt meritis longe maiora repēdis:
Supplicia admissis sic leuiora malis.
Namq tua est nostris maior clementia culpis:
Et dare non dignis res mage digna deo est.
Quamq sat digni: si quos dignatur amare
Qui quos nō dignos inuenit: ipse facit.
Ergo tuos/placido miserās p̄cor aspice vultu
Seu seruos mauis/ seu magis esse reos
Nempe reos/nostre si spectes crimina vite:
Ingrate nimium crimina/mentis opus.
At tua si potius in nobis munera cernas:
Munera: precipuis nobilitata bonis:
Nos sumus ipā olim tibi quos natura mīstros:
Mox fecit natos gratia sancta tuos.
Sed p̄mit heu miseros tante indulgentia sortis
Quos fecit natos gratia: culpa reos

Culpa reos fecit/sed vincat gratia culpam
Et tuus in nostro crimine/crescat honor
Nam tua siue aliter sapientia/siue potestas
Nota/suas mundo prodere possit opes:
Maior in erratis bonitatis gloria nostris.
Illeqꝫ pre cunctis fulget amandus amor.
Qui potuit celo dominum deducere ab alto
Inqꝫ crucem summi tollere membra dei.
Et male contractas patrio de semine sordes
Abluerit lateris sanguis/et vnda tui
Sic amor et pietas tua rex mitissime/tantis
Dat mala/materiam suppeditare bonis
O amor O pietas nostris bene prouida rebus
O bonitas serui facta ministra tui
O amor O pietas nostris male cognita seclis
O bonitas nostris nunc prope victa malis.
Da precor huic tanto qui semper feruet amori
Ardorem in nostris cordibus esse parem.
Da sathane imperiū (cui tot seruisse per annos
Penitet) excusso deposuisse iugo.
Da precor extingui vesane incendia mentis
Et tuus in nostro pectore viuat amor
Et cum mortalis perfunctus munere vite
Ductus erit dominum spiritus ante suum:
Promissi regni felici sorte potitus:
Non dominum/sed te sentiat esse patrem.

Sic itaqꝫ solatus ad solita studia redibat. cuius viri videndi illectus amore/ et Harmolai Barbari me glorior italiam petijsse. Et nūc ludi/et comedie non sint intemperantiū symposia/lenones/cantus parasyti/prurientiaqꝫ verba: sed quicquid suscipitur iocandum/id ad exemplum vite ducatur/ fiatqꝫ quod mandat Horatius.

Actoris partes chorus/officiūqꝫ virile Horatius
Defendat: neu quid medios intercinat actus
Quod non proposito conducat/et hereat apte.
Ille bonis faueatqꝫ/et concilietur amice
Et regat iratos/et amet peccare timentes
Ille dapes laudet mense breuis/ille salubrem
Iustitiam/legesqꝫ/et apertis ocia portis.
Ille tegat commissa/deosqꝫ precetur et oret:
Ut redeat miseris/abeat fortuna superbis
Nec pueros coram populo Medea trucidet
Aut humana coquat corā exta nefarius Atreus

Et quelibet virtus: suos habeat ludos. et sint procul pyrgi/et alea pernox/ et ludi illiberales omēs/et intemperantes: et vt obscene representationes/simulateqꝫ crapule. ob quales voluit Scipio totā gentem ludicram/scenicamqꝫ omni honore carere: et a tribu notatione censoria āmoueri. hec virtus scurrilitatem et rusticitatem habet contrarias. que in numeris modis: tum dicendo/tum agendo/ tum representando fieri possunt. et sub scurrilitate continentur quedam leuia studia que solent stultorū aspectum detinere: haud aliter ꝙ pharmacorū venditores/ histrionesqꝫ/ et circulatores. quorum autores Alexander magnus nos contemnere docuit. Nam cum quidam ciceris grana ex longo spacio in perforatam acum sine frustratione confestim insereret: irrisit Alexander autorem/ et eum ciceris modio donari precepit: industrie leuitatem designans/et merito. tales enim homines ludibrio potius habēdi sunt: ꝙ aliquo munere honestandi/quando quidem hec omnia scurrilia sunt. Agrestis fuit atqꝫ rusticus Thimon atheniensis: de quo in secundo: vbi de inuidis. Scipio Alexander

¶ Octauum cap. sex conclusionibus/ et tribus diffinitionibus partitum est.

97 Octaui Capitis commentarius ad litteram. ¶ Prima conclusio. In congressionibus/ cōmunicationibusqꝫ hūanis/est quedā altera virtus media circa iocos: et dicendo/et audiendo que oportet/atqꝫ vt oportet. ¶ Primo. qꝛ interdū vita quiete relaxāda est: in qua ioco sese pariter recreare solēt hoīes. consentaneum est igitur hanc cōgressionē equabilē esse: et mediā esse virtutē in ioco dicēdo/audiēdoqꝫ que oportet. ¶ Secūdo. decet inter alios alia dicere: et decet alios alia audire. igitur in hmōi iocandi
98 consuetudine est excessus/mediū/pariter et defectus: est igit̃ in hmōi cōgressionibus quedā talis ordinanda media virtus. ¶ Diffinitiones. Scurre sunt qui magis ꝙ oportet: risum mouere student. et hi importuni sunt hoībus/atqꝫ molesti. nam nihil aliud ꝙ ridiculū aliquod meditantes: cogitāt magis risum facere/ ꝙ honeste loqui: neqꝫ curant sua dicacitate/ tristicia afficere eū ipsum de quo iocantur. Rustici/atqꝫ agrestes sunt: qui nec quicꝙ iucundum dicunt/neqꝫ dicētes ferunt. Comis/at vrbanus dicitur: qui iocādo et dicēdo/et audiēdo moderatione vtitur. Nec iniuria. nā iam talē moris habitum habet vt ad bene/ vrbaneqꝫ iocandū sese flectere q̄at. et hmōi vrbana dicta: ipi ꝯsuetudinaria esse vidētur. et quēadmodū corpora suis motibꝫ discernūtur: ita quoqꝫ et mores animi ex opatiōibus discernimus. verū cū nonnūꝙ ridiculū exundet: ratione/moduqꝫ excedat/ plurimi plus equo: ioco/ salibusqꝫ

gaudētes:scurras:comes/vrbanosqꝫ appellant/ipósqꝫ vt gratiosos/elegātesqꝫ habēt. verūtamē scur-
ras et vrbanos ex ijs que dicta sunt differre/ et non parum quidem: satis cōstat. ¶ Secūda cōclusio. 99
Est dextri ea dicere/et ea audire que ad virum modestum/liberalemqꝫ attineāt. Medio enim habitui
dexteritatis nomen accōmodamus. ⁊ sunt que dicere et audire decet modestum/liberalemqꝫ virum/et
viri liberalis et eruditi iocus: a ioco seruilis/ineruditiqꝫ differre debet:quod plane licet tam in vetu-
stis/ꝙ̄ recentioribus comedijs intueri. nam his verborum obscenitas ridiculū erat : illis vero que-
dam subintellectio potius.et hoc non parum ad honestatem referre putandū est ¶ Secūdo recte ne is
facetijs vtitur qui ea dicit que liberū hominē decet: an is qui audientem dolore non afficit/ at potius
delectatione mulcet/an qui promiscue hec faciet:ꝙ aliud alij triste sit/aliud vero alteri iucundū? mi-
nime profecto.nam neqꝫ promiscue atqꝫ absqꝫ vllo discrimine/talia audiet.at dexter que fert audien-
do:et eadem rationabiliter facere videtur.hec enim/sunt que ⁊ dicere et audire decet liberum hoīem.
¶ Tertia cōclusio. Dexter nō omibus facetijs vtetur. ¶ Primo. quia facetie quedam cōuicia sunt. 100
legum autem latores conuicia dicere vetant.et forte legūlatores deceret prohibuisse conuiciari iocā-
do.igitur vir comis a talibus abstinebit/ atqꝫ ita vir vrbanus ac liber seipm̄ cōstituet:vt ipse in ioco
sibi ipsi sit lex. et re vera talis est medius siue nūc dexter/nūc vrbanus/nūc comis appellet᷑. ¶ Quar- 101
ta conclusio. Scurra autem penitus contra agit atqꝫ comis. Nam a ridiculo superatur: neqꝫ sibi ipsi
neqꝫ alijs parcit:modo eliciat risum.et ea dicit quorum nullum vrbanus/ gratiosusqꝫ diceret nunqꝫ/
et aliqua dicit que nec ipse quidem de se dici perferre valeret. ¶ Quinta cōclusio. Rusticus ad vrba- 102
nos cetus inutilis est. Nam ipse nec quicqꝫ affert salis/honestiqꝫ recreamenti.et cū afferunt alij:egre/
molesteqꝫ fert. at huiusmodi congressiones: quietis et relaxationis sunt gratia. sunt enim requies/ et
iocus in vita necessaria. ¶ Sexta cōclusio. Tres nuper determinate virtutes inter se conueniūt/ atqꝫ 103
inter se differunt.conueniūt quidem.nam omnes sunt circa quendam cōmunē vsum verborum/et ope-
rationum.differunt vero nam vna circa veritatē:et due altere circa voluptatē versantur. hec in ioco/
illa vero in reliquis congressionibus vite consistit.

Cap. VIIII.

De verecundia autem vt de aliqua virtute dicere nō oportet. Est eni affectui ma- 104
gis ꝙ̄ habitui similis. ¶ Itaqꝫ diffinitur timore: timorqꝫ dicitur dedecoris qui-
dam.et fit perinde atqꝫ circa res formidolosas timor fieri solet.nam qui verecū-
dantur erubescunt:qui timent mortem:pallescunt. Vtrūqꝫ igitur ad corpus quodam-
modo accōmodatum esse videtur/quod quidem magis ad affectum videtur:ꝙ̄ ad ha-
bitum pertinere ¶ Non autem ad quāuis etatem is affectus:sed ad iuuenilem accōmo- 105
datur. Censemus enim eos/ qui huius etatis sunt: verecundos esse oportere. vt cū non
sine perturbatione viuant:multūqꝫ ob hoc peccent/a verecūdia prohibeātur delinqre.
¶ Atqꝫ laudamus quidē iuuenū eos qui sunt verecundi:sed nemo ex eo seniorē hoiem
laudabit:quia est verecūdus. Nihil enim eorū ipm̄ oportere censemus agere: pro qui-
bus emergere verecundia solet. ¶ Neqꝫ enim homini probo verecūdia cōpetit:quippe 106
cum pro rebus improbis fiat. Non eni sunt res tales agende. ꝙ si quedam reuera:que-
dam opinatione sunt turpes:nihil refert.neutre namqꝫ sunt agende.quare non est vere-
cundandum. ¶ Sed improbi est et talem esse/vt aliquid turpe agat:probum autē ideo
quempiam esse putare/quia ita se habet:vt si turpe quid egerit verecūdetur/absurdum
est sane. verecūdia nāqꝫ fit pro iis que sua spōte quispiā facit. sed nunqꝫ sua sponte vir
bonus res aget turpes. ¶ Fuerit aūt verecūdia probum:ex suppositione.nam si egerit/ 107
verecundabitur. Hoc autem ipsis virtutibus non est. ꝙ si impudentia/et quēpiam non
pudere res turpes agentem improbum est:nihilo magis ob idipsum probum erit quē-
piam res turpes agentē verecundari. ¶ Atuero neqꝫ continentia virtus est:sed est que-
dam permixta.ostendetur autem de ipsa posterius. Nunc de iustitia dicamus oportet.
¶ Noni capitis note. ¶ Iuuenes/adolescētes. ¶ De verecundia que inter passiones enumeratur/sed
laudabiles/hic prosecutionem facit Aristoteles.laudabilem enim eam esse/⁊ future probitatis signū:
Laertius multa sunt exempla. Diogenes Cynicus cum adolescentem rubore perfusum conspiceret:confide in-
Diogenes quit. O fili/huiusmodi enim virtutis est color. Et Xenophon/adolescēs verecūdus fuit/et vltra ꝙ̄ dici
Xenophon potest speciosus.cui cum obuiasset in angiporto Socrates:porrecto baculo transire prohibuit.et per-
Socrates contanti vbi nam venirent que vsibus humanis accōmoda forent : cum ad singula scite respondisset
puer/rursus percontante Socrate vbi nam boni ac probi homines fierent? tacuit ac erubuit.tunc he-
renti illi Socrates inquit:sequere me igitur/et disce.hunc secutus:factus est Socratis auditor semp
mitis/et placidus:et qui omnibus adolescentibus exēplo esse possit: presertim litterarū studia sequē-
Lycon tibus. Lycon Troadensis Stratonis auditor dicere solebat:necessarium esse pueris pudorem/et lau-
Strato dis studium adiungere:velut equis calcar/atqꝫ frenum. Et ꝙ̄ verecūdia future probitatis laudabile
signū est:tam ipudentia omni etati dedecori est. cui id Hesiodi nō absurde accōmodari posse videtur.
Est quoqꝫ turpe aliud vetitum:fuge pessima fame
Nomina:fama malum est facile in sublime leuatum.
Et hanc famose vite notā:ab ineūte etate impudentia parit. Stupiditas autē pusillanimitati seruit.
¶ Nonum cap. quattuor conclusionibus partitum est.

104 Noni capitis Cõmentariꝰ ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Verecũdia inter virtutes locanda nõ est.
¶ Primo quidem quia verecũdia affectui/ q̃ habitui simílior est. ¶ Secũdo. quia verecũdia timore
diffinitur. est enim verecũdia quidã dedecoris timor. et fit ille timor circa dedecus: pene cõsimiliter vt
circa res reformidandas timor fieri solet. nã qui verecundant̃ erubescunt: qui vero mortẽ inhorrescũt/
pallent. vnde fit vt vtrũq̧ ad corporeã passionẽ/ accõmodatũ cognoscat̃: quod magis affectui q̃ habi=
105 tui cõsentit/ simileq̧ est. non igit̃ verecũdia inter virtutes asciscenda est ¶ Secũda cõclusio. Verecun=
dia non omni etati: sed iuuenili apta cõgruit. ¶ Primo. nã eos qui iuuenilẽ degunt etatẽ: censemꝰ ve=
recundos esse oportere. vt (cũ non sine perturbatione viuant/ multumq̧ ob hoc peccent) a verecundia
prohibeãtur delinquere. ¶ Secũdo. nos iuuenũ eos laudamus: qui verecũdi sunt. at vero senẽ nemo
laudabit: q̄ verecundus sit. nã ipsũ nichil eorũ agere oportere nos arbitramur: vnde verecundia solet
106 emergere. ¶ Tertia conclusio. Probũ hominẽ minime verecũdia decet. ¶ Primo. nã verecũdia pro
rebus improbis fit. atqui a viro probo tales res agẽde nõ sunt. verũ cũ quedã re vera sint turpia/ que=
dam vero hoim opinione turpia: de quibus hic intelligat̃/ nichil refert. nam neutra sunt agẽda. nõ est
igitur ipsi viro probo verecundandũ. ¶ Secũdo. Improbi est talẽ esse vt aliquid turpe agat. non aget
igit̃ vir probꝰ aliquid turpe. et absurdũ sane est putare aliquẽ ideo probũ esse: quia ita sese habeat/ vt
si turpe quicq̧ commiserit verecundetur. nam verecundia pro ijs fit que sua sponte quisq̧ facit. at vir
107 probus nunq̧ sua sponte res aget inhonestas/ turpesq̧. ¶ Sed dicet aliquis viro probo verecundiam
aliquid probum esse saltem ex suppositione: quia si quis turpe egerit: verecundari probum est. minime
ita est. Nã in virtutibꝰ nichil est vnde verecũdari dignũ sit. et contra ĩpudentia quiddã improbũ est: cũ
quis turpia ꝯmittat/ nõ aũt pudeat. attamẽ ꝑpterea non sit ꝓbũ aliquẽ/ res turpes agentẽ verecũdari.
sed de verecũdia hactenꝰ. et vt verecũdia virtus non est: ita continẽtia nõ est virtus/ sed nonnichil ra=
tionis/ perturbationisq̧ habet ammixtũ: verum de ea posterior sermo nobis est habendꝰ. et nũc de iu=
stitia potius est aggrediendũ.

Quarti Ethicorum Aristotelis finis.

1 E iustitia autẽ et iniustitia cõsideremꝰ oportet: circa quales actꝰ versant̃/ et
qualisnã mediocritas sit ipsa iustitia: et inter q̃ iustũ ipsũ medium est. atq̧
D hec consideratio eundẽ seruet modũ doctrine quo antea dicta cõsideraui=
2 mus. ¶ Videmꝰ itaq̧ oẽs talẽ habitũ dicere iustitiã velle: quo hoĩes apti
sunt ad res iustas agendas/ et quo iusta agunt/ et volunt iusta. Eodẽ modo
talẽ habitũ et ipsã iniustitiã dicere/ quo iniurias agũt hoĩes/ resq̧ volunt iniustas. qua=
3 propter et nobis hec primũ vt in figura subijciantur. ¶ Non enim in scientijs/ et poten=
tijs/ atq̧ habitibus res sese habet eodem modo. Eadẽ nãq̧ potẽtia scientiaq̧ cõtrario=
rum esse videtur. sed contrarius habitus non est contrariorũ/ nempe a sanitate sana dũ=
taxat: et non contraria fiunt. dicimus enĩ quẽpiam ambulare sane: cũ perinde ambulat
4 atq̧ sanus. ¶ Sepe igit̃ cõtrarius habitꝰ ex cõtrario cognoscit̃: sepe etiã habitꝰ ex sub=
iectis. Nã si bona corporis habitudo sit nota: et ipsa mala corporis habitudo fit mani=
festa. Et ex ijs que bonã habitudinẽ efficiunt corporis ipsa bona habitudo fit nota: et
ex ipsa rursus ea que faciunt ipsã. si enĩ habitudo bona sit spissitas carnis/ et malã habi=
tudinem raritatem esse carnis: et id quod efficit habitudinẽ bonã/ efficere spissitatem in
5 carne: necesse est. ¶ At vero plerumq̧ sequitur si alterum pluribꝰ modis dicatur/ et al=
terum pluribus dici. vt si iustũ: et ipsũ iniustũ. Videtur autẽ tam iustitia q̃ iĩustitia plu=
ribus modis dici. sed quia ꝓpinqua est ipsarũ equiuocatio: latet/ et non ita vt ijs que lon
ge distant: est manifesta. Multũ enĩ talia differunt forma. patet enĩ clauẽ equiuoce dici
6 et eã que sub collo est animalium: et eã qua hostia claudunt̃. ¶ Sumat̃ igit̃ quot iniu=
stus dicitur modis. Atq̧ videtur iniustus esse: et qui a legibus exorbitat et qui plus ca=
pit: atq̧ iniquus. quare patet et iustum esse eum qui legitime facit: et eum qui equus est.
Iustum ergo est quod est legitimum: et quod est equum. Iniustũ vero quod est contra
7 leges: et quod est iniquum. ¶ Cum autem iniustus/ et pluris sit auidus: non erit ipẽ cir=
ca omnia bona. sed circa ea dumtaxat in quibus consistit prospera fortuna/ atq̧ aduer=
sa: que simpliciter quidẽ semper sunt bona/ alicui vero non semper. homies autẽ illa sibi
optant/ atq̧ persequunt̃. at non oportet. Sed optare quidẽ ea que sunt simpliciter bo=
8 na/ et sibiipsis esse bona: expetere autẽ ea que sibiipsis sunt bona/ oportet. ¶ Iniustꝰ au=
tem non semp plus/ sed minus etiã expetit in ijs: que sunt simpliciter mala. Sed quia vi
detur et minus malum quodã modo bonũ esse: et plus habendi cupiditas ipĩꝰ est boni/
9 fit vt pluris ob idipsũ videatur auidus esse. ¶ Est autẽ iniquus (hoc enĩ continet: et est
commune) et legũ transgressor. hoc enĩ/ legũ inq̧ trãsgressio: id est iniquitas/ omnẽ in=
10 iustitiã continet. et est ad iniustitiã oẽm cõmune. ¶ Cũ autẽ legũ trãsgressor sit iniustꝰ:
qui vero legitime facit iustꝰ: constat oĩa legitima esse quodã modo iusta. ea nãq̧ q̃ a fa=
cultate ferendarũ legũ sunt definita: legitima sunt. et horũ vnũquodq̧/ iustũ dicimꝰ esse.

¶ Ipse autẽ leges de omnibus dictant: coniectantes aut cõmunẽ oĩm vtilitatẽ/ aut op- 11
timorũ/ aut principũ: vel virtute/ vel aliquo alio tali modo. Quare vno modo dicimus
iusta ea que felicitatẽ/ eiusqꝫ partes societati ciuili efficiunt et conseruant. Precipit autẽ
lex et ea agere: que ad virũ pertinent fortẽ. vt non deserere locũ in acie/ non fugere/ non
abijcere arma. Et item ea que sunt tẽperantis: vt non committere adulteriũ non libidi-
ne vti. Et etiam ea que sunt mansueti. vt non pulsare/ non conuicia dicere. Et in ceteris
identidẽ virtutibus atqꝫ vicijs: alia iubens/ alia vetans. recte quidẽ ea que recte posita
est: deterius autẽ ea que inconsulte est exarata ¶ Hec igiẽ iustitia perfecta quidẽ est vir- 12
tus: at non absolute. sed ad aliũ. atqꝫ ob idipsum iusticia preclarissima persepe virtutũ
esse videtur. Et neqꝫ est hesperus ita/ neqꝫ lucifer admirabilis. Et prouerbio dicere cõ-
sueuimus.
Justitia in sese virtutes continet omnes.
¶ Atqꝫ perfecta maxime virtus est: quia pfecte virtutis est vsus/ idqꝫ est ex eo quia non
ad se solũ sed ad aliũ etiã is qui ipsã habet: vti virtute potest. Complures enĩ in ꝓprijs
quidẽ vti possũt: sed in ijs q̃ sũt ad aliũ nequeũt. Et propterea sententia Biantis illa be-
ne sese habere videtur: magistratus virũ ostẽdit. ad aliũ enĩ est: et in societate iã ipe ma-
gistratus consistit. Ob id autẽ ipsũ et alienũ bonũ ipa iustitia sola virtutũ esse videẽ: q̃a
ad aliũ est. agit enĩ ea que alij vel principi/ vel reipublice conferunt ¶ Pessimus igitur 13
est qui ad seipsum et ad amicos vtitur prauitate. Optimus autẽ non qui ad seipsũ: sed
qui ad aliũ vtitur ipsa virtute. hoc enim est opus difficile. ¶ Hec igitur iustitia nõ pars 14
virtutis: sed tota est virtus. Similiter et iniustitia huic cõtraria non vicij pars: sed totũ
vicium est: quid autẽ interest inter hanc iustitiã et virtutẽ ex ijs que dicimus ignotescit.
Sunt enim idẽ: esse autẽ non est idẽ. Sed quo quidẽ est ad aliũ/ est iustitia: quo vero ta-
lis est habitus simpliciter/ virtus

¶ Primi capitis note. ¶ A claudo clauis qua clauduntur hostia. ⁊ clauis sub collo animaliũ q̃ gut-
tura claudat/ species angine. ¶ Precari debemꝰ que simpliciter bona sunt vt et nobis bona sint. imo
vt vult Satyricus.
Juuenalis Orandum est vt sit mens sana in corpore sano.
Fortem posse animum mortis terrore carentem:
Qui spacium vite extremũ inter munera ponat
Nature/ qui ferre queat quoscunqꝫ labores.
Nesciat irasci/ cupiat nichil. et potiores
Herculis crũnas credat/ seuosqꝫ labores:
Et venere/ et cenis/ et plumis Sardanapali.
Monstro quid ipse tibi possis dare: semita certe
Tranquille per virtutem patet vnica vite
Ergo virtutes/ et virtutũ officia/ ipsãqꝫ pulcherrimã sapientiã rogemꝰ/ nitamurqꝫ totis viribꝰ vt il-
la assequamur. ¶ Simpliciter mala secundũ se/ in se: vt pene/ publica onera/ vectigalia: in quibus fit
Bias quodãmodo bonorũ: aut nature/ aut fortune priuatio. ¶ Bias Prienius/ vnus septẽ sapientũ qui tri-
podem aureũ habuit: cui inscriptũ erat sapienti. sed recusauit/ illũ ad Apollutẽ remittens: testans il-
lum esse sapientẽ. ¶ Justitia legitima/ iustitia omnino cõpleta atqꝫ perfecta ¶ Totus hic liber de iu-
stitia ꝓsequitur: qua virtute iusta operamur/ iusta volumꝰ / facimusqꝫ. virtutũ quidem preclarissima
Eurypides qua(vt inquit Eurypides) neqꝫ lucifer/ neqꝫ hesperus eque admirabilis est vnicuiqꝫ quod suũ est tri-
buens/ et que sunt dei deo/ et que sunt Cesaris Cesari/ et que sunt parentũ parentibus: ad omnia sese
diffundens et vbicunqꝫ attigerit saluans oĩa que bona sunt. mala autẽ aut emendans aut disperdens.
Xenophon Et Xenophon/ regẽ Persarũ admonebat vt sub suo imperio ita iustitiã discerent: vt apud alias gen-
Perse tes litteras/ ac bonarũ artiũ studia. vt suos ciues a puero ita iustitie studijs institueret: vt nihil inho-
nestum, nichil turpe/ nichil iniustũ appetant. et in primis cognoscere primũ iustitie munꝰ pietatẽ esse ĩ
deũ. Secundũ principi et sanctis legibꝰ obedientiã. Tertiũ salutẽ ciuiũ/ ciuitatisqꝫ incolumitatem.
Quartũ pia in parentes officia. Quintũ singulorũ vitã quietã/ ac beatã. ¶ Et nulla neglĩgẽtia iusti-
Philippus tiã violare oportere suo exemplo prodidit Philippus Macedonũ rex: qui cũ Machete causã quã ne-
Macheta gligentius audiuerat: perperã iudicasset/ et exclamaret Macheta ac se prouocare diceret/ iratus rex
ad quẽ prouocas ait? At ille ad teipsũ inquit: cũ attentius me ipsũ audieris. et paulopost cũ ad se re-
dyssẽt/ diligentiusqꝫ rẽ ipsã cogitasset: sententiã mutauit Philippus/ et Machete iura neutiq̃ per su-
am desidiã pessundari passus est. ¶ Qui sancta iustitie iura violant expedit illis faciundũ: quod poe-
Marsias te factum canunt Marsie. Quod et rex Cambyses de Sisanne vno suorũ iudicũ: quoniã iniuste ob pe
Cambyses cuniam iudicasset/ exemplo monstrauit. cui detrahi coriũ precepit et eo detracto eius tribunal insterni
Sisanues ibidẽqꝫ eius filiũ Otanem sedere iudicem iussit/ atqꝫ in memoria habere: quo in tribunali iudicaret.
Otanes Et hanc virtutẽ violatam vindicant / vleiscunturqꝫ diuina flagella. quod et verum esse sepius iã com
Hesiodus pertum est/ et quod canit Hesiodus.
Justitie sacra iura domant genus omne malorum.

Illa quidem virgo est supero Joue nata parente
Nomine clara suo/cetuq; verenda deorum.
Quam si quis violet: lachrimans sua fata parentis:
It Jouis ante pedes/et lamentabile fundens
Humanos queritur mores/ac debita poscit
Supplicia in populos. tu iudex causa malorum
Qui violas sacra iura dee: iam dirige mentem
Jus cole/in alterius te nulla pecunia vertat
Damna. nocet sibi qui cuiq; nocet/et male suadet.
Mox his subiungit. Paulatim corruit ille
Dijs inuisus homo: cui mens intenta rapinis
Inuigilat/qui ius violat. stat pena nocenti
Post obitum.

Scribit Josephꝰ qui bello iudaico interfuerat: vndecies centena millia gladio/et fame perijsse ob dāna tū insontē. et iā interfectorū posteritas ꝑ mille et quingētos annos ferme: vaga/sensus inops peregrinat exul. et tādiu illi inditū est exiliū: quousq; principem pacis agnoscat: ꝓ quo tot secula passa est exterminiū. in quo sola salus/solaq; libertas. Et ex īpietate nichil aliud expectēt: q̄ quod Bion Borystenites de impia Epicureoꝝ secta est expertꝰ. diuinorū enim prouidentiā esse negabat/et sacrificātes irridebat. qui cum graui morbo/ac longo tabescēs torqueret: hostijs supplex nares admouit/peccaui dixit: vetera diluite. anui collum porrexit per nomina deoꝝ excantandū. rhannū/et lauri ramum ianue imposuit/cuncta magis perpeti q̄ mori paratꝰ. sed cū nihil ꝓficeret: totus vstus/totusq; carbo/salue inquit Pluto/salue: sicq; impiā flagiciorū tortori exsoluit aīam: hunc itaq; in modum expectent saluere Plutonem: qui deū celi pia mēte confiteri nesciūt/puroq; cultu colere. ¶ Et qui iustitiā alijs volunt ministrare: sepe mente reuoluant Satyrica precepta. Josephus Judei Bion Laertius Juuenalis

Expectata diu tandē prouincia/cum te
Rectorem accipiet: pone ire frena/modumq;.
Pone auaricie/miserere inopum sociorum/
Aspice quid moneant leges/quid curia mandet.
Premia quanta bonos maneant/q̄ fulmine iusto
Et Capito et Tutor ruerint mandante senatu.
Ast illis quos arma tegunt/et baltheus ambit:
Quod placidum est illis prestatur tempus agendi
Nec res atteritur longo suflamine litis. Id enim vltimū summopere in administratiōe iustitie est conquirendum.

¶ Primū cap. duodecim conclusionibus/duabus diffinitionibus/et modis iniusti partitū est
1 Primi capitis Cōmentariꝰ ad litterā. ¶ Prima conclusio. Expedit hoc in loco de iustitia/et iniu-
stitia cōsiderandū: circa quales actꝰ existant/et qualis mediocritas iustitia sit/ et inter que iustū ipsū
mediū est. Nā hec cōsideratio nobis eundē doctrine modū seruabit: quo ante vsi/nos ipsi obseruauimꝰ.
2 ¶ Diffinitiōes. Justitia est habitus quo homines ad res iustas agendas apti sunt: et quo iusta agūt/
voluntq; iusta. Iniustitia est habitꝰ quo iniurias agūt hoīes/resq; volunt iniustas. et oēs ita esse con-
sentiunt. quapropter et nos hic figura quadā/et ne dū plane elaborata declaratiōe: ita esse supponamꝰ
3 ¶ Secūda conclusio. Justa et iniusta non ab eodē habitu proficiscuntur. Nā in scientijs/potentijs/et
habitibus haud quaq; simile est. eadē enim cōtrariorū scientia/et potentia est. at vnus habitꝰ nō est cō-
trariorū effectiuus. a sanitate namq; sana dūtaxat et non egra fiunt/atq; ꝓficiscunt. igit iusta/ et iiu-
4 sta non ab eodē habitu ꝓficiscunt. ¶ Tertia conclusio. Ex iustitia cognosci potest iniustitia: atq; ipsa
eadē ex obiectis/rebusq; ipsis circa quas versantur deprehendi possunt. Nā persepe contrariꝰ habitꝰ/
ex suo cōtrario deprehendit: ⁊ persepe ex suis obiectis. vt si bona corporis habitudo nota sit: protinus
et ipsa corporis mala habitudo ignotescit. et bona corporis habitudo ex ijs que ipsā efficiunt: nota est
et non modo id/ verū et contra ex bona habitudine: deprehendūtur ea/que ipam efficiūt. si enī bonam
corporis habitudinē dixeris esse spissitudinē/densitatēq; carnis: notū ꝓtinus erit malā habitudinem
esse carnis raritudinē. et si nota sint que bonā efficiunt habitudinem: et ipsa carnis spissitas nota erit.
nichil igit ꝓhibet ita in iustitia esse/et in iniustitia vt alterū ex altero/et ex rebꝰ subiectis deprehendā-
5 tur. ¶ Quarta cōclusio. Justitia et iniustū non vno modo dicunt. Nā vt plurimū sequi videmꝰ si vnū
oppositorū multipliciter dicit/et alterū multipliciter dici. vt si iustū multis modis dicatur/pariter et
iniustū. atqui iustitia/et iustū multis modis dicunt. non igit ab re fuerit et iniustitiā/et iniustū multis
modis dici. verūtamen quia ipsorū propinqua est equiuocatio: iccirco nos magis latet/neq; vsq; adeo
manifesta est: vt equiuocatio eorū que longe distāt. nā longe distantia multū specie differūt: vt īsignis
6 est equiuocatio clauis que sub collo animaliū est: et que hostia vicissim reserat/atq; claudit. ¶ Modi
iniusti. Primo iniustꝰ est qui a legibꝰ exorbitat/atq; contra eas cōmittit. Secūdo. qui plus q̄ oportet
accipit: et hic appellat iniquus. Quo fit vt iustus cōsimili modo bifariā dicatur. primo qui legitime
facit/ac secundū leges viuit. Secūdo qui equus est: nichil amplius q̄ dignū est accipiens. est itaq; iu-
7 storū illud legitimū: hoc vero equū. et iniustorū similiter illud contra leges. atq; hoc iniquū. ¶ Quin-
ta conclusio. Cū iniustꝰ pluris q̄ par sit habēdi sit auidus: id tamen illi non circa oīa bona contingit.
Nā illa habēdi sitis/atq; cupiditas: solū illi obuenit circa illa bona in quibus ꝓspera/aduersaq; for-
tuna locū habent. que quidē semper in se bona sunt: alicui vero non semper. ⁊ homines illa sibi semper
precantur/et querūt. at non ita oportet: sed p̄cari quidē vt ea que simpliciter bona sunt: sibi ipis bona
8 sint. atq; que sibiipsis prosint/bonaq; sint: expetere oportet. ¶ Sexta cōclusio. Iniustus non semꝑ plꝰ:
sed interdū minus expetit. vt in simpliciter malis. verū quia minus malū quodā modo bonū esse vide-

tur/et plus habendi cupiditas itidem ipsius est boni:icc irco iniustus apparet semper pluris auidus.
¶ Septima cōclusio. Iniquus/legū est transgressor. Nā legū transgressio iniquū continet/et cōmune 9
est.et iniquitas idipsū est quod legū transgressio;siquidē legū transgressio iniustitiā cōtinet oēm/ oiqꝫ
iniustitie cōmunis est.iniquus igit legū trāsgressor est. ¶ Octaua ꝯclusio. Oia que a legibꝰ ꝓficiscū= 10
tur:quodā modo sunt iusta.et que ꝯtra leges sūt:quodā modo iniusta. Nā qui leges transgredit : iiu=
stus est.et qui legitime viuit:iustus.oia igitur a legibus ꝓfecta quodā modo sunt iusta.ea enim que a
facultate ferendarū legū sunt decreta:legitima sunt/et eorū vnūquodqꝫ iustum esse dicimus. ¶ Nona 11
conclusio. Justa vno modo dicēda sūt que ꝑtineāt ad felicitatē faciendā/conseruādāqꝫ:et eius partes
in societate ciuili. Nā leges ipse de omnibꝰ decernūt/cōiectātes aut omniū rex vtilitatē/aut optimo=
rū/aut principū/et id vel virtute vel aliquo alio simili modo parari intendūt.precipit enim lex ea age=
re que ad fortē virū pertinent:vt non deserere locū in acie/nō fugere/nō arma abijcere.precipit et ea q̄
sunt temperantis:vt non adulteriū cōmittere/non libidine defluere.et ea que sunt māsueti vt non pul=
sare/non cōuicia/iurgiaqꝫ exercere:et cōsimili modo in alijs virtutibꝰ/et vicijs:alia iubēs/et alia ve=
tans.et hec quidē oia recte/ea facit lex:que bene posita fuerit/deteriꝰ aūt que incōsulte/incōsiderateqꝫ
lata fuerit.nichil mirū igit ea iusta vno modo dicenda esse:que ad felicitatē faciendā/conseruādamqꝫ
pertineant:atqꝫ eiꝰ partes/in ciuili societate. ¶ Decima cōclusio. Justitia legitima preclarissima vir= 12
tutū esse videt. ¶ Primo.nā iustitia legitima virtꝰ perfecta est nō modo absolute/simpliciter et ad se
solū:verū et ad alterū.et neqꝫ hesperus neqꝫ lucifer vsqꝫ adeo admirabilis est. et vt prouerbio dicitur
in se iustitia virtutes ꝯtinet oēs.merito igit virtus preclarissima est. ¶ Secūdo Cuius/perfectissime
virtus vsus est:et ipsa quoqꝫ virtus maxime perfecta est.iustitie aūt vsus perfectissimus.nā qui iusti=
tiā habet non ad se solū sed ad aliū ea virtute vti potest.perfectissimꝰ igit.sunt eni cōplures qui in ꝓ=
prijs quidē sua virtute vti possunt:sed in ijs que sunt aliorū/non possunt. Quapropter id Biantis ꝓ=
clare dictum esse videt. Magistratꝰ virū ostendit.nā magistratꝰ ad aliū est/ et in administratione cō=
munis boni geritur. Fit etiā vt sola virtutū iustitia bonū alienū esse videatur/ob idipsū ꝙ ad alterum
virtus est.agit eni ea que alij: vel principi/ vel rei publice cōducūt. ¶ Undecima cōclusio. Pessimus 13
est qui ad seipsū/et ad amicos prauitate vtitur. Nā optimus/perfectissimāqꝫ virtutē habēs (vt dictū
est)is est qui nō solū ad seipsū sed ad aliū virtute vtitur.atqꝫ id opus maxime difficile. pessimus igit
qui prorsus opposito sese gerit modo. ¶ Duodecima cōclusio. Justitia legitima non virtutis pars est: 14
verū ipsa tota virtus est.et iniustitia ipi contraria/non vicij pars est:sed vniuersū cōplectit viciū. Nā
iustitia legitima vt dictū est de omnibus dictat/et virtutes in sese cōplectit oēs.non igit particularis
quedā virtus est:sed tota/atqꝫ vniuersa.et ex opposito iniustitia legitima vniuersum viciū. Sed tū si
queras quid interest inter totā virtutē ⁊ legitimā iustitiā:ex precedentibus facilis patebit responsio:
nichil scilicet re ipa interesse/ratione aūt interesse.nā tota virtus et huiusmodi iustitia re ipsa sūt idē
esse autem non idem. vt eni talis virtus ad aliū est:iustitia dicitur. vt vero eaipsa talis est simpliciter
habitus:nuncupatur virtus.

Uerimꝰ autē eā iustitiā/que virtutis est pars. Est eni quedā vt 15
q dixi mꝰ. Et itē iniustitiā eā;que pars vicij quedā est. Esse autē hanc iniustitiam/ Cap. II.
hoc indicat signū. qui nāqꝫ ceteris vicijs operat/iniuriā quidē facit : at nō plus
capit. vt qui clypeū timiditate proiecit/aut qui conuicia ob iracundiā dixit/aut qui non
attulit ob illiberalitatē per pecunias opem. At cū quispiā sepe plus capit: nullo tū eius=
modi viciorū is operatur/nec etiā vniuersis:aliqua autē prauitate. vituperamꝰ enim il=
lum/atqꝫ ob iniustitiā. est ergo alia quedā iniustitia: vt pars totius iniustitie quedam. et
iniustū itidē quoddā: vt pars totius iniusti:quod quidē est preter legem. ¶ Preterea si
quidā lucrandi causa facit adulteriū/atqꝫ pecunias accipit:quidā erogat/dānūqꝫ patit
ob cupiditatē:hic quidē intēperans potius q̄ pluris auidus:ille autē iniustus/ sed non
intēperans esse videbit. patet ergo talē illū videri/quia lucrat. ¶ Insup alie quidē oēs
iniurie:ad aliquod semp viciū redigunt: vt si ꝯmiserit quispiā adulteriū: ad intēperan=
tiā/si deseruerit in acie sociū:ad timiditatē;si pulsauerit quēpiā ad iracūdiā. sed si lucra=
tus fuerit:ad nullā aliā prauitatē/q̄ ad iniustitiā ipsā refertur. Quare perspicuū est pre=
ter totā/aliā esse quandā iniustitiā vt partē vniuocā: quia diffinitio genere est in codē. 16
ambe nāqꝫ id possunt/vt sint ad aliū. ¶ Uerū hec quidē circa honorē versat/vel pecu=
nias/vel salutē/vel si quo vno nomine complecti hec vniuersa possumꝰ:et ob voluptatē
que fit a lucro. illa vero circa omnia ea/in quibus studiosus versatur. Justitias igit esse
plures:et aliā quādā eē preter ipsā totā virtutē perspicuū iā euasit. sed quenā sit/et qua=
lis:sumamus deinceps oportet. Determinatū est itaqꝫ iniustū quidē esse quod est cōtra
leges:et quod est iniquū. Justū aūt quod est legitimū:et quod est equū. Iniustitia igi= 17
tur antea dicta est:a qua proficiscitur id iniustū:quod cōtra leges dicimus esse. ¶ At cū
iniquū et iniustū quod contra leges est/nō idē sit:sed alter ad alterū sese habeat vt pars
ad totū(nā iniquū oē/iniustū quod cōtra leges:iniustū aūt quod cōtra leges nō omne/
iniquū. plus nāqꝫ oē/iniquū:iniquū autē nō oē/plus)iniustū etiā ⁊ iniustitia:nō eadem
sunt/sed diuersa ab illis. et hec sunt vt partes:illa vt tota. hec eni iniustitia:totiꝰ est iniu=

ſtitie pars/et iuſtitia iuſtitie ſimili modo. Quare de iuſtitia que quidē eſt pars: et de iniuſtitia ſimiliter eſt dicendū/et de iuſto etiā et iniuſto. Ea igitur iuſtitia que perinde atq̄ tota virt⁹ eſt ordinata/et ea iniuſtitia que aduerſat̄ illi/quarū altera virtutis: altera vicij totius ad aliū vſus eſt/omittat̄. Et iuſtū id et iniuſtū quod ad has attinet: patet quonā ſit modo definiendū. etenī pleraq̄ legitimorū ea fere ſūt: que a tota virtute agunt̄. Lex enī iubet vniuſcuiuſq̄ virtutis viuere ratiōe: et vetat vicij cuiuſuis viuere modo. atq̄ legitimorū ea que ad publicā pertinent diſciplinā/ea ſunt que virtutē totā efficere poſſūt. Sed de ſingulorū diſciplina/qua quidē vir bonus eſt abſolute: vtrū ſit ciuilis: an ad aliam facultatē pertineat/determinandū poſterius eſt. non eſt enī idē fortaſſe virū eſſe bo-
18 num/et ciuem bonum. ¶ Juſtitie autē eius que eſt pars: et eius quod ad ipſam attinet iuſti/vna quidē ſpecies eſt: ea que in diſtributiōe conſiſtit: aut honoris/aut pecuniarum aut ceterarū rerū: que inter eos diuidi poſſūt/qui in eadē ciuili ſocietate verſant̄. in his enī fit: vt q̇ſpiā et nō equū habeat ad aliū/et etiā equū. Alia autē ea/q̄ in commercijs eſt hoim̄ emendādis. cui⁹ ſunt due partes. Cōmerciorū nāq̄ quedā ſua ſpōte faciūt hoīes: quedā inuitis ipſis efficiunt̄. Et ea q̇dē que ſpōte faciūt: talia ſūt: venditio/emptio/mutuatio/vadimoniū/locatio/depoſitio/mercede cōductio. atq̄ ꝓpterea ſpōte hec fieri dicunt̄ ꝙ principiū ipſorū ſponte ꝓcedit ac agit̄. Eorū aūt q̄ inuitis fiunt/q̄dā clādeſtina ſunt: vt furtū/adulteriū/veneficiū/lenociniū/ſeruorū ſeductio/cedes cū dolo/ falſū teſtimoniū. Quedā violēta: vt verberatio/vincula/mors/rapine/mēbrorū captio/conuiciū contumelia

¶ Secūdi capitis note. ¶ Lucrari eſt ꝙ̄ cōmutatū ſit/ampli⁹ accipere. Tota iuſtitia/legitima iuſtitia. et tota iuſtitia/preter legē/illegitimaq̄. ¶ At cū iniquū et iniuſtū quod cōtra leges eſt. Argyropilus hoc pacto cōperiebat̄ habere. At cū iniquū et pl⁹ nō eadē ſint: ſed alterum ſeſe habeat ad alterū vt pars ad totum. omne nāq̄ plus: eſt iniquū. ſed nō oē iīquū: eſt pl⁹. Uerū ab exēplari greco diſſonat: nā ita grece habetur.

επειΔετο αρισορκαι το παραρομορ ουταυτορ αλλετερορ ωσμεροσ προσ ολορτο μεργαρ αρισορ απαρ παραρομορ το Δε παρανομορ ουΧ απαρ ανισορ τομεργαρ πλειορ απαρ αρισορ το Δε αρισορ ου παρ πλειορ

Jccirco ſatius viſū eſt litterā ad intelligentiā grecā reſtituere que ſtatī plana eſt atq̄ de ſe manifeſta. vult enī Ariſtoteles oē iniquū/iniuſtū eſſe quod trāſgredit̄ leges: at nō oē iniuſtū quod trāſgredit̄ contraq̄ leges eſt/iniquū eſſe. eſt enī iniquū in paucioribus lōge ꝙ̄ iniuſtū quod cōtra leges eſt perinde atq̄ plus habere ad pauciora ſe fundit ꝙ̄ iniquū. nā pl⁹/pars: iniquū/totū. equū enī eſt cū neq̄ plus/ neq̄ minus ꝙ̄ par eſt tribuit̄. iniquū igit̄ non ſolū pl⁹ ſed etiā minus. plus igit̄ pars iniqui vt iniquū pars iniuſti contra leges. Antiqua traductio integriorē ſeruabat intelligentiā hoc in loco ꝙ̄ Argyropilus aut Leonardus. immo et quaſi hic adiectū ſit ex exēplari greco impreſſo ad hāc itelligentiā. At cū pl⁹ et iniquū nō idē ſed alterū ad alterū vt pars ad totū cū etiā iniquū et iniuſtū quod contra leges eſt nō idem ſit et reliqua que adiecta ſunt. quapropter vetuſtū exemplar ita habere videtur

επειΔετο πλειορ Χαι αρισορ ουταυτορ αλλετερορ ωσ μεροσ προσ ολορ επειΔετο αρισορ Χαι το παραρομορ Χαι τα λοιπα. et cetera.

Et in hac littera omne vniuerſalitatis notā particule iūgas non ſequēti: ne in captiūculā cōpoſitiōis diuiſioniſue incidas. ¶ Uenditio eſt precio aliquo/rei cōmutatio. Emptio: facto precio/rei acceptio. ¶ Mutuatio/rei vſus ad tēp⁹ cōceſſio. ¶ Fideiuſſio: quedā (q̄ fit alteri⁹ noīe/ proq̄ altero) obligatio. ¶ Locatio/loci cōductio. ¶ Depoſitio/in alteri⁹ fidē rei cōmiſſio. ¶ Mercede cōductio/rei ad tēpus pro aliqua mercede/vſus retētio. vt equorū/et aliorū ad tempus pro vſus neceſſitate conductio. Et he furti et adulterij/lenocinij/et ſequentiū note parti grāmatice ſunt/partim exacte ex libris ciuilib⁹ requirende. ¶ Abſolute/ſimpliciter/ſecūdū ſe. ¶ Commercia volūtaria/et ſpōte facta: que vtriſq̄ partibus conſentiētib⁹ fiunt: inuoluntaria vero: que non.

¶ Secundū cap. quattuor concluſionibus partitum eſt.

Secundi capitis Cōmentari⁹ ad litterā ¶ Prima concluſio. De iuſtitia/que virtutis pars eſt: itidem et de iniuſtitia/que pars eſt vicij inquirendū nobis eſt. Nā talē quādā iuſtitiā eſſe dictū eſt. et tā-
15 lē iniuſtitiā eſſe: hoc primū deprehendat̄ indicio. ꝙ qui ceteris vicijs operat̄: iiuriā quidē agit/ ſed nō plus ꝙ̄ dignū eſt accipit. vt qui clipeū propter timorē abijcit/qui conuicia ob iracundiā dicit/ aut qui ob auariciā per pecunias opem non affert: nō plus ac dignū ſit capit. verū ſepe cū quiſpiā plus capit: nullo tū eiuſmodi viciorū operat̄/neq̄ vniuerſis ſimul. at aliqua prauitate operat̄. nā et ipſū vituperamus. hec aūt iniuſtitia eſt. eſt igit̄ alia q̄dā iniuſtitia: que totius/legitimeq̄ iuſtitie pars quedā eſt. itidē et aliquod iniuſtū quod totius iniuſti (quod quidē preter legē eſt) pars quedā exiſtit. ¶ Secūdo. ſi quidā lucrandi/pluſq̄ habendi cauſa: cōmittit adulteriū/pecuniaſq̄ accipiat: et quidam cōtra: ſua eroget/dānaq̄ ob cupiditatē/venereq̄ patiat̄: hic potius intēperās ꝙ̄ pluris auid⁹ dicit̄: ille vero potius iniuſt⁹ ꝙ̄ intēperās. at talis ille videtur/quia lucrat̄ et plus ꝙ̄ dignū ſit habet. eſt igit̄ quedā particularis iniuſtitia et quidā particularis iniuſtus. ¶ Tertio. Omēs alie iniurie in aliquod peculiare viciū redigunt̄. vt adulterij cōmiſſio: in intēperantiā/ſocij in bello dimiſſio: in timiditatē/ alicui⁹ per-

cussio in iracundiã. at lucri/ plurisqꝫ ꝙ decet acceptio: in nullũ aliud viciũ ꝙ in iniustitiã refert. per-
spicuũ igitur euasit: preter totã iniustitiã/ esse quandã particularẽ vt partẽ eius vniuocã. nã in genere
diffinitio eadẽ est: siquidẽ vtraqꝫ est ad alterũ viciũ. ¶ Secũda conclusio. Tota iiustitia/ et ea ꝗ pars 16
est inter se differũt/ pariter et iustitia. Nã hec circa honorẽ versat: pecunias/ salutẽ/ et circa hec vniuer
sa si quo vno noĩe hec cõplecti possemꝰ et circa voluptatẽ que lucrãdo/ plusqꝫ habendo ꝑuenit: illa vero
que tota est circa oĩa circa ꝗ et studiosus versat. ⁊ cõsimili modo dicendũ est plures esse iustitias vnam
totã et legitimã/ et alterã partẽ: et id quoqꝫ iã clarũ euasit. sed qualis ea sit deinceps dicẽdũ est. deter-
minatũ etiã est quoddã iniustũ esse totũ/ et cõtra leges: et quoddã partiale quod appellat iniquũ. simi-
liter et quoddã iustũ esse legitimũ/ et quoddã quod appellat equũ. et iniustitia de qua antea dictũ est ea
est que tota/ illegitima/ preterqꝫ legẽ appellat: et a qua iniustũ preter legẽ ꝑficiscit. ¶ Tertia cõclusio 17
Non oĩno idẽ est iniquũ et iniustũ preter contraqꝫ leges. Nã iniquũ pars est: iniustũ vero quod contra
leges est/ totũ. oẽ eni iniquũ iniustũ id est quod contra leges est. at nõ iniustũ oẽ quod contra leges est/
iniquũ. ita quoqꝫ sese habent plus et iniquũ. nã plus pars est/ iniquũ aũt totũ. omẽ eni plus iniquũ: sed
continuo non fit vt oẽ iniquũ plus sit. itidẽ totũ iniustũ/ et iniustitia: et iniquo/ et iniquitati nõ eadẽ sũt
sed diuersa. nã hec sũt vt partes illa vero vt tota. hec eni iniustitia que iniqtas appellat: totiꝰ iniustitie
pars est. et iustitia que est equitas: totiꝰ iustitie simili modo. quapropter de iustitia que pars est/ et cõ-
simili iniustitia nobis determinãdũ expedit. pariter et de iusto/ etiãqꝫ iniusto. et ea nobis omittẽda est
iustitia que secũdũ vniuersã virtutẽ ordinata est: et ea iniustitia que illi opponit. quarũ altera totiꝰ vir
tutis ad aliũ vsus est: altera vero totiꝰ viciȷ ad alterũ vsus. et ex superioribꝰ satis patet quo pacto iustũ
et iniustũ que ad has pertinẽt diffinienda sunt. fere eni vniuersa legitima iusta: ea sũt que a tota virtu-
te ꝑficiscunt: nec ab re: nã lex ꝑcipit viuere secundũ vnãquãqꝫ virtutẽ/ et oẽ viciũ vetat. et ea legitima
iusta que ad publicã ꝑtinent disciplinã: ea sunt que vniuersã virtutẽ efficere possũt. sed vtrum priuata
singulorũ disciplina qua vir bonus absolute dicit: ciuilis sit pars/ an ad aliã attineat facultatẽ (nã nõ
idẽ fortasse est virũ bonũ/ et ciuẽ bonũ esse) aliȷs determinãdi exigit locus. ¶ Quarta ɔclusio. Quedã 18
est particularis iustitia que est cõmuniũ distributiua: et quedã rerũ cõmutatiua. itidẽ et quoddã par-
ticulare iustũ in distributione cõsistit/ quoddã vero in cõmutatiõe. In distributione quidẽ: vt honoris/
pecuniarũ/ et ceterarũ rerũ que inter eos diuidi/ distribuiqꝫ possunt: qui in eadẽ ciuili societate versã-
tur. nã in iȷs fieri cõtingit vt alterũ fiat plus/ aut minus et etiã equũ. in cõmutatiõe vero: vt in cõmer-
ciȷs hoĩm rite peragẽdis. Verũtamẽ cõmercia in duas partes secant. nã ꝗdã sũt spõte facta/ atqꝫ vo-
lũtaria: quorꝫ principiũ voluntariũ est/ sponteqꝫ ꝑcedit: quedã vero inuoluntaria/ et que hoĩbꝰ fiunt in-
uitis. Spõte facta sunt hec: vẽditio/ emptio/ mutuatio/ fideiussio/ locatio/ depositio/ mercede cõductio.
Inuolũtaria et que inuitis fiunt: sũt ꝗ clandestina/ et violenta sunt. clandestina: furtũ/ adulterium/ ve
neficiũ/ lenociniũ/ seruorũ seductio/ cedes cũ dolo/ falsũ testimoniũ. violenta vero: verberatio/ vincula
mors/ rapine/ membrorũ mutilatio/ cõuiciũ/ contumelia/ et similia.

Vm autẽ iniustus sit iniquꝰ: et iniustũ iniquũ: cõstat et aliqđ Cap. III. 19
c mediũ esse iniqui. atqꝫ hoc est ipsũ equũ. Quo eni in actu plus est/ ⁊ minꝰ: in eo
dem est etiã equũ. si igit iniustũ est iniquuꝫ: iustũ est equũ. quod quidẽ et absqꝫ
ratione: cũctis ita esse videt. ¶ At cũ equũ sit mediũ: iustũ mediũ quoddã erit: ipsũ au- 20
tem equũ in minimis est duobus. Necesse est igit ipsũ iustũ/ et mediũ esse/ et equũ/ ⁊ ad
aliquid/ et quibusdã. atqꝫ quo mediũ quidẽ est hoc aliquorũ est: que quidẽ plus sunt/ et
minus. quo autẽ equũ est/ duobus est: at quo iustũ est/ quibusdã est. ipsũ ergo iustũ/ i mi
nimis quatuor consistat necesse est. quibus eni est iustũ duo sunt/ et res in quibus ⁊ ipse
due sunt. ¶ Atqꝫ eadẽ est equitas quibꝰ atqꝫ in quibꝰ. Nã vt sese habẽt ea in quibus/ sic 21
sese habent et illa. si eni non sunt equi: non equa habebunt. sed hinc pugne nascunt/ et i-
cusationes/ atqꝫ querele: cũ equi non equa/ aut equa non equi habent ac potiuntur. Id
ita esse ex eo quod pro dignitate fit ɔstat. Iustũ eni quod in distributionibꝰ est: oẽs vno
ore pro dignitate quadã oportere esse dicũt. ipsã tamẽ dignitatẽ non eandẽ oẽs inquiũt
esse: sed populares quidẽ libertatẽ/ pauci vero potẽtes opulẽtiã/ nõnulli nobilitatẽ/ op-
timates vero virtutẽ. ¶ Iustũ ergo: rationũ quãdã ɔparationẽ subit. Cõparationẽ nã- 22
qꝫ rationũ subire/ nõ absoluti numeri solũ: sed numerabil' etiã oĩno ꝑpriũ est. eteni cõpa
ratio rõnũ equalitas est rationũ: et in quatuor minimis est. et seiunctã quidẽ in quatuor
esse cõstat. An nõ et cõtinua in quattuor est? vno nãqꝫ termino vtit/ vt duobꝰ: et bis illũ
sumit hoc pacto: vt a sese habet ad b: sic b sese habet ad c. bis igit dictũ est ipsũ b. quare
si b bis positũ fuerit: quattuor erũt ea ꝗ cõparationẽ subeũt rationũ. est autẽ et ipsũ iu-
stum in quatuor minimis: et ratio eadẽ est. ¶ Sũt eni seiuncta similiter: et quibꝰ/ et que 23
Erit ergo vt est a terminꝰ ad b terminũ: sic c terminꝰ ad terminũ d. Et mutato ergo ordi
ne: vt a sese habet ad c: ita b sese habebit ad d. Quare et totũ ad totũ/ quod ꝗdẽ distri-
butio ipsa cõiũgit. Et si ita cõpositũ fuerit: iuste cõiũgit. Cõiũctio igit a termini cũ c: et
b cũ d iustũ est id/ quod ad distributionẽ accõmodat/ et est mediũ: eiꝰ quod cõparatio-
nẽ rationũ nõ subit. quod eni subit ipsã/ mediũ est. Iustũ aũt subit. Talẽ aũt rõnũ com-
parationẽ/ mathematici geometricã vocãt. In geometria nãqꝫ fit: vt ⁊ totũ ad totũ ꝑin-

8	4	2	
a	b	c	

8	4	4	2
a	b	b	c

8	4	2	1
a	b	c	d

8	2	4	1
a	c	b	d

A Achilles
B Aiax
C munus Achillis
D munus Aiacis

de sese habeat: atq ad vtrũq sese habet vtrũq. Nõ est aũt ꝯtinua hec cõparatio rõnũ.
24 nõ eni fit termin⁹ vn⁹ numero: cui/et qđ. ¶ Iustũ igit̃ hoc/in cõparatiõe rationũ ꝯsistit. Iniustũ aũt est id/qđ a cõparatiõe rationũ exorbitat. fit igit̃ aliud pl⁹: aliud min⁹. Qđ quidẽ et in ipsis operib⁹ accidit. in bonis eni qui iniuriã facit/pl⁹ habet: qui iniuriã patitur/minus. in malis autẽ cõtra. boni nãq rationẽ subit min⁹ malũ ad mai⁹ malũ: minus eni malũ/magis q̃ maius est expetibile. At qđ expetit̃ bonũ est: et quod magis/maius. Hec est igit̃ vna species iusti.

¶ Tertij capitis note. ¶ Minima/extrema. Et sũt ꝑsone/ꝑsonarũq merita: et res q̃ distribuũt̃/ipaq ꝑmia. ¶ Duo/due ꝑsone/due res/duo ꝑmia/aut due pene. ¶ Necesse est igit ipm iustũ et mediũ esse/et equũ/et ad aliqđ/et q̃busdã. Eadẽ res iustitia/equitas/mediocritas: sed ratione triplex. et iustitia ad aliquid et quibusdã et equitas ad aliquid et quibusdã. et mediocritas ad aliquid et q̃busdã. iustitia q̃dẽ ad aliquid. nã ꝑsone ad munus. et quibusdã. nã in personis et munerib⁹. eq̃tas ad aliquid. nã eq̃tas ꝑsonarũ equitati munerũ respondet. cũ eni ratio ꝓportioq personarũ equatur ꝓ dignitate rationi munerum: ea ratio equitas dicitur. et quibusdã equitas. nã in quatuor terminis que et minima appellantur cõsistit. Et mediocritas ad aliquid. nã extremoꝝ mediocritas. et quibusdã: nã extremis q̃ sũt pl⁹ atq minus. Siĩ quoq modo et de iusto. nã idẽ re sed ratione triplex/ iustũ videlicet equũ et mediũ. et eorũ quodq ad aliquid et quibusdã est. nã munus pro dignitate ad personã iustum: et in persona atq munere consistit. et equũ ad aliquid. nã equũ equo equũ/ vt equale equali equale. et quibusdã. ad minimum enim in duobus equum. nã nichil sibiipsi equũ: vt neq quicq sibiipsi equale. et hec duo in quib⁹ consistit equũ in iustitia distributiua (qua de totus impsentiarũ agitatur sermo) due sunt inuicẽ equales ꝓportiones. ꝓportio scilicet distributarũ rerũ equa proportioni bene aut male meritarũ personarũ mediũ quidẽ ad extrema: et quibusdã. nã ei quod est plus et ei quod minus mediũ. Eodẽ modo vnus et idem reipsa iustus/equus/et medius/et ratione triplex. Est igit̃ iusticia vna pariter atq trina. idẽtidẽ iustũ/atq iustus. et hec ex subiecta descriptione quoquo pacto deprehendi possunt.

A. B.		Persone								
C. D.		Munera atq pro dignitate distributiones.								
A	2	Iustum		Equum				Plus		
B	1	2	10	2	1	dupla		12	3	
C	10	Iustum		Equum				Minus		
D	5	1	5	10	5	dupla		3	12	

Unde fit vt iustitia et iustũ aspiciant aggregatũ ex persona et sua distributiõe. nã iustitia est cũ cuiq distribuitur quod suũ est. eq̃tas et equũ ꝓportionẽ munerũ/distributionũq inter se ad ꝓportionẽ ꝑsonarũ. porro mediocritas et mediũ plus et min⁹ quorũ vtrũq iiustũ est et cõparatione rationũ diffugiens. ¶ Et vt magis intelligam⁹ quo pacto in distributiõib⁹ seruetur rationũ ꝓportionũq equalitas/ et quonã pacto hec iustitia secundũ geometricã medietatẽ sit facienda: statuam⁹ hãc hypothesim (cui⁹ etiã silẽm cõtinent legisperitorũ libri) Uir q̃dã ꝑdiues cõiugẽ grauidã habẽs morbo decũbit ĩ lectũ: mori timẽs sanxit testamento/ mulieri (si masculũ parit) tertiã bonorũ suorũ partẽ/filio vero duas: parienti vero feminã/duas bonorũ suoꝝ partes vxori/et filie vnã. moritur testator. et cũ tempus aduenit parĩẽdi peperit mulier et masculũ et feminã/bona vero testatoris estimata sunt. 42000. aureoꝝ nũmũ vbi vero adoleuerũt infantes bona partiri querunt̃. queritur igit̃ nũc quonã pacto distributio iuste sit facienda/et quantũ ex summa illa mater/quãtũ filius et quantũ filia habere debet. Ad id cognoscendum opus est vna regula/que iccirco iustitie distributiue regula appellari potest. et est hec. Minimos numeros personarũ quere/quesitos aggrega: et per aggregatũ partire distribuendũ. quod autẽ ꝓuenerit/auge ꝑ primi numerũ: et da primo. illud idẽ auge per secũdi: da secũdo/et ita deinceps quotquot fuerint. et equa iustaq facta erit distributio: videbisq que ꝓportio numeri ad numerũ personarũ: eandem esse distributi ad distributũ. et huius regule necessitas ĩtelligi potest ex 8 secũdi elemẽtorũ arithmetices Iordani. Uerbi causa. Quia mater duplũ habere debet ad filiam ⁊ filius duplum ad matrẽ. minimi numeri id continentes sunt 1. 2. 4 vnitas scilicet filie/2 matris/4 filij/hos collige simul septẽ sunt. partire igitur per 7 summam distribuendam 42000: et venient 6000. auge per 4/ numerum scilicet filij/et veniunt 24000: id filio distribue. auge idẽ quod prius per 2/numerum scilicet matris et veniunt 12000: da matri. et quia vnitas est filie: 6000 sunt distribuenda filie. sic facta est iusta distributio impletaq testatoris suprema voluntas/et iustitie seruata equitas vt subiecta monstrat̃ formula

Summa distribuenda	42000		6000 ex diuisiõe ꝓueniẽs
Aggregatum	7		Iuste distributa.
Filius	duplum 4		24000 duplum
Mater	duplum 2		12000 duplum.
Filia	subduplũ 1		6000 subduplum

Alia hypothesis. disposuit quidam bona sua hoc pacto dispartienda. filio duplum ad matrem/ matri duplum ad filiam/filie triplum ad nepotem/nepoti vero sexqualterũ ad neptem. que vero distribuerentur erant estimatiõe facta 1360 auree libre. quot filio/quot matri/quot filie/quot nepoti/quot nepti incolumi iustitia debentur: ex eadem regula intelliges. si a minima persona idest a nepte incipias minimos proportionum numeros colligere/et operari per superius appositam regulam. vt monstrat subiecta descriptio.

Sūma distribuenda		1360	20 ex diuisiōe ꝓueniens	
Aggregatum		68	Iuste distributa	
Filius	duplum	36	720	duplum
Mater	duplum	18	360	duplum
Filia	triplum	9	180	triplum
Nepos	sexqualter	3	60	sexqualternm
Neptis	subsexqual.	2	40	subsexqualterum

Et hec similia sunt iustitie cōmuniū distributiue. nā he distributiones rei familiaris et priuate essent.
De iustitia vero distributiua eadē ratio pro qua hec satis sit hypothesis. duo vna ex parte vt a et b me-
riti sunt vt tres ceu c d e. tres vero c d e vt quatuor ceu f g h i. duo autē primi simul videntur a republi-
ca meriti vt eis ex cōmunibus distribuātur 1500 argentee libre. quare et tribus secundis distribuende
erunt equitate seruata 1500 argentee libre/ et quattuor tertijs simul/ totidem. verū a ad b meritus sit de
republica in sesqualtero c ad d iterū in sexqualtero d ad e in duplo. patet ex subiecta descriptione et su
periore regula inuentis minimis numeris quid cuiqꝫ est distribuendū ex tribꝰ equalibꝰ sūmis. facilꝰ
tamē id intelligitꝛ si tribus singulatim questionibus formetur. prima de duobus. secunda de tribus. et
tertia de quattuor: ex quibus innumere alie facile conijciantur.

Tota publica sūma in tris partes primum partienda 4500								
Sūma distribuēda	1500	30 ꝓueniēs	Sū. distri.	1500	250 ꝓue.	Sū. distri.	1500	150 ꝓueniēs
Aggregatum	5	Iuste distri.	Aggrega.	6	iuste dis.	Aggrega.	10	Iuste distri.
A	3	900	C	3	750	F	4	600
B	2	600	D	2	500	G	3	450
			E	1	250	H	2	300
						I	1	150

¶ Medietas/ ꝓportionalitas/ rationū cōparatio. et est ꝓportiōis ad ꝓportionē similitudo. ¶ Medie-
tas arithmetica est cuiꝰ termini equas seruant differētias. termini sunt ꝓportionū extrema. differen-
tia est quo extremū superat extremū. Medietas geometrica est medietas cuius termini equas seruāt
ꝓportiones. eque proportiones sūt: que eiusdē sunt denominatiōis. Medietas cōiuncta dicitꝛ: que ī tri
bus terminis cōtinetꝛ. disiūcta vero que continetur in quatuor. Medietas fit cōuersim quādo vt primꝰ
ad secundū ita tertius ad quartū: et cōcluditꝛ vt secūdus ad primū ita quartus ad tertiū. Medietas fit
permutatī quādo primus terminus ad secundū vt tertius ad quartū: et cōcluditꝛ vt primꝰ ad tertiū/ ita
secundus ad quartū. Et fit coniunctim quādo primꝰ ad secundū vt tertius ad quartū et cōcluditur vt
primus et secundꝰ ad secundū/ ita tertius et quartus ad quartū. ¶ Absolutus/ monadicus numerus/
numerus numerās. Numerabilia sunt ea: q̄bus numeros absolutos/ monadicosqꝫ applicamꝰ. ¶ Iu-
stū iccirco est mediū eius quod minime in cōparatiōe rationū cōsistit ꝙ mediū sit iniqui ex prima con-
clusione nūc pluris nunc minoris quodquidē iniquū et plus iniqꝫ et minus hāc rationum cōparationē
refugit. verū iustū sine cōparatiōe rationū/ et nisi ea (quā Aristoteles affert) seruetꝛ mediocritas: serua
ri/ saluariqꝫ nō potest. Et que geometrice medietati cōueniūt ea facile ex Iordano dinoscuntꝛ. Conue-
nit enī primo geometrice medietati: vt quēadmodū primus terminꝰ ad secundū: ita tertiꝰ ad quartū/
quod statim ex diffinitiōe cognoscitꝛ. Secūdo cōuenit permutatī proportionari. vt si quēadmodū a ad
b/ ita c ad d: ergo permutatim per tertiā secundi Arithmetices a ad c sicut b ad d. Tertio. eidē ꝓpriū
est: vt quēadmodū totū ad totū/ ita altera pars totiꝰ ad alterā alteriꝰ et reliqua ad reliquā. vt quemad
modū a c ad b d/ ita a ad b et c ad d. nā sit a ad b vt c ad d: ergo ꝑmutatim per tertiā secundi Arithme
tices a ad c vt b ad d. et si quemadmodū a ad c / ita b ad d: ergo conuersim per primā secundi c ad a vt
d ad b. et coniunctim per sextam secundi a c ad a vt b d ad b: ergo permutatim a c ad b d vt a ad b. sed
et vt a ad b ita c ad d: ergo vt a c ad b d/ ita a ad b et c ad d quod tertia intēdit hic adducta ꝓprietas.

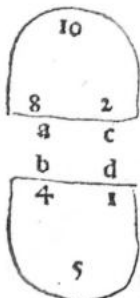

Et in cōparatione rationū iusti quod ex distributione surgit: he ꝓprietates ordine reperiuntꝛ. Nā pri-
mo quēadmodū primus qui meretur ad secundū merentē: ita primū munus ad munus secundū. Secū
do permutatim/ quemadmodū primus qui meretur ad primū munus: ita secūdus merens ad secundū
munus. Tertio. quemadmodū totū ad totū scilicet primus qui meretur et primū munus simul: ad se-
cundū merentē et secundū munus simul: ita primus qui meretur ad secundū merentē et primū munus
ad secundū munꝰ. et cū cōponitꝛ primꝰ qui meretur et primū munus/ et secundus qui meretur et secun-
dum munus: tunc fit ipsum iustum: et in illa vnione perficitur/ atqꝫ saluatur. Et hec tria suo ordine tā
git Aristoteles. vnde fit vt nōmodo iustitia cum sit vna/ sit ratiōe triplex (vt ex antepenultima nota co-
gnitum est) sed et eadem iustitia distributiua triplex est equitas/ suo equitatis ternario consummata
atqꝫ perfecta. Et geometrica medietas in hoc vel maxime veniat laudanda: ꝙ tam perfecte tāqꝫ insi-
gnis iustitie sit adminicularia. hinc enim laus sua commendacioqꝫ maxima pendet. Sit primus qui
meretur a/ secundus b: primum munus c/ et secundum d. ¶ Merentia et merita/ delinquentia/ et pene:
in iustitia facienda considerari debent vt numerus ad numerum: et summatim omnia iustitie aut in-
iustitie extrema.

¶ Tertiū cap. sex conclusionibus partitum est.

Tertij capitis cōmentariꝰ ad litterā. ¶ Prima cōclusio. Iniqui mediū est ipsū equū. Nā et iniquꝰ 19
iniustus est/ et iniquū iniustū: et in qualicūqꝫ operatione plus et minus est: in eadem statuitur et equa-
le. itaqꝫ si iniquū/ et quod plus/ et quod minus iniustum est: et equum iustū est. et huius et illius iniqui

20 medium: quod vel sine probatione ita esse cunctis apparere licet. ¶ Secunda cōclusio. Iustū quod in distributione versat. mediū quoddā est/et equū/et adaliquid/et quibusdā/et in quattuor minimis cōsistit. Nam cū equū in distributione sit mediū: et ipm iustū mediū erit. et ipm equū in duobus minimis consistit. igitur ipm iustū/et mediū/et equū/et adaliquid/et quibusdā: atq; in quattuor minimis cōstabit. quo eni mediū est: ad aliquid/et aliquorū mediū est: que sunt plus et minus. et quo equū est: duob⁹ minimis/duabusq; que distribuūtur rebus consistit. et quo iustū est: quibusdā vt personis quibus pro dignitate duo minima/resq; ipe dispēsantur. in quattuor igit cōsistit minimis/sunt eni duo quib⁹ ipm iustum sit: et due res in quibus iustū ipm cōsistit. ¶ Tertia conclusio. Eadē/cōsimilisq; equitas est: et
21 personarū/et rerū que distribuuntur ¶ Primo. nam sicut sese habent res in quibus cōsistit iustitia distributiua: ita et illa quibus ille distribuūtur. si eni non equi sint quibus fit distributio: nō equa habebunt. et si equi: equa non recipiūt: hinc pugne/ incusationes/querelesq; surgūt: est igitur eadē/cōsilisq; et psonarū et rerū q distribuūtur eqtas. ¶ Secūdo. id ita esse cōstat ex eo quod p dignitate fit. nā vno ore cōfitētur omēs: iustū in distributionib⁹ pro dignitate quadā et vt vnusqsq; dignus sit et mereat esse oportere. qui plus igit meret: plus recipit. et qui minus: recipit et minus. est igit et psonarū et rerum que distribuūtur cōsimilis equitas. verūtamē ipam dignitatē/ipamq; rem que pro dignitate distribui debet: non omēs eandē esse aiunt. sed populares eā libertatē esse dicūt: et paucorū potentū quidā opu-
22 lentiam/quidā generis nobilitatē: optimates vero virtutē. ¶ Quarta cōclusio. Iustū in quadā pportionalitate/rationūq; cōparatiōe cōsistit. Proportionalitatē/ rationūq; cōparationē habere/ non solū absoluti numeri priū est: sed et omino nūerabilibus cōuenit. q itaq; iustū in pportionalitate cōsistat: patet. nam pportionalitas est duarū pportionū equalitas. et in quattuor minimis cōsistit/et disiuncta proportiōalitas stati in quattuor minimis cōsistere cognoscit. verū itidē & cōiūcta in quattuor cōsistit. nam vno termio vt duobus vtitur/et bis illū sumit hoc modo: quēadmodū sese habet a ad b ita b ad c/ vbi bis dictū est b. quare si b bis ponat: quattuor erūt manifeste que hmōi cparationē subibūt. at iustū in quattuor minimis cōsistit: et ratio eadē est. igitur iustū in proportionalitate/ rationūq; cōparatione
23 cōsistit. ¶ Quinta cōclusio. Ea pportionalitas in qua iustū ex distributione cōsistit/disiūcta est. Nam similiter et ea quibus distribuit/et ea que distribuūtur: seiūcta sunt. est igit ea rationū cōparatio disiuncta perinde ac cū ita cōparo: quēadmodū a terminus ad b/ita c ad d & pmutatim quēadmodū a ad c ita b ad d quare totū ad totū (quod distributio ipa counit) vt a ad b & c ad d & debet distributiōis munus ei cui distribuitur cōiūgi quod cū ita cōpositū fuerit iuste coniūgit. cōiungat igitur a cū c et b cū d/et iustū id erit quod ad distributionē accōmodatur. iustū quidē & mediū eius: quod minime in cōparatione rationū cōsistit. nā quod in ea rationū cōparatiōe cōsistit mediū est: iustūq; ipm in ea csistit. et hanc rationū cōparationē mathematici geometricā vocant. fit eni in geometrica medietate vt totū ad totū ita pars altera ad alterū et pars altera ad alterū. et manifestū est hanc rationū cōparationē non
24 fuisse continuam: q terminus vnus numero non sit/ cui distribuitur et quod distribuitur. ¶ Sexta cōclusio. Iniustorū que in distributiōe cōsistunt: quoddam in plus est/& quoddā in minus. ¶ Primo. nam iustum est quod in cōparatione rationū cōsistit: et iniustū quod ab huiusmodi rationū equalitate exorbitat/ac deficit. igitur iniustorū quoddā plus est/et quoddam minus. ¶ Secūdo. hoc idē in operibus ipsis accidit. nam in bonis qui iniuriā facit/plus habet: qui iniuriā patitur/ minus. et ecōtra in malis/qui iniuriam facit/ min⁹ habet mali: & qui patitur/ magis. minus eni malū ad maius cōparatum/rationē boni habet: et minus malū q maius magis expetibile est. at quod expetitur bonū/boniue rationem habēs. et quod magis expetitur: et magis bonum. sed de vna specie iusti vt que distributiōe fit: dictum sit hactenus.

8 4 2
a b c

8 4 4
a b b c

Estat aūt id iustū/quod fit in emēdādis cmercijs: tā ijs q sua spōte Cap. IIII.
25 r faciūt hoies/q ijs q inuitis ipis efficiūtur. Hoc aūt aliam habet speciē a priore. Iustū eni distributiuū cōmuniū: in dicta semp cōparatione rationū cōsistit. nam si e pecunijs publicis distributio fiat: eadē fuerit ratione quā habent inter sese ea/que in rempublicā sunt collata. et iniustū quod huic opponitur: id est quod a cōparatione rationū exorbitat. Iustū aūt quod est in cōmercijs/est quidē equū quoddā: & iniustū/iniquum. Sed non illa cōparatiōe rationū: sed arithmetica. nihil eni refert: si probus prauo detraxerit/an prauus pbo. neq; si adulteriū pbus/an prauus cōmiserit. sed ad differentiā nocumenti: lex respicit tantū. et vtitur vt equalibus: si hic iniuriā facit/ ille patit: et si hic nocuit/ille est lesus. Quare iniustū hoc cū sit iniquū: iudex equare conat. Nam cum hic quidē percussus est/aut occisus: ille vero percussit/aut occidit: passio/atq; actio diuisa est in partes nō equas: sed ad equalitatē/auferēdo lucrū/respectu damni: redigere nititur iudex. Dicūtur eni hec i talibus/absolute dicēdo. atq; quāq; hec noia qbusdā accōmodata nō esse videtur: vt ei qui percussit lucrū/et ei qui passus est damnū: cū tamē
26 mensurata fuerit passio: hoc damnū/ illud lucrum vocatur. ¶ Quare equum quidem inter plus/et minus medium est. Lucrum autem atq; damnū plus sunt et minus. contrario modo: plus boni/ et minus mali lucrū: contrariū autē damnū. quorū mediū est ipsum equū: quod quidem dicimus esse iustum. Quare iustum emendatiuū/mediū est inter damnū et lucrum. ¶ Quapropter et cū cōtrouersiam habent/ ad iudicē ipm cōfugiunt. Ire autē ad iudicem. est ire ad ipm iustū. iudex eni vt iustum est animatū suapte

natura. Et querunt iudicem mediũ. Et vocant nõnulli mediatorem/ vt ipm iustũ asse-
cuturi/ si mediũ iustum consequãtur. Mediũ ergo quoddã est ipm iustum. siquidem et
iudex mediũ est. iudex autẽ ad equalitatẽ redigit. ¶ Et perinde atq; si linea in duas in- 27
equales partis diuisa: id quo maior pars dimidiũ excedit abstulerit/ minoriq; addide-
rit parti. cum etiam totũ diuisum fuerit duas in partis inequales/ tum suũ aiunt habere:
cum equum acceperint. Equum autẽ medium est: inter maius et minus/ in arithmetica
comparatione rationum. ¶ Nam si sint duo equalia: et ablatam ab altero quãtamuis
partem addideris alteri talibus duabus excedit partibus alterũ. si enĩ ablata fuisset/ et
non addita vna sola parte excederet. Excedit ergo mediũ vna. et ipm mediũ excedit id
a quo est ablatio facta/ vna. Hoc ergo cognoscemus et quidnam auferendum ab eo sit
qui plus habet/ et quid addendũ sit ei qui minus habet. Id enĩ quo mediũ excedit: ad-
dendum est ei qui minus habet. id autẽ auferendũ a maximo est: quo exceditur mediũ.
Sint equales linee tres a b/ c d/ e f. atq; ab a b: pars auferatur a g: et addatur ipsi linee
e f: sitq; illa h e: quare tota linea h e f excedit g b lineam parte h e/ et parte e k. Excedit 28
ergo mediam c d lineam h e parte. ¶ Est autem hoc et in ceteris artibus. Eteni e medio
tollerẽtur: nisi agens ageret/ et quantũ/ et quale: et patiens pateretur hoc/ et tantũ et ta-
le. ¶ Nomina autẽ hec (damnũ inq̃ et lucrũ) ex ijs cõtractibus quos sua sponte faciunt 29
hoies tracta sunt. Qui enĩ emendo/ vendendo/ ceteraq; agendo que lege cõcessa sunt/
plus habent ꝙ suum/ ij lucrari: qui minus ꝙ in principio/ ij damnũ pati dicũtur. sed qui
neq; plus/ neq; minus habent: sed sua per seipsa sunt facta/ ij se sua inquiunt habere: et 30
neq; damnũ pati/ ne lucrari ¶ Quare iustũ mediũ est: inter lucrũ quoddã et damnũ (qḋ
fit inuitis hoibus) equale inq̃ et prius/ et posterius habendo.

a g b
c d
h e k f

¶ Quarti Capitis note. ¶ Iustum inuoluntariũ esse potest/ sed nõ benefactũ. vt cũ per iudicẽ cogit̃ quis habens amplius ꝙ par sit: restituere ad medij equalitatẽ/ ei qui minus habet. Argyropili paulu-lum determinatio: alijs euariat. nã sententia sua est lucrũ et damnũ inuitis fieri hominibus. Alij aũt id sonare videntur: iustũ quod inter lucrũ quoddã est et damnũ: inuitis fieri hominibus.
¶ Et perindeatq; si linea. Ex hoc hec regula iustitie elicitur. Excessum hoc est differentiã pluris et minoris subdupla da dimidiũ minus habenti. et facta est iustitia. verbi causa sit modius tritici septẽ aureorũ nũmũ et doliũ vini quattuordecĩ denturq; vini decem dolia et accipiãtur modij 32. dico non esse equam cõmutationẽ. nam dolia vini 10/ sunt aurei nũmi 140. et modij tritici 32/ sunt aurei nũmi 224. differentia 84. cuius dimidium 42. da igitur 42 dimidium scilicet excessus pluris et minoris/ habenti minus et fiet tota summa 182. et dico per precedentẽ regulam factã esse iustitiã. quod idem cognosces per alterã regulã. nã iunge simul 140 et 244. que sunt extrema fientq; 384. cuius mediũ est 142. quodquidẽ est per regulã medietatis Arithmetice mediũ in cõparatiõe rationũ arithmetica. est et tertia regula que ꝓportionũ dicitur ad hanc iustitiã cõmutatiuã etiã necessaria que est/ tertiũ nu-merũ duc in secundũ: aggregatũ diuide per primũ/ et ꝓueniet quartus ignotus. prima regula ex dif-finitione medietatis arithmetice statim cognoscitur. secundam demonstrat secundũ theorema decimi elemẽtorũ Iordani tertiã vero 25 secũdi. Sed vt se volẽtibus exercere he regule earũq; ṽtus ꝓmpti⁹ appareat Sit cõmunis hypothesis. 12 dolia vini iusto precio equẽtur 60 sextarijs tritici sitq; sextarij valor aureus nũmus vnus. dolij valor aurei nũmi quinq;. tres supiores regule ex subiecta descriptiõe patent et tot questiones intelligãtur. quot spacia secundũ longitudinẽ regulariter desumpta semper eadem seruata hypothesi.

Prima regula					Secunda				Tertia	
A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L
20	100	120	40	20	140	100	240	120	20	100
15	75	90	30	15	105	75	180	90	15	75
12	60	80	40	10	100	60	160	80	12	60
10	50	70	40	10	90	50	140	70	10	50
8	40	66	52	26	92	40	132	66	8	40
6	30	58	56	28	86	30	116	58	6	30
4	20	44	48	24	68	20	88	44	4	20
3	15	24	18	9	33	15	48	24	3	15

A. dolia vini
B. aurei nũmi valor doliorũ
C. sextarij ⁊ parit̃ aurei nũmi valorq; sextariorũ. ⁊ idẽ nũerus est mediũ arithmeticũ
D. totus duplexq; excessus in p̃cio aureũ nũmorꝝ redact⁹ quem habet venditor vini.
E. medietas excess⁹ r̃stituẽda min⁹ habẽti scꝫ ꝯmutãti triticũ.
F. plus estimatũ precio aureorũ
G. minus estimatũ simili modo
H. aggregatũ pluris ⁊ minoris
I. mediũ arithmeticũ ac iustum
K. dolia vini iuste cõmutata
L. sextarij tritici idẽtidem iuste cõmutati et equalis est valor aureorum nummorum

¶ Cunqꝫ totum diuisum sit in partes, adiecta erat particula equales superflua, nam grece dumtaxat
habetur.
οταν δε διαιρεθη το ολον τοτε φασιν εχειν το απου.
merito igitur illa littera sublata videtur.
¶ Quartū cap. quinqꝫ cōclusionibus/et vno correlario partitum est.
25 Quarti capitis cōmentarius ad litterā ¶ Prima cōclusio. Superest nunc de iusto quod in dirigē-
dis cōmutationibus constituitur tam voluntarijs ꝙ̄ inuoluntariis determinare. Nam hec iusti spe-
cies alia est a superiore. et ꝙ alia species sit: statim cognoscitur. Nam iustum quod in cōmuniū distri-
butione versaẗ: semp in īādicta rationū cōparatione cōsistit. si enī e publicis distributio fiat: id eadē
rationum comparatione fiat/quam inter sese habent officia/meritaqꝫ: que in rem publicam sunt col-
lata. et iniustum quod huic iusto opponitur ab huiusmodi comparatione rationum exorbitat. at iustū
quod in commercijs/commutationibusqꝫ est: equum quidem quoddam est: sed non in illa comparatio-
ne/ verum in arithmetica consistit. non enim in huiusmodi iusto dispensando merita inter se attendū-
tur. neqꝫ refert si probus prauo detraxerit/aut contra prauus probo. neqꝫ vtrū probus / improbusue
adulterium commiserit: sed tantum ad nocumenti differentiam lex ipsa respicit. et si hic iniuriā facit/
ille vero patitur/si hic nocuit/et ille passus est: differentijs vt equis vtitur. et quod iniustum: quoniam
iniquum est atqꝫ inequale/iudex equare nititur. nam cum hic percussus est: et ille percussit/aut hic oc-
cisus est: et ille occidit/passio/actioqꝫ inique sunt: et vtraqꝫ diuisa non equaliter. et hanc inequalitatem
nititur iudex ad equalitatem redigere/ auferendo quod plus est lucri: secundum exigentiam damni.
et lucrum et damnum simpliciter in talibus nominamus: ꝙ̄uis hec nomina quibusdam minus accō-
modata videantur. vt cum ei qui percussit lucrum accommodamus/et ei qui passus est accōmodamus
damnum. attamen cum passio mensurata fuerit: hoc plane damnum/illud lucrum appellari cognosci-
26 tur. ¶ Secunda conclusio. Equum quod in commutatione est: inter plus atqꝫ minus est. Nam lucrū
atqꝫ damnum vtrūqꝫ plus est atqꝫ minus/ sed contrario modo. nam lucrum plus boni et minus mali
est. et contra: damnum plus mali/ et minus boni. at lucri et damni medium est ipsum equum. ipsum
autem equum iustum est. igitur ipsum iustum commutationum directiuum: lucri et damni medium
est. est itaqꝫ medium inter plus et minus. ¶ Secundo. ob idipsum quod iustum medium quoddam est:
qui controuersiam habent ad iudicem confugiunt. ad iudicem enim ire est ad iustum ipsum ire. est enī
iudex vt suapte natura animatum iustum. et qui ad iudicem eunt: ipsum querunt vt medium. et hinc
iudices nonnulli mediatores vocant: quasi si medium assequantur / iustum sint assecuturi. medium
igitur est ipsum iustum: si quidem iudex medius est. atqui iudex medius est: nam ad equalitatem re-
digit. iustum igitur commutationum directiuum inter plus et minus medium est ¶ Tertia cōclusio.
27 Iustum commutatiuum: medium inter maius et minus in arithmetica ratione consistit. ¶ Primo.
nam fit iustum commutatiuum perinde atqꝫ si linea in duas partes inequales diuisa. id quo pars ma-
ior totius linee dimidium euincit/ac superat/ minori parti adiecerimus. ita cum id totum quod com-
mutatur: duas in partes sed inequales distributum sit: tum suum quisqꝫ habebit cum eo accepto quo
maior pars totius dimidium vincit/ et adiecto parti minori: quisqꝫ dimidium acceperit. at tale dimi-
dium inter huiusmodi maius atqꝫ minus in arithmetica medietate consistit. iustum igitur commuta-
tiuum: inter maius atqꝫ minus arithmetice medietatis existit ¶ Secundo. si sint duo equalia quorum

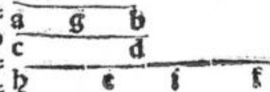

ab vno partem quancunqꝫ abstuleris/ablatamqꝫ adieceris alteri equalium: totum ex adiecta parte et
altero equalium effectum: superat quod reliquum est/in duabus partibus parti scilicet detracte equa-
libus. at si ablata fuisset pars et non adiecta: vna sola parte alterum equalium superaret. relictum est
igitur alterum equalium medium inter minus quod substracta parte reliquum est: et maius quod est
ex adiecta parte effectum. at totum ex parte adiecta alteri equalium effectum: superat tale medium
quod est alterum equalium(vt iam quoqꝫ dictum est) vna sola parte: ⁊ ipsum medium id quod ablatio-
ne facta relictum est: similiter excedit vna sola tantula parte. est igitur inter illa arithmetica rationū
comparatio. at iustum (quod in commutatione versatur) fieri cognoscimus : si ab eo qui plus habet
aliquid demitur quod quidem tribuitur minus habenti. id autem quod plus habenti demendum est/et
minus habenti tribuendum: est id quo ipsum exceditur medium. igitur iustum commutatiuum : me-
dium est inter maius atqꝫ minus in huiusmodi comparatione rationū. que adhuc vt liquidius pateāt:
sint a b. c d. e. f. tres equales linee. et ab a b dematur pars a g addaturqꝫ linee e f. sitqꝫ ea pars
adiecta h e erit ergo tota composita h e f sitqꝫ e i pars equalis h e. linea h e f excedit lineam g b parte
h e et parte e i excedit ergo mediam lineam c d parte h e et eadem parte c d media superat g b sunt
itaqꝫ h e f et c d et g b in arithmetica medietate. et h e f similis ei qui plus habet: g b vero ei qui min⁹.
et dempto h e quo h e f superat medium c d et eo quoqꝫ restituto g b : intelligeretur id iustum (quo de
28 hic agimus) esse factum ¶ Quarta conclusio. Hoc iustum in omnibus artibus seruandum est. Nam
nisi seruaretur: artes tandem e medio tollerentur. nisi enim quantum/et quale artifex ipse agens age-
ret/tantum et tale in commutando recipiens susciperet / sed minus: ipsa tandem deperiret ars/ neqꝫ
29 ipsi quoqꝫ sufficeret artifici. est itaqꝫ hoc iustum in omnibus artibus obseruandum. ¶ Quinta con-
clusio. Lucrum et damnum circa commutationes locum habent. Nam nomina hec lucrum et dam-
num ex ijs contractibus/quos sua sponte inter sese celebrant homines: tracta sunt. qui enim emendo/
vendendo/ceteraqꝫ id genus commutationum agendo/que lege sunt indulta: plus habent ꝙ̄ suum sit:
ij lucrari dicuntur. qui vero minus ꝙ̄ in principio: ij dicuntur damnum pati. at vero qui neqꝫ minus
habent/ sed paria paribus sunt compensata/ ij se sua inquiunt habere: et neqꝫ damnum dati/ neqꝫ lu-
30 cratos esse. damnum igitur / et lucrum circa cōmutationes (vt dictū est) versantur. ¶ Correlariū.
Quo fit vt commutatiuum iustum: medium sit inter lucrum quoddam et damum / quod etiam inter-
dum fit inuitis hominibus: habendo scilicet ante commutationem et post equale.

Idetur autem nonnullis et ipsa repassio simpliciter esse iustum: vt Pythago-
c rici censuerunt. Qui quidē absolute diffinientes iustũ/repassionē esse dicebant.
verum repassio/nec ad distributiuũ iustũ:nec ad emendatiuũ accōmodatur.
Quā q; eamipsam et Rhodamanti ipsius iustum asserunt esse.
Si que fecerit:hec etiā patietur et ipse:
Judiciũ fuerit perrectũ/atq; exitus equus.
Persepe enī discrepat.nam si quis magistratũ gerens percusserit quēpiā/nō decet eum
repercuti. Et si quispiā eũ qui magistratũ gerit percusserit:is nō solũ repercutiēdus est
verũ etiā supplicio afficiēdus. Preterea multũ inter se differũt/id quod sponte:et id qd
inuitus quispiā fecit. ¶ Sed in societatibus cōmerciorũ/tale iustũ(repassio inquā)p cō-
parationē rationũ/et nō per equalitatē cōtinet ciuitatē. ciuitas enī tũ cōseruatur: cũ re-
tributio fit/vt ꝯparatio flagitat rationũ. Nam homīes aut reddere malũ querũt:quod
ni faciāt seruitus esse videt̃. aut retribui sibi bonũ. quod nisi fiat:act⁹ dandi/ beneficiũq;
non fit. at ciuitates his cōseruant̃. Quāobrē et gratiarũ templũ in ciuitate media con-
dunt:vt retributio sit. hoc enī gratie ꝓpriũ est. Nam is qui suscepit subministret vicissim
ei qui munus cōtulit:et ip̄e rursus incipiat cōferre oportet. Cōiunctio autē que per dia-
metrũ est:facit eam retributionē que per cōparationē rationũ efficit̃: hoc pacto. sit edi-
ficator quidē a:sutor aũt b/domus in c/ & calceus collocetur in d. Edificatorē igitur a su-
tore accipere opus illius: & ipsum illi suũ dare oportet. Si igitur primũ sit id iustũ quod
cōparatione rationũ est equũ/ deinde repassio fuerit:erit quod dicitur. sin minus: non
erit equũ/neq; cōstabit societas. Nihil enī prohibet vnius opus alterius opere presta-
bilius esse. hec igitur ad equalitatē redigantur oportet. Est aũt hoc et in ceteris artib⁹.
Etenim e medio tollerentur:nisi agens ageret/ et quantũ et quale: et patiens pateretur
hoc/et tantum/ et tale. ¶ Non enim duobus ex medicis fit societas. sed ex medico atq;
agricola:et ex diuersis omnino / ac inequalibus. verum hi redigantur ad equalitatem

oportet. ¶ Quapropter ea vniuersa quorum est permutatio inter sese comparabilia 32
qudammodo esse oportet. ¶ Pro q̄ num⁹ in vsum hominũ venit. et fit quodammodo
medium. metitur enim cuncta:quare et excessionē / atq; defectionē. quotnam calcei do-
mui vel victui sunt equales. Oportet igitur quod est edificator ad sutorem:tot pro do-
mo/vel alimento calceos esse. q si hoc nō fuerit:non erit permutatio/neq; societas. hoc
autem non erit:si non equa quodammodo fuerint. oportet ergo aliquo vno mensurari 33
cuncta/sicut et antea diximus. ¶ Hoc autem est reuera quidē indigentia ipsa: que omīa
continet. Nam si non indigeant:aut non similiter:nō erit permutatio/aut nō eadē erit.
¶ Numus autem ex instituto factus est: vt pro indigentia sit. et propterea nomen hoc
habet quod non natura constat:sed lege. ¶ Et in nobis est situm ipsum mutare atq; in-
utilem facere. Erit igitur tunc repassio/ cũ redacta fuerint in equalitatē: vt quod est ad
sutorem agricola:id sit opus sutoris ad agricole opus. oportet autem in figuram com-
parationis rationũ ducere: cũ permutare voluerint. sin minus: alterũ extremũ excessus
habebit vtrosq;. sed cum habent sua:sic equales et socij sunt. quia hec equalitas in ipsis
fieri potest. Atq; sit agricola quidem a / et alimentum c / Sutor autem b/ et opus ipsius
quod in equalitatem iam est redactum d. q si hoc pacto nō esset repassio: non esset sane 34
societas ¶ Ipsam autem indigentiam continere/ vt quiddam vnum:hoc sane declarat.
Cum enim aut ambo sese non indigent mutuo/aut alter: non fit permutatio. sicut fit: cũ
eius quispiam indiget quod habet ipse: vt vini/pro quo dat ille triticum exportādum.

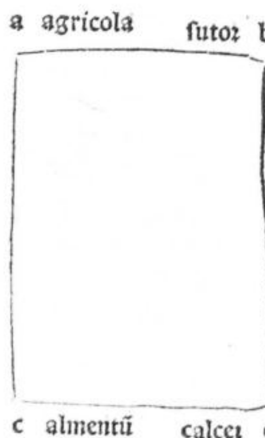

Oportet igitur hec redigi ad equalitatem. q si nunc nō indigeat: numus quasi vas in-
tercedit pro permutatione futura / si ipsa indiguerit fore. Liceat enim oportet hunc 35
afferenti/ accipere. ¶ Patitur igitur idem et ipse. Non enim semper equale potest. at- 36
tamen magis ipse persistere solet. ¶ Jccirco definite sint precio/ res omnes oportet. sic
enim erit permutatio semper. que si erit: societas erit. Numus igitur (vt mensura)res
ipsas metiendo/ redigit ad equalitatem. Etenim neq; societas fuerit sine permutatio- 37
ne/neq; permutatio sine equalitate/neq; equalitas sine cōmuni mensura ¶ Atq; re qui-
dem vera fieri nequit: vt ea que adeo differũt:conueniāt cōmuni mensura:attamē indi-

gentie ratione satis fieri potest. vnum quid igitur esse oportet: atqꝫ hoc ex suppositione.
Quapropter numus vocatur. hic enī facit vt omnia mensura conueniant. mensurantur
enim omnia numo. Sit domus quidē a. vncie autem decem b: et lectica collocetur in c.
Atqꝫ a quidē dimidiū sit ipsius b. vt preciū domus quinqꝫ vncie sint/ aut equale: c autē
id est lectica sit pars decima ipius b. Patet igitur quot lectice domui sunt equales: sunt
enim quinqꝫ. Hoc aūt modo pmutatio erat: anteaqꝫ esset numus. Nihil enī interest siue
lectice quiqꝫ: siue preciū quiqꝫ lecticarū detur ꝓ domo. Dictū est igitur quidnā sit iustū
38 atqꝫ iniustū. ¶ His aūt determiatis: cōstat iuris actionē mediū inter hec esse/ agere inqꝫ
39 ac pati iniuriā. Alterū enī est plus habere/ alterū minus. ¶ Iustitia aūt nō eodē modo
quo priores virtutes mediocritas est: sed quia mediū est/ hoc est equi. iniustitia autē ex=
tremorū. Et iustitia quidē est qua iustus dicitur electiōe actiuus iusti: atqꝫ distributiuus
et sibiipsi ad aliū/ ac aliū ad aliū: nō hoc pacto vt cōmodi quidē plus sibi tribuat/ et ꝓxi=
mo minus: incōmodi aūt contra. sed equi/ quod ex cōparatione rationū emergit: et aliū
simili modo ad aliū. iustitia aūt cōtraria iiusti. Hoc aūt est exuperatio et defectio cōmo=
di vel incōmodi cōtra cōparationē rationū. Quapropter iniustitia exuperatio est ꝛ de=
fectio: quia est exuperationis et defectionis. in se quidē exuperatiōis eius quod est sim=
pliciter cōmodum: ꝛ defectionis eius quod est incōmodū. In aliis aūt in toto quidem
similiter: eius profecto quod a cōparatione rationū exorbitat/ vt cōtigerit. Iniuria aūt
minor quidē est iniuriā pati: maior aūt iniuriā facere. ¶ De iustitia igitur ac iniustitia/
quenā sit vtriusqꝫ natura: sit dictū hoc modo. Simil' et de iusto vniūsalit'/ atqꝫ iniusto.

Domus. vncie. lectica.
5 10 1
a b c

¶ Quinti capitis note. ¶ Repati/ est omnino quod alteri factū est: simile pati. ¶ Equari quodāmo= Phidon
do/ equari extimatione precii et valoris ¶ Numus a nomo vocabulo greco: quod legē significat nomē Egina
accepit. sumit in carmine: et nūmū dicūt. Phidon/ primū in Egina insula memorat signasse argētcū Saturnus
numū. Et Saturn⁹ in italiā puppe deuectus: ꝑcussisse rudē eneū numū sed posteritas in memoriā Sa= Ouidius
turni qui ad eos puppe delatus est: effigiem puppis numo impressit de quo Ouidius. Numus ereus

At bona posteritas puppem formauit in ere Argente⁹
Hospitis aduentū testificata dei Aureus

Et erea pecunia vsus est populus rhomanus vsqꝫ ad tēpora Pyrrhi regis/ mox argenteā cepit signa=
re. post vero victoriā Carthaginis: primū percussit aureū numū. ¶ Alterū extremū excessus habebit
vtrosqꝫ. nā qui plus habebit/ primo habebit excessum ad mediū et iterū tantū excessum ad minus. nam
per 27. ipsum plus excedit duabus partibus siue duobus excessibus ipsum minus ¶ Iuris actio/ iu=
stitie operatio.
¶ Quintū cap. nouē cōclusionibus partitū est.

31 Quinti Capitis cōmentarius ad litterā. ¶ Prima cōclō. Pythagorici haud sane diffinierūt iu=
stum simpliciter: repassionē esse/ quodqꝫ alteri sit repassum. ¶ Primo. Nā repassio nec ad distributiuū
iustum/ neqꝫ ad iustū quidē emendandi gratia accōmodādū est: tametsi repassionē Rhadamanthi iu=
stum esse astruant vt qui inquiat.

Si que quis faciat/ eadē patiatur et ipse:
Iudiciū rectū fuerit/ vindictaqꝫ recta.

Sed id in multis dissonat. Nam si quis magistratū gerit/ et quēpiā ꝑcusserit: nō iustū est eū repercuti.
itidem si quis magistratū gerentē percusserit: is nō modo repercutiēdus venit/ verū etiā supplicio af=
ficiendus. similiter si quis volūtarie quicqꝫ cōmiserit/ et alter simile cōmiserit inuitus: non cōmisiliter
ambo repati debent. refert enī plurimū quicqꝫ vel sponte/ vel inuitū cōmittere. non igitur recte diffini=
retur simpliciter iustū: ꝙ sit repassio/ atqꝫ similiter vt alterū passum. ¶ Secūdo. in cōuētionib⁹ cōmer=
ciorū iustū repassione per rationū cōparationē/ et nō per equalē/ eorūdēqꝫ repensionē saluat ciuitatem.
saluatur enī tū ciuitas: cū retributio fit vt rationū cōparatio flagitat. siue hoīes reddere damnū que=
rant/ quod quidem nisi reddant seruitus illis esse videtur: siue sibi beneficiū retribui petant/ quod nisi
rependitur: gratia/ beneficiūqꝫ negat'. his enī vt rationū ꝯparatio postulat retributionibus: ciuitates
saluantur. hinc gratiarū templū in media ciuitate cōstruūt: vt retributionis meminerint. hoc enī gra=
tie ꝓpriū/ peculiareqꝫ est. Cū enī quisqꝫ beneficiū suscepit: subministret et vicissim ei qui primus/ mu=
nus cōtulit: qui rursus cōferre incipiat. Et summati cōiūctio secundū diametrū intellecta (obseruata
quidē rationū cōparatione) dignā in cōmutationib⁹ retributionē parit: vt verbi causa sit a edificator/
b sutor/ c domus/ et d calcei. si cōmutatio inter eos faciunda sit: oportet domificatorē accipere a sutore
sutoris op⁹/ vt calceos: et domificatorē sutori suā operā dare. si itaqꝫ primū ipm mediū secūdū arith=
meticā medietatē vestigemus/ deinde repassio/ adequatioqꝫ fiat: constabit inter eos iustum: sin minus
neqꝫ iustū erit/ neqꝫ firma manebit societas. Nā ꝙ nihil prohibet vnius opus vt domū: alterius opere
vt calceo prestabilius esse: iccirco hec ad equalitatē redigantur oportet: et hoc idem in ceteris artibus
cōperitur. nam e medio tollerentur artes/ vt iam quoqꝫ dictū est: nisi quantū et quale agens ageret: hoc
ipse idē patiens/ et tantū/ et tale pateret'. ¶ Tertio. nō eadē que quis agit: pati/ recipereqꝫ debet. nā ex
duobus medicis nō fit societas: sed ex medico/ atqꝫ agricola/ et ex diuersis omino/ ac inequalib⁹. verū
hi ad equalitatē eo qui dict⁹ est modo: redigātur oportet. nō igitur iustū simplicit' / quod idē sit repas=
32 sum: sed quod ad cōparationis rationū mediū est redactū. ¶ Correlariū. Quapropter vniuersa quorū

cõmutatio est:inter sese quoquo pacto vt cõparabilia sint necesse est. ¶ Secunda cõcl'o. Cõmutationũ 32
gratia numus in hominũ vsum inductus est: vt mediũ cõmutãdi sit/eoq; scilicet mediãte cõmutemus.
¶ Primo. nã cuncta cõmutabilia metitur numus. quare et cõmutabile quod precio excellit. ⁊ cõmu-
tabile quod precio deficit. ¶ Secundo. si queratur quot calcei domui/ vel victui sint equales: id mime
sciri valebit nisi domũ/ victũ et calceũ aliquo eodẽ mensurari cõtingat. At oportet si equa cõmutatio
fiat: quod edificator ad sutorẽ: id calceos esse ad domũ: alioqui ꝑmutatio nõ manebit/ neq; societas. at
domificator et sutor socij sunt/ et equales. domũ igitur et calceos: equari quodãmodo oportet. id aũt
fieri nequit nisi aliquo vno cũcta(vt iã diximus) mẽsuremus cõmutabilia. et id quoq; est numus. igiꝛ
cõmutationũ gratia numus in hominũ vsum inductus est: vt eius extimatione mediãte cõmutabilia 33
permutemus ¶ Tertia cõcl'o. Indigẽtia humana que omĩa cõtinet cõmutabilia/ cuiusq; gratia omĩa
cõmutãtur/ vera naturalisq; cõmutabiliũ mẽsura est. ¶ Primo. nã si non egeãt hoies/ aut nõ similiter
egeant: non erit permutatio/ aut nõ eadẽ erit. igitur secundũ extimationem indigentie: cõmutationes
fiunt ¶ Secundo. numus: instituto/ volũtariaq; ordinatione factus est/ indigẽtie gratia: et ideo nomẽ
numus habet ꝙ nõ natura sed lege cõstet. est enĩ nomos lex. igitur numus nõ vera/ naturalisq; mẽsura
est: sed ipsa indigentia humana. ¶ Tertio. est in nostra potestate sitũ ipm numũ mutare/ atq; inutilem
facere: non igitur numus mensura est cõstans natura: verũ ipsa nostra indigentia. et cõmutabiliũ re-
passio tum erit: cũ ea ipa cõmutabilia redacta fuerint in equalitatẽ. vt cũ quod est agricola ad sutorẽ:
id sit opus sutoris ad agricole opus. et cũ ꝑmutare voluerint: expedit vt cõmutabilia in figura cõpa-
rationis rationũ ducãt/ et ipm mediũ exquirant: alioquin cõtinget alterũ extremorũ vtrũq; excessum

Agricola	Sutor
a	b
Alimentũ	Calcei
c	d

habere. sed cũ habẽt sua: sic socij/ et equales sunt. ita quoq; cõmutatione facta similis in ipis fieri/ ser-
uariq; potest equalitas. Ut sit a agricola/ b sutor/ c alimentũ/ d sutoris opus: ad equalitatẽ alimẽti re-
dactum. sicut a cũ c ante ꝑmutationẽ equalis est/ et socius: b cũ d. ita cõmutatiõe facta a cũ d equalis
est: b cũ c. estq; cõiũctio/ eq̃litasq; ꝑ diametrũ facta. q̃ si hoc pacto facta nõ esset repassio/ adequatioq; 34
sane equalitas/ societasq; nõ esset. ¶ Quarta cõcl'o. Indigẽtia quid vnũ/ precipuũq; est: quo cõmuta-
tio cõtineꝛ/ ꝯseruaturq;. Nã cũ aut ãbo se mutuo nõ egent/ aut alter altero nõ eget: ꝑmutatio fit nulla:
quẽadmodũ tamẽ fit cũ quispiã eius indiget: cuius copiã alter penes se habet/ vt vini: pro quo cõmu-
tet triticũ exportandũ/ si alter egeat. verũtamẽ oportet hec ad equalitatẽ redigi. ꝙ si nũc nõ egeat ⁊ cõ-
mutationẽ facere sit opus: numus quasi vas/ fideiussorq; pro cõmutatione faciẽda intercedit. et ꝓinde 35
non liceat afferenti numũ: ipm recusare. ¶ Quinta cõcl'o. Numus idẽ quod et cõmutabilia patiꝛ. Nã
non semꝑ equo ĩ valore ꝑsistere potest: tametsi magis ipse q̃ res alie ꝑsistere soleat. patiꝛ igiꝛ que et ipa 36
cõmutabilia. ¶ Sexta cõcl'o. Res omẽs q̃ in cõmutatiõem veniũt: ꝓcio/ numiq; extimatione prefiniri
debent. Nã sic ꝑmutatio semꝑ esse valebit. que si erit: societas erit/ et numus vt mẽsura res ipas redi-

	domus	
a	———	5
	vncie	
b	———	10
	lectica	
c	———	1

get ad equalitatẽ. nõ enĩ sine ꝑmutatiõe erit societas: neq; ꝑmutatio sine equalitate: neq; equalitas sine 37
cõmuni mensura. res igiꝛ cõmutabiles oẽs precio/ atq; numo bono iure sunt extimande. ¶ Septima
cõcl'o. Extimatio rerũ in vna cõmuni mensura: nõ fit pro veritate rerũ/ sed ex instituto/ ⁊ suppositione:
pro modo/ indigẽtieq; ratione. Nã fieri nequit reuera atq; secundũ veritatẽ que adeo differũt: cõmuni
cõueniant mẽsura. sed indigẽtie ratione satis id fieri potest. aliquid igitur vnũ quod cõmunis mẽsura
sit: esse oportet. sed hoc quidẽ ex instituto/ atq; suppositiõe: et ꝓinde numus vocaꝛ. facit enĩ numus/ vt
omĩa: mẽsura cõueniãt. mensuranꝛ enĩ omĩa numo. extimatio igiꝛ rerũ: fit eo(qui dictus est) modo. vt
verbi causa sit a domus/ b decẽ vncie/ c vero lectica / sitq; a dimidiũ b ita vt preciũ domus quinq; sint
vncie aut quinq; vncijs equale: c aũt hoc est lectica sit pars decima ipius b: ex cõmuni mẽsura b statim
cognosci potest/ quot lectice domui sunt equales. sunt enĩ quinq;. ⁊ hoc pacto permutatio fiebat: pri-
usq̃ inductus esset numus. et nihil nũc refert: siue lectice quinq;/ siue vncie quinq;/ preciũ quidẽ quiq; 38
lecticarũ: pro domo tribuãtur. sed quid iustũ/ quid iniustũ: dictũ est hactenus ¶ Octaua cõcl'o. Iusta
operatio mediũ tenet inter iniuriã facere/ atq; ĩiuriã pati. Nã mediũ est inter plus et minus. at alterũ 39
est plus habere/ et alterũ minus. iuris igiꝛ actio/ iustaq; operatio inter illa versaꝛ. ¶ Nona conclusio.
Iustitia nõ eo pacto quo ꝑores virtutes. mediocritas est/ sed mediocritas ideo dicenda est: ꝙ sit mediũ:
hoc est ipius equi. iiustitia aũt vtrũq; extremorũ tenet. Nã ꝑus determiãte virtutes medietates duorꝫ
viciorꝫ sunt. et iustitia virtus est: qua iustus diciꝛ actiuus iusti secundũ electionẽ. ⁊ sibiipi quidẽ acti-
uus iusti ad aliũ/ et alij ad aliũ: nõ (hoc pacto) vt cõmodi quidẽ plus sibi tribuat/ et ꝓximo minus: in-
cõmodi vero sibi minus: et ꝓximo plus. sed actiuus iusti quod ex cõparatiõe rationũ emergit: et sibi-
ipsi ad alterũ/ et alij ad aliũ. et iustitia ꝯtraria est iniustitie. hec aũt est exuperatio et defectio cõmodi et
incõmodi cõtra cõparationẽ rationũ. Quo fit vt iniustitia sit exuperatio et defectio: q: est exuꝑatiõis
et defectionis: exuperationis quidẽ in se eius quod simpliciꝛ cõmodũ est: defectiõis vero eius quod est
incõmodũ. et alijs ad alios omĩno similiꝛ. Nã eius est iniustitia quod a cõparatiõe rationũ quomodo-
cunq; id cõtigerit deuiat. et cũ id fit: est qui iniuriã facit/ atq; qui iniuriam patiꝛ. at cũ vtrũq; malum
sit: minus est iniuriam pati: maius autem iniuriã facere: sed de iustitia et iniustitia/ et que vtriusq; sit
natura/ et de iusto et iniusto: vniuersaliter dictũ sit. 40

Um aũt fieri possit: vt iniuriã quispiã faciat/ et nondũ sit ipe ĩiustus: Cap. VI.
c qualesnã iniurias quispiã faciens vnaquaq; ĩiustitia iam est ĩiustus fur inq̃/ vel
adulter/ vel latro. an hoc modo nihil interfuerit? ¶ Eteni fieri potest vt q̃spiam 41
coeat cũ muliere sciens cũ qua coit. sed nõ ob electionis principiũ: sed ob affectũ. Atq;
iniuriã quidẽ agit: sed ĩiustus nõ est/ veluti neq; fur: furatus est tamẽ. neq; adulter: adul-
terium tamen fecit. et eodem de ceteris modo. Quomodo igitur sese habet ad ipsum
iustum repassio: dictũ est antea ¶ Oportet aũt non latere: iustũ quod nũc queriꝛ/ id esse 42

quod est simplr iustū: ipm inqꝫ iustū ciuile. hoc aūt est inter socios vite: vt sit sufficiētia
liberorū/atqꝫ equaliū: aut in cōparatiōe ratione cōsistens/aut in numero. Quare in qui=
bus hoc non est/inter eos ciuile iustū nō est: sed quoddā iustū et per siīitudinē quandā.
43 ¶ In ijs eni est iustū: quibus inter se ponit lex. Lex aūt ijs poni solet: in quibus est iniu= Liberorū: in
stitia. iudiciū eni diiudicatio est iusti atqꝫ iniusti. In quibus vero est iniustitia/ in ijs est libertate vi=
etiam iniuriā facere. sed nō in omibus est iniustitia: in quibus est iniuriā facere. Hoc aūt uentium
44 est plus quidē ex simpliciter bonis/minus aūt ex simplicit malis sibi tribuere. ¶ Iccir=
co non sinimus hominē dominari: sed rationē: quia sibiipsi id facit/et fit tyrānus. magi=
45 stratus aūt custos est iusti. q si iusti: et equi. ¶ Atqꝫ quia nihil sibiipsi plus tribuendum
esse censet/si est iustus (ex simplicit eni bono plus sibi nō tribuit/nisi cōparatiōe rationū
sit ad ipm accōmodatū) ideo alij nō sibiipi laborat. Atqꝫ ob idipm: alienū bonū inquiūt
iustitiā esse: sicut et antea diximus. merces ergo quedā tribuenda est ipsi: honos inqꝫ et
46 premiū. sed qbus hec nō sufficiūt: ij fiunt tyrāni ¶ Herile aūt/paternūqꝫ iustū nō idē: sed
his est simile. Nō est eni iniustitia ad sua simplicit. id aūt quod possidet: et filius qꝫdiu
sit tantillus/et nō separatus: vt pars ipius est patris. ¶ Se vero nemo vult ledere. qua=
propter nō est ad seipsum iniustitia. Neqꝫ ergo iustū/neqꝫ iniustū ciuile. ¶ Est eni lege:
atqꝫ in ijs est/in quibus lex esse potest. Qui quidē ij sunt quibus inest equalitas iperādi
47 atqꝫ parēdi. ¶ Iccirco magis ad vxorē iustū esse videtur: qꝫ ad filios/et ea que possidē=
tur. Hoc eni est rei familiaris iustū. verū et hoc aliud est a ciuili.

¶ Sexti capitis note. ¶ Repassio que iusta est: fit nō rependēdo idē et simile/sed secundū rationū cō=
paratione. que vero nō sic fit: est iiusta ¶ Magistratus interdū appellat is qui in potestate aliqua rei=
publice moderande cōstitutus est/ vt cōsul/pretor/dictator/et similes. interdū vero eo noīe ipsa rei pu=
blice moderande potestas designatur.

¶ Sextū cap. quinqꝫ cōclusionibus/duabus qstionibus/vna diffinitiōe et vno correlario partitū est.

40 Sexti Capitis cōmentarius ad litterā. ¶ Prima questio. Cū fieri possit/ vt iniuriā quis faciat et
nondū tamē sit iniustus: quales igit iniurias faciendo secundū vnāquāqꝫ iniustitie speciē dicēdus est
41 iniustus: vt fur/adulter latro. an id quidē nihil refert? ¶ Prima cōclusio. Quas iniurias quis faciat
vt iniustus dicat/aut nō dicatur: refert. Nā fieri potest vt quis cū muliere venerē exerceat: sciens etiā
cum qua hmōi exercet venerē. at id nō ex electione: sed affectu/ac perturbatione faciat. quare is iniu=
stus non est/attamē iniuriam agit. similiter neqꝫ fur est omis: qui altero inuito clāculū rem surripuit:
neqꝫ omnis adulter qui se alterius thoro īmiscuit: sed qui has ex habitu/et electione admitteret iniu=
42 rias: is iniustus esset. refert igit quas quis admittat iniurias: vt iiustus dicat/an nō dicat ¶ Secūda
questio. Quomodo sese habet repassio ad iustū? huius qstionis ex precedētibus facile trahi potest di=
lutio. at nūc de iusto simpliciter: quid ipm sit/querendū est. ¶ Diffinitio. Simpliciter iustū: est iustum
ciuile. et est iustū quod inter socios vite/atqꝫ coequales versatur: vt bonorū sufficiētia sit inter eos qui
liberam degunt vitā/quiqꝫ in vita sunt equales. nūc Geometrica rationū cōparatiōe/ nūc vero cōpa=
43 ratione Arithmetica. Quapropter in quibus id nō reperit: inter eos minime iustū ciuile collocatū est.
licet inter eos nihil vetet reperiri iustū quoddā per similitudinē. ¶ Secunda cōclusio. Iustū ciuile in=
ter eos est in quibus iniustitia atqꝫ iniuriā facere cadit. Nā in ijs iustū ciuile cōstituit: qbus adinuicē
poni soleat lex. Lex autē ijs poni solet: in quibus iniustitia cadit. est eni iudiciū quod a lege puenit: di=
iudicatio iusti atqꝫ iniusti. at vero vbicūqꝫ iniustitia est: illic est et iniuriā facere. tametsi non cōtra sit.
nam nō in quibuscūqꝫ est iniuriā facere: in illis est ⁊ iniustitia. est eni iniuriā facere plus et simpliciter
bonis: minus vero ex simpliciter malis sibi tribuere/ et cōsimiliter alij ad alterū. versat igitur iustum
44 ciuile: in ijs in quibus iniustitia cadit/atqꝫ iniuriā facere. ¶ Correlariū. Quapropter nō sinimus ho=
minē dominari/sed rationē. Nam si hominē secundū suas affectiones dominari/ principatūqꝫ gerere
45 sineremus: plus sibi de simpliciter bonis/⁊ minus de simpliciter malis tribueret/euaderetqꝫ in ipo do=
minatu tyrānus. magistratus aūt/et qui dn̄atur custos est iusti. q si iusti: igit et equi. ¶ Tertia ɔclo.
Magistratus: alij nō sibiipi laborat/cuius merces: honor et gloria sufficere debet. Nam magistratus
nihil sibiipsi plus tribuendū censet. nā est iustus. ex bono eni simplicit non plus sibiipi tribuet: qꝫ q cō=
paratione rationū sue sorti obtigerit. ergo alij: nō sibiipsi laborat. et hinc nō iniuria ipam iustitiā alie=
num bonū appellant: vt et antea quoqꝫ iā diximus. at pro functione sua quedā merces illi tribuēda est:
46 et illa re uera honor est/et gloria. ⁊ sufficere debet. nā qbus hec pro mercede nō sufficiūt: euadūt pfecto
tyranni. ¶ Quarta conclusio. Herile iustum/atqꝫ paternum non idem ciuili iusto: sed huic simile est.
¶ Primo. nā ad sua simpliciter non est iniustitia. sed quod quis possidet/ et filius qꝫdiu paruulus sit:
est in sua potestate: est eni filius qꝫdiu a patris potestate separatꝰ nō fuerit: vt patris pars quedā. igit
herile iustū et paternū: ciuile nō est ¶ Secūdo. nemo seipm ledere vult. quare ad seipm nō est iiustitia.
igitur neqꝫ iustū neqꝫ iniustū ciuile. eadē ergo ratione/neqꝫ ad sua. nō est igit herile iustū/ ac paternū:
ciuile. ¶ Tertio. iustū ciuile/lege cōstat: et inter eos statuit/quorū est equalitas vicissim iperandi/atqꝫ
47 parendi. herus aūt ad possessionē/⁊ pater ad liberos: nō ita se habet. eorū igit nō est adinuicē ciuile iu=
stum. ¶ Quinta cōclusio. Viri ad vxorē magis ciuile iustū esse videt: qꝫ ad liberos/et possessiōes. Nā
eorū maior equalitas. attamē tale iustū quod inter virū atqꝫ vxorem versatur: ciuile non est: sed econo=
micum/rei familiaris/domesticūqꝫ iustum appellatur.

Iuilis autem iusti aliud est naturale: aliud legitimũ. Et naturale Cap. VII. 48
c quidem est quod vbiq; vim habet eandẽ: et non qꝛ videtur/ vel nõ videt̃. Legi-
timũ autẽ quod a principio quidẽ nihil refert/ sic an aliter habet: cũ vero positũ
fuerit/ refert. Quale est: mina captiuos redimi/ vel caprã dijs/ sed nõ duas oues macta-
re. et etiam ea que de singulis lege iubentur. vt sacra Braside facere. et que publicis de- 49
cretis instituũtur. ¶ Uidẽtur aũt quibusdã omĩa talia esse. Propterea ꝙ omne qđ na-
tura constat ĩmobile est: et vim eandẽ habet vbiq;. sicut ignis hic/ et apud Persas vrit:
iusta aũt moueri vidẽt. Uerũ hoc nõ ita sese habet: sed aliquo modo. Atq; apud deos
quidem/ nihil vllo modo forsitã est quod ita sese habet: apud nos aũt est quidẽ aliquid
etiã natura cõstans/ mutabile: verũ nõ omne. Attamẽ aliud est natura/ aliud nõ natura. 50
patet aũt. ¶ Quidnã eorũ que possunt et aliter se habere natura/ constat: ⁊ quid nõ/ sed 51
lege ac instituto: si ambo mutari similiter possunt. ¶ Et ad cetera/ eadẽ accõmodabitur
definitio. Dextera namq; manus validior est leua/ natura. Et tamen fieri potest: vt oẽs
euadant apti ad vtendum manu sinistra perinde ac dextra. Iustorũ aũt ea que ex insti-
tuto sunt et ob vtilitatem/ similia sunt mensuris. Non enĩ omĩbus in locis equales sunt
vini/ triticiq; mensure. sed vbi quidẽ emũt/ maiores sunt: vbi autẽ vendũt/ minores. Si-
mili modo et ea que non naturalia sunt/ sed humana iusta: nõ eadẽ sunt vbiq;. Nã neq;
respublice sed vna tantũ vbiq; secũdũ naturã est ipsa optima ¶ Unũquodq; aũt iusto- 52
rũ/ et legitimorũ vt vniuersale sese habet ad singula. etenĩ ea que agũtur sũt multa. vnũ-
quodq; aũt illorũ est vnũ. est enĩ vniũsale ¶ Interest aũt inter ĩiuriã et ĩiustũ: et inter ius 53
et iustum. Iniustũ enĩ est natura/ vel instituto. Id aũt ipm̃ cũ actũ fuerit iniuria est: ãtea
vero ꝗ̃ sit actum/ nullo modo est iniuria: sed iniustũ. pari modo et ius. Uocat̃ autẽ ma-
gis iusti actio ipm̃ cõmune: ius aũt iniurie emendatio. Que vero/ ⁊ quot species vniuſ-
cuiusq; ipoꝝ sunt: et circa que versantur cõsiderandũ est postea.

Brasidas ¶ Septimi capitis note. ¶ Sacra Braside facere. Brasidas Lacedemoniorũ dux apud Amphipolim Cleonẽ atheniensiũ ducẽ ex improuiso deterritũ occupauit. quo in cõflictu Cleon occubuit. vulneratꝰ autẽ Brasidas delatus in vrbem vbi victoriã suorum audiuit letior factus non multo post ex vulnere reddidit animã. honorifice tumulato Amphipolitani monumentũ eius circũstantes tanq; heroi phanum dedicarũt/ diuinos honores tribuerunt/ certamina et annua sacrificia. de quibus et hic meminit Aristoteles. Autor thucidides. ¶ Perse qui Persidem incolunt regionẽ. ¶ Definitio/ determinatio. ¶ Ut vniuersale ad singularia: logicã habet intelligentiã. ¶ Dum molitur quod natura aut lege vetitum est/ iniuria incõpleta est: dũ vero factũ est/ ipa iniuria cõpleta est. ¶ Iustum est quod natura/ aut instituto alteri faciendũ est. ¶ Ius primo est idipm̃ cũ rite factũ/ executũq; fuerit. Secũdo ius est iniurie emendatio.

¶ Septimũ cap. tribus cõclusionibus/ vna diuisione/ vna questione/ et vna differẽtia partitũ est.
Septimi Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Diuisio. Iustorũ ciuiliũ hoc naturale est: et est iustum 48
quod vbiq; vim habet eandẽ: et nõ qꝛ videat̃ vel nõ videat̃. aliud vero legitimũ: et est iustũ quod a prin-
cipio quidẽ nihil refert an sic an secus se habeat/ cũ vero positũ fuerit: refert. vt captiuos mina redimi
vt sacrificare caprã/ et nõ duas oues. et singula que lege cauta sunt: vt sacra Braside facere/ pariter 49
et publicis decretis instituta. ¶ Prima cõclusio. Non omĩa iusta: lege/ institutoq; cõstant. Omĩa iu-
sta: lege/ instituto cõstare cõpluribus visum est/ ob idipm̃ quod omne quod natura cõstat: immobile sit/
vimq; vbiq; seruet eandẽ. quẽadmodũ ignis: et hic/ et apud Persas/ et vbiq; locorũ vrit. iusta autem
mouentur. Sed hec ratio inualida est. neq; vniuersalit̃ verũ est omne quod natura cõstat: mutabile non
esse/ sed aliquo modo. Nam tametsi apud deos nihil vllo modo/ aut natura/ aut voluntate constet quod
mutabile sit: apud nos tamẽ etiã quod natura cõstat: aliquid mutabile est/ sed nõ omne tale: mutabile.
et proinde non oportet si iustũ aliquod naturale mutat̃: ipm̃ lege/ ĩstitutoq; ꝯstare. sed aliud est natura/
et aliud nõ natura ꝯstãs. nõ igit̃ omĩa iusta: lege/ institutoq; oportet cõstare. ¶ Questio. Quod igitur 50
iustorũ mutabiliũ: natura cõstat/ et quod nõ natura sed lege ac instituto: si ãbo cõsimiliter mutari pos-
sunt? ¶ Secũda cõclusio. Iustis mutabilibus que natura cõstant: eadẽ que et ad cetera que ĩmutabi- 51
lia sunt: definitio accõmodanda est. Nam vbiq; dextra manus natura validior leua est: ꝗ̃q; fieri po-
test vt omnes apti reddant̃ ad vtendũ sinistra/ perinde ac dextra. sed iusta que instituto cõstant/ vt que
sunt ob vtilitatẽ inducta: minime vim suã vbiq; seruant/ sed persimilia sunt mensuris. vt enĩ nõ in oĩ-
bus locis equales sunt: vini triticiq; mẽsure: sed vbi emũtur maiores/ vbi ꝟo vẽdunt̃ minores. hũc in
modũ iusta que nõ natura/ sed que hũano cõstant arbitrio: nõ vbiq; eadẽ sunt. nã neq; vbiq; respubli- 52
ce: sed vna tantũ vbiq; secundũ naturã eadẽ optima respublica est ¶ Tertia cõclusio. Unũquodq; iu-
storum cũ naturaliũ/ tũ legitimorũ perinde se habet: vt vniuersale ad singularia. Nã que ab vnoquoq;
agũtur multa sunt/ et quodq; eorũ vnũ est. vniuersale enĩ est/ suarũq; operationũ quedã vna cõmunis/
publicaq; causa. se igitur habet vt vniuersale ad singularia. ¶ Differentia. Differunt iniustũ et iniu- 53
ria: iustum ⁊ ius. Nã iniustũ dicit̃ idipm̃: aut natura/ aut instituto alt̃i nõ faciundũ. iniuria est idipm̃:
dum factũ fuerit. ãteaq; enĩ id factũ/ admissũq; sit: nullo pacto iniuria est/ sed solũ iniustũ dicit̃. Pari
modo iustũ ⁊ ius. sed ⁊ specialiori noĩe dici solet ius vt ipm̃ sit ĩiurie emẽdatio. mag; aũt cõe nomẽ sit/
ipa iusti actio. sed q̄ ⁊ quot spẽs vniuscuiusq; istoꝝ sint/ ⁊ circa q̄ versent̃: posterior futurus est sermo.

54 Um aũt iusta sint et iniusta ea q̃ diximꝰ: iiuriã q̃dẽ q̃spiã facit/ Cap. VIII.
c et ius agit/ cũ ea sua spõte agit. sed cũ inuitus: nõ iiuriã facit/ neqꝫ ius agit. Agit
eni ea q̃bus accidit vt sint iusta aut iniusta. Iniuria aũt atqꝫ iuris actio tunc est:
cũ a spõte agẽte fit: tunc eni vituperaꝫ: et simul tunc iniuria est. Quare erit quid iniustũ
quidẽ: sed nondũ iniuria/ si non a spõte agente sit factũ. Equidẽ id a spõte agẽte fieri di
co (quẽadmodũ et priꝰ est dictũ) quod quispiã in se situ sciens agit: et non ignorãs/ neqꝫ
quẽ/ neqꝫ quo/ neqꝫ gratia cuiꝰ: vt quẽ pulsat/ et quo/ et gratia cuius/ et vnumquodqꝫ il=
lorum neqꝫ per accidens/ neqꝫ vi. vt si quispiam vi mouens manũ alterius/ ipsũ pulset.
Sponte eni ipse tũ sua non pulsat: quippe cũ nõ sit in se sitũ. Fieri etiã potest vt qui pul
satur sit pater. ipse autẽ sciat quidẽ illũ hoiem esse/ vel aliquẽ eoꝝ qui assunt: ignoret au=
tem esse patrẽ. Idem dicendũ est et de eo gratia cuius agitur: et circa totũ etiam actum.
55 ¶ Quod igitur ignoratur/ aut non ignoraꝫ quidem: non est autẽ in ipso situ/ sed vi fit:
56 id omne agitur ab inuito. ¶ Et eorũ eni que nobis natura competunt complura scien=
tes agimꝰ/ atqꝫ patimur: quorũ nichil aut nostra sponte/ aut inuitis fit nobis: vt senesce=
57 re/ aut mori. ¶ Est aũt in iniustis ac iustis similiter id quod per accidens dicimꝰ. Nam
si quispiam depositũ inuitus/ et ob timorẽ reddiderit: non est dicendũ hunc iustum/ aut
ius agere nisi per accidens. similiter est dicendũ et eum iniuriã facere atqꝫ iniusta per ac=
58 cidens agere/ qui cogitur/ atqꝫ inuitus non reddit depositum. ¶ Eorũ autẽ que sponte
agimus/ alia cum electione agimus: alia sine electione. Ea cũ electiõe agimus: que an=
59 tecessit deliberatio. Ea sine electione que nõ antecessit deliberatio. ¶ Cũ igitur lesio sit
in societatibus triplex: tũc sunt cũ ignoratiõe peccata/ cum quispiã egerit aut circa quẽ/
aut quod/ aut quo/ aut gratia cuius agere non putauit. Nã aut nõ percutere/ aut nõ hoc
aut non hunc/ aut non gratia huiusce putauit. sed accidit id cuius gratia nõ putauit: vt
non vt vulneraret: sed vt pungeret/ aut non quẽ/ aut nõ hoc modo. Atqꝫ cũ extra ratio=
nem fit lesio: infortuniũ est. cum non extra rationẽ/ sine tamen vicio: peccatũ. Eteni pec=
cat quidẽ quispiã cũ in ipso est principiũ cause. aduersa vero fortuna vtitur/ cum est fo=
60 ris. ¶ Cũ autẽ sciẽs quidẽ sed non deliberatione premissa quispiã ledit: iniuria est. cuiꝰ
generis ea sunt vniuersa que per iram efficiunꝫ/ aliasqꝫ animi perturbationes: quecũqꝫ
61 necessario/ vel natura hominibus accidunt. Hec enim iniurie sunt. ¶ Atqꝫ ij qui ob hec
nocent ac peccãt/ iniuriã quidẽ faciunt: tamen nondũ ob hec ipsa sunt iniusti vel praui.
62 ¶ Non eni nocent ob prauitatem: sed cum nocet quis electione: iniustꝰ est atqꝫ prauus.
63 ¶ Quapropter perrecte ea que proficiscunꝫ ab ira/ non diiudicanꝫ ex prouidentia fieri
Non eni is incipit qui facit ira: sed is qui prouocauit ad irã. Preterea non fit in talibus
controuersia: si factũ sit necne: sed si iure sit factũ. Ira nãqꝫ ob apparentẽ oriri iniustitiã
solet. Non enim de facto perinde atqꝫ in cõmercijs contendũt: vbi necesse est alterũ im=
probum esse/ si non id faciat obliuione: sed de re conueniẽtes/ iure an iniuria sit facta di=
64 sceptant. ¶ Qui autẽ fecit insidias/ non ignorat. Quare alter putat iniuriam pati: alter
non putat. ꝙ si electione nocuerit/ iniuriã facit. Atqꝫ his iã iniurijs est iniustus qui iniu=
riam facit: cum comparationẽ rationum/ aut equalitatem transgreditur. pari modo iu=
stus etiam est cum ius agit electione. ius autem agit si solum sua sponte agit. ¶ Eorum
autem que ab inuitis fiunt alia sunt venia digna: alia non sunt venia digna. Nã ea que
non solum ignorantes: sed ob ignorantiã etiã faciunt/ ignoscenda sunt. Sed ea que fa=
ciunt non ob ignorationẽ: sed ignorantes quidẽ/ ob affectũ autẽ non naturalẽ/ neqꝫ hu=
manum: non sunt venia digna.

¶ Octaui capitis note. ¶ Qui volũtarie ꝑcutit hoiem/ eũ tamẽ nescit esse patrẽ/ neqꝫ scire teneꝫ: reus est vt hominis ꝑcussor/ nõ aũt vt ꝑcussor patris. Voluntarie percutere hoiem: est percutere hoiem sciẽdo esse hoiem/ quo percutit/ gratia cuiꝰ/ et ita de reliquis. Et voluntarie percutere patrẽ: est percutere patrem/ sciendo esse patrẽ/ et quo/ et gratia cuius/ et ita de singulis. Et absit illa insania vt discrimen intelligamus patrẽ vltro voluntarieqꝫ percussit et vltro percussit patrẽ. Et quãdo sophista captiũculam more ꝓtagoreorũ versat: hoc est pater/ et hoc vltro ꝑcussit. igitur vltro ꝑcussit patrem: accidẽs admittit. non eni oportet si hoc ꝑcussit cognoscendo esse hoc: ꝙ hoc ꝑcusserit cognoscẽdo esse patrem. et si quisq̃ cognoscit quẽ percutit esse hominẽ/ tametsi idẽ sit pater: non tamen iccirco cognoscit esse patrẽ: nisi secundũ accidẽs. accidit eni si sit homo: ꝙ eius sit pater. ⁊ intelligẽtie plus/ et captionũ minus hoc in loco/ et similibus locis desiderandũ est. ¶ Deliberatio/ cõsiliũ ¶ Praui/ mali. Prauitas/ malicia. et est malicia habitus ex electiõe genitꝰ/ in superabũdantia/ aut defectu existẽs ¶ Electio/ habitꝰ ele=

ctiuus. ¶ Perturbatiões in ignorantia non naturales et inhumane: sūt que nostro vicio cōtracte: nos
ignorātes ad facinus trahūt. vt ebrietas/et similes: in quos delinquētes lex duplici pena animaduer=
tendū esse censet. ¶ Eoꝝ que ab inuitis fiūt. ab inuitis/ab ignorantibꝰ. abusio est vocabuli ꝓ vocabu=
lo. ¶ Ebrietas/ꝑturbatio corporis est: a potu ꝓueniēs/preter naturā atqꝫ inhumana. et ita de alijs ꝑ=
turbationibus que vsum ratiōis adimūt/ignorātiāqꝫ inducūt. vt vehemēs adamatio/ vehemēs odiū.
¶ Octauū cap. sex ꝯclusionibꝰ/tribꝰ correlarijs/et duabꝰ diuisionibꝰ partitū est.
Octaui capitis Cōmentariꝰ ad litterā. ¶ Prima cōclusio. Cū iusta et iniusta sint vt determinata 54
sunt: tunc quis ius aut iniuriā agit/cū ea sponte agit. sin vero iuitꝰ: tū neqꝫ ius/neqꝫ iniuriā agit. Nā
cū inuitus agit: nō agit iusta/vel iniusta nisi secundū accidens. agit eni ea quibus vt iusta/aut iniusta
sint: accidit. igitur tū neqꝫ ius/neqꝫ iniuriā agit. et ius/et iniuria: voluntario / et inuoluntario deter=
minatur. nā cū voluntariū sit: vituperatur/atqꝫ simul tunc iniuria est. quare si volūtariū nō est: iniustū
quidē erit/vt secundū accidēs: iniuria autē nequaq̄. Et id volūtariū/spōteqꝫ agi dico (vt priꝰ determi
natū est (cū quis sciens agit: nichil singuloꝝ ignorās. vt neqꝫ quē/neqꝫ quo/neqꝫ gratia cuiꝰ / vt quem
pulsat/quo/et gratia cuiꝰ/et ita de reliquis prudentie circūstātijs/neqꝫ per accidens/neqꝫ vi. vi quidē
vt si quis vi manū alteriꝰ mouens: ipsū eundē pulset. ipse tum seipsū non sua sponte pulsat. nā vt se tūc
non pulset: in sua potestate sitū nō est. Per accidēs aūt/vt fieri potest vt qui pulsat̄ sit pater: ⁊ percuti=
ens sciat quidē illū esse hoiem/aut aliquē assistentiū: ignoret aūt ipsū esse patrem. et ita de quo/ gratia 55
cuius/et reliquis/que circa totū actū versant̄. ¶ Primū correlariū. Quapropter siue ignoretur/siue
minime: quod fit/et quod in facientis potestate situm non est/sed vi fit: id omne ab inuito fieri dicitur.
¶ Secundū correlariū. Fit etiā vt cōplura sciētes agamꝰ/patiamurqꝫ: quoꝝ nullū nostra sponte aut 56
agimus/aut patimur. Nā cōplura talia sunt que nobis scientibꝰ natura competunt: vt senescere/atqꝫ
natura mori. neqꝫ spōte quidē: ꝙ in nostra potestate sita nō sint/neqꝫ īuitis: quia neqꝫ ignorātia/neqꝫ vi/ 57
preterqꝫ naturam contingunt. ¶ Secunda conclusio. Tam iusta q̄ iniusta secundum accidens facta
reperiuntur. Nā si quisq̄ quod in eiꝰ custodia depositū est: inuitꝰ/et ob timorē restituit: neqꝫ iustū/neqꝫ
ius facit nisi secundū accidēs. identidē si quod depositū est: coactꝰ/⁊ inuitus non restituit: iniustū atqꝫ 58
iniuriā per accidēs facit. vtraqꝫ igit̄ et iusta/et iniusta per accidēs facta reperiunt̄ ¶ Prima diuisio.
Eorū que sponte agimꝰ quedā cū electione agimus: et ea sunt que p̄uenit deliberatio/ quedā vero sine
delectu/ac electione: et sunt que deliberatio minime preuenit ¶ Secūda diuisio. Nocumentū in socie= 59
tatibus humanis triplex est: hoc ignorātia/hoc sponte quidē sed sine electione/illud vero cū sponte/ tū
electione ꝓuenit. hoc ignorātia fit: vt cū quisq̄ agit/circa quē/aut quod/aut quo/aut gratia cuiꝰ age=
re non putauit: vt cū nō percutere putauit/aut non hoc instrumento/aut non hūc/aut non gratia huiꝰ.
attamen euenit: quod minime euenire ratus erat. vt pungere credidit: et vulnerauit: aut non quē / aut
non hoc modo. Et cū preter ꝓpositū fit huiusmodi lesio: infortuniū dicitur. cū vero nō preter ꝓpositum
euenit: at sine intentione mala/error quidē/peccatūqꝫ dicitur. peccat eni cū in ipso est cause principiū. 60
cū vero foris est/nullūqꝫ adest ꝓpositū: aduersa tum vtitur fortuna. ¶ Tertia cōclusio. Cū sponte sed
sine deliberatione preuia/aliū quēpiā quisq̄ ledit: iniuria est. Nā cū quis sponte ob perturbationē ali
quā aliū ledit: iniuria fit. sed vniuersa nocumenta que sponte/scienterqꝫ fiunt nulla deliberatiōe p̄uia:
ob irā/reliquasqꝫ perturbatiões animi fiunt: que necessario/aut natura homini accidūt. cū igit̄ talia/
taliterqꝫ fiant: iniurie sunt. ¶ Quarta ꝯclusio. Qui ob ꝑturbatiões nocēt/ac peccāt: iniuriā faciunt: 61
sed nondū iccirco iniusti/aut praui dicendi sunt. Nā non nocent ob prauitatē/atqꝫ maliciā. sed tūc qs
iniustꝰ/prauusqꝫ est: cū electione nocet/atqꝫ malus est. ¶ Tertiū correlariū. Quapropter nō ab re ea 62
que ꝓficiscunt̄ ab ira: nō diiudicant̄ ex ꝓuidentia/preelectioneqꝫ fieri. ¶ Primo quidē. nā non is inci
pit: qui quicq̄ per irā molit̄/tentat/aqꝫ facit: sed is qui ꝓuocauit ad irā. ¶ Secūdo. qui ira nocuit non
dissimulat factū. neqꝫ in talibus si factū sit nec ne/in controuersiā venit: sed si iure factū. nā ira ob ap=
parentē iniustitiā oriri solet. at quod ꝓuidentia/et electione nocumentū ꝓuenit: factū dissimulat̄. et in
controuersiā venit: factū ne sit/an secus. vt in cōmerciorū nocumentis: an ea facta sint contendūt. vbi
necesse est nocentē (vbi res ꝑdita fuerit) improbū videri: nisi se/ꝙ id obliuiōe fecerit defendat/ac excu=
set. sed qui ira nocet/et is cui nocumentū sit allatū/de re conueniētes: iurene/an īiuria facta sit/ desce= 63
ptant. que igit̄ per irā fiunt perrecte ꝓuidentia/electiōeqꝫ haud facta putant̄. ¶ Quita cōclusio. Qui
sponte/et electiōe nocent: iniuriā agūt/atqꝫ iniusti sunt. ¶ Primo. quia qui alteri molitus insidias no
cet: non ignorat. et proinde cui allatū incōmodū est: bene putat se pati iniuriā/et alter se pati nō putat.
ꝙ si ex electione nocet: iniuriā facit. atqui iniustus ijs est iniurijs/quas quis ex electione facit. qui igi=
tur sponte/et electione nocent: iniuriā pariter agūt/et iniusti sunt. ¶ Secūdo. Cū quis ex electiōe cō=
parationū rationē/atqꝫ equalitatē transgredit̄: iniustus est. qui aūt spōte/et electiōe nocent: id admit=
tunt. sunt igit̄ non modo iniuriā agētes: sed et iniusti. ¶ Tertio iustus is est: cū sponte/ac electiōe ius
agit. iustū autē agit: et si sola sponte agit. igitur et is iniustꝰ: qui et sponte/et ex electione iniuriā agit.
¶ Sexta conclusio. Eorum que homines faciunt ignorantes: quedā sunt venia digna/quedā vero mi= 64
nime. Nam ea que non modo ignorantes/sed ob ignorantiā inuiti faciunt: ignoscenda sunt. sed ea que
faciunt inuiti: non ob ignorantiam/sed ob perturbationē quandā nō naturalem/atqꝫ inhumanam: nō
sunt venia digna.

Cap. VIIII.

Abiget aūt quispiā si determinatū sit satis: de faciēdo/patiēdoqꝫ iniuriā. Atqꝫ 65
a si ita sit vt Eurypides inquit: absurde dicens.
Queris parentem quomodo occidi meam:
Sermo est breuis: non exitus longos habet.
Uolens volentem: vel volentem non volens.

Utrum enim reuera sua spōte quispiā iniuriā patiatur an nemo/sed omnes inuiti: quē=
admodū et omnes qui iniuriam agunt: sua faciūt sponte? Et vtrum omnes hoc modo:
an quidam inuiti: similiter et cum patiuntur homines ius? nam omnes cum ius agunt:
66 sua faciunt sponte. ¶ Quare consentaneū est rationi: similiter opponi eos qui iniuriā/
et qui ius patiuntur. vt aut sponte patiantur aut inuiti. at absurdum videbitur si omnes
67 etiam ius pati sua sponte dixerim⁹. nonnulli nāq; non sua sponte ius patiuntur. ¶ Eni=
uero de hoc quoq; quispiā dubitauerit si omnis qui passus est iniustū/ iniuriā patiatur.
68 An vt in agendo sic et in patiēdo res sese habet? ¶ Etenim fit vt ad vtrūq; per accidēs/
ipsa iusta accommodentur: et eodem modo iniusta. Non enim est idem iniusta agere/ et
iniurias agere. Neq; iniusta pati/ et iniurias pati. Similiter et in agēdo/ patiendoq; ius
Fieri enim nō potest vt patiatur quisq̃ iniuriam: nisi quis iniuriā faciat. aut ius patiať:
69 nisi ius quispiam agat. ¶ Q; si simpliciter iniuriā facere/ sit sua sponte quempiam lede=
re: et idipsum/ sponte inquā ledere/ sit ledere scientem: et quem/ et quo/ atq; quomodo:
incontinens autem ipse sibi sua noceat sponte/ ipse nimirum iniuriam patitur sua spōte:
fieriq; potest vt sibiipsi iniuriam faciat. atq; hoc etiam ipsum/ vnum quid est eorum que
dubitantur: si fieri inquam possit: vt sibiipsi quispiam iniuriam faciat. ¶ Preterea fit vt
sua sponte quispiam ob incontinentiā ab alio sponte nocente ledatur. Quare fit: vt sua
70 sponte quispiam iniuriam patiatur. ¶ An definitio dicta non recte sese habet/ sed huic:
ledere inq; scientem quem/ et quo/ atq; quomodo: hoc est addendum preter illius volū=
tatem? Leditur igitur sua quispiam sponte/ paiturq; iniusta. Sed iniuriā sua spōte pa=
titur nemo. nemo namq; vult/ neq; incontinens ipse: sed preter voluntatem agit. Neq;
enim vllus id vult quod non existimat esse bonum: incōtinēs autē id agit/ quod nō pu=
tat esse agendū. Qui vero dat sua: quēadmodū arma sua Diomedi Glaucus dedit: vt Homerus
dicit Homerus

Proq; nouem/ centum: pro ferro tradidit aurum.
Is iniuriam non patitur. dare nam est collocatum in ipso.
Sed vt iniuriā patiať non est in potestate ipsius sitū: sed is sit qui iniuriā agat oportet.
71 Patet igiť sua sponte neminē iniuriā pati. ¶ Insup ex iis que ꝓposuim⁹/ hec duo restāt
deinceps dicenda: vter/ iniuriā faciat/ vtrū is qui plus p̄ter dignitatē tribuit/ an is: q̇ il=
lud habet? Et si fieri possit vt sibiipsi quispiā iniuriā faciat. Eteni si sit illud quod prius
est dictū: et qui distribuit: nō qui plus habet/ iniuriā faciat: si quispiā plus alii q̄ꝫ sibi tri=
buat sciens/ sponteq;: quod quidē moderati hoīes facere videnť (bonus eni et equus/
minora sibi tribuere solet) is ꝑfecto sibiipsi iniuriā facit. ¶ An neq; hoc simplex est? Ex
72 alio nāq; bono plus forte consequitur: vt gloriā/ aut absolute honestum. ¶ Soluiť pre=
terea et per diffinitionē agendi iniuriā. nichil eni ipse preter suā patiť voluntatē. Qua=
73 re non iniuriā patiť ob id ipsū. sed si minus capit: lediť tantū. ¶ Patet aūt et distribuē=
tem: iniuriā agere. sed nō eū semꝑ q̇ plus habet. Non eni is iniuriā facit cui inest iniustū
sed is cui potestas inest id faciendi sponte. Hec autē est vnde est principiū actus. quod
quidē in ipso est distribuente: non in accipiente. ¶ Preterea cum facere multis dicatur
modis: et modo quodā expertia anime/ et manus/ et seruus occidat hero iubente: iniu=
riam quidem non agit/ iniusta autem facit. ¶ Insuper si iudicauit ignorās: non iniuriā
facit legitimo iusto: nec est iniustū iudiciū. est tamē aliquo modo iniustū. Aliud eni est
legitimū iustū: aliud primū. Sin vero cognoscens iudicauit iniuste: plus habet et ipse:
vel gratiā vel vindictā. perinde igiť et is/ qui ob hec iudicauit iniuste: plus habet/ atq;
si quispiā acceperit iniurie partē. Nā in illis/ qui fundū peruerso iudicio tribuit: nō fū=
74 dū cepit: sed argentū. ¶ Atqui putant hoīes in seipsis esse situm iniurias facere. Qua=
propter et iniustū esse facile arbitranť. hoc aūt non ita sese habet. coire nāq; cum vxore
vicini: et pulsare proximū/ dareq; argentū manu/ facile est: et collocatur in ipsis: sed hec
75 agere sic se habentes/ neq; facile est: neq; in ipsis est situm. ¶ Simili modo cognoscere
iusta atq; iniusta/ nullā sapientiā esse putant. ꝓpterea ꝙ nō est difficile/ ea de quibus le=
ges dictitant: intelligere. at non hec sunt ipsa iusta: nisi per accidens. Sed tunc sunt iu=
sta cū quodā aguntť modo: et quodā distribuuntur modo. id autē difficilius est: q̄ꝫ ea q̄
sanitatem efficiunt scire. Et ibi nāq; mel/ vinum/ veratrum/ adustionē/ incisionemue sci=

re:perfacile sane est. sed quonãmodo ad sanitatẽ efficiendã: et cui/ et quando sint tribu-
enda: tanta est difficultas scire: quanta est medicũ esse. ¶ Ob id autẽ ipsum/ et iusti non 76
minus esse putãt iniuriã facere/ q2 vir iustus non minus: sed etiã magis hoꝝ singula fa-
cere potest: viciare inq̃ꝫ vxorẽ cuiuspiã: et pulsare aliquẽ. et vir fortis in acie ꝓijcere cly-
peũ: tergisq̃ꝫ versis fugã surripere. At timide agere et iniuriã facere nõ est hec facere/ ni
si per accidẽs: sed sic se habentẽ hec facere. Quẽadmodũ et mederi/ atqꝫ curare non est
incidere/ vel nõ incidere: aut medicamẽta dare/ aut nõ dare: sed hoc modo sese habentẽ
hec agere. ¶ Iusta aũt in ijs sũt qui participes sũt eorũ: que sũt simpliciť bona. Habẽt 77
aũt et exuperationẽ in his et defectionẽ. Nã q̃busdã nõ est ipsorũ exuperatio: vt dijs for
tasse. q̃busdã vero nulla pars est vtilis: incurabilibus inq̃ꝫ malis: sed oĩa nocẽt. q̃busdã
autẽ vsqꝫ ad aliquẽ terminũ: atqꝫ hoc est humanum.

¶ Noni capitis note. ¶ Emẽdat postea iniuriã pati et ius pati cõsimilia esse: vt spõte aut ĩuolũtarie
fiat. Verũ eni est id: vt vtrũqꝫ inuolũtarie fiat/ hoc est vt vtrũqꝫ patiãtur inuiti. ¶ Incõtinẽs est q̃ ob
passionẽ/ nõ autẽ ob electionẽ: voluptatũ gustus/ aut tact9 sequiť supabũdãtias. ¶ Velle: est quod bo-
num est appetere. ¶ Vult/ vult simpliciť/ et absolute: nulla perturbatione secũ voluntatem rapiẽte/ et
Glaucus quasi victã/ captiuãqꝫ ducente. ¶ De Glauco et Diomede apud Iliadẽ. ¶ Fundus/ pars agri vt pra-
Diomedes tum/ vinea/ oliuetũ/ pomariũ. Et similia in vrbe/ opido/ vico/ aut castello vocãt predia. ¶ Ex sexta cõ
Ciuiles clusione notabis: q̃ legib9 dant operã/ priusq̃ꝫ morali philosophia sint ĩbuti: rectã minime cõsecutum
Drusus iri legũ intelligentiã. ¶ Veratrũ/ helleborus: herbe gen9 ĩsaniã expurgãs. et quo medicamẽto Dru-
Anticyra sus in Anticyra insula: a comiciali morbo liberatus est. ¶ Bona simpliciter que secundũ se bona sũt:
sed aliorũ vsu prauescunt/ malaqꝫ dicunť: vt diuitie/ et reliqua fortune bona. ¶ Ex duabus diffinitio-
nibus et duobus principijs ea que in hoc capite ꝯplexã habẽt intelligentiã/ facile dinosci possũt. Pri-
ma diffinitio. Iniuriam facere est alicui damnũ sponte preter legem inferre et preter illius voluntatẽ
cui damnũ illatũ est. Secunda. Iniuriam pati est preter suam voluntatem nocumentum sustinere: ab
eo quidem qui illud sponte preter legem infert. Pricipia. Primũ. Impossibile est iniuriam facere nisi
sit qui iniuriã patiatur. Secundũ. Impossibile est iniuriam pati nisi sit qui iniuriam faciat. ex opposi-
to enim et quasi relatiue dicuntur: iniuriam facere et iniuriam pati. itidem iniustum facere et iniustũ
pati/ sed iniustũ facere et iniustũ pati communiora.

¶ Nonum cap. octo cõclusionibus/ tribus questiõibus/ resumptione dubiorum/ et duabus dilutioni-
bus partitum est.

Noni capitis Commentarius ad litteram. ¶ Prima questio. Haud immerito dubitabit aliquis: 65
an de agendo/ patiendoqꝫ iniuriam: determinatum sit sufficienter/ et an ita sit vt Eurypides ĩquit sed
satis absone quidem

Queris parentem quomodo occidi meam?
Sermo est breuis/ non exitus longos habet:
Volens volentem/ vel volentem non volens.

Hoc est vtrum reuera cuipiam volenti: fieri queat iniuria/ an non: sed omnes qui patiuntur iniuriam:
id patiantur inuiti. quemadmodum et omnes qui iniuriam faciunt: eam sua sponte faciunt. an aliqui
sponte/ et aliqui inuiti. Similis questio est vtrum omnis qui patitur ius: id sponte patiatur. sicut om-
nes qui faciunt ius: sponte quidem faciunt. an aliqui sponte/ aliqui vero inuiti. ¶ Prima conclusio. 66
Non omnes sua sponte patiuntur iniuriam. Nam consentaneum est hec opposita/ iniuriam pati scili-
cet/ et ius pati: similiter vt aut sponte/ aut inuoluntarie fiãt. at absurdo simile est si omnes ius pati sua
sponte astruxerimus. patiuntur enim ius nonnulli inuiti. tanto magis igitur: non omnes sua sponte
patiuntur iniuriam. ¶ Secunda questio. Vtrum omnis qui iniustum patitur: iniuriam patiatur/ et q̃ 67
iustum: patiatur et ius. similiter vtrum omnis qui agit iniustum: iniuriam faciat. et omnis qui iustũ
agit: agat et ius. et omnino an vt in agendo est/ sic sit in patiendo. ¶ Secunda conclusio. Iusta/ et in- 68
iusta: et agendo/ et patiendo: consimiliter homines sese habent. Nam per accidens iusta/ et iniusta fa-
cimus: et ita per accidens patimur iusta/ et iniusta. neqꝫ idem est iniusta agere/ ⁊ iniurias agere. simi-
liter non idem est iniusta pati/ et iniurias pati. identidem non idem est iustum agere/ et ius agere: ita
quoqꝫ neqꝫ iustum pati et ius pati/ sed si quis ĩiuriam facit: quis patitur iniuriam. et si quis agit ius:
itidem et quis ius patitur. fieri enim non potest vt patiatur quisq̃ꝫ iniuriam/ et nemo faciat iniuriam.
similiter vt patiatur ius: nemo autem faciat ius. iusta igitur/ et iniusta et agendo et patiendo consimi
liter sese habent. ¶ Tertia questio. An fieri possit vt quisq̃ꝫ sibiipsi iniuriam faciat/ et omnino an ali- 69
quis vltro/ suaqꝫ sponte patiatur iniuriam. et nonnullis statim ita videri posset. ¶ Primo. quia sim-
pliciter iniuriam facere: est sua sponte quempiam ledere. sed sua spõte ledere: est aliquem scientem le-
dere. scientem dico: et quem/ et quo/ et quo modo. cum autem incontinens sibi ipse sua sponte noceat:
vtpote qui se cognoscit/ et quid agit/ et quo modo. ergo ipse incontinens sua spõte sibiipsi iniuriam ir-
rogat. fieri igitur potest: vt quispiam sibi iniuriam faciat. quod dubitabatur. ¶ Secundo fieri potest
vt incontinens ob suam incontinentiam: ab altero sponte quidem nocere volenti patiatur. quare eodẽ
iure: ab seipso iniuriam patitur/ ac fieri potest vt quis sua sponte iniuriam patiatur. ¶ Dilutio que- 70
stionis. Diffinitio. Iniuriam facere est sua sponte quempiam ledere: minime sufficiẽs esse videtur/ sed
adijciendũ est preter illius qui leditur voluntatẽ. Quo fit vt nichil vetet quempiã sua sponte ledi/ pa-
tiqꝫ iniusta: sed nemo sua spõte patiť iniuriã: nã nemo vult ledi/ neqꝫ incõtinẽs ipse: de quo tactũ est ar-
gumentũ ledi vult/ sed agit preter volũtatẽ. nã nullus id vult: quod nõ putat esse bonũ. incõtinẽs autẽ

id agit quod non putat esse agendũ. incontinẽs igiť: neqꝫ illud vult. Neqꝫ quidẽ ab altero quispiã pa-
titur iniuriã volens. vt si tribuat alteri supra etiã q̃ par est: quemadmodũ Glaucus cũ arma sua tra-
didit Diomedi: et vt inquit Homerus.
Proqꝫ nouem centum/pro ferro tradidit aurum
71 is volens accipit: non autem patitur iniuriam. nam dare in ipso collocatum erat. ¶ Tertia conclusio
In potestate alicuius situm non est: vt ipse iniuriam patiatur. Nam in eius potestate nõ est: vt quiuis
illi inferat iniuriam. atqui vt iniuriam patiatur: vt quis illi iniuriã irroget oportet. non igitur in po-
testate alicuius situm est: vt iniuriam patiatur. non enim a seipso (vt dictum iam est) patitur iniuriam
Sed et satis etiam dictum est: neminẽ sua sponte pati iniuriam. ¶ Resumptio duorum dubiorum ex
precedentibus. Ex ijs que iam preposita sunt: duo iterum sunt examinanda. Primum est vter iniuri-
72 am faciat: an is qui preter dignitatem tribuit/an is qui illud habet/ac recipit. ¶ Secundum. iterum
an fieri id posset: vt quis sibiipsi iniuriam faciat: et partim vtrũqꝫ videtur. nã si verum est id quod nu-
per allatum est: non is qui recipit/sed qui sponte alteri preter dignitatem tribuit: iniuriam facit. Nã
si quisqꝫ et sciens/et volens plus alij q̃ sibiipsi tribuat: is profecto sibiipsi iniuriam facit. at multi id
faciunt. moderati enim homines: id facere solent: et vir bonus et equus minora sibi tribuere. igiť qui
sponte plus tribuit q̃ par sit/iniuriam facit: et sibiipsi id facit. quare quis sibiipsi iniuriã facit ¶ Di-
lutio. Primo. id simpliciter verum non est: moderatum hominem vt equum et bonum: plus alij/ q̃ sibi
tribuere. nam ex alio bono vt gloria/aut absolute bono: vt honesto/plus consequitur. ¶ Secundo sol-
uitur argumentum ex diffinitione agendi iniuriam. nam is qui ita distribuit: nichil preter eius volũ-
73 tatem patitur. non igitur fit ei iniuria sed patitur tantum: si sibi minus retinet. ¶ Quarta conclusio.
Q̃q̃ ita est: cum alteri tamen plus distribuendo/alicui fit iniuria: is qui sponte distribuit potius in-
iuriam facit/non autem is qui plus accipit. ¶ Primo. Nam is non semper neqꝫ potius iniuriam fa-
cit/cui quicqꝫ iniuste commissum est: verum is potius cui potestas adest/id sponte faciendi. is autem
est distribuens: a quo est principium actus/et in quo eiusmodi principium/et potestas sponte facien-
di inest: non autem in plus accipiente. igitur semper sponte distribuens (cum iniuria fit) et potius in-
iuriam facit: non autem semper qui plus est accipiens. ¶ Secundo. cum facere dicatur pluribus mo-
dis. vno modo vt instrumentum: vt inanimata/manus/seruus: cum quisqꝫ occiditur mandante domi-
no/alio modo vt principium faciens: vt dominus: instrumenta non iniuriã/sed iniustum potius agũt:
sed dominus qui mandat potius iniuriam facit. igitur et qui plus sponte distribuit: potius iniuriam
agit/non autem qui plus sibi quidem distributum accipit. ¶ Tertio. plerũqꝫ euenit vt qui sponte plꝰ
distribuit cum cuipiam iniuria fit: plus habeat q̃ qui accipit. Nam si quis ignorans: plus alteri ad-
iudicauit: ignorãtia quidem legitimi iusti: non facit iniuriam/neqꝫ per se/ simpliciterqꝫ iniustum iu-
dicium est: tamen aliquo modo vt secundum accidens/iniustum est. et est aliud iustum legitimum / et
primum/atqꝫ naturale iustum: siquidem legitimum ignorari potest: naturale autem non potest. Et cõ-
tra si cognoscens aut ob gratiam/aut vindictam iudicauit iniuste: plus habet gratie/aut vindicte. qui
ergo ob hec iudicat: et adhuc eius quod iniuria distributum est/partem accipit: plus habet q̃ ille ipe
cui distribuit. vt cum peruerso iudicio alicui adiudicat fundum: et partem capit/non quidem ꝙ fun-
dum capiat: sed argentum/aut simile. Nimirum igitur si qui sponte plus tribuit: faciat iniuriam/ cũ
74 cuipiam fit iniuria: non autem is semper qui plus accipit. ¶ Quinta conclusio. Non est facile iniu-
stum esse: vt putant homines. Nam ita non est vt putant homines: in seipsis situm esse iniurias facere.
Nam etsi cum vxore vicini venerem admittere/proximum percutere/et domini argentum dare : faci-
le sit/atqꝫ in ipsorum potestate collocatum : tamen hec ex habitu/sicqꝫ se habentes facere: neqꝫ facile
75 est/neqꝫ quotiens volunt in sua potestate situm est. ¶ Sexta conclusio. Non item recte senserunt iusta/
et iniusta cognoscere: nullã difficultatem/nichilqꝫ arduum esse. ea enim ipsi putabant: quia non diffi-
cile sit ea ipsa intelligere/de quibus leges ipse determinant. sed esto hec intellectu facilia sint : non ta-
men ea iusta sunt/nisi per accidens. sed tunc sunt iusta: cum quodam modo aguntur/atqꝫ quodam mo
do distribuunť. et id certe difficilius est: q̃ que sanitatẽ effectiua sint/cognoscere. in medicinis enĩ / et
curande valitudinis disciplina: et mel/et vinum/et helleborum/et adustionem/et ĩcisionem: cognosce-
re perfacile est/sed quo pacto ad parandã sanitatem/et cui/et quando/et quomodo tribuenda sint: tan-
ta profecto difficultas est scire/quanta certe et medicũ esse. ita quoqꝫ et in iustis pernoscendis/atqꝫ in-
76 iustis ¶ Septima conclusio. Falso et id existimãt: iustũ non minus posse iniuriã/iniusteqꝫ agere q̃ in-
iustum. Ob idipsum enim id credũt: ꝙ non minus/imo magis vir iustus vnũquodqꝫ horũ: vt alterius
lectum temerare/alterum pulsare: facere potest. et vir fortis in acie clypeum proijcere/et fugiẽdo ter-
ga vertere: q̃ si esset iniustus/aut timidus. sed falluntur: nam hec facere non est iniuriã/iniusteqꝫ age-
re/aut timide agere: nisi per accidens. sed tũ iniuste/iniuriamqꝫ facit: cũ ea ex habitu/sicqꝫ se habens
facit. quemadmodũ aliquẽ scite mederi/ac sanare: non est incidere/aut non incidere/medicamẽta por-
77 rigere/aut non porrigere: sed hoc modo sese habentẽ/hec agere. ¶ Octaua conclusio. Iusta in ijs ver-
santur: quibus assunt secundũ se/atqꝫ simpliciter bona. Nã iusta ijs insunt/quibus assunt bona: plus/
et minus/superabundantiã/atqꝫ defectũ habentia. talia autẽ sũt secundũ se/et simpliciter bona. ⁊ hãc
bonoꝝ partitionẽ ponere poterimꝰ. quedã enĩ sũt quibꝰ solũ assunt bona: sed supabũdantiã / defectũqꝫ
habẽtia vt hoĩes iusti. quedã quibꝰ solũ assunt bona: sed neqꝫ excessũ/neqꝫ defectũ habẽtia vt ĩmortalia
numina. quedã quibꝰ solũ assunt mala: vt incurabiles/atqꝫ prorsus iprobi: quibꝰ oĩa nocent. et quedã
quibus assunt quidẽ mala: sed ad tẽpus: vt qui ad tẽpus male viuunt/et ad tẽpus se emendant / corri-
guntqꝫ. et hoc est humanum.

78 Einceps autem dicendum est de equitate et bonitate/atqꝫ Cap. X.
D equo et bono: quonam modo sese habet equitas quidem et bonitas ad iustitiã:
equum autem et bonum ad iustum. Nam considerantibus neqꝫ simpliciter idẽ/

neqꝫ genere diuersum esse videtur. atqꝫ interdum laudamus equum et bonum: viruqꝫ
talem. Quare et ad alia laudantes transferimus pro bono: ipsum equius declarantes
melius esse. Interdum rationem sequentibus absurdum videtur: si equum et bonum
(si sit quid preter iustum) laudabile sit. nam aut iustum non est studiosum/aut equum et
bonum: si aliud sit a iusto: aut idem sũt/si vtrumqꝫ est studiosum. Hec igitur dubitatio
ob ea fere que dicta sunt: emergit de ipso equo et bono. ¶ Recte autem aliquo modo se 79
se habent omnia: et nichil prorsus ipsis aduersatur. Nam equum et bonum iustum est:
et est aliquo iusto melius: et non vt aliquod aliud genus/melius est ipso iusto. Idē est
ergo iustum/atqꝫ equum et bonum. ¶ Et vtrumqꝫ quidem est studiosum: prestabilius 80
autem est ipsum equum et bonum. Fit autem hec dubitatio quia equum et bonum iu-
stum quidem est/non autem lege: sed emēdatio legitimi iusti. Causa autem est: quia lex
quidem omnis vniuersalis est. fieri autem nō potest: vt de quibusdam vniuersaliter re-
cte dicatur. In quibus igitur vniuersaliter quidem dicere necesse est: fieri autem nō po-
test vt recte dicatur/in iis lex id accipit: quod fit plerũqꝫ haud ignorans peccatum. Et
est nichilominus recta: peccatum enim non est in lege/nec in legislatore. sed in ipsa rei
natura. Continuo namqꝫ rerum earum que sub actionem cadunt: materia talis est.
¶ Cum igitur lex quidem vniuersaliter loquitur: in ijs autem preter vniuersale quippi- 81
am accidit: tum recte sese habet/vt ea parte qua legislator omisit/atqꝫ peccauit absolute
locutus: emendetur defectus. quod et ipse legislator si adesset/hoc modo dixisset: et si
sciuisset/iubētem legem tulisset. Quapropter iustum quidem est: et prestabilius aliquo
iusto/non tamen simpliciter iusto: sed eo quod peccat: propterea ꝙ simpliciter dictum
est ¶ Atqꝫ hec est natura ipsius equi et boni: emendatio legis ea ex parte qua deficit ob 82
vniuersale. Hec enim est causa/et vt non omnia sint lege: quia de quibusdā impossibile
est ponere legem. Quare decreto est opus. indefinite namqꝫ rei: indefinita et regula est.
sicut et edificationis lesbie plumbea norma. Ad lapidis eni figurā mutaꝛ/et nō manet.
et decretũ ad res ipsas simili modo. patet igiꝛ quid est equũ et bonũ/et esse iustũ: et quo
iusto prestabiliꝰ est. ¶ Ex quo etiā emergit: quisnā sit hō bonꝰ et equꝰ. Est eni is q̃ talia 83
eligit/atqꝫ agit: et qui nō exacte iustũ in deteriorē exequitur partē: sed iminuit tametsi le
gem adiutricē ad illō habet. et habitꝰ hic equitas et bonitas est. que quidē iustitia que-
dam/et non alius quisqꝫ habitus est.

¶ Decimi capitis note. ¶ Lesbus nominata Troadis insula ob Arionē/et caput Orphei: que et nunc
Mytilene. Mytilene etiā vrbs in ea est. ¶ Iustum nō satis expressũ: iminuere diciꝛ equus et bonus: ꝙ
non vsqꝫ adeo vniuersaliter intelligat/aut vtatur: atqꝫ sonat.

¶ Decimum cap. quinqꝫ conclusionibus/et vna diffinitiōe partitum est.

Decimi capitis Cōmētariꝰ ad litterā. ¶ Prima cōclusio. De eq̃tate et bonitate/equo et bono: quo- 78
nam modo equitas et bonitas ad iustitiam: et equum et bonum ad iustum sese habeat: determinationē
suscipere par/atqꝫ rationabile est. Nam considerantibus neqꝫ simpliciter idē iustitie/et iusto: neqꝫ ge-
nere diuersa esse videntur. idem enim non videntur: nam plerumqꝫ equum et bonum laudamus vt vi-
rum talem: non vt iustum. et nomen equi et boni ad alia amplius commendanda pro bono transferũt/
ex additione equi quicqꝫ melius/prestantiusqꝫ esse designantes. ex aduerso vero / rationem sequentibꝰ
plerũqꝫ occurrit: absurdum prorsus esse equum et bonum laudabile esse: si equum et bonum/iustum nō
sit. nam aut iustum studiosum non est/aut equum et bonum si ipsum aliud sit a iusto: non est studiosum
aut si vtrumqꝫ studiosum est: reuera iustum/et equum et bonum: idem esse videbuntur. nā studiosa per-
currendo nullum aliud occurrit: cui equum et bonum annumeremus. et hec de equo et bono difficul-
tatem ingerunt. quapropter de eo discussionem suscipere/ haud inconsentaneum est. ¶ Secunda con- 79
clusio. Que dicta sunt quodammodo recte dicta sunt omnia: neqꝫ sibiinuicem obuersātur. Nam equũ
et bonum: iustum est: et aliquo iusto melius. attamen ipso iusto haud quaqꝫ melius est vt genere aliud:
verum iustum/et equum et bonum: idem sunt. ¶ Tertia conclusio. Cũ vtrũqꝫ iustum/et equum et bo- 80
num: studiosum sit/equum tamen et bonum melius/prestantiusqꝫ est. Nam cum id difficultatem inge-
rat quo modo equum et bonum/iustum sit: cum non secundum legem/legisqꝫ expressionem: ipsum equũ
et bonum/iustũ est (quod quidem et prestabilius est) secũdum legitimi iusti vbi deficit emendationem.
Causa autem cur lex emendatione nonnunqꝫ egeat: hec est/ꝙ lex omnis vniuersalis est. atqui fieri nō
potest: vt de quibusdam lex vniuersaliter recte feratur. in quibus igitur legem vniuersaliter ferre ne-
cesse est/at recte vniuersaliter audiri/intelligiqꝫ non potest: ī talibus lex accipit quod vt plurimũ eue-
nit/peccatum non ignorans/et nichilominus ea lex recta est. neqꝫ precipue peccatum in lege est / neqꝫ ī
legislatore: sed in ipsa rei natura. nam ipsarum rerum que in humanis actionibus se prestant: statim
talis natura deprehenditur/vt vniuersali quadam lege/nunqꝫ satis comprehēdantur: quin quicqꝫ sē-
per demendum/excipiendumqꝫ occurrat ¶ Quarta conclusio. Legem plerũqꝫ moderari/emendariqꝫ 81

conuenit. Nam cum lex de aliquibus vniuersaliter posita sit: si quicꝙ preter vniuersale contingit: re=
ctum/iustumqꝫ est vt ea ex parte qua legislator omisit/peccauitqꝫ: absolute/nichilqꝫ demendo locutus
emendetur quod deficit. et nimirum id iustum/rectumqꝫ est. nam et ipse legislator si adesset hoc modo
dixisset. et si quicꝙ ita emersurum ipse cognouisset. legem (que id iuberet) tulisset. Quapropter legem
hoc pacto emendare iustum est: et quidem prestabilius aliquo iusto/non tamen omnino et simpliciter
iusto: sed eo ipso quod peccat/ob idipsum quod simpliciter nichil demendum exprimens: dictum/ atqꝫ
82 latum est. ¶ Quinta conclusio. Cum iusta secundum leges faciunda sint: decreto/ sententiaqꝫ equi et
boni opus est. Nam munus/officiũ/naturaqꝫ ipsius equi et boni est: legis emendatio/ ea ex parte qua
ob vniuersale deficit. hoc enim in causa est: vt non omnia secundum legis expressionem exsequantur:
quia de quibusdam expressam legem ferre impossibile est. igitur in iustis lege decernẽdis: decreto/ sẽ=
tentiaqꝫ equi et boni opus est. indefinite enim rei: indefinita est et regula. et decretum equi et boni ad
res ipsas: perinde sese habere debet: vt plũbea regula edificantium in Lesbo: que ad figuram lapidis
mutatur/et non manet eadem. Et ex ijs satis patet que res sit equum et bonum/et ipsum iustum esse: ⁊
83 aliquo iusto/et quo quidem prestabilius sit. ¶ Diffinitio. Ex his etiam prompte: quisnam homo equꝰ
et bonus sit: deprehendi potest: est enim is/qui ex electione: legem ea ex parte qua ob vniuersale defi=
cit/emendans: iusta agit. et qui iustum: cum non satis exactum/expressumqꝫ sit: in deteriorẽ nõ exequi
tur partem/sed imminuit: quãuis ad exequendum in deterius legem adiutricem habere videretur. et
habitus is quo equus et bonus dicitur: nominatur equitas et bonitas. que quidẽ equitas et bonitas/
iustitia quedam est/et non alius quisꝙ habitus.

Cap. XI.

84 Patet autem ex ijs que diximus: si fieri possit vt sibiipsi quispiam iniuriam faciat
nec ne. Iustorum enim quedam ex omni virtute a lege sunt ordinata. vt lex non
iubet quẽꝙ seipsum occidere: que vero non iubet/vetat. Preterea cum quispi=
am contra legem ledit non lacessitus: tum is iniuriam sponte facit. sponte autem is iniu=
riam facit: qui scit et eum cui facit/et modum quo facit. At qui seipsum ob iram occidit:
85 sponte id quod lex non permittit/contra legem efficit rectam. iniuriã ergo facit. ¶ Sed
cuinam queso? An ciuitati: non sibiipsi? Nam sua patitur sponte. nemo vero sponte in=
iuriam patitur. ¶ Quapropter et ciuitas mulctat. et instituta est ignominia quedã ad=
uersus eum qui sibi mortem cõsciuit/vt ciuitati iniuriam facientem. ¶ Preterea fieri nõ
potest vt sibiipsi quisꝙ iniuriam faciat ea ratione qua iniustus est: qui solum iniuriam
facit/et non omnino est viciosus. Hic enim differt ab illo. homo namqꝫ iniustus est quo
dam modo sic prauus/vt ipse timidus: non vt totam habens prauitatem. Quare nec
hac iniustitia sibiipsi quisꝙ iniuriam facit. nam idem simul ablatum ab aliquo/ac eidem
additum esset: quod fieri nequit. Sed semper inter plures: iustum/atqꝫ iniustum esse ne
cesse est. Preterea qui iniuriam facit: sponte agit/et electione/et prior. Qui nãqꝫ lesus/
idem vicissim facit: iniuriam facere non videtur. ipse autem simul eadem patitur/ sibiqꝫ
facit. ¶ Preterea sua sponte quispiam iniuriam pateretur ¶ Insuper sine singulis iniu=
rijs: iniuriam facit nemo. at nemo adulterium sua cum vxore committit. nemo parietem
confodit suum. nemo res suas furatur. Omnino autem hoc (sibi inqꝫ iniuriã facere) sol=
86 uitur definitione iniuriam patiendi: sua namqꝫ sponte patitur iniuriam nemo. ¶ At ve=
ro constat vtrumqꝫ prauum esse: facere inquã iniuriam/atqꝫ pati. Alterum enim est plꝰ/
alterum minus habere medio. quod quidem perinde sese habet atqꝫ in medicina qui=
dem quod ad sanitatem: in exercitãdi autem arte/quod ad habitudinem corporis bo=
87 nam conducit. ¶ Peius tamen est iniuriam facere. Hoc enim cum vicio est: atqꝫ vitupe=
ratur. Et vicio vel perfecto et simpliciter/vel prope. non enim omne quod sponte fit/cũ
iniustitia est. Sed pati iniuriã/sine vicio/et iniustitia est. Pati igitur iniuriam per se qui=
dem minus est malum: per accidens autem nichil prohibet maius esse malum. At non
cure est arti. sed dolorem lateris maiorem morbum ꝙ pedis offensionem esse dicit. ꝙꝙ
fieri potest nonnunꝙ contra per accidens/ si euenerit vt quispiam offenso pede caperet
88 ab hoste et trucidaretur. ¶ Atqui per translationem atqꝫ similitudinem est iustum non
sibi ad seipsum: sed suorum quibusdam. Non omne autem iustum: sed herile/vel rei fa=
miliaris. His enĩ rationibꝰ distat ea pars anime que rationem habet/ab ea parte que ra=
tionis est expers. Ad quas inspiciẽtibꝰ/ad seipsũ iniustitia eẽ videt. propterea ꝙ in his
est pati aliquid contra suas appetitiões. vt igit est quid iustũ magistratũ gerenti: et qui
bus ipse preest: sic et his etiam esse videtur. ¶ Sed de iustitia quidem ceterisqꝫ morum
virtutibus hoc sit modo determinatum.

¶ Undecimi capitis note. ¶ Qui sua ꝓfligant/qui alienū thorū(etsi ꝯsentiēte parte)violāt/qui in seipsos delinquunt:legibus/et magistratibus:qui illa vetant/ciuitatiqꝫ faciūt iniuriā.perinde acsi p̄ceptor quicq̄ꝫ discipulo mādat honestū:violat aūt sua sponte adolescēs:in p̄ceptorē peccat/cōmittitqꝫ iniuriā:cui obedientiā(quā debuit)substraxit.ꝙ si nota fuerit insignis:suis socijs/et coequalibꝰ iniurius est.et hūc in modū ciuitati iniurius est ciuis:qui ꝓpria agitante furia fauces sibi reste perstringit suiipsius lictor/ac homicida. ¶ Nemo ad se/aut ad sua habet iniuriā/aut iustus aut iniustꝰ est:nisi translaticie. ¶ In medicina si dat̃ plusq̄ꝫ oportet:malū.et si minꝰ q̄ꝫ oportet:iterū malū/et vtrūqꝫ īpedit sanitatē.et in exercitatiua maior exercitatio q̄ꝫ oportet frangit vires atqꝫ malū/et minor: vires laxat/emollit atqꝫ effeminat. ¶ Pleuritis morbus lateris a pleura quod latus significat : grecū est. pro quo nostri dicunt pleuresis.

¶ Undecimū cap.quinqꝫ conclusionibus partitum est.

Undecimi capitis Cōmentariꝰ ad litterā. ¶ Prima ꝯclusio. Ex superioribꝰ euasit perspicuū:possitne q̄sq̄ꝫ sibi ipsi facere iniuriā/an secꝰ.expedit tamē id iterū hoc in loco tētare ¶ Primo.qꝛ ex omni ꝟtute q̄dā iusta sūt a lege ordinata.et circa vnāquāqꝫ virtutē q̄ ipsa lex nō iubet vetat. vt lex nō iubet quē q̄ꝫ seip̄m occidere:et proinde vetat.ergo videt̃ vt quis sibi ipsi afferre possit iniuriā:nā aliq̄d preter legē. ¶ Secūdo.cū quisquis cōtra legē ledit quēq̄ꝫ/non lesus:tū is iniuriā sponte facit. spōte aūt iniuriā is facit:qui nouit eū cui facit/et modū quo facit/et reliqua huiusmodi.at vero qui seipsū ob irā occidit:sponte ledit nō lacessitus/facitqꝫ id quod lex non ꝑmittit/cōtraqꝫ legē rectā. iniuriā ergo facit 85
sed cuinā obsecro?an non sibi ipsi/an ciuitati? ¶ Secūda ꝯclusio. Qui hoc pacto cōtra leges in seip̄m delinquit:non sibiipsi/sed ciuitati facit iniuriā. ¶ Primo.qꝛ qui in se ita delinquit:sua sponte patit̃. at nemo sua sponte patit̃ iniuriā.non igit̃ facit sibiipsi iniuriā:sed legi/ciuitatiqꝫ:cōtraqꝫ cuiꝰ volūtatē/ordinationēqꝫ agit. ¶ Secūdo.ciuitas eū mulctat qui in seip̄m delinquit.et instituta est ignominia quedā aduersus eū qui sibiipsi mortē cōsciuerit/tanq̄ꝫ ciuitati dedecus/iniuriāqꝫ facientē.igit̃ qui cōtra legū sanctiones in seip̄m delinquit:non sibi/sed ciuitati iniuriā facit. ¶ Tertio.q̄ nō est omnino viciosus/et solū iniuriā facit:nō sibiipsi iniuriā facit/quatenꝰ est iniustꝰ.atqui iniustꝰ non omnino viciosus.differt enī iniustꝰ ab omnino vicioso.nā iniustꝰ homo/sic quodā modo dicit̃ prauus : quēadmodū et timidus quodā modo prauus dicit̃:non vt totā prauitatē habens.igitur non sibiipsi quispiam facit iniuriā quatenꝰ est iniustꝰ.nā nec hac iniustitia sibi iniuriā facit.haberet enī plꝰ quatenꝰ iniuriā faciens/et minus quatenꝰ iniuriā passus.et idē simul ablatū ab aliquo/et eidē additū esset:quod esse neq̄t. non facit igit̃ aliquis sibiipsi vnq̄ꝫ iniuriā.sed semꝑ inter plures iustū/et iniustū esse necesse est.idētidē et iniuriā facere/atqꝫ iniuriā pati. ¶ Quarto. Qui iniuriā facit:et sponte/et electione/et prior malū intēdit.nā qui prior lesus est vicissimqꝫ ledit:non iniuriā facere videt̃/sed propulsare potiꝰ.qui autem seipsū ledit:ipse simul eadē patitur/sibiqꝫ facit.non igit̃ hac ratione sibiipsi iniuriā facit. ¶ Quinto. quisq̄ꝫ volens/suaqꝫ spōte iniuriā peteretur:quod dictū est esse non posse. ¶ Sexto.sine singulis iniurijs:iniuriā facit nemo/at nemo ad se/et sua vllam habet iniuriā.nemo enī sue cōiugis dicit̃ adulter/nemo ꝓprij parietis effractor/et nemo suarū rerū fur.igit̃ nemo sibiipsi facit iniuriā. ¶ Septimo.oīno sibiipsi iniuriā facere:soluit̃ diffinitiōe huius quod est iniuriā pati.sed nemo sua spōte patit̃ iniuriā. 86
igit̃ et nemo sibiipsi sua sponte facit iniuriā. ¶ Tertia cōclusio. Tā iniuriā facere/q̄ꝫ iniuriā pati:malum est.Nā alterū est plus/et alterū minꝰ habere.at quod plus/minusue medio est:malū est:quod quidem iustitie mediū perinde se habet:ac in medicina id quod perducit ad sanitatē/et in exercitādi arte 87
quod perducit ad firmū corporis robur/bonāqꝫ corporis habitudinē. ¶ Quarta cōclusio. Iniuriā facere q̄ꝫ iniuriā pati deteriꝰ est/atqꝫ de se maius malū est.Nā iniuriā facere sēper cū vicio est / atqꝫ vituperatur. cum vicio dico adulto/ꝑfectoqꝫ/et simpliciter/aut quod in cōfinio est:ꝙ nōnunq̄ꝫ cōtingat sponte nocere sine iniustitia.si aūt pergit:adolescit/statiqꝫ absoluit̃.at iniuriā pati sine vicio/et iniustitia est:neqꝫ vituperat̃.est igitur iniuriā facere/q̄ꝫ iniuriā pati deteriꝰ/atqꝫ per se maiꝰ malū:et iniuriā pati per se minus malū.per se quidē:nā per accidēs: vt ꝙ iniurie ꝓuocatiōe īmane aliquod scelus subsequatur:nichil ꝓhibet iniuriā pati maius esse malū.sed de ijs que per accidēs cōtingūt:arti cure nō est.vt ars medicandi:pleuritim/laterisqꝫ morbū maiorē esse/q̄ꝫ pedis offensionem determinat:tametsi fieri possit vt per accidēs offensio pedis maius malū sit/vt si ita cōtigerit:vt q̄spiā offenso pede capiat̃ 88
ab hoste/captusqꝫ troncet̃. ¶ Quinta cōclusio. Tametsi ad se/et sua ꝓprie iustū non sit:trāslatitie tamen/similitudineqꝫ quadam iustum:non sibi ad seipsum/sed quorundam suorum ad aliqua esse videtur. Nam licet non omne iustum in illis esse videatur:herile tamen iustum/et rei familiaris : vt paternum/et economicum in illis esse videtur.ita vt simili ratione pars anime que ratiōis est particeps: ab ea que bruta est/rationisqꝫ expers diuisa esse videatur.ad quas partes qui inspexere:ad seipsum iniustitiam esse visum est:ob idipsum quod in ipsis contingit alteram ab altera pati preter suas affectiōes et vt re vera iustum est magistratum gerenti ad ea quibus preest:sic et similitudine quadam pars rationis particeps ad partem rationis immunem preesse debet.hec autem parere bono iure videtur. sed de iustitia et reliquis morum virtutibus hoc modo determnatum sit abunde.

¶ Quinti Ethicorum Aristotelis finis

Um autē antea dictū sit mediū expetendū esse:non exuperationem/neqꝫ defectionem:et medium perinde sese habeat atqꝫ recta ratio dictat:hoc ipsum deinceps diuidamus oportet. ¶ In omnibus enim dictis habitibus(quemadmodum et in ceteris)est quoddā signū:ad quod is inspiciens qui rationē habet intendit/atqꝫ remittit.estqꝫ q̄dā terminꝰ me Cap.I.

c

diocritatũ/quas inter exuperationẽ defectionẽq; dicimus esse:ita sese habẽtes vt recta ratio statuit. Atq; sermo talis est quidẽ verus:non tamen dilucidus. nam et in quauis opera/atq; cura circa quam versatur scientia/verum est dicere:neq; nimiũ/ neq; parum esse elaborandũ vel quiescendũ: sed mediocriter/et vt ratio recta perscribit. Atqui hoc tantũ habet/nihil plus scierit: vt si quispiam dixerit ea esse corpori afferenda que medicina/et vt,is q̃ hanc habet scientiã:iubet. Quapropter et circa habitus animi non modo vere hoc dictum esse oportet: sed etiã determinatũ quenã sit ipsa ratio recta: et que eius
2 sit definitio ❡ Virtutes itaq; anime supioribus in locis diuisimus. et alias moris/alias mentis diximus esse:atq; de moris quidẽ virtutibus iam trãsegimus. De reliquis vero dicamus oportet:prius hisce de anima declaratis. ❡ Duas igitur esse anime partes antea diximus. eam que rationis est particeps:et eam que eiusdẽ est expers. Nunc autem identidem pars ea que rationem habet est diuidẽda. atq; sit suppositũ duas esse partis que sunt participes rationis. Vnam qua contemplamur ea quorũ principia/vt aliter sese habeãt minime fieri potest. Alterã qua perspicimus ea/ que aliter sese habere possunt
3 ❡ Hec namq; anime partes diuerse sunt genere/ que sunt apte ad res eas cognoscendas que genere differũt. siquidem ipsis inest rerũ cognitio similitudine quadã atq; accõmodatione. Atq; harũ altera vis sciendi:altera vis subducendi rationem vocetur. cõsultare namq;/rationemq; subducere eadem possunt. Nemo autem de ijs rebus ꝯsultat que aliter sese habere non possunt. Quare vis subducendi rationẽ. vna pars eius partis est
4 anime:que rationis est particeps. ❡ Sumẽdũ est igitur quisnam vtriusq; sit optimus habitus. Hic enim vtriusq; est virtus. virtus autem est ad proprium opus.

❡ Primi capitis note. ❡ Intendit interdũ prudens ne deficiat: et remittit interdũ ne abundet vbiq; mediũ coiectans. ❡ Vis anime cõtẽplatiua et vis cõsultatiua. reipsa/subiectoq; sunt vnum:et genere differunt quadam similitudinis accõmodatione ad ea que recipiunt. perinde vt album et dulce reipsa/ atq; subiecto sunt vnum:et genere differunt/q; albedo et dulcedo genere distent. vt eni idem vt lac: album dicit ab albedine et dulce a dulcedine:ita quoq; vis contẽplatiua a cõtemplatione et vis cõsultatiua a cõsultatione dicitur:que inter se discrimen patiũtur : quod albedo et dulcedo. Item he due vires reipsa bene sunt vnũ et due genere ratione:perinde ac coloratum et sapidum re ipsa sunt vnũ et generali ratione duo. sed huius rei exacta discussio moralis non est. et proinde/ moralis auditor nõ diutius immoretur.

❡ Primũ cap. tribus cõclusionibus/et tribus diuisionibus partitũ est

1 Primi Capitis cõmentarius ad litteram. ❡ Prima cõclusio. Que sit recta ratio in hoc loco diuidendum/discutiendũq; est. ❡ Primo. Nam ante iam dictum est medium expetendum esse : non autem exuperationẽ aut defectionẽ:et medium ipm perinde sese habere atq; recta ratio dictat. expedit igit quenam ea sit recta ratio discutere. ❡ Secundo. in omnibus superius exactis/determinatisq; habitibus/atq; in ceteris:est quoddã signũ ad quod respiciẽs rationẽ habens intendit/atq; remittit : ne aut deficiat/aut abundet. estq; id quidam terminus mediocritatũ: quasquidem mediocritates inter exuperationem/defectionemq; superius diximus esse collocatas:sed quẽadmodũ ipsa recta ratio statuerit. et q̃uis is sermo verus sit:non tamen dilucidus/ captuq; peruius. non igitur ab re fuerit : ipsam rectam rationem diligentius exquirere. ❡ Tertio. in oĩ studio/atq; opera circa quã versatur scientia: verũ est dicere neq; nimis neq; parũ laborandũ esse/aut omittendũ: sed mediocriter/ vt recta ratio fines perscribit. at qui tantillum habet: nihil iccirco plus scierit/q̃ sciet quis que sanãdo corpori sunt accõmoda:si quispiam illi dixerit ea esse corpori afferenda/que medicina iubet/et quemadmodum qui medicinam habet. quapropter circa habitus animi/ non modo vere hoc dixisse satis est. sed etiam dis-
2 cutere oportet quenam ipsa sit recta ratio/et que eius diffinitio sit. ❡ Diuisiões. Prima. virtutũ quedam est moris/ et quedã intellectualis. et de virtutibus moris iam exactum est:de reliquis antem nũc est exigendum:paucis de anima prius delibatis.. ❡ Secunda diuisio. Partiũ anime quedam est rationis particeps/quedã vero rationis est expers. et he due diuisiões superius tacte sunt. Sed hic rur-
3 sus pars anime rationis cõpos/atq; particeps diducẽda est. ❡ Tertia diuisio. Partiũ anime que rationis sunt participes:quedã est cõtẽplatiua:et est cuius principia/ ⁊ ea circa que eius cõtẽplatio versatur:necessaria sunt/et ipossibilia alit sese habere. altera vero cõsultatiua/administratiuaq; est:et est qua ꝑspicimus cõtingẽtia/ et ea que aliter sese habere possunt. et hoc in loco has duas esse anime rõne participãtis partes:suppositio est ❡ Secũda ꝯclõ. He due partes anime:latũ inter se discrimẽ sortiũ-
4 tur. Nã he ꝑtes genere differũt:q̃ ad eas res discernendas q̃ genere differũt/ accõmodate sunt. atqui he partes ad res discernẽdas que genere differũt:accõmodate sunt. differunt igitur genere:si equũ est eas sic dicere differre quadã similitudinis accõmodatione/quẽadmodũ ⁊ cognitiões que illis insunt. et prima pars vis cõtemplandi/sciendiq; dicatur:secunda vero vis cõsultandi/rationẽq; subducendi. consultare enim/rationẽq; subducere:idem esse dicimus. et proinde bene dictum est:hanc partẽ circa contingentia versari. nam nemo consultat de ijs que sese aliter habere non possunt. fit etiã recte vt vis rationem subducendi:bene posita sit vna pars anime/que rationis particeps existit. nam sine rationes

rationem ſubducere ĩpoſſibile eſt. ¶ Tertia cõcluſio. Expediet ſumere quiſnã vtriuſqꝫ harũ partium 4
optimus ſit habitus. Nam vtriuſqꝫ optimus habitus ſtatuet: eius optima virtus. optima aũt virtus:
ad propriũ eius opus eſt. id igitur ꝑſcrutari idoneũ/conſentaneũqꝫ eſt.

Ria autem ſunt in anima: que ſunt agendi/ veritatiſqꝫ pĩcipia: ſenſus Cap. II. 5
t intellectus/appetitus. Atqꝫ ſenſus/ nullius eſt principiũ actus. quod quidẽ ex
eo patet quia belue ſenſum quidẽ habent: actionis aũt ſunt expertes. ¶ Eſt aũt 6
id in appetitu perſecutio atqꝫ fuga/ quod eſt affirmatio/ negatioqꝫ in mente. Quare cũ
moris quidẽ virtus habitus ſit electiuus/ electio vero appetitus deliberatiuus: ob hec
ipſa: et rationem veram/et appetitũ rectũ eſſe oportet: ſi electio ſit ſtudioſa. atqꝫ eadem
illam quidẽ dicere: hunc aũt perſequi. Hec igitur mẽs/ atqꝫ veritas actiua eſt. ¶ Mẽtis 7
autem eius (que contẽplandi: nõ agendi/neqꝫ faciendi principiũ eſt) bonũ ac malũ: verũ
eſt atqꝫ falſum. Hoc enĩ mentis eſt omnis/opus. ſed actiue mẽtis veritas eſt cõſentanea
appetitui recto. ¶ Electio igitur actus principiũ eſt vnde eſt motus/ ſed non id gratia 8
cuius. Appetitus autẽ/ eaqꝫ ratio que alicuius eſt gratia/electionis principiũ eſt. ¶ Ic= 9
circo neqꝫ ſine intellectu/menteqꝫ: neqꝫ ſine habitu moris eſt ipſa electio. Sine nãqꝫ mẽ=
te/atqꝫ more non eſt actio bona: nec itẽ cõtraria. mens autẽ ipſa nihil mouet: ſed ea que
alicuius eſt gratia/et actiua. Hec enĩ et effectrici menti preeſt. nam omĩs qui facit/gratia
huius facit. et nõ eſt ſimpliciter finis: ſed ad aliquid. et alicuius id quod efficitur: ſed nõ 10
id quod agitur. ipſa namqꝫ bona actio finis eſt. et huius eſt appetitus. ¶ Quapropter
electio vel intellectus eſt appetitiuus: vel appetitus ĩtellectiuus. et tale principiũ eſt ho=
mo. ¶ Nulla autem res facta/ eſt eligibilis. Nemo enim eligit Ilium expugnaſſe. neqꝫ 11
enim de eo conſultat quod factũ eſt / ſed de futuro ac contingente. factũ aũt non cõtin=
git non factũ eſſe. Quapropter recte Agatho dixit.
Hoc etiam ipſe deus: ſoloqꝫ carere videtur:
Infectum vt faciat/ quod factũ eſt atqꝫ peractum.
¶ Opus igitur vtriuſqꝫ partis intellectiue veritas eſt. quare quibus habitibus maxime
pars vtraqꝫ verum dicit: ij ſunt ambarum virtutes.

¶ Secundi capitis nete. ¶ Tria autẽ ſunt in anima id ſecundũ opinionẽ dictũ eſt. nã ſtatim emendat
ſenſumqꝫ pro veritate reijcit. ¶ Appetitus/appetitus rõnalis. quo enim iure ſenſus exulat ab officio
agẽdi/ ꝙ inſit brutis ratiõis expertibus: eadẽ quoqꝫ ratione appetitus ſenſualis/ atqꝫ brutus. et ꝙ ap=
petitus hic partis rationalis ſit particula: littera ſequens ſtatim inſinuat. nã prius dictũ eſt electionẽ
eſſe precõſiliatã volũtatẽ: hoc vero in loco dicitur electio eſt appetitus deliberatiuus. ¶ Electio/ele=
ctio perfecta. et eſt que a perfecto ꝓficiſcitur habitu. cõſultamus enĩ/ atqꝫ imꝑfecte eligimus ante mo=
ralium habituũ cõſecutionẽ. ¶ Ut mens actiua ad virtutes morales: ita mens factiua ad artes meca=
nicas. ¶ Effectionẽ actionis eſſe gratia/et actionem gratia cõtemplationis: id indiciũ eſt mundũ fa=
ctum eſſe vt illi prouideretur/ ꝓuideri aũt illi vt que capacia erũt vitã agant in ocio atqꝫ ĩmortalitate
beatũ. imitat̃ enĩ mens noſtra quoad fieri poteſt illã ſummã oĩmqꝫ artificẽ/ oĩa gubernantẽ ac ſapiẽ=
tiſſimã mentẽ. et quod artis opus id diuine mentis eſt rerũ productio/opus prudẽtie/ ꝓuidẽtia eſt atqꝫ
rerũ gubernatio. et ſapiẽtie opus/ illa intima supreme mẽtis ſuijpius cõprehenſio. ergo ꝑ artẽ/imita=
mur rerũ creationẽ ſiue potius ipm̃ res oẽs creantẽ. per prudentiã ipm̃ oĩbus ꝓuidentẽ. per ſapientiã
ipm̃ in ſeipo manentẽ et quaſi in beatiſſima ſui cõtẽplatione quieſcentẽ. ſed alterius ſunt ꝯtẽplationis.
¶ Secundũ cap. quinqꝫ cõcluſionibus/et duobus correlarijs partitũ eſt. 5

Secundi Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõcluſio. Actionũ humanarũ minime ſenſus
principiũ eſt. Nam tria ſunt anime: que principia agẽdi contẽplandiqꝫ licet augurari: ſenſus/ intelle=
ctus/appetitus. at ſenſus agendi principiũ non eſt. nam belue ſenſum habent: actiõis aũt ſunt expꝑtes 6
¶ Secũda cõclo. Principiũ agẽdi eſt appetitus rect⁹: vere ratiõi cõſultatiue mẽtis cõſentaneus. Nã
id in appetitu ꝓſecutio eſt/ atqꝫ fuga: quod in mẽte affirmatio/ atqꝫ negatio. ergo cũ ſecundũ aliquã vir=
tutum moris agimus: oportet appetitũ proſequẽdi/ fugiẽdiqꝫ rectũ eſſe: et mentẽ quid proſequendum/
quidue fugiendũ: vere dicere. hunc vero proſequi aut fugere. nã virtus moris: habitus electiuus eſt.
et electio/ eſt appetitus cõſultatiuus: imo (vt iã alias viſum eſt) precõſiliatus. cõſiliũ autẽ: cõſultatiua
parte mentis perueſtigatur. oportet igitur (vt dictũ eſt) et appetitũ rectũ eſſe: ſi electio ſtudioſa futura
ſit/et mentẽ que rite proſequenda ſunt: vere iudicare/ appetitũ ꝓſequi: et hec mens actiua dicit̃/ parit̃
et eius veritas actiua. principiũ igitur agendi eſt appetitus rectus: vere rationi mentis cõſultatiue/ 7
adminiſtratiue/ actiueqꝫ cõſentaneus. ¶ Tertia cõcluſio. Bonũ ac malũ cõtẽplatiue mentis minime
agendi/ faciendiqꝫ principiũ eſt. Nam eius bonũ et malũ: verũ / et falſum. hoc enĩ omĩs mentis opus
eſt. ſed hoc intereſt: ꝙ verũ mentis actiue/ appetitui recto cõſentaneũ eſt: verũ aũt cõtemplatiue: non/ ꝙ 8
circa neceſſariũ ſit: cuius ꝓſecutionẽ aut fugã: conſultatione minime molitur appetitus. ¶ Quarta
cõcluſio. Electio agendi principiũ eſt vnde motus/ at nõ finis eſt/ atqꝫ id gratia cuius agendũ eſt. Nã
appetitus electionis principiũ eſt/ pariter et id gratia cuius/ ipſiuſqꝫ finis ratio/ electiõis principiũ.
non eſt igitur electio principium cuius gratia agitur. que cum nota ſit eſſe agendi principium: relin=
quitur eſſe principium vnde motus. ¶ Correlarium. Unde euenit: vt neqꝫ ſine intellectu/ atqꝫ mente/ 9

neqꝫ sine habitu moris: ipsa sit electio. ¶ Primo quidem. nam electio non est sine bona actione/ si studiosa est: aut contraria/ si viciosa. at sine mente/ morisqꝫ habitu non est actio bona/ aut cõtraria. non est igitur electio sine mente/ morisqꝫ habitu. ¶ Secundo. mens ipsa sine habitu nihil ad agendũ mouet: sed mens ipsa formata: vt actiua/ et que est alicuius aut actionis/ aut effectionis gratia. et mens actiua: menti effectrici preest. nam omnis qui facit: gratia huius facit. et mentis actiue: id quod efficitur simpliciter finis non est/ sed ad aliquid et alicuius est: vt eius quod agitur gratia. id aũt quod agitur non ita se habet. nam ipsa bona actio finis/ et appetitus actiuus eius gratia est. non igitur ab re dictũ
10 est: mentẽ actiuã menti preesse factrici. ¶ Secundũ correlariũ. Fit iterũ vt electio: vel intellectus sit
11 appetitiuus/ vel appetitus intellectiuus. et tale principiũ habens homo est. ¶ Quinta cõclo. Electio non est preteritorũ: sed futurorũ/ atqꝫ contingentiũ. Nam nulla res facta/ eligibilis est. vt nemo eligit expugnasse Ilium/ neqꝫ omnino consultat de eo quod factum est. nam quod factum est: infectum esse non potest. et proinde recte cecinit Agatho.

Hoc etiam ipse deus/ soloqꝫ carere videtur:
Infectum vt faciat/ quod iam factum atqꝫ peractũ est.

Sed cõsultamus de futuro/ atqꝫ cõtingẽti. igit᷑ electio p̄teritorũ nõ est: sed futurorũ/ atqꝫ cõtingentiũ.

12 E ipsis igitur rursus dicamus oportet: altius initio sumpto. Sint **Cap. III.**
d itaqꝫ ea quibus verũ anima dicit affirmando/ aut negando numero quinqꝫ. Hec autem sunt ars/ scientia/ prudentia/ sapientia/ intellectus. Fieri enĩ potest: vt fal-
13 sum existimatione/ opinioneqꝫ dicat. ¶ Sciẽtia igitur quidnam sit hinc perspicuũ est: si exacte dicere oportet: et nõ si͞litudines sequi. omnes enĩ putamus id quod scimus/ aliter sese habere non posse. que vero possunt aliter se habere/ post contemplationem latent si sint an non sint. ipsum ergo scibile necessario est: ergo est eternum. que enim necessario
14 simplicit᷑ sunt: eterna sunt oĩa. ¶ At eterna ingenita/ et incorruptibilia sunt. ¶ Preterea
15 omnis scientia doceri/ et scibile disci posse videtur. ¶ At ex antea notis (vt in solutiuis etiam diximus) fit omnis doctrina. Nam alia per inductionem/ alia per ratiocinationẽ efficitur. atqꝫ inductio quidem principiũ est ipsius vniuersalis. Raciocinatio autem est ex vniuersalibus. sunt enim principia ex quibus ipsa ratiocinatio constat/ quorũ non est ratiocinatio: ergo inductio. Scientia ergo demonstratiuus est habitus: et cetera que in
16 resolutiuis determinauim⁹. ¶ Cum enĩ quispiã scit: cum aliquo modo credit/ et sunt ipsi principia nota. si enim non sint magis q̄ conclusio nota: per accidens habebit scientiã. De scientia igitur sit hoc modo determinatum.

¶ Tertij capitis note. ¶ Suspitio/ existimatio/ opinio. ¶ Ratiocinatio: syllogismus/ entymema.
¶ Sub inductione exemplũ: vt sub syllogismo entymema cõprehendimus.
¶ Tertiũ cap. tribus cõclusionibus et quinqꝫ ꝓprietatibus distinctũ est.

12 Tertij Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Expedit altius repetere determinationis exordiũ aliquorũ: que pauloante dicta sunt. Nam pauloante dictũ est: omnẽ mentẽ circa verum vt suum bonum versari. at habitus quibus anima solum verũ dicit: aut affirmando/ aut negando quinqꝫ sunt numero: scientia/ ars/ prudentia/ intellectus ac sapientia. expedit igitur ab ipsis determinatiõis initiũ auspicari. et q̄uis existimatio/ opinioqꝫ: mentis sit habitus: non tamen anima verum eo solum
13 dicit. nam plerũqꝫ vsu euenit: vt existimatione/ opinioneqꝫ falsum dicat. ¶ Secunda cõclusio. Scientia/ exacta quidem et non translatitie dicta: scibiliũ necessariorũ/ atqꝫ eternorũ est. Nam si de scientia exacte loquimur/ neqꝫ si͞litudines querimus. hinc quod dictũ est perspicuũ esse potest: ꝙ si omẽs quidẽ putamus idip̄m quod scimus: sese aliter habere non posse. nam que aliter sese habere possunt: post cõsiderationem ipsam nos fugiunt sintne an non sint. ipsum igitur scibile: necessariũ est. quod autem necessariũ: eternum est. que enim necessaria simpliciter sunt: eterna sunt omnia. scientia igitur exacta/ et
14 non translatitie sumpta: scibiliũ necessariorũ est/ atqꝫ eternorum. ¶ Tertia cõclusio. Scientia itidem ingenitorũ/ incorruptibiliũqꝫ est. Nam scientia (vt modo dictum est) eternorũ est. igitur ingenitorum/
15 atqꝫ incorruptibiliũ: si quidem omne eternũ/ ingenitũ/ et incorruptibile est ¶ Affectiones/ ꝓprietatesqꝫ scientie. Prima. Omnis scientia doceri potest/ et omne scibile disci. Secunda. Omnis scientia est ex antea notis. nam vt in posterioribus analyticis dictũ est: omnis doctrina ex precedenti fit cognitione. Tertia. Omnis scientia ratiocinatiõe efficitur. Nam doctrinarũ alia inductione paratur/ alia vero ratiocinatione. que inductiõe paratur ea est que vniuersalis/ atqꝫ ipsius scientie principij. igitur sciẽtia ratiocinatione efficitur. est enĩ inductio: via/ principiũqꝫ ipsius cognoscendi vniuersalis: et ratiocinatio ex vniuersalibus constat. hec autem vniuersalia pricipia sunt. nõ ab re igitur euenit/ cũ ipsorũ non sit ratiocinatio: ipsorum esse inductionem. Quarta. Omnis scientia demonstratiuus est habitus/ et reliqua que in posterioribꝫ analyticis determinata sunt. Quinta. q̄squis habet scientiã: principijs credere debet/ atqꝫ illa ipsi esse nota/ et magis quidẽ q̄ ipsa cõclusio. alioqui si ipsa principia nõ sint magis conclusione nota: per accidens dũtaxat habebit scientiam. sed de scientia satis: hoc modo determinatum sit.

16 Orum autẽ que aliter sese habere possunt: est et aliquid quod sub **Cap. IIII**
e effectionem/ ⁊ aliquid quod sub actionem cadit. Diuersa vero sunt effectio: atqꝫ actus de his autem ipsis et externis sermonibus credimus. Quare et habitus qui cum ratione actiuus est: diuersus est ab eo habitu qui cum ratione est effectiuus.

neqꝫ alterũ ab altero cõtinet. neqꝫ enĩ effectio actus est: neqꝫ actus effectio. ¶ Atqui cũ 17
extruẽdarũ ediũ facultas: ars q̃dã sit/ ac habit⁹ quidẽ faciẽdi cũ rõne: nullaqꝫ sit ars que
non sit habitus faciendi cum ratione: nec vllus habitus talis qui non sit ars: fit vt idem 18
sit ars/ atqꝫ habitus faciendi vera cũ ratione ¶ At vero circa generationẽ ars om̃is ver=
satur: et inuẽtionẽ/ contẽplationẽue/ quonã pacto fiat eorũ aliquid que et esse/ et nõ esse
possunt: et quorũ principiũ nõ in eo quod efficitur: sed in ip̃o est faciẽte. ¶ Nã neqꝫ coꝝ 19
que necessario sunt/ vel fiũt est ars: neqꝫ eorũ que sunt secundũ naturã. Hec enĩ in seip̃is
habent principiũ ip̃m ¶ Cũ aũt effectio/ atqꝫ actus diuersa sint: artẽ effectionis esse/ non 20
actus: necesse est. ¶ Atqꝫ circa eadem quodãmodo versatur ars/ et fortuna: queẽadmo= 21
dum et Agatho dicit.

Quippe ars/ fortunã: fortunaqꝫ diligit artem.

Ars igitur (vt diximus) habitus est quidã faciendi/ vera cũ ratione. Contrariũ aũt artis
habitus est faciendi/ falsa cũ ratione: circa id quod sese aliter habere potest.

¶ Quarti capitis note. ¶ Factiuus/ effectiuus. ¶ Factio/ effectio. ¶ Alio in loco/ externis sermoni=
bus/ in methaphisicis.

¶ Quartũ cap. sex cõclusionibus partitũ est. 16

Quarti Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Habitus qui est cũ ratione actiuus:
ab eo diuersus est qui cũ ratione effectiuus est: neqꝫ alterũ sub altero cõtinetur. Nam cõtingentiũ/ atqꝫ
eorũ que aliter sese habere possunt: quoddã est quod sub effectionẽ cadit/ quoddã vero sub actionẽ. at
effectio/ et actio diuersa sunt: vt alio quoqꝫ in loco declarata credere debemus. igit̃ habitus qui est cũ 17
ratione actiuus: ab eo diuersus est qui cũ ratione effectiuus est/ neqꝫ alterũ quidẽ sub altero cõtinetur.
nam neqꝫ effectio/ actio est: neqꝫ actio/ effectio. ¶ Secũda cõclusio. Idẽ est ars/ et habitus vera cũ ra=
tione factiuus. Nam cũ ediũ extruendarũ facultas sit ars/ et eadem sit habitus vera cũ ratione facti=
uus/ et nulla inueniri queat ars: que eadem non sit habitus vera cũ ratione factiuus: atqꝫ contra nul=
lus habitus vera cũ ratione factiuus: qui idem non sit ars. fit igitur recte vt idẽ sit ars/ atqꝫ habitus 18
vera cũ ratione factiuus. ¶ Tertia cõclusio. Omnis ars circa generationẽ/ artificijqꝫ ꝓductionẽ ver=
satur. Nam artifex om̃is totus occupatus est circa inuentionem/ considerationemqꝫ: quonam pacto
fiat aliquod artificiorũ: que quidẽ et esse possunt/ atqꝫ possunt non esse/ ꝛ quorũ principiũ non in eo est:
quod efficitur/ sed in ip̃o est efficiẽte. ars igitur omnis: circa generationẽ/ productionẽqꝫ rei versatur. 19
¶ Quarta cõclusio. Ars neqꝫ eorũ est que necessario sunt/ fiuntue necessario: neqꝫ eorũ que sunt secun= 20
dum naturam. Nam hec in seipsis principiũ sui habent: artificia vero nõ. ¶ Quinta cõclusio. Ars nõ
est actionis. Nam effectio/ et actio diuersa sunt/ diuersorũqꝫ habituũ. at ars est effectionis/ igitur ars 21
non est actionis. ¶ Sexta conclusio. Circa eadem quodãmodo versatur ars/ atqꝫ fortuna. Hoc ipsum
Agathon affirmat id quidem hoc carmine testatus.

Quippe ars fortunam/ fortunaqꝫ diligit artem.

Ex iam dictis igitur colligere possumus: artem esse habitum vera cum ratione factiuum. Et atech=
nia/ artisqꝫ contrarium: identidem circa idipsum quod aliter sese habere potest esse habitum/ sed fal=
sa cum ratione factiuum.

Cap. V. 22

De prudentia vero quenam sit hoc perceperimus pacto: si contemplabimur 23
quosnam ipsos prudentes dicimus esse. ¶ Videtur itaqꝫ prudentis esse/ bene
consulere posse circa ea que sibi sunt bona/ ac ꝓsunt: non aliqua ex parte/ vt que=
nam ad sanitatẽ vel vires: sed quenã ad bene viuendũ om̃ino conducant. Argumento
est id ita esse: eos etiam qui circa aliquid versantur prudentes dici: cum bene ad finem
studiosum aliquem/ excogitauerint ea: quorũ nulla est ars. quare et om̃ino prudens is 24
est/ qui ad cõsultandũ est aptus. ¶ Consultat aũt de ijs nemo: que aliter sese habere nõ 25
possunt: aut de ijs que ipse agere nequit. ¶ Quare si scientia quidẽ est cũ demonstratiõe
(quorum autem principia aliter sese habere possunt: eorũ non est demonstratio/ cuncta
enim et aliter sese habere possunt) neqꝫ de ijs que sunt necessario/ consultatio fieri potest:
ipsa prudentia profecto/ neqꝫ scientia/ neqꝫ ars esse potest. scientia quidem: quia quod
sub actionem cadit aliter sese habere potest. ars autẽ: ꝙ aliud actionis/ aliud effectionis 26
est genus. ¶ Restat ergo habitũ ip̃am esse agendi/ vera cũ ratione: circa ea que sunt bo= 27
na homini atqꝫ mala ¶ Finis enim effectionis: est quid aliud preter ipsam effectionem. 28
actionis vero non semper. est enim ipsa bona actio/ finis. ¶ Quocirca Periclem et vi=
ros tales arbitramur esse prudentes: quia que sibijpsis/ et que ceteris hominibus sunt
bona/ perspicere possunt: esse autem eos tales putamus/ qui ad rem familiarem atqꝫ ad 29
rempublicam administrandam sunt apti. ¶ Vnde et temperantiam conseruatricem
prudentie appellamus. Conseruat autem talem existimationem. Voluptas enim et

dolor non omnem existimationẽ corrũpit/atq; peruertit.non enĩ hanc triãgulũ tres an-
gulos equales duobus rectis habere.sed eas que circa id habẽtur :quod cadit in actio
nem.nã principiũ quidẽ rerũ agendarũ id est/gratia cuius sunt ipse.ei vero qui corrup-
tus est ob voluptatẽ aut dolorẽ:cõtinuo nõ videtur principiũ ipm̃.nec huius gratia/ac
propter hoc ipm̃:expetenda esse vniuersa atq; agenda. Viciũ enĩ principij corruptiuũ
est.Quare prudentiã habitũ esse agendi circa humana bona/ vera cũ ratiõe :necesse est.
¶Atuero artis quidẽ est virtus:prudentie vero non est.Et in arte quidẽ qui sua sponte
30 peccat magis est expetendus. circa vero prudentiã minus. quẽadmodũ et circa virtu-
tes.patet igitur prudentiã virtutẽ quandã esse:non artẽ. ¶Cũ aũt due sint anime ptes
31 rationẽ habẽtes:alterius erit ipsa prudentia virtus. ipsius inq; opinatiue. nã opinatio
circa id versatur/quod aliter sese habere potest:et prudẽtia ipsa.Atqui neq; habitus est
cũ rõne solũ.hui⁹ aũt idiciũ est/talis quidẽ habitus obliuionẽ esse:prudẽtie xo nõ esse.
¶Quinti capitis note.¶Pericles/quidã atheniẽsiũ dux/philosophus fuit/Orator/Anaxagore di-
scipulus.vna cũ Sophocle Tragico Lacedemoniorũ iniurias repressit. et cũ lacedemonij atticos fi- Pericles
nes depopulaturi essent:Athenienses ad cõsiliũ cõuocauit/cõsuluitq; rem ad vltionis tẽpus esse diffe- Anaxagoras
rendam/cũ tunc illis sine pĩculo resisti nõ posset.et futurũ vt ipsi suos agros nõ tangerẽt: vt aduersus Sophocles
ipm̃ populũ cõcitarent/ inuidiã cõflarent et ex suspitione ꝓditionis infamiã:et ꝓinde ex tũc agros su- Lacedemõij
os ad inuidie impetũ declinandũ:reipublice cõcessit.que res cũ(vt ꝓuiderat)cõtigisset: vnde sibi peri- Atheniẽses
culũ quesitum fuerat:sua prudẽtia magnã sibi cõsecutus est gloriã.Ex Iustino. Iustinus
¶Quintũ cap.nouẽ cõclusionibus/et vna diffinitione partitũ est.

Quinti Capitis cõmentarius ad litterã.¶Prima cõclusio.Expedit de prudente : determinatio-
22 nem suscipere.Nã si determinauerimus quos prudẽtes esse dicimus:hoc pacto de prudentia quenam
ipsa sit:facilis erit deprehensio.expedit igitur ciusce rei cõsideratio. ¶Secunda cõclusio. Prudẽtis
23 est non modo secundũ partẽ posse bene cõsulere:sed de ijs omino que ad bene/ beateq; viuendũ condu-
cunt.Nam prudentis munus/officiũq; est:nõ modo qualia ad sanitatẽ/ vel robur in republica cõferãt
consulere:sed omino que ad beatã vitã:cuiusquidẽ rei argumentũ id est. nã eos prudẽtes dicere solẽt
qui circa aliquid eorũ versantur:que opificia non sunt/et circa que ars nulla versatur : cũ ea quidem
bene ad aliquẽ studiosum finem excogitauerũt.omnino igiẽ prudens is erit:qui omnino ad cõsultãdũ
aptus/idoneusq; erit.nõ est igitur prudẽtis solũ particulariter cõsulere posse:sed omino/atq; vniuer-
saliter q̃ ad beatũ vite statũ efficiũt/cõducũtq; ¶Tertia cõclusio.Prudẽtis nõ est de oĩbus cõsultare.
24 Nam nemo cõsultat de ijs que aliter sese habere nõ possunt/aut de ijs que nullo pacto agi possunt:quẽ-
admodũ ipa necessaria sunt/atq; ĩpossibilia.igitur prudẽtis nõ est:de talibus cõsultare.nõ itaq; de oĩ-
bus cõsultat.¶Quarta cõcl'o. Prudentia neq; scientia/ neq; ars esse potest. Sciẽtia quidẽ primo nõ
25 erit:q2 scientia cũ demonstratione est:prudẽtia aũt sine demonstratione:nã quorũ principia aliter sese
habere possunt:nõ est demonstratio.quãdoquidẽ et cũcta que sequũtur:aliter sese habere possunt. Se-
cundo.q2 sciẽtia est eorũ que necessaria sunt:prudentia vero nõ/sed de ijs quorũ est cõsultatio.atqui de
ijs q̃ necessaria sũt / cõsultatio fieri nõ potest.prudẽtia igiẽ sciẽtia nõ est. nã nihil quod prudẽtia agiẽ:
necessariũ.at q' ars nõ sit/ideo est:q' actionis aliud est genus/ atq; aliud effectiõis¶Diffinitio prudẽ-
26 tie.Ex his hec restat prudẽtie diffinitio elicienda. Prudẽtia est circa hõis bona/ atq; mala habitus:
vera cũ ratione actiuus. ¶Quita cõcl'o.Actio/ effectioq;:fine differunt.Nam semp effectionis finis
27 aliud quicq; est preter effectionẽ:actionis vero nõ semp aliud quicq; preter actionem.est enĩ ipsa bona
actio finis.¶Sexta cõcl'o. Prudentes tales existimari debent: vt qui ad rem familiarẽ gubernãdã/
28 pariter et ciuilẽ sint apti/atq; idonei.Nã ob idipm̃ Periclẽ/virosq; similes prudẽtes existimauerũt:q'
que sibiipsis/sueq; familie/ceterisq; ciuibus bona essent:bene ꝓspicerent.qui aũt hec & sibiipsis/et cete-
ris bene ꝓspiciũt: ad rem familiarẽ/pariter et publicã ministrandã apti/idoneiq; sunt.tales igiẽ esse
prudentes:merito existimari debent.¶Septima cõclusio.Tẽperãtia prudentiã saluat:voluptas aũt
et dolor eandẽ peruertit.Nam tẽperantia incolume seruat iudiciũ/rectãq; circa agẽda existimationẽ.
29 ergo merito tẽperantiã iustitie custodẽ/cõseruatricẽq; nũcupamus.Sed voluptas(atq; dolor(etsi non
omne iudiciũ corrũpit: nã iudiciũ non corrũpit triangulũ scilicet tres angulos duobus rectis equos
habere)tamẽ iudiciũ/rectãq; existimationẽ oẽm:circa agenda corrũpit/ atq; ꝑuertit.nec ab re quidẽ.
nam rerũ agendarũ principiũ: finis est/atq; id cuius gratia.at vero qui ob voluptatẽ/aut dolorẽ cor-
ruptus est:ei protinus tale principiũ minime apparebit:neq; apparebit eius gratia/atq; ob idipm̃ ex-
petenda/agendaq; esse vniuersa.perturbatio enĩ principiũ corrũpit.quare summopẽ omibus expedit
humanis:prudentiam habitum esse ad recte/ veraq; cum ratione circa ea ipsa bona humana:agendũ.
¶Octaua conclusio. Prudentia virtuti annexa est:non autem ars ipsa. ¶Primo. q2 arti/virtute
30 opus est:non aũt prudẽtie.¶Secũdo.q2 qui in arte/sua sponte peccat:magis est eligendus.circa aũt
prudentiã:qui spõte peccat/minus:quẽadmodũ et qui spõte circa moris virtutes peccat. est igiẽ pru-
dentia virtus quedã/ virtutiq; annexa:non aũt ars ipsa¶Nona cõclusio.Prudẽtia opinatiue partis
31 mentis habitus existit:attamẽ ab opinione altera est. Nã cum due sunt partes mentis que rõnis par-
ticeps est:earũ alteri⁹ partis prudẽtia virtus asciscenda est.at nõ nisi opinatiue:quãdoquidẽ et opĩo/
et prudentia circa ea versentur vtraq;:que aliter sese habere possunt.at ab opinione alterã esse/hinc li-
quet:q' opinatio in sola ratione cõsistit/nõ aũt prudẽtia:quod hoc indicio deprehẽdi potest. nã opinio-
nis potest esse obliuio:prudẽtie aũt esse nõ cõtingit.cõstat igitur prudẽtiã:opinatiue partis mẽtis ha-
bitum esse.at ab opinione tamen alteram esse.

Cap. VI.

Cum autem scientia existimatio sit de vniuersalibus et ijs que necessario sunt: 32
c sintqꝫ demonstrabiliũ/scientieqꝫ omnis: principia (est enim ipsa scientia cum ra-
tione) principij rei scibilis nec est scientia/nec ars/nec prudentia. scientia: qz ip̄m
scibile demonstrabile est. ars et prudentia: quia in ijs versantur/ que sese aliter habere
possunt. At neqꝫ sapientia est. est enim sapientis/ de quibusdã demonstrationẽ habere.
¶ Quod si ea quidẽ quibus verum dicimus/ et nũq̃ falsum in ijs que possunt aut non 33
possunt aliter sese habere: hec sunt/scientia/ prudentia/ sapientia/ intellectus: horũ autẽ
trium habituum nullus esse potest: atqꝫ tres dico: prudentiam/ scientiam/ sapientiam:
restat intellectum esse principiorum.

¶ Sexti capitis note. ¶ Intellectus: est habitus principiorũ. ¶ Principia sunt: que per se ipsa/et nõ
per alia fidem habent. Alia/alia principia.
¶ Sextũ cap. duabus cõclusionibus partitũ est.
Sexti Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Principiorũ scientiarũ: neqꝫ scientia/ 32
neqꝫ ars/neqꝫ prudentia/neqꝫ sapientia est. Nã cũ sciẽtia sit et vniuersaliũ/ et necessariorũ certa quedã
comprehensio. et cũ taliũ necessariorũ/imo vniuerse scientie sint principia: est enĩ scientia ex ratiocina-
tione. hinc ergo scientie principij/scientiã non esse: cognoscere est perfacile. nam scibile: demõstrabile
est. principiũ autẽ ip̄m minime. Neqꝫ ars quidẽ/aut prudentia erit. nam ars/ et prudentia eorum sunt
que aliter sese habere possunt. pricipiũ aũt aliter sese habere nõ potest. neqꝫ sapientia. nã sapientis est
de quibusdã demonstrationẽ afferre. principiorũ aũt demonstratio nulla est. igitur principiorũ: neqꝫ 33
scientia/ars/prudẽtia/neqꝫ sapiẽtia est ¶ Secunda conclusio. Intellectus: habitus est principiorum.
Nam cũ habitus quibus verũ dicimus/ ⁊ nũq̃ falsum/cũ in ijs que possunt: tũ que nõ possunt alit̃ sese
habere: sint sciẽtia/ars/prudẽtia/intellectus/et sapiẽtia. et habitus principiorũ/ vnũ e quattuor: sciẽ-
tia/prudẽtia/intellectus/aut sapiẽtia summope esse videat̃: nõ sit aũt aliquod triũ scientia/prudẽtia/
aut sapientia: relinquitur igitur vt principiorum habitus: sit intellectus.

Cap. VII. 34

Sapientiam autem in artibus ijs tribuimus/ qui in ipsis sunt exactissimi Phidi-
f am enim sapientem sculptorem lapidum dicimus: et Polycletũ statuariũ iden-
tidem sapientẽ. Atqꝫ hic sapientiã nil aliud intelligimus q̃ ip̄ius artis virtutem
At quosdã etiam esse sapientes omino / nõ aliqua ex parte: nec aliquid aliud q̃ sapiẽtes
arbitramur. vt in margite dixit Homerus.
Diuum is munere: nec fossor nec durus arator.
Nec sapiens alia vlla nimirũ extitit arte.
Quare cõstat exactissimã scientiarũ ipsam sapientiã esse. ¶ Sapientẽ ergo non solũ ea 35
scire que ex pricipijs cognoscũtur: sed etiã circa principia dicere vera oportet. quare sa-
pientia/intellectus est et scientia: et (vt caput habens) scientia eorũ que honorabilissima
sunt. ¶ Perabsurdũ est autẽ si quispiã facultatẽ ciuilẽ/ aut prudentiã studiosissimã esse 36
putet: si non sit homo eorũ optimũ que sunt in mundo. ¶ Quod si sanũ quidẽ/ac bonũ
aliud est hominibus/aliud piscibus/album autẽ et rectũ semper est idem: et sapiens oẽs
idem profecto/prudẽs vero diuersum dixerint esse. Singula namqꝫ quod suũ perspicit
bonũ: id prudens dixerint esse: eiqꝫ seipsa gubernanda cõmiserint. Quapropter et non
nulla mutorũ animaliũ prudentia dicunt esse: quecunqꝫ sua in vita prouidendi vim ha-
bere videntur. Cõstiterit autẽ eandem non esse sapientiam et facultatẽ ciuilẽ. ¶ Nam si
eam facultatem sapientiã esse dicent/que circa cõmoda propria versatur: multe sane sa-
pientie erunt. nõ enĩ vna circa omniũ animaliũ bonũ: sed alia/atqꝫ alia circa vnũquodqꝫ
versatur: nisi de omibus que sunt: vna sit et facultas medendi. quod si homo prestantis-
simum esse ceterorum animalium diceretur: nil refert. etenĩ homine sunt alia longe diui-
niora natura. vt hec manifestissima/ ex quibus ipse cõsistit mũdus. Patet igitur ex ijs
que diximus: sapientiam scientiam esse et intellectũ/ eorũ que honorabilissima sunt na- 37
tura. ¶ Quapropter Anaxagorã/et Thalem/et similes sapientes quidẽ: at nõ pruden-
tes inquiũt esse. cũ vident ip̄os ꝑpria cõmoda ignorare: et superflua quidẽ/ et admirã-
da/et difficilia cognitu/diuinaqꝫ scire ip̄os: sed inutilia dicunt quia non querũt bona hu-
mana. prudentia autẽ circa humana versatur: et in quibus habet consultatio locũ. pru-
dentis enĩ hoc maxime opus dicimus esse/ bene inq̃ cõsulere. ¶ Cõsultat aũt de ijs ne-
mo: que aliter sese habere non possunt: et quorũ nõ est aliq̃s finis/atqꝫ is bonũ agendũ.
Is autẽ ad bene cõsulendũ est simpliciter aptus: qui cõiectura quod est homini optimũ

eorũ que cadũt in actionẽ: excogitando mente capere poteſt. ❡ Neq; prudentia eſt vniuerſaliũ ſolũ: ſed ſingula etiã oportet cognoſcere. eſt eni actiua: et actio circa ſingľa ipa
38 verſatur. ❡ Quapropter et neſciẽtes nonnulli/ magis ꝙ nonnulli ſcientes: idonei ſunt ad agendum: et in ceteris ij qui ſunt experti. Nam ſi quiſpiam ſciat leues carnes facile concoqui/ ac eſſe ſalubres/ que vero ſint leues ignoret: non efficiet ſanitatem. ſed qui ſcit auium carnes leues eſſe/ atq; ſalubres: is efficiet magis. prudentia autẽ eſt actiua. quare vtramq; cognitionem/ aut hanc potius habere oportet. fuerit autem quedam et hic architecture ſubiens rationem.

❡ Septimi capitis note. ❡ Sapientia/ ſcientia eſt vt caput habens: ꝙ diuinorũ contemplatrix ſit/ et vt in altiſſima ſpecula longe cũcta digniſſime ꝓſpectãs ❡ Manifeſtiſſima/ celi/ entia beata. ❡ Fuerit autẽ et hec: hec/ altera ſcilicet vniuerſalis cognitio. Nam ea iis eſt vt artifex et architectus. particularis aũt ijs eſt vt expertus. artifex autẽ preeſt precellitq; experto.

❡ Septimũ cap. tribus cõcluſionibus/ et tribus correlarijs partitũ eſt.

34 Septimi Capitis cõmentarius ad litterã. ❡ Prima cõcluſio. Sapientiã ſcientiã eſſe exactiſſimã: par/ atq; conſentaneũ eſt. Nam ſapientiã in artibus tranſlatitie ijs tribuimus artificibus: qui in ipis ſummi/ exactiſſimiq; euaſerũt. vt Phidiam ſapientẽ lapidũ afformatorem/ effigiatoreq; dicimus: et Polycletum identidem ſtatuariũ ſapientẽ. atqui his hunc in modum ſapientiã tribuentes: per ſapiẽtiam nihil aliud intelligimus ꝙ ipius artis virtutẽ/ ꝑfectioniſq; apicẽ. at vero quoſdã omino eſſe ſapientes arbitramur: non quidem aliqua ex parte/ et ex additiõe quadam: ſed ſimpliciter/ neq; ob aliud quicq;: quẽadmodũ de Margite canit Homerus.

Hunc neq; foſſorem/ neq; dij fecere colonum:
Nec reliqua ſapiens vlla fuit arte ſtupendus.

35 Conſentaneũ igitur eſt: ſapientiã ipſam ſcientiarũ eſſe exactiſſimã. ❡ Secunda cõcluſio. Sapientia intellectus et ſcientia eſt. ſcientia quidẽ vt caput/ aliarũq; apicẽ tenens: eorũ ꝗ in natura ſunt honorabiliſſima. Nam ſapientẽ non ſolũ decet ea cognoſcere: que ex principijs dinoſcũtur/ ſed et eundẽ circa principia/ vera determinare oportet: et quidem honorabiliſſimorũ in natura. eſt igitur ſapientia intel-
36 lectus/ pariter et ſcientia: eorũque honorabiliſſima ſunt in natura: caput/ ſummitateq; tenens: nam vt predeterminatũ exactiſſima. ❡ Tertia concluſio. Sapientia non eadẽ facultati ciuili/ aut prudentie: exiſtimanda eſt. ❡ Primo quidẽ ꝗ virtutũ mentis: ſapientia optima eſt. atqui abſurdũ eſt peritiã ciuilem/ aut prudentiã: virtutũ exiſtimare optimã: niſi homo optimũ ſit eorũ que in vniuerſo exiſtũt. nõ eſt igitur ſapientia: ciuilis facultas/ aut prudentia ❡ Secũdo. vt albũ/ vt rectũ ſemp eſt idẽ: ita quoq; quod ſapiens eſt: ſemp vnũ eſſe dixerint omẽs. et vt ſanũ quidẽ/ ac bonũ aliud eſt hoibus/ aliud eſt piſcibus: ita ſane quod prudens eſt: variũ/ diuerſũq; eſt. cuncti eni ea que ſibi bona ſũt ꝓſpicere valẽtem illum prudentẽ dicũt. et proinde ſui curã/ atq; gubernamẽ ei tute cõmittũt. et nonnulla mutorũ aialiũ prudentia eſſe dicunt: vt quecũq; vim circa ſuam vitã ꝓuidendi: retinent. conſtat igitur ſapientiã non eſſe eandem/ ac facultatẽ ciuilẽ/ aut prudentiã. ❡ Tertio. ſi ſapientiã: eam facultatẽ eſſe poneremus/ que circa propria cõmoda verſatur: iam valde varias ſapientias efficeremus. nam nõ vna circa oim aialiũ bonũ facultas: ſed alia/ et alia circa vnũquodq; verſať: niſi forte dixeris oim vnã eſſe medendi facultatẽ. et ꝙuis homo ceterorũ animaliũ perfectiſſimũ eſſe ſtatuatur: nihil refert. nam ſunt alia pleraq; longe homine diuiniora natura: vt hec manifeſtiſſima ex quibus coaleſcit mũdus. non igitur ſapientia: ciuilis facultas eſt/ aut prudentia: ſed quẽadmodũ ex ijs que diximus patuit/ ſapientia: intel-
37 lectus eſt/ et ſciẽtia eorũ que honorabiliſſima ſunt in natura. ❡ Correlariũ. Quapropter Anaxagorã/ Thalem et ſimiles ſapientes quidẽ: at non prudentes eſſe dicũt. Nam eos videt propria negligere cõmoda/ et vite ſupuacanea/ admiranda/ ſcitu difficillima/ diuinaq; ipos callere. ſed hec inutilia putãt: ꝙ ea non querãt bona: que ſunt hũana. nã prudẽtia circa hũana bona verſať/ et in quibus habet conſultatio locũ. prudentis eni/ vel omniũ maxime opus eſt: recte/ beneq; conſulere. ❡ Quinto. ſapientia eſt eorum que aliter ſe habere non poſſunt: et que alicuius gratia non ſunt. ac de iis que aliter ſeſe habere non poſſunt. nemo conſultat/ et quorum non eſt aliquis finis. eſt enim finis agendorum bonorum. et omnino is ad bene conſulendum idoneus eſt: qui in rebus agendis quod homini optimum eſt: bene ratiocinando cõiectura cõſequitur/ menteq; capit. ❡ Sexto. ſapientia ſolum vniuerſalium eſt: prudentia non vniuerſaliũ ſolũ/ ſed et ſingula prudentẽ metiri oportet/ atq; cognoſcere. Eſt eni prudẽtia actiua/ adminiſtratiuaq;. et actio circa ipſa ſingula verſatur. nõ igiť ſapientia: aut ciuilis peritia/
38 aut prudentia ipſa eſt. ❡ Correlarium. Quapropter nonnulli neſcientes/ potius ꝙ ſcientes nonnulli: ad agendũ magis idonei reperiuntur/ et vt ſummatim dicatur: in ceteris magis ad operationẽ idonei ſunt: qui ijdem ſunt experti. Nam ſi quiſpiam ſciat leues carnes perfacile concoqui/ digeriq;/ ac eſſe ſalubres: at vero que carniũ leues ſint ignoret/ is profecto ſanitatẽ non efficiat/ ſed qui ſcit auium carnes leues eſſe/ atq; ſalubres: is potius efficiet ſanitatẽ. at prudentia actiua eſt. hanc igiť vtramq; cognitionem habet/ aut hanc potius: que experti eſt/ opuſq; dirigit. et que vniuerſalem norit: hec precipua eſt/ architecioniceq; rationem ſubiens.

39 Et qui ciuilis facultas/ et prudẽtia idẽ eſt habitus: eſſe tamẽ ipſarũ Cap. VIII.
a non idẽ eſt. Eius aũt que in ciuitate verſatur: ea quidẽ (que eſt vt architectura) prudẽtia/ legũ eſt ferendarũ facultas. que vero in ſingulis verſatur: ciuilis/ nomine cõmuni vocatur. ❡ Hec autem eſt actiua/ et deliberatiua. decretum enim in actionem venit vt vltimũ. icc irco rem ciuilem hos ſolos gerere dicunt. hi namq; ſoli agunt:

perinde atq; ij qui suis manibus artis cōficiūt opus. ¶ Videtur autē ea maxime prudē tia esse: qua sibipsi quispiam vni querit ac prospicit bona, atq; hec ipso cōmuni nomine 40
prudentia nūcupatur. Illarū aūt alia gubernandi rei familiaris: alia ferendarū legū facultas/ alia ciuilis vocatur. atq; huius alia est deliberatiua/ alia iudicialis. ¶ Cognitiōis 41
igitur quedā species fuerit: ea que bona sunt sibi scire. sed magnā differētiā habet. Atq; qui sciunt ea que sibipsis sunt bona in illisq; versantur/ prudentes esse videnī: ciuiles autem negociosi. Quapropter et Euripides dixit.

Qui namq; prudens sum: negocio sine.
Licebat inter milites cui viuere:
Equamq; partem habere/ cunctis ex bonis?

Querunt eni quod sibipsis est bonū/ et hoc arbitrātur esse agendū. ex hac igiī opiniōe est ortum/ prudētes hos esse. et tamē ꝓpriū vniuscuiusq; bonū non est fortasse sine rei familiaris gubernatione/ atq; ciuilis. ¶ Preterea eni quonā modo sua cuiusq; administranda sit res/ non est manifestū: atq; considerandū est. Indicatur id quod dicitur illo signo. Geometre eni iuuenes: et mathematici/ ac sapientes in talibus fiunt: prudentes autem fieri nō vidētur. causa autē est/ ꝙ et singularū rerū est ipsa prudentia. que quidē per experientiā note fiunt. Iuuenis aūt non est expertus. experientiā eni tēporis efficit longitudo. Nā et hoc quispiā cōsiderauerit: cur puer mathematicus quidē fieri potest/ sapiens autē/ aut naturalis nō potest? ¶ An q2 mathematica quidē sunt per abstractio-
nem: horū vero principia experientia innotescunt. ⁊ hec quidē adolescētes nō credunt/ 42
sed dicunt: illorū aūt diffinitiones nō sunt obscure. ¶ Preterea peccatū quod fit in cō-
sulendo: aut circa vniuersale/ aut circa singulare fieri solet. ignorare nāq; quispiā potest: 43
aut omnes aquas ponderosas esse prauas: aut hanc pōderosam esse. ¶ Prudentiā aūt non esse scientiā patet: est eni (vt dictū est) ipius extremi. Tale eni id: quod cadit in actionem. opponitur igitur intellectui. hic eni est terminorū: quorū ratio nō est. Hec autē est vltimi cuius non est scientia/ sed sensus: non propriorū quidē/ sed qualis est is quo sentimus id: quod vltimū in mathematicis est/ triangulū esse. stabitur eni et ibi/ sed hic prudentia magis est sensus/ illius autē est alia species.

[Margin: Seuerus, Vlpianus, Helius, Philippus, Epaminūdas, Homerus, Vlisses, Minerua, Pittacus, Bion, Antisthenes, Hesiodus]

¶ Octaui capitis note. ¶ Negocium/ opera: ꝙ ociū neget. ¶ Prudentia et intellectus ideo dicuntur habitus oppositi: ꝙ intellectus a singularibus ad vniuersale euadit: prudentia vero cōtra ab vniuersalibus ad singulare. Et de prudentia accōmodatior est huic discipline determinatio ꝙ̄ de scientia/ intellectu et sapientia: qui sunt habitus morali virtute sup̄iores: et de arte que est virtute morali inferior iccirco bono iure de illis Aristoteles sermonē cōtraxit. De prudentia vero latius expandit/ exactiusq; subinde prosequitur. huic eni mentis actiue virtuti: semꝑ virtutes morales sunt comites/ et ipa vicissim semꝑ virtutibus moralibus comes. ideo non ab re fuerit et de virtutibus moralibus: ita quoq; hic de prudētia adducere exēpla. Huic in primis virtuti triplicē oculū tribuūt memoriā/ intelligentiam/ ꝓuidentiā. primo preterita respicit/ secundo presentia/ et tertio futura: virtus oculatissima/ tota salubribus intenta cōsilijs. Alexander Seuerus adeo vsus legitur Vlpiani iurisperiti prudētis viri consilijs: vt Helius Lampridius litteris demandarit: hunc principē adeo fuisse summū imperatorē/ ꝙ Vlpiani precipue cōsilijs rempublicā rexerit. nec iniuria: nā nūq; ij errare possunt: qui prudentē ducē sequūtur/ ipmq; audiūt. Quod nō minus exemplo Philippi Macedonū regis cognoscitur. Philippus enim Macedo obses triennio Thebis: virtutibus Epaminūde prudentis viri adeo formatus est: vt regno Grecie/ Asieq; potit⁹ fuerit/ et obscurū prius Macedonū nomen rerū gestarū gloria/ illustrauerit. Et tota Homeri in Odyssea fictio de Vlyxe et Minerua huc cōtendit: vt viro debeat semꝑ prudentia eē comes. quis enim nō intelligit Homerū per mineruā illic prudentiā intelligere: quā semper inducit Vlixi rerū agendarū cōsilia prestare/ et quorū cōsilijs semꝑ inititur Vlixes. De prudētia dicebat Pittacus: prudēticeest priusq̄ aduersa contingant: ꝓuidere ne veniant. imo vero eius officiū est preteritorū argumento presentia metiri/ et futura sapienter coniectare: mediaq; p̄stare quibus futura bona assequamur: deuitemus aūt noxia. Dicebat et Bion quantū visus a ceteris sensibus: tantū prudentia a ceteris virtutibus. Et Antisthenes atheniensis. Murus tutissimus prudentia est: non eni decidit/ neq; proditur. et hunc murū in nostris inuiolabilibus cogitationibus esse struendū: qui in se custodem habet semper peruigilē/ et attentū/ et caute omnē vite partem explorantē/ ne nostrā ciuitatē hostes occupent. Hostes eni vicia sunt. Et Hesiodus.

Optima crede iuuat rerum prudentia cunctos.
Leditur aduerso qui negligit vndiq; fato.
Si sit pingue solum/ grauide inclinantur ariste:
Felices operum successus/ ab Ioue summo.
Hinc capias.

Itaq; vult Hesiodus aduerso fato semper laborare: qui imprudens est. cōtra vero prudentē: deū habere/ rebus suis aspirantē. hanc igitur tutissimā vite nostre comitē nobis vendicem⁹ prudentiam: res nostras quascūq; susceperimus agendas suis consilijs/ fidelissime moderantem.

39 ¶Octauum cap. quinq conclusionibus partitum est.
Octaui capitis Cōmētari⁹ ad litterā. ¶Prima cōclusio. Prudentie multe sūt partes. Nā ciuilis facultas/et prudentia idē reip a habit⁹ est: esse aūt/atq ratio nō eadē. et ciuilis facultatis multe sunt partes. igitur et prudētie. prudētia eni que ceteris preest/atq principat: legū ferendarū facultas nūcupatur/que vero in singulis agendis/cōsultandisq versat: cōmuni appellatione facultas ciuilis nominat: et hec in deliberatiuā/et actiuā diducit. nā alteri⁹ est deliberare/alterius vero est decretū/sententiāq ferre. et hec in actionē venit/quod est prudentie vltimū. et proinde hos solos inquiūt rē ciuilē gerere/atq administrare: qui talē iudiciariā/ferendiq decreti potestatē habent. nā hi soli agūt: peride atq qui suis manibus artis cōficiūt opus. prudētie igit multe sunt partes. ¶Secunda conclusio.
40 Specierū prudētie hec maxime prudētia dici videt: qua quispiā sibiipsi vni q̄ bona sūt pspicit/ac puidet. nā hec/cōmune nomē prudētie sibi vēdicat: alie aūt species alia peculiaria noīa. vna qdē gubernande rei familiaris disciplina/alia legū ferendarū facultas/alia facultas ciuilis. Et ciuilis facultatis pars vna deliberatiua dicit, alia vero iudicialis. ¶Tertia cōclusio. Vni⁹ speciei prudentie/ea
41 cognitio est que sibiipsi bona sunt cognoscere: at id differētiā/et difficultatis arduitatē habet. ¶Primo. nā qui sciūt ea que sibiipsis bona sunt/in illisq occupant: prudentes existimant. similiter et ciuiles/et negociosi. Quapropter de quodā qui ocio marcesceret: inquit Eurypides.
Qui namq prudens sim negocio sine:
Licebat inter milites cui viuere/
Equāq partē habere cunctis ex bonis.
Ex hac opinione ductū est: hos etiā prudētes esse/qui supfluo sibi cōgerunt. querunt eni quod sibi bonum est/et id arbitrant esse agendū. at forte id sibiipsis addictū/propriūq bonū nō est: nisi illis gubernationis rei familiaris cura sit/atq ciuilis. et id variū est/atq difficile. vni⁹ igit speciei prudētie ea cognitio est: qua quisq que sibi bona sunt cognoscit/et discrimē/et difficultatē habēs ¶Secūdo quonam pacto sua cuiusq administrāda sit res: nō est manifestū/sed lōga indagatione eget. quod hoc deprehendit indicio. nā iuuenes: geometre/mathematici/ac in talibus sapiētes fiunt: prudētes aūt minime fieri vident. et nulla in hoc causa est: nisi quia ipsa prudentia singularū est: que per experientiā nota sunt. experiētiā aūt efficit tēporis lōgitudo. et pinde iuuenis expert⁹ nō est. nimirū igit si que sibi bona sunt/pspicere: differentiā/ac difficultatē habet. Sed hoc in loco queri forte dignū est: quid cause est cur puer: mathematic⁹ fieri queat: sapiēs aūt/aut naturalis nō queat: Hoc ideo esse potest. Primo q mathematic⁹ cognitione abstrahit/neq experiētia eget. at sapiētis/et naturalis principia: depmo
hendunt experientia. quapropter adolescētes illa quidē dicūt: attamē illis nō credūt. ¶Secūdo. ma-
42 thematicoꝝ diffinitiōes nō obscure sunt. obscuriores autē sūt: et sapiētis/et naturalis. ¶Quarta cōclusio. Prudentia et circa vniuersale/et circa singulare versat. Nā in psulendo: et circa vniuersale/et circa singulare peccatū fieri ptingit. potest eni qspiā ignorare/aut oēs aquas pōderosas: prauas esse/
43 aut hāc pōderosā esse. versat igit prudētia: et circa vniuersale/et circa singulare. ¶Quinta pclusio. Prudētia nō est sciētia. Nā (vt dictū est) prudētia ipsi⁹ est extremi. extremū aūt ipsū agēdum est/ atq sub actionē cadit. prudentia igit nō modo sciētia nō est: sed intellectui opponit. couenīūt tamē prudētia/et intellect⁹: q hic extremoꝝ est/quoꝝ nō est demōstratio: illa aūt vltimi est: cui⁹ nō sciētia/sed sensus est. non sensus quidē exterior/qualis est pprioꝝ sensibiliū: sed internus/vt qualis is est: quo sentimus in mathematicis triangulū quid vltimū esse/ q in illo statur/infimiusq in mathematicis non descendit. at vero is sensus qui ipsi addicitur prudētie: magis sensus es. is aūt qui pprys sensibus sensus est: altera species est.

44 Uero querere/ac cōsultare differūt. Cōsultare nāq et aliqd **Cap. VIIII.**
a querere. Oportet aūt et de bona cōsultatiōe quidnā sit accipere: vtrum scientia
45 quedā sit/an opinio/an coniectatio bona: an aliquod aliud gen⁹. ¶Sciētia igit non est. Non eni de ijs querūt que sciunt. At bona cōsultatio quedā est consultatio. qui
46 vero consultat querit/rationēq subducit. ¶Atqui neq bona coniectatio est. Ipsa nāq sine ratiōe/et cito fit: ad cōsultationē vero longū tēporis spaciū adhibet. atq aiunt celeriter quidē deliberata esse agēda/cū mora aūt consulendū. ¶Preterea diuersa sūt so-
47 lertia/et cōsultatio bona. Solertia vero/bona quedā est cōiectatio. ¶Atq neq opinio
48 vlla est. ¶Sed cū is qui male deliberat peccet: is aūt qui bene cōsultat recte deliberet: constat bonā consultationē rectitudinē esse quandā. non autem sciētie/ neq opinionis. Scientie nāq nō est rectitudo: quippe cū neq peccatū sit: opiniōis vero rectitudo / veritas est. Et insup determinatū iā est id oē: cuius est opinatio. atuero neq sine ratiōe est ipsa cōsultatio bona. deficit ergo a mente. Hec eni nondū est enunciatio. Etenī opina-
49 tio nō inquisitio: sed quedā iam enūciatio est. ¶Qui vero consultat siue bene/siue male cōsultet: querit aliquid/rationēq subducit. sed ipsa consultatio bona/consilij quedā est rectitudo. Quapropter querendū est primū quidnā sit consiliū: et circa quid ipsū verse-
50 tur. ¶Cū vero multipliciter rectitudo dicatur: cōstat nō oēm rectitudinē/ bonā consultationē esse. Incontinēs eni/et prauus id quod videre pponit attinget: cogitādo/rationēq subducendo. quare recte quidē consultabit. malū autē magnū / existimabit. Bene vero cōsultasse/bonū quoddā esse videt. talis enim rectitudo cōsilij/ qua bonū quispiā

assequi potest: bona est consultatio. ¶ At potest quispiā et hoc ratiocinatiōe falsa attin 51
gere: atq; id quidē quod facere oportet/ assequi: non autē per quod oportet/ sed falsus
medius terminus esse potest. Quare nec ipsa bona est cōsultatio/ qua quispiā adipiscit
quidē id quod oportet: non tamē per quod oportet. ¶ Preterea fieri potest/ vt ali⁹ lon= 52
go deliberās tēpore id consequat: alius cito. igit nec illa bona est consultatio: sed eadē
rectitudo bona est cōsultatio: qua quispiā ratiōe cōducētis assequit/ quod oportet/ & vt
oportet/ et cū oportet. ¶ Insup fit vt et absolute quispiā bene cōsultet: et ad aliquē finē. 53
Atq; bona quidē consultatio absolute est ea: qua ad eū finē qui est absolute finis pergit
recte. quedā autē ea: qua ad aliquē finē. Quod si bene consultare prudentiū est: consul=
tatio bona rectitudo est ea/ qua ratione conferentis ad aliquē pergit finē: cui⁹ ipsa pru=
dentia est existimatio vera.

¶ Noni capitis note. ¶ Inquirere subducēdo rationē: est inquirere quantū/ quale/ gratia cui⁹/ quis/ quo/ quādo/ vbi/ et quomodo: que regule sūt prudentie ¶ Rectitudo cōsilij multipliciter dicitur: ꝓprie in bonis/ et translatitie in malis.

¶ Nonū cap. decē cōclusionibus partitum est.

Noni capitis Cōmentari⁹ ad litterā. ¶ Prima cōclusio. ¶ De bona cōsultatiōe aptus hic sese of= 44
fert determinādi locus: an scientia/ bona ꝯiectatio/ an opinio sit/ an genus aliud quodcūq;. Nā q̄rere
et cōsultare differūt: cōsultare eni ꝓtin⁹ querere est: at cōtra nō oportet. hec aūt inquirūt: sciētia/ bona
cōiectatio/ atq; opinio. consentaneū igit est: examinare an bona ꝯsultatio scientia sit: bona cōiectatio/
opinio/ an aliud quicq;. ¶ Secūda ꝯclusio. Bona ꝯsultatio: scientia nō est. Nā qui sciunt: rationē sub= 45
ducendo non querūt/ ea que sciūt. at bona ꝯsultatio hoc pacto querit. nā bona ꝯsultatio: cōsultatio que=
dā est/ qui vero cōsultat querit/ rationēq; subducit. nō itaq; scientia est. ¶ Tertia conclusio. Bona cō= 46
sultatio: minime bona cōiectatio est. ¶ Primo. quia bona cōiectatio: et sine ratiōe/ atq; cito fit. at bo=
na cōsultatio: neq; sine ratiōe/ neq; cito. nā ad cōsultandū maturū exigit tēpus/ atq; est (vt aiūt) multo
tēpore consulendū: at que natura deliberata sunt/ celeriter exequendū. igit bona consultatio: minime
bona cōiectatio est. ¶ Secūdo. bona ꝯsultatio solertia non est. bona aūt cōiectatio est solertia. non igit
sunt eadē bona cōsultatio/ et bona coniectatio. ¶ Quarta conclusio. Neq; itē bona cōsultatio: opinio 47
vlla est. Id ostendit ea ratioue: qua bona consultatio: scientia non est. nā qui opinātur: rationē nō sub=
ducunt. ¶ Quinta cōclusio. Bona consultatio: rectitudo q̄dā est/ nō sciētie/ aut opiniōis. Nā is q̄ ma= 48
le ꝯsultat: peccat. q̄ vero bene ꝯsultat: et is q̄dē recte cōsultat. est igit bona ꝯsultatio: rectitudo q̄dā/ sed
ꝙ neq; sciētie/ aut opiniōis: hoc ideo est/ ꝙ scientia rectitudine non eget. cū ea ipsa necessaria sit/ circa
quod peccatū nullū est. Et ꝙ opinionis rectitudo nō sit cōstat. primo ꝙ opiniōis rectitudo: veritas est:
id autē bone ꝯsultationi non satis est. ¶ Secūdo determinatū omne est: cui⁹ opinatio est. at id cui⁹ est
bona ꝯsultatio: indeterminatū est/ et adhuc inquirit. nā sine inquisitiōe/ subductioneq; rationis: bona
consultatio non est. ¶ Tertio. bona ꝯsultatio deficit a mēte: enūciādo sic esse aut non sic esse: sed inq̄rit
quid enunciet. opinio eni non inq̄rit: sed iā enunciat/ vt esse quēadmodū opinatur/ aut nō esse. nō igitur
bona ꝯsultatio: rectitudo est: aut scientie/ aut opinionis. ¶ Sexta conclusio. Bona ꝯsultatio rectitudo 49
ꝯsilij est. Nā qui ꝯsultat siue bene id sit/ seu perperā: querit aliquid/ rationēq; subducit. sed qui bene cō=
sultat: recte querit/ recteq; rationē subducit. bona igitur ꝯsultatio: rectitudo quedā cōsilij est. Quo fit
vt qui bonā consultationē bene deprehensurus sit: primū quid consiliū sit/ et circa que verset tenere/ di
noscereq; debeat. ¶ Septima cōclusio. Non oīs rectitudo consilij bona consultatio est. Nā cū rectitu 50
do multipliciter dicatur: et prauus/ et incōtinens quod assequi proponit: volutando animo/ rationēq;
subducendo attinget. recte igitur ad id cōsequendū consultat. At forte id grāde malū est: quod conseq̄
existimat. nā bene cōsultasse bonū quoddā videtur esse. non igitur oīs rectitudo cōsilij: bona ꝯsultatio
est: sed ea sola potius/ qua boni quicq; nos assequi possumus. ¶ Octaua ꝯclusio. Neq; quidē oīs cōsul 51
tatio/ qua bonū assequimur/ atq; quod oportet: bona ꝯsultatio censenda est. Nā nichil vetat assequi bo=
num/ quodq; facere oportet ratiocinatione falsa. cū aūt id fit non fit per id quod oportet/ vt neq; in di=
sciplinis cū medius terminus/ ipsūq; antecedēs falsū est. non igitur ea consultatio: bona est. non itaq;
omnis consultatio qua bonū/ quodq; oportet consequimur: bona consultatio putāda est/ verū ea poti⁹
qua quispiā quod oportet assequitur/ et per id quod oportet. ¶ Nona ꝯclusio. Neq; satis est quo bona 52
ꝯsultatio dicatur: vt bonū per id quod oportet assequatur/ sed quanto tēpore oportet ꝯsultandū est. Nā
fieri potest: vt quis longo tempore/ atq; mature deliberās id assequatur quod decet/ et per quod opor=
tet: alius autem cito/ et precipitanter. atqui ea consultatio preceps: bona consultatio non est. igitur nō
bone consultationi satis est: vt bonum/ per id quod oportet assequatur/ sed potius ea consilij rectitudo:
bona consultatio dicatur/ qua quispiam: ratione conducentis/ honestiue permotus/ quod oportet asse=
quitur: per quod oportet/ et quanto tempore oportet. ¶ Decima conclusio. Quedā bona cōsultatio ab= 53
solute est/ et quedam particularis. Nam vsu euenit vt quispiam absolute/ et in omnibus bene consul=
tet. euenit etiam vt quispiam bene consultet ad aliquem finem / et non de omnibus. est igitur bona cō=
sultatio que absolute est: et ea est qua ad totius vite bonum/ et ad finem qui absolute finis est: recte con
sultando pergimus: et consultatio quedam/ atq; particularis. et est qua recte consultando ad aliquem
finem peruenimus. Quo fit vt si bene consultare prudentiū est (est eteni) vt bona consultatio ea recti=
tudo consilij sit: qua conferentis habita ratione ad aliquem proficiscitur finem: cuius ipsa prudentia:
vera/ rectaq; existimatio est.

Cap. X.

54 Est autem et ipsa sagacitas: cui cõtrariũ est hebetudo/ quibus sagaces dicimus/
e ac hebetes: nec idẽ omnino qđ sciẽtia aut opinio (oẽs enĩ scientes vel opinantes
sagaces essent) nec vna quedã scientia: vt aut medicina de sanis/ aut geometria
55 circa magnitudines. ¶ Neqꝫ enĩ de ijs est que sunt sẽper/ ⁊ non mouenť: neqꝫ de ijs que
a quouis fiũt. sed de quibus dubitauerit quispiam/ aut consultauerit. Quapropter est
56 quidẽ de ijs circa que versať prudentia. ¶ Nõ est autẽ idẽ sagacitas/ et prudẽtia. Prudentia nãqꝫ preceptiua est. finis enĩ ipsius est/ quidnã sit agendũ/ aut non agendũ precipere: sagacitas aũt iudicatiua est solũ. Idem est enĩ sagacitas/ et bona sagacitas: quip-
57 pe cum sagaces sint et boni sagaces. ¶ Neqꝫ autẽ habere/ neqꝫ accipere prudẽtiam: est
ipsa sagacitas: sed in opinationis vsu ad ea bene iudicanda de quibus est prudẽtia/ alio
dicente consistit. fitqꝫ hic perinde atqꝫ cum discipulus ea discit/ ac comprehendit que a
scientiam tradente precipiuntur.

¶ Decimi capitis note. ¶ Altero dicente/ altero decretum/ legemue statuente.
¶ Decimũ cap. quatuor conclusionibus partitum est.

54 Decimi capitis Cõmentariꝰ ad litterã ¶ Prima cõclusio. Sagacitas/ et hebetudo a quibus sagaces/ hebetesqꝫ denominamꝰ: non omnino idẽ sunt quod scientia/ ac opinio. ¶ Primo. nã oẽs scientes/ aut opinantes: sagaces essent. ¶ Secũdo. neqꝫ vna quidẽ scientiarũ videť esse sagacitas: vt medicina que circa sana/ et egra versať: sagacitas non est. nec geometria: que contẽplať circa magnitudines/ et ita de reliquis esse videtur. quare et tanto minꝰ hebetudo. nõ itaqꝫ sagacitas/ et ipsi ꝯtraria hebetudo:
55 idẽ sunt vt sciẽtia/ ac opinio. ¶ Secunda conclusio. Sagacitas eorũ est: circa que prudẽtia versatur. Nã sagacitas non eorũ est que semper sunt/ et a nullo fiunt: neqꝫ de ijs que a quouis fieri queunt: verũ de ijs de quibus merito dubitauerit aliquis/ atqꝫ consultauerit. ea autem sunt circa que prudentia ver
56 satur. igitur sagacitas eoꝝ est: circa q̃ prudentia intenta est/ atqꝫ versať. ¶ Tertia conclusio. Sagacitas/ et prudentia non oĩno idẽ sũt. Nã q̃dã prudentia est ꝓceptiua. est enĩ ipsiꝰ prudentie finis: quidnã sit agendũ/ aut non agendũ precipere. atqui sagacitas iudicatiua solũ est: non autẽ preceptiua. et nos hoc in loco sagacitatem/ et bonã sagacitatem idem intelligimus: quippe cũ eosdẽ dicamꝰ et sagaces et
57 bonos sagaces. ¶ Quarta conclusio. Sagacitas non idem est ac habere prudentiã/ prudentiãue accipere. Nã sagacitas in vsu bone existimationis cõsistit: ad ea que iudicãda sunt altero dicente: de q̃bus q̃dem ipsa est prudentia. fitqꝫ perinde vt quis dicatur sagax: atqꝫ cũ discipulus ea discit/ ac ꝯprehendit/ iuxtaqꝫ preceptoris mentẽ interpretať: que a docente audiuerit/ sepenumero sagacem appellare solemus. Et synesis appellatione greca. sagacitas dicitur: a qua Syneti hoc est sagaces dicuntur/ et eu quidem bene significat. hinc eusyneti bene sagaces dicti sunt: qui in discendo sapiunt/ recteqꝫ dicentis precepta callent/ ac capiunt.

58 Ea vero que vocatur sententia: qua bene sentiẽtes hoĩes dicimꝰ **Cap. XI.**
e sententiãqꝫ habere: iudiciũ est rectũ equi et boni viri. Cuiꝰ hoc indiciũ est. Bonum enĩ et equũ virũ ad ignoscendũ ꝓcliuẽ dicimꝰ esse. et veniã in aliquibꝰ dare
bonũ/ et equũ esse. at venia sententia est iudicatiua recta equi et boni viri: recta autẽ est
59 ea que est ipsius veracis. ¶ Oẽs autẽ habitꝰ non sine ratiõe ad idem tendũt. Nã sententiam/ sagacitatẽ/ prudentiã/ et mentẽ ad eosdem afferentes prudẽtes illos atqꝫ sagaces: et sententiã habere/ menteqꝫ dicimus. Omnes enĩ he potentie extremorũ sunt/ ac singularium. Atqꝫ idẽ ea ratione qua est idoneꝰ ad ea iudicanda de quibus est prudẽs: sagax est/ beneqꝫ sentiens: aut ad dandã veniã aptus. bona enĩ et equa omnibꝰ sunt communia bonis: ea ratione qua ad aliũ tendũt. sunt autẽ singularia et extrema ea: omnia que agi possunt. et prudentẽ oportet ipsa cognoscere. et sagacitas et sententia circa hec ipsa ver-
60 satur. hec autẽ sunt extrema. ¶ Et intellectus extremoꝝ est ad partẽ vtraqꝫ. etenĩ primorũ terminorũ: ac extremoꝝ/ intellectus est et non ratio. is quidẽ qui ad demonstratiões attinet imobiliũ terminoꝝ/ atqꝫ primorũ. is autẽ qui in agendis rebus versať/ extremi ⁊ contingẽtis: atqꝫ alteriꝰ ꝓpositiõis. hec enim principia sunt eius/ gratia cuiꝰ. ex singulis enim emergit ipsũ vniuersale. hoꝝ igiť sensũ habere oportet. hic autem est intellectus.
61 ¶ Quapropter et naturalia hec esse videnť. Atqꝫ sapiẽs quidẽ natura est nemo: sententiã autẽ habet/ et sagacitatẽ/ et intellectũ natura. signũ autẽ est nos hec etates sequi putare: atqꝫ hãc etatẽ intellectũ dare sẽtẽtiãqꝫ habere: vtpote que a natura proficiscuntur.
62 ¶ Quocirca principiũ/ et finis est intellectus. Ex his enĩ et de his ipse demõstrationes
63 efficiũť. ¶ Quare nõ minꝰ eoꝝ q̃ sũt experti/ et senioꝝ vel prudentiũ indemõstrabilibꝰ sententijs/ opinionibusue: q̃ ipsis demonstratiõibus mentem adhibere oportet. Quia namqꝫ iam experientia visum habent: principia ipsa cernunt. Quid igitur prudentia/ et sapientia est/ et in quibus vtraqꝫ versatur. et diuersarum anime partium vtraqꝫ virtutẽ esse: iam diximus.

¶Undecimi capitis note. ¶Mentis nomē/non habitꝰ sed potentie nomē est. ¶Primi termini/pri-
me ꝓpositiones/immediate ꝓpositiões/principia. ¶Duplex est intellectꝰ: contēplatiuꝰ scilicet et acti-
uus. Intellectus contēplatiuus finis est actiui (quēadmodū pars mentis actiua ad contēplatiuā or-
dinatur) cū scilicet ascendimꝰ. cū autē ꝓpriū immediatūq; finē respicimꝰ: intellectus actiui/et mētis
actiue finis est actio. ¶Singulariū preter sensū exteriorē: est sensus internus/precipuusq;: qui est in-
tellectus actiuꝰ/atq; de illis recte iudicans/imo superior sēsu est: sed quadā similitudinis responsiōe:
ꝙ circa singularia negociat̄/vt ij qui ꝓprie sunt sensus: hoc in loco internū sensū nuncupamꝰ. vt vero
singularia deserit/et prudentie vniuersalia cōsiderat: intellectus actiuus noiat̄. itaq; idē intelligat̄ sē-
sus actiuus/et intellectꝰ actiuꝰ. sed sensus actiuꝰ singulariū: intellectus aūt vniuersaliū. ¶Alterius ⁊
alterius. nā sapiētia partis contēplatiue est: prudentia vero actiue ¶Ex his eni et de his id est ex vni-
uersalibus et de vniuersalibꝰ qui fines sūt est demonstratio. quare ex singularibꝰ et de singularibꝰ que
sunt principia (nā ab illis ad vniuersalia ꝓcedimus suntq; vnde incipimus) est ratiōis subductio. ad-
iungimus tamen plerūq; subductionibus rationis vniuersale experientia prudentum cognitū. nichil
igitur mirum fuerit: si nō minus suo modo ⁊ in ratiocinio actiuo indemonstrabilibꝰ sententijs scitisq;
prudentū ꝙ̄ ipsis demōstratiōibꝰ acquiescere oporteat. ¶De sapiēte et prudēte hic aliquantulū nō ab
re ex nota ludendū. Sapiēs habet altissimū intellectū. prudens infimū. nā ille maxime vniuersalium/
hic aūt maxime singulariū. fit etiā vt prudētis intellectus multiplex: sapiētis vero vnus sit et simplex.
nā sapiētis intellectus soliꝰ vniuersalis: prudentis/vniuersalis et singularis. et si prudens est sciens/
singulariter est sciens. subducendi eni ratio ex vniuersali et singulari est. ꝯclusionē igit̄ colligi singu-
larem oportet. et si sapiēs sciēs maxime est vniuersaliter sciens. et quod sane est in prudētia subducē-
di ratio: id in sapientia est demōstratio. demōstratio igit̄ prudentis est ratiōis subductio. et sapientis/
ratiōis subductio: est simpliciter demonstratio. fit etiā vt prudentia et prudēs vt contingenter sciens/
corruptibilis/diuisibilis/multiplex/mobilis/et mortalis. sapientia vero et sapiēs necessario sciēs/in-
corruptibilis/indiuisibilis/simplex atq; vnus/imobilis/et imortalis.
¶Undecimū cap. tribus conclusionibus/et tribus correlarijs partitum est. 58
Undecimi capitis Cōmentariꝰ ad litterā. ¶Prima conclusio. Sententia a qua bene sententiātes
hoies dicimꝰ/sententiāq; habere: boni et equi viri rectū iudiciū est. Cuiꝰ rei hoc indiciū est/ꝙ bonū et
equū virū: ad ignoscendū procliuē esse dicimus. et ignoscere aliquo euentu: bonū et equū est. ac igno-
scere est ipsū bonū et equū virū: recte iudicando sententiā ferre. recte autem iudicat quoniā verax est. 59
sententia ergo boni et equi viri: rectū iudiciū est/recteq; iudicandi habitꝰ. ¶Secūda conclusio. Oēs
hi habitus prudentia/sagacitas/sententia/atq; mens ipsa administratiua: in idē rationabiliter ten-
dunt. ¶Primo. nā prudentiā/sagacitatē/sententiā/ac mentē: ad eosdem afferimus/eosq; prudentes/
sagaces/sententiāq; habentes/atq; mentē dicimus. et omnes hos habitus atq; potentias externorum
esse cognoscimus / atq; singulariū. omnes igitur huiusmodi habitus: in idem rationabiliter tendunt.
¶Secundo. vnus idemq; quatenus idoneꝰ est ad ea iudicāda de quibꝰ est prudēs: aut sagax noiatur/
aut bene sentiens et ad veniā elargiendā aptus. et reuera equa et bona ad omnia bona se extendunt vt
ad alterū fiunt. at ea bona oia singularia sunt/et extrema que agi queunt. et prudentē illa cognoscere
oportet. id autē non fit sine mente. et sagacitas/et sententia circa hec ipsa versant̄: hoc est extrema. sūt
igitur merito circa idē prudentia/sagacitas/sententia/atq; mens ipsa. ¶Tertia conclusio. Utriusq; 60
partis mens ipsa/ipseq; intellectus extremorū est. Nā aut primorū terminorū/et quorū non est ratio:
aut extremorū atq; singulariū intellectus est. is eni intellectus qui contēplatiuus est/ac ad demōstra-
tiones accōmodus: terminorū est necessariorū/atq; a sua veritate immutabilium/ac primorū: et is qui
actiuus est/in rebusq; agēdis versat̄ extremoꝝ est/et contingentiū/alteriusq; nature (ac cōtēplatiuꝰ)
ꝓpositionū. et hec quidē extrema: principia sunt vniuersalis: quod eorū finis/et causa gratia cuiꝰ est.
ex singulis enim ipsum vniuersale colligimus. et singulariū vim percipiendi/intimūq; sensū esse opor-
tet. hic autem in agendis intellectus actiuus est. ¶Primum correlarium. Quo fit vt qui hunc conse- 61
quuntur intellectum: existimauerint complures naturalia esse. Nam existimauerunt sapientem quidē
natura esse neminem: sed sagacitatem/sententiam/intellectumq; natura habere. hoc illis signū: ꝙ nos
hec/etates sequi putamus. atq; hanc etatē intellectū dare/hanc sententiā habere: quasi hec a natura/ 62
certaq; eius lege proficiscantur ¶Secundum correlarium. Fit iterum vt intellectus principium sit/
pariter atq; finis. Nam ex his/et de his principijs demonstrationes efficiuntur. vt igitur intellectus 63
singulerium est: principium: vt vero vniuersalium: finis est. ¶Tertiū correlarium. Quapropter rur-
sus euenit vt non minus expertorū/seniorūq;/atq; prudentiū sententijs indemonstrabilibusq; opinio-
nibus: ꝙ̄ demonstrationibus ipis mentem adhibere debeamus. Nā hi longa iā experiētia visū habēt:
atq; bene ipsa principia cernūt. non igit̄ vllo pacto a suis sententijs/nobis mente recedendū est: sed il-
lis firmiter adherendū. Sed quid prudētia/quid sapientia/et circa que vtraq; verset̄/⁊ vtrāq; alteriꝰ
et alterius partis anime esse: dictum iam satis est.

D Ubitauerit autē ꝗspiā ad quidnā habitus hi sunt vtiles? Cap. XII. 64
Nā sapientia quidē nichil eorū contēplat̄: ex quibus fuerit homo felix. nullus
enim est generationis: prudētia autem hoc quidem habet. Sed cuiusnam gra-
tia opus est ipsa? si prudentia quidem est ea que circa iusta et honesta/ bonaq; homini
versatur: hec autem sunt ea que viri boni est agere: atq; ipsa sciendo non magis ad agē-
dum nos sumus idonei/siquidem virtutes sunt habitus: quemadmodum nec ea sana/
que non efficiunt bonam corporis habitudinem: sed ab ipsa proueniunt. non enim ma-
gis apti sumus ad hec agenda/medendi artem/aut exercendorū corporum facultatem

habendo. ¶ Quod si non horum gratia sit prudens ponendus: sed vt studiosi homiẽs fiant: iis non fuerit vtilis sane qui iam sũt studiosi. At nec etiam iis qui studiosi non sũt: nichil enim refert siue ipsi habeant: siue aliis habentibus pareant. Atqꝫ hoc satis est nobis: quemadmodum et in sanitate. nam etsi valere volumus: medicinam tamẽ nõ discimus. ¶ Insuper absurdum sane videbitur si prudentia que quidem est inferior sapientia/ sit magis domina q̃ ipsa/ magisqꝫ princeps. nam ea que agit: dominatur in singulis
65 atqꝫ iubet/ de his igitur est dicendũ. nũc enim de ipsis dubitauimus tantum. ¶ Primũ itaqꝫ dicimus: has expetendas necessario per seipsas esse. quippe cum sint partiũ vtrarumqꝫ
66 virtutes. etiam si neutra ipsarum quicq̃ efficiat. ¶ Deinde et faciunt quidem. at non vt medicina sanitatem. sed vt sanitas: sic sapientia felicitatem. nam cum sit pars totius virtutis: felicem efficit: ex eo quia habetur/ ac operatur. Preterea opus ipsũ et per prudentiã/ et per virtutem moris efficitur. etenim virtus quidem propositum ipsum efficit rectum: prudentia autem ea/ que in illud perducunt. Quare autem partis anime q̃ quidem est principium vegetandi/ nulla est talis virtus: quippe cum in ipsa non sit agere/
67 aut non agere situm. ¶ De eo vero quod dictum est nõ esse magis aptos ob prudẽtiam homines ad honesta/ iustaqꝫ agenda: paulo altius insipiendum est: hoc principio sũpto. Nã vt et iusta agẽtes quosdã nondũ iustos esse dicimꝰ: vt eos qui faciũt ea q̃ legibꝰ sũt instituta inuiti/ vel ob ignorationẽ/ vel ob aliq̃d aliud/ et nõ ob ipsa: et si agũt ea q̃ oportet et qđ virũ oportet agere studiosũ: sic (vt videt̃) agere singula vnũquẽqꝫ oportet modo quodã affectũ/ vt sit homo bonus: ob electionẽ inqꝫ/ et ipsorũ gratia que agũtur. Electionẽ igitur rectam efficit virtus. Sed ea que illius gratia sunt agenda nõ sunt ipsius virtutis: sed ad aliã potentiam spectant. ¶ Dicendum autem de ipsis dilucidius est. Est igitur quedam potentia: quam habilitatem vocant. hec talis est vt ea possit agere atqꝫ attingere que ad suppositã intentionem conducunt. Si igit̃ propositum sit honestum: laudabilis est. sin improbum: versutia est. Quapropter et ipsos prudentes habiles/ et versutos dicimus esse. ipsa vero prudentia non est quidẽ hec dicta potentia. nõ tamen est sine ipsa. habitus autẽ ipse huic oculo imprimitur anime. Neqꝫ absqꝫ virtute sicut diximus: atqꝫ constat. ratiocinationes enim agendarũ rerum principiũ habent/ cũ talis sit ipse finis: et ipsum optimum/ quicquid tãdẽ sit illđ. sit enĩ (verbi gratia) quicq̃d contigerit. hoc autẽ non nisi bono viro videt̃. prauitas enĩ peruertit: facitqꝫ vt circa pricipia rerum agendarum homo fallatur. Quare patet prudentem neminem esse posse/ nisi sit bonus. *et contra numero 71 ostẽditur*

¶ Duodecimi capitis note. De felicitate contemplatiua intelligitur. ¶ Propositum fortis: est seexponere intrepide periculis pro cultu diuino/ pro salute patrie/ pro parentibus/ coniuge/ liberis / amicisqꝫ saluandis. et prudentie officiũ: est inuenire media recta propositum exsequendi. Et liberalis ꝑpositum: est visitare infirmos/ potare sitientes/ cibare famelicos/ redimere captiuos/ operire nudos. ⁊ prudentie est inuenire gratia cuius/ et quos/ et quibus/ quando/ vbi et quomodo. Et secundum vnamquamqꝫ virtutem: rectum habemus propositum ad ea solum agenda que bona sunt: solumqꝫ iis de se ad recta inclinamur. prudentia media prebet. ¶ Quod oculus ad artificẽ hoc intellectus ad studiosum. et quod lumen ad artificem hoc prudentia viro bono studiosoqꝫ. vt igit̃ artifex vt scriptor ⁊ edificator opus suum sine oculo et oculi lumine non bene perficit. ita quoqꝫ neqꝫ studiosus virtutemqꝫ habens moralem non bene sine intellectu eiusqꝫ prudentia bene suum opus peraget. q̃ igitur lumen artifici ad efficiendum necessarium tam prudentia aut etiam magis secundum virtutem morisqꝫ habitũ quicunqꝫ is sit operanti. non enim virtutum opera in tenebris fieri nata sunt. semper igitur studioso prudentie est opus. et non modo id: verumetiam ac si quis robustus et arte currendi preditus: si cecus currat aut currat in tenebris ars sua nocet detrimentumqꝫ affert et errat vehementer eo ꝙ visum non habet. haud secus virtutes morales sine prudentia atqꝫ mente (si sine illis esse posse dixeris) nocere possent/ detrimentumqꝫ afferre. sed et de hoc in sequenti capite. ¶ Illa habilitas: naturalis potẽtia est insitaqꝫ menti preparatio/ ad similia opera operibus prudentis peragenda. ¶ Principia rerum agendarum supponuntur esse bona: neqꝫ ostendenda sunt esse bona/ cũ talia ip̃a sint ad que intellectus actiuus quodammodo sic se habeat: sicut contemplatiuus ad dignitates. vt pro cultu diuino/ et seruanda in deum pietate: se inconcusse periculis esse committendum. vnicuiqꝫ quod suum est esse tribuendum. alteri quod sibi fieri nollet: non esse faciendum. crapulam esse vitandam. ebrietatem esse malam. adulterium vitandum. et similia: que per omnes virtutes inquirantur tum affirmantia / tum negantia/ tũ iubentia/ tum vetantia.

¶ Duodecimũ cap. vna questione et tribus conclusionibus partitum est.

64 Duodecimi capitis Cõmentariꝰ ad litterã. ¶ Questio. Ad quidnam hi habitus sapientia scilicet/ ac prudentia: vtiles sunt. Et videtur sapientia ad nichil vtilis. nam sapientia nichil eorũ contemplatur: ex quibus homo futurus est felix. neqꝫ vnius quidem effectionis operis sapientia est. at prudẽtia

hoc quidem habet vt etiam non sit alicuius operationis effectrix. sed quonam modo iccirco vtilem es-
se statuamus: nam prudentiam ponimus circa ea cognoscenda: que iusta/honesta/bonaqꝫ sunt homi-
nibus: hec autem sunt que boni viri peragunt. atqui nos ea sciendo non magis iccirco sumus ad agē-
dum idonei (si virtutes ipse a quibus hec bona proficiscunt: sunt habitus) q̄ aut medicinam/aut exer
citatiuam habentes: iccirco diceremur hec sana facere: que quidem non bonam valitudinem efficiūt/
sed contra que a bone valitudinis efficiuntur habitu. non enim magis apti sumus ad hec agenda me-
dicandi artem/aut exercendi corporis facultatem habendo. ¶ Q; si dixerint non vt agatur gratia/il
lorumqꝫ gratia bonorum statuendum esse prudentem: sed cum studiosi non sint homines tunc opus esse
prudentia/vt studiosi efficiantur. ergo prudentia eorum sententia minime vtilis esset ijs: qui iam stu-
diosi euaserunt. sed nec etiam vtilis/necessariaqꝫ putanda esset ijs: qui nōdum studiosi sunt: nam nichil
refert an ipsi prudentiam habeant/an alijs prudentiam habentibus pareant/atqꝫ hoc satis esset: per-
inde atqꝫ nobis in paranda sanitate contingit. si enim non valemus/atqꝫ nos ipsi valere volumus: non
iccirco tamen medicinam discimus/sed medicinam habentibus parere nobis satis est. non igitur vti-
lis etiam esset ijs qui studiosi non sunt. Preterea si prudentiam ad agendum vtilem posueris: deridi-
culum apparebit. Nam absurdum est prudentiam que longe sapiētia inferior est: magis sibi dominā-
di/principandiqꝫ retinere imperium. atqui prudentia (si actiua est) singulis que ad agendum dirigit
dominatur/singulaqꝫ iubet. non igitur videtur ad agendum vtilis. sed de his hactenus est dubitatū/
nunc autem de eisdem secundum veritatem dicendum est. ¶ Prima conclusio. He virtutes: sapientia 65
scilicet/atqꝫ prudentia per seipsas expetendas esse necesse est. Nam vtriusqꝫ partis anime virtutes sūt
prudentia quidem actiue/sapientia vero contemplatiue. Q̄uis etiam neutra earum quicq̄ ad felicita
tem efficeret. sunt igitur per se expetibiles. ¶ Secunda conclusio. Sapientia/et prudentia ad felici- 66
tatem momentum habent/aliquidqꝫ faciunt. Sapientia quidem non vt medicina sanitatem/sed vt sa-
nitas sanam operationem: ipsam felicitatem facit. nam cum totius virtutis sapientia pars sit optima
eo ipso felicem efficit/ꝙ ipsa habeatur/opereturqꝫ secundum eam felix. prudentia vero in hoc felicita-
ti conducit: ꝙ actio ipsa per prudentiam/et per virtutem moralem efficitur. nam virtus ipsa proposi-
tum rectum efficit: prudentia vero media recta/que in illud perducunt: inuenit. Quo fit vt partis ani-
me que vegetandi principium est: nulla virtus moralis ponenda sit. nam in eius potestate situm non
est: aut agere/aut non agere. ¶ Tertia conclusio. Non contingit virum prudentem esse: qui idem bonꝰ 67
non sit/habitumqꝫ non sit consecutus moralem. Id enim ideo hic discutiendum expedit: ꝙ pauloante
addubitando sumptum erat. nichilo magis homines ob prudentiā ad iusta/honestaqꝫ peragenda ap-
tos esse. sed id paulo altius resumpto principio falsum esse constat. ¶ Primo. nam vt iusta agentes:
quosdam nondum iustos esse dicimus: vt eos qui aut inuiti faciunt que legibus precipiuntur: aut per
ignorantiam/aut ob aliud quicq̄: et non ipsorum honestorum gratia: Q̄uis ea agāt que oportet/et que
virum studiosum agere oporteret: ita quosdam iusta agentes iustos/bonosqꝫ dicimus. qui autem ita
agūt: par est/equumqꝫ videtur vnumquemqꝫ singula agere quodam modo affectum: vt scilicet ob ele-
ctionem/et ipsorum que aguntur gratia/vt homo bonus sit. atqui propositum/electionemqꝫ rectam:
ipsa virtus efficit. sed ipsius virtutis moralis non est ea explorare: que illius gratia suscipienda sunt/
et que ad huiusmodi perducunt propositum: sed ad alteram pertinent potentiam. hec autem est prudē-
tia: vt et id adhuc dilucidius euadet. igitur prudentia/morali virtuti coniuncta est/atqꝫ ipsam coad-
iuuat. ¶ Secundo. de eisdem dilucidius/apertiusqꝫ dicendum est. nam quedā est insita potentia (quā
habilitatem vocant) que talis est: vt ea possit attingere/que conducunt ad aliquam suppositam/decre-
tam/determinatamqꝫ intentionem peragendam. et si hec intentio/idqꝫ propositum honestū est: lauda-
bilis est: sin improbum/versutia dicitur. et proinde ipsos prudentes: habiles/versutosqꝫ dicere solemꝰ
quasi ipsa prudentia: ea vis/potentiaqꝫ sit. at ipsa prudentia: dicta potentia non est/nō tamen sine ipsa
est. Nam habitus ipse qui prudentia est: huic oculo imprimitur anime/ sed non sine morali virtute vt
dictum est. Quod adhuc/et hinc constat. nam consilia/ratiocinationesqꝫ rerum agendarum: principi
um habent. supponunt enim quicq̄ esse bonū/atqꝫ prosequendum: et tale/ipse finis est: imo et ipse/op-
timum quicquid illud existat. neqꝫ hoc in loco vim faciamus: quid nunc id sit/sed sit quicquid esse po-
test. hoc autem bonum: non nisi a bono viro videtur/perspiciturqꝫ. nam prauitas: iudicium peruertit/
facitqꝫ vt circa principia rerum agendarum homo fallatur. non igitur contingit prudentem esse: qui
idem bonus non sit/virtutemqꝫ non sit consecutus moralem.

Cap. XIII.

Onsiderandum autem iterum est et de virtute. Etenim vt prudentia sese habet 68
c ad habilitatē/que non est idem/sed simile: sic et proprie virtus sese habet ad na-
turalem virtutem. Omnibus enim singuli mores inesse quodam modo natura
videntur. etenim et iusti natura/fortesqꝫ/ atqꝫ ad temperantiam nati videmur: ceteraqꝫ
continuo habemus ex ipso ortu. ¶ Sed esse tamen querimus aliquid aliud / quod est 69
proprie bonum: et talia nobis alio modo inesse. ¶ Pueris enim ac beluis naturales ha
bitus insunt. ¶ At absqꝫ mente nocere videntur. Atqꝫ vt robusto fit in corpore sine ocu
lis se mouente (errat enim vehementer ex eo quia non habet visum) sic et hic accidit. Si
vero mentem acceperint/in agendo differt. atqꝫ habitus ille similis tūc erit proprie vir-
tus. ¶ Quare vt in opinatiuo due sunt species habilitas/atqꝫ prudentia: sic et in morali 70
sunt due: vna naturalis virtus/altera proprie virtus. ¶ Atqꝫ harum ea que est proprie 71
virtus non fit sine prudentia. Quapropter inquiunt virtutes omnes prudentias esse. et

Socrates partim recte querebat/partim peccabat: peccabat quia virtutes omnes pru-
dentias esse putabat. bene dicebat ꝙ non esse sine prudentia ipsas aiebat. ¶ Hoc autem
huius indicium est. etenim nunc omnes cum virtutem diffiniunt/dicentes ipsam habi-
tum esse: et afferentes ea circa que versatur: addunt secūdum rectam rationem. at recta
est ea que est secundum prudentiam. Videntur igitur omnes vaticinari quodam mo-
do talem habitum esse virtutem qui est secundum prudentiam. oportet autem parū per
migrare. est enim is habitus virtus: qui non solum est secundum rationem rectam: sed
cum recta etiam ratione. recta autem de talibus ratio ipsa est sane prudentia. Socrates
igitur virtutes ipsas rationes esse arbitrabatur. Omnes enim scientias esse dicebat. At
nos cum ratione esse censemus. Patet igitur ex dictis fieri non posse/ vt sine prudentia
72 sit homo proprie bonus: et absq; morum virtute prudens. ¶ Ateni et ea ratio qua quis-
piam disseruerit separari virtutes: hinc solui potest: non enim idem ad omnes suscipiē-
das aptissimus est ingenio: quare aliam iam accepit: aliam nondum accepit. Hoc enim
in naturalibus quidem virtutibus fieri potest. at ī ijs quibus absolute dicitur homo bo-
nus fieri nequit. Etenim cum prudentia que est vna/simul inerunt vniuerse. ¶ Constat
autem et prudentia opus esse/ etiā si nō esset actiua/quia partis est virtus. et sine pruden-
tia/sine q; virtute: electionē rectā non fore. altera nāq; finē: altera ea que sūt ad finē age-
re facit. At vero neq; sapiētie preest/neq; prestabilioris est partis: sicut neq; ars medēdi
presidet sanitati. Non enī vtit̄ ipsa/sed videt vt fiat. Illius igitur gratia (non illi) iubet.
Preterea simile est ac si quispiam facultatē ciuilē principē esse deorū asserat: ꝓpterea ꝙ
precipit de omnibus que aguntur in ciuitate.

¶ Decimitertij capitis note. ¶ Naturales/insiteq; virtutes sunt ipse rationalis appetitus: aut natu-
rales quedam potentie que ipsi appetitui natura insunt: vt preparamenta virtutum/et vt virtutū que-
dam iacta fundamenta. quemadmodum sanitas/et bona ad videndum dispositio natura inest oculo.
Et de appetitu sensitiuo suo modo. ¶ Cum diffiniebant fortitudinem: dicebant fortitudinem esse ha-
bitum circa timores et fiducias secundum rectam rationem. At non satis esset dicere virtutem habi-
tum esse secundum rectam rationem. nam quis altero dirigente posset acquirere habitum secundū re-
ctam rationem: non tamen haberet virtutem. sed qui dicit secundum rectam rationem ⁊ cum recta ra-
tione: id excludit. ¶ Prudentia/perfecta prudentia. Et vt logica omnium argumētationum vna est:
ita prudentia omnium virtutum vna est.

¶ Decimūtertiū cap. quatuor conclusionibus/et vno correlario partitum est.

68 Decimitertij Capitis Cōmentari⁹ ad litterā. ¶ Prima cōclusio. Vt prudentia sese habet ad ipsā
natiuam habilitatem / que ipsa prudentia non est/sed aliquid persimile: sic proprie virtus/ sese habet
ad insitam/naturalemq; virtutem. Nam omnibus singuli mores quodammodo natura insiti videnť.
videmur enim et natura iusti/et fortes/ad temperantiamq; nati/ ⁊ ad reliquos mores protinus ab ipō
natiuitatis exortu. virtus igitur sese habet ad huiusmodi insitas vires: vt ⁊ prudentia ad suam nati-
69 uam habilitatem. ¶ Secunda conclusio. Preter huiusmodi insitos mores: querendum est aliud vere/
precipuumq; bonum. et huiusmodi vere bona/nobis non insunt a natura. Nam insiti/naturalesq; mo-
res vera/precipuaq; bona non sunt. ¶ Primo. quia naturales mores: insunt pueris/et beluis. nō sunt
igitur vere bona. ¶ Secundo. naturales virtutes absq; mente/mentisq; discretione: nocere videntur.
et quemadmodum in robusto corpore sine visu sese motante/plerūq; vsu euenit vt erret vehementer: ob
idipsum quia visum nullum habet: ita quoq; et illic euenit. at si mentem acceperit qui huiusmodi vir-
tutum igniculos/insitasq; vires habet: tunc plurimum in agendo refert. nam habitus ille natiue vir-
70 tuti assimilis: tunc adulta/proprieq; virtus est. ¶ Correlarium. Unde fit vt quemadmodum in parte
mentis deliberatiua/due sunt species: habilitas/atq; prudentia: ita quoq; in parte anime morali/atq;
71 appetitiua due: vna naturalis virtus/altera vero proprie virtus/atq; precipua. ¶ Tertia conclusio.
Harum specierum virtutū: que proprie virtus est sine prudentia non est. ¶ Primo. quia virtutes aiūt
esse prudētias anime. et Socrates quidem partim recte querebat: partim vero peccabat. peccabat enī
ꝙ virtutes omnes prudentias esse putabat/at recte sentiebat: ꝙ eas ipās sine prudētia non esse aiebat.
proprie igitur virtus: sine prudentia non est. ¶ Secundo. illud idem/hoc iterum patet indicio: ꝙ om-
nes nunc virtutem diffinientes dicunt ipsam esse habitum: et postq̄ adiecerunt circa que versatur/ad-
dunt secundum rectam rationem. at recta ratio ea est: que est secundum prudentiam. videntur igitur
omnes augurari virtutem: eum esse habitum qui sit secundum prudentiam. et q̄q̄ ita est: paulo tamē
longius progrediendum est. nam virtus is habitus est/non qui solum secundum rectam rationem est:
sed cum recta etiam ratione esse oportet. et recta de ipsis agendis ratio: prudētia est. neq; similiter So-
crati nos ipsi sentimus. nam Socrates virtutes ipsas: rationes esse putabat. et proinde virtutes: sciē-
tias esse ponebat. nos autem virtutes ipsas: cum ratione esse censemus. patet itaq; ex his/atq; superi-
72 us dictis: neq; virum proprie bonum sine prudentia: neq; prudentem sine virtute esse posse. ¶ Quarta
conclusio. Dilui satis potest ratio qua disceptant virtutes abinuicem separari posse: ita enī argumen-
tantur. non idem ad omnes suscipiendas virtutes: ingenio aptissimus est. ergo vnā iam accepit/ et al-
teram nondum accepit. Solutio hinc depromptu facilis est: ꝙ q̄q̄ id in naturalibus virtutibus fieri
potest: in ijs tamen virtutibus/quibus homo absolute dicitur homo bonus: fieri nō potest. nec iniuria.

nam cum ipsa prudentia (que omniū virtutum vna est) inerunt vniuerse virtutes. Et simili facilitate dilui possunt argutie: quibus instabatur prudentiam vtilem non esse. nam constat prudentiā vtilē esse: q̃uis etiā actiua non esset. nam vnius particule mentis est virtus. constat et actioni cōducere. nam sine prudentia/ et virtute: electio recta non completur. Virtus enim finem: et prudentia ea que sunt ad finem agere facit. et falso sumebatur: prudentiam/ sapientie pricipari/ atq3 preesse. nā prudentia: prestabilioris particule mentis virtus non est. Tum non sequitur prudentia est ad agendum: non autem sapientia. ergo prudentia sapientie preest. nam prudentia non vtitur sapientia: vt neq3 ars medendi/ preest sanitati que sanitate non vtitur/ sed eius officium est videre/ ac prospicere: quo pacto fiat/ salueturq3 sanitas. sanitatis igitur gratia ars medendi iubet: non ipsi sanitati. itaq3 et sapientie gratia prudentia iubet/ et precipit: at sapientie nichil precipit. preterea id vt refellatur perq̃ paratum est. Simile enim est ac si quispiam ciuilem facultatem dijs ipsis principari/ preesseq3 astruat: quoniam/ ea facultas de omnibus que in ciuitate aguntur: precipiat. sed de virtutibus mentis hactenus.

Sexti Ethicorum Aristotelis finis.

p

Ost hec dicendū est alio sumpto principio: tres esse species Cap. I. 1
corū que circa mores sunt fugienda: viciū/ incontinentiā/ feritatē. Atq3 cōtraria quidē duobus manifesta sunt. aliud eni virtutē/ aliud continētiā appellamus. Ad feritatē autē et immanitatē: maxime virtutē eam conuenit dicere/ que est supra nos: heroicam inq3 quandā atq3 diuinā. vt Homerus de Hectore: propterea q3 eximia bonitate prestabat: dicentem Priamum introduxit.

Nec iam hominis sane mortalis filius ille
Esse videbatur: sed diuo semine natus.

¶ Quare si ex hoibus ob virtutis exuperationē dij fiunt (vt aiunt) talis quidā is habit⁹ fuerit/ qui feritati opponitur. Etenim vt fere: neq3 vicium est neq3 virtus/ sic neq3 dei sed hoc quidē prestabilius est virtute: illud autem diuersum quid est/ a vicio genus. Atq3 vt raro fit virum esse diuum: vt apellare Lacones consueuere cum valde aliquē admirant (dicunt enim vir diuus hic est) sic et ferus/ atq3 immanis est inter homines raro. Maxime vero inter nationes barbaras est. fiunt autem quidam tales ⁊ ob morbos/ lesionesq3 principij. et eos etiam homines qui in vicijs exuperant: hac infami consueuimus appellatione notare. Sed de tali quidem dispositione mentio aliqua posterius fiet. ¶ De vicio vero prius est dictum. Nunc de incontinentia/ mollitudine/ luxurie: et de continētia/ 2
atq3 constantia est dicendum. Neq3 enim vt idem quod virtus et vicium/ neq3 vt diuersum genus hec sunt putanda. 3 ¶ Atq3 vt in ceteris egimus: afferre ea que vidētur oportet: et dubitare primum. Deinde omnia que probabilia sunt aut saltem plurima/ maximeq3 precipua circa hos affectus: ostendere. Nam si soluantur quidem ea que difficultatem afferunt/ relinquantur autem ea que probabilia sunt: satis sane fuerit demonstratum. 4 ¶ Videtur itaq3 continentia quidem/ constantiaq3/ studiosa eē ac laudabilis. Incontinentia vero et mollitudo praua/ atq3 vituperabilis. et idem esse continens/ et persistens in ratione: et idem etiam incontinens/ et rationē egrediens. ¶ Et incontinens q̄dem improba sciens improba esse/ agit ob perturbationē. continēs aūt cupiditates sciens prauas esse non sequit̄ ob rationē. ¶ Et tēperantē quidē continentē esse aiunt atq3 constantē. Talē autē alij tēperantē esse oēm: alij nullū dicunt. Et itē intēperantē incontinentē esse/ et incontinentē intēperantē/ cōfuse nonnūq̃ diuersos inquiūt esse ¶ Interdum etiā ipsū prudentē incontinentē esse non posse. interdū nonnullos hoies qui prudentes/ ac habiles sunt: incontinentes esse dicunt. Preterea incontinētes et ire/ et honoris/ et lucri dicuntur. Ea igitur que dicuntur/ hec sunt.

Primi capitis note. ¶ Heroica virtus est que supra nos existens: communem humanarum virtutum modum excedit. Et feritas est vicium communes hominum malicias magnitudine excedēs. Et heroica virtus temporibus apostolorum/ et circa illa/ maxime efflozuit: postq̃ domin⁹ virtutū/ duxq3 vite: sue conuersationis odore totum resperserat orbem. tunc enim heroici fuere fortes/ temperantes/ liberales/ heroiciq3 magnifici/ et tunc virtus omnis in sublimitate quadam enituit. nec iniuria: nam ad res mortales/ et ad horam transitorias que supra nos non sunt: non est heroica virtus. sed ad diuinas ad quas tunc toto mentis conatu ferebantur/ et caduca calcabant/ et quicquid sue sortis neglecta dignitas/ propriaq3 ignorantia facit magnum videri: vt opes/ diuitias/ honores. nichil enim in hoc sensibili mundo magnum preter mentem diuinorum capacem. et sola tunc magistri vite/ precepta cogitabant/ nullaq3 illis alia studia placebant. et tunc celestes heroes cum hominibus conuersabantur quadam vite conformi bonitate allecti. Heroes eni celestes angeli sunt beati. Et proide qui hui⁹ virtutis exempla requirunt sacras litteras adeant: et veras sanctorū historias nō stulta quadā pietate effictas lectitant. sancti eni mendacio nō gaudent: q̄ semp summā coluerūt/ colentq3 semper veritatē. Et eadē etas que sāctos/ heroasq3 tulit: tulit ⁊ imanes. ¶ Et in vmbrā veroꝝ heroicoꝝ Herculē finxit gētili-

tas: et plurimū immaniū gentiliū meminerūt historie. vt Diomedis/ Busyridis/ Mezentij/ et similiū De Mezentio Virgilius. Diomedes Busyris Mezentius Virgilius Tereus Thyestes Nero

Mortua quinetiā iungebat corpora viuis.
Componēs manibusqꝫ manus/ atqꝫ oribus ora
Tormenti genus: et sanie/ taboqꝫ fluentes:
Complexu in misero longa sic morte necabat.

Sed in his immorandū diutius nō est. neqꝫ tragicorū viciorū/ vt Terei Thyestis/ et Neronis/ et similium narrationibus: sacri de moribus sermones sunt polluendi.

¶ Primū cap. tribus cōclusionibus/ et vna narratione partitum est.

1 Primi Capitis cōmentarius ad litterā. ¶ Prima cōclusio. Consentaneū est aliquā virtutē heroicam/ atqꝫ diuinā que supra nos sit: statuere ¶ Primo. nā tres species sunt eorum que circa mores sunt fugienda: viciū/ incōtinentia/ feritas. et cōtraria quidē duobus: vicio scꝫ/ ac incōtinētie: permanifesta sunt. nam aliud virtus/ et aliud cōtinentia est. feritati vero maxime cōsentaneū esse videtur: vt quedam virtus que supra nos est: cōtrarietur. et hec virtus inqꝫ heroica q̄dā/ atqꝫ diuina est: queadmodū Homerus de Hectore quoniā nimia excelleret bonitate/ introduxit Priamū ita loquentē.

Non hominis sane mortalis filius ille
Esse videbatur: sed diuo semine cretus.

Par igitur est: aliquā talem virtutē statuere ¶ Secūdo. si ex hoībus ob virtutis superexcellentiā fiūt dij (vt aiunt) consentaneū est hmōi heroicū habitū statuere: quiquidē feritati opponaꝭ. nec iniuria quidem. nam vt fere: neqꝫ viciū est/ neqꝫ virtus: sic neqꝫ dei. et hic heroicus habitus quiddā prestabilius virtute est. feritas vero aliud quoddā a vicio improbitatis genus. Et queadmodū raro fit virum esse diuū: vt Lacones appellare cōsueuere aliquē opido admirantes: tunc eni dicunt/ vir diuus hic est. sic ferus/ atqꝫ immanis inter homines rarenter admodū est: sed maxime inter nationes barbaras. fiunt enim quidam feri ob morbos/ lesionesqꝫ principij. sed maxime omniū eos homines qui magnitudine viciorū excedunt: hac infami cōsueuimus appellatione notare. verū hec de heroico habitu/ et feritate.

2 ¶ Secunda cōclusio. Nunc de continentia/ et incōtinentia determinatio rationabiliter incumbit. Nā de virtute/ et vicio prius actū est. et cōtinentia/ ac incōtinentia: neqꝫ prorsus idē quod virtus/ et viciū: neqꝫ vt prorsus diuersum/ absimileqꝫ genus putanda sunt. par est igitur de continētia/ atqꝫ incōtinentia determinationē suscipere.

3 ¶ Tertia cōclusio. Par est etiā primū que alijs visa sunt adducere/ subindeqꝫ dubitare. mox que probabilia sunt/ et maxie que proposito cōducūt ad hos affectus pernoscendos adducendo: dubitationes diluere. Nā in ceteris ferme ita egimus: et si ea soluātur que circa hos affectus difficultatē ingerūt: relinquātur autē ea que probabilia sunt/ maximeqꝫ rationi cōsentanea: satis horū affectuū fuerit demonstrata natura.

4 ¶ Que alijs visa sunt: hec sunt. primū continentiā/ cōstantiam/ perseuerantiāqꝫ esse studiosorū/ atqꝫ laudabiliū: incōtinentiā vero/ et mollitudinē: prauorū atqꝫ vituperabiliū. Secundū. idē esse continentē/ ⁊ persistentē in ratione: et idem incōtinentē/ et ab ratione egredientem. Tertiū. continentē: cupiditates scientem prauas esse/ non sequi ob vincentē rōnem. incōtinentē vero improba etiā scientē esse/ ea iprobā agere ob perturbationē. Quartū. temperātē esse continentē/ ac constantē: et intēperantē incōtinentē esse/ atqꝫ mollē. sed in his cōtrouersias agunt. nam quidā astruunt oēm temperantē: cōtinētem esse. alij vero nullū. et quidā oēm intēperantē/ incōtinētem esse: at alij intēperantē/ incōtinentēqꝫ esse diuersos. Quintū prudentē incōtinentē esse non posse. sed obuersantur aliqui/ astruentes nōnullos prudētes/ habilesqꝫ: esse incōtinentes. Sextū aliquos dici cōtinentes: et ire/ et honoris/ et lucri. et hec sunt que alij dicunt/ astruuntqꝫ.

5 Dubitauerit aūt quispiā qui fit: vt recte quispiā existimās agat incōtinenter? Scientem igitur inquiunt quidā īpossibile esse. nam absurdū est vt arbitrabatur Socrates/ si scientia insit: aliud quippiā vincere: et ipm perinde atqꝫ mancipiū trahere. Socrates enim omnino contra rationē ipsam pugnabat/ incōtinentiamqꝫ extermiabat. neminē enim existimantē/ preter id quod est optimū agere/ sed ob ignorationē dicebat. Hec igitur sententia ijs aduersatur/ que manifeste apparent. Atqꝫ querere oportet quisnam in ipsa perturbatione si ob ignorationem agit: ignorationis sit modus? constat enim incōtinentē non putare illud esse bonū/ anteqꝫ in perturbatione sit constitutus. Sunt autem qui hec partim cōcedunt. partim non cōcedūt. eteni sciētia quidē nihil esse validius cōfitentur. at huic nō assentiūtur neminē agere preter id quod visum est melius. Quapropter inquiūt incōtinentē a voluptatibus superari: nō scientiā quidē/ sed opinionē habentē. atuero si sit opinio/ nō scientia: neqꝫ vehemēs existimatio que resistit sed remissa (sicut in ābigētibus) venia danda est/ si non in his psistit adūsus vehemētes cupiditates. at prauitati nō est venia dāda: nec aliorꝫ cuiquā q̄ vituꝑabilia sunt. Cap. II.

6 ¶ Est ne igiꝭ id quod resistit prudētia? Hec eni est validissima. ¶ At est absurdū. erit eni idem prudens atqꝫ incōtinens simul. Nemo aūt dixerit prudentis esse ea sponte agere: que prauissima sunt.

7 ¶ Et insuper demonstratū est antea prudentē aptū ad agēdum esse (est enim quidem extremorum) et ceteras virtutes habere. ¶ Preterea si continens est ex eo quia vehemētes ac prauas habet cupiditates/ neqꝫ temperatus cōtinens erit: neqꝫ cōtinens tēperatus. etei neqꝫ vehementes habere cupiditates neqꝫ prauas/ est

temperati. At oportet: nã si cupiditates sint bone: prauus est habitus ille/ qui prohibet
non sequi. quare non omnis continentia est studiosa. sin imbecilles et non praue/ nõ est
quid egregium: nec etiam magnum quid/ si sint praue ac imbecilles. ¶ Preterea si con=
tinentia in quauis opinione facit persistere/ praua est: vt si et in falsa. Et si incontinentia
a quauis opinione dimouet: erit aliqua incõtinentia studiosa. quale fecit Neoptolem⁹
apud Sophoclem in Philoctete. est enim laudabile: quia non perstitit in ijs que suase= 8
rat Vlisses/ ob mẽtiendi dolorem. ¶ Preterea captio mentiens / dubitatio est. Quia
namq; admirabilia/ preterq; opinionẽ sophiste inferre volunt redarguendo: vt cum at=
tigerint/ videantur acuti: ratiocinatio facta dubitatio fit. ligatur eñi mens cum manere
quidẽ nõ vult/ q2 cõcl'o nõ placet: pcedere aũt nõ potest/ q2 rõem soluere nequit. ¶ Fit
autẽ aliqua rõne vt iprudẽtia cũ incõtinẽtia sit virtus. Qui nãq; habet vtrũq;: cõtraria
ijs que existimat ob incõtinẽtiã aget. existimat aũt bona esse mala: ⁊ agere nõ oportere. 9
Quare bona aget/ et nõ mala. ¶ Preterea qui persuasus agit/ voluptatesq; sequit̃ atq;
eligit: melior eo videbitur esse: qui non ob rationẽ sed ob incõtinentiã agit. nam facilius
curari potest: quippe cũ possit illi dissuaderi. At incontinens obnoxius est ei prouerbio
quo dicimus: quid in super bibere opus est: cũ strangulat aqua? eteñi si non persuasum
esset ipsi ea non agenda esse que agit: dissuasus tandem cessasset. nunc vero persuasum 10
est ei/ et nihilominus talia agit. ¶ Insuper si circa vniuersa continentia sit/ atq; inconti=
nentia: quisnam sit ille qui est incõtinens absolute. Nemo eñi habet incõtinẽtias omẽs.
dicimus autem quosdam simpliciter incontinentes esse. Tales igitur quedã hac in ma=
teria dubitationes emergunt. horum autem alia tollere/ alia relinquere oportet. dubita=
tionis enim solutio/ inuentio est.

¶ Secundi capitis note. Incontinens non agit: suasus ea agere que agit/ sed agit suasus ea non esse
agenda que agit. ¶ Eteñi si non persuasum esset ipsi. littera greca sic habet.
ει μερ γαρ εωι πειστο α πρασιτει μεταπεισθεισ αρ επαυσατο ρυρ Δε πεπε=
ισμεροσ ουΔερ ηττορ αλλα πραττει.
hoc est si eñi non esset persuasus ea que agit dissuasus sane desisteret: nunc autem suasus: nihilominus
alia agit. hec ad litteram grecam primam particulã intelligo de temperantia. secundã nũc aũt suasus
intelligo de incõtinentia. et credo litteram Argyropili in prima particula fuisse viciatam vbi secunda
apponitur negationis nota/ et esse simplici negatione proferendum. 5
¶ Secundum cap. sex dubitationibus partitum est.
Secundi Capitis cõmentarius ad litteram. ¶ Prima dubitatio. An cõtingat scientẽ/ recteq; exi=
stimantem: incõtinẽter agere. ⁊ quidam aiunt id impossibile esse/ vt Socrates. Nam absurdũ arbitra=
tur Socrates: si scientia assit/ aliud quippiam ipsum scientem vincere: atq; ipsum velut mancipiũ tra=
here. at Socrates omnino rationi obluctabatur: incõtinentiam exterminans. dicebat eñi sciẽtem age=
re neminem: preter id quod est optimum/ sed ob ignorationẽ. verum hec Socratica sentẽtia: ijs aduer=
satur que vel manifestissime apparent. et querere liceret si ob ignorationem agit: quisnam ergo in ipsa
perturbatione ignorationis modus sit? nam constat incõtinentem non putare id quod agit esse bonũ
priusq; perturbatione occupatus sit. Et sunt nonnulli qui partim Socratis dictis consentiunt: et
partim dissentiunt. concedunt enim nihil esse scientia validius. at inficias eunt neminem agere preter
id quod videtur melius. et proinde inquiunt incontinentem superatum iri a voluptatibus: non eum
quidem qui scientiam/ sed qui opinionem habet. Sed id parum constare videtur/ nam si non sit ipsius
incontinentis scientia/ aut vehemens existimatio: sed remissa/ tenuis/ elanguidaq; opinio. (vt plerũq;
in ancipitibus fit) prestanda est venia: si nõ in hisce persistit/ aduersus vehemẽtes cupiditates. at pra= 6
uitati nullus est venie locus: neq; iccirco alicui vituperabilium. non igitur in talibus videtur inesse
eiusmodi remissa opinio. ¶ Secunda dubitatio. Vtrum id quod in incontinente resistit prudentia sit?
et videri forte potest. nam prudentia/ validissima est. ¶ Sed id absurdum esse primo videtur. quia idẽ
esset: et prudens/ et incontinens simul. ¶ Secundo. non est prudentis ea sponte agere: que prauissima
sunt. agit autem ea incontinens. ¶ Tertio supra monstratũ est: prudentem aptum esse ad agendum.
est enim vnus quidam eorum/ qui circa extrema/ singulariaq; versando occupantur. ¶ Quarto. dictũ
est etiam: et prudentem ceteras virtutes habere. non igit̃ prudens/ incontinens. neq; quod in inconti= 7
nente resistit: prudentia est. ¶ Tertia dubitatio. An temperatus sit continens: atq; contra continens/
temperatus. et videtur haudquaq; ita esse. nam neq; temperati est magnas/ vehementesq; cupiditates
habere/ neq; prauas. continens autem: et vehementes/ et prauas habet cupiditates. nam si continen=
tis cupiditates bone essent: prauus is esset habitus/ qui eas prosequi non sineret. quare non omnis cõ=
tinentia studiosa/ bonaq; esset. etsi cupiditates ille imbecilles sint/ at non praue: nihil egregium est il=
las non sequi. sin vero imbecilles sunt/ et praue: eas non sequi nihil magnum. habet igitur continens: 8
vehementes/ prauasq; cupiditates ¶ Quarta dubitatio. An continens sit qui in opinione perseuerat:
incontinens vero qui ab opinione discedit/ disgrediturq;. at non ita esse videtur primo. nam si continẽ=
tia in quauis opinione persistere facit: aliqua continentia praua est/ vt que in falsa opinione detinet. et
si incontinentia a quauis opinione dimouet: aliqua incontinentia studiosa est/ quemadmodum apud

Sophoclem in Philoctete: laudatur Neoptolemus / quia non persisterit in ijs que suaserat Ulisses: ob
mentiendi dolorem. ¶ Secundo captio sophistica: quedam dubitatio est: quotiẽs sophiste quedam ad-
mirabilia / preterq; opinionem inferre volunt redarguendo: vt cum redarguerint scioli videantur / et
acuti. et factus paralogismus dubitationem reliquit: nam ligatur mens cum minime persistere velit:
quia conclusio ipsa non placet / sed longius ꝓgredi nõ valet: quia rationẽ ipsam diluere nescit. at qui
huiusmodi dubitationem egreditur: non iccirco sit incontinens. ¶ Tertio. si incontinentia a quauis
opinione dimoueret: eueniret aliqua ratione vt imprudentia cum incontinentia virtus esset. nam qui
vtramq;: et imprudentiam / et incontinentiam haberet: contraria iis que existimat / ob incontinentiam
ageret: at imprudẽs existimat bona esse mala: et ea quidem bona que mala putat: nõ esse agenda. aget
autem ea quia incontinens / et non mala. est itaq; imprudentia cum incontinentia: vt quedam virtus.
9 ¶ Quinta dubitatio. Utrum intemperatus incontinente sit deterior. et videtur incontinens deterior
esse. Nam qui persuasus agit / voluptatesq; sequitur / atq; eligit: melior / minusq; malus est / eo qui non
persuasus agit sed ob incontinentiam. nam qui persuasus agit facilius curari potest: quippe cum illi
possit dissuaderi. at incontinens non persuasus agit / obnoxiusq; est prouerbio: quo dici solitum est:
quid insuper bibere opus est / cum strangulat aqua? enimuero si intemperanti persuasum non esset ea
esse agenda que agit: dissuasus tandem desisteret. at vero incontinenti persuasum iam est ea non esse
agenda que agit ⁊ nihilominus alia agit q̃ sit persuasus. deterior igitur intemperato: ipse incõtinẽs.
10 ¶ Sexta dubitatio. Utrum continentia / et incontinentia: circa vniuersa / circa que et virtus versent.
id autem non videtur. Nam nullus esset absolute incontinens: quandoquidem incontinentias omnes
habet nemo. atqui quosdam dicimus simpliciter / absoluteq; incontinẽtes. non ergo continentia / et in-
continentia: circa vniuersa circa que et virtus / versantur. Et tales quedam hac in materia difficul-
tates irrepunt: quarum nonnulle diluende sunt / alie vero relinquende. nam recta dubitationis solu-
tio: veritatis inuentio est.

Cap. III.

Primum itaq; considerandum est: si incontinentes / scientes agant necne: et quo-
11 nam modo scientes. Deinde circa que sit incontinens ponendus / et continens:
vtrum circa voluptatem omnem atq; dolorem / an circa definitas quasdam vo-
luptates / atq; dolores? Et vtrum idem sit: an diuersus: cõtinens / atq; constans? Simi-
liter et de ceteris que ad hanc attinent cõtemplationem. Est autem considerationis ini-
tium / vtrum continens et incontinens / ijs circa que versantur differant / an modo. dico
autem hoc pacto vtrum incontinens ex eo solum sit incõtinens: quia circa hec versatur /
an non: sed ipso modo / an vtrisq;. Deinde si continentia / et incontinentia sint circa vni-
uersa: necne. Neq; enim circa omnia versatur is / qui est incontinens absolute: sed circa
ea circa que est intemperans. neq; simpliciter sese habet ad illa. esset enim incõtinentia /
ac intemperantia idem: sed hoc modo. Nam ille quidem eligens ducitur: putans sem-
per oportere / persequi voluptatem presentem. incontinens autem non putat quidem:
12 persequitur tamen. ¶ Si itaq; vera sit opinio sed non scientia / qua transgredientes in-
continenter homines agunt: nihil refert ad rationem. Nonnulli namq; eorum qui opi-
nantur non ambigunt: sed arbitrantur exacte se scire. ¶ Si igitur opinantes ex eo quia
remisse credunt magis q̃ sciẽtes / contra suã agent existimationem: nihil differet ab opi-
nione scientia. Sunt enim qui non minus opinioni sue / q̃ alij sue scientie credunt: vt
ex Heraclito patet. ¶ Sed cum dupliciter dicatur scire (Nam et is qui scientiam qui-
dem habet non autem vtitur ipsa: et is qui vtitur / dicitur scire) hec inter sese different:
habentem inq̃ scientiam at non contemplantem / et habentem ac cotemplantem: age-
re ea que agere non oportet. hoc enim videtur absurdum. sed non si non agat contem-
plando. ¶ Preterea cum propositionum duo sint modi: nihil prohibet vt quispiam
agat contrarium eius quod scit / si habeat quidem vtrasq;: vniuersali tamen / et non
particulari propositione vtatur. Nam ea que aguntur: singularia sunt. Differt autem
et ipsum vniuersale. nam aliud est in ipso / aliud in re. Ut omni homini sicca condu-
cunt. et hic est homo. vel siccum est quod est tale. sed si hoc sit tale: aut non habet / aut
non operatur. Magna igitur per hos emerget vtiq; differẽtia modos / atq; adeo vt hoc
quidem modo non absurdum esse / alio vero modo mirabile videatur. ¶ Preterea fit vt
homines scientiã habent / alio modo q̃ nuper diximus. Nam in habẽdo quidẽ / sed non
vtẽdo differentẽ cernimus habitũ: vt quispiã et habeat quodãmodo et nõ habeat ipm.
qualis est dormiens / et furens / ac ebrius. At hoc modo disponuntur ij qui sunt in per-
turbationibus constituti. nam ire et cupiditates veneree / ceteraq; similia: corpus etiam
manifeste permutant. atq; nonnullos et in furorem / ac insaniam adigunt. patet igitur

dicendum eſſe incontinentes perinde ſeſe habere atq; hi ſunt affecti. Dicere autem eas
ſententias que a ſcientia proficiſcūtur/ nullū eſt ſignum. eteni ij qui ſunt in hiſce ꝑtuba-
tionibus cōſtituti/ demōſtrationes/ ⁊ carmina dicūt Empedoclis. Et qui primū diſcūt/
nectunt quidē oratiōes: ſed nōdū ſciūt. oportet eni ipſorū inſideāt mēti: ad quod tēpore
opus eſt. Quare putandū eſt/ vt hiſtriones poemata recitant: ſic et incōtinēter agentes
ſentētias dicere. ¶ Inſuper et hoc modo quiſpiam naturaliter inſpexerit cauſam. Opi-
nionum eni alia eſt vniuerſalis: alia de ſingularibus eſt/ quibus iam ipſe preſidet ſenſus.
atq; cū ex ipſis ratio fuerit vna: anima cōcluſum ipm incōtēplandis quidē dicat: in agē-
dis autem rebus cōtinuo agat neceſſe eſt. Nam ſi omne dulce guſtare oportet/ ⁊ hoc eſt
dulce vt vnū quid ſingulariū: is hoc ſimul et agat qui poteſt nec ꝓhibetur/ neceſſe eſt.
Cū igitur vna quidē vniūſalis ineſt opinio guſtare vetans. alia vero dicit/ omne dulce
voluptatē afferre: et hec inſuper hoc eſſe dulce: hec operatur/ atq; ineſt forte cupiditas.
illa quidem hoc fugere dicit: cupiditas aūt ducit. mouere enim partes ſingulas poteſt.
Quare fit vt a ratione quodāmodo/ et opinatione incōtinenter agatur: non tamē per ſe
contrarie/ ſed per accidens. cupiditas enim recte rationi: ſed non opinatio aduerſatur. 13
¶ Quare et propter hoc belue: non ſunt incōtinentes: quia non vniuerſalem exiſtima- 14
tionem/ ſed ſingulariū imaginotionem/ atq; memoriam habent. ¶ Quomodo autem
ſoluitur ignoratio/ ac rurſus fit incōtinens/ ſciens: eadem eſt ratio/ ⁊ de ebrio et dormiē-
te: et non eſt huius propria perturbatiōis: quam quidem a naturalibus audire oportet. 15
¶ Cum autē vltima propoſitio rei ſit ſenſibilis opinatio/ atq; actuū domina: hanc incō-
tinens aut habet dum eſt in perturbatione: aut ſic habet vt in habendo non ſit ſcire: ſed
dicere/ perinde atq; temulentus Empedoclis carmina profert. Et quia terminus extre-
mus non eſt vniuerſalis: nec ad ſcientiam vt vniuerſalis attinere videtur. atq; id accide-
re videtur quod Socrates querebat. non enim ea que proprie ſcientia videtur eſſe pre-
ſente/ fit perturbatio nec ipſa ob perturbationē diſtrahitur: ſed ſenſitiua. De his igitur
ſi ſciens inq; incontinens/ an non ſciens: et quonam modo ſciens incōtinenter agat: tot
a nobis ſint dicta.

Heraclitus ¶ Tertij capitis note. ¶ Heraclitus Epheſius odio vanitatis hominū permotus: vitam in montibus
Democritus agebat/ et cōtinuo miſerias hominū deplorabat. et contra: eorū meras inſanias/ meraq; deliramenta:
Iuuenalis continue Democritus ridebat. de quibus Iuuenalis.
Laertius

Iam igitur laudes/ ꝙ de ſapientibus alter
Ridebat: quotiens a limine mouerat vnum/
Extuleratq; pedem. flebat contrarius alter.
Mirandum eſt vnde ille oculis ſuffecerit humor.
Perpetuo riſu pulmonē agitare ſolebat
Democritus: q̄q̄ non eſſent vrbibus illis
Pretexta/ et trabee/ faſces/ lectica/ tribunal
Ridebat curas/ necnon et gaudia vulgi.

Heraclitus iuuenis ſe nihil ſcire dicebat: factus aūt vir ſe nihil ignorare. autor eſt Laertius. ¶ Dif-
fert autem et ipſum vniuerſale. Nam aliud eſt vniuerſale in ſe id eſt ſecundum ſeipſum conſideratum
et ſola mentis cogitatione. et aliud eſt vniuerſale in re id eſt vniuerſale rebus ipſis applicatum. fieri
enim poteſt vt agnoſcas in ſe vniuerſale omnem numerum duorum circunſtantium et ab eo equalita-
te diſtantium eſſe medietatem et ignores ipſum in re. vt ꝙ 29 ſit medietas 22 et 26 ſimul iunctorum. eſt
enim vniuerſale in ſe vt numerus formalis et in ſola mente exiſtens. et vniuerſale in re vt numerus re-
bus applicatus ¶ Non tamen per ſe contrarie. vt facta opinione/ ratiocinationeq; rationis: nihil tur-
pe admittendum/ hoc turpe/ hoc non admittendum. et ratiocinatione ſenſus omne dulce guſtandum
hoc dulce/ hoc igitur guſtandum. neq; propoſitio propoſitioni neq; aſſumptio aſſumptioni/ neq; con-
cluſio concluſioni proprie eſt contraria vt notū eſt. ſed ſi ratiocinatio ſenſus ita eſſet: omē turpe perpe-
trandum id eſt turpe id igitur eſt perpetrandū ratiocinatio ratiocinationi eſſet per ſe cōtraria ¶ Sub
particulari: ſingularem comprehendimus. ¶ Non modo vitant autores dicere que falſa ſunt: ſed ⁊ ea
que videntur abſurda. vt abſurdum videtur ꝙ quis ſciat vniuerſale/ et particulare: et nihilominus
agat contra huiuſmodi ſcientiam/ atq; iudicium. quamuis ex eius libertate/ abſolute poſſit. ¶ Deſi-
nente perturbatione/ atq; corporis motione: potentie ſuis officijs/ ſuiſq; functionibus relinquuntur
apte: vt poſtq̄ fumi et vapores in ebrio reſederint: efficitur ſui compos. ¶ Quāuis ligetur recta opi-
nio vniuerſalis in incontinente: tanto magis ligatur ſingularis: que domina eſt ad agendū.
¶ Tertiū cap. tribus cōcluſionibus/ vno correlario/ et vna queſtione partitū eſt.

Tertij Capitis cōmentarius ad litterā. ¶ Prima cōcluſio. Incōtinens abſolute/ neq; circa omīa 11
verſatur: neq; incōtinēs dicitur qr ſimpl'r circa aliqua ſit. Que primū cōſideranda ſunt: hec ſunt. vtrū
incōtinētes: ſcientes agant/ necne. et ſi ſic: quo modo ſciētes. circa que cōtinens/ et incōtinēs ponēdus
eſt: vt vtrū circa voluptatē oēm/ atq; dolorē: an potius circa quaſdā definitas/ determinataſq; volup-

tates:et circa definitos/determiātosq; dolores. vtrū cōtinens/et constans idē:an diuersi sint. et cetera
id genus questionū:que huius discipline contēplatiōib9 cognata/affiniaq; sunt.et nostre cōsideratio-
nis initiū auspicabimur:an cōtinēs/et incōtinēs per ea ipsa differant: circa que ꝟsant/an sese habēdi
modo. vt vtrū incōtinens eo solo sit incōtinēs:q2 circa hec versatur/an nō:sed q2 hoc modo versat/aut
vtrisq;:ꝙ sit circa hec/et versatur hoc modo.et vtrū cōtinentia/et incōtinētia circa omia versent. Sed
statim incōtinēs absolute:nō videt circa omia versari.nā solū circa ea versat:circa que est intēperās.
intemperās aūt non circa omia est neq; incōtinēs ideo dicitur:ꝙ simpl'r circa illa versat. nā incōtinē-
tia/et intēperantia idē esset. Verū eo dicit incōtinēs:ꝙ circa hec/et illo modo se habeat. intēperās enī
eligens ducit:putās semꝑ expedire presentē sequi voluptatē:incōtinēs aūt nō id quidē putat:ꝓseqtur
12 tamen ¶ Secūda cōcl'o. Nihil refert ad rationē/ atq; ad ea que intēdimus:an opinio vera sit/an sciē-
tia:qua transgrediētes hoīes incōtinēter agunt ¶ Primo quidē.q2 nōnulli eorū qui opinātur:nō am-
bigunt sed arbitrant se exacte scire. ¶ Secūdo.q2 si opinātes ex eo ꝙ remisse credūt:magis q̄3 sciētes
contra suā agent existimationē:nihil differt in hoc ab opinione scientia. nā ꝓfecto sunt:qui nō minus
sue opinioni q̄3 alij sue scientie credūt: vt ex Heraclito notū esse potest.non igitur ad questionē/referre
putandū est:an scientiā/an opinionē verā habentes:transgrediātur/peccētq; incōtinentes. ¶ Tertio.
cū scire dupliciter dicatur:et actu/et habitu(nā tam is qui scientiā habet quidē at ea nō vtitur: q̄3 qui
ea vtitur/scire dicitur)et hec longo interstitio inter se distent: habentē sc3 scientiā at non contēplantē:
ea agere que non oportet:et scientiā quidē habentē et cōtemplātem idētidem ea agere que nō oportet.
nam hoc videtur absurdū:illud vero non.nihil enī absurdū videtur scientiā habentem/sed non cōtem-
plantem:ea agere que non oportet.nihil igitur vetat dicere scientē.incōtinēter agere. ¶ Quarto.duo
sunt ꝓpositionū modi:et vniuersalis/et particularis.quēadmodū et duo sciēdi modi in vniuersali sc3/
et in particulari. at nihil ꝓhibet vt quispiā vtrasq; has ꝓpositiones habens/ agat cōtrariū eius quod
scit: vniuersali ꝓpositione vtens/eāq; cōtemplās:nō aūt vtens particulari.nā ea q̄ agūtur/ singularia
sunt.nihil igitur ꝓhibet eū etiā qui scientiā actu habet:incōtinēter agere.item differentias habet ipm
vniuersale.nā aliud est secundū seipm cōsideratū:aliud vero singulari applicatū. vt omni homini sic-
ca conducūt si absolute cōsideratur.et omni homini sicca conducūt:et hic est homo/omni homini sicca
couducunt:hoc aūt est siccū sic cōsiderātes singulari applicamus. Et si vniuersale tale sit: vt singulari
cōparatū sit:aut quis tale vniuersale non habet ipm quidē actu cōtemplans:aut nō operatur.ipm aūt
vniuersale secundū se habere atq; operari nihil prohibet. et magna admodū differentia per hos duos
vniuersalis modos emergit:adeo vt vniuersale primo modo sciendo/actuq; cōtemplando incōtinēter
agere nihil incōmodi/absurdiq; videatur: secundo aūt modo sciendo/atq; cōtemplando agere: mira-
bile videat. ¶ Quinto. fit iterū vt quis alio q̄3 dictū est modo scientiā habeat.nā habitu sciens/scien-
tiamq; habendo/et nō vtendo:differentias habet.et fit vt quis quodāmodo habeat ipam/et quodāmo-
do non habeat.quis enī liberū habet hmōi habitū vt vigilās/et omni perturbatiōe vacuus:et quis li-
gatum/ipeditūq; vt dormiēs/furens/et ebrius:quo modo et scientiā habētes possumus astruere ipos
delinquere incōtinētes.nā qui ꝑturbationibus agūtur: perinde ac furentes/ atq; ebrij disponūtur. nā
ire/cupiditates veneree/⁊ cetera id gen9 similiū ꝑturbationū:corpus etiā perq̄3 manifeste permutāt:
et nōnullos in furore/insaniāq; adigunt.non ergo inmerito astruendū est:incōtinentes perinde se ha-
bere/atq; qui superioribus ꝑturbatiōibus sunt affecti. Et ꝙ incōtinentes eas sententias dicant que a
scientia ꝓficiscūtur:eos liberū habere sue scientie vsum/nullū signū est ¶ Primo.q2 qui in ebrietate/
et in manifesta insania sunt cōstituti:demōstrationes/et carmina dicūt Empedoclis ¶ Secūdo. quia
qui primū discunt:orationes nectūt/sententiasq; dicunt.at nondū tamē ipsi sciunt. verū eniuero opor-
tet vt eorū bene insideāt menti:ad quod tēpore opus est. Quapropter ita putandū est/incōtinēter agē-
tes sententias depromere:perinde atq; histriones poemota recitant. ¶ Sexto. si naturalē causam in-
cōtinentie ꝑspexerimus:facile notū erit quod querimus. Opinionū enī alia vniuersaliū est/et alia sin-
gulariū/ quibus iam ipe presidet sensus. et cū in cōtemplatiuis ex vniuersali et singulari/ vna ratio-
cinatio fit: vt anima id quod cōclusum fuerit dicat/acceptetq; necesse est/ ita in agendis ex vniuersali
et singulari/ratiocinatione cognita:quod cōclusum est vt agat ipse si potest/et nō ꝓhibeat:oportet. vt
si in agendis quis cognoscat oīs dulcis gustū ꝓsequi oportere:et hoc esse dulce: vt is simul/ cōtinuoq;
hoc dulce prosequat si potest/nec ꝓhibeatur:necesse est. Cū ergo vna erit vniuersalis opinio agere ve-
tans: vt que dicit nullū dulce gustare oportere:⁊ altera dicit omne dulce delectabile esse/⁊ insuper hoc
esse dulce:secundū vltimā fiet opatio/ atq; huius dulcis ꝓsecutio. et illa forte est que a cupiditate na-
scitur.et prima idē dulce nō gustare/atq; fugere dictabat:sed cupiditas vincit.mouere enī partes vel
singulas potest. Quo fit vt quodā modo a ratiocinatione/ac opinione incōtinenter agat: vt ea quā su-
scitat cupiditas.et ea opatio/et recta ratio per se cōtrarie nō sunt/sed per accidēs. sed cupiditas recte
rationi aduersat:nō aūt ipa opinatio. ¶ Correlariū. Unde euenit: vt belue incōtinētes nō sint.nā vni-
13 uersalem existimationē non hūt:sed solū singulariū imaginationē/ac memoriā. ¶ Questio: Cū omis
14 incōtinens/in ꝑturbatione sit ignorās:quo pacto igitur illa ignoratio soluitur/ fitq; iterū sciens. Re-
sponsio. Eadem est ratio vt de dormiente/et ebrio.neq; ratio ꝓpria/peculiarisq; huius perturbationis
15 habetur:sed quedā cōmunis/que quidē ratio a naturalibus requireuda est. ¶ Tertia cōclusio. Quo-
dāmodo recte euenit quod Socrates inuestigabat: vt presente sciētia nō fiat incōtinēs. nā cū recte ra-
tionis vltima ꝓpositio/ac opinatio rei sit singularis/atq; eadē actionū domina:aut hanc incōtinēs in
perturbatione nō habet:aut sic eam habet vt ligata/ꝯpeditaq; sit/neq; sit eam in habendo scire/ sed di-
cere:perinde atq; temulentus Empedoclis carmina profert. ⁊ quia etiā in agēdis vltimus terminus/
vltimaq; propositio nō est vniuersalis/neq; ad scientiā eque et vniuersalis ꝑtinere videt:euenit igitur
quodā modo recte quod Socrates inuestigabat.nam ea scientia(que ꝓprie sciētia est)presente:non fit
pertubatio/neq; ob ꝑturbationē distrahit:sed singularis/sensitiuaq; quedā. Sed de his an sciēs incō-
tinens sit/an vero non sciens/et quo nam pacto sciēs incontinenter agat:tot a nobis dicta satis sint.

Trum autem sit aliquis incōtinēs absolute/an aliqua ex parte sint Cap. IIII. 16
v omnes. ⁊ si sit: in quibusnā sit/dicendū deinceps est. Patet igitur cōtinētes atq;
constantes: et incōtinentes ac molles circa voluptates/doloresq; versari. Quoniā autē
eorū que voluptatē efficiunt alia sunt necessaria: alia per se quidē expetibilia sunt/ exu-
perationē autē habent. atq; necessaria quidē dico: que ad ipm pertinēt corpus: alimētū
inq;/veneris vsum/et huiusmodi cetera: circa que tēperantiā/intēperantiāq; posuimus.
non necessaria vero/per se autē expetibilia victoriā/ honorē/diuitias/ et que sunt similis
generis: que bona sunt/et delectant. Eos quidem qui in his preter rectā rationē que est
in ipsis/exuperant: absolute quidē incōtinētes nō dicimus. sed hec addētes pecuniarū
incōtinentes/et lucri/et honoris/et ire dicimus: vt diuersos/⁊ similitudine nomē idē ha-
bentes. vt homo qui ludo in olympico vicit. Cōis eni ratio parū ab illius ratione ꝓpria
differebat. attamen erat diuersa. atq; huius signū est illud. nā incōtinētia quidē nō solū
vt delictū: sed etiā vt quoddā aut simplr/aut aliqua ex parte viciū vituperatur. At horum
nemo. Eorū autem qui circa corporis voluptates versantur: in quibus temperantē/in-
temperantēq; ponimus qui non eligendo/sed preter electionē ac mentē: efficientiū q̄dē
voluptatē exupatiōes persequitur/dolorē aūt inferentiū fugit: famis/sitis/ estus/frigo-
ris: et oīm que ad tactū/gustūq; pertinent: is non additiōe circa hec inq;(vt circa iram)
sed absolute solum incōtinēs dicitur. Cuius hoc indiciū est. circa nāq; has voluptates/
et non circa vllā illarū intēperantes dicūtur. et ꝓpterea in eodē incōtinentē ponimus et 17
intēperantē/et cōtinentē ac temperantē. ¶ Sed illorū neminē q̄ circa voluptates easdē
quodāmodo/doloresq; versantur. ¶ Atq; sunt quidē hi circa hec eadem: sed non eodē
modo. sed illi quidem eligunt: hi vero non eligunt. ¶ Quapropter potius eū intempe-
rantem dixerimus qui non cupiens/aut remisse exuperationes voluptatū persequitur/
ac mediocres fugit dolores/q̄ hunc qui ob vehemētes cupiditates eadē agit. quid eni
faceret ille si cupiditas adueniret ingens: et circa rerū necessariarū indigentiā vehemēs 18
dolor? ¶ Cum aūt cupiditatū ac voluptatū/ alie genere sint honeste/studioseq;: alie nō
sint (eorū eni q̄ voluptatē efficiūt / quedā expetibilia sunt natura: quedā hisce cōtraria:
quedam media: queādmodū prius distinximus: vt pecunie/lucrum/ honor/victoria) in
omnibus talibus atq; mediis non ex eo vituperantur homines/quia his afficiūtur/ cu-
piunt atq; amant: sed ob modū: et quia exuperant. Quapropter qui preter rationē aut
vincūtur aut sequūtur quippiā eorū que natura sunt honesta/et bona non laudātur. vt
ii qui circa honorem magis q̄ oporteat student: aut erga filios/et parētes. Etenim bo-
na sunt hec: et laudantur qui circa hec student. attamē est et in iis exuperatio quedam:
si quispiam (vt Niobe) et aduersus deos cōtenderet: aut sic erga patrem afficeretur: vt
Satyrus ille qui patris amator appellabatur. insanire namq; nimium videbatur. Circa
igitur hec nulla est prauitas: propterea quod vnūquodq; per se (vt diximus) natura est
expetibile. exuperationes tamen ipsorū improbe sunt/ac fugiende. Similiter nec incō- 19
tinentia. eteni incōtinentia non solum est fugienda: sed etiam vituperanda. ¶ Ob per-
turbationis autem similitudinē adiungentes singula/incōtinentiā circa vnūquodq; di-
cunt: vt malū medicū/aut malū histrionē: quē absolute nō dicerent malū. vt igitur neq;
hic absolute dicit malus/quia nō est viciū quicq; ipsorū: sed rationū cōparatione simile:
sic et illic solam existimandū est incōtinentiā et cōtinentiā esse que in iis est circa que tē-
perantia / intēperantiaq; versatur. circa aūt irā per similitudinē dicimus. Quapropter
et ipsam addentes/incōtinentē dicimus ire queādmodū et honoris et lucri.

¶ Quarti capitis note. ¶ Triplicia sunt efficientia voluptatem. quedam turpem vt ea que exupera-
tiones voluptatum efficiūt. quedam necessariam vt cibus et potus et venerea iis qui ad ꝓlem lege sunt
sociati. quedam honestā et per se expetibilem potius q̄ necessariam. vt honor/ victoria/gloria/ diui-
tie his qui illa vt oportet sequuntur. prime infime sunt et fugiende. tertie/ honeste sunt et magis ex-
petende. secunde vero medie/ et sequende quidem non tamen tam honeste q̄ necessarie. necessitas enim
vltima bonorum conditio. Et re vera bonas voluptates diducere possemus in vtiles et necessarias.
quales sunt gustus et tactus. i delectabiles/quales sunt honores/glorie et similia. et honestas quales
sunt ee que operationes sequūtur virtutū. et ille dumtaxat sunt animi. sed de voluptatibus posterius
¶ Preter rectā rationē que in ipsis est. Propriū est oīm incōtinentiū et absolute et cū addito rectā ha-
bere rationē (nam nondū corrupti sunt) sed ob fortē cōcupiscētiam faciūt oppositū eius quod ex recta
ratione rectoq; iudicio iudicant esse faciendū ¶ Incōtinens habet cōcupiscētias fortes ad turpes de-
lectationes ꝑtrahentes vt ad crapulandū scortandū/mecandū. sed illa sunt semꝑ malitie cōmixta. q̄re

non solum vt delictũ vel peccatũ sed vt quodãmodo viciũ. cõcupiscẽtia aũt honoris vel glorie nõ trahit ad aliquid malicie cõnexũ sed solum peccatur ꝙ plusꝗ̃ oportet. vituperatur igit̃ vt delictũ non aũt vt viciũ. ¶ Niobe vxor fuit Amphiõis Thebani/quondã vana tumiditate numinũ cõtẽptrix. de qua Ouidius sexto sue metamorphosis. ¶ Satyrus amore patris (vt volunt) plane furebat. ¶ Similiter nec incõtinentia. simili modo nec incõtinẽtia absolute est circa hec/ vt neqꝫ circa hec est prauitas.
¶ Quartũ cap. quattuor cõclusionibus partitũ est.

16 Quarti capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Absolute cõtinens/et incõtinens: circa eas voluptates/ac tristitias que in gustu/tactuqꝫ sunt versant̃. Utrũ aliquis absolute dicat̃ incõtinẽs an omnes secundũ partẽ atqꝫ secundũ quid: et si absolute incõtinẽs/circa que versatur postea determinatio suscipienda erat. Et id in primis notũ est: cõtinẽtes/atqꝫ cõstantes: itidẽ incõtinẽtes/ ac molles circa voluptates/tristitiasqꝫ versari. et quoniã efficientiũ voluptatẽ: quedã sunt necessaria/ceu que ad ipm corpus attinent/ vt alimentũ ad salutẽ/⁊ veneris vsus ad sobolem/et similia eiusmodi/ que circa temperantiam/intẽperantiãqꝫ posuimus. alia vero nõ necessaria sunt/sed expetibilia quidẽ per se sũt: vt victoria/honor/diuitie/et que eiusce generis existũt. q̃ bona quidẽ sunt/atqꝫ oblectãt/et vtraqꝫ exuperare queũt. Sed eos qui circa victoriã/honorẽ/diuitias/et cetera id genus preter rectã rationẽ exuperant: non absolute incõtinẽtes dicimus/sed pticulas adijcimus: et eos pecuniarũ incõtinẽtes/lucri incõtinẽtes/honoris/ireqꝫ incõtinẽtes dicimus: quasi ab absolute incõtinẽtibus/diuersi sint. sed quadam similitudine idẽ nomẽ sortiẽtes: quẽadmodũ homo/et homo qui in certamine vicit olympico. vbi cõmunis ratio/a ꝓpria ratione parum differt: attamen altera est: restat igitur vt circa ea voluptuaria/ voluptatẽqꝫ efficiẽtia que necessaria sunt: absolute cõtinens/incõtinẽsqꝫ statuatur. Secundo. Adhuc eius rei id signũ est ꝙ incõtinẽtia nõ modo vt delictũ/sed etiã vt quoddã aut simpliciter/ aut aliqua ex parte viciũ vituperatur. nemo aũt ob honoris/ victorie/lucri et similiũ perturbationẽ/hoc pacto vituperatur: sed is qui circa eas corporis voluptates detinet̃: in quibus tẽperantẽ/intẽperantẽqꝫ locam⁹. qui quidẽ non eligendo sed preter electionẽ/mentisqꝫ deliberationẽ exuperationes eorũ: que voluptatem efficiunt/ꝓsequitur. et cõtra: famis/sitis/estus/frigoris/similiũqꝫ oĩm (que ad gustũ/tactũqꝫ ptinent) dolorẽ inferentũ exuperationes refugit. et is non additione quadã vt is qui circa iram/ et honorẽ: sed absolute dũtaxat incõtinens dicitur. cuius rei iterũ id indiciũ est: ꝙ solũ circa gustus/tactusqꝫ voluptates: intẽperantes dicimus. at cõsentiunt omẽs tẽperantẽ/ac cõtinentẽ: et intẽperantẽ/ac incõtinentẽ circa eadem existere. nõ igitur ab re cõtinentẽ/atqꝫ incõtinentẽ circa easdem voluptates atqꝫ dolores: gustus scꝫ ac tactus collocauimus.

17 ¶ Secunda cõcl'o. Temperantẽ/ac intemperãtem neutrũ talẽ dicimus propterea ꝙ circa easdem voluptates/ ac tristitias versatur. Nam et intẽperantes et incõtinẽtes circa hec eadẽ sunt: verũ non eodẽ modo. nam intẽperantes eligũt: incõtinentes vero non eligunt. quo fit vt eum potius dixerimus intẽperantẽ: qui aut non cupiens/aut remisse quidẽ cupiens: exuperationes voluptate querit/mediocresqꝫ dolores ⁊ horret/et fugit: ꝗ̃ qui ob vehemẽtes cupiditates ipa eadẽ agit. quid eni faceret intẽperans: si cupiditas ingrueret ingens/ et circa indigentiã necessariarũ

18 rerum vehemens dolor? ¶ Tertia cõcl'o. Circa rerũ honestarũ cupiditates/ suas oppositas/ atqꝫ medias: nõ statuitur incõtinẽtia. sunt eni cupiditatũ/voluptatũqꝫ: alie genere honeste/ atqꝫ studiose: alie inhoneste: alie medie. nam eorũ que voluptatẽ efficiunt: quedã natura expetibilia sunt: vt honor/ victoctoria/parentes liberi: quedã opposita/naturaqꝫ fugienda: et quedã media. vt diuitie/ lucrũ: vt prius quodamodo distinximus. ⁊ in omnibus que voluptatẽ efficiũt natura quidẽ expetibilibus et medijs: non iccirco vituperant̃ homĩes quia ijs afficiant̃/ea cupiant/ac ament: sed ob modũ/quia scꝫ et cupiẽdo/et amando exuperãt et perinde qui preter rõem eorũ amore succũbunt/ vincũturqꝫ preter rõem/ et prosequũtur que honesta/bonaqꝫ sunt: non laudantur. vt ij qui circa honorẽ magis ꝗ̃ oportet student/ aut circa filios et parentes. hec eni et bona sunt/et qui circa hec mediocriter studẽt laudatur. attamẽ in his exuperatio quedã cõtingit. vt si quispiã ob filiorũ amorẽ aduersus deos cõtenderet: vt Niobe. aut si quis ita erga patrẽ afficeretur: vt Satyrus ille qui patris amator/hinc appellatus est: qui plane nimium insanire videbatur. attamen circa hec nõ est viciũ/prauitasqꝫ. nã vnũquodqꝫ per se vt diximus natura est expetibile. verũtamẽ exuperationes eorũ improbe sunt/ac fugiende. non igit̃ circa ea

19 incõtinentia est. nam incõtinẽtia nõ solũ fugienda: sed etiam vituperãda est. ¶ Quarta cõclusio. Secundũ vnũquodqꝫ predictorũ: quadã perturbationis similitudine/⁊ singulorũ facta additione incõtinẽtes dicere solemus. Nam secundũ vnũquodqꝫ predictorũ voluptatẽ afferẽtiũ ⁊ nõ necessariorũ quidem: sic dicimus incõtinentẽ: vt dicere solemus malũ medicũ/et malũ histrionẽ. at non absolute malũ medicũ/aut malũ histrionẽ malũ esse diceremus. nam non est viciũ cuiusqꝫ ipoꝝ: sed rationũ cõparatione quiddã simile. igitur neqꝫ hic absolute ꝯtinẽtiã aut incõtinẽtiã existimare oportet: nisi in ijs circa que tẽperantia/intemperantiaqꝫ versatur. sed circa iram/honorem/lucrum/et similia: per similitudinẽ dicimus incõtinentẽ. iccirco dicimus incõtinentẽ ire/incõtinentẽ honoris/et lucri/et siles hmõi.

20 Cum autem quedã/natura voluptatẽ efficiant: quorũ alia simpliciter/ Cap. V. alia generibus animaliũ voluptatẽ/atqꝫ hominũ afferunt/quedã nõ natura: sed partim ob morbos/partim ob cõsuetudinẽ/ partim ob naturas prauas delectẽt licet et circa horũ singula similes habitus cernere. Dico autẽ ipos imanes: vt mulierem illam quã grauidas rescindentẽ/ fetus deuorare aiunt: aut qualibus ferunt nonnullos circa pontum efferatos homines delectari. quorũ alios inquiũt crudis/ alias humanis carnibus gaudere/alios suos filios ĩ cõuiuijs comedẽdos mutuo dare/ aut id quod de Phalaride dicit̃. atqꝫ hi quidẽ sunt habit⁹ ferales. Alij aũt quibusdã ob morbos/ et ob insaniã fiũt. vt qui mactauit matrẽ/atqꝫ comedit: quiqꝫ cõserui iecur item comedit. Alij

ſunt ex morbo/vel ex cõſuetudine: vt euulſiones pilorũ/et vnguium eſus/et carbonũ/et terre: et inſuper venereorũ habitus maribus. Alijs enĩ natura: alijs ex conſuetudine accidunt. vt ijs qui a pueritia cõſueſcunt. Quibus igitur cauſa eſt natura: eos nemo dixerit incõtinẽtes: quẽadmodũ neqꝫ mulieres: ꝙ venerẽ non agant ſed patianꝰ: pari modo neqꝫ eos qui ob conſuetudinẽ/morboſue ſe habẽt. Igitur ſingula quidem horũ habere extra fines eſt vicij: quẽadmodũ et ipſa feritas. Habentem autem vincere aut vinci/non eſt ea que abſoluta eſt ꝯtinẽtia aut incõtinẽtia: ſed ea que per ſimilitudinẽ dicitur. Quẽadmodũ et is qui circa iram ſic ſe habet: dicẽdus eſt cũ affectu/⁊ nõ incõtinẽs abſolute. 21
¶ Omne namqꝫ viciũ exuperans et dementia/et timiditas/et intẽperantia/⁊ acerbitas: aut eſt ferale/aut ex morbo. Nam qui talis eſt natura vt vniũſa formidet: etiã ſi obſtrepuerit ſorex: timidus eſt timiditate ferali quidam etiam muſcipulã ob morbũ pertimeſcebat. et dementiũ qui natura quidẽ ratione carent/ ſenſuqꝫ tantũmodo viuũt/ĩmanes ſunt. quales nõnulle nationes ſunt longe habitantiũ barbarorũ. Qui vero non natura/ſed ob morbos vt cõmitialẽ/aut inſaniã: ij ſunt morboſi. fieri autẽ poteſt vt horũ aliqua quiſpiam interdũ habeat tantũ: ſed nõ ſuperetur. vt ſi Phalaris puerũ ꝓcupiens comedere ſeſe detineret: aut ab nefanda libidine abſtineret. Fit etiam vt non ſolũ habeat/verum etiam ſuperetur. Ut igitur ⁊ prauitatũ ea quidem que eſt humana/abſolute dicitur prauitas: alia vero cũ additione (feralis inꝗ̃/ aut ex morbo) et non abſolute: ſic et incõtinentia alia eſt feralis: alia ex morbo. Abſolute aũt ea eſt ſola que intẽperantie humane non egreditur fines. Perſpicuũ igitur eſt incõtinẽtiam et cõtinentiã in ijs eſſe dũtaxat: circa que intẽperãtia/tẽperãtiaqꝫ verſatur: et in ceteris ſpeciẽ aliam incõtinẽtie eſſe que quidem: non abſolute/ſed per tranſlationẽ incõtinentia dici ſolet.

Pontus
Danubius
Eſſedones
Hircani
Caſpij
Bactriani
Meſſagete
Seianus
Bactri
Ouidius
Phalaris
Parhillus
zeno

¶ Quinti capitis note ¶ Circa pontũ/Danubiũ/et pleriſqꝫ alijs in locis legũtur fuiſſe feri. nã Eſſedones populi/ Danubij accole parentũ et ꝓpinquorũ funera: victimis/ et feſto cõuentu familiariũ celebrant. cadauera aũt laniata/ et pecorũ viſceribꝰ imixta obſonando/epulãdoqꝫ cõſumũt. capita vero auro/argentoqꝫ ornata ꝓ poculis habent. Hircani/ Caſpij ⁊ Bactriani canes ad id officij domi educant: vt illis mortuos deuorandos/laniandoſqꝫ prebeant. Indorũ Meſſagete ꝓpinquos/cognatoſqꝫ cũ ad multã ſenectutẽ ꝑuenerũt/ vel aliquo caſu/morti ꝓpinquant: iugulatos/ante magno epularũ apparatu alijs edulijs mixtos comedunt/ aiuntqꝫ id facere ꝙ peſſimã hominũ fortunã exiſtimẽt a vermibꝰ deuorari. Seianus canes ſanguine paſcebat hũano: quo aduerſus hoſtes in bello ſeuiores eſſent. Bactri ad belli vſum carnibus humanis nutriũt canes/et illis in cibũ obijciunt ſenes. Et hec omĩa immania/feraqꝫ ſunt. ¶ Phalaris Agrigẽtinus Sicilie tyrannus tormentorũ imanitate gaudebat et immania patrare. de quo Ouidius.

Et Phalaris tauro violenti mẽbra parhilli
Torruit: infelix imbuit actor opus.

zenonem tormentis enecauit/ et multa huiuſmodi crudelia facta ¶ Aut ab nefanda libidine. nefanda nõ fanda. ꝙ nefas ſit nõ modo talia patrare: ſed ⁊ noĩare. noĩat enĩ Ariſtoteles ea dũtaxat fera: q̃ horrorem nõ nimiũ ingerũt nominata. ab alijs autẽ abſtinet: vt que infanda ſint qualia fabule de Paſiphae et pretidibus/que nullus honeſtus ob horrorẽ noĩat. et ſacra abſtinẽt eloquia/ſatiſqꝫ ſit noſſe: propter illa mundũ ſemel periiſſe: ignẽ/picem/et ſulfur de celo pluiſſe/et ſe deum manifeſtũ prebuiſſe vindicẽ.
¶ Pilorũ euulſiões. ſunt qui ꝗ̃primũ iraſcũtur pilos ſibi vellitãt/crineſqꝫ furioſorũ more diſrũpunt.
¶ Sorex/mus. ¶ Muſcipula/tendiculũ capiendorũ muriũ. ¶ Morbus cõmitialis quo ſubito tentati cõcidũt: aliquãdiu mortuis ſimiles: qui et Herculeus morbus/et epilepſia dicitur. ¶ Et in ceteris ſpeciem aliam incõtinẽtie. Earũ incõtinẽtiarũ quedã eſt incõtinẽtia cũ adiũcto humana. Alia vero cũ adiecto incõtinentia feralis. ſed viciũ ferale longe deterius fugibiliuſqꝫ ꝗ̃ feralis incõtinẽtia. a quo vtroqꝫ qui vere bonus eſt et ſolus potens det reſpirare mundum.
¶ Quintũ cap. duabus cõcluſionibus partitũ eſt. 20

Quinti Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõcluſio. Circa ea delectabilia que preter/cõtraqꝫ naturã ſunt: minime ſumenda eſt incõtinentia. Nam voluptatẽ efficientiũ: quedã eam natura efficiunt. et horũ quedã ſimpl'r/omĩbuſqꝫ animalibus: porro quedã pluribus animaliũ generibus/ atqꝫ hominibus: quedã hoĩbus ſolũ voluptatẽ afferunt. alia vero nõ natura/ ſed preter naturã voluptatẽ efficiunt. et horũ quedam ob morbos: quedã ob conſuetudinem: quedam vero ob prauas cõplexiones/ atqꝫ naturas. et in his omĩbus huiuſmodi ꝯtra naturã delectabilia: relinquũt ſimiles habitus/ habitꝰ dico vnde ĩmanes/feroſqꝫ dicimus. vt mulierẽ illã quã grauidarũ aluos reſcindentẽ/ fetus deuoraſſe dicunt: ĩmanem dicimus. atqꝫ eos qui talibus oblectarentur/ qualibus ferunt nonnullos circa pontũ efferatos homines delectari. quorum aiunt alios crudis/alios humanis carnibus gaudere/ac veſci: alios in cõuiuijs: filios ſuos mutuo epulandos dare. aut quod de Phalaride narratur. ⁊ hi omẽs habitus ſunt ferales/ĩmaneſqꝫ. quos quidã ob morbos/et ĩſaniã incurrũt: vt is qui matrẽ mactauit/atqꝫ comedit. pariter et is: qui cõſerui ſui iecur mandit. et quidã eiuſmodi feros habitus ex morbo: alij ꝓ cõſimiles ex cõſuetudine trahũt. vt pilorũ euulſiões/ vnguiũ/carbonũ/terre eſus/inſuper et maſculorũ nefanda libido. quidam vero natura fera hos cõſequũtur: et alij eoſdẽ/atqꝫ cõſimiles cõſuetudine. vt ij qui a pueritia ꝯſueſcũt. at vero eos q̃bus natura fera eiuſmodi delectabilia ꝓſequendi cauſa eſt: nemo

dixerit incontinentes. vt neq; mulieres continentes ꝙ generatiōis opus nō agāt sed patiant̃. id enī il-
lis natura astringēte/ꝓuidenteq; ↄuenit. Neq; silꝛ modo eos incōtinentes dicimus: qui ob cōsuetudi-
nem/morbosq; talia sequunt̃. nā qui ex cōsuetudine/aut morbo singula horū ꝓsequunt̃: extra fines est
vicij/quēadmodū et ipsa feritas. incōtinentia autē/vicioꝝ limites nō excedit. circa igit̃ ea delectabi-
lia minime incontinentia sumēda est. et tales ↄcupiscentias habentē/aut vincere/aut vinci: neq; abso-
lute continentia aut incōtinentia est: tametsi silr̃itudine quadā dici nichil referat. quēadmodū is q̄ cir-
ca irā ita se habet dicend⁹ est: cū affectu/ipsiusq; perturbatiōis nois expressione continēs/aut inconti-
21 nens: et non absolute continēs/aut incōtinēs. ¶ Secūda cōclusio. Quedā incontinētia feralis/et q̄dā
ex morbo dicēda est. Nā oē exuperās viciū/oīsq; modū humanū supexcedēs prauitas: vt exuperās de
mentia/timiditas/intēperātia/crudelitas et ita secundū alias malicias: aut feralis est/aut ex morbo.
Nā qui talis est natura: vt vniuersa formidet etiā si obstrepuerit sorex timid⁹ est timiditate ferali. ve-
rū etiā et quidā ob morbū/muscipulā pertimescebat. et sunt quidā dementiū/ qui natura ratiōe carēt:
ac sensu tantūmodo viuūt. et hi quidē immanes sunt: quales nōnulle natiōes longe habitantiū barba-
roꝝ sunt. q̄ vero crudelia quedā tentāt ob morbos: vt ob cōmitialē/aut insaniā: ij morbidi feri sunt. At
fieri potest vt aliquis horū immanū nonnulloꝝ appetitū habeat: sed nō superet̃. vt si Phalaris pueꝝ
mandare percutiēs: sese cōtineret/aut a nefanda libidine abstineret. fieri etiā contra potest vt non solū
talē habeat appetitū: verū etiā superet̃. igitur vt sola prauitatū/que humana est absolute prauitas di-
citur/et alia nō absolute sed cū additione quadā vt prauitas feralis/prauitas ex morbo: ita par/cōsen
taneūq; est/vt incontinentia que humana non est: quedā quidē feralis/et quedā ex morbo dicat̃: et ea
sola absolute dicatur incontinētia/que delectabiliū humane intemperantie fines/modūq; nō egredi-
tur. Sed iā satis perspicuū euasit/simpliciter cōtinentiā ac incōtinentiā in ijs dūtaxat reperiri: circa
que temperātia/intēperantiaq; versat̃. et in ceteris aliū cōtinentie modū/atq; speciē esse: q̄ nō absolu-
te quidē incōtinentia/sed similitudine/translatitieq;: incōtinentia dici solet.

22 Ost hec autē et minus esse turpē ire/q̄ꝫ cupiditatū incontinētiā Cap. VI.

p

ostendamus. ¶ Ira namq; aliqua ex parte et nō perfecte rationē audire videt̃:
perinde atq; veloces ministri/qui quidē anteaq̄ꝫ totū id audierint quod dicitur/
excurrunt: deinde in agendo aberrant. canes etiā anteaq̄ꝫ cōsiderēt: si sit amic⁹/ si tantū
pulsauerit hostiū/latrant. Sic et ira ꝓpter caliditatē/ celeritatēq; nature/ audita quidē
ratione/non precepto aūt audito ad ipsā ꝓperat vltionē. ratio nāq; vel imaginatio con-
tumeliā/aut paruipensionē esse ostendit. illa autem ac si ratiocinatione facta concluserit
oportere tali bellū inferre: statim insurgit. At cupiditas si solum dixerit ratio aut sensus
hoc afferre voluptatē/pergit ad fruendū. Quare ira quidē sequit̃ quodāmodo rationē
cupiditas autē non sequit̃. turpior igit̃ est. nā incontinens quidē ire a ratione quodam-
modo vincitur: cupiditatis autem non a ratione sed a cupiditate. ¶ Preterea magis est
ignoscendū: si quispiā naturales appetitiōes sequatur. quippe cum et cupiditates tales
sequenti/que sunt omnib⁹ cōmunes/et quoad cōmunes sunt: venia magis detur. At ira
atq; acerbitas magis est naturalis/q̄ꝫ ee cupiditates que exuperant/et que non sunt ne-
cessarie. Ut qui se excusabat ꝙ patrē pulsaret. et hic enī dixit suum patrē pulsabat/et ille
suū: et hic etiā (ostenso puero) cū vir fuerit/me pulsabit. est enī nobis gentile. Et qui tra-
hebatur a filio/sistere iubebat in hostio: et se enī patrē eousq; traxisse dicebat. ¶ Preter-
ea iniusti magis sunt ij qui magis occulte procedūt/ac insidias faciūt. atqui iracundus
igitur non insidias facit/nec ira: sed est manifesta. cupiditas autem contra quemadmo-
dum venerem aiunt. Nam ipsam dolos nectere dicunt. et Homerus baltheū ipsi tribuit
in quo fraudem etiam inesse dicit.

Frausquoq; inest: que prudentem persepe fefellit.

Quare si cupiditas magis sit iniusta q̄ꝫ ira: et incōtinētia q̄ est circa ipsā: turpior erit ea
que est circa irā: et absolute incontinētia/atq; quodā modo viciū. ¶ Insup nemo vtitur
libidine dolēs. sed qui facit per irā/dolens omnis facit: qui vero exequit̃ libidinē/id fa-
cit cū voluptate. Si igit̃ ea sūt magis iniusta quibus irasci magis iustū: et incontinētia
ꝓfecto que fit ob cupiditatē/magis erit iniusta. non est enī in ira libido. Incontinentiā
igitur circa cupiditates/turpiorē esse incontinentia circa irā: et continentiā atq; inconti
nentiā circa corporis cupiditates voluptatesq; versari/ex ijs que diximus perspicuum
23 iam euasit. ¶ Harū autē ipsarū differentie sūt sumēde. Nā (vt ab initio dixim⁹) alie sunt
humane ac naturales et genere/et magnitudine: alie ferales: alie ob labefactatū princi-
pium/atq; morbos emergunt. Circa aūt harū tantūmodo primas: tēperantia / intēpe-
rantiaq; versat̃. Quapropter et feras nec tēperatas nec intēperatas nisi ꝑ trāslationem
dicimus: et si quo omnino aliud gen⁹ aīaliū ab alio differt petulantia coitu/voracitateq;
Nō enī habēt electionē/nec rationē. sed dimote sunt a natura: perinde atq; hoīes ij qui

**ſunt mente capti atq̃ inſani. ¶ Feritas autē minus eſt malũ/ꝙ viciũ: ſed terribilius eſt. 24
Nō eni corruptũ eſt id quod eſt optimũ: vt in hoīe. ſed nō habet. Fit igit̃ perinde atq̃
ſi quiſpiā inanimatũ cũ aīato cōpararet/ vtrũ ſit peius. Semp̃ eni prauitas eius quod
non habet principiũ min⁹ nocere poteſt. at mens principiũ. Perinde eſt igit̃ atq̃ ſi quiſ-
piam iniuſtitiā ad iniuſtũ hoīem ꝯpararet. eſt eni vtrũq̃ aliquo modo pei⁹. homo nāq̃
mal⁹ milies plura mala/ꝙ fera facere poteſt.**

¶ Sexti capitis note. ¶ Ratio nāq̃ vel imaginatio. q2 nō ſemp̃ ꝓ veritate ſed opiniōe/ imaginatiōeq̃ iraſcimur/ nō ſemp̃ iuſte ſed etiā nōnũꝙ iniuſte. ¶ Si ſolũ dixerit ratio aut ſenſus. ꝙuis etiā aliquo pacto non oſtēderit. atq̃ ita eſt/ vt puer eni non facile illudit̃ ſed celeriter probabili ducit̃ argumento: cupiditas ad ſolũ nomen procurrit aut ꝙ primũ audito noīe fugit. ¶ Dicunt̃ he voluptates humane genere: quādo eius generis voluptatũ ſunt/ quas hō natus eſt cōcupiſcere. mādere eni pueros/ carbones/ et perſegmenta vnguiũ: non homini ſua natura cōpetit/ neq̃ ad illoꝝ voluptates nat⁹ eſt/ naturaue trahitur. ¶ Perinde eſt igit̃. Perinde eſt cōparare feritatē ad ferā et iniuſtitiā ad hoīem iniuſtũ. Et vtrũq̃ (iniuſtitia inꝙ et iniuſt⁹ homo) aliquo modo deterius feritate et fera. quādoquidē mal⁹ iniuſtuſq̃ homo milies plura mala ꝙ fera facere poteſt.

¶ Sextũ cap. duabus concluſionibus/ et vna differentia partitum eſt.

Sexti capitis Cōmētari⁹ ad litterā. ¶ Prima concluſio. Incōtinentia ire/ minus ꝙ cupiditatum 22
turpis habet̃. ¶ Primo. quia ira aliquo pacto rationē audit/ ꝙuis īperfecte: et haud ſec⁹ ꝙ veloces miniſtri qui priuſꝙ id totũ quod illis mandat̃ audiāt: excurrũt/ et ſubinde in agēdo aberrāt. aut perinde ac canes/ qui priuſꝙ conſiderēt an amic⁹ ſit ꝗ obſtrepuerit/ foreſue pulſauerit: allatrāt. ita quoq̃ et ira ꝓpter celeritatē/ feruorēq̃ nature audita ratione: ſed p̄cepto haud ꝗdē expectato ꝓperat ad vltionem. ratio eni/ aut imaginatio ire: cōtumeliā aut paruipenſionē eſſe oſtēdit: at illa ꝓtinus ac ſi ratiocinatione cōcluſerit tali iniurianti repugnandũ eſſe/ bellũq̃ inferendũ: illico inſurgit. cupiditas vero ſi ſolũ in mentē/ cogitatũq̃ venerit: aut ſenſus quicꝙ afferre voluptatē dixerit/ affeſtinat ad fruitionē. igit̃ audit/ ac ſequit̃ aliquo pacto ira rationē: cupiditas aũt nō ſequit̃. ergo cupiditatũ incontinentia/ ꝙ incōtinētia ire, turpior eſt. Incōtinēs eni ire quodā modo a ratiōe vincitur: incōtinēs aũt cupiditatis nō a ratiōe ſed a ſua vincitur cupiditate. ¶ Secũdo. magis illi ignoſcēdũ eſt: qui naturales appetitiones ſequit̃. nā ille qui tales cupiditates ſequitur que omnibus communes ſunt/ et quatenus communes ſunt/ magis venia dignari ſolet. atꝗ ira/ ireq̃ excādeſcētia magis naturalis eſt: ꝙ ille exuperātes libidinũ ꝑturbatiōes/ et ꝗ minime neceſſarie ſũt. quod exēplo ꝓdidit ille ꝗ ſeſe excuſabat ꝙ ſuũ patrem pulſaret: nā et hic (īquit) patrem ſuũ pulſabat/ et ille ſuũ/ et hic etiā (oſtēſo puello) dũ adoleuerit vir: me ipſe pulſabit. hoc eni nobis gētile/ hereditariũq̃ eſt. et alter qui cũ a filio ꝓtrahebat̃: in hoſtio ſiſtere iubebat. nā eouſq̃ ſe patrē traxiſſe dicebat. incontinēs igit̃ ire magis venia dignus/ ac min⁹ turpis eſt ipō cupiditatũ incontinente. ¶ Tertio. ij magis iniuſti ſunt qui magis occulte ꝓcedũt/ inſidiaſq̃ moliuntur. at nec iracundus/ nec ira inſidias tendũt: eſt eni aperta. cupiditas aũt cōtra: occulta eſt/ molituraq̃ inſidias: quēadmodũ Cyprigenā venerē aiunt. nā (vt dicunt) dolos nectit ipſa ven⁹. et Homerus baltheũ veneri tribuit: in quo fraudē etiā ineſſe dicit. inquit enim.

Fraus quoq̃ ineſt adimens longe mentem ſapienti.

quare ſi cupiditas magis ꝙ ira iniuſta eſt: merito euenit vt cupiditatũ icōtinētia turpior ipā ſit/ ꝙ icontinētia ſit ob irā. imo vero cupidinũ incōtinentia: abſolute incōtinētia/ et quodam modo viciũ eſt. ¶ Quarto nemo vtitur ꝓcacitate dolens. at vero oīs ꝗ per irā quicꝙ agit: dolēs agit. ꝯtra vero/ libidinē/ ꝓcacitatēq̃ exequēs: cũ voluptate exequit̃/ atq̃ gaudet. ſi ergo ea magis iniuſta ſunt/ ꝗbus magis iraſci iuſtũ eſt: voluptatũ ꝑfecto incōtinentia magis iniuſta erit. nā ꝓperā cũ voluptate agit. at in ira nulla adeſt ꝓcacitas/ nullaq̃ voluptas libidinis. cōſtat ergo circa cupiditates/ incōtinētiā turpiorem eſſe: ꝙ circa irā. et ex ijs que iā quoq̃ dicta ſũt ſimplicit̃ incontinentiā circa corporis illecebras/
voluptateſq̃ verſari: iā ſatis euaſit ꝑſpicuũ. ¶ At voluptatũ differentias hic parũper iterũ reſumere 23
par eſt. Nā ab initio determinatiōis huiuſce rei dictũ eſt: earũ quaſdā eſſe humanas ac naturales genere quidem et magnitudine/ et alias ferales eſſe: quarũ ꝗdā ob obleſũ tũ ꝯplexiōis/ tũ ratiōis principiũ ꝯtingũt/ ꝗdā ob morbos/ et ꝗdā ob ꝯſuetudinem: et ſolarũ primarũ temperātiā/ intemperātiāq̃ eē et hinc quoq̃ fit/ vt neq̃ feras tēperatas/ neq̃ intēperatas eſſe niſi trāſlatitie dicam⁹: quāuis prorſus aliquo aliud aīaliũ gen⁹ ab alio genere differat: vt cōtumelia/ ſalacitate/ edendiq̃ voracitate. nā neq̃ electionē/ neq̃ rationē habent: ſed a natura et electiōe/ et ratiōe capte ſũt/ penituſq̃ exortes: ꝑinde atq̃
hoīes ꝗ mente capti ſũt/ atq̃ inſani: ſua inſania/ electiōe/ rationeq̃ ſpoliant̃. ¶ Secũda ꝯcluſio. Aialiũ 24
feritas min⁹ malũ eſt ꝙ humanũ viciũ: ſed terribili⁹ ꝗddā eſt. Nā in feris aīalibus corruptũ non eſt id quod eſt natura optimũ: quēadmodũ in prauo hoīe corruptũ eſt. nā animal ferũ id optimũ natura non habet. fit igitur vt cũ feritas vicio cōparatur: perinde ſit/ atq̃ ſi quiſpiā inanimatũ cum aīato conferat vtrũ ſit pei⁹. ſemper enim prauitas eius quod non habet principiũ: minus nocere poteſt. mēs autem quoddā principium eſt. rurſum cum comparatur feritas vicio: perinde eſt/ atq̃ ſi quiſpiā iniuſtitiā ad iniuſtũ hoīem ꝯferat. eſt eni vtrũq̃ quodāmodo peius: hic cōſuetudine/ hec natura. iniuſtitia deterior feritate/ iniuſtũ ipſa fera. hō nāq̃ mal⁹ milies plura mala ꝙ fera/ facere poteſt. terribilē tamē eſſe animaliũ feritatem: ſatis ꝯſtat. eſt itaq̃ notũ animaliũ feritatem minus malum eſſe ꝙ humanum vicium: ꝙuis terribilius

**It aũt vt circa voluptates doloreſq̃ ꝑ tactũ/ guſtũq̃ et cupiditates Cap. VII 25
f ac fugas/ circa ꝗ verſari tēperātiā et intēperātiā pri⁹ eſt definitũ: ita ſeſe habeat
quiſpiā/ vt aut ſuperet̃ ab yſipſis que pleriq̃ ſuperāt hoīes/ aut ſuperet ea ipſa**

a quib⁹ pleriq₃ vincunt. Atq₃ si circa voluptates ita sese habeat: primo quidē modo incontinens est: secundo autē cōtinens. Sin circa dolores/ primo quidē modo mollis est secundo aūt ꝯstans. In horū autem medio plurimorū hominū habitus collocant: etsi
26 ad deteriores magis declināt. ❡Quoniā autē quedā voluptatū sunt necessarie/ quedā non necessarie: et vsq₃ ad quēdā terminū: exuperatiōes vero defectionesue nō sūt necessarie. Et simili modo res sese habet et in cupiditatibus/ atq₃ doloribus. qui voluptatum exuperationes/ aut exuperātes voluptates ob electionē atq₃ ob ipas/ et ob nullā rē aliā inde ꝓuenientē persequit: intēperans est. hunc enī non penitere necesse est. quare est incurabilis. quē enī nō penitet/ is est incurabilis. Qui vero deficit: opposit⁹ est. Atqui qui
27 inter hos medius collocat: tēperans est. ❡Similiter intēperās est/ et qui (nō quia vincit/ sed ob electionē) dolores corporis fugit. Eorū aūt qui nō eligūt/ ali⁹ ob voluptatē: alius ob eius fugā doloris/ qui a cupiditate ꝓuenit/ ducit. Quare inter sese differūt. cuilibet enī deterior esse videbitur: si quis nō cupiens/ aut remisse/ quippiā ageret turpe: q̄ʒ vehementer cupiens: et si nō irat⁹ pulsaret/ q̄ʒ cōcitatus ira. quid enī ageret: si esset in ꝑturbatiōe? quapropter intēperans incōtinente deterior est. at eorū quos diximus / alter
28 mollitudinis magis subijcitur speciei: alter est incontinēs. ❡Atq₃ incontinēti q̄dē continens: molli vero cōstās opponitur. Constātia namq₃ in resistendo: continentia vero in
29 superando ꝯsistit: suntq₃ diuersa resistere ac superare: sicut haud vinci/ ⁊ vīcere ❡Qua-
30 propter et continentia magis/ q̄ʒ ꝯstantia est expetēda ❡Qui aūt aduersus/ que pleriq₃ resistunt et possunt/ deficit: is mollis est atq₃ delicijs defluens (delicie nāq₃ sunt mollitudines quedā) qui quidē vestē trahit: ne subeat laborē tollēdi/ ⁊ cū imitet egrotātē: se ne
31 putat miserū esse/ qui misero siīis est? ❡Siīiter res sese habet/ et circa cōtinētiā et incōtinentiā. Nō est enī mirū si quis a vehementib⁹ exuperātibus/ aut voluptatib⁹ / aut doloribus vincit: quin ignoscēdū est si resistēs vincit tādē. vt Theodecti poete Philoctetes/ a serpēte morsus. Aut Carcini Cercyon in Alope: et vt hoīes ij/ qui detinere risū enitentes accumulatū illū effundūt: vt accidit Xenophanto. Sed/ si quis ijs quibus multitudo resistere potest: succūbit/ et non aduersari potest: nō ob generis naturā aut ob morbum: qualis est mollitudo que regib⁹ Scitarū inest ob genus: et vt femella a maris di-
32 stat natura. ❡Videt aūt et is qui est ad iocū ꝓpēsior/ intēperās esse: est tamen mollis. Nam iocus relaxatio est: siquidē requies est. qui vero ad iocū ꝓcliuis est: ex ijs est qui ī
33 hac exuperant. ❡Atqui incontinentie alia est temeritas/ alia infirmitas. Quidā enī deliberatione facta/ non ꝯsistūt in ijs que statuerūt ob perturbationē: quidā ex eo quia nō consultarūt/ a ꝑturbatiōe ducunt. Sūt enī qui ante sentiētes et ꝓuidentes: ac seipos rationeq₃ excitantes/ nō superant a perturbatiōe: siue voluptatē id quod mouet/ siue dolo-
34 rem efficiat: perinde atq₃ pretitillati non titillant. ❡Maxime aūt celeres/ ac biliosi atra bili: temeraria incōtinētia sūt incōtinētes. Illi enī velocitatē: hi ob vehemētiā/ nō expectant rationē: ex eo quia ipsius sunt imaginationis sequaces.

❡Septimi capitis note. ❡Ii qui inter ꝯtinentes et incōtinentes ꝯtinent: sunt q̄ superāt voluptates a quibus vincunt incōtinentes: sed vincūt a voluptatib⁹ quas vincūt/ superātq₃ ꝯtinētes. Ii tamē ad deteriorē partē magis declināt/ appellātur q₃ ideo poti⁹ incōtinentes: c̄uis parti videant habere vtrūq₃ Et inter mollē/ et ꝯstantē: sunt qui vincūt dolores a quib⁹ vincunt molles: sed vincunt a dolorib⁹ quos superant ꝯstātes. et parti cōstantes/ partimq₃ molles esse vident/ sed deterioris partis nomē poti⁹ sibi vendicant/ mollesq₃ appellantur. ❡Incurabile/ difficile curabile. ❡Alope Cercyonis filia ex qua et Neptuno natus est Hippothoon. luctat⁹ pater diu/ ferre stuprū filie/ tādem impatientia vict⁹ doloribus succubuit. ❡Xenophantus in ꝯuiuio cū luctat⁹ voluisset risū detinere/ copiosissime effudit. vt nostri de philemone aiūt quē imoderatū risū abstulisse ferunt. paratas enī ficos atq₃ in cōspectu positas asello cōsumēte puellū vt illū abigeret inclamauit. qui cū iā comestis oībus superuenisset: quoniā (inq̄t) tā tardus aduenisti da nūc merū asello. ac vrbanitatem dicti crebro anhelitu cachinnoꝝ ꝓsecut⁹/ ridēdo defecit. ❡Titillat quis: cū leui tactu inhorrescit/ quē subide refugit/ risuq₃ plerūq₃ soluit. ❡Sub incōtinentia temeraria/ et infirma: mollitiem temerariam / pariter et infirmā intelligimus.

❡Septimū cap. octo ꝯclusionibus/ quattuor diffinitionibus et vno correlario partitum est.

25 Septimi capitis Cōmētari⁹ ad litterā. ❡Diffinitiōes. Incōtinēs est q̄ a voluptatib⁹ gust⁹/ tactusue superat: quas pleriq₃ superāt. Cōtinens est qui gust⁹/ tactusue voluptates superat: a quib⁹ pleriq₃ superant. Mollis est q̄ a gustus/ tactusue doloribus superat: quos pleriq₃ superāt. Constās vero: qui gustus/ tactusue superat tristitias: a quibus pleriq₃ superant. Nā fit vt circa voluptates/ atq₃ tristitias per gustū pariter et tactū acceptas/ circa hoꝝ sensuū illecebras/ atq₃ circa eos quos hoīes refugiunt dolores (circa que oīa temperantiā/ intemperātiāq₃ versari prius definitū est) quispiā ita sese ha-

beat: vt ab ijs ipsis superetur quas pleriq̃ superãt/aut eas superet a quibus pleriq̃ superant. si circa
voluptates ita sese habeat: primo modo incõtinẽs est: secũdo aũt modo ꝯtinẽs. sin vero circa tristitias:
primo quidẽ modo mollis est: secũdo aũt modo ꝯstans. et inter hos plurimoꝝ hoĩm habitꝰ cõtinentur:
q̃uis ad deteriores partes declinent/ac ꝓlabant. ¶ Prima cõclusio. Intẽperãtia lõge deterior est ipa 26
incõtinentia. Nã voluptatũ gustus/tactusq̃ quedã sũt necessarie: sed vsq̃ ad quendã terminũ/ certãq̃
mensurã: quedã nõ necessarie vt exuperationes/ atq̃ defectiões. exuperatiões enĩ defectionesue neces=
sarie non sunt. et vt de voluptatibꝰ: ita est et de earũ doloribꝰ. et qui voluptatũ exuperatiões: imo ipas
exuperãtes voluptates ob electionẽ/atq̃ ob eas ipsas neq̃ ob aliud quicq̃ inde ꝓueniẽs ꝓsequit: intẽ=
perans est. q̃ aũt ob electionẽ/et ob eas ipas nec ob aliud quicq̃ ꝓsequit voluptates: eũ facti non peni=
tet. quẽ aũt nõ penitet: is incurabilis est. intẽperãs igit incurabilis est. at incõtinentẽ (ꝑturbatiõe seda
ta) et penitet et curabilis est. igit intẽperantia longe deterior est/ipa incõtinentia/ qui vero ex electiõe
deficit/atq̃ ob eas ipsas: voluptates refugit: insensibilis est/intemperãtiq̃ oppositꝰ. ⁊ inter hos intẽ= 27
perantẽ scilicet/et insensibilẽ: mediꝰ tẽperãs collocat. ¶ Secũda cõclusio. Nõ modo intemperãs incõ=
tinentie/sed et molli: deterior est. Nã intẽperans est q̃ nõ quia a ꝑturbatione / sed q̄ ob electionẽ ipsam
dolores corporis refugit. sed eorũ qui non eligũt quidã ob voluptatẽ vt incõtinens/et quidã ob fugam
doloris qui ex cupiditate ꝓuenit: ducit/ vinciturq̃. quare intemperãs / et incõtinens/et mollis inter se
differunt. at cuilibet is deterior esse videbit: qui aut nõ cupiẽs/aut remisse cupiens quippiã agit turpe
q̃ si vehementer cupiens id admitteret. vt deterior esse videbit si quis non iratus/alterũ pulsauerit: q̃
si id egerit/ira ꝯcitatus. quid enĩ tũ ageret si in ꝑturbatiõe esset. est igit intẽperãs: ⁊ incõtinente/ ⁊ mol 28
li deterior. eorũ enĩ quos diximꝰ alter mollitudinis speciei subijcit/et alter incontinens est. ¶ Tertia
ꝯclusio. Cõtinens incõtinenti/et ꝯstãs molli opponit: et sunt ꝯtinentia/ et cõstantia diuersa. Continen=
tem incõtinenti et cõstantẽ molli oppositũ esse: statim notũ est. nã cõtinens vincit / incõtinens vincit. et
cõstans resistit: mollis succũbit/atq̃ superatur. et quia ꝯtinentia in superãdo ꝯsistit/ ⁊ ꝯstãtia in resistẽ
do: et superare/et resistere diuersa sunt: vt vincere et nõ vinci: sũt igitur cõtinentia/et cõstãtia diuersa.
¶ Correlariũ. Quo fit vt cõtinentia magis q̃ ꝯstãtia: expetenda sit. Nã vincere q̃ nõ vinci prestabi= 29
lius est. ¶ Quarta ꝯclusio. Mollis est qui aduersus ea aduersus que pleriq̃ resistũt et possunt succũ= 30
bit. Nã qui doloribꝰ succũbit aduersus quos et pleriq̃ resistũt/ ⁊ possunt: mollis est/deliciisq̃ defluẽs
delicie enĩ mollitudines quedã sunt: vt qui vestem trahit ne tollendi subeat laborẽ. qui cũ imitet egro=
tantem: non se putat esse miserũ/semꝑ quidem misero similis. mollis igit hisce succũbit aduersus que
pleriq̃ resistunt/possuntq̃. ¶ Quinta ꝯclusio. Nõ oĩs qui a voluptatibꝰ/aut doloribus/reluctatus vi= 31
citur: incõtinens/aut mollis est. Nã vt de ꝯstãtia et mollitudine ad dolores molestiasq̃ fugiendas ita
quoq̃ de cõtinentia et incõtinentia circa voluptatũ illecebras aut sequendas aut fugiendas. atq̃ mol=
litudo et cõstãtia non circa oẽs dolores molestiasq̃ versatur sed circa eas quas pleriq̃ vincũt et a qui=
bus etiã pleriq̃ vincunt. quare et circa cõsimiles voluptates cõtinentia atq̃ incontinentia. Nã si quis
a vehementibꝰ/exuperantibusq̃ voluptatibus/aut doloribus vincit: nichil mirũ est si neq̃ incõtinens/
neq̃ mollis est. verũ ignoscendũ est illi: si tandem reluctatꝰ vincit: vt Theodecti poete Philoctetes a
serpente morsus/aut Carcini Cercyon in Alope/et vt hoĩes ij qui detinere risũ enitentes/accumulati
us illũ effundũt: quod accidit Xenophãto. sed si quis ijs doloribꝰ quibꝰ multi resistere valent/ succũbit:
neq̃ aduersari potest nõ ob generis naturã/neq̃ ob morbũ: is incõtinens mollisue dici potest. ob gene=
ris quidem naturã dico: nã Scitharũ regibus quedã ob genꝰ mollitudo inest: quod vt femina a viri=
litate degenerat mascula. ¶ Sexta cõclusio. Qui ad iocũ ꝓpensior est: nõ intemperãs: sed mollis est. 32
Nã iocus quedã est laboris relaxatio. est eteni quedã a laboribus requies. at qui ad iocũ ꝓpensior ha=
betur: ex ijs est qui in hac laborũ relaxatione/requie/atq̃ fuga exuperant. est igitur ad iocũ ꝓpensior:
mollis/et non intemperãs. ¶ Septima cõclusio. Incõtinentie/et mollicie due sunt species: temeritas 33
scilicet/atq̃ infirmitas. Nã quidã deliberatiõe facta: in ijs ipsis que statuerũt/ob surgentem ꝑturba=
tionem nõ ꝑsistũt. et hi debiles/infirmiq̃ dicũtur. q̃dã vero ꝯtra: ob idipsũ q̄ nõ ꝓcõsultauerũt: a ꝑtur=
batione ducũtur/quos ⁊ temerarios appellamꝰ. Et sũt alij q̃ ante sentientes/ac ꝓuidentes: seipos/ra=
tionemq̃ excitant/atq̃ se premuniũt: neq̃ a ꝑturbatione vincunt/siue id quod mouet voluptatem/siue
dolorem efficiat. et hos nũc ꝯtinentes/nũc cõstãtes dicimꝰ: sil'es q̃dẽ illis qui ꝓtitillati non titillantur.
¶ Octaua ꝯclusio. Maxime celeres/quos et cholericos: et biliosi atra bili/quos et melãcolicos appel 34
lant: temeraria teneri solent incõtinentia. Nã illi ob velocitatem/et hi ob vehemẽtiã/q̄q̃ sint vehemẽ=
tis imaginationis sequaces: rationẽ nõ expectãt. incidũt igit hi vel maxime in temerariã incõtinẽtiã

numero 26 — T vero intẽperantẽ q̃dẽ nõ penitet: vt est dictũ. In electione Cap. VIII. 35
a — nãq̃ persistit. incõtinens autẽ facilis est oĩs ad penitentiam: quocirca nõ ita res
numero 9 — sese habet vt dubitauimꝰ. sed ille quidẽ incurabilis: hic aũt est curabilis. Viciũ
enim morbis est hisce persimile: aque intercuti inquã: et tabi. incõtinentia vero: morbo
comitiali. Eteni illud/cõtinua: hec non cõtinua est improbitas. ¶ Atq̃ omnino diuer=
sũ est genꝰ incõtinẽtie. atq̃ vicij. Viciũ enĩ latet. incõtinentia vero non latet. ¶ Horum 36
autẽ ipsorũ ij qui ante rationẽ ducunt: meliores ijs sunt/qui rationẽ quidẽ habẽt/nõ au
tem persistũt in ea. a minore nãq̃ perturbatiõe vincunt: et nõ absq̃ deliberatiõe: vt illi.
incontinens enim similis est ijs qui cito fiunt ebrij: et pauco vino/et pauciore q̃ pleriq̃.
¶ Patet igit incõtinentiã viciũ non esse: nisi aliqua ex parte fortasse. Nã hec quidẽ est 37
preter electionẽ: illud autẽ cũ electione. in actionibus tamen est similitudo: vt Demodo
cus in Milesios dixit. Milesij namq̃ insipientes quidẽ non sunt: ea tamen faciunt que

38 agunt insipientes.et incōtinentes iniusti quidē non sunt: iiuriā tamē faciūt. ¶Cū autē alter sit talis: vt nō ex eo quia est ipsi ꝑsuasū/exuperātes corporis voluptates/ preterꝗ rationē rectā sequat̄: alteri sit persuasum/propterea ꝙ talis est vt ipsas sequatur: illi quidem dissuaderi facile: huic aūt haud facile potest. Principiū enī ipsum/virtus quidem ɔseruat: vicium vero corrūpit. id autē gratia cuius/principiū est in actibus: perinde vt suppositiones ipse in mathematicis. Neqꝫ igitur ibi docendorum principiorū est ratio: neqꝫ hic. sed virtus aut naturalis/aut assuetudine parta: causa est opinandi circa principium recte. Talis igitur homo tēperans est. at cōtrarius est intēperans. Est autē quidā alius: ob perturbationē a recta ratione discedens. quē perturbatio vt non agat quidē vt recta ratio iubet: superat. vt sit autē talis/vt ipsi sit persuasū oportere persequi voluptates libere/tales non vincit. at hic est incōtinēs qui quidē intēperante melior est. Nec est absolute prauus. cōseruat̄ enī id in ipso/quod est optimū: principiū inꝙ ipsū. Ali⁹ autē est huic ɔtrarius: is qui persistit: et non ob ꝑturbationē a ratiōe discedit. Ex his igit̄ patet hunc quidē studiosū: illū aūt iprobū habitum esse.

¶Octaui capitis note. ¶Aqua intercus/Hydrops. ¶Tabes/pthisis/et est vlceratio pulmonis cū extenuatiōe totius corporis/et sanguinis excreatione.

¶Octauū cap. quattuor conclusionibus partitum est.

35 Octaui capitis Cōmētari⁹ ad litterā. ¶Prima ɔclusio. Intēperās: incōtinēte deterior est. ¶Primo. nā (vt iā quoqꝫ dictū est) intēperantē nō penitet/sed in electiōis voto persistit. at incontinēs omīs prōptus est ad penitentiā. est igit̄ intēperās: incontinente deterior. nō est igit̄ quēadmodū prius predubitatū fuerat. verū intēperās/incurabilis: et incōtinens curabilis est. ¶Secūdo. intemperātia viciū est hisce morbis assimile: aque scilicet intercuti/et tabi. incōtinētia vero morbo assimilat̄ comitiali. nā intemperātia/ɔtinua manet iprobitas: incontinentia vero cōtinua nō est. est igit̄ intēperātia: ꝙꝫ incontinentia deterior. ¶Tertio. incōtinentie/atqꝫ intēperātie oīno diuersū gen⁹ est. nā intēperantia latet: incontinētia vero aperta est. deterior aūt/curaqꝫ difficilior morb⁹ latens est. igit̄ intēperans: incōtinēte deterior est.

36 ¶Secūda ɔclusio. Incōtinentes temerarij: minus mali/minusqꝫ culpādi: incontinentibus infirmis. Nā infirmi qui rōnē habent/et in ea nō ꝑsistūt a minore vincunt̄ ꝑturbatiōe/et nō absqꝫ deliberatione. ratio enī atqꝫ deliberatio perturbationē iminuit. incōtinentes aūt temerarij a fortioribus vincuntur ꝑturbutionib⁹ ipremuniti/neqꝫ quidē rationē/neqꝫ cōsultationē prehabentes. sunt igit̄ incōtinentes temerarij min⁹ mali: et incōtinētes īfirmi/debilesqꝫ ꝑsimiles sūt ijs ꝗ cito fiūt ebrij: ⁊ pau

37 co vino/et pauciore ꝗdē ꝙꝫ pleriqꝫ alij. ¶Tertia ɔclusio. Incōtinentia non oīno viciū est: sed aliqua ex parte viciū. Nā incontinentia preter electionē est: viciū vero cū electiōe. at in actionib⁹ similitudo est: vt Demodocus in Milesios dixit. inquit aūt: Milesij eteni insipiētes quidē non sūt: ea tamen faciunt/

38 que faciunt insipientes. ita quoqꝫ et incōtinentes iniusti quidē non sūt: iniuriā tamen faciunt ¶Quarta conclusio. Incontinenti: ne voluptates sequat̄ facile dissuaderi potest/intēperato aūt haudquaꝙꝫ id facile fieri potest. ¶Nā ꝙꝫꝙꝫ incōtinēs talis est vt nō ob id ipsū ꝙ ipsi ꝑsuasū sit: corporearū voluptatū superabūdātias preter rectā rationē sectetur: intemperāti aūt ꝑsuasū sit/nichilomin⁹ facile incōtinenti dissuaderi potest: intemperato aūt id haudquaꝙꝫ dissuadebitur facile. Nā in incontinente principium sanū incolumeqꝫ est. in intemperante vero non. incolume enī principiū virtus ɔseruat: viciū vero corrūpit. at in actionib⁹ humanis principiū id gratia cui⁹/finisqꝫ: est perinde in agendis sese habēs/vt suppositiōes in mathematicis. vt enī in mathematicis nulla demonstrādoꝝ pricipioꝝ ratio est: itidem neqꝫ in agendis demonstrādi finis. sed virtus/aut natura/aut assuetudine parta: causa est circa idipsū principiū recte opinādi/qui aūt talē virtutē circa voluptates corporeas arcendas nact⁹ est: hō temperās est: et contrari⁹ intemperās. ast alius est qui ob ꝑturbationē a recta ratione discedit/ quē ꝑturbatio superat vt nō agat quēadmodū recta ratio iubet. Nō tamen ꝑuincit vt talis sit vt ei persuasū sit oportere libere et absqꝫ vlla perturbatione huiusmodi voluptatū illecebras persequi/et hic est incōtinens. et intēperato melior/neqꝫ absolute prau⁹. nā in ipso/quod optimū est saluat̄ ipm inquā principium/rectūqꝫ de fine iudiciū. facile igit̄ incōtinenti dissuaderi possūt voluptates: at intemperati haud facile. et ɔtrari⁹ incōtinēti is est qui persistit: neqꝫ ob ꝑturbationē quidē a ratiōis rectitudine discedit/estqꝫ is ɔtinēs. et ex his ꝑmanifestū euadit: ɔtinētis habitū studiosū esse: imꝑfectū quidē/et dispositionem quādā. incontinentis autem habitum esse improbum.

39 Querendū est aūt: vtrū is sit ɔtinens qui quauis in ratiōe/electioneue perstat: an is qui in recta ꝑsistit? Et vtrū is sit incōtinēs: qui nō ꝑmanet in quauis electione rationeue: an is qui persistit in ratiōe falsa/et electiōe nō recta: quēadmodū antea dubitauim⁹. An per accidēs quidē in quauis: per se autē in ratione vera/rectaqꝫ electione alter ꝑstat/alter nō ꝑstat? nā si quispiā hoc ob hoc expetit/aut sequitur: ꝑ se quidē hoc expetit atqꝫ sequit̄: ꝑ accidēs aūt ipsū prius. at quod est per se/id simpliciter esse dicim⁹. quare fit: vt aliquo ꝗdem modo quauis in opiniōe: absolute aūt Cap. VIIII numero 4 et numero 8

40 in vera: alter ꝑsistat/alter nō ꝑsistat. ¶Sūt aūt quidā in opiniōe ꝑsistētes: quos pertinaces appellāt. hi nō nisi cū difficultate dimoueri a sua sentētia possūt. Et simile quidē ꝗd habent cū ɔtinēte: sicut et ꝓdigus cū liberali: et audax cū confidēte. Sūt autē in multis

ab illo diuersi: cõtinẽs eni nõ mutat sententiã ob ꝑturbationẽ/atq; cupiditatẽ. nã cũ acci
derit/facilẽ sese offeret recta persuadenti. Illi vero nõ a ratione mutant̄. nã cupiditates
capiunt/atq; a voluptatib⁹ pleriq; ducunt̄. Sũt aũt ij pertinaces/qui sue sũt sentẽtie: et
qui sunt indocti/ac rustici. atq; sue sentẽtie hoies/ob voluptatẽ atq; dolorẽ sũt ꝑtinaces
gaudẽt eni vincẽtes si nõ e sua sentẽtia dissuasiõe vlla dimoueãt̄. et dolẽt/si sua sint irri-
ta/vt decreta. Quare poti⁹ sunt incõtinẽti/q̃ cõtinẽti similes ¶ Sũt etiã qui nõ ob incõ 41
tinentiã in sentẽtia nõ ꝑsistunt. Ut Neoptolem⁹ apud Sophoclẽ in Philoctete. quãq̃
ob voluptatẽ/non perstitit: sed honestũ. Erat eni honestũ illi vera loqui. ab Ulixe autẽ
fuerat illi ꝑsuasũ mẽtiri. Eteni nõ ois q ꝓpter voluptatẽ quippiã agit intẽperãs est/aut
prau⁹/aut incõtinens: sed q agit ob turpẽ. ¶ Cũ aũt sit et quidã talis/vt min⁹ q̃ oporte- 42
at corporis gaudeat voluptatib⁹/nõ ꝑsistẽs in ratiõe: inter hũc et incõtinẽtẽ/medi⁹ ipse
cõtinẽs collocat̄. Incõtinẽs eni nõ persistit in ratiõe: quia magis q̃ oportet voluptati-
bus delectat̄. hic vero nõ permanet: quia minus q̃ oportet eisdẽ gaudet. At cõtinẽs ꝑ-
stat: et ob neutrũ sententiã mutat. ¶ Oportet aũt si continẽtia sit studiosũ: habitus hos 43
vtrosq; ꝯtrarios/improbos esse: queãdmodũ et vident̄. Sed quia ꝑpaucis alter hoib⁹
inest/raroq; admodũ: fit vt tẽperantia soli ꝯtrariũ intẽperantie esse videt̄/sic et ꝯtinẽtia
soli incontinentie aduersari putatur. ¶ Atuero cum ob similitudinẽ multa dicantur: fa- 44
ctum est vt temperans per similitudinem continens dicatur. Continens eni talis est/vt
nichil preter rationem ob voluptatem corporis agat: et temperãs etiam talis est. sed il-
le quidem habet prauas cupiditates: hic autem non habet. Et hic quidem est talis/vt
non delectetur preter rationem: ille vero talis vt delectetur quidem: sed non ducat̄. simi
les etiam sunt incõtinẽs et intẽperans: qui quidẽ diuersi sunt. vterq; eni corporis sequit̄
voluptates. sed alter et oportere putat: alter non putat

¶ Noni capitis note. ¶ Qui expetit vinũ ob dulcedinẽ: ꝑ se dulcedinem expetit/ꝛ ꝑ accidens vinũ. ita
qui expetit aut cibũ/aut potũ honestatis gratia/neq; cupedia ducit̄/s; recta ratiõe/et hũc cibũ/et hũc
potũ existimat eẽ talem q secũdũ rectã rationẽ sumi possit: tametsi tal nõ sit/ꝓpter vim quandã latẽtẽ:
quã deliberãs ignorat/neq; scire potest (vt de Lotho apud Homerũ/et de vino in sacris litteris quod
nunq̃ gustauerat Noe) si cõtinens ꝑsistit in ꝓposito: hũc scilicet cibũ/aut potũ esse secũdũ rectã ratio-
nem sumendũ/et sumat: persistet ꝯtinens ratiõi false/et electioni non recte: non per se/sed per accidens
¶ Nonũ cap. sex conclusionibus partitum est.

Noni capitis Cõmentari⁹ ad litterã. ¶ Prima ꝯclusio. Cõtinẽs non in quauis ratiõe/atq; electio 39
ne cũ recta/tũ non recta: nisi secundũ accidẽs ꝑsistit/ꝑ se aũt in recta ꝑsistit. Hoc in loco querendũ esse
videbatur: vtrũ is continẽs sit q in quauis ratione/ac electiõe ꝑsistit: an is poti⁹ q ꝑsistit i vera. et vtrũ
is incontinens qui in quauis ratione/ac electione nõ perstat. an potius q perstat i falsa/atq; in electio
ne non recta. nã et id antea addubitatũ fuerat. Sed videt̄ cõtinẽs in electione recta/veraq; ratione per
se persistere: in falsa vero si ꝑsistere ꝑgat: non ꝑ se/sed ꝑ accidẽs. Nã qui vnũ ob alterũ expetit/ac seqt̄:
id alterũ per se expetit/sequiturq;: atq; ipsũ primũ ꝑ accidẽs expetit. nã quod per se est hoc in loco sim
pliciter/et nõ ob alterũ esse dicimus. ꝯtinens aũt si q̃cq̃ expetit/ꝓsequiturq;: ob electionẽ rectã expetit
igit̄ cõtinẽs quodã modo in quauis electionis opiniõe: sed in vera dũtaxat per se imanet/atq; ꝑsistit:
incõtinens aũt non ꝑsistit. ¶ Secũda cõclusio. Cõueniũt ꝑtinax/et ꝯtinẽs: pariter atq; iter se differũt. 40
Nã ꝑtinaces appellare solent: qui in sua opinione ꝑsistentes/non nisi cũ difficultate a sua sententia di-
moueri possũt. at hi revera cũ ꝯtinẽte sil'e quid habẽt: ceu ꝓdigus cũ liberali/ꝛ audax cũ forti. sed diffe
runt in multis. cõueniũt q̃dem. nã ꝯtinẽs ob ꝑturbationẽ atq; cupiditatẽ non mutat sententiã: ita neq;
ꝑtinaces. differũt aũt. nã ꝯtinẽs vbi oportuerit/se facilẽ p̄bet recta suadenti: ꝑtinaces vero nõ/neq; ali-
qua ratione suadent̄: verũ a cupiditatib⁹ detinent̄/et eorũ pleriq; ducunt̄ a voluptatib⁹. at incõtinen-
tes neq; detinent̄/neq; ducunt̄ a voluptatibus. rursus ꝑtinaces sũt ij qui sue sunt sententie/idocti/atq;
agrestes: atq; huiusmodi sue sententie ꝑtinaciter insistentes hoies/ob voluptatẽ atq; dolorẽ solent esse
ꝑtinaces. et gaudẽt victores/si a sua sententia nulla suasione dimoueri queãt: dolent vero si ea que sue
sunt sententie/cadãt irrita: ceu q̃dã publica decreta. quo fit vt ꝑtinax incõtinenti/q̃ ꝯtinenti silior sit.
nã voluptates ꝓsequunt̄/et tristia fugiũt: et ob voluptatẽ/aut dolorẽ in sua sententia ꝑsistũt: vt et ipsi
incontinentes. ¶ Tertia ꝯclusio. Nõ ois q ꝓpter voluptatẽ quippiã agit: intẽperans/prau⁹/aut incõ- 41
tinens est. Nã sunt q in sententia nõ persistũt: sed non ob incontinentiã etsi ob voluptatẽ: vt Neoptole-
mus apud Sophoclẽ in Philoctete ob voluptatẽ/sed honestã: in sententia nõ ꝑstitit. erat eni illi/et iu-
cundũ, et honestũ vera loqui. at ab Ulixe illi ꝑsuasũ fuerat mentiri. non igit̄ ois quippiã ꝓpter volu-
ptatem agens: intemperans/prauus/aut incontinens est: sed qui ob turpẽ agit. ¶ Quarta conclusio. 42
Continens inter magis et min⁹ q̃ par/decorũq; sit voluptatib⁹ gaudẽtes: medi⁹ quidã laudabilis exi
stit. Nã quidã talis est vt min⁹ q̃ oporteat corporis gaudeat voluptatib⁹/in recta ratione non ꝑsistẽs.
et incõtinens non persistit in recta ratione quia magis q̃ oportet voluptatib⁹ delectat̄. at continens in
recta ratione perstat/atq; ob neutrũ sententiã mutat. igitur continens horũ duoꝝ q̃dã laudabilis me-
dius existit. ¶ Quinta conclusio. Uterq; illorum extremorum contrariorum habituum: prauus. Nã 43
continentia studiosa est. oportet igitur vtrosq; hos habitus contrarios: improbos/prauosq; esse: et re

vera tales esse videntur. Sed quia alter eorū vt qui in defectu versat̃/paucis hominibꝰ cōtingit: fit vt
continentia/soli incontinentie aduersari putetur. quemadmodū eandem ob causam temperantia/soli
44 intemperantie videtur aduersata: q̄ paucissimis hoīm contingat insensibilitas. ¶ Sexta ꝯclusio. Cō-
tinens: absolute temperans non est. Nam cum multa per similitudinē dicant̃: etiā quoq̄ factum est/ vt
continens per similitudinem dicatur temperans. nam continens talis est vt nichil preter rationem ob
voluptatem corporis agat: qualis etiam est et temperans. sed lato dissociantur interuallo. nam conti-
nens prauas habet cupiditates: temperans autem non habet. et temperans talis est vt non delectetur
preter rationem: continens vero talis vt delectetur quidem/sed a perturbatione non ducatur. Et simi-
li proportione inter se respondent intemperans/ac incontinens: qui tamen diuersi sunt. nam vterq̄ cor-
poris sequitur voluptates: sed intemperans prosequitur et prosequi oportere putat: incontinens prose-
quitur quidem/at prosequendas esse non putat.

45 Atqui neq̄ fieri potest vt idem sit prudens/atq̄ incontinens — Cap. X.
a simul. Est enim demonstratum: prudentē simul et more studiosum eundem es-
se. preterea non solum ex eo quia scit/prudens est: sed ex eo etiam quia idoneus
est ad agendum. at incontinens non est idoneus ad agendum. habilē autē nichil prohi-
46 bet esse incontinentem. ¶ Quapropter et interdum nonnulli prudentes esse videntur
atq̄ incontinentes: quia differt habilitas a prudentia eo modo quem supra diximus. ⁊
sunt ratione quidem propinqua: electione vero diuersa. Nec incōtinēs sese habet/ vt is
qui scit ac contemplat̃: sed vt is qui dormit/aut est vinolentus: et sponte sua q̄dem agit.
47 scit enim quodāmodo et quid/et cuius gratia facit. ¶ Malignus tamen non est. electio
nāq̄ est bona. Quare semimalignus est: et nō iniustꝰ. nō est enī insidiator. nā ipsorum/
alter quidē nō ꝑsistit in ijs que statuit cōsultādo. biliosus aūt atra bili: nec ad cōsultādū
omnino est aptꝰ. Et similis est igit̃ incōtinēs quidē ciuitati/que decernat q̄dem omnia
que sunt agenda: et leges habeat bonas: sed non vtatur:
vt Anaxandrides facete dixit:
Urbs consultabat: leges que negligit almas.
48 Malignus autē ciuitati/ que legibꝰ q̄dem vtatur: sed prauis. ¶ Est aūt ꝯtinentia atq̄ i-
continentia/circa id quod multitudinis exuperat habitum. Alter enim magis alter mi-
nus persistit: q̄̄ plurimi possunt ¶ Facilius autē ea curari potest incōtinētia: qua biliosi
atra bili icōtinēter agūt q̄̄ eorū q̄ deliberāt q̄dē/sed nō ꝑsistūt. et ij facilꝰ curari possūt:
q̄ ꝑ assuetudinē/q̄̄ ij q̄ natura incōtinentes sūt. est enī facilꝰ cōsuetudinē/q̄̄ naturā mu-
tare. Ideo enim et consuetudinē mutare difficile est/quia similis est nature. queādmo-
dum Euenus poeta dixit.
Usus longus mos est/ac meditatio crebra:
Nunc tandem assero naturam mortalibus esse.
¶ Quid igit̃ ꝯtinentia sit/et incōtinentia: et quid ꝯstātia/mollitudoq̄: et quomodo in-
ter sese habeant habitus hi/iam diximus.

¶ Decimi capitis note. ¶ Atra bilis/colera nigra: que et melācolia dicit̃. Flaua bilis: a qua homīes
appellamus colericos.
¶ Decimū cap. quattuor conclusionibus/et vno correlario partitum est.
45 Decimi capitis Cōmentarius ad litterā. ¶ Prima conclusio. Eundem simul prudentē/ et incon-
tinentem esse/impossibile est. ¶ Primo. nam prius monstratum est eundem esse simul et prudentem/ et
morum virtutibus preditum. ¶ Secundo. non modo quia sciat: aliquem prudentem esse dicimus/ sed
et etiam quia ad agendum sit idoneus. at incontinens minime ad agendum idoneus est. non est igitur
incontinens/prudens: etsi insitam ad agendum habilitatem nichil prohibeat ipsum habere incontinē-
46 tem. ¶ Correlariū. Hinc fit vt interdum nonnulli pariter videantur esse prudentes/atq̄ incontinētes
non sunt tamen. nam huiusmodi insita habilitas: eo a prudentia quo (superius dictū est) modo differt/
ac separatur. et ratione quidem/prudentie propinqua est. at electione differt. discerniculū item a pru-
dente sustinet incōtinens. nam ipse incontinens non ita sese habet: vt ijs qui scit/ac contēplatur/ sed vt
is qui dormit/aut vinolentus est. sponte sua tamen agit. nam scit quodam modo: et quid/et cuius gra-
47 tia agit. ¶ Secunda conclusio. Incontinens non omnino malus est. Nam electio bona est: q̄̄uis in ea
non persistat. quare non omnino malus/sed semimalus potius dicendus est/et non iniustꝰ. nā nō est in-
sidiator/atq̄ ex deliberatione nocens. cū eoꝝ alter quē subitū/celerēq̄ dicimꝰ in ijs que ꝯsultādo statu-
it nō persistat/et biliosus atra bili non omnino ad consultandū sit aptus. quīmo persimilis est incōti-
nens ciuitati/que decernat que agēda sunt oīa: et leges quidē habeat bonas/non vtat̃ autē illis/ vt co-
miter inuexit Anaxandrides.
Urbs decernebat: cui legum nulla voluntas.
48 Malus aūt vt intēperans: assimilat̃ ciuitati q̄ legibꝰ quidē/sed que prauis vtat̃. ¶ Tertia conclusio.
Continentia et incontinentia circa id sunt/quod multitudinis superat habitū. Nā continēs magis: et
49 incontinens minꝰ ꝑsistit q̄̄queat pluriū multitudo. ¶ Quarta ꝯclusio. Incōtinētia qua atre bilis in-
cōtinētes peccāt: facilꝰ sanat̃: q̄̄ ea qua ij laborāt q̄ ꝯsultāt/in sententia aūt nō ꝑmanēt: ⁊ hi facilꝰ qui

per assuetudinem/q̄ȝ qui natura sunt incontinentes. primū ideo est quia preconsiliati magis/potioreqȝ
iure malū vitare queūt. Secundū aūt hinc patet ꝙ assuetudinē mutare facilius est/ q̄ȝ naturā. nā ideo
assuetudinē mutare difficile est: ꝙ assuetudo assimilať nature: quēadmodū et id quoqȝ hoc pacto Eue=
nus poeta dixit.

Mos vetus/atqȝ frequens meditatio: durat amice
Qui tandem natura viris cognoscitur esse.

Sed quid cōtinentia/quid incōtinentia/quid itē ꝯstantia/ac mollitudo: et quo pacto inter sese hi diffe=
rant habitus: iam dictum est abunde.

Cap. XI.

Dipsum autem ciuilem philosophum pertinet/de voluptate contemplari / atqȝ 50
a dolore. Hic enim architectus est finis: ad quem videntes/vnumquodqȝ aut ma
lum aut bonum simpliciter dicimus. ¶ Insuper et necessarium est de ipsis con=
siderare. et virtutem enim morum et vicium circa dolores/voluptatesqȝ posuim⁹. ¶ Et
felicitatem plurimi cum voluptate asserunt esse. ¶ Quibusdam igitur nulla voluptas 51
aut per se/aut per accidens bonum esse videtur. Non enim idem bonum esse putant ac
voluptatem. ¶ Quibusdam/nonnulle quidem bone: plereqȝ autem praue esse videnť.
¶ Sunt et qui tertio censent: etsi omnes sunt bone/ summum tamen bonum voluptatē
esse non posse. ¶ Non bonum igitur omnino esse putatur: quia omnis voluptas/ gene= 52
ratio est sensibilis ad naturam. generatio vero nulla: genus idem subit quod fines. nul=
la enim edificatio domus est. ¶ Preterea vir temperās fugit ipsas voluptates. ¶ Pre=
terea prudens persequitur vacuitatem doloris: non id quod afficit voluptate. ¶ Pre=
terea voluptates impedimento prudentie sunt. atqȝ quo magis hisce quispiam gaudet:
eo magis impeditur. vt in venerea fit voluptate. nemo namqȝ dum est in illa/ mente q̄c=
quam perspicere potest. ¶ Preterea ars nulla est voluptatis. et tamen omne bonum ar
tis est opus. ¶ Insuper et pueri/et fere: ipsas voluptates sequuntur. ¶ Nō esse autem
omnes studiosas existimatur: quia sunt et turpes atqȝ infames. Et quia afferunt detri=
mentum. eorum enim que voluptatem efficiunt/nonnulla pariunt morbos. Ex eo vero
voluptas summum bonum non esse putatur: quia non est finis; sed generatio. Hec igiť
fere sunt que de voluptate dicuntur.

¶ Undecimi capitis note ¶ Particulas deriuationū vocabuloꝝ: ꝙ dictiones grece sint: scite omittit
Argyropil⁹: vt ꝛ in sexto hui⁹ numero 57. Qȝ eni beat⁹ apud grecos a gaudio appellationē sumat la
tine locutiōi non respōdet. Nichil eni ad latinū ꝑtinet vtrū Macarios quod beatum significat
απο του Χαιρειν
quod gaudere significat an aliunde deducať. quāuis beatus a beo (quod cōsolor significat) apud lati
nos deriuari videať/et nō multū ab appellatiōe quā Aristoteles tribuit suo modo differre videatur. si=
quidē solamen/et gaudiū nō multū inter se patiunť discrimē. ¶ Uirtutes: boni artes esse ponebāt. hic
oē bonū humanū astruebāt esse alicuius artis opus.

¶ Undecimū cap. vna ꝯclusione/tribus opinionibus/et earū rationibus partitū est.

Undecimi capitis Cōmentari⁹ ad litterā. ¶ Cōclusio. Ad moralē philosophum de voluptate/atqȝ 50
dolore incūbit determinatio. ¶ Primo. nā moralis Philosophus est architect⁹/ atqȝ precipu⁹ specu=
lator finis: ad quē respiciētes vnūquodqȝ vel bonū/ vel malū simpliciter esse dicim⁹. voluptas enim vt
quidā finis est. igiť ad ipsum: voluptatis incūbit determinatio. quare et doloris eius cōtrarij. ¶ Se=
cundo ad moralē Philosophū eoꝝ expedit determinatio: circa que et morū virtus / et viciū versatur.
at morū virtutem/ipsumqȝ viciū circa dolores/ voluptatesqȝ versari iam astruxim⁹. igiť de volupta=
te/atqȝ dolore incumbit determinatio. ¶ Tertio. ei⁹ determinatio suscipienda est: sine quo felicitatem
esse/non existimant. at q̄ȝ plurimi sine voluptate felicitatem esse non posse autumant: et hinc quoqȝ bea=
tum a gaudio nomen suū traxisse. est igitur de voluptate/pariter atqȝ dolore expedienda determina=
tio. ¶ Tres de voluptate opiniones. Prima est dicentium nullam voluptatem: aut per se/ aut per ac= 51
cidens esse bonum: siquidem ij voluptatem et bonum: idem esse non putant. ¶ Secunda est sententiū
quasdam esse bonas: at earum plurimas esse prauas. ¶ Tertia est astruentium omnes voluptates bo=
nas esse: sed summum bonum voluptatem esse non posse. ¶ Trium adductarum opinionum rationes. 52
Qȝ nulla voluptas omnino bonum sit: his rationibus contendunt. Prima. Omnis voluptas genera=
tio quedam sensibilis est: ad naturam/natureqȝ iuuamētum. at nulla generatio rationem subit finis/
atqȝ boni. quēadmodū ꝛ nulla edificatio domus est. igiť nulla voluptas bonū est ¶ Secunda. vir tēpe
rans ip̄as fugit voluptates. igiť voluptas ipsa/malū est. ¶ Tertia. prudens indolentiā/ doloriūqȝ va=
cuitatem sequitur: non aūt ipsas voluptates. nō sunt igitur voluptates bone. ¶ Quarta. voluptates
prudentiam impediunt: atqȝ quo magis hisce voluptatibus quispiā afficitur/ac gaudet: eo quoqȝ am=
plius impeditur: vt in venerea perspici licet voluptate. nemo enim dum in illa est: quicq̄ȝ mēte perspi=
cere potest. non sūt itaqȝ voluptates bone. ¶ Quinta. voluptatis nulla est ars: omne autē bonū huma
num artis opus esse videtur. non est igiť voluptas bonū. ¶ Sexta. pueri/et belue ip̄as voluptates pro
sequuntur. sunt igiť bestiales voluptates/et nō bone. Et ꝙ alique voluptates sint male illis videť: pri=
mo. quia nonnulle voluptatū turpes sunt/atqȝ infames. Secundo. quia nonnulle voluptatum afferunt

detrimentũ.nã voluptatē efficientiũ nõnulla/aggenerant morbos.alias aũt dici bonas nihil ipsis vi-
detur esse absurdũ.Et ꝙ voluptas summum bonum nõ statuat: hoc ideo est. quia voluptas non finis
est/sed in finē generatio.hec ferme sunt que de voluptate ab illis adducũtur.

Cap.XII.

53 On effici autem ob ea que dicta sunt/vt voluptas bonum non sit/nec id quod est
n optimum:ex hisce sane constabit:primum namq; cum bonũ sit duplex (est enim
aliud absolute:aliud alicui bonũ)et nature ipse/ et habitus sequētur. Quare se-
quentur et motus/et generationes. ¶Atq; earũ que praue videnť esse quedã sunt sim-
pliciter praue:alicui vero non sunt/sed expetibiles huic: quedã nec huic: sed nõnũq; et
tempore paruo expetibiles vero nõ sunt.quedã neq; voluptates sunt/sed vidētur: que
sunt cũ dolore/et medicaminis gratia:quales sunt egrotantiũ.¶Preterea cũ bonorum
aliud sit opatio/aliud habitus:opationes que ad naturalē cõstituũt habitũ/ peraccidēs
afficiunt voluptate.Est igitur operatio in cupiditatibus restantis habitus atq; nature.
nã et sine dolore/cupiditateq; sunt voluptates:vt operatiões cõtemplandi/nõ deficiēte
natura.¶Signũ aũt est ꝙ nõ eisdē gaudent hoies:cũ repletur/⁊ cũ est cõstituta natura
sed cũ est cõstituta ijs que simpliciter afficiũt voluptate:cũ repletur/et cõtrarijs.nam et
acribus gaudēt/et amaris:quorũ nihil prorsus aut natura/aut simpliciter afficit volup-
tate.quare nec voluptates. Nã vt ea que voluptatē efficiũt inter sese distãt:sic et volup-
54 tates ee que ab illis ꝓueniũt.¶Atqui non necesse est aliquid aliud esse prestabilius vo-
luptate:vt quidã inquiũt generatiõis ipius finē. Non eni generatiões:neq; cũ genera-
tione sunt omnes:sed operatiões et finis. Nec eueniũt dũ fiunt:sed cũ fit vsus. nec oim
est finis aliud ꝗ̃ quã:sed earũ que ducũt ad ꝑfectionē nature.Quoproṗ ⁊ nõ bene sese
habet/voluptatē dicere generationē esse sensibilē: sed dicendũ est potius opationē eius
habitus esse/qui est secundũ naturã:⁊ pro hoc sensibilē:sine īpedimēto. Videť autē ex
eo generatio quedã esse:quia est proprie bonũ.Operationē eni generationē esse existi-
55 mant.est aũt diuersũ.¶Atuero si voluptates esse prauas ex eo censent/quia nõnulle re-
rum afferentiũ voluptatē morbos efficiũt: idē et in salubribus rebus censebũt. nõnulle
nãq; obsunt pecuniarie rei.hoc igiť pacto praue sunt ambe. At nõ sunt ob idipm praue.
56 nam obest interdũ ad sanitatē et cõtēplatio. ¶Impedit aũt neq; prudentiã neq; habitũ
vllũ voluptas ea que ab vnoquoq; ꝓdit:sed aliene. Nam ee voluptates que ad contē-
plationē emergũt et disciplinã:cõferunt potius ad cõtemplandũ/atq; discendũ. ¶Id
preterea qꝺ diciť nullã vllius artis opꝰ voluptatē esse:cũ rõne accidit. nec eni vlla alia
operatio artis est/sed potentie:quanq; et vnguētaria ars/ et coquinaria/voluptatis esse
videntur. Temperantē aũt fugere voluptatē/et prudentē sequi vacuitatē doloris/pue-
ros deniq; persequi/beluasq;:afficientes res voluptate/eodē omia modo soluũtur. Nã
cũ voluptatũ(vt dictũ est)alie sint absolute bone/alie nõ bone: tales voluptates tã pueri
q̃ belue persequũtur. et harũ indolentiã prudens quas cupiditas comitatur/et dolor:
queq; corporis sunt. He nã tales sunt:et harũ exuperatiões/quibus intēperans:intēpe-
rans est. quapropter has tēperans fugit. Nã sunt voluptates et tēperantis.

¶Duodecimi capitis note. ¶Asolute bonum . bonus cibus/ bonus potus. alicui bonum / esus ab-
sinthij.Absolute bonũ quod ad animã:liberalitas/modestia/iustitia.Alicui bonũ penitudo et tristitia
¶Praue voluptates corporee et simpliciter sed alicui expetende inueniũtur vt illaudabiles cibi atq;
impuri vt fungorũ vt bulborũ qui aliquibus cõducunt eosq; q̃ puri magis cõseruant. et praue que ne
alicui quidem expetende vt venena.¶Naturalis habitus dicitur: qui ipm habentē ꝑficere natus est.
¶Nam vt ea que voluptatem efficiunt. elemento enim generali topico id pendet quorum efficientia
bona et ipsa quoq; similiter bona.et ex opposito quorũ efficientia mala/et ipsa similiter mala. Et q̃q;
que hic adducit Aristoteles cõtra priscorũ placita ac assertiões qui paulo altius prospicit/videt ex ve-
ra topica enasci ⁊ contra eos equo marte differere.¶Generatio est via in naturam/aut habitũ. Ope-
ratio vero est ipius habitus/aut quod vsum comitatur. Nam voluptas nõ proprie est ipsa immediate
operatio habitus/sed subsecutiua/illiq; superueniens: vt odorationi suauis/superuenit delectationis
appetitus.et vere/rationalesq; voluptates:sic a voluntate prodeunt/quēadmodum ab appetitu sensi-
tiuo/sensuales.¶Non exacte determinando ponit Aristoteles voluptatē summũ bonum esse:sed nihil
sua ratione prohibere/quin quedam esset quid summũ.

¶Duodecimũ cap.quattuor cõclusionibus partitum est.

53 Duodecimi Capitis cõmentarius ad litterã¶Prima cõclusio. Superioribus rationibus effectũ
non est: vt voluptas bonũ non sit/neq; quidē vt nõ sit optimũ. Nã cũ bonũ sit duplex:⁊ absolute bonũ/
et bonũ alicui:nature ipe/et habitꝰ ipsi cõsimiliter dicētur:quidã absolute bonũ/⁊ quidã bonũ alicui
quare cõsimiles motus/ac generationes has naturas/hosq; habitus sequētur.erunt igitur et volup-

tatum quedā absolute bone/ et quedā alicui. ¶ Secundo. voluptatū que praue vidētur: quedam sunt.
simpliciter praue/alicui tamen praue nō sunt: verū illi expetibiles. quedā ne huic quidē expetēde sūt:
sed aliquando et paruo tempore. ex quo non fiat vt ipse etiā alicui sint expetende sed simpliciter et ali=
cui sunt praue. ¶ Quare sequetur et motus et generatiōes. nam quorū finis bonus et ipsa quoq; bo=
na sunt. et cōtra quorū generationes bone et ipa quoq; bona. Sunt et alie que vidētur esse voluptates/
non sunt autē: vt que cū dolore/et medicaminis gratia sunt: vt egrotantiū voluptates. non igitur effi=
ciunt/nullā voluptatē esse bonū. ¶ Tertio. bonorū aliud operatio est/et aliud habitus. et operationes
que ad naturalē constituendū habitū efficiūt: per accidens voluptarie sunt/ voluptatēq; efficiūt. nā he
voluptates tristitiis āmixte sunt. est enī talis operatio in cōcupiscētijs indigētis/iperfectiq; habitus/
et nature. Uerūtamen quedā sunt simpliciter/ac per se voluptates. nā quedā sine dolore/ ac cōcupiscē=
tia voluptates existunt: vt que operationibus contēplandi cōiuncte sunt: nulla necessitate nullaq; idi=
gentia naturā premente. sunt igitur quedā voluptates bone. Quarto. hoc indicio voluptates quasdā
accidentarias esse. et quasdam simpliciter/et per se deprehenditur. Nam nō eisdem gaudent homines
cum ob indigentiā natura repletur: et iam cōstituta absq; indigentia natura. nam cū natura cōstat/ in
statuq; est nullius indiga: tum afficitur iis que simpliciter sunt voluptuaria: cū vero non cōstat: vt cum
repletur/cōtrariis afficitur: quandoquidē et acribus/et amaris: quorū nullū prorsus/aut natura/aut
simpliciter voluptariū est/ voluptateq; afficiēs. quare neq; sue voluptates aut natura/aut simpliciter/ 54
sed accidentarie existunt voluptates. ¶ Secūda cōclusio. Ea ratione q finis ipsi generationi non atti=
neat. vt quidam contēdunt: minime efficitur quicq; aliud voluptate prestabilius esse. Nam nō omnes
voluptates: generationes sunt/neq; cū generatione omnes: sed quedā operationes sunt/atq; finis: que
nec eueniūt dū natura/habitusue fiunt: sed cū secundū naturā/habitusue fit vsus. nec vt sua cōtendūt
ratione: oim voluptatū finē aliud quicq; esse oportet: verū earū que ducunt in nature pfectionē. Quo
fit vt perperā diffinierint voluptatē: dicendo eam esse generationē ad naturā sensibilem: quinimo po=
tius dicendum fuisset voluptatē operationē esse eius habitus: qui secundū naturā est. et loco particule
sensibilē: dicendū potius fuisset/sine impedimento. Sed eo ipso q voluptas proprie bonū ponitur: qui=
busdā videbitur esse generatio: q oēm operationē existimēt generationē. at nos hoc ī loco pro diuer= 55
sis vtimur. ¶ Tertia cōclusio. Non satis probant aliquas voluptates esse prauas: q nōnulla volupta=
tem afferentiū/efficiant morbos. ¶ Primo. nam nōnulle voluptates: vt que forte valitudinē restituūt:
rei pecuniarie obsunt. essent igitur eodē iure vtreq; praue. non sunt autē. ¶ Secundo. impedit plerūq;
contēplatio sanitatē. igitur eodē argumēto contēplatio mala. sed quis cōtemplationē malā esse existi= 56
mabit? ¶ Quarta cōclusio. Cetere rōnes que cōtendunt nullam voluptatē esse bonā: facile diluūtur.
Nam neq; prudentiā/neq; aliorū habituū vllū/ea īpedit voluptas: que vnicuiq; propria/peculiarisq;
habetur/ab eoq; pficiscens: sed aliene potius. nam ee voluptates que ad contēplationē/disciplinamq;
insurgunt: presidio magis sunt ad contēplandū/et discendū: neq; quicq; obsunt. Preterea q aiunt vo=
luptatem nullius artis opus esse: nec id quidē sine ratione euenit. nā nulla studiosa operatio artis est:
sed potentie/moralisq; virtutis: quis et id refutari posset. nā ars vnguentaria/pariter et coquinaria:
voluptatis esse vidētur. Quod insuper addunt tēperantē fugere voluptatē/ et prudentē sequi indolē=
tiam/dolorisq; vacuitatē: et pueros/beluasq; voluptate trahi: eodē modo hec diluūtur omnia. Nā vo=
luptatū quedā sunt absolute bone/alie vero minime: et voluptates que nō absolute/atq; secundū se bo=
ne sunt: prosequūtur pueri et belue/quarū et indolentiā prudēs querit. et quas quidē cupedia comita=
tur/atq; dolor/et que eedem voluptates sunt corporis. et he voluptates tales existunt: vt in ipis/suisq;
exuperationibus quis intēperās euadat. quapropter nihil mirū est: si tales temperās refugit. nā sunt
alie vt vere/absolute/perfecteq;: que ipsius sunt tēperantis. manifestū itaq; est/suis ratiōibus nō effe=
cisse: nullam voluptatem bonam esse.

Equi malū et ipm dolorē esse/ac fugiendū cōceditur. Alius ali= Cap. XIII. 57
a qua ex parte ex eo quia affert īpedimentū. at contrariū fugiendo/quo fugiendū
quid est atq; malū/est bonū. igitur voluptatē bonū quid esse necesse est. Eo nāq;
modo quod Pseusippus soluebat: nō cōuenit solutio: vt minori maius est equali volup=
tatē cōtrariū esse. nō enī sub malo voluptatē ipsam vt speciem dixerit sub genere collo= 58
cari. ¶ Atuero nihil prohibet: voluptatē aliquā optimū esse: si nōnulle voluptates sunt 59
praue. quēadmodū et scientiā aliquā: si sunt nōnulle scientie praue. ¶ Quin potius for=
sitan et necessarium est expetibilem esse aliquam summe. ¶ Si sunt vniuscuiusq; habitus
operationes sine impedimento: siue omnis operatio sit felicitas: siue vnius cuiuspiam
ipsorum/vacans impedimento. hoc autem est voluptas. Quare fit vt aliqua voluptas/
ipsum sit summum bonū: etiam si forte plereq; voluptatū sint simpliciter praue. ¶ Atq;
ob id ipm felicē vitam iucundā esse omēs arbitrant: nectūtq; ipsam voluptatē cū felici=
tate: nō absq; ratiōe. Nulla nāq; operatio perfecta est: si īpedictur. at felicitas operatio
est perfecta. quapropter felix indiget bonis et corporis/et externis/ ipaq; fortuna: quo
non īpediatur. Qui autē aiunt/ eum qui rota torquetur/ et magnis in calamitatibus est
constitutus/felicem esse si modo sit bonus: nihil profecto dicūt/aut sua sponte/ at inuiti.
Quia vero felix indiget et fortuna: ideo quibusdā fortune prosperitas / et felicitas/idē
esse videtur. quod non est ita. Nam et ipsa si exuperet/impedimentū affert: atq; fortasse
iure tum non est prosperitas appellanda. definitio enim ipsius est/ad ipsam felicitatem.

Illud etiam beluas hominesq; persequi voluptatem: indicat ipsam esse quodammodo summum bonum.

Quam populi celebrant omino fama perire.

Nulla potest. Sed quoniã eadem natura/habitusq; optimus neq; est neq; videtur: nec voluptatem candẽ omnes sequũtur. Uoluptatẽ tamẽ omnes sequũtur: fortasse autẽ et persequũtur: non eam quã putant neq; quã dicerent: sed eandẽ. omĩa nãq; diuinũ quid habent natura. Sed corporis voluptates ex eo sibi nomẽ hoc vendicarũt quia sepissime occurrunt: ⁊ omnes sunt ipsarum participes. solas igitur has esse putant/ quia sole sunt
60 note. ¶ Patet etiã nisi voluptas et operatio sit bonum: felicẽ viuere cũ voluptate non posse. cuius namq; gratia ipsa est opus: si non bonum est. At simul et cum dolore ipm viuere contingit. Dolor enim neq; malum est neq; bonum: si neq; voluptas. cur nam itaq; fugeret? ¶ Neq; igitur studiosi ipsius vita iucunda erat: si non sint et operationes ipsius iucunde.

¶ Decimitertij capitis note. ¶ Pseusippus Platonis ex sorore nepos. ¶ At vero nihil ꝓhibet. id manifestius de habitu. nam tametsi aliqui habitus mali: vnus tamẽ optimus vt sapiẽtie habitus. Et q̃d prohibet aliquã forsitan scientiã malã esse vt venereorũ et toxicorũ/ ceu que presentanee et que statutis tpibus ꝑnecãt/ et multorũ veneficiorũ que exploratas causas habẽt/ et quorũ nefarij libri relicti sunt. sed cõtra inquiũt scelerati hoies illã quidẽ scire sed ea scientia non licet vti. discant hmõi: cuius vsus malus est et ipsa quoq; mala esse. et non cõcedant esse scientias cũ huiusmodi maleficiorũ cognite sunt cause: aut aliquas scientias cõcedant malas esse necesse est. id tamẽ cõcedere velim nullã scientiarum liberaliũ artiũ malã esse. sed de his satis. ¶ Qui aũt aiunt. Stoicorũ id paradoxũ reijcit Aristoteles in quo virtus sit nihil illi deesse ad felicitatẽ/ quasi fortune bona/ et aduersa nihil habeant momẽti aut ad felicitatẽ ipam iuuandã/ aut ipediendã. quod perinde videtur ac si quis dicat cui ars scribendi insit/ nihil illi deesse possit ad bene scribendũ. est enĩ ars virtus ad faciendũ peride ac moralis virtus ad agendũ. quid si deest illi calamus/ si carta si attramentũ que sunt externa? quid insuper si defuerint illi manus? videtur igitur virtus actiua que eadẽ et moralis vt et virtus effectiua exteriorũ etiã indigere adminiculis: neq; quicq̃ dicere videnť qui id afferunt paradoxũ. ex quo inferunt tortũ in rota/ in tauro phalaridis non minus esse beatũ. Et q̃q̃ id vltimũ verũ esset/ q2 magnanimitas in tormentis etiã relucet simpliciter/ tamen verũ nõ esset virtuti nõ opus esse bonis et corporis et externis/ ipaq; fortuna In prosperis sane omnis virtus ipsaq; etiam magnanimitas clarior est atq; illustrior q̃ in aduersis. atq; difficilius res ferre secundas vt oportet cum ingentes sunt cũ fortune tũ honores/ q̃ aduersa ipa etiam ingẽtia tolerare. ⁊ revera felicitas in aduersis et si nõ tollitur adumbrať/ obscuraturq; ¶ Prospera fortuna ea diciť que neq; plus neq; minus q̃ ad felicitatẽ cõsequendã par est/ cõueniẽs est instrumentũ ad ipam cõsequendã habens. ¶ Forte aũt et persequũtur/ bene sequũtur. ꝓsequi enĩ hic in bonã partem sonare videtur/ et re vera prosequendũ (quod et frequẽter alias prosequendũ et expetendũ simpliciter est) solum bonũ est. ¶ Dicebant nõnulli voluptatẽ nõ esse bonũ: attamẽ felicẽ cũ voluptate viuere quia etiã voluptas non esset malũ ergo dolor qui voluptati aduersatur neq; bonũ neq; malũ. contingit igitur eque felicẽ viuere cũ dolore/ atq; cũ voluptate. nam si dolorẽ malũ ponis ergo voluptas que ei aduersatur bonũ est aut malũ. malo enĩ nisi bonũ aut malũ/ aliud aduersať nihil. sin autẽ dolorẽ bonũ posueris/ cũ voluptas illi aduerseť et bono nihil aduersetur nisi malũ: erit quoq; voluptas mala quare dolor neq; bonũ neq; malũ neq; voluptas bona est aut mala. ¶ Prosperitas est bonorũ fortune adeptio: quantũ ad bene/ beateq; viuendũ satis est.

¶ Exuperantẽ fortunã felicitati ipedimento esse clamat Satyricus

Postq̃ cepit agros extendere victor: et vrbes
Latior amplecti murus/ vinoq; diurno
Placari genius festis impugne diebus
Rusticus vrbano cõfusus turpis honesto.

¶ Decimũtertiũ cap. quattuor cõclusionibus partitũ est.

57 Decimitertij Capitis cõmentarius ad litterã ¶ Prima cõclusio. Quedã voluptas aliq̃d bonũ est. Nam dolorem: malũ aliquid esse ac fugiendũ concedũt omnes. verũtamẽ alius est simpliciter malus/ alius vero aliqua ex parte: vt quia affert alicuius boni vsus ipedimentũ. at cõtrariũ fugiendo: et quatenus fugiendũ/ atq; malũ est: bonũ est. voluptas autẽ hoc pacto dolori aduersať. est igitur voluptas aliquid bonũ. Neq; solutio quam Pseusippus parabat: cõueniens est/ voluptatẽ scilicet sic aduersari dolori: vt maius minori/ et equali. hoc est vt extremũ extremo ⁊ medio. nam voluptatẽ sub genere mali
58 cõtineri oporteret. at nemo voluptatẽ: speciẽ sub genere mali collocatã esse dixerit ¶ Secũda cõclusio. Quãuis nõnulle voluptates praue sint: ex hoc nõ cõficitur quin aliqua voluptas optimũ sit. Nã nihil
59 prohiberet vnã scientiã esse optimã. tametsi nõnulle essent praue. ¶ Tertia cõclusio. Ualentiore iure/ hisq; rationibus potius aliquã voluptatẽ summe esse expetibilẽ: sentire debuissent. ¶ Prima. Si vniuscuiusq; habitus operationes sunt sine impedimẽto/ ⁊ oĩs talis operatio felicitas sit: siue vnius iporum habituum potius operatio/ que sine impedimento fuerit/ sit felicitas: erit et voluptas felicitas. nam aliqua talis operatio est voluptas. quare fit vt nihil prohibeat aliquam voluptatem esse quid optimum: q̃uis etiam plereq; voluptatum simpliciter sint praue. ¶ Secunda. ob idipsum quod aliqua voluptas summopere sit expetenda: felicem vitam iucundam esse arbitrantur omnes/ adijciuntq; cum felicitate voluptatem/ nec absq; ratiõe quidem. nam nulla operatio: si impediatur/ perfecta est. at

felicitas:operatio est perfecta:si aũt nõ assit voluptas:impeditur.quapꝛopter felix indiget bonis:tum
coꝛpoꝛis tũ exteris/ipsaqꝫ foꝛtuna: quo in agendo nõ ĩpediatur.qui aũt dicũt eũ qui in rota toꝛquetur/
et qui grauissimis/ingentibusqꝫ calamitatibus pꝛemitur beatũ esse/ modo sit bonus:seu velintsiue no-
lint(coꝛũ venia dictũ sit)nihil dicũt.imo vero qꝛ felix idiget foꝛtuna:ideo quibusdã foꝛtune ꝓsperitas
atqꝫ felicitas:idem esse visum estnon tamen ita est.nã si foꝛtune ꝓsperitas exuperet:ĩpedimentũ affert/
atqꝫ tũ foꝛtasse minime ꝓsperitas appellãda est.nã ipius terminus/atqꝫ definitio: ad ipsam felicitatẽ
est.¶Tertia.omnia:et beluas/et homines summo studio persequi videmus voluptates. id igitur in-
diciũ est:quodã modo voluptatẽ quid optimũ esse.¶Quarta id ferme oẽs:vno oꝛe pꝛedicãt.
Uerũ quã populi cõmuni voce frequẽtant:
Nulla quidẽ omnino fama perire potest.
Attamen quia nõ omniũ eadẽ natura est/neqꝫ omniũ vnus/idemqꝫ optimus habitus est/neqꝫ esse vide-
tur: pꝛoinde nõ eandẽ voluptatẽ pꝛosequũtur omẽs.ꝓsequũtur tamẽ oẽs voluptatẽ/foꝛte aũt et perse-
quũtur:nõ eam quidẽ quam putant/ quãqꝫ dicerent esse persequendã: vt incõtinentes:sed pꝛosequũtur
ipsam voluptatẽ et que per se vna semp eadẽqꝫ voluptas est et diuina. habẽt eni omnia nõ nihil suapte
natura diuinũ/ suntqꝫ voluptates omnes sua quidẽ natura quoddã diuinitatis vestigiũ. sed coꝛpoꝛis
voluptates:sibi voluptatis nomẽ/quasi hereditariũ vendicarũt:quoniam frequẽtissime occurrũt/ ꝗꝫ
ipsarũ omẽs sunt participes.atqꝫ iccirco solas has esse ꝙ plurimi putant:quoniã he sole illis cognite 60
sunt.¶Quarta cõcl'o.Pꝛeter coꝛpoꝛeas voluptates est quedã alia voluptas que bonũ est.¶Pꝛimo
nam est quedam alia voluptas/aliaqꝫ operatio felicis:at si illa voluptas/opatioqꝫ felicis bonũ nõ esset
felix cũ voluptate minime viuere posset. ad quid eni felici voluptate est opus: si ipa bonũ non est:igit
pꝛeter coꝛpoꝛeas voluptates:est quedã alia voluptas/que bonũ est.¶Secundo.felicẽ simul cũ doloꝛe
viuere cõtingeret .nã doloꝛ neqꝫ bonũ neqꝫ malũ est:si neqꝫ voluptas aut bonũ aut malũ est. sed tũ cur
felix fugeret doloꝛẽ:est igitur eius voluptas/quiddã bonũ.¶Tertio.si studiosi/atqꝫ felicis opatiões
iucũde non sunt neqꝫ ipsius vita iucunda est.est aũt eius vita iucunda.sunt ergo eius opationes iucũ-
de.est igitur pꝛeter coꝛpoꝛeas/bꝛutasqꝫ voluptates:quedã alia voluptas/que bonũ est. 61

Cap.XIIII.

E coꝛpoꝛis autẽ voluptatibus cõsiderandũ est eis qui dicũt nõ-
D nullas voluptates expetibiles esse valde/et honestas:sed nõ coꝛpoꝛis:et in qui-
bus temperans ipe versatur : cur igitur cõtrarij doloꝛes sunt pꝛaui: malo nãqꝫ 62
bonũ cõtrariũ est.¶An necessarie voluptates sic sunt bone quia et id quod est nõ malũ
est bonũ:an vsqꝫ ad aliquẽ terminũ bone sunt:habituũ eni eoꝛũ ac motuũ/quoꝛũ nõ est
melioꝛis exuperatio:neqꝫ voluptatis est.Eoꝛũ aũt quoꝛũ est:est ꝛ voluptatis exupatio.
At bonoꝛũ coꝛpoꝛis est exuperatio:et pꝛauus in ꝑsequendo exuperationẽ / sed non ne-
cessarias voluptates/cõsistit.omẽs eni gaudent quodãmodo et epulis/et vino/et vene- 63
re.sed non vt opoꝛtet.¶Cõtra aũt: in ipso doloꝛe facit. Nõ eni exuperationẽ:sed oino
fugit doloꝛẽ. Non est exupationi doloꝛ ꝯtrarius:nisi ipsi persequẽti exuperationẽ¶At 64
enim cũ non solũ ipm verũ:sed etiã falsi causam opoꝛteat dicere(hoc eni ad faciendam
fidem cõducit:nã cũ id rationi cõsentaneũ fuerit visum/ ob quod verũ esse videt̃ qd nõ
est verũ/facit vt ipsi vero magis assentiamur)dicẽdũ est cur coꝛpoꝛis voluptates expe-
tibilioꝛes vident̃ ¶Pꝛimũ igitur ex eo qꝛ pellũt doloꝛẽ. atqꝫ ob exuperatiões doloꝛis/ 65
voluptatẽ exuperantẽ vti medelã/et omino voluptatẽ coꝛpoꝛis persequũtur.ipe autẽ/
medele vehementes fiunt.Quapꝛopter et ipsas sequũtur: quia tales vidẽtur cũ cõtra-
riũ adest.et pꝛopter hec igitur duo(sicut dictũ est)voluptas nõ studiosũ esse videt̃:quia
alie pꝛaue nature sunt opationes:aut ab oꝛtu queadmodũ fere:aut et ob consuetudinẽ: 66
quales pꝛauoꝛũ sunt hominũ.alie sunt medicamẽta quia sunt indigẽtis:ꝛ melius est ha-
bere ꝙ fieri.¶Alie accidunt dum perficiũtur.per accidens igitur sunt studiose ¶Pꝛe-
terea ipsas qꝛ sunt vehemẽtes:ij persequũtur qui alijs nequeũt gaudere.ipsi itaqꝫ sitim
quandã sibi cõparant.que cũ sine quidem nocumẽto fit:non est increpandũ.cũ vero cũ
detrimento:perpꝛauũ est. Neqꝫ eni habẽt alia quibus gaudẽt/ et nec aliud habere ple-
risqꝫ permolestũ est ob naturã. Nam animal semp laboꝛat:vt naturales etiã sermones
testantur/videre ac audire doloꝛẽ inferre dicentes:sed consueti iam sumus vt aiunt.Si-
militer in iuuentute quidẽ ob incrementa:perinde disponũtur ac vinolenti. Et iuuẽtus
ad voluptates ꝓpensioꝛ est.Biliosi autẽ atra bili natura semp egent medicamento.con-
tinue namqꝫ coꝛpus ob cõplexionẽ moꝛdetur:ꝛ semper in appetitione sunt vehementi.
voluptas autem cõtraria:et queuis etiam modo sit vehemens pellit doloꝛem. et pꝛop- 67
terea intemperantes homines pꝛauiqꝫ fiunt. ¶Uoluptates autem ee que sine doloꝛe
sunt exuperationẽ non habent. Atqꝫ he pꝛoficiscuntur ex ijs/que natura/et non per acci-
dens afficiunt voluptate.Ea vero dico per accidens afficere voluptate/que medentur:
etenim quia fit vt homini medeatur:eo quod sanum permanet/aliquid agente: ideo ta-
lia afficere voluptate vidẽtur.at ea natura voluptate afficiũt/ que faciũt opationẽ talis

68 nature ¶ Nulla aũt res eadẽ ex eo nos semꝑ delectat/ quia nõ est simplex nostra natura: sed inest et aliquid aliud: quo corruptibiles sumus. Quare si quippiã agat alterũ: id est alteri nature preter naturã. at cum equatur: neq₃ molestum/ neq₃ iucundũ videtur quod agitur. Quod si alicuius natura sit simplex: semꝑ eadẽ operatio iucundissima erit. Idcirco deus vna semꝑ/ simplicíq₃ gaudet voluptate. nõ eni solũ motiõis est oꝑatio: sed et imobilitatis. et voluptas in quiete potius/ ꝙ̃ in motu cõsistit. mutatio vero omniũ dulcissimũ est secundũ poetã: ob prauitatẽ quandã. Ut eni homo prauus/ facile est mutabilis: sic et natura praua est ea/ que idiget mutatiõe. nõ est eni simplex nec bona. ¶ Sed de cõtinẽtia quidẽ atq₃ incõtinẽtia: et de voluptate/ doloreq₃/ ⁊ quid vnũquodq₃ ipsoꝝ est: ⁊ quonãmodo alia ipaꝝ sũt bona alia mala diximꝰ. Deiceps aũt de amicitia dicemꝰ

¶ Decimiquarti capitis note. ¶ Nõ est eni exuperationi dolor cõtrariꝰ. si quis eni nõ gaudet exuperantibus voluptatibus et ijs que illas afferunt: neq₃ ex absentia taliũ tristatur. sic igitur fit vt exuperationi dolor nõ videatur cõtrarius nisi in ijs qui exuperãtes voluptates sequũtur. ¶ Sitim quandam sibi cõparant: hoc est vndecũq₃ sibi querũt modũ suscitandi voluptatũ appetitũ. more illorũ qui nullũ habent cibi aut potus appetitũ et querunt vndecũq₃ sibi ꝓuocare ac facere appetitũ. id eni est sibi appetitus sitim prouocare. ¶ Si oculus/ et intellectus sine motione operant: tanto magis illa simplissima/ beatissimaq₃ entia.

¶ Decimũquartũ cap. septem cõclusionibus/ et vna ratione partitũ est.

61 Decimiquarti Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõclo. De corporeis voluptatibus cõsiderandũ expedit. Nam sunt qui dicũt nõnullas voluptates expetibiles esse valde/ pariter et honestas: sed corporis voluptates/ et in quibus versatur intẽperans nõ esse expetendas. cõsiderandũ itaq₃ est ita dicentibus: cur ergo cõtrarij dolores praui sunt: si voluptas bonũ nõ est: cũ tamẽ malo bonũ cõtrariũ

62 est. ¶ Secũda cõclo. Excessus/ exuꝑatioq₃ voluptatũ corporearũ: mala est. Nã necessarie voluptates sic bone sunt: aut quia quod est nõ malũ/ bonũ est: aut quia ad aliquẽ vsq₃ terminũ sunt/ ipsiq₃ excessum nam eorũ habituũ/ ac earũ operationũ quarũ nõ est melioris exuperatio (hoc est quorũ nõ est superãdo atq₃ excedendo a bono egressio) neq₃ suarũ voluptatũ est melioris excessio. et eorũ habituũ quorum est: pariter et actuũ/ identidẽ ⁊ voluptatũ est exuperatio. at bonorũ corporis/ suorũq₃ habituũ est exuperatio: fitq₃ quis prauus in prosequẽdo huiusmodi bonorũ exuperationẽ/ et nõ necessarias voluptates excessus enim minime necessarius. et gaudent omnes quodam modo. et epulis/ et vino/ et venere: sed

63 non vt oportet. igitur excessus corporearũ voluptatũ: malus est. ¶ Tertia cõclusio. Prauus e diuerso in dolore/ atq₃ voluptate sese habet. Nam nõ modo doloris exuperationẽ: sed omino fugit dolorẽ. neq₃

64 enim dolor excessui cõtrarius est: nisi cũ quis exuperationem voluptatis querit. ¶ Quarta cõclusio. Expedit itẽ dicendũ cur corporearũ voluptatũ illecebre: magis ꝙ̃ par est expetibiles videatur. Nam non solum ipm verũ/ sed etiam falsi causam dicere operepreciũ est: hoc eni ad faciendã fidem cõducit. nam cũ id ob quod verũ quicꝙ̃ esse videtur (quod tamen minime verũ est) cõsentaneũ rationi visũ fuerit: facit vt nõ ãplius ob talis rõnis apparentiã/ falso credat: quĩimo id facit vt ipsi ꝟo firmius assen-

65 tiamur. expedit igit id dicendũ ¶ Ratio cur expetibiliores videatur corporee voluptates: est quia corporee voluptates pellũt dolorem/ et exuperantẽ voluptatẽ querũt: veluti medellã exuperãtis doloris. et omino corporis voluptatẽ persequũtur: ꝙ ipe corporis voluptates fortes sunt medelle. Quo fit vt illas tũ maxime sequãtur: cũ dolor cõtrarius adest. nã tunc maxie tales esse videtur. Sed cõtra: duo sũt que faciũt voluptates corporeas/ nõ bonas eẽ videri. Primũ est: ꝙ quedã sunt: ꝙ̃ sũt praue nature oꝑatiões. praue dico aut ab ortu: vt qui talẽ ab ipso ortu ꝯsecutus esset naturã qualis est fere cõsimilibusq₃ gauderet/ aut a cõsuetudine: quales sunt prauorũ hominũ nature. Secundũ quedã sunt que etsi medicamenta sint: nunꝙ̃ tamẽ nisi indigenti/ atq₃ laboranti cõducunt. ex quo nõ sequitur eas bonas esse. et prestat quicꝙ̃ i habitu/ ꝑmanẽsq₃ esse ꝙ̃ dũtaxat in fieri. nõ eni perstat voluptas: sed fugax (dũ fit) ela-

66 bitur. ¶ Quinta cõclusio. Voluptates corporee: bone sunt per accidẽs. ¶ Primo. Nã qedã sunt que ad nature ꝑfectionẽ accidunt. sunt igitur bone per accidẽs. ¶ Secũdo voluptates corporis ij ꝑsequũtur qui per se voluptatibus gaudere nequeũt: ꝙ corporee voluptates vehementes sunt. ipi eni quandã voluptatũ sibi sitim cõparant: que cũ nulli nociua est/ nõ increpãtur: cũ aũt nociua/ increpãtur/ ⁊ praua est. sunt igit bone per accidẽs. ¶ Tertio. sunt pleraq₃ que voluptates per se nõ habẽt ꝙ̃bus gaudeãt et aliã voluptatẽ nullã habere/ ob suã naturã illis durũ atq₃ permolestũ est. nã animal semꝑ laborat: vt naturaliũ sermones fidẽ prestant: qui et videre/ et audire: molestiã/ doloreq₃ ingerere astruũt. at ꝟo ꝙ id nõ iudicamus id ideo esse aiũt: ꝙ horũ perferẽdorũ laborũ cõsuetudinẽ iam traximus. et iuuenes dũ adolescũt: ob ipa incremẽta perinde ac vinolẽti disponũtur. et hinc iuuẽtus nõ ab re ad voluptates propensior est. et qui atra bili laborãt: natura semꝑ voluptatũ medicamẽto egent. nã illis cõtinue corpus ob cõplexionẽ mordetur: semꝑq₃ in appetitiõe existunt vehemẽti. voluptas aũt cõtraria/ et queuis etiam (modo sit vehemẽs) eorũ propellit dolorẽ. sunt igitur quedã voluptates necessarie bone/ ipisq₃ cõuenientes nature. Uerũtamẽ hac de causa/ ꝙ voluptas ipsa pellit dolorẽ: plerũq₃ intẽperantes hoies/

67 prauiq₃ fiunt. ¶ Sexta cõclo. Perfecte voluptates sine dolore sunt: exuperationẽ nõ habentes. Nam he voluptates ex ijs que suapte natura/ et simpliciter voluptate afficiũt/ iucũdaq₃ sunt proficiscũtur: ⁊ non ex ijs que per accidens voluptate afficiũt. igitur perfecte voluptates sunt sine dolore/ et exuperationẽ nõ habentes. ea dico per accidẽs voluptate afficere: que medẽtur. fit eni vt homini hmõi voluptatũ medela sit opus: ꝙ cõtinue aliquid (quod laboriferũ est) agendo: suã sanitatẽ saluat. et ideo illa ꝑ accidens voluptaria: iucunda esse/ et voluptate eblandiri videtur. at ea per se/ naturaq₃ voluptate af-

68 ficiunt. que perfecte nature operationem efficiunt. ¶ Septima conclusio. Nulla eadem res: nos con-

tinue delectat. Nã nostra natura simplex nõ est: sed pter nr̃i meliorẽ/simpliciorẽq₃ naturã/ inest quicq₃ aliud: ex cuius cõtagiõe corruptibiles sumus. quare si quispiã pars alia agat: alteri nature plerũq₃ preter naturam est/illiq₃ aduersatur. et si equatur: pusillũq₃ sit quod agit: neq₃ molestũ/neq₃ iucundũ esse videt̃: quod agit̃. At vo si alicuiꝰ natura simplex sit: sẽp eadẽ opatio iucũdissima erit. quo fit vt deꝰ vna semp simplici gaudeat voluptate. neq₃ id inficias eundũ est: q deus sine motu/agitatiõeq₃ vlla psistat. nam nõ solũ motiõis est opatio: sed status/atq₃ imobilitatis. et voluptas in qete q̃ in motu: potiꝰ ꝯsistit. et iuxta poete sententiã: mutatio ob prauitatẽ quandã omnium dulcissimũ est. neq₃ ab re quidẽ. nam vt homo prauus /facile mutabilis est: sic et ea que mutatione indiget natura: praua est. non enim neq₃ simplex/neq₃ bona est. Sed de cõtinentia/incõtinẽtia/ voluptate/ atq₃ dolore: quid vnũquodq₃ eorum esse possit: et quo pacto eorum quedam/bona: quedã mala sunt/ dictum est. nunc autẽ de amicitia nobis aggrediundum est. Septimi Ethicorũ Aristotelis finis.

Cap. I.

P

Ost hec cõsequens est de amicitia pertractare. Est eni quedã virtus: aut est cũ virtute. ¶ Res est preterea summe necessaria in vita. Nemo eni habens cetera omia bona: sine amicis expeteret viuere. nã et locupletes et in principatu/potestateq₃ cõstituti: plurimũ amicis indigere videntur. quid eni prodest talis ꝓsperitas beneficio sublato? quod quidẽ maxie fit in amicos: ac maxie cõmendatur. aut quonã pacto sine amicis custodiri/ cõseruariq₃ potest? quo nãq₃ magis abundat: eo magis periculis subiacet. In pauptate quoq₃ cetерisq₃ calamitatibus vnicũ esse cõfugiũ amici putant̃. Iuuenibus etiã cõferũt ad cõpescẽda peccata. Et senibus ad obsequiũ/ atq₃ ad eos actus perficiendos quos ob ĩbecillitatem ipsi peragere nequeunt. Et ijs item qui sunt in statu/ad actiones honestas. eteni si duo simul eant: intelligere magis/atq₃ agere possunt. Inesse etiã amicitia videtur natura ei quod genuit: ad id quod est ortũ ab eo. non in hoĩbus solũ: sed in plurimis etiã animalibus/ ⁊ ijs inter sese que sunt eiusdẽ gentis: et homibꝰ maxime. quapropter amatores hominũ laudamus. Cernere etiã quispiam potest et in ipsis erroribus: familiarem omnem hominẽ homini/ atq₃ amicũ esse. ¶ Ciuitates etiã amicitia cõtinere videtur. et legũlatores circa hanc magis q̃ circa iustitiã student: cõcordia namq₃ simile quid amicitie esse videtur. hanc autẽ maxime affectãt: seditionẽ aũt vt inimicã maxime expellũt. Et si sint quidẽ amici: iustitia nõ est opus sin vero sint iusti: indiget amicitia. et id quod maxime iustũ est/ad amicitiã attinere videtur. ¶ Non solũ aũt necessariũ est: sed et honestum. Laudamus eni eos/qui amant amicos copiaq₃ amicorum/honestũ esse putãt. et quidã eosdẽ viros bonos esse/atq₃ amicos putant. ¶ Est aũt cõtrouersia de ipsa non mediocris. Quidam eni similitudinẽ quandã ipam esse posuerũt: ⁊ similes esse amicos Unde et similẽ ad similẽ inquiũt/ ⁊ monedulã ad monedulã/et similia. Quidã cõtra singulos inter sese omnes tales inquiũt esse: et de ijs ipsis altius/ naturaliusue perquirunt Eurypides quidẽ inquiens.

Cũ est sicca tellus: ipsa certe tum hymbrem amat.
Cum turget ether: hymbre cũ celũ tumet:
Affectat vt telluris in sinus cadat.

Heraclitus aũt: cõtrariũ dicens esse cõducẽs: et ex differẽtibus pulcherrimũ concentũ oriri: et per cõtrarietatẽ omia fieri. Sed his cõtraria cõplures alij sentiunt: et Empedocles: qui quidẽ simile appetere simile dicebat. naturales igitur dubitatiões omittamꝰ. non eni ad hanc sunt accõmodate cõsiderationẽ. Que vero sunt humane/et ad mores affectusq₃ pertinent: eas consideremus. vt sit ne inter omẽs homies amicitia: an ipossibile est prauos esse amicos: et vtrũ vna species amicitie sit/an plures. Qui nãq₃ vnã esse putant/quia magis est/atq₃ minus: non sufficienti argumẽto ducũtur. nã et que sunt diuersa specie magis sunt atq₃ minus. ¶ Sed de his antea diximus.

Ulyxes
Diomedes
Achilles
Patroclus
Nisus
Eurialus
Orestes
Pylades
Pythias
Damon
Ouidius

¶ Primi capitis note. ¶ Ulixes comitẽ habuit Diomedẽ. Achilles Patroclũ/Nisus Eurialũ Orestes Pyladẽ/Pythias Damonẽ ¶ Monedula est cornicula quedã tota nigricãs. illis corniculis auri/atq₃ argenti insita furacitas inest. hinc a furãdis monetis hec auis nomẽ inuenit. de qua Ouidius Sytonis accepto quod auara poposcerat auro:
Mutata est in auem: que nũc quoq₃ diligit aurũ/
Nigra pedes/nigris velata monedula pennis.

¶ Amicitia de qua hoc in libro amplam Aristoteles extendit determinationẽ: vltima duodecim virtutum moraliũ est. nõ minima/sed certe aut maxima: aut semp iustitie(q̃ maxia est)cõiũcta. Hec virtꝰ genus/cetusq₃ hominũ saluat: hec virtus ad deũ et ꝓximũ: primũ legis/ et maximũ sibi obtinuit preceptũ quod cetera clauderet. hec caritatẽ sui habet apicẽ. q̃ deo est supra nos debitus amor/ et secũdũ nos ꝓximo debitus. sed qui supra nos deo debet̃: diuina est toto mẽtis feruore cõprehẽsa amicitia/que

summi celestis amoris radio incalescit/et calefacta sursum leuatur. hic enī celestis radius amoris: fauor est/gratiaqꝫ superna que mētibus nūꝗ̃ denegatur paratis/ vt neqꝫ solis illustratio/ corpori denegatur translucido. huius diuini amoris que nos diuinos efficit amātes Piccus Mirandula duodecī cōditiones ānumerat. Prima. Hoc amore vnū solū amare debemus/ ⁊ pro eo cūcta cōtēnere. Secūda. Miserū putare: qui tā digno priueť amato. Tertia. Oīa pati/oīa sufferre/mortēqꝫ ipām etiā libēter diuinū amantē: vt cū amato possit esse. Quarta. Se ornare: vt illi valeat placere. ornamēta enī amantis sunt virtutes/et ante amatū integritas vite. Quinta. Cū illo (etsi re fieri nō potest) cogitatione tm̄ semper esse. Sexta. Oīa propter eū: que ad ipm̄ attinent/amare. vt eius amicos/eius loca/eius insignia/scripta/noīa/eiusqꝫ imagines: atqꝫ in rebus vestigia/adumbratiōesqꝫ qꝛ eius sunt opera. Septima. Nihil aliud cupere ꝗ̃ eius laudes/nec eiꝰ aliquā ignominiā posse sustinere. Octaua. De eo oīa summa credere: et vt idē oēs credant summope affectare. Nona. Optare pro eo pati aliquod incōmodū et illud quoqꝫ incōmodū ꝓpter ipm̄ dulcescere. Decima. Flere pro eo sepe: vel si presens ex leticia exuberante/ vel si absens ex dolore. Undecima. Semꝑ languere/semperqꝫ eius desiderio rapi/ semꝑqꝫ ardere. Duodecima. Illi diligēter seruire: nihil de premio cogitando/aut recipiēda mercede. nā eiꝰ seruitiū per seipm̄ sūmoꝑe est appetibile/et summe dignus est qui debeat amari. optimus enī/pulcherrimus/rerūqꝫ sapientissimus est: et qui nobis ante ꝗ̃ ipm̄ cognosceremus: oīa bona cōtulit abūde/ et qui nos cū nihil essemus: existere fecit. et nos sui amoris/et desiderij capaces esse voluit: cetera aūt infra nos huius muneris participes esse noluit. qui solus dare potest quicquid bonū/pulchrū/aut amabile: desiderare possumus. Propter ergo hunc amorem veneremini hanc virtutem/et discite fieri veri amatores/veriqꝫ amici. et prima vestra intentio ad deum cōuersa sit/et secūda ad superiores/tertia ad equales/ ⁊ quarta ad inferiorū directiones: oēm amicitie gradū cōplexi/ vnicuiqꝫ quod suū est in amicitijs tribuētes: que illius diuine amicitie feruoris vberātia caleant/et ad illā referantur. stultas effugite amicitias. nā quantū vera amicitia eleuat: que de sursum procedit: et mortalia imortalibꝰ counit immortaliaqꝫ reddit: tantū stulte amicitie deprimunt/et mortalia mortalibus copulant. Quapropter nos sūmopere cautos esse decet: ne iprudētius amādo/quod deo debemus: creature tribuamus. quod reuera nisi virtutes nostre vite dirigāt habenas/celestisqꝫ afflatus/atqꝫ presidiū: ꝓculdubio faciemꝰ. et hinc plurimi suas inde cōtrahūt ruinas. Auari enī: plane diuinū amorē transferunt in diuitias. nā illas solas cogitāt/miseros putāt qui illis priuentur/ oīa ferunt/ oīa patiūtur ꝓpter amatas opū fortunas/et morti se exponere nō formidant: dū illis potiātur. Se ornant vt ad illas capiēdas placeāt/ amant diuitiarū loca/et quecūqꝫ ad eas ꝑtineant/laudes earū exquirūt et illas cupiūt/ neqꝫ earū probra sustinent. quid plura: de ijs omnia summa credunt/ꝙqꝫ summū sint in vita bonū/cupiūtqꝫ ita alijs esse persuasum. Pro illis dura tolerant/et probra/ et contemptus/et sibila: que oīa diuitiarū amore dulcescūt. si quicꝗ̃ diuitiarū adimitur/ cogiturqꝫ esse absens: veris ploratur lachrimis. ꝙ si elapsū restituitur: letas pre gaudio iterū inueniunt lacrimas. semper languēt/earū desiderio rapiūtur/ semper ardent/et illis iugiter seruiūt. esuriūt/sitiūt/neqꝫ vsum/ vtilitatēqꝫ aliquā ex illis cogitant: que diuini amoris cōditiones sunt. imortalē ergo dei gloriā cōmutāt in mortalē creaturā/ et ita intēperantes/ et ambiciosi eū qui summo rerū parenti debetur honor: voluptati aut honori tribuūt. et viciosi quiqꝫ illis rebus ad quas sue perturbatiōes eos raptāt deuoluūt/deturbantqꝫ/ atqꝫ detrudūt/ habētqꝫ ij diuitias deū/ij voluptatē/ij defluxā pulchritudinē: a quibus nulla salus/sed sola mors suis amatoribꝰ ꝓuenit. ergo ne ita facite hoīes: per illius summe amicitie pulchritudinē. sed discite vere amare/et veras amicitias (que sine prima habere nō possunt) exquirite. cum enī lux abest: vt oīa tenebre sint necesse est. lux vestra/dux vestra in amando: prima sit amicitia. et verarū amicitiarū exēplar sacre littere vobis suggerent abunde. Atqꝫ interim discite quod postea mōstrabit Aristoteles inter malos amicitias cōstare non posse. qui neqꝫ secū ipi cōcordant/sed plerūqꝫ scelerū cōsciētia seipsos fugitant. Quos diri cōscia facti (vt inquit Iuuenalis)

Mens habet attonitos/et surdo verbere cedit
Occultū quatiens (animo tortore) flagellū.
Pena autem vehemens/et multo seuior illis
Quas ⁊ Cedicius grauis inuenit/et Rhadamanthus:
Nocte/dieqꝫ suū gestare in pectore testē.
Hi sunt qui trepidant/et ad omnia fulmina pallent:
Cum tonat.

Igitur vt vere amicitie participes sitis: operā date virtuti/et studete sūmopere esse boni. Nihil enī hec moralis philosophia aliud mortalibus optat: ꝗ̃ ꝙ viuant fortes/ tēperati/liberales/ magnifici/humiles/ patientes/modesti/mansueti/affabiles/veraces/ dextri/iusti/ ac amici.

¶ Primū cap. vna cōclusione/et tribus opinionibus partitū est.

Primi Capitis cōmentarius ad litterā. ¶ Conclusio. De amicitia tractare: cōsequēs esse videtur. ¶ Primo. qꝛ amicitia quedā virtus est/aut cū ipa virtute. ¶ Secūdo. qꝛ amicitia res in vita/ summe necessaria est. nā ⁊ nemo (etsi cetera oīa bona possideret) sine amicis eligeret viuere. primū nāqꝫ si locupletes sunt/et in ꝓncipatu / atqꝫ potestate ꝯstituti: plurimū amicis indigere vidētur. nā quid illis talis prodesset ꝓsperitas: facultate beneficij cōferendi sublata? quod maxime oīm in amicos factū sūmoꝑe cōmendatur. et quonā pacto et qui locuples est/ac in potestate cōstitutus: sine amicis custodiri/ seruariqꝫ potest? quādoquidē quo quis magis abundet: eo magis periculis subiaceat. et si pauꝑ est: in paupertate certe/ceterisqꝫ calamitatibꝰ vnicū cōfugiū/ vnicusqꝫ refugij portus: amici esse putanť. si iuuenes sunt: illis sūmoꝑe cōducūt amici/ vt qui eorū vitā dirigūt in melius: viciaqꝫ arcēt/ac ꝯpescūt. si senes vt illis obsequiū prestent: amici sunt ꝑnecessarij/atqꝫ vt eos actus perficiāt quos illi ob etatis imbecillitatē: minime peragere queūt. et si etate sunt florentes: ad res illis preclaras obeūdas/amici cōducūt: nam duo simul eūtes amicitia cōiuncti: magis intelligere/magisqꝫ agere possunt. patet itaqꝫ et cuiuscūqꝫ fortune viris/et cuiusqꝫ etatis: amicitiā rē necessariā esse ¶ Tertio. qꝛ amicitia videť quod-

Mirandula

dam bonũ a natura tributũ ¶ Primo. quia parentes natura amant liberos: non modo homines solũ/ sed et volucres/ et animaliũ ꝗ plurima: et animãtes omẽs que eiusdẽ speciei sunt/ inter sese natiuã seruant amicitiam: ⁊ homines maxime. quapropter eos laudamus qui hominũ sunt amatores/ atqꝫ in ceteros beniuoli. ¶ Secundo. quia in erroribus viarũ/ id plane cernere licet/ oẽm hoĩem: homini natura familiarem/ atqꝫ amicũ. par est igitur vt de amicitia: consequẽs determinatio suscipiatur. ¶ Quarto quia ciuitates/ conuentus/ societatesqꝫ hominum: amicitia continentur/ saluanturqꝫ. hinc legumlatores circa amicitiam magis/ ꝗ circa iustitiã student. nam summopere affectant ciuiũ concordiã stabilire (est autem cõcordia: quid amicitie ꝑsimile) moliũturqꝫ summopere tanꝗ rem ciuitatis cõseruande inimicam/ seditionẽ explodere/ atqꝫ discordiã. ¶ Quinto. quia amicitia magis necessaria/ ꝗ iustitia esse videtur. nam si homines sunt amici: iustitia nõ est opus. si aũt sunt iusti: adhuc opus est amicitia: imo vero quod iustitie maximũ/ preclarissimũqꝫ est: amicitia esse videtur. de ea igitur haudquaꝗ irrationabile est/ determinationẽ suscipere. ¶ Sexto non modo amicitia bonũ quiddã necessariũ est: sed et honestũ. nam et eos qui afficiuntur erga amicos laudamus: et amicorũ copiam possidere/ honestũ esse putamus. et quidam eosdem viros bonos/ atqꝫ amicos: esse arbitrãtur. expedit igitur de amicitia determinatio. ¶ Opiniones de amicitia. De amicitia enĩ complures sunt controuersie/ atqꝫ opiniones. 5
¶ Prima est dicẽtiũ amicitiã similitudinẽ quandã esse: ⁊ amicos esse similes. hinc aiunt simile ad suũ simile/ et cornicula ad corniculã/ et similia huiusmodi. ¶ Secunda est dicentiũ cõtra: simile odire suũ simile. vt figulos omnes inter sese esse similes: attamen figulos/ figulum non amare. verum vt inquit Hesiodus.

Inuidet et figulus figulo/ vel egenus egeno/
Siue faber fabro/ dulcisqꝫ poeta poete.

Et de his ipsis altius/ magnificentiusqꝫ ex naturalibus perquirũt: contrariũ amare suũ contrarium. quemadmodum canit Eurypides

Cum est sicca tellus ipsa certe tum hymbrem amat.
Cum vero pulchrũ pleno hymbre celũ tumet:
Affectat vt telluris in sinus cadat.

¶ Tertia est Heracliti dicentis: ex cõtrariorũ cõcurrẽtia amicitiã gigni. inquit enĩ cõtrariũ cõferre/ et ex differentibus/ contrarijsqꝫ sonis pulcherrimũ suboriri concentũ: et summati per cõtrarietatẽ oĩa fieri. Sed Heraclito cõplures cõtraria sentiunt: vt Empedocles/ qui simile amare/ appetereqꝫ suũ simile dicebat. Sed has naturales dubitatiões/ hoc in loco discutere omittamus. nam presentis discipline contẽplationi: minime accõmodate sunt: verũ potius eas dubitationes/ que humane sunt: et ad mores/ affectusqꝫ pertinẽtes/ discutiamus/ cuiꝰ generis sunt he. Sit ne inter omẽs hoĩes amicitia: an prauos/ amicos esse impossibile sit. An amicitie vna species sit: an plures. ⁊ sunt qui vnã quidẽ esse putant: ꝙ magis est/ atqꝫ minus. sed hi in sufficienti quidẽ ducũtur argumento. nã et que sunt dissidẽtia specie: magis sunt/ atqꝫ minus. sed id ex iam dictis: notũ esse potest. 9

Cap. II.

p Atebunt autem hec fortasse: si ip̄m amabile fuerit notũ. Non enĩ omne quoduis amari videtur/ sed ip̄m amabile. hoc aũt: aut bonũ/ aut iucundũ aut vtile esse videtur. atqꝫ id vtile videbit̃ esse per quod efficitur aliquod bonũ: 4
aut voluptas. Quare fit: vt amabilia sint ip̄m bonũ ⁊ iucundũ/ vt fines. ¶ Utrũ igitur ip̄m bonũ ament homines: an id quod ipsis est bonũ? Discrepant enĩ nõnũquã hec. similiter et circa ip̄m iucundũ. ¶ Uidetur aũt id quisqꝫ amare/ quod bonũ est sibi. et esse simpliciť quidẽ amabile/ ip̄m bonũ: vnicuiqꝫ aũt/ id quod est vnicuiqꝫ bonũ. Amat autẽ quisqꝫ non id quod est sibi bonũ/ sed quod apparet. neqꝫ quicꝗ id refert. erit enĩ ipsum 5
amabile apparens. ¶ Cũ itaqꝫ tria sint ea propter que hoĩes amant: in amatione quidẽ inanimatarũ rerũ/ non diciť amicitia: quippe cũ non sit reciprocus amor: neqꝫ volũtas boni illarũ. Est enĩ ridiculũ forsitã: vino bonũ quẽpiam velle. qꝺ si vult: saluũ illud vult 6
esse/ vt habeat ipse. at oportere aiunt amico bona illius gratia velle. ¶ Eos aũt qui hoc modo volunt bona/ beniuolos dicunt: si non idẽ/ et ab illo fiat. Mutuã namqꝫ beniuolentiam/ amicitiã esse dicunt: an adiungendũ est/ non latentẽ? Sunt enĩ cõplures ijs beniuoli/ quos non viderunt: putant autẽ studiosos esse/ vel frugi. atqꝫ fieri potest: vt illorum etiam quispiam eodem ad hos modo afficiatur. Igitur hi/ mutuo quidẽ sibi beniuoli esse videntur. amicos aũt ipsos quodãmodo quispiã dixerit latentes/ vt erga sese mutuo sunt affecti? Oportet ergo amicos mutuã habere beniuolentiã: et velle sibi mutuo bona non latentes: ob vnum quid eorũ que dicta sunt.

¶ Secundi capitis note ¶ Amabile simpliciter/ amabile alicui/ amabile apparens: bonũ simpliciter/ bonum alicui/ bonum apparens. 3
¶ Secundũ cap. tribus cõclusionibus/ et vna questione partitũ est.

Secundi Capitis cõmentarius ad litteram. ¶ Prima conclusio. Si amabile notũ fiat: amicitiam promptius cognoscemus. Nam non omne quoduis amari videtur/ sed ip̄m amabile. hoc aũt honestũ/ aut vtile/ aut iucundũ esse videtur: et id esse vtile/ per quod aliquod bonũ/ aut voluptatem assequimur. Unde fit vt honestũ/ et iucundũ: amabilia sint vt fines: vtilia enĩ horũ gratia querimus/ ac amamus. 4
atqui amicitia sine amabili nõ est. noto itaqꝫ amabili/ ad amicitiã promptior patebit aditus. ¶ Questio. Utrũ hoĩes: ip̄m bonũ amant/ aut quod ip̄is bonũ est. hec enĩ qñqꝫ discrepãt/ et nõ sũt eadẽ. Itidẽ

vtrũ amant iucundũ/aut quod sibi iucundũ est. ¶ Solutio. Et plerisq; visũ est: vt id amẽt hoĩes quod est sibi bonũ: atq; ipm̃ bonũ/simpliciter esse amabile. vnicuiq; aũt amabile: id quod est vnicuiq; bonũ. Verũtamẽ id nõ oportet. nã nõ quisq; amat: quod est sibi bonũ/sʒ quod sibi bonum apparet. neq; refert
5 q̇cq; vt amet: bonũ ne sit/an a ppareat. nã si apparet bonũ: et ipm̃ erit amabile apparens. ¶ Secunda ꝯclusio. Ad res inanimatas: nulla gerit̃ amicitia. Nã amicitia est reciprocꝰ amor. et tria sũt ꝓpter que ipsi hoĩes amãt: honestũ/ vtile/et iucundũ. at illis nõ volumꝰ aliquid hoꝝ bonoꝝ cõtingere. ridiculum enĩ videt̃: quempiã vino bonũ velle. quod si vult/idipsũ bonũ quod vult: est ipm̃ saluũ manere/ vt habeat ipe. at oportet amicitiã esse reciprocã: et amico/et ipius quidẽ amici gratia (quẽadmodũ aiunt) bo-
6 na velle. nõ igit̃ ad res inanimatas vlla est amicitia. ¶ Tertia ꝯclusio. Nõ satis diffinita est amicitia/ ꝙ mutua beniuolẽtia sit: sed nõ latẽs adijciendũ est. Nã eos qui aliũ amãt/et illiꝰ quidẽ gratia/ etsi ab eo non idẽ rependat̃: beniuolos dicimꝰ. at fieri potest/ vt ꝯplures ijs beniuoli sint: quos nũq; viderunt/ ꝙ eos studiosos esse/aut frugi hoĩes existimãt. et ꝯtra: vt hi ad illos primos hoc modo afficiant̃. quare et ij mutuo q̇dẽ beniuoli esse vident̃: at nemo illos proprie dixerit amicos/nisi forte quodã modo: vt latentes amicos/quẽadmodũ et erga sese mutuo beniuolẽtia sunt affecti. nõ satis igit̃ diffinita est amicitia: ꝙ beniuolẽtia mutua sit/sed adijciendũ est nõ latẽs: vt ita diffiniat̃. Amicitia est aliquoꝝ mutua beniuolentia/et alicuiꝰ quidẽ boni gratia: cũ eos nõ lateat. Et amici sunt qui mutuã habentes beniuolẽtiã: ob vnũ quiddã bonorũ (que dicta sunt) sibi mutuo bona volunt/non latentes.

7 Differunt autẽ hec specie/et amatiões ergo/et amicitie. Tres igitur Cap. III.
sunt amicitie species: equales numero amabilibꝰ ipsis. ob vnũq̇dq; enĩ est amatio mutua/non latens. atq; qui sese mutuo amãt: hoc/bona sibi inuicẽ volũt quo
8 amant. ¶ Qui igit̃ ob vtilitatẽ se mutuo amãt/nõ per se amãt: sed quo aliquod/ ex sese mutuo capiunt bonũ. Similiter et qui amãt ob voluptatẽ. non enĩ facetos amãt/ q2 sũt tales: sed q2 ipsis afferũt voluptatẽ. Qui igit̃ ob vtilitatẽ amant: ob suũ diligũt bonũ. Et qui ob voluptatẽ/ob id quod est ipsis iucundũ: et non quo talis est is qui amatur: sed quo est vtilis aut iucundus. per accidens igit̃ he sunt amicitie. non enĩ amatur quo
9 talis est is qui amatur: sed quo vel bonũ aliquod affert/vel voluptatẽ. ¶ Tales autem amicitie/facile dissolui possũt: non permanẽtibus ipsis similibus. Nã si non vlterius iucundi sint/aut vtiles: amare desistũt. Vtilitas autẽ nõ permanet. sed alias alia fit. dimo-
10 to igitur eo ꝓpter quod erãt amici/dissoluit̃ et amicitia: vtpote q̃ ob illud erat. ¶ Maxime autẽ amicitia talis in senibus fieri videtur. Huiꝰ enĩ etatis hoĩes/non voluptatem: sed vtilitatẽ sequunt̃: et in ijs iuuenibus/atq; viris/qui sue student vtilitati. tales autem nec multũ simul viuũt. interdũ enĩ nec sunt iucundi. nec indigent igit̃ tali cõgressione: si non sint vtiles. Nam eousq; iucũdi sunt/quousq; boni cõsequẽdi spem habẽt. cum his
11 amicitijs et hospitalicia ponunt. ¶ Iuuenũ aũt amicitia: ob voluptatẽ constare videt̃. Viuunt enĩ cum affectu. et id maxime sequunt̃/quod sibi ipsis est iucundũ/ et presens. At cũ mutatur etas: alia fiunt et ipsa iucũda. quo circa cito fiũt amici/citoq; desistũt. nã simul cũ eo quod ipsos afficit voluptate: et amicitia ipsa mutatur: talis vero voluptatis/ celeris fit mutatio. ¶ Proni sunt etiam ipsi iuuenes ad amores. plurimum enĩ amatorie amicitie perturbatione fit/et ob voluptatẽ. quapropter amant/et cito desistunt eadẽ die propositũ sepe mutantes. ¶ Hi volũt totos dies vna versari/simulq; viuere. Sic enĩ fit
12 ipsis id quod per amicitiã suã affectãt. ¶ Bonorũ aũt amicitia/similiũq; virtute / perfecta est amicitia. Hi nãq; mutuo sibi bona similiter volũt: quo boni sunt. boni vero sunt ꝑ seipsos. Atq; ij maxime sunt amici qui bona amicis/illorũ gratia volunt. ꝓpter seipsos
13 enĩ ita sese habẽt: et non per accidẽs. ¶ Permanet igit̃ horũ amicitia/q̃diu sunt boni. At virtus res ꝑmanens est. ¶ Atq; horũ vterq; bonus est simpliciter et amico. boni enĩ ipsi et absolute/et sibi mutuo boni sunt: et vtiles et iucũdi simili modo. Nã boni/ et absolute: et sibi mutuo sunt iucundi. Singulis enĩ proprie actiões sũt voluptati: et que sũt tales. bonorũ aũt actiões tales sũt/aut similes. talis autẽ amicitia/nõ sine ratione ꝑmanens est. Coniungunt̃ enĩ in ipsa oĩa que in amicis esse oportet. Nã omnis amicitia aut est ob bonũ: aut ob voluptatẽ: vel simpliciter/vel amanti: ⁊ ob similitudinẽ quandã hec
14 autem omnia bonorũ per seipsos amicitie insunt. huic enĩ similes sunt et cetere. ¶ Et id q̇d est absolute bonũ/est et iucundũ simpliciter. Maxime igit̃ hec sũt amabilia: et ama-
15 re ac amicitia/in his est maxime: ⁊ optima amicitia. ¶ Sũt aũt merito tales amicitie rare. pauci enĩ sũt tales. ¶ Tẽpore insuper et consuetudine opus est. secundũ enĩ prouerbiũ non fit vt mutuo sese cognoscant: anteaq; simul consumãt dictã salis mensuram. nec igitur fit: vt acceptent̃ antea/sintq; amici/q̃ amabilis vtriq; videatur esse/ atq; credatur vterq;. Qui vero ea celeriter inter sese mutuo faciunt/que ad amicitiã attinent: volũt q̃-

dem esse amici:sed non sunt:nisi sint et amabiles/et idipsũ sciãt.amicitie nãqꝫ voluntas: non amicitia celeriter fit. Hec igiť et tempore/et ceteris perfecta est amicitia: et per hec omnia fit.et vtriqꝫ similis est ab vtroqꝫ quod quidẽ amicis insit oportet.

¶ Tertij capitis note. ¶ Q; amicitia voluptatũ cito venit/citoqꝫ fugit:hinc alatũ fingũt Cupidinẽ
¶ Utriqꝫ ab vtroqꝫ:alterutri ab alterutro:ꝙ idẽ volũt/ijsdẽ gaudẽt/ijsdẽqꝫ tristanť. et ita frequenter
Juuenalis vsus est vocabulo vterqꝫ:pro alteruter/ad quãdã vicariam/et reciprocam functionem designandam.
¶ Paucos esse vere studiosos:clamat Satyricus
Rari quippe boni:numero vix sunt totidem/quot
Thebarum porte/aut diuitis hostia Nili.
¶ Tertiũ cap.nouem conclusionibus partitum est. 8
Tertij capitis Cõmẽtariꝰ ad litterã. ¶ Prima ꝯclusio. Tres sunt amicitie species:honesta/vtilis/
atqꝫ iucũda. Nã tres sunt specie differẽtes amationes.igitur tres sũt amicitie species:et equales nu=
mero/amabilibus ipsis.nã ob vnũquodqꝫ ipsoꝝ:amatio mutua/atqꝫ nõ latẽs fit.fit nãqꝫ vt q̃ sese mu=
tuo amãt:hoc ipso sibi inuicẽ bona velint quo amãt.id aũt est amabile. ¶ Secunda ꝯclusio. Amicitie
ob vtilitatẽ/atqꝫ ob; voluptatẽ:non per se sed per accidẽs sunt amicitie. Nã qui sese ob vtilitatẽ mutuo
amãt:non per se amãt/sed ꝙ aliquod ex sese mutuo capiũt emolumẽtũ.itidẽ et qui ob voluptatẽ amãt.
nã non facetos amant/quia faceti sunt:sed ꝙ eis ipsis voluptatẽ afferũt.qui igiť ob vtilitatẽ amãt: ob
suũ/et nõ ipsius amati bonũ diligũt.et qui ob voluptatẽ ob id quod ipsis amantibꝰ est iucundũ:et non
amant hi quia talis is sit/qui amatur:sed quo vtilis est/aut iucũdus.igitur ob vtilitatẽ/ aut volupta=
tem amicitie/per accidens sunt amicitie.nã qui per se amant:quo qui amantur tales sũt/amant.at ob
emolumentũ/aut voluptatẽ non amať quo talis is est/qui amať:sed quo vel cõmodũ aliquod/vel volu= 9
ptatem aliquã affert. ¶ Tertia cõclusio. Amicitie ob vtilitatẽ/atqꝫ voluptatem:facile dissolui queũt.
¶ Nã ipsis qui amantur non manentibꝰ similibꝰ(vt si vlteriꝰ aut vtiles/aut iucundi non sint)desistunt
amare.nã dimoto eo ꝓpter quod erãt amici:dissoluiť amicitia: vtpote que ob illud erat.at vtilitas non
ꝑmanet:sed alias alia fit.itidẽ et voluptas fugax / horariaqꝫ est.igiť he amicitie:facile dissoluuntur. 10
¶ Quarta cõclusio. Maxime oĩm amicitia ob vtilitatẽ:in senibꝰ fieri videtur. ¶ Primo.nã eius eta=
tis hoĩes/non voluptatẽ:sed vtilitatẽ querũt/et nõ modo in senibꝰ fit:sed et in iuuenibꝰ/atqꝫ viris:qui
sue studẽt vtilitati. ¶ Secundo.senes non multũ alijs pariter ꝯuiuunt/neqꝫ interdũ iucundi sũt. non
ergo tali iucundoꝝ cõgressiõe indigent:si non sint vtiles.nã eousqꝫ illis iucundi sunt: quousqꝫ cõmodi
cõsequendi spem retinent.cũ talibꝰ enĩ amicitijs in quibꝰ cõmodi spes aliqua est hospitalitiã ponunt. 11
hec igitur amicitia maxime fit in senibus. ¶ Quinta cõclusio. Amicitia ob voluptatẽ:maxime fit in
iuuenibus. ¶ Primo.nã iuuenes cũ affectu viuũt:et id maxime ꝓsequunť/quod sibiipsis iucundũ est/
atqꝫ presẽs.fit igiť in ipsis maxime amicitia ob voluptatẽ.verũ hec amicitia admodũ fragilis est / ac
decidua.nã cũ mutatur etas:alia/atqꝫ alia fiunt illis iucũda.quo circa/et cito fiunt amici/citoqꝫ de=
sistunt.nec ab re quidẽ.nã simul cum eo quod ipos voluptate afficit:ipsa fugit/mutaturqꝫ amicitia.at
iuueniliũ voluptatũ cita/veloxqꝫ mutatio est. ¶ Secũdo.quia iuuenes ad amores ꝓcliues admodum
sunt.nã plurimũ amatorie rei:ꝑturbatiõe fit/atqꝫ ob voluptatẽ.amant igiť cito/citoqꝫ desistũt:eadem
etiã die ꝓpositũ persepe mutantes. ¶ Tertio.iuuenes totos dies volũt vna cõuersari / simulqꝫ viuere.
sic enĩ voluptate fruunť:quã per suã amicitiã querũt.nimirũ igiť si hec iucũdoꝝ amicitia:in ipsis iu=
uenibꝰ vel maxime fieri sit cõperta. ¶ Sexta ꝯclusio. Bonorũ amicitia ꝓbitate/virtuteqꝫ similiũ:per= 12
fecta amicitia est. Nã hi sibi mutuo bona similiter volũt:quo boni sunt:boni aũt sunt per seipsos. vo=
lũt igiť sibi mutuo bona ꝓpter seipsos.at ij maxime oĩm sunt amici:qui bona amicis illorũ quidẽ ami
corũ gratia: volũt.atqui qui ita se habẽt:ꝓpter seipsos/et nõ per accidens amant.est igiť studiosorum 13
amicitia/virtuteqꝫ similiũ:studiosa/et per se/et perfecta amicitia. ¶ Septima ꝯclusio. Studiosorum
amicitia permanens est. ¶ Primo.nã ea amicitia tãdiu durat:q̃diu boni sũt.at virtꝰ res perdurans
est/atqꝫ permanens est.igitur hec amicitia:iugis/atqꝫ permanẽs. ¶ Secundo.quia horũ vterqꝫ bonꝰ
est simpliciter.nã studiosus/pariter et bonꝰ amico: siquidẽ ipsi studiosi et absolute/et sibi mutuo boni
sunt/ac studiosi:imo et vtiles/et iucundi.nã studiosi iucundi sunt.quare et adinuicẽ iucundi. singulis
enĩ sue ꝓprie actiões voluptati sunt/et ee que illis sunt similes.at bonorũ/ studiosorũqꝫ opatiões tales
sunt/atqꝫ similes.talis igitur amicitia non sine ratiõe:permanens est/atqꝫ assidua: vtpote in qua que ĩ
amicis esse oportet/ꝯiuncta sũt oĩa.nam omnis amicitia aut est ꝓpter bonũ:honestũ scilicet/aut vtile/
aut ob voluptatẽ:aut simpliciter/aut amãti/aut(vt aiũt)ob quandã assimilationẽ.at vero hec oĩa ami 14
citie studiosoꝝ/qui per seipsos amant:insunt.et cetere amicitie/ad huiꝰ similitudinem dicũť. ¶ Octa=
ua conclusio. Studiosa amicitia maxime amicitia/atqꝫ optima amicitia est. Nã quod est absolute bo=
nũ:est simpliciter/atqꝫ absolute iucũdũ.sunt igiť absolute bona/maxime amabilia:et amatio et amici
tia in ijs maxima/atqꝫ optima.at que in ijs amicitia est:studiosa amicitia est.studiosa igiť amicitia:ꝛ 15
maxime amicitia/atqꝫ optima est. ¶ Nona ꝯclusio. Merito studiose amicitie:rare sũt. ¶ Primo qui=
dem.nã absolute boni/atqꝫ studiosi:pauci sũt. ¶ Secũdo.ad hanc amicitiã cõparandã:et tẽpore opꝰ
est/et ꝯsuetudine.et iuxta ꝓuerbiũ non fit vt sese mutuo cognoscãt:anteaq̃ edictã salis mensurã simul
ꝯsumãt.quo fit vt nõ ante in amicitia recipianť/fiantqꝫ amici:q̃ vterqꝫ vtriqꝫ videať / credaturqꝫ esse
amabilis.merito igiť he amicitie rarenter/paucoqꝫ tẽpore eueniũt. Qui enĩ ea celeriter inter sese fa=
ciunt/que ad amicitiã attinent:volũt q̃dẽ esse amici/nõ sunt aũt:nisi sint et amabiles/et idipsũ quoqꝫ
ipi sciãt.fit enĩ celeriter amicitie volũtas:nõ aũt amicitia.sed tempore/et ceteris adolescit amicitia/
perqꝫ hec oĩa fit.fitqꝫ similis vtriqꝫ ab vtroqꝫ.id enĩ amicis inesse oportet. 16

A vero que ob voluptatẽ:et ea que ob vtilitatẽ est:similitudinẽ Cap.IIII.
c **huiꝰ habẽt. Boni nãqꝫ/et iucundi/et vtiles sibi mutuo sũt.maxime autẽ et tales amicitie permanent:cũ equale fit ab vtrisqꝫ/vt voluptas.et nõ solum hoc modo**

sed etiam ab eodē. vt inter facetos fit: et non inter amatorē ac adamatū. hi nāq; non de-
lectant̄ eisdē. sed ille quidē aspectu gaudet adamati: hic aūt obsequio amatoris. De si-
nente vero pulchritudine amicitia quoq; nonnunq; desinit. illi nāq; aspectus non est iu-
cundus: huic aūt obsequiū non prestatur. Pleriq; autem in amicitia permanēt: si ex cō
suetudine mores dilexerit/ eosdē mores habētes. sed qui nō ob voluptatē in amoribus/
sed vtilitatem commutant: ij et minus sunt amici/ et minus permanēt. Qui vero sunt ob
vtilitatē amici: ij simul cū vtilitate dissoluunt̄. nō enī hi sese mutuo: sed vtilitatem ama-
17 bant. ¶ Fit igitur vt et praui prauis/ et boni prauis/ et neutri quibusuis amici sūt ob vo-
luptatē atq; vtilitatē: sed boni soli sūt propter seipsos amici. Mali nāq; seipsis nō gau-
18 dent: nisi vtilitas proueniat aliqua. ¶ In sola etiā bonorū amicitia/ nullū calūnia locum
habet. Non enī facile cuiquā quisq; de eo credere potest: quē ipe diuturno tempore cō-
probauit. in hisipsis est/ et sibi mutuo credere/ et nunquā iniuriā facere/ ceteraq; omnia
que amicitie vere censentur inesse. In ceteris autem amicitijs/ nihil prohibet ea que sūt
hisce contraria fieri. nam quando quidem homines/ eos etiā dicere ꝯsueuerūt amicos/
qui ob vtilitatem amant: vt ciuitates (societates enim a ciuitatibus/ conducentis gratia
fieri videntur) et itē eos qui se propter voluptatē mutuo diligūt/ vt pueri: nos etiā for-
19 tasse tales quidē amicos dicere oportet. ¶ Asserere autem species amicitie plures esse.
atq; primo quidem et proprie amicitiam eam esse: que bonorum est hominum ratione
sane qua boni sunt/ ceteras autem per similitudinem. quo namq; bonum quoddā in ip-
sis est et simile/ hoc sūt amici. Id enim quod afficit voluptate/ bonum quoddam ijs est/
qui voluptatem amant. non autem multum hec copulantur. nec ijdem ob vtilitatem/
voluptatemq; fiunt amici. Nam ea que per accidens sunt/ non nimium coniunguntur.
In has autem species amicitia distributa: praui quidem erunt ob voluptatem aut vti-
litatem amici/ hac ratione similitudinem subeuntes: boni autē sunt propter seipsos ami
ci. ea namq; ratione qua boni sunt. Hi igitur sunt absolute amici. illi vero per accidens/
et quia sunt similes his.

¶ Quarti capitis note. ¶ Neutri: qui neq; boni/ neq; praui/ neq; studiosi/ aut viciosi. ¶ Calūnia/ ac-
cusatio/ falsa criminatio.
¶ Quartū cap. trib⁹ cōclusionib⁹/ et quorūdā dictorū epilogo: partitū est.
16 Quarti capitis Cōmētari⁹ ad litterā. ¶ Prima cōclusio. Amicitie ob voluptatē/ atq; vtilitatē: si-
militudinē ad studiosā amicitiā gerūt. Nā studiosi sibi mutuo: et iucundi/ et vtiles sunt. et maxime tū
durant ob voluptatē/ atq; vtilitatē amicitie: cū equale vicissim rependit̄ ab vtroq;: vt voluptas. et in-
terdū non satis est vt rependat̄ voluptas: sed ab eodē etiā ꝓficiscatur oportet. vt inter facetos fieri so-
let. Interdū nō ꝓficiscit̄ ab eodē: vt inter amantē et adamatū/ quorꝫ voluptas non ab eisdē enascitur.
hi enī nec eisdē delectāt̄: sed amās aspectu gaudet adamati: adamat⁹ vero obsequio delectat̄ amatoris.
et proinde defluente deciduaq; pulchritudine: plerūq; soluitur amicitia. nā amatori non amplius est
aspectus iucund⁹/ neq; adamato obsequiū amplius prestatur vllum. Verū nōnulli in amicitia perse-
uerant: vt si ex ꝯsuetudine mores dilexerint: eosdē/ similesq; mores habētes. Sunt et qui in amoribus
non voluptatē/ sed vtilitatē cōmutant: et ij minus sunt amici/ minusq; ꝑmanent. et qui sunt ob vtilita-
tem amici: ij simul cū vtilitate dissoluunt̄. nec īmerito. hi enī non sese mutuo: sed vtilitatem amabant.
17 ¶ Secunda ꝯclusio. Cuiusuis ꝯditiōis hoīes: amicitia vtili/ aut delectabili cōiūgi possūt: soli aūt stu-
diosi studiosa/ honestorūq; amicitia. Nā fit vt praui prauis/ et boni prauis/ et neutri quibusuis: ob vo
luptatē/ atq; vtilitatē euadant amici. sed soli studiosi ꝓpter seipsos sunt amici. amicitia igitur ob vo-
luptatem/ atq; vtilitatē: omnibus conuenire potest hominibus/ studiosa vero solis studiosis. mali enī
seipsis non gaudent: nisi aliqua voluptas/ aut aliqua intercedat vtilitas. ¶ Tertia conclusio. In sola
18 studiosorū amicitia: nullū calūnia locū habet. Nam non facile de eo quisq; male credere potest: quem
ipse longo iam tempore probauerit. studiosus aūt amicus: amicū longo tempore ꝓbauit. nā ipsorum
est sibiipsis mutuo credere/ nunq; iniuriā facere/ et cetera omnia que ad verā/ studiosāq; amicitiā cen-
sentur pertinere. igitur querela/ atq; calūnia ī huiusmodi amicitijs: nullū sibi reperit locū. Sed in ce-
teris amicitijs nichil ꝓhibet querelas/ calūniasq; fieri: quādoquidē eos homines consueuimus dicere
amicos: qui ob vtilitatē amāt/ vt ciuitates. nā societates a ciuitatibus vtilitatis gratia plerūq; fieri
videmus: et cū eos qui se mutuo ꝓpter voluptatē diligūt/ vt pueri: aliquo pacto dicere oporteat ami-
19 cos/ qui plerūq; causas querele/ atq; accusatiōes habēt. ¶ Epilogus. Ex dictis igit̄ hec colligere po
terim⁹ plures esse amicitie species/ sed precipuā/ et proprie amicitiā: eā esse que studiosorū est hoīm/ ea
ratione qua boni sunt. ceteras aūt amicitias per similitudinē dictas esse: vt quaten⁹ bonū quoddā in
ipsis est/ et simile: et eatenus et hoc ipsi sunt amici. quod enim voluptate afficit: bonū quoddā ijs est/ q̇
voluptatē amāt. dictū etiā est has amicitias nō multū cohęrere: nec multū eosdē ob voluptatē/ vtilita-
temq; fieri amicos. nā ea q̄ per accidens sunt: nō multū coherent/ ac iungunt̄. et cū amicitia ī has spe-
cies distributa sit: prauos ob voluptatē/ aut vtilitatē amicos esse: voluptatis scilicet/ aut vtilitatis ra
tione similitudinē subeūtes: studiosos aūt ꝓpter seipsos esse amicos. nā ea ratiōe qua boni/ studiosiq;
sunt. atq; eos absolute esse amicos: illos aūt per accidēs/ et quia his sunt similes.

Tautem in virtutibus alij habitu/alij actu boni dicuntur: sic et Cap. V. 20
v in amicitia. Amicorū eni alij simul viuentes gaudent se mutuo: bonaq; conferūt
alij dormientes aut locis seiuncti non operantur quidem: sed ita sese habent/ vt
operentur amice. loca namq; non dissoluūt amicitiā absolute: sed operationem. Quod
si diuturna absentia fuerit: amicitie quoq; videtur obliuionē efficere. vnde dictum est: 21
taciturnitas amicitias complures dissoluit. ¶ Atqui neq; senes neq; seueri videt̄ eē ad
amicitiā apti. Exigua eni afficiūt voluptate. nemo aūt ꝯuersari cū eo potest ꝙ dolorem
afferat/aut nō sit iucūd⁹. maxime nāq; natura videt̄ molestiā q̄dē fugere: oblectamenta
aūt affectare. ¶ Qui vero se q̄dē mutuo acceptant/non simul aūt viuūt: ij beniuolis ma 22
gis sunt similes/ q̄ amicis. Nichil eni tā propriū est amicorū q̄ viuere simul. Nā egen=
tes quidē/ vtilitatē affectāt. simul aūt viuere/ et ipsi beati. eteni solitarios q̄dē hos eē mi=
nime cōuenit. Ut simul autē degāt: fieri nō potest/nisi sint iucūdi eisdē gaudeāt qđ q̄dē
amicitia sodalicia videt̄ habere. ¶ Bonoꝝ igit̄ amicitia: maxime est (vt sepe diximus) 23
amicitia. Nā amabile q̄dē id et expetibile esse videt̄/ qđ est absolute bonū/ aut iucūdū:
vnicuiq; vero/ qđ ipsi est tale. bono aūt ꝓpter hec vtraq; bon⁹. ¶ Atuero amatio q̄dem 24
similis est affectui: amicitia vero habitui. Amatio nāq; nō min⁹ est ad inanimata. Ami=
ci autē amāt sese mutuo cū electiōe. electio vero ab habitu ꝓficiscit̄. ¶ Et volūt ijs bona
quos amāt/ illorū gratia: nō per affectū sed habitū. et amātes amicū id amāt quod sibi=
ipsis est bonū. vir eni bonus factus amicus/ bonū fit ei cui iā est amic⁹. Uterq; igit̄/ ⁊ id
quod sibi bonū est amat: et par reddit volūtate/ atq; iucūditate. dicit̄ eni amicitia equa=
litas. maxime autem hec bonorum amicitie insunt.

¶ Quinti capitis note. ¶ Opera amicitie sunt bene velle/ benefacere et cōcordare.
¶ Quintū cap. quattuor cōclusionibus/ et vno correlario partitum est.
Quinti capitis Cōmentari⁹ ad litterā. ¶ Prima conclusio. Quēadmodū et in ceteris virtutibus 20
alij habitu/ alij vero actu boni dicuntur: ita et in amicitia euenit. Nā amicorum alij simul cōuiuentes:
actu gaudent mutuo/ sibiq; bona cōferunt. alij autē aut dormientes/ aut locis semoti: nō operant̄ qui=
dem/ sed ita sese habent vt operari queant amice. nam loca non dissoluunt amicitiā absolute: sed ope=
rationē. verū si absentia diuturna fuerit: amicitie quoq; videt̄ obliuionem efficere. et hinc ortū est pro=
uerbiū/ amicitias cōplures: taciturnitas dirimit. ¶ Secūda ꝯclusio. Neq; senes/ itidē neq; difficiles: 21
sunt ad amicitiā apti. ¶ Primo. nam modica voluptate afficiunt/ aut tristitiā afferunt. at nemo con=
suetudinē/ conuersationē/ familiaritatēq; eius perferre potest: qui dolorē afferat/ aut nō sit iucundus.
nam maxime nobis insitū natura videt̄: molestiā fugere/ oblectamentaq; affectare. conuersari autem
presertim amicorū est. senes igitur/ atq; austeri/ difficilesq;: sunt perparū ad amicitiā apti. ¶ Tertia 22
conclusio. Qui se simul acceptant/ at non simul cōuiuunt: beniuoli poti⁹ q̄ amici censendi sunt. Nam
nichil tam amicoꝝ ꝓpriū est: q̄ simul viuere. egētes eni vtilitatē querūt: simul aūt viuere etiā ipsi bea=
ti. beatos eni minime solitarios esse conuenit. at vero vt simul cōuiuant fieri nequit: nisi sint iucundi/
eisdēq; gaudeant: quod amicitia: cōsuetudine/ atq; sodalitia prestare videt̄. igitur neq; senes/ neq; ad
conuiuendū difficiles: sunt ad amicitiā apti. Correlariū. Quapropter bonorum amicitia (vt iam sepe 23
dictū est) maxime est amicitia. Nā quod absolute bonū/ et absolute iucundū: maxime amabile/ atq; ex
petibile esse videt̄/ vnicuiq; vero quod ipsi tale est. at bonus bono propter hec vtraq; et absolute bonū
et iucundū: et sibiipsis bonū/ et iucūdū amic⁹ est. eoꝝ igit̄ amicitia maxime amicitia est ¶ Quarta cō= 24
clusio. Amatio affect⁹ est: amicitia vero habit⁹. ¶ Primo. nā amatio nō min⁹ est ad inanimata/ q̄ ani
mata: amicitia vero nō: sed cū redamatiōe est. nā amici se mutuo/ et cū electione amant. at vero electio
ab habitu ꝓficiscit̄. est igit̄ amatio potius affectus: amicitia vero habitus. ¶ Secūdo amici/ ijs volūt
bona: quos amāt/ et ipsorū q̄dē amatoꝝ gratia: nō per affectū/ sed ꝑ habitū. imo vero amātes amicum/
id etiā amāt quod sibiipsis est bonū. nā vir bonus fact⁹ amic⁹: bonū est ei qui amat/ cuiq; iā est ei ami=
cus. quo fit vt vterq; et bonū amici amet/ et amici gratia: et quod sibimet ipsi bonū est: et vt par volun=
tate/ atq; iucunditate reddat. astruitur eteni amicitia quedam equalitas. et que dicta sunt: maxime bo
norum amicitie assunt.

N seueris autem atq; senibus/ tanto min⁹ fit amicitia: quanto diffi= Cap. VI. 25
i ciliores sunt/ et minus congregationibus gaudent. Hec enim ad amicitiam ma=
xime spectare/ et ipsam efficere videntur. Quocirca iuuenes quidem cito: senes
autem non cito fiunt amici. non enim fiunt ijs amici/ quibus non delectant̄. similiter nec
seueri. Sed tales beniuoli quidem mutuo sibi sunt. etenim et bona volunt: et prompti
sunt ad necessitates. amici vero non valde sunt: propterea ꝙ non simul degunt. neq; se=
mutuo delectātur: que quidem ad ipsam amicitiam maxime pertinere videntur. ¶ Nō 26
fit autem vt amicitia perfecta multis quispiam sit amicus: quemadmodum nec vt com=
plures simul adamet. Est enim exuperationi similis. tale autem ad vnum aptum fieri.
¶ Multos vero eidem vehementer placere/ non facile est: fortasse autem nec bonos eē.

¶Oportet autem et experientiam accipere/et in consuetudine fieri:quod quidē est per-
27 difficile. ¶Ob vtilitatem autē ac voluptatem multis placere quis potest. Complures
28 enim sunt tales.et subministrationes manifeste breui in tempore fiunt ¶Harum autem
ea magis est similis amicitie que est ob voluptatem:cum eadem ab vtrisqꝫ proueniunt:
et sese mutuo gaudent/aut eisdem.quales sunt iuuenū amicitie.inest enim magis in his
liberalitas.At ea que ob vtilitatem constat: eorum est hominum qui questui vacant.
¶Beati etiam vtilibus non indigent/sed iucundis.cum quibusdam enim simul viuere
volunt:et molestū paruo quidē tēpore ferūt/continue vero nemo:nec ipsum bonū tole-
raret/si dolore ipsum afficeret. Quare iucundos querunt amicos.sed forsitan et bonos
oportet:cum sint tales et etiam ipsis.sic enim ipsis inerunt: que amicis inesse oportet.
29 ¶Qui autem sunt in potestatibus constituti:diuisis vti videntur amicis. Alij enim sūt
ipsis vtiles:alij iucundi.vt autem ambo sint ijdem non nimium fit. Neqꝫ enim cum vir-
tute iucundos querunt:neqꝫ vtiles ad honesta.sed facetos quidem querunt/voluptatē
appetentes:habiles autem vt agant ipsum preceptum. Atqꝫ hec homine in eodem non
nimiū fiunt:studiosus autem homo iucundus est simul(vt diximus)atqꝫ vtilis. sed talis
amicus non fit excedenti:si non et virtute excedatur.sin minus nō equatur:cum rata sit
30 inferior ratione.non nimium autem tales fieri solent. ¶He igitur amicitie dicte:in equa
litate consistunt. Eadem enim ab vtrisqꝫ fiunt:et sibi mutuo volunt. aut aliud pro alio
(vt voluptatē pro vtilitate)cōmutant. Dictū est etiā has minꝰ amicitias esse/minusqꝫ p-
manere. Vident̃ autē et ob similitudinē/dissimilitudinē eiusdē:et esse amicitie/et nō es-
se.nam similitudine amicitie que est ob virtutem:videntur amicitie esse. Altera namqꝫ
voluptatem:altera habet vtilitatem/que quidem insunt et illi. Sed quia illa quidem oī
calumnia caret/et stabilis est:he vero cito dissoluuntur/alijsqꝫ cōpluribus differunt:nō
videntur ob illius dissimilitudinē amicitie esse.

¶Sexti capitis note. ¶Senes ob nature deficiētis imbecillitatē:donis vt plurimū carent quibꝰ in-
eant amicitiarum gratiā: vtpote cū quibus difficilis sit cōuersatio:que ad amicitias ineundas pluri-
mum valet.de quibus Juuenalis.

Vna senum facies/cum voce trementia membra/
Et iam leue caput/madidiqꝫ infantia nasi.
Frangendus misero gingiua panis inermi:
Vsqꝫ adeo grauis vxori/natisqꝫ/sibiqꝫ.

¶Sin minus:non equatur cū rata sit inferior ratione grece habetur.
ει δε μη ουκ ισαζει αναλογον οπερεχομενος
quod videtur ꝑtendere. si is qui in potestate cōstitutꝰ est bonitate etiam non superet: non secundū ana
logum et dignitatis rationem equari potest ei qui bonꝰ est tametsi potestate inferior sit atqꝫ superatꝰ.
¶Sextum cap.sex conclusionibus partitum est.
Sexti capitis Cōmētariꝰ ad litterā. ¶Prima cōclusio. Juuenes cito:senes aūt/et difficiles rigi-
25 dique atqꝫ morosi non cito fiunt amici. Nam tanto difficilius in senibus/et morosis conciliatur amici-
tia:quanto difficiliores se prebent/et congressionibus minus gaudent/q̄ꝫ iuuenes.facilitas enim con-
grediendi/et voluptas:summopere ad amicitiam spectat/ipsamqꝫ efficere videntur.igitur iuuenes ci-
to:senes autem/ac huiusmodi difficiles tarde/atqꝫ difficulter fiunt amici.non enim senes / ac diffici-
les et tetrici ijs fiunt amici quibus non delectantur:sed tales potius beniuoli sibi mutuo sunt. volunt
enim sibi mutuo bona/et ad necessitates prompti sunt:at amici non valde sunt/multumue dicūtur: p-
pterea q̄ non simul conueniūt/neqꝫ mutua consuetudine gaudent/ac delectantur:que ad ipsam amici
tiam vel maxime pertinere videntur. ¶Secunda conclusio. Perfecta/studiosaqꝫ amicitia nō fit quis-
26 piam multis amicus:quemadmodum neqꝫ fit vt complures quis adamet vehemēter. ¶Primo. quia
perfecta amicitia cuidam vehementie/et superabundantie amoris:similis est.talis autem vehemens/
abundansqꝫ amor:ad vnum solum fieri natus est.igitur et perfecta amicitia : non autem ad q̄ꝫpluri-
mos. ¶Secundo.difficile est multis vehementer placere: quod tamen in perfecta amicitia oportet.
imo et difficile et multos reperire bonos.nō igitur facile fit:vt quispiā perfecta amicitia multis ami-
cus sit. ¶Tertio.cui quispiam perfecta amicitia sit amicus:oportet experiētia accipere/et longa cō-
suetudine fieri amicum.quod non modo in pluribus/sed in vno quidem fieri perdifficile est. perfecta
27 igitur amicitia:non fit vt quispiā pluribus fiat/euadatqꝫ amicus. ¶Tertia conclusio. Amicitia aut
vtili/aut delectabili:contingit eundem pluribus fieri amicum. Nam ob vtilitatem/voluptatemqꝫ q̇s
pluribus complacere potest.et reuera complures sunt tales.nam ad tales amicitias experientia/⁊ lō-
gi temporis consuetudo non requiritur/sed subministrationes/vicariaqꝫ obsequia. subministratiōes
autem paruo tēpore fieri dinoscunt̃.igitur amicitia aut vtili/aut delectabili:contingit eundem pluri-
28 bus fieri amicū ¶Quarta conclusio. Amicitia que ob voluptatē est: vere amicitie similior est cum ab
vtrisqꝫ mutua rependuntur oblectamina/q̄ꝫ amicitia ob vtilitatem. ¶Primo. quia in talibus amici-
tijs in quibus ab vtrisqꝫ proueniunt eadem:et sese mutuo/et eisdem gaudent (quales et sunt iuuenum
amicitie)magis inest liberalitas.at ea amicitia quam vtilitas parit:eorum est hominum qui questui/

lucroqꝫ inhiant/minusqꝫ sunt liberales.est igitur amicitia que delectabiliū est: vere amicitie similioꝛ.
¶ Secūdo.qꝛ beati amicitijs vtilibꝰ nō indigēt/sed iucūdis.nā cū quibusdā simul viuere volunt.et ꝙ
molestū paruo q̇dē tēpoꝛe ferre possunt:nemo tamē continue posset/imo vero neqꝫ ipsū bonū toleraret:
si ip̄m cōtinue molestia/doloreqꝫ afficeret.nō ab re ergo beati iucūdos sibi querunt amicos:sed reuera
bonos/cū sint et ipsi boni/atqꝫ boni amicis.sic eni et beatis inerunt:que et veris amicis inesse opoꝛtet.
¶ Quinta ꝯclusio.Hoīes in potestatibꝰ cōstituti:diuersis vtunt̄ amicis.Nā alij ipis sunt vtiles / alij 29
vero sunt iucundi.vt eni ambo sint idē/ vtiles videlicet atqꝫ iucūdi:non plurimū euenit. nā eiusmodi
potentes:non virtute iucūdos querūt/neqꝫ vtiles ad honesta:sed iucundos quidē/ac facetos ad volu=
ptatū oblectamina querūt:habiles aūt/et pꝛōptos/ vt celeriter exsequātur p̄cepta.atqꝫ raro admodū
fit vt eodē in hoīe hec cōiūcta reperiant̄:nisi studiosus existat.nā studiosus homo(quēadmodū et iam
quoqꝫ dictū est)et iucūdus/pariter et vtilis est. verū talis huiusmodi viro in potentatu excedēti ami=
cus nō fit:nisi idē virtute p̄luceat/p̄emineatqꝫ sic vt alter bonitate superet̄ alioqui nō equat̄.neqꝫ ꝓ di= 30
gnitatis ratione amicꝰ fieri potest is qui inferioꝛ est atqꝫ superatur. ¶ Sexta ꝯclusio.Amicitie de qui
bus pꝛetactum est:in equalitate consistunt.Nā aut eadē ab vtrisqꝫ fiunt/et sibi mutuo volunt: aut ali=
ud pꝛo alio cōmutant/ vt voluptatē pꝛo vtilitate:in quibus quandā equalitatē seruare opoꝛtet. saluat
igitur equalitas:amicitias.et dictum iam est amicitias voluptatū / et cōmoditatū : minus amicitias
esse/minusqꝫ permanere. Quinimo ob eiusdē amicitie similitudinē/dissimilitudinēqꝫ:nūc amicitie eē/
nunc non esse videntur.nā ob similitudinē studiose amicitie(que quidē ob virtutē est) amicitie vident̄
esse:hec ob voluptatē/hec vero ob vtilitatē que et vere amicitie assunt.At vero quia illa vera / ꝑfectaqꝫ
amicitia:pꝛoꝛsus oī calūnia caret/et stabilis/ firmaqꝫ est:he vero cito fugaces/atqꝫ solute/et cōpluri=
bus alijs differentijs dissentientes:ob eiusdē dissimilitudinē interdū non vident̄ amicitie esse. 31

St autē et alia species amicitie:q̄ in excellētia ꝯsistit:vt amicitia Cap.VII.
e patris ad filiū/ꝛ oīno senioꝛis ad iunioꝛē/viriqꝫ ad vxoꝛē/et pꝛīcipis oīs ad eos
qui ipsi subijciunt̄.atqꝫ he inter sese etiā differūt. Nō est eni eadē amicitia parē=
tibus ad liberos:et pꝛincipibꝰ ad subditos.nec patri ad filiū/et filio ad patrem:nec viro
ad vxoꝛē/et vxoꝛi ad virū.diuersa eni est vniuscuiusqꝫ hoꝝ virtus ac opus. Diuersa eti=
am sunt et ea pꝛopter que amant.diuerse igitur et amationes et amicitie. Atqꝫ eadē qui=
dem vtriqꝫ ab altero nec fiunt/nec sunt querenda. ¶ Sed cū liberi quidē ea parentibus 32
tribuunt que tribuēda sunt genitoꝛibus/parentes aūt filijs que natis tribui debent: sta=
bilis taliū et bona est amicitia. ¶ Opoꝛtet autē ꝛ amationē oībus in amicitijs q̄ in excel 33
lentia consistunt cōparatione fieri rationū. Magis eni amari ꝑstabilioꝛē/ vtilioꝛēue: q̄
amare opoꝛtet.et ceteroꝛū vnūquēqꝫ similiter. Nā cū amatio fit pꝛo dignitate: tunc fit
aliquo modo equalitas.quod q̇dē amicitie esse videt̄. ¶ Equale autē in iustis et in ami 34
citia/nō similiter sese habere videt̄. Est eni iustis quidē equale pꝛimo/quod est ꝓ digni=
tate:secundo quod est in quantitate. In amicitia autē id quidē quod est in quātitate pꝛi
mo.id autē quod est pꝛo dignitate/secūdo.constat aūt:si in virtute vel vicio/vel diuitijs/
vel in aliqua alia re/magna distātia fiat.nō eni vlteriꝰ sunt amici:nec dignū putāt se esse
amicos. Maxime aūt hoc est manifestū in ipsis dijs imoꝛtalibꝰ.hi nāqꝫ plurimū bonis
omnibus antecellūt. Cōstat aūt et in regibus.nec eni his se esse amicos dignū ij putant:
qui sunt longe inferioꝛes.nec item optimis viris aut sapientissimis/ij qui nulliꝰ sūt pꝛe=
cij. ¶ Exacta igitur in talibus non est definitio quousqꝫ sint amici. multis enim ablatis 35
adhuc amicitia manet.ꝙ si nimis fuerint separati(vt a deo)non permanet. ¶ Unde et 36
dubitatur si amici velint amicis ea bonoꝝ que maxima sunt: vt deos esse.non eni vlteriꝰ
erunt ipsis amici.quare nec bona.amici namqꝫ bona sunt suis amicis. Quod si bene sit
dictū amicū amico bona illius gratia velle:manere opoꝛtet/qualiscunqꝫ sit ille. homini
autem volet maxima bona inesse:et foꝛtasse non omnia.sibi eni ipsi maxime quisqꝫ vult
ipsa bona.

¶ Septimi capitis note. ¶ Officia parentū ad liberos et liberoꝛū ad parētes/ viri ad vxoꝛē et vxoꝛis ad virū/domini ad seruū et serui ad dominū:partim in hoc opere/partim in economicis adducuntur. ¶ Septimū cap.sex conclusionibus partitum est.

Septimi capitis Cōmētariꝰ ad litterā. ¶ Pꝛima cōclusio. Pꝛeter amicitias pꝛedictas/ est quedā 31
amicitie species que in excellentia consistit:que quidē multas inter se differētes amicitias cōplectitur
Nā pꝛedicte amicitie in equalitate cōsistūt. Sed alia est amicitia patris ad filiū/senioꝛis ad iunioꝛē/
viri ad vxoꝛē/et cuiuslibet pꝛincipis ad suos subditos:que nō in equalitate/sed excellētia consistit. et
he amicitie inter se etiā diuerse sunt.nā nō eadē amicitia parentū ad liberos / et pꝛīcipū ad subditos/
nec eadē patris ad filiū/et filij ad patrē/nec viri ad vxoꝛē/et vxoꝛis ad virū. ¶ Pꝛimo.quia vniuscu=
iusqꝫ hoꝝ virtus/ac opus diuersa sunt. ¶ Secūdo.diuersa sunt et ea:pꝛopter que amāt. ¶ Tertio. qꝛ
nec eadē vtriqꝫ ab altero fiunt/nec fieri querēda sunt. ¶ Secunda ꝯclusio. He amicitie saluant̄: cū su= 32
perioꝛes inferioꝛibꝰ/et inferioꝛes superioꝛibꝰ:pꝛo dignitate mutuo/alternaqꝫ exhibent officia. Nā cū
liberi ea parentibꝰ tribuunt:que genitoꝛibꝰ tribuēda sunt/et parētes filijs que filijs pꝛo dignitate de=
bent̄:stabilis tū eoꝛū/firmaqꝫ amicitia est. ¶ Tertia cōclusio. In omnibꝰ amicitijs que in excellentia 33

consistunt:amatio/cõparatione rationũ fieri debet. Nã prestabilior magis diligi debet/q̃ ipse dilige-
re/et vtilior/et ceterorũ vnusquisq;.cũ eni ita sit vt cũ pro dignitate fiat amatio/et q̇ dignior sit magis
34 ameẽ:tunc fit aliquo pacto equalitas/quod quidẽ amicitie ꝓpriũ eẽ videẽ. ¶ Quarta ꝯclusio. Equa-
le in iustis et in amicitia non similiẽ sumi videẽ. Nã in iustis primo dignitatũ operationũ ratio habẽ-
da est:secũdo ratio quantitatis premiorũ.in amicitia vero ꝯtra/primo quãtitatis excellẽtie personaꝝ
attendẽda est:secũdo vero dignitatũ operationũ/amationũq; ratio habenda est.et ꝙ in amicitia ꝓmũ
q̃titas attendenda sit:hinc est manifestũ.nã si in virtute/vicio/diuitijs/aut alijs rebus:permagna fi-
at distantia/nõ ampliꝰ fiunt amici:nec dignũ id quidẽ putant.quod in dijs imortalibus vel q̃ manife-
stissimũ est:qui plurimũ omnibus bonis antecellunt.et quoꝝ amicitijs nemo se dignũ existimat; Itidẽ
et in regibus:quorũ longe iferiores nõ dignũ ducũt se esse amicos.itẽ neq; ij qui nullius extimationis
35 existunt:optimis viris/atq; sapientissimis. ¶ Quinta cõclusio. Exacta determinatio/ et terminus in
his non est:quousq; sint amici. Nã multis ablatꝫ/adhuc amicitia manet.ꝙ si magnꝰ/nimiusq; supere-
uadit excessus:ceu hominũ ad deũ/nõ permanet.non igiẽ exactus in his amicitijs prefigẽdꝰ est termi-
36 nus. ¶ Sexta ꝯclusio. Amicus amico maxima bona optare nõ debet:sed ꝓ dignitate. Nã addubitatũ
aliquãdo fuit:an amici amicis debeãt maxima bona velle/ vt deos esse.at nõ ita esse videẽ. ¶ Primo.
quia nõ vlteriꝰ essẽt amici:et sic optãdo/bona ꝑderent/nã amicos.sũt eni amici amicis bona. ¶ Secũ-
do si bene dictum est amicũ amico bonũ illiꝰ gratia velle:amicus (quicũq; sit ille) manere debet/ volet-
q; maxima pro dignitate bona:que homini adesse queũt/et forte non omnia adesse volet vbi particeps
non esset.nã sibiipsi vnusquisq; maxime bona vult.non igiẽ volet amico maxima bona: vt esse deũ/vt-
pote vbi sua nõ seruareẽ natura/et cuius boni ipse particeps non esset.

Cap. VIII.

37 Leriq; autem ob ambitionem/magis amari q̃ amare velle videntur. Quapro-
pter pleriq; amant ipsos adulatores.adulator enim inferior est amicus/ aut fin-
git se talem:et magis amare q̃ amari. Amari autem propinquum huic esse vide
38 tur:affici inquam honore.quod quidem pleriq; affectant. ¶ Non per se autem sed per
accidens videntur honorem expetere. Nam pleriq; gaudent:cum honorantur ab ijs q̃
sunt in potestatibus propter spem.putant enim se si quo indigeãt/id ab illis impetratu-
ros.gaudent igitur ipso honore:vt signo beneficij suscipiendi. Qui autem appetunt a
bonis viris atq; scientibus honorari:confirmare opinionem eam quam ipsi habent de
se affectant.gaudent igitur:quia sunt boni/credentes eorũ iudicio qui id dicunt. Ama-
ri autem per se gaudent.quapropter prestabilius ipsum esse q̃ honorari videbitur: et
39 amicitia expetenda per seipsam esse. ¶ Uidetur autem magis in exhibendo amorem:
q̃ in suscipiendo consistere. Argumento sunt matres/amando gaudentes. Nonnulle
namq; suos tollendos filios dant.et amant quidem scientes.vt amentur autem ab illis
non querunt:si vtrũq; fieri nequeat.sed satis ipsis esse videtur si in prosperitate vident
illos esse constitutos. Amantq; illos:etsi illi non possunt ob ignorationem ea que sunt
exhibenda retribuere matri. ¶ Cum igitur amicitia magis in amando consistat et lau-
40 dentur qui amãt amicos:virtus amicorũ videẽ esse amare. ¶ Quare in quibus hoc fit
pro dignitate:ij stabiles sunt amici:et amicitia talium est stabilita. hoc autem modo et
qui sunt inequales/maxime fuerint amici.equales enim fieri possunt. equalitas autem
41 et similitudo est amicitia ¶ Et maxime quidem eorum similitudo qui similes sunt virtu-
te. Nam cum stabiles per seipsos sint/ et tales inter se sunt.et neq; indigent prauis:neq;
talia subministrant:quin potius etiam prohibent. Est enim bonorum hominũ neq; ip-
42 sos delinquere:neq; amicos permittere praua subministrare. ¶ Praui autem stabilita-
tem quidem non habent:quippe cum neq; sibijpsis similes perseuerent. breui vero tem-
43 pore fiunt amici:sua gaudentes mutuo prauitate. ¶ Utiles autem et iucundi permanẽt
44 magis.permanent eni quousq; voluptates aut cõmoda sibi mutuo prestant. ¶ Ex con-
trarijs autem maxime videtur ea fieri amicitia/que ob vtilitatem efficitur. Nam fit ami-
cus pauper diuiti/ac indoctus scienti. Cuius enim quis indiget:id affectãs aliud affert/
pro ipso.huc trahere quispiam et amatorem ac adamatum:et pulchrum ac turpem po-
test. Quapropter et amatores ridiculi videntur interdum:dignum esse censentes peri-
de amari vt amant. At si similiter quidem amabiles sint:amãdi sunt fortasse vt censetur.
si vero nichil amabilis habeant/ridiculum est profecto:sese vt amãt amari oportere cẽ-
sere. Fortasse autem neq; contrariũ per se contrarium appetit:sed per accidens.appeti-
tio vero/ipsius est medij.hoc enim est bonum. veluti sicco:nõ vt humidũ fiat/sed vt ac-
cedat ad mediũ:et calido/et ceteris simili modo. Sed hec q̇dẽ missa faciamus. non eni
ad hunc locũ accommodantur.

¶ Octaui capitis note. ¶ Unaqueqꝫ virtus magis consistit in agere q̃ pati.
¶ Octauũ cap. septẽ cõclusionibus/et duobus correlarijs partitum est.

Octaui Capitis cõmẽtariꝰ ad litterã. ¶ Prima ꝯclusio. Pleriqꝫ magis amari/q̃ amare affectãt. 37
Nã cõplures sunt honorũ ambitiosi:q̃ magis amari/q̃ amare cupiũt.et hinc pleriqꝫ ipos assẽtatores
adulatoresqꝫ amãt.est eni adulator:inferior amicꝰ/aut se talẽ esse fingẽs.ꝛ magis amare q̃ amari:ali
quid ꝓpinquũ est ei quod est honore affici.quod quidẽ pleriqꝫ affectãt.nichil mirũ igit̃ est si pleriqꝫ ma 38
gis amari/q̃ amare affectẽt. ¶ Secũda ꝯclusio. Amari/q̃ honorari:qđ prestabiliꝰ est. Nã non per se/
sed ꝑ accidens:pleriqꝫ vident̃ honorẽ expetere.gaudent eni pleriqꝫ cũ ab ijs qui in potestatibꝰ cõstituti
sunt:honorant̃/ꝓpter spem:arbitrãtes si quo indigeãt/se facile ab his impetraturos.gaudent igit̃ hi
ipo honore per accidens/et vt signo beneficij(si forte egeant)suscipiẽdi. Sunt et alij qui appetũt a bo=
nis/atqꝫ scientibus viris honorari:affectantes eã opinionẽ quã de seipsis habent/cõfirmare.et tales/
honore ꝓpter aliud gaudent.nã gaudent quia boni sunt:credentes bonorꝫ/scientũqꝫ iudicio/qui id di=
cunt/signoqꝫ declarãt.at hoies per se amari gaudent.quid igit̃ prestabiliꝰ amari/q̃ honorari esse vi=
detur/et amicitia per seipsã expetenda. ¶ Tertia cõclusio. Amicitia magis in eo cõsistit/ꝙ quis amat 39
q̃ ꝙ ametur. Id matrũ iudicio cognoscit̃:que filios amando multũ gaudent/et si filios educãdos cõ=
mittunt:amãt tamẽ/suos filios esse cognoscentes:neqꝫ ab eis amari querũt/vbi vtrũqꝫ fieri nõ potest:
sed illis satis est/si illos videãt in ꝓsperitate ꝯstitutos:et amãt illos q̃uis ob ignorationẽ ea que ma=
tri sunt exhibenda/retribuere non valeãt. Signũ igit̃ est amicitiam potiꝰ in amare q̃ amari cõsistere. 40
¶ Primũ correlariũ. Fit vt amicorũ virtus/atqꝫ perfectio videat̃ esse amare. Nam amicitia magis i
hoc ꝙ amant existit:magisqꝫ laudant̃/amantes amicos.amicorũ igitur quatenꝰ ipsi amici sunt:virtꝰ/
et perfectio in amare est/atqꝫ consistit. ¶ Secundũ correlariũ. Fit iterũ vt qui id pro dignitate faciũt:
stabiles sint amici:sitqꝫ illorũ stabilita amicitia. Nã hoc modo qui sunt inequales:maxime solent fie= 41
ri amici/maximeqꝫ hac via fieri possũt equales.at amicitia equalitas/et similitudo q̃dã est. ¶ Quar=
ta ꝯclusio. Amicitia maxime eorum est similitudo:qui virtute sunt similes. Nam per seipsos in virtu=
te stabiles sunt:et in virtute similes adinuicem manent.neqꝫ indigent prauis/quo minus in sua simili
tudine permaneant:neqꝫ praua subministrant vnq̃/verũ potius etiam prohibẽt.nam bonorũ hominũ 42
est non permittere amicos delinquere/neqꝫ praua subministrare. ¶ Quinta ꝯclusio. Praui stabilita=
tẽ in amicitia non habent. Nã praui neqꝫ sibiipsis q̃dem sil'es perseuerãt:sed breui momento fiunt/ma
nentqꝫ amici/sua mutuo prauitate gaudentes.nõ habent ergo in amicitia firmamentũ/ac stabilitatẽ.
¶ Sexta conclusio. Utiles/et iucundi in amicitia diutius q̃ mali perseuerãt. Nã eousqꝫ durant/quo= 43
usqꝫ/aut cõmoda/aut voluptates sibi mutuo prestãt. ¶ Septima cõclusio. Amicitia que ob vtilitatem 44
fit:maxime ex contrarijs coalescere videt̃. Nã ob vtilitatẽ fit amicꝰ pauper diuiti/et indoctus scienti.
cuiꝰ eni quisqꝫ indiget/id affectat:pro quo aliud affert/ac repẽdit.ad hãc eni vtilitatẽ quis trahere po
test nũc amãtẽ nũc amatũ/nũc quoqꝫ et pulchrũ/atqꝫ turpẽ. Quapropter amatores interdũ ridiculi vi
dent̃:dignũ eẽ cẽsentes seipos perinde amari/ceu ipi amãt.at si sil'iter amabiles sũt/similiterqꝫ boni/
nichil ꝓhibet eos(vt cẽsent)amari.sin vero nichil p̃clarũ habent/vnde amari debeant:ridiculũ ꝓfecto
est sese(vt amãt)ita amari oportere censere. Et forte in hac amicitia/ꝯtrariũ non ꝑ se ꝯtrariũ appetit:
sed per accidens.verũ appetitio ipsiꝰ medij est:hoc eteni bonũ est.veluti sicco nõ vt humidũ fiat/sed vt
ad mediũ accedat:appetitꝰ est.et calido/et ceteris eodẽ modo.sed hec missa nunc faciamus:nã ad hũc
locũ minus accommodata videntur.

Idetur aũt amicitia/et iustũ(vt in pricipio diximꝰ)circa eadẽ ꝛ i   Cap. VIIII. 45
V eisdẽ esse.i oĩ nãqꝫ societate iustũ aliqđ/et amicitia esse videt̃. ¶ Itaqꝫ vt amicos
appellãt:simul nauigãtes/et cõmilitones/et ceteros sil'r socios.atqꝫ quatenꝰ cõ=
municãt/catenꝰ est amicitia:et iustũ eni eodẽ modo. ¶ Et prouerbiũ recte/ca q̃ sũt ami= 46
corũ/cõmunia dicit esse. Amicitia nãqꝫ in cõmunicatione/societateqꝫ ꝯsistit. ¶ Atqꝫ fra
tribus quidẽ/sodalibusqꝫ cũcta cõmunia sunt.ceteris autẽ definita. Et alijs plura/alijs
pauciora/et amicitiarũ eni alie magis:alie minꝰ amicitie sunt.differũt aũt et iusta. Non
eni eadẽ sunt parentibus ad filios et fratribꝰ inter se:neqꝫ sodalibꝰ atqꝫ ciuibus:et in ce=
teris similiter amicitijs.diuersa igitur sunt et iusta ad horũ singulos. ¶ Et incrementa 47
suscipiũt/ꝙ sunt ad magis amicos.est eni grauius sodali/q̃ ciui pecuniã auferre.et fra=
tri q̃ extraneo opem non ferre:et patrẽ q̃ quemuis aliũ pulsare.crescit autem et iustum
cum amicitia simul:quippe cum sint in eisdẽ/et eque sese extendant. ¶ At vero societa= 48
tes oẽs:similes sunt partibus societatis ciuilis. Nam ob vtilitatẽ aliquã conueniũt ho=
mines:et aliquid eorũ consequunt̃/que ad vitam cõferunt. Ciuilis quoqꝫ societas/con=
ducentis ab initio constitui gratia/permanereqꝫ videt̃.hoc eni et latores legũ ꝯiectãt:
et iustũ id inquiũt esse/qđ publice ꝓdest. Cetere igit̃ societates/per partes vtilitatẽ ap=
petunt.naute quidẽ eã que ex nauigatione ꝓuenit:acquisitionẽ iquã pecuniarũ aut ali=
quid tale.milites aũt eã que fit ex bello:siue pecuniã/siue victoriã/siue ciuitatẽ affectẽt.
eodem modo contribulesqꝫ et populares. Nonnulle autem societates gratia volupta=
tis constare videntur.vt eorum qui simul choros exercẽt/aliaqꝫ similia:et eorum qui pe=
cunias conferunt ad conuiuia sibi paranda:he namqꝫ sacrificij/conuictusqꝫ causa fiunt.

49 ¶Omnes autem he sub ciuili societate esse videtur. Non enim presens cõmodum ciuilis affectat: sed ad omnẽ vitam. Atq sacrificia et cetus circa hec faciũt/honorẽ dijs tribuentes: et sibijpsis requiẽ prestantes cũ voluptate. Vetusta nãq sacrificia/cõuentusq post frugũ fieri perceptionẽ (vt primitie) videtur. hoc enĩ in tempore maxime ocio indulgebat. Societates igitur vniuerse: partes ciuilis esse videtur. tales autem amicitie: tales societates sequuntur.

¶Noni capitis note. ¶Sodales qui simul enutriti sunt (vt volunt) quasi simul edales ¶Ciuitatẽ/ciuitatis libertatem.

¶Nonũ cap. quinq cõclusionibus partitum est.

45 Noni Capitis cõmentarius ad litterã. ¶Prima cõclusio. In cõmunicatione/societateq: quedam amicitia versatur. ¶Primo. nã et amicitia/et iustũ (vt et superius tactũ est) circa eadẽ/et in eisdẽ esse videtur. at in omni societate/iustũ aliquod: locũ habet. igit̃ et amicitia. ¶Secũdo. eos qui simul nauigant/appellant amicos: et qui simul militant/et reliquos identidẽ socios: et quatenus cõmunicant/eatenus illis amicitiã ascribimus/⁊ pariter iustũ eodẽ modo. in cõmunicatione igitur/atq societate: amicitia versatur. ¶Tertio. recte dictũ videtur prouerbiũ: que amicorũ sunt: esse cõmunia. q amicitia in quadam cõmunione/societateq cõsistat. in cõmunicatione igitur/atq societate: versatur amicitia.

46 ¶Secunda cõclusio. Cõmunitatũ amicitie variãtur: quẽadmodũ et iusta. Nam cõsanguineis amicis vt fratribus et sodalibus omnia sunt cõmunia: ceteris autem nõ/sed determinata: alijs quidẽ plura/alijs pauciora. et eiusmodi amicitiarũ alie magis/alie minus amicitie sunt/atq varie. ita enĩ differũt et iusta. nam nõ eadẽ sunt parentibus ad filios/et fratribus inter sese/neq eadẽ sodalibus atq ciuibus: et in alijs ergo societatibus in quibus et amicitie sunt/altera erũt et iusta. vt igitur amicitie: ita va-

47 riant̃ et iusta ad singulos. ¶Tertia cõcl'o. Ut amicitie crescũt/ita quoq suscipiũt incremẽta et iusta. Nam que sunt ad magis amicos/⁊ magis iniusta sunt: quẽadmodũ et ad eos iniusta. vt grauius/atq iniustius est sodali/q̃ ciui pecuniã auferre: ⁊ grauius fratri/q̃ extraneo opem non afferre: et patrẽ/q̃ quẽuis aliũ pulsare. crescit itaq et iustũ cũ amicitia simul: quippe que in eisdẽ sint/ et eque ad eadẽ se-

48 se porrigant/extendantq. ¶Quarta cõcl'o. Particulares societates oẽs: ciuilis societatis partibus similes sunt. Nam ob vtilitatem aliquã ineunt homines societates: quibus et aliquid eorũ cõsequũtur que ad vitam cõducũt/necessariaq sunt. at ciuilis societas ab initio gratia eius/quod ad vitã cõducit: cõstituta esse/atq permanere videtur. et hoc legũlatores cõiectant. et iustũ id esse inquiũt quod publicam affert vtilitatem/publicũq cõmodũ. sunt igitur cetere cõitates suis partibus similes. cetere enĩ societates per partes vtilitatẽ querũt: vt naute eam que ex nauigatione pendet/velut acquisitionẽ pecuniarũ/aut aliquid huiusmodi. et milites eam vtilitatẽ/que ex bello paratur: siue pecuniã/siue victoriam/siue ciuitatẽ optent/et eodẽ modo cõtribules/et populares. neq inficias imus aliquas societates voluptatis gratia cõstare: vt eorũ qui simul choros ducũt/et alia similia: et eorũ qui ad cõuiuia sibi

49 paranda pecunias corrogant: aut sacrificij/cõuictusue causa. ¶Quinta cõcl'o. Omnes he societates sub ciuili societate esse videtur. Nam ciuilis societas nõ modo presens cõmodũ affectat: sed omĩno ad vniuersam vitam/et voluptatem meditatur. Nam ciuiles sacrificia faciunt/ et circa hec cetus institu-unt: dijs honorẽ tribuentes/et sibijpsis requiẽ cũ voluptate parantes. et vetusta sacrificia/cõuẽtusq vt primitie quedam post frugum perceptionẽ ordinata sunt: q plurimũ per id temporis ocio indulgebãt omnes. igitur particulares societates: tum ob vtilitatem/tum ob iucunditatem/partes quedam ciuilis esse videntur. et quales societates: tales et amicitie eas consequentur.

50 r Ei aũt publice tres sunt species. et totidẽ etiã transgressiões et quasi labes illarũ. Et ille quidẽ sunt regnũ/et optimorũ potestas/et tertia est ea/que e censibus fit. quã censupotestatẽ dicere/accõmodatũ videtur. plurimi aũt rẽ publicam appellare cõsueuerũt. Atq harũ optima quidẽ est regnũ. deterrima vero censu- Cap. X.

51 potestas. Transgressio aũt regni quidẽ tyrannis est. ¶In vtraq enĩ vnus est princeps sed inter sese plurimũ differũt. Nam tyrannus quidẽ suũ/rex aũt eorũ qui ab ipso regũtur cõsiderat cõmodũ. Non est enĩ rex/ nisi sit ex sese sufficiens: et bonis omnibus antecellat. Talis aũt nullius idiget rei: nõ ergo suas ipse/sed eorũ qui regũtur vtilitates cõ-

52 siderat. qui nãq talis nõ est/sorte potius quidã est princeps q̃ rex. ¶Tyrannis aũt est cõtraria regno. suũ nãq bonũ sequitur ipse tyrannus. Quo magis patet ipam esse pessimam. pessimũ enĩ id est quod est cõtrariũ optimo. fit aũt in tyrannidẽ ex regno transgressio. Tyrannis enĩ principatus est prauitas eius/ in quo vnus est princeps. prauus

53 autem rex: fit tyrãnus. ¶Ex optimatũ vero potestate ad paucorũ potentiã fit trãsgressio: vitio principũ q̃ res ciuitatis preter dignitatẽ distribuũt/et cuncta bona sibi vel plurima tribuunt: et magistratus semp eisdẽ plurimi diuitias faciẽtes. pauci igitur et pra-

54 ui pro optimis dominãt̃ ¶Sed ex censupotestate ad popularẽ fit transgressio potestatem. Sunt enĩ he finitime. nã et censupotestas/multitudinis esse solet: et pares sunt oẽs

55 qui sunt in censu. ¶Minime vero prauũ est popularis potestas. parum enĩ reipublice transgredit̃ speciẽ. Res igitur publice hoc maxime modo mutãtur. minima enĩ sic atq

56 facillima fit iparũ migratio. ¶Similitudines aũt ipsarũ et quasi exempla quispiã et in

domib⁹ accipere potest. Societas eni patris ad filios: regni pre se fert effigie. nati nãq3
patri sunt cure. hinc et Homer⁹ Jouempatrem appellat. ipm nãq3 regnũ / imperiũ est
suapte natura paternũ. Patris autẽ apud Persas imperiũ tyrannicũ est. suis eni filijs
vtuntur vt seruis. Heri etiam ad seruos tyrannicũ est. nã in ipo vtilitas agitur heri. atq3
hoc quidẽ rectũ esse videtur. sed Persarũ aberrat: diuersorũ eni diuersa sunt imperia.
Uiri aũt z vxoris societas: similis optimatũ potestati videt̃ / ꝑ dignitate nãq3 vir ꝑsidet/
et in ijs que virũ decent: que vero vxori accõmodãtur / hec illi tribuit. Qui si in omibus
viro dominetur: i paucorũ potestatẽ mutatur. preter dignitatẽ eni hoc facit: et nõ ea ra=
tione qua prestabilior est. Interdũ aũt dominãtur vxores: ob amplitudinẽ patrimonij.
non igitur fiunt imperia ob virtutẽ: sed ob diuitias / et potentiã: perinde atq3 in paucoꝝ
fit potestate. fratrũ vero societas / similis est censupotestati. sunt eni pares / preter diffe=
rentiã etatis. Quocirca si multũ etatibus differant: nõ fraterna inter ipsos fit amicitia.
popularis aũt potestas / in ijs maxime habitationibus est: que domino carent. hic enim
omnes sunt equales. et in quibus princeps est imbecillis: et vnicuiq3 inest potestas.

¶ Decimi capitis note. ¶ Regnũ est vnius principatus non suũ / sed subditorũ bonũ intendẽtis. et qui
ꝑest: rex appellatur. Tyrãnus cõtra: propriũ / z nõ subditorũ bonũ intendit. Optimorũ potestas est cũ
res publica per studiosos ac optimos gubernatur / et qui presunt optimates / atq3 magistratus: appel=
lantur. Huic opponitur paucorũ potestas. Censupotestas est cũ per multos mediocres / cõmune bonũ
intendentes: respublica gubernatur. cui opponitur popularis potestas.
¶ Decimũ cap. septẽ cõclusionibus partitũ est. 50
Decimi Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima conclusio. Tres sunt rei publice species: et to=
tidẽ aduerse / cõtrarieq3 labes / atq3 transgressiones. Nã vna reipublice species est regnũ. altera est op=
timorũ potestas. et tertia est quã a censibus / censupotestatẽ nominare possumus: quã plurimi rempu=
blicam appellare cõsueuere. et harũ triũ reipublice specierũ: summa / ac optima est regnũ: infima aũt /
deiectissimaq3 censupotestas: et media: potestas optimorũ. et tres cõtrarie transgressiones sunt: regni
transgressio / tyrannis. optimatũ potestatis / paucorũ potẽtia. et censupotestatis: popularis potestas.
¶ Secunda cõclusio. Regnũ / et tyrannis cõueniũt: sed inter sese latissime differũt. Cõueniũt quidem: 51
nã et in regno / et in tyrannide vnus est princeps. at differũt plurimũ. Nam tyrannus suũ bonũ medi=
tatur: rex aũt eorũ cõmodũ / qui ab ipo regũtur. nõ eni rex est: nisi ex sese sit sufficiens / et õmibus bonis
antecellat. at vero qui talis est: nullius rei indiget. nõ ergo suas / sed eorũ quos gubernat querit vtili=
tates. qui aũt non est talis / forte potius quidã est princeps: ꝙ rex. ¶ Tertia cõclusio. Tyrãnis: trans= 52
gressionũ reipublice pessima est. Nã tyrãnis ꝯtraria regno est. suũ eni bonũ sequit̃ ipe tyrãn⁹. at regnũ
optimus reipublice status est: igit̃ tyrãnis transgressionũ pessima est. pessimũ eni id est quod optimo
cõtrariũ est: fit eni ex regno in tyrannidẽ trãsgressio. nã tyrannis prauitas est eius principatus i quo 53
vnus princeps est: et prauus rex tyrannus efficitur. ¶ Quarta ꝯclo. Ex optimatũ potestate: ad pau=
corũ potentiã ꝑducitur transgressio. Nã plerũq3 principũ vicio: qui res ciuitatis preter dignitatem
dispensant / cuncta bona aut plurima sibi tribuentes / z magistratuũ functiones semꝑ eisdẽ / lucrum / et
diuitias semper plurimi faciẽtes: pauci et praui pro optimis dominãtur. transit igitur optimatũ po= 54
testas: ad paucorũ potentiã. ¶ Quinta ꝯclo. Ex censupotestate ad popularẽ potestatẽ fit trãsgressio.
Nam censupotestas / et popularis potentia finitime sunt. vtraq3 enim multitudinis est: et pares sunt
omẽs qui in censu sunt. nõ mirũ igitur si ex hac ad popularẽ potentie labẽ / transgressionẽq3 deuenit. 55
¶ Sexta ꝯclusio. Minima transgressionũ reipublice: est popularis potestas. Nã parũ reipublice trãs=
gredit̃ speciẽ. sic eni (vt dictũ est) respublice maxĩe mutant̃. nã sic ab illis ad assignatas labes: minima / 56
et quasi e propinquo / atq3 facillima demigratio est. ¶ Septima cõclusio. Specierum reipublice / atq3
suarũ transgressionũ similitudines / z quasi exempla: in re familiari / atq3 domestica deprehẽdi possũt.
Nam societas patris ad liberos: pre se fert regni effigiem. nã et nati / patri sunt cure. hinc Homerus
Jouem patrẽ appellat. ipsum eni regnũ: vult imperiũ esse paternũ. Et apud persas patris imperiũ / ty
rannicum est. nam suis filijs vt seruis vtũtur. et heri ad seruos dominiũ / tyrannicũ est. nã in eo vtilitas
queritur heri: et hoc quidẽ rectũ esse videtur. sed persarũ oberrat cõsuetudo. nã diuersorũ / diuersa de=
bẽt esse imperia. Uiri aũt et vxoris societas: optimatũ assimilatur potestati. nã vir pro dignitate pre=
sidet / et in ijs que decent virũ: que vero vxori accõmodant̃ / eadẽ et vxori tribuit. Q; si in oĩbus vir do=
minetur: paucorũ assimilatur potestati / et preter dignitatẽ id facit / et nõ qua prestabilior existit. et in=
terdũ ob amplitudinẽ patrimonij dominãtur vxores: quod cũ fiat nõ ob virtutẽ fiunt iperia / sed ob di=
uitias / atq3 potẽtiã. perinde atq3 in paucorũ potestate fieri solet / idq3 iterũ paucoꝝ assimulat̃ potestati.
Sed fratrũ societas similis est cẽsupotestati. sunt eni pares: etatis excepta differẽtia. quocirca si mul=
tum etatibus differãt: nõ fraterna inter eos statuitur amicitia. Uerũ in ijs domibus (que sine domino
sunt) maxime cõspicitur popularis potestas. ibi eni omẽs ex equo viuũt / atq3 inter se: se gerunt equa=
les. similiter et vbi princeps imbecillis est: illic eni vnicuiq3 licẽtia / potestasq3 adest. est itaq3 notũ spe=
cierũ reipublice / suarũq3 transgressionũ: in domibus sua cõspici exempla atq3 imagines.

N vnaquaq3 aũt republica tantũ amicitie esse: quantũ et iusti videt̃. Cap. XI. 57
i Atq3 regis quidẽ amicitia ad eos qui regũtur / in excellentia bñficij cõsistit. con=
fert eni in eos beneficia / qui ab ipo regũtur. siquidẽ cũ sit bonus / curã iporũ ha=

bet/quo bene ſeſe habeant: vt ouiū paſtor. vnde et Homerus Agamenonē populorum
58 nūcupauit paſtorē. ¶ Talis aūt eſt et amicitia paterna: beneficiorū vero magnitudine
differt. Eſt enī eſſendi cauſa pater: quod maximū eſſe videt̄: et enutritiōis/ ac eruditio-
nis. Hec eadē et ceteris maioribus tribuūtur. ¶ Natura nāqꝫ pater filiorū: et aui nepo-
tum: ⁊ rex eorū quibus preſidet imperiū obtinet. He aūt amicitie in excellētia cōſiſtunt.
59 quapropter et honorant̄ ipi parētes. ¶ Et iuſtū igitur in his nō idē eſt: ſed quod eff la-
60 gitat dignitas. ¶ Sic enī ſeſe habet et amicitia. ¶ Et viri etiā ad vxorē eadē eſt amici- ¶ Et viri. et
tia/ et in optimatū poteſtate. eſt enī vt virtus poſtulat. Et preſtabiliori plus tribuit̄ boni ſupiori intel-
61 et quod vnicuiqꝫ accōmodat̄. ſicaūt ſeſe habet et ipm̄ iuſtū. ¶ At amicitia fratrū/ſimil̄ ligit negatio
eſt ſodalitie. ſūt enī pares atqꝫ equales etate. tales aūt eiuſdē plerūqꝫ diſcipline/ et eorū-
dem ſunt morū. Similis eſt huic/ ⁊ que eſt in cenſupoteſtate. ciues enī pares eſſe ſolent/
62 ac boni. et quiſqꝫ nūc dn̄atur: nūc paret/ et eque. ſic igit̄ eſt in ipis et amicitia. ¶ In trāſ-
greſſiōibus aūt/ queadmodū et iuſtū: ſic et amicitia exigua eſt. et minime eſt ī ea/ que eſt
peſſima. in tyrānide nāqꝫ nihil aut pparū eſt amicitie. in quibus enī nihil eſt cōmune im-
peranti atqꝫ parenti: nec amicitia eſt. nā neqꝫ iuſtū. Sed tale quidē eſt/ quale eſt artifici
ad inſtrumētū: et anime ad corpus: et hero ad ſeruū. Hec enī oīa/ vtilitatē quidē ab ijs
ſuſcipiūt/ qui ipis vtūtur. ſed amicitia nō eſt ad īanimata: nec iuſtū. Quin neqꝫ ad bouē
vel equū: neqꝫ ad ſeruū/ ea ratione qua ſeruus eſt: nō eſt enī quicquā cōmune. Seruus
enī animatū eſt inſtrumentū. inſtrumentū aūt inanimatus eſt ſeruus. ad ſeruū igit̄ hoc
ipo/ quo ſeruus eſt/ nō eſt amicitia: ſed quo eſt homo. Nam omni homini iuſtum quid-
dam eſſe videtur ad omnem hominem: qui cōmunicare ſecundum legem/ pactionemqꝫ
poteſt: quare et amicitiā: ratione qua homo eſt. Perparum igitur et in tyrānide eſt ami-
63 citie atqꝫ iuſti. ¶ In popularibus autem poteſtatibus plurimum. Complura enim his
ſunt cōmunia: cum ſint pares.

¶ Undecimi capitis note. ¶ Ex cōparatiōe amicitie paterne ad regiā: cognoſci debet quātū rex ſub-
ditorū bonū intendere debeat. et in vnaquaqꝫ virtute ſubditis ceu pater liberis ſeſe prebere exemplū:
ſed tāto magis/ quāto autoritate maior: et in factis ſeu bona/ ſeu mala cōſpectior: vt enī principes ma-
xime nocent exemplo: ita et maxime prodeſſe poſſunt exemplo.

Undecimū cap. ſeptem cōcluſionibus partitū eſt.

57 Undecimi Capitis cōmētarius ad litterā. ¶ Prima cōclō. Regis ad eos qui ab ipo regūtur: ami-
citia in excellētia eſt. Nam in vnaquaqꝫ republica/ tantū amicitie eſſe videt̄: quantū ⁊ iuſti. igit̄ ad eos
qui ab ipo regūtur: amicitia in excellētia beneficij cōſiſtit. eſt enī regis: ſubiectis bn̄ficia cōferre. nam
cūt bonus ſit/ iporū curā gerit quo bene ſeſe habeant: ceu ouiū paſtor. hinc et Homerus Agamenonem
58 populorū nūcupauit paſtorē. ¶ Secūda cōcluſio. Amicitia paterna regie ſimilis eſt/ ſed ab ea benefi-
ciorū magnitudine differt. Nā amicitia paterna/ vt et regia in excellētia cōſiſtit: differt aūt/ nā pater
filijs eſſendi cauſa eſt/ quod et maximū eſſe videt̄. eſt et cauſa enutritiōis/ ac eruditiōis/ ſed hec vltima
ceteris ſuperioribus (vt et eadē impēdere poſſunt) attribuūtur. rex aūt ſubditis cauſa eſſēdi/ nutrica-
tionis/ et diſcipline hoc pacto nō eſt. igitur paterna amicitia: bn̄ficiorū magnitudine a regia differt.
Quo fit vt rex/ ipiqꝫ parētes honorari debeāt. nā natura pater filiorū/ et aui nepotum/ et rex eorū qui-
59 bus preſidet iperiū obtinet. he enī amicitie in excellētia cōſiſtūt. illos igit̄ honorare debemus. ¶ Ter-
tia ꝯclō. Amicitie paterne/ atqꝫ regie nō eſt idē iuſtū. Nam in vtraqꝫ id eſt iuſtū: quod efflagitat digni-
60 tas/ ſic enī ſe habet et amicitia. ¶ Quarta ꝯclō. Viri ad vxorē: et in optimatū poteſtate/ nō eadē ami-
citia eſt. Nā viri ad vxorē eſt amicitia. vt virtus poſtulat/ atqꝫ pro dignitate: et preſtabiliori plus tri-
buitur boni/ et quod vnicuiqꝫ accōmodū eſt. ſic enī ſeſe habet et ipm̄ iuſtū. nō igitur viri ad vxorē/ et in
optimatū poteſtate: eadē amicitia eſt. ¶ Quinta cōclō. Amicitia fratrū ſimilis eſt ſodalitie. Sunt enī
61 pares/ atqꝫ equales etate: et tales plerūqꝫ eiuſdē diſcipline/ et ſimiliū morū eſſe ſolent. ſimiliter et ami-
citia fratrū: ſimilis eſt cenſupoteſtati. nā in ea ciues pares eſſe ſolent/ ac boni: et qui nūc dn̄atur/ nūc et
62 eque paret. ſic igitur in ipis/ vt in fraterna: amicitia eſt. ¶ Sexta ꝯclō. In trāſgreſſionib⁹ parū ami-
citie/ et preſertim in tyrannide aut nihil/ aut perparū amicitie eſt. Nā in trāſgreſſionibus eſt amicitia
queadmodū et iuſtū. in ipis aūt parū iuſti eſt: et maxime oīm in tyrānide/ que tranſgreſſionū peſſima
eſt. igitur in tyrānide: aut nihil/ aut perparū amicitie eſt. Et ꝙ in tyrānide nihil prorſus/ aut pparū ſit
amicitie: iterū hac rōne cōſtat. Nā in quibus nihil eſt cōmune iperanti/ et parēti: amicitia nulla eſt: nā
neqꝫ iuſtū. ſed tale hic aliquid eſt/ quale artifici ad inſtrumentū/ anime ad corpus/ ⁊ domino ad ſeruū.
que etſi oīa iuuētur ab ijs/ qui ipis vtūtur: tn̄ ad ea nec amicitia/ nec iuſtū: ad inaīata enī nec amicitia/
nec iuſtū eſt. quin neqꝫ ad bouē/ neqꝫ equū/ neqꝫ ſeruū quatenus ſeruus eſt. nā nihil heri cū ſeruo vt ſer-
uus eſt/ cōmune eſt. eſt enī ſeruus animatū inſtrumētū/ inſtrumentū aūt eſt inanimatus ſeruus. ad ſer-
uum igitur hoc ipo ꝙ ſeruus: nō eſt amicitia/ ſed quo eſt homo. Nā omni homini ad oēm hoiem iuſtū
quiddā eſſe videt̄: qui cōmunicare ſecūdū legē/ pactionēqꝫ poteſt. quare et amicitia: ea quidē rōne qua
eſt homo. verū tyranno ⁊ ſubditis nihil cōmune eſt: vt neqꝫ hero/ et ſeruo. igitur in tyrānide nihil ami-
63 citie/ aut iuſti/ aut pparū eſt ¶ Septima cōclō. In popularibus poteſtatibus: plurimū inter trāſgreſ-
ſiones amicitie eſt. Nā cōplura ſunt illis cōmunia: cū ipis ſint pares/ et ex equo viuat̄. inter igit̄ trāſ-
greſſiones: plurimū et amicitie/ et iuſti ſibi retinent populares poteſtates.

Omnis igitur amicitia(vt dictũ est)in societate cõsistit. Cõsanguineã Cap. XII. 64
aũt q̃spiã seiũxerit ac sodalitiã. Ciuiũ aũt amicitie/ ⁊ cõtribulũ/ et simul nauigãtiũ
et quotquot sunt tales/ magis in societate cõsistũt. nã stipulatione quasi quadã
cõstare videtur. Inter has q̃spiã et hospitalitiã collocauerit. ¶ Cõsanguinea vero mul-
tiplex esse videtur. Pendet aũt omis ex paterna. ¶ Parentes enĩ diligũt natos vt aliq̃d 65
sui: nati vero parentes vt quid ex illis ¶ Atq̃ magis sciunt parẽtes eos qui sunt et ipis/
q̃ nati/ se esse ex illis. ¶ Magisq̃ coniunctũ est id ex quo natũ est ipi nato/ q̃ factũ ei q̃
fecit. est enĩ ei ex quo est ortũ propriũ id quod ex ipo est ortũ: vt dens/ crinis/ et quiduis
habenti. nullũ aũt illorũ id ex quo orta sunt/ aut minus. Accedit eodẽ et tẽporis lõgitu-
do. Parentes enĩ natos cõtinuo diligũt. illi vero parẽtes: incremẽtis tẽpore susceptis:
et mentis cõprehẽsione/ vel sensus. Ex his aũt patet et cur magis diligãt matres. parẽ-
tes igitur natos vt seipos amant. qui nãq̃ ex ipis sunt orti: sunt quasi ipi alij speratione. 66
nati vero parẽtes vt orti ex illis. ¶ Fratres aũt sese mutuo diligunt/ ꝙ ex eisdẽ sunt orti.
Identitas enĩ que est ad illa/ idẽ inter ipos facit. Quapropter eundẽ sanguinẽ dicũt/ et
stirpem/ et talia. sunt igitur quodã modo idẽ et in diuisis. ¶ Magnũ aũt ad amicitiam
est et enutritos simul esse: et etatis eq̃lis. Equalis enĩ equalẽ delectat: et ipsi familiares
sodales sunt. et iccirco fraterna amicitia sodalitie similis est: patrueles vero/ ceteri pro-
pinqui/ ex his sunt ꝯiũcti/ ꝓpterea ꝙ sunt ex eisdẽ. Atq̃ alij magis/ alij minus fiũt ex eo
cõiuncti quia prope est aut distat origo. ¶ Amicitia aũt que filiorum est ad parẽtes/ et ho- 67
minũ ad deos. vt ad bonũ est atq̃ excellens. Nã maxima beneficia cõtulerũt. fuerũt enĩ
essendi causa: et alimẽti/ ac educationis. ¶ Habet aũt et voluptatẽ/ et vtilitatẽ talis ami- 68
citia magis q̃ extraneorũ: quãto et vita cõior ipis est. ¶ Sunt aũt et in fraterna amici-
tia ea q̃ et in sodalitia sunt: et magis in bonis: et omino in similibus quãto cõiuncti sunt
magis: itaq̃ ab ortu sese mutuo diligũt. Et quãto sunt magis similiũ morũ/ qui ex eisdẽ
sunt orti: et simul nutriti/ et silr educti/ ac eruditi. ꝓbatio enĩ/ que quidẽ fit tẽpore/ pluri-
ma est atq̃ firmissima. Sunt etiã et ceteris in cõsanguineis ea que ad amicitiã attinẽt: vt
rationũ ꝯparatio flagitat. ¶ Viro aũt et vxori scd̃m naturã amicitia videt̃ inesse. homo 69
nãq̃ natura cõiugale magis est/ q̃ ciuile: quãto prius et necessariũ magis est domus/ q̃
ciuitas: et ꝓcreatio cõior aĩalibus. Atq̃ ceterorum quidẽ aĩaliũ/ hic societatis est terminus.
hoĩes aũt ꝯiugiũ subeũt nõ solũ ꝓcreatiõis: sed eorũ etiã gratia que ad ipam cõferũt vi-
tam. officia nãq̃ cõtinuo sunt diuisa. atq̃ alia viri/ alia sunt vxoris. opẽ itaq̃ sibi mutuo
ferũt: res ꝓprias in cõe ponẽtes. Quapropter hac in amicitia vtilitas inesse videt̃/ atq̃
voluptas. Fuerit aũt et ob virtutẽ/ etiã amicitia: si boni sint. est enĩ vtriusq̃ virtus. atq̃ 70
hoc ipso esse gaudebũt. ¶ Filij aũt cõiũctio esse videt̃. ¶ Iccirco et citius ij qui carẽt li-
beris dissoluũtur. ¶ Filij nãq̃ bonũ est vtrisq̃ cõmune. ipm aũt cõmune cõtinet. Que-
rere vero quonã modo viro viuendũ est cum vxore: et omnino amico cũ amico/ nil aliud
esse videtur: q̃ querere quomõ iustũ est. Non enĩ idem iustum videtur amico ad amicũ
nec ad extraneum/ et sodalem/ ac condiscipulum esse.

¶ Duodecimi capitis note. ¶ Patrueles sũt patruorum filij/ hoc est fratrũ filij. ¶ Fieri potest vt extra-
neorũ amicitia plus voluptatis/ et vtilitatis cõtineat: q̃ consanguineorũ. at hoc accidit: nõ ita enĩ na-
esse debet. sed de iis que accidũt/ non statuitur scientia.

¶ Duodecimũ cap. septẽ cõclusionibus partitũ est.

Duodecimi Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõclo. Sodalitia amicitia a fraterna seiũ- 64
genda videt̃: et potius alijs cõnumerãda. Nam omis amicitia(vt dictũ est) in quadã societate versat̃.
et sunt ciuiũ amicitie/ et cõtribulũ/ et simul nauigantiũ/ et quotquot tales: magis in sodalitia cõsistere
videtur. nã cõuentione quadã videtur cõstare. inter has igit̃ potius quis ãnumerauerit hospitalitiã/
atq̃ sodalitiã. ¶ Secũda ꝯclo. Amicitia prĩs ad filiũ/ q̃ ꝯtra filiorum ad prẽm: maior esse videt̃ ¶ Prio 65
quidẽ. q2 cũ cõsanguinea amicitia videat̃ multiplex: oĩs tamẽ a paterna pẽdet. nimirũ igit̃ si paterna
maior habeat̃ ¶ Secũdo. q2 parẽtes natos diligũt vt aliq̃d sui: nati vero parẽtes/ vt aliq̃d ex ipis. ma-
gis aũt nr̃a amamus/ q̃ amemur a nr̃is ¶ Tertio. bona q̃ magis cognoscimus: ea quoq̃ magis amamus
at parẽtes magis sciũt/ cognoscũtq̃ eos qui ex ipsis sunt/ q̃ nati se esse ex illis cognoscant. maior igit̃
amicitia patrũ q̃ filiorũ ¶ Quarto. magis ꝯiunctũ est ipi nato id ex quo factũ est: q̃ factũ ipi faciẽti.
id enĩ quod factũ est ipi faciẽti magis propriũ/ velut quod cõtinet̃ cõtinẽti/ et quod habet̃ ipi habẽti: vt
dens/ crinis/ et quiduis tale. at vero nulli factorũ id ex quo orta sunt hoc pacto propriũ est/ aut minus
tale est. maior igit̃ amicitia paterna q̃ filiorũ est. amat enĩ magis quisq̃ quod cõtinet/ quodq̃ habet:
q̃ cõtra ipse ab eo quod habet̃ vicissim amet̃. ¶ Quinto. amicitijs parentũ temporis longitudo adest.
amãt enĩ natos ꝯtinue ab initio parẽtes. nati vero tẽpore susceptis incremẽtis/ susceptaq̃ mentis atq̃

sensus cōprehēsiōe. maior igiť amicitia patrū/ ꝗ̄ filiorū est. Ex quibus quoq̄ notū esse potest: matres magis/ ꝗ̄ patres diligere filios. Nā magis cognoscūt/ et certiores sunt/ et magis aliquid sui esse videtur. sed satis nūc cōstat quo pacto parētes vt seipos/ natos amāt: nati vero cōtra/ parētes vt alij/ et se-
66 parati/ atq̄ vt orti ex illis ❡ Tertia ꝯclo. Post amicitiā paternā fratrū amicitia maior est. Primo. nā fratres sese mutuo diligūt: ꝙ ex eisdē sunt orti. idētitas eni ad illos ex quibus ortū ducūt ꝓxime/ inter eos idē facit. hinc se dicūt eundē sanguinē/ ac eandē stirpem esse/ et similia. maior igiť post paternam amicitiā: fratrū amicitia. ❡ Secūdo. magnū ad amicitiā est simul enutritos esse/ et esse etate equales. equalis eni equalē oblectat. et ipsi sodales quoq̄ qui simul enutriūtur: familiares sunt. tales aūt sunt inter sese fratres. et iccirco fraterna amicitia sodalitie similis est: ⁊ patrueles/ et ceteri ꝓpinqui ex fratribus sunt coniuncti: ꝓpterea ꝙ ex ipsis fratribus ortū ducūt. et alij adinuicē magis/ ⁊ alij minus fi-
67 unt amici: quia prope est/ aut procul iā distat origo. ❡ Quarta ꝯclo. Amicitia filiorū ad parētes/ et hominū ad deos: vt ad bonū quiddā/ atq̄ excellēs est. Nā dij/ atq̄ parētes maxima bñficia cōtulerūt.
68 fuerūt eni essendi causa/ alimēti/ ac educatiōis ❡ Quita ꝯclo. Cōsanguineorū amicitia magis voluptatē/ ac vtilitatē habet: ꝗ̄ extraneorū amicitia. ❡ Primo. ꝙꝛ cōsanguineis vita coior est: et quāto amicis coior/ tanto delectabilior/ atq̄ vtilior ❡ Secūdo. inter fratres amicitie sunt: que inter sodales/ atq̄ cōnutritos: et magis in bonis/ ⁊ oino similib͡ꝫ bonis quāto cōiūctiores/ et ab ortu sese mutuo diligunt/ et quāto similiū sunt morū: vtpote q̄ ex ijsdē parētibus sint orti/ simulq̄ enutriti/ ⁊ simili educatiōe/ ac doctrina pariter ibuti: adde ꝙ adinuicē bene sunt ꝓbati. ꝓbatio eni que plurimo tēpore fit: et pluria/ atq̄ firmissima est. et in ceteris cōsanguineorū amicitijs ea oīa sunt: que ad amicitiā attinēt secūdū cōsanguineitatis gradū/ et vt ipa analogia postulat. consanguineorū igiť amicitia: magis voluptatē
69 vtilitatēq̄ cōtinet/ ꝗ̄ extraneorū amicitia. ❡ Sexta cōclusio. Amicitia viri et vxoris: secūdū naturam esse videť. Nā homo magis natura cōiugalis/ ꝗ̄ ciuilis: quanto natura prior/ et magis necessaria domus est: ꝗ̄ ciuitas/ et quāto ꝓcreatio aiantibus coior est/ ꝗ̄ cōgressio. at ceteris animātibus maris/ et femine ad ꝓcreationē societas est. et eiusmodi societatis eorū ꝓcreatio termin⁹ est: in hoibus aūt nō. nā hoies cōiugiū ineūt nō modo ꝓcreationis gratia: verū etiā et eorū gratia que ad vitā cōferūt. nā in re familiari maris/ et femine officia cōtinuo sunt diuisa: atq̄ alia viri/ et alia sūt vxoris. opē itaq̄ sibi mutuo ferunt: res ꝓprias in cōmune statuētes. Quo fit vt in amicitia iugali vtilitas videatur inesse/ pariter atq̄ voluptas. verū eniuero si boni sunt nō modo ob vtilitatē/ et voluptatē: quinetiā et ob vir-
70 tutē fuerint amici. nā vtriusq̄ virtus est/ atq̄ hoc ipō similes esse gaudebūt ❡ Septima cōclusio. Viri et vxoris societas/ atq̄ cōiunctio: liberorū ꝓcreatione saluať ❡ Primo. ꝙꝛ iccirco videmus eos qui liberis carēt: ꝗcitius dissolui/ diuortiaq̄ querere. ❡ Secūdo. ꝙꝛ liberi vtriusq̄ et viri et vxoris bonū cōe sunt/ quod aūt cōmune est cōtinet/ atq̄ vnit. liberi igiť: viri et vxoris cōiūctio sunt/ ipamq̄ saluant. Et querere quomodo viro viuendū est cū vxore/ et amico prorsus cū amico: nihil aliud est ꝗ̄ querere quomodo viri ad vxorē iustum est/ et amico ad amicū. nō eni idē iustū videtur esse amico ad amicū/ et ad extraneum/ similiter ad sodalem/ et ad condiscipulū.

71 Cum autem tres sint amicitie (vt ab initio dictū est) et in vnaquaq̄ Cap. XIII. alij sint pares amici: alij impares (nā similiter boni fiūt amici/ et prestabilior deteriori: similiter et iucūdi: et ob vtilitatē etiā in cōmodis pares/ et differētes) pares quidē/ tam amādo ꝗ̄ ceteris equales esse oportet: ipares aūt id reddere quod excellentie ratio flagitat. Fiunt aūt in amicitia/ que vtilitatis est gratia/ vel sola/ vel maxie: incusationes nō sine ratione/ atq̄ querele. ❡ Qui nāq̄ sunt ob virtutē amici: prōpti sunt ad beneficia sibi mutuo cōfereda. hoc eni est et virtutis et amicitie. Atq̄ cū ad hoc certatim properent: nulle prorsus inter ipos accusatiōes/ nec rixe fiunt. nemo eni amāti/ et beneficia cōferenti succenset. sed si sit gratus: beneficijs respōdet. Atq̄ qui in beneficiis cōferendis exuperat: cū id assequať quod cupit: non incusabit amicū. Vterq̄ eni bonū
72 affectat. ❡ Nec in ijs que ob voluptatē cōstant: querele nimiū fiunt. Nā si simul degere gaudent: fit id simul vtrisq̄ quod appetūt. ridiculus aūt videtur ⁊ qui nō delectantē incusat: cū liceat nō cōuersari. ❡ At in ea que vtilitatis gratia cōstat/ locū incusatiōes ha-
73 bent/ atq̄ querele. Nam cū sese mutuo pro vtilitate vtanť: semp indigent pluris. et minus ꝗ̄ oportet sese habere putant: atq̄ querūtur ex eo quia nō tot assequūtur quot idigent/ cū sint digni. Qui vero cōferūt beneficia/ nequeūt tot ꝯferre: quot indigēt ij in q̄s beneficia cōferūtur ❡ Videtur aūt vt duplex est iustū/ aliud sine scripto/ aliud lege: sic et eius amicitie que vtilitatis est gratia: alia moralis/ alia legitima esse. Fiunt igitur incusationes tū maxime: cū non per eandē cōmutant et dissoluūtur. Atq̄ legitima quidē est ea/ que in definitis cōsistit: et quedā est omino sordida de manu in manū: quedā liberalior/ ad tempus: sed per pactionē/ quid pro quo. est id quod debetur in hac/ manifestū: et non ambigiť. habet aūt dilationē ad amicitiā attinentē. Quapropter apud nōnullos hoꝝ nō sunt iudicia. sed arbitrātur eos oportere cōtētos esse/ qui fide cōmutarūt. Moralis aūt nō in definitis cōsistit: sed vt amico quidē largiť/ aut vt alij (quisq̄s is tandē sit) accipere aūt dignū esse censet/ equale aut plus: quasi nō dederit/ sed mutuauerit. Atq̄ si

nõ vt cõmutauit/dissolutio fit: incusabit. hoc aũt ideo accidit: quia oẽs vel plurimi/vo-
lunt quidẽ honesta: anteponũt aũt ea que prosunt. Atqꝫ honestũ quidẽ est beneficia cõ- 74
ferre: nõ vt vicissim suscipiant: vtile vero suscipere. ¶ Si potest igitur: dignũ reddere
oportet beneficiũ ijs que accepit: et sponte quidẽ. inuitus enĩ non est faciẽdus amicus.
errore igitur in principio facto: et beneficio a quo accipere nõ oportebat/suscepto (Non
enĩ ab amico/ nec ob ipm̃ id faciente) dissoluere ipm̃ oportet/ vt beneficio pro definitis
suscepto: atqꝫ polliceri/ cũ posset reddere. nã si nõ posset: nec dignũ is qui dedit/ipm̃ suo
munere censuisset. quare reddendũ est: si habeat facultatẽ. In principio aũt cõsiderãdũ
est: a quonã beneficiũ/et pro quo confertur: vt pro his suscipiat/aut non suscipiat illud. 75
¶ Existit aũt dubitatio: vtrũ eius qui suscepit: vtilitate metiri oporteat id quod reddi
debet. an eius qui ꝯtulit/beneficio? ¶ Qui nãqꝫ beneficiũ acceperũt extenuãtes idipm̃:
ea dicũt sese cepisse/ que parua erant illis: queqꝫ ab aliis licebat accipere. illi vero contra
ea que maxima rerũ erant suarũ: queque ab illis assequi nõ poterant/ et in periculis/ aut 76
necessitatibus talibus. ¶ An quia amicitia est ob vtilitatẽ: vtilitas eius qui beneficium
suscepit/mensura est statuenda? Hic est enĩ qui indiget: et huic fert opem vt accepturus
equalẽ. tantũ igit̃ auxiliũ fuit/ quantũ vtilitatis habuit hic. et reddendũ est igit̃ tantũ/ 77
quantũ ipe cõsecutus est: vel etiã plus. est enĩ magis honestũ. ¶ In amicitijs aũt q̃ sunt
ob virtutẽ/accusationes quidẽ nõ sunt. Mensure aũt similis est electio eius/qui benefi-
ciũ cõtulit. id enĩ quod est virtutis/ac moris precipuũ in electione cõsistit.

¶ Decimitertij capitis note. Equalitas: omnem amicitiã seu vtilis/seu delectabilis/siue honesti: ser-
uat/ Inequalitas aũt dissoluit.

¶ Decimũtertiũ cap. sex cõclusionibus/et vna dubitatione partitũ est.

Decimitertij Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõclusio. In amicitia studiosorũ: incusa- 71
tiones ac querele minime fiunt. ¶ Primo. qꝛ vt a principio dictũ est tres sunt amicitie: ob voluptatẽ
scilicet/ vtilitatẽ/ac honestũ. et in vnaquaqꝫ earũ inueniũtur amici: tũ pares/tũ ipares/in excellẽtiaqꝫ
cõstituti. Nã qui eque boni sunt: fiunt amici/ita ⁊ qui prestantior est inferiori/identidẽ et iucũdi: et pa-
res/et ipares: et ob voluptatẽ nihil minus in cõmodis pares/et ipares/ac differẽtes. ⁊ pares: tã amã-
do/q̃ ceteris equales esse oportet. impares aũt id mutuo reddere par est: ꝙ ipa excellentie ratio/digni-
tasqꝫ postulat. ⁊ in sola amicitia que vtilitatis gratia suscipit̃/ vel maxime/et nõ sine rõne: incusatiões
atqꝫ querele fiunt/ vt postea euadet manifestũ. nihil igitur mirũ: studiosorũ amicitiã incusationibus/
querelisqꝫ carere. ¶ Secũdo. qꝛ qui ob virtutẽ amici sunt: prompti sunt ad beneficia sibi mutuo cõfe-
renda. beneficia enĩ cõferre: et virtutis/et amicitie est. atqui qui hoc faciũt: nulla inter eos iurgia/in-
cusatiões/ querelcue insurgũt. cũ igitur ad hoc certati honestatis/studiosiqꝫ amici contẽdant/ac ꝓpe-
rent nulle prorsus inter ipos: accusationes/ac querele fiunt. nemo enĩ: et amanti/ et beneficia cõferẽti
succenset/ verũ si sit gratus beneficiis respondet. ꝙ si aliquãdo fiat vt eorũ aliquis in beneficijs cõfe-
rendis exuperet: cum id assequatur quod cupit/non incusabit amicũ. vterqꝫ enim vtriqꝫ bonũ affectat. 72
¶ Secunda cõclusio. In amicitijs que ob voluptatẽ cõstant nõ multũ incusatiões/ac querele fiũt. Nã
si simul degere gaudent: fit simul vtrisqꝫ quod vtriqꝫ appetunt. nõ igitur tũ fient incusationes/ac que-
rele. ꝙ si cõsuetudo iucũda nõ fuerit: ridiculus videbit̃/qui tũ delectantẽ accusabit/cũ ipi liceat nõ cõ- 73
uersari. nõ igitur in eiusmodi amicitijs: multũ incusationes ac querele fiunt. ¶ Tertia cõclusio. In
amicitia que vtilitatis gratia cõstat: incusationes locũ habent/ac querele. ¶ Primo. nã cũ se mutuo
pro vtilitate vtantur semꝑ pluris indigent/ et sese minus q̃ oportet habere putant/ suntqꝫ queruli ob
idipsum/ꝙ nõ tanta reportent/quãtis ipsi egent/sibiqꝫ videãtur digni. et qui beneficia cõferũt: neqũt
tot cõferre/quot ijs egent in quos beneficia cõferũt̃. in hac igitur amicitia merito accusationes fiunt/
ac querele. ¶ Secũdo. duplex iustũ esse videt̃: hoc sine scripto/illud vero scripto/atqꝫ lege. ita et ami-
citia vtilitatis duplex est: hec moralis/illa vero legitima. et maxime tũ fiũt incusatiões cũ nõ ꝑ eandẽ
amicitiã cõmutãt: et dissoluũtur amicitie. Et legitima quidẽ amicitia ea est: que in definitis/determi-
natisqꝫ cõsistit et quedã omino sordida est: vt que est de manu in manũ. quedã aũt liberalior: vt que ad
tẽpus vtilitatẽ prestat/ sed per pactionẽ quid pro quo. et in hac amicitia quid debetur manifestũ est: et
minime in cõtrouersiã venit/et habet dilationẽ ad amicitiã ꝑtinentẽ/atqꝫ gratiosam. quapropter apud
nonnullos: horũ non sunt iudicia/sed arbitrantur eos cõtentos esse oportere: qui fide cõmutauerũt. At
moralis nõ in definitis/determiatisqꝫ cõsistit: sed vt amico quis largitur/aut alteri cuipiã: ita se acci-
pere/dignũ esse censet/aut equale/aut plus: quasi ipe non dederit/sed cõmutauerit. atqꝫ si non capit/vt
cõmutauit: soluitur amicitia/et queret̃/ac accusabit. Et hoc ideo accidit/quia aut oẽs aut plurimi vo-
lunt quidẽ honesta: anteponũt aũt ea que prosunt. honestũ enĩ beneficia cõferre/nõ vt vicissim suscipiã-
tur: vtile vero suscipere. in hac igitur amicitia incusationũ cause sunt: fiuntqꝫ merito incusationes/ac
querele. ¶ Quarta cõclusio. Si potest amicus/sponte paria reddere debet/beneficiaqꝫ cõpensare. Nã 74
si potest: beneficiũ ꝓ dignitate ijs que accepit cõpensare oportet/ et sponte quidẽ: nõ enĩ cogitandũ est
inuitũ sibi bñficia cõtulisse amicũ: et quasi errore in pricipio facto bñficiũ susceperit/ a quo suscipere
nõ oportebat. nã nõ suscepisset ab amico/ ⁊ ob idipm̃ id faciẽte. et beneficiũ dissoluere oportet vt bene-
ficio pro definitis in legitima amicitia suscepto/aut cũ soluendo satis sit: cõpensationẽ polliceri. nã si
reddere nõ posset: neqꝫ is qui dedit/ipm̃ suo munere dignũ censuisset. quare sponte amico beneficiũ (si
facultates assunt) recognosceudũ est. attamẽ in principio cõsiderandũ est: a quonã/ et pro quo benefi-

75 cium cõfertur: vt a quo/ & pro quo oportet suscipiat/ aut nõ suscipiat illud. ¶ Dubitatio. Utrũ beneficiũ: suscipientis vtilitate metiri oportet quod rependendũ est/ aut potius merito eius qui beneficiũ cõtulit. et id quidẽ non ab re dubitationẽ habet. Nã qui beneficiũ acceperũt: idipm attenuãtes/ dicũt ea sese accepisse: et que exiguola illis (qui cõtulerũt) erant/ et que ab alijs licebat accipere. contra aũt qui cõtulerunt: dicũt ea cõtulisse/ que maxima suarũ rerũ erant/ et que ab alijs: in periculis/ atq; hmõi ne-
76 cessitatibus minime assequi poterãt. ¶ Quinta cõclusio. Utilitas accipiẽtis/ potius mensura esse debet: vt quantũ cõsecutus est vtilitatis/ tantũ rependat beneficij/ aut amplius. Nã hec amicitia ob vtilitatẽ est. vtilitas aũt est eius qui beneficiũ suscipit. indiget enĩ hic: et huic alter fert opẽ/ parẽ gratiã accepturus. tantũ igit̃ auxiliũ fuit: quãtũ et hic vtilitatis accepit/ tantũq; debet ꝯpensandũ beneficiũ meditari. reddendũ igitur tantũ est/ quantũ ipse cõsecutus est beneficij/ vel etiã amplius. id enĩ vltimũ
77 magis honestũ est. ¶ Sexta conclusio. In amicitijs que sunt ob virtutẽ: mensura est referende gratie/ bñficiũ cõferentis electio. Nã in ijs amicitijs accusatiões et querele nulle sunt. & virtutis/ atq; moris quod summũ/ precipuũq; est: in electione cõsistit. erit igitur in hisce amicitijs mensura referende/ gratie ex parte electionis pensitanda.

78 Vero dissentiũt et ĩ amicitiis que ĩ excellẽtia cõsistũt. Nã vterq; Cap. XIIII.
a dignũ existimat/ plus habere. atq; cũ hoc nõ fit: dissoluit̃ amicitia. qui nãq; prestabilior est/ plus habere oportere se putat: plus enĩ tribuendũ est bono. eadem censet/ et qui magis vtilis est. Si nãq; quispiã inutilis sit/ nõ equale inquiũt ipm habere oportere. subministrationẽ enĩ et non amicitiã fieri dicunt: si non pro dignitate operũ ea fuerint que ab amicitia fiunt. Nã vt in pecuniarũ societate plus ij capiũt qui plures pecunias cõferũt: sic arbitrant̃ et in amicitia fieri oportere. qui vero eget et qui est inferior cõtra. ad amicũ nãq; bonũ: spectare censet/ egẽtibus opem ferre. Quid enĩ prodest in-
79 quiũt amicũ esse quẽpiã studioso viro aut potẽti: si nihil cõsecuturus sit inde? ¶ Videtur aũt vterq; recte censere. Atq; plus quidẽ vtrisq; est ex amicitia tribuendũ. non tamẽ eiusdẽ. sed excellẽti quidẽ honoris: egenti aũt lucri. Uirtutis enĩ et beneficẽtie premiũ/ honos est. indigẽtie vero auxiliũ/ lucrũ. ¶ Hoc ita se habere et in rebus publicis cõstat. Non enĩ is honorat̃/ qui nihil boni reipublice pstat. id enĩ quod est publicũ ei tribuitur qui beneficia in rempublicã cõfert. At honor publicũ est. Non enĩ fit/ vt simul quisquã pecunias a republica atq; honorẽ accipiat. nemo nãq; fert ĩ oĩbus minus habere. Qui igitur in pecunijs ĩminuitur/ ei honorẽ tribuũt. q̃ vero munera suscipit/ ei pecunias dãt. Quod enĩ fit pro dignitate: id equat et cõseruat amicitiã/ vt est dictũ: sic igitur et ijs est agendũ atq; cõgrediendũ/ qui ĩpares sunt. Et is qui in pecunijs aut virtute vtilitatem accipit reddat honorẽ oportet/ id reddendo quod potest. Amicitia nãq; id exposcit qđ fieri potest: nõ id quod est pro dignitate. Neq; enĩ in omibus est: vt in honoribus erga deos/ atq; parentes. nemo enim vnquã dignum reddere potest. Sed qui quoad potest
80 obsequitur: bonus et equus esse videtur. ¶ Quapropter videbit̃ patrẽ quidẽ nõ licere filio abdicare: filiũ aũt patri licere. Debentẽ enĩ reddere oportet. at quicquid egerit: nihil vnquã ijs dignũ fecerit que a patre suscepit. quare semp debet. Quibus aũt debetur potestas est dimittẽdi. igitur et patri. simul aũt nemo forsitan vnquã sese mouere videt̃: nisi ille exuperet prauitate. Nã absq; amicitia naturali: humanũ est/ auxiliũ nõ negare. illi autem fugiendum est/ aut non studendũ opem afferre: cum sit prauus. pleriq; enim suscipere quidem beneficia volunt: conferre autem nolunt: at fugiunt vt inutile. Sed de his quidem eousq; sit dictum.

¶ Decimiquarti capitis note. ¶ Prima amicitia. omniũ amicitiarum que in excellentia sunt exemplar est: ideo errare non potest: qui ad eius imitationem ceteras regulat. Prima amicitia est que est mortalium ad deum.

¶ Decimũquartũ cap. duabus cõclusionibus/ et vno correlario. partitũ est.

78 ¶ Decimiquarti Capitis cõmentarius ad litteram. ¶ Prima cõclusio. In amicitijs que in excellẽtia consistunt: itidẽ & dissentiones/ et querele fiunt. Nam vterq; se dignũ existimat plus habere: et cum hoc nõ fit: disperit/ soluiturq; amicitia. nam qui prestabilior est: se plus habere oportere putat: quãdoquidẽ plus tribuendũ bono est. et eadem censet qui magis vtilis est: si enĩ quispiã sine vtilitate est/ non dignũ putant ipm habere equale: & subministrationẽ/ atq; famulatũ fieri aiunt superiores/ non amicitiam: nisi pro dignitate ea fuerint/ que ab amicitia proficiscũtur. nam vt in pecuniarũ societate plura capiunt ij: qui plura erogarunt: sic et in amicitia fieri debere arbitrantur. qui vero inopia premitur/ et qui inferior est cõtra: boni amici officiũ esse censet/ egentibus opẽ afferre. quid enĩ prodest (inquint) quempiã viro studioso/ aut potẽti amicũ esse: si nihil emolumẽti cõsecuturus sit inde? in his ergo ami-
79 citiis manifestũ est dissentiones/ ac querelas esse. ¶ Secunda conclusio. In eiusmodi querelis: vterq; quodãmodo recte censet/ se dignũ esse plus habere. ¶ Primo. nã vtrisq; plus ex amicitia tribuendũ est: at non eiusdẽ. sed excellenti plus honoris: indigẽti vero plus lucri. virtutis enĩ/ ac beneficẽtie premiũ: honor est. indigentie vero auxiliũ: lucrũ. iure igitur/ amicitie quodã modo vtriq; plus tribuendũ

est. ¶ Secundo. nā id ita se habet: et in rebus publicis. nō enī is/ qui reipublice nihil boni attulit: honoratur/ sed qui in rem publicā beneficia contulerit. eiq; tribuitur: quod publicū est. id aūt honor est. neq; fit vnq̄ vt quispiā simul lucrū/ ac honorē a republica accipiat. nemo enī fert: in oībus minus habere. quibus igitur pecunias nō dant: eis tribuūt honorē. et qui nō honorē/ sed munera suscipit: ei pecunias dant. quod enī fit pro dignitate (vt iam quoq; dictū est) id equat/ cōseruatq; amicitiā. sic igitur et in ijs amicitijs que impariū sunt agendum/ atq; congrediendū est: vt is qui pecuniarū/ aut virtutis: cōmodū acceperit/ repēdat honorē: id quidē reddendo quod potest. amicitia enī id exposcit quod fieri potest: nō enī semp quod ꝓ dignitate. neq; enī in omībus id fieri potest. vt in honoribꝫ erga deos/ atq; parētes. nemo enī deo/ atq; parētibꝫ vnq̄ dignū reddere potest. sed qui pro virili/ et quoad potest assequatur: bonus et equus esse videtur. ¶ Correlariū. Hinc fit vt videatur nō licere filio/ patrem abdicare: patri vero abdicare filiū/ licere videat̄. Nā qui semp debet: abdicare nō potest/ et semp reddere oportet at filiꝰ semp debet: ꝛ q̇cq̇d egerit nihil vnq̄ ijs dignū facere poterit: q̄ a patre suscepit. nō igit̄ patrē ei abdicare licet/ sed semp ei debet. Q; si vero patri liceat: hic constat. nā q̇bus debet̄: potestas est dimittendi/ beneficiūq; negandi. patri aūt semp debetur igitur ipsi dimittendi potestas est/ filiūq; abdicādi quod etsi ita est: simul tamen cū hoc nullꝰ videtur/ filijs beneficiū substraxisse: nisi excellenti prauitate infensus. nam et sine amicitia naturali: humanū est beneficij auxiliū nō negare. patri aūt tū fugiendū est/ aut non studendū filio opē afferre: cū prauus est. pleriq; enī suscipere beneficia volūt: cōferre autē nolūt. at id tanq̄ inutile faciūt. sed de his abūde. Octaui Ethicorū Aristotelis finis. 80

Cap. I.

In omibus aūt amicitijs/ que sunt dissimiles specie: cōparatio rationū equat/ atq; cōseruat amicitiā vt est dictū. vt et in ciuili societate sutori pro calceamentis/ et textori/ et ceteris pro dignitate ꝑmutatio fit. Atq; hic quidē cōmunis habet̄ mensura/ numus ipse: ad quē omīa referūtur/ et quo mensurant̄. ¶ In amatoria aūt amicitia/ interdū amator querit̄ ꝙ supra modū amans/ nō vicissim amat̄/ nihil habens forte amabile: interdū is qui adamat̄ ꝙ cū prius cūcta polliceret̄: nūc nihil facit. Fiunt aūt talia: cū ille quidē ob voluptatem adamatū/ hinc aūt ob vtilitatē diligit amatorē: et hec nō assunt vtrisq;. Nā cū propt̄ hec sit amicitia/ fit dissolutio: cū ea nō fiunt/ gratia quorū amabāt. nō enī se mutuo amabāt: sed ea q̄ inerāt/ que nō permanēt. quapropt̄ tales et amicitie sunt. Morū vero amicitia/ cum per se sit/ permanet vt est dictū. differūt aūt/ et cū alia fiunt ipsis/ et nō ea que appetunt. est enī simile ac si nihil fieret: cū non id assequitur quod affectat. Quale fecit et qui citharedo pollicebatur: quāto melius cātaret/ tanto se plura daturū. postridie vero reposcēti ꝓmissa: voluptatē reddidisse dixit pro voluptate. si igit̄ vterq; hoc affectaret: satis vtiq; haberet. sin vero ille voluptatē/ hic lucrū affectabat: et alter habet/ alter nō habet: non bene sese habet ipa societas. Quorū enī indiget vnusquisq; hec et assequi vult: et horū gratia dabit ea que habet. ¶ Vtrius aūt est estimationē facere: eius ne qui dat an eius qui primo accepit? Nā qui dat videt̄ illi ꝑmittere: quod quidē et Protagoram fecisse aiunt. cū enī docuisset ea que profitebatur: discipulū existimare iubebat/ quāti ipi videtur ea que scit. et tantū accipiebat. Nōnullis aūt talibus satis est illud. 2

Sufficiens socio merces sane est statuenda.

Qui vero prius acceperūt argentū/ deinde nihil eorū que ꝓmiserūt ob exuperationem promissionū efficiunt: merito incusantur. nō enī perficiūt ea que pepigerūt. hoc fortasse sophiste facere cōpellūtur/ quia nemo daret pro ijs que sciunt argentū. hi igit̄ (ea ꝓ quibus acceperūt mercedē/ non efficiētes) merito accusant̄. ¶ Eorū autē in q̇bus subministrationis nō fit pactio/ qui propter seipsos exhibent: incusatiōibus carent: vt diximus: talis est enī ea amicitia/ que ob virtutē cōflatur. remuneratioq; faciēda est electione: hec enī est amici atq; virtutis. Sic est faciendū et in societate que fit ob philosophiā. nō enī tante dignitati rei/ pecunie equari possunt. nec honos paris vnquā fiet momenti. sed satis est forsitan: vt ad deos atq; parentes id quod fieri potest. Q; si datio non sit talis sed pro aliquo maxime quidē oportet forsitan retributionē fieri/ vt vtriusq; videt̄ esse ꝓ dignitate. Si vero hoc nō accidit/ nō solū necessariū/ verū etiā iustū esse videbit̄: ipm prehabentē hanc ipsā statuere. nā si quantū hic vtilitatis habuit/ aut pro quanto voluptatē expetit/ tātū ille receperit: dignitatē de hoc remuneratione habebit. Etenī in rebꝰ venalibus ita fieri videturr. Et quibusdā in locis sunt leges que vetant/ sponte actarū cōtractionū iudicia esse: propterea ꝙ oportet vnūquēq; ad eū qui credidit sic dissolutionē facere/ vt societatē cōtraxit. putāt enī eū iustius esse statuere cui permissum est q̄ eū qui ꝓmisit. Etenī plerūq; nō eq̄ estimāt q̄ hn̄t et q̄ acipe volūt. sua enī cuiq;/ et ea q̄ dat: multo videntur ꝑcio digna. attū retributio fit ea (quā statuūt ij q̄ capiūt) quātitate. Opʒ aūt fortasse: nō tāti estimare: quāti videt̄ dignū habēti: sed quāti estimabat anteaquā haberet. 3

¶ Primi capitis note. ¶ Ut tenaciꝰ hereāt: nonnulla que prius tractauit Aristoteles: ferme resumit.
¶ Contendũt: anceps vocabulũ/ contentionē agũt/ et disserũt. prima significatiōe vsus est Leonardꝰ/ et secunda Argyropilus.
¶ Primũ cap. tribus conclusionibus partitum est.

1 Primi capitis Cōmētariꝰ ad litterā. ¶ Prima ꝯclusio. In oībꝰ cũ inequaliũ tũ equaliũ amicitiis
vicissim rependere beneficiũ: saluat amicitiā. ¶ Primo. nam in oībus amicitijs que specie dissimiles
sunt/ vt inequaliũ: cōpensando secundũ rationũ cōparationē (vt iā quoq̧ dictũ est) saluat amicitiā. et
in amicitijs similibus vt equaliũ/ quemadmodũ in societate ciuili: identidē. vt cũ sutori pro calceis ꝓ
dignitate fit ꝑmutando ꝯpensatio/ et textori/ similiter et ceteris. vicissim igiť repēdere beneficiũ: oēm
amicitiā seruat incolumē. ¶ Secũdo. si alteri desit quod repēdat: querele fiunt/ et soluitur amicitia.
vt in amicitia amatoria interdũ querulať amator: ꝙ impatienter amās/ non vicissim redameť: cũ nihil
ipse habeat quo dignꝰ sit amari. Interdũ vero qui amať querulꝰ est: ꝙ cũ prius cũcta polliceret amans
nunc aũt nichil opere ipso exsequiť. et hoc tũ precipue fieri solet: cũ amator ob voluptatē diligit ama-
tum: amatus aũt ob vtilitatē ipsũ amatorē. hec aũt tũ non assunt vtrisq̧/ iccirco cũ propter hec fit ami
citia: soluitur ꝓtinꝰ/ cũ ea non fiunt gratia quorũ suscipiebať amicitia. nō eni se mutuo amabant: sed
ea ipsa que penes eos erāt/ quequidē non ꝑmanent. quapropter merito et tales amicitie sũt: momenta-
nee scilicet/ atq̧ fugaces. virtutũ autē amicitie cũ ꝑ se sint/ et semper assit repensione dignũ: durant vt
dictũ est. vicissim igitur repensum beneficiũ: amicitie incolumitatē saluat. Contendũt etiā cũ quicq̇d
rependitur/ et aliqua fiunt ipsis: sed nō ea que appetunt. nā tũ simile ipsi est/ acsi nichil prorsus fieret:
si non id assequitur/ quod ipse affectat. quale fecit et qui cithar edo pollicebatur/ quāto melius caneret
tanto se plura daturũ: postridie vero ꝓmissa reposcenti: voluptatē se reddidisse dixit pro voluptate. si
vterq̧ id affectaret/ satis vtiq̧ haberet: sin minus/ sed ille voluptatem: hic vero lucrũ affectabat: et ille
voluptatē habet/ hic vero lucrũ nō habet: nō amicabiliter sese habet hec societas. quoꝝ eni vnusquisq̧
2 indiget: hec et assequi cupit: et horũ gratia que ipse habet et largiť. ¶ Secũda cōclusio. In hac pensi-
tanda beneficiorũ cōpensatiōe: potiꝰ accipientis q̃ꝫ tribuentis estimatio sequenda est. Nā qui dat vide
tur accipienti ius/ arbitriũq̧ estimatiōis permittere: quod et Protagorā fecisse aiũt. cũ eni docuisset
ea que ꝓfitebatur: discipulũ estimare iubebat quanti sibi videreť illa que ab eo ꝑcepisset: et tantũ ac-
cipiebat. et nōnullis in talibus satis id est: ipsa viro merces/ dignus quicũq̧ laborat. at qui priꝰ bene-
ficiũ pecuniarũ acceperũt: deinde nichil eoꝝ que pacti sunt ob ꝓmissionũ magnitudinē efficiunt: me-
rito querelis incessuntur. nā non ea ꝑficiũt: que ipsi pepigerũt. Et hoc fortasse sophiste facere cōpellũ-
tur: quoniā nemo sanus pro ijs q̃ sciũt daret pecunias: qui ⁊ ijdē cũ ea (pro q̇bus acceperũt pecunias)
3 non efficiũt: merito accusantur. ¶ Tertia cōclusio. In ijs in q̇bꝰ nō fit mutuo subministratiōis pactio
vt in ijs q̇ ꝓpter seipsos beneficiũ exhibent: accusatiōes locũ nō habent. id eni iā dictũ est. nā ea amici-
tia est ob virtutē: vbi remuneratio electiōe facienda est. electio eni: et amici/ et virtutis est. et ita quoq̧
faciendũ/ in ea cōgressione: que ob philosophiā est. nō eni numis tāta rei dignitas estimari potest: neq̧
preciũ vnq̧ equiualens prestari. sed satis forte fuerit: vt ad deos/ atq̧ parentes id quod fieri potest.
Uerũ si datio tante maiestatis non fuerit: sed aliquo/ aut vtili/ aut voluptario: retributio forte faciēda
videbitur/ vt vtrisq̧ ꝓ dignitate esse videť. et si hoc ita euenire non potest: non modo necessarium/ sed et
iustũ esse videť: vt q̇ beneficiũ accepit/ statuat/ atq̧ estimet. nā si quantũ cōmodi perceperit: aut ꝓ quo
voluptatē expetijt tantũ is (qui beneficio affecit) susceperit: dignā hac in re cōpensationē habere vide-
bitur. nā et in rebus venalibꝰ ita fieri videť. et in quibusdā locis legibus cauetur: ne spontanearũ cō-
tractionũ iudicia fiant: quasi vnāquāq̧ eiusmodi cōtractionũ dissolui oporteat illi: qui alteri estima-
tionis fidē credidit: quēadmodũ et societatē contraxit. putant eni iustius esse eũ statuere/ atq̧ estima-
re cui permissum est: q̃ꝫ eũ qui permisit. nā plerũq̧ non eque existimant qui habent/ et qui accipere vo-
lunt. sua eni quisq̧/ et qui dat multi estimat. verũ cōpensatio ea sit: quā statuũt ij qui acceperunt/ valo-
risq̧ quantitatē agnouerũt. Et forte sanũ est non tanti estimare: quanti videbiť possidenti/ sed quanti
idipsum faciebat priusq̃ꝫ possideret.

4 Abent aũt et talia dubitationē: vtrũ oporteat oīa patri tribuere/ Cap. II.
h in oībusq̧ optemperare: an egrotanti quidē parendũ sit medico: deligenti vero
ducē exercitꝰ: deligendꝰ sit/ rei militaris peritissimꝰ hō: Simili modo: vtrũ ami-
co sit potiꝰ/ an studioso subministrandũ. ¶ Et benefactori reddēda sit gratia/ an sodali
potiꝰ dādũ: si vtrũq̧ fieri nequeat. Oīa igiť talia/ exacte determinare/ nō est facile. mul-
tas eni ac varias habent differentias: et magnitudine/ et paruitate/ ⁊ honestate/ atq̧ ne-
5 cessitate. ¶ Uerũ nō oīa eidē eē tribuēda/ non est obscurũ. Atq̧ beneficia plerũq̧ red-
denda sũt potiꝰ q̃ꝫ est largiendũ amicis: sicut et mutuũ reddendũ est potiꝰ cui debeas/ q̃ꝫ
dandũ sodali. Fortasse aũt neq̧ hoc agendũ est sēper: vt redēptũ a ꝑdonibꝰ vtrũ cũ qui
ipse redemit/ redimere vicissim oporteat q̇cũq̧ is sit: aut nō capto q̇dē/ repetēti vero mu
tuũ/ reddere: an redimere patrē: Uidebiť eni patrē potiꝰ q̃ꝫ se etiā redimere illũ oporte
re. Debitũ igitur (vt diximꝰ) simpliciter est reddendũ. si vero datio honestate/ aut neces-
6 sitate excedat: ad hec ipsa est declinādũ. ¶ Interdũ eni neq̧ est equũ beneficiũ retribue
re: cũ alter quidē in studiosũ sciens studiosũ esse/ contulit beneficiũ: alter autē illũ flagi-
tiosũ esse existimat. Nōnũq̃ꝫ eni nec ei q̇ mutuauit/ vicissim est mutuandũ. Nā ille q̇dem
putans se recepturũ/ bono mutuauit viro: hic aũt nō sperat a prauo recipere. Siue igiť

reuera hoc sic se habeat:non equalis est dignitas.siue nõ ita quidẽ se habeat/putet aũt 7
sic se habere:nõ videbitur absurde facere. ¶Quod igiꝛ sepe est dictũ:sermões q̃ de af-
fectibꝰ/actibusue fiunt:perinde habent definitionẽ:vt ea circa que sũt. Non eadẽ igitur
vniuersis esse reddenda:neq; patri cũcta (queẽadmodũ neq; Joui sacra oĩa danꝛ) nõ est
obscurũ.ꝙ si diuersa tribuẽda sunt parentibꝰ/et fratribꝰ/et sodalibꝰ/⁊ beneficis:tribuẽ-
da sũt singulis sua/queq; ad queq; accõmodanꝛ.Sic aũt et facere videnꝛ.nã ad nupti-
as vocant cognatos.genꝰ eni ijs est cõmune.quare et actus q̃ circa hoc sunt.et ad spon 8
salia etiã maxime cognatos propter idẽ putãt accedere oportere. ¶Videbitur autem
parentibus maxime alimentis filios vt debentes/opitulari oportere:et honestiꝰ esse ijs
qui causa sunt essendi/q̃ sibiipsis subuenire.Honorẽ etiã vt dijs tribuere oportet/non
oẽm aũt parentibꝰ:neq; eundẽ patri matriq;/neq; sapienti/aut imperatori.sed patri pa
ternũ:et similiter matri maternũ.Omni quoq; seniori honor est tribuẽdus/qui ad eta-
tem accõmodatur:assurgendo/locũue cedendo/et talibꝰ.sodalibꝰ aũt atq; fratribꝰ pre-
standa est libertas/oĩmq; cõmunitas.atq; cognatis/et ijs qui sunt eiusdẽ tribꝰ/et ciuibꝰ
ac ceteris vniuersis semper est enitendũ:id quod accõmodaꝛ tribuere:et cõparare:que
insunt singulis ratione familiaritatis/et virtutis/aut vtilitatis.eorũ igiꝛ qui generis sũt
eiusdẽ/facile est iudiciũ:differentiũ aũt est difficilius.non tamen ob hoc desistendũ est:
sed vt fieri potest/ita est distinguendum.

Secũdi capitis note. ¶Vestigia amicitie parentũ ad liberos:ferme in oĩbꝰ animalibꝰ ad suos fetꝰ
Ciconie visuntur/et amicitie liberorũ in parentes in Ciconijs.Et Cimon Atheniensis Milciadis filius: qui
Cimon Xercem terrestri/naualiq; bello superauit/et trepidũ in suũ se regnũ recipere coegit: tanta pietate in
Milciades patrẽ fuisse memoraꝛ/vt cũ ob crimẽ peculatꝰ in carcerẽ coniectꝰ/defunctꝰ esset:eiꝰ sepulturã vinculis
Xerxes in se translatis redemerit.Justinus.
Justinus

¶Secundũ cap.tribus questionibus/et quatuor conclusionibus partitum est. 4

Secũdi capitis Cõmentarius ad litterã. ¶Tres questiones.Prima. Vtrũ oporteat oĩa patri tri
buere/et in oĩbus ei obedire:vt vtrum egrotanti potius q̃ patri parendũ sit:an medico.et vtrũ deligẽ-
ti ducẽ belli pater deligendꝰ sit/an rei militaris peritissimꝰ homo. ¶Secũda. Vtrũ amico potius/an
studioso subministrandũ sit. ¶Tertia. Vtrũ benefactori referenda sit gratia/an amico potiꝰ tribuen
dum:vbi fieri nequit vtrũq;.oĩa eni hec exacte determinare nõ est facile.nã multas habẽt differẽtias 5
nũc magnitudine/et paruitate/nũc honestate/et necessitate. ¶Prima ꝯclusio.Nõ oĩa eidẽ sũt tribuẽ-
da.Nã beneficia reddẽda potiꝰ sũt:q̃ largiendũ amico:vt mutuũ reddẽdũ potiꝰ est cui debeas: q̃ dã-
dum sodali.sed forte id non semper agendũ est.vt vtrũ redemptũ a latronibꝰ/eũ qui ipm redemit redi
mere oporteat quicũq; is sit:an patrẽ simili necessitate detentũ.et vtrũ ei qui mutuũ dedit/nõ capto q̃-
dem sed mutuũ repetẽti:reddere oporteat:an captiuũ patrẽ redimere.In ijs et cõsimilibus videꝛ pa-
trẽ potius/q̃ seipsũ etiã redimere oportere.debitũ ergo vt dictũ est simpliciter:nullaq; maiore aut ho
nestate/aut necessitate intercedẽte reddendũ est.verũ si aut honestatis/aut necessitatis intercedat exces 6
sus:ad hec ipsa/dãdo declinandũ est. ¶Secũda ꝯclusio.Interdũ non est equũ beneficij vicẽ repende-
re.Nam fieri potest vt alter in studiosũ/et studiosũ esse cognoscens cõtulerit beneficiũ:alter aũt flagi
tiosum esse existimat/cui non semꝑ beneficij vices rependende sunt.vt si interdũ mutuauit pecunias:ei
non vicissim est mutuandũ.nam flagitiosus se recepturũ putans/bono mutuat viro.bonus autem vbi
mutuaret/non sperat amplius mutuum recipere a prauo.et siue res ita se in veritate sit habitura/non
equalis est dignitas/siue non ita quidẽ se sit habitura/putet autẽ studiosus rem sic se habere: non vide 7
bitur absurde facere.non igiꝛ semꝑ equũ est similes beneficij vices rependere. ¶Tertia cõclusio.Nõ
eadẽ omnibus tribuere par est:neq; quidẽ patri oĩa/sed que vnicuiq; pro dignitate accõmodanꝛ.Nã
vt iam quoq; sepius dictũ est:sermones qui de affectibꝰ/agendisq; humanis fiunt: perinde habẽt de-
terminationẽ/vt ea circa que versantur.nõ igitur omnibus eadẽ tribuẽda sunt/neq; patri quidẽ omĩa:
vt neq; deo omnia sacra danꝛ.si ergo diuersa tribuenda parẽtibꝰ/fratribꝰ/sodalibꝰ/ et beneficis : tri-
buenda sunt singulis sana/et que ad queq; sunt accõmodata.Sic eni et facere videnꝛ. nã ad nuptias
vocant cognatos/ꝙ ijs genus cõmune est:quare et actus qui generis gratia sunt.et hãc ob causã ma- 8
xime omniũ ad spõsalia cognatos/et generis affinitate ꝓpinquos accedere oportere putãt. ¶Quar-
ta conclusio.Filij sũmopere parentibus alimenta debent/et vt dijs suo modo honorẽ dare:senioribꝰ as-
surgere/locũq; cedere/fratribus equã libertatẽ/omniũq; cõmunionẽ:et vnicuiq; quod sibi accõmoda
tũ est.Nam parẽtes filijs fuerũt causa essendi:et ꝓinde maxime videꝛ filios parẽtibꝰ alimentis opitu-
lari oportere:et honestius esse ijs qui sibi sunt causa essendi/q̃ sibiipsis subuenire. debent et honorem
patri/non quidem omnem:neq; enim patri eundem/et matri eundem/neq; sapienti et imperatori : sed
patri honorem debent paternum/matri maternum/omni seniori honorem tribuere qui ad etatem ac-
commodatur assurgendo/locumq; cedendo et similibus.fratribus et sodalibus prestanda est equa li-
bertas/et bonorum communitas/et cognatis/et qui eiusdem tribus sunt/et ciuibus/et ceteris vniuer-
sis semper enitendum est id tribuere:quod vnicuiq; accommodatur:et comparare que singulis ratio-
ne familiaritatis/virtutis/aut vtilitatis assunt:vt vnicuiq; pro dignitate fiat. et eorum qui eiusdem
generis sunt facilis est huiusce rei deprehensio : vbi autem non est generis affinitas : difficilius. ve-
rumtamen/eam ob difficultatem / minime desistendum est : sed q̃ fieri potest hoc pacto inter eos est
distinguendum.

89

9 Est etiã dubitatio: si dissoluẽde sint amicitie nec ne: ad eos q̃ nõ pma= Cap.III
e nent. ❡ An ad eos q̃ ob vtilitatẽ aut voluptatẽ amici sũt/ cũ hec nõ habẽt: nõ est
absurdũ dissolui? Illorũ eñi erant amici: quib⁹ deficientib⁹/ ratiõi cõsonũ est nõ
amare. Incusauerit aũt quispiã: si ob vtilitatem aut voluptatẽ amãs: ob mores simulat
amare. quod eñi superius dixim⁹: plurime fiũt incusatiões inter amicos: cũ nõ similiter
putãt/ et sunt amici. cũ igit̃ quispiã sua se opiniõe fefellerit/ putaueritq̃ ob mores amari
nichil illo tale agente: tũ seipsũ: is accusare debet. Cũ vero a simulatiõe illi⁹ decept⁹ fue=
rit/ tũ eũ qui decepit iustũ est accusare: et magis q̃ eos qui numos adulterinos confici=
10 unt: quanto maleficiũ ipsum circa prestabilius est. ❡ Q̃ si acceptat vt bonũ: factus est
autẽ prauus/ atq̃ videt̃: est ne amandũ? An impossibile est siquidẽ non oẽ quoduis est
amabile sed bonũ. neq̃ aũt dignũ est prauũ amicũ habere: neq̃ oportet. nõ eñi amato=
rem prauorũ esse oportet: neq̃ similẽ euadere prauo. dictũ est autẽ simile simili esse ami=
11 cum. ❡ Est ne igit̃ stati amicitia dissoluẽda/ an nõ oĩs: sed in qua est incurabilis ob pra=
uitatẽ? Qui aũt emendari possunt/ ijs magis ferẽdũ est in morib⁹ auxiliũ q̃ in pecunijs:
quãto prestabiliores sunt et magis amicitie ꝓprij. Nichil aũt absurdi videbit̃ facere/ q̃
amicitiã dissoluit. nõ eñi huic aut tali amic⁹ erat. cũ igit̃ mutatum ad priores mores re=
12 digere nequeat: sese ab illo seiũgit. ❡ Q̃ si alter permaneat: alter magis bonus euadat:
multũq̃ virtute differat: est ne vtendũ amico? An fieri nequit? In magna autẽ distãtia
maxime manifestũ fit: vt in amicitijs que a pueritia cõtrahuntur. Nã si alter mente per=
maneat puer: alter optimũ in virũ euaserit: quonã modo fuerint amici? cũ neq̃ eadẽ ip=
sis placeant/ neq̃ eisdẽ gaudeãt/ doleãtq̃. Neq̃ enim hec erũt in ipsis. sine vero his esse
13 amici nõ possũt. simul eñi ipsos viuere/ ĩpossibile est. Atq̃ de his ante dixim⁹. ❡ Opor=
tet ne igit̃ ipsũ nõ sec⁹ ad illũ sese habere/ q̃ si amic⁹ nũquã fuisset? an facte memoriã cõ=
suetudis habere oportet. Atq̃ vt amicis potiusq̃ extraneis arbitramur gratificari opor
tere: sic ⁊ ijs qui fuerũt amici/ tribuendũ est aliquid ob amicitiã que antea fuit. cũ nõ ob
exuperationem prauitatis est dissolutio facta.

❡ Tertij capitis note. ❡ Qui se putat ob mores amari/ nichil tale agẽs vnde amari dign⁹ sit: apolo= Aristotelici.
go corui cui assentat̃ vulpes ludit̃. ❡ Problema inter Platonicos et Aristotelicos: q̃ homo sit mens. Platonici
Platonici vt Porphiri⁹/ Jamblic⁹/ Proculus/ Plotin⁹ contendũt solũ hominem esse mentẽ quod ex Porphyri⁹
Phedone Platonis: sententia Socratis summopere cõfirmari volũt. Aristotelici vero non solum esse Jamblicus
mentẽ: sed mentẽ partẽ esse hominis. Verũ si a parte denominandus esset: maxime omniũ mens dicen= Proculus
dus esset vt a digniori/ insigniorique appellatione. Plotinus
❡ Tertiũ cap. quinq̃ questionibus partitum est. Socrates

9 Tertij capitis Cõmentari⁹ ad litterã. ❡ Prima questio. Utrũ dissoluende sint amicitie/ an non ad
eos qui amici non permanẽt. ❡ Respõsio. Ad amicos ob vtilitatẽ atq̃ voluptatẽ cum amplius nichil
vtilitatis/ voluptatisq̃/ habent: amicitias dissolui haud absurdũ esse videt̃. nã illorũ gratia erãt ami=
ci. illis itaq̃ deficientibus/ rationi consentaneũ est/ non amare. et si quis ob vtilitatẽ aut voluptatem
amant/ qui simulet ob mores amare: querele/ incusationesq̃ fiunt. nã vt superi⁹ adduxim⁹ plurime in=
ter amicos incusationes fiunt: cũ non similiter putant/ et sunt amici. Itaq̃ cũ quispiã se sua opinione
fefellerit/ putaueritq̃ ob mores amari nichil tale agens vnde amari dign⁹ sit: is seipsum accusare de=
bet/ atq̃ de seipso queri. cũ vero dign⁹: alterius simulatiõe/ fictioneq̃ deceptus fuerit: tum eũ qui de=
cepit iustũ est accusare/ et magis quidẽ q̃ eos qui numos adulterinos cadunt/ quanto maleficiũ ipsũ
10 circa prestabilius est. ❡ Secunda questio. Utrũ si quis tunc bonus in amicitiã admittitur: sed tẽpore
lapsus/ prauus effect⁹ est/ et talis esse cognoscitur: vtrum inquã adhuc amandus sit. ❡ Responsio. vt
talis ĩpossibile est. Nam omne quodcũq̃ amabile bonũ est: neq̃ dignũ est amicum prauũ habere / neq̃
oportet. siquidẽ amatorẽ prauorũ esse non oportet/ neq̃ similẽ euadere prauo. dictũ enim iam est similẽ
sibi esse amicum. ❡ Tertia questio. ❡ Utrum huiusmodi amicitia/ cũ prauescit amicus: stati atq̃ ili=
11 co soluenda sit. ❡ Responsio. Non omnis statim dissoluenda est: sed eius qui incurabilis ob prauitatẽ
esse dinoscitur. nam qui emendari possunt/ magis in moribus q̃ in pecunijs auxiliũ ferendũ est: quan=
to prestabiliores sunt mores/ et amicitie accõmodi. verũtamen nichil absurdi facere videret̃: qui ami=
citiã solueret. nã non huic/ aut tali amicus erat. at vero si deprauatum ad mores priores reducere ne=
12 queat: se merito dissociat ab illo/ ac expedit. ❡ Quarta questio. Utrũ si alter amicorũ eadẽ semper in
dispositiõe permaneat: alter vero melior indies euadat/ fiatq̃ tandem plurimũ differens : manere de=
beat amicitia. ❡ Responsio. manere non potest. Nam in magna differentia id vel maxime exploratũ
habetur: vt in amicitijs que ab ineunte etate contrahuntur. si enim eiusmodi amicorum alter mẽte pu=
er permaneat: alter vero optimum in virum euadat/ fieri nequit vt permaneant amici. nam neq̃ eadẽ
ipsis placent/ neq̃ eisdem oblectamina querunt/ dolentq̃: neq̃ in ipsis erunt vnde hec ipsis continge=
re possint/ sine quibus tamen amicos illos esse impossibile est. quandoquidem sine his: ipsos simul con
13 uiuere impossibile sit. sed de his antea dictum est. ❡ Quinta questio. Si ita res sese habeant: vtrum
is qui optim⁹ euasit vir: ad alterũ sese habere debeat/ perinde atq̃ nunq̃ fuerit amicus. ❡ Responsio.
minime: sed preterite consuetudinis memoriã habere debet. atq̃ vt amicis potius q̃ extraneis grati=

ficandū esse arbitramur: ita quoqꝫ et ijs qui fuerūt amici/ ob amicitiā que antea fuit: aliquid tribuen-
dum est: cum non ob prauitatis exuperationē dissolutio facta est.

A vero que ad amicos attinent et quibus amicitie definiūtur: Cap. IIII. 14
e ex ijs que ad seipsū quisqꝫ facit profecta esse videntur. Ponunt enim eum ami-
cum esse/ qui vult et agit bona/ vel que videntur/ amici gratia aut eū qui vult eē/
viuereqꝫ amicū gratia ipsiꝰ amici. quod qdē matribus ad suos accidit filios: et ijs ami-
cis qui sunt offensi. Quidā autē eū esse dicunt/ qui versat̃ vna cū amico/ et eadē expetit:
aut eū qui dolet vna/ atqꝫ gaudet cum amico. maxime autem et hoc matribus accidit.
Horum etiam aliquo/ et amicitiam ipsam definiunt. vnumquodqꝫ autē horum/ viro cō-
petit erga se bono: reliquis vero ea ratione qua tales esse existimat. Videtur autē (vt 15
dictum est) virtus et studiosus ipse/ vnicuiqꝫ esse mensura. hic enim sibiipsi consentaneꝰ
est: ac eadem affectat anima omni. Et vult igitur sibiipsi bona/ et que apparent: ac agit.
est enim viri boni/ bonum agere: et suiipsius gratia: mentis enim causa: que quidē vnus-
quisqꝫ esse videtur. et vult etiam se viuere/ saluumqꝫ esse: atqꝫ id maxime quo sapit. est enī
bonum homini studioso esse. Unusquisqꝫ autem sibi vult ipsa bona. factus vero alius
nullus expetit cūcta illud quod est factū habere. Habet enī et nunc deus summū bonū:
sed est id quod est ipse. videtur autem id vnusquisqꝫ esse quod intelligit/ aut maxime.
Atqꝫ talis/ secū degere vult. libenter enim hoc/ cum voluptateqꝫ facit. Nā et actarū rerū
recordatio periucunda est: et futurarū spes bona. talis aūt afficit voluptate. Et insuper
cōtemplationibꝰ mente abundat. Preterea maxime secū vna dolet/ atqꝫ letat̃. Idem est
enī omnino ipsi molestū/ atqꝫ iucundū: et non alias aliud. est enī sine penitentia prorsus 16
Ex eo igitur quia vnumquodqꝫ ipsorū ad seipsū cōpetit studioso: ad amicū autē sic
se habet vt ad seipsū (amicus est enī alius ipse) et amicitia videt̃ horū aliquid esse: ⁊ qbꝰ
hec insūt vident̃ esse amici. Querere vero vtrū ad seipsū sit/ an nō sit amicitia: nūc omit-
tamus. Videbit̃ autē hoc amicitia esse: quo duo vel plura ex ijs est que sunt dicta. et ꝙ 17
exuperatio amicitie/ similis est ei que est ad seipsū. At vero vident̃ ea que dicta sūt et
ipsis multis inesse: quāuis sint praui. An hoc participes ipsorum sunt: quo sibijpsis pla-
cent: et bonos se esse existimant? Nam eorum qui vehementer sunt praui atqꝫ nefarij/ ne-
mini hec insunt: sed nec inesse videntur. fere autem neqꝫ prauis. dissident enim secum et
alia quidem cupiunt/ alia autem volunt: vt incontinentes. Nam ijs que bona sibi viden-
tur/ anteponunt ea que voluptate afficiunt/ atqꝫ nocent. Quidam rursus ob formidi-
nem atqꝫ inertiam eas agere res omittunt quas putant sibijpsis optimas esse. Qui ve-
ro multas res graues atqꝫ nefandas egerunt: vitam ob prauitatem odio habēt ac fugi-
unt/ sibiqꝫ mortē cōsciscūt. Querūt preterea alios ipsi flagiciosi qbuscū conuersent̃: se
vero ipsos fugiūt. Nā si sint secū: recordant̃ multarū/ grauiūqꝫ rerū: et sperant alias ta-
les. si cū alijs autē sint: obliuiscunt̃. Atqꝫ cum nichil habeāt quod sit amabile: nulla re
prorsus afficiuntur ad seipsos: que ad amicitiā attinet. neqꝫ igit̃ vna secū gaudent/ atqꝫ
dolēt. est enī eorū aīa ī seditiōe. Atqꝫ īterdū ob prauitatē dolet: abstinēs a qbusdā inter-
dū letat̃. et hec qdē pars huc: illa autē illuc trahit vt diuellētes. Quod si fieri nequeat vt
doleat simul/ atqꝫ letetur: at paulo post dolet/ ꝙ letatus fuit/ ⁊ nollet sibijpsi illa volupta-
ti fuisse. improbi nāqꝫ penitentia sūt referti. Improbꝰ igit̃: ne erga se qdē amice affectꝰ
esse videt̃: ꝓpterea ꝙ nichil habet quod sit amabile. ꝙ si ita sese habere vehementer est
miserū: totis viribus fugienda est prauitas: et enitendū est bonū esse. sic enī et ad seipsū
habebit amice: et alij amicus poterit esse.

Quarti capitis note. Utrū ad seipm̄ sit amicitia nō magnopere cōtēdit hic Aristoteles. imo quo-
modo ad seipm̄ pōt eē iustitia: ita et amicitia: vt et ampliꝰ in magnis discutitur moralibus.
Quartū cap. tribus cōclusionibus/ et vno correlario partitum est.

Quarti capitis Cōmētarius ad litterā. Prima ꝯclusio. Quo pacto ad amicos se gerēdū sit: ex 14
ijs que quis ad seipsū facit cognoscendū est. Nā ea q̄ ad amicos attinent/ et qbꝰ determinant̃ amicitie
ex ijs que ad seipsum quisqꝫ facit profecta esse videntur. nam cum ponunt amicū qui vult/ et agit bo-
na/ aut que bona videntur amici gratia: aut eum qui amicū esse/ viuereqꝫ vult ipsius quidē amici gra-
tia/ quod et matribus ad suos filios accidit/ et ijs etiam amicorum qui offensi sunt. et alij eum dicunt
amicum qui versatur vna cum amico/ eademqꝫ expetit: aut qui dolet vna gaudetqꝫ cum amico: quod
et summopere matribus accidere solet. atqꝫ horum aliquo amicitiam diffiniunt. verum vnumquodqꝫ
dictorum viro bono ad seipsum competit/ reliquis vero quatenus tales esse: qualis ipse est existimat.
ad amicos igitur quo pacto se gerendum sit: ex ijs que quis ad seipsum facit cognoscitur. Secūda 15

conclusio. Uiro studioso ad seipsum que modo allata sunt: conueniunt. Dictum enim est virtutem/ ip-
sumqꝫ studiosum virum: ex iis que ad se conueniunt vnicuiqꝫ amandi mensuram esse: nunc autem ea
sibi competere monstrentur. Cum enim studiosus vir sibiipsi consentaneus sit/ et eadem omni / totaqꝫ
anima/ cunctisqꝫ eiusdem potentiis affectans: vult igitur atqꝫ agit sibiipsi bona/ aut que bona videntur.
est enim studiosi viri bonum agere/ et ipsius gratia. nam mentis gratia: que quidē vnusquisqꝫ/ vel ma-
xime esse videtur. vult etiam se viuere/ saluumqꝫ esse: et id maxime quo sapit. est enim bonum viro stu-
dioso esse: et vnusquisqꝫ sibiipsi ipsa vult bona. si enim non maneret/ sed alius fieret: nullus cuncta hec
id ipsum quod factum esset cuperet habere. et proinde deus nunc summū bonum habet: nam idipsum
summū bonum ipse est. et videtur vnusquisqꝫ hominum esse quod intelligit/ mensqꝫ ipsa: aut maxime. Et
vir studiosus secum degere vult: et libenter id/ et cum voluptate facit. nam actarum rerum recordatio
illi periucunda est: et futurarū rerū spes bona. talis autem tum recordatio tum ipa spes eius perfun-
dit animum voluptate. adde ꝙ studiosus: mente contemplationibus abundat. preterea vir studiosus
maxime vna secum dolet/ ac letatur. idem enim omnino sibiipsi molestum/ atqꝫ iucundum: et non alias
aliud iucundum est/ et postea molestum. nam sine penitentia est prorsus. competunt igitur studioso vi-
ro ad se hec: sibiipsi bene velle/ ac facere/ velle esse ac viuere / et secum iucunde viuere / eisdem tristari/
16 eisdemqꝫ gaudere: que sunt beneficentie/ beniuolentie/ concordieqꝫ officia. ¶ Correlarium. Quo fit vt
quia vnumquodqꝫ dictorum studioso ad seipsum competit: et ad amicum se habeat perinde ac ad seip-
sum (est enim amicus alter ipse) vt ex iis que studioso ad seipsum fiunt: amicitie norma sumēda sit. nā
amicitia horum quiddam esse videtur: et amici illi esse/ quibus hec assunt officia. Uerum hic querere
vtrum ne ad seipsum sit amicitia/ an secus: missum nunc faciamus satisqꝫ sit id pernosse amicitiā esse:
vbi duo pluraue eorum que dicta sunt assint: et ꝙ amicitie precellētia ad alterum/ similis est illi: que est
17 ad seipsum. ¶ Tertia conclusio. Praui ad seipsos hec amicitie opera non habent. Tametsi nonnullis
visum sit/ multis ad seipsos (ꝙuis praui essent) hec conuenire: id ita non esse declaratur. ¶ Primo. qa
hec ipsis non conueniunt: quo sibiipsis placent et bonos seipsos esse existimant. nam nemo eorum qui
vehementer mali/ nefariiqꝫ sunt: sibiipsi placet/ bonumqꝫ se putat/ imo neqꝫ fere aliquis prauorum. ve-
rum secum dissident/ et alia quidem cupiunt/ alia vero volunt: velut incontinētes/ qui iis que bona vi-
dentur: anteponunt ea que voluptate deliniunt/ atqꝫ nocent. non igitur hec ipsis conuenire queunt: ꝙ
sibiipsis placeant/ bonosqꝫ esse putent. ¶ Secundo. quidā eorum ob torporem/ atqꝫ ignauiam eas res
agere pretermittunt: quas sibi putant optimas esse. et qui multa scelesta/ atqꝫ nefanda egere: vitam ob
prauitatem oderunt/ atqꝫ fugiunt/ sibiqꝫ lethum parant/ ac consciscunt. porro ipsi flagitiosi/ alios que-
runt quibuscum versentur: se vero ipsos fugiunt. nam si ipsi secum sunt: recordātur multarum grauī-
um/ scelestarumqꝫ rerum/ et sperant alias tales: quod ipsis horrorem incutit. ꝙ si cum aliis fuerint: in-
terobliuiscuntur. ¶ Tertio. cum qui praui sunt nichil habeant quod amabile sit: nulla prorsus in re
ad seipsos afficiuntur que ad amicitiam pertinet. non igitur vna secum gaudent/ dolentqꝫ. verum eo-
rū anima in continua conflictatione/ seditioneqꝫ est: interdū ob prauitatē dolens/ ꝙ a quibusdā facino-
rosis abstineat: interdū vero letans. et hec anime pars huc/ illa vero illuc trahit: velut ipsum flagitio-
sum diuellentes. ꝙ si fieri nequit vt simul doleat/ ac letetur: paulopost tamen dolet ꝙ letatus fuerit / et
nollet sibiipsi illa voluptati fuisse. improbi enī penitentia sunt repleti/ non est igitur iprobus ad seipm
amice affectus: ꝓpterea ꝙ nichil in se quod amabile sit habeat. Qꝫ si ita se habere valde est miserum
(est eteni) totis remis/ totisqꝫ viribus nobis fugienda prauitas est: et enitendū nobis est bonos esse. sic
enim ad seipsum se quisqꝫ habebit amice: et alii amicus esse poterit.

18 Eniuolentia autem/ amicitie quidē est similis. non tamen est Cap. V.
b amicitia. Fit enim beniuolentia et ad ignotos: et latens. amicitia vero non fit.
Hec autem antea diximus. ¶ At nec etiam est amatio. Non enī habet extensio-
19 nem nec appetitionem. amationem autem hec sequuntur. ¶ Et amatio quidem est cum
consuetudine. beniuolentia autem fit et repente: vt fit et erga certantes. Spectātes enī
beniuoli fiunt ipsis: et volunt bona. nichil autem agerent simul. Quod enim diximus/
20 repente fiunt beniuoli: et leuiter diligunt. ¶ Uidetur igitur beniuolētia principiū ami-
citie esse. sicut et adamādi/ voluptas ea que per aspectum efficitur. Nemo namqꝫ ada-
mat: si non antea delectatus fuerit forma. qui vero gaudet forma/ non continuo et ada-
mat: sed cum absentem desiderat/ presentiamqꝫ affectat. Sic igitur et amicos / impossi-
bile est esse: nisi beniuoli fuerint. beniuoli vero non continuo et amant. volunt enim dū-
taxat iis bona: quibus beniuoli sunt. sed nichil agerent simul: neqꝫ pro illis molestiam
21 susciperent vllam. ¶ Quapropter quispiam per translationem principium ipsam ami-
citie dixerit esse. diuturnam autem factam / et ad consuetudinem accedentem : amicitiā
fieri. non eam quidem que ob vtilitatem: neqꝫ eam que ob voluptatem est. neqꝫ enim ꝓ
hisce beniuolentia fit. Qui nāqꝫ beneficium accepit: retribuit ꝓ iis que accepit beniuo-
lentiam/ faciens iusta. qui vero vult aliquem prosperitatem habere/ spe cōmodi alicuiꝰ
consequendi per illum: non illi/ sed sibi potius beniuolus esse videtur. quemadmodum
nec amicus si illi propter aliquem vsum obsequium prestat. Omnino autem beniuolen-
tia ob virtutem/ ac bonitatem aliquā fit. cum cuipiam quispiam pulcher / aut fortis / aut
aliquid tale videtur: vt et in certantibus diximus.

¶ Quinti capitis note. ¶ Beniuolentia est alteri bonum velle/et eius quidem gratia.
¶ Quintū cap. tribus conclusionibus/et vno correlario partitū est.
Quinti capitis Cōmentariꝰ ad litterā. ¶ Prima conclusio. Beniuolentia amicitie persimilis est: 18
nō tamē amicitia est. Amicitie similē esse notū est: at nō esse amicitiā hinc cognoscit̄: ꝙ beniuolētia in-
terdū ad ignotos fit/atq latens est. at vero amicitia neq ad ignotos fit/neq latet: vt ex superioribus
dictis perpalā euadere potest. ¶ Secūda ꝯclo. Itidē beniuolētia: amatio nō est. ¶ Primo. q2 beniuo- 19
lentia nō intentiōis vehementiā habet/vehementēq appetitionē. hec aūt sequunt̄ amationē. igit̄ beni-
uolentia amatio nō est. ¶ Secūdo. quia amatio est/postq mutua cōsuetudo cōtracta est: beniuolentia
vero etiā fit repente: vt et fieri solet circa certantes. spectātes eni: illis fiūt beniuoli/volūtq bona. ni-
hil aūt simul agerēt. verū (vt diximꝰ) repente fiunt beniuoli/tenuiterq diligūt. ¶ Tertia ꝯclusio. Be- 20
niuolentia amicitie principiū est/perinde ac ea voluptas que aspectu efficit̄: adamādi est initiū. Nam
nemo taliter adamat: si nō antea delectatꝰ forma fuerit. verū qui gaudet forma/nō cōtinuo et adamat:
sed cū absentē desiderat/p̄sentēq cupit: hūc in modū amicos esse ipossibile est: qui antea beniuoli non
fuerint. at vero beniuoli nō cōtinuo amāt: verū dūtaxat ijs bona volūt/q̄bus beniuoli sunt: attamē ni-
chil iccirco simul agerēt/neq ꝓ illis vllā susciperent curā/vllamue solicitudinē. ¶ Correlariū. Qua- 21
propter trāslatitie quispiā dicere possit beniuolentiā principiū amicitie esse: sed diuturnā factā/et ad
ꝯsuetudinē accedētē esse amicitiā. nō tamē eā q̄ ob vtilitatē/aut voluptatē est: sed q̄ ē ob virtutē aliquā.
Nā ob vtilitatē/atq voluptatē nulla beniuolentia est: siquidē beniuolentia eius gratia est cui sumus
beniuoli. at qui beneficiū accepit: retribuit vicissim pro ijs que accepit gratiā: paria faciēs. et q̄ optat
alicui aliquē ꝓsperitatis successum contingere/spe alicuius per eū consequendi commodi: non illi/sed
sibi potius beniuolꝰ diceret̄: vt neq amicus si illi ꝓpter aliquē vsum atq vtilitatē obsequiū prestat/et
ita de voluptate. nō igitur talis diuturnior facta beniuolentia: recte aut ob vtilitatē/aut voluptatē sē-
tiretur amicitia. verū cū omnino beniuolētia ob virtutē aut bonitatē aliquā existat: vt cū pulcher/aut
fortis/aut aliquid simile (vt de certātibꝰ dictū iā est) quispiā apparet: talis ergo diuturnior beniuolē-
tia/potius studiosa amicitia putanda esset.

Equi concordia etiā ad amicitiā attinere videt̄. Quapropter nō   Cap. VI. 22
a est/eadē opinatio. hec eni et ijs qui sibi mutuo sunt ignoti: inesse potest. ¶ Nec 23
eos qui de re quauis sunt eiusdē sententie cōcordes dicūt. velut eos qui de cele-
stibus eadē sentiūt. nō eni ad amicitiā ꝑtinet/de his eē cōcordes. ¶ Sed ciuitates con- 24
cordes inquiūt esse: cū de ijs que conferūt eadē sentiūt/eligūtq: atq agūt ea que publi-
ce visa sūt. Circa igit̄ ea que in actionē veniūt cōcordes sūt hoīes et horū circa ea que i
magnitudine sunt: possuntq vtrisq vel oībus inesse. Ut ciuitates cōcordes sūt: cū oī-
bus videtur: magistratꝰ esse diligēdos/aut societatē cū Lacedemonijs ineundā eē/aut
magistratū gerere pittacū: cū vellet et ipse. ¶ At cū vterq seipsū vult (vt ij volūt qui in 25
Phenissis sūt) seditionē habēt. Concordes eni esse/nō est idē vtrūq intelligere quicq̄d
tandē id sit: sed in eodē idē/vt cū et populꝰ/et boni rēpublicā optimates gerere volunt.
sic eni fit oībus quod exoptant. ¶ Ciuilis aūt amicitia videt̄ ipsa concordia esse: sicut et 26
dicit̄. Nā circa cōmoda et ea q̄ ꝑtinent ad vitā versatur. ¶ Est aūt talis concordia/i bo- 27
nis. Nā et secū quisq horū est cōcors/et oēs inter se sūt cōcordes: quippe cū eisdē omni-
no sint. taliū eni voluntates manent: et nō refluūt/vt Euripꝰ volūtq sēper ea que iusta
sunt/et que ꝓsunt. hec autē et cōmuniter affectant. ¶ Prauos vero cōcordes esse impos- 28
sibile est nisi paruo in tēpore: queadmodū et amicos esse. ¶ In rebus quidē vtilibꝰ plꝰ:
in subeundis vero laboribus/subministrationibusue minus habere percupiētes. vnus-
quisq autem hec sibi volens/proximū perscrutatur: et prohibet. perit eni res ipsa com-
munis: cū ab ipsis non conseruet̄. fit igitur vt in seditione versentur: sese quidē vicissim
vrgentes/seipsos vero nolentes facere iusta.

¶ Sexti capitis note. ¶ Phenisse/loci nomē ¶ Euripus/Calcidis fluuius septies interdiu/totiēsq
noctu refluus.
¶ Sextum cap. septem conclusionibus partitum est.
Sexti capitis Cōmentariꝰ ad litterā. ¶ Prima cōclusio. Concordia non est eadem/ac coopinatio. 22
Nam concordia ad amicitiā attinet. eadem autem opinatio etiam eorum est: qui inter se ignoti sunt. 23
non igitur concordia eadem/ac coopinatio est. ¶ Secunda conclusio. Non eos omnes qui de re quali-
bet eiusdem sunt sententie: concordes dicimus. Nam qui de celestibus eadem sentiunt: minime iccirco 24
concordes dicimus. non enim ad amicitiam spectat de ijs ipsis esse concordes. ¶ Tertia cōclusio. Cō-
cordia circa actiones versatur. Nā ciuitates concordes esse aiūt: cū de ijs que conferunt eadē sentiūt/
eligūt: agūtq que publice decreta sunt. igit̄ concordia in ijs rebꝰ est: que in actionē veniūt/et earū i ijs
presertim que in magnitudine sunt/et que possunt aut duobus aut omnibus ciuibus cōuenire. vt ciui-
tates concordes sunt: cum videtur omnibus magistratus esse deligendos/aut societatem cum Lacede- 25
monijs ineundā esse/aut magistratū gerere Pittacū: cum et id vellet ipse Pittacus. ¶ Quarta con-
clusio. Aliquos concordes esse non est vtrumq idem sentire/quicquid tandem id sit: sed in vno/eodēq
idem consentire. Nam cum vterq seipsum vult magistratum gerere: vt et ij volunt qui in Phenissis
sunt: discordiam/seditionemq habent. sed cum populi/et boni rempublicam optimates gerere volunt
concordes sunt. sic enim fit omnibus: quod exoptant. non igitur aliquos concordes esse: est vtrūq idē

26 sentire/sed in vno/eodẽqꝫ idem consentire/atqꝫ velle. ¶ Quinta conclusio. Ciuilis amicitia cõcordia
est/et concordia dicitur. Nam ciuilis amicitia circa ciuium commoda/et ea que ad vitã pertinent ver-
27 satur: estqꝫ quedam consentio. igitur ea concordia est: quemadmodum et dicitur. ¶ Sexta conclusio.
In bonis concordia reperitur. Nam bonorum quisqꝫ secum est concors/et omnes inter se concordes:
vtpote qui in eisdem propositis omnino permaneant. bonorum enim voluntates/propositaqꝫ manent:
neqꝫ refluunt vt Euripus: voluntqꝫ semper que iusta sunt/queqꝫ conducũt/atqꝫ hec cõmuni voto per-
28 optant. In bonis igitur reperitur concordia. ¶ Septima conclusio. Prauos concordes esse impossi-
bile est: nisi exiliter admodum/paruoqꝫ momento. ¶ Primo. Nã sic eos concordes esse contingit quẽ-
admodum et amicos. at parum admodũ/paruoqꝫ tempore id esse contingit. igitur et cõcordes. ¶ Se-
cundo. mali in rebus vtilibus plus habere percupiunt: in laboribus autem perferendis/et submini-
strationibus alternandis: minus. eorum enim quisqꝫ sibiipsi vtilitatem volens/proximum suum per-
scrutatur/explorat/obseruat: eiusqꝫ vtilitatem prohibet. et cum ab ipsis res publica et communis vti-
litas non conseruetur: perit. fit igitur vt mali in discordia versent̃/et sese vicissim lacessant/vrgeantqꝫ:
et que bona iustaqꝫ sunt facere recusent. prauos igit̃ concordes esse aut impossibile est: aut exiliter ad-
modum/paruoqꝫ tempore.

Cap. VII.

29 v Identur autem ij qui beneficia contulerunt: magis eos amare in quos beneficia sunt collata: q̃ ij qui acceperunt/eos qui contulerunt. Atqꝫ vt preter rationem eueniens queritur. Plurimis igitur videtur id ex eo fieri: quia hi quidem debẽt illis vero debetur. vt igitur in mutuis debitores quidem volunt suos creditores non esse: hi vero de salute quoqꝫ debitorum diligentiam adhibent: sic et eos inquiunt qui beneficia contulerunt velle eos esse erga quos fuere benefici: vt gratias accepturos. illis vero non esse curam reddendi. Epicharmus igitur fortasse dixerit hec ipsos dicere/aspicientes ad malum. Videtur autem hoc esse humanum: pleriqꝫ enim immemores sunt. et suscipere potius/q̃ conferre beneficia appetunt. Videbitur autem causa naturalior eẽ: et non similis ei que de creditoribus dicitur. Non est enim erga debitores amatio: sed voluntas salutis/recipiendi causa. Sed qui beneficia contulerunt: diligunt atqꝫ amant eos qui beneficia acceperunt: etsi nulla in re sunt vtiles/neqꝫ in posterum futuri. quod quidem et artificibus accidit. Magis enim vnusquisqꝫ proprium amat opus/q̃ ipse ab opere amaretur si anime particeps esset. Maxime vero forsitã hoc circa poetas accidit. hi namqꝫ sua diligunt poemata supra modum: et perinde atqꝫ filios amant. Tali igitur simile est et id quod faciunt ij qui beneficia contulerunt. quod enim suscepit beneficium ipsorum est opus. hoc igitur et amant magis q̃ opus eum qui fecit. huius autem causa est/quod vniuersis est expetibile/atqꝫ amabile esse. sumus autem actu. Nam viuendo sumus atqꝫ agendo. Qui igitur fecit: est actu suum quodam modo opus. diligit itaqꝫ ipsum opus/quia amat et esse. hoc autem est naturale. Quod enim est potentia: id op⁹ ipsum actu declarat. ¶ Et insuper ei quidem qui contulit beneficium/honestum est id quod egit. quare gaudet eo in quo est hoc. at ei qui accepit/nichil est honesti in eo qui contulit/nisi conferens: quod quidem minus est iucundum atqꝫ amabile. ¶ Est autem presentis quidem operatio/futuri autem spes/facti vero memoria iucunda. sed iucundissimum est quod est actu/et amabile simili modo/ei igitur qui contulit beneficium ꝑmanet ipsum opus. diuturnum est enim ipsum honestum. Sed ei qui cepit/transacta est ipsa vtilitas. memoriaqꝫ honestarum quidem rerum/est periucunda. vtilium autem nõ nimium: aut minus. expectatio vero contra sese habere videtur. ¶ Et amare quidem simile est actioni: amari autem passioni. eos igitur qui circa actũ excellũt/sequitur amare: et ea que ad amicitiam attinent. ¶ Preterea que facta sunt cum labore: ea magis diligunt omnes. vt et pecunias magis diligunt/qui acquisiuerũt: q̃ qui ab alijs acceperunt. at beneficium quidem accipere/sine labore esse videtur. beneficium autem cõferre difficile ¶ Propt̃ hec et matres filios magis amãt. generatio nãqꝫ laboriosa est magis: et magis sciũt esse suos. Videbit̃ aũt hoc et ijs accõmodatũ eẽ/q̇ beneficia contulerũt.

¶ Septimi capitis note. ¶ Cũ de⁹ oĩa oĩb⁹ beneficia largiat̃: magis amat cũcta/q̃ cõtra vnqꝫ amari possit/imo est infinit⁹ amor/ipsaqꝫ amãdi ratio: que sẽper amorũ vestigia in reb⁹ diffundit/ac explicat ¶ Epicharm⁹ ideas induxit: ⁊ moriẽs vaticinatus est post se surrecturũ q̇ illas iterũ suscitaret/quod Epicharmi vaticiniũ in Platone ꝯpletũ fuisse volũt de quo et dictũ est supra. ¶ Quod p̄sens est: iucũdissimũ/delectabilissimũqꝫ est. et hinc quoqꝫ iure fit vt que illi delectabilissimo propinquiora sunt: sint delectabiliora. Et quia in p̄teritis vtilia p̄cedũt honesta: vtpote que cõsequẽdoꝝ honestoꝝ media sũt: iccirco in p̄teritis honesta sunt ipi p̄senti ꝓpinquiora et vtilia remotiora. nõ igit̃ ab re euenit vt honestorũ memoria iucũdior sit: vtiliũ vero minus. Adde etiã honesta plerũqꝫ manere vt liberalitatẽ/tẽpe-

rantiā: vtilia vero nō/ vt erogatas pecunias/ et cibi/ et potus copiā. Et in futuro vtilia ꝑcedūt hone
sta: vt q̃ ad honestatē cōsequēdā media sint necessaria: ideo in futuro vtilia ipsi ꝓsenti quod delectabi-
lissimū ē sūt viciniora/ et honesta remotiora. nichil igiꝛ mirū: si in futuro vtiliū expectatio icundior/ et
honestoꝝ minꝰ videaꝛ eē iucūda: vt q̃ a iucūdissimo sit remotior. Itaqꝫ littera hec nota esse potest: iucū
dissimū est: quod actu/ et amabile siꝛ: memoriaqꝫ honestarū q̇dē rerū est periucūda. vtiliū aūt nō nimi
um aut minꝰ: expectatio vero cōtra sese habere videꝛ. Et ita in ijs que tristia sūt: tristissimum est quod
Terentius actu est: et tristia quāto magis accedūt ad actū. ¶ Aiūt Terentiū Comicū vbi multas comedias cō-
uertisset/ fecissetqꝫ latinas: desiderio suoꝝ operū in mare desiliisse/ ꝙ casu in aquas delapse sue periisset
comedie. nō eni diutiꝰ sustinuit viuere: tanto earū tenebaꝛ amore. quod etiā et supra adductū est.
¶ Septimū cap. vna conclusione partitū est.
Septimi capitis Cōmētariꝰ ad litterā. ¶ Cōclusio. Qui beneficia cōtulerūt magis eos amare vi 29
dentur/ q̇bus benefici fuerūt: q̃ꝫ cōtra q̇ beneficia susceperūt/ eos diligāt q̇ ea cōtulerūt. Eiꝰ rei causā
(quasi res incōsentanea/ ꝛ absurda videaꝛ) queri solet. et plurimis id hac ratiōe fieri videꝛ: quoniā qui
beneficia accipiūt debēt: beneficis vero debeꝛ. quare vt in mutuis debitores volūt suos creditores nō
esse: creditores aūt cōtra de debitoꝝ salute solicitudinē/ curāqꝫ habēt ita et eos aiūt q̇ beneficia cōtule
runt/ velle illos supstites eē: erga quos munifici fuere/ tanq̃ꝫ sic gratias accepturos: illos aūt referēdi
nullā curā habere. Sed Epicharmꝰ fortasse hec eos dicere senserit: q̇ ad malū aspiciūt. videꝛ enim hoc
humanū esse viciū. Pleriqꝫ eni beneficiorū sūt imemores: et suscipere potiꝰ q̃ꝫ beneficia cōferre appe-
tentes. Verū eoꝝ q̃ dicta sunt alia quedā causa naturalior est/ et non similis ei q̃ de creditoribꝰ allata
est. nā nō erga creditores amatio est/ sed salutis volūtas/ recipiēdi causa. q̇ vero beneficia contulerūt:
diligūt/ atqꝫ amāt eos ipsos q̇ beneficia susceperūt: tametsi nulla in re ipis sint vtiles/ neqꝫ quidem in
posterū vtiles futuri sint: quod et artificibꝰ accidit. magis eni vnusquisqꝫ propriū amat opus q̃ꝫ ipse a
suo opere amareꝛ: quāuis etiā ipm opꝰ aiatū esse ipe ponas. et maxime forte hoc circa poetas licet in-
tueri. hi eteni sua supra modū poemata diligūt/ ꝛ perinde atqꝫ filios amāt. tali itaqꝫ simile est id quod
benefici agūt. quod eni suscepit beneficiū: ipsorū beneficiorū opꝰ est. hoc igiꝛ benefici amāt: et magis
quidē q̃ꝫ ipm opꝰ suū autorē. et id in causa est quoniā vniuersis expetibile/ atqꝫ amabile est esse. Sumꝰ
autē actu. nā viuēdo/ atqꝫ agēdo sumꝰ. q̇ itaqꝫ agit: est actu suū quodā modo opꝰ. diligit ergo suū opꝰ
quia amat et esse. hoc eni omnibꝰ naturale est. et quod est potentia/ cuiusqꝫ virtutē habens: id opꝰ ipsū
actu declarat. ¶ Secūdo ei qui beneficiū cōtulit id egisse honestū est. quare bn̄ficꝰ in honestate in qua
beneficiū cōsistit: gaudet. is vero qui accepit nichil honestū habet in benefico: nisi ipm ꝯferentē/ quod
et minꝰ iucūdū/ atqꝫ amabile est. ¶ Tertio. ꝓsētis opatio iucūda est/ futuri spes/ facti vero memoria.
at quod actu est: horū iucūdissimū est/ atqꝫ maxime amabile. ei autē q̇ ꝯtulit bn̄ficiū: actu ꝑmanet ipm
honestū opꝰ. diuturnū eni/ atqꝫ ꝑmanēs honestū est. sꝫ ei q̇ bn̄ficiū suscepit: cito trāsacta est ipa vtilitas
et beneficio honestarū rerū memoria ꝑiucūda est: vtiliū aūt/ suscipiēti nō nimiū est/ aut minꝰ iucunda.
spes aūt/ expectatioqꝫ cōtra sese habere videꝛ. nimirū igiꝛ beneficos magis eos quibꝰ bn̄faciūt amare
q̃ꝫ cōtra ab his ameꝛ. ¶ Quarto. amare sile est actiōi: amari aūt passiōi. eos igiꝛ q̇ circa actꝰ excellūt
vt beneficos: rationabiliꝛ sequiꝛ amare/ ꝛ q̃ ad amicitiam attinēt: q̇ aūt suscipiūt/ amari. rationabile
igiꝛ est eos qui beneficia cōferunt: et magis amare. ¶ Quinto. q̃ cū labore facta sunt: magis diligere
solent oēs. vt et ij magis pecunias diligūt: quas sibi suis laboribꝰ acquisierūt/ q̃ꝫ q̇ eas ab alijs acce-
perunt. at bn̄ficiū accipere nullꝰ labor/ nullaqꝫ pena videꝛ: bn̄ficiū aūt ꝯferre difficile. merito igiꝛ qui
beneficiū ꝯferūt/ eos q̇bꝰ beneficia cōtulerūt magis diligūt: q̃ꝫ ꝯtra ipi ameꝛ. ¶ Correlarium. Qua-
propter et matres magis filios amāt. nā generatio laboriosa magis illis est/ et magis cognoscūt esse
suos. quod quidē et magis cognoscere: accōmodari posse videꝛ/ et ad eos q̇ beneficia contulere.

Ubitaꝛ aūt et vtrū oporteat seipsū amare maxime: an aliquē aliū Cap. VIII. 30
D Increpant eni eos q̇ seipsos maxime amāt. et vt turpe/ sui amatores appellant.
¶ Atqꝫ prauꝰ q̇dē sui gr̄a agere cūcta videꝛ: et tāto magis/ quāto prauior est. in
cusant igiꝛ ipsū qꝛ nihil nisi sibi agit. Probꝰ aūt ob honestatē: et tāto magis ob honesta-
tē/ gr̄aqꝫ amici/ quāto ꝓstabilior est: sua vero negligit. ¶ Ab his aūt verbis nō sine rōne
ipa opa discrepāt. Nā eū inquiūt oportere sūme amare/ q̇ maxime est amicꝰ. is aūt ma-
xime est amicꝰ/ q̇ vult cui vult bona illiꝰ gr̄a: si nullꝰ etiā scierit. at hec ipsi ad seipm maxi
me cōpetūt ¶ Et cetera oia q̇bꝰ definiꝛ amicꝰ. dictū est eni ab ipo ea oia q̃ ad amicitiā at
tinēt: ꝛ ad ceteros ꝑuenire. Eodē accedūt ꝛ ꝓuerbia vniuersa. vt aia vna. ꝛ amicoꝝ oia
sūt cōmunia. et amicitia est eq̄litas. et tibie genu ꝓpinquiꝰ. hec eni vniuersa ipi ad seipꝫ
maxime cōpetūt. Maxime nāqꝫ amicꝰ est sibi. et se igiꝛ ipsū maxime amare oportet. Du
bitaꝛ aūt merito/ vtris oporteat assētiri: cū vtrisqꝫ videaꝛ eē credēdū. ¶ Fortasse igitur 31
tales sermōes distinguēdi/ determinādiqꝫ sunt: q̇usqꝫ/ et quonāmodo sint veri. Si itaqꝫ
sūpserimꝰ quonā vtriqꝫ modo sui amatorē dicūt: fuerit forsitā manifestū. ¶ Qui igitur 32
hoc repꝛhēdēdū eē existimāt/ eos amatores sui appellāt: q̇ sibi plꝰ tribuūt in pecunijs/ ꝛ
honoribꝰ/ et voluptatibꝰ corporis. hec eni ipa multitudo affectat. ꝛ ipis vt optimis omi
studio incūbit. q̃ꝓpꝛ et in certamē veniūt. Qui igiꝛ in his cepl̄ꝰ habere ꝑgūt: ij cupidi
tatibꝰ/ et oino affectibꝰ/ eiqꝫ parti aie que ratiōis est expers gratificanꝛ: tales aūt sūt ip-
si multi. iccirco et appellatio orta est ex multitudine: que q̇dē est praua. ergo iuste vitu-
peranꝛ ij: qui ita se amant ¶ Non est autē obscurū: vulgus eos q̇ sibiipsis talia tribuūt:

sui amatores dicere cõsueuisse. Nam si quis semꝑ studeat agere iusta maxime oĩm: aut
tẽperata: aut queuis ceterorũ que a virtutibus proficiscũtur: honestatẽqꝫ omino sibiipi
33 semper vẽdicet/atqꝫ vsurpet: hũc nemo dicet amatorẽ sui: neqꝫ vituꝑabit ¶ Magis aũt
videbiť talis homo sui amator. Nam ea sibi tribuit que pulcherrima/maximeqꝫ bona. ⁊
gratificatur ei quod suiipius potissimũ/in oĩbusqꝫ illi obtẽperat. ¶ Ut aũt et ciuitas id
esse maxĩe videtur: qđ est potissimũ et alius omĩs cõuẽtus: sic et homo. amator igitur is
est maxĩe sui: qui illud amat/illiqꝫ gratificať. ¶ Et cõtinẽs igitur diciť et incõtinẽs quia
mẽs vincit aut nõ vincit: ꝓpterea ꝙ ipa est hoĩm q̇sqꝫ. et egisse ipsi et sua spõte ea videñ-
tur que cũ rõne maxime egerũt. nõ igitur est obscurũ/hoc esse maxime vnũquẽqꝫ: et hoc
34 maxime virũ bonũ amare ¶ Quapropter maxĩe sui est amator/diuersa specie ab eo qui
reprehendiť: tantũqꝫ differt. quantũ vita cũ ratione differt a vita cũ ꝑturbatione: et ap-
35 petitio aut honesti/aut eius quod cõferre videtur ¶ Qui si omẽs ad cõsequendã hone-
statem et ad res agendas pulcherrimas decertarẽt/atqꝫ cõtenderẽt: et omibus publice
ea que oportet/et vnicuiqꝫ priuati maxima bonoꝝ iessent: siquidẽ virtus est tale. Quare
bonũ quidẽ hoĩem amatorẽ esse sui oportet. nã et sibi ipse ⁊ ceteris proderit/ agẽdo ho-
nesta. Prauũ aũt nõ oportet. et sibi nãqꝫ nocebit et propinquis: affectus prauos sequẽ-
do. ea igiť que vir iprobus agit ab iis discrepãt/que agere oportet. At ꝓbus que opor-
tet: ea et agit. mens enĩ omĩs id expetit: qđ est optimũ sibi et probus obtemperat menti.
¶ Atqui verũ est illud quod de studioso diciť: cõplura inquã ipm agere/ et amicorũ/et
patrie gratia/et si opꝰ fuerit mortẽ obire. et pecunias enĩ/et honores abiiciet: et ea bona
omino de quibus hoĩes decertant/ sibi vendicãs honestatẽ. Expetet enĩ potius volup-
tatem breui tẽpore vehementẽ: ꝙ̃ longo leuẽ: et vitã honestã vno anno/ ꝙ̃ quãuis mul-
tis: et vnũ actũ honestũ/ magnũqꝫ: ꝙ̃ multos et paruos. Atqꝫ iis qui ꝓ amicis/ qui pro
patria mortẽ obeunt: hoc forsitan accidit. Magnã igitur sibiipsis eligunt honestatem:
abiiciẽtqꝫ pecunias vt amici capiãt plures. hic enĩ amicꝰ facultates: ipe cõsequiť hone-
statẽ: atqꝫ sibi maiꝰ tribuit bonũ. Eundẽ ⁊ circa honores modũ/magistratusqꝫ seruabit.
nam hec omĩa/amico suo cõcedet. est enĩ hoc honestũ ipsi/ac laudabile. Merito igitur
studiosus esse videtur: ãteponens omibus honestatẽ. Fit etiã vt et res agẽdas cõcedat
amico: sitqꝫ honestius seipm fuisse causã vt agat illas amicus/ ꝙ̃ si ipemet agat. In vni-
uersis igitur laudabilibus: ipse studiosus plus honestatis tribuere sibiipi videť. sic igiť
suiipsius (vti diximus) amatorẽ esse oportet: vt ipsi aũt multi sunt: nõ oportet.
¶ Octaui capitis note. ¶ De iis qui primo modo seipsos amant: dicit euangeliũ. Qui amant animã Euãgelium
suã in hoc mũdo: perdent eã. et de iis qui amant seipos secũdo modo: dicit ꝓpheta. qui aũt diligit ini- Propheta
quitatem: odit animã suã. ad quod cõsequẽs est/ vt qui se diligit: a viciis abhorreat.
¶ Octauũ cap. quattuor cõclusionibus/ vna dubitatione/et vno correlario partitũ est.
30 Octaui Capitis cõmentarius ad litterã ¶ Dubitatio. Utrũ oporteat seipm maxĩe amare/aut ma-
xime quẽꝙ̃ aliũ. Et videť primo nõ oportere seipm maxĩe amare. Nam eos qui seipos maxime amant
increpant hoĩes/ appellantqꝫ sui amatores tanꝙ̃ id turpe sit. non igiť seipm maxime amare oportet.
¶ Secundo. qr prauus cũcta sui gratia agere videtur: et eo magis quo deterior est. incusant enĩ ipm
quia nihil nisi sibiipi/suiqꝫ gratia agit. probus aũt cõtra: ob honestatẽ/ amiciqꝫ gratia agit/et eo ma-
gis quo ꝓstabilior est: sua vero negligit. Sed iis q̃ dicta sunt: ipa oꝑa/resqꝫ ipe discordare videnť: atqꝫ
e diuerso seipm maxĩe amare oportere ¶ Primo. nã eum aiunt maxĩe amare oportere: qui maxime sit
amicus. at is maxime est amicus: qui maxĩe alicui vult bona/et illius gratia/etiã si nullus scierit. hec
aũt ad seipm maxime cõpetunt. igitur oportet seipm maxĩe amare ¶ Secũdo. cetera omĩa quibus de-
finitur amicus: maxĩe ad seipm cõpetũt. dictũ enĩ est ex iis que ad seipm fiunt: cetera omĩa q̃ ad ami-
citiã attinẽt/metiẽda esse: et a seipo oĩa ad amicitiã spectãtia ad ceťos deriuare/ atqꝫ extẽdere. maxĩe
igitur seipm oportet amare. ¶ Tertio. ad idipm ꝙ maxĩe seipm amare oporteat: omẽs sentẽtie/ oĩaqꝫ
prouerbia tendũt: vt anima vna/amicorũ cũcta coĩa/amicitia est equalitas/et amicus quid tibie genu
propinquius: hec enĩ vniuersa ad seipm maxĩe ꝯpetũt. nã maxĩe sibiipi amicus esse videť. se igiť ipm/
et maxĩe amare oportet. hec enĩ itaqꝫ merito addubitare faciũt: cui potiꝰ parti assentiẽdũ sit/cũ vtreqꝫ
ratiões credibilitatẽ/ suasionẽqꝫ habeant. ¶ Prima cõclo. Expedit que dicta sunt determinare/ quo-
31 usqꝫ et quo modo vera sint: et quo modo quis sui amator dicať. Nã si acceperimꝰ quonam modo vtriqꝫ
amatorẽ sui dicũt: cito fiet manifestũ id de quo ambigiť. ¶ Secũda cõclusio. Qui seipm non maxime
32 amare oportere dicũt: eũ sui amatorẽ vocãt q̇ corpus/corporeasqꝫ illecebras/ et anime partẽ rõnis ex-
pertem amat: qui et iuste coarguendus/increpandus/vituperandusqꝫ est. Nã qui hoc reprehendendũ
putant: eos sui amatores appellãt qui sibi plus pecuniarũ/honorũ/et voluptatũ corporis tribuũt. hec
enim sunt que cõplures affectant: et quibus vt omniũ optimis: totis neruis/ omniqꝫ studio incũbunt.
hinc quoqꝫ hec in certamen/pluriũqꝫ cõtentionem veniunt. at qui in hisce rebus plus habere pergũt:
ii cupiditatibus/et omino ꝑturbationibus/illiqꝫ anime parti que bruta est/ ratiõisqꝫ expers obsequũ-
tur. sunt igitur tales quos ita vocant sui amatores: merito obiurgãdi. et tales sunt multi: iccirco hec

appellatio a multitudine(quequidẽ praua est)ortũ/primãq; originẽ duxit. ¶Secũdo. nõ est obscurũ
vulgus eos sui amatores dicere cõsueuisse:qui sibiips talia tribuũt.nã si quis semp studet iusta agere
et maxime oim aut tẽperata/aut queuis alia:ex virtutibus ipsis ꝓficiscentis/honestatẽq; sibiipi oino
vendicet/paretq;:talem/multitudinis nemo dicet sui amatorẽ/ neq; quoq; culpabit. manifestũ est igit
eum multitudinẽ amatorẽ sui appellare:qui corpus/et corporis affectiones sequitur/ꝙq; is merito sit
arguendus. ¶Tertia cõclusio. Qui seipm maxime amare oportere defendũt: amatorẽ sui appellant 33
qui honestatẽ sequitur/et quod in ipso est optimũ maxime amat/colitq;/atq; curat. ¶Primo. nam is
homo magis sui videtur amator: qui ea sibi tribuit que pulcherrima/maximeq; bona sũt: et qui obse-
quitur ei quod sui ipius est optimũ/eiq; in omibus illi obtẽperat. qui aũt honestatẽ sequitur/ꝛ quod in
eo prestantissimũ est colit/ac amat:sibi tribuit ea que pulcherrima/maxieq; bona sũt/ et ei quod ipius
est optimũ obsequitur/atq; obtẽperat:iure igitur maxime suiipsius amator is dicit̃. ¶Secũdo. quẽ-
admodũ ciuitas/et omis alia societas maxime id esse videtur quod sui optimum est: sic et homo/ergo
amator sui maxime is dicetur:qui id quod sui optimũ est/amat:eiq; obsequitur ¶Tertio.quia homo
maxime id quod mens facit:maxime facere dicitur. vt homo cõtinẽs/aut incõtinẽs dicitur:quia mẽs
aut vincit/ aut nõ vincit:quasi ea ipsa mens vnusquisq; hominũ vel maxime sit. et maxime ea homies
sua sponte egisse videntur: que cum mente/rationeq; egerũt. non igitur obscurũ est mentẽ esse vel ma-
xime vnũquẽq;: et hãc maxime virũ bonũ amare. quare maxime suiipius est amator. ¶Correlariũ. 34
Quapropter qui maxime suiipius amator est:tam varia specie ab amatore suiipius qui reprehẽditur/
tantũq; distat/atq; differt:.quantũ vita cũ ratione differt/a vita cũ perturbatione: et quantũ appetere
quod honestũ est/et quod videatur prodesse. ¶Quarta cõclo.Bonũ homiem esse sui amatorẽ expedit:
malũ aũt esse sui amatorẽ expedit minime. Nã si omẽs hoies ad cõsequendã honestatẽ/et ad res ꝓcla-
rissimas agendas decertarent/atq; cõtenderent:omnibus ea que publice expediunt/et singulis parti-
culatim:maxima bonorũ cõtingerẽt/siquidẽ virtus tale/magnũq; bonũ est.ergo bonũ hominẽ esse sui
amatorem expedit:nam et sibi ipe/et ceteris/honesta agendo:proderit. Sed ꝙ prauũ non oporteat sui
esse amatorem: hoc ideo est/ꝙ si vir prauus sui sit amator:et sibi nocebit/et ꝓpinquis:affectus prauos
prosequendo.ea eni que vir improbus agit:ab ijs discrepant que agere oportet.at vir ꝓbus q̃ oportet/
ea et agit.nã mens omnis id expetit quod sibi optimũ est.et probus menti obtemperat. ¶Secũdo.q;
verũ est et illud quod de studioso adducit̃:ipm scz cõplura et amicorũ/et patrie gratia agere:etsi opus 35
etiam fuerit/preclare mortẽ oppetere. Studiosus enim et pecunias/et honores/ et ea omnino bona de
quibus homies inter se digladiant/concertantq;/et plane insaniunt/abijciet: sibiipsi vendicans hone-
statẽ.expetetq; potius voluptatẽ breui tẽpore verã/atq; vehementẽ:q̃ longo tempore leuem. ꝛ vitã vno
anno honestã:q̃ qualẽcunq; et multis.et vnũ actũ honestũ/magnũq;: q̃ multos sed minutulos. quod
forsitan eis qui pro amicis/quiq; pro patria mortẽ obeunt:obtigit. Eligent profecto studiosi ꝓclaram
sibi honestatẽ:et pecunias abijcient/quo plures accipiant amici. ꝛ hinc quoq; amicus facultates:ipse
vero cõsequitur honestatẽ/sibiq; maius tribuit bonũ.et hunc/ eundẽq; morẽ circa magistratus serua-
bit.nam hec omia amico suo concedet. hoc eni ipsi magis honestũ/atq; laudabile.merito itaq; videt̃:
studiosus omibus ãteferens honestatẽ. quinetiã interdũ in rebus agẽdis sibiipsi preferet amicũ:eritq;
interdũ pulchrius/q̃ si ipsemet agat:amico causã agendi fuisse. in cũctis igitur laudabilibus vir ipe
studiosus:plus sibiipi honestatis tribuere videt̃. fitq; pariter quẽadmodũ et astruximus: vt virũ stu-
diosum suiipius esse amatorẽ expediat. at sui esse amatorẽ/quẽadmodũ multi sibiipis sunt:nõ expedit.

St autem cõtrouersia et de ipso felice: si indigeat amicis necne. Cap. VIIII. 36
e Non esse eni (inquiũt) ipsis beatis/et ex sese sufficientibus opus amicis. insunt
eni ipsis omia bona. Cum igitur ex sese sint sibi sufficiẽtes:nullius indigent rei.
Amicum autem inquiũt:cũ sit alter ipse:ea afferre amico:que ipe per se amicus cõsequi
nequit. Unde et hanc sententiam dicunt.
Fortuna cũ bona est:amicis cur opus?
¶At absurdo simile est:vniuersa bona tribuentes felici/amicos ipsi non tribuere:quod
externorũ bonorũ maximũ esse videtur. ¶Q; si ad amicum cõferre potius/q̃ accipere
beneficia spectat:atq; ad virũ bonũ/virtutẽq;:dare beneficia pertinet: magisq; honestũ
est amicis q̃ alienis largiri/beneficiaq; cõferre:vir studiosus ijs idigebit profecto:qui
largitiõis beneficia sunt accepturi. Quapropter ꝛ queritur vtrũ prosperis in rebus/ an
in aduersis opus sit magis amicis: vtpote cum et is qui mala fortuna vtitur/ijs indigeat
qui beneficia conferent:et ijs qui prospera fortuna fruũtur: ijs sit opus/ apud quos be-
neficia collocabunt. ¶Est etiam forsitan absurdũ:beatũ ipm solitariũ facere. nemo eni
expetet per se bona cũcta habere. nã homo/ciuile animal est/et cũ alijs aptũ vna viuere.
hoc igitur cõpetit et felici. habet eni ea omia/que natura sunt bona. Constat aũt melius
esse cũ amicis/probisq;:q̃ cũ extraneis ipm/ et quibusuis cõuersari. Amicis ergo beato
est opus. Quid igitur illi primi dicunt:et qua parte vera loquũtur? ¶An quia vulgus 37
eos amicos esse putat qui vtiles sunt?talibus igitur nõ indiget ipe beatus:quippe cum
ipsi omnia bona insint. Nec etiã ijs qui ob voluptatẽ amantur aut perparũ. nam cũ sit
ipsius vita iucunda:aduenticia nõ indiget voluptate. atq; cũ amicis talibus haud indi-
geat:non videtur indigere amicis. hoc aũt nõ est forsitan verũ. ¶Nam in principio di- 38

ctum est felicitatē operationē esse quandã. Constat aūt operationē ip̄am fieri: et non vt quandã rem esse/ que possidetur. ꝙ si felicem esse in viuendo ac operando cōsistit: boni autem operatio/ studiosa et iucūda per se/ vt initio diximus: resq̄ propria ex ijs est que delectant: atq̄ magis propinquos q̄ nosip̄os/ et actus illorū: q̄ nostros possumus cōtemplari. studiosorūq̄ hominū actus si sint amici/ iucundi sunt ipsis bonis (habēt enim ambo ea que sunt natura iucunda) beatus profecto talibus indigebit amicis: si expetit actus bonos et proprios contemplari. talesq̄ sunt ipsius boni: si sit amicus. ¶ Arbitrantur autem homines/ felicem iucunde viuere oportere. Solitario igitur/ difficilis est vita ¶ Non est enī facile per seip̄m ꝯtinue operari: cū alijs vero atq̄ ad alios: facile est. Erit igitur operatio cōtinua magis/ cū sit per seipam iucūda. quod quidē esse circa beatum ip̄m oportet. Studiosus enī hoc ipso quo studiosus est: gaudet quidē ijs actibus/ qui a virtute proficiscūtur. moleste aūt fert eos/ qui a vicijs prodeunt: perinde atq̄ musicus delectatur quidē eleganti cantu: offenditur autē prauo. ¶ Fuerit etiam et quedã virtutis exercitatio ex cōuictu bonorū: vt et Theognidi placet. ¶ Naturalius aūt considerantibus: studiosus amicus expetibilis esse natura studioso videtur. diximus enī id quod est bonū natura/ studioso bonū/ et iucundū esse per se. Diffiniūt autem ip̄m viuere animalium quidem/ potentia sensus: hominum aūt sensus/ vel intellectionis. potentia vero ad operationē reducitur: et ip̄m precipuū in operatione consistit. Ip̄m autē viuere videtur proprie esse ip̄m sentire/ vel intelligere. ad ip̄m viuere de ijs est/ que sunt per se bona atq̄ iucunda. est enī definitū. definitū aūt natura est bonū. Quod vero natura est bonū/ id et bono est bonū. quapropter hoībus iucundū esse videtur. Non oportet aūt vitam sumere prauã atq̄ corruptã: neq̄ in doloribus cōstitutã. indefinita nãq̄ est talis: quēadmodū ea que īsunt ipsi. Eritq̄ hoc manifestū magis in sequētibus de dolore. Si vero ip̄m viuere bonū est: et iucundū etiã est. quod vel ex eo videtur/ quia omnes appetunt ipsum et maxime boni atq̄ beati: his enī viuere maxime est expetibile/ et horū vita est beatissima. Qui aūt videt videre sentit: et qui audit/ audire. et qui ãbulat ambulare: et in ceteris similiter est aliquid sentiens nos operari. sentire vero nos sentire: et intelligere nos intelligere possumus. quod quidem est nos esse: esse enim/ sentire vel intelligere. sentire autem se viuere: de ijs est/ que per se sunt iucunda. vita namq̄ natura est bonū. bonū autem sibi quēpiam inesse sentire/ voluptate afficit. Ip̄m vero viuere expetibile est/ ⁊ maxime bonis: propterea ꝙ esse bonū est ip̄is/ atq̄ iucundū. sentientes enim id quod est per se bonū: voluptate afficiūtur. At studiosus vt erga seip̄m: sic sese habet et ad amicū. amicus enī est alter ipse. vt igitur seipsum esse est vnicuiq̄ expetibile: sic et suū amicū esse/ vel similiter. Esse aūt ideo est expetibile: quia sibi bonū esse ipsum sentit. at talis sensus iucūdus per seip̄m est. sentiat ergo ⁊ ip̄m amicū esse oportet. hoc aūt fieri potest/ cum ip̄o simul viuendo: ⁊ verba/ mentēq̄ cōmutando. Sic enim in hominibus dici videtur/ simul viuere: et non (vt in pecoribus) eodē in loco pasci. ¶ Si igitur ipsum esse per se est expetibile viro beato: cū natura sit bonū atq̄ iucundū: simile aūt est et amici ipsius esse: amicus etiam ex ijs est profecto/ que expetibilia sunt beato. at quod est expetibile beato/ id assit ipsi oportet vel egēs erit hac parte. Opus est igitur ei qui felix futurus sit: studiosis amicis.

¶ Noni capitis note. ¶ Theodorus Atheus amicitiã sustulit: eamq̄ neq̄ bonã/ neq̄ malam esse dicebat. nam inquit neq̄ sapientibus/ neq̄ insipientibus prodest. siquidem sapientes cū sibiip̄is sufficiant: non indigent amicis. neq̄ insipiētes quidē: vt qui illis vti nesciãt. sed longe secus esse/ hic Aristoteles demonstrat/ et felici opus esse amicis. ¶ Definitū/ determinatū: ꝙ a fortuna/ et specie vniuscuiusq̄ rei suapte natura. procedit. Malum aūt indeterminatū/ et cōtra naturã: neq̄ tantū errare contingit quin et amplius. hinc homines — Theodorus — Aristoteles

Cum scelus admittunt/ superest constantia. quid fas/ — Iuuenalis
Atq̄ nefas: tamen incipiūt sentire peractis
Criminibus/ tamen ad mores natura recurrit
Damnatos. Et hoc plane ideo est (vt inquit Satyricus) ꝙ
Mobilis et varia est ferme natura malorū.

¶ Nonū cap. duabus cōclusionibus/ et vna dubitatione partitū est.

36 Noni Capitis cōmentarius ad litterã. ¶ Dubitatio. Utrū felix indigeat amicis/ nec ne. Et inq̄ūt minime opus esse amicis. ¶ Primo. q2 ijs opus amicis non est: qui sibiipsis sufficiētes sunt. at felices sibiip̄is sufficiunt: assunt enī ip̄is omnia bona. igitur felices nō amicorū modo/ sed ne vllius quidē rei

indigent ¶ Secundo. cū amicus ſit alter ipſe/ et ea ſoleat afferre amico que ipſe amicus per ſe cōſequi
nequit: cur (vt et prouerbiū habet) cū deus abunde det bona: amicis eſt opus? non videtur igitur felici
opus eſſe amicis. Sed ex oppoſito videtur felici opus eſſe amicis. ¶ Primo. q2 abſurdo perſimile vi=
detur: felici omīa bona tribuere/ non aūt tribuere amicos: qui externorū bonorū maximū eſſe vidētur.
¶ Secūdo. ſi amici eſt potius beneficia cōferre/ ꝙ accipere/ itidē/ et ſtudioſi ipſiuſꝫ virtutis dare be=
neficia: ſitꝫ magis honeſtnm amicis beneficia largiri/ vir profecto ſtudioſus/ atꝫ felix ijs indigebit
amicis: qui eius beneficia ſint accepturi. at amici/ et ſtudioſi/ et virtutis potius officium eſt beneficia
conferre/ et magis honeſtum eſt illa conferre amicis. indiget igitur ipſe ſtudioſus/ atꝫ felix amicis.
Quapropter queri ſolet quibus in rebus ꝓſperiſne an aduerſis magis opus ſit amicis: quaſi cum ijs
quidem qui aduerſa vtitur fortuna / tum qui ſecūda proſperaꝫ: indigeat amicis. is quidē qui aduer
ſa laborat: ijs indigeat amicis/ qui beneficia cōferant: et qui ꝓſpera: ijs in quos beneficia collocet.
¶ Tertio. quia abſurdum/ rationiꝫ incōſonum eſt: beatū ipm̄ ſolitariū facere. nemo enī expeteret per
ſeipm̄/ ſolitariuſꝫ: vel cuncta bona poſſidere. nā homo ciuile animal eſt/ ⁊ cū alijs ſuapte natura natū
cōuiuere. cōpetit igitur felici/ et cū alijs viuere. habet enī omīa que natura bona ſūt. at perpalā eſt ipſi
felici melius eſſe cū amicis/ atꝫ probis: ꝙ cū extraneis/ et quibuſuis hominū cōuerſari. felici igitur
opus eſt amicis. Sed nunc quid verū dicant: qui primas tuētur partes/ nobis videndū eſt. ¶ Prima 37
concluſio. Felicibus haudquaꝙ opus eſt aut vtilibus/ aut delectabilibus amicis. Nam ij ſunt quos
vulgus appellat amicos. quibus ideo non indiget beatus: quia omīa bona/ omiſꝫ vtilitas ſibi adeſt.
Verū neꝫ ijs amicis qui ob voluptatē amātur/ aut ꝑparū admodū. nā cū ipſius felicis vita per ſeipſa
iucunda ſit. aduēticia nō indiget voluptate. et cū talibus non indigeat amicis/ videtur ijs qui primas
partes defenſant: iccirco nō indigere amicis. quod non plane verū eſt. ¶ Secūda cōcluſio. Felix: ſtu= 38
dioſis indiget amicis. ¶ Primo. q2 in principio hui9 moralis inſtitutionis dictū eſt: felicitatē opera=
tionem eſſe quandā. et operatio ipa fit (quēadmodū perſpicuū eſt) neꝫ eſt vt res aliqua que facta poſ=
ſidetur. et felicē eſſe in viuēdo/ ac oꝑādo: et bona quidē/ et iucūda exiſtit. nā ſtudioſi oꝑatio per ſeipam
ſtudioſa/ iucūdaꝫ eſt: vt iā quoꝫ a pricipio dictū eſt. ſtudioſa enī operatio inter delectabilia/ maxime
delectare ꝓpria res eſt. cū ergo ita ſit: et nos magis ꝓpinquos/ eoſꝫ qui nobiſcū verſant ꝙ nos ipſos
contēplari poſſimus/ et eorū oꝑationes magis ꝙ noſtras: ſtudioſorū igitur hominū (et preſertim vbi
erunt amici) ſtudioſe operationes ipſis ſtudioſis inuicē opido delectabiles erunt/ atꝫ iucunde. habēt
enim ambo ea que ſuapte natura iucūda ſunt. felix igitur talibus indigebit amicis: ſi contēplari ma=
xime expetet actus ſtudioſos/ beateꝫ vite proprios. ſunt eteni ipſius ſtudioſi actus tales: tū maxime
vbi fuerit amicus. ¶ Secundo. arbitrātur omēs felicē/ iucunde viuere oportere. at ſolitario difficilis
eſt vita. eliget igitur felix aliquos: cū quibus cōuiuat amicos. ¶ Tertio. nō eſt facile ꝑ ſeipm̄ cōtinue
operari/ at cū alijs/ atꝫ ad alios facile eſt. erit igitur cū amicis operatio magis cōtinua: cū et cū ipſis
ſit magis ſecundū ſeipm̄ iucūda. verū id circa beatū ita eſſe oportet. nā ſtudioſus quatenus ſtudioſus
eſt: ijs actibus gaudet/ qui a virtute ꝓficiſcūtur. ⁊ moleſte eos fert qui a vicijs manant: haud ſecus ac
muſicus emodulato delectatur cōcentu/ perſtrepēte aūt offenditur/ atꝫ prauo. īdiget igitur felix: ſtu=
dioſis amicis ¶ Quarto. ex cōuictu/ cōſuetudiceꝫ amicorū: quedā fit virtutis exercitatio: vt ⁊ Theo=
gnidi placet. expediūt igitur tales et felici ¶ Quinto. ſi naturalius cōſideramus: videbitur ſtudioſus
amicus ipſi felici natura expetibilis eſſe. nā diximus quod natura bonū eſt: ſtudioſo bonū/ iucundūꝫ
per ſe eſſe. et diffiniūt ipm̄ animaliū viuere: potentiā ſenſus habere. viuere aūt hominis: habere poten=
tiam aut ſenſus/ aut intellectiōis. potentia aūt ad operandū exiſtit/ ad operationēꝫ refertur: et ipſum
viuere precipuū in operatione cōſiſtit. ipm̄ enī viuere proprie eſſe videtur: aut ipm̄ ſentire/ aut intelli=
gere. et viuere de ijs bonis eſt: q̄ natura et ꝑ ſe bona ſūt/ ac iucūda. eſt enī definitū. definitū aūt natura
bonū eſt: quod vero natura bonū: et id quoꝫ ſtudioſo bonū eſt. quapropter viuere/ nō ab re videtur oī=
bus eſſe iucundū. verūtamen nō oportet id viuere/ eamꝫ vitā accipere que praua/ corruptaꝫ ſit: aut in
doloribus cōſtituta. indefinita enī talis vita eſt: quēadmodū et ea que tali vite inſunt/ quod et in ſequē=
tibus euadet manifeſtius: cū de dolore agetur. et ſi ipm̄ viuere bonū eſt: nō minus etiā et ipm̄ iucundū
eſt. quod vel hinc perſpici licet: ꝙ omnes/ ipm̄ viuere appetunt: et maxime boni/ atꝫ beati. his enī vi=
uere maxime expetibile: et horū vita beatiſſima eſt. Rurſus qui videt/ ſētit videre: et qui audit audire/
et qui ambulat: itidem ſentit ambulare: et in ceteris cōſimiliter eſt aliquid nos operari ſentiēs. ſentire
enī nos ſentire/ et intelligere nos itelligere poſſumus. hoc aūt/ ſentire eſt nos eſſe. eſſe enī: nobis ſentire
aut itelligere eſt. at ſentire ſe eſſe/ atꝫ viuere ex ijs bonis ſunt: que per ſe ſunt iucunda. vita enī natura
bonū eſt. et natura bonū ſibi quempiā ineſſe ſentire/ ꝑiucūdū eſt. et preſertim maxīe bonis/ ipm̄ expeti=
bile eſt: quādoquidē eſſe ipm̄ ipſis maxime bonū/ iucundūꝫ eſt. et id ſentientes ſibi adeſſe per ſe bonū:
voluptate afficiūtur. at ſtudioſus vt ad ſeipm̄: ita quoꝫ ſeſe habet ad amicū. eſt enī amicus alter ipſe.
igitur vt ſeipſum eſſe vnicuiꝫ expetibile eſt: ſic et amicū eſſe/ aut ꝓpe modū ſimiliter. at vero eſſe ideo
felici vel maxime expetibile eſt: ꝙ ſibiipſi eſſe/ bonū eſſe ſentit. talis enī ſenſus per ſeipm̄ iucundus eſt.
ſentiat ergo et ipm̄ amicū eſſe/ oportet. hoc aūt aliter fieri nō poteſt. ꝙ cū ipo viuēdo/ et verba mentēꝫ
cōmunicando. ſic enī agendo in hominibus viuere dicitur: et non quēadmodū in pecoribus ꝙ eodē in
loco paſcantur. felici igitur: ſtudioſis opus eſt amicis. ¶ Sexta. ſi ipm̄ eſſe per ſe eſt expetibile beato/
cum natura ſibiipſi ſit bonū/ atꝫ iucundū: et eſſe amici ſimile eſt/ ſimiliter ipſi beato natura bonū/ atꝫ
iucundū: et amſcus etiā ex ijs que per ſe expetibilia ſunt beato: ipſi ꝓfecto beato expetibilis eſt amic9.
at quod expetibile eſt beato: vt id ipſi aſſit oportet/ alioquin hac parte mancus/ indigenſꝫ erit beatus.
opus igitur eſt ei qui felix futurus ſit: ſtudioſis amicis.

Vnt ne igitur ꝙplurimi faciendi amici an (vt de hoſpitalitate di= Cap. X. 39
s ctum) concinne fuiſſe videtur.
Hoſpite ne careas: hoſpes neꝫ pluribus eſto.

ſic ⁊ ad amicitiā accōmodabitur: neq̧ ſine amicis eſſe/ neq̧ rurſus nimiū multos habere
40 amicos. ¶ Ad eas igitur amicitias que ſunt ob vtilitatē: et valde id quod dictū eſt ac=
cōmodatum eſſe videbitur. ¶ Multis eni viciſſim ſubminiſtrare: laborioſum eſt/ neq̧
ad hoc agendū facultates ipſe ſufficiunt: plures igitur ijs qui ſunt ad facultates ꝓprias
ſatis: ſupuacanei ſunt/ atq̧ ad bene viuendum impedimento. non ergo opus eſt ipſis. ij
41 quoq̧ qui cōparantur vb voluptatē: ſufficiunt pauci/ vt in epulis condimentum. ¶ At
ſunt ne ſtudioſi plurimi cōparandi: An et multitudinis amicorū eſt quidam numerus:
perinde ac ciuitatis. Nec enim decem ex hoibus/ ciuitas cōſtare poteſt: nec etiam eſt ex
centum milibus adhuc ciuitas. ſed quātitas non eſt forſitan vna quedam determinata.
ſed omnis ea que eſt media inter quaſdam multitudines definitas. et amicorū igit̄ mul=
titudo quedam eſt definita. ¶ Atq̧ ij fortaſſe ſunt plurimi: cum quibus quiſpiā viuere
42 poteſt/ hoc eni ad amicitiā pertinere maxime videbatur. ¶ Fieri aūt non poſſe vt vna cū
multis quiſpiā viuat. ſeq̧ mltis ipertiat: nō eſt obſcurū ¶ Preterea illos etiā int̄ ſeſe ami=
cos eſſe oportet/ ſi ſimul omnes victuri ſunt: hoc autē difficile eſt in multis. ¶ Eſt etiam
perdifficile/ gaudere familiariter cū multis/ atq̧ dolere. ꝯcurrere eni hec ſimul poſſunt:
cum vno inquā dolere/ et cū altero gaudere. ¶ Forſitā igitur bene eſt nō querere ꝗ̄ plu=
rimos amicos habere: ſed quot ad cōmunē vitā habendā ſufficiunt. ¶ Neq̧ eni poſſe
videtur: multis vehemēter amicū eſſe. Quapropter neq̧ adamare plures. exuperatio
eni quedam amicitie eſt. hoc autem eſt ad vnū. Et vehemēter igitur amare/ ad paucos
erit: hoc et in ipſis rebus ita ſe habere videtur. amicitia namq̧ ſodalitia/ non fiunt multi
43 amici. et que fama celebrantur inter duos fuiſſe dicuntur. ¶ Qui vero multos amicos
habent: et oibus ſeſe familiariter offerūt: ij nemini amici eſſe videtur/ niſi ciuiliter: quos
et placidos appellant. fit igitur vt ciuiliter multis ſit quiſpiā amicus. etiam ſi non ſit pla=
cidus/ ſed vere vir probus. ſed ob virtutē et ſeipſos amicitia: nō eſt ad multos. amabile
autem eſt: et paucos inuenire tales.
¶ Decimi capitis note. ¶ Myrias myriados/ decem milia. et ita vſus eſt Argyropilus. Leonardus
autē videtur vſus pro cētum milibus. ¶ Ad paucos: quia ad duos qui ſe vehemēter reciproce amāt.
¶ Decimū cap. duabus queſtionibus/ et tribus cōcluſionibus partitū eſt.
39 Decimi Capitis cōmentarius ad litterā ¶ Prima queſtio. An ꝗ̄ plurimi ſibi cōciliandi ſunt ami=
ci: an potius pauci/ quēadmodū et de hoſpitalitate id quoq̧ eleganter dictū eſt.
Hoſpite ne careas: hoſpes neq̧ pluribus eſto:
Id videlicet ad amicitiā accōmodando: vt neq̧ ſine amicis ſimus/ neq̧ rurſus nimiū multos habea=
40 mus amicos. ¶ Prima cōcluſio. Ad eas amicitias que ob vtilitatē/ aut voluptatē cōparātur: id recte
accōmodatū iri videtur: neq̧ in hiſce amicitijs/ cōpluribus opus eſſe amicis. Nā in amicitijs ob vtili=
tatem multis viciſſim ſubminiſtrare laborioſum eſt: neq̧ ad id agendū facultates ipſe ſuppetunt. plu=
res igitur ea amicoꝝ copia/ que ad proprias facultates ſatis eſt: ſupuacanei ſunt/ atq̧ ad bene viuen=
dum plurimo ſunt impedimento. non igitur opus eſt illis. et ij amici qui cōparantur ob voluptatem/
ſufficiunt pauci: perinde atq̧ in epulis condiendis pauca ſatis ſunt ad condimentū. non igitur ad eas
41 amicitias que ob vtilitatē/ aut voluptatē cōparātur: ꝗ̄ plurimis opus eſt amicis. ¶ Secūda queſtio.
An in amicitia ſtudioſa plurimi cōparādi ſint amici: videt̄ ita eſſe. ¶ Primo. qꝛ hmōi amicorū mul=
titudo: vt multitudo ciuitatis eſſe videtur/ ſed ex decē homibus ciuitas non cōflatur/ neq̧ rurſum con=
flatur ciuitas ex centū milibus. neq̧ forte ciuitatis quantitas: quanta ſcilicet eſſe debeat/ vna eſt/ neq̧
determinata. ſed omnis ciuitas ea eſt multitudo: que eſt īter quaſdā multitudines determinatas. igit̄
et amicorū multitudo quedā eſt: hoc pacto determinata. ¶ Secundo. fieri poteſt vt ij ſint plurimi: cū
quibus quiſpiam viuere poteſt. at hoc ad amicitiam vel maxime pertinere videtur. cōtingit igitur in
42 amicitia etiam ſtudioſa: plurimos ſibi cōparare amicos. ¶ Secunda concluſio. In amicitia ſtudioſa
haud plures cōparandi ſunt amici. ¶ Primo. quia haudquaꝗ̄ obſcurū eſt fieri nō poſſe vt vna/ pari=
terq̧ cū multis quiſpiam viuat: ſeq̧ multis totū impertiat. in ſtudioſa igitur amicitia: nō complures
cōparandi ſunt amici ¶ Secundo. ſi cōplures eidem cōparandi ſunt amici: oportet illos inter ſeſe eſſe
amicos ſi ſimul cōuicturi ſint. atqui in cōpluribus id reperiri: admodū difficile eſt. ¶ Tertio. ꝑdiffi=
cile eſt cōgaudere familiariter multis/ multiſq̧ cōdolere: quinimo hec ſimul cōcurrere poſſint ſi mul=
tos admittas amicos: vt cū vno dolendū ſit/ cū altero vero gaudendū. non videtur igitur in amicitia
ſtudioſa: multis opus eſſe amicis ¶ Quarto. quia bonū/ expediensq̧ videtur non querere ꝗ̄ plurimos
amicos habere: ſed quot ad cōmunē vitam degendā ſufficiūt. ¶ Quinto. quia poſſibile nō videtur vt
vnus/ ideō q̧ multis vehemēter amicꝰ ſit. et hinc quoq̧ ſimili pacto euenit vt in re amatoria haudquaꝗ̄
vnus vehementer plures adamare poſſit. at amicitia in quadam exuperatione/ vehementiaq̧ eſt. hec
autem eſt ad vnum. igitur vehementer amare/ et amicitia ad paucos erit/ et nequaꝗ̄ ad multos et re=
uera ſic et a parte rei experientia compertum eſt. nam amicitia ſodalitia non fiunt multi vehementer
amici. ſed eiuſce amicitie quas fame celebritas reddit inſigniores: continue inter duos fuiſſe memo=
rantur. vt inter Theſeum et Pyrithoum/ inter Eurialum et Niſum/ inter Achillem et Patroclum/
inter Agamēnoniū Oreſtem et Pyladem/ inter Pythiam et Damonem. non a ratione igitur alienum

esse videtur:q in amicitia studiosa non multi querantur amici. ¶ Tertia cōclo. Amicitia ciuili com- 43
plures licet/ et decet habere amicos. Nam qui multos amicos habent/ et omibus sese familiariter offe-
runt:ij eorū nemini amici esse videntur nisi ciuiliter:quos quidem ciuiles amicos/ placidos appellare
solent. fit igitur vt multis quispiam ciuiliter sit amicus: qui͂s etiā multis placidus nō esset/ dū modo
plane vir bonus esset. Sed amicitia que est ob virtutē/ et ob seipsos: ad multos non est. sed amabile est/
remq͂ bene agi putandū est: paucos etiā reperire tales.

Utra in fortuna magis opus est amicis: vtrū in pspera an i aduer- Cap. XI. 44
a sa? ¶ In vtraq͂ nāq͂ querūtur. Nam et qui fortunā habent aduersam: indigēt 45
ope. et qui sunt in rerū prosperitate eorū indigent quibuscū viuēt: et in quos be-
neficia cōferent. volunt enī largiri/ beneficiaq͂ cōferre ¶ Amicos igitur habere necessa-
rium quidem est magis. in aduersa fortuna. Quapropter hic vtilibus amicis est opus: 46
honestius autem est/ i prosperitate fortune. iccirco et bonos querūt. in hos enī beneficia
conferre/ atq͂ cum his vna degere magis est expetibile. ¶ Est enī et ipsa presentia ami- 47
corum iucunda in vtraq͂ fortuna/ nā leuantur ipsi dolentes cū dolentibus ipsis amicis.
Quapropter et dubitauerit quispiā: si doloris vt oneris amici participes fiunt. An hoc
quidē nō fit: ipsorū aūt presentia cū sit iucunda/ cōdolendiq͂ sensus: minuit ipm dolorē?
Uerum si ob hec/ aut ob aliquid aliud leuantur: missum faciamus. id quod dictum est
euenire sane videtur. ipsorū autem presentia immixta quedam esse videtur. Nam aspi-
cere quidē amicos iucundū est: presertim ei qui calamitatibus premitur fertq͂ presidiū
aliquod aduersus dolores. Cōsolationē enī ipse amicus et aspectu/ et verbis afferre po-
test: modo sit dexter. scit namq͂ mores: ex quibus gaudet atq͂ dolet. ¶ At sentire suas
ob erūnas dolere amicum: affert dolorem. Nam omnes fugiunt se causam doloris esse
amicis. quapropter viriles quidē natura cauent: ne amici secū cōdoleant. et si non exu-
perent indolentia: dolorem quo illi afficiuntur non ferunt. atq͂ omino simul plorantes/
merentesq͂ non admittūt: quia nec ipsi sunt propensi ad luctus. Mulier cule vero et hu-
iuscemodi viri/ gaudent ijs qui vna cū ipsis gemūt. et amant eos tanq͂ amicos et cōdo-
lentes. oportet aūt omnibus in rebus prestabiliorem imitari. At amicorū prosperis in
rebus presentia et voluptatē affert omni in actu/ et cogitatione delectat: q in ipsius bo-
nis letantur. ¶ Quapropter videbitur oportere in prosperitatibus quidem prompte 48
vocare amicos. est enī honestū beneficū esse. In aduersitatibus autem pigre. minime
namq͂ facere participes malorū ipsos oportet. Unde et illud dicitur.
Sat est grauis/ tristisq͂/ sine me fors premat.
Maxime tamen vocandi sunt tunc amici: cū parua suscepta molestia/ multū prodesse
possunt. cōtra autem fortasse cōgruum est: ad calamitosos quidem ire non vocatum et
prompte. est enī amici beneficia cōferre: presertim in eos qui indigent/ et anteaq͂ illi re-
quirāt. vtrisq͂ nāq͂ honestius/ atq͂ iucūdius est. Ad fortunatos autē prompte quidem
accedere ad operandū vna cū illis. Est enī ad hec opus amicis: lente aūt pro beneficijs
consequendis non est enim honestū vtilitatis sue causa properare. Cauenda autem est
forsitan opinio iniucunditatis in repellendo: accidit enī nonnūq͂. presentia igit amico-
rum in vniuersis expetibilis esse videtur.

Aristoteles ¶ Undecimi capitis note. ¶ Aristoteles virile nō putat: mulierculaꝝ more lachrimas fundere/ plā-
Dominus gere/ et eiulari: neq͂ virile est. virilibus tamen pietas inuenit lachrimas. vt fleuit dominus super Hie-
Hierusalem rusalem/ fleuit super Lazarum cum eum fetentem reuocauit ad vitam. et visus est lachrimari sepe/ ri-
Lazarus dere nunq͂. lachrime enim plerūq͂ sunt magne hūanitatis signū/ et ee presertim que ex pietate pdeunt.
¶ Undecimū cap. vna questione/ duabus cōclusionibus/ et duobus correlarijs partitū est.
Undecimi capitis cōmentarius ad litterā. ¶ Questio. In qua fortuna pspera scz/ an aduersa ma- 44
gis opus est amicis. ¶ Prima cōclo. In vtraq͂ fortuna parandi sunt amici. Nā qui durā/ aduersāq͂ 45
experiūtur fortunā: amicorū indigent ope. et quos rerū prosperitas: ad rerū culmē euehit: ijs indigēt
amicis cū quibus viuāt/ et in quos bnficia cōferant. volūt enī elargiri/ beneficiaq͂ cōferre. ¶ Primū 46
correlariū. Quo fit vt in aduersa fortuna amicos habere magis necessariū sit: in secundis aūt rebus
honestius. nā in rebus aduersis vtilibus amicis opus est/ in rerū aūt psperitate/ boni querūtur amici.
nam in hos beneficia cōferre/ atq͂ vna cū his degere: magis expetibile est. ¶ Secunda cōclusio. Pre- 47
sentia amicorū in vtraq͂ fortuna: cū aduersa/ tū secunda iucunda est. Nam in aduersa fortuna: leuan-
tur ipsi dolentes/ cū dolentibus amicis. et pinde queri solet: an amici doloris (vt portandi oneris) pti-
cipes fiant: cum alter alterū alleuiat: an id quidē non hoc modo fiat/ sed quoniā ipsorū presentia cū sit
iucunda/ ipseq͂ cōdolendi sensus: iminuit dolorem. veꝝ impresentiarū an ob hec que allata sunt/ an ob
aliud quicq͂ alleuientur: missum faciamus: tametsi ob idipm quod dictū est rationabiliter id euenire
videatur. nam ipsorum presentia lugubribus rebus imixta: causa alleuiationis esse videtur. aspicere
enim amicos iucundum est/ presertim ei qui calamitatibus premitur/ fertq͂ presentia aliquod aduer-

sus dolores ꝑsidiū. adde ꝙ cōsolationē ipse amic⁹: et aspectu/ et ṽbis afferre potest mō affabilis sit/ atq; dexter. scit eni amicus/ amici mores: ex quibus gaudet/ doletq;. ¶ Attamen viriles natura/ cauent ne amici secum cōdoleant. at muliercule/ molliculiq; viri: id affectāt. Nam sentire suas ob erūnas dolere amicū dolorem affert. fugiunt eni omnes/ se causā doloris esse amicis. qui igitur viriles sunt cauent: ne sui gratia videant amicos dolentes. et si non exuperent in dolore: dolorē quo amici afficiūtur nō ferunt ¶ Secūdo. viriles secū omino plorātes/ merentesq; non admittūt. quia nec ipi quidē sunt ad luctus/ merorēq; ꝓpēsiores. at muliercule/ et mulierosi viri gaudēt iis qui vna secū gemūt/ hosq; amāt tanq̄ amicos/ et cōdolētes. verū opeprecū magis est omibus in rebus prestabiliorē imitari/ ipmq; virilem. et prosperis in rebus amicorum presentia in omni actu/ et cogitatione voluptatē affert/ ac dele-

48 ctat: ꝙ amici in eius ꝓsperitatibus letantur. ¶ Secundū correlariū. Quo videtur oportere in prosperitatibus prompte vocare amicos/ in aduersitatibus autem tarde. ꝙ arridente fortuna honestum est beneficum esse: et duris prementibus casibus/ minime decet amicos malorū participes efficere: vnde et recte id dicitur.

Sat est grauis/ tristisq;: sine me fors premat.

Verūenimuero tum maxime vocādi sunt amici: cū parua suscepta molestia plurimū ꝓdesse possūt. Cōtra aūt forte cōgruū est amicū ad calamitosos ire non vocatū: et prompte quidē. nā amici est beneficia cōferre/ et presertim in eos qui indigent: et anteaq̄ illi requirant. id eni vtrisq; honestius/ atq; iucundius est. et ad fortunatos identidē prōpte accedendū est: ad vna cū illis agēdū. est eni magnis in ꝓsperitatibus opus amicis. sed lente pro beneficijs cōsequendis ire decet. nā non satis honestū est: sue vtilitatis causa/ ad amicos properare. cauenda etiam hac in re est opinio iniucūditatis: aut ob molestiā/ aut ob repulsam: accidit eni nōnunq̄. effectum igitur est vel per q̄ manifestum: presentiā amicorum in cunctis fortunis expetibilē/ atq; iucundā esse.

49 T est ne: vt adamātib⁹ amabilissimū est ipse aspect⁹/ magisq; hūc Cap. XII. sensum q̄ ceteros expetūt: propterea ꝙ per hunc maxime est/ atq; oritur amor/ sic et amicis maxime expetibile cōuersari/ simulq; viuere? Amicitia nāq; cōmunicatio est. ¶ Et vt ad seipsum quisq;: sic sese habet et ad amicū. sensus autem vnicuiq; circa seipsum est expetibilis. et circa igitur amicū. ¶ At operatio ipsis in simul viuendo fit. Quare nō immerito viuere simul affectant. ¶ Atq; quod tādem est singulis esse/ vel gratia cuius viuere expetunt: in eo cum amicis versari/ degereq; volunt. Quocirca alij cōpotant/ alij talorū ludo simul incūbunt. alij simul sese exercēt: et vna venātur aut philosophantur/ singuli totos dies id simul agentes quod maxime amant. ¶ Viuere enim simul cū amicis volentes/ hec faciunt: et ea cū his cōmunicant/ quibuscū vna viuere ex-

50 petunt: que maximū ipos in vita delectant. ¶ Fit igitur amicitia quidē improborū flagitiosa. Coicant eni praua/ suntq; instabiles: et peiores etiā fiunt moribus/ similes euadentes. Proborū aūt proba cōgressionibus suscipiens incrementa. Videntur etiā tales et prestabiliores euadere/ tam agendo q̄ se mutuo emendando. eliciunt enim ex sese mutuo ea que placent. vnde illud dicitur recte.

Disces ex studiosis nimirū optima semper.

Sed hactenus de amicitia. Deinceps de voluptate dicamus.

¶ Duodecimi capitis note. Q; vitanda sit prauorū cōsuetudo/ ac amicitia a Satyrico disce.

Dedit hec cōtagio labem
Et dabit in plures. sicut grex totus in agris Iuuenalis
Vnius scabie cadit/ et porrigine porci.
Vuaq; conspecta liuorē ducit ab vua.

Ita mali seipsos inficiūt et abinuicem viuendi labem cōtrahunt/ prauāq; vite cōsuetudinē.

¶ Duodecimū cap. duabus cōclusionibus partitū est.

49 Duodecimi capitis cōmentarius ad litterā. ¶ Prima ꝯclusio. Amicorū ꝑcipuū munus/ atq; officium est: vna cōuersari/ simulq; viuere. ¶ Primo. quia vt in adamantibus suauissimū est videre/ et vt hunc sensum magis q̄ ceteros expetunt: ob idipsum ꝙ amor per ipm/ et existit/ et oritur: ita et amicis conuersari/ simulq; viuere expetibile videtur. nam amicitia quedam communicatio est. ¶ Secundo. vt quisq; ad seipsum: sic sese habet et ad amicū. at sensus circa seipsū vnicuiq; est expetibile. igitur et circa amicū. ¶ Tertio. Amicitie operatio ipsis fit amicis: simul cōuiuendo. nō igitur imerito: simul ipsi viuere affectant. ¶ Quarto. quod tandē singulis gratissimū est esse/ et gratia cuius viuere expetunt in eo ipsi cū amicis versari/ degereq; volunt. quocirca alij cōpotant/ alij tesserulas iactant/ alij simul exercentur/ alij simul venantur/ aut philosophant: singuli in ijs totos dies exigētes: que sibi gratissima sunt in vita. viuere eni simul cū amicis volentes: hec faciūt. et ea que eos in vita maxime dele-

50 ctant cū ijs cōmunicāt: cū quibus vna viuere volunt/ ac expetunt. ¶ Secūda cōclusio. Amicitia improborū flagitiosa est: proborū aūt proba. Nam improbi cōmunicāt praua/ nullā stabilitatē/ firmamentumq; habentes/ euaduntq; deteriores: ꝙ mutua cōsuetudine reddant similiores. at proborū amicitia: ipsis cōgressionibus incrementa sunt. quinimo et tales etiā: cū agendo/ tū se mutuo emendando/ euadunt prestabiliores. eliciūt enim ex sese mutuo ea ipa que placent/ et ex quibus placere possunt. vnde et illud a bonis quidem bona. Sed de amicitia hactenus dictum sit abūde; nunc aūt ad determinandū de voluptate transeundū est. Noni Ethicorū Aristotelis Finis.

Ost hec sequitur forsitan vt de voluptate dicamus. ¶ Maxime Cap. I. 1
nãq; voluptas nostro generi familiaris esse videtur. Quapropter erudiũt
p iuuenes: gubernantes ipsos voluptate: atq; dolore. ¶ Videtur aũt ad con=
sequendã moris virtutẽ maximũ esse: gaudere ijs quibus oportet/ et odisse
ea que oportet. comitantur eni hec tota in vita/ momentũ/ et vim ad virtutẽ
habentia/ felicẽq; vitã. nã eligunt quidẽ ea que voluptate afficiũt: fugiũt aũt ea/ que do=
lorem efficiunt. ¶ Talia vero minime pretermittẽda esse videntur. presertim cũ magna
de ipsis sit cõtrouersia. Quidã eni summũ bonũ voluptatẽ esse dicunt. quidã cõtra ve=
hementer prauũ. partim forsitan et credentes sic esse/ partim putantes ad vitã nostram
melius esse voluptatem ostendere prauam esse: etsi talis non est. plerinq; eni ꝓpensiores
sunt ad ipam: et voluptatibus inseruiunt. Quãobrem ad ꝯtrariũ ipos ducere oportere 2
dicũt: sic eni ad ipm mediũ tandẽ peruenient. ¶ Fortasse aũt hoc nõ bene dicit. Sermo=
nes eni qui de affectibus fiunt/ et actibus: minus credũtur q̃ opera. Cũ igitur ab ijs dis=
crepant que sensu percipiũtur: tũ spreti veritatẽ etiã ipam interimũt. qui nãq; volupta=
tem vituperat: is si eam visus nõnunq̃ fuerit affectare: ad ipam inclinari videtur vt talẽ
oẽm. distinguere nãq; nõ est ipius multitudinis iperite. Sermones igitur veri/ non solũ
ad sciendũ: sed ad viuendũ etiam perutiles esse videntur. credũtur eni cũ sunt operibus
consentanei. Quapropt̃ hortãtur eos qui ipsos intelligũt: ad ita viuẽdũ/ vt ipi definiũt
sed de his hactenus. Nunc ea que de voluptate dicta sunt referamus.

Dominus ¶ Primi capitis note. ¶ Domin⁹ in euãgelio scribas/ et phariseos arguit: q vnũ facerent/ et aliud
Scribe docerent. que dicũt iquit facite: que aũt faciũt nolite facere. et vita in humanis: plusq̃ verba predicat.
Pharisei cũ eni vita et verba in morũ harmonia cõsonant. deus (qui ipa veritas est) in illis habitat. quod Rufi=
Rufinus nus Aquileiensis de philosopho dialectico in cõcilio Niceno ad fidei rectitudinem cõuerso cõprobat.
p. dialectic⁹ Cum eni nullis argumentorũ circuitibus/ a gẽtilicio errore retrahi valeret: vbi quidã simplex homo
captionũ ignarus/ senex/ solitudinis accola/ verbi nõ auditor sed factor: paucula (que deus ispirabat)
disseruisset: manus victas non diutius reluctatus dedit philosophus/ sacro lauacro protinus regene=
ratus. Adiecitq; donec verbis mecũ gesta res est: verba verbis opposui: et que dicebãtur dicendi arte
subuerti/ vbi vero pro verbo virtus ex ore dicẽtis ꝓcessit: nõ potuerũt resistere verba virtuti. vides quo
pacto vite virtus predicat: et simplicitatẽ/ sapientũ eloquentia ad vitã esse efficaciorẽ. Quapropter ex
agendorũ libris studendũ est nõ dicere: sed potius operari: debent eni bona opera: bonos semꝑ preire
sermones/ que vbi cõiuncta sunt/ vita verax plusq̃ verba quecũq; instruit/ illiq; peramplius creditur.
¶ Primũ cap. duabus cõclusionibus partitũ est.

Primi Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Post ea que determiata sunt: cõsequẽs 3
de voluptate determinatio/ cõsentanea esse videtur ¶ Primo. q2 maxime voluptas hominibus addi=
cta/ peculiarisq; esse videtur. et hinc quoq; iuuenes erudiunt: eos voluptate/ atq; dolore formantes.
¶ Secũdo. q2 maximũ esse videtur ad morũ virtutes cõsequẽdas: ijs gaudere quibus oportet/ et ea iti=
dem odio habere que oportet. gaudere eni/ et odio habere per totã vitã se diffundũt: ad felicitatẽ/ bea=
tamq; vitam pondus/ potestatẽ habentia. nã tota in vita ea eligunt que voluptate afficiũt: fugiũt aũt
ea que dolorem efficiunt. igitur sequens de voluptate determinatio: videtur cõsentanea. ¶ Tertio. de
voluptate/ et dolore minime determinatio omittenda esse videtur / ob id vel maxime q de ipis magna
agitatur cõtrouersia. nã quidã astruũt voluptatẽ summũ esse bonũ: quidã ecõtra/ grande esse admodũ
malũ: primis forte credentibus re vera sic esse: secundis vero arbitrantibus ad nostrã vitã satius esse
ostendere voluptatẽ prauã esse/ etsi praua nõ sit: q plerinq; ꝓpensiores ad ipm ferũtur/ ipisq; voluptati=
bus inseruiũt. ⁊ proinde ad cõtrariũ ipos perducere salubre ducunt: sic eni ad ipm mediũ tandem per=
uẽturos. ¶ Secũda cõclusio. Minime ei incũbit qui voluptatẽ bonã esse sentit/ eam ostendere prauam/ 4
eamq; verbis insectari. Nã sermones qui de affectibus/ actibusq; humanis fiunt: minus q̃ opera ipsa
credũtur. cũ ergo verbis discrepãt/ ab ijs que sensu prosequi percipiũtur: tũ spreti/ veritatẽ etiã ipam
infirmant/ atq; interimũt. nã qui voluptatẽ vituperat si quãdo eã affectare deprehendat̃: ad ipam/ imo
ad oẽm voluptatẽ inclinari videbitur: distinguere eni nõ est ipsius iperite multitudinis: videtur itaq;
sermones veri/ ipsiq; vite respondẽtes/ nõ modo ad sciendũ/ verũ etiã ad viuendũ esse vel vtilissimi. cre=
duntur eni tũ sermones cũ ipi sunt operibus cõsentanei. qua in re eos hortant̃ veraces: qui eorũ vitam
intelligũt ad ita viuendũ vt ipsi verbis definiunt. sed de his hactenus: nunc ergo que de voluptate ab
alijs dicta sunt/ adducere videbitur oportunum. 5

Udoxus itaq; voluptatẽ ex eo summũ bonũ esse putabat: quia cer= Cap. II.
e nebat vniuersa ipam affectare: et que rationẽ habent/ ⁊ que expertia sunt eiusdẽ.
atq; in cũctis quod est expetibile/ bonũ esse: ⁊ quod maximũ est expetibile/ opti=
mum esse. vniuersa vero ad idẽ ferri declarat: omibus illud optimũ esse. Unũquodq;
eni id quod est sibi bonũ inuenire dicebat: queadmodũ et alimentũ. Quod igitur vni=
uersis est bonũ: quodq; cũcta affectant id esse summũ bonũ aiebat: huius aũt viri rõnes
ob moris magis virtutẽ; q̃ propter seipsas credebãtur. valde eni videbatur esse mode=

stus.non igitur vt voluptatis amicus hec dicere videbatur.sed quia vere res ita se ha-
bent. ¶Nõ minus aũt hoc manifestũ esse cẽsebat/et ex cõtrario. Dolorẽ eni etiam dice
bat fugiẽdũ p se oibꝰ esse.itaq ꝯtrariũ expetibile esse sili modo.maxime aũt id expetibi
le eẽ:qđ nõ ob aliud/neq cuiusq̃ expetimꝰ gratia.atq tale ipsã esse sine ꝯtrouersia volu-
ptatẽ:neminẽ eni interrogas/cuiusnã gratia capiat voluptatẽ:ꝓpterea qđ p seipsã expe
tibilis est ipsa voluptas/facereq ipsã qđuis bonũ expetibile magis/si illi addat. vt iu-
stas operatiões/tẽperatasue.et incremẽta suscipere bonũ ipsũ seipso. ¶Videt aũt hec
ratio voluptatẽ ostẽdere bonũ esse:et nõ magis q̃ aliud bonũ. Oẽ eni bonũ expetibiliꝰ
est cũ alio bono/q̃ solũ. Tali itaq ratione et Plato tollit voluptatẽ summũ esse bonum.
Vitã eni iucundã cum prudẽtia dicit expetibiliorẽ esse q̃ si sit sola. quod si mixtũ est ꝑ-
stabilius:voluptatẽ summũ bonũ non esse.nullo eni addito:summũ bonũ se expetibili
4 us fieri. ¶Constat autẽ nec aliud quicquã summũ esse bonũ:quod cum eorũ aliquo q̃
sunt per se bona/expetibilius fit. quid igitur est tale:cuius et nos participes sumꝰ? nam
5 tale queritur bonũ. ¶Qui vero negant bonũ id esse quod oia appetunt:ij nichil omni-
no dicunt. Quod enim vniuersis videtur:id esse dicimus.qui autem fidem hanc tollit:
non multo credibiliora dicet. ¶Nam si ea solũ que mente carent ipsam appeterent: eẽt
aliquid quod dicit:sin vero et ea que prudentiã habent ipsã affectant:qui fit/vt aliquid
dicant? Fortasse autẽ et in prauis est aliquod naturale bonũ prestabiliꝰ q̃ ipsa p se sunt:
6 quod propriũ appetit bonũ. ¶Nõ videt etiã et de ꝯtrario recte dici. Inquiũt eni: non
si dolor sit malũ/voluptatẽ continuo bonũ esse.aduersat enim et malum malo: et ambo
ei quod neutrum est.atq hec non male dicunt:non tamen vere in ijs que sunt dicta. Si
enim ambo essẽt mala:oporteret et fugienda vtraq esse.sin neutra:neutrũ/aut similiter
nunc vero illum quidẽ fugere vt malum/hanc autẽ expetere tanq̃ bonum videntur. sic
igitur et opponuntur.

¶Secundi capitis note. ¶Eudoxꝰ Gnidiꝰ auditor fuit Archite partes voluptatis sũmũ bonũ eẽ de Eudoxus Architas
fendebat.alioquin multũ modeste vite de quo et superior alio in loco habitꝰ est sermo.
¶Secundũ cap. vna opinione/et tribus cõclusionibus partitum est.
3 Secũdi capitis Cõmẽtariꝰ ad litterã. ¶Opinio Eudoxi Gnidij de voluptate. Eudoxꝰ voluptatẽ
summũ bonũ esse putabat. ¶Primo.inductus hac ratiõe ꝙ cerneret vniuersa voluptatẽ affectantia/
tũ que ratiõis capacia:tum que eiusdẽ sunt expertia.ꝙq cerneret in cũctis quod expetibile est : id bo-
num esse/et quod maxime expetibile:optimũ esse.igitur ꝙ vniuersa ad voluptatẽ feruntur:id declarat/
oibus eam summũ bonũ esse.dicebat eni Eudoxus vnũquodq:id quod sibi bonũ est/particulareq bo
nũ inuenire.quod igit(aiebat) vniuersis bonũ est/quodq affectant oia:ipsũ sũmũ bonũ est.et huius vi
ri sermones magis ob morum eius elegantiã/ac ꝓbitatẽ/q̃ propter se ipsos credebãtur. valde eni vi-
debatur modestꝰ Eudoxꝰ.quare nõ vt amicꝰ voluptatis hec dicere videbat:sed quia ita rem se habere
credidit. ¶Secũdo.quia voluptatẽ summũ bonũ esse non minꝰ ex cõtrario deprehensũ eẽ censebat.do
lorem eni dicebat oibꝰ per se fugiendũ esse.igitur et doloris cõtrariũ/ipamq voluptatẽ omnibus simi
li pacto per se expetibilẽ esse.at vero maxime id expetibile est quod nõ ob aliud quicq̃/neq cuiusq̃ ex-
petimus gratia.tale aũt ipam voluptatẽ sine controuersia esse.neminẽ eni(iquit) interrogas: cuiusnã
gratia capiat voluptatẽ:hanc videlicet ob causam ꝙ per seipsam expetibilis est ipsa voluptas. ¶Ter
tio.dicebat voluptatẽ ipsam quoduis bonũ magis expetibile facere/si illi addatur: vt iustas operatio
nes/temperatasue magis expetibiles.et incrementa suscipere bonum ipsum seipso/ voluptatẽq volu-
ptate. ¶Sed hec Eudoxi ratio flaccida esse videt/et ostendere quidem voluptatẽ bonũ esse:at nõ ma-
gis q̃ aliud quodq bonũ:siquidẽ oẽ bonũ expetibiliꝰ est cũ altero bono/q̃ ipm solũ. Verũ eadẽ ratio-
ne qua innitit Eudoxus:tollit Plato voluptatẽ summũ bonũ esse.inquit eni Plato: vitã iucũdã cum
prudentia expetibiliorẽ eẽ/q̃ si sola vita iucũda sit.quod aũt mixtũ/ꝑstabiliꝰ est:summũ bonũ non est.
4 non est igitur voluptas summũ bonũ.nullo eni addito:summũ bonũ se expetibilius fit. ¶Prima cõ-
clusio. Hec Platonis ratio minime sufficiens est. Nam si hec Platonis ratio vera esset:manifestũ id
quoq esset neq vllum quidẽ aliud eẽ summũ bonũ.nã nec aliorũ quicq̃ est: quod cũ aliquo eorũ que ꝑ
se bona sunt/expetibilius non sit.quid igitur aliud summũ bonũ esset:cuius et nos in hac vita partici
5 pes esse possemus? nam tale queritur bonũ. ¶Secũda cõclusio. Neq quidẽ prime ratiõi Eudoxi satis
faciunt:qui negant id bonũ esse/quod oia appetunt.eteni nichil quod cõducat: omnino dicere vident.
¶Primo.quia quod omnibꝰ esse videt/id esse dicimus:et qui hanc fidem tollit:non multo credibilio-
ra dicet. videtur autem omnibus voluptas bonum esse: voluptas igitur bonum est. ¶Secundo.quo-
niam si ea solum que mente capta sunt: voluptatem appeterent/aliquid forte dicere viderentur.at vero
si et ea que prudentia predita sunt: voluptatem affectant/qui fit vt aliquid dicant? Et si eam praui ap-
petunt:nichil inde efficitur ipsam malam esse.nam fortasse et ĩ prauis est aliquod naturale bonũ/ pre-
6 stabilius ijs ipsis que per se bona dicuntur:quod proprium appetit bonum ¶Tertia conclusio. Neq
sufficientem rationi que sumebatur a contrario adhibuere responsionem. Soluunt enim dicentes non
continuo fieri:si dolor malum est/ voluptatem bonum esse.nam aduersatur et malũ malo:et ambo ma-
la ei quod neutrum est/ ipsi scilicet medio.neq hec quidem male ipsi dicunt:non tamen vere ad propo-

situm/et in iis que dicta sunt. nam ambo et dolor et voluptas mala nō sūt. si enī ambo mala esset: oporteret et ambo fugienda esse. et si neutra mala: neutrum fugiendum. aut si alterū/eodem iure et alterum at vero nunc constat eos dolorē fugere vt malum: voluptatem autem petere velut bonū. sic ergo et adinuicem opponunt/ vt videlicet malum bono: non autē vt malum malo. non igitur satis apte illam Eudoxi diluebant rationem.

Qui neqꝫ si voluptas non est qualitas: ꝓpter hoc bonū nō est Cap. III. 7

a ¶ Neqꝫ enim operatiōes virtutis sunt qualitates: neqꝫ felicitas ipsa. ¶ Dicant 8
etiam bonū quidē ipsū definitū esse. voluptatē vero indefinitū: quia suscipit intensionē/remissionēue. ¶ Si igitur ex eo quia magis voluptas/minusue capitur hoc iudicant: erit idem, et circa iustitiā/ceterasqꝫ omnis virtutes: quibus manifeste dicunt magis/minusue tales eos esse/qui ipsas habent. nam magis sunt iusti/forteſue. et fit: vt et iuste agat/ac tēperāte magis et minus. ¶ Sin in voluptatibus hoc inquiunt esse: videant ne fortasse non dicant causam: si voluptatū alie sint non mixte/alie immixte. Quid autē ꝓhibet vt sanitas que definita est/magis est atqꝫ minus: sic et voluptates esse? Nō enim eadē in cūctis est temperatio: nec vna quedā semper est in eodē. Sed cū remittitur permanet vsqꝫ ad aliquē terminū: et differt ex eo quia magis est atqꝫ minꝰ. tale igitur et in voluptate esse potest. ¶ Preterea summū quidē bonū perfectum esse: motiōes aūt et 9
generationes iperfectas esse ponentes: voluptatē motionē esse/generationēue ostēdere enitunt. ¶ Sed nō dicere bene vident. nō est enī motus. omni nāqꝫ motui ꝓpriū eē videt celeritas tarditasue/et si non per seipsū: vt motui ipsius mūdi ad aliud. at neutrū horū cōpetit voluptati. Fit enī vt aliqs cito sit constitutus in voluptate: quēadmodum et in ira. vt velociter autē delectet/nō fit: neqꝫ ad aliū. sed fit vt velociter ambulet/ et accrescat/et oīa id genus. Fit igitur vt celeriter atqꝫ tarde quispiā ad voluptatē mutetur. at non fit/vt hac ipsa celeriter operetur: id est delectet. ¶ Generatio vero quonā fuerit modo? Etenī non ex quouis fieri quoduis: sed ex quo fit in id dissolui videt. et cuiꝰ generatio esset voluptas: eius esset corruptio dolor. ¶ Dicūt autem dolorem quidem indigentiā eius esse quod est secundū naturā: voluptatem vero repletionē. hi autē affectꝰ 10
corporis sunt. si igitur voluptas repletio eius est quod est secūdū naturā: id et voluptate afficit/in quo est repletio. corpꝰ ergo capit voluptatē. At non videt. non est ergo voluptas repletio. sed dū fit repletio voluptate qspiā afficitur/et dū secatur dolet. ¶ Opinio autem hec ex doloribus circa alimentū/et voluptatibus: orta fuisse videt. Nam indigentes facti et antea affecti dolore/repletione capimus voluptatem. Hoc autem non circa omnes accidit voluptates. nam sine dolore sunt et ipse mathematice voluptates/ et que per olfactum et auditum fiunt ac visum: et spes complures/item et recordatiōes voluptate afficiunt. Cuius igitur he generationes erunt? nullius enim rei fuerunt indigentie cuius repletio fuerit. ¶ At eos autem qui proferunt voluptates eas que sunt obscene/ac improbe: dicere quispiam potest ea que tales afferunt voluptates non esse iucunda. Non enim si praue dispositis sunt iucunda: putandū est et iucūda simpliciter esse/nisi illis. quemadmodum neqꝫ salubria aut dulcia/aut amara que egrotantibꝰ: aut alba que lippis videntur. ¶ Vel hoc modo dicatur. Voluptates expetibiles quidem esse/non tamen ab illis. quemadmodum et diuitem esse expetibile quidem est: at non ex patrie proditione. et sanum esse: at non quodcunqꝫ edēdo. An voluptates differunt specie? Diuerse nāqꝫ sunt que ab honestis rebus et que a turpibus prodeunt. et non fit: vt quisquā iusti capiat voluptatem: si non sit iustus aut musici si non sit musicus/ et in ceteris simili modo. ¶ Ostendere autem videtur et ipse amicꝰ: cum sit ab adulatore diuersus non esse voluptatem bonum: aut specie voluptates differre. hic enim ad bonum: ille ob voluptatē congredi videt. et ille quidē vituperat/hūc aūt laudāt: vt ad diuersum congredientē. ¶ Nemo preterea expetet ita viuere vt mentē habens ꝑ vitā pueri/ iis ex rebus capiat voluptatē quibus pueri maxime delectantur vt putant: aut gaudere/ turpissimum quid faciendo nullū vnqꝫ susceepturꝰ dolorē. et cōpluribꝰ indulgeremꝰ rebus: etiā si nullā voluptatē afferrēt. Damus enī operā vt videamus/vt meminerimꝰ/vt sciamus/vt habeamus virtutes. Quod si necessario hec sequatur voluptas: nichil refert. expeteremus enī hec etiam si nulla prorsus ab ipsis ꝓuentura esset voluptas. voluptatem igitur neqꝫ summū bonum esse/neqꝫ expetibilē omnē/et voluptates nōnullas esse ꝑ

se expetibiles/specie differentes:aut ea a quibꝰ ꝓueniũt perspicuũ esse videt. Ea igitur que de voluptate/doloreqꝫ dicuntur satis sint dicta.

¶ Tertij capitis note. ¶ Primũ refellit Aristoteles eos:ꝗ dicũt voluptatẽ nõ esse bonũ quia sit quali-
tas. ¶ Caliditas tandiu mixta dicit:quãdiu natura intensissima non est.nã quãdiu remissa est : tãdiu
videt nõnichil sui cõtrarij habere permixtũ.immixta aũt/et pura caliditas:que simplex est caliditas/
et a sui cõtrarij ɔfusiõe aliena.ita ꝙdiu nõnichil remissũ habet voluptas: videt suo cõtrario ꝑmixta.et
proinde nõ simplex.sed permixta.ea vero cui nichil natũ est aduenire intentiõis/et que absoluta / ma-
ximaqꝫ est/eam dicũt simplicẽ/atqꝫ immixtã. ¶ Et si motꝰ non secundũ seipm velox/vel tardus dicit:
ad aliũ tamẽ eiusdẽ speciei motũ ei cõuenit velocẽ esse/aut tardũ:aut a se prius/et posteriꝰ.nichil enĩ
prohibet in principio motui tarditatẽ inesse:in fine autẽ celeritatẽ. vt in motu secundũ naturã cõuenit
¶ Ut lumen cito fit:non tamen velociter ꝓprie/neqꝫ ad se neqꝫ ad alterũ:ita voluptas cito fit: sed non
velociter/neqꝫ ad se/neqꝫ ad alteꝝ. ¶ Expetibile est sanũ esse:sed nõ ex fornicatiõe/aut adulterio.neqꝫ
ꝗsqꝫ ad hoc egritudine adduci debet: vt debeat fornicariã venerẽ admittere/ꝓ reparanda valitudine.
neqꝫ captꝰ in carcere ad hoc adduci: vt vitã redimat ex patrie ꝓditiõe.est enĩ expetibile:sed nõ hoc mõ.
¶ Tertiũ cap.sex conclusionibus partitum est.
7 Tertij capitis Cõmẽtariꝰ ad litterã ¶ Prima ɔclusio. Minime ostẽdũt si voluptas nõ est qualitas
iccirco bonũ nõ esse. Nã neqꝫ virtutis operatiões sũt qualitas:imo neqꝫ ipa felicitas. attamen hec bo-
8 na sunt.nõ igitur fit si voluptas non est qualitas: vt ea bonum nõ sit. ¶ Secũda ɔclusio. Qꝫ voluptas
magis et minꝰ intensionẽ ac remissionẽ suscipit:ꝙ ideo quid definitũ nõ sit/ꝙ non sit bonũ : minime est
argumentũ. Nã si iudicãt voluptatẽ quid indefinitũ/malũqꝫ esse:quia magis/minusue suscipiat : erit
idẽ circa iustitiã/ceterasqꝫ virtutes oẽs:quibus manifeste dicunt eas habentes magis/ minusue esse:
vt magis iustos/minusue fortes.fit enĩ vt et magis/et minus agatur et iuste/atqꝫ tẽperate. ¶ Secun-
do.si in voluptatibus hoc inquiũt esse vt alie sint mixte/et alie imixte et ꝓinde bonas non esse: videant
ipsi ne parũ causã assignent.nã quid ꝓhibet vt sanitas que bona definitaqꝫ est/mixta sit:magis et mi-
nus suscipiens.non enĩ in cunctis sanitas:eadẽ est cõtẽperatio/nec vna quedã semper est in eodẽ : sed
cũ remittit sanitas vsqꝫ ad aliquẽ terminũ/permanet differẽs prius et posterius:qꝛ magis est atqꝫ mi-
9 nus.ꝗd ꝓhibet ergo et voluptates sic esse?tale itaqꝫ et in voluptate esse potest. ¶ Tertia cõclusio. Pre-
terea non sufficienter ɔtendũt voluptatẽ sũmũ bonũ non esse:ipsam voluptatẽ motionẽ/generationẽqꝫ
esse ostendere nitentes:ꝙ motiones/generationesqꝫ omnes imperfectas esse ponunt. Nam id non recte
dicere videntur.non est enĩ voluptas motus. ¶ Primo quidem.quia omni motui propriũ esse videtur:
celeritas/atqꝫ tarditas:etsi non secundũ seipsũ/sed ad alium.quemadmodũ alicui motui qui ĩ vniuer-
so fit:euenit ad aliũ.sed neqꝫ velocitas/neqꝫ tarditas cõpetit voluptati.fit enĩ plane vt aliquis cito in
voluptate sit constitutus:quemadmodum et in ira.non fit autem proprie vt velociter delectetur : neqꝫ
ad se neqꝫ ad alium:sed fit vt quispiam velociter ambulet/atqꝫ adolescat/et cetera id genus. disponi
tamen tarde/atqꝫ ad voluptatem perferri quispiam potest:at non fit vt ea ipsa celeriter operetur / de-
lecteturqꝫ. ¶ Secundo. Sed quo pacto generatio fuerit voluptas?nam non ex quolibet fit quodlibet.
sed ex suo contrario in quod et dissolui videtur. quare si voluptas esset generatio: eiusdem dolor esset
10 corruptio.hec autẽ statim absurda deprehendunt. ¶ Quarta cõclusio. Non satis erudite dicere vidẽ-
tur:dolorem indigentiã repletionis esse/que est secundum naturam:voluptatem autem eam ipsam es-
se secundum naturã repletionem. ¶ Primo.quia repletio secundũ naturam/et repletionis indigẽtia:
passiones corporee sunt.si igitur voluptas repletio est eius quod est secundum naturam/et id volupta-
tem capit in quo est repletio:corpus ergo ꝙdiu repletio adest/delectatur.id autem non videtur.sed dũ
fit repletio:tunc quispiam voluptate perfunditur.dum autem exhauritur/separat/resoluiturqꝫ quod
replebat:dolet. ¶ Secundo.hec opinio ex doloribus/voluptatibusqꝫ circa alimentũ ortum duxit. nã
inaniores facti/et antea dolore pertentati:ipsa repletione voluptatem capimus.at id non circa omẽs
accidit voluptates.nam sine dolore sunt ipse mathematice voluptates/et que per olfactũ / auditum ac
visum fiunt/et spes complures:item et recordationes voluptate ꝙplurimos afficiunt. sed cuius igit
he generationes/cuius repletiones erunt?nullius enim rei precesserunt indigentie:cuius repletio esse
11 possit. ¶ Quinta cõclusio. Facile responderi potest ijs/qui voluptates obscenas/ improbasqꝫ afferen-
tes: volunt voluptatẽ/malũ esse. ¶ Primo.quispiã dicere potest eas non esse simpliciter voluptates:
neqꝫ ea que tales afferunt voluptates simpliciter esse iucunda:non enim si praue dispositis iucũda sũt:
putandũ iccirco est et iucunda simpliciter esse/nisi illis.sicut neqꝫ esse oportet salubria/aut dulcia/ aut
amara:que egrotantibus talia videntur.aut alba esse:que candidula videntur lippientibus. ¶ Secũ-
do et hoc dicere potest: voluptates quidem similes expetibiles esse/sed non ab illis.quemadmodum di-
uitem esse expetibile quidem est:at non ex patrie proditione.et sanum esse expetibile:sed non quẽcunqꝫ
cibum/et nimia gule indulgentia paratum edendo. ¶ Tertio.forte potest et afferre voluptates prauo-
rum/et studiosorum differre specie:nam diuerse sunt que ab honestis rebus/et que a turpibus prodeũt
neqꝫ enim fit vt quispiam iusti capiat voluptatem:quiidem iustus non sit.neqꝫ musici:si non sit et mu-
12 sicus/et in ceteris simile est. ¶ Sexta conclusio. Nõ omnis voluptas:per se expetibilis est. ¶ Primo
quidem.nam id ostendere videtur ipse amicus/atqꝫ adulator:cum amicus alius sit ab adulatore. nã
amicus ad bonum congreditur/adulator autem ad voluptatem.sed adulator vituperatur: amicũ au-
tem laudamus/velut ad diuersum congredientem.igitur aut quedã voluptas non est bonum/aut alia
specie est ob quam congreditur amicus/ac adulator. ¶ Secundo.nemo expetet ita viuere/ vt toto vite
curriculo habeat mentem puerilem(ꝙuis pueri multis voluptatibus defluant) et ijs ipsis voluptatẽ
capiat ex rebus/quibus pueros maxime oblectamina capere putant.nemo item expeteret turpissimũ
quid agendo:continuo gaudere nullum vnqꝫ suscepturus dolorem. verum contra:operam nostrã com
pluribus indulgere expetimus rebus;tametsi nullam secum voluptatem afferãt. damꝰ enim operã vt
videamus/audiamꝰ/meminerimꝰ/ vt sciamꝰ/ vt virtutes nobis paremꝰ.neqꝫ refert quicqꝫ ꝙ necessa-

rio hec comitat̃ voluptas.expeterem⁹ enĩ ea:etiã si nulla prorsus ab ipis prouẽtura esset voluptas.per
spicuũ igitur iã esse videt̃:neq̃ oẽm voluptatẽ summũ bonũ esse/neq̃ per se expetibilẽ omnẽ: et volu=
ptates nonnullas esse ꝑ se expetibiles/et specie ab alijs differentes/aut ea a quibus proueniũt.Sed de
dolore ac voluptate:que ab alijs dicuntur tanta dicta esse sufficiat.

Ed quidnam/aut quale sit:magis patebit si sermonem Cap.IIII. 13
s paulo altius repetemus.Uisio enim quouis in tempore/ perfecta esse videtur.
nil enim ipsi deest/quod postea factum species ipsius perficiet.tali persimilis est
et ipsa voluptas.Est enim quoddam totum.nulloq̃ in tempore voluptatem quispiam
accipiet:cuius species si maiore tempore fiat/perficietur.quocirca nec motus est.in tem
pore enim est omnis motus. ¶Et alicuius etiam finis.vt edificatio tunc erit perfecta:
cum id fecerit quod affectat:in toto tẽpore/aut in hoc.in partibus autem tẽporis omẽs
sunt imperfecte/et a tota/et inter sese diuerse specie sũt.cõpositio nãq̃ lapidũ diuersa est
ab erectione colũne/et he rursus a tẽpli effectiõe.Et tẽpli quidẽ est perfecta:nulli⁹ enim
ad ꝓpositũ indiget rei.fundamentoꝝ autẽ et laquearũ imperfecta:est enĩ vtraq̃ pars.
differũt igit̃ specie.et fieri non potest:vt quouis in tẽpore motus specie perfectus acci=
piatur/nisi in toto.Similiter res sese habet et in ambulatiõe/et motionibus ceteris.nam
si latio motus est:quo quidem ex hoc ad hoc itur.et huius differẽtie specie volatio/am
bulatio/saltatio/et talia motiões sunt quibus ex hoc in hoc similiter itur.Non solum au
tem in his res ita sese habet:sed in ipsa etiã ambulatiõe.termini nãq̃ non sunt ijdẽ in sta
dio toto/atq̃ in parte:et in alia atq̃ alia parte.neq̃ idẽ est pertransire lineã hanc et illã.
non solũ enĩ lineã:sed etiam in loco collocatã pertransit.Atq̃ hec et illa/in diuersis sunt
locis sed exacte quidẽ de motu alijs in locis est dictum.videt̃ autẽ non in oĩ tẽpore esse
ꝑfectus.sed multi sunt impꝑfecti specieq̃ diuersi.siquidẽ ipsi termini speciei sunt effecto=
res.At voluptatis species quouis in tẽpore est perfecta.patet igit̃ voluptatẽ et motum
diuersa esse:et voluptatem ex ijs esse que tota sunt et perfecta. ¶Id et ex eo ita esse vide
bitur:quia moueri quidem in non tẽpore nichil potest/voluptate aũt affici potest.quod
enim in ipso nunc est:totũ est quoddã.Ex his autẽ patet non bene dici voluptatẽ motũ
esse vel generationẽ.non enĩ oĩm hoc dicuntur:sed partibiliũ/et non totorum.Neq̃ enĩ
visionis/neq̃ puncti/neq̃ vnitatis est generatio:neq̃ quicq̃ horũ est motus vel gene=
ratio.quare neq̃ voluptatis.est enĩ quoddã totũ. ¶Atuero sensus omnis ad sensibile 14
est operatio quedã:ꝑfecta aũt eius qui bene est dispositus/ad id quod est pulcherrimũ
eorũ que ipsi subijciuntur.tale enim maxime videt̃ esse operatio ipsa perfecta. Atq̃ ni=
chil intersit:siue ipse/siue id quo est ipse/operari dicatur.In vnoquoq̃ autẽ genere pre
stabilissima est ei⁹ opatio:qđ optime dispositũ ad id qđ est p̃stabilissimũ eoꝝ:q̃ ipsi obij=
ciunt̃.hec aũt ꝑfectissima est et iucundissima.In oĩ nãq̃ sensu/ voluptas est:et in mente
silĩ mõ/ꝯtẽplatiõe ue.iucũdissima autẽ est ea que est ꝑfectissima.ꝑfectissima aũt est ea q̃
est eius quod bene sese habet ad id quod est studiosissimũ eorũ que cadunt sub ipsam.
¶Uoluptas autẽ perficit operationẽ/atq̃ non eodem modo voluptas ꝑficit/ac sẽsibi= 15
le/et sensus:si sunt studiosa.Quẽadmodũ neq̃ sanitas/medicusq̃ similiterq̃ cause sũt/
vt quispiã valeat.In vnoquoq̃ autẽ sensu voluptatẽ fieri constat.dicimus enĩ visiones
ac auditiones voluptatẽ afferre.Cõstat aũt et maxime tũ/cũ sensus est prestantissimus:
et circa tale operat̃.atq̃ cũ talia sunt:ipsũ sensibile et id quod sentit erit sẽper voluptas:
si est quod agat et quod patietur.Perficit autẽ operationẽ voluptas non vt habit⁹:sed
vt resultans quidã finis:perinde atq̃ pulchritudo in ijs qui vigent etate. ¶Atq̃ q̃usq̃ 16
ipsum sensibile vel intelligibile et id quod discernit vel cõtẽplat̃ tale sit quale eẽ oportet
erit in operatiõe voluptas.Nã cũ sunt similia ipsũ passiuum:atq̃ actiuũ:et iter sese mo=
dum habent eundẽ:idẽ sẽper natura fieri solet. ¶Quando igit̃ nemo cõtinue volupta= 17
tem capit:aut defatigat̃(omnia enĩ humana nequeunt continue operari)neq̃ voluptas
igitur cõtinue fit.sequitur enim operationẽ. ¶Nonnulle autem res cum noue sunt de=
lectant:sed postea non similiter/propter hec ipsa:primo nãq̃ inuitatur mens.et circa il=
las operatur intense quemadmodũ operantur visu qui inspiciunt: deinde non fit talis
ipsa operatio/sed neglectior.quapropter et voluptas extenuat̃/ac offuscat̃. ¶Putaue= 18
rit autẽ quispiam omnes ideo voluptatem appetere/quia viuere etiam omnes affectãt.
Uita vero quedam est operatio.atq̃ circa ea quilibet et ijs operatur:q̃ ⁊ maxime amat

vt musicus quidem auditu circa cantus: cupidus vero discendi/mente circa res contem
plandas. Eodem modo et singuli ceterorum: voluptas autē perficit operatiōes: et ip=
sum etiā viuere quod appetunt. cum ratione igitur et voluptatem affectant: pficit enim
ipsum viuere vniuscuiusqꝫ quod expetibile est. ¶ Querere vero vtrū ob voluptatē vi=
uere expetamus/an voluptatem ob vitam: missum in presentia faciamus. Cōiuncta enī
hec esse videnť/et non suscipere separationē. nam et sine operatiōe voluptas non fit: et
omnē operationē perficit ipsa voluptas.

¶ Quarti capitis note. ¶ Laquear / quod et lacunar: tabulatū dicitur/et testudo qua camerarū supe
riora ornanť/ac tectorū. ¶ Exacte de motu in auscultatione physica dictū est. ⁊ mot⁹ quo ptrāsiť pars
linee/et tota linea: diuersus est. nā hic pfect⁹ ille vero imperfect⁹. et nichil ꝓhibet esse eiusdē speciei/et
rationis: vt mot⁹ aeris per partē/aque et totā aquā sursū/nichil etiā alteri⁹ speciei: vt motus aeris per
ignem/aerem/et aquam deorsum.
¶ Quartum cap. sex cōclusionibus partitum est.

13 Quarti capitis Cōmentari⁹ ad litterā. ¶ Prima ꝯclusio. Voluptas nō est motus. Quidnā sit/ et
quale sit voluptas: dilucidi⁹ apparebit/si sermonē paulo altius resūpserim⁹. ¶ Et primū nō esse motū
declarať. Nā visio quouis in tēpore perfecta esse videť. vtpote cui nichil desit/quod postea factū: ipsi⁹
perficiat speciē. at visioni persimilis est ipsa voluptas. est enī quoddā totū/integrūqꝫ. neqꝫ vllo in tem=
pore voluptatem quispiā accipiet: cuius species si maiore in tēpore prorogeť/perficiať. nō igiť volu=
ptas motus est: siquidē oīs motus in tempore est. ¶ Secundo. motus alicuius finis est/atqꝫ reicōple
mentum/absolutionēqꝫ desiderantis. vt edificatio tū primū perfecta est: cum edificator id quod aut in
omni/aut in hoc tempore affectabat: perfecerit. in partibus enī tēporis oēs edificij motiones imperfe=
cte sūt: et a tota/et inter sese specie diuerse. assituatio enī lapidū diuersa est/a colūne erectiōe: et he rur
sus a templi absolutione alie. templi autē absolutio perfecta est: nā nichil ad susceptū opus ei deest. sʒ
fundamentorū/et allaqueationū imperfecta est: est enī vtraqꝫ/pars. differūt etiā specie. neqꝫ vllo modo
fieri potest vt quocunqꝫ in tēpore/motus specie perfect⁹ accipiať: nisi in toto tēpore. et vt de edificatio=
ne dictū est: ita et de ambulatione/et ceteris motibus sentiendū est. nā si latio motus est quo ex hoc ter
mino ad hunc terminū proficiscitur: et sue differentes species sunt vt volatio/ambulatio/saltatio et si=
milia: diuerse motiones erūt/q̄bus ex hoc termino identidē in hunc terminū ꝓficisciť. et nō solū in his
res ita se habet/notaturqꝫ diuersitas: sed in ipsa ambulatione. nā idem termini nō sunt in toto stadio/
atqꝫ in parte/et in alia/atqꝫ alia parte. neqꝫ idē est transire hanc lineā/et illam: nā nō solū lineā sed lo=
co coniunctā pertrāsit: atqꝫ hec/et illa diuersis ascite sunt locis. sed exacte de motu alio in loco dictū
est. attamen de motu id habeatur explouatū: non in oī tempore esse perfectū: et multos imperfectos / et
specie differentes esse. nā termini ad quos proficiscuntur: speciei discrimen efficiūt. at voluptatis spe=
cies quouis in tēpore perfecta est. voluptas igitur/et motus diuersa sūt: estqꝫ voluptas de eorū nume=
ro que tota sunt/atqꝫ perfecta. ¶ Tertio. id idem ita patet quia in momento moueri/ atqꝫ non tempore
nichil potest. at in non tēpore voluptate quispiā affici potest. voluptas igiť et mot⁹ diuersa sunt. quod
enī in ipso nunc est: totū quiddā est. Ex his itaqꝫ patet: quo pacto non recte dicerem⁹/ voluptatē motū
esse/aut generationem: ꝙ motus et generatio non totorū dicuntur/ sed partibiliū/ac imperfectorū: et
vt visionis/puncti/vnitatis nō est generatio: neqꝫ visio/neqꝫ punct⁹/aut vnitas motus est/ aut genera=
14 tio: ita neqꝫ voluptas. est enī totum quoddā. ¶ Secūda conclusio. Perfectissime operationis mentis/
perfectissima voluptas est. Nā omnis sensus ad sensibile est operatio quedā: et eius sensus qui appri=
me dispositus/ad sensibiliū pulcherrimū operatio perfecta est: imo talis maxime perfecta esse videtur
neqꝫ id referat an sensus/an animal in quo est sensus operari dicať. nam in vnoquoqꝫ genere eius ope
ratio prestabilissima est: quod optime dispositū est ad id quod eorū que ipsi subijciuntur principalissi=
mum est. et hec enim operatio/non solum perfectissima sed et iucundissima est/et in omni (hoc modo) sē
su voluptas est: et in mente et mentis contēplatione simili modo. et iucundissima semper ea est: que est
perfectissima. at in mente ea perfectissima est: que eius est quod optime se habet/ad studiosissimum eo=
15 rum que menti subijciuntur. perfectissime igiť operationis mētis/voluptas perfectissima est. ¶ Ter=
tia conclusio. Voluptas operationem perficit non vt obiectum/neqꝫ vt forma habitusue inexistēs: sed
vt superueniēs finis/atqꝫ cōplementum. Nam voluptas operationē non perficit: vt bonum sensibile/
bonum perficit sensum: sed alio/atqꝫ alio modo: perinde atqꝫ medicus et sanitas/ vt quispiā recte vale=
at diuerse sunt cause. Verū dicimus visiones/ac auditiones voluptatē afferre. quod maxime tum cō=
stat/cum sensus prestantissimus est: et circa prestantissimū operatur. cum enim sensus/et ipsum sensi=
bile talia fuerint: semper erit voluptas/modo sit quod agat/⁊ quod patiať. perficit igiť voluptas ipsā
operationem: non vt habitus quidā inexistens: sed vt concomitans quidam finis/complemētum/ atqꝫ
16 terminus: perinde atqꝫ pulchritudo perfectā comitatur etatem/illiqꝫ superuenit. ¶ Quarta conclu=
sio. delectatio/ipsaqꝫ voluptas tamdiu remorari solet: ꝙdiu ipsa cognoscentis perfecta operatio ma=
net. Nam quandiu sensibile aut intelligibile tale sit quale oportet/et sentiens aut contemplans in ope=
ratione: tandiu erit voluptas. nec ab re quidem id fuerit. nam quādiu sunt similia ipsū agēs ac patiēs
et inter sese eundē modū seruātia: idē semp facere nata sūt. permanet igiť ipsa voluptas: ꝙdiu et ipsa
17 pfecta opatio manet. ¶ Quinta ꝯclusio. Nemo cōtinue voluptate perfūditur/aut dolore. Queri enim
solet cur nemo cōtinue voluptatē capit/aut continue tristať. Respōsio in promptu est. ¶ Primo. quo=
niā nulle res humane ꝯtinue operari q̄unt. nō fit ergo ꝯtinue voluptas. sequiť enī voluptas ipā / ipsam
operationē. ¶ Secūdo. q2 nōnulle res cū noue sūt delectāt. postea vero haudquaqꝫ similiter. ꝓpter hoc
scilicet ꝙ ipā mens primo alliciť/et circa illas operať attentiuscule/perinde atqꝫ operanť qui visu at=
tente ispiciūt. postea vero nō similis fit operatio: sed remissior/neglectiorqꝫ. quapropť et voluptas ipā

attenuat̃/obſcurat̃/ac obfuſcat̃. ¶ Sexta cõcluſio. Oẽs voluptatẽ rationabiliter appetũt. Nã viuere 18
rationabiliter oẽs affectãt. vita vero quedã eſt operatio. et quilibet circa ea et ijs operat̃ q̃ et maxime
amat: vt muſicꝰ/auditu circa concentꝰ operat̃: et diſcendi cupidꝰ/mente operat̃ circa res cõtẽplãdas/
et eodẽ modo ceterorũ ſinguli. at voluptas: ip̃as ꝑficit operatiões. perficit igit̃ et ipſũ viuere: quod ip
ſi appetunt. cũ ratiõe igit̃ voluptatẽ affectant oẽs: ſiq̃dẽ ipſa vniuſcuiuſqꝫ viuere perficit/quod expe-
tibile eſt. ſed hoc in loco querere vtrũ ob voluptatẽ viuere expetamus: an voluptatẽ ob viuere/miſſum
impreſentiarũ faciamus. cõiũcta enĩ hec ſũt/neqꝫ ſeparationẽ abinuicẽ admittunt. nã et ſine oꝑatione
non fit voluptas: et omnem operationem ipſa voluptas perficit.

Nde et ſpecie voluptates differre videt̃. Nã ea q̃ ſũt diuerſa ſpecie/a Cap. V. 19
v diuerſis perfici putamꝰ. Sic enĩ vident̃/⁊ ea q̃ a natura/et ea q̃ ab arte cõficiũt̃.
vt aĩalia/arbores/pictura/ſtatua/domꝰ/vas/et ſilĩa. ſĩliter igit̃ et operatiões dif
ferentes ſpecie: a differẽtibꝰ ſpecie ꝑficiũt̃. operatiões aũt mẽtis/ab oꝑatiõibꝰ ſẽſꝰ: et he
rurſus int̃ ſeſe differũt ſpecie. igit̃ et voluptates q̃ ip̃as ꝑficiũt. ¶ Hoc aũt et ex eo pate-
bit: q2 vnaq̃qꝫ voluptas eſt ei ꝓpria oꝑatiõi/quã ꝑficit. ꝓpria enĩ voluptas auget opera-
tionẽ. Qui nãqꝫ cũ voluptate oꝑant̃: ſingula magis diſcernũt/atqꝫ exactiꝰ ꝯprehẽdũt.
veluti geometre fiũt q̃ geometrica gaudẽt ꝯtemplatiõe: magiſqꝫ intelligũt ſingula. Si-
militer et q̃ muſicã amãt/et q̃ ediũ extruẽdarũ delectant̃ arte/ceteroꝝ ſinguli oẽs in oꝑe
ꝓficiũt ꝓprio: hoc ipſo ſe oblectãtes. voluptates igit̃ augẽt oꝑatiões. at ea q̃ augẽt: ꝓ-
pria ſunt. q̃ vero diuerſis ſpecie ꝓpria ſunt: et ip̃a diuerſa ſpecie ſũt. ¶ Preterea magis
hoc ex eo videbit̃ ita eẽ: q2 voluptates q̃ a diuerſis ſũt/ip̃edimẽto ſũt oꝑationibꝰ. Qui
nãqꝫ fiſtulis delectant̃/nequeũt mẽtẽ ſermonibꝰ adhibere/ſi quẽpiã audierit modulãtẽ:
magis modulãdi gaudẽtes arte/q̃ꝫ oꝑatiõe p̃ſẽti. voluptas igit̃ ea q̃ a modulãdi facul-
tate ꝓdit: oꝑationẽ q̃ ẽ circa ſermões corrũpit. hoc idẽ et ĩ ceteris euenire vſu videt̃: cũ
circa duo ſit̃ quiſpiã operat̃. Oꝑatio nãqꝫ iucũdior alterã excludit. et ſi multũ volupta-
te precellat/magis extrudit: atqꝫ adeo vt neqꝫ operet̃ per illã. Quocirca cũ vehementer
aliqua re gaudemus/non multo aliud agimꝰ: et alia facimꝰ/cũ parũ nobis alia placent.
vt et in ſpectaculis: qui bellaria edunt/tũ id maxime faciunt cũ viles ſunt qui cõtendũt.
Cũ igitur propria quedã voluptas exactas operationes reddat: et diuturniores/ac me
liores efficiat/aliene vero extenuent/atqꝫ corrumpant: conſtat ipſas inter ſeſe vehemen
ter diſtare. ¶ Aliene nãqꝫ voluptates id fere quod ꝓprij dolores efficiũt. Etenim pro-
prij dolores operatiões ipſas corrumpunt. vt ſi huic ſcribere: illi rationem ſubducere
iniucundum eſt/atqꝫ moleſtum: hic non ſcribit/ille rationem non ſubducit: quippe cum
dolorem afferat operatio. Circa igitur operationes contrarium a proprijs voluptatibꝰ
et doloribus accidit. atqꝫ voluptates/doloreſue proprij ſunt/qui in operatiõe per ſeip-
ſam fiunt. Alienas vero voluptates dicimus eo q̃ ſimile quid/atqꝫ ipſi dolores efficiũt.
corrumpunt enim etſi non ſimiliter operationes. ¶ Cum autem operationes probitate 20
differant atqꝫ improbitate: et alie quidem ſint expetende/alie vero fugiende/et alie neu-
tre: ſimiliter ſeſe habent et voluptates. nam vnicuiqꝫ operationi eſt propria quedã vo-
luptas. que igit̃ ſtudioſe propria eſt: ea et proba/que vero praue: ea eſt ip̃roba. ¶ Etenĩ
et cupiditates honeſtarum quidem laudabiles ſunt: turpium vero vituperabiles. Ma-
gis autem proprie ſunt operationibus voluptates que ſunt in ipſis: q̃ꝫ ipſe cupiditates.
he nãqꝫ ſeiuncte ſunt: et temporibus/et natura. ille vero propinque ſunt operationibus/
atqꝫ adeo indiſtincte vt contentio ſit: ſi idem ſit operatio et voluptas. non tamẽ ipſa vo
luptas mentis/eſſe videtur operatio/neqꝫ ſenſus. eſt enim abſurdum. ſed quia non ſepa
ratur: idem quibuſdam videtur. ¶ Ut igitur operatiões ſunt diuerſe: ſic et voluptates.
differt autem viſus a tactu puritate: et auditus/ac odoratus a guſtu. Similiter igitur et
voluptates differunt. et ab his item ee que ſunt mentis. et he rurſus differentiam inter 21
ſeſe ſuſcipiunt. ¶ Uidetur autẽ vnicuiqꝫ animalium et propria quedam eſſe voluptas:
ſicut et opus. eſt enim ea que comitatur operationem. In ſingulis etiam intuenti id ita
eſſe videbitur. alia nãqꝫ voluptas eſt equi/alia canis/alia hominis. quemadmodum et
Heraclitus dicit: aſinum ſtramina magis optare q̃ꝫ aurum. aſinis enĩ pabulum auro iu-
cundius eſt. Uoluptates igitur ee que ſunt diuerſorum ſpecie/differunt ſpecie: eas ve- 22
ro que ſunt eorundem/conſentaneum eſt rationi diuerſas nõ eſſe. ¶ In hominibus au-
tem non mediocriter diſcrepant. Eadem enim alios dolore afficiunt: alios delectant. et
alijs quidem moleſta ſunt/odioqꝫ habentur: alijs vero iucunda/ac amabilia ſunt. hoc⁊

in dulcibus accidit. nō eni eadē dulcia febricitāti/atq; sano videnť. neq; calidū idē īfir-
23 mo/atq; optimā habitudinē habēti videť. Siľr et in alijs accidit. ¶ In oībꝰ aūt talibus
id eē tale videť: qđ studioso videť. ꝙ si hoc recte diciť: queādmodū et videť et est: atq;
virtus/et bonꝰ hoc ipso quo talis est/oīm est mēsura: erūt ⁊ voluptates ꝑfecto q̄ huic vi-
denť/et iucunda q̄bꝰ gaudet ip̄e. Atq; nō mirū est si ea que huic molesta sūt: alicui vide-
anť esse iucūda. multe nāq; corruptele deprauationesq; hoīm fiūt. iucūda aūt non sunt:
24 sed his/et ita dispositis. ¶ Eas igiť que sunt sine controuersia turpes: constat non esse
dicendū voluptates esse/nisi corruptis. earū vero que ꝓbe videnť esse/qualē aut quā di
cendū est hominis esse: an ex operationibus constat: has eni ipse voluptates sequunť.
Siue igitur vna sit: siue plures operatiōes perfecti viri/atq; beati: ee voluptates/ q̄ has
perficiunt: proprie dicēde sunt hoīs voluptates. cetere vero secūdo/et perparū: queād-
modum et operationes.

¶ Quinti capitis note. ¶ Que specie differentia ꝑficiūt: specie differētia esse: intelligiť / ac applicať
ad ꝑfectiones ꝓprias: non autē cōmunes. ¶ Bellaria/herbe que secundis mensis apponunť/ꝙ antiq;s
bellatoribus (vt volunt) oportune essent.

¶ Quintū cap. tribus cōclusionibus/et vno correlario partitum est.

19 Quinti capitis Cōmētariꝰ ad litterā. ¶ Prima ꝯclusio. Voluptates īter se specie differūt. ¶ Pri-
mo. q2 voluptates ea perficiūt: que inter se specie differūt. que aūt specie differētia ꝑficiūt: ⁊ ip̄a quoq;
specie differētia sunt: vt declarant ea q̄ a natura/et que ab arte sunt: vt aīalia/plante/pictura/statua/
domꝰ/vas et similia. igitur eodē/similiq; modo specie differunt: que operatiōes inter se specie dissenti-
entes perficiūt. at operatiōes mētis ab operatiōibꝰ sensus/et rursus operatiōes sensuū inter se specie
differūt. igitur et voluptates que illas ꝑficiunt. ¶ Secundo. quia vnaqueq; voluptas ei operatiōi ꝓ-
pria est quā perficit. nā ꝓprie voluptatis propriū est operationē augere: auget eni oꝑationē voluptas.
quod hinc cognoscitur ꝙ qui cū voluptate operanť: singula magis discernūt/exactiusq; cōprehendūt
omnia. vt geometre fiunt: qui geometrica contemplatiōe gaudent/magisq; intelligūt singula. et mu-
sici: qui musica amant. et architecti: qui in architectura/ediūq; extruendarū delectantur arte. et cete-
rorum singuli omnes in proprio perficiuntur opere: hoc ipso sese oblectantes. voluptates igiť augent
operationes. at que augent operationes propria sunt. que autē diuersis specie propria sunt: et ipsa di-
uersa specie sūt. igitur voluptates inter se specie differunt. ¶ Tertio. voluptates specie esse differētes
hinc dilucidius apparebit. quia delectationes que a diuersis proficiscuntur operationibus: sibi vicis-
sim impedimento sunt. vt qui fistulis delectantur: si fistularum sonum exaudiant/non possūt sermoni
bus mentem adhibere: magis modulatione gaudentes/ q̄ȝ presenti sermonis occupatione. voluptas
igitur que ex modulandi facultate enascitur: operationem (que circa sermonē est) impedit/ ac corrum
pit. et hoc idem in ceteris ita vsu euenire compertum est: quotiens circa duo simul quispiam occupeť.
iucundior eni earū operatio: alteram extrudit. que si plurimum voluptatis excellentia precellat: ma-
gis extrudit/et interdum adeo vt nichil prorsus per eam operetur. Quo fit vt cum aliqua re vehemē-
ter gaudemus: non multo aliud agere valeamus. et alia facimus: cum parum nobis alia placent. vt ī
spectaculis gladiatorum: qui bellaria edunt/tum id maxime faciunt cum viles et ingenerosi sunt pu-
giles qui decertant. cum ergo propria quedam voluptas operatiōes exactas reddat/et diuturniores/
melioresq; efficiat: aliene autem extenuent/atq; corrumpant: non est obscurum/ voluptates ipsas inter
sese vehementer distare. ¶ Quarto. Aliene voluptates id fere faciūt: quod et proprij dolores efficiūt.
proprij enim dolores operationes ipsas corrumpunt. vt si huic scribere iiucundum/molestumq; sit: illi
vero supputando/rationem exigere. neq; hic profecto scribit/neq; ille supputando rationem exigit: q2
illis dolorem talis afferat operatio. itaq; fit vt circa operationes a proprijs voluptatibus / proprijsq;
doloribus contrarium accidat. sunt enim voluptates/doloresq; proprij: qui in operatione nō per ope-
rationem alteram sed per illam ipsam fiunt. Cum itaq; simile efficiant aliene voluptates/vt et ipsi do
lores proprij: nichil ab re fuerit/ea specie inter se distare. quas et alienas hoc ipso dicimus: quod simi-
20 le quid/atq; ipsi dolores efficiunt. corrumpunt enim operationes: et si non omnino similiter. ¶ Secun-
da conclusio. Voluptatum quedam sunt probe. quedam vero turpes/ac fugiende ¶ Primo. quia ope-
rationes probitate differunt/atq; improbitate. sunt enim operationum quedā expetende/alie vero fu-
giende/et alie sunt neutre. ergo similiter sese habent/et voluptates. nam vnicuiq; operationi propria
quedam est et voluptas. que igitur operationi studiose propria est: et ea proba est. que vero operationi
praue/et ea quoq; praua/turpis/atq; improba est. ¶ Secundo. concupiscentie honestarum operatio-
num probe sunt/et laudabiles: turpium vero praue/illaudabilesq;. tanto magis igitur voluptatū que
dam sunt probe/et laudabiles: alie vero illaudabiles/atq; improbe. nam voluptates magis affines/at
q; proprie operationibus quibus assunt: q̄ȝ ipse cupiditates. quandoquidem cupiditates ab operatio-
nibus: et temporibus/et natura seiuncte sunt: voluptates autem semper assecle/ operationumq; comi-
tes. et adeo indiuise/indisiuncteq; videntur: vt contensio sit/sit ne idem operatio ac voluptas. nō tamē
mentis voluptas ipsa operatio esse videtur/itidem neq; voluptas sensus ipsa sensus operatio. id enim
putare absurdum est. sed quibusdam ipsa voluptas operationi iccirco idem esse videtur: quia ab ope-
ratione non separetur. manifestum igitur est quasdam voluptates probas esse: quasdam vero illauda-
biles. ¶ Tertio. quia vt operationes sunt diuerse: ita et voluptates diuerse apparent. nam vt opera-
tio visus/differt ab operatione tactus puritate: similiter operationes auditus ac odoratus puritate/
ab operatione gustus. ita quoq; voluptas visus a voluptate tactus. et voluptas auditus ac odoratus/
a voluptate gustus puritate differre videtur. et voluptates mentis a sensuum voluptatibus: et volu-

ptates mentis/inter ſe ſua diſcrimina ſortiunt̃. fit igit̃ recte vt voluptatũ quedã ſint ꝓbe: quedã vero i-
ꝓbe/ac illaudabiles. ¶ Tertia ꝯclusio. Animantiũ ſpecie differentiũ: differẽtes et ſpecie ſũt volupta- 21
tes. et earũdẽ: cõſimiles/ſpecieqꝫ conſentiẽtes. Nã vnicuiqꝫ aĩaliũ ꝓpria quedã videtur eſſe voluptas:
quẽadmodũ et ꝓpriũ opꝰ. ꝓpria enĩ voluptas ea eſt: que ꝓpriã comitat̃ operationẽ/quod in ſingulis in-
tueri ꝑfacile videbit̃. alia nãqꝫ voluptas eſt equi/alia canis/alia hoĩs. et quẽadmodũ Heraclitꝰ dicit
aſinus ſtramina potiꝰ optat/ꝗ̃ aurũ. aſinis enĩ pabulũ: ꝗ̃ aurũ iucũdiꝰ eſt. ergo animantiũ ſpecie dif-
ferentiũ: differẽtes ſpecie erũt et voluptates. et eas que ſunt eorũdẽ/conſimiliũqꝫ operationũ: conſen-
taneũ eſt non eſſe ſpecie diuerſas. ¶ Quarta cõcluſio. In hoĩbus voluptates non mediocriter diuerſe 22
ſunt: imo longo diſcrepant interuallo. Nã eadẽ alios dolore afficiũt/alios autẽ delectant. et que alijs
moleſta ſunt/odioqꝫ habent̃: alijs iucunda ſunt/atqꝫ amabilia. quod et in dulcibꝰ reperitur. non enĩ ea-
dem et ſano/et febricitanti dulcia eſſe vident̃. neqꝫ idẽ eſſe calidũ infirmo/et optimã valitudinẽ habẽti:
et ſimiliter in alijs rebus accidere cõperit̃. varie igit̃ inter ſeſe hominũ voluptates/diſcrepãt. ¶ Qui- 23
ta cõcluſio. In oĩbꝰ hoĩm voluptatibꝰ: id ſentiendũ eſt/taleqꝫ eſſe quale ſtudioſus iudicat/et quale ipſi
ſtudioſo videt̃. Studioſo certe id cõmittẽdũ eſt/ſi recte dicit̃ ꝙ quẽadmodũ ſtudioſo videt̃ ita eſt: ⁊ vir-
tutẽ et bonũ hoc ipõ quo tal' eſt oĩm eſſe mẽſurã. quod ꝑfecto recte dici dubiũ nõ eſt. igit̃ ee voluptates
ſunt: que ipſi voluptates videntur/et illa vere iucunda quibus gaudet ipſe ſtudioſus. neqꝫ mirari ꝗ̃ſꝗ̃
debet: ſi ea que ſtudioſo moleſta ſunt/alicui videantur eſſe iucunda. nam multe corruptele/ depravatio-
neſqꝫ hominum fiunt. et proinde ꝗ̃ꝗ̃ hec iucunda non ſunt: his tamen/huncqꝫ in modũ depravatis iu-
cunda videntur. ¶ Correlariũ. Quo fit vt ee voluptates que ſine cõtrouerſia turpes ſũt: minime vo- 24
luptates dicende ſint/niſi depravatis: ſed earũ: que probe ſunt (quã/et qualẽ dicendũ eſt hominis eſſe)
ex operationibꝰ cõſtat. operatiões enĩ ipſas: ſequunt̃ voluptates. ſiue igit̃ perfecti / beatiqꝫ viri vna ſit
operatio/ſeu plures: ee voluptates (que eiuſce operationes perficiũt) dicende ſunt ꝓprie/peculiares/
atqꝫ oĩm optime hominis voluptates. cetere vero ſecundo loco/⁊ perparum cẽſende ſunt hominis vo-
luptates: quemadmodũ et operationes.

Cap. VI.

D Ictis autẽ ijs que ad ipſas virtutes ac amicitias/voluptateſqꝫ pertinent: de fe- 25
licitate figura dicere reſtat: quippe cum finẽ humanarũ rerũ ipſã eſſe ponamus.
Si igitur ea que priꝰ dicta ſũt repetierimꝰ: orationẽ ſane fecerimus breuiorem.
¶ Diximus itaqꝫ felicitatẽ habitũ nõ eſſe. Ineſſet enĩ dormienti per vitã: plantarũ vita 26
viuenti/et in calamitatibus maximis conſtituto. ꝙ ſi hec non placent: ſed ponendũ eſt
potius ipſã operationẽ eſſe quandã (vt prius dictũ eſt) et operationũ alie ſunt neceſſarie
et ob alia/alie per ſeipſas ſunt expetibiles: perſpicuũ eſt felicitatẽ earũ aliquã operatio-
nẽ eſſe: que ſunt per ſe et non ob aliud expetende. felicitas enĩ nullius indiget rei: ſed eſt
ex ſeſe ſufficiens. ¶ Operationes autẽ ee per ſe ſunt expetibiles/ a quibus nichil preter 27
operationẽ queritur. Tales vero vident̃ eſſe actus ij qui a virtute ꝓficiſcuntur. honeſta
nãqꝫ ſtudioſaqꝫ agere/ex ijs eſt que per ſe expetuntur. et item ludorũ ij qui ſunt iucũdi.
non enĩ ob alia ipſos expetunt. damna nãqꝫ potius ex ipſis ꝗ̃ cõmoda ſuſcipiunt et cor-
pus/et patrimoniũ negligentes. confugiũt aũt ad talia oblectamenta et pleriqꝫ eorum
qui beati eſſe dicuntur. Quapropter apud tyrãnos in precio habentur ij qui in talibꝰ ob-
lectamentis ſunt dextri. in ijs enĩ ſeipſos prebent iucũdos que illi affectant. indigẽt aũt
talibus. ¶ Videntur igitur he ad felicitatẽ pertinere: ꝓpterea quod hiſce vacant homi- 28
nes ij qui ſunt in poteſtatibus ꝯſtituti. At nullũ fortaſſe ſignũ tales ſunt homines. nam
nec virtus in poteſtatibꝰ/nec intellectꝰ cõſiſtit: a quibus operationes ſtudioſe ꝓficiſcũt̃.
¶ Nec ſi illi cũ ſincerã/liberalẽqꝫ voluptatẽ non deguſtarint/ad corporis cõfugiũt vo-
luptates: ꝓpterea putandũ eſt has magis expetibiles eſſe. ¶ Et pueri enĩ que apud ſe-
ipſos in precio ſunt: preſtabiliſſima eſſe putant. conſentaneum igitur eſt rationi/vt pue-
ris et viris diuerſa precioſa eſſe vident̃: ſic et prauis et ſtudioſis videri. Vt igit̃ ſepe di-
ctũ eſt: et precioſa et iucunda ſunt ea/que ſtudioſo viro talia ſũt. vnicuiqꝫ aũt ea eſt ope-
ratio maxime expetibilis: que ab habitu ꝓprio ꝓdit. et ſtudioſo igit̃ ea que ꝓficiſcitur a
virtute. Felicitas ergo non in luſiõe/iocoue ꝯſiſtit ¶ Itẽ abſurdũ foret humanũ finẽ io-
cum eſſe: et negocia multa moleſtiaſue per totã vitã cauſa iucũdi ſuſcipe. Cũcta enĩ fere
preter felicitatẽ alteriꝰ expetimꝰ gratia. hec enĩ eſt finis. ¶ Studere aũt et laborare gra-
tia ioci ſtultũ ꝑfecto/nimiſqꝫ puerile eſſe videtur. Iocari vero vt ſtudeas ſecũdũ ſenten-
tiam Anacharſidis: recte ſeſe habere videt̃. Iocꝰ enĩ requieti ſimilis eſt. atqꝫ cũ cõtinue
nequeãt hoĩes laborare: indigẽt requiete. Non eſt igitur ipſa requies finis. fit enim gra-
tia operatiõis. ¶ At uero vita felix in virtute videt̃ cõſiſtere. hec vero vita cũ ſtudio eſt
et in ſerijs: ſed nõ in ioco cõſiſtit. ¶ Atqꝫ ea q̄ ſtudioſa ſunt/ſeriaue: preſtabiliora ridicu-
lis/et is que ioco fiunt ¶ Et operationem ſemper melioris et partis/et hominis ſtudio-

sam magis dicimus esse: melioris vero prestabilior est: et ad felicitatem iam magis attinens. ¶ Frui preterea quiuis/ et mancipium voluptatibus corporis: non minus ꝙ optimus homo potest. ad felicitatem nemo mãcipio tribuet: nisi et vitam tribuerit studiosam. Felicitas enim non in talibus consistit modis viuendi. sed in operationibus que a virtute proficiscuntur: vt prius etiam diximus.

¶ Sexti capitis note. ¶ Qꝫ potẽtatus vt plurimũ praui sint: hoc facit ambitio/ et dominãdi cupiditas: que indignos ad huiusmodi honorificos magistratus petendos/ cogit esse importunos.

¶ Sextũ cap. tribus cõclusionibus/ et resumptione aliquorũ precedentiũ partitũ est.

25 Sexti Capitis cõmentarius ad litterã. ¶ Prima cõclusio. Post exactũ sermonẽ eorũ que ad virtutes/ amicitias/ voluptatesqꝫ ptinẽt: reliquũ est de felicitate determinationẽ figura/ rudiqꝫ minerua suscipere. Nam felicitatẽ humanarũ rerũ finem esse statuimus. ad quod breuiore sermone cõplecten-
26 dum/ opereprecium nobis videtur: nõnulla eorũ que prius allata sunt: resumere. ¶ Primũ. felicitatem habitum non esse. nam inesset per vitam dormienti/ solumqꝫ vt planta viuenti/ pariter et maximis calamitatibus versato: que minus placere videntur. ¶ Secundũ est/ felicitatẽ operationẽ quandam: esse ponendam. ¶ Tertiũ. operationũ quasdam esse necessarias ⁊ ob alia/ alias aũt ob seipsas esse expetẽdas. ¶ Quartũ. felicitatẽ aliquã earũ operationũ esse: que per seipas/ et non ob aliud expetende sunt.
27 nam felicitas nullius rei indiget: sed est ex sese sufficiens. ¶ Secunda conclusio. Actus qui a virtute proficiscũtur/ operationes sunt per se expetibiles: et ludi quidã iucũdi. ¶ Nam operationes ee per se sunt expetibiles: a quibus nihil queritur preter ipãm operationẽ. sed actus qui a virtute proficiscunt operatiões sunt: a quibus nihil preter operationẽ ipsam queritur. honesta eni/ studiosaqꝫ agere/ ex ijs sunt que per se expetũtur. actus igitur qui a virtute proficiscũtur: operatiões sunt per se expetibiles. et quod quidam ludi itidem per se expetãtur: patet. nã homines/ eos non ob alia expetũt. verũ damna ex ipsis potius recipiunt/ ꝙ cõmoda: et corpus/ et patrimoniũ negligentes. Et ad huiusmodi ludorũ delectationes cõfugiunt plurimi eorũ: qui vulgo beati censentur. quapropter apud tyrannos in precio habentur ij: qui in talibus ludorũ oblectaminibus dextri sunt/ atqꝫ comes. nam hi seipsos prebent iu-
28 cundos in ijs que ipsi tyranni summopere affectant. talibus enim viris ipsi tyranni indigent. ¶ Tertia cõclusio. In huiusmodi ludorũ vacationibus: minime felicitas collocãda est. De ludorũ operationes propterea ad felicitatẽ pertinere vidẽtur: ꝙ hisce intendũt homines qui magnis in potestatibus sunt constituti. sed huiusmodi homines nullũ signũ debent esse. ¶ Primo. quia huiusmodi viris qui magnis in potestatibus sunt cõstituti: nec virtus/ nec intellectus adest/ a quibus tamen studiose operationes pficiscũtur. non igitur ꝙ in lusionibus sit felicitas: sufficiens sunt argumentũ. ¶ Secundo. non iccirco putandũ est corporeas voluptates magis expetibiles esse: pterea ꝙ in potestatibus cõstituti (quoniã ipsi sincerã/ liberaleqꝫ voluptatẽ nũqꝫ degustarunt) ad corporeas cõfugiant. igit neqꝫ ludos (quos ipsi sectantur) pertinere ad felicitatẽ. ¶ Tertio. pueri que apud ipos in precio sunt/ prestabilissima esse putãt: viri quidẽ nõ putãt. igitur rõni cõsentaneũ esse videt/ vt queadmodũ pueris et viris diuersa pciosa esse vidẽtur: ita quoqꝫ et prauis et studiosis videri. potẽtatus aũt vt plurimũ praui verũ (vt sepe numero dictũ est) ea et preciosa et iucũda sunt: que studioso viro talia sunt. hec aũt sunt: que a virtute pficiscũtur. nam vnicuiqꝫ ea operatio maxime iucunda/ ac expetibilis est: que a proprio proficiscitur habitu. studioso igitur ea que proficiscitur a virtute. nõ igitur felicitas in lusione/ ludorumqꝫ vacatione consistit ¶ Quarto. Absurdum esset humanũ finẽ iocũ existimare: et multa negocia/ laboriosaqꝫ per totã vitam ipius ioci gratia suscipere. at omnia ĩ vita (preter felicitatẽ) alterius gratia/ felicitatis scilicet/ expeti debent. est eni felicitas finis. non igitur in ioco collocanda est felicitas. ¶ Quinto. Studere/ et laborare gratia ioci stultũ/ nimiũqꝫ puerile esse videtur: verũ vt Anacharsidis sententia recte habet: iocandũ est vt studeas. non est igitur iocus: humanus finis. ¶ Sexto. iocus requiei similis est. cũ eni cõtinue homines nequeant laborare: indigent requie/ intermissioneqꝫ laborũ. at requies operationũqꝫ ferie: hũanus finis non est. fit eni operationis gratia. igitur neqꝫ iocus ¶ Septimo vita felix potius/ in virtute cõsistere videtur: ꝙ in ioco. nam vita que secundũ virtutem est: in officio atqꝫ serijs versatur. ¶ Octauo. quia que studiosa sunt/ et seria: prestabiliora sunt ridiculis/ et ijs que pro ioco/ iociqꝫ gratia fieri solent. ¶ Nono. semp melioris/ et partis et hominis operationẽ: magis studiosam dicimus. nam melioris prestabilior est/ et ad felicitatẽ plus habens momenti. at virtus melioris partis est: ꝙ iocus. nõ est igitur iocus: hominis finis. ¶ Decimo. preterea quiuis (etiã ville mancipiũ) voluptatibus corporis/ et non minus quidẽ ꝙ optimus: frui potest. at felicitatẽ mancipio tribuet nemo: nisi et vitam eidem tribuerit studiosam. non igitur felicitas in talibus viuendi modis iocisqꝫ: qui ad voluptates pertinent corporeas/ consistit. sed vt superius quoqꝫ dictum est: in ijs operationibus que a virtute proficiscuntur.

29 Quod si felicitas operatio est per virtutẽ: cõsentaneũ est rationi per eam esse que est prestabilissima. hec aũt eius fuerit/ quod est optimũ. Siue igit mẽs sit hoc/ siue aliqd aliud: quod quidẽ natura dñari videt/ ac iperare: ⁊ aĩaduersionẽ habere de honestis/ diuinisqꝫ rebus: aut quia diuinũ et ipm est/ aut ꝙ eorũ que sunt in nobis est diuinissimũ: huius operatio per virtutem propriã/ ipsa felicitas fuerit/ beatitudoqꝫ perfecta. Dictũ est autẽ ipãm esse contẽplatiuam. Atqꝫ consentaneũ hoc et antea dictis/ et veritati videbitur esse. hec eni operatio prestabilissima est: quippe cũ et mens sit eorũ que in nobis insunt/ prestabilissimũ: ⁊ ea circa q̃ mẽs versatur cognoscibilium prestabilissima sint. ¶ Est preterea continua maxime. Nam contemplari magis continue: ꝙ agere quoduis possumus. ¶ Arbitramur preterea felicitati voluptatẽ ad-

Cap. VII.

mixtam esse oportere: iucūdissima aūt operationū virtutum/ est ea haud dubie que per sapiētiā ꝓdit. Itaqꝫ philosophia mirabiles tū puritate/tū firmitate: voluptates habere videtur. atqꝫ cōsentaneū est rationi: scientibus ꝙ querētibus oblectamentū ipm iucundius esse ¶ Ipsaquoqꝫ sufficiētia/maxime fuerit in contemplatiua. Nam et sapiens/et iustus/et ceteri rebus ijs indigēt que necessarie sunt ad vitā. sed si satis his talia adsunt: iustus quidē eorū indiget ad quos et cū quibus egerit iuste. et tēperans item/ac fortis/ et singuli ceterorū. at sapiēs si solus etiā sit contēplari potest et quo sapiētior est/eo magis potest: melius aūt fortasse si habeat adiutores. attamē sufficiētissim⁹ est ipe. ¶ Preterea propter seipam amari sola videt. Nihil enī ab ipa fit ꝓter hoc cōtēplatū inqꝫ esse. at cū agimus/ preter ipam actionē/aut plus aliquid/aut minus assequimur. ¶ Videtur etiam in ocio felicitas ipa cōsistere. Negocia nāqꝫ suscipimus/ vt ociū habeamus/ ⁊ bellum gerimus: vt in pace degamus. Opatiōes igitur actiuarū virtutū/ ciuilibus aut bellicis in rebus versantur. actiones aūt que in his versantur negociose esse videntur/atqꝫ bellice quidē ⁊ omino. nemo nāqꝫ bellū expetit gerere/ gerendi gratia belli: neqꝫ bellum ob bellū parat. videbit enī crudelis quidā atqꝫ sanguinolētus penitus esse: si faciet amicos hostes vt pugne/cedesqꝫ fiāt. At et ipius ciuilis/negociosa est. et preter ipam administrationē/ potestates cōparātis atqꝫ honores/aut felicitatē sibypsi et ciuibus. que quidem diuersa est a ciuili et quā querimus vt diuersam. Si igitur ciuiles quidem et bellice actiones: ceteris actibus qui a virtutibus proficiscūtur. pulchritudine/ magnitudineqꝫ precellūt: he vero negociose sunt/atqꝫ aliquē finē affectant: et nō propter seipas sunt expetibiles. mētis aūt opatio et studio aūcellere videt/ cū cōtēplatiua sit: et preter seipam nullū affectare penitus finem: habereqꝫ voluptatē propriā que quidē operationē ipam exauget/ sufficientia insuper/ocium/defatigationis vacuitas et humana et queciiqꝫ alia viro tribuūtur beato/per hanc opationē illi inesse videntur: perfecta felicitas hominis fuerit hec profecto/sumpta longitudine vite perfecta. Nihil enī felicitatis est iperfectū. ¶ Talis autem vita superat hominis naturā. Non enī hoc ipo quo homo est/ita viuet: sed quo est quid in ipo diuinū. Quantū igitur hoc ab ipo cōposito differt: tantū et hui⁹ operatio distat ab ea que a virtute alia proficiscitur. ¶ Quod si mens/diuinū ad ipsum hominem est: et vita que ab hac manat/ diuina est respectu ipsius vite humane. Oportet autē: non quēadmodū monent quidā humana nos sapere/ cū simus homines: aut mortalia cum simus mortales: sed quoad fieri potest imortales nosipos facere. cūctaqꝫ efficere/vt ea vita viuamus que ab eo manat/ quod est eorū que in nobis insunt prestabilissimum. Nam tametsi parū est mole: vi tamē et precio multū omibus antecellit ¶ Videbitur autem et vnusquisqꝫ hoc esse: siquidē precipuū est et melius. Absurdū igit esset: si non suam sed alicuius alterius expeteret vitam. ¶ Id insuper quod dictū est antea: nūc etiam accōmodabitur. Quod est enī natura vnicuiqꝫ propriū: id optimū vnicuiqꝫ ⁊ iucundissimū est. Et homini igitur ea vita que ab ipsa proficiscitur mente. siquidem maxime hoc est homo/hec ergo est et felicissima vita.

¶ Septimi capitis note. ¶ In primo libro de actiua felicitate ad quā duodecim virtutes morales in toto ferme opere determinate/ perducunt: et que est inferioris partis animi felicitas: hic aūt precipue de felicitate diuina ac contēplatiua: quantū in hac mortali vita cōceditur: ad quā sola perducit sapiētia et que est superioris anime partis virtus perfectissima: que plus diuinis illustrationibus/ ꝙ mortalium viribus: animis insinuatur. ⁊ post euangelicā lectionē opera diui Dionysij Areopagite ad huius altissime vite initiationē credūtur valitura.

¶ Septimū cap. vnam cōclusionem cōplectitur. 29

Septimi Capitis cōmētarius ad litterā ¶ Cōclusio. Partis cōtēplatiue/opatio secūdū ꝓpriā virtutem: felicitas est. quequidem cōtemplatiua dicitur: et que perfectissima est. ¶ Primo. quia felicitas operatio est secundū virtutem. par igitur est: vt sit secundum prestabilissimā virtutem. at optima virtus: eius est quod in nobis optimū est. optmū autem in nobis dictum est esse ipsam cōtemplatiuā partem: siue ea mens vocetur/siue quicqꝫ aliud : quod quidem natura dominari/ ac imperare videtur/ et curam habere de honestis/diuinisqꝫ rebus. quoniam aut ipsum quid diuinum est: aut quia eorum que sunt in nobis idipsum diuinissimum est. igitur eius partis operatio secundum propriam virtutem: felicitas/beatitudoqꝫ perfectissima est. ¶ Secundo. id superioribus dictis/ ipsiqꝫ veritati consentaneū esse videtur: quia partis contēplatiue operatio perfectissima est. nam et mens cuius ipsa est operatio: eorum que sunt in nobis/ omniū est prestabilissimū. et non modo id verū sit: sed et circa que ipsa mens versatur/cognoscibiliū prestabilissima sunt. nimirū igitur si eius partis secundū propriā virtutē operatio: felicitas sit/et quidē ꝑfectissima. ¶ Tertio. hec opatio maxime ꝯtinua est/ ⁊ magis quidē ꝙ ꝑtis actiue operatio. nam contēplari magis cōtinue: ꝙ agere quodcūqꝫ valemus. ¶ Quarto. arbitramur

voluptatē felicitati cōiūctā esse oportere. at opationū virtutū ꝓculdubio ea iucūdissima est: q̄ a sapiētia/ ꝓpriaq̧ cōtēplatiue partis virtute enascit̄. videtur enī sapiētia/ ipaq̧ diuina philosophia mirabiles: cū puritate/ tū firmitate voluptates habere. neq̧ quidē hoc ab re fuerit. quādoquidē diuina interrogātibus magna assit voluptas: maior aūt sciētibus/ q̄ ea sciscitātib⁹/ querētibusq̧. ¶ Quīto. q² ipa sufficientia maxime in hac contēplatiua felicitate cōsistit. nam et sapiens/ et iustus/ et ceteri: ijs indigent que vite necessaria sunt/ sed vbi talia assint sufficienter: iustus adhuc eorū indiget ad quos/ et cū quibus agat iuste. et tēperans/ et fortis/ et singulis reliquorū. verū sapiens etiā si solus fuerit/ cōtēplari potest: et eo quoq̧ magis/ quo et sapientior est. at nihil prohibet forte id posse melius/ si habeat adiutores: nihilosecius tamen sufficiētissimus ipse est. hec igitur cōtēplatiua felicitas perfectissima est. ¶ Sexto. quia ipsius sapientie contēplatio: maxime propter seipam amari vel sola videtur. nihil enim ab ipa preter ipam contēplationē ꝓuenit. at vero cū agimus aliquid: nobis preter ipam actionē: aut plus/ aut minus acquirimus. ¶ Septimo. ipsa felicitas in ocio/ quiete atq̧ tranqllitate cōsistere videtur. Nam negocia suscipimus: vt ferias/ ociūq̧ habeamus. et bellū gerimus: vt in pacis trāquillitate viuamus. virtutū enī agibiliū opationes sunt in ciuilibus/ bellicisq̧ rebus: et negociose quidē sunt/ et prorsus que sunt bellice. at ille ocij tranquillitatisq̧ gratia petūtur. nemo enī expetet bellū gerere belli gerendi gratia/ neq̧ quisq̧ bellū ob bellū parat. crudelis nimiū ille quidam et cruētus/ atq̧ sanguinolentus penitus esse videbitur: si faciet amicos hostes vt pugne/ cedesq̧ fiant. et ipsius ciuilis operatio itidem negociosa est: vt que est preter ipam actionē/ administrationēq̧ potestates sibi cōparans/ atq̧ honores: aut sibiipi et suis ciuibus felicitatē parās. quequidē ciuilis viri felicitas: diuersa est a felicitate ciuiū/ et ab ea quā hoc in loco querimus. si ergo ciuiles/ et bellice actiōes ceteris actib⁹ qui a virtute ꝓficiscūtur: et pulchritudine/ et magnitudine precellūt et negociose sunt/ atq̧ ob aliquē finē/ non aūt ob se ipas expetēde: tanto magis alie actiōes. modo mētis opatio ⁊ studio ꝑcellere videt̄ (nā ꝯtēplatiua) et ꝑter seipsam nullū penitus affectat finē/ et ꝓpriā sibi cōiunctā habet voluptatē: que ipam opationē adauget/ sufficiētissima est/ nō negociosa/ nō turbulēta: sed in ocio et trāquillitatis successu/ et a fatigatiōe vacua quantū hoib⁹ licet/ atq̧ ꝯcedit̄/ et sūmati quecūq̧ alia viro beato tribuunt̄: homini per hanc partis ꝯtēplatiue opationē secundū virtutē inesse videtur. ꝑfecta igit̄ hec opatio putetur hois felicitas: dū modo sūpta sit in vite longitudine ꝑfecta. nā nihil felicitatis mācū iperfectūq̧ est. ¶ Octauo. q² hec secūdū sapiētiā/ atq̧ ꝯtēplationē vita: hois supat naturā. nō enī hoc ipo quod hō est ita viuet: sed quo q̄d ī ipo diuinū est. quātū igit̄ hoc/ ab ipo ꝯposito differt: tantū ⁊ ꝯpositi opatio distat ab ea q̄ ab altius virtute ꝓficiscit̄. ¶ Nono. mēs aliq̄d diuinū ad ipm hoiem est. igit̄ et vita q̄ ab hac manat diuina est: respectu/ rōneq̧ habita ipius hūane vite. Neq̧ oportet queādmodū admonēt nōnulli: hūana nos sapere cū simus hoies: aut mortalia/ cū simus mortales: sed quoad fieri potest imortales nos ipos facere/ cūctaq̧ efficere vt ea vita viuamus: q̄ ab eo manat/ ac ꝓfluit quod oīm (q̄ nobis insunt) ꝑstabilissimū est. nā tametsi paruū est mole: vi tñ/ ⁊ ꝑcio multū oibus ācellit. ¶ Decimo. videt̄ vnusq̄sq̧ idipm ꝑstabilissimū esse: siquidē vnusq̄sq̧ ꝑcipuū est/ ⁊ melius. absurdū igit̄ esset si nō suā: sed alicuius altius expeteret vitā. maxime igit̄ partis cōtēplatiue: vita querēda est. ¶ Undecimo. id insuper quod et antea dictū est: huic etiā ꝓposito accōmodari licet. nā quod natura vnicuiq̧ ꝓpriū est: id optimū vnicuiq̧/ ac iucūdissimū est. igit̄ homini ea vita que ab ipa ꝓficiscit̄ mēte: optima/ iucūdissimaq̧: siquidē homo maxime mēs ipsa. vita igitur secundū mentē felicissima est.

s Ecundo autē est ea vita que a virtute alia manat. Operationes enī que ab hac prodeūt humane sunt. nā iusta/ et fortia/ et cetera que a virtutibus proficiscūtur: inter nosipos agimus/ in cōmercijs/ et necessitatibus atq̧ actibus cōmunibus/ et itē affectibus/ vnicuiq̧ seruātes decorū. hec aūt oīa cōstat esse hūana. ¶ Nōnulla aūt et a corpore ꝓuenire videtur: et multū virtus morū cū affectibus videt̄ esse cōiuncta. Cōiuncta est etiā et prudētia/ moris virtuti/ et hec prudētie: si pricipia quidem prudētie a virtutibus ipsis emergant/ rectū vero moris virtutū a prudētia manet. cum aūt he sese habeant/ vt a se mutuo pendeant/ sintq̧ cōiuncte affectibus: circa ipsum cōpositum fuerint. at cōpositi virtutes humane sunt. quare et ea vita que ab ipsis proficiscitur/ et felicitas humana est. Mentis aūt est separata atq̧ tantū de ipsa sit dictū. exacte namq̧ dicere ꝓposito maius est. ¶ Uidebitur aūt et externa affluentia perparum aut minus idigere q̄ moralis: opus est enī vtrisq̧ necessarijs rebus. Atq̧ sit eque: quāq̄ circa corpus et res tales/ ciuilis homo magis elaborat. parua enim differentia fuerit. in operationibus aūt non mediocriter different. Etenī liberali quidē ad liberalitatis operationes exercēdas: et iusto ad retributiones pecunijs opus erit. ¶ Uolūtates enī non sunt manifeste. Simulant aūt et qui non sunt iusti/ agere iuste velle. Forti aūt opus est potētia: si agit aliquid eorū que a virtute ꝓficiscūtur. et potestate etiā tēperāti. quo nāq̧ modo aut hic/ aut ceterorū quisq̧ manifestus erit? Querit̄ aūt vtrū magis ꝓpriū sit virtutis: vtrū electio/ an ipsi actus? quippe cū in vtrisq̧ virtus cōsistat. atq̧ cōstat in vtrisq̧ perfectū ipm cōsistere. Ad actus aūt multis indiget: et quo maiores/ pulchrioresq̧ sunt eo pluribus indiget. At contēplanti nullis huiuscemodi rebus ad operationē est opus. quin et ipedimēto fere sunt ad cōtemplationē. Sed hocipso quo homo est/ atq̧ cū pluribus viuit: expetit ea agere que a virtute ꝓficiscūtur. indigebit igit̄ talib⁹ ad ea agēda

que ad hominē spectant. Atq̧ felicitatē perfectā contēplatiuā quandā operationē esse
hinc quoq̧ fuerit manifestū: deos eni maxie beatos esse putam⁹/ atq̧ felices. at quosnā
actus tribuere illis oportet: iustosne? An ridiculi videbūtur: si cōmutēt/ ⁊ deposita red=
dant: et hmōi ceťa agāt? At fortes ne: ꝓpterea ꝙ formidolosas res sustinēt/ periculaq̧
subeunt honestatis ipsius causa? An liberales? at cuinā dabunt? Absurdū est insuper si
numos etiā habeāt/ aut aliquid tale. An tēperantes? at quidnā fuerint? An laus sit im=
portuna si prauas dij cupiditates nō habere dicātur? Ita per omia discurrēt/ cūcta que
sunt circa actus: parua quedā et nō digna dijs imortalibus sane videntur. Atuero viuere
ipos vniuersi putant. quare et operari. Nō eni oportet illos (vt Endymionē aiunt) dor=
mire. Uiuenti igitur ei: cui actio et multo magis effectio nō tribuit: quidnā aliud preter
cōtemplationē restat? Quare dei operatio precellēs beatitudie/ cōtēplatiua sine cōtro=
uersia fuerit. et hūanarū igit opationū ea homo est summe felix: que illi maxime est co=
gnata. ❡ Signū est huius et aialia ceťa felicitatis expertia esse: tali penitus operatione
priuata. Nam dijs quidē tota est vita beata/ talē habētibus opationē: hoibus aūt/ quo
ad ipos talis opationis quedā inest silitudo. At aialiū ceterorū nullū prorsus est felix.
quippe cū nulla ex parte particeps sit contēplatiōis. Quousq̧ igit contēplatio sese ex=
tendit/ eousq̧ sese extēdit et felicitas ipa: et q̄bus cōtēplatio magis inest/ ijs et felicitas
magis inest/ nō peraccidēs quidē: sed per ipam vtiq̧ cōtēplationē. hec eni per seipam 31
est preciosa. Quare felicitas cōtēplatio fuerit quedā. ❡ Est aūt opus huic et ꝓsperitate
externa cū sit homo. Natura nāq̧ ipa nō est ad cōtēplandū sufficiēs: sed et corpus sanū 32
esse oportet/ et alimēta/ reliquūq̧ famulatū adesse. ❡ Non tamē putandū est multis ac
magnis ei opus fore/ qui futur⁹ est felix: si fieri nō potest vt sit beatus sine bonis extnis.
Neq̧ eni sufficiētia/ neq̧ iudiciū/ neq̧ actus in exuperatione cōsistit. sed fieri potest vt et
non pricipes terre ac maris agant honesta. etenī a mediocribus facultatibus potest q̄s=
piam agere per virtutē. Atq̧ id clare cernere licet. priuati nāq̧ nō minus agere videntur
res bonas/ q̄̄ qui sunt in potestatibus cōstituti: imo etiā magis. Satis aūt est tot facul=
tates habere. erit eni eius vita felix qui per ipsam operatur virtutē. ❡ Solon etiā bene
fortasse de felicibus sensit: qui quidē eos esse felices dixit: qui mediocriter res habuerūt
externas: et pulcherrimas res (vt putabat) egere/ modesteq̧ vixere. Fieri eni potest: vt
mediocria possidētes agant ea que agere oportet. ❡ Uidetur aūt et Anaxagoras: non
locupletē/ neq̧ potentē felicē ipm existimasse: cū dixit se nō mirari/ si absurdus quidem
multitudini videatur. hec eni res sentiens solū externas his iudicare tantūmodo solet.
Consentanee igit nrīs sentētijs et sapientū opiniones esse videntur. atenī habēt quidē et 33
talia quandā fidem ❡ Ueritas tamē in ijs que in actionē veniūt ex operibus iudicatur/
et vita. In his eni precipue certitudo veritatis cōsistit. cōsiderare eni oportet ea q̄ ātea
dicta sunt ad opera referētes/ et vitā. et si cōsona sunt operibus: acceptāda sunt. sin vero 34
discrepant: verba sunt tantū putanda. ❡ Atuero qui mēte operatur/ ⁊ eā colit: disponit
optime. is et amicissimus dijs imortalibus esse videtur. Nā si dij curā humanarū rerū
(vt existimatur) aliquam habēt: rationi sane cōsentaneū fuerit ipos eo gaudere quod est
optimū/ maximeq̧ sibi cognatū. hoc aūt fuerit ipsa mēs. et in eos qui maxime hoc amāt
atq̧ honorant/ beneficia vicissim cōferre tanq̄̄ curā ijs que sibi sunt cara/ ac diligentiam
adhibentes: et recte/ beneq̧ agentes. at constat hec omnia maxime sapienti inesse. ami=
cissimus igitur sapiens ipse dijs immortalibus est. eundem autem conueniens est: et fe=
licissimum esse. Quare sapiens hoc quoq̧ modo maxime fuerit felix.

❡ Octaui capitis note ❡ Ex hoc loco q̄stionē fundāt: an actus extior aliquā pfectionē virtuti morali
addat. ❡ Anaxagoras vt libere philosopharet: oēs opes abiecit/ et libere suis cōcessit/ et alij ita ꝯplu=
res ita fecisse legūtur ❡ Endymion a poetis fingitur dilectus a luna: et in monte licie sopitus: quo li=
berius dormiētis carperet oscula. ❡ Priuati hoies res p̄claras agere videntur: p̄sertim in ijs que ad
contēplandi vitā pertinēt/ potius q̄̄ qui sunt ī potestatibꝫ/ magnisq̧ dignitatib⁹ cōstituti. vt Paulus/
Hierotheus/ Bartholomeus/ et diuus Dionysius.
❡ Octauū cap. quinq̧ cōclusionibus partitū est. 30

Octaui Capitis cōmētarius ad litterā. ❡ Prima ꝯclō. Ea vita q̄ ab actiua/ admistratiuaq̧ vir=
tute manat: secundū sibi vēdicat locū. ❡ Primo. nā opatiōes que ab hac virtute ꝓficiscūtur: humane
sunt. nam et iusta/ et fortia/ et cetera id genus officia: que ab administratiuis virtutib⁹ proficiscūtur/
inter nos ipos agimus in cōmercijs/ in necessitatibus/ in actibus coībus/ itē et in affectibus: vnicuiq̧
decorū seruantes. hec autem omnia constat esse humana. at ea vita que a virtute cōtemplatiua prodit/
atq̧ enascitur: mōstrata est nō humana/ sed diuina potius. merito igitur vita que a virtute āministra=

toꝛia pꝛocedit:ſecũdas partes/ſecundũq; ſibi vẽdicat locũ. ¶ Secundo in vita que ab actiua virtute/ adminiſtratiuaq; moderatur:multa a coꝛpoꝛe ꝓuenire videntur. atq; multũ virtus ipa moꝛũ:cũ affectibus/coꝛpoꝛeiſq; perturbationibus videtur eſſe cõiuncta.et cõiuncta eſt etiã pꝛudẽtia/ moꝛis virtuti:et viciſſim virtus moꝛis/pꝛudẽtie.nec iniuria quidẽ. nã pꝛincipia pꝛudẽtie a virtutibus ipis emergunt:rectũ aũt virtutũ moꝛis/ab ipſa pꝛudentia manat.cũ ergo et pꝛudentia/et virtutes moꝛis ita ſeſe habeãt vt a ſeſe mutuo pendeãt/ſintq; humanis affectibus aſcite/ atq; cõiuncte:circa ipm cõpoſitũ erunt. at cõpoſiti virtutes ſunt humane.eſt igitur ea vita/ eaq; felicitas que a pꝛudẽtia et virtutibus moꝛũ ꝓficiſcitur: hũana.at mẽtis felicitas ſeparata eſt. iure igiẗ actiue virtutis felicitas/et que humana eſt:ſecundũ ſibi vendicat locũ.ſed ꝙ felicitas mẽtis ſeparata ſit:tantũ de ipſa dictũ hic ſatis ſit. nam id exacte pꝛoſequi:ꝓpoſito maius eſt. ¶ Tertio.mẽtis/cõtẽplatiuaq; vita:externa affluẽtia ꝑparum/aut minus indigere ꝙ̃ actiua/atq; moꝛalis vita videtur.et ꝙ̃q; ita eſt vt actiuus/ciuiliſq; homo circa coꝛpus et res tales magis laboꝛet:eſto tamẽ vt poſueris et cõtemplatiuũ/et ciuilẽ eque externoꝝ affluentia indigere:id parũ ad id quod paramus refert/modiciq; admodũ momẽti eſt. nã in oꝑatiõib; nõ mediocriter different/ſed plurimũ.liberali enĩ ad liberalitatis oꝑationes exercẽdas/et iuſto ad retributiones faciendas: pecunijs opus erit/ cõtemplatiõibus aũt his adminiculatiõibus nõ opus eſt. pꝛimas igitur partes/felicitas mẽtis ſibi aſciſcit:actiua vero ſecundas. ¶ Quarto.vita adminiſtratiue virtutis pluribus indiget:ꝙ̃ partis contẽplatiue.neq; cõfert quicq̃ dicatur:vitã actiuã in actib; volũtatis cõſiſtere/et pꝛoinde nõ egere exterioꝛe oꝑatione vt neq; cõtẽplatoꝛ.nã volũtates nõ ſunt manifeſte:neq; in eis ſolis perficitur adminiſtratiua vita. ſimulant enim et qui non ſunt iuſti:agere iuſte velle. verũ foꝛti opus eſt potentia/et roboꝛe:ſi quicq̃ eoꝛũ agere debeat/que a foꝛtitudine ꝓficiſcũtur. et temperato itidem opus eſt eoꝛũ facultate circa que cõtingit tẽperantẽ/et intẽperantẽ eſſe.quo modo enĩ aut tẽperatus/aut alioꝛũ aliquis manifeſtus erit:niſi circa extrinſecũ operãdo ꝓbetur? et ideo q̃ri ſolet vtrũ magis virtuti ꝓpꝛiũ ſit ipa electio:an actus ipſe/quaſi in vtriſq; ipa virtus cõſiſtat:et id cõſtat atq; manifeſtũ eſt:ipm ꝑfectũ in vtriſq; cõſiſtere.ac ad actus ipos/ multis indiget adminiſtratiua virtus.et quo maioꝛes/pulchꝛioꝛeſq; ſunt/eo ⁊ pluribus indiget.contẽplãti aũt nullis hmõi rebus ad ſue cõtẽplatiõis functionẽ opus eſt: verũ potius ĩpedimẽto fere ſunt ad contẽplatiõis officiũ.vita igiẗ contẽplatrix pꝛimũ locũ ſibi defendit:actiua vero ſecundũ. Nec ab re euenit vt ea quibus actiuus indiget:contẽplationi fere ſint ĩpedimento.nã in vita actiua homo hoc ipo ꝙ homo eſt/ viuit:et quãto cũ pluribus viuit/tanto magis ea agere expetit que ab humana virtute pꝛoficiſcũtur. indigebit igiẗ talibus. vt exteris facultatibus:ad ea que ad hoiem ſpectant peragenda. ¶ Quinto. hinc licet cognoſcere contẽplatiuã felicitatẽ perfectã admodũ eſſe oꝑationẽ/ et pꝛimũ ſibi vendicare ꝑfectionis locũ: ꝙ ſupꝛamũdanas mẽtes maxime beatas eſſe putamus/ atq; felices. at ipſis nullas actiões tribuim⁹. quas enĩ actiones/adminiſtratiõeſq; illis tribuere opoꝛteret:nõne iuſtas? ſed ridicule foꝛte tũ apparebũt ipe ſupꝛamũdane mẽtes:ſi cõmutẽt/et depoſita reddãt/et cet'a id genus actionũ efficiãt.foꝛtes ne? et id quidẽ abſurdũ:qua ſi res foꝛmidoloſas ſuſtineãt/ periculaq; ſubeãt ipſius honeſtatis gratia. an liberales? ſed cui nã tũ dabunt indigenti? et abſurdũ inſuper eſt ſi numos habeãt/ et loculos/ aut aliq̃d ſimile.an tẽperãtes? ſed quo pacto id fuerint? et an indecẽs/ac ĩpoꝛtuna laus eſt:ſi pꝛauas cupiditates beatiſſime mẽtes nõ habere dicãtur. et ita per oĩa diſcurrẽti cuncta que ſunt circa actus:parua quedã/et nõ digna mẽtibus ĩmoꝛtalibus ſane vidẽtur.at vero ipa beatiſſima numina viuere/putãt vniuerſi.quare et oꝑari.nõ enĩ opoꝛtet illa (vt Endymiona fabulanẗ) doꝛmire: ſed quid nã potius eis tribuem⁹/ꝙ̃ cõtẽplari? oꝑanti enĩ cui actio et multo foꝛtius effectio (que artis eſt opus) nõ tribuitur: nihil pꝛeter cõtẽplationẽ tribuendũ relinq̃tur.quare dei longe pꝛecellens beatitudine oꝑatio:vita ſine cõtrouerſia cõtẽplatiua ſit.ea igiẗ operatione inter oꝑationes humanas:homo maxĩe felix eſt:que illi diuine felicitati maxime eſt cognata: hec aũt eſt cõtẽplatiua.igiẗ cõtẽplatiua felicitas:ſummũ ſibi ꝑfectionis locũ inter humanas oꝑationes vendicat. ¶ Sexto eius rei ſignũ ſunt cet'a aĩalia felicitatis expertia:tali pꝛoꝛſus ꝯtẽplatiõis officio pꝛiuata.nã ſupmũdanis numinibus tota vita beata eſt:talem habẽtibus oꝑationẽ.hoĩbus aũt quoad ad ipa talis quedã ineſt oꝑatiõis ſil'itudo. at reliquoꝛũ aĩaliũ nullũ pꝛoꝛſus felix eſt:quippe ꝙ nulla ex parte ſit ꝯtẽplatiõis particeps.quouſq; igiẗ ꝯtẽplatio ſeſe extendit:eouſq; ſeſe extendere videẗ et felicitas.et q̃bus cõtẽplatio magis ineſt:et felicitas magis ineſt/ nõ ꝑaccidens quidẽ ſed ꝑ eã ipam ꝯtẽplationẽ.eſt enĩ ꝯtẽplatio ꝑ ſeipam p̃cioſa.igiẗ felicitas:vel ma-
31 xime contẽplatio quedã eſt. ¶ Secũda ꝯcl'o. Felici etiã illa diuina/cõtẽplatiuaq; felicitate: exterarũ
rerũ ꝓſperitate opus eſt. Nã hmõi felix homo eſt.homo aũt natura ipa/ nõ eſt ad ꝯtẽplandũ ſufficiẽs:
32 ſed et coꝛpus ſanũ eſſe opoꝛtet/et alimẽta/reliquũq; famulatũ adeſſe ¶ Tertia ꝯcl'o.Si fieri nõ poteſt
vt quis beatus euadat ſine bonis externis: nõ tñ putãdũ eſt multis/ ac magnis ei opus eſſe:qui futur⁹ ſit felix ¶ Pꝛimo.q: neq; ſufficiẽtia/neq; iudiciũ/neq; actus in magnis/exuperantibuſq; rerũ copijs cõſiſtit. verũ fieri poteſt: vt qui neq; pꝛincipes terre/neq; maris ſunt:agant honeſta.nã a mediocribus facultatibus:poteſt quiſpiã ſecundũ virtutẽ agere.quod et clare cõſpicere licet:quandoquidẽ pꝛiuati hoĩes nõ minus agere vidẽtur res p̃claras/ꝙ̃ qui in poteſtatib; ſunt cõſtituti:imo ⁊ magis.ſatis ergo erit tot facultates habere:q̃ ſcʒ ad agendũ ſufficiãt.nã eius vita beata erit:qui ſecũdũ virtutẽ oꝑabiẗ. que ſi ſufficiũt ad agendũ: tanto magis/et ad contẽplandũ. nõ igitur multis/ ac magni facultatũ copijs ei opus erit:qui felix futurus eſt ¶ Secũdo. Solon de felicibus in hoc recte ſenſiſſe videẗ: quiq̃dẽ eos felices eſſe dicebat:qui mediocriẗ res habuerũt externas/et qui res pulcherrimas (vt arbitrabaẗ) egerũt/modeſteq; vixerũt. fieri enĩ poteſt vt mediocria poſſidẽtes:agãt ea que agere opoꝛtet ¶ Tertio videtur idẽ ſenſiſſe Anaxagoꝛas:neq; locupletẽ/neq; potentẽ felicem ipm exiſtimaſſe:cũ inquit ſe non mirari ſi abſurdus quidẽ multitudini videretur.nam multitudo ſolũ res externas agnoſcens: ab his dũtaxat iudiciũ ferre ſolet. videntur itaq; noſtris ſententijs ad ſapientũ opiniones cõſentanee: nec ab re quidẽ. nam et talia fidem quandã habent. nõ igitur magnis externarũ rerũ copijs: opus eſt felici.
33 ¶ Quarta cõcluſio. Ueritas in ijs que in actionẽ veniũt:ex operibus iudicatur/et vita. Nam in operationibus/et vita pꝛecipue certitudo veritatis cõſiſtit.cõſiderare ergo vos opoꝛtet ea que antea dicta

funt/et ad opera referre/pariter et vitã.etſi cõſona ſunt operibus: acceptanda ſunt/ et vita proba eſt: 34
ſin vero diſcrepãt: verba tantũ ſunt putãda. ¶ Quinta cõcluſio. Sapiens: deo/ imortalibuſqꝫ celi nu=
minibus amiciſſimus eſt/et pariter ⁊ maxime felix. Nam qui mẽte operatur/et eam colit: optime mẽ=
te diſponitur. at ijs amiciſſimus numinibus imortalibus eſſe videtur. nã ſi imortalia numina rerum
humanarũ curam vt exiſtimatur aliquã gerũt(gerũt eni)rationi ſane cõſentaneũ eſt: ipſa eo gaudere
quod in rebus humanis optimũ eſt/maximeqꝫ ſibi cognatũ. hoc autem ipſa mens eſt. et cõſentaneum
item eſt: in eos ſummopere qui mentem amant/ coluntqꝫ ac honorant: beneficia viciſſim conferre tãqꝫ
curam eorum(que ſibi cara ac diligẽtiam adhibentia/et recte beneqꝫ agentia. At vero conſtat hec oĩa
maxime ſapienti ineſſe. ſapiens igitur deo/ immortalibuſqꝫ numinibus amiciſſimus eſt. ⁊ eundem cõ=
ſentaneum eſt feliciſſimum eſſe. quare et ſapiens hoc quoqꝫ modo: maxime felix eſt.

Cap. VIIII.

Peroratio operis.

Teni ſi de his/ atqꝫ virtutibus et inſuper de amicitia/ voluptateqꝫ ſatis figura di= 35
c ximus: eſt ne putandũ noſtrũ propoſitũ iam finem habere? An queãdmodum
dicitur: non eſt in hoc rebus agendis finis/ perſpexiſſe/ cognouiſſeqꝫ ſingulas:
ſed potius agere. Nec de virtute ſcire ſat eſt: ſed enitendũ eſt ipſam habere/ac vti: vel ſi
quo alio modo boni efficiamur. Si igit̃ verba ſufficerẽt ad faciẽdos homines bonos:
multas iure mercedes ſecundũ Theognidẽ/atqꝫ magnas afferrẽt. et cõparare ea opor=
teret. Nunc vero iuuenes quidem liberos hortari/ac prouocare: morẽqꝫ idoneũ ad ob=
temperandũ educatione bona iam factũ: ingenuũ/ vereqꝫ honeſtatis amatorem facere
poſſe videntur: vulgus autem ad probitatẽ incitare non poſſe. non eni ſunt tales/ vt ob
dolorem obtemperent: ſed ob metũ. nec vt a prauis ob turpitudinem abſtineant rebus:
ſed ob penã. Nam quia affectib⁹ viuũt: perſequũtur quidẽ proprias voluptates/ et ea
que illas efficiunt. fugiunt aũt dolores oppoſitos. honeſtatis autem voluptatiſqꝫ vere
nullam prorſus habent aĩaduerſionẽ: quippe cũ eas nõ deguſtarint. Tales igitur que
nam verba traducere/ moderariqꝫ poſſent? Fieri eni non poteſt: aut non facile ſit vt ea
verbis mutentur/ac extrudantur: que impreſſa ſunt moribus/temporeqꝫ diuturno retẽ=
ta. Amabile autem eſt fortaſſe: ſi cum omĩa eſſent quibus boni fieri videmur participes
virtutis efficiamur. ¶ Fieri vero bonos alij natura/ alij conſuetudine/ alij doctrina pu=
tant. Natura igitur(vt conſtat) non in noſtra eſt poteſtate: ſed ineſt ijs hominibus per
cauſam quandam diuinam: qui vere ſunt fortunati. Verba autem preceptioneſue/ non
in omnibus vires habent: ſed opus eſt auditoris animũ antea moribus eſſe cultũ/ ad re=
cte gaudendũ/ ac ad horrendũ: perinde atqꝫ terrã que ſemina ſit nutritura. Qui nãqꝫ
viuit cũ perturbatione non audiet ea verba que dehortantur/ neqꝫ intelliget. is vero qui
ita diſpoſitus eſt: qui fieri poteſt vt diſſuadenti obtẽperet? Omĩno autem non verbis
ipa ꝑturbatio: ſed vi cedere videt̃. mores igitur ꝓcedãt aliquo modo virtuti familiares
oportet: amãtes bonũ/atqꝫ abhorrentes a turpi. ¶ Difficile autem eſt/ vt ab adoleſcen=
tia recte quis ad virtutem inſtituatur non ſub talibus legibus educatus. Modeſte nãqꝫ
viuere/continenterqꝫ pleriſqꝫ hominũ/preſertim et iuuenibus non eſt iucundum. Qua=
propter educationẽ/ atqꝫ officia a legibus inſtituta eſſe oportet. Non eni dolorẽ afferẽt
ſi fuerint conſueta. Fortaſſe autẽ non ſufficit/ dum ſunt adoleſcentes/ rectam educatio=
nem et curam eſſe adeptos: ſed cũ oporteat viros quoqꝫ factos ipa agere/ac aſſueſcere:
et in his/ et omĩno omni in vita legibus eſt opus. multitudo eni neceſſitati potius qꝫ ra=
tioni: et penis qꝫ honeſtati paret. Jccirco ſunt qui legũlatores oportere cenſent ad vir=
tutem iuitare/ac prouocare honeſtatis gratia: propterea quod ij qui probi ſunt: ob cõ=
ſuetudinẽ precipue obtẽperabunt. aduerſus autem inobedientes et hebetiores ingenio
caſtigatiões penaſqꝫ inſtituere. At eos qui curari/ac emendari nequeũt: extrudere atqꝫ
exterminare. probũ eni hominẽ/et ad honeſtatẽ viuentẽ rationi obtẽperaturũ inquiunt
eſſe. improbum vero voluptatẽ affectantẽ dolore afficiendum eſſe/ perinde atqꝫ iumen=
tum. Quapropter et eos dolores afferri oportere dicunt: qui maxime ꝯcupitis volup=
tatibus aduerſantur. ¶ Q ſi eum qui bonus futurus ſit bene educatum (vt dictum eſt)
ac moribus bonis aſſuefactum eſſe oportet/ deinde bonis in exercitijs viuere: ⁊ neqꝫ in=
uitum neqꝫ ſponte res agere prauas: hec autẽ fuerint ſi mente aliqua/ rectoqꝫ ordine vi=
res habẽte viuatur. Jgitur patris quidẽ ꝓceptio: vires nõ habet/ neqꝫ neceſſitatẽ: neqꝫ
vllius omĩno vnius viri/ niſi ſit rex/ aut aliqs talis. Lex aũt vim habet cogentẽ. q̃ quidẽ
eſt ſermo ab aliq̃ prudẽtia/atqꝫ mẽte ꝑfect⁹. Et hoĩz q̃dã eos odiſſe ſolẽt/ q̃ appetitiõib⁹
adũſant̃: etſi recte id ipm faciũt: lex aũt nõ eſt eis moleſta: ꝓbitatẽ iubẽs. ¶ Jn ſola aũt
Lacedemonioꝝ ciuitate cũ alijs paucis curã adhibuiſſe ĩ educatõe/ atqꝫ officijs legiſla=

tor videtur. In pluribus aũt ciuitatibus tales res sunt neglecte. Et ita vnusquisq; viuit vt si placet ritu Cyclopũ filios regens/ atq; vxorẽ. Prestabilissimũ igitur est diligentiã rectãq; curam adhibere cõmunẽ: idq; ipm facere posse. Quod si negligitur publice: ad vnũquẽq; attinere videbitur filios suos atq; amicos ad virtutẽ dirigere/ vel saltẽ velle dirigere. Atq; maxime id ipm posse videbitur ex dictis idoneus ad leges ferendas factus. Publicas igitur diligentias/ atq; curas per leges fieri cõstat: bonas autẽ/ per studiosas. Nec interesse quicq; videtur: scripte sint/ an nõ scripte: vnus an plures per instituãtur: vt et in musica/ exercitãdiq; facultate/ et eruditioib⁹ ceteris hoc nihil refert. Nã vt in ciuitatibus leges/ ac mores: sic et in domibus possunt paterni sermones ac mores/ quinetiã magis ob cognitionẽ/ beneficiaq; collata. sunt enĩ ipsi filij iampridẽ affectione deuincti: et facile obtẽperantes natura. Differunt insuper et instituta priuata publicis: perinde atq; in medicina. vniuersaliter enĩ/ febricitanti cõfert inedia/ et quies. at alicui forsitan non conducit. Magister quoq; ludi non omnibus fortasse pugilibus eandẽ pugnam imponit. Singula autẽ magis exacte fieri videbuntur adhibita cura/ diligẽtiaq; priuata. magis enĩ id adipiscitur vnusq̃sq; quod cõgruũ est. Atq; optime quidẽ in singulis curã ac diligentiam adhibuerit et medicus et ludi magister/ et quiuis alius: qui hoc vniuersale scit: omnibus inq̃ aut talibus hoc esse accõmodatũ. Scientie enĩ/ cõis ipsius esse dicuntur/ et sunt. Nihil tamẽ forsitan obstat quin ⁊ is qui scientie quidem est expers: exacte autẽ ea perspexit experientia que in vnoquoq; accidũt/ rectam in vno aliquo diligentiã adhibeat/ atq; curã: queadmodũ et quidã optimi sibĳpis esse medici videntur: qui tamen nulli alij possunt opem afferre. ¶ Verũ non minus forsitan oportere videbitur eũ qui vult artifex/ et cõtemplator euadere: ad vniuersale peregre: atq; illud (vt fieri potest) cognoscere. dictũ est enĩ scientias circa hoc ipm versari. Fortasse autem et is qui vult sua cura/ diligẽtiaue meliores facere siue multos siue paucos: enitat̃ oportet/ vt ad ferendas leges aptus euadat: si boni legibus fieri possumus. Non est enĩ cuiusuis quemuis recte disponere. sed si alicuius est: scientis est. vt in medicina fit et in ceteris facultatibus/ quarũ est aliqua cura/ atq; prudentia. ¶ Hec cum ita sint: considerare post hoc oportet vnde nam/ et quomodo quispiam legũlator euaserit. An ab ĳs qui rempublicam gerunt: queadmodũ et in facultatibus ceteris fieri solet? Nam pars ciuilis esse videtur ipsa ferendarũ legũ facultas an non similiter in ciuili et ceteris in facultatibus fieri/ sciẽtĳsq; videtur. Nam in ceteris quidem idem tradere facultates/ et per ipas operari videtur. vt medici/ atq; pictores. Res autem ciuiles docere quidem pollicẽtur ipsi sophiste. nemo autẽ ipsorum agit. ¶ Sed ij qui rempublicã gerunt. qui quidem potentia quadã id agere/ et experiẽtia potius q̃ mẽte vident̃. Neq; enĩ scribere: de talibus neq; dicere videntur. quod tamen preclarius forsitan esset: q̃ iudiciales orationes/ vel deliberatiuas cõponere. Neq; filios suos/ aut amicorũ vllos idoneos ad gubernandũ rempublicam effecisse. Erat autem consantaneũ rationi si possent. neq; enĩ melius quicquam ciuitatibus reliquissent: neq; sibiipsis/ aut carissimis aliud magis optassent q̃ talia posse. Non tamen parũ experientia conferre videtur non enĩ fierent per ciuilem cõsuetudinem ad gubernandũ rẽpublicã aptiores. Quapropter ĳs qui de re ciuili cupiũt scire: experientiia insuper opus esse videtur. Sophistarũ aũt ij qui facultatẽ hanc: profitentur: lõge abesse a tradenda ipsa vidẽtur. neq; enĩ quale quid est: neq; circa que versatur omĩno sciunt. Non enĩ ipsam/ et oratoriam facultatem idem/ neq; inferiorem ponerent: congregatis ĳs legibus que sunt probate. Fieri enĩ posse dicunt: vt optime deligantur. proinde quasi delectio nõ esset sagacitatis/ et iudicare recte nõ esset maximum. vt in musicis. Qui nãq; sunt in singulis experti/ recte opera iudicãt: et quibus/ aut quomodo perficiuntur: et que sunt his consona cõprehendunt. Inexpertis autem satis est/ si non lateat ipsos bene aut male factũ sit opus: vt in pictura. Leges autem operibus similes ciuilibus sunt. Quonam igitur pacto quispiam ex his legum fuerit lator: aut eas que sunt optime iudicauerit? Neq; enĩ medici vident̃ ex libris fieri: et tamẽ dicere conantur non solũ curatiões/ sed etiã egrotantes curari posse: et vt curare oportet: habitu vniuscuiusq; disticto/ hec aũt expertis quidẽ vtilia: ĳs vero qui sciẽtia carent inutilia esse vidẽtur. Et legũ igit̃ forsitã/ et rerũ publicarũ ꝯgregatiões: ĳs quidẽ qui ꝑspicere/ atq; discernere possunt quidnã recte sese habet/ vel cõtra: aut que q̃bus accõmodãtur/ vtiles

esse possunt. sed ij qui sine habitu talia tractant/ recte quidē iudicare nō possunt: nisi fortuitu. magis aūt ad ea cōprehendenda fortasse fuerint apti. ¶ Cum igitur nostri maiores ea que ad facultatē ferendarū legum pertinerent sine perscrutatione reliquerint: nosipsos illa fortasse prestat cōsiderare. ⁊ omino de republica ꝑtractare oportet. vt quoad fieri potest: ea philosophia perficiatur/ que circa res humanas versatur. ¶ Primū itaqꝫ siquid recte sit a maioribus dictum id enitamur recensere. deinde ex congregatis rebus publicis considerare: quenam / ciuitates et rerum publicarū singulas euertūt/ atqꝫ conseruāt. et quas ob causas alie recte gubernantur: alie contra. His enī perspectis: magis fortasse perceperimus quenā sit respublica optima/ ⁊ quomodo vnaq̄qꝫ disposita: quibusue legibꝰ vtēs/ ac moribus bñ fuerit cōstituta. Dicamus igitur hinc initio sumpto.

¶ Noni capitis note. ¶ Magister ludi: qui pugiles ad diuersa exercitiorū genera: vt certaminū/ palestrarum: et ludorū formabat. ¶ Uerba et ammonitiones: que ex hoc opere magna cōmoditate assumi valebunt: pondus/ efficatiamqꝫ ad vitam habere nullus dubitare debet: qui hanc Horatij aliquando legerit sententiam.

Horatius

Feruet auaritia/ miseraqꝫ cupidine pectus
Sunt verba/ et voces quibus hunc lenire dolorem
Possis/ et magnam morbi deponere partem.
Laudis amore tumes: sunt certa piacula: que te
Te pure lecto poterunt recreare libello
Inuidus/ iracundus/ iners/ vinosus/ amator/
Nemo adeo ferus est: qui non mitescere possit:
Si modo culture patientē cōmodet aurem.

Ergo huic studio libenter vestram operā impendite/ et reddite vos ad meliorē vitā persuasibiles. Est

Hesiodus

enī hec disciplina medica animi/ totiqꝫ salutifera cognita mundo. verū vt cū Hesiodo cōcludamus.

Ille quidē dijs est gratus: cui cognita sunt hec
Omniaqꝫ inspiciens rerum se exercet ad vsus.

¶ Hec peroratio pariter est: et librorū moraliū/ et politicorū prelectio.

Ultimi Capitis/ et perorōnis opis cōmētarius ad litterā ¶ Eniuero de felicitate/ atqꝫ virtutibꝰ: 35
preterea de amicitia/ ac voluptate: satis pro mediocritate disseruimus. putandum ergo ne est nostrum propositum/ suum iam finem attigisse? an potius (quēadmodum dicitur) non est hoc in rebus agendis finis/ ꝓspexisse scilicet virtutes/ atqꝫ singulas cognouisse: sed agere potius? quod et īgenue fatemur. neqꝫ enī de virtute scire sat est: sed eniti totis conaminibus/ totisqꝫ viribus oportet ipām possidere/ ipā vti. vel si quo alio modo boni efficiamur: enitendū est summopere: si enī verba ad homines bonos efficiendos sufficerent: multas iure mercedes/ magnasqꝫ/ secundū Theognidus sententiā afferrent: et ea multi cōparare operepreciū esset. vim tamē hanc sermones habere videnť: liberos iuuenes hortari/ ac prouocare: et morem ad obtemperandū idoneū (educatione quidē bona iam factū) facere/ et ingenuū/ vereqꝫ honestatis amatorē. sed vulgus ad probitatē incitare/ verba non sufficiunt: nō enī sunt tales vt ob pudorem obtēperent/ sed ob metū: nec tales vt a prauis ob turpidinis villitatē abhorreant/ sed ob penam. nā quia perturbationibꝰ viuūt: suas persequūtur voluptates/ et ea que illas efficiūt: fugiunt autem oppositos dolores. neqꝫ honestatis/ neqꝫ vere voluptatis prorsus rationem vllam habent: quippe qui eas degustauerint nūq̄. tales igitur quenā verba retrahere/ moderariqꝫ possent? fieri enī minime potest/ aut nō facile quidē fieri: vt ea verbis demutētur extrudātur qꝫ:. que cōsuetudinibꝰ ipressa sunt/ tēporeqꝫ diuturno retenta. Sed bene nobiscū agi putādum est: si omibus etiā presentibus per que boni fieri valeamus: virtutē indipiscamur. fieri enī bonos quidā existimant natura: quidā cōsuetudine: quidam vero doctrina. Sed quo modo natura/ nā eaipsa in nostra potestate nō est: sed illa per causam quandā diuinā/ ijs hoibus inest: qui vere sunt fortunati. et quo pacto itē doctrina? sermones/ p̄ceptionesqꝫ non in oibus vires habent: sed opus est auditoris animū antea moribus esse cultū ad recte gaudendū/ horrendūqꝫ mala: tanq̄ agrū qui semina sit nutriturus. qui enī cum perturbatiōe viuit: non ea verba audiet/ intelligetqꝫ: que dehortantur. is vero qui ita dispositus est: qui fieri potest vt dissuadenti obtemperet? omnino autē ipsa perturbatio nō verbis/ sed vi cedere videtur. mores ergo precedant aliquo pacto ipsi virtuti familiares oportet: ipm bonū amātes/ abhorrētes aūt a turpi. Et difficile ꝑfecto est/ vt ab ineūte etate recte quis ad virtutē fingatur: nisi sub virtutū legibus sit educatus. modeste enī viuere/ cōtinenterqꝫ plerisqꝫ hominū/ et presertim iuuenibus nō est iucundū. quapropter operepreciū est educationē/ atqꝫ officia: a legibus esse instituta. non enī molestia ingeretur: si sint assueta. Neqꝫ quidem satis est dum sunt adolescentes: rectam educationē/ curamqꝫ esse adeptos/ sed viros iam factos/ oportet ipsa agere/ ac assuescere: et in his: tum educationis tū adultorū/ et omnino in vita/ legibus est opus. nam multitudo ipsa necessitati potius q̄ rationi: et penis potius q̄ honestati paret. Et iccirco sunt qui legūlatores oportere cēsent ad virtutē inuitare/ ac prouocare honestatis gratia. ob id nāqꝫ ꝙ ij qui probi sunt: ob cōsuetudinē precipue morem gerent/ obsecundabūtqꝫ. aduersus aūt rebelles hebetiores/ degeneresqꝫ ingenio: emendationibus/ penisqꝫ decernendū est. et eos qui curari/ et emendari nequeunt: extrudere/ atqꝫ exterminare oportet. probū aūt hominē/ ⁊ ad honestatis normam viuentem: rationi obtēperaturū esse aiunt. improbū vero voluptate defluentē: dolore efficiendū esse/ perinde atqꝫ iumentum. quapropter et eos ijs doloribus afficiendos esse censent: qui maxime cōcupitis voluptatibus aduersentur. si ergo (vt dictū est) eū qui futurus sit bonus: bene educatū/ et bonis moribus assuetum esse oportet: et subinde bonis in exercitijs viuere/ et neqꝫ inuitum/ neqꝫ volentē res prauas agere: certe vt ita viuatur mente aliqua et recto quodā ordine: vim potestatemqꝫ cōmunē habente: opus est.

Patris igitur preceptio: vires nõ habet/neqꝫ necessitatẽ/neqꝫ vllius omnino viri nisi sit rex/aut aliqs
talis. lex autẽ talẽ vim habet cogentẽ: q̃ qdẽ est sermo ab aliqua prudentia/atqꝫ mẽte ꝑfectus. et hoim
qdã odisse solẽt eos q suis aduersant appetitionib⁹/tametsi recte idipsũ faciũt: lex aũt eis ipsis non est
molesta ꝑbitatẽ iubens. Et in sola Lacedemonioꝝ ciuitate cũ pancis qbusdã alijs legislator curã ad=
hibuisse in educatiõe/atqꝫ officijs videt. In plerisqꝫ aũt ciuitatib⁹ tales res sunt neglecte: in qbus ita
vnusquisqꝫ suo more viuit vt et sibi placet/ritu Cyclopũ filios regens/ac vxorẽ. Prestabilissimũ igit
est diligentiã/curãqꝫ rectã adhibere cõmunẽ/idqꝫ ipm prestare posse. Quod si negligit cura publica:
vnicuiqꝫ attinere videbit suos filios/atqꝫ amicos ad virtutẽ ꝑuocare/dirigere/ vel saltẽ dirigere vel=
le. atqꝫ idipsũ maxime omniũ poterit: si ex dictis fact⁹ idoneus: ad legũ ferendarũ potestatẽ euaserit.
publicas ergo diligentias/atqꝫ curas ꝑ leges fieri ꝯstat: bonas aũt ꝑ studiosas leges. Nec ĩteresse vi=
det scripte sint/an nõ scripte: et an vn⁹/an plures per ipsas instituant: quẽadmodũ et in musica / atqꝫ
exercitandi facultate/ceterisqꝫ eruditionib⁹: hoc nichil refert. Nã vt in ciuitatib⁹ leges ac mores: sic
et in domib⁹ valere possunt paterni sermones/ac mores: quinetiã et ampli⁹ ob cognitionẽ ipam/bene=
ficiaqꝫ collata. sunt enĩ ipi filij iãpridẽ affectiõe deuincti/et facile obtẽperãtes natura. Differũt insu=
per et instituta priuata/ a publicis: peride ac ꝑcepta in medicina. vniuersali enĩ precepto/ febricitãti:
cõfert inedia/et quies: at alicui forsan nõ cõducit. et magister forte ludi nõ oĩb⁹ pugilib⁹ candẽ ĩponit
pugnã. singula ergo magis exacte fieri videbunt: adhibita cura/diligẽtiaqꝫ priuata. magis enim sic
adipiscit id vnusqsqꝫ quod cõgruũ/atqꝫ decẽs est. Et optime in singulis qdẽ curã/ vigilantiãqꝫ adhi=
buerit: et medic⁹/et ludi magister/et quiuis ali⁹: q hoc vniuersale scit: aut oĩb⁹/aut talib⁹ hoc eẽ accõ=
modatũ. Sciẽtie enĩ: ipsi⁹ cõmunis/ vniuersalisqꝫ esse dicunt/et sũt. attamẽ nichil obstat qui et is qui
sciẽtie qdẽ est expers: exacte qdẽ ꝑspexit experiẽtia q̃ in vnoquoqꝫ accidũt: rectã in vno aliquo diligẽ=
tiã adhibeat/atqꝫ curã. quẽadmodũ qdã optimi sibiipis esse medici vident: q tamẽ nulli alij possũt opẽ
afferre. nichiloseci⁹ nichil min⁹ forte idoneũ eẽ videbit: et eũ q vult artifex ac cõtemplator euadere/ ad
vniuersalis cognitionẽ pergere: et quoad fieri potest niti illud cognoscere. ꝑgit enĩ cõtẽplator. nã di=
ctũ iã est scientias circa ipm versari. ita et ad id enitat oportet presertim is q vult sua cura/diligẽtiaqꝫ
alios meliores facere/siue multos siue paucos: et vt ad ferẽdas leges apt⁹ euadat/siqdẽ per leges nos
boni fieri valem⁹. nã posse quẽqꝫ bonũ facere/recteqꝫ disponere nõ cuiusuis est: sed si alicui⁹ est/sciẽtis
est/ꝛ vniuersale cõsiderãtis (vt fit et ĩ medicina/ ꝛ ĩ ceteris facultatib⁹ quarũ est aliqua cura/atqꝫ pru=
dentia. Hec vero cũ ita sint opeprecium nobis eẽ videt (post susceptã de morib⁹ determinationẽ) vnde
nã/ ꝛ quonã pacto qspiã legũlator euadere possit: an ab ijs q rẽpublicã gerũt/ac moderãt: quẽadmodũ
et in ceteris facultatib⁹ ꝯtingere solet. nã pars ciuil' eẽ videt ipa ferẽdarũ legũ facultas. an non silr in
ciuili/ ꝛ ceteris facultatib⁹/sciẽtiisqꝫ fieri videt: quãdoqdẽ in ceteris idẽ tradere facultates/ et ꝑ ipas
oꝑari videat: vt medici/atqꝫ pictores. res aũt ciuiles docere qdẽ pollicent ipi sophiste: nemo aũt ipoꝝ
in actiõe versat. Sed ij qui rẽpublicã gerũt: ad hoc mun⁹ nõ vident idonei. nã ij potẽtia quadã id age=
re/et experientia poti⁹: q̃ mente vident. cui⁹ rei hec se ꝑbent indicia. nã neqꝫ scribere de talib⁹/neqꝫ di
cere videt: quod tñ forte ꝑclarius esset/ q̃ iudiciales oratiões/ vel deliberatiuas in cõtiõib⁹ habere. nõ
itẽ videt suos filios/aut amicoꝝ vllos: ad reipublice gubernacula fecisse idoneos. quod tñ rationi cõ=
sentaneũ erat si potuissent. neqꝫ enĩ meli⁹ qcq̃ ciuitatib⁹ reliquissẽt/ neqꝫ sibiipsis/ neqꝫ sibi carissimis
aliud quicq̃ magis optassẽt: q̃ talia posse. nõ tamẽ inficias imus expientiã nõ parũ ꝯferre posse nõ enĩ
alias fierẽt ꝑ ciuilẽ ꝯsuetudinẽ/ad gubernãdã rẽpublicã aptiores. quaprop̃t iis q de re ciuili cogno=
scere cupiũt: expientia ĩsup op⁹ eẽ videt. At sophistarũ ij q hãc facultatẽ ꝑfitent: lõge abesse ab ipa tra
dẽda vident. neqꝫ enĩ quid est/neqꝫ circa q̃ versat oĩno ipi norũt. si enĩ cognoscerẽt. nõ ipam ꝛ oratoriã
facultatẽ idẽ eẽ/neqꝫ ꝯditiõe inferiorẽ ponerẽt/neqꝫ ipi putarẽt faciles eẽ leges: ꝑbatis qdẽ in vnũ cõ=
gestis qbusdã legib⁹. id enĩ fieri posse dicũt: vt optime deligant. quasi delectio nõ esset sagacitatis op⁹
et quasi iudicare nõ esset maximũ: vt in musicis: q ꝑfecto in singulis sũt exꝑti: recte iudicãt oꝑa/ et qb⁹
et quo modo ꝑficiant: et q̃ sũt his ꝯsona ꝯprehendũt: iexpertis aũt satis est si nõ lateat ipos: bñ/an ma=
le factũ sit opus: vt in pictura. leges autẽ oꝑibus ciuilib⁹ similes sunt. quonã igit pacto quispiã ex so=
phistis legũlator fuerit: aut quonã pacto eas q̃ optime sũt iudicauerit: non enĩ videt/neqꝫ medici qdẽ
ex libris vident fieri/tametsi libri ipsi dicere conentur: non modo curationes/sed etiã modũ quo egro=
tantes sue restituant incolumitati: habitu vniuscuiusqꝫ distincto. hec aũt expertis quidẽ vtilia: ijs ve=
ro qui scientia carent/inutilia putent. et legũ igitur/et rerũ publicarũ forte cõgregationes: ijs qui ꝑ=
spicere/atqꝫ discernere norunt quidnã recte sese habet/aut contra: cõducere possunt. sed q sine habitu
talia tractant: recte quidẽ nisi fortuitu iudicare non possũt/ q̃uis nichil vetet eos suapte natura ad ea
cõprehẽdẽda esse aptiores. Cũ itaqꝫ nostri maiores ea q̃ ad facultatẽ ferendarũ legum ꝑtinent sine
exacta ꝑscrutatiõe reliquerint: nos ipos illa ꝑstat cõsiderare: et oĩno de republica ꝑtractare cõducibi=
le esse videt. vt quoad fieri potest ea philosophia q̃ circa res humanas versat: ꝑficiat. primũ ergo si qd
a maiorib⁹ nostris recte dictũ sit: id enitemur in mediũ adducere. deinde de cõgregationib⁹ rerũpubli
carũ differemus: quenã ciuitates ipsas/et rerũ publicarũ singulos status euertũt/aut saluãt. et quas
ob causas alie recte gubernent. alie vero minime. his enĩ pensiculatis forsitan perceperim⁹ quenã re=
rũpublicarũ sit optima: et quonã pacto vnaqueqꝫ disposita/et quibus legibus vtens/ac morib⁹: bene
constituta fuerit. dicendi igitur auspiciũ faciamus hoc sumpto initio.

Decimi et vltimi Ethicorũ Aristotelis interprete Argyropilo Bizãtino: et Jacobi Stapulensis ad
iuncto familiari commentario finis.

Absolutũ in Alma Parhiseorũ academia Anno
domini virtutum/saluatorisqꝫ muadi. 1505.

¶ Jacobus Stapulensis Guillelmo Budeo secretario regio: bonarũ litterarum studijs addictissimo.

m I Guillelme nõ absone profecto michi sensisse visus est Aristoteles / beniuolentiam principium amicitie esse: et eandem semper propter nonnichil honestum / contrahi solere. Enimuero posteaq̃ agnoui te in bonis studijs adeo feruenti / indefessoq̃ animo desudare: vt nullũ tempus defluat / quod cuipiam honestati nõ accommodes / noctes trahas honestis in studijs insomnes / litteras grecas perinde calleas ac natus in Attico solo / perinde latinas ac sub eruditissimis preceptoribus natus in latio / et ceteras pulcherrimas (quas subticeo) nature dotes: quas tibi natura parẽs non inuidit / sed locupletauit abunde. ab eo certe tẽpore meipsum vt rudem / vt torpidum / et cui pene sit (vt Flaccus ait) cornea fibra / accusaui: tue virtutis obseruatione / atq̃ beniuolentia raptus. quam iam in amicitiam ex longa temporis ꝯsuetudine adoleuisse putes. Quapropter mi suauissime Guillelme / amicitie legibus astringor tibi protinus communicare: quicquid in litteris pulchrum / pri⁹ in manus meas aduenerit: in quibus initium nostre vicarie necessitudinis ceptum est. Euenit ergo proximis superioribus diebus vt magna Aristotelis philosophi moralia perlata deuentarint in manus Reuerendi patris Joannis Stephani designati presulis Versellarum: que (vt humanus est) michi protinus communia fecit. auidissimus ꝑlegi. laborem tamen michi et non paruum quidem iniecerunt codices ipsi / nõ satis emẽdati: quos inter legendum (vtcũq̃ vires suffecerunt) ad correctionis limam reuocaui. et per numeros cum Ethicis Aristotelicis conciliaui. nam ferme eedẽ hic / atq̃ illic materie discutiuntur: sed hic remissius / inexpletiusq̃: illic vero copiosius / atq̃ distinctius. Cum enim Aristoteles tria (vt fertur) de moribus cuderit opera / et quidem dignissima. primum moralium opus ad Eudemium: secundum / magnorum moralium: et tertium / Ethicorum Nicomachiorum horum euigilatissimum / absolutissimũq̃ est illud Ethicorum opus. quo rite assecuto / quicquid ad beate viuendum desideratur: patet latissime. Notas ad latus pauculas adieci: vbi littera se subobscuriorem offerebat. Sic ergo recognitum opus studiosissime Guillelme ad te mitto: vt te ex grecanico studio ad latinũ virtutum studium paulisper reuocem: quas tu semper honestissime viuendo coluisti / fecistiq̃ plurimi. pulsantes igitur ad tuas fores ne excluseris. videbis sane (si perĩde atq̃ ego iudicaueris) singulare: atq̃ eruditissimũ opus / et Georgiũ Vallam Placentinum hac sua recenti traductione de litteris presertim philosophicis apprime bene meritum. videbis et me tue diligentie imitatorem: quã non sol⁹ ammiror / atq̃ laudo: sed et Georgius Hermonymus / et Paulus Emilius vehementer efferunt / commendant / ac extollunt. quorum ille michi vt pater: hic vero vt dominus / et beniuolentia fraterna: vterq̃ autem vt michi preceptor est. qui ijdem queruntur plerumq̃ / nõ esse tibi a ciuilibus curis solutiorem animum / et liberius ad philosophandum ocium: quãuis vtrũq̃ ꝙ̃ alius vigilãtius / accuratiusq̃ exerceas. Et vt paucis absoluã: id Horatianũ tibi ꝙ̃ accõmodatissimum esse: michi visum est. Non tibi paruum
Ingenium / non incultum est / non turpiter hirtum.
Seu linguam causis acuis / seu ciuica iura
Respondere paras / seu condis amabile carmen:
Prima feres hedere victricis premia. q̃ si
Frigida curarum fomenta relinquere posses
Quo te celestis sapiẽtia duceret: ires. Et re vera mi Guillelme (ꝙ̃q̃ non es ãmonẽd⁹)
Hoc opus / hoc studium: parui properemus / et ampli
Si patrie volumus / si nobis viuere cari.

Vale nunc feliciter.

M.moralia		Ethica		M.Moralia		Ethica		M.Moralia		Ethica	
Liber	numeri	Liber	numeri	Liber	numeri	Liber	numeri	Liber	nūeri	Liber	numeri
1	1	1	9	1	57	0.3	0.10	2	11	7	1
1	2	1	55	1	58	3	34	2	12	7	3
1	3	6.1	71.22	1	59	3	45	2	13	7	5
1	4	1	1	1	60	3	47	2	14	7	5
1	5	1	23	1	61	2	23	2	15	7	7
1	6	1	23	1	62	7	13	2	16	7	8
1	7	6	71	1	63	4	76	2	17	7	10
1	8	0 1	0.53	1	64	2	23	2	18	7	12
1	9	0 3	0.25	1	65	0.4	0.25	2	19	72	10.22.
1	10	0 1	0.27	1	66	2.4	4.23.9	2	20	7	11.16.
1	11	1	30	1	67	24	23.49	2	21	7	16
1	12	1	39	1	68	2	23	2	22	7	22
1	13	1	2	1	69	0	0	2	23	7	25
1	14	1	35	1	70	4	104	2	24	7	17
1	15	1	35	1	71	2.4	23.97	2	25	7	26
1	16	1	36	1	72	2.4	23.83	2	26	7	33
1	17	1	36	1	73	24	23.87	2	27	7	44
1	18	1	20	1	74	5	6	2	28	7	37.44
1	19	1	32	1	75	5	32	2	29	7	45
1	20	1	32	1	76	5	2	2	30	7	50
1	21	1	55	1	77	5	31	2	31	7	51.52.
1	22	1	57.58	1	78	5	42.47	2	32	7	53
1	23	2	6	1	79	5	48	2	33	0 6	0 71
1	24	2	8	1	80	5	53	2	34	0	0
1	25	2	11	1	81	5	2	2	35	1	41
1	26	2	11	1	82	5	64	2	36	0	0
1	27	2	27	1	83	5	66.69.85.	2	37	0 3	0.26
1	28	2	27	1	84	5	73	2	38	6	1
1	29	2	20	1	85	6	1	2	39	5	88
1	30	2	28	1	86	6	2	2	40	6	1
1	31	3	28	1	87	6	12	2	41	2	4
1	32	0 2	0 3	1	88	6	13	2	42	8	1
1	33	0	0	1	89	6	16	2	43	8	2
1	34	3	27	1	98	6	26	2	44	8	15
1	35	3	33	1	91	6	33	2	45	8	5.17
1	36	3	28	1	92	6	35	2	46	8	17
1	37	0	0	1	93	0	0	2	47	8	13
1	38	3	1	1	94	6	36	2	48	8	72.73
1	39	3	13	1	95	0	0	2	49	8	14
1	40	0	0	1	96	6	56	2	50	8	2.41.44
1	41	0	0	1	97	6	67	2	51	9	1
1	42	3	3	1	98	6	64	2	52	9	18
1	43	3	2	1	99	6	68	2	53	9	14.16
1	44	3	3	1	100	6	71	2	54	8	45.50
1	45	3	18	1	101	0	0	2	55	9	16
1	46	3	16	1	102	6	64	2	56	8	30
1	47	3	16	2	1	5	83	2	57	8	46.56
1	48	3	16	2	2	6	58	2	58	9	18
1	49	3	17	2	3	6	44	2	59	9	22
1	50	3	16	2	4	0	0	2	60	9	30
1	51	3	21	2	5	0 5	0 63.75	2	61	9	35
1	52	0	0	2	6	0	0	2	62	9	36
1	53	6	48	2	7	0 6	0.67.68	2	63	9	39
1	54	3	20	2	8	6	71	2	64	9	1
1	55	3	20	2	9	0	0				
1	56	6	66.67	2	10	7	2				

Cōcordia Magnorū Moraliū Aristotelis / et Ethicorū eiusdē p numeros facta: q̄ ferme cōmētario totius p̄sētis operis eq̄pollet. o ꝺ solitaria designāt illa q̄ suo numero ī hoc ope discutiunt non esse in Ethicis ptractata o ⁊ nūeri subsequentes designāt eadē partim et partim nō in ethicis esse discussa. cetera vero intelligētie sūt peruia

¶ Aristotelis Magnorū Moraliū liber primus Georgio Ualla placentino interprete.

¶ Res ciuilis: ciuilis facultas
¶ Circa quēpiā qualē esse: nisi quispiā qualis/ studiosusqꝫ sit.

Cap. I. 1

q Uoniā de pertinētib⁹ ad mores dicere cōstituim⁹: primū cuius=
nā rei pars sit mos/ ducim⁹ cōsiderandū. Ut igitꝰ paucis absol=
uā non rei alius videtꝰ pars esse: ꝗ̄ ciuilis. Atq̄ ciuilib⁹ in rebus
citra quēpiā qualē esse: effici nichil potest. qualē inquā vt studio
sum esse/ ac probū. studiosū porro esse: idem ꝙ virtutes habere.
Qꝫ si quispiā ciuilib⁹ in rebus solers esse debeat: eundē moris studiosum esse
oportet. Apparet itaqꝫ rei ciuilis: oē negociū quod circa mores est/ partē esse
atqꝫ principiū. vt in totū iure michi videatur habere appellationē: negocium 2
atqꝫ tractatio non moralē sed ciuilem. ¶ Expedit itaqꝫ (vt est videre) de virtu
te primū dicere: quidqꝫ sit/ et ex quibus cōstet. nec eni fere vtile fuerit virtutē
quidē nosse: vt vero sit/ ac ex quibus negligere. quādoquidē ex quibus sit cō
iectare/ simulqꝫ nosse nolumus/ ac huiusmodi nos esse: nedū vt norim⁹ quid
sit considerandū. At nequaqꝫ facere poterim⁹ nisi ex quibus/ et quomodo sit:
ꝑcalluerimus. Scire igitur quid sit virtus necesse est: siquidē et ex quibus sit
et quomodo: scitu haud quaqꝫ facile est ignoranti quid sit / quemadmodum 3
in scientijs. ¶ Uerū ne latere quidē nos oportet si qui de his prius disserue=
re. Primū igitur Pythagoras de virtute dicere aggressus est: ꝗ̄ꝗ̄ non recte.
virtutes siquidē ad numeros referēdo: suā virtutū non fecit inspectionē. nec
enim iustitia est numerus pariter par. Cui succedens Socrates de hac re me
lius pleraqꝫ disseruit: sed ne ipse quidē recte. Quoniā virtutes scientias effi=
ciebat/ quod fieri nullo modo potest. Cuncte siquidem scientie cum ratione:
atqꝫ ratio in solo anime gignitur intellectu. quo circa virtutes omnes: in ani=
me parte rationali efficiantur necesse est. Euenit itaqꝫ vt qui virtutes scienti=
as faciat: irrationalē anime partem extinguat. quod faciendo: affectū/ ac mo
rem perimat. Quāobrem non recte hoc modo virtutes amplexus est. Post
ea demum Plato animam in partem que teneret rationem/ et in eam que eēt
rationis expers recte distribuit: redditqꝫ suas vtriqꝫ virtutes. quaten⁹ hec ꝓ=
be: reliqua vero neutiqꝫ recte/ quandoquidē virtutē cum tractatione que de
bono per se esset ammiscuit. non quidē recte: quia non peculiare/ et suum. ne=
qꝫ enim de eo quod est/ ac de vero: disserentem de virtute dicere oportuit. illi
siquidē nichil est cum hoc cōmune. Tanta igitur illi ⁊ hoc modo amplexi sūt 4

Pythagoras
Socrates
Plato
¶ Numer⁹ paritꝰ par: est q̇ cōti nuo ꝑ equalia ad monadē vsqꝫ inidiuiduā/ secatꝰ. vt 64/32/16/8/ quā ob equalitatē Pythagorici symbolū iustitie ponere potuere: ꝙ iustitie sit secūdum aliquā equalitatem distribuere/ et equale ꝓ equali cōmutare.

¶ Bonum per se: idea.

¶ Per se bonū: simpl'r/ et nō ꝓpter alterum in quaqꝫ facultate bonum.

¶ Deinceps ergo nobis coniectandū quidnā de his dicendū fuerit. Intuen
dū igitur est in primis: scientie omnis/ atqꝫ facultatis finē esse aliquē. idqꝫ per
se bonum. nulla siquidem scientia/ facultas nulla: mali causa est. Quod si fa=
cultatū omniū bonus est finis: non dubiū quin etiā optime sit optimus. Atq̄
ciuilis optima est facultas. igitur ipsius finis bonus. de bono itaqꝫ vt videtur
nobis dicendū est: at de bono non in vniuersum/ sed nobis bono. neqꝫ eni de=
orum bonum agendū est: quemadmodū de eo alia habenda fuerit oratio/ et 5
consideratio nunc sit aliena. de nobis itaqꝫ bono dicendū est ¶ De quo sane
disserendū in primis est quonā dicatꝰ modo. neqꝫ eni simplex/ atqꝫ vnū ē: quā
doquidē dicitur bonum aut quod in vnoquoqꝫ est optimum: id vero suapte
natura deligibile. aut cuius participatione alia sunt bona: id nimirum idea
boni est. an igitur de boni idea loqui oportet/ an nō? Atqui commune quod
est in bonis omnibus/ aliud ab ipsa idea videri debet: siquidem separatile
id per sese est quod idea. commune vero in cunctis existit. non vtiqꝫ qui=
dem quod separatile. nec enim vnqꝫ separatile/ et per sese agnatam vim ha=
bens: in cunctis fuerit. Nunquid igitur de hoc nobis disserendū bono: qđ ī
oībus existit aut nō? quid ita? nēpe qm̄ id cōe est vt diffinitio/ ⁊ inductio. dis=

¶ Atqui cōmune quod est ī bonis oībus: bonū cōmune quod ī cūctis fuerit/ bonū cōiunctū generali quadā notiōe: vt oīb⁹ rebus cōuenit ꝯprehēsū: vt bonis ītellectiliū/ sensiliū/ bono ī agricultura/ bono ī nautica/ bono ī medicina/ et ita de singulis. de quoq̇dē bono tā generali notiōe nulla particularis disciplina/ nullaqꝫ facultas: ītentiōe p̄cipua considerat.
¶ Bonū separatile: idea

finitionē oportet cuiuslibet referre essētiā. seu bonū seu malū sit/ seu q̄duis aliud. refert certe diffinitio vt eiusmodi bonū in vniuersū est. nō q̄ ten⁹ ip̄m p sese deligibile: verū qd in cūctis existit/ diffinitiōi est sīle. diffinitio certe ait bonū eē q̄ppiā: qd neq̧ sciētia/ neq̧ facultas vlla dicit. neq̧ eni finē suū asserit bonū esse: verū id alteri⁹ est inspicere facultatis. q̄nquidē neq̧ medic⁹/ neq̧ edificator refert hic q̄dē sanitatē eē bonā: ille v̄o domū. sed hic q̄dē q̄d sanitatē ꝑtēdat/ ⁊ quēadmodū sanitatē faciat: ille vero domū. nō dubiū igit̄ quin ne q̄dē rei ciuili de cōi bono dicēdū sit. vna siq̄dē et hec reliquarū scientiaꝝ est. Atq̄ hoc nulli⁹ est dicere: aut facultatis/ aut sciētie vt de fine. ne q̄dē igit̄ rei ciuilis qd de cōi bono est dicere eo/ qd p diffinitionē ē. Verū enimuero neq̧ de eo qd p inductionē cōe q̄d. ita ꝙ cū voluerim⁹ particularit̄ aliqd bonū demōstrare/ aut diffinitiōe demōstram⁹ vt ratio eadē ꝯgruat ei qd p se bonū/ et ei qd bonū esse demōstrare voluerim⁹: aut inductiōe. sicut cū velim⁹ magnanimitatē bonū eē demōstrare: dicim⁹. nimiꝝ iustitia bonū est/ et fortitudo/ ac oīno v̄tutes magnanimitas aūt v̄t⁹ est. ergo et magnanimitas bonū. nō igit̄ de cōi p inductionē bono: rei ciuili dicendū est: quod eadē contingere non possunt huic et p diffinitionē cōmuni bono (nā qd bonū hinc etiā dicet) manifestū igit̄ de optimo bono dicēdū esse/ eo ꝙ nobis optimū sit. ¶ In totū aūt viderit q̄spiā nō vnius eē scientie/ aut facultatis de vniuersali bono cōsiderare. Cur ita? nēpe qd bonū est in oīb⁹ ꝑdicamentis. nā in quo/ in q̄li/ in quāto/ in q̄n/ in ad aliq̄d/ ac prorsus in oībus. Ceterū q̄n bonū in medicina medicus nouit. at in gubernatoria gubernator/ et in singulis singuli. q̄n secādū q̄dē sit nouit medic⁹. at q̄n nauigandū/ gubernator. In qualibet vtiq̧ q̄n bonū quiuis qd ꝑpter se cognouerit: neq̧ eni medic⁹ quod ī gubernatoria bonū q̄n cognouerit/ neq̧ gubernator qd in medicina. ne igit̄ quidē hoc modo de cōmuni bono dicēdum est/ siquidē q̄n in cunctis cōmune est. sīliter etiā quod ad aliquid bonū/ ac qd in alijs ꝑdicamentis cōmune est oībus. Atqui nulli⁹ est facultatis/ aut sciētie dicere de eo bono quod in vnaquaq̧ est. ne igitur quidē rei ciuilis est dicere de cōmuni bono. de bono igitur/ ac de optimo: atq̧ nobis optimo. ¶ Ceterū

6 eum qui velit quippiā demonstrare: minime apertis non oportet exēplis vti/ sed vbi obscura aperienda sint: manifestis/ ac in eis que sub intelligētiā cadūt sensibilibus: ea siquidē sunt apertissima. Cū igitur de bono dicere quispiam tentauerit: de idea neutiq̧ dicendū est/ tametsi de idea dicendū existimēt/ vbi de bono dicāt. Aiunt nāq̧ de maxime bono esse disserendū. at id vnūquodq̧ precipue tale est: vt precipue sit bonū idea vt opinātur. huiusmodi certe oratio fortassis vera: verū neutiq̧ ciuilis sciētia/ vel facultas (de qua in presentia nobis est oratio) de hoc per se bono: sed nobis bono. ¶ Nulla siquidē scientia/ aut facultas de fine loquitur quod sit bonū. et perinde ne quidē res ciuilis. ideo non de bono quod iuxta ideā est: loquitur. Verū (fortassis ait) hoc per se bono vtendū esse principio: ab eo ꝓgrediendo ad singula. In quo ne ita quidē recte. Expedit siquidē sua cuiuslibet sumere principia. absurdū enī sit volenti ostendere triangulū duob⁹ rectis equales habere angulos: sumere principiū eiusmodi/ anima īmortalis est. neq̧ enī hoc ꝓpriū. Oportet siq̄dem principiū suū esse eius rei: qua de agat̄/ atq̧ coniūctum. nūc vero absq̧ hoc ꝙ aīa sit īmortalis/ demonstrauerit quispiā duob⁹ rectis equales habere triāgulū. itidē et de bonis est inspicere alia/ citra ideā boni. proinde ꝓpriū nō est huius p se boni p̄ncipiū

7 ¶ Ac ne q̄dē Socrates recte sciētias virtutes faciebat. is enī nichil in cassū/ et temere esse arbitrat⁹ est: ex eo aūt qd est v̄tutes esse sciētias: ei eueniebat v̄tutes eē frustra. q̄d ita? In sciētijs nimirū ꝯtingit pariter nosse scientiā q̄d est/ et scitū esse. nā si quis norit quid sit medicina: is confestim est medic⁹. similiter etiā in alijs scientijs. At in v̄tutib⁹ non idē est. neq̧ enī si quis nouerit quid sit iustitia: cōtinuo etiā iustus est/ itidē ⁊ in alijs. Euenit igitur et temere virtutes esse/ et non esse scientias.

¶ Nō quaten⁹ ip̄m p se deligibile. ip̄m p se deligibile/ ipsum p se appetibile/ ip̄m per se/ separatūq̧ bonū/ idea

¶ Nā ꝙ bonū hinc etiā dicet hic ex diffinitiōe ꝯmunis boni: si dicere debeat. quā tamē ꝯmunis boni diffinitionē minime ciuilis facultatis est cōsiderare.

¶ Quādo secādū quidē sit: medic⁹ nouit: quādo humores secernēdi sint/ ⁊ ꝯcoctiōe facta purgādi/ nouit medic⁹ chirurgic⁹ aūt si q̄cq̧ in corpore sit resecādū.

¶ Quiuis quod ꝓpter se: qd ad suā ꝑtineat disciplinam.

¶ Ac in eis q̄ sub intelligentiā cadūt: sensibilib⁹. hoc est cū de intelligibilib⁹ sermonē agitam⁹: exēplis sēsibilibus (q̄ manifesta sūt) ad eoꝝ itellectibiliū dep̄hensionē vtendum est.

¶ At id vnūquodq̧ precipue tale est. ideā vnūquodq̧ q̄d vere est appellabant: vt qd vere hō/ quod vere equ⁹/ et ita ī singulis.

¶ Et scitū esse. et scitū/ sciētem/ talemq̧ esse.

¶Quotmodis bonum Cap.II.

¶Aeutiq̄ꝫ etiã virtꝰ.cũ virtus ipa acquirit/impfectaq̄ꝫ est:nequaq̄ꝫ honorabile bonũ est.neq̄ꝫ tales qui p̄mũ ad virtutẽ viã capessũt honore afficimus:sed posteaq̄ꝫ virtutes cũ administratiue:tũ cõtemplatiue adulte/pfecteq̄ꝫ sunt tales honoribus afficiuntur

¶Quadruplex bonũ: scilicet bonũ honorabile/ bonum laudabile / bonũ potestatis/ bonum salubre.

T quoniã de his nobis disserẽdũ est:ãnitamur bonũ dicere/q̄t dicat̃ 8
a modis. Sũt nimirũ bonoꝝ alia honorabilia/laudabilia alia/ potẽtie
alia.honorabile huiusmodi dico qδ diuinũ/qδ meliꝰ:vt aĩa/mẽsq̄ꝫ ẽ:
qδ antiquiꝰ/qδ pĩcipiũ/et alia id genꝰ:honorabilia certe in q̄bꝰ honor.talia
siq̄dẽ oĩa honor:comes cõsequit̃. Aeutiq̄ꝫ etiã virtꝰ honorabile bonũ est: qñ
ab ipsa ꝓbꝰ q̄spiã gigniturꝰ.nãq̄ꝫ in virtutis penetrat habitũ. At laudabilia:
vt virtutes.ab ipsaꝝ nãq̄ꝫ actiõibꝰ laus emergit. Quedã v̾o potẽtie: vt dñatꝰ
opulẽtia/robur/pulchritudo.his nãq̄ꝫ bonꝰ bñ vt malꝰ male vti potuerit.ideo
etiã potẽtie eiusmõi bona nũcupãt̃.bona certe sũt.vsꝰ siq̄dẽ ipoꝝ boni/nõ vti
q̄ꝫ mali approbant̃.id genꝰ nimirũ bonis euenit:ortꝰ causã ipoꝝ ẽẽ fortunã.
a fortuna nãq̄ꝫ/et opulẽtia/⁊ dñatꝰ est/et q̄cũq̄ꝫ prorsꝰ i potestatis ordinẽ ꝑueniũt.reliquũ porro ac q̄rtũ int̃ bona ẽ salubre:etiã bonũ efficiẽs/sicut exerci-
tũ sanitatis/ac si id genꝰ est aliud. ¶Verũ aliã q̄q̄ꝫ subeũt bona distributio- 9
nẽ:vt bonoꝝ q̄dã prorsus et oĩfariã sũt eligibilia/q̄dã vero nõ.veluti iustitia
alieq̄ꝫ v̾tutes:oĩfariã ⁊ oĩno sũt eligibiles. At robur/⁊ opulẽtia/potẽtiaq̄ꝫ/ et
id genꝰ alia:neq̄ꝫ oĩfariã/neq̄ꝫ oĩno ¶Rursꝰ q̄q̄ꝫ alit̃ bonoꝝ alia sũt fines/alia 10
nõ.queadmodũ sanitas q̄dẽ finis/atq̄ꝫ sanitatis causa neutiq̄ꝫ finis est: et q̄-
cũq̄ꝫ ita se habẽt eoꝝ sẽp finis melior.vt sanitas melior:q̄ꝫ q̄ salubria.i totũq̄ꝫ
prorsus id meliꝰ:cuiꝰ grã sũt et alia. ¶Rursus ipoꝝ finiũ p̄stat sẽp q̄ ꝑfectus
est:impfecto.est nimirũ ꝑfectꝰ:cuiꝰ accessu nullo ampliꝰ nobis opꝰ est.impfe-
ctus aũt:cuiꝰ aduentu aliũ desideramꝰ.q̄ꝫadmodũ iustitie dũtaxat aduentu:
plura desideramꝰ.at felicitatis accessu:nulla re ampliꝰ nobis opꝰ est.is ergo
nobis optimꝰ quẽ desideramꝰ q̄ finis ꝑfectꝰ.absolutꝰ nãq̄ꝫ finis/bonũ est:nec
nõ finis bonũ. ¶Hinc igit̃ q̄nã mõ optimũ ꝯsiderãdũ est:nũq̄d eo mõ vt ip- 11
sũ q̄q̄ꝫ cõnumeratũ recenseamꝰ:an id videbit̃ alienũ: siq̄dẽ optimũ finis est
ꝑfectus:ac ꝑfectꝰ finis(vt paucis absoluã)nil aliud q̄ꝫ felicitas ẽẽ videtur. ex
multis porro bonis felicitatẽ ꝯstare cõprobat̃.ꝙ si optimũ cõiectãs ipm̃ q̄q̄ꝫ
cũ aliis annumeres:ipsum se meliꝰ esse constabit:siquidẽ optimũ erit.vt salu
bria ponendo etiã sanitatẽ ꝯsideres:q̄dnã horũ oĩũ optimũ: nempe sanitas.
qδ si hoꝝ optimũ est:id se q̄q̄ꝫ meliꝰ/qδ admodũ absurdũ est.nõ igitur opti-
mũ ita cõiectandũ.sed an id quodãmõ fuerit vt absq̄ꝫ ipo: nũquid hoc etiam
absurdũ.nã felicitas ex q̄busdã cõflata bonis est:hoc est ex q̄bꝰ cõstet bonis.
an sic optimũ cõsiderare/fuerit alienũ: neq̄ꝫ enĩ est quicq̄ꝫ aliud ab his felici-
tas:verũ hec ipsa.an ita quispiã recte cõcernẽs optimũ considerauerit: sicut
ipsã felicitatẽ q̄ ex his sit bonis:diiudicãs erga alia/q̄ in ipsa collecta nõ sũt:
ita optimũ cõsiderãs recte cõsiderauerit. Ceterũ nõ est simplex(quod nũc q̄-
rimus)optimũ:vt dicat q̄spiã optimũ cũctorũ bonorũ in vnũ concretoꝝ esse
prudentiã. Verũ hoc fere modo nõ q̄rendũ est optimũ bonũ.perfectũ siqui
dem querimꝰ bonũ. At prudẽtia sola neutiq̄ꝫ perfectũ.nõ igit̃ hoc optimum
quod querimus:neq̄ꝫ ita indagamus optimum.

¶Finis perfectus:finis precipuus/finis ꝓpter se / finis quod.

¶Finis impfectꝰ: finis minus p̄cipuus/finis ꝓpter alterum/finis quo.

¶Absq̄ꝫ ipo:hoc est absq̄ꝫ cũ aliis bonis cõnumeratione.

¶Vt dicat quispiã. queadmodũ diceret quispiã oĩũ bonorũ simul aggregatoꝝ/ prudentiã inter illa esse optimũ.

¶Alia diuisio bonorum. Cap.III.

Preterea aliã admittũt bona sectionẽ.sunt siq̄dẽ bonoꝝ alia in aĩa:vt 12
p virtutes.alia i corꝑe:vt sanitas/venustas.alia externa:opulẽtia/dñatus/honor:⁊ si q̄d est hmõi. At horũ q̄ in aĩa sũt:optima ¶Que porro in aĩa definita sũt bona:trifariã distribuunt̃:in prudentiã/in virtutẽ/et ĩ voluptatẽ:post hec igit̃(qδ ꝓfitemur oẽs)etiã finis videt̃ bonorũ/ideq̄ꝫ absolutissimũ esse felicitas.qδ sane fatemur esse in bene agendo / ac bene viuendo.
¶Ceterũ finis simplex nõ est:sed duplex.q̄rũdã enĩ est finis ipsa actio/vsusq̄ꝫ 13
sicut visus.est nimirũ vsus optabilior habitu:finis aũt vsꝰ.nemo siq̄dẽ velit visũ hr̃e:ad nõ spectãdũ/sed ꝯnictandũ.idẽ de auditu/ceterisq̄ꝫ dicẽdũ.ꝓinde quorũ vsus/et habitꝰ est:sẽp meliꝰ et optabiliꝰ eorũ est vsus habitu.vsꝰ enĩ et actio finis:cũ sit ꝓpter vsũ ipse habitus. ¶Post id si cõsiderauerit q̄spiã in

¶Cõnictare:palpebras oculorũq̄ꝫ foliculos demittere/ claudere.

cūctis sciētijs: intuebit̃ nō aliā esse cōsiderationē in extruēda domo/ ꝙ̄ ī ꝓba
domo: sed vtrobiqꝫ suppetere edificatoriā. et cuiꝰ effector: edificator, vt cuius
sit virtꝰ: eiusdē sit effectrix. idē in alijs oībus par est cōiectare.

Virtutem in anima esse Cap. IIII.

14 Reterea intuemur: alia re nulla ꝙ̄ aīa/ nos viuere. in aīa aūt est virtꝰ.
p idē certe fatemur facere aīam/ aīeqꝫ ỽtutē. Ceterū ỽtus in vnoquoqꝫ
cuiꝰ est virtꝰ: idē facit. At aīa etiā alia. atqꝫ aīa viuimꝰ. ob aīe itaqꝫ vir-
tutē bene viuemꝰ. Ceterū bene viuere/ et bñ agere nichil aliud dicimꝰ: ꝙ̄ feli-
15 cē eē. ergo et felicit̃ agere/ et felicitas: in viuēdo est. ¶ Verū bene viuere est
in viuēdo ex virtutibꝰ. hoc igit̃ est finis/ et felicitas/ et optimū. in vsu itaqꝫ sit
necesse est/ et actiōe: felicitas. nā quorū habitꝰ/ vsusqꝫ est: vsus/ et actio finis.
Atqui anime virtꝰ est habitꝰ: et actio est vsus ipsiꝰ/ eorūqꝫ q̄ sub electionē ca-
dunt. ergo finis: ipsiꝰ actio/ vsusqꝫ fuerit. felicitas igit̃ in viuendo ex virtutibꝰ
16 sit necesse est. ¶ Qm̄ igit̃ optimū bonū est felicitas/ et hec ipsa finis: actiōe vi-
17 uendo ex ỽtutibꝰ felices fuerimꝰ/ optimūqꝫ bonū habuerimꝰ ¶ Cū igit̃ sit fe-
licitas bonū ꝑfectū ac finis: nos latere nō oportet id ī etate ꝑfecta esse. nō eni
in puero: quia nec puer dici felix potest/ sed in viro. is nāqꝫ ꝑfectꝰ. et ne q̄dē ī
tpe imperfecto: sed ꝑfecto. ꝑfectū fuerit vtiqꝫ tēpꝰ: ꝙ̄diu hō viuere potuerit.
recte nāqꝫ a multis dicit̃: felicē in lōgissimo vite tpe eē iudicādū. vt opꝰ sit: ꝑ-
18 fectū eē/ et in tpe ꝑfecto/ et in hoīe. ¶ Qđ aūt sit actio: hinc q̄spiā poterit ituē-
ri. in sōnis nāqꝫ (vt int̃ viuendū si q̄spiā dormiat) eiusmodi nolim talē dicere
esse felicē. ipsi q̄dē existit viuere: sed eidē ex virtutibꝰ (qđ erat ex actiōe viuere)
nō existit. Rursꝰ qđ mox dicēdū: nō admodū q̄ diximꝰ participare: ⁊ ne q̄dē
ab ipsis longe abesse videbit̃/ q̄ppe qđ aīe portio q̄dā esse putet̃ qua alimur:
quā altricē appellamꝰ. Iure ꝑfecto ita siquidē lapides ali nō posse ituemur:
19 et perinde nō dubiū quin sit ali aīatorū. qđ ꝗ aīatorum: causa est aīa. ¶ Atqꝫ
aīe taliū partiū nulla alēdi fuerit causa: quales sūt rational'/ vel irascibilis/ vel
ꝯcupiscibilis: sed alia q̄dā p̄ter has. et ei nullū magis peculiare possumꝰ no-
20 men ꝙ̄ alentis accōmodare. ¶ Dicat fortassis q̄spiā nunqđ ex hac q̄qꝫ parte
aīe virtꝰ est: nā si fuerit: nō dubiū quin etiā eadē agere opꝰ sit. ꝑfecte siqdem
virtutis actio: felicitas est. At nūqđ eiꝰ sit vel nō sit virtꝰ: alia fuerit orō. Que
si fuerit/ huiꝰ nō est actio: nā in huiusmodi parte impulsus eē nō videt̃: q̄ igni
videt̃ eē cōsilis, cui q̄cqđ imerseris absumet. at si nō obieceris: ne q̄dē ad ca-
piendū ipellit̃. ita hec habet pars aīe: vt si alimentū obijcias/ alat: sin minus
ne q̄dē ad alendū cōmoueat̃. et ꝑinde ne q̄dē actio: cuiꝰ nō est cōmotio. proī-
21 de hec ꝑs ad felicitatē capescēdā nichil coadiuuat ¶ Deīceps igit̃ qđ sit vir-
tus dicendū: quādoquidē eiꝰ actio. felicitas est. vt paucis itaqꝫ absoluā: virtꝰ
habitus est optimꝰ. Verū nō satis forte sic/ ita simpliciter loq̄: sed euidentiꝰ
fuerit diffiniendū.

¶ Diuisio anime. Cap. V.

22 Rimū igit̃ de aīa in qua exorit̃: nō qđ sit aīa (alia siquidē eiꝰ rei ꝯside-
p ratio) sed vt q̄nā modo distribuat̃ dicēdū est. Aīa nimirū (vt receptū
est) in duas partis distribuit̃: in eā q̄ rōnē habet/ ⁊ q̄ rōnis expers est.
ex ea pte q̄ habet rōnē: exorit̃ prudentia/ solertia/ sapientia/ igeniū/ memoria/
et id genꝰ alia. At ex parte rōnis expte: q̄ ỽtutes appellāt̃: tēperātia/ fortitudo/
iustitia/ ⁊ q̄uis alie: quas ex moribꝰ dicimꝰ esse laudabiles. ex his nāqꝫ ꝯsequi
laudē dicimur/ ⁊ ab eis q̄ a rōne demanāt: nemo laudat̃. nec eni ꝙ sapiēs/ nec
ꝙ prudēs/ nec prorsꝰ ex hmōi aliquo: q̄spiā laudādꝰ accedit. neqꝫ porro actio
nis exps q̄tenꝰ ad se suggerendū idoneū est: suggeritqꝫ ei qđ obtinet rationē
23 ¶ Est nēpe moralis virtꝰ: q̄ ab excessu defectuqꝫ corrūpit̃. qđ aūt tā defectꝰ/
ꝙ̄ excessus corrūpat: ex eis est videre q̄ ad mores ꝑtinent (vtendū sane in re-
bus incertis: testimonijs certis est) cōfesti nāqꝫ in exercitijs hoc viderit quis-
piā: que si excedāt/ robur affligunt: sin deficiant/ eodē modo habent. idē i po-
tu/ ciboqꝫ euenit. affluentibꝰ eni: sanitas absumitur: idē fit et subductis. que si

¶ Idē facit: semꝑ consimile operatur. vt ars edificatoria domū/ ars fidiū determinate modulationis/ semꝑ consimilē cōcentū: aīa autē nō sēꝑ idē/ similēqꝫ facit: sꝫ nūc virtutis opera/ nunc aūt opꝫ vicioꝝ ꝑoribꝰ ꝯtraria.

moderata fuerint:corpis firmitudinē custodiūt/atqꝫ sanitatē.his ꝯsilr̄ euenit
in tēperātia/et fortitudine/reliqſqꝫ virtutibꝰ.nā si quēpiā cousqꝫ feceris intre
pidū:vt ne q̄dē deos metuat/iā non fortis:sed demēs fuerit.sin cūcta formi=
dantē:meticulosus.fortis ergo erit q̄ neqꝫ oīa metuet/neqꝫ nichil.hec igit̄ tā
augēt q̄ꝫ labefaciūt v̄tutē.nimij nāqꝫ metꝰ/et oēs labefaciūt:itidē q̄ de re nul
la metu ꝯmouent̄.atq̄ circa metꝰ est fortitudo.mediocriter itaqꝫ metꝰ: forti=
tudinē locupletant.ab eisdē igitur tā amplificatur/q̄ꝫ labefactatur fortitudo.
ex metu nāqꝫ ita afficiuntur.et idem de ceteris dicendum virtutibus.

¶Egritudo:egrimonia/ dolor/tristitia.
¶Egrescere:dolere/tristari

¶In quibus sit virtus collocata. Cap.VI.

r

Ursus nō his mō virtutē q̄spiā definierit:sed etiā egritudine/⁊ volu= 24
ptate.nā voluptate allecti/iproba factitamꝰ:egritudini aūt succūbē=
tes/ab honestis deficimꝰ:alioqui nō est virtutē/ ⁊ viciū admittere ci=
tra egritudinē ⁊ voluptatē.int̄ voluptates igit̄/et egritudines:virtꝰ collocat̄
¶Uirtꝰ porro moral̄ hinc cognomen habet:si mō velimꝰ ex litteris veritatē
excutere:dicēdū erit morē/a mora habuisse cognomē breuis i lōgā littere fa=
cta mutatiōe.moral̄ siq̄dē appellat̄ qđ ex mora assuescat. ¶Idqꝫ certum qđ
virtꝰ nulla/q̄ ex pte oriat̄ irrationali:ex natura nascat̄.siq̄dē eorū q̄ natura fi=
unt:nihil est qđ assuetudine aliud euadat.velut lapis/grauiaqꝫ pr̄ꝰ oīa:q̄ fe
rēdi deorsū vim agnatā habēt:si a quouis sursū versus sepiꝰ iactari assuescere
nitatur/nunq̄ꝫ tū sursū attollent̄:sed sēper deorsū cadent.idē de ceteris est in=
telligendū.

ηθος pducta prima:apđ grecos morē designat:⁊ εθος correpta prima moram.hinc volunt ηθον απο του εθος deriuari:perinde ac nos a mora morē deducimꝰ.et i hac deriuatione cū in latino sermone tū in greco breuis syllaba in lōgā cōuertitur.ita eni in his deriuationibꝰ cōsentiūt greca/latinaqꝫ lingua.

¶De ijs que in anima Cap.VII.

p

Reterea q̄ velit q̄d sit virtꝰ dicere:scire expedit quenā demū in aīa p= 25
creent̄.sūt aūt hec hmōi:affectꝰ/potētie/habitꝰ.et pinde nō dubium:
qui hoꝝ aliqđ sit v̄tꝰ.affectꝰ igit̄ sūt:ira metꝰ/odiū/cupido/ liuor/mi
seratio:et talia comitari ꝯsucuerūt egritudo et voluptas.potētie aūt:q̄bꝰ affi
ci dicimur:nēpe vnde possumꝰ excādescere/egrescere/misereſcere/ et alia eius
modi.at habitꝰ sūt:vnde erga hec habemꝰ bn̄/vel male:sicut ad excādescēdū
si nāqꝫ supra modū iracūde:male in ira habemꝰ/sin in q̄bꝰ expedit pr̄ꝰ ad irā
nō cōmouemur:ita q̄qꝫ male in ira habemꝰ.mediocrit̄ itaqꝫ habēdo:vt neqꝫ
supra modū cōmoueamur/neqꝫ prorsus simꝰ incōmobiles:tū si ita habeamꝰ
recte affecti sumꝰ.in silibꝰ q̄qꝫ alijs idē intelligēdū.iracūdū nāqꝫ ⁊ bn̄: in me=
dio ire/⁊ ad irā icōmobilitatis positū est.Simile est i iactātia ⁊ dissimulatio=
ne.plura nāqꝫ q̄ꝫ assint sibi arrogare/iactātie est:minꝰ vero/dissimulatiōis.in=
ter hec igit̄ mediū est veritas.

¶Bene iracundꝰ:mansuetꝰ

¶De habitu. Cap.VIII.

i

Dem in ceteris omnibus est intelligendum.id enim proprium ipsius 26
est habitus:vt bene/maleue erga hec habeat.bene in ijs habere fue=
rit:neqꝫ excedere/neqꝫ deficere erga mediū. itaqꝫ istorū vnde laudā=
di accedimꝰ habitus est:sicut male erga excessū/et defectū.¶Nūquidē igit̄
harū pturbationū/virtus est mediū.perturbatiōes aūt sūt egritudines ⁊ vo=
luptates/aut nō citra egritudinē vel voluptatē:virtus certe est circa egritudi
nes/vel voluptates.id quod hinc certū:sunt nimirū etiā affectus alij(vt vide
bitur cuipiā)in q̄bus nō in excessu/et defectu aliq̄ est viciū:velut adulteriū/et
adulter.nec eni magis est talis:q̄ ingenuas cōstuprarit.ceterū et hoc/et si q̄d
aliud huiusmodi est qđ a voluptate ꝯprehendit̄:q̄ per intemperantiā/vel eti=
am qđ in defectu/quodqꝫ in excessu:sub vituperationem cadit.

Quid medietati opponatur. Cap.VIIII.

d

Einceps igitur fuerit sane dictu necessarium:quidnam demum medi 27
etati aduersetur excessus ne/an defectus.nam quibusdam medietati=
bus defectus opponitur/vt nonnullis excessus.sicut fortitudini neu=
tiq̄ꝫ excessus existens audacia:sed que defectꝰ est timiditas.tēperātie vero/i=
tēperātie/et incōmobilitatis circa voluptates:nō vtiqꝫ q̄ defectꝰ incōmobili=
tas opponit̄/sed intēperātia:q̄ excessus est.Sūt nimirū vtraqꝫ tā excessus q̄ꝫ
defectꝰ medietati opposita:medietas siq̄dē excessu iferior/sꝫ defectu supior.

¶Opponitur/magis opponitur.

¶Incōmobilitas:insensibilitas

ideo etiã prodigi: liberales esse illiberales aiunt: ꝯtra illiberales prodigos vocant. Audaces vero/ et petulãtes/ fortes noiant timidos/ vt timidi: fortes petulãtes/ ⁊ furibũdos
28 dicendos putant. ¶Duab⁹ itaqꝫ de causis duxerimus medietati opponẽdũ esse excessum/ atqꝫ defectũ. quippe ꝙ re ipa licet nobis ꝯsiderare: vtrũ potius extremorũ ad medium propius accedat: ꝓpinquior ne illiberalitatis sit ꝓdigalitas/ an auaritia. longinquior certe fuerit auaritia. atqui medio que magis absunt: magis opposita existimãtur. e re itaqꝫ ipa defectũ magis opponi apparet. Est etiã et aliter videre: vt ad que mentem magis pronã habemus ea medio sint magis cõtraria. velut ad intẽperantiã nati sumus proniores: ꝙ ad decus capessendũ. quãobrẽ si additamẽtũ potius ad ea fiat ad que sumus proniores: ad que additamentũ fit ea sunt magis cõtraria. Atqui proniores ad intẽperantiã sumus: ꝙ ad decus capessendũ. magis ergo excessus medietati ꝯtrarius. in-
29 temperãtia siquidẽ temperantie est excessus. ¶Quid demũ sit virtus hinc nobis licue-
30 rit intueri. medietas siquidẽ affectuũ quedã esse videtur. ¶Proinde qui velit moribus cõprobari: ei affectuũ medietas est cuiuis cõstituẽda. Et perinde probũ esse: operosũ/ atqꝫ difficile est. qñquidẽ in vnoqꝫqꝫ mediũ capere operosum est: velut circulũ describere cuius obuiũ est/ at in ipo mediũ capere: arduũ. itidẽ et excãdere quidẽ facile: necnõ cõtrariũ huic. at mediocriter habere: arduũ. in totũ autẽ in quauis ꝑturbatione est videre: quod mediũ ambiat esse facile: mediũ vero vnde laudemur arduũ. ideo etiã raro ꝓbus
31 ¶Quoniã de virtute dictũ est: deinceps fuerit cõsiderandũ/ possit ea adesse nobis necne. verũ queadmodũ Socrates dixit: in nobis non est probos vel malos esse. qñquidẽ si quis roget quẽuis velit ne iustus esse/ an iniustus? nemo delegerit iniustitiã/ itidẽ de fortitudine/ et timiditate/ reliqꝫqꝫ virtutibus semp eodẽ modo. inde nõ dubiũ quin si mali sint aliqui: nõ spontanei sint mali. et ꝑinde ne quidẽ probi. ¶Hec ratio neutiqꝫ vera. nã cur demũ legislator mala facere nõ ꝑmittit: at honesta/ ⁊ ꝓba iubet? ⁊ ĩ malis quidẽ mulctam infligit delinquẽtibus? in rebus aũt honestis: nisi honesta ꝑegerit? alioquin iniquũ fuerit/ vbi in nobis nõ sit: hoc legũ ꝯditores facere. ceterũ vt videt̃ in nobis est probos/ et iprobos esse. Item laudes/ et vituperationes id quoqꝫ attestat̃. virtutẽ nãqꝫ laus: viciũ aũt vituperatio cõsequit̃. atqꝫ laus/ et vituperatio nõ inuitis attribuit̃. manifestũ igit̃ est hoc modo: in nostro arbitrio esse bona/ malaqꝫ facere. ¶Collationẽ vero hmõi ꝓferebant/ volentes demonstrare vltroneũ non esse: quid namqꝫ est (inquiebant) quod egrotantes squalidos nemo vituperat? ¶At hoc minime verum. tales namqꝫ reprehẽdimus: cũ sue egritudinis/ ipsos causam esse cognouerim⁹/ quodqꝫ male habẽt corpus: vtpote qḋ voluntariũ est. apparet nimirũ et in vicio et virtute esse volũtarium.

¶Quomnia talia: ex talibus principiis. Cap. X.

32 Rursus hinc etiã potuerit quispiã euidẽtius intueri: quod omis natura/ eius est essentie procreatrix: qualis ipa est. veluti stirpes/ et animalia. nã vtraqꝫ gignũt/ ex principiisqꝫ producũt. vt arbor ex semine. id nãqꝫ/ pricipiũ est. qḋ porro pricipia ꝯsequitur: ita habet. vt eni habuerint principia: ita que de principiis ortũ ducunt. perspicue aũt licet hoc in geometria magis intueri: vbi cũ aliqua sumpseris principia: vt ea habuerint ita etiã que ipa ꝯsequũtur. velut si triangulũ duobus rectis equales habeat angulos: quadratũ quoqꝫ quattuor angulis rectis habeat/ necesse est. et si triangulũ secus: ita etiã et quadratũ cõmutabitur. ex altera parte eni ei respondet. et si quadratum quattuor angulis rectis equales non habuerit angulos: ne quidem triangulũ duobus rectis habebit equales.

¶Apertissima huius loci enarratio. Cap. XI.

33 Triangulũ namqꝫ (siue discretam/ siue continuã spectes quantitatẽ) figurarũ est oim principiũ. ideo in ipsam cetere oẽs resoluũtur: cũ ipsa non in aliã ꝙ in sese/

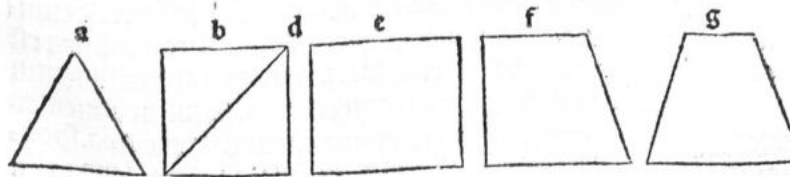

A triangulũ Trigonus | B quadratũ c d diagonus | E paralellogrãmũ altera ꝑte longior | F trapeziõ mensula | G trapezoides simile mẽse | Trianguli in discretis | Quadrati in discretis

¶Ideo etiã ꝓdigi: ꝓdigi aũt liberales esse auaros: et auari cõtra liberales dicũt eẽ ꝓdigos. Et audaces/ petulãtesqꝫ/ atqꝫ temerariũ nuncupant fortes meticlosos: meticulosi vero fortes reputãt temerarios atqꝫ furibũdos.

¶ꝙ ad decus capessẽdũ: ꝙ ad tẽperãtie honestatẽ atqꝫ ornatũ sibi procurandum.

Socrates.

¶In rebus aũt honestis legislator ipis qḋ studiose opantib: neutiqꝫ (nisi honesta) fecerit.

¶Collationem vero huiusmodi ꝓferebant: cõparationẽ ac silitudinẽ hmõi inducebãt

¶Ultroneũ: volũtarium/ spontaneũ.

¶Triangulũ in magnitudinib⁹ figuram planã appellamus tribus lineis rectis cõtẽtã. ⁊ vtroqꝫ genere triãgulus et triangulũ dicimus.

¶Triãgulus i nũeris nũer⁹ est q ꝑ suas vnitates descript⁹ tria latera possidet eq̃lia vt 15. 10. 6. 3.

¶Quadratũ q̃ttuor angulos et q̃ttuor latera possidet equalia.

¶Quadrãgulũ quattuor normales/ equosqꝫ possidet ãglos. Et hec in magnitudinib⁹ ⁊ numeris suo modo reperiunt.

¶Diagon⁹ q̃drati linea est: q̃ ab angulo ad angulũ oppositũ distẽditur. et eadẽ linea dimetiens/ q̃dratiqꝫ diameter appellatur.

τραπεζα:mēsa.et hinc quoqꝫ τραπεζιον:mensula.⁊ της τραπεζης και του ιδονσ qꝫ speciem/silitudinēqꝫ mensule exprimat: diducitur.

¶Trapeziū : quadrilatera figura est rectilinea q̄ neqꝫ eq̄s oppositis āgulis neqꝫ lateribus contenta est.

¶Trapezoides quadrilatera figura: superiori ꝑte modū similis Et oīno quadrilatere figure q̄ neqꝫ triāgula quadrangula/alt̄a ꝑte longiores: neqꝫ rombi neqꝫ romboides sunt: appellātur trapezia et et trapezoides.

¶Paralellogrāmum supꝑficies q̄cūqꝫ eq̄distantiū laterum: que figura pariter alt̄a ꝑte longior appellat̄/⁊ tetragonus lōgus quādo sua latera fuerit inequalia. Figurationes subter adiecte sunt sed hec magis quadriuialia q̄ȝ moralia putent̄.

¶Efficere ⁊ agere:ex delectiōe operari:quorū illud ꝓprie artis ē/ hoc vero prudētie/moraliūqꝫ virtutum.

¶Collatione geometrica exemplo geometrico pauloante nūero 33 posito.

¶Cupiditas / furor / volūtas:cōcupiscibis/ irascibilis/ ratiōalisqꝫ appetitus.

redeat. Cū ergo quadrāgula sequat̄ statim triangulā:in bina saltem triangula resoluat̄ necesse est. cunqꝫ triangulū tres habeat angulos equales duobus rectis : quadrangulū quippe (quod in bina triangula resoluitur) quattuor angulos quattuor rectis: equales habeat necesse est:hoc modo ab āgulo ad āgulū ducta diagono:siue paralellogramū/ siue nō. nam trapeziū/et trapezoides:paralellogrāmū non est nempe hmōi.

¶Q hominis sit agere solū. Cap. XII.

Idem igitur/atqꝫ cōsimiliter de homine quoqꝫ itelligendū. nā cū sit homo ꝓgenitricis essentie:ex principijs quibusdam/atqꝫ actionibus quibus efficit:homo progenerans est. nam quid aliud? neqꝫ eni inaiatum aliquod efficere dicimus: neqꝫ etiā aiatorum circa hoīem quicq̄. manifestū igitur actionū hominē esse ꝓgenitorē. proinde qm̄ actiōes cōmutari intuemur: nec eadē vnq̄ȝ agimus/suntqꝫ actiones ex aliquibus progenite principijs: manifestū quandoquidē actiones imutātur: etiā actionū immutari principia a quibus sunt. quēadmodum collatione ostendimus geometrica. 34

¶Atqui actionis tam bone/ q̄ȝ male: principium est propositum/ et voluntas/ et quicquid ad rationē tendit. non dubiū igitur quin hec quoqꝫ cōmutētur : sponte nāqꝫ actiones imutamus:et perinde etiam principiū/atqꝫ propositū. nam hec sponte fit mutatio. 35

¶Proinde non dubiū quin in nobis sit:et probos/et malos esse. ¶Forte hic quispiam occurrerit: quandoquidē inest iustū/probumqꝫ esse:ero si voluero oīm ꝓbissimus. Id fieri nullo modo potest. cur nam? quoniā non hoc in corpore gignitur. neqꝫ eni si quispiam voluerit corporis curam habere:oīm optimū habebit corpus. nam opus est non curam modo intēdere: verū etiam natura honestū/et bonū corpus esse. melius certe habebit corpus:nō tamē esset oīm optimū. idē de aīa intelligendū est. neqꝫ eni iuxta ꝓpositum suū erit oīm ꝓbissimus:nisi etiā natura extiterit. melior quidem certe erit. 36 37

¶De appetitus tribus generibus. Cap. XIII. 38

Quoniam igitur probū esse in nobis apparet: cōsequens dictu necessariū videt̄ de spontaneo disserere/ quidnā sit spontaneū. ad virtutē nāqꝫ capessendā dominantissimū est spontaneū. in totum vero dicendū est spontaneū: quod nō coacti agimus: verū de hoc magis adhuc perspicue disserendū est. nēpe ad id quod agimus: aliquis exurgit nobis appetitus. atqui tres sunt appetitus species: cupiditas/furor/voluntas. ¶Primū igitur actionē (que a cupiditate oritur) ducimus cōiectandā: vltronea ne/an inuita sit. Inuita neutiq̄ȝ esse/ videri debet. cur ita/ et vnde? nempe quod quecūqꝫ inuiti agimus: coacti faciamus necesse est. Atqui vbi subest agētibus aliqua necessitas: egrimonia cōsequatur. verū ex cupiditate agētes: voluptas comitat̄. ꝓinde hoc pacto non erit ex cupiditate agere quippiā inuito animo/ sed vltroneo. ¶Ceterū ratio est alia que ab incontinentia huic aduersatur. nemo eni (inquiūt) sponte mala peragit/ qui sciat mala esse: verū qui incōtinens est. scit ea esse improba: agit tamen/ ac ex cupiditate illectus: agit. non ergo spōtaneus. coactus ergo ¶hinc porro eadē nos oppugnabit oro. nam si ex cupiditate: non ex necessitate. cupiditatē eni voluptas comes cōsequitur. sed que ex voluptate: nō possis dicere ex necessitate. ¶Alioquin nō dubiū est quin incōtinens sponte incōtinēter agat: qm̄quidē qui afficiūt iīuria: vltro afficiūt iīuria. atqꝫ icōtinētes iīusti sunt/ atqꝫ iniuria afficiūt. incōtinens ergo in incōtinentiā sponte delabitur. 39

¶Socratica argumentatio de cōtinēti et incōtinenti. Cap. XIIII. 40

Verum eniuero (inquiunt) ratio aduersatur non esse vltroneum continens: siquidem laudatur quod sponte que ex continentia sunt agat. at laudatur in eis que sponte fiunt. quod si ex cupiditate vltroneum est: quod cupiditati aduersatur inuitum erit. sed continens contra cupiditatem insurgit. continens ergo non spontaneus fuerit continens. verum hoc non videtur. non ergo extra id quod ex cupiditate est: volūtarium. ¶Rursus idem est in eis que ex furore. eedem namqꝫ huic (quas et de cupiditate diximus) rationes conueniunt/ et perinde ambiguitatem faciunt. ire siquidem est quod ad incōtinentem/ continentēqꝫ pertinet. ¶Restat species residua appetituū (vt in distributione posuimus) voluntas: vt an sit spontanea coniectemus. atqui incōtinentes quatenus impellūtur catenus volunt. agunt igitur incontinentes mala/ volentes. sponte nimirum nemo mala agit: vbi sciat esse mala. neqꝫ incōtinens mala agit: volens mala 41

agere. nõ ergo spõtaneus. ne quidẽ igr̃ volũtas est spõtanea ¶ Hec plane ꝑimit oĩo incõtinẽtiã/ et incõtinentẽ. nã si nõ spõtaneus: ne quidẽ vituꝑabilis. at est vituꝑabilis incõtinens. spõtaneus ergo. volũtas igr̃ spõtanea. Cũ sint itaqꝫ cõtrarie quedã rationes: magis perspicue de spontaneo disserendũ est.

De vi ꝛ necessitate. Cap. XV.

42 Prius itaqꝫ de vi/ ꝛ necessitate dicendũ fuerit. vis eni etiã in carẽtibus
p aĩa. singulis nãqꝫ inaĩatis: suus est locus attribut⁹ igni quidẽ supra/ terre aũt infra est. nimirũ violari: sursũ lapidẽ ferri/ ignẽ vero deorsũ. est etiã aĩal violari: vt equũ recta via decurrentẽ/ preocupatũ vertere aliorsũ.
43 ¶ Quibuscũqꝫ igitur exterior est causa: aliq̃d (cõtra naturã/ aut ꝑterqꝫ volũt) faciẽdi: cogi dicimus facere/ q̃ faciũt. at q̃bus ipis ĩest causa: hos neq̃qꝫ cogi dicimus: neqꝫ incõtinẽs negauerit se malũ esse: verũ a cupiditate agẽdi mala sed vult coactũ videri. igitur hec nobis erit diffinitio: quorũ agendi causa a qua cogantur fuerit externa: vis est. quorũ autẽ interior/ ac in ipis causa est: nequaqꝫ vis.

¶ De necessitate. Cap. XVI.

44 Rursus de necessitate/ necessarioqꝫ dicẽdũ. necessariũ non oĩno neqꝫ
r in omni dicẽdũ est: quẽadmodũ sunt quecũqꝫ causa voluptatis agimus. nã si quispiã dicat se a voluptate coactũ: ꝙ amici mulierẽ viciarit/ fuerit alienũ. nec eni in oĩ necessario est: sed in extrĩsecus aduenĩẽtibus: vt si ostendat̃ quispiã a rerũ necessitate coactus/ magis aliud quippiã deuitare. hoc modo: in agrũ ꝓperare coactus sum/ nisi fedatũ velim agrũ iuenire. in hmõi itaqꝫ est necessariũ.

¶ Quotuplicit̃ inuitũ/ ꝛ spõtaneũ. Cap. XVII.

45. Et qm̃ in nullo est ĩpulsu spõtaneũ: reliquũ est vt sit ex animi sentẽtia.
a inuitũ eni est qđ ex necessitate vtiqꝫ efficit̃. et tertio loco qđ non fit ex animi sentẽtia: qđ plane ex ijs q̃ fiũt certũ est. nã cũ q̃s aliquẽ ceciderit/ occideritue/ aut eiusmodi aliq̃d effecerit/ hoꝝ nihil ꝓuidẽs: eũ dicimus inuitũ fecisse (q̃ppe qđ vltroneũ in aĩaduertẽdo: esse facile deꝑhẽdat̃) velut olĩ mulierẽ aiũt quãdã/ poculũ exhibuisse cuidã amatoriũ: dein eo poculo hoĩez mortuũ ꝯcidisse. eã vero mulierẽ in Areopagũ ꝓfugisse: quã presentẽ nõ alia de causa liberarũt qꝫ ꝙ nõ id ꝓuidẽs effecisset: amoris siquidẽ cupiditate occecata: in eo fuerat hallucinata. et ꝑinde neutiqꝫ spõtanea eius poculi amatorij visa fuerat exhibitio. qũquidẽ nõ ea mẽte dederat: vt ꝑderet hoĩem. inde igr̃ ĩ id/ qđ ex aĩ sẽtẽtia fit: cadit volũtariũ.

¶ De ꝓposito. Cap. XVIII.

46 Reliquũ ꝓpterea est vt ꝓpositũ/ delectũqꝫ cõsideremus: sit ne appeti-
r tus/ nec ne. appetit⁹ nãqꝫ ĩ ceteris q̃qꝫ gignit̃ aĩalibus. ꝓpositũ ꝟo nõ: siquidẽ cũ rõne ꝓpositũ est. at ratio nulli alij deputat̃ aĩali. nõ igitur
47 fuerit appetitus. ¶ Verũ nũq̃d volũtas/ an ne id quidẽ? Volũtas nãqꝫ eoꝝ etiã est: q̃ fieri nõ possũt/ velut volumus quidẽ esse ĩmortales. at id nobis nõ ꝓponim⁹/ deligimusqꝫ. ¶ Rursusqꝫ ꝓpositũ finis nõ est: sed ad finẽ. sic nemo ꝓponit sanescere: sed q̃ ad sanitatẽ tendũt/ ꝓponim⁹: deãbulãdo/ cursitãdo. ad fines volumus: bñ eni valere volum⁹. hic certũ est: nõ idẽ esse volũtatẽ/ et ꝓpositũ. verũ ita habere videt̃ ꝓpositũ vt eius est appellatio: vt hoc pro illo ponimus/ atqꝫ deligim⁹: sicut optimũ/ ꝑ deteriore: qđ in nr̃a sit optiõe: et ꝑinde
48 deligi suũ esse videat̃ ¶ Qđ si hoꝝ nihil est ꝓpositũ: nũq̃d qđ ex animi sentẽtia id in ꝓposito est: aut ne id quidẽ? multa eni intelligim⁹ et opinamur ex aĩ sentẽtia. nũq̃d igr̃ q̃ intelligim⁹: ea etiã ꝓponim⁹ aut nõ? sepe siquidẽ ex aĩ sentẽtia ĩtelligimus de idis: at nequaqꝫ ꝓponim⁹/ atqꝫ deligim⁹. nõ ergo mẽ-
49 tis sentẽtia: ꝓpositũ. ¶ Qm̃ igr̃ hoꝝ nihil est ꝓpositũ: suntqꝫ hec aĩe insita:
50 aliquorũ ꝯueniẽtiũ/ coeũtiũqꝫ ꝓpositũ esse necesse est ¶ Qm̃ igr̃ est (quẽadmodũ pauloãte mẽorauimus) bonorũ ad finẽ tendentiũ delectus/ atqꝫ ꝓposi-
51 tũ: non vtiqꝫ finis ¶ At est eorũ q̃ in nostra potestate sunt: et eorũ q̃ nobis diuersam ingerãt rõcinationẽ: hoc ne/ an hoc deligendũ. nõ dubiũ quin prius opus sit: ea ipa ĩtelligere/ ꝛ in cõsiliũ vocare. cũqꝫ nobis ĩtelligẽtib⁹ qđ ꝑstare

Vis/ violentia

¶ Violari: vi/ violentiaqꝫ agi/ violentia cogi

¶ Necessitas/ coactioqꝫ appellatur: cũ quisqꝫ grandis euitande iacture gratia/ aut magni boni spoliatiõis metu: quicqꝫ admittit. alioquin imminens malũ non euitet. aut habiti boni iacturã non effugiat. vt qui marinis tempestatibus acti: merces suas in mare tristes deuoluũt/ aut qui vipera morsus membrũ (priusqꝫ instillatũ serpat virus) demutilat: si vitã velit incolumem

¶ Ex animi sententia: ex intentione/ consilio/ ꝓpositoqꝫ.

¶ Primo fit aliquid sponte. secundo fit inuite: cũ vi/ aut necessitate. tertio inuite: cum quid preter intentionẽ acciderit/ presertim quod cognitum penitudinẽ egrimoniam merorem qꝫ inducit.

¶ Areopagus: vicus Atheniensis/ olim marti sacer in quo et sontibus/ et insontib⁹ ius dicebatur.

¶ Propositum: delectus/ electio.

¶ Suum esse videatur: sibi propriũ esse videatur.

¶ Quoniã bonorũ ad finem tendentiũ delectus/ atqꝫ ꝓpositum. intellige solũ taliũ esse

videatur, tū ad agendū aliquis insurgat ipulsus: id agēdo / ex ꝓposito age= 52
re dicimur. Qꝛ si ꝓpositū: appetitus quidā est icōsiliū deueniēs cū animi sen=
tentia: non est spontaneū quod deligibile. sponte eni agimus multa anteq̄
intelligamus / atq̄ cōsultemus. sicut sedendo exurgendo / ⁊ id genus alia fa=
ciendo: sponte quidē / sed citra intelligentiā. non ergo spontaneū deligibile:
sed deligibile spontaneū. si quid eni agere cōsultantes ꝓposuerimus: sponte
agim⁹. Existūt vero ex ꝯditoribus legū nōnulli qui spōtaneū / et ex ꝓposito
definiāt / planeq̄ distinguant. minoresq̄ spontaneis / q̄ꝫ a ꝓposito agentibus:
mulctas infligant. est igitur ꝓpositū in eis que sub actionē cadunt / et eis ipis
in quibus nostrum sit agere / et non agere. et ita / vel nō ita: et in quibus ꝓpter 53
quid est capere. ¶ Verū ꝓpter quid simplex nō est. in Geometria siquidē cū
quis dixerit quadratū quattuor rectis equales habere: et percūctatur prop=
ter quid: occurrit quia et triangulū duobus rectis equales habet. In his igit̄
ex definito principio sibi propter quid assumpserūt. at in eis que sub actionē
cadunt in quibus est ꝓpositū: non ita. nullū siquidem ponitur definitū. sed si
quis exquirat cur hoc fecisti: quoniā nō erat aliter vt facerē / vel quoniam ita
melius: ex ipis venientibus (qualiacūq̄ apparuerint esse meliora) delectus su=
mitur. et ob eaipsa quaōbrē etiā in huiusmodi est cōsiliū capere: vt expediat.
at in scientijs nequaq̄. nemo siquidem quēadmodū scribere opus sit nomen
Archiclis: init consiliū. quia quo pacto scribendū nomen Archiclis: est iam
definitū: mendū igit̄ nō intelligētia gignitur. sed in scribendi actiōe positum 54
¶ In quibus certe non est intelligentia error: ne de eis quidem initur cōsiliū.
sed in quibus iam vt expedit optimū est: inde mendū procreatur. atqui in eis
que sub actionē cadunt optimū est: et in quibus duplex mendū. delinquim⁹
igitur tam in eis que sub actionē cadunt / q̄ꝫ ex virtutibus. pariter virtutē eni
cōiectantes per agnata nobis itinera hallucinamur. est siquidem in defectu /
excessuq̄ hallucinatio. in horū vtrūlibet deferimur. voluptate in mala dela=
bimur: vt ex agrimonia / honesta fugitam⁹.

¶ De animi sententia. Cap. XVIIII. 55

r Ursum autem est non quēadmodū sensus animi sentētia. velut visu
non poterit quisq̄ aliud q̄ꝫ videre / non auditu aliud q̄ꝫ audire. itidem
neq̄ cōsultamus nunquid audiendū auditu / an videndum: at animi
sententia non huiusmodi: sed id / et alia potest efficere: ob hoc ibi iam existit
cōsultari. est igitur in bonorū delectu non in fine delictum. huic certe omnes
astipulantur sententie. vt sanitatē esse bonū: verū que ad finē sunt velut expe=
diat ne sanitati hoc comesse / an non. facit igitur plurimū in ijs ad hallucinan=
dum voluptas / et egrimonia. hanc siquidē amplectimur: illā vero fugimus. 56
¶ Quoniā igitur distribuimus in quo et quomodo sit delictū: reliquū est vt
intueamur cuius nā rei sit virtus coniectrix: finis ne / an ad finē. velut honesti
ne / an ad honestū. Quo pacto scientia: vtrū edificatorie scientie finis speciosi
proponendi / an que ad finē spectandi: nam si hoc speciose proponetur sicut
pulchram domū efficere / atq̄ ad hoc: non alius quisq̄ inueniet / neq̄ exibebit
q̄ꝫ edificator / itidem in alijs quoq̄ omnibus scientijs. eodem modo igitur in
virtute habere videbit̄: vt ad finem potius ipius tendat cōsideratio. recte ni=
mirū ꝓposuerit que ad finem sunt / et ex quibus finis constet. nec quisq̄ alius
exhibebit / inuenietq̄ que ad finē expediāt: iureq̄ hoc virtus ꝓposuerit. qui=
bus in rebus optimi principiū est: vnūquodq̄ quod efficiat / et proponat. nil
igitur virtute melius: quandoquidē huius causa etiā sunt alia / atq̄ ad ipsam
principiū est: et eius causa magis sunt q̄ꝫ ad idem. at finis pricipio alicui assi=
milatur / et eius causa est vnūquoduis. verum id erit modo aliquo. proinde
certum et etiam in virtute (quandoquidē causa est optima) ipsam magis finis
esse coniectricem: q̄ꝫ que ad finem sunt.

¶ Finis virtutis honestum. Cap. XX.

¶ Non est spōtaneū quod deligibile. nō est spōtaneū oino idē qd deligibile / nō oē spontaneū deligibile.

¶ Non ergo spontaneū deligibile: sꝫ deligibile spōtaneū intellige ac si sic enūciet̄: non ergo oē spōtaneū deligibile: sed oē deligibile spontaneū.

¶ Mendū: pctm̄ / erratū / error / delictū.

¶ In ijs que discipline sunt vnicū peccatū cōtigit / i opatione scꝫ. neq̄ refert quo aio factū sit: modo opus ipm ex arte bene factū sit. In ijs aūt q̄ sub actionē cadūt: duplex cōtingit peccatū atq̄ mendū Primū in intelligētia: vt animi sentētia / atq̄ intētiōe. secūdū in ipa actiōe. refert eni an studiosa actio ex intētiōe animiq̄ sentētia fiat: an sec⁹ Et in ꝓsecutiōe ṽtutis: nūc defectu p̄cipites ruim⁹ / nunc aūt mediū ipso trāscēdimus excessu. et ad defectū plerūq̄ ipsa egrimonia / ipeq̄ dolor: ad excessū vero ipa voluptas adiuuat: in q̄bus etiā supabundantia / atq̄ defectu: duplex mendū circa virtutē cōtingere posse deprehenditur.

¶ Ipa animi sētētia / ipiq̄ cōsiliū ideo nō est vt sensus: qꝛ sensus liber non sit ad operādū hoc aut illd: animi aūt sententia ad hoc / vel illud sit libera. et est eorū que sunt ad finem / non aūt ipius finis. et proinde eius pctm̄ circa ea q̄ sunt ad finem contingit: non aūt circa ipum finem vtpote de quo ipꝫ ꝯsiliū / ipaq̄ animi sententia non est.

¶ Virtus est ipsius finis / et eorū que ad ipm finē contendunt. agit eni pariter et ꝓponit. ideo nihil virtute melius non simpl'r quidē sed ad ipm optimū cōsequēdū. vt neq̄ in architectura (qd et finē cōsequendū / ipa domificādi arte melius sit) nihil est: q̄ ⁊ ad finem efficit / pariter et media ꝓponit. et ipius edificatorie artis gr̄a / sunt oia edificādi instrumēta: sed magis ipius finis gratia. ita ⁊ virtutis instrumēta oia: vt diuitie / prospera / et aduersa ei⁹ sūt gr̄a. at cū finis / ipmq̄ optimum: ṽtutis pricipiū sit / ac causa: tanto magis eadē virtut; instrumēta ꝓpter ipm finē erūt et rursus cū ipsa virtus oim citra ipm finē sit optimū: nihil ergo mirū fuerit / ipam eē ipius finis cōiectatricem: et magis quidē q̄ꝫ eorū q̄ sunt ad finem.

57 ¶ qui virtutis finis est honestū. honesti ergo magis cōiectrix est cir-
a tus: q̄ ex quibus cōstet. sunt nempe hec ipius. ¶ At in vniuersum vi-
deri potest alienū: quandoquidē in pictura si quispiā fortassis egre-
gius fuerit imitator/non tamen laudandus accedet: nisi optimā imitandi ha-
buerit intentionem. virtutis demū id omnino est sibi honestum proponendi.
¶ Dixerit quispiam cur etiānum actionē meliorem esse diximus q̄ virtutem
ipsam: at nunc an ex quo actio est id virtuti vtpote honestius attribuimus?
An in quo non est actio? ita. atqui nunc ita dicimus habitu actionē esse melio
rem. Alij namq̄ probum inspicientes/ ab actione diiudicant: q̄ non possunt
cuiuslibet quomodo habeat iudicare propositū. nam si foret singularū nosse
sententiam qualis erga honestatem esset: etiam citra actionem probus esse vi
deri potuerat. ¶ Deniq̄ quoniā affectuū: quasdā recensuimus medietates/
circa quos affectus versentur: hinc nobis dicendū est.

¶ De fortitudine. Cap. XXI.

58 Um igitur fortitudo circa audaciam/ac metū: considerandū fuerit:
c circa cuiusmodi metus/atq̄ audacias. nunquid igitur si quispiā me-
tuat: ne rem disperdat suam/is timidus? sin circa hec si audax: fortis.
an ne itidem si quis formidat solum/aut audeat solū: neq̄ meticulosum fatē-
dum est esse metuentē: neq̄ fortem nō metuentem? num igitur in eiusmodi
metibus/et audacijs fuerit fortitudo? At ne quidem in talibus: cuiusmodi si
quis tonitrus et fulmina non metuat/vel quiduis aliud supra hominē hor-
rendū fuerit/nō iam fortis/sed furens ¶ In metibus itaq̄/ & audacijs hūanis
est fortitudo: in eis inq̄ que ceteri metuant/aut omnes: in quibus qui audeat
fuerit fortis. his itaq̄ diffinitis cōstituendū fuerit (quandoquidem multis in
59 rebus fortes dici possunt) qualis sit fortis ¶ Est enī ab experientia fortis ali-
quis velut milites. isti siquidē ab experientia didicerūt in huiusmodi loco/vel
huiusmodi tempore/vel rebus ita habentibus: fieri nō posse vt malum sub-
eant. et perinde qui hec nouerit/et ea de causa ingruentes hostes sustinuerit:
non fortis. nā si horū nihil extiterit: non tollerauerit. proinde ab experientia
fortes dicendi non sunt. ¶ Neq̄ Socrates recte aiebat fortitudinē esse quā-
do quid cōsuetudine tolerandi capiens experientiā efficitur scientia. at ab ex-
perientia tolerantes/neutiq̄ fatemur/planeq̄ negamus fortes esse. nō igitur
fortitudo fuerit scientia. ¶ Rursus sunt quoq̄ fortes ab experientie contra-
rio: inexperti siquidēm eorum que eueniant/ab ea rex nulla experientia: sunt
intrepidi. et ne hos quidē fortes esse dixeri ¶ Sūt porro qui fortes a pertur-
bationibus existimentur: velut amentes/aut lymphatici. at ne hos quidem
fortes dicere oportet: quandoquidem si ab ipsis affectus auferatur: non erūt
amplius fortes. fortem siquidem/perpetuo fortem esse oportet. & perinde ne
fere quidem: vt sues dici fortes possunt: q̄ succumbant/ingemantq̄ percusse
neq̄ fortem/ob pturbationē dicere cōuenit ¶ Est vicissim fortitudo alia que
ciuilis existimatur: velut si qui ciuiū/pudore effusi tolerent pericula: vt fortes
existimentur. queadmodū verbi causa Homerus Hectora dicentem inducit:
Polydamas vereor me carpat in agmine primus. ideo pugnandū esse existi-
mat. at ne quidem hec dicenda fortitudo. in istorum enī singulis eadem cō-
gruet definitio. quo namq̄ ablato non perdurat fortitudo: efficere fortem nō
potest. vt si pudorem (vnde fortis erat) abstulero. ¶ Sunt item et aliter for-
tes existimati ob spem/boniq̄ expectatiōem. at ne hos quidem dicere fortes
possis: quandoquidem tales/at in talibus fortes dicere videbitur alienum.
60 proinde in nullis huiusmodi fortitudo collocanda est. ¶ Qualis igitur et
quisnam fortis sit: hinc considerandum. ac vt paucis absoluam qui nulla
iam supradicta causa fortis est: verum q̄ id honestum esse censeat/idq̄ faciat
seu aliqua/seu nulla oblata fuerit occasio: neq̄ tamē prsus citra pturbationē/
impulsumq̄ gignitur fortitudo. expedit vero impulsuū habere rationē / ho-

¶ q̄ ex quibus constet: idest quibus ex medijs ad ipm perueniatur honestū. naz hec ppter virtutē sunt. Sed obijcit si in pictura q̄spiā fuerit egregius imitator: non tamē laudabitur/ nisi optimā imitādi habeat intentionē. Igit neq̄ virtus laudabilis si honestū assequatur: et ipm assequendi optimā intentionē/ ppositūq̄ non habuerit. Intentio aūt et ppositū eorū sunt q̄ sunt in finem. magis igitur virtus circa honesti ppositum est: siquidem ipsa virtus laudabilis ē quare et magis circa ea q̄ ad ipm sunt finem.

¶ Hec oratio id cōcludit: moralem virtutem sine prudētia esse non posse.

¶ Itē obijcit prius dictū est actionē meliorē esse virtute. at nunc id virtuti vt a qua sit actio tanq̄ honestiori tribuere videmur. Id diluit dicēdo ipm habitū cui ipa assit actio/cūq̄ ipa actione: honestiorem esse sed ipsum actū eo habitu cui actio nō assit honestiorē/meliorēq̄ esse. et id etiā ita esse/nūc quoq̄ defenditur. nam oēs ab exteriori actione probū diiudicant: q̄ ppositum electionēq̄ operantis agnoscere nō valeant. q̄d si agnoscere valerē: citra etiā externā opationē, pbus/honestusq̄ videri poterat: siqdē exterior operatio pter interiorē pbā/ atq̄ honestaq̄ videatur / sit necesse.

¶ Fortitudo militaris
Socrates
Fortitudo ob ignorationem.

Fortitudo ob iram & alias pturbationes.

Fortitudo ciuilis
Homerus
Hector
Polydamas

Fortitudo propter spem

Fortitudo vera

nesti causa: ad intrepide periclitandum. qui hoc modo: is erit fortis/ ac circa hec fortitudo. Nec vero intrepidos esse oportet: ita vt cũ forti fuerit occursũ in totum nihil metuatur: nec enim talis fortis/ cui prorsus nihil est horrendum. ita nam etiam lapis/ et reliqua in anima fuerint fortia? Ceterum metuendum quidem: sed tolerandum. nam si nihil metuens toleret: neutiqꝫ fortis. itemqꝫ (vt etiam pauloãte de metu/ atqꝫ periculo disseruimus) non omne sed essentia quadam delectum intelligimus. neqꝫ item in fortuito/ et quouis tempore: verum in quo et metus/ ⁊ plura imminent pericula. nam si quis decimo post anno futurum non metuerit periculum: quonampacto fortis? sunt enim (ꝙ longe absint) fiducia pleni: qui si fuerint proximi moriantur metu. hec denicqꝫ fortitudo/ et hic fortis.

Itemqꝫ non omne metuẽdum tolerabit. vt neqꝫ circa omnem metũ/ atqꝫ omne periculũ versatur. sed intelligimus fortẽ toleraturũ metuẽdum essentia quadam/ modo quodã/ ac mediocritate delectũ vt quantũ/ gratia cuius/ qualiter/ quibus/ quãdo/ vbi et quomodo oportet.

De temperantia. Cap. XXII.

Incõmobilitas
Insensibilitas

t Emperantia est intẽperantie et incõmobilitatis circa voluptates medietas. Nam temperantia/ ac prorsus omnis habitus est optimus. at optimus habitus optimi est. optimũ vero inter excessũ defectũqꝫ medium quãdoquidẽ vtrinqꝫ prominent vituperãdi tam excessu/ ꝙ defectu. proinde si optimum medium. et inter intemperantiam et incõmobilitatẽ est quedam medietas. horum itaqꝫ fuerit medietas temperantia/ que circa voluptates et egrimonias versatur: non tamen omnes/ et eas que circa omnia. neqꝫ enim si quispiam picture/ aut statue/ vel huiusmodi alterius oblectetur aspectu: erit iam intẽperrans. similiter ne quidem audiendo/ aut olfaciendo: sed in eis voluptatibus que in tactu sint/ et gustu. neqꝫ temperãs circa eiusmodi: vt a nulla tali capiatur voluptate. nam tum incommobilis/ planeqꝫ sensu carens fuerit. verum quod oblectetur: non agatur in ipsorũ excessum. ita fruẽs ne quid faciat operosum/ totusqꝫ agendo ab honestate pendeat: non agendo quicqꝫ/ nisi modeste. nam quicũqꝫ ab excessu talium voluptatum abstinuerit/ 62
vel metus vel cuiuspiam alterius rei causa: temperans non est. Neqꝫ enim cetera animalia (preter hominem) dicimus temperantia: ꝙ ab ipsis ratio absit: qua honestum deligimus. omnis siquidem virtus/ honesti est: et ad honestum tendit. proinde erit temperantia circa voluptates/ et egrimonias/ easqꝫ in gustu/ tactuqꝫ progenitas. demum cõsequens est: vt de mansuetudine dicamus/ et quid/ et in quibus sit.

Ita fruens ne quid faciat operosum: ne ampliusqꝫ par est atqꝫ decet circa eas voluptates operũ/ magniue reputet

De mansuetudine. Cap. XXIII. 63

Iracundie cessatio
Ireyacuitas

m Ansuetudo igitur est inter iracundiam/ et iracundie cessationem. In totumqꝫ existimantur virtutes: medietates esse. ꝙ autem sint medietates/ hinc facile quis dixerit. nam si quod optimum: in medietate est collocatũ estqꝫ virtus habitus optimus/ atqꝫ optimum est virtus. ergo sit medium necesse est. quod sane certum singula considerantibus: nam quia iracundus est qui vsqꝫquaqꝫ/ et plurimum excandescit: ac eiusmodi/ sub reprehensionem cadens. nec decet vsqꝫquaqꝫ excandescere omnibus/ et omnino semper. nec cõtra ita habere vt cuiqꝫ nunqꝫ. is namqꝫ incõmobilis sub reprehensionem cadit. cum igitur talem qui ad excessum/ ꝙ qui ad defectum peruenit: sub reprehensionem cadat: qui horũ medius fuerit mansuetus/ ac laudabilis. nec enĩ ab ira deficiens/ neqꝫ item excedẽs in ipsa laudabilis: sed qui mediocriter in his habet/ is mansuetus/ harumqꝫ perturbationum medietas mansuetudo.

De liberalitate. Cap. XXIIII. 64

l Iberalitas autem est iter prodigalitatem et auaritiam medietas collocata. versantur autem huiusmodi perturbationes circa pecunias. prodigus namqꝫ est qui vbi non decet impendit/ et plura ꝙ deceat/ et cum minime decet. at auarus ei contrarius: non impendens vbi decet/ et quantum decuerit/ et quando decuerit. vtriqꝫ sub reprehensionem cadunt: vnus quidem deficiendo/ alter vero excedendo. liberalis ergo quandoquidem laudabilis est: medium inter hos tenet locum. quisnam demũ? nempe qui vbi decet/ et quantum decet/ impendit.

Species auaritie. Cap. XXV.

I

65 Unt aūt plures auaritie species: sicut eorū quos nugiuendulos appellamus/ cuminiq; emptores/ necnō turpilucri/ et paruuloq: qui oēs auaritie succūbunt. malū namq; multiplex. at bonum solistimū. quēadmodū sanitas quidē simplex/ sed multiformis morbus. itidē virtus simplex: cū sit viciū tamen multiforme. cuncti siquidē memorati ob pecuniā sub vituperationē cadunt. vtrū igitur liberalis est pecuniā nancisci/ et cōparare: an non? neq; enī vllius alterius est virtutis. nā neq; fortitudinis est arma fabricare/ sed alterius: verū ipius est accipere/ eisq; recte vti. idē de tēperantia/ ceterisq; dicendum. at ne quidem liberalis: sed pecuniam incutientis.

Solistimū
Quod ad solum pertinet
Simplex
Solitarium
Uniforme
¶ Utrū igit liberalis est pecuniā nancisci/ ac cōparare: vtrū liberalis est artē pecuniarū cumulandarū: vt obsignandarū/ pcutiēdarūq; sibi conquirere.

¶ De magnanimitate. Cap. XXVI.

66 Agnanimitas est insolētie/ et pusillanimitatis medietas: et circa honorem/ inhonorantiāq; versatur. et honorē quidē non a multis: sed a probis attributū/ qui ei precipue cōueniat. probi nāq; periti iudices/ recte honorabūt. honorari itaq; se qui dignus honore fuerit potius volet: ab ijs qui ipm cognouerit. neq; enī de omni honore fuerit: sed optimo magnanimitas honorabile bonū/ et ordinē obtinens pricipatus. Iure igitur despecti/ et iprobi magnis rebus se dignos/ opinati/ ac subinde honorādos: dicūt insolentes. qui vero sese summittūt/ et magis q̄ par est abijciūt: pusillanim. horū igitur medius: qui neq; se ita abijcit vt miore q̄ sit par honore velit honestari: neq; rursum maiore q̄ deceat/ neq; amni: is demū est magnanim⁹. et perinde certū est magnanimitatē esse insolētie/ ꝛ pusillanimitatis medietatē.

Insolentia
Lentitudo
Tumiditas

¶ De magnificentia. Cap. XXVII

67 Agnificentia est iactatiōis/ ꝛ vilitatis medietas: versatur aūt magnificētia circa sumptus: quos magnificū facere par est. quicūq; igitur vbi non expedit sumptū facit: gloriosus/ iactabundusq; est. vt si quis sodales ita epulo accipiat/ acsi nuptias faciat: is gloriosus. talis nāq; est: qui (quo tēpore non expedit) suam indicat affluentiā. huic ꝯtrarius est vilis: qui vbi oportet: magnifice nō ipendit/ nec facit vt nuptiarū dignitas expostulat sumptū: sed ibi deest. is nimirū vilis. At magnificentia vel ex ipo noie nobis potest (qualis sit) innotescere. oportuno nāq; tempore magnifice factū: recte magnificētie nomen assequetur. magnificentia igitur fuerit: quandoquidem laudabilis inter excessum/ defectūq; circa sūptus idoneos quedā medietas. sunt et nōnullis plures magnificentie existimate: velut dicētibus/ magnifice sese infert. et huiusmodi alie magnificētie: non proprie/ sed a translatione nomen inuenientes. nec enī in illis magnificentia: sed in eis que diximus.

Iactatio
Circa decorū ruditas.
Uilitas
Pusillitas
Paruificentia
¶ Magnifice sese ifert/ magnifice icedit/ magnifice ingreditur ac se gerit.

¶ De indignatione Cap. XXVIII.

68 Adignatio est inuidentie/ et maliuolētie medietas. ambe enī iste sub vituperationē cadunt. at indignabūdus laudabilis. est aūt indignatio quedā egrimonia de bonis: que īdigno alicui aliquo pacto euenerūt. Indignabūdus: qui in huiusmodi tristatur/ idēq; rursus tristetur: si quē viderit indigne malis afflictatū. ac demū indignatio/ ꝛ indignabūdus talis. Cui cōtrarius est inuidens/ quippe qui tristabitur: cū quēpiam prorsus siue dignum/ siue indignum bene agere viderit. cui similiter maliuolus par est: quippe qui letatur ꝙ quis male agat siue dignus/ siue indignus sit. nec indignabundus eiusmodi: verū inter hos medius.

Inuidentia
Inuidia

¶ De grauitate. Cap. XXVIIII.

69 Rauitas est inter morositatē/ et delectationē mediū: que circa cōuersationes. Morosus nāq; est huiusmodi: vt nullius cōuersatione/ aut colloquio capiatur: sed vt nomē ipsius indicat a suo more. nam morosus quasi aliorum mores improbans/ sibiq; placens est nominatus. Delectator aūt talis: vt oīm velit habere cōuersationē. et oīno/ et omifariā horū neuter laudabilis. at grauis in medio istorū laudabilis. neq; enī erga omēs: sed erga meritos: non erga neminem/ sed erga hos ipsos consuescit.

¶ Grauitas hic quedā spēs affabilitatis esse videt/ sed q̄ in magnis honorificisq; psonis reperitur: ad affabilitatē sese hñs/ vt magnificētia ad liberalitatē. Et morositas q̄dam species ꝯtētionis/ ad cōtentionē sese hñs: vt circa decorū ruditas ad illiberalitatē. in ethicis expressum locū nō habet aliū p̄ter eū vbi agit de amico/ affabiliq;: q̄ medi⁹ est adulatoris/ et ꝯtētiosi. q̄s hic vocamus affabilitatē capite 72 vocat amicitiam.
Delectatio
Adulatio

¶ De verecundia. Cap. XXX.

Urbanitas
Comitas
Dexteritas
Amicitia
Affabilitas
Amicus
Affabilis
Assentator
Adulator
Infensus inimicus
Contentiosus
Gloriosus
Iactator

Erecũdia est iter ipudentiã/ et stuporẽ medietas: in actiõibus/ collo- 70
v quuisq̧ ꝯstituta. Impudẽs est q̇ vbiq̧/ et in oẽs loquiꝶ/ et oĩa vtcũq̧ euenerint. At stupidus seu attonitus huic cõtrari⁹: et cũcta/ et cũctos veritus tã agẽdo/ q̃ dicẽdo solertie expers/ talis est: qui in cũctis obstupescit. at verecũdia et verecũdus: inter hec mediũ tenet locũ. neq̧ eni cũcta/ et oĩno (vt ipudens) et dicit/ et agit: neq̧ porro (vt attonitus) in omni/ et omino trepidabit: verum aget/ loqueturq̧ vbi/ et que/ et quando expediat.

De vrbanitate. Cap. XXXI. 71

Rbanitas est scurrilitatis/ et rusticitatis medietas/ in salibusq̧ cõmit-
v. titur. Scurra siq̇dẽ est: q̇ cũcta et oĩno icessendũ esse existimat. Rusticus vero qui neq̧ incessere vult/ neq̧ recte icessum iri existimat: sed excãdescit. Urbanus q̇ inter hos medius: neq̧ oẽs/ neq̧ oĩno incessens: neq̧ item ipe agrestis ac durus erit. at erit duobus fere modis vrbanus. nã et moderate incessere percalluerit/ et aliorũ ioculationẽ tollerabit. ita nimirũ vrbanus/ atq̧ vrbanitas.

De amicitia. Cap. XXXII. 72

Micitia inter assentationẽ/ et iimicitiã medietas: in actiõe/ sermoneq̧
a versatur. Assentator nãq̧ est qui plura q̃ sit par/ assintq̧ cuipiã: arrogat. at ifensus iimicus qui derogat etiã que assunt. quorũ neuter iure laudãdus accedit. inter quos medius est amicus: q̇ppe qui nec plura p̃ntib⁹ cuiq̧ astruit/ neq̧ q̃ mime cõueniat laudauerit/ neq̧ ecõtrario iminuet neq̧ omino aduersabiꝶ preter q̃ existimeꝶ tribuendũ. hmõi igitur est amicus.

De veritate. Cap. XXXIII. 73

Eritas inter dissimulationẽ/ et iactationẽ in oр̃one versaꝶ non omni.
v Gloriosus nimirũ est qui plura q̃ assint sibi arrogat/ aut scire fingit: que nõ nouerit. Huic ꝯtrarius dissimulator: pauciora/ et minora sua esse simulãs: q̃q̧ nouit diffiteꝶ/ occultatq̧ q̃ cognoscit. neutrũ horũ facit ver⁹ neq̧ eni plura/ neq̧ pauciora q̃ que sibi affuerit cõfinget: sed ea demũ et esse sibi/ et scire dicet q̃ teneat. sint deniq̧ he ipe virtutes an secus: alia fuerit cõsideratio. atq̇ medietates iã mẽoratorũ hinc certũ est: q̧ qui ad hec viuũt/ laudibus exornãtur.

De iustitia Cap. XXXIIII. 74

Onsequiꝶ vt iã de iustitia dicamus: quit sit/ et in quibus/ et circa que:
c si prius tamẽ quid sit iustũ exposuerimus. Est sane iustũ duplex: vnũ quidẽ ex lege. iusta siquidẽ perhibẽt: que lex iubet. at lex fortia/ et tẽperata: nos facere iubet/ prorsusq̧ cũcta que ex virtutibus ducũtur. et peride iustitiã ꝑfectã quandã esse virtutẽ dicũt. nã si iusta sunt/ q̃ lex facere ꝑscribit: lex aũt que ex oĩbus sunt virtutib⁹ mandat. qui igiꝶ ex lege iustis/ obtẽperat: perfectã nanciſciꝶ ꝓbitatẽ. ꝓinde iustus et iustitia: virtus quedã ꝑfecta est. vnũ itaq̧ quoddã iustũ: in his/ et circa hec. verum eniuero non id iustũ: neq̧ circa hec ꝑuestigam⁹ iustitiã. hoc nãq̧ modo iusta: quatenus per sese a iusto sunt. nã temperãs/ et fortis/ et cõtinẽs per sese est hmõi. sed iustũ indagam⁹: quod ad alterũ refertur/ alius sane q̃ quod dictũ ex lege iustũ. nã non est per sese esse iustũ: qđ in adũsus alterũ iustis cõperiꝶ. id nimirũ est qđ querimus iustũ: ac circa hoc iustitiã. quod agiꝶ in alterũ iustũ (vt paucis absoluã) equale est. nam iniustum inequale. cum enim bonorum maiora sibi asciuerint: malorũ vero minora admiserint: id inequale/ et hoc modo iniustũ/ et afficere iniuria opinamur. nõ dubiũ igiꝶ cũ sit iiuria in rebus ineq̃libus: quin iustitia/ et iustũ in federũ equalitate colloceꝶ. Proinde certũ est iustitiã: medietatẽ quãdam esse iter excessum atq̧ defectũ/ et multũ et paucũ. cũ eni iniustus afficiẽdo iniuria plus habet: et affectus iniuria in afficiendo iniuria minus: tũ horũ mediũ iustũ fuerit. atqui mediũ eq̃le est. ergo equale pluris et paucioris fuerit iustũ/ iustusq̧ qui equale volet. sed equale in duobus saltẽ cõficiꝶ. ergo in alterũ equale esse: iustũ est. talis demũ fuerit iustus. Cũ igiꝶ iustitia in iusto et ineq̃li et in medietate: iustũ quidẽ in q̇bus iustũ dicaꝶ/ equale vero in q̇busdã

Hoc nãq̧ modo. vocando sc3 iusta quecunq̧ a lege ꝑcipiũtur: hec a secũdũ se iusto/ et nõ ad alterũ: dicũꝶ. ꝑcipit eni lex tẽperate viuere: ⁊ cibi et pot⁹ dec⁹/ honestatẽq̧ seruare. id aũt nõ ad alterũ est. verũ lex nõ solũ mãdat ea q̃ ad se sũt: s3 ⁊ ad altũ officia. et ꝓinde iustitia illa legitia: bene (vt diciꝶ) virtutes i sese complectitur omnes.

Atqui mediũ eq̃le est mediũ scđm aliquã medietatẽ: vt aliquã seruet eq̃litatẽ necesse est. vt si mediũ sit secũdũ geometricã medietatẽ: ꝓportionũ seruat eq̃litatẽ. eq̃les ꝓportiões sunt. q̃ similẽ retinẽt denoiationẽ ⁊ si mediũ sit secũdũ arithmeticã medietatẽ: differẽtiarũ seruat eq̃litatẽ. differẽtia est id: quo mai⁹ supat minus. et q̧ equale ad min⁹ in duob⁹ cõsistit: nã ꝗ̃le equali diciꝶ eq̃le. vt eq̃liter hñs eq̃liꝶ hñti aut arithmetice/ aut geometrice: euenit vt iustũ ad alterũ sit/ ꝓinde atq̧ eq̃le ad alterũ. ⁊ q̧ iustitia sine iusto nõ est: est eni iustũ ad alterũ officiũ: neq̧ iustũ sine eq̃litate/ neq̧ eq̃litas sine medietate. fit vt iustitia sine iusto/ et equali/ et medio mime sit. at iustũ q̇busdã/ vt ꝑsonis iustũ diciꝶ. et eq̃le in q̇busdã vt aut distributis aut ꝯmutatis eq̃le: cũ videl3 ꝑsone eq̃lia ꝓ dignitate hñt distributa/ vel ꝯmutata ad eq̃litatẽ redacta. ⁊ mediũ aliquoꝶ mediũ/ vt pluris/ paucioris q̧: q̃ refugit. iccirco vt iustitia sit erga quosdã q̃tenus nõ est sine iusto: et in q̇busdã vt distributꝭ aut ꝯmutatis q̃tenus eq̃liter tribuit/ ac sine eq̃li nõ est: necesse est. ⁊ ita de iusto. Et hic iustũ eq̃le ꝓportiõale est: ⁊ qđ ad min⁹ in q̃ttuor ꝯsistit. vt in duobꝫ q̇bus iustũ fit: ⁊ i duobus q̃ aq̃liꝶ illis distribuunꝶ aut cõmutãtur. Itaq̧ littera intelligaꝶ iustũ quidẽ in q̇b⁹ iustũ dicaꝶ: in q̇bus hoc est in aliquibus ꝑsonis. eq̃le ꝟo in q̇busdã: vt duobꝫ ꝓ dignitate eq̃liꝶ distributꝭ aut ꝯmutatꝭ. et mediũ in q̇busdã: in fuga sc3 pluris atq̧ paucioris.

equale/necnõ mediũ in qbusdã mediũ. erit iustitia ꝛ iustũ erga q̃sdã ꝛ ĩ qbus-
dã. qm̃ igit̃ iustũ eq̃le est: ꝛ hic ꝓportiõale eq̃le/iustũ fuerit. atq̃ ꝓportiõale ĩ
q̃ttuor nichilominꝰ ꝑficit̃. nã queadmodũ a ad b: ita c ad d. Sicut ꝓportiõa-
le est vt q̃ multa possideat ꝓferat multa/ita q̃ pauca possideat pauca ꝓferat.
rursꝰ eodẽ mõ q̃ plurimũ allaboret plurima capiat: q̃ vo paꝝ laboret/paꝝ ca-
piat. vt aũt laborãs ad nõ laborantẽ habuerit: ita plurima ad pauca. vt vo la-
borãs ad plurima: ita nõ laborãs ad pauca. Uisꝰ sane est ĩ libris de republica
Plato vti eiusmodi de iusto: ꝓportiõali. Agricola eni inq̃t cibũ parat: edifi-
cator vo domũ. vt textor vestẽ/ita calceolarius calceũ. agricola igit̃ edificato
ri cibũ suggerit: et edificator agricole domũ. ita ꝛ eodẽ mõ ceteri oẽs habent/
et ꝑinde q̃ apud se ꝑmutãt ĩ ea q̃ apud alios. ẽ nãq3 hmõi ꝓportio. nã vt agri
cola calceolario/ꝛ textori et alijs oibꝰ eadẽ iuicẽ iter ĩpos ẽ ꝓportio: q̃ ꝯtinet
totã rẽ publicã/atq3 ꝯphẽdit/vt liceat nobis ĩtueri iustũ ꝓportiõale eẽ. siq̃dẽ
75 ꝯtinet iustũ respublicas: ideq3 est iustũ qd ꝓportionale. ¶ At qm̃ edificator
suo ope plura meret̃ q̃ȝ calceolariꝰ ꝓstet: difficile q̃q3 est repẽdi ꝯtra a calceo-
lario aduersꝰ edificatorẽ. neq3 eni ꝓ calceis par fuerit/domũ cape. Hic iã cen
suerũt (q̃ hec oĩa venalia sint) argẽto vti: qd numisma vocãt. vt pro dignitate
cuiuslibet/fiat int̃ ĩpos iuicẽ ꝯtrahẽtes ꝑmutatio: q̃ ciuilẽ cõicationẽ ꝯtineat.
76 ¶ Cũ igit̃ ĩ his ꝛ q̃ ꝓxime dicta sunt/iustũ sit: erit iustitia circa hec cũ delectu
77 ex habitu/ĩpulsũ nacta. ¶ Est vo etiã iustũ ex alt̃a ꝑte respõdẽs: nõ tñ vt aie-
bãt Pythagorici. rati nãq3 illi sũt iustũ eẽ: vbi q̃ q̃s effecisset: eadẽ esset talio-
nis vice ferẽda. qd erga oẽs nõ est idẽ. neq3 eni iustũ/eadẽ seruo aduersus in-
genuũ ferre: q̃nq̃dẽ si seruꝰ ĩgenuũ ceciderit/iustũ nõ sit ex alt̃a ꝑte tm̃ cedi/s3
ĩpensiꝰ. iustũq3 est ĩ ꝓportiõe ꝯtra respõdẽdi. nã queadmodũ ingenuꝰ aduer
sus seruũ meliꝰ habet: ita respõdere facit/aduersũ q̃ fecerit. idẽ etiã ingenuo/
aduersus ingenuũ erit. nec eni iustũ est vt q̃ oculũ erucrit: ei tm̃ talionis pena
int̃cipiat̃: sed multo plura ferat ꝓ portiõis ꝯsecutiõe. q̃nq̃dẽ et cepit prior/et
affecit ĩiuria. atq̃ vtriq3 illata ĩiuria est/ꝛ ꝑinde ꝓportionale est vt ob iniurias
78 etiã plura ferat/q̃ȝ fecerit. id iusti exigit ratio ¶ Uerũ qm̃ multis modis iustũ
dicit̃: definiendũ fuerit de q̃nã demũ iusto sit nobis disceptatio. est nimirũ vt
ꝑhibent/iustũ seruo aduersꝰ dñm: et filio erga p̃rem. ĩ qbꝰ equoco noie: iustũ
ciuile dici videbat̃. est nãq3 iustũ (de q̃ nũc loq̃mur) ciuile iustũ/idẽ ꝑpe modũ
ĩ ipa eq̃litate positũ. cõicãtes nãq3 ciuiles nõnulli/natura q̃dẽ ꝯsiles eẽ volũt
alij vo more. at filio erga patrẽ/et seruo erga dñm ius vllũ nõ esse videbitur.
neq3 eni pucro meo aduersũ me/neq3 manui/neq3 itidẽ alicui membro. siliter
igit̃ hr̃e videbit̃ et filiꝰ erga p̃rem. nã queadmodũ mẽbrũ patris/est filiꝰ: nisi
iã virilẽ induerit etatẽ/qua ab ĩpo separet̃. tũ eni in siltudine/ꝛ equalitate est
patri. sed ciuibꝰ huiusmodi esse licet. eadẽ de causa: ne q̃dẽ verne erga dñ3/est
iustũ. dñi nãq3 q̃ddã est verna. Ceterũ si mõ ei iustũ sit aliq̃d: id iustũ erga ip-
sũ fuerit domesticũ: qd in ꝑsentia minime indagamꝰ/sed ciuile. siq̃dẽ in siltu-
dine/et eq̃litate: ciuile iustũ videri debet. ꝑterea in mulieris/ et viri cõicatiõe
iustũ est fere qd ciuile iustũ. deterius nãq3 est mulier viro: sed qd dã magis do
mesticũ/et q̃dã mõ magis equalitatis ꝑticeps. et ꝑinde ipsoꝝ vita/cõicatiõis
fere ciuilis est. proinde iustũ etiã mulieri erga virũ ꝑcipuũ: quodãmõ iã pre
79 alijs ciuile est. ¶ Qm̃ igit̃ iustũ est qd in ciuili cõicatiõe positũ: tã iustitia q̃ȝ
iustꝰ circa ciuile iustũ erit. sed iustorũ q̃dã natura/q̃dã lege sũt. verũ arbitrari
ita oportet: ne putemꝰ nũq̃ȝ excidere q̃ natura sunt. q̃ sane etiam mutationem
subeũt: vt inq̃ȝ si iaculari oẽs sẽp sinistra annitamur: euademꝰ sceue. atq̃ a na-
tura sinistra ẽ. at dextra minꝰ nichilo a natura potiora sũt sinistris: tãetsi cũcta
sinistra/sicut et dextra facimꝰ. neq3 q̃ incidãt: ob hoc a natura nõ sunt: verũ si
plurimũ diutiusq3 ita permaneãt: ꝛ sinistra est sinistra/ ꝛ dextra dextra id qd a
natura est. idẽ in a natura iustis: si nr̃o vsu ĩmutent̃: ob hoc nõ a natura iusta
nõ fuerit/imo q̃dẽ fuerit. nã qd vt plurimũ ꝑdurat id perpalã iustũ a natura

Plato.

¶ Ex altera ꝑte respondẽs: repassũ/contrapassum.

¶ At filio erga p̃rẽ. nõ vult filij ad patrẽ ꝛ cõtra: et serui ad dñm et cõtra nullũ penitꝰ eẽ iustũ. nã p̃ris ad filiũ paternũ iustũ est/ꝛ dñi erga seruũ herile/et ꝯtra. s3 nõ eẽ iustũ ciuile: qd nimirũ ĩ quadã equalitate consistit. p̃ris aũt ad filiũ/ꝛ heri ad seruũ: minime ea seruat̃ equalitas.

¶ Euademꝰ sceue: hoc est sinistra pro dextra vtẽtes. σκαια eni hoc est Scea/sinistrã significat. hic sceue sceuarũ: q̃ sinistra manu ꝓ dextra vtũt̃. ꝛ res sceua/mala: q̃ sinistra mala sint. Sypõtinꝰ et autore Liuio: Mutiꝰ a clade dextre manꝰ sceuola dictꝰ est. q̃ satellite Porsene Etruscoꝝ regis ab eoꝝ rege ĩterempto: abstracti ad suppliciũ Mutij dextra manꝰ flãmis are admota sit. exusta itaq3 dextra: sẽp sinistra vti coactꝰ ẽ/ꝛ ꝑide dictꝰ sceuola.

¶Sed iiustū ⁊ iiuria. Iniustū etiā appellamꝰ et ante/et posteaꝙ̄ fuerit exsecutū: sed iniuria est ipsiꝰ iiusti exsecutio. Itidē iustū dr̄ et ante et post ad alterū officiū: sꝫ iustificatio est ipā (cum legitima qꝙ̄ agēdi causa adest) iusti exsecutio/operatioꝙ̄: sic ad iustum sese habens: vt iiuria ad iniustum.

est: qꝺ vero nos cōstituamꝰ/ legeꝙ̄ sciscamus: id certe iustū/atqꝫ etiā ex lege
iustū nūcupamus. pꝛestat igiꝛ̄ iustū qꝺ a natura est: illi qꝺ ex lege. ceterū qꝺ 80
indagamꝰ iustū: ciuile est. atqui ciuile non natura/sed lege est. ¶Sed iniustū
et iniuria neutiꝙ̄ idē ꝓrsus dicendū est: siquidē iniustū/lege definitur: veluti
deposito queꝙ̄ fraudare/iniustū sit. at iiuria vbi iniuste aliq̄d ꝑpetreꝛ̄. ¶Iti
dem porro iustū/ac (vt ita loquar) iustificatio nō est idē. nā iustū lege definitū 81
est: cū sit iustificatio iusta causa faciēdi. ¶Quādo igiꝛ̄ iustū/et qn̄ nō? nempe
(vt paucis absoluā) cū debita opera/et sponte quis peregit (q̄d spōte sit: pau
lo ante a nobis dictū est) et qn̄ cōsulto/et in quē/et cui/et qua de causa: is iusta
peragit. Itidē/ac siliter erit etiā iniustꝰ: qui consulto/et in quē/et cui/et cuius
causa deliq̄rit. at cū hoꝝ nichil cōsulto/iiusti tamē quippiā ꝯmiserit: tū demū
iniustꝰ nō est/sed infortunatꝰ. nā si patrē occiderit se hostē ratus occidere: in
iustū q̄dem cōmisit. et cū neminē affecerit iiuria: egit tamē ifeliciter. qn̄ igiꝛ̄
non afficere iniuria/vbi iniusta peraganꝛ̄: id est in ignorādo positū. hoc pau
lo ante disseruimꝰ cū neutiꝙ̄ ꝯsulto queꝙ̄ offēdit: neꝙ̄ cui neꝙ̄ qua de causa 82
factū est. ¶Definienda q̄ꝙ̄ videꝛ̄ ignorātia: quonā pacto ꝑ ignorantiā/quē
ledit nō afficit iniuria: sit nimirū hec diffinitio qn̄cūꝙ̄ ꝑpetrādi aliq̄d: absolu
ta fuerit ignorātia/id nō fit cōsulto: et perinde ne quidē afficit iniuria. at cum
ipse sue causa fuerit ignorātie/ꝑpetraritꝙ̄ quippiā ex ignorātia: cuiꝰ ipē exti
terit causa/is plane afficit iniuria. ac eiusmodi iure criminis argueꝛ̄. velut in
ebrijs euenit. vino nāꝙ̄ mersi/si quid mali ꝑpetrarint: sine cōtrouersia afferūt
iniuriā/qn̄quidē ipsi sibi eius ignorātie causa extiterūt. par eni fuit ne tm̄ pro
luerēꝛ̄: vt ignorātes cederēt prēm. Idē in alijs est ignorātijs q̄ ex ipis gignū
tur facientibꝰ: vt q̄ per ipas inferāt iniuriā/sint iniusti. q̄ꝝ aūt nō ipi sūt causa
sed ignorātia vt delinquāt: neutiꝙ̄ iiusti. est enī uero eiusmodi ignorātia natu
ralis: velut nescij ifantes prēs cedūt. hec nimirū naturaꝛ̄ inscitia non facit: vt
ab actiōe infātes dicāꝛ̄ iiusti. ipā siq̄dē hec faciēdi causa/est inscitia. neꝙ̄ ipsi 83
sue sūt causa inscitie. ideo ne q̄dē iiusti dicūꝛ̄ ¶Uerꝫ de ferēda iiuria vt dicā:
vtrū q̄ afficiꝛ̄ iiuria spōte afficiꝛ̄/an nō. iusta nāꝙ̄ ⁊ iiusta spōte agimꝰ: at non
spōte afficimur iiuria. cruciatꝰ siq̄dē deuitamꝰ. et ꝑinde nō dubiū qui nō spō
te afficiamur iiuria: ꝙ vltro nemo ledi sufferat. nā affici iiuria: nōne ē offēdi?
est ita ¶Ceterꝫ sūt q̄bꝰ licuit eq̄le asseq̄/idꝙ̄ alijs ꝯcedūt: qꝺ si eq̄le ꝯseq̄ iustū
fuit: ⁊ minꝰ hr̄e/iiuria affici. spōteꝙ̄ minꝰ habet: spōte ergo (ait) q̄s afficiꝛ̄ iiu
ria. verū manifestū hic porro est: ꝙ ne spōte q̄dē. nā cūcti q̄ minꝰ ꝯsequūꝛ̄: il
lius vice nāciscūꝛ̄ aut honorē/aut laudē/aut gloriā/aut amicitiā/aut aliud id
genꝰ. verū q̄ vicē alicuiꝰ subit/cuiꝙ̄ repēdiꝛ̄ ꝓ eo qꝺ amittit: neutiꝙ̄ afficiꝛ̄ in
iuria. ꝙ si iiuria nō afficiꝛ̄: ne q̄dē spōte ergo. ¶Rursꝰ q̄ minꝰ assequunꝛ̄/⁊ q̄
tenꝰ eq̄le nō accipiūt nō affecti iiuria: iidē nobilitati/ et exornati hac de causa
euadūt: qꝺ dicāt eq̄le michi cape licuit/at nolui. cessi equidē seniori/aut ami
co. atqꝫ affectꝰ iiuria exornaꝛ̄ nemo. qꝺ si in illatis iniurijs nulla exornatio est
et in his exornanꝛ̄ deiecti: hoc mō ꝓrsus affecti nō fuerit iiuria. Qꝛ si iiurie nō
subijciūꝛ̄: ne q̄dē spōte afficiūꝛ̄ iiuria. ¶Interī in hmōi orōne ꝯtrouersari vi
demur incōtinētibꝰ: qn̄quidē incōtinēs neq̄ter agēdo: se offendit/ idꝙ̄ spōte
facit. cōsulto igiꝛ̄ sese ipse ledit. proinde spōte ipē a sese afficiꝛ̄ iiuria. Ceterū
hic ꝓposita definitio: hāc ꝑpediet rōnē. est aūt definitio: neminē velle affici i
iuria. at incōtinēs/volēs incōtinēter agit. ꝑinde si ipē se afficit iiuria: vult er
go mala sibi infligere. atq̄ vult nemo affici iiuria: ꝑinde ne incōtinens q̄dem
ipse sese spōte affecerit iiuria. ¶Ceterū hic fortassis ābigat q̄spiā: nūq̄d acci
dat vt sibi quisꝙ̄ inferat iiuriā. in icōtinētē siquidē iiecta ꝯsideratiōe: videaꝛ̄
ꝯtingere/hoc nēpe modo. si q̄ agēda lex iubet/ea sūt iusta: qui nō agit ea iiu
ste facit. at si erga quē agendū iubeat/⁊ neutiꝙ̄ erga eūdē id egerit: ipm affi
cit iniuria. lex certe tēperantē esse iubet/rem suā nō oblimare/ corpꝰ ꝓcurare/
ac id genꝰ alia. qui ergo hec nō ꝑagit: se afficit iiuria: quandoquidē erga aliū

neminē/taliū est affectio iiuriarū ¶ Atq̄ hec nūq̄ vera extiterit vt ꝯtingat se quēpiā afficere iiuria. contingere eni qui potest vt eodē tēpore pl⁹ quispiam habeat: et min⁹: vt simul sponte et inuito agat quicq̄: siquidē qui afficit iiuria/ quaten⁹ afficit: pl⁹ admittit: iiuria affect⁹ q̄ten⁹ afficit/ min⁹. qđ si ipse sibi īfert iiuriā: cōtigerit vt per idē tēpus pl⁹ idē habeat et min⁹: verū hec fieri nō potest. non ergo se quispiā affecerit iiuria. ¶ Rursus q̄ afficit iniuria: sponte facit iiuriā. at affect⁹ iiuria: iuit⁹ fert iniuriā. ꝑinde si ꝯtingat se quēpiā afficere iiuria: cōtigerit simul: ⁊ iuito/ ⁊ spōte quicq̄ agere. id aūt fieri nō potest. neq̄dē igit ita ꝯtigerit sibi quēq̄ inferre iiuriā. ¶ Rursus si ꝯsiderauerit quispiam particulares iiurias: nemo sit q̄ nō faciat iiuriam aut deposito fraudādo/ aut adulteriū cōmittēdo/ aut furādo/ aut aliquid huiusmodi iiurie gen⁹ particulati admittēdo: nec tamē quispiā se vnq̄ deposito fraudauit/ neq̄ suā adulterio viciauit vxorē. neq̄ sibi furat⁹ est. quod si in huiusmodi est afficere iniuria/ neq̄ cōtingit hoꝝ quicq̄ aduersū se facere: nequidē cōtigerit cuipiā se afficere iiuria. sin sec⁹ ea non fuerit ciuilis iiuria: sed dom⁹ administratiōis/ planeq̄ familiaris. aīa siquidē in plures distributa partis: vnā habet suā quidē deteriorē/ alterā vero meliorē. proinde si quid in aīa procreetur iiuriā: id partiū aduersū se iuicē est. familiarē porro iiuriā distribuim⁹ in deteriorē/ ac meliorē: vt fiat aduersū se iustū/ et iiustū. verū id nos nō cōiectamus: sed ciuile. et perinde in id gen⁹ iiuriis/ quas nos demū ꝑuestigauim⁹: neutiq̄ cōtigit vt se

¶ Verū id nos nō cōiectam⁹ id iustū domesticū scꝫ ac familiare: aut qđ ē ei analogū. est eni iustū ꝑtis rationalis ad irrationalē/ atq̄ brutā: vt melioꝝ ad deteriorē/ et vt patris ad filium.

84 quisq̄ afficiat iiuria. ¶ At insup vter afficit iiuria/ et in vtro iiuria est: ī eo ne q̄ vtcūq̄ iiuste possideat/ an ī iudicāte atq̄ distribuēte: veluti ī certaminibus. eniuero q̄ premiū a preside/ atq̄ hec iudicāte accepit/ nō ipse facit iiuriā tametsi ei iiuste tributū est: sed q̄ tulit iudiciū/ maleq̄ attribuit: is afficit iiuria. est q̄ vbi idē afficiat iiuria et vbi nō. nā quaten⁹ vere/ et vt iusti natura postulabat nō iudicauit: eaten⁹ affecit iiuria. quaten⁹ vero eidē iustū esse visū est: neutiq̄ affecit iiuria.

85 ¶ Q̄m de virtutib⁹: et q̄ sint et in q̄bus et circa q̄ iā dictū est de singulisq̄: quēadmodū si recta agam⁹ rōne sit optimū: ita nimirū ex recta ratiōe agere dicendū est vt si q̄s dixerit sanitatē fieri optimā: salubria exhibēdo/ id vtiq̄ minus apertū. et peride aperito michi que sint salubria. idē valet ī rōne: et tam q̄d sit ratio/ q̄ que sit recta ratio/ nosse ferme fuerit necessarium. primū ī quo ratio gignit ꝯsiderādum.

¶ De duplice vi mentis/ et vtriusq̄ habitu. Cap. XXXV.

86 Paucis eq̄dē de aīa antea locuti: dixim⁹ aīe partē esse/ q̄ habeat rationem. ea iquā pars vna aīe habens ratiōnē: ī duas est partis distributa. quarū vna q̄dem consultatrix: altera autē scientie indagatrix. q̄ q̄ inter seiuicem distiguantur: ex subiectis facile fuerit ītueri. nā quēadmodum īter seiuicem differunt colores/ et succus/ et sonus/ et odor: itidē et alios ipsis sensus natura accōmodauit: sonū nanq̄ auditu/ succū gustu cognoscimus/ et colorem visu: similiter cetera eodē modo expedit cōiectare. q̄ porro alia sint subiecta alias quoq̄ esse aiunt partes manifestū est: quibus illa cognoscim⁹. aliud siquidem intellectile est/ et sensile aliud. atq̄ subiecta illa/ anima deprehendimus. alia ergo pars fuerit: que circa sensilia et alia que circa intellectilia. consultatrix autem circa sensilia/ in motuq̄ versat: atq̄ prorsus circa omnia que inortu/ interituq̄ sunt. nā consultamus de eis que ī nostra sūt potestate ac agendi/ ac nō agendi delectus: circa que cōsiliū/ ac propositū est agēdi vel non agendi. hec nimirū sensilia/ in motuq̄ ad permutandum. proinde

¶ Aliud siq̄dē ītellectile est. intellectilia vocat necessaria ⁊ īpossibilia alit sese hr̄e: ⁊ q̄ prorsus a sua veritate dinoscunt īmota. Sensilia vero q̄ ꝯtingētia sūt et possibilia aliter sese hr̄e/ et nunc vera esse/ nunc aūt minime.

87 pars anime ex ratione propositrix/ atq̄ delectrix sensilis. ¶ His itaq̄ definitis: deinceps de veritate dicendū fuerit/ quoniā de ipsa nobis est sermo/ vtq̄ verū habeat coniectemus est profecto scientia/ prudentia/ mens/ sapientia/

88 existimatio: et circa quod vnumquodq̄ istorum sit. ¶ Scientia igitur circa id quod sub scientiā cadit/ quod cum demonstratione/ ac ratione est explicatum. prudentia vero circa ea que sub actionē cadunt: in quibus delectus/ cui-

¶ His itaq̄ definitis: deinceps de ꝟitate: hoc est de habitib⁹ q̄b⁹ ꝟo assētire cōtigit: dicēdū est. Mens/ intellect⁹. Existimatio/ opīo. sub hac artē ꝯphēdim⁹: sed paulo latius opīonis nomē est: vt que ꝓmiscue ⁊ veri et falsi sit habit⁹. Ideo ī Ethicis ī ꝑtitiōe huic respōdēte artē q̄ solū veri circa factibilia est habit⁹: annumerabit/ et existimationē refutabit: quasi hāc ꝑtitionē emēdās/ et ad correctiorē limā redigens.

tatioq́ꝫ/ꝛ in nobis agere/ac non agere est. ¶ Nimirũ faciẽtiũ et agentiũ non 89
idẽ factile et actile. nã factiliũ: preter facturã finis superest alius. sicut domifi
catiue preter edificationẽ cũ sit dom⁹ effectrix: ipsius finis (preter facturã) do=
mus est/itidẽ in opificina (ita eni nobis libet appellare quã tectonicã greci vo
cant) alijsq́ꝫ facturis. at in eis/que sub actionẽ cadũt: q̃ practica vocant preter
actionẽ null⁹ est alius finis. vt p̃ter cithare modulatũ: finis non est ali⁹: sed id
est finis: exercitiũ/et actio. circa actionẽ itaq́ꝫ/et q̃ in agẽdo posita sũt: prudẽ=
tia. circa facturã/et que in faciẽdo posita sũt: ars. siquidẽ in faciẽdo potiusq̃ꝫ
agẽdo est artẽ exercere. proide fuerit prudẽtia diligẽdi/et agẽdi: q̃ in nostra
sunt potestate habit⁹/tendẽte ad cõmodũ ipsa quoq́ꝫ actione. ¶ Prudentia 90
virt⁹ est: nõ (vt facile est intueri) scientia. laudãdi siquidem sunt prudentes. at
laus ꝟtutis. ¶ Itẽ scientie quidẽ omnis: virt⁹ est. at prudentie virt⁹ nõ est/ sꝫ 91
vt apparet idipsũ quiddã virt⁹ est ¶ Mens porro est circa pͥcipia intellecti 92
liũ. Sciẽtia vero eoꝝ q̃ sunt cũ demõstratiõe. atq́ꝫ pͥcipia sũt indemõstrabi=
lia. et perinde nõ circa principia sciẽtia est: sed mẽs ¶ Sapiẽtia porro ex sciẽ
tia/menteq́ꝫ cõstituit̃. est nãq́ꝫ sapientia circa principia ipsa q̊q́ꝫ mẽtis ꝑticeps
at quaten⁹ circa ea q̃ post pͥcipia sũt/cũ demõstratiõe: scientie est particeps.
et peride non dubiũ: quin sapiẽtia ex mente/scientiaq́ꝫ cõfletur. ꝛ ꝓinde circa
ea versabit̃: circa q̃ mens/atq́ꝫ scientia. ¶ Existimatio est qua in oib⁹ ferimur 93
ancipites: ea ne ita/an sec⁹? ¶ Sed vtrũ prudentia ꝛ sapiẽtia idẽ est/an non? 94
sapiẽtia eni est circa q̃ cũ demõstratiõe/q̃q́ꝫ semꝑ ita habẽt: prudentia nõ de
talib⁹/sed de ijs q̃ sunt in ꝑmutatiõe. quẽadmodũ rectũ/inflexũue/et cauũ/et
talia q̃ sũt eiusmodi. at ꝯferẽtia eo nõ habẽt mõ: vt nõ inter seinuicẽ ꝑmutẽt̃.
sed permutant̃: vt nunc hoc cõferat/qꝺ cras non conferet. et huic liceat/huic
aũt non: atq́ꝫ hoc/modo cõferat. atq̃ circa ea que ꝯferũt: prudentia est: nõ sa=
pientia. differunt ergo inter se prudentia/atq́ꝫ sapientia. ¶ Utrũ sapiẽtia vir= 95
tus est/an non? hinc ꝑspicuũ est ex ip̃a certe prudentia virtutẽ esse. nã si ꝟtus
est prudentia: partis nẽpe alteri⁹ vt dixim⁹ que ex ratiõe sunt/estq́ꝫ prudentia
q̃ꝫ sapientia deterior: circa deteriora eni versatur/qũ quidẽ sapiẽtia circa eter
nũ/diuinũq́ꝫ (vt dixim⁹) cũ prudentia de hominis sit cõmodo. quare si quod
deterius virtus est: equũ etiã fuerit quod melius est / esse virtutẽ. non dubiũ
igitur: quin sapiẽtia sit virtus. ¶ Quid est aut circa qꝺ industria? est nẽpe i= 96
dustria in q̊bus et prudentia: circa ea q̃ sub actionẽ cadũt. industrius siquidẽ
dicitur quaten⁹ ꝯsulere recte aliquid/iudicare/ac ꝑspicere potuerit circa pu=
silla/iu pusillisq́ꝫ eius iudiciũ est. igit̃ industria/atq́ꝫ idustri⁹: prudẽtie/et pru=
dentis pars. nec citra hec: neq́ꝫ eni idustriũ a prudẽte separaueris. ¶ Idẽ ꝑ= 97
fecto et in astutia existimandũ est. nã astutia/et astut⁹ nõ est q̊dem neq́ꝫ prudẽ
tia neq́ꝫ prudẽs: quiimo prudẽs astut⁹. ideo astutiã sibi quodãmodo asciscit
prudentia. ceterũ astutus etiã malus dicitur: quẽadmodũ Mentor astutus
q̊dem fuisse visus est: nõ etiã prudens. prudentis nãq́ꝫ/et prudentie est opti=
ma expetere/eaq́ꝫ semꝑ sibi ꝓponere/atq́ꝫ actitare. at astutie/et astuti fuerit cõ
iectare ex q̊bus nã demũ fiant singula: que sub actionẽ cadunt/ et q̃ exhibẽda.
astutus in eiusmodi/ac circa talia esse videat̃. ¶ Dubitauerit q̊spiã et admira 98
ri potuerit: q͛ locuti de morib⁹/deq́ꝫ ciuili negocio: de sapientia dicatur. nẽpe
primũ de hac re nõ videat̃ esse aliena ꝯsideratio: si (vt dixim⁹) est virtus. item
philosophi est de his demũ cõiectare: q̃ cunq́ꝫ i eodẽ fuerit. at necessariũ cum
de ijs q̃ in aĩa/loquamur: de oĩbus dicere. atq̃ est i aĩa sapientia. ꝓide alienũ
nõ fuerit: de aĩa quoq́ꝫ dicere. ¶ Quẽadmodũ vero habet astutia ad prudẽ= 99
tiã: ita de cunctis ꝟtutib⁹ haberi putandũ est. velut iquã sunt ꝟtutes: que na=
tura si singul̃ igenite/tãq̃ꝫ ipulsus q̊dã ad fortia/ac iusta i vnoquoq́ꝫ citra ra=
tionẽ: nec nõ de singul̃ erga eiusmodi possis cognoscere. sunt aũt tã consuctu=
dine/q̃ꝫ ꝓposito. at que cũ rõne sunt: velut tẽperãtia/aut fortitudo (q̃ ten⁹ sunt
vt ꝟtutes genite) laudabiles. natural̃ igit̃ ꝟtus ea ipsa que citra rõnẽ/a rõne

¶ Ita eni nobis licet appel=lare quã tectonicã greci ap=pellãt

τεκτονικην appellant greci quam nos fabrilẽ opificinãq́ꝫ et τεκτωρ τεκτοροσ faber est verũ fabrũ et lignariũ/ꝛ ferrariũ dicimus

¶ Que practica vocãt greci agẽdi facultatẽ ωρακτικηρ greci appellãt: faciẽ=di vero ποιητικηρ: hoc est practicen/atq́ꝫ poeticen/ quas nos actiuam/ effectiuã q́ꝫ dicimus.

¶ Quẽadmodum rectũ in=flexũue. sapiẽtia est vt de ꝯsi=deratiõe recti/et inflexi apꝺ geometras: q̃ semꝑ aut recta aut inflexa dicunt̃. et prudẽ=tia est vt de ꝯsideratiõe ꝯferẽtis: qꝺ si hodie ꝓdest/ ꝑendie forte nocebit: sed quantitas/ mod⁹/ꝑsona/tẽp⁹/ꝛ loc⁹: sũt accõmodanda.

Industria
Synesis
Sagacitas
Astutia
Habilitas
Astutus
Habilis
Mentor

parũ separata/et a laude parũ deficiẽs:rationi et ꝓposito adiũcta perfectam
efficit virtutẽ.ideo etiã cũ ratiõe exercet.nec citra rõnẽ est ad virtutẽ naturalẽ
ĩpulsus.neqꝫ rursus ratio/atqꝫ propositũ admodũ perficitur:vt sit virtꝰ citra
ĩpulsũ naturalẽ.ideo nõ recte Socrates sentiebat:cum diceret virtutẽ esse ra Socrates
tiones.ꝓficeret siqdem nichil agẽdo fortia/atqꝫ iusta qui nesciret/ac rõni nõ
100 ꝓponeret:et perinde virtutẽ rõnẽ esse non recte aiebat. ¶ Sed quidã nũc me
lius.nã iuxta rectã rõnẽ honesta agere:virtutẽ esse perhibẽt. At ne ita quidẽ
recte aget:siquidẽ quispiã iusta:nullo ꝓposito honestoꝝ/nulla cognitiõe/sed
irrationali aliquo ĩpulsu non recte hec:at iuxta rectã rationẽ velut iquã recta
iusserit ratio ita agat.ceterũ huiusmodi tamẽ actio neutiqꝫ sub laudẽ cadit:sꝫ
melius(vt nos)diffinimꝰ cũ rõne ĩpulsũ eẽ ad honestatẽ. hoc nãqꝫ vtꝰ/etiãqꝫ
101 sub laudẽ cadit. ¶ Utrũ prudentia virtꝰ an non:ambigere nãqꝫ quispiã po
tuerit.verũ enĩuero hinc esse virtutẽ certũ fuerit.nã si iustitia/et fortitudo ce
tereqꝫ vtutes ꝙ honestoꝝ ꝙ sub actionẽ cadant:laudabiles accedãt:non du
biũ quin prudentia quoqꝫ eoꝝ sit/que sub laudẽ cadũt/qꝫ in virtutis ordinẽ
veniũt.nã ad que fortitudo agenda ꝯmonet:in eadẽ etiã prudẽtia/in totũqꝫ
vt ipsa ꝑscribit:ita etiã agit fortitudo.proinde si hec sub laudẽ cadit/ ea faciẽ
do ꝙ ꝑscripserit prudẽtia:etiã sine ꝯtrouersia:prudentia sub laudẽ cadit/ vir
tusqꝫ est.vtrũ prudentia sub actionẽ cadit/an nõ:licuerit hic nosse cuius spe
ctando scientias queadmodũ edificaturã.est nãqꝫ ĩ edificatura (vt dici solet)
vnus quidẽ ꝙspiã architectõ grece:quẽ nos tũ architectũ/tũ opificẽ noiamꝰ
cui sũministrat sese edificator:is domꝰ est faber.est sane architectꝰ/ seu opifex
cuiuis ꝑscripto ad domũ extruendã se faber accingit. idẽ in reliquis fabrili
bus habet:in qbus est architectꝰ/et eiꝰ cuiusuis minister faber.et architectus
erit:et huiꝰ ipsius faber/ac minister.si igit eodẽ modo etiã in virtutibꝰ habet:
quod equũ/ac rationale:etiã prudentia sub actionẽ cadit.quãdoquidẽ virtu
tes oẽs sub actionẽ cadũt.quarũ prudẽtia tanqꝫ architectus quidã est: quan
doquidẽ vt ipsa ꝑscripserit ita virtutes/ et que ex virtutibꝰ:agunt:cũ igit vir
102 tutes sub actionẽ cadant/ etiã sub actionẽ cadet prudẽtia ¶ Utrũ oibus que
in animalibꝰ ĩperat:vt censetur/pariterqꝫ ambigit:an secꝰ:. Melioribꝰ certe Atriensis
vt sapientia est:imperare videri/par nõ est.sed ea(vt dici solet) cũcta ꝓcurat/ Uillicus
ꝑscribesqꝫ domina est.ceterũ forsitan vt in edibꝰ habet atriensis.is nãqꝫ ꝑest Procurator loci
omnibꝰ/dispensatqꝫ oia/sed nondũ idẽ ĩperat oibus: verũ domino ociũ pa
rat.ne is prepeditus rerũ domesticarũ necessitate dissoluat: quo minus ho
nesti ꝙppiã/et officiosi/agat.ita/atqꝫ siliter prudẽtia tãqꝫ sapiẽtie qdã atrien
sis:ei ociũ parat/vt suũ pagat opꝰ:affectꝰ cohibẽdo/eosqꝫ tẽperãdo.

¶ Primi magnorũ moraliũ Aristotelis
interpte Georgio Ualla Placẽtino finis

¶ De equitate. Cap.I.

1 Post ea ꝙ tradidimꝰ par videtur:vt de equitate disseramus:quid Equitas
sit/et in qbus/et circa qualia. Est nimirũ eqtas/et equꝰ ꝙ descri Equitas et bonitas
p pta legibꝰ iusta diminuit/ac moderat.nã ꝙ legislator particula Equus
tim examinate ad vnguẽ:definire non potest/sed in vniuersũ lo Equus et bonus
quit:hic in eisdẽ intercedẽs/deligit que legislator particularit
qdem definire volebat:verũ ei facere nõ licuit.eiusmodi certe equꝰ/non oĩno
iusta diminuẽs.quãquoquidẽ ꝙ natura/ac vere iusta sũt:nõ diminuit/ sed ea
dũtaxat que legislator decernit:cũ explere non potest.

¶ De modestia Cap.II.

2 Modestia/ac modestus:est circa ꝙ ꝛ eqtas.nẽpe circa iusta:ꝙ omissa a ¶ Modestia: bõa sẽtẽtia ꝙ ꝛ γνομηκαι ευγνομο
m legislatore nõ satis ad vnguẽ definita sũt/vt iudex ĩueniat eorũ ꝙ le συνη hoc est gnome et
gislator omittit.certoqꝫ cognoscit a legislatore ꝑtermissa/ꝙ iusta sũt: eugnomosyne appellat. mo
is modestꝰ ẽ.itaqꝫ nõ citra eqtatẽ modestia.iudicare siqdẽ modesti/agere ve destus:bene sentiens/ beneqꝫ
sententians qui et
ευγρομορ dicitur

ro/ad iudiciũq̃ ꝑducere: eq̃ fuerit.

¶ De promptitudine Cap. III. 3

¶ Prõptitudo: bona ꝯsultatio q̃ & ευβουλια appellatur

P Romptitudo est circa q̃ et prudentia. nẽpe circa ea q̃ sub actionẽ cadunt: q̃ppe q̃ circa ꝓpositũ/ et euitationẽ est. sane nõ citra prudentiã. nã prudẽtia hoꝝ sub actionẽ cadens est. ac prõptitudo habit⁹/ seu affectio/ vel q̃duis hmõi: ĩstructio optimoꝝ/ & cõmodissimoꝝ eoꝝ q̃ sub actionẽ cadãt. et ꝑinde prõptitudinis ea videri nõ debẽt: q̃ fortuitu quoq̃ mõ eueniãt. nã q̃b⁹ ratio deest qđ optimũ sit ꝯsiderãs vbi quoq̃ mõ eueniat aliquid: hũc prõptũ neutiq̃ dixeris/ sʒ fortunatũ. nã q̃ officia circa iudicãtis rõnẽ fuerint: felicitates equũ est appellare. ¶ Sed nõne iusti ẽ colloq̃o/ & cõuersatione eq̃le cuilibet attribuere: vt iquã q̃lis fuerit q̃libet: talẽ effectũ asseq̃/ an nõ: 4

¶ Felicitates equũ est appellare: bonas fortunas/ ꝓsperitatesq̃ equũ est appellare.

id certe assentatoris/ et delectãtis eẽ: plane videat. ceterũ iuxta cuiusq̃ dignitatẽ attribuere colloquiũ/ ac ꝯuersationẽ: id iusti et ꝓbi oĩno eẽ videbit. ¶ Dubitare etiã q̃spiã potuerit: an iniuriã inferre sit offẽdere spõte/ & scient/ & quẽpiã/ & vt/ et qua de causa. est aũt nocumẽtũ/ & iiuria: de bonis/ ac circa bona. afferens ergo iiuriã et iniust⁹ cognouerit et q̃lia bona/ & q̃lia mala sint. id aũt ac talia ꝑcallere prudẽtis/ atq̃ prudentie est. hoc mõ fuerit absurdũ vt bonũ ingens prudẽtia/ comitet iiustũ. an existimãdũ est: vt iiustũ prudẽtia comitet: 5

¶ Veratrũ: hellebor⁹ ¶ Elacteriũ: succus cucumeris agrestis. autor Dioscorides

Neq̃ eni ꝯiectat iniust⁹: ac simplicit/ et eidẽ bonũ: iudicare nõ potest/ verum hallucinat cũ prudẽtie suũ sit id ĩspicere ex sẽtẽtia posse ¶ Itidẽ vt in medicina aliud est qđ simplicit salubre intuemur: qđq̃ sanitatẽ efficiat: q̃ veratrũ/ & elacteriũ/ et sectiões/ & exustiões salubres sint/ sanitatẽq̃ ꝑtẽdãt. nec tñ vt hec oẽs ita medicine habem⁹ scientiã. non eni particulare nouim⁹ bonũ. vt nouit medic⁹ cuipiã hoc bonũ/ & qñ/ & q̃liter affecto: in q̃ demũ medicina scientia est salubria igit simplicit cognoscentes: necdũ tñ ꝯtinuo nos medicina comitat sciẽtia. Itidẽ iiust⁹ qđ igit simplicit est bonũ/ et tyrãn⁹/ et dñat⁹/ & ĩperiũ nouit: verũ sibi ne bonũ: an sec⁹/ vel qñ/ vel q̃ mõ affecto neutiq̃ nouit id: qđ est in primis prudentie. et ꝑinde iiusti comes: nõ est prudentia. bona siq̃dẽ deligit q̃b⁹ afferat iniuriã: q̃ certe bona simplicit nõ ipsi sũt bona qñ q̃dẽ opulentia/ et dñat⁹ simplicit bonũ est: ipsi certe nõ fortassis bonũ. nã qui ĩperat rerũ copia affluens: multa sibi/ amicisq̃ neq̃ter facit: qñ iure vti dominatu nõ potest. ¶ Hinc ambigendũ/ cõsiderãdũq̃ videt: sit ne aduersus nequam iiuria 6
nec ne. nã si in offensiõe iniuria est/ et in priuatiõe bonoꝝ offensio: neutiq̃ videri potest offendere. siquidẽ q̃ sibi esse bona arbitrat: bona nõ sũt. nã dñat⁹/ et opulentia nequã hoĩem offendũt: q̃ ĩ ꝑis recte vti oĩno possit. ꝑinde si (que aduentãtia offendũt) ea bona abstulerit/ afficere nõ videt iiuria. multis hmõi oratio videbit admirabilis. Oẽs siq̃dẽ opinãt: se posse dominatu/ et ĩperio/ & opulentia vti: neutiq̃ recte ꝯiectãtes/ q̃ ex legislatore certũ est. legis nãq̃ lator nõ oĩb⁹ suadet ĩperare: verũ (vt dictũ est) cui etas/ cui copia nõ defuerit ad dominãdũ: nõ aũt oẽʒ posse ĩperare. qđ si q̃spiã ĩdignet se carere ĩperio/ atq̃ gubernatiõe: dixerit q̃spiã neq̃ tibi ea est aĩa vnde ĩperare/ gubernareq̃ possis. ¶ Corpore q̃dẽ cernim⁹ aliquos sanescere nõ posse: simplicit sibi bona exhibendo. at ne lãguori incũbat corp⁹: volẽs ꝯualescere aquã prius/ et inediã exhibet. ita q̃ nequã habuerit aĩaʒ/ ne q̃ppiã mali exerceat: ei opulentia/ & ĩperiũ/ et dñat⁹/ & oĩno alia id gen⁹ sũt auferenda: quanto mobilior/ mutabiliorq̃ est corꝑe aĩa. Nã queãdmodũ ĩprobũ corp⁹ q̃spiã sortit⁹: victũ debet sibi adhibere idoneũ: ita ĩprobã aĩam nact⁹: se viuẽdo reddere debet idoneũ: ad ea 7
(q̃ memoram⁹) deuitãda. ¶ Hoc etiã ambiguũ esse potest/ vt cũ non sit aliter agere fortit q̃ iuste: qñ natura q̃s videat actur⁹. In naturalib⁹ q̃ppe virtutibus: solũ dicebam⁹ ĩpulsũ sine rõne ad honestatẽ esse oportere. ita nimirũ est delect⁹ ĩ rõne/ qđq̃ rõnẽ habeat: vt parit capiat/ et deligat. & tũc v̾tutẽ ꝑfectã eẽ dicebam⁹: q̃ cũ prudẽtia foret. non vtiq̃ ad honestũ citra naturalẽ ĩpulsũ: neq̃ v̾t⁹ virtuti aduersabit. agnatũ nãq̃ habet: atq̃ insitũ vt rõni obtẽperet: 8
vt ĩpa ꝑscribit. vt q̃ agit eo declinet: q̃ nãq̃ sibi ꝓponit/ melior. ¶ Et neq̃dem

alie sine prudẽtia ꝟtutes sũt/neq₃ prudẽtia absq₃ residuis ꝟtutibꝰ ꝑfecta. verũ
9 īuicē sese coadiuuãt comitãtes prudẽtiã. ¶ At nichilominꝰ addubitet q̃spiã:
nũq̃d ita in ꝟtutibꝰ habeat: queãdmodũ in reliquis bonis/ q̃ externa/ queq₃ ī
corpe: Hec nãq₃ cũ fuerit eximia/ deteriores efficiũt: sicut opum affluẽtia elatos
facit/ et truculẽtos. itidẽ reliq̃ bona: dñatꝰ/ honor/ pulchritudo/ magnitudo.
nũq̃d igit̃ et ī ꝟtute ita habet: vt si cuipiã iustitia/ vel fortitudo fuerit exuberãs:
fiat deterior/ an nõ: ¶ Ceterũ a ꝟtute q̃dẽ honor gignit̃: q̃ cũ ingens
fuerit/ deteriores facit. et ꝑinde ꝟtꝰ fecerit deteriores: cũ maior euaserit. An
id neutiq₃ verũ: q̃ñq̃dẽ et sũt multa alia ꝟtutis opa queãdmodũ sũt: id etiã in
primis est/ vt q̃ eis bonis muniat̃: eisdẽ recte vti possit. ¶ Si demũ ꝓbꝰ aduẽtante
ei vel honore/ vel ingẽti dñatu: ipis nõ vtet̃: neutiq₃ fuerit ꝓbꝰ. neq₃ honor/
neq₃ iperiũ: ꝓbũ fecerit deteriorẽ. ⁊ ꝑinde ne q̃dẽ ꝟtꝰ. in totũ aũt q̃niã a
pricipio nobis determinatũ est: virtutes esse medietates/ quoq₃ magis sit ꝟtꝰ
eo magis erit medietas. proinde quo sublimior virtꝰ euadet/ accedetq₃ ad magnitudinẽ:
nõ deteriorẽ sed meliorẽ efficiet. medietas nãq₃ inter excessũ / defectũq₃
perturbationũ eratq₃ medietas. atq₃ hec igitur hactenꝰ.

¶ De continentia et incõtinentia. Cap. IIII.

10 Deinceps aliud nobis sumẽdũ est principiũ de ꝯtinẽtia/ incõtinẽtiaq₃
D dicturis: queãdmodũ fuerit alienũ has in virtutũ/ viciorũq₃ numerũ
redigere: ita de his futurũ sermonẽ alienũ visũ iri necesse est. nec eni
hec virtꝰ ceteris par est: in alijs siq̃dẽ eodẽ tendũt tã ratio q̃ ꝑturbatiões/ nec
inuicẽ sibi aduersant̃. at ī hac se inuicẽ oppugnãt: ratio/ et affectꝰ. sũt nimirũ ī
oĩa vnde mali esse dicamur tria: viciũ/ incõtinẽtia/ feritas. de vicio igit̃ ac virtute
quid sit: ac ĩn q̃bꝰ: a nobis supradictũ est. modo de incõtinẽtia/ ac feritate
dicendũ. ¶ Ita de his futurũ sermonẽ alienũ visũ iri necesse est: alienũ/ alterũ/ alteriusq₃ nature/ et parũ a superiꝰ determinatis absimilem

¶ De feritate. Cap. V.

11 Est aũt feritas qđdã viciũ exuberãs: cũ eousq₃ nequã ꝓrsus quẽpiã ītuemur:
C vt ipsũ nõ hoiem/ sed ferã eẽ dicamꝰ: sicut et viciũ ipsũ feritatẽ.
huic virtꝰ opposita: noĩs expers est. q̃ppe q̃ huiusmodi supra hominẽ
tanq̃ heroica q̃dã/ ac diuina. eo certe hec virtꝰ noĩs expers: q̃ dei virtꝰ
nulla. prestantior siquidẽ oĩ virtute deꝰ/ ac nõ virtute ꝓbus. nã tũ virtꝰ sit deo
melior: ideo nominis expers hec virtus/ que feritatis vicio opposita est. desiderat
nimirũ diuina/ et supra hominẽ tali vicio obiectari: q̃ queãdmodũ feritas
viciũ/ hominẽ excedens euadit: ita ei opposita virtus.

¶ De incontinẽtia et continentia. Cap. VI.

12 De incõtinentia et cõtinẽtia dicturis/ expedit nobis q̃ ambiguos ⁊ cõ
D trarios sermões admittũt significare: vt ex dubijs orationibꝰ cõsiderando
et exquirẽdo veritatẽ: ad id qđ ꝓspiciendũ ẽ pueniamꝰ. nã tũ
13 demũ ita verũ scrutari poterimꝰ ¶ Senex igit̃ Socrates tollebat prorsus/ ac Socrates
negabat esse incontinentiã: dicẽdo neminẽ esse q̃ mala facienda/ sciẽs esse mala
deligeret. atq₃ incõtinens videt̃ sciens mala deligere/ agi nãq₃ a ꝑturbatiõe
hac rõne incõtinẽtiã esse nõ existimauit: nequaq̃ recte. alienũ nãq₃ sit hac rõne
ꝑsuasos: qđ factũ est ꝑsuasibilit̃ extinguere. incõtinẽtes siq̃dẽ sũt hoĩes/ et
14 ijdẽ malorꝫ periti: verũtñ ea ꝑpetrãt. ¶ Cũ igit̃ incõtinẽtia est: nũq̃d incõtinens
aliquã habet peritiã: qua inspiciat/ exq̃ratq₃ mala: At id non visũ fuerit
cuipiã: q̃ñquidẽ alienũ sit qđ in nobis potẽtissimũ: firmissimũq₃ est: vi ab aliq̃
superari/ siq̃dẽ sciẽtia oĩm q̃ in nobis firmissima/ ⁊ nulli est obnoxia violentie.
et ꝑinde hec rõ aduersat̃/ q̃minꝰ credat̃ eẽ sciẽtia. ¶ Ceterũ nũq̃d sciẽtia q̃dẽ
nõ est/ sed opio: at si habet icõtinẽs opionẽ vituperãdꝰ nõ accedet. nã si mali
aliq̃d nõ admodũ prudẽs/ planeq₃ cognoscẽs s₃ opinatus agat: venia dignꝰ
videat̃. qđ voluptate agẽdi mala/ nõ admodũ mala esse cognouerit: sed tãtũ
fuerit opinatꝰ. at q̃s venia dignos esse censemꝰ: eos neutiq₃ reprehendimꝰ. et
perinde si opinionẽ habet icõtinẽs: vituperãdꝰ non erit. atq₃ vituperandꝰ est.
¶ Huiusmodi ratiões ambiguitatẽ obijciũt: q̃ñq̃dẽ q̃ sciẽtiã esse negauerũt:

abſurdũ q̃ddã euenire ꝯpellunt/et q̃ ne opinionẽ quidẽ: parit̃ aliena euenire
oſtendũt. ¶ Verũ et dubitauerit hic q̃ſpiã: ꝙ q2 tẽperãs/⁊ ꝯtinẽs eſſe videt̃:
tẽperãti ne future ſint vehemẽtes cupiditates? ꝙ ſi ꝯtinẽs erit/ vehemẽtibus
agi cupiditatibꝰ opꝰ fuerit. neqꝫ eni ꝯtinentẽ dixeris: q̃ mediocres ꝯpeſcat cu
piditates. ꝙ ſi vehemẽtes cupiditates habeat: ne q̃dẽ tẽperans erit. neqꝫ eni
tẽperãs: q̃ vllo mõ agit̃ a cupiditatibꝰ. ¶ Ambiguitatẽ q̃qꝫ talia mouẽt. Cõ= 16
tingit ſiquidẽ exinde ratiõibꝰ: incõtinentẽ qn̄qꝫ fore laudabilẽ/et vituperabi=
lẽ cõtinẽtẽ. fit nãqꝫ q̃ſpiã (inquit) ratiocinio hallucinatꝰ: vt ratiocinãti q̃ hone
ſta ſint/mala videant̃: ac cupiditate ad honeſta ducat̃. ratio quippe agere nõ
ꝑmittit/at cupiditate allectꝰ aget. atq̃ talis eſt incontinẽs. aget ergo honeſta.
cupiditas nãqꝫ in talia adducit: ſed ratio ꝓhibebit: ratiocinio ſiq̃dẽ honeſto=
rũ hallucinabat̃. is igit̃ incõtinẽs q̃dem erit: verũtñ laudabilis. nã q̃ tenꝰ ho=
neſta peragit: laudabil̃. abſurdũ id ꝑfecto euenit. ¶ Rurſus hallucinet̃ inte=
rim ratiocinio/et honeſta ei minime honeſta eſſe videant̃/at cupiditate ad ho
neſta ducat̃: ꝯtinẽs nimirũ eſt cõcupiſcens q̃dẽ/ſed non peragens id ob ra
tionẽ. itaqꝫ ratiocinio hallucinatꝰ honeſtoꝝ/ ꝓhibebit̃ agere q̃ cõcupiſcit. ꝓ=
hibebit̃ ergo honeſta agere: ad hec ſiquidẽ adduxit cupiditas. verũ cũ ho=
neſta agere oportuerit: nõ agens vituperãdꝰ accedit. ergo ꝯtinẽs qn̄qꝫ erit 17
vituperãdꝰ: id q̃d valde dictu abſurdũ cõtigerit. ¶ Vtrũ incõtinentia et in=
continens in cũctis/et circa cũcta: ſicut circa pecunias/et honorẽ/et irã et glo
riã: nã circa hec oĩa exiſtimãt̃: vel eſſe vel nõ eſſe incõtinẽtes. Verũ circa q̃d
ſit definita incõtinẽtia addubitauerit quiſpiã. hec igit̃ ſunt q̃ faciũt dubitatio 18
nẽ. ¶ At ambiguitates ſoluere neceſſe eſt. Primũ igit̃ q̃ de ſciẽtia habita eſt
dubitatio: ita diluenda videat̃ nimirũ eſſe abſurdũ ſcientiã habere et ipſam
eijcere/ vel intercidere. eadem de opinione fuerit oratio. nichil ſiquidẽ refert
ſit ne opinio/an ſcientia. nã ſi vehemens fuerit opinio: quatenꝰ ſtabilis eſt/ et
credulitate incõcuſſa: a ſcientia nõ differt: credendo ita habere vt exiſtimant/
Heraclitus ſi habeãt opĩones/ſicut Heraclitꝰ Epheſiꝰ talẽ habuit (de quibus opinabat̃)
opiniõnẽ. Alienũ vtiqꝫ nichil incontinenti ſiue habeat ſcientiã/ſiue opinionẽ:
qua dicimus flagicium aliquod committere. ¶ Eſt quippe ſcire duplex: vnũ
quidem habere ſcientiam. nam tum demũ ſcire quempiam dicimus eam rẽ:
cuius teneat ſcientiam. alterum vero ipſam exercere ſcientiam. incontinens
igitur eſt: qui honeſtorum tenet ſcientiam: ſed eam non exercet. Cum igitur
hac non exercebitur ſcientia: nichil eueniet alienum committere flagiciũ: ip=
ſum qui teneat ſcientiã: eſt eni quẽadmodũ in dormientibꝰ. iſti ſiquidẽ cũ ha
beant ſcientiã: multa tamen in ſomnis moleſta: et perpetrant/ et perpetiunt̃:
neqꝫ eni ſcientia tamen exercetur. idem eſt de incontinente. euenit ſiquidem
vt dormienti: non exercere ſcientiam. et perinde ſoluitur dubitatio. fuerat ſi=
quidem dubitatum nunquid ſcientiam/incontinens eijciat: caue intercidat.
quanquoquidẽ vtrũqꝫ videbatur abſurdum. ¶ Ceterum hic fuerit rurſꝰ ma=
nifeſtũ (quemadmodum diximus in analyticis) ex duabus fieri ſyllogiſmum
propoſitionibus: earũqꝫ primam vniuerſalẽ: ſecundam (que ſub illa) particu=
larem. veluti ſcio oẽm hoiem febricitãtem ſanum facere. atqui hic febricitat.
ſcio igitur et hũc ſanũ facere. eſt ergo vniuerſali quidẽ ſententie/ſcio deputa=
tum. alteri vero particulari/non. eſt igitur vt etiã tũ ſcientiã habenti fiat hal=
lucinatio: velut hominẽ febricitãtem ſanum facere: ſi hic itaqꝫ febricitat quẽ
non nouerĩ. Itidem igit̃ de incontinẽte qui habeat ſcientiã: idẽ error eueniet.
Contigerit enim incontinentẽ in vniuerſum habere ſcientiam: vt talia ſunt im
proba/et pernicioſa. nec tamen hec ipſa particulatim noſſe improba. proide
ita habendo ſcientiã aberrabit/ quandoquidem in vniuerſum habet/non etiã
particulariter. non itaqꝫ hoc mõ fuerit alienũ: vt icontinẽs habendo ſcientiã
mali aliq̃d agat. eſt eni ſicut ĩ ebrijs a quibus nõ exceſſit ebrietas: nec ad ſeſe
redierũt/nõ excidit ipſis ratio/ nec quidẽ ſciẽtia que ſub ebrietate delituerat/

fueratq; pstrata: si deide ab ebrietate imunis rursus sit qui prius ebrius erat. ita habet incõtinẽs. perturbatio eni cohibendo: ratiociniũ sepelit. ¶ Cũ vero a perturbatione fuerit liberatus (vt qui ebrius) rursus in sese redit. Est et quedam alia de incõtinente (que dubitationẽ faciebat) oratio. vbi laus incõtinẽtem sequebatur: aliquando et continentem vituperatio. quod neutiq; euenit. neq; eni cõtinens/ aut incõtinens qui ratione falsus est: sed qui recta institutus rõne/ qua tam mala ꝙ bona discernit. incõtinens quidẽ qui eiusmodi ratione non persuasus est: sed cõtinens qui persuasus ab ipsis non agitur cupiditatibus. neq; eni cuiq; nõ videtur patrẽ cedere turpe esse: sed qui cedere cõcupiscit/ et abstinet: is cõtinens est. proinde si in his neq; continentia: ne quidem laudabilis fuerit incontinentia: vt neq; vituperabilis continentia/ quẽ-
19 admodũ videbat̃. ¶ Sũt nimirũ incõtinentiarũ alie quidẽ valitudinarie/ naturales alie. valitudinarie eiusmodi vt eorũ qui dicerpunt capillos/ et manducant. quod si quispiam huic imperet voluptati: nõ cõtinuo laudabilis est: neq; vituperabilis quatenus non imperat/ aut nõ admodum probabilis. naturales autem: vt in iudicio cõuictũ olim aiunt filium/ ꝙ patrem cecidisset: defendisse/ ꝙ is patrẽ quoq; suũ cecidisset/ aufugissetq;. naturale eteni id iudicibus fuisse crimen visum est. Qꝫ si quis a cedendo patre se cõtinuerit: nõ continuo laudabilis. et ne nos quidem eiusmodi nunc incõtinentias/ ⁊ continentias querimus: sed quibus vituperandi accedunt/ atq; simpliciter laudandi.
20 ¶ Bonorũ certe quedam sunt externa: vt opulẽtia/ dominatus/ honor/ amicitia/ gloria: quedam circa corpus necessaria: vt tactus/ et gustus. qui ergo circa hec incõtinens: is incõtinens simpliciter esse videatur: et vt corporalis/
21 et ea quẽ querimus incõtinentiã: circa hec esse videbitur. ¶ Ambigitur quoq; circa quidnã sit incõtinẽtia. circa honorẽ non est simpliciter incõtinens. laudatur enim quodam modo: qui circa honorem incontinens. nam honoris amans videtur. in totũ autem dicimus/ et in eiusmodi ponendo incõtinentẽ circa honorẽ/ aut gloriã aut iram esse incõtinentẽ. verũ simpliciter incõtinẽti nõ accõmodamus circa que vt ei assit manifestũ aliquod: sed sine appositiõe eius circa quod sit. est eni fere circa voluptates/ ⁊ egritudines corporis incõtinens. ¶ Hinc manifestũ est: circa hec versari incontinentiã. nam quoniã incontinens vituperabilis: subiecta esse oportet vituperabilia. Honor igitur/ et gloria/ et dominatus/ et pecunie/ circa quecunq; talia dicuntur incõtinentes: sub vituperationẽ non cadunt. at corporis voluptates vituperande. ideo nõ iniuria qui circa has magis ꝙ sit par versatur: is incõtinens prorsus dicitur.
22 ¶ Uerũ quoniã incõtinentiarũ que circa alia versari dicuntur: que circa irã maxime reprehendẽda incõtinentia. vtrũ magis reprehendẽda est que circa iram: an que circa voluptates? Est igitur que circa iram incõtinentia similis pueris ad ministrandũ promptis. hi nãq; cũ dixerit dñs/ cedo mihi: prõptitudine erecti: anteq; audierint quid sit subministrandũ inter suggerendũ hallucinantur. sepe eni liber fuit exhibẽdus: graphiũ dedere. itidem incõtinens ire succũbit. cum primũ enim audierit verbũ ꝙ quispiã affecit iniuria: ira ad vlciscendũ insultat: neutiq; patiens audire: expediatne/ an non/ vel nõ ita vehementer. hmõi igitur ad irã impulsus/ et que ire deputat̃ incõtinẽtia: nõ admodũ videtur incessenda. at ad voluptatẽ impulsus sub reprehensionẽ cadit. Sunt namq; distincta in ipa/ ob rationẽ quecũq; auertũt ne agatur aliquid: attamẽ ob rationẽ agit̃. ideo magis est ꝙ per irã reprehẽdenda/ incõtinẽtia voluptatis: quãdoquidẽ per iram incõtinentia egrimonia est (nemo siquidẽ stomachatus non egrescit) at ex cõcupiscẽtia cũ voluptate. icirco magis vituperabilis quod ex voluptate incõtinentia/ abesseq; a cõuicio non videtur.
23 ¶ Utrũ vero tolerantia/ et cõtinentia idem est an non? nã continẽtia/ necnon continens circa voluptates est: ipsas coercendo. at tolerantia circa egrimonias. siquidẽ sufferẽs/ ac sustinẽs egrimonias is tolerãs. ¶ Rursus icõtinẽtia et mollities idẽ nõ est. mollities siqdẽ/ ⁊ mollis est succũbẽs laborib⁹ nõ certe

¶ Incõtinẽs quidẽ qui eiusmodi rõne nõ psuasus est. incõtinẽs a recta rõne quã habet psuasus esset: si in ei⁹ ptẽ sentẽtiãq; traheret ad opandũ: factus recte rõni cõsentaneus/ atq; obediens.

¶ Proinde si in his neq; cõtinẽtia: ne quidẽ laudabilis fuerit incõtinẽtia. si in his vt in cedẽdo pr̃e nõptinet qs: nõ fuerit incõtinẽtia laudabilis vt neq; vbi abstinuerit/ vituperabilis. sed id vltius psequitur: neq; in talib⁹ est ꝓprie cõtinẽtia/ aut incõtinẽtia: quade/ hoc in loco intenditur.

¶ Graphiũ dedere: pennam/ stilum/ calamum. est namq; γραφειον: penna/ stilus/ calamus/ et simile quo quicq; litterarum exaramus.

¶ Sunt nãq; distincta. in icõtinentia ire distincta sunt ea quibus prouocat ratio ad nõ operandũ: et quibus eadẽ ad opandũ ꝓuocat. vt in Scila Misi/ in Medea/ in Altea de Melcagro plane cõspicias. et quãuis ea nõ sequatur qb⁹ ratio ad nõ opandũ ꝓuocat: attamẽ incõtinens ire ob rationem quodãmõ agit/ nõ aũt incõtinens voluptatis. quare deterior incõtinẽs voluptat; Addet et deteriorẽ esse: q magis volũtarie delinqt. magis aũt volũtarie: qui ob voluptatẽ/ nã cũ voluptate: minus autem qui ob iram/ quoniam cũ egrimonia/ ac dolore.

oībus:ſed quos alius aliq̇s neceſſario duxerit ſuſtinēdos. icōtinēs vero qui
voluptates ſuſtiere nō poſſit/ſed remolleſcēs ab eis agať ¶ Eſt porro q̇ſpiā 24
intēperās appellatus:nūquid igiť intēperans idē/quod incōtinēs: atq̧ ipſe
idē incōtinēs/quod intēperans? Nēpe intēperans eiuſmodi eſt:vt q̄ agit:ea=
dem/et optima/et cōmodiſſima ſibi eſſe arbitretur.nec vllā habet rōem: que
eius videať aduerſari voluptatibus.at incōtinēs habet rationē: que adūſať
ei quatenus a cupiditate agitur ¶ Vtrū aūt curatu facilior intēperās/an in= 25
cōtinens? Certe intēperans curatu facilior videatur. nā ſi ratio ei aduenerit:
que mala eſſe doceat/ipe nō operabitur.at incōtinēti nō deeſt ratio:et tñ agit
mala.proinde hmōi incurabilis eſſe videbitur ¶ Ceterū vtrū deterius afficiť
cui nihil admodū boni/nec quod ꝑ illud exiſtit: q̄ ille/ cui quod honore pre=
cellit male affectū eſt? eſt nimirū incōtinēs qui bonū obtinet/ rectā rōem: cū
intēperans nō habeat.cū ergo ratio vtriuſq̧ principatū obtineat:incōtinētis
honoratiſſimū principiū preſto eſt quod ab intēperāte abeſt.ergo incōtinēte
intēperans deterius habet ¶ Rurſus vt ſupra mentionē fecimus de feritatis
vicio: nō eſt ipm in fera ſpectare/ſed i homie.feritatis ſiquidē nomē adeptū
eſt id viciū ob ſingularē improbitatē. ſed cur in fera nihil? nēpe qꝺ improbū
in fera principiū nō ſit.eſt quidē ratio principiū.quis vero iprobior/flagitio=
ſiorq̧ fuerit incertū eſt:leo ne an Dionyſius/ an Phalaris/an clearchus/ vel
horū quiſpiā/ inſignis cuiuſdā imanitatis. certū aūt eſt malū in his pricipiū
illuſtria facinora cōiectaſſe:at infra nullū prorſus eſt initiū.ita igiť improbū
eſt in ipo intēperante pricipiū.nā q̄tenus que mala ſunt cōmittit: etiā ratio ei
aſtipulatur cenſetq̧ ea eſſe ꝑagenda/q2 improbū in ipo eſt pricipiū.at i incō=
tinente ſanū principiū eſt;et hinc melior incōtinēs intēperante eſſe videatur.
¶ Sunt etiā incōtinētie bine ſpecies:vna quidē prorūpens/et iprouiſa/⁊ cō= 26
feſti proueniens:velut cū ſpecioſā viderimus mulierē/⁊ cōfeſtim afficiamur:
et ab affectu erūpit ipulſus ad aliq̇d ꝑpetrandū/ quod fortaſſe nō expediat.
Altera vero velut quedā ibecillitas que cū ratione inſurgit auertente. prior
igitur nō admodū ſub reprehēſionē cadere videbiť: quādoquidē etiā virtu=
tis ſtudioſis/poteſt euenire:calidis et ingenioſis:ſecunda aūt frigidis ⁊ me=
lancolicis.tales nimirū reprehēdendi ¶ Rurſus videas aliquē preoccupātē
(ꝙ ſpecioſa mulier obijciatur)non affici.cōuenit igiť ſe cohibere. nā qui eiuſ=
modi rōne p̄uenerit/ex obuia viſione incōtinēs nō ꝯmouebiť:nec turpe q̇cq̄
aget.verū qui rōne cognouerit indecēs aliquid/ad idq̧ voluptate delabet/
et remolleſcet:is multomagis reprehendēdus.neq̧ eni ꝓbus vnq̄ eiuſmodi
fuerit incōtinens: ratio namq̧ p̄ueniens id nō ꝑmiſerit.dux ſiquidē ea in ipo
probo exiſtit.cui nō obtēperat iprobus:ſed voluptati deditus/et remolleſcit 27
et quodāmodo effeminať. ¶ Vtrū vero tēperans ſit cōtinēs (qꝺ ſupra feci=
mus ambiguū)nūc diſſeramus: eſt igiť tēperās et cōtinēs. nā cōtinēs nō ſo=
lum eſt preſentes cupiditates cohibēs:verū etiā talis(vt ſi nulle aſſint cupidi
tates)ita inſtructus/vt eas poſſit cohibere ſi fiant:eſt aūt tēperans qui nullas
habeat cupiditates malas;recteq̧ rōni circa hec inſiſtat : at cōtinēs q̄ malas
cupiditates habet:et aduerſū ipas rectā rōem:proinde temperantē cōtinēs
comitatur/eritq̧ tēperans cōtinēs. Siquidē tēperans nō afficiť: incōtinens
vero afficiť quidē / ſed cōpeſcit affectus quatenus afficiť. tempati aūt iſtorū
eſt neutrū. ideo cōtinens tēperās nō eſt. ¶ Vtrū intemperās incōtinens: an 28
incōtinēs intēperās:aut neuter alterū comitať? incōtinēs eni eſt:cuius ratio
ꝑturbatiōes oppugnat.at intēperās nō hmōi:ſed qui mala agit/ſimulq̧ aſti=
pulātem habet rōem.nō itaq̧ intēperans qualis incōtinens:neq̧ incōtinens
qualis intēperās. ¶ Preterea iprobior incōtinente eſt intēperās. Curatu eni
difficiliora q̄ nať alia/q̄ q̄ ex cōſuetudie gignūtur.ob hoc ſiquidē valida eſſe
videtur cōſuetudo/ꝙ nature inſideat.intēperans igitur eiuſmodi cuiuſmodi
quiſpiam natura eſt. ob hoc/et hac de cauſa in ipo iproba ratio eſt. neq̧ talis
eſt incōtinens:q2 ne quidē ratio eiuſmodi non proba. oportuit namq̧ ipſam

¶ Quod honore p̄cellit: eſt ratio/rōniſq̧ iudiciū. qꝺ q̇dē in itēperāte male affectū/deprauatūq̧ eſt/ꝑinde ac guſtꝰ et guſtādi iudiciū in ijs q̇ febre tentantur.

¶ Leo ne an dyoniſius. icertū plane eſt an ſeuiēs leo truculētiſſima q̇dē fera: an Dionyſius Syracuſanꝰ/phalariſ aut q̇ſpiā aliorū inſigniū tyrannorū plura mala facere poſſit. ⁊ plane certe videť huiuſmodi iprobꝰ homo. vt cui aſſit pricipiū/qꝺ ad ſua ꝯplēda facinora: q̄ſi oēs vias/ ac aditus explorat/ et iuenit: et quo que ſue iprobitati obuerſanť/deuitat: quoquidē principio et leo/ et tigris/et q̄uis alia imanis fera a naťa ſpoliať. imo flagitioſus hō milies plura mala/ q̄ fera facere poteſt.

Dionyſius
Phalaris
Clearchus

¶ Malū pricipiū: corruptū deprauatūq̧ pricipiū vt deprauata mens et deprauata voluntas.

¶ Preoccupantem: ratione atq̧ ꝓpoſito ſe p̄munientem.

esse ipzobã: si foret qualis natura est ipzobus. incõtinẽs igitur cõsuetudine
malus esse videbitur: et natura intẽperans. curatu nãq longe difficilioz intẽ=
perans q̃nquidẽ cõsuetudo/cõsuetudine exploditur: at natura a nemine ex=
29 trudi potest ¶Utrũ aũt cũ sit incõtinẽs eiusmodi vt nozit: et nõ credat rõni.
sitq prudẽs hmõi/ vt recta rõne singula ppendat: acciderit vt incõtinens sit
prudens an nõ? Ex ijs eni que dicta sunt ambigere quispiã potuerit: verũ si
que a nobis antea dicta sunt suspicere voluerimus/ nõ erit prudẽs incõtinẽs.
dicebamus nãq prudentẽ esse nõ cui recta ratio modo insse: verũ etiã et que
ex ratione/optima viderentur inessent. et pinde incõtinẽs nõ fuerit prudens.
Ceterũ talis astutus quidẽ est. distribuimus siquidẽ paulo ante astutũ a pru=
dente/ vt inter se differret: interim vnus quidẽ circa hec solers. astutũ igit in=
cõtinentẽ esse cõtingit. neq eni solers citra q̃ et astutus. prudentẽ vero incõ=
tinentẽ esse nõ ptingit. ¶De voluptate. Cap. VII.

Solers prudens qui ex deliberatiõis solertia/ rationeq agit ac operatur.

30 Est hec de voluptate differendũ est: cũ de felicitate sit nobis orõ. fe
p licitatẽ arbitrãtur oẽs: aut voluptatẽ esse et vitã delectabilẽ/ aut non
citra voluptatẽ: nẽpe voluptatẽ vrgentes nec inter bona enumeran=
dam esse existimãtes ipam citra egritudinẽ esse voluerũt. sine egritudine esse
igitur vicinũ voluptati est. quapropter de voluptate quoq dicendũ. ¶Non
modo q2 etiã alij ita arbitrãtur: verũ etiã quod nobis de voluptate dicere ne=
cessariũ esse cẽseamus. nã cũ de felicitate nobis sit oratio: felicitatẽq diffinie=
rimus/ planeq dixerimus: i vita pfecta esse virtutis actionẽ/ sitq virtus circa
voluptatẽ/et egritudinẽ: de voluptate dicere necesse est. quandoquidẽ citra
31 voluptatem nõ est felicitas ¶Primũ itaq dicamus quo pacto nõnulli ferãt:
voluptatẽ in numerũ bonozũ non venire existimãtes. aiunt nãq primo ortũ
esse voluptatẽ: at ortũ quiddã impfectũ. bonũ porro impfecti locũ nũq obti=
nere ¶Secũdo loco: voluptates esse quasdã ipzobas. at improbitatẽ nunq
bonũ admittere ¶Rursus q signat in oibus. nã et malo/et ipzobo/et fere/et
cicuri deputat. at bonũ malis ãmisceri nefas. et ne q̃dẽ bonũ multis cõmune
est. ¶Atq nõ potentissimũ voluptas. at bonũ potẽtissimũ. ¶Atq honesta
agendi sit ipedimẽtũ. nã quod honesta agere phibeat: bonũ qui potest esse?

¶At ortũ quiddã impfectũ: intellige esse aiunt. Ortus generatio.

32 ¶Primũ igitur primo occurrendũ de ortu/ ratioq diluenda q neutiq vera
sit. Est igitur in primis nõ ois voluptas ortus. nã que ab ispiciẽdo voluptas
gignitur: ortus nõ est/nec que ab audiẽdo/et olfaciendo. neq eni ex egestate
pcreata (queadmodũ in alijs) vt ex comedendo/ vel bibẽdo. he nãq ex ege=
state/et redũdãtia fiunt: aut saturãdo egestatẽ/aut redũdãtie auferẽdo. ideo
ortus esse videant. at egestas/et redũdantia egritudo. igit egritudo hic/ vbi
ortus voluptatis. atq in spectãdo/ & audiẽdo/ et olfaciẽdo: nõ est vt egritudo
antecedat. nemo siquidẽ spectãdo delectatus/aut olfaciẽdo: prius tristatus
est. itidẽ in animi sentẽtia inspiciẽti delectatio est: citra precedẽtẽ egritudinẽ.
et perinde fuerit voluptas aliqua: que ortus non est. Qz si voluptas (vt eorũ
dictat orõ) ideo bonũ nõ est: q2 fuerit vtiq bonũ voluptas. atqui i totũ nulla
est voluptas ortus. nã neq ortus. estq voluptas aliqua q̃ ortus nõ est. que a
comedẽdo et bibẽdo voluptates: ortus dici possunt. Uerũ hallucinãtur qui
has voluptates ortus esse perhibẽt. putãt siquidẽ q̃m prolatis rebus gignit
voluptas ob hoc ortũ esse (sed nõ est) q̃nquidẽ est pars anime quedã/qua ob
lectamur: simul prolatis (quibus indigebamus) rebus. ea pars anime quate=
nus exercetur/et mouet: oblectat. atqui motus ipsius et exercitiũ voluptas
est: q cũ prolatis rebus ea pars anime exerceat. aut ppter ipius actionẽ: ortũ
esse cẽsent voluptatẽ: q certa sit rerũ platio/aĩetũ pars icerta. pinde atq si q̃s
hoiem esse opinet corpus: q̃d id sub sensũ cadat/nõ aũt aĩa. verũ est aĩa. itidẽ
et in hoc/ nãq est pars quedã aĩe qua oblectamur: q̃ simulatq res plate sũt/
exercet. ideo nulla voluptas est ortus. Uerũ et pversio (inq̃ũt) i naturã: q̃ sb
sensũ cadit. nã nõ pvertẽtib9 sese i naturã: voluptas ẽ. siq̃dẽ pvertẽdo nature

¶Qz si voluptas (vt eoz dictat oratio) ideo bonũ nõ est. quia fuerit vtiq bonũ voluptas: q2 fuerit vtiq/ oĩno vniuersalit voluptas bona/ mõ nõ omis voluptas: bonũ est. nulla igit voluptas bonũ. sz id ptra eos refellit. nã eodẽ iure nulla voluptas est ipius ortus/imo neq ipe ortus. nã nõ ois voluptas et oĩno/et in totũ est ortus et g̃nationis/ aut ipe ort9 et g̃natio. est eni aliqua vt iã quoq dictũ est: q̃ ortus non est. vt q̃ inspectãdo/audiẽdo/aut ptẽplãdo fit

Attamē (vt eorū fert opinio) aliquę voluptates dici possūt ortus: vt voluptates q̄ a bibēdo/ ꝛ comedendo sumunt̄. Uerūtamē et ī hoc fallūtur: ꝙ voluptates que a bibēdo/ ꝛ comedēdo sumūtur ort⁹ esse credāt. nā ortū vocāt ipm generationē/ hoc est ipā3 alimēti in viuētis substantiā sensibilē mutationē: q̄ voluptas ipsa nō est/ licet voluptas hm̄ cōmitetur hmōi ortū/ cū ꝑferūtur atq꞉ obijciūtur aīe alimenta ad hmōi ortū faciētia: cōmitet̄ inq̄ tanq̄ qđdā intimū aīe exercitiū et quidā ītimus aīe mot⁹: qui nō foris ꝓminet sed ex aīe penetralib꞉ cū ꝑlatis rebus que ortui cōducunt: exeritur.

egestatē/ sit eius exaturatio, at vt diximus est vt nulla egestate fiat oblectatio: siquidem egestas egritudo. at citra egritudinē dicimur oblectari. et proinde non fuerit voluptas egestatis cōuersio. indignū nāq꞉ in hmōi voluptatibus nihil. proinde si ideo ꝙ ortus est: voluptas bonū esse nō existimet̄: nulla q꞉ est voluptas ortus. bonū vtiq꞉ fuerit voluptas. ¶ Sed ꝓpterea ꝙ nō omis (inquiunt) voluptas bonū: quispiā id deprehēderit hoc pacto. nā qꝛ bonū in oībus dicit̄ esse p̄dicamētis. nēpe in essentia/ et in ad aliquid/ et in quāto/ et q̄n/ ac in totū in omibus. illud quoq꞉ manifestū per omīa voluptatē aliquā comitari. proinde qꝛ in oībus p̄dicamētis est bonū/ etiā voluptas fuerit bonū. et perinde q̄n in his quidē per se bona/ etiā voluptas fuerit per se bonū. atqui a bonis voluptas/ est voluptas. bonū ergo fuerit voluptas. simul certum hinc etiam differre inter se specie voluptates: q̄nquidē differūt etiā predicamenta in quib⁹ est voluptas. neq꞉ eni est queādmodū in scientijs/ vt grāmatica/ vel quacunq꞉ alia. nā si habeat quis splendide grāmaticā: itidē afficitur que sub ea grāmatica grāmaticus eo modo quo et alius qui habeat grāmaticam. id preterea differunt grāmatice: que in splēdido/ queq꞉ obscuro. at in voluptate non ita: nā que ex ebrietate voluptas/ et que ex copulatu nō eodē modo afficiunt. quāobrem specie inter se distingui videbūtur voluptates ¶ Ceterū qꝛ sunt et male voluptates: etiā ob hoc voluptas bonū nō esse videbatur. at id voluptatis minime ꝓpriū iudiciū est: sicut neq꞉ nature/ atq꞉ scientie. nā est et natura mala sicut vermiū/ et crabronū/ ac prorsus villiū animaliū: nec tamen ob hoc natura malorū. eodē modo habent et male scientie: sicut sedentarie/ nec tamen ob hoc malū scientia est: sed genere bonū tam sciētia/ q̄ natura. nā queādmodū statuarius inspiciēdus nō est/ qualis quispiā sit: ex eo quod euenerit male exerceri/ sed quod bene. ita ne quidē sciētiā/ naturā ue/ aut quippiā aliud quale sit ex malis: sed ex probis. itidē ergo voluptas quoq꞉ genere bonum est. Qꝛ vero sint et male voluptates: ne nos quidē latet. nā sunt etiā diuerse nature animaliū: bona/ ꝛ mala: sicut hoīs quidē bona/ lupi vero/ vel cuiusuis alterius fere mala. similiter equi natura/ altera q̄ hoīs/ et asini/ ꝛ canis. At voluptas ecōuerso est ex eo quod contra naturā: in naturā cuiuslibet suā. proinde cuius fuerit suauissima. Improbe aūt nature: ea improba voluptas est. neq꞉ eni equo: quod homini/ et ne quidē alijs. at q̄n diuerse nature: sunt diuerse quoq꞉ voluptates. nam voluptas cōuersio est/ et cōuersio (inquiūt) in natura īsidet. ꝓinde et male nature: mala ꝯuersio est: vt probe proba ¶ Qui porro voluptatē probā esse ꝯtendūt: eo afficiūtur modo quo qui nescientes/ nectar deos vinū potare existimāt: nihil esse eiusmodi peculiare putant. ex inscitia ī id delabūtur. his similes sunt qui cūctas voluptates ortus esse asserūt/ et neutiq̄ bonū. nā ꝙ alias voluptates ignorēt preter eas que corporis sunt/ eas ducūt ortus esse nec bonas in vniuersum: nō rentur voluptatē esse bonū. quoniā igitur est voluptas et cōuerse nature/ et cōuertentis: cōuerse quidē ex egestate ad expletionē/ cōuertentis aūt que a visu/ ꝛ auditu/ et id genus alijs: meliores fuerint cōuertētis nature actiones. voluptates nāq꞉ vtrouis modo dicte sunt actiones. proinde nō dubiū quin a visu voluptates/ et auditu/ et intelligentia sint longe optime: cū que sub corpus cadunt ab exaturatiōe procreentur. ¶ Rursum id dicebatur quod neq꞉ quidē bonū: siquidem quod in omnibus sit/ et cōmune omnibus non bonū. id certe in honoris cupido/ et honoris cupiditate magis propriū est. honoris siquidē cupidus: solus vult habere ꝛ illo ceteros anteire. voluptatē igitur si ipam per se bonū esse oporteat: esse ne hmōi cōuenit an non: atqui etiā contrario modo: ob id nāq꞉ bonū esse videatur/ ꝙ cuncta expetant. agnatū eni cunctis bonū expetere. et perinde si cūcta voluptatē expetūt: gn̄e bonū fuerit voluptas ¶ Rursus ꝙ si ipedimētū voluptas: ipam bonū esse negauerūt/ ipedimētū esse asserēdo. Quod non recte videant̄ ꝯsiderare. neq꞉ eni ad res trāsigēdas est ipedimētū: si q̄ sit alia ipedimētū/ vt ebrietatis voluptas agere ihibuerit. Ceterū ita etiā sciētia sciē-

¶ Sedētarie: sordide/ villes q̄ sedēdo fiūt vt calceolaria/ lanaria/ ꝛ plurime artiū mecanicarum.

tie fuerit impedimentū. nam non est vt simul vtramqꝫ exerceas. sed cur non bonū sciē-
tia: si voluptatē ex scientia excitarit. et vtrū impedimentū sit an ne? Ceterū multo magis
aget voluptas. namqꝫ ad magis agendū inde suscitata impellit. quia probum faciendo
agit que ex virtute/ et ea suauiter agit. nūquid multo etiā magis que ad actionē ꝑtineāt
exercebit? at si oblectatus egerit probus erit/ sin tristatus honesta ꝓsequatur: nō ꝓbus.
egrimonia nāqꝫ i eis q̄ ex necessitate: est. proinde si quispiā egrescat/ honesta ꝓsequēdo
coactus pagit. qui aūt a necessitate agere cōpellit: nō ꝓbus. Ceterū nō est vt nō tristet/
vel oblectet: que ad virtutē ꝑtineant/ ꝓsequēdo. nec aliquid mediū est. Cur nēpe? ꝙ vir-
tus in affectu: affectus vero in egritudie/ et voluptate: nec quicqꝫ in medio positū est. nō
dubiū igitur quin virtus cū egritudine/ vel voluptate sit. si quis igitur mestus: honesta
prosequatur/ nō bonus. proinde nō fuerit virtus cū egrimonia: cū voluptate ergo. tm̄
ergo abest vt sit voluptas īpedimētū/ vt etiā ad agendū exhortet. in totūqꝫ nō cōtingit
vt sit citra voluptatē: quod ab ipā ꝓcreatur. ❡Alia fuit orō ꝙ nulla sciētia faciat volup-
tatē. Ne id quidē verū est. cōuiuiorū nāqꝫ structores/ ⁊ coronarū/ necnō vnguētarij: vo-
luptatis sunt effectores. Ceterū alijs sciētijs non est voluptas vt finis: sed cū voluptate/
nec citra voluptatē. est igitur etiā scientia voluptatis effectrix ❡Rursus etiā aliter dice-
batur: ꝙ nō optimū. verū hoc modo/ atqꝫ hac rōne singulas ieris perditū virtutes. siqui-
dem fortitudo optimū nō est: nūquid igitur ob hoc nō bonū? an id absurdū sit? itidem
33 et in alijs: ꝙ voluptas (quia nō optimū) nō esse videatur bonū ❡Dubitauerit aūt quis-
piam per virtutes transiens hmōi: vt q2 ratio qñqꝫ īperat affectibus: de cōtinēte eni hoc
dicebamus. et ecōuerso affectus īperāt rōni: vt euenit incōtinētibus. q2 inqꝫ expers rōnis
pars anime viciū admittendo/ impat rationi bene disposite: talis siquidē incōtinens/ et
ratio similiter mala. quāobrem ipā quoqꝫ bene dispositis perturbatiōibus īperabit: suā ❡Cōtinentibus: retinentibus/ seruātibus.
virtutē cōtinētibus. hoc si ita: euenerit abuti virtute. iproba nāqꝫ rōne affectus/ virtutē
vsurpando: ipā abutet. hoc nimirū absurdū euenire videbit. ❡Tali sane dubitationi/
facile ex eis que a nobis ante de virtute dicta sunt: est occurrere/ atqꝫ refellere. tū demū
namqꝫ virtutē esse dicebamus: cū ratio bene affecta ꝑturbatiōibus: suā virtutē habenti-
bus/ fuerit moderata: necnō ꝑturbationes rationi cōsentanee. ita nāqꝫ affecta: inter sein-
uicem cōsentient. vt ratio: quod optimū sit semp ꝑscribat. ꝑturbatiōes vero facile bene
disposite/ id exequātur: quod ratio ꝑscripserit. si ratio igitur male fuerit affecta: ꝑturba-
tiones vero bene: non fuerit virtus/ deficiēte rōne. nā ex vtroqꝫ virtus. proinde nō cōti-
34 gerit virtute abuti. ❡Simpliciter vero non queadmodū alij opinātur dux ratio virtu-
tis est/ atqꝫ principiū: sed potius ꝑturbationes: ad honestū nāqꝫ/ īpulsū quendā oportet
primo inasci irrōnalē: qui ꝓducatur. atqꝫ ita postremo rōem esse discernentē/ atqꝫ cōsti-
tuentē. quod sane viderit quispiā ex pueris/ et rōnis expertibus animātibus. in his nāqꝫ
sine rōne: ꝑturbationū īpulsus exoriūtur/ primo ad honestū: mox posterior adueniens
ratio/ et cōstituens: honesta agere exhortatur. sed non si a rōne ad honesta ceperit prici-
pium: ꝑturbationes cōsentientes comitātur/ verū sepenūero cōtrouersant. Quāobrem
potius cōuenerit perturbationē ad virtutē anteire bene affectam/ q̄ rationem.

❡De bona fortuna. Cap. VIII.

35 Pterea dicendū de ꝓspera fortuna est: posteaq̄ de felicitate nobis est orō. arbi-
trantur nāqꝫ multi felicē vitam fortunatā esse/ vel nō esse citra fortunatā. ⁊ forte
non iniuria. absqꝫ eni exteris bonis (quorū domina fortuna est) felicem esse non
contigit. icciro de scda fortūa nobis dicendū: necnō q̄s prorsus sit fortūatus/ et in qui-
bus/ ⁊ circa quid. primū igitur ad hec quispiā accedens/ spectansqꝫ dubitauerit. quādo-
quidem non dixerit fortunā esse: vt natura est: semp causa cuius est/ eius vt plurimū eo-
dem modo est effectrix. at fortuna nunqꝫ: verum temere/ et sine ordine/ ac vt sors tulerit.
ideo fortuna in eiusmodi esse dicitur: vbi neqꝫ mens vlla/ neqꝫ recta ratio est. nā vbi id:
nihilominꝰ est quicq̄ ordinatū/ ac est semp eodē modo. non ita fortuna. icirco vbi mēs
plurima ac ratio: ibi fortūa mīma. vbi plurima fortūa: ibi mēs pexigua ❡At nūqd scda
fortūa est/ vt deoꝝ quedā cura: an id mime videri debet? taliū siqdē dñm pficimꝰ deū: vt
bona malaqꝫ meritis distribuat. at fortūa et q̄ a fortūa: tā vere q̄ vt sors tulerit fiūt. ꝙ si
hmōi distributori deo ascripserimꝰ: malū/ ip3 iudicē faciemꝰ/ neqꝫ iustū. id neqꝫ fas deo

deputare. Ceterũ p̃ter hec: ad nihil aliud fortunã q̃spiã ordinarit. p̃inde nõ dubiũ qui horũ aliquid sit: mens certe/ac ratio/necnon scientia/ prorsus alienũ quiddã ob hoc esse videatur. Preterea neq̃ cura/neq̃ beniuolentia qua a deo videatur esse felicitas: quoniam malis attribuitur. Atqui deũ malorũ curam habere: fas non est. reliquũ igitur/et maxime peculiare fortune natura est. Est nimirũ prosperitas ipsaq̃ fortuna in ĳs que in nobis non sunt/neq̃ eorũ quorũ ipsi sumus domini/ queq̃ possimus efficere. ideo iustũ q̃tenus iustũ: nemo fortunatũ dicit/et ne quidẽ fortẽ/nec p̃rsus queq̃ aliũ v̄tute p̄ditũ. in nobis siq̃dẽ est hec habere vel nõ h̃re. sed eni in talibus magis peculiare/ac suũ dicimus fortunã/et prosperitatẽ: ingenuũ namq̃ dicimus fortunatũ/ac prorsus cui talia bona extiterint: quorũ ip̃e neutiq̃ dominus est. verũtamen ne hinc quidẽ proprie prosperitas diceretur. ¶ Est tamen fortunatus sepenũero dictus. nã preter alicuius cõsiderationem cũ et alicui bonũ aliquod agere cõtigerit: dicimus fortunatũ/ ⁊ eum cui iure infligit damnũ debuerat: eiusmodi hoiem lucrũ facientẽ dicimus fortunatũ. Est igit̃ prosperitas in agendo bonũ aliquod preter rõnem/et in nõ subeundo (vt debuit) malo. Ceterũ potius ac magis peculiare: in bono capiendo p̃speritas videatur. siquidẽ bonũ capere per sese fortunatũ quiddã esse videatur: malũ vero non subire/ ex casu fortunatum. ¶ Est igitur prosperitas rationis expers. natura nãq̃ fortunatus est: qui sine ratione ad bona ĩpellitur/eaq̃ p̃sequitur. id vero nature est: nã anime inest hmõi a natura quo sine ratione ĩpellamur ad ea vnde bene habemus: eousq̃/ vt si quis roget ita habentẽ cur nã id tibi ita libet agere? nescio inquit: sed libet: simile p̃pemodũ lymphaticis. siquidem lymphatici citra rõnẽ ad aliquid agendũ impellũtur. p̃speritatẽ vero suo/ ac peculiari nomine appellare non habemus: verũ ip̃am sepe dicimus esse causam. at hec causa a nomine alienũ quiddã est. quoniã causa et cuius est causa aliud est/et citra ĩpulsũ bona cõsequentẽ causa. causa dicta vt malũ nõ subire/ vel porro minime animo deputatũ bonũ capere/nanciscíq̃ bonũ. est p̃fecto hmõi p̃speritas ab illa distincta. videt̃q̃ hec ex rerũ fieri iteruẽtu/ex casuq̃ p̃speritas, et p̃inde tametsi est hmõi p̃speritas: nõ tñ ad felicitatẽ talis inquã p̃speritas fuerit peculiaris: cuius in ipso ĩpulsus p̃ĩcipiũ bonorũ est acq̃sitionis. quoniam igitur est felicitas non sine bonis externis / et que a prosperitate (vt iamdudũ dicebamus) oriũtur: felicitatẽ coadiuuant. de prosperitate igit̃ hactenus.

> ¶ Felicitas bona fortuna. Et in hoc ferme capite ambiguũ nomẽ est felicitas: nũc ad secundã fortunã nũc ad hois finẽ/ summũq̃ in hac vita bonũ.

> ¶ Lymphatici: amentes/qui metu aque tentantur: qui et sepe in aquas se p̄cipites dare sua furia impellũtur.

¶ De honesta probitate. Cap. VIIII. 36

Quoniã de singulis particulatim diximus/reliquũ iam fuerit: vt in totũ cõponẽdo singula accumulemus. est igittur non male nomen impositũ in consummato probo: honesta p̃bitas. honestus et bonus namq̃ dicitur: cũ perfecte probus. siquidẽ virtutis bonũ/et honestũ fatentur. sicut iustũ/honestũ/et bonũ aiunt. fortem tẽperantẽ ac prorsus virtutũ oim ¶ Quoniã igitur in duo distribuimus vt alia quidẽ honesta: alia vero bona dicamus. et bonorũ alia quidẽ simpliciter bona/alia vero nõ. honesta porro vt virtutes/et virtutũ actiones. bona certe dominatũ/opulentiã/gloriã honorem/ et id genus alia. Est igit̃ honestus et bonus apud quẽ simpliciter bona sunt bona: et simpliciter honesta/ honesta sunt. talis namq̃ honestus/et bonus. sed apud quẽ simpliciter bona non sunt bona: is neq̃ honestus/et bonus. sicut ne quidem bene valere videatur: cui simpliciter salubria/nõ sint salubria. nam si opulẽtia/et dominatus aduenienẽdo quippiam offenderint: optanda non fuere: sed talia que non offendant sibi esse optauerit. qui autem talis sit: qualis correptus ex bonis: ne ei assint ne quidem honestus/ac bonus esse videatur: sed cui per se bona omnia: bona sint (nec ab ipsis absumatur: vt ab opulentia et dominatu) is honestus et bonus. 37

> ¶ Qualis correptus ex bonis. Antiqua traductio habet q̃lis abstinens a bonis. vt plane itelligere possis qui abstinet a bonis sibi ea nõ adeẽ volẽs/fugiẽsq̃ quasi mala: neq̃ honestus/ neq̃ probus est.
> ¶ Absumatur: corrũpatur/ prauescat.

¶ De recta ratione. Cap. X. 38

De eo quod est ex virtutibus recte agere: neutiq̃ satis absolute dictũ est. nam dicebamus ex recta ratione agendũ esse. verũ ignarus interrogauerit id fortassis quispiam: ex recta ratione quidnã sit et vbi recta ratio. Est nimirũ ex recta rõne agere: cũ anime pars irratiõalis non prohibuerit rationalẽ/ suam exercere actionẽ. tum demum eni ex recta rõne erit actio. ¶ Quoniã anime partem vnã quidem deteriorẽ habemus/ alteram meliorẽ: semper deteriorẽ melioris causa obtinemus. sicut ĩ corpore/ et anima: corpus ⁊ aĩe causa/ habere dicimur. Cũ ita habuerit ne ĩpediat/ sed ita p̃iũgat/ 39

> ¶ Causa ter hic vi septimi casus repeti intelligatur.
> Empedocles

et consurgat ad anime opus perficiendũ q̃nquidē deterius melioris est causa: ita vt se/
40 cũ meliore exerceat ¶Cũ igitur affectus menti nō inhibuerit suũ opus exercere: an non
tum ex recta ratione fuerit? ita ꝓpemodũ. verũ fortassis dixerit quispiā quomodo affe-
ctus habuerint: cũ non impedient/ac quandonā ita habebunt: vt non ꝓhibeant? nescio.
Quippe dictu nentiq̃ꝫ facile est. neqꝫ enī medicus quando dixerit febricitanti ptisanam
proferendā. at quo pacto febricitare sentiā? cũ (inquit) impaluisse videris. at palescentē
quomodo sciero? huic occurrit medicus? si nō habes ex te (inquiens) vt talia sentias/ nō
habeo amplius quid dicā. hoc pacto de alijs cōmunis huic erit oratio. similiter habet ⁊
41 affectiōibus dinoscēdis. aliquid nāqꝫ per sese sensu oportet cōijcere ¶ Querat porro ⁊
et hoc fortassis quispiā: nũquid reipa ista cognoscēs/ ero cōtinuo felix? nā sunt qui opi-
nentur. hoc certe est hmōi: vt ceťarũ scientiarũ nulla discenti vsũ prebet/ et actionē: sed
habitũ dũtaxat. ita ne quidē: hec sciēdo vsũ tradit. felicitas enī est (vt fateamur) actio/ nō
habitus. neqꝫ enī sciendo ex quibus cōstet felicitas: sed ex vtendo his. atqui horũ vsus/
et actio est. nec est presentis tractationis hoc tradere: quandoquidē neqꝫ vlla alia que-
piam scientia vsum tradit sed habitum.

¶De amicitia. Cap. XI.

42 Erum enĩuero inter cuncta hmōi nobis de amicitia dicere necesse est: quid sit/ ⁊
v in quibus/ et circa quid: quandoquidē ad oēm vitā ipam tendere perspicimus
43 et omni tēpore bonũ esse quo ad felicitatē cōplectendā. ¶Primũ igitur vide-
bitur melius percurrere ac excutere: que ambigua sunt. nā est in primis amicitia in simi-
lib' vt videtur/ ac dici solet. siquidē graculus (inquiũt) graculo assidet: sempqꝫ deus si-
mile agit ad simile. dicitur quoqꝫ canis semp in eadē tegula dormitare. Interrogatus
fertur Empedocles curnā canis semp in eadē dormit tegula: dixisse q̃m simile canis ha-
bet tegule: et perinde ob similitudinē eo tendere. alijs porro visum est potius in contra-
rijs gigni amicitia. amat siquidē himbrē ťra (inquiũt) cũ solũ exaruit: quippe qḋ (inqui-
unt) contrariũ cōtrario velit cōciliari. At in similibus nihil fieri contingit: siquidē simile
44 (vt aiunt) simili non eget. ac talia iactātur. ¶ Iterũ vtrũ operosum est amicũ fieri/ an fa-
45 cile: velut assentatores confestim assentiũtur: nec amici sunt/ vt esse vidētur. ¶Dubita-
uerit in his quoqꝫ quispiā nun fuerit probus malo anucus: an ne? amicitia siquidē in fi-
de/ et cōstantia. at malus neutiq̃ꝫ talis. an malus malo amicus: ne id quidē? Primũ igr̃
definiendũ qualē cōsideremus amicitiā. est nāqꝫ vt opinātur amicitia etiā erga deũ/ atqꝫ
inanimata. neutiq̃ꝫ recte. Amicitiā namqꝫ hic esse dicimus vbi amor reciprocus. at erga
deum amicitia neutiq̃ꝫ reciprocũ: et ne quidē amare suscipit. Alienũ nāqꝫ fuerit si quis-
piam dixerit Iouem amare. at ne quidē ab inanimatis amorē esse continget reciprocũ.
amor tñ ergo inaīata est: vt vinũ/ vel hmōi aliud: ideo nō erga deũ q̃rim' amicitiā/ neqꝫ
erga inaīata: sed erga animata atqꝫ erga ea in quibus sit amare mutuo. quod si quis de-
inceps consideret quid sit amabile: videndũ est igitur non quicq̃ꝫ aliud q̃ꝫ per se bonũ.
aliud nēpe est amabile/ et aliud amandũ: queādmodũ cōsultabile/ et cōsultandũ. vtriqꝫ
enī bonũ inest. ita etiā amabile quidē simpliciter bonũ: amādũ vero eodē modo bonũ.
iterũ amandũ quidē etiā amabile. at amabile non idem est q̃ꝫ amandũ. hinc igiť/ et hac
de causa est ambiguitas: nun probus malo sit amicus: an ne? Cōnectitur namqꝫ quodā-
modo per se bono/ sibi bonum: et amandũ/ amabili. habetur autē/ et cōsequitur bonum:
iucundum esse et cōmodũ: proborũ igitur amicitia est cũ se mutuo amauerint. amāt aũt
seinuicē/ quatenus amabiles: et amabiles quatenus boni. nō igitur ꝓbus (inquit) malo
erit amicus. atqui erit q̃nquidē per se bonũ comitať ꝯmodũ/ ⁊ iucundũ: si malus est qui
suauis: hac de causa amicus. rursus quatenus cōmodus: eatenus amicus. verũ nō erit
ex amibili eiusmodi amicitia: siquidem amabile bonũ est: atqꝫ malus non amabilis. non
ergo propter amabile/ sed propter amādum. sunt namqꝫ ab vniuersali amicitia: que in
ipsis probis est: he quoqꝫ amicitie que ex iucundo/ ⁊ que ex cōmodo. qui propter iucũ-
dum amicus: non tenet propter bonum amicitiam/ neqꝫ qui propter cōmodum. atqui
sunt he amicitie: que propter bonum/ que propter iucundũ/ que propter cōmodum: nec
tamen eedem,/ et ne quidē prorsus inter seinuicem aliene: sed ab eadem quodammodo
dicte sunt: velut medicum cultellum dicimus/ medicũ hominem/ et medicā scientiam.

¶Sunt nāqꝫ ee ami-
citie que ex voluptate/
et emolumento contra
hũtur: solum amicitie
dicũtur ꝓpter silťitudi-
nem amicitie studiose/
⁊que oimoda amicitia
est: vtpote cui soli q̄ ad
amicitie iura pertinēt
competant omnia.

hec non similiter dicũtur: sed cultellus q ad medicinã vtilis sit medicus dicit, at homo:
q sanitatẽ faciat. scientia vero: q sit causa/ atq principiũ. itidẽ et amicitie non idẽtidem
que proborũ: quippe quod propter bonũ/ et que propter iucundũ/ et que ꝓpter cõmo-
dũ, neq dicũtur equiuoce: verũ nõ sunt eedẽ: circa hec quodãmodo/ ac ex eisdẽ. ¶ Qd
si quis dicat qui ꝓpter iucũdũ amat: et amicus nõ est/ qñquidẽ nõ ꝓpter bonũ amicus
est: is in amicitiã proborũ demigrat. que ex his omibus cõstat: quippe ex bono/ et iucũ-
do/ et ex cõmodo. ꝓinde nõ est vere ex illa amicitia amicus: que ꝓpter iucũdũ/ vel ꝓpt 46
cõmodũ ¶ Utrũ igitur erit ꝓbus probo amicus: an nõ? siquidẽ nõ eget (inquit) similis
simili. Hec nimirũ oratio: ꝓpter cõmodũ indagat amicitiã. nã quatenus alter altero in-
diget: eatenus sunt amici/ quatenus ꝓpter cõmodũ cõciliãtur. Cũ aliter definiat q ꝓpt
cõmodũ amicitia/ et que ꝓpter virtutẽ/ et q ꝓpter voluptatẽ: equũ vtiq hoc multoma-
gis esse/ qui virtute cõciliãtur cũcta siquidẽ ipis bona existũt: et iucũdũ/ et cõmodũ. Ce-
terũ etiã probus malo. nã quatenus fortassis iucũdus est: eatenus etiã amicus. & malus
malo: nã quatenus idẽ ipis cõmodũ: eatenus amici sunt. fieri nãq intuemur cũ idẽ fue-
¶ In oneribꝰ: in depellẽdis tristitijs: et laboribus mulcẽdis/ alleuiãdisq.
rit cõmodũ: eos ob cõmodũ cõsiliari. proinde nihil prohibet/ etiã malis aliqd cõmodũ
esse ¶ Cõstãtissima igitur ac stabilissima et honestissima que inest probis amicitia: qppe 47
quod ꝓpter virtutẽ/ ac per se bonũ. nã virtus incõmutabilis/ et que per eã cõciliat ami-
titia cõstantissima est. at que ex cõmodo/ stabilis non est amicitia: quippe q cũ cõmodo
¶ Admirari: stupere
elabitur. similiter etiã que ꝓpter voluptatẽ. optimorũ igitur amicitia: q per virtutẽ exci-
tata est: multorũ aũt que propter cõmodũ. et que propter voluptatẽ/ in oneribus queq
obueniũt. ¶ Cõtingit aũt etiã idignari cũ malis amicis/ pariterq admirari. est vero nõ 48
absurdũ: cũ amicitia principiũ ceperit voluptatẽ: ꝓpter qd amici sunt. itidẽ et cõmodũ.
simulac eni hec deficiũt: neutiq etiã ꝑdurauerit amicitia. at sepe perstat quidẽ amicitia:
verũ abusus amico est. ideo indignat/ neq id iniuria. non eni ꝓpter virtutẽ/ cũ hoc tibi
fuerat cõciliata: vt alienũ nõ videatur nihil esse ex virtute. quãobrẽ nõ recte indignãtur
qui amicitiã per voluptatẽ cõciliarũt: q existiment ipam ꝑ virtutẽ duraturã: qd fieri nõ
potest. nõ eni propter voluptatẽ/ et cõmodũ: ex virtute est. voluptate igit cõciliati: non
recte virtutẽ querũt: neq eni comitat voluptatẽ/ et cõmodũ aliqd: virtus. sed cõtra: ea
Eurypides
ambo virtutẽ ꝯsequũtur. alienũ eni (nisi bonos) putare: sibi fore iucũdos: qñquidẽ mali
(vt inquit Eurypides) ipi sibi sunt iucundi. malus vero cõtabescit: nec eni voluptatem
virtus comes cõsequit/ sed ꝟtutẽ voluptas cõmitat ¶ Utrũ vero etiã oportet in amici- 49
tia ꝓborũ eẽ voluptatẽ: an nõ? Alienũ eni nõ videri oportere. nã si ab ipis int seinuicẽ
auferas suauitatẽ: alios ad cõsuescendũ in vita iucũdos amicos adeunt. Nam ad simul
viuendũ: nihil maius est q iucũdos eẽ. quãobrẽ alienũ est nõ arbitrari: probos maxie
simul inuicẽ vitã agere. id vero citra iucundũ nõ est. expedit ergo (vt videtur) his maxie
¶ Per similitudinẽ: per assimilationem.
iucundis esse ¶ Qm distribute sunt in tres: amicitie/ species: in hisq ambigebat vtrum 50
in ipa equabilitate amicitia esset: an in eo qd esset inequabile. Est igit in vtroq. nã ꝓbo-
Euripides
rũ: per similitudinẽ ꝑfecta amicitia est. At que per dissimilitudinẽ: ea que ꝓpter cõmo-
dũ. nã eo modo copioso paup: ob inopiã eorũ quibus affluit diues/ amicus est. ac eadẽ
de causa malus: probo. siquidẽ propter virtutis inopiã: a quo sibi opitulatũ iri putat/ ei
ob hoc amicus. fit igitur propter cõmodũ: inter dissimiles amicitia. Hac de causa (dixit
Eurypides) amat imbrem terra: cũ solũ exarescit: his vtpote ꝯtrarijs amicitia ob ꝯmo-
dũ exorit. nã si libeat maxime cõtraria facere inter seinuicẽ vtilia: vt ignẽ/ et aquã cõpo-
nẽdo. ignis si desit humor: absumit/ quẽ sibi attrahit tanq alimentũ. tantũ quidẽ vt nõ
succũbat: nã si superarit humor/ ignis absumitur. si vero moderatus/ conferet. Non du-
bium igitur quin in maxime contrarijs: ob cõmodũ sit amicitia. deducũtur aũt amicitie 51
omnes: tam ipsa equalitate/ q inequalitate in tres distribute species. ¶ Est autẽ in cũ-
ctis cõtentio inter seinuicẽ amicitijs: cũ nequaq similiter amauerint/ vel fecerit/ vel sup-
petiuerint/ vel cũ id genus aliquid. et cũ vnus quidẽ vehemẽter facit: alter vero deficit
in deficiendo inclamatio est/ atq incusatio. preterea in talibus idẽ est amicitie finis: vt si
vtriq propter cõmodũ inter seinuicẽ amici cõsiliẽtur/ aut propter iucundũ/ aut propter
virtutẽ: defectusq ab altero exploratus ac certus. si igitur plura tu mihi bona ꝯtuleris/
q ego tibi: nõ ãbigo quin tu de me bñ meritus: a me plus amari debeas. vbi aũt nõ hac

amicitia amici fuerimꝰ: ibi maiores differentie. Defectus siquidē ab vtroqꝫ incertus: vt
si ꝑpter voluptatē vnus quidē sit amicus: et ꝑpter cōmodū alter: inde oritur ambigui-
tas. neqꝫ eni qui cōmodo excedit/ voluptatē censet dignā: que commodo rependatur.
nec qui voluptate superat: dignā gratiā in ipso commodo se existimat accipere. iccirco
in eiusmodi amicitijs: magis exoriuntur differentie. Qui vero ex inequalitate amici sūt:
nēpe excedentes opibꝰ/ vel alio huiusmodi aliquo: non sibi censent amandū esse: sed ab
inferioribus amari oportere existimāt. at amare melius est q̃ amari: siquidē amare vo-
luptatis actio quedā est: et bonū. ab eo autē quod ametur nulla actio est. nempe cogno-
scere meliꝰ q̃ cognosci: cognosci eni et amari etiā i carentibꝰ anima existit. at cognosce-
re/ et amare rebus animatis. ¶ Rursus beneficium esse melius q̃ secus. qui amat/ qua-
tenus amat beneficus est. amatus vero/ quatenus amatur: nō. sed homines honoris cu-
piditate incensi amari q̃ amare malunt: ꝙ quatenus amantur/ videanť precellere. ama-
tus siquidē voluptate/ vel copia/ vel virtute precellit. at honoris cupidus eminentiā af-
fectat: et qui excellūt/ sibi non amandū esse arbitrantur. ꝙ in quibus excedūt: amantibꝰ
rependi opinanť. itē ipsis sunt deteriores illi: ob hoc non cēsent amare debere: sed ama-
ri. sed qui egenus pecuniarū: aut voluptatū: aut virtutis: is affluentē suspicit/ et amat: ꝙ
52 ea consequatur: aut se consecuturū opinetur. ¶ Sunt autem et alie ex consimili affectu
ꝯciliate amicitie: et ex hoc ꝙ cuipiā bona velint: in q̄bus non est cuncta hec cōprehen-
dens facta amicitia. nā sepenumero alij bona volumꝰ: attamē cū alio vitā agere malimꝰ
vtrū hoc amicitie dicere oportet/ an consummate amicitie? nēpe per virtutē affectus. in
ea siquidē amicitia: hec insunt cuncta. nam cū alio nemine vitam agere libuerit: siquidē
iucundū: et cōmodū. et virtus inest probo: cui bona in primis voluerimus/ et cum ipso
53 viuere et bene viuere: et non cum quoquā alio magis ¶ Nunquid sibi et erga se amici-
tia an non: id nunc omittamus: dicemus postea. sed enim nobis ipsis cuncta volumus:
nempe nobiscū viuere: vitamqꝫ ducere vna volumus. id fere etiā necessariū et bene viue
re et viuere/ ac bonū velle non cuiqꝫ alij magis. Rursus similiū affectuosi in primis su-
mus nobis ipsis. nā si labamur vel in huiusmodi aliquid decidamus: confestim trista-
mur. Hac de causa videatur erga se sibi amicitia: talia quidē certe: vt in similitudine af-
fectationē/ et bene viuere: et id genus alia. Aut erga nosipsos dicimur referre amicitiā:
aut in eam que perfecta sit. in ambabus enim sunt hec omnia. nempe vna vitam agere/ ⁊
54 esse velle/ et bene esse/ ac cetera omnia in his sunt. ¶ Rursus videatur fere in quibus iu-
stū est: in eisdem esse amicitia. quamobrē quot iustoꝝ sūt species: totidē et amicorū. iu-
stum certe est/ et hospiti erga ciuem/ et seruo erga dominū/ et ciui erga ciuē/ et filio erga
patrē/ et vxori erga virū/ et quecunqꝫ simpliciter alie cōciliationes: et amicitie sunt in ho
rum singulis. amicitiarū vero hospitalis validissima videatur. neqꝫ enim vllus est com-
munis: de quo ambigatur finis: vt inter ciues siquidē ambigunt/ ꝑpter excessū inter se-
inuicem: nec amici permanent nunc. demū illud dicendū est: vtrū erga se sit amicitia nec
55 ne. ¶ Quoniā igitur perspicimus (vt pauloante dicebamus) ꝙ ex singularibus amare
cognoscitur. singularia vero nobis/ ipsi in primis velimus. nempe bona/ et esse/ et bene
esse/ et similiū affectantissimi nobis sumus/ et nobiscum viuere precipue malimus. ꝙ si
ex singularibus cognosciť amicitia: singularia vero nobisipsis esse volumus: non dubiū
quin ita erga nos sit amicitia quemadmodū et iniuriā erga nosipsos esse dicebamus. nā
quemadmodū alter quidem afficiens iniuria: alter vero affectus iniuria vnus et idē est:
et ob hoc ne q̄dem esse videbatur iniuria. est nimirum vt dicebamus in anime partibus
considerationem iactantes. quandoquidē est videre cū plures non consentiunt: tū ad-
uersum se esse iniuriā. ita igitur hic erga se esse videatur amicitia. nam quoniā amicꝰ est
(vt famur cū demū voluerimus impense amicū dicere) vna mea et huiꝰ anima est. at qn̄
anime plures sunt partes: tum vna fuerit anima/ cum erga seinuicē consenserint ratio et
ꝑturbationes. ita nanqꝫ vna erit/ perinde atqꝫ si vna facta sit: erit erga se amicitia. hec au
tem erga se erit in bono amicitia/ quādoquidē in eo solo anime partes bene inter seinui-
cem habent/ quando inter se non differunt: quoniā malus nunq̃ sibi amicus est: se nāqꝫ
semper oppugnat. nempe incontinens cū quid per voluptatem nequiter egerit: mox pe
nitentia affligitur/ ac se excruciat. itidem et in alijs vicijs malus habet: sese oppugnādo

ac ſibi aduerſando. ¶Eſt autẽ amicitia etiã in ipſa equalitate vt ſociorũ: per equalitatẽ 56
numero/et poteſtate boni. neuter ſiquidem ipſorũ debet altero plus ſibi aſcire: neqꝫ nu-
mero bonorũ/neqꝫ poteſtate/neqꝫ magnitudine: ſed ex equali habere ſocij aliqui cupi-
unt/ac per equalitatẽ. patris erga filiũ/et ſubditi et iperãtis/et potioris et deterioris/et
vxoris et viri eſt conſideratio: ac ſimplicit̃ vbicũqꝫ inter potiorẽ/et deteriorẽ in amicitia
ordo interceſſit. hec nãqꝫ eſt ex rõne in diſparilitate amicitia. neqꝫ enĩ vnqꝫ eq̃le vllus ex
bono dabit: ſi meliori/deteriori qꝫ dederit: ſed maius ſemp̃ ei qui excedat. id quippe eſt
quodãmodo ratione equale: cũ minus bonũ capit deterior/eo qui melior eſt.

Cap. XII.

¶De affinitate.

a Micitiarũ omniũ que iam memorate ſunt: in primis cognatus eſt amor/qui in 57
affinitate: eaqꝫ ex patre in filium. et cur nam pater et filium magis amat: q̃ filius
patrem? vtrum vt nonnulli inter multos recte aiunt: ꝙ pater beneficus erga fili-
um ſit: ꝙqꝫ filius de patre benemeritus ſit. hec igitur cauſa: in amicitia per commodum
conciliata eſt videbitur: quemadmodũ et que per ſcientiam ſpectatur. ita quodammo-
do hic habebit. eſt igitur idem finis/atqꝫ actio/neqꝫ aliud aliquid preter actionẽ finis. vt
tibicini eadem actio/atqꝫ finis: perflare enĩ tibias ei et finis/et actio eſt. nõ aũt edificatio
ni: nam preter actionem/alius eſt finis. Eſt igitur amicitia actio quedam: nec finis alius
eſt preter actionem in amando/ſed illud idem. pater igitur ſemper magis quoquo mo-
do ſatagit: ob hoc quod eius factio ſit filius: id quod in alijs cernimus. omnes ſiquidẽ
erga quod ipſi effecerunt/ſunt quodammodo beniuoli. pater igitur filio vtpote ſue fa-
ctioni: bona vult/memoria ſpeqꝫ adductus. ideo magis filiũ pater diligit: q̃ filius patrẽ 58
¶Expedit autẽ iam dictas/et exiſtimatas amicitias exiſtimare: ſint ne amicitie vt beni-
uolentia videtur: ne amicitia ſimpliciter igitur beniuolentia? neutiqꝫ amicitia eſſe vide-
atur: ſiquidem frequenter multis aut vidẽdo/aut audiendo aliquid de aliquo boni be-
Darius Perſe niuoli efficiamur/an tum etiam amici: an ne? neqꝫ enim ſi quiſpiam Dario apud Perſas
exiſtenti beniuolus (quemadmodũ fortaſſis fuerit) confeſtim etiam erga Dariũ illi fue-
rit amicitia. at amicitie beniuolentia q̃nqꝫ initiũ eſſe videbitur. fiat nempe beniuolentia
amicitia ſi voluntatem aſciuerit: qui bona poteſt preſtare/ei preſtandi in quo ſit beniuo-
lentia. Moris certe beniuolentia eſt/et erga morem. nemo ſiquidem aut vino/aut cuiqꝫ
alij inanimato ſuaui bono: beniuolus eſſe prohibetur: ſed ſi quis morum ſtudioſus/er-
ga ipſũ beniuolentia. neqꝫ citra amicitiã beniuolentia: ſed in eodẽ vt amicitia cẽ videat̃. 59
¶Cõcordia aũt eſt cõfinis amicitie: ſi ꝓprie modo dictã accipias ꝯcordiã. nã ſi q̃s Em-
empedocles pedocli aſtipulet̃/arbitreturqꝫ ſicut ille eſſe elementa: nunq̃d concors erit Empedocli:
an ne? vel ſi quid aliud tale: primum certe non eſt concordia in eis que ſub intelligentiã:
ſed que ſub actionem cadunt et in ijs q̃ idẽ cognouerũt: ſed ſi cũ hoc intelligẽdi idẽ de-
lectũ habeãt/circa q̃ parit̃ itelligunt. nã ſi ambo dominari cognouerũt: hic quidẽ ſe/ille
vero ſe: nunquid ſũt ꝯcordes/an nõ? ceterũ ſi ego me velim imperare: et ille me: iã con-
cordes hoc pacto ſumꝰ. eſt nimirũ cõcordis eſſe: in eis q̃ ſub actionẽ cadant cũ eiuſdem
volũtate. circa ſtatũ igitur dominantis in eiſdem que ſub actionem cadant: proprie di-
citur eſſe concordia.

Cap. XIII.

¶De amicitia erga ſe.

v Erũ quoniã eſt (vt diximus) ſua alicuius erga ſe amicitia: vtrũ probus ſeſe ama 60
bit/an ne? eſt certe ſe amans/qui ſua de cauſa agit omnia vbi modo aliqua ſug-
geratur vtilitas. malus igitur ſui amans erit. ſua enim de cauſa: agit oĩa. ꝓbus
vero non hac enĩ de cauſa eſt probus: ꝙ alterius cauſa id agat. et perinde ſui amãs non
eſt. atqui omnes ad bona proſiliunt/opinanturqꝫ ſua in primis eſſe oportere/idqꝫ preci-
pue manifeſtum eſt ex opulentia/ac dominatu. probus igitur alij hic ſtatuet. nec vt offi-
cioſum ĩprimis ſibi: ſed ſi alium viderit qui his commode magis vti poſſit: facile ꝯceſ-
ſerit. alij hoc inſcitia quadã non facient/neqꝫ enĩ opinant̃/talibus bonis abuſuros: vel
etiã ob honoris cupiditatẽ imperant. probus vero horum neutrũ efficiet. et perinde ne
quidẽ propter eiuſmodi bona ſui: amans erit/verum ſi honeſtas poſtularit. id enĩ ſolũ
nemini alij conceſſerit: at commoda et iucunda ꝯceſſerit. itaqꝫ in delectu honeſtatis ſui
amans erit. at vbi cõmodũ/ac iam dicta voluptas affectabit̃: improbus erit/non bonꝰ.

Cap. XIIII.

¶Quomodo probus ſeſe diligat.

61 v Trũ ꝓbus ſeſe maxime amabit/an nõ? eſt certe vbi ſeſe maxime amabit: eſt vbi nõ. nã cũ dicimꝰ ꝓbũ bona cedere q̃ ad vtilitatẽ tendãt amico: magis q̃ ſe amicũ amauerit. ita vero amico cõcedẽs: ſibi honeſtatẽ accõmodat/ eoꝗ mõ iſta ꝯcedit. eſt igiť vbi amicũ ſe magis diligat/ eſtꝗ vbi ſeſe maxĩe. ĩ ip̃o nãꝗ cõmodo amicũ: at vbi honeſtũ/ ꝛ bonũ: ip̃e ſeſe maxĩe diligit ¶ Eſt igiť boni etiã amãſ nec ſui amãs. nã ſi ſolũ ſeſe amat: ꝙ bonꝰ/ malꝰ ſui amãs eſt. neꝗ habet quapropť ſe amet/ ſicut honeſtũ aliqđ. ſed citra hec ipſe q̃ tenꝰ ip̃e eſt: ſeſe amabit. et perinde hac de cauſa: ꝓprie ſui amãs diceret.

Eſt igitur boni etiã amãs. ꝓbꝰ dr̃ amans ſui nõ ꝙ ſolũ ſui quatenꝰ ip̃e eſt ſit amator ſʒ ſui: quatenꝰ bonꝰ/ ſtudioſuſꝗ ẽ. neꝗ dr̃ amator ſui ꝙ bonꝰ: qꝛ ſeip̃m quatenꝰ ip̃e eſt amet. nã et hoc pacto malꝰ ſuiipſiꝰ amans ĩ eo ꝙ bonꝰ/ eſſet: ſiq̇dẽ quatenꝰ ipſe eſt. cũ tñ honeſtũ nõ habeat vllũ: ꝓpter quod ſeip̃m amet: ſed citra honeſtatẽ (ſi ſe amabit) vt ſe amet neceſſe ẽ. quo fit vt ſi diceret ꝓbus proprie ſui amans ꝙ ſeipſũ quatenꝰ ip̃e eſt/ amaret: eodem quoꝗ iure ꝛ malꝰ ſui amãs ꝓprie dici valeret.

¶ De eo quod ſibi ſatis. Cap. XV.

62 d Jcẽdũ eſt de eo qđ ſibi ſatis/ ꝛ nõ alťo indigẽs: vtrũ q̇ ſibi ſatis: egebit amicitia/ an ne? nẽpe ip̃e ſibi ſatis erit etiã ob hoc: ſiq̇dẽ etiã poete talia iactitãt: cũ demõ bñ dederit: q̇d amicis opꝰ eſt? vñ etiã gigniť inopia? vtrũ q̇ cuncta habeat bona/ q̇ꝗ ſibi ſatis ſit: amicis egebit? an tũ etiã maxĩe: cui enĩ bñfaciet/ aut q̇ cũ vitã ducet? neꝗ enĩ ſolꝰ deget. ꝙ ſi his opꝰ erit: neꝗ ꝯtingũt hec citra amicitiã: q̇ ſibi ſatis eſt/ egebit amicitia. ¶ Que igitur in ſermonibus conſueta capi ſilĩtudo ex deo: neꝗ illic recte/ neꝗ hic fuerit vtilis. neꝗ enĩ ſi deꝰ ſibi ſatis nec vllo indigẽs: ob hoc etiã nos nullo ĩdigebimꝰ. eſt nimirũ iactatꝰ de deo huiuſmodi ſermo: nã qm̃ bona cuncta obtinet deꝰ/ ac ſibi ſatis eſt: quid faciet neꝗ enĩ dormiet/ ĩſpiciet aliq̇d (inquiunt) id nãꝗ pulcherrimũ/ et maxime peculiare. q̇d igiť inſpiciet? nã ſi q̇cꝗ aliud inſpiciet: id erit meliꝰ. hoc vero abſurdũ eſt: vt ſe q̇cꝗ meliꝰ habeat deꝰ. ip̃e igiť ſeſe inſpiciet. at hoc delirũ. nã hoĩ q̇ ſeſe ſuſpiciat (vtpote attonito/ inclamamus. Quid igiť deꝰ inſpiciat omittamꝰ: neꝗ de eo qđ ſibi deꝰ ſatis ſit cõſideremꝰ/ ſed de homĩe: vtrũ q̇ ſibi ſatis ſit: is egeat amicitia/ necne. ꝙ ſi q̇s amicũ ſpectãs viderit q̇d ſit/ ꝛ talꝭ amicꝰ q̃lis alť ego ẽẽ: tũ vehementť amicũ facies. quẽadmodũ dictũ eſt: hic alť hercules/ alť amicꝰ ego. ¶ Qm̃ igiť difficillimũ eſt (quẽadmodũ q̇dam dixere) ſapiẽtes ſeſe cognoſcere/ ꝛ ſuauiſſimũ: nã ſe noſſe iucũdũ. ex nobiſip̃is certe nos nõ poſſumꝰ inſpicere. qđ aũt nõ nobis poſſumꝰ: hinc certũ qđ alijs ĩclamamꝰ/ nec nobis cogniti qđ eadẽ faciamꝰ. id v̾o fit aut qꝛ bñ volumꝰ nobis/ aut ꝓpť affectũ. at nobis hec ad recte iudicãdũ ẽẽ ꝯſideremꝰ. quẽadmodũ igiť ſi velimꝰ ipſi noſtrã ſpectare faciẽ: in ſpeculo obtuemur. itidẽ eſſe cũ nos cognoſcere voluerimꝰ: amicũ ſpectantes noſſe potuerimꝰ. eſt ſiq̇dẽ (vt diximꝰ) amicꝰ alter ego. qđ ſi iucũdum eſt ſe noſſe/ idꝗ ſcire nõ eſt ſine alťo amico: opꝰ erit amicitia q̇ ſibi ſatis ſit/ vt ſe cognoſcat. ¶ Rurſꝰ etiã ſi honeſtũ (vt ẽ) bñfacẽ: eũ q̇ a fortuna/ bona obtineat. cui bñfaciet? q̇ cũ vitã aget? nõ enĩ ſolꝰ deget. nã vitã ducẽ cũ alio: et iucũdũ/ et neceſſariũ eſt. ꝙ ſi hec honeſta/ et iucũda/ necnõ neceſſaria: ꝛ hec ſine amicitia ẽẽ nõ poſſũt: opꝰ erit aĩcitia q̇ ſibi ſatis ſit.

Se noſſe iucundũ. ex nobis ipſis nos/ nr̃os mores/ et geſtꝰ nr̃os: inſpicere nõ poſſumꝰ et ſolemꝰ alios accuſare ꝙ ſe/ ſuos mores et geſtꝰ nõ cognoſcãt quaſi id latere malũ ſit/ nõ animaduertentes nos ſilĩ erga noſipſos teneri ignorantia. quod ideo ẽ: quia nobiſipſis bñ volumꝰ aut bñ erga noſipſos affecti ſumꝰ ꝛ ideo id bonũ/ nos in q̃ ipſos cognoſcere: nobis nõ adeſſe minime fateri volumꝰ. verũtamẽ tãtũ bonũ ſine alijs/ preſertim amicis/ q̇ cõſimiliũ nobiſcũ ſint morum adipiſci minime valemꝰ/ vt neꝗ nr̃am faciẽ/ niſi ĩ ſpeculo iſpicere. nimirũ igiť fuerit ſi felici q̇ maxime oĩm ſibiipſi ſatis eſt: opus ſit amicis

¶ De multorum amicitia. Cap. XVI.

63 v Trũ multos hr̃e amicos expedit: an paucos? neꝗ ꝓfecto multos (vt paucis abſoluã) neꝗ paucos oportet. nã ſi mlťi erũt: amorẽ in ſingulos diſtribuere erit opoſũ/ in cũctis. ſiq̇dẽ alijs ĩbecilla natura nr̃a: in plurima peruenire nõ põt. neꝗ enĩ viſu diutiſſime poſſumꝰ/ ſed ſi plꝰ mediocritate inſtiteris: ob ĩbecillã naturã deficit/ neꝗ auditu/ neꝗ alijs eiuſmodi oĩbus. qđ igiť amare nõ poſſit: deficit/ iuſꝗ fuerit vt ĩclameť/ coarguaťꝗ ꝙ amicꝰ ſit/ nec amet. ceteꝝ hac rõne ẽẽ nõ poſtulat amicitia. ¶ Rurſꝰ ſi multi: nũq̃ merere deſierit. Jnť multos nãꝗ par eſt: vt aliquod ſẽp accidat ĩfortuniũ/ vnde triſtari neceſſe ſit. neꝗ porro paucos: vnũ/ vel duos eſſe expedit: ſed inť paꝝ/ ꝛ multũ: vt tp̃s/ atꝗ ad amãdũ ſatis ſit ĩpulſus.

¶ Quomodo amico vtendũ ſit. Cap. XVII.

64 d Einceps ꝯſiderãdũ fuerit: quõ vtẽdũ ſit amico. eſt ꝓfecto nõ in oĩ amicitia ꝯiectatio: ſʒ in qua ſeinuicẽ amici obiurgãt. atqui nõ alijs eodẽ mõ ſe obiurgãt. ſicut in ea q̃ pr̃is erga filiũ: eadẽ nõ eſt ĩclamatio. vt par fuerit nõnullis quẽadmodũ ego tibi/ ꝛ tu michi. qđ ſi nõ: hic tũ vehemẽs fuerit ĩclamatio. at ĩ amicis ineq̃libꝰ nõ eſt par. eſt v̾o pr̃is erga filiũ amicitia in minime eq̃li: itidẽ vxoris erga virũ/ aut verne erga dñm/ ꝓrſuſꝗ deťioris et melioris. in eiuſmõi nõ erũt inclamatiões: ſʒ vbi pares amici. et in ip̃a amicitia talꝭ erit obiurgatio. ꝓinde cõſiderãdũ q̇ pacto vtendũ amico fuerit: in ea demũ amicitia q̃ inter pares fuerit cõciliata.

Coniectatio
Conſideratio
Perſcrutatio

¶ Scđi magnoꝝ moraliũ Ariſtotelis finis.

Leonardi Aretini dialogus de moribus ad Galeotum amicum/ dialogo paruorũ moraliũ Aristotelis ad Eudemium amicũ suum respondens/paucis ex posterioribus a Leonardo adiectis.

L. Leonardus. M. Marcellinus interlocutores.

I vt viuendi Galeote: sic etiã bene viuẽdi cura nobis eẽt: infinitos pe
ne labores (quib⁹ stultitia estuat humana) tanq̃ superfluos/ et insanos/
s fugiendos/ omittendosq;: longe putaremus. Nunc autem omnis no-
ster error ab eo manat: ꝙ sine proposito fine/ viuimus. et velut in tene-
bris cecutientes/ nõ tam per callem aliquem prospectum/ et certum: q̃
per oblatã nobis semitam fortuito ambulamus: vt sepe quo nostri ferant gressus:
ne ipsi quidem sciamus edicere. Itaq; et conatus sepe nos penitet nostri: et sequen
tes pariter/ assequutiq; torquemur: nichil solidũ nanciscentes: in quo stulta homi-
num appetitio ꝯquiescat. Est eni veri boni a natura nobis ingenerata cupido. Ve-
rum confusa illa quidem/ atq; incerta: fallacibusq; opinionibus tanq̃ tenebris qui-
busdam obducta: quibus occecati/ atq; decepti per deuia aberramus. Sed aduer-
sus hanc humani generis cecitatem et tenebras: opem a philosophia petendum est
que si forte nos dignata/ lumen suum admouerit: hanc omnem (que nos turbat) ca
liginem dissipabit/ veramq; viuendi viam a fallaci discernet. Equidem memini pri
mis ab annis studiosum te philosophie fuisse: verum illius que ad nature pertinet
indagationem (que etsi sublimis atq; excellens) tñ minus habet vtilitatis ad vitã q̃
ista que ad mores hominum/ virtutesq; descendit: nisi forte instructior erit ad bene
viuẽdum: qui pruine/ et niues/ et iridis colores: quemadmodum fiant didicerit. ni-
chil amplius vtilitatis habet q̃ si illa nunq̃ didicisset: aut emendatior erit eius vita:
cui aues et pisces noti sunt: q̃ si omnino essent incogniti. Similia his sunt cetera: q̃
in illa traduntur. Habent enim splendorem cognitionis eximium: vite autem vtili-
tatem non habent. At vero hec altera philosophia: tota (vt ita dixerim) de re nostra
est. Itaq; qui huius cognitione omissa philosophie intendunt: ij alienum quodam
Galeotus modo negocium agere videntur: suum omittere. Ego igitur Galeote vehementer
quidem te ad hec studia reuoco. Quid enim pulchrius nobili viro/ et virtutum ab
ipsa natura amatori/ et intelligentia/ rationeq; prestanti: q̃ ea discere per que ad ca-
sum viuere desistat: suas ipse vias/ actusq; discernat. Sed vtrum ista cohortatione
contenti/ non vltra scribemus: vel quasi persuaso iam tibi addem⁹ aliquid introdu-
ctionis causa: hoc ego potius esse reor. Neq; enim inuitãtis est tepide agere: sed rẽ
ipsam ad quam inuitat: vltro offerre. Referam igitur tibi sermonem habitum a me
Marcellinus nuper cum Marcellino familiari meo. Nam cum ille domum ad me salutandi gra
tia venisset: repperissetq; forte lectitantem: post prima illa amicorum consueta cum
Eudemius vterq; consedisset: et quid hoc libri est inquit: quod modo erat in manibus. Ari- M
Tria Aristotelis de moribus opa. primũ paruũ op⁹ ad Eudemiũ. secũdũ: op⁹ magnorũ moraliũ. tertiũ opus Ethicorũ.
stotelis inq̃ liber est de moribus ad Eudemium. Tria sunt enim vt audiuisse te cre- L
do huius philosophi volumina de moribus scripta: Unum ad hunc quem modo
dixi. Alterum ad Nicomachum filium. Tertium quod inscribitur magnorũ mora
lium. etsi omniũ eadẽ vis est: tamen alibi enodatius/ alibi remissius res ipse tractan
tur. Recte inquit: etenim oportune facta a te huiusce rei mentio est. Aueo enim iam M
pridem quis sit huius discipline progessus/ et quasi viam cognoscere. nec antehac
data michi facultas est: a te de hocipso/ arbitratu meo percunctandi. Nunc vero q̃
vt video ociosus es: ostende queso hec de moribus disciplina quid nobis pollicet.
Quid me rogas: inq̃ ac potius ipse tu: vel nostrorum/ vel grecorum a quibus ista L
traduntur scripta lectitas: Grece inquit nescio. Latina vero ista nostratia (vt tibi ve M
rum fatear) legentem me/ conantemq; non admodum iuuant. Coniecto eni esse ta-
lia vt institutum potius erudire: q̃ rudem instituere ab initio possint. Tu qui greco
de fõte: vt ait Flaccus (hausisti) queso michi expone: hec de moribus disciplina/ q̃d
eius sectatoribus repromittat. Nõ munusculum inq̃ neq; lucellum: sed rem maxi- L

mam/prestantissimãqꝫ omnium:beatos facere homines/ modo sibiipsi nō
M desint sed agendo/et operando illius precepta/iussaqꝫ sequantur. Et q̃s non
excitet̃ inq̃t tanta spe ꝓposita? Ardeo me hercule/iã nunc illiꝰ initiari sacris:
quare agedũ/ede q̃d precipit. Longũ inq̃ id q̃dẽ/et insigne est:caput tamen
ac summa omniũ/vt bene viuas.id vero nõ de mẽsa sed de mẽte sumit̃. Sed
quoniã te id cupere animaduerto/et adiuuari digna est hec cupiditas tua:cō
nemur tibi tale aliquid tradere/quale greci isagogicũ appellãt/id est q̃si ĩtro
ductionẽ ad euidentiã quandã huius discipline/quo paratior ad illã percipi
endam queas accedere/ac dicere quidẽ iam ordiar. Tu vero si quid inter di=
cendum ambigis interpella.

P Rima igit̃ huiꝰ discipline consideratio michi videri solet an q̃d sit ex=
tremũ/et finis in rebꝰ humanis:ad quẽ oĩa que agimus/referri opor=
teat. Secũda quid sit id extremũ. Tertia quibus rebus ad id ꝑuenia
tur. His eni cognitis:et totiꝰ vite rationẽ(quẽadmodũ dirigenda sit)cogno=
scemus. Que eni ad actionũ nostrarũ verum finem referuntur:eas et frugi ⁊
laudabiles dicimus.que vero fallaci opinione aberrant:eas vituperamꝰ/ at=
qꝫ ꝓpellimus. Ut autẽ de his iam dicere incipiã:conspicuũ est plures in rebꝰ
fines esse humanis/aliosqꝫ sub alijs cõtineri.finem autem appello cuius gra=
tia quid agimus.exemplo quoqꝫ hoc ipsũ faciamus illustriꝰ. Parat quis na=
uem nauigandi causa.nauigat autẽ quo pecunias acquirat;acquirere autem
vult quo opulentior fiat:hanc ipsam opulentiam alterius gratia cupit vel ho
noris/vel potentie/vel vt nulliꝰ indigeat. Hic igitur vides tot esse fines quot
sunt actus:aliosqꝫ subesse alijs.idem est in ceteris operationibꝰ nostris. Sẽ=
per enim nostra de fine ĩ finem graditur quidem/ proceditqꝫ intentio:nec est
dubiũ quin superior semper finis preciosior sit:cũ illius gratia inferiores ap=
petantur. Illud preterea constat:nos omnia que agimus/boni gratia agere
ex quo fit vt idem sit finis et bonũ. Sed an cuncta alteriꝰ gratia volumus/ et
necubi cõsistit appetitio nostra? vel est aliquis extremus et vltimus finis/ ad
quem cum tandem peruentum fuerit:appetitio conquiescit? fatendũ est esse
aliquem:ne si forte negemus irrita/et stulta probetur cupiditas nostra et in ĩ=
finitum progressio/et multa perabsurda exinde sequantur. Id ergo extremũ
si modo est aliquid(quod esse plane confitendũ est)necesse est esse tale: nulla
vt externa illecebra/sed ipsũ per se sua vi nos incendat/et rapiat in cupidita=
tem sui:quod propter se expetatur semper:et nunq̃ propter aliud/ ad quod
referantur omnia/ipsum autem nusq̃. Erit igitur hoc summus finis/ et sum=
mum bonum.nam finem et bonum idem esse docuimus. Erit quoqꝫ idẽ prin
cipium et causa.inde siquidem motus est:cũ eius gratia omnia omnes agãt.
M Intelligere michi videor inquit:ac probe tenere: quare ad alia si tibi videt̃
L progrediare. Age nunc inq̃ hic quid sit extremus finis videamus. hoc enim
M secundo erat loco in questione propositum. De nomine quidem (inquit Ari=
stoteles)apud omnes conuenit.felicitatem enim vulgus/eruditiqꝫ appellãt.
Sed ipsa felicitas quid tandem sit:de eo sane inter se discrepant:nec idẽ vul=
gus/sapientesqꝫ tradiderunt.at enim ne sapientes quidem. Nulla enim vnq̃
de re fuit inter philosophos tanta contentio:nam alij voluptatẽ esse id extre=
mum/et vltimum quod propter seipsum expetitur:et cuius gratia cetera agi
mus:asseuerant. Esse quidem id insitum mẽtibus nostris:vt omnia faciamꝰ
atqꝫ patiamur:quo postea in gaudio/et letitia contenti/et quieti viuere possi=
mus. Ea est autem summa/et mera voluptas. Ex quo fit vt principia vel ap=
petendi aliquid vel fugiendi:a voluptate/doloreqꝫ proficisci videantur.qua=
re et ipsas quidem virtutes censent ideo ab hominibus exerceri debere: quia
effectrices sint plurimarum voluptatum.contraqꝫ cum delictorum/scelerũqꝫ
conscientia nos vexet et angat:tum inanes cupiditates quarum stultorũ vi=
ta referta est omnis:solicitent mentes/et quietas esse nequaq̃ ꝑmittant. Ita=

qꝫ eum esse sapientis delectum aiũt vt pretermittendis minoribus: sibi maiores cõparet voluptates: et doloribus paruis suscipiendis: maiores/ grauioresqꝫ repellat. In hac fere sententia Eudoxus/ et Aristippus/ ⁊ Epicur⁹ fuere. etsi eorum alius plus/ alius minus tribuerit corporeis voluptatibus. His adijciendus est Democritus: qui obscure quidẽ et verbo pene insolenti Euthimiam summũ bonum esse dixit: quasi tranquillitatem quandã animi/ omni molestia vacantis. Alij vero in vsu virtutis felicitatem posuere: atqꝫ ex eo beatam constare vitam censent. Esse enim quoddam propriũ hominis op⁹: ad quod agendum natus sit. id autem non esse viuere: quia commune sit etiã plantis. non sensum habere: quia cõmune sit et brutis: sed vitam/ et actus secundum rationem: qua qui bene/ excellenterqꝫ vtetur: id proprium opus ad quod agendum natus sit: bene absoluat. Eumqꝫ bene viuere/ ac bene agere: in eoqꝫ situm esse summum illud hominis (quod querimus) bonum. In hac ferme opinione Aristoteles et Theophrastus et ceteri omnes Peripatetici fuere. Sed cum quereretur nunquid foret hec vita in potestate sapientis: id est an sibiipsi per virtutem hanc/ prestare vitam bonus vir possit: multe difficultates suboriri videbantur. fieri enim potest vt sapiens et bonus vir/ et omnibus virtutibus instructus/ atqꝫ ornatus: in exilium/ in orbitatem/ in egestatem detrudatur: amissa patria/ ablato patrimonio/ filijs/ propinquisqꝫ necatis: preterea vt in carcerem tyranni/ vt in eculeũ/ vt in supplicia grauia/ et miseranda incidat. Hunc igitur quãqꝫ virtutibus abundantẽ: tamen beatum dicere tantis in malis quis potest? quod si ita est nec virtus ipsa satis videt᷑ ad beate viuendũ. Ob hec ij de quibus loquor philosophi tria bonorũ genera distinxerunt: animi/ corporis/ externa. Felicitatem in bonis animi reponunt: que sunt maxima ac precipua bona. Corporis autẽ/ et externa adesse homini oportere aiunt: non vt illa ex sese beatam conficiant vitam: sed ne operatiões virtutis in quibus beata vita consistit impediantur. Etenim supplicijs/ doloribusqꝫ affectum corpus: neqꝫ contemplari quicqꝫ/ nec agere ꝑmittit. et egestas/ exiliumqꝫ impediunt multa: cum tanqꝫ illis instrumenta desint ad agendũ. Quid ergo: miser erit sapiẽs in ijs que supra enumerauimus malis? certe non miser. habitus enim virtutis illum ab hac infami appellatione defendit. sed nec etiam beatum tantis in calamitatibus nuncupabo. Beata enim vita omnis: optabilis est et plena gaudiorum: hec vero calamitosa nequaqꝫ optabilis: nec beata igit᷑. Hec peripateticorũ ferme est sũmo de bono/ vitaqꝫ beata sẽtẽtia. Nec est dubiũ quin (etsi parũ) tñ aliquid fortune tribuat᷑. Itaqꝫ Zenõ qꝫ a Zenone sũt Stoici/ rigidi nẽpe hoĩes et seueri/ aliter de sũmo bono opinati sũt. Negãt enĩ quicqꝫ bonũ esse preter honestũ: in eoqꝫ vitã beatã consistere affirmant. Honestũ autẽ est quod bene et laudabiliter et ex virtute fit. Ut enim qꝺ timide: qꝺ libidinose: quod abiecte agit᷑: turpe dicit᷑/ ac dedecoris plenũ: sic qꝺ fortiter/ quod cõtinent᷑/ ⁊ quod ex dignitate agit᷑: honestũ decorũ/ pulchrũ nuncupamus. Corporis autẽ ⁊ fortune cõmoda: negant eẽ bona. contraqꝫ illorũ incõmoda/ negãt esse mala. Uirtutem vero satis eẽ ad beate viuẽdũ putãt: neqꝫ carcere/ neqꝫ tormẽtis/ neqꝫ dolorib⁹ vllis/ aut egestate/ exiliove: beatã vitã impediri. Uirũ enĩ sapientẽ/ ac vere fortẽ/ magno/ ĩuictoqꝫ animo totũ ex seipso pẽdere: nec humanos cas⁹/ neqꝫ fortune minas expauescere: nec illis si accidant vnqꝫ frangi. nõ enim exiliũ/ nec paupertatẽ/ nec dolores mala esse sapienti. Quoniã vt nichil bonũ preter id quod honestũ/ ⁊ cũ virtute: sic etiã nichil malũ nisi qꝺ turpit᷑/ ⁊ cũ vicio fit: qꝺ in sapiẽtẽ nequaqꝫ cadere potest. Qꝛ si fortunam metuat quis: nunqꝫ erit beat⁹: cũ etsi non facta: attamẽ facienda formido illi⁹ mutabilitatis sollicitũ reddat. Hec ferme est (ni fallor) Stoice discipline forma/ nescio an vera: sed certe mascula/ atqꝫ robusta. Percurri tibi sentẽtias oẽs de sũmo bono: que qꝺẽ cognitu digne videbant᷑: de quib⁹ scire velim quid tandẽ existimes. ego ne inquit fate=

Eudoxus
Aristippus
Epicurus
Democrit⁹

Aristoteles
Teophrast⁹
peripatetici

zenon
Stoici

M

hoꝛ tibi quid mihi acciderit. Singulis (dũ a te referebãtur) meme totũ addi
xi. Nã voluptate/et vacuitate doloꝛis q̃ pꝛima fuit sentẽtia: nihil optabilius
visum est. Quid eni beatius aut esse/aut excogitari possit: q̃ vita gaudioꝛũ
plena/omi molestia detracta? aut quid deoꝛũ imoꝛtaliũ vite silius imaginari
possimus? qui cũ sint vere felices/atq; beati: hoc beatitatis instar nobis moꝛ-
talibus reliquisse videtur. Rursus vero cũ ad virtutis splendoꝛẽ ocl'os erexi:
victus excellentie laude/ vsq; adeo contẽpsi equidẽ/ ac posthabui voluptatẽ
vt etiam doloꝛibus/et molestijs comparandã eam beatitudinẽ existimarem.
Coꝛpoꝛis vero cõmoda: externãq; rerũ ꝓsperitatẽ/ quasi necessariã in bonis
reponebã. Ecce alteri exurgẽtes negãt quicq̃ tale in bonis habendũ: dantq;
homini potestatẽ seipm per se in beatitudinẽ asserendi: quo quid optabilius
esse potest? ita cũ oẽs ad se rapiãt: ãbiguus sum quid maxie putẽ recipiendũ.
L Non est nimirũ inquã si tibi hoꝝ singuli pꝛobãtur: nã vulgus quidẽ philoso-
phoꝝ q̃ absurda dicebãt: iãpꝛidẽ auditoꝛes/scholeq; ip̃e respuerũt. he restãt
discipline: que aliquid dicere videãtur: que etsi verbis pugnẽt/re tamẽ/et ef-
M fectu q̃ pꝛoxie sunt. Quo modo ꝓxime inquit? An potest quicq̃ esse distan-
L tius? Attende inq̃: an tibi pꝛoximitatẽ hanc satis ꝓbare videoꝛ? Primũ eni
Stoicos a Peripateticis quid differre putas? Utriq; pꝛofecto beate vite do-
minam/effectricẽq; virtutẽ consentiũt. In hoc fere totũ est. et qui in vno hoc
cõsentiũt: vix in alijs dissentire possunt. Nam de coꝛpoꝛeis/externisq; cõmo-
dis que alij bona appellãt: alij nõ bona: id nõ refert quãtũ quisq; illis tribue-
rit/si non: plus his q̃ illis de verbo differentia est/nõ aũt de re. q alteros vsi-
tatum verbũ delectat: alteros nouũ. que eni hi bona et mala/illi ꝑposita et re-
iecta appellãt. De foꝛtũe vero doloꝛibus/toꝛmẽtisq; coꝛpoꝛis diuersitas est:
et quidẽ nõ magna. Peripatetici eni nõ a quibusuis calamitatibus vitã bea-
tam depelli putant: sed ab ingẽtibus/et multis. et hec ipsa si accidãt sapiẽti:
nequaq̃ eũ miserũ fieri dicũt. Stoici vero etiã in his ip̃is calamitatibus bea-
tum asserũt. Uides ergo q̃ parũ intersit inter hos duarũ sectarũ magistros.
Quinetiã voluptatis patroni: nõ multũ ab his discedũt. Felicitas eni absq;
voluptate esse nõ potest. adeo eni implicita est illi/annexa voluptas/ vt separi
nequeat. Nomen certe ip̃m quo beatitas designatur: a gaudendo apud gre-
cos tractũ est: quasi vita quedã gaudiosa. Actio eni virtutis/scientiaq;/et cõ-
templatio: cõsciẽtia deniq; ip̃a recte factoꝛũ: imensas quasdã voluptates cõ-
tinet: vt dubiũ fiat: hec pꝛopter illã/an illa pꝛopter hec expetatur. Clamat eni
Epicurus ipse/nõ posse cũ voluptate viui nisi iuste/tẽperate/pꝛudẽterq;: vi-
uatur: neq; rursus iuste/pꝛudẽter/tẽperate: nisi cũ voluptate. Ita cũ tres sint
philosophoꝛũ secte omẽs pꝛofecto aut idẽ/ aut pꝛope de summo quidẽ bono
dicere videtur. quare non multũ tibi foꝛmidandũ est: vt dũ alteros sectaris/
M ab alteris cõtingat te abcedere longius. Perq̃ gratũ mihi est inquit hanc (vt
ita dixerim) conciliationẽ philosophoꝛũ audiuisse. nec placuit modo/ tua de
hisce rebus disputatio: verũ etiã placauit inq̃etã mentẽ (cuinã potissimũ in-
hereret) hesitantẽ. Sed restat iam tibi tertia illa pars (cũ sit ne finis aliquis ex-
tremus/et sũmus/et quis sit cõspexerimus) vt nũc quibus rebus ad illud ve-
L niatur ostẽdas. Tute inquã ip̃e viã nõ ex supioꝛibus dictis iã hinc discernis?
M Discerno inquit/virtutes eni beate vite dominas/effectricesq; consentio. sed
L tamen de his ip̃is audire percupio. Audi igitur inq̃ etsi non ad viuũ reserare
ꝓpositũ est: sed quantũ ad euidentiã nunc sat erit/bꝛeui discursu pertingere.
M Hoc ip̃m inquit nunc postulo/de singulis vero si ambigã/alias. Cũ igitur per
L virtutes ad beatam vitam perueniatur: ab his eni honestas/voluptasq; vera
existit. De virtutibꝰ ip̃is dicere aggrediar: atq; illud pꝛimũ a nobis itelligẽ-
dum est. virtutem oẽm esse animi affectionẽ constantẽ: quam cõmuni nomie
habitum vocant. vt eni equũ sic a natura generatũ videmus: vt et currere et

in gyrum flecti et portare equitē possit: hec tamen ipsa non ꝑfecte agit nisi cū domitus et exercitatus est: ita assuefactus/ vt illa bene/ ⁊ scienter agat. tūc eni perfectū quoddā habere videtur: sic et homo a natura aptus per exercitationem/ et assuetudinē habitū iustitie/ et temperantie/ ceterarūqꝫ virtutū nanciscitur. vt tunc demū perfectū ab vsu sit: quod a natura fuerat inchoatū. Et de

Virtus

virtute quidem omni in hunc fere modū accipiendū est/ habitū scꝫ esse animi exercitatiōe/ vsuqꝫ acq̄situ/ vt iam perite et sciēter opꝰ suū perficiat. Virtutū vero ipsarū prima partitio est vt alie sūt moris: alie intellectus. Cōueniūt vero in eo que sunt habitus. Differūt eni quia morales fiunt in ea parte animi: que non habet rationē: intellectiue aūt in ea parte que rōem habet. Preterea morales virtutes mediocritates quedā sunt inter excessum et defectū: intellectiue aūt excessum nō habēt: nec sunt mediocritates. Insuper morales circa affectus ⁊ actus: intellectiue aūt circa veri deprehēsionē magis versant. Sūt vero intellectiue virtutes quinqꝫ/ Sapiētia/ Scientia/ Prudentia/ Intelligētia/ et Ars: moraliū aūt maior est numerus. vt eni affectus sunt humani/ qui nos inflectūt et ducūt: ita virtutes aduersus hos opposite resistūt. Ex quo fit vt morales quidē virtutes oēs circa difficile arduūqꝫ versent. difficile est eni libidines quasi freno cōpescere. difficile est iracundiā tenere difficile auaritiā coercere. idē est de alijs affectionibus nostris. Ad que eni proni natura sumꝰ aduersus illa virtutes opponuntur. Nil agas timide/ dicit virtus: nil intemperanter/ nil auare/ nil iracunde/ nil inique/ nil abiecte/ grande potius q̄dā tibi ꝓpositū sit. et si assint facultates magnificētia splēdeat. Honores vero ita ꝓsequare: vt declines ābitionē. veritas: et in oī sermone ⁊ in oī vita eluceat.

Fortitudo.

Preterea caue ne te virtutis specie decipiat viciū. Incōsulta audacia/ fortitudo non est: sed temeritas potius/ ⁊ insania: tanqꝫ est in vicio qui nō timēda formidat: q̄ꝫ qui timenda omino nō pauescit. Sit timor in periculis: ita tamē vt si perferenda sint: ratio vincat/ superetqꝫ terrorē. At graue est vulnera excipere/ graue mortē obire: sint sane ista (si ita vis) etiā grauissima. tamen incidunt tempora in quibus honesta mors: turpi fuerit vite a sapiente preferēda et vulnera per gloriam excipere prestet: q̄ꝫ per ignominiā corpus integrū seruare. Hinc fortitudo illa mirabilis existit. speciosissima ꝑfecto virtus/ oratorꝫ campus: que tanto fauore hoīm excepta est/ vt et defunctorū statuas videamus fere habitu militari: quasi preclarū sit hoc potissimum genere laudis/ in vita claruisse. Commune certe virtutis nomen: fortitudo sola/ in suam propriam appellationē cōuertit. nec sane īmerito. Virtus eni a viro dicit: vir aūt constans aliquid/ et pugnax designare videtur: itaqꝫ illud in prōptu est si viri

Cesar

estis id est si fortes. Et Cesar milites increpans inquit se non tantū virtutem in milite desiderare q̄ꝫtum modestiā: virtutē haud dubie pro fortitudine ponens. Itaqꝫ vt in multis alijs ita in hoc preclarius greci q̄ꝫ nos. fortitudinem eni illi andriam vocāt: id importat (vt verbū de verbo exprimat) virilitatem

Temperantia

Nam tēperātia cois quidē est nec viri solū: verū etiā mulieris. fortitudo autē ꝓpria viri est. Versat aūt tēperātia circa libidies ꝯpescēdas. atqꝫ vt fortitudo a fuga nos reuocat/ sic tēperantia ab insequendo coercet: vt quodāmodo inter se contrarie/ vna ad preliū cohortari/ altera receptui canere videat. Est autē temperantia circa eas voluptates/ que et nobis cōmunes sunt cū ceteris animantibus. ex quo nō proprie ille quidē hominis voluptates: sed magis seruiles/ bestialesqꝫ habentur. Dicimus de affectibus animi in metu et libidine

Liberalitas

Quid? auaritie nōne arduum est frenum imponere? aduersus quam immoderationem virtus est/ quam dicimus liberalitatē. ea est mediocritas quedā in acquirendis/ erogandisqꝫ pecunijs/ remota quidem ab auaritie sordibus: remota etiam a prodigalitatis amentia. auari est enim nimia acquirendi cupiditas/ et remissior q̄ꝫ oportet expendendi cura. Hec autem duo contra in prodigo. nā et dissolutus in acquirēdo/ et profusus in largiendo. Est ho-

M

rum medius liberalis vbi/et quando/et quantũ capiendum/erogandũq; sit tenet: et ra=
tionem secutus/ habitum iam ista agendi ab vsu contraxit. Sed vt circa pecuniarũ cu= Modestia
piditatem liberalitas: sic etiam circa cupiditatem honorum alia quedam virtus existit
ambitioni contraria: nomen vero nequaq; sortita. Sunt eni quidã plus q̃ oporteat ho=
noribus inhiantes: quos dicimus ambitiosos. Hi ferme idem in honoribus faciunt: q̃d
auari in pecunijs comparandis. Alij et quod honeste consequi possunt honores: abie=
ctione quadam animi pretermittũt. Inter hec vicia virtus est quedam intellecta quidẽ
aperte: sed non aperte nominata. At enim et liberalitati/ et huic virtuti que est circa ho=
nores: due preclarissime virtutes coniuncte sunt: magnificentia et magnanimitas. quar Magnificentia
magnificentia/ sublimior quedã liberalitas est: circa sumptus ingentes et magnos. vt si Magnanimitas
quis ad vsum populi theatrũ edificet: vt ludos exhibeat megalenses/ aut gladiatorum
munus/ aut epulum publicũ. Hec eni et huiusmodi que priuatũ supra modũ excedunt:
splendorem quẽdam habent eximium: nec liberalia modo/ sed etiam magnifica dicun=
tur. magnificentia igitur ad liberalitatem talis est. eodẽq; modo magnanimitas ad illã
aliam virtutem: que circa honores versatur. Est enim fere eadem nisi q̃ magnitudine
animi/ propositoq; sublimi excedit vt si maximi dignus sit: maximos sibi honores arro=
gare non vereat̃. Proxima est mãsuetudo: et ipa quoq; aduersus cupiditatẽ constituta: Mansuetudo
non pecuniarũ/ neq; honorũ/ sed vindictarũ. Est eni ira vlciscẽdi cupiditas: cui resistit
mansuetudo ne plus nimio efferatur. Huius excessus iracundia. Defectus vero segni=
ties: vtraq; i vicio. mediocritas vero laudabilis: que et pro quibus/ et aduersum quos/
M et q̃tum oporteat irascitur. Hic ille sublatis in me oculis quasi admiraretur: mediocri=
tatem inquit istam cetere quidem virtutes que adhuc a te cõmemorate sunt recte/ susce=
pisse videbantur. mansuetudo autem (admiror) si hanc suscipiat mediocritatem. Jam
enim si hoc fatemur: illud quoq; confitendũ erit iram quãdam esse laudabilem: de quo
(vt verum tibi fatear) valde equidem subsisto: quas vero causas ambigendi habeam: si
L non tibi mea hec interpellatio molesta est: exprimere conabor. Tu vero inq̃ arbitratu
M tuo/ non eni mei causa sermo hic institutus est: sed tui. Puto igitur inquit nullã iram esse
laudabilẽ: quod si non laudabilis/ neq; cũ virtute: quoniam omis virtus laudabilis est.
Virtus eni excellentiam et prestantiam dicit. nihil vero est omniũ: quod non absq; ira
melius faciant hoĩes q̃ irati. Quid eni est ira: nisi ebulitio quedam/ ꝛ cõcitatio maturo
stabiliq; ꝯsilio ꝛ tranq̃llitati rõnis adũsa? Itaq; nõ alia tam crebro penitenda hominibus
incidunt: q̃ illa que per iram geruntur. nam recta quidẽ illa ratio (qua nulla carere vir=
tus potest) sedationem animi/ serenitatẽq; requirit. ira vero perturbat/ et cõcitat: vt non
solum mentis iudicium/ sed corporis etiam laudabilem statum peruertat: illa quidem
atq; detorquat. furentes oculi/ ꝛ trementia labra/ verba interrupta atq; infracta/ iacta=
tio brachiorum insana progressio amẽs: hec autem (vt tua pace dixerim) furori ꝓpiora
mihi videntur q̃ virtuti. atq; perabsurdũ est rectam quidem rationem in virtutibus do=
minari dicere: iram vero que nos a recta ratione dimouet in virtutibus aliquando esse
fateri: et hunc seruaturũ esse modũ in rebus agendis credere: qui in seipso modum nõ
seruat. Videntur porro et sapientes viri: hoc ipm (quod mõ dixi) apertissime testificari.
Sunt eni vt videmus: libri cõplures aduersus iram ab illis conscripti. qui vero ꝯtra in=
irascentiam scripserit: nemo adhuc quod equidem sciam repertus est / quasi non irasci
laudabile sit: irasci vero viciosum. Q; si iram nunq̃ laudabilem esse constat: sequitur vt
mediocritas nulla eius sit: sed omnem penitus huiusmodi perturbationem animi esse
L improbandam. Tum ego non ignoro inq̃ ista dici solere/ ab ijs qui contra Peripateti=
cos disputant: sed tamen refert quid quisq; sentiat. Queris num excandescentiam/ ve=
hementemq; iracũdiam probem? Negabo equidem/ atq; detestabor. Quid eni amen=
tius? quid furori similius? Queris rursus num inirascentiam/ ꝛ segnitiem omni tempo=
re laudem? hanc rursus vicio ducam/ atq; reprehendam. Etenim peto abs te si seruus
parentem verberet tuum: aut si filie virgini vim afferat / num tu hec aspiciens animo
tranquillo esse debeas? vel potius motu quodam animi ad infringendam illius con=
tumeliam insurgere? Respondebit profecto pietas ipsa / et ratio: reprehendendum
esse te/ nisi pro tanta parentis/ filieq; iniuria indignationem suscipias/ et ad vindicandũ

cum acritate quadam vehementiori perciteris. Quid eni queso agat filius: cõtumeliã parentis indignã cernens? Stabit credo eodẽ animo/ atq vultu quo fuerat prius: nec eum tam carissimi/ atq cõiunctissimi iniuria cõmouebit? Et quis non hunc detestetur/ atq reprehendat? Ita fit vt ira quedam nonnũq laudabilis sit/ et non irasci in vicio reponatur. Uidetur porro neq sensum/ neq mentẽ habere/ qui vsq adeo hebes/ et dissolutus est/ vt neq doleat/ neq grauiter ferat: cũ patrie/ cũ parentibus/ cũ filijs/ cũ ceteris (quos carissimos habere debemus) ɔtumelie inferũtur. Neq sane verũ est quod dixisti: nihil esse oĩm ꝙ nõ absq ira melius fiat. Iuuant eni interdũ/ et certe decent stimuli quidam/ et motus animi vehementiores pro indignitate flagitijs/ non immerito suscepti: qui nos ad pietatẽ/ fortitudinẽq impellũt. Nã quod ais neminẽ adhuc ɔtra inirascentiam scriptitasse: ignorare mihi Aristotelem videris: qui vbiq scriptorũ suorũ segnitiẽ/ et inirascentiã istam magnopere damnat. Itaq vt tu iracundũ illum furenti: sic ego dissolutum hunc/ et segnem mente capto assimilabo: qui nec sentire/ neq curare/ neq affici vlla re videat. Sed hec satis. Ad reliqua instituti operis reuertamur. Diximus de mansuetudine/ atq illius extremis. In vita aũt et cõuersatiõe multi peccant: nam reperiuntur quidã cõtentiosi displicẽtes/ duri difficiles inhumani. Contraq alij adulatores/ placendi studio omnia assentantes. Hec vtraq vitanda sunt. Media vero inter hec virtus est amicitie similis procul ab assentatione; procul a cõtentiosa asperitate. Eodẽq modo et ostẽtationẽ/ et ironiã in vita ⁊ cõuersatione abesse cõuenit: quarũ altera in plus fictio est/ altera in minus. Grauitas vero harũ mediocritas est: sed ab ostentatione remotior. Cũ aũt sit ĩ vita cessatio quedã atq remissio (neq eni ɔtinuo laborare hõ põt) solaciorũ quedam moderatio est. nam si omnem refugias iucunditatẽ: rusticus sis. si autem oẽm arripias iocandi occasionẽ/ ita vt nec honestati nec dignitati parcas: modo risũ mouere possis/ scurra. inter hec moderatio est. quedam virtus/ que ab his extremis reducta comitas appellatur. Sic tergemina sunt vicia in cõuersatione hoĩm deuitanda: ne aduersatores odiosi: neue rursus placentes adulatores simus: ne fingamus ostentando. neue rursus minuendo ironia vtamur: ne procul ab omni iucũditate: neue rursus ridiculi homines/ scurre eque habeamur. Iustitia vero duplex est. Una perfecta que oẽm cõplectitur virtutem: altera singularis in equitate reposita. Equitas autem est vt ne plus cõmodi neue minus incõmodi suscipiatur. Hic ille: patere queso inquit parũper et in hoc loco iterpellari te. Cupio eni/ nisi molestũ sit/ q̃obrem perfectam virtutem iustitiam dixeris itelligere: an forsan alie de quibus supra dixisti virtutibus perfecte nõ sunt/ ne fortitudo quidẽ illa quam tu multis verbis ornasti? ꝙ si ille perfecte: cur huic perfectiõem potius attribuas q̃ illis/ nõ plane intelligo. Iure tu quidem ambigis inq̃. sed nõ omĩa possunt in hoc tanto et tam precipiti discursu explicari. Iamq a nobis dictũ est nõ esse propositi nostri vt ad viuum singula referemus: sed tanq̃ introductores aliqui/ euidẽtiam quandam ⁊ pregustationem rerũ in presentia tradere. Qz tamen nunc de perfecta requiris virtute/ scire debes bifariam dici perfectã. vno quidẽ modo vt inchoate opponitur. neq eni est dubiũ nos ad iustitiã/ et temperantiã/ et fortitudinem/ et liberalitatem quodammodo natura aptos produci: vsus tamen et assuetudo/ exercitatioq ipsa (vt de equo supra diximus) ita nos afficit/ vt nunc iam perfectũ ab vsu sit: quod a natura fuerat inchoatũ. Isto quidem modo omnis moralis virtus perfecta est: nec minus alie q̃ ipa iustitia. Alio modo perfecta virtus dicitur que oẽm omino virtutem continet/ et cõplectitur: talis vero est iustitia illa de qua primo diximus. est eni secundũ leges obseruatio quedam. Leges autem cũctarũ virtutũ opera iubent: et viciorũ omniũ facinora vetãt. Nam et que sunt continentie: vt non cõmittes adulteriũ/ non flagitiũ facies. Et q̃ sunt fortitudinis: vt non fugies in acie/ non deseres locũ/ non arma abijcies. et que sunt mãsuetudinis: vt non iurgia dixeris/ non pulsabis/ non cõtumelia afficies. et sic de alijs virtutibus et vicijs/ illas iubendo/ istas vetando. Que vero a legibus proficiscuntur iusta sunt. Itaq illa pars iustitie que est legis custos/ et obseruatrix/ vniuersalis quedam est/ et vsum oĩm virtutũ in se continet: atq ideo perfecta dicitur ꝙ nullus virtutis vsus illi desit: quasi completa quedam et absoluta virtus. Alia vero iustitie pars (quam in equitate repositam diximus) particularis est: vt non plus cõmodi/ neu minus incõmodi

Amicitia
Affabilitas

Ueritas
Grauitas
Comitas

suscipiamus. Est igitur iustitia duplex: vna vniuersalis virtus. altera singu-
laris. Prima est enim illa splendida de qua Eurypides inquit. Neqȝ lucifer/ Eurypides.
neqȝ hesperus ita mirabilis. Altera vero nō plus ferme laudis in se habet: ꝙ
M vna ceterarū virtutū. Michi quidē iquit hec periucunda fuere: et mandaui
L memorie que dixisti. Sed nūc quod reliquū est: intellectiuas virtutes expe-
M cto. Unum adhuc restat inqȝ quod ignorare te nolo: postea ad intellectiuas Cōtinentia.
L transibimus. Quid est inquit? De cōtinentia inqȝ et incōtinētia dicere: que
res et difficultatē habet et plerosqȝ fallit: et ad vtilitatē nō contēnēdā eius co-
gnitio affert. Cōtinētia igit non est illa quidē virtus: sed finitimū quoddā et
proximū. Ostensum est eni prius oēm virtutē esse habitum. Continētia vero
habitus nō est. Itaqȝ nec virtus dici potest. Uersantur aūt cōtinētia/ et incō-
tinentia in ijs: in quibus temperātia et intēperantia. Abstinet quis a iucundi-
ditate seusuū indebita: si diu hoc egerit in habitū transit/ et tunc demū virtus
elucet tēperantie. antevero ꝙ cōstitutus sit habitus: in ipsis operibus cōtinē-
tia est. itaqȝ et dolens abstinet cōtinēs: nec satis firmus est aduersus cupidi-
tatē. Eodē modo incōtinēs nondū habitū vicij cōtraxit. Itaqȝ rationem dis-
cernit/ et principiū tenet: superatur tamen ab affectu et inuitus quodāmodo
captiuus abducitur. de quo recte poeta inquit. Uideo meliora: proboqȝ de-
teriora sequor. At intēperans in habitu vicij cōstitutus: nec ratoēm iam/ nec
principiū tenet. atqȝ ita corruptus est: vt peruersa natura rerū/ malū quidem
bonū arbitretur: bonū aūt malū. Itaqȝ eligens facit intēperans: incontinens
vero/ nequaqȝ eligens: quia rationē intelligit: sed tamē trahitur violentia cu-
piditatis/ que in eo quidē est omni ratione potentior. Habes nūc de cōtinen-
tia/ et incōtinētia: que breuiter dici potuerūt. hec eadē vtilia sunt et in ceteris
virtutibus: vt habitū/ electionēqȝ in illis recognoscas. Uiciosus eni oīs qui
habitum iam vicij confecit: lumen cognitionis/ principiūqȝ amisit. quāobrem
malo gaudet: quia id bonū putat. qui vero nōdū effecit: se quidē male agere
intelligit: pugnatqȝ similis affectus/ ⁊ ratio: atqȝ modo hic/ modo illa peruin-
cit. Placet igitur inter virtutē et viciū medias esse affectiones quasdā nondū
satis stabilitas: vt modo ad hanc/ modo ad illam inflectamur. Nūc vero qm̄ Virt⁹ itellectiua
de moralibus dictū est: intellectiuas virtutes breuiter videamus. Earū nēpe
discussio prolixitatē exigit: breuitas aūt suscepti operis compendiū flagitat.
Tanqȝ igitur digito illas monstrātes: notare tantum singulas illarū contenti
erimus. Quotiens ergo de virtute propria loquimur: siue illa moralis/ siue
intellectiua sit: de animi virtute non aūt corporis nos loqui intelligendū est
Ipsius vero animi partes sunt due. Una rationalis. altera nō habens ratio- Partes anime
nem. Ea rursus que rationē non habet: partim est vegetatiua/ expers omino
rationis quā plantis etiam inesse constat. partim est appetitiua: cupiditatis/
et metus/ et affectionū oīm capax: que etsi rationē nō habet: audiens tamē est
parensqȝ rationi. Hec est eni illa pars animi nostri quā increpamus errātem:
quam coercemus elatam: quā excitamus iacentē: quā consolamur afflictam.
Hanc nos dirigimus/ et rationi obtemperāre compellimus. In hac demum
parte virtus moralis fit: que est habitus animi per assuetudinē acquisitus/ vt
mediocritatem quandā in affectibus seruet. Irrationalis igitur pars animi
duplex est: vt ostēdimus. Rationalis vero etiam duplex. nam eius vna pars
est cōsultatiua altera scientifica. Cōsultamus eni de ijs que aliter esse possunt.
Scimus vero ea que aliter esse non possunt. In hac itaqȝ rationali parte ani-
mi: virtutes intellectiue fiunt: atqȝ vt ista diuiditur: sic ille distinguit. Quinqȝ
vero esse numero intellectiuas virtutes supra diximus: inter quas prudentia Prudentia
nobis prima occurrit: cum superioribus (quas retulimus) virtutibus fere cō-
iuncta. Etenim in rebus agendis recta illa ratio: que moralibus moderatur
virtutibus/ queqȝ extrema refugiens in mediocritate quadam laudabili con-
sistere facit: nihil aliud ꝙ prudētia est. Ex quo fit vt nulla moraliū virtutum
absqȝ prudētia esse possit. versat aūt prudētia in ijs rebus q̄ non semꝑ eadem

modo fiunt/sed alias: aliter in quibus etiã cõsiliũ/et electio locũ habẽt. Nam de ceteris et impossibilibus aliter se habere frustra quis: aut cõsultat aut eligit. Itaq3 et cõsiliũ/et electio a prudentia est: resq3 agende omẽs cõsilio/electioneq3 pendẽt. Videtur aũt electio nõ alijs ferme vllis q̃3 homini cõuenire. Nam neq3 bestijs que sunt infra hoiem/qm̃ rõne careãt: neq3 rursus ideo/qm̃ ille puro intuitu singula dicernẽs: nulla de re ambigere potest. at cõsiliũ ⁊ electio de re dubia est. Dicit̃ aũt electio q̃ e pluribus in cõsultatione propositis: vnũ legatur id est suscipiat̃. fit aũt hoc cum pluribus ꝓpositis cõmodis: id quod videtur maximũ/potissimũq3 assumimus: aut cũ pluribus ꝓpositis incõmodis minime malũ recipim⁹. Hec aũt et tẽpus/et accidẽtia variãt et rerũ experiẽtia ꝯsiliũ dirigit. Prudẽtia igit̃ de ijs est que aliter esse possunt. Sciẽtia vero cõtra de ijs est rebus que semꝑ eodẽ modo sunt: et aliter esse nõ possunt: prĩcipia tamẽ nõ tractat: sed ab illis iã cognitis discurrit. Intelligentia vero principiorũ est/et circa illa versatur. At sapientia vtraq3 ꝯplectitur. Nã et de principijs et de ijs que a principijs manãt iudicat/et discernit. Itaq3 recte diffinita est/rerũ diuinarũ/ hũanarũq3 cognitio. O preclarã supellectilẽ inquit et quasi diuinã quandã intelligẽtie siluã. que eni vel audite serenant animũ: quid gustate/ recepte q3 efficiant? Restat ars inq̃3 que in eodẽ genere quo prudentia versatur: sed in eo differt q̃ ars in faciendo est / prudentia in agendo. Enimuero cum plures sint virtutes vt diximus: constat alias ad ociosam vitam in contemplatione repositam: alias ad negociosam ⁊ ciuilem esse aptiores. Sapiẽtia eni/sciẽtia/et itelligẽtia contẽplatiuã alunt. Prouidentia vero in omni actione dominat̃. Vtraq3 sane vita: laudes cõmẽdationesq3 ꝓprias habet. Cõtemplatiua quidẽ diuinior plane/ atq3 rarior. Actiua vero in cõmuni vtilitate prestantior. Itaq3 vel in priuata: vel publica re/quecunq3 excellenter/ et cũ laude/ quecũq3 ꝓ vtilitate aut nostra/ aut patrie/ aut hoim nobis carissimorũ agimus: ea quidẽ omĩa a prudẽtia/ et ab ijs virtutibus que sunt cũ prudẽtia copulate/descendunt. Sed illud ante omnia intelligendum est nisi bonus sit vir: prudentẽ esse neminẽ posse. Est eni prudẽtia vera extimatio circa vtilitatẽ. vera aũt extimatio incorrupta est. Tales vero ipse res/q̃les revera sunt/nisi bono viro videri nõ possunt. Improborũ siquidem hoim iudicia perinde sunt vt egrotãtiũ gustus qui nulla ferme in re verum saporẽ agnoscunt. Itaq3 nihil est oim: cui magis officiant vicia morũ q̃3 prudentie. Scelestus eni/⁊ flagitiosus homo veras mathematice demõstrationes et physice noticiã retinebit: ad prudẽtie vero opera omino cecatur. et lumen veritatis in hac vna amittit. Atqui cõstat et hunc nihil velle nisi bonũ at in illo ip̃o caligant̃ oculi/q̃ bona putat/que bona nõ sunt. Videmus alios tyrannidi inhiãtes. alij rapinas/fraudesq3 meditãtur. Mechi vero isti/et pederaste quicquid pro libidine explenda non pretermittant. His si forte deus aliquis cupiditatẽ illam/morbũq3 animi euellat: ac viri boni mentẽ/iudiciũq3 infundat: tanq̃3 resipiscentes/lumenq3 recipientes: quantis in tenebris versati sint recognoscent/suũq3 ipsi maxime detestabunt̃ errorẽ. Proposita etenim nobis in omni vita felicitas est.: eiusq3 cupido nobis ingenita. Ad hanc non per vicia et libidines (que nec laudẽ in se habẽt vllã: nec quietare aĩm possũt) sed per virtutes modestiãq3 ascenditur. Bono igitur viro rectũ/ expeditũq3 iter est ad felicitatẽ. Solus eni hic nõ fallitur: neq3 aberrat. Itaq3 is solus bñ viuit/et bene agit: malus aũt cõtra. Si ergo beati esse volumus: operã dem⁹ et boni simus: virtutesq3 exerceamus.

Prudentia. Scientia.

Intellectus. Sapientia

Ars

Cinedus Amator puerorun

¶ Finit Leonardi Arctini Introductori⁹ de moribus dialogus cũ Marcellino Instar dialogi Aristotelis cũ Eudemio amico. Finitũ in alma parhisiorũ litteraria diatriba Anno domini virtutũ/Saluatoris mũdi 1505

¶ Uirtutis querimonia/ex Baptista Mantuano.

Fortune domitrix ego sum/scelerumqꝫ flagellum.
Utqꝫ hoīem tuear/superumqꝫ in tecta reportem
Incolumem: stygias omnis demolior artes.
Ars mea mortales ad olympica regna/deumqꝫ
Hortari/monstrare vias quibus itur in altum
Ethera: sum medium dirimens iter orbita/recto
Limite: qua monstrantur adhuc vestigia patrum.
Qua veteres celo digni petiere tonantis
Limen: vbi nitidis sunt lactea flumina campis.
Nescio delicias. nullum insidiosa voluptas
Mecum fedus habet. michi lis de limite regni
Cum vicijs/multumqꝫ inter contraria pugno.
Namqꝫ meos inter regnum michi contigit hostes.
Me labor assiduus validam facit/ocia frangunt.
Et quotiens opus est armis exterrita nullis
Congredior/vinci et succūbere nescia. si quod
Pondus ab aduersis iniectum est casibus: equa
Mente fero. ipsa hominē doceo/ variasqꝫ per artes
Erudiens: paucis dijs immortalibus annis
Persimilem reddo: et tandem super ethera tollo.
Ipsa feros hominū docui componere mores.
Fons ego Castalius/ Pallas ego: nomina plura
Res eadem. non sum morbo confecta/nec annis:
Incorrupta/virens/immortalisqꝫ supersto
Celestes etenim nichil in me motibus orbes
Sydera nil radijs possunt/nil lumine titan.
Post igitur tantorū operum experimenta/fidemqꝫ
Deseror: ignotis errans inglorια campis.
Patrono mea causa caret: quia pectora plena
Perfidie/fastuqꝫ animos tollente superba.
Sceptra scelus rapuit. positis custodibus: omnis
Scrutatur regni fines/aditusqꝫ tuetur.
Relligio contempta iacet/spretusqꝫ deorum
Cultus abit/tritaqꝫ fides iam pallida veste
Infirmis titubat pedibus/Pessūdata legum
Maiestas. tot monstra pios immania mores
Inuasere. silet probitas. pudor exulat omnis.
Sed videt et iusta librat deus omnia lance.
Et me(vbi tempus erit)ipse in mea regna reducet.

Utinam nostro Euo.

¶ Jacobi Stapulensis Introductio in Ethicen Aristotelis: ad studiosum virum Germanum de Ganay/decanum Bellouacensem: et Consiliarium Regium.

d Ignissime vir/cum humana vita duobus potissimū perficiatur/actione et contēplatione: Aristotelis philosophi diligētia factum est/ vt nichil omissum videatur: quo minus vtramqꝫ vitā nobis paremus. Fuit nāqꝫ in Logicis rationalis subtilissimus/in Physicis mūdanꝰ philosophus/in Ethicis totus prudens et actiuus/in Polyticis iurisconsultus/ in Metaphysicis sacerdos atqꝫ theologus. Quo fit: vt qui rationaliter sunt philosophaturi: prius in suis logicis sint instituendi. mox ad Ethicen se cōuertāt/que beate vite dux/magistraqꝫ est. quo purgata iam mente/tam ad naturales q̄ ad diuinas felicius euehātur contemplationes. hoc pacto Platonicorum: et Aristotelicorum precepta secuti. cuius quidem Aristotelis Ethices ars breuissima texitur: quam vir optime ideo commendasti/ ꝙ paruo tempore ea consequamur/que sine arte vix etiā multo percipere valeamus. Ars inqꝫ questionibus/elementis/preceptisqꝫ officiorum digesta. questionibus enim que circa vnamquāqꝫ virtutum cognoscere dignum est: sciscitamur. Elementa digerunt/atqꝫ dissoluunt. Precepta vero officiorū (quas breues sententias dicere possumus) officia prebent/suntqꝫ tanq̄ beate vite certe leges ac regule. et si expressa non adducuntur elemēta ex superioribus elementis similium questionum/questiōes sunt diluende: vel expressis/vel facili analogia cognoscendis. Et elementa/questiones/et precepta: passim vbiqꝫ secundum subiectā materiā sunt intelligenda. Et numeri ad latus adiecti / libros Moralium Aristotelis (ad quos introductionum capita introducunt) designant. Hoc ergo qualecūqꝫ virtutum prelibamentū beniuolus accipe: et vos reliqui quos virtutis amor et studium accendit: eiusdem arti beniuoli fauete/atqꝫ proficite.

¶ Jacobi Fabri Stapulensis Introductio moralis in Ethicen Aristotelis ad studiosum virum Germanum de Ganay decanum Bellouacensem et Consiliarium regium.

Rtes introductorie/simillime semitis esse debēt: que sine viarū erroribꝰ ocyssime perducūt ad terminū. discipline autē spaciosis/ sed formosissi-
a mis assimilātur campis: quos si ignoratis semitis ingrediamur: non facile progressū/egressumue reperiamꝰ. Jcctrco necessariū fuerit prius semitas cognoscere: ꝙ vastorū camporum pulchritudinem contemplari. Qz si in terra peregrinantibus id necessariū est/ si altū tentantibꝰ equor: alioqui pereunt/naufragiaqꝫ faciūt: tanto magis id opus est in disciplinis obseruare: si volumus cece scopulos ignorātie deuitare. et maxime id ad disciplinas morales necessarium esse visum est: quanto neglecte maius vite periculū afferunt/ atqꝫ detrimentum Ergo ad Ethicen Aristotelis hec vobis certa cōstituta sit semita: quā non minus menti ꝙ qui iter agūt sue itinerationis calles: tenere debetis. et primo subiectā formulā q totius introductionis fundamentum primum est.

¶ Bonū humanū
- Acquisitum
- Innatum

¶ Acquisitum
- Nature
- Fortune

¶ Nature
- Utile
- Delectabile
- Honestum

¶ Honestum
- Virtus
- Officium

¶ Virtus
- Moralis
- Intellectualis

¶ Malū humanū
- Acquisitum
- Innatum

¶ Acquisitum
- Contra naturam
- Fortune

¶ Contra naturam
- Incommodū
- Triste
- Turpe

¶ Turpe
- Viciū
- Turpis operatio

¶ Viciū
- Morale
- Intellectuale

¶ Superabūdātia	¶ Moralis	¶ Defectus
Audacia	Fortitudo	Timiditas
Intēperantia	Temperantia	Insensibilitas
Prodigalitas	Liberalitas	Illiberalitas
circa decorꝫ rudi.	Magnificentia	Pusillitas
Lentitudo	Magnanimitas	Pusillanimitas
Ambitio	Modestia	Honoris vacuitas
Ira	Mansuetudo	Ire vacuitas
Adulatio	Affabilitas	Contentio
Arrogantia	Veritas	Dissimulatio
Scurrilitas	Comitas	Rusticitas
Plus	Justitia	Minus
Plus	Amicitia	Minus

¶ Virtus itellectualis
- Scientia
- Intellectus
- Sapiētia
- Ars
- Prudentia

¶ Prudentia
- Bona consultatio
- Sagacitas
- Sententia
- Heroica virtus
- Passiones
- Continentia
- Perseuerantia
- Stupor — verecūdia. ipudētia
- Inuidia — idigētio. maliuolētia
- Voluntarium
- Delectatio
- Officium
- Felicitas

Bonũ humanum
Innatum
Acquisitum
Fortune
Nature
Utile
Delectabile
Honestum
Uirtus
Officium
Uirtꝰ moral'

b Onum humanũ est quod natura homini expetibile est. Id homini natura expetibile est: quod ipsũ ꝑficere natũ est. Expetibile/appetibile idē. Bonũ humanũ innatũ est: quod homini à natura inest. Acquisitũ vero quod eius studio/industriaue partũ est. Bonũ fortune exterius bonũ nuncupamus. Bonũ nature est interius bonum. Bonum vtile est quod ad alterũ bonum consequendum ordinatur. Bonum delectabile est quod (etsi ad alterum consequēdum minime ordinetur) ipsum tamen expetibile est. Bonũ honestũ est bonũ animã perficiēs/ aut ab eo ꝓficiscens operatio. Uirtus est anime habitus ipsam perficiēs atqꝫ eius opus bonũ reddēs. Officiũ est virtutis operatio.
II ❡ Uirtutũ principia sunt: intellectꝰ/ volũtas/appetitus. Mens/intellectus. Uolũtas/appetitꝰ rationalis. Appetitus/appetitus irrationalis/sensitiuꝰ atqꝫ brutus. ❡ Operationũ principia: potentie/ habitus/ affectiones. Sub habitu dispositiones cõprehendimꝰ. ❡ Uirtus moralis est habitus electiuꝰ i mediocritate cõsistēs ea q̃ ad nos est: definita ratiõe: et vt definierit ipe prudēs. Electio
III est precõsiliata voluntas. Uoluntas/volũtatis actio. Consiliũ est de dubijs et incertis a nobis operabilibus per rationē inquisitio. Operabilia a nobis sũt ea que in nostra sũt potestate. Hec vero in nostra sunt potestate/ que si volumꝰ facimus: et que eadē si facere nolumꝰ facimus minime. Mediũ rei est quãtitatis mediũ ab extremis equidistãs. Medium quo ad nos/ est quod neqꝫ abundat/ neqꝫ deficit: sed rationis circũstantijs (vt vir prudēs definiret) determinatũ est. Definiret/determinaret. Mediocritas/mediocritas quo ad nos/mediũ quo ad nos. Circũstãtie rõnis sunt he: quid/ quantũ/ gratia cuiꝰ/ q̃le quis/ quo/ in quo/ quando/ vbi/ et quomodo. Circũstantie rationis/ circũstantie prudētie/ regule prudentie. Quid: virtutis est moralis. ❡ Uirtutis ꝓprietates: sunt volũtate affectabiles/ in nostra potestate/ voluntarie/ delectabiles. ❡ Suoꝝ officioꝝ ꝓprietates: voluntate sunt affectabilia/ in nostra potestate/ voluntarie/ delectabiliter/ scienterqꝫ operata/ recta ratione definita. Uoluntate affectabilia sũt: que studiosus desiderat. Ea vero sunt simpliciter bona. Uoluntariũ est cuius principiũ in nobis est: operatiõis sciētibus singula. Delectatio est operationi superueniens placentia.

Questiões

Questiones

1 Quid
2 An ex vno actu
3 Circa que
4 Que eius species
5 Quid ei contrariũ
6 Ex qualibus
7 An a natura
8 Unde gignitur
9 Quomodo ab operationibus cum ab ea sint operationes
10 A quo conseruatur
11 A quo corrũpitur.
12 Quomodo quis fit studiosus
13 Quando melius
14 Ubi melius
15 Quomodo

Elementa

❡ Elementa. ❡ 1. Diffinitio. ❡ 2. Cõsuetudo/ sciētie habitꝰ/ corporalis habitus: haud vnico actu generat̃. ❡ Et habitꝰ oĩs ex cõsimilibꝰ actibꝰ frequenter/ cõsimiliterqꝫ iteratis: pari/ gigniqꝫ videt̃. ❡ 3. Uirtus oĩs circa difficile est. ❡ Circa perturbationes ⁊ fortune bona ac mala ❡ Circa quascũqꝫ materiarũ speciales virtutes sũt: et virtutē esse necesse est. Materie virtutũ/ virtutũ obiecta. Fortitudinis materia: timores ⁊ fiducie. Tēperantie: gustus et tactꝰ voluptates atqꝫ tristitie. Liberalitatis: pecunie dationes ac acceptiones. Magnificentie: honorabilia dona. Magnanimitatis: honores/ ihonorationes/ fortune ꝓspera: ac diuersa. Modestie: mediocres honores. Mãsuetudinis: ire excessus et defectus. Affabilitatis: voluptates/ doloresqꝫ congressionũ humanarum. Ueritatis: hoĩm sermones. Comitatis: ludoꝝ delectatiões. Iustitie: ad alterũ operatiões/ emptiões/ vēditiones/ distributiones. Amicitie: in hoĩm cõmunionibꝰ vtilia/ delectabilia/ honesta. ❡ Circa delectatiões atqꝫ voluntariũ. ❡ Uirtꝰ est circa ea: ex q̃bus cognoscitur esse ꝑfecta. ❡ 4. Eius species: frõtis formula declarat. ❡ 5. Uiciũ. ❡ Id virtuti contrariũ est quod ipsã corrũpere natũ est. ❡ 6. Ex talibꝰ habitꝰ quisqꝫ gignitur operationibus: ad quales nos inclinat/ pronosqꝫ reddit operationes. Uirtus ad moderatas/ in mediocritateqꝫ sitas operationes: nos inclinat ac dirigit. ❡ 7. Nullus habitꝰ: nobis a natura insitus est. ❡ 8. A bonis operationibꝰ. ❡ Per eas operatiões acquirit̃ virtꝰ: ꝑ

quas student legislatores: ciues efficere bonos. ¶9. A virtutib⁹/ pfecte operatiões nascuntur. ¶10. A mediocrib⁹ operatiõibus. ¶Quecũq₃ a superabũdãtia/ defectuq₃ corrumpunt: a suis mediocritatib⁹ saluant. ¶11. A vicio. ¶Quicquid habet contrariũ a suo cõtrario corrũpit. Corrũpit/ corrũpi natũ est ¶12. Tria documenta. Primũ A vicio quod maxime virtuti cõtrariat: recedendũ est. Secundũ. A vicio ad qḋ q̄sq₃ maxime pronus est: fugere procul oportet. Tertiũ. Sũmopere a voluptatibus cauendũ est. ¶13. In iuuentute. ¶Cũ ad peccandũ nondũ consuetudo facta est/ ꝛ quando ad operandũ facilius assuescimus: tũ nobis virtutes meli⁹ cõparam⁹. ¶Nascens malũ facile opprimit: inueteratum aũt plerũq₃ fit immedicabile. ¶14. Inter bonos. ¶Inter eos nobis melius virtutes cõparam⁹: quos bene operantes cernimus/ quos docẽtes habemus/ et a quibus vicia emendantur. ¶15. Omnes prudentie circunstantias obseruando. ¶Virtus circa singula versatur.

¶Septẽ sapiẽtes. Thales/ Bias/ Pittacus/ Solon/ Chilo/ Cleobolus/ Periãder: qui legunt prius breuibus sententijs vsi. et quoꝝ nonnulle hic interseruntur sententie. Precepta

Te ipsũ perficito	Officium exerceto	Quid facias videto
Bonũ insitũ augeto	Ad ṽtutes te natũ cogitato	Vires tuas metitor
Fortunã fugacẽ meditator	Ratio dominator	Finem cogitato
Naturã nõ deserito	Sensus pareto	Sciẽs/ gratusq₃ facito
Vtilib⁹ ad optima ĩtẽdito	Mentem excolito	Teipm cognoscito
Neminem ledito	Nichil incõsulte facito	Cui facias et cum quo
Mũdã voluptatẽ amato	Medium teneto	Quando/ vbi/ et quomodo
Tristitiam pellito	Ne q̄d nimis videto	Mai⁹ malũ magis deuitato
Honestũ preponito	Itidẽ ne quid minus	Insito morbo forti⁹ obsistito
Sũmopere viciũ odito	Prudentẽ ducẽ eligito	Voluptatũ retia fugito
Virtutẽ colito	Ipso vt oculo vtitor	

f Ortitudo est virtus qua quis circa honestã mortẽ/ et ea oĩa q̄ repente eueniũt/ ꝛ ipsã afferunt: interritus est. Et hec vera fortitudo nuncupat. ¶Non verarũ vero fortitudinũ quinq₃ sunt modi. Primus est fortitudo ciuilis: qua ciues ob legis increpationes/ opprobriaq₃ fugiẽda/ honoresue consequẽdos pericula subeũt: itaq₃ et qui future pene metu idẽ faciunt. Secund⁹ est fortitudo militaris: cũ quis ꝑpter experientiã periculis se exponit. Tertius est fortitudo ob irã: cum quis ob furorẽ/ ferarum more in pericula se conijcit. ꝛ is pugnax dicit. Quartus est fortitudo ꝑpter spem: cũ q̄s victorie spe fretus/ pericula adorit. Quint⁹ est fortitudo ob ignorantiã cũ q̄s ob idipsũ ꝙ ea ignoret: periculoꝝ discriminibus se exponit. ¶Insanus est: qui nichil oĩno timet. ¶Audax et temerarius est: q̄ circa res formidolosas confidẽdo exuperat. ¶Timidus vero qui metuẽdo deficit. Timidus/ meticulosus ¶Timor est affectio qua quis ĩminẽte periculo (presertim cũ vires superare videt) perturbat. ¶Fiducia affectio est qua q̄s periculũ iminens: suam potestatẽ non excedere confidit. Fortitudo III

Questiões

1 Quid
2 Quot eiusmodi
3 Quo conueniunt
4 Quo differunt
5 Circa que
6 Circa quod magis
7 An circa timorem infamie/ inopie/ egritudinis/ iniuriarũ aut flagellorum
8 Quid ei contrariũ
9 Cui magis
10 Vtrũ deterius
11 Qualis q̄ ob paupertatem amorẽ aut molestiam mortem sibi optat ac consiscit
12 Nõne fortis sustinẽs dolores: delectetur
13 Nonne in morte tristetur
14 Quando fortiter agit
15 Vbi fortiter agit

¶2. Duo: vera et nõ vera. ¶3. Oẽs forteq₃ pericula aggrediũt. ¶4. Fortitudo ciuilis non est ob honestũ et debito motiuo. nec militaris ob debitũ finẽ. nec fortitudo ob iram ex habitu et deliberatione: nec fortitudo propter spem. nec fortitudo ignorantie scient aggreditur pericula. ¶5. Circa timores et fiducias. ¶Circa que virtutis operatio laudatur: et virtus ipsa versabitur. Itidem circa que viciorũ opera culpantur: et vicia ipsa versabunt. ¶6. Circa dolores. ¶Circa difficili⁹ magis virtus est: atq₃ magis laudatur Difficilius est dolores vt oportet perferre: q̄₃ a voluptatibus abstinere. Circa id magis Elementa

est virtus ,ppter quod maior laus et gratiarũ actio tribuit. Circa id magis est fortitudo ,ppter quod magis fortes dicuntur. ¶7. Fortitudo non est circa eorũ timorẽ que recta ratione timenda sunt. Omnino infamia ⁊ mala sua opinio timenda est. Et qui timet ,p bus et verecundus est: qui vero non timet: impudens. Que ex nostro vicio non proueniunt: et que in nostra potestate minime locata sunt: timenda non sunt. ¶8. Audacia et timiditas. ¶Circa timores atq3 fiducias superabundantia ⁊ defectus: fortitudini contrariantur. ¶9. Timiditati ¶Virtus magis contraria est vicio sibi dissimiliori. ¶10. Magis oppositũ bono: deterius est ¶11. Timidus/ ⁊ mollis ¶Fugere laboriosa: timidi est/ atq3 mollis ¶12. Qui propter finẽ honestũ agit: ei profecto, finis est delectabilis. ¶13. Quanto aliquis sciens maiore bono priuatur: sane tanto magis in morte dolebit. ¶14. Quando oportet/ et honestissima: pericula subeũdi prebet occasio: et ob mai⁹ bonũ vir fortis fortius agit. De vbi consimiliter dicit.

Precepta

Fortis esto
Deo pietatẽ exhibeto
Patriam defendito
Parentes tuetor
Nil temerarius attentato
Nil timidus aggreditor
Vbiq3 medium teneto

Têperātia III

TEmperantia est voluptatũ/ tristitiarumq3 gustus/ ac tactus mediocritas. Que si circa cibũ fuerit abstinentia/ cibiq3 honestas vocet. circa potum sobrietas. circa oscula amplexus/ et cetera venerem prouocantia: pudicitia. Circa venerea castitas. circa intacti pudoris propositum: virginitas. ¶Intemperans est: qui circa horum sensuum voluptates atq3 tristitias exuperat. Qui circa cibum: manducus/ eluo/ vorax/ gastrimargus/ leccatorq3 vocetur. Circa potum bibulus/ ebriosus/ ac vinolentus. Circa venerem prouocantia: impudicus atq3 procus. Circa venerea: procax atq3 libidinosus ¶Insensibilis est: qui circa hos sensus delectando deficit ¶Voluptatum anime: quedam sunt circa honoris et scientie cupiditatem: quedam in hominum dictis: quedam i exterioribus bonis. ¶Voluptatum gule quedam sunt communes quas omnes homines nature subueniendi gratia desiderant. Alie vero proprie quas non omnes desiderant: que et naturales dicuntur

Questiões

1 Quid
2 Quot eius species
3 Circa que
4 Nunqd circa voluptates aïe: auditus/ visus/ odoratus
5 Circa quod magis
6 Quid ei contrariũ
7 Cui magis
8 Vtrum deterius
9 Quales eius opatiões
10 Qui peccãt et quot modis: circa gule cõmunes voluptates
Nonne voluptatũ absentia intemperans tristetur
11
12 Quando têperate agendum est
13 Et vbi

Elementa

¶Elementa ¶2. Quinq3. Abstinentia/ sobrietas/ pudicitia/ castitas/ virginitas ¶3. Circa voluptates atq3 tristitias gustus ac tactus ¶4. Circa quas voluptatum non dicunt homines temperati: neq3 temperantia ipsa est ¶5. Circa delectationes ¶Difficili⁹ est presentiũ voluptate non allici: q̃ꝫ absentibus non tristari. Nam presentia fortius mouet ¶8. Intemperantia. ¶Vicium quo magis voluntarium: eo magis vituperabile ac reprehensione dignum est. ¶Vicium quo magis/ et plures delinquunt homines: deterius est ¶9. Proprietates officiorum ¶10. Circa cõmunes gule voluptates multitudine peccant gastrimargi: et vno modo/ superfluo ventrem refartientes. ¶11. Qui rem absẽtem desiderat et ardet: tristitia non vacat

Precepta

Sẽsuũ illecebras reprimito
Cibo temperate vtitor
Potu sobrius esto
Esto pudicus
Esto castus
Candorem seruato
Virtuti te natũ memento
Intẽperantiã fugito

Liberalitas IIII

LIberalitas est circa pecunie dationem/ acceptionemq3 ratione definita mediocritas. Nomine pecunie que numo comparari solent: comprehendimus omnia ¶Prodigus est qui propria dissipando exuperat. ¶Illiberalis qui dando deficit: aut accipiendo exuperat. ¶Qui in dãdo deficit: parcus/ tenax/ ac aridus nominatur ¶Qui accipiendo exuperat: si ex turpi meretricio: leno/ si ex turpi mutui lucro: fenerator. Ex inhonesto ludi lucro: aleator/ lusor. Ex adulatione parasytus/ collax. Occulte fur/ latro/ raptor/ aut aliquid simile

Questiões

1 Quid
2 Quot eius officia
3 Circa que
4 Circa quod magis
5 Quid ei contrariũ
6 Cui magis
7 Utrũ deterius
8 Qui magis liberales
9 Qualis liberalis datio
10 Qualis illiberalitas
11 Nunquid cũ dat liberalis: dolet.
12 Nunqd facile ditetur
13 Quando liberaliter agit.
14 Et vbi

¶ Elementa. ¶ 2. Duo: dare/ ꝛ accipere ¶ 4. Circa pecunie dationem ¶ Potius virtutis est beneficia conferre ꝙ suscipere ¶ Et honesta patrare preclarius: ꝙ non admittere turpia ¶ 7. illiberalitas ¶ Uiciũ quo plures peccant/ et ad quod natura propensiores sumus: deterius est ¶ 8. Qui ab alijs suas diuitias acceperunt ¶ Qui indigentiã nõ sũt experti: quiqꝫ sua minus amant: liberaliores esse conuenit ¶ 9. Uoluntate affectabiles in nostra potestate/ voluntarie/ delectabiliter/ scieterqꝫ operata ¶ 10. Incurabil. ¶ Uicium cuius causa vitari nequit: vix curabile est. Senectus et impotentia omnis: auaros facit. ¶ 11. Qui studiosis operibus pecunias anteponit: is profecto liberalis non est. ¶ 12. Qui non est ad capiendum et conseruandum procliuis/ sed ad erogandum potꝰ: non facile ditabitur. ¶ Breues sententie. — Elementa

Precepta

Liberalis esto
Aliorum miserescito
Egenos visitato
Sitientes potato
Famelicos pascito
Captiuos redimito
Nudos operito
Hospites colligito
Mortuos sepelito
Parta conseruato
Parcus ne esto
Lenocinium vitato
Fenus execrato
Aleas fugito
Colacem odito
Nichil clam retineto

Magnificẽtia. IIII

Magnificentia est circa sumptuum magnitudinem recta ratiõe seruata mediocritas. ¶ Qui exuperat: circa decorum rudis et sordidus. Qui vero deficit: pusillꝰ et paruificus nuncupatur. ¶ Sex magnifici proprietates. similis est scienti. honestatis causa magnos et decentes sumptus faciens. cum voluptate. sine parcimonia. potius quo pacto opus pulcherrimum fuerit atqꝫ decens: ꝙ quanti constiterit/ paucisqꝫ numis fiat: considerans. Ab equali sumptu: mirabile ac magnificum opus faciens.

¶ Questiones — Questiões

1 Quid
2 Ad quot precipua magnifici opera
3 Circa que
4 Circa quod magis
5 Quid ei contrariũ
6 Utrum deterius
7 Est ne liberalitas paruificẽtia/ pusillitateqꝫ deterior
8 Quales magnifici
9 An pauperes
10 An non nobiles et gloriosi
11 Qui semel magnificũ sumptum faciunt
12 An circa decorũ rudis et pusillus vituperentur multum
13 Quando magnifice agit
14 Et vbi

¶ Elementa. ¶ 2. ad duo. primum ad dei cultum et heroum: vt templorũ extructiões/ dedicationesqꝫ et sacrificia. secundum ad rempublicam. ¶ 7. Uicium quod magis vitari queat: deterius est. In paruis defectum vitare facilius est. In magnis autẽ non deficere ꝙ in paruis difficilius. ¶ 8. Proprietates. ¶ 9. Ii magnifici non sunt: qui pro dignitate magnos sumptus facere nequeunt. ¶ 10. Iis qui magnos sumptus pro dignitate facere possunt: cõpetit esse magnificos ¶ 11. Qui magistratus subeũt: q̃ nouas vxores ducũt: magnificos sũptꝰ vel semel facere ꝓbant. ¶ 12. Qui nullis nocent nõ multũ vituperantur. ¶ Breues sententie. — elementa

Precepta

Sancta loca instaurato
Deũ templis honorato
Raro obsonator
Clarus magnificꝰ esto
Paruificus nil facito
Luxũ/ sorditiemqꝫ vitato

Magnanimitas IIII

Magnanimitas est virtus qua (cum ea magnis honoribus digna sit) honorem aut inhonorationem: fortunam tum ꝓsperam/ tum aduersam moderate ferre possumus ¶ Qui se magnis dignũ faciẽdo cũ minime dignus sit: exuperat/ lentus atqꝫ superbus dicit. ¶ Qui vero se preclaris actibus et officijs ꝛ fortune bonis dignus priuando deficit: pusillanimus/ ac piger est ¶ Magnanimitatis ꝓprietates. est caducorum bonorum contemptrix. sola interna/ diuinaqꝫ bona reputans. in omni virtute magnum operans. est et quoddam virtutũ ornamentũ. ¶ Questiones

Questiões
1 Quid
2 Quanta sunt magnanimi opera
3 Circa que
4 Circa quod magis
5 Quid ei contrariũ
6 Cui magis
7 Utrum deterius
8 Nunquid sine alijs virtutibus
9 Qualis
10 Nunquid facile est magnanimum esse
11 Quomodo fert vtrãq3 fortunam
12 An non eorum q̃bus benefacit memoria sit iucundior
13 An quorum beneficia suscipit
14 An malorum/iniuriarũq3 illaturum memoretur
15 An queratur
16 Quando magnanime agit
17 Et vbi

elementa
¶ Elemẽta ¶ 2. Magna. ¶ Opera studiosi q̃ se magnis honorib⁹ dignũ facit: magna sunt ¶ 4. Circa honores ¶ Uirt⁹ magis est circa id quod melius est. et honor externorum bonorũ maximum est ¶ 7. Deterius est bona facere omittere: q̃ ad bona conari. ¶ 8. Qui alicui⁹ virtutis dignitate priuatur: non est maximo honore dignus. ¶ 9. Proprietates ¶ 10. Difficile est omnes consequi virtutes. ¶ 11. Moderate. ¶ Qui pro maiori bono non immoderate extollitur: neq3 pro minori. et qui pro maiori malo/non immoderate tristatur: neq3 pro minori tristabitur. ¶ 12. 13. Potioris virtutis officij memoria est iucundior. Potius virtutis officium est beneficia conferre/ q̃ suscipere. ¶ 14. 15. Eorũ que magnanimus despicit non recordatur neq3 queritur.

Precepta
Sẽpiternis hereto
Caduca contemnito
Prosperis ne extollitor
Ne deijcitor aduersis
Honorẽ ne arrogato
Ociosus esse caueto

Modestia IIII
m Odestia est circa mediocres honores laudabilis mediocritas. ¶ Et qui circa eos exuperat: ambitiosus dicitur. ¶ Qui vero deficit: aphilotin⁹ et honoris appetitione vacans.

Questiões
1 Quid
2 Quot circa honores virtutes
3 Cur due et non due circa timores magnos et paruos et alias affectiones
4 Circa que
5 Circa quod magis
6 Quid ei contrariũ
7 Cui magis
8 Utrum deterius
9 Qualis
10 Cũ honor maximũ sit externorũ bonorũ an maximũ honorẽ cupit
11 Utrũ magis vt honoretur potiusue vt honoret cupiat.
12 Quando modeste agit
13 et Ubi

Elementa
¶ Elementa. ¶ 2. Due. Magnanimitas et modestia. Magnanimitas quidẽ circa honores magnos: et modestia circa mediocres. ¶ 3. Cum affectiones solum secũdũ maximum difficultates afferant: circa mediocres nulla ponetur virtus. ¶ 9. In honoribus moderatus. ¶ Qui in honoribus non effertur: in illis est moderatus ¶ 10. Neq3 appetet neq3 faciet modestus: nisi ea quorum dignum se putat. ¶ 11. Qui honorat: officium prestat. qui autem honoratur suscipit

Precepta
In dignitate modest⁹ esto
In magistratu te virum monstrato
Propter honorem ne illũ querito
Uanam ambitionem esse cogitato
Neq3 honorẽ dign⁹ recusato
Neq3 vnq̃3 arrogato

Mãsuetudo IIII
m Ansuetudo est circa irã moderatiua mediocritas. ¶ Qui irascẽdo abũdat: iracundus est. Qui si ire incendium fouet difficile reconsiliabilis: insensus dicitur ¶ Qui vero deficit: ira vacuus nuncupatur. ¶ Mãsuetus/mitis. Ira est ob apparentem paruipensionem atq3 contemptum: vindicte appetitus. ¶ Mãsueti proprietates. perturbatione vacat. non ducitur ira. pro his et quanto tempore recta ratio iubet: irascitur. non est sui vindex: quin potius ad clementiã declinat. ¶ Clementia est virtus punitionis moderatiua. Qui causã puniendi habet: punitionis modũ excedẽs: crudel'. Qui vero sine digna occasiõe in hoĩm penas seuit/debacchaturq3: seuus ac ferus dicit'. Secundũ iniurie quantitatem digna punitio: cruciatus nuncupatur

Questiões
1 Quid
2 Magnarũne irarũ solũ
3 Quot eius modi
4 Circa que
5 Circa quod magis
6 Quid ei contrariũ
7 Cui magis
8 Utrũ deterius
9 Quo differt a clemẽtia
10 Qualis
11 Delectabiliterne cõuiuit
12 Cur potius ad indulgendum flectitur.
13 Quando mãsuete agit
14 et Ubi

Elementa

¶Elemēta. ¶2. Paruas iras refringere facile est: magnas autem arduum atq3 difficile. ¶3. Duo. facile conciliabiles: atq3 difficulter ¶8. Uiciū ad quod natura proniores sumus: deterius est. ¶9. Clementia circa punitiones est et superiorū ad minores. ¶10. Proprietates. ¶11. Qui nulli molestus est sed beniuolus esse contendit: delectabiliter conuiuit. ¶12. Satius est paululum ad minoris malicie latus declinare: q̄ peioris vicij discrimini se committere. ¶Breues sententie.

Precepta

Mitis esto
Iram cohibeto
Q̄ corpus deformat ab alijs discito
Aut speculum consulito
Ut oportet irascitor
Princeps clemētiā seruato
Tyrannos crudeles esse recordator
Quos punis hoīes memēto
Malis indulgere nolito
Licētia ne peccata crescūto.

Affabilitas IIII

Affabilitas est circa humanarū cōgressionū voluptates ac tristitias (cū sine dilectione affectuue sit) laudata mediocritas. ¶Et qui delectandi studio nec ob aliud quicq3 exuperat: placidus/ qui emolumenti gratia: adulator. Qui vero omnia moleste ferens deficit/ difficilis/ contentiosusq3 dicit. ¶Affabilis ꝓprietates: oībus vt oportet cōuiuit. honestatis aut vtilitatis gratia id agit/ cōuictori turpe aliqd aut dānum facienti: aut qui sibiipsi dedecori/ nocumentoue sit: dolorē afferre eligit. dolorē afferre vitat: nisi maiora bona pendeant. ¶Questiones.

Questiões

1 Quid
2 Quot exuperationis modi
3 Circa que
4 Circa quod magis
5 Quid ei contrarium
6 Cui magis
7 Utrum deterius
8 Quo amicitie cōueniat
9 Quo ab ea differat
10 Qualis
11 Nonne interdū affert dolorem
12 Cur magis ad delectandum flectitur
13 Quando affabiliter agit
14 Et vbi

Elementa

¶Elementa. ¶2. Duo: solo studio placendi et ob aliud quicq3. ¶8. Amicitia in humanis congressionibus versatur. ¶9. Sine dilectione affectuq3 amicitia nō est. ¶10. Proprietates. ¶11. Cū delectare/ doloremue non afferre dedecori aut detrimento sit: dolorē afferre putabitur vtilius. ¶Breues sententie.

Precepta

Affabilis esto
Salutato libenter
Neminem irrideto
Incōpositos risus vitato
Parum loquitor
Promptior audito
Que audias bona sunto
Nulli detrahito
Doctiorem te audito
Indoctos erudito
Que placent presūtq3 dicito.
Eademq3 facito
Aliorū beneficia narrato
Tua sileto

Veritas IIII

Ueritas est virtus qua quis qualis ipse sit cū verbis/ tū factis palā ostēdit. ¶Et qui preclara et maiora q̄ insint mendacio gaudēs: gloriā aut lucrū affectās confingit: iactator et arrogans. Et qui que insūt aut negat aut minuit: dissimulator Et qui parua aut manifesta dissimulat: delicatus/ et maliciosus. Qui vero dissimulatiōe moderata vtitur: gratiosus vocatur.

Questiões

1 Quid
2 Quot arrogātie modi
3 Circa que
4 Circa quod magis
5 Quid ei contrariū
6 Cui magis
7 Utrum deterius
8 Qualis q̄ nimia dissimulatione vtitur
9 Nōne verax aliquādo falsum dicit
10 An omne
11 An omne verum
12 Cur potius ad defectionem flectitur
13 Quādo expedit veritas
14 Et vbi.

elementa

¶Elemēta. ¶2. Tres: ob mendaciū/ ob gloriā/ ob lucrū. ¶8. Arrogans. ¶Et exuperatio et nimia defectio: ad arrogantiā pertinere videntur. ¶9. Cum nulli noceat: at ꝓsit multū: grādeue futurū bonū immineat: falsū dicere nonnūq3 videbit expediēs. ¶10. Inhonesta mendacia nunq3 expediunt. ¶11. Uera illa que alijs dedec⁹ detrimētūue sint allatura: veridicus fugiet.

Precepta

Uerax esto
Uerba vite consonanto
Mendacium fugito
Alterius fame ne incūbito
Nichil de te confingito
Non te collaudato
Non te efferto
Non dissimulato
Non te culpato
Uerū nociturum taceto
Dictum/ factumq3 honestum esto

Comitas
IIII

C Omitas est in ioco et dicendo et audiēdo que oportet laudabilis mediocritas. Comis/vrbanus/dexter/festiuus/eutrapel⁹. ¶ Qui in ridiculis exuperat: scurra cachino et īportunus est. ¶ Qui vero neqꝫ facetus quicꝗ̄ facit: neqꝫ aliorum salis quicꝗ̄ admittit: rusticus/agrestis/et durus nominatur.

Questiōes
1 Quid
2 Quot in ludo seruāda
3 Circa que
4 Circa quod magis
5 Quid ei contrariū
6 Cui magis
7 Utrum deterius
8 Quo differt comis iocus a scurre/cachinonisqꝫ ioco
9 Qualis
10 Nunq̄d audientes doloꝛe afficere intendit
11 Nonne potius oblectare
12 Nunquid omnibus facetijs vtetur.
13 Quando comiter agit
14 et Ubi

Elementa
¶ Elementa. ¶ 2. Nouē. quantum/gratia cuius/quale/ quis/quo/in quo/quando/vbi/quomō. ¶ Quot recta rō iubet: in vnaquaqꝫ virtute obseruare oportet. ¶ 8. Finē ī ioco iocūue delectatiōe nō cōstituit comis. ¶ Comi turpiū factoꝛū ⁊ obscenitatis verboꝝ/ oīs licentia abest ¶ Quib⁹ oportet personis/tēpori ⁊ loco: iocos/salesqꝫ digne accōmodat. ¶ 9. Ludoꝝ honestatē seruans vrbane iocos salesqꝫ ꝑsonis tēpori et loco accōmodans. ¶ 10. Id nō intēdit comis: qꝺ comitatis finē īpedit. Finis comitatis/ recreatio: relaxatio/quiesqꝫ quedā est. ¶ 11. Id comē intēdere perspicuū est: ad quod recta ratiōe iocus ordinat̄. ¶ 12. Facetijs quas leges vetant non vtetur eutrapelus.

Precepta
Dexter/comisqꝫ viuito
Fessus recreatoꝛ
Jocus castus esto
Esto commodus
Personis/loco/tpī accōmodato
Ōis obscenitas abesto
Choreas/aleasqꝫ fugito
Turpes facetias vitato
Histriones/Scurras cachinones/Scōmataqꝫ damnato

Justitia
V

I Ustitia est virt⁹ qua hōies iustoꝝ sūt operatiui: et qua iusta volūt/ac faciūt. Justa sūt ad alterū facta officia. Habit⁹ vero quo q̄s res vult iīustas/iniuriasqꝫ agit iniustitia est. ¶ Justitiarū hec legitima est qua ea q̄ leges mandāt hōies volunt ac faciunt. leges aūt he diuine sunt/ille naturales: postremo vero humane. et hec iustitia tota dicit̄. Hec vero equitas: qua quis neqꝫ plus neqꝫ minus aut accipit aut tribuit: sed vt vnusquisqꝫ dignus sit ac mereat̄: et hec iustitia que pars est noīat̄. Quapropter ⁊ iniustus est qui legū transgressoꝛ/ea vult atqꝫ agit que contra leges existunt. Et iniqu⁹ qui plus: minusue accipit aut tribuit q̄ꝫ oporteat ac dignū sit. ¶ Equitatū quedā est cōmuniū distributiua: qua ex cōmunib⁹ bonis vnicuiqꝫ vt dignus sit ac mereat̄: distribuit̄ Illa vero cōmercioꝛū cōmutatiua que est eoꝛū que ab vno in alterū cōmutāt̄: equitas. Cōmertioꝛū quedā sponte faciunt hōies que vtraqꝫ partiū volente fiunt. Et sunt vēditio/emptio/mutuatio/vadimoniū/locatio: depositio/mercede cōductio. quedam vero sunt que inuitis fiunt: que non vtraqꝫ partiū volente fiunt. Et hec aut clandestina sūt q̄ altero nesciente cōmittuntur. et sūt furtū/adulteriū/ veneficiū/lenociniū/ seruoꝛū seductio/cedes cum dolo/falsum testimoniū. aut violenta sunt cū alteri violentia irrogat̄. et sunt verberatio/vincula/moꝛs/rapine/mēbroꝛū captio/ conuitiū/contumelia. Medietas est rationum comparatio: hec geometrica illa vero arithmetica. Cōparatio rationū geometrica est duarū adinuicem rationū proportionūqꝫ equalitas. Que quidem proportiones si terminoꝛū aliquo cōmunicant: continua. sin vero nullo: comparatio rationum disiuncta vocatur. Proportiones que eiusdem sunt denominationis: equales dicimus. Comparatio rationum arithmetica est cum differentie proportionū sunt equales. ¶ Differentia est id quo maius superat minus.

Questiōes
1 Quid
2 Quot equitatū species
3 An duoꝝ vicioꝝ sit medietas
4 Circa q̄ iustitia legitima
5 Nōne v̄tutū p̄clarissima
6 Circa q̄ cōiuꝫ distributia
7 Circa q̄ cōmutatiua
8 Est ne cōiuꝫ distributia secūdū aliquā rationū cōparationē
9 Nōne scđm geometricā
10 Nonne commercioꝛū commutatiua secundū rationū cōparationē arithmeticā attēdēda ē.
11 Est ne commutabiliū vna cōmunis mensura
12 Que vera
13 Per quales iniurias dicitur quis iniustus
14 Nōne iuris actio int̄ iustitie extrema mediat
15 An q̄ iniuriā patit̄: iccirco dicēdus sit iniustus
16 Quando iuste agit
17 et vbi

Elementa

❡2. Due: cõmuniũ distributiua et cõmerciorũ cõmutatiua. ❡3. Justitia est inter iniustum facere et iniuriã pati. Iniuriam autem pati non malum sed pena est. non eñi volũtariũ neq₃ vituperabile est. ❡4. Circa ea que rite leges statuũt et vetant. ❡5. Preclarior virtus ad se et ad alterũ est ea que ad se solum/et ad cõmune bonũ et vite sufficientiam: q̃ que ad particulare. ❡6. Circa distributiones bonorũ et malorũ ❡7. Circa cõmutationes bonorũ. ❡8. Ubi distributio ad distributionem vt persona ad personam (hoc est vbi premium ad premium aut pena ad penam sicut meritum ad meritum aut delictum ad delictum) aliqua rationũ comparatio est ❡9. Justitia cõmunium distributiua: fit secundũ equalitatẽ duarum adinuicem proportionum. ❡10. Comparatio rationum arithmetica tunc est quãdo est proportionũ/differentiarũ equalitas. In iustitia cõmerciorũ cõmutatiua attenditur equalitas: secundũ differentiarũ ꝓportionũ equalitatem. ❡11. Omnia numo mensuramus. ❡12. Indigentia humana. ❡Ea est vera cõmutabiliũ mensura: secundũ cuius exigentiam homines cõmutant ⁊ qua existente fit cõmutatio/qua vero non existente: non. Si enim homines nullo egerent: neq₃ inter eos vlla quidem rerum commutatio fieret. ❡13. Per operationes iniusticie habitũ sequentes. Nam iniustitia habitus est qua quis res vult iniustas/iniuriasq₃ agit. ❡14. Justitie actio est inter plus et minus. ❡15. Qui iniuriam patitur non iccirco res vult iniustas/iniuriasq₃ agit.

Precepta

Justitiam colito	Ipsum propiciato	Cõmunis bonũ preferto.
Legibus obsequitor.	Proximos amato.	Equitatem seruato.
Deũ naturãq₃ preponito.	Parentes honorato.	Iniustnm ne imitator.
Deum timeto.	Benefactor esto	Exleges fugito.
Deũ super cuncta diligito.		Stateram non transilito.

Iustũ ciuile

V

i Ustum ciuile est quod inequaliũ vita constitutũ est: vt eorum que ad liberorum equoq₃ iure viuentium hominum vitam pertinent/sufficientia sit. Equales sunt quorũ nullus aut natura aut ciuiliter alteri subditus est. Herile iustum est quod domini est ad seruum. Paternũ vero: quod patris est ad filium. Quod vero viri est ad vxorem: economicum/⁊ rei familiaris iustum dicitur. Justorum ciuilium quoddam est naturale: quod vbiq₃ vim habet eandem. Aliud vero legitimum: quod a principio quidem an aliter fiat/nihil refert: cum vero positum fuerit/refert. Justum ciuile igitur est quod natura/aut instituto est. Itidem et iniustum. Jus est que sponte fit iniurie emendatio. Cum vero quispiam sua sponte quemq̃ indigne ledit: preter eius qui leditur voluntatem: iniuriam facere dicitur. Cui vero talis iniuria preter eius voluntatẽ facta est/is iniuriam patitur. ❡Est preterea equitas et bonitas virtus: qua quis recte legẽ ea ex parte qua ob vniuersale deficit/emendat. qui autem emẽdat/equus et bonus dicitur.

Questiones

1 Quid
2 Quot modis circa hominum cõmunicationem infertur nocumentum.
3 Circa que.
4 An herile iustum paternum/aut economicum: ciuile sit.
5 Quod eorum ipsi similius.
6 Nonne aliquãdo fiat iustum aut iniustũ absq₃ iure/aut iniuria.
7 An quecunq₃ patimur scientes: sint inuoluntaria.
8 An quecunq₃ facimus ignorantes sint venia digna.
9 Qualis.
10 An facile sit iustum/aut iniustum esse.
11 An facile: iusta ab iniustis secernere.
12 An iusti est iniuriam facere.
13 Utrum quis iniuriã sua sponte patiatur.
14 An in alicuius sit potestate: vt quispiam iniuriam patiatur.
15 An lex vt dirigatur: aliquando aliquo egeat.
16 Quando iuste agendum est
17 Et vbi.

Elementa

❡2. Tribus modis. Primũ ignorãtia/⁊ nõ spõte: spõte quidẽ ⁊ sine electiõe: postremo vero cũ sponte tũ electione infertur nocumentũ. ❡3. Justum ciuile circa bona et mala equaliũ: ne plus minusue fiat. Herile cõsimiliter circa bona et mala domini ad seruum. Paternum patris ad filiũ. et Economicũ viri ad vxorẽ. ❡4. Diffinitiões ❡5. Economicũ ❡Justũ in quo minor est ineq̃litas ⁊ maior ad equalitatẽ vite accessus: ciuili iusto

similius est ¶ 6. Interdũ coacti iustũ faciunt homines: et interdum non sponte aliquid iniustum. ¶ 7. Multa patimur sciẽtes a natura: vt senescimus/ et morimur. ¶ 8. Qui affectione ignorantes peccant/ et sue ignorantie conscij: non sunt venia digni ¶ 9. Voluntarie/ scienter/ ac delectabiliter cuiq₃ quod suum est tribuens. ¶ 10. Non est facile attingere medium et vnãquãq₃ prudentie circunstantiã alteri tribuendo quod suũ est obseruare. Non est facile ex iniustitie habitu iniusta cõmittere. ¶ 11. Itidem neq₃ facile est leges/ consulta/ decreta/ et cetera id genus recte instituende vite precepta: cognoscere. ¶ 12. Iniuriam facere est sponte quẽpiam ledere preter voluntatem eius qui leditur. ¶ 13. Iniuriam pati est aliquem iniuriã preter eius voluntatẽ sustinere. ¶ 14. Nõ est in potestate alterius vtq₃ inuite iniuriã ferat. ¶ 15. Quod nõ nunq₃ deficit: et nõ semp obseruari honestum est/ interdum quo dirigatur egere necesse est.

Precepta

Cuiq₃ suum tribuito.	Mandata exsequitor	Precepta tenento.
Parem patitor	Dominũ diligito.	Vir vxorem diligito.
Seditionem vitato.	Pater liberos alito.	Vxor virum obseruato
Superioribus obedito.	Ipsos erudito	Vterq₃ fidem seruanto
Domini presunto	Virtutibus formato.	Integrãq₃ vite societatẽ.
Familiam curato.	Liberi libenter parento.	Sic rixa/ sine q̃rela viuũto
Quod iustũ est mandato.	Parentes adiunto.	Vir acq̃rito. ꝓta ꝯseruato
Seruus obedito.	Amanto/ honoranto.	Mulier casta/ fida temperansq₃ esto.
Videns/ audiens/ tacitus.	Magistros venerantor.	Sedula domũ curato.
Spõtaneus/ ĩpiger/ fidus.		

Amicitia VIII

a Micitia est mutua aliquorũ beniuolentia cum eos nõ lateat: et alicuius quidem boni gratia. Que si cõmodi gratia fuerit: amicitia vtilis dicitur. Si vero voluptatis gratia: amicitia delectabilis est. et he due amicitie per accidens/ et nõ vere amicitie dicuntur. Est enĩ amicitia per accidens. cũ quis non suiipsius sed alterius grã/ amatur. Si vero virtutis gratia fuerit: amicitia studiosa dicitur: et per se et vera amicitia. Est enim amicitia per se qua quis suiipsius et boni gratia quod intra se est amatur. Est et amicitia in excellentia constituta que est aut superioris ad inferiorẽ aut inferioris ad superiorem. ¶ Tres sunt reipublice species: et que in ipsis sunt amicitie polytice dicuntur: et tres earũ opposite transgressiones/ labesq₃. Prima est regia: et est principatꝰ vnius nõ suũ propriũ sed regni cõmune bonũ intendentis et qui in ea preest: rex dicit̃. Tyrannus est principatus vnius suum quidẽ propriũ et non regni/ subditorũq₃ bonum intendentis. Et est regno opposita transsgressio: ⁊ qui preest tyrannus appellatur. Secunda optimorũ potestas: et est cũ per studiosos et optimos ciuitas gubernatur: que et aristocratia nominatur. Qui in ea presunt optimates et magistratus dicuntur. Et ei opponitur paucorũ potestas. que et oligartia dicitur. et est cũ per paucos/ prauosq₃ nõ secundum dignitatem bona distribuẽtes: ciuitas gubernatur. Tertia est censupotestas cum per multos mediocres et diuitũ et pauperum cõmune bonũ intendentes: ciuitas moderatur. et hec timocratia dicit̃. Cui popularis potestas et democratia opponit̃: que est cũ per multos mediocres ciuitatẽ gubernãtes: solũ plebeorũ bonũ intẽditur. Amabile est bonũ: aut quod tale appareat. Amabile simpliciter: bonũ est simpliciter. Amabile alicui: est cũ tale sit aut non: alicui appareat bonum.

Questiones vtilis aĩcitie

1 Quid.
2 Nonne secundũ eam contingit multos habere amicos.
3 Cuius etatis viri eam maxime querunt.
4 Cuius conditionis hominibus.
5 Nonne per accidẽs.
6 Vtrũ eam loca tollant.
7 An principium eius beniuolentia sit.
8 An in ea plurimis opus sit amicis.
9 Qualis.
10 Anne cito solubilis.
11 An perfecta.
12 In quo consistit.
13 Per quid conseruatur
14 Nonne accusationes et querele in ea fiunt.
15 Quando indiget homo vtilibus amicis.
16 Et vbi.
17 quõ retributio faciẽda ẽ.
18 Nonne secundmu recipientis extimationem.

Et eedem questiones de amicitia delectabili et studiosa formari possunt.

Elementa

¶ Elementa. ¶ 2. A pluribus vtilitatẽ recipere contingit: et pluribus vtilem esse. ¶ 3.

Senes. ¶ Qui nature deficiẽtis/indigentiam subleuante egent: maxime vtilitatis amicos querunt. ¶ 4. Inter cuiuscũqȝ conditionis homines possunt vtilia cõmutari. ¶ 5. Diffinitio. ¶ 6. Aliqua loca cõmodum tollunt. ¶ 7. Principiũ vtilis amicitie est vtilitas. Et beniuolentia/bonum aliquod amico/ et eius gratia volumus. ¶ 8. Iis amicis quibus in amicitia bene satisfieri nõ potest: opus non est. ¶ 9. Per accidens / imperfecta/non vera. ¶ 10. Cuius amicitie causa non permanet: et ipsa cito solubilis est. ¶ 12. In equalitate. ¶ Sine equalitate in amicitijs accusationes ac querele fiunt. ¶ 13. Per condignam retributionem seruatur vtilitatis equalitas. ¶ 14. Accusationes et querele fiunt: vbi plerũqȝ non fit condigna retributio. ¶ 15. Quando est in necessitate constitutus. ¶ Maxime indiget homo vtilibus amicis: quando vtilitas indigentiam leuat. Et ita de vbi. ¶ 17. Compensando vtilitatis equalitatem. Equalitas enim oẽm amicitiam saluat. ¶ 18. Retributio facienda est secundum extimationem eius qui quantum perceperit beneficij: melius nouit.

Elementa Delectabilis

¶ Elementa pro amicitia delectabili. ¶ 2. A pluribus delectationem recipere/ et pluribus delectabilem esse contingit. ¶ 3. Iuuenes cito labentis cui damnum non experti: etatem habent lasciuiusculam. ¶ 4. Cuiuscũqȝ conditionis viri possunt sibi mutuo delectabiles esse. ¶ 6. Presentia rerum et non absentia oblectamẽ/delectationemqȝ affert. ¶ 7. Principiũ delectabilis amicitie: voluptas est. ¶ 8. Plurimis placere: difficile est. ¶ 9. Ut in precedenti. ¶ 10. Cuius causa non permanet: ea amicitia cito solubilis est. ¶ 11. 12. 13. 14. Eadem cum precedentibus. ¶ 15. Quando in anxietate ac fastidio fuerit constitutus ¶ Maxime eget homo delectabilibus amicis: quando maxime delectatio iuuat. ¶ 16. 17. Ut precedentia.

Elementa Studiose

¶ Elementa pro studiosa amicitia. ¶ 2. Difficile est multos longa cõsuetudine probatos: propter honestatem vehementer amare. Rari reperiũtur studiosi. ¶ 3. Adulte etatis. ¶ Eius etatis eam viri querunt: qui macti virtute esse possunt. ¶ 4. Solis bonis. ¶ Amicitia que mutua est propter virtutẽ consuetudo: non nisi studiosis conuenire potest. ¶ 5. Non ¶ Diffinitio. ¶ 6. Non omnino ¶ Loca probitatis mutuam beniuolẽtiam non tollunt neqȝ virtutem impediunt. ¶ 7. Amicitie studiose beniuolentia principium est ¶ Eius amicitie qua amico propter ipsum/bonũ volumus: beniuolentia principium est. ¶ 8. Non. ¶ In ea amicitia vbi non contingit multos habere amicos: minime opus est plurimis amicis. ¶ 9. Per se/perfecta/ veraqȝ amicitia. ¶ Amicitia qua quis ob per se/perfectũ et verum bonum amatur: per se/perfecta/ veraqȝ amicitia ¶ 10. Non. ¶ Amicitia cuius causa permanet: non facile soluitur. ¶ 12. In equalitate bonitatisqȝ assimilatione. ¶ In eo cõsistit amicitia studiosa: quo non existente soluitur ¶ 13. Per bonitatis assimilationẽ. ¶ 14. Non. ¶ In ea amicitia qua amicus propter se diligitur/et a quo nihil expetitur: nõ fiunt querele. ¶ 15. Semper. ¶ Semper homini studioso opus est ijs quibuscum delectabiliter viuat/ et quibus beneficia conferat. ¶ 16. Ubiqȝ consimiliter. ¶ 17. Secundum electionem. ¶ Studiosi est secundum electionẽ operari. ¶ 18. Amicus studiosus in ijs que retributionis extimationẽ habent: id quod honestũ est facit. Honestũ autem: recipienti retributionis faciende optionẽ relinquere.

Precepta

Commodus esto.	Utilitatẽ fugacẽ cogitato.	Uerã amicitiã querito
Parem gratiam referto.	Momentaneã voluptatẽ	Iuuentam colito
Beneficijs vincere studeto.	Tales suos amicos diectato.	Et ei[9] amicos obseruato.

Quid amicitia que in excellentia: et quid ciuilis iam diximus.

Amicitia in excellentia VIII Questiones

q 1 Quid.
2 Quot ciuilis amicitie species.
3 Quot ipsis similes.
4 Nõne amicitie supioris ad inferiorẽ et contra specie differunt.
5 Utra paterna amicitia an regia maior sit
6 An i tyrãnide sit amicitia
7 Patris ne ad filiũ an contra maior sit amicitia.
8 Qualis.
9 An pater an ne mater potius filios amat.
10 Quid viri et vxoris coniunctionem conseruat.
11 An licet filio abdicare prẽm
12 An patri licet abdicare filium.
13 Cur beneficiũ conferens magis eum cui beneficium contulit qȝ contra diligit.
14 An omnia patri sint exhibenda
15 Cur potius ea que ad vite sustentationem.
16 Quãdo prestãda sunt.
18 Et vbi.

Elementa

¶2. Tres: regia/optimatũ/et censu potentũ. ¶Tot sunt ciuilis amicitie species: quot sunt species reipublice. ¶3. Tres: herilis/paterna/economica. ¶4. Amicitie q̃ diuersa opera habent/et rationes amandi diuersas: specie dissident. ¶5. Amicitia qua amatus plura ac maiora bona suscipit maior est. recipiũt liberi a parentibus et esse et vite sustentationem. ¶6. Ubi non est iustũ: et vbi qui preest inferiorũ bonũ non intendit/ sed sibi vsurpat: amicitia non est. ¶7. Quanto quis magis cognoscit: magis diligit. et artifex magis opus suũ diligit q̃ contra ab opere diligatur. ¶8. Quedam vtilis/ quedã delectabilis/et quedã honesta ¶9. Qui maiore labore bona sibi cõquisierũt: et ipa magis diligunt. ¶10. Proles. ¶Id viri et vxoris cõiunctionẽ saluat: cuius carentia societas soluitur. ¶11. Qui semp ad benefaciendũ manet obligatus: ei abdicare non licet. Abdicare enim est aliquem omino neq̧ curã eius gerendo: neq̧ beneficiũ vllũ prestãdo: relinq̃re. ¶12. Cui debet abdicare licebit. ¶13. Qui bñficiũ ꝯtulit: est vt artifex ¶14. Alia sunt exhibẽda deo/alia principi/optimatibus/parẽtibus/equalibus/ ꝛ inferiorib᷒. ¶15. Que filij a parẽtibus susceperũt: vt fieri potest et eis eadẽ prestare ꝯsentaneũ est. Deo atq̧ parentibus dignum nemo vnq̧ reddere potest.

Precepta

Princeps subditos amato.
Et subditi pricipẽ venerãtor.
Magistratus ppl'm dirigito
Et populus obedito.
Ciues ciuibus cõcordanto
Humane seruos tractato.
Et serui domino parento.
Liberos/ familiãq̧ curato.
Liberi famuliq̧ obsequũtor
In thori societate ꝯcors viuito
¶Supiorũ amicitie iura.
Inferioribus benefacito.
Doceto/precipito.
Et omnino in bonũ dirigito.
¶Inferiorum officia
Supiorib᷒ bona cupiũto
Grati/beniuoliq̧ sunto.
Dociles se prebento
Libenter parento.
Beate viuere assuescũto.

Studiosa amicitia VIIII

Que ob virtutem amicitia sit: dictum est. Cuius tria sunt opera: beniuolentia/beneficentia/ concordia. Beniuolentia est cum quis alicui et illius quidem gratia bonum vult. Beneficentia cum que bona sunt/ aut bona putat: alicui/ et illius quidem gratia voluntarie facit. Concordia vero cũ quis alicui cõuiuens eadem eligit/ ijsdem gaudet/et ijsdem quoq̧ tristatur. ¶Uere amicitie sex ꝓprietates. est per se amicitia. maxima amicitia. permanens. perfecta. optima. rara.

Questiones amicitie studiose

1 Quid.
2 Nõne tria amicitie opa: studioso ad se cõueniũt.
3 Nõne studioso ad amicũ
4 Nũquid prauis ad se
5 Quot amicitie interiores actus.
6 Quis eorũ potior
7 Circa quem magis.
8 An honorari prestabilius sit q̃ amari.
9 Nũquid postea q̃ amicus factus est prau᷒: debet studiosus amicus manere.
10 Nũquid iterũ si amicorũ alter ab ineunte etate puer maneat: alter vero virtute proficiens vir optimus euadat/ manere debet amicitia.
11 Qualibus amicis opus est felici.
12 Nunquid vtilibus/ aut delectabilibus.
13 Quare amicorum vera amicicia: bonitatem adauget.
14 Cur maloꝝ prauitas eorum amicitia ediuerso augetur.
15 Qñ amicoꝝ ꝑñtia delectabil' ẽ: ꝛ vtẽdũ ẽ amic.
16 Et vbi.

Elementa

¶Elemẽta. ¶2. Studiosus sibijpsi bonũ vult/et suijpsius gratia. et sibi que bona sunt/ aut bona putat: voluntarie facit. et secum cõuiuens eadem eligit/ ijsdem gaudet/et ijsdẽ quoq̧ tristatur. ¶3. Studiosus sese habet ad amicum: perinde atq̧ ad seipsum. est enĩ alter ipse. ¶4. Praui non sibi bona volunt. Nam expletionem suarum voluptatũ volunt. neq̧ sibi bona voluntarie faciunt: cumulant enim voluntarie mala malis. et secum continue dissident. ¶5. Tres: Actus beniuolentie/ beneficentie/ et concordie. quibus et tres respondent exteriores ¶6. Actus concordie. ¶Potior est amicitie actus: quem amici in quacunq̧ fortuna cõstituti: magis expetunt. ¶7. Circa actũ cõcordie. ¶Circa potiorem actum: magis versatur amicitia. ¶8. Amari prestabilius est. ¶Quod est per se: prestabilius est. ¶9. Amicitia studiosa est solum inter bonos. ¶10. Inter eos manere non debet amicitia: inter quos amicitie opera exerceri non possunt. ¶11. Studiosis. ¶Opus est felici ijs quibus beneficia conferat/ ꝛ quibuscum delectabiliter versetur/iucundeq̧ conuiuat. ¶12. Cuius vita secundum se sufficiens est: vtilium bonorũ abundantiam/et vitam scdm̃ se delectabilem habens: vtilibus amicis et delectabilibus

non eget. Felicitas hominis operatio est scdm virtutẽ et in vita perfecta. ¶13. Studiosi amici cõuiuunt: et beate vite alter ab altero plenius assumit exemplũ. ¶14. Mali vero adinuicẽ secundũ corruptas opatiões cõuiuentes: accipiũt alter ab altero prauitatis cõ-suetudinem. ¶Ad prosperas fortunas: prompte vocato amicum/ ad aduersas tarde. Quando cũ sui pauca perturbatione possunt amici multo presidio esse: maxime vocandi sunt. Ad amicũ infortunijs pressum: nõ vocatus accede. Amicũ bene fortunatũ (vt scde fortune cõgratuleris et officiũ prestes) adito. Ad bñficia suscipiẽda: quã prestãda tardior esto.

Amicos vt teipm habeto.	Unanimisq; viuito.	Illos consulito.	Precepta
Longa cõsuetudine pbato.	Eadem sentito	In aduersis succurrito.	
Illis tuis secreta credito.	Iisdẽ gaudeto actristator.	In secundis gratulator	
Bene optato	Fortune participes facito	Bñfacere pmptior esto.	
Benefacito.	Aduersitates ne cõicato.	Esto suscipere tardior.	

Scientia VI

m Entis due sunt partes. Una vis est contẽplatiua/ac sciendi: qua ea que aliter vt sese habeant minime fieri potest: contẽplamur. Altera vero: qua ea que aliter sese habere possunt: perspicimus. et hec vis actiua/administratiua/ cõsultatiua et subducendi ratio nominatur. ¶Mentis contẽplatiue et vis sciendi: sciẽtia/intellectus/ et sapientia sunt habitus. Et est scientia cõclusionũ demõstratiuus habitus. ¶Scibilis quattuor pprietates. Est necessariũ/eternũ/ingenitũ/icorruptibile. Sciẽtie pprietates. Omis sciẽtia doceri potest: et sciẽtie scibile disci. Sciẽtia est ex antea notis et ex rõcinatione. Ratiocinatio syllogismus: sub quo et doctrinale enthymema cõprehendimus. Scientie vniuersaliũ principiorũ nõ est nisi inductio. et sub inductione exemplũ cõprehẽdimus. Et ipsa principia magis quã scientie conclusio: nota sunt.

Intellectus

i Ntellectus est habitus principiorũ. Principia sunt que cũ aliter sese habere nõ possint: per seipsa/et non per alia fidem habent. Principiorum proprietates: ee que et scibilis sunt. ¶Intellectus pprietates. Omnis intellectus est intelligibilis/et principium intelligibile. Intellectus non est per ratiocinationẽ. Est mentis habitus scientia perfectior: et sine quo scientia minime haberi potest.

Sapientia

s Apiẽtia est scientia et intellectus eorũ q̃ honorabilissima sunt in natura ¶Eius proprietates. Est certissimorũ principiorũ/atq; certissimorũ scibiliũ. Intellectũ continet certissimũ/et scientiã certissimã. Est mentis intellectualiũ virtutũ pclarissima/honorabilissima/principalissima/ac optima. Est et sapientia in alia significatiõe que est artis virtus. vltima eni artis perfectio: eius virtus nominatur. secundũ quam significationem polycletũ et statuariũ/ et sapientem dicimus.

Ars

v Is mentis que consultatiua dicitur: ars et prudentia sunt habitus. Ars vero est habitus circa ea que aliter sese habere possunt: vera cũ ratione factiuus. Factio que et effectio nominatur: et in opus extrinsecum transiens operatio. ¶Artis tres sunt operationes. Prima est quo pacto aliquid faciendũ sit: consideratio. Secũda circa extrinsecum opus operatio. Tertia rei facte contemplatio. Prima et tertia actiones sunt. Est eni actio in ipso operante immanens operatio. Secunda vero (a qua factiua non ab re dici videtur) effectio. ¶Factibilis quod et extrinsecum opus est: proprietates. Contingens est esse/et non esse. extrinsecum eius principiũ: nõ eni in eo sed in faciente est. ¶Artis proprietates. est contingentium. circa opus extrinsecum. seruilis. in materia cum fortuna quodãmodo conueniens. Artis contrarium est atechnia: et est habitus eorum que sese aliter habere possunt: falsa cum ratione factiuus.

Prudentia

p Rudentia est omino circa hominis bona et mala vera cũ rõne actiuus habitus. Que si vnũ hoiem in suis agendis dirigit: prudẽtie nomẽ retinet/aut monastica prudentia dicitur. Si domũ: rei familiaris prudentia/ et economica. Si ciuium multitudinẽ: ciuilis prudẽtia et ciuilis facultas/ atq; polytica noiatur ¶Tria eius opa. Recte cõsultare. de ijs que recto consilio sunt inuenta: recte iudicare: recte inuenta/iudicataq; pcipere. Prudẽtie circũstãtie iã dicte sunt ¶Cõsilij pprietates. Nõ est sine mẽte. nõ est finis. psentis. pteriti. ipossibilis. necessarij. est mediorũ in finẽ. et finiti. et futuri. et cõtingẽtis. et eorũ que in nostra sunt potestate. est et incerti quo pacto eueniat. Ordo prudentis in consultando. Finem supponit. qua ratione/ quibusue medijs finis assequi

possit: inquirit. et si plura sint media: quod illorum expeditius. quam si vnico optime finem assequimur: qualiter/quomodoue id mediū nanciscamur. ¶ Sane cum primum prudentie opus sit recte consultare: virtus qua recte ad totius vite bonū via qua oportet et tēpore congruēti cōsultamus/ bona consultatio et eubulia dicitur. Et virtus qua circa ea que vt plurimū in legis positione accidunt recte iudicamus: sagacitas et synesis. Et ea que in quibus lex ob vniuersale deficit: recte iudicat: sententia et gnome dicitur. Et que ad recte exsequendum ea: que rite iudicata sunt est preceptiua: prudentie cōmune nomē sibi peculiariter asciscit ac vendicat.

Bona cōsultatio

Sagacitas

Sententia

Questiones

1 Quid.
2 Quot prudentie opera.
3 Circa que.
4 An nō circa vniūsalia et singularia.
5 Circa quod magis.
6 Quo mētis ꝟtutes conueniunt.
7 Quo differunt.
8 Quo prudētia a morali philosophia differt.
9 Ad quid prudentia et sapiētia cōducūt/ vtilesque sunt
10 Est ne sapientia potior prudentia.
11 An virtus moralis sine prudentia.
12 An prudentia sine virtute morali sit.
13 An vna virtutum moralium sine alia qualibet esse possit.
14 Qualis.
15 Quid prudētia saluat.
16 Quare sciētie et nō prudētie fieri potest obliuio
17 Per quid virtutis pficitur operatio.
18 Quando prudentia vtendum est.
19 Et vbi.

Elementa

¶ Elementa. ¶ 2. Tria: recte ꝯsultare/ recte iudicare/ recte exequi mandare. ¶ 3. Circa hominis bona et mala in vita. ¶ 4. Actiōes humane non modo particulariū: sed et vniuersaliū sunt. ¶ 5. Actio magis circa singula quam circa vniūsale versatur. ¶ 6. Omis virtus mētis: mentem perficit. ¶ 7. Scientia/ intellectus/ sapientia necessariorū sunt: prudentia vero et ars contingentiū. Itē prudentia actiuus est habitus/ ars vero factiuus. ¶ 8. Moralis scientia in sola ratiōe cōsistit: appetitus rectitudinē non supponēs. ¶ 9. Ad perficiēdam mentē. ¶ Prudentia et sapientia mentis sunt perfectiones/ atque felicē perficiunt. ¶ 10. Uirtus que nobilioris anime partis est: potior est. ¶ 11. Nulla moraliū virtutū sine itellectꝰ discretiōe (que quidē et sine prudētia nō fit) esse potest. ¶ 12. Recta electio finis nō nisi a virtute pficiscitur ¶ 13. Quicunque prudētiā habet: omēs moraliū virtutum consecutus est. ¶ 14. Consultatiua/ iudicatiua/ preceptiua. ¶ 15. Tēperātia. ¶ Id prudentiam saluat quod rectam extimationē conseruat. ¶ 16. Quod in sola ratione consistit: eius potest esse obliuio: nō autem eius quod simul appetitū rectū trahit. ¶ 17. Per virtutem moralem et prudentiam. ¶ Per id perficitur virtutis operatio quod de fine rectam intētionē facit/ et quod media perueniendi ad finem monstrat. Uirtus moralis rectam intentionem: et prudentia media prebet.

Heroica ꝟtꝰ

VII

HEroica virtus ea est que supra nos existens: oēm supergreditur humanorū virtutem. et hec omnes virtutes ambit. Et qui hac virtute mortales superexcellūt/ heroas/ sanctos/ diuosque nominamus. Qui vero flagiciorum magnitudine cōmunes hominū malicias excedunt: feri/ immanesque/ atque bestiales dicūtur. Sunt preterea qui inter efferatos/ indisciplinatosque barbaros morandi ꝯsuetudine tracti: qui ob morbos: ob lesiones principij: ob naturalem complexionem/ vt atram bilem/ et naturale vicium: ita appellari consueuerunt.

Questiones

1 Quid.
2 Quot ꝟtutis heroice species.
3 Quot modis homines feri dicuntur.
4 Circa que.
5 Quid ei contrarium.
6 Qui bestiales sūt deteriores
7 An ne viciū humanū feritate sit deterius.
8 Qualis.
9 Quā anime partē perficit heroica virtus.
10 An sepe diui feriue fiant homines.
11 Quando heroica virtute opus est.
12 Et vbi.

Elementa

¶ Elementa. ¶ 2. Quot virtutis species. psertim que magnitudinē/ excellentiamque admittūt. ¶ 3. Quattuor: malicia/ cōsuetudie/ morbo/ cōplexiōe. ¶ 4. Heroica fortitudo circa timores et fiducias. heroica tēperātia circa gustus ac tactus voluptates atque tristicias. et ita de reliquis. ¶ 5. Feritas. Maxime virtuti: pessimū viciū oppositū est. ¶ 6. Feri/ bestialesque malicia. ¶ Quod cū electione et rōne corrupta malū est: ipsum deteriꝰ est

¶7. Ferus morbo/ principij lesione/ aut cōplexione: neqȝ intellectū neqȝ rōem habet: qua feralē/ bestialēqȝ ipetū cohibeat atqȝ frenet. est tñ feritas quid vicio hūano horribilius. ¶8. Laudabilissima et honorabilissima. ¶Optima virtus laudabilissima et honorabilissima est. ¶9. Heroica virtus moralis: appetitū rōnalē pficit/ itellectualis aūt: intellectū. ¶10. Optimā virtutū attingere difficile: parit et in extremū malū incidere. ¶11. Semper optima virtute opus est: maxime tamē cū feritates veniūt reprimende.

Continentia

C Ontinentia est cū quis rationi parēs/ vehemētes gustus ac tactus delectatiōes ad turpe trahentes superat. Qui vero tristicijs resistens nō vincit: perseuerās est. At qui ob passionē nō ob electionē: voluptatū gustus aut tact⁹ seqtur abūdantias/ incōtinēs. Qui si ob cōsultatiōis defectū vincūtur: temerarij. Si vero deliberatione ꝑhabita ob ꝑturbationē nō ꝑsistunt/ tandē victi: debiles/ infirmiqȝ dicūtur. Qui autem a leuibus tristicijs supant: molles sunt. ꝙ si ad laborē fugiendū id fiat delicati.

Questiones

1 Quid.
2 Quot incōtinētiū modi.
3 Qui deteriores.
4 Circa que.
5 An circa delectabilia contra naturā: sit simpliciter continentia.
6 Nōne cōtinentia ꝙ̄ perseuerantia potior.
7 Nōne mollis incōtinente deterior.
8 Nōne ꝯtinētia laudabilis mediocritas est.
9 Quo differt cōtinētia a temperantia.
10 Quo incōtinens ab intemperato.
11 An belue incōtinētes sint.
12 Nonne intemperans deterior incōtinēte.
13 Nōne incōtinētia tactus: incōtinētia ire turpior.
14 An ꝯtingit eundē incōtinentē esse et prudentē.
15 Qualis ad ludum propensior.
16 An incōtinens simpliciter malus sit
17 Nōne cōtinēs opinioni vere: per se immanet.
18 Utrū incōtinēs: ex cōsilio recte rationis agat.
19 Quis facili⁹ sanat incōtinens natura / cōsuetudine/ aut intemperans.
20 An omis qui a fortib⁹ delectatiōib⁹ aut doloribus vicit: icōtinēs sit.
21 Qū ꝛ ubi ꝯtinē oportet.

Elements

¶Elemēta. ¶2. Quattuor. Temerarij/ infirmi/ molles/ delicati ¶3. Temerarij ꝛ molles. ¶Qui magis volūtarie peccāt/ ꝛ qui minori occasione/ debilioriqȝ passione vincūtur: deteriores sunt ¶4. Circa voluptates atqȝ tristicias gustus ac tactus ¶5. Qui ratione ad repellēdas cōcupiscētias sufficientē nō hūt: nō simplicit incōtinentes dicūtur. ¶6. Uincere ꝙ̄ non vinci potius est. ¶7. Et quia a leuioribus vincit perturbatiōib⁹: deterior. ¶8. Ubicūqȝ superabūdātia atqȝ defectus (que vitupamus) reperiūtur ꝛ illic laudabilis mediocritas reperitur ¶9. Cōtinentia cū passione est: tēperantia vero non. ¶10. Intēperatus voluptates gustus aut tactus ꝑ habitū et electionē seqtur/ appetitū habet corruptū/ quē neqȝ facti sequit penitudo: quin potius operis delectatio ¶11. Id quod rationē non habet/ neqȝ electionē: incōtinens nō est. ¶12. Qui turpe opatur sed quem peccati nō penitet: deterior est. Et malū cōtinuū et latens deterius. ¶13. Quod rationē nō seqtur/ quod minus naturale: iniustius. Et cui magis irasci dignū est: turpi⁹. ¶14. Non cōtingit eundē simul esse studiosū et incōtinentē ¶15. Qui quietē querit et laboris relaxationē: mollis est. ¶16. Cuius electio bona est: non simpliciter malus est. ¶17. Cōtinens opinioni vere imanet nō ꝓpter alterū. ¶18. Nullus recte rationis cōsilio ductus: turpe operat. ¶19. Incōtinens cōsuetudine ꝙ̄ natura: et incōtinēs natura ꝙ̄ intēperatus. ¶Facilius cōsuetudinē ꝙ̄ naturā est mutare. In quo principiū corruptum est: vix sanari potest. in quo vero saluum/ potest. ¶20. Qui a fortibus (vt potest) renitens aut voluptatibus aut tristicijs vincitur: is non vituperatur.

Verecundia IIII

V Erecundia est passio qua quis sui dedecus timens a turpiū perpetratione retrahitur. Et hec turpe factū preuenit: illa vero succedit. Et qui de quolibet et honesto et turpi vituperationē timet: stupidus/ ꝛ pauidus. Qui vero turpitudinis infamiam non timet: impudoratus ac inuerecundus dicitur.

Questiones

1 Quid.
2 Quot eius modi.
3 Utra laudabilior.
4 Circa que.
5 Cui etati accōmodatur.
6 An seni.
7 An studioso.
8 Quo a virtute differt.
9 Qualis qui res agit turpes et eum non pudet.
10 Cur laudat verecūdia.
11 Qū expedit verundia.
12 Et vbi.

Elementa

¶Elementa. ¶2. Duo. factum preueniẽs et ſequens. ¶3. Factum preueniens. Laudabilioꝛ eſt verecundia: que nos in aliquid turpe cadere non ſinit/ et nos a vicio defendit innoxios. ¶4. Circa turpiũ obiectionẽ. ¶5. Iuuenili. ¶Iis (qui ad peccandum ſunt pꝛoni/ et quos pꝛopter verecundiam laudamus) verecundiam accommodamus. ¶6. Nullus ſenem ob verecundiam laudabit. ¶7. Nemo pꝛobus turpia perpetrabit. Et qui rationem conſummatam habet: affectione amplius non eget turpi retrahente. ¶8. Virtutis habitus et adulte etati et ſenili cõuenit. ¶9. Impudoꝛatum cum res turpes agit: non pudet. ¶10. Quia a vicijs retrahit pudoꝛ/ verecundiaqꝫ laudatur. ¶11. 12. In iuuentute et vbi eſt turpiũ licentia. ¶Et tunc et ibi expedit verecundia quando et vbi eam laudamus/ et nos a turpium perpetratione retrahit. ¶Quẽadmodũ de verecundia/ ita de nemeſi et indignatione (que eſt de maloꝛũ ꝓſperitate doloꝛ: et de inuido qui aliena ꝓſperitate toꝛquetur: et de maliuolo qui de omnibus potiſſimũ bonoꝛum aduerſitatibus gaudet) diceretur.

Indignãs.
Inuidus
Maliuolus
Voluntariũ
III

v Oluntarium diffiniuimus cuius pꝛincipiũ in nobis eſt: operationis ſcientibus ſingula. Et qui quod vult operatur operatiõis ſingula cognoſcens: ſponte agere dicitur. Inuoluntariũ eſt quod per violentiã aut ignoꝛantiã factũ: ĩputabile nõ eſt. Quod q̇s facit non cõſentiẽte volũtate/ aut ꝑ ignoꝛantiã: qđ quidẽ cognitũ penitudinẽ/ doloꝛẽqꝫ inducit: id inuitus facere dicatur. Quod ſi poſteaqꝫ cognitum fuerit penitudinẽ/ triſticiãqꝫ nõ inducit: id quidẽ nõ ſponte et ignoꝛãs: at nõ inuitus feciſſe dicatur. ¶Ignoꝛantia omnis: videtur alicuius cognitiõis defectus. Que ſi cõgenita eſt: innata dicitur. Si qua quis (ne explẽde cupiditatis ĩpedimẽto ſit) ignoꝛare cupit: affectata et ex electione. Et ſi per pꝛecedentẽ (tametſi eam nõ vellet) inducitur operationem: cõſequẽs/ ⁊ ignoꝛãtia cuius homo cauſa eſt. Et ſi earũ rerũ quas ſcire tenemur/ per cõſiderationis incuriã pꝛouenit: ignoꝛantia iuris/ vniuerſalis/ et cuius homo cauſa eſt: dicitur. Eſt pꝛeter ea ignoꝛãtia eius quod homo minime ſcire tenetur: cum actus humani particularẽ circunſtantiam/ ad quam homo non tenetur: ignoꝛat. Poꝛro eſt ignoꝛantia in quam homo omnimoda pꝛeſtita vigilantia pꝛeter eius voluntatem incidit: et hec ignoꝛantia inuincibilis appellatur.

Queſtiones

1 Quid.
2 Quot ignoꝛãtie modi.
3 Que inuolũtariũ cauſant.
4 Que ĩuolũtariũ nõ cauſãt.
5 Circa que voluntariũ
6 Nonne habitus animi voluntarij ſunt
7 An poſteaqꝫ geniti ſunt: in noſtra ſint poteſtate.
8 Nonne operationes ob maioꝛũ maloꝛũ metũ facte voluntarie ſunt.
9 Nõne in nr̃a poteſtate.
10 Qualis qui turpiter agit ignoꝛans.
11 An omne quod homo ignoꝛatione facit: ſit inuoluntariũ.
12 An quodcunqꝫ quis operatur per iram/ aut ꝯcupiſcentiã ſit inuoluntarium.
13 Nonne potius honeſta moꝛte oppetendum eſt: q̃ ad turpe compelli.
14 Quando voluntarie agendum eſt.
15 Et vbi.

Elementa

¶Elementa. ¶2. Sex: innata/ ex electione/ conſequẽs/ iuris/ eius quod homo minime ſcire tenetur/ et inuincibilis. ¶3. Ignoꝛantia eius quod homo minime ſcire tenetur/ et ignoꝛantia inuincibilis. ¶Ea ignoꝛantia qua cũ quid factũ eſt ĩputabile non eſt: cauſat inuoluntariũ ¶4. Cetere ĩuolũtariũ nõ cauſãt ¶Qđ in nr̃a poteſtate ſitũ nõ eſt: id neqꝫ voluntariũ neqꝫ inuolũtariũ eſt. qđ ĩputabile eſt: eius ignoꝛãtia inuolũtariũ nõ cauſat. Quod quis facit ignoꝛans (cũ ipſe ſue cauſa ſit ignoꝛantie) idipm̃ perinde atqꝫ volũtarie factũ reputatur. ¶5. Circa operationũ ſingula. ¶Circa ea verſanť voluntariũ/ ⁊ inuoluntariũ: ꝑ que cognoſcimꝰ aliquẽ volũtarie aut ĩuolũtarie agere. ¶6. Quoꝝ cauſe in noſtra poteſtate/ ⁊ volũtarie ſunt: eadẽ quoqꝫ in noſtra poteſtate/ atqꝫ volũtaria erũt. ¶7. Noſtre poteſtatis non eſt/ partos iam habitus: cũ volumus reijcere. ¶8. Cũ operandi pꝛincipium in nobis eſt operationis ſingula cognoſcentibus: ea voluntaria ſunt. ¶9. Ea in noſtra ſunt poteſtate: que ſi volumus facimus et que ſi facere nolumus/ facimus minime. ¶10. Aliquãdo turpia ex ignoꝛãtia operatus: malus ⁊ inexcuſabilis eſt. aliquando excuſabilis atqꝫ venia dignus. pꝛima/ quinta et ſexta peccantes: venia/ miſericoꝛdiaqꝫ dignantur. Secunda tertia et quarta minime: ſed vituperantur. ¶11. Non quicquid ignoꝛans facit/ penitudinẽ ac triſticiã cognitũ inducit. ¶12. Pueri et belue

omnia per iram aut concupiscentiam operantur. ℂ13. Minus malũ minus est fugiendum/atq̃ maius bonum semper magis eligendum et hominis propria vita est: nunq̃ a recta ratione deuiare.

d Electationem diximus operationi superuenientem placẽtiam. Que si studiosi habitus operationem sequitur: simpliciter/ per se/ vera/ et pfecta delectatio est. Et hec sine doloris/tristicieq̃ ammixtione est. Que si dolori/tristicieq̃ ammixta fuerit: delectatio per accidens dicitur. Delectatio. X

Questiones

1 Quid.
2 An generatio
3 Repletio
4 An motio
5 Quot delectabilium species
6 Quoad durat
7 Nonne operationũ/ et animalũ specie differentium: voluptates specie differunt.
8 Nonne voluptas operationis est perfectio.
9 Que delectationũ meliores: intellectuales/ an corporales.
10 Que potissima.
11 Qualis
12 An delectatio per se sit: que naturã habitũue constituit.
13 Nonne delectatio nature constantis / adultiq̃ habitus: per se est
14 Nonne ad hominum vitam voluptas requiritur.
15 An aliquis continue delectetur.
16 Quando delectandum est.
17 Et vbi.

ℂElementa. ℂ2. Generatio actio est qua in naturam/habitumue proficiscimur. ℂ3. Complura voluptatum sunt capacia: quorũ nulla repletio est. ℂ4. Omni motioni cõuenit esse velox aut tardũ. ℂ5. Due: per se/ et per accidens. ℂ6. Quamdiu operatio manet. ℂDum agẽs/patiensq̃ idem in eademq̃ dispositione manet: et eorum affectus manebit. ℂ7. Ea que specie diuersa sunt: a diuersis perficiũtur: et que proprias operationes habent: et delectationes differentes habent. ℂ8. Sine delectatione: operatio minime perfecta est. ℂ9. Meliores delectationes sunt: que tristicijs ammixte nõ sunt. ℂ10. Operationis optimi habitus: delectatio est optima ℂ11. Quedam bona/et quedam praua. ℂVoluptates operationũ quarum sunt: iudicia sequũtur. ℂ12.13. Diffinitio. ℂ14. Quibus quandoq̃ adueniunt tristitie: eos voluptates iuuant. Sunt profecto voluptates tristiciarum medele. ℂ15. Nullus homo continue operatur Elementa

i Ni summi boni nomine (inquit Aristoteles) philosophi consentiũt omnes: idq̃ felicitatem nuncupant. Quam quidem ita describit. Felicitas est (inquit) secũdum virtutem hominis operatio et in vita perfecta. Que si fuerit secundum virtutis actiue operationem sumpta: felicitas moralis/humanaq̃/et actiua dicitur. Si vero secundum operationem sapientie: contemplatiua felicitas/separata/ ac diuina nũcupatur. ℂFelicitatis pprietates. Est bona. per se. perfecta. homini propria. partis rationalis. iucundissima. pulcherrima. optima. permanens/et humanarum operationũ finis vltimus/optimusq̃ fructus. Felicitas IX

Questiones

1 Quid
2 Quot felicitatũ modi
3 Utra melior
4 An laudabile bonũ.
5 Nõne honorabile bonũ.
6 Quis deo amãtissimus.
7 Qualis.
8 An felicitas in voluptatibus cõstituta sit.
9 An in honoribus
10 An in diuitijs
11 An in virtute
12 An in idea
13 An felix bonorũ externorum ãminiculis eget.
14 Nonne aliquis dũ viuit potest dici vere felix.
15 Nonne prospera amicorum/atq̃ aduersa: in amicos redundant
16 Nõne magnis aduersitatum calamitatibus prepediatur felicitas.
17 An puero competat
18 Quãdo paretur felicitas
19 Et vbi.

ℂEleměta. ℂ2. Duo: actiua/et contẽplatiua. ℂ3. Contẽplatiua. ℂCum duarũ operationũ alteram alterius gratia querimus: ea cuius gratia quesita est altera: melior est. ℂUita contẽplatiua homini scdm aliqd diuinũ cõuenit. ℂQuod est separati/ et diuini: perfectius est eo quod est cõpositi. Et qd paucioribus eget: qdq̃ deo/ intelligẽtijsq̃ tribuimus. ℂ4. Laus ob bonum cõmendatio est: ad prestantius quid incitans. ℂ5. Honor bonũ est exibitũ in excellentis boni signum. ℂ6. Felix. ℂQui colit maximãq̃ Elementa

curam gerit (vt oportet) ei⁹ quod in homine deo similius est: iure deo amātissimus est. ❡.7. Proprietates. ❡.8. in quo cū beluis cōmunicamus: felicitatē consistere/ minime posse videtur. ❡ 9.10. Felicitas in bono: ipsi beato extrario nō cōsistit. ❡11. Virtus inesse dormienti/ et non secundū virtutē quidem in vita perfecta operanti: inesse potest. ❡12. In eo quod a nobis in hac vita possideri non potest: humana/ temporalisq; felicitas haudquaq; collocanda est. ❡13. Iis opus est felici: sine quibus virtutis officia exercere non potest. ❡ 14. Aliquis dum viuit secundum virtutem operari/ et ad finē vsq; in studiosa operatione persistere potest. ❡ 15. Sicut amicorū bona sunt cōmunia: eque aduerse fortune eos decet esse participes. ❡16. A magnis calamitatibus impeditur felicis operatio. ❡17. Is felix esse non potest: qui secundum virtutem operator non est. ❡18. In vita perfecta. ❡19. Vbi secundū virtutem perfectam operatur.

Peroratio. Vos ergo quos ad virtutes natura genuit: virtuti parete libenter/ fugite vicia. Sola enim virtus suo nos officio beatos efficit. Morum disciplinā discite: nō modo vt sciatis: verū vt boni efficiamini/ euadatisq;. Nulla eni huius discipline laus/ nullus fructus: nisi se quis bonis operibus protinus accōmodet. Circa eni humanam vitam (vt nos recte ammonet Aristoteles) minus verbis, q̄ operibus creditur. Ergo omni opera vos dedicate: et Mantuanū poetam vos ita hortantē libēter audite.

Fidite virtuti: fortuna fugatior vndis
Non manet: et certam nescit habere domum.

Et vtinam quod est apud Clitophontem: nostrum per omnem vitam eēt officium eos qui nondum satis incitati sunt: ad virtutē prouocare. atqui quod optamus: vobis felicius continget: si vestre nature benignitate trahamini. ita enim affectos maior gloria/ feliciorq; exitus manet. Valete iam: et tandem felicitate fruamini.

Presens Artificialis Introductio
In decem libros morales
Aristotelis: feliciter
suum finem
assecuta
est
In alma Parisiorum academia.
1505

¶ Aristotelis Stagyrite Ethicorum liber primus ad Nicomachū Interprete Leo-
nardo Aretino. Caput primum.

1 Omnis ars/omnisqꝫ doctrina/ similiter autē et actus/et electio: bonum
quoddā appetere videt̃. Quapropter bene ostenderūt summū bonū:
2 o quod omnia appetūt. ¶ Videt̃ autē inter fines differentia quedā. alij
3 nāqꝫ sunt operatiões/alij p̄ter eas opera aliqua. ¶ Quorū vero fines
4 sunt aliqui p̄ter actiões: in ijs potiora sūt opera q̄ꝫ opationes. ¶ Sed
cū multi sint actus/et artes et scientie: fit etiā vt multi sint fines. nā me-
dicine quidē sanitas/nauicularie vero nauigiū / rei militaris aūt victoria/ economice
5 vero diuitie. ¶ Quecūqꝫ aūt sūt hm̄öi sub vna aliq̄ virtute: queādmodū ars frenorū
faciēdorū/⁊ alie oēs q̄ ad structurā equorū ptinēt: sub eq̄stri ꝯsistūt/ipsa v̄o equestris
et oīs bellica actio sub re militari/eodēqꝫ modo alij sub alijs: in cunctis autē fines earū
que magis p̄icipes sunt: oībus inferioribꝰ sunt anteponendi. nā illorum gratia istos
ꝓsequimur. Nichil autē refert vtrū operatiões ipse fines sint actuū. vel p̄ter ip̄as ali-
ud quiddā quemadmodū in ijs que appellantur scientie Cap. II.
6 Si igit̃ agibiliū finis quispiā est: quē ꝓpter seipsū velimꝰ/alia vero ꝓpter illum
s nec oīa ꝓpter aliud optamꝰ (nā sic in infinitū esset etiā ꝓgressus/ vnaqꝫ et stulta
resultaret cupiditas) manifestum est id esse summū bonū et optimum. ¶ Atqꝫ
7 huiꝰ nimirū cognitio ad vitā nostrā multū ꝯferret: ac velut sagittarij signū habētes: fa
8 cilius qđ oportet asseq̄remur. ¶ Qđ si ita adnitēdū est idip̄m quasi figura cōprehēde
9 re q̄d sit ⁊ cuiꝰ sciarū vel facultatū. ¶ Videt̃ ꝑfecto eiꝰ eē q̄ maxime dn̄et̃ atqꝫ p̄sideat.
talis vero ciuilis apparet. Hec eni ⁊ quas disciplinas in ciuitatibꝰ eē/et q̄les queqꝫ ad-
discere/et q̊usqꝫ opꝫ: ip̄a disponit. Videmꝰ ⁊ honoratissimas facultates huic subesse:
vt rē militarē/economicā/rhetoricā/cūqꝫ reliq̄s sciētijs: q̄rū est in agendo opꝰ vtat̃/ac
p̄terea leges ferat: et q̄d agere q̄sqꝫ et a q̄ abstinere debeat ip̄a ꝯstituat: eiꝰ ꝑfectio finis
aliarū fines cōtinebit. itaqꝫ illud erit vtiqꝫ sūmū bonū humanū. Etsi eni idē est vni et
ciuitati: maiꝰ tñ ac ꝑfectiꝰ ciuitatis videt̃ et in capiēdo et in cōseruādo. amabile quidē
et vni soli: pulchrius tamē et diuiniꝰ genti/ciuitatibusqꝫ. intētio igit̃ circa ista versatur/
ciuilis quedam consideratio existens. Cap. III.
10 Nā qua dici ad sufficientiā putādū erit. si scđm subiectā materiā declaret̃. nā cer
i titudo q̄dē nō eodē est modo in oībus perquirenda. quemadmodū nec in arti
ficū operibus. Honesta vero et iusta de quibꝰ ciuilis cōsiderat: tantā varietatē
et discrepantiā habent: vt lege dūtaxat/nō autē natura constare videant̃. talē quandā
et ipsa bona habent varietatem: propterea quod sepe ab illis accidunt detrimenta. iā
enim quidā ob diuitias perire/alij ob fortitudinē. satis ergo fuerit de ijs et ex ijs loquē
tes: grosso modo ac veluti per figurā varietatem ostendere/et secundum ea que pluri-
mum fieri solent de huiusmodi rebus transigere. eo deniqꝫ modo singula que de ijs di
centur recipienda sunt. nam eius qui erudit̃ est catenus in vnoquoqꝫ genere certitudi
nem exigere: quatenꝰ eiꝰ natura rei recipit. Simile quippe videt̃ a mathematico per-
11 suasionē recipere: et ab oratore demōstrationē requirere. ¶ Quisqꝫ bene iudicat que
cognoscit/eorumqꝫ bonus est iudex. singula igitur is qui in singulis. simpliciter autē
is qui in cunctis eruditus est. ex quo fit vt iuuenis quidē nequaq̄ꝫ idoneus auditor sit:
ciuilis discipline. rudis eni earū rerū: que in vita versantur. sermo autē ex illis et de il-
lis est. Sequax vero adhuc affectibus existens: inaniter/et inutiliter audiet. cum finis
non cognitio sit sed actio. Nihil autē differt etate quis iuuenis sit an moribus. non eni
in tempore defectus: sed in viuendo et in persequēdo singula secundū animi pertur-
bationē. nam talibus quidem inutilis erit ista cognitio: quemadmodū ijs qui inconti
12 nentes sunt. ¶ Qui vero cupiditates suas rationi subiiciūt: iis ista scire multū admo-
dum ꝓderit. At de auditore quidē/et queādmodū recipiendū sit/et quid proponamꝰ
hec prefatos esse sufficiat. Cap. IIII.
13 Voniā vero vt p̄diximꝰ oīs cognitio atqꝫ electio bonū qđdā affectat: videamꝰ
q quid est id qđ ciuilē dicimus affectare. et qđ oīm agibiliū supremū est bonum.
14 ¶ Nomie q̄dē oēs fere ꝯsentiūt. felicitatē eni vulgꝰ simul/eruditiqꝫ appellāt:

sed et bene viuere: et bñ agere ꝓ eodē accipiūt ac felicē esse. quid vero ipsa felicitas sit:
de eo sane inter se discrepāt. nec idē vulgus/ sapiētesꝗ tradiderūt. nā alij quidā ex ijs q̄
clara et manifesta sunt: vt voluptatē/ aut diuitias/ aut honorē. alij itē aliud/ nōnūquam
etiā vnꝰ et idē diuersa. Egrotās eni sanitatē/ paupꝫ diuitias/ ignorātie sue cōscij: eos qui
magnū aliq̄d et supra se dicūt: admirant̄. Quidā ṽo et p̄ter hec bona: aliud q̄ddā ipm
per se esse putāt: qd causa sit oibus iis cū bona existāt. cūctas igr̄ opiones scrutari sup-
uacaneū forsā esset. sufficiet aūt si illas q̄ appꝫentes sūt/ aut rōnem aliquā habere videā
tur ¶ Nec ṽo nos lateat differre eos sermones q̄ a pricipiis sunt: ⁊ eos qui ad pricipia. 15
Recte eni plato dubitauit/ q̄siuitꝗ vtrū a pricipiis/ via sit: an ad pricipia: queādmodū
in stadio ab ijs q̄ pricipia ponūt ad finē vel cōtra. icipiendū q̄dē a notis est: sed hec bi-
fariā. Alia eni nobis nota sūt/ alia simpl'r. nos fortasse ab iis q̄ nobis nota sunt: icipe de
bemꝰ ¶ Itaqꝫ bene istitutū moribꝰ esse oportet eū qui de honestate/ ⁊ iusticia/ ⁊ oi ciuili 16
rōne sufficient̄ sit auditurꝰ. nā pricipiū est qr. ⁊ si hoc sufficiēter cōstat: nihil opꝰ erit ꝓ-
pter quid sed qui ita istitutus est: aut iam habet principia/ aut certe faciliter capiet. cui
vero neutrum istorum assit: is audiat hesiodum
Optimus ille quidem qui per sese omnia noscens:
Preceptor suus ipse sibi meliora peregit.
Ille bonus rursum: monitus qui recta sequatur.
Qui nec ipse videt neqꝫ credit recta monenti hic nulla in parte vtilis est. Cap. V.
Ed redeamꝰ vnde digressi sumꝰ. bonū et felicitatē nō absqꝫ rōe et mō viuēdi 17
s existiare vident̄. Nā vulgus quidē atqꝫ onerosissimi/ voluptatē. Qua ꝑpt̄
et ipi vitā adamāt voluptuosā. Tres eni sunt maxīe p̄cipue: illa quā nūc dixi
mus. Itē ciuil'/ tertia ꝯtēplatiua ¶ Vulgus igr̄ oino seruile videt̄ vitā pecoꝝ diligēdo 18
Sustentat̄ aūt ob id qd pleriqꝫ i ptātibꝰ ꝯstituti: istar Sardanapali vitā agūt ¶ Elegā 19
tes aūt viri/ et rebꝰ agendis apti honorē. hic fere eni ciuilis vite finis est. Sed videt̄ le-
uior q̄ꝫ is quē q̄rimꝰ finē: magisqꝫ i honorātibꝰ/ q̄ꝫ in eo q̄ honorat̄ cōsistere. nos aūt ꝓ-
priū q̄ddā et qd leuit̄ auferri neq̄at: sūmū bonū vaticinamur. Insup honorē seq̄ videt̄
vt se bonos esse cōfirmēt. itaqꝫ a sapiētibꝰ maxīe q̄runt et apd illos q̄ eos cognoscūt et
virtutis causa: laudari. patet igit̄ q̄ꝫtū ad hos attinet: virtutē esse potiorē. ¶ Atqꝫ eā 20
fortasse q̄spiā ciuilis vite finē magis putabit: sꝫ videt̄ hec iꝑfectior. Nā ⁊ dormire ṽtu-
tē habentē/ et nō oꝑari i vita: recipꝫ videt̄/ et insup maxīa mala/ adūsitatesqꝫ subire. cū
vero qui ita viuat: nemo beatū dicet nisi positionē custodiens. Et de his q̄dē satis. nā
et in coronis de his abūde dictū. Tertia est cōtemplatiua vita: de qua in sequētibꝰ cōsi
derationē faciemꝰ ¶ Pecunijs vero itendens violentꝰ quidā est: ipseqꝫ ꝓfecto diuitie: 21
nequaq̄ꝫ sint id qd querimꝰ bonū. Utiles eni ⁊ alterꝰ gratia: itaqꝫ magis illa q̄ supra
diximus fines quis existimet: qm̄ propter se expetūtur. sed apparet nec illa esse quāuis
multa verba in his consumpta sint. His igitur omissis. Cap. VI.
E vniūsali forsan videre p̄stabit. et queādmodū dicat̄ inq̄rere. q̄ꝫq̄ꝫ hec q̄stio 22
d pardua sit: ob amicos qui ideas itroduxerūt. Sed ꝓ defensione ṽitatis etiā
ꝓpria ipugnare oportere: p̄serti phos magis forsā existimādū ē. Nā cū ābo
sint amici: piū est veritatē i honore p̄ferre. ¶ Huiꝰ opiniōis latores nō ponebāt ideas: 23
in quibꝰ prius et posteriꝰ dicebat̄. Itaqꝫ nec nūeroꝝ ideā ꝯstituebāt. bonū aūt dicit̄ et
in eo qd quid est/ et in eo qd quale/ et i eo qd ad aliq̄d. Quod ṽo per se atqꝫ sba: priꝰ est
natura q̄ꝫ id quod ad aliquid est. nā id tanq̄ꝫ adiacens quiddā et accidēs sbstātie videt̄
esse. quare in his quidem nequaq̄ꝫ cōmunis quedā foret idea. Preterea cum bonū tot
modis dicatur quot modis dicit̄ ens. Nā et in eo qd quid est: vt deus et mēs. et in q̄li
virtutes. et i quanto: mensuratū. et ad aliquid: vtile. ⁊ in tpe: occasio. ⁊ in loco: dieta et
alia huiusmodi: manifestū est non esse cōe vniuersale et vnū. non eni in omnibus sed in
vno dūtaxat predicamēto diceretur. Preterea cum eorūque secundū vnam sunt ide-
am vna sit scientia: certe et bonorū oim vna scientia foret. Nunc autē sunt plures etiā
eorū que sub vno p̄dicamēto sunt: ceu tēporis quidē in bello/ res militaris: in morbo/
medicina: in laboribꝰ/ gymnastica. Ambigat ideo quispiā quid dicere velint ipsum
quodqꝫ: siquidem in vno homine et in homīe vna atqꝫ eadē ratio homīs est. qua eni

homo nihil differet. quod si ita: nec qua bonum. Siquidem nec magis album id quod
diuturnum / q̃ id quod vnius diei. Probabilius autem videntur dicere pythagorici q̃
in ordine bonorum vnum reponunt. quos etiam Pseusippus sequi videtur. verum de
his dicitur alio loco. Ex illis vero que supra diximus dubitatio quedam suborta appa
ret: quoniam de vniuerso bono sermo habebatur. et que nos propter seipsa appetim⁹/
atq; optamus: secundum vnam speciem dicuntur. que vero hec efficiũt / aut custodiũt /
aut contraria prohibent: propter illa dicuntur / et alio modo. Constat igitur bifariam di
ci bona: alia propter seipsa / alia propter illa. Que ergo propter se bona sunt / ab vtilib⁹
separantes consideremus: si secundum vnam dicantur ideam. Sed que ponenda sunt
propter se bona an que sola licet quis persequitur: veluti sapere / videre / et voluptates
quedam / et honores. nam hec et si propter aliud persequamur: tamen et propter seipsa
in bonis quis reponat: an nihil aliud quicq̃ preterq̃ ideam? Itaq; supflua species erit.
Sin autem et hec sunt propter se bona: eandem in cunctis rationem boni extare opor-
tebit / quemadmodum albedinis in niue et cerusa. honoris autẽ et prudentie et volupta
tis alie atq; diuerse sunt rationes: qua bona sunt. non est ergo bonum commune aliq̃d
secundum vnam ideam. Quemadmodum ergo dicuntur: neq; enim similia videntur
ijs que fortuito equoca sunt: sed videlicet ex eo quia ab vno sunt aut quia ad vnũ cũcta
conterminãt. vel potius secundũ analogiã. vt enĩ in corpore visus / in anima mens / ꝛ ali
ud certe in alio. Sed hec fortasse nunc relinquenda sunt. nã ea trite discutere: alteri⁹ eẽt
philosophie magis / similiť autẽ et de idea. si enĩ vnũ quiddã est: qd̄ cõmuniť de oib⁹ di
catur bonũ / aut separabile aliq̃d per se: clarũ est id nõ eẽ tale quod ab hoĩe agi / vel pos-
sideri queat. nũc autẽ tale aliquid queriť. At forte videri potest alicui meli⁹ esse idipsũ
cognoscere gratia illorũ bonorũ que agi possiderĩq; possũt. nãq; si hoc tãq̃ exẽplar ha
24 buerimus / magis intelligem⁹ que nobis sũt bona: intelligẽtes vero adipiscemur ¶ Hec
verba suasionẽ cõtinent quandã: sed sciẽtijs dissonare videnť. nã ille quidẽ omnes bo-
num affectantes et quod deest perquirentes: cognitionẽ hui⁹ pretermittũt. atqui tãtũ
ac tale auxiliũ a cunctis artificibus ignorari / neq; perquiri: absurdũ esset. Nec vero ap-
paret quid cõferat textori / aut fabro ad artẽ suã si sciuerit quid ipsum sit bonũ. aut quid
medicus vel dux peritior fuerit si ideam ipsã contemplatus sit. Neq; enĩ isto modo sa-
nitatem considerare videtur medicus / sed hominis sanitatem: imo forte hui⁹. nã singu-
lis medetur. ac de his quidem satis Cap. VII.
25 Ursus vero ad id quod querimus bonum: quid tandem sit redeam⁹. videtur
r enim aliud in alia mensa atq; arte existere. siquidem aliud in medicina / aliud in
re militari / aliud item in alijs. qd̄ ergo in singulis erit bonum / nonne id gratia
cuius fiunt cetera? est autem hoc in medicina sanitas / in re militari victoria / ĩ architectu
ra edificium / item in alio aliud. in omni deniq; actu et instituto id quod finis est. nã hu-
26 ius gratia cetera fiunt. ¶ Quare si vnus aliquis omnium agibiliũ finis est: id certe eẽt
summum in agẽdo bonum. sin autem plures: plura. transcendens certe in idem recidit
27 sermo. Sed conandum est magis etiam hoc declarare. ¶ Cũ ergo constet plures fines
esse et quosdam ex his aliorũ gratia expeti. ceu diuitias / fistulas / omniaq; instrumenta:
28 patet non cunctos esse perfectos. ¶ At quod optimum sit perfectum esse constat. qua-
re si vnum aliquid et solum perfectum est: id certe esset quod queritur. sin plura: id qd̄
29 eorum perfectissimum est. ¶ Perfectius autem dicimus id quod propter se expetibile
est q̃ id quod propter aliud / et id quod nunq̃ propter aliud: q̃ ea que et propter se et
alia expetuntur. et simpliciter quidem id perfectum quod semper propter se expetendũ
est. nec vnq̃ propter aliud. Talis autem felicitas maxime videtur esse. nam eam quidẽ
semper propter seipsam nec vnq̃ propter aliud expetimus. honorem vero / et volupta-
tem / et mentem / atq; omnem virtutem: tum propter seipsa expetimus / tum propter feli-
citatem. per illa namq; beatos fore nos credimus. ipsam vero felicitatem neq; propter
illa / neq; omnino propter aliud quispiam expetit. Uidetur autem et ex sufficiẽtia idem
probari. perfectum enim bonum per se sufficiens videtur esse. sufficiẽs autem dicimus
non sibi soli vitam solitariam viuenti: sed parentibus / et natis / et vxori / et amicis / et ciui
bus: etiam quoniam natura homo ciuilis est. sumendus est tamẽ in his quidam termi-

nus:ne si ad natos natorū/et amicos amicorū extendatur:in infinitum fiat progressus.
Sed de hoc alias considerandū erit. sufficiēs autē per se ponimus qđ vel solū/vitā suf=
ficientē/et optabilē/ac nullius indigā prestat. huiusmodi autē putamus esse felicitatem
¶ Insuper omniū maxime expetibilē non connumeratā. nam si cōnumeretur:clarū est 30
cū minimo bonorū magis esse expetendā:cum bonorū accumulatio sit quicquid adiū=
gitur. in bonis autē semper maius sit expetendum. perfectum ergo quiddā/et sufficiēs
per se videtur esse felicitas agibilium finis existēs. ¶ Enumero felicitatem esse summū 31
bonum manifestum est. sed quid ip̄a felicitas sit/planius dilucidari queritur. Forsan ve
ro id fiet:si opus hominis deprehendat̄. vt enī tibicini/et statuario / cūctisq; artificibus
et omnino oībus iis quorū est aliquod opus/atq; actio:in opere ipso bonū et bene vide
tur esse. sic etiam homini:siquidē eius aliquod opus est. Utrum igitur fabri/ et sutoris
aliqua opera sūt/et actus: hominis vero nullū est opus:sed ad nichil agendū natꝰ est:
An queadmodū et oculi/ꝛ manus/ꝛ pedes/ac singulorū membrorū aliquod est opus:
sic et hominis preter hec omnia aliquod opus poni debet: ¶ Quid igitur hoc tandem 32
erit:nam viuere quidē homini cōmune videtur etiam plantis. at nos propriū querimꝰ.
sequestranda est igitur vegetatiua vita. ¶ Sequēs esset sensitiua quedā:hanc etiā bo= 33
ui/et equo/et omni animanti cōmunē esse constat. ¶ Restat ergo operatiua quidam ra 34
tionem habentis. atq; huius partim vt rationi obediens/partim vt habens atq; intelli=
gens. cum vero et hec dupliciter dicatur:ponenda est illa que secundū rationē dicitur.
Nam principalius hec dici videtur. Qz si est:opus hominis animi operatio secundum
rationem/vel non sine ratione. ¶ Idem autē dicimus opus esse genere huius atq; huiꝰ 35
studiosi. vt citharedi et studiosi citharedi/et simpliciter hoc in omnibus:excellentia vir=
tutis ad opus adiuncta. Citharedi enī est citharam pulsare:studiosi/bene pulsare. Qđ
si ita est:hominis autē opus ponimus vitā quandā/hanc vero esse actionē animi/et ope
rationes cum ratione:studiosi autem viri bene hec et probe. Singula autē bene secun=
dum virtutem propriam perficiuntur. ¶ Si ita est fit vt summū sit hominis bonū:ani= 36
mi operatio secundū virtutē. et si plures sint virtutes:secundū optimam/ ac perfectissi=
mam. At preterea in vita perfecta. nam vna quidem hirundo nō facit ver/nec vna dies.
eodē modo beatū et felicem nec vna dies/nec exiguum facit tempus. Et summū quidē
bonum ita circūscripsisse sufficiat. ¶ Nam fortasse primo figurandū est postea vero pin 37
gendum. Uidetur autem cuiusq; esse illa que bene circūscripta sunt p̄ducere/ ac mem=
bratim perficere. Tempusq; horum repertor atq; adiutor probus esse/vnde et artiū fa=
cta sunt additamenta. cuiusq; enim est:id quod desit adiungere. Meminisse autē opor=
tet eorū que supra diximus. neq; exactam discussionē in omnibus eodē modo:sed secū=
dum subiectā materiam in singulis flagitare/ et inq̄tum discipline proprium sit. Nam
faber quidē/et geometra differēter rectū inquirūt:alter quātum ad opus vtile est/ alter
quid sit et quale/contemplator enī veritatis. eodem modo in aliis faciendum: ne extra
opera plura sint q̄ opera. Neq; vero causam eodē modo in omnibꝰ inquirendū:sed sa=
tis est in quibusdā bene ostensū esse quia sic est. veluti circa principia:quia vero primū/
et principiū est. Principiorū autē quedā inductione prospiciuntur/quedam sensu/que=
dam consuetudine quadā/alia item aliter. Conandū est vt singula principiorū secundū
naturā suā tractentur/et studendū vt recte diffiniantur. quia magnum ad sequentia ha=
bent momentū. videt̄ enī plus q̄ dimidiū totius / eē principiū:multaq; ex iis que que=
runtur per illud fieri conspicua.

Cap. VIII.

Crutandū est igitur de ipsa felicitate. non solū ex cōclusiōe et rationibus: sed ex 38
s iis quoq; que de illa referuntur. nam vero quidem omnia consonant:falso autē
cito dissonat verū. ¶ Cū igitur tripliciter diuidantur bona:et alia externa dicā= 39
tur/alia animi/et corporis. bona animi principalissima dicimꝰ et maxime bona. actꝰ ve=
ro et operatiōes animales:animi esse ponimus. Itaq; recte quidē diceret̄ secundū hāc
opinionē antiquā/et a philosophantibus approbatā. recte etiam ꝙ operatiōes quedā
et actus fines esse p̄hibentur:sic enī ex bonis animi non externis esset. Consonat quoq;
huic quod dicitur:bene viuere/et bene agere/felicē. fere namq; bona quedam vita/et bo
na actio dicta est. Cuncta etiā que circa felicitatem querunt̄: huic adesse constat. Nam

alijs virtus/alijs prudentia/alijs sapientia quedam ee videtur.alijs hec aut horū aliqd
cū voluptate/aut non sine voluptate.alij vero externā quoqꝫ affluentiā circūplectūtur.
Hec partim multi et antiqui/partim pauci ꝛ preclari dicūt viri:quorū neutros in totum
aberrare putandū est:sed in aliquo/et pleraqꝫ recte assequi. Illis ergo qui virtutē om=
nem/aut aliquam dicūt:consonat sermo.nam huius quidē est secūdū ipsam operatio.
Forte vero non modicū refert vtrum in possessione vel in vsu optimum accipiatur / et in
habitu vel in actu.fieri enī potest vt habitus existens nichil peragat boni.veluti in dor=
miente/seu aliter ocioso.sed in actu neqꝫ hoc fieri potest.agat enim/necesse erit et qui=
dem bene agat. Et queadmodū i olympia nō optimi et fortissimi:sed q̄ certāt coronāt.
40 nā eorū aliq̄ vincunt.sic et in vita:bonoꝝ et honestoꝝ q̄ recte agūt cōpotes fiūt ¶ Hoꝝ
insuper vita ipsa per se voluptatē continet. Nā voluptatē suscipere est animaliū. cuiqꝫ
autē voluptati est:id cui⁹ amator dicitur. vt equus amatori equorū/ et spectaculū ama=
tori spectaculorū.eodemqꝫ modo iusta:amatori iustorū/et omnino ea que secundū vir=
tutem talium amatori. Multitudini ergo iucūda repugnant:ob id quia natura talia nō
sunt.probitatis vero amatorib⁹ iucunda:sunt natura iucūda.huiusmodi autē sunt act⁹
secundum virtutem qui talibus viris etiam per seipsos iucundi sunt. Neqꝫ eorum vita
indiget voluptate quasi adiūcta/sed in seipsa habet voluptatē. Non est preterea bonus
qui bonis operibus non delectatur.nā neqꝫ iustū dicet aliqꝭ qui iustis:neqꝫ liberalē q̄ li
beralibus nō gaudeat/et in alijs eodē modo:hoc si ita est/ actiōes secūdū virtutem per
seipsas iucūde sūt. Sed et ꝑfecto bone et honeste et vnaqueqꝫ eaꝝ maxime si studiosus
vir bene iudicat de ipsis.iudicat autē vt diximus.optimū ergo et pulcherrimū et iucun
dissimū felicitas est. Nec separantur ista secundū epigrāma deliacum. pulcherrimū id
quod iustissimum / optimum sospitatē habere/ iucundissimū re amata potiri.hec enim
optimis operatiōibus omnia insunt.eas vero aut vnam earum que optima sit:dicimus
41 esse felicitatem. ¶ Indiget tamē vt videtur et bonis externis. Impossibile nāqꝫ est aut
certe non facile p̄clara ab eo agi:cui desunt facultates. Multa enim per amicos/per di=
uitias/per ciuilē potentiā quasi per instrumenta quedā fiunt.quedā etiā si desint beati=
tudinē maculant:veluti nobilitas/soboles/forma. Nō satis enim ad felicitatem habilis
est homo penitus deformis/neqꝫ ignobilis/neqꝫ is qui solus et sine ꝓle sit.et forte mul=
to min⁹ si cui mali sunt filij/aut amici/aut si cū boni forent interierūt. vt dixim⁹ ergo ad=
denda videtur huiusmodi prosperitas. Quamobrem in eodem collocant quidam bo=
nam fortunam et felicitatē/quidā vero virtutem. Cap.VIIII.
42 V nde queritur vtrū per disciplinā/aut per assuetudinē/vel alio quopiā modo ꝑ
exercitium acquiri possit.vel diuina aliqua sorte/fortunaqꝫ proueniat. Si ergo
aliud quicqꝫ est deorū munus hominibus datum:par est felicitatem quoqꝫ do=
num esse deorū. at tanto maxime humanarū rerum quanto id prestabilius est. sed hoc
43 forsan alterius consideratiōis magis ꝓprium esset. ¶ Uidetur autē et si non a dijs mis=
sa sed per virtutē et disciplinā quandā aut exercitationē ꝓueniat:tamen diuinissimorum
esse.nam virtutis premiū/finisqꝫ:optimū quiddā/et diuinū/beatūqꝫ videtur. Esset etiā
valde commune/cum posset cunctis existere non orbatis ad virtutem: per disciplinam
quandā ac diligentiā. Qꝫ si melius est hoc modo q̄ per fortunam esse felicem: rationa=
bile est sic se habere.siquidē ea que secundū naturā sunt: vt⁹ optime se habere possūt/ ita
sūt.similiter et illa que secundū artē/et secundū oēm causā/et maxime secundū optimā.
Maximā vero atqꝫ optimā rem fortune tribuere:magna ꝑfecto esset absurditas. Con=
spicuū est qd nūc querebat/etiā ex sermone:dictū est enī animi operationē quādā scdm
44 virtutē. ¶ Ceterorū autē bonorū alia subesse necessariū est/ alia ad cooperationē et vsū
nata sunt:instar instrumentorū. hec dictis quoqꝫ ab initio consonant. nā finē ciuilis op=
timū ponebamus.ea vero plurimā facit diligentiā vt ciues quodāmodo disponat/atqꝫ
45 ipsos bonos/et honestorum actores efficiat. ¶ Recte igit nec bouē nec equū nec quicqꝫ
aliud animātiū felix dicim⁹.nā nullū eorū hui⁹ operatiōis ꝑticeps ee potest. Ea quoqꝫ
de causa nec puer felix est.nā ꝑpter etatē nondū hec agere potest.et q̄ dicunt felices: ꝑ
46 pter spem dicunt.op⁹ enī est vt dixim⁹ ꝑfecta virtute et vita perfecta. ¶ Nā frequētes
imutatiōes/varieqꝫ fortune accidāt i vita.fieriqꝫ potest.vt ijs q̄ maxime floret/magnas

in senectute incidat calamitates. ceu i heroicis de priamo fabulať. qui vero tali fortuna
fretus miserabiliter finierit/ eũ nullus censet beatum. Cap. X.

Nigiť nec alius quisqꝫ hominũ beatꝰ dici potest qꝫ diu viuit: sed iuxta Solonē 47
a spectare finē oportet ¶ Qꝫ si ita ponēdũ: an tũc beatus est cũ moriť. vel hoc ab= 48
surdũ omnino: ꝑserti nobis q̇ dicimꝰ operationē quādā eē felicitatē. Qꝫ si mor=
tuũ nõ dicimꝰ felicē/ nec Solon hoc vult: sed tũc secure beatũ dici posse: cũ iā extra ma=
la/ calamitatesqꝫ existat/ habet id etiā dubitationē quandā: cũ videať mortuo quoqꝫ ho
mini: malũ q̇ddā esse et bonũ/ queādmodũ viuēti: nec sentiēti. vt honores/ ifamie/ filio=
rũqꝫ ⁊ posteroꝝ ꝓsperitates/ aduersitatesqꝫ. Hec etiā dubitationē afferũt: quia fieri po=
test vt q̇ ad senectā vsqꝫ beate vixerit/ decesseritqꝫ: eidē tñ multa ⁊ varia circa filios cõtin
gant: aliosqꝫ eē ꝓbos/ et cũ dignitate vitā agere: alios vero contra. patet igiť ꝙ si trāseāt
hec ad parētes: varie sese habere illos ꝯtingere potest. esset vero absurdũ si defũctꝰ q̇qꝫ
mutareť: et modo felix et modo miser esset. absurdũ et si res posterorũ nichil penitꝰ ad
parētes ne ad aliqꝺ tēpus q̇dē ꝑtinerēt. Sed redeũdũ est ad id qꝺ primo q̄siuimꝰ. nam
forte ex illo hoc posteriꝰ apparebit. si ergo finē spectare oportet/ et tũc beatũ dicē quēqꝫ
nõ ꝙ tũc beatꝰ sit: sed ꝙ prius erat beatꝰ: quõ id nõ absurdũ: siquidē dũ est felix nõ veri
ficeť in ipso id qꝺ est. qm̄ beatos dicere viuētes nõ volumꝰ ꝓpter mutatiões: et quoniā
stabile aliq̇d ac nequaqꝫ leuiter mutabile felicitatē putamꝰ. fortuna vero sepe cõuertiť.
patet eni ꝙ si fortunā sequimur: sepe felicē ac postea miserũ eũdē dicemꝰ/ ceu cameleō=
ta quēdā debiliter firmũ ꝓferētes felicē. ¶ Uel fortunā sequi nequaqꝫ rectũ/ cum bene 49
autē male in illa nõ sit: sed illius indiget vita humana vt diximus. operatiões vero secũ
dũ virtutē domine sũt felicitatis. cõtrarie vero contrarij. Testať autē huic: id qꝺ modo
quesiuimꝰ. nulla quippe in re humana certitudo tāta est: quāta in operatioibꝰ secundũ
virtutē. he nāqꝫ stabiliores qꝫ sciētie videnť esse. sed que illarũ honestissime sũt: ce pluri=
mā habēt firmitatē. qm̄ in illis maxime et cõtinuatissime beati viuũt: hec eni videť causa
quo minꝰ circa illas fiat obliuio. Existet igiť beato id qꝺ q̄riť/ talisqꝫ erit ꝑ totā vitā. sem
per eni vel maxime oim̄ aget/ et contēplabiť scꝺꝫ virtutē. Fortunāqꝫ feret optime ac per
omnia omnino decēter. hic eni vere bonus et quadrāgulꝰ sine vituperatiõe ¶ Cũqꝫ mul 50
ta et varia fortuna afferat: parua quidē seu illa prospera/ seu aduersa non multũ sane ha
bent momenti. grādia vero et multa si ꝓspera sint: beatiorē vitā efficiũt. nā et ꝯdecorare
apta sũt: et eorũ vsus bonꝰ/ studiosusqꝫ existit. Sin autē: beatũ ꝯterũt quidē atqꝫ inq̇nāt
nā et tristiciā afferũt/ et operatiões multas impediũt. Sed tñ et in ipsis elucet bonũ: cũ
multe ac magne aduersitates leuiter perferunť: non ꝓpter insensibilitatē/ sed ꝓpter ge=
nerositatē et magnanimitatē. Qꝫ si oꝑatiões domine sũt vite vt diximꝰ: nemo beatꝰ fieri
miser potest. nũqꝫ eni odiosa/ atqꝫ iprobа faciet. virũ eni vere bonũ et sapiētem arbitra=
mur: oēm fortunā decēter ꝑferre/ ac sēper ꝓ facultate rerũ optime agere. veluti et bonũ
ducē ꝑsētibꝰ castris bellacissime vti: et sutorē ex datis sibi pellibꝰ/ calceũ optimũ facere/
et eodē modo alios omnes artifices. Qꝫ si ita est: felix quidē nũqꝫ miser esset. nec tñ bea
tus si in priami calamitates inciderit: nec certe varius ac leuiť mutabilis. Nā neqꝫ ex fe=
licitate facile dimouebiť/ neqꝫ a q̇busuis aduersitatibus: sed ab ingētibꝰ et multis. ex ta
libꝰ aũt nequaqꝫ rursus fieret felix in breui tēpore. sed in longo quodā ac ꝑfecto: multo=
rum ac preclarorũ in eo potitus. ¶ Quid ergo ꝓhibet dicere illũ esse felicē qui secundũ 51
virtutē perfectā operetur/ et bonis externis sufficienter abundet: non in quouis tēpore/
sed in vita perfecta. An vero adiungendũ est et ita victurus/ moriturusqꝫ secundũ ratio=
nem. cum futurum quidem nobis incertum sit: felicitatem vero finem et perfectum om=
nino posuerimus. Id si ita est: beatos dicemus viuentium quibus existunt/ existētqꝫ pre
dicta/ beatos autem homines. ac de his quidem hactenus. Cap. XI.

Osteroꝝ autē/ amicorũqꝫ fortune/ ꝙ nichil ad nos ꝑtineāt dicere. nimis ꝑfecto 52
p durũ opiniõibusqꝫ ꝯtrariũ videť. Enĩuero cũ multa/ ac varia illť ꝯtingāt/ magis=
qꝫ et minꝰ ad nos ꝑueniāt: sigillatī ea distinguere ꝓlixũ q̇dē/ in infinitũqꝫ eēt. sũ=
matim vero si dicāť: fortasse sat erit. vt eni in seipso ꝯtingētes aduersitates q̄dā graues
sũt/ momētũqꝫ habēt ad vitā/ q̄dā vero leues magis videť: sic et in amicis sīr oēs. Sed
vtrũ circa viuos: an circa mortuos ista ꝯtingāt/ id multo plus refert qꝫ i tragedijs scele=

ra vt iã patrata narrari/ vel q̃si tũc paterent. Cõsiderãdũ est ergo et isto modo qd īnt'sit/
īmo fortasse q̃rendũ: vtrũ ij q̄ decesserũt boni alicuꝰ aut mali ꝑticipes sũt. videt' eni ꝛ si
q̄cꝙ ex his ad illos ꝑtineat/ siue bonũ siue ꝯtrariũ: leue q̄ddã: ac puũ/ vel simpl'r: vel ip-
sis ẽẽ. Deniqꝫ neqꝫ tm̃: neqꝫ tale: vt beatos efficere q̄ nõ sũt: aut ill' q̄ sũt: auferre btĩtudi-
nẽ q̄at. Pertinere igit' ī aliq̄ videt' ad defũctos ꝓsperitates/ aduersitatesqꝫ amicorũ: vel
eatenꝰ dũtaxat vt nec felices facere nõ felices/ nec huiusmodi aliq̄d possint. Cap. XII.

53 His ergo sic t'minatis videamꝰ vtrũ laudabiliũ an potius honorabiliũ felicitas
54 b sit. ¶ Nã potẽtiaꝝ nõ ẽẽ ꝯstat. Videt' aũt oẽ laudabile q' q̄le aliq̄d sit/ ꝛ q̄dãmõ
ad aliq̄d se habeat laudari. Nã iustũ et fortẽ/ oẽmqꝫ ꝓbitatẽ/ ac ꝟtutẽ: ob facta
actiõesqꝫ laudamꝰ. robustũ aũt ꝛ velocẽ ac alioꝝ queqꝫ: q' natura talis ẽ/ ac ita se habet
ad bonũ q̄ddã et studiosũ. Patet aũt id ꝛ ex deoꝝ laudibꝰ q̄ ridicule videt' si ad nos re-
ferãt'. hoc aũt ex eo accidit q' ꝑ relationẽ vt diximꝰ laudes fiũt. Q' si laus taliũ est/ ꝯstat
optimoꝝ nõ ẽẽ laudẽ: sed maiꝰ q̄ddã ac ꝓstãtiꝰ queadmodũ apparet. nã ꝛ deos felices/
beatosqꝫ ẽẽ dicimꝰ. et viroꝝ eos q̄ maxīe diuini sũt: btõs appellamꝰ. Eodẽqꝫ mõ de bo-
nis. nemo eni sic felicitatẽ laudat vt iustũ/ sed vt diuiniꝰ q̄ddã/ ac ꝓstãtiꝰ: beatũ dicit. Vi
det' aũt ꝛ Eudoxus ꝓbe voluptati ꝑcipatũ defẽdere: q' cũ non laudet' voluptas/ et sit
bonũ: ꝓstabiliꝰ ẽẽ q̄ddã significari putabat: q̃ ea q̄ laudabilia sũt. tale ꝟo ẽẽ deũ/ ꝛ sũmũ
bonũ. ad hec eni ꝛ alia referri. laus ergo ꝟtutis ẽ. ab ea nãqꝫ honesta agimꝰ. ꝯmẽdatio-
nes ꝟo operũ/ tã corporaliũ/ q̃ aĩaliũ. verũ ista trite discutẽ: illoꝝ fortasse magis ꝓpriũ
eẽt/ q̄ ī his ꝯmẽdatiõibꝰ elaborarũt. nobis aũt manifestũ est ex iis q̄ dicta sũt: honorabi
liũ/ ꝛ ꝑfectoꝝ ẽẽ felicitatẽ. videt' aũt etiã ob id sic se habere q̄a ꝑncipiũ est. eiꝰ eni grã ce-
tera oĩa oẽs facimꝰ. ꝑncipiũ ꝟo causãqꝫ bonoꝝ honorabile q̄ddã/ diuinũqꝫ ponimus.

55 Cum ergo sit felicitas animi oꝑatio q̄dã scd̃m virtutẽ ꝑfectã: de Cap. XIII.
c virtute ipa videndũ est. nã sic fortasse meliꝰ felicitatẽ intuebimur. videt' aũt et is
qui vere ciuilis sit circa hãc plurimũ laborare. vult eni ciues bonos efficere/ legi
busqꝫ obtẽꝑãtes. Exẽplũ huiꝰ habemꝰ Cretẽsiũ/ et Lacedemonioꝝ legũlatores et si
qui alij tales fuerint. q' si ciuilis est ista scrutari: manifestũ est vt ab initio ꝓposuimus de
56 illa ẽẽ querẽdũ. ¶ Sed de virtute humana videlicet querere oportet. nã bonũ q̄ddã hu
manũ/ et felicitatẽ humanã: q̄rebamꝰ. virtutẽ aũt dicimꝰ humanã nõ corporis ſʒ animi/
57 et felicitatẽ animi operationẽ. ¶ Hec si ita sunt: clarũ est oportere ciuilẽ hoĩem scire ali-
quatenꝰ ea q̄ circa animũ. queadmodũ qui oculos/ ac oẽ corpus curaturus est. ac tãto
magis: quãto ciuilis honorabilior est/ atqꝫ ꝓstantior q̃ medicina. Q' si ꝓstantes medici
circa cognitionẽ corporis multũ laborãt: idẽ circa animũ est a ciuili hoĩe faciendũ. Vi
dendũ est autẽ hoꝝ gratia. et eatenꝰ videndũ vt ad q̄sita sufficiat. nã vlteriꝰ quidẽ scru-
tari operosiꝰ forsã esset q̃ ꝓ rerũ ꝓpositarũ qualitate. Dicunt' autẽ et de illa et in exter-
58 nis sermonibus sufficienter q̄dã: quibꝰ vtendũ est. ¶ Veluti vnã esse eius partẽ sine ra-
tione/ aliã rationẽ habentẽ. Vtrũ vero diuidant' ista scd̃m corporis partes/ et oẽ diuisi-
bile: vel ratiõe quidẽ duo sint sed diuisionẽ minime/ recipe apta: ceu in circũferentia con
59 cauũ/ et cõuexũ: nihil refert ad presẽs. ¶ Sed irrationalis quidẽ partim cõmuni ꝛ vege
tabili sil'is est. loquor autẽ de eo q̄ causa est nutriẽdi/ et augmẽtãdi. nã talẽ animi potẽ-
tiã in cũctis q̄ nutriũt' q̄s reponat. et in fetibꝰ hãc ipsã quoqꝫ in perfectis rationabiliꝰ q̃
60 aliã aliquã. ¶ Huiusmodi igit' cõmunis q̄dã virtꝰ et nõ humana apparet. Videt' eni in
sõnis maxime operari hec pars/ atqꝫ potẽtia. at bonus ꝛ malus per sõnũ minime discer
nuntur. vnde aiũt felices a miseris in dimidio vite nichil differre. Cõtingit autẽ hoc ra-
tionabiliter: nã ociositas animi somnus est: que non dicit' bona vel mala: nisi inquãtum
aliqui parũper eueniunt motus/ et qua meliora fiũt visa modestorũ hominũ q̃ q̄rũcũqꝫ
61 Sed de his quidẽ satis et nutritiuã omittendũ quia humane virtutis expers est. ¶ Vi-
detur et alia quedã natura animi irrationabilis esse: particeps tñ aliquatenus rationis.
Cõtinẽtis eni et incõtinẽtis rationẽ/ et animi id q̄ rationẽ habet laudamꝰ. recte eni ad
optima ꝓuocat. Apparet autẽ et aliud q̄ddã ꝑter rationẽ illis inesse: q̄ repugnat/ resi-
stitqꝫ rõni. vt eni resolute corporis partes si ad dexterã mouere velis: in sinistrã ferunt':
sic et in animo in ꝯtrariũ ferũt incõtinẽtiũ appetitꝰ. Sed in corporibꝰ quidẽ cernimꝰ id
q̄ ꝑuerse mouet': in aĩo vero nõ cernimꝰ. sed nichilominꝰ putãdũ est in aĩo q̄qꝫ ẽẽ aliq̄d

p̄ter rationē: qđ huic aduersatur/et obuiat q̄liter aūt aliud: nihil refert. Rationis ꝛ hec videtur particeps vt diximꝰ. Itaq₃ paret ratiōi ꝯtinētis. forte etiā magis obediēs est intēperato et forti. oīa enī ꝯsonāt rōni. Uidetur ergo et irrōnabile duplex. aliud vegetabile nō ꝑticeps rōnis/aliud ꝯcupiscibile et oīno appetibile ī tātū ꝑticeps: inquātū illi obediēs/ atq₃ obtēperās est. Sic itaq₃ patris ꝛ amicorū dicimꝰ rationē hr̄e: nō aūt vt mathematicorū. Quod autē ꝑsuadeatur q̄dāmō a rōne id qđ irrōnabile est: admonitiōes/increpatiōes/ cohortatiōesq₃ significāt. ¶ Siautē dicere oportet hāc q̄q₃ partē hr̄e rōnē: duplex erit 62
rōnē hn̄s/aliđ p̄ricipalit̄ et ī seipo/aliđ tāq₃ patri obediēs q̄ddā ¶ Distiguitur ꝛ virtꝰ scđm 63
hāc differētiā. Dicimꝰ enī illarū q̄sdā eē itellectuales q̄sdā vero morales. Sapiētiā q̄dē/et solertiā/et prudētiā: itellectiuas. liberalitatē autē et modestiā: morales vocamus. loquētes enī de moribꝰ nūq₃ dicimꝰ q̄ a sapiēs/aut solers: sed q2 mitis/ ꝛ modestꝰ. laudamus et sapientē scđm habitū. habituū vero eos q̄ laudabiles sūt: virtutes appellamus.

Primi Ethicorū: interprete Leonardo Aretino finis.

Um vero duplex sit virtꝰ: alia intellectiua/alia moralis. Intellectiua q̄dē 1
plurimū ex doctrina gñationē habet/atq₃ augmētū. quap̄ropter experiētia
c indiget et tp̄e ¶ Moralis aūt ex assuetudine fit. vnde ꝛ nomē habet parū- 2
per a more declinās. Ex quo manifestū est nullā moralium virtutū natura nobis inesse. Nichil enī eorū q̄ natura sūt: aliter assuescit. veluti lapis cuiꝰ natura est: vt deorsū feratur nunq₃ assuesceret sursū ferri/ nō si millies illū qs assuefaciēdi gratia: in altū ꝓiciat. neq₃ ignis deorsū/neq₃ aliud quicq₃ ex is q̄ aliter nata sunt: aliter assuesceret. Neq₃ natura ergo/neq₃ p̄ter naturā insunt nobis virtutes: sed sumꝰ q̄dē nos ad illas recipiēdas natura apti: perficimur autē per consuetudinem. Preterea q̄ natura nobis insunt: eorū potentias prius ferimus/posterius vero actus reddimus. quod ī sēsibus manifestū est. Nō enī ex eo ꝙ sepe audiuimꝰ/aut sepe vidimus/sensū accipimꝰ: sz contra habētes/vsi sumꝰ: non vtentes habuimus. At virtutes acquirimus operādo prius: queadmodū et in aliis artibꝰ que enī oportet postq₃ didicerimus facere: ea faciēdo addiscimus. ceu fabricādo fabri/et citharā pulsando citharedi: sic iusta agendo iusti/ et modesta modesti/et fortia fortes efficiuntur. Testatur id qđ fit in ciuitatibꝰ. nā latores legū assuefaciēdo ciues bonos efficiunt. et ꝓpositū q̄dē oīs legislatoris hoc est. Quicūq₃ vero ex illis hoc nō bene agūt: aberrāt. idq₃ inter bonā rem publicā/malamq₃ interest.
¶ Insuper omnis virtus/atq₃ ars ex eisdē/ac per eadē fit/corrumpiturq₃. ex pulsatione 3
enim cithare et boni/et mali fiūt citharedi/eodēq₃ modo comedi/et fabri et alii omnes. bene fabricādo boni erunt fabri: male autē mali. quod nisi sic eēt doctore nō indigerēt: sed oēs boni/aut mali essent. sic et in virtutibꝰ res se habet. Agēdo enī q̄ in cōmerciis hominū versantur: vel iusti vel iniusti euadimus. agendo q̄ in periculis/ꝛ consueti metuere/ aut fidere: fortes vel timidi sumus. Silī modo in iis q̄ circa cōcupiscētiā/et in his q̄ circa irā. alii tēperati et faciles: alii intēperati/et iracūdi, ꝓut hoc vel illo mō in illis fit. at vt vno ꝯprehēdā verbo: ex silībus actibus habitus fiūt. Itaq₃ videndū est quales actꝰ edamus. nā quales illi sunt: tales habitus subsequūtur. nō parū igitur/sed plurimū imo in totū refert hoc vel illo modo statim ab adolescentia consuescere. Cap. II.

Um igitur presens opus non cōtēplationis gratia fiat: queadmodū cetera. nō 4
c enī vt sciamꝰ q̄d sit virtꝰ (nā sic nulla eiꝰ foret vtilitas) sed vt boni simꝰ: perscrutamur. necessariū est de actibꝰ videre qualiter agere illos oportet. nā in illis cōsistit quales sint habitꝰ: vt ostēdimꝰ. ¶ Oportere igitur scđm rectā rationē agere cōmune 5
est. presuppositū nobis existat. que autem recta sit ratio: et quomodo ad illas se habeat virtutes: postea dicetur. Illud prius a nobis cōfessū existat: ꝙ oīs de rebus agendis sermo quasi per figurā quandā et nō per exactā discussionē: tractari debet. quia vt ab initio diximus secundū materiā sermones sūt exigendi. at in rebꝰ agēdis/vtilibusq₃: nichil firmum/neq₃ stabile est. vt etiā nec in sanis. cūq₃ hoc habeat vniuersum genus: multo magis de singulis rebus nulla certitudo tradi potest. cū neq₃ sub artē/neq₃ sub professionē aliquā cadāt. sed opus est vt ii q̄ agūt: sēper ad tēpus cōsiderēt. ceu in medicina et nauigatiōe. ¶ Sz q̄q₃ ita est conādū tn̄ ē auxiliū ferre. Primū igitur illud ꝯsiderādū ꝙ istorū 6

ea natura est vt defectu/excessuq corrūpant. ceu in virib⁹/ac sanitate videm⁹. opʒ enī ꝓ obscuris clara exēpla īducere. excess⁹ enī ⁊ defect⁹ laboꝝ vires corrūpūt. Eodē mō ci bi/⁊ pot⁹ nimis magni/et nimis pui sanitatē corrūpūt: moderati faciūt/augēt/ꝯseruāt. Sic igit̄ in fortitudie/ac tēperātia/⁊ alijs ꝟtutib⁹. Qui cūcta fugit/ac formidat/ ⁊ nulli resistit: timid⁹ est. q̄ ꝟo oīno nihil formidat/sed adūsus oīa vadit: temerari⁹. itē q̄ oī vo luptate potit̄/nec vlla se abstinet: intēperās est. q̄ ꝟo oēs fugit/istar agrestiū. īsensibilis quidē est. Corrūpit̄ eni tēperātia/⁊ fortitudo ab excessu ac defectu: a medio aūt seruat̄.

7 ¶ Nec solū ḡnatiōes/⁊ augmēta/⁊ corruptōes ex eisdē ⁊ ab eisdē fiūt: verū etiā opatōes eoꝝ: ī eisdē erūt. nā ⁊ in alijs q̄ euidētiora sūt idē accidit. veluti ī virib⁹. fiūt enī vires ex capacitate multi cibi: ac ex tolerātia mltoꝝ laboꝝ: ⁊ hoc maxīe facē pōt robust⁹. Sic et in ꝟtutibus abstinēdo a voluptatib⁹ tpati efficimur: facti aūt maxīe possum⁹ abstinere.

8 Significatio aūt habituū ex voluptate/aut molestia q̄ facta sequit̄: (Cap. III. deprehēdi cōuenit. q̄ abstinet a corporeis voluptatib⁹/ si ob hoc ipm gaudet: tēperās est/sin moleste fert: itēperēs. Itē qui picula subit/ ⁊ gaudet/ aut certe dolet: fortis est. qui vero dolet: timidus. Circa voluptates enī/⁊ dolores ꝟtus moralis cōsistit. Nā ꝑpter voluptatē iproba facimus/et ꝑpter molestiā bene facere omittim⁹.

9 ¶ Itaq ab ipa adolescētia īstitutos esse ꝯuenit (vt plato īquit) vt ꝑ q̄bus oporteat gau deamus/ac doleam⁹. hec enī recta est disciplina. Preterea si virtutes sunt circa actus/⁊ affectus. oēm vero affectū/⁊ actū sequit̄ voluptas/aut dolor: virtus circa voluptates et dolores erit. Ostendūt hoc pene q̄ ꝑpt̄ea īfligunt̄. sūt enī medicīe quedā. Medicinaꝝ aūt ea nat̄a est: vt ꝑ ꝯtraria fiāt. Pret̄ea vt supra dixim⁹ oīs habit⁹ animi/ad illa et circa illa naturā habet: q̄ talia sūt vt illū deteriorē aut meliorē efficiāt. sed ꝑ voluptates/⁊ do lores praui fiūt/sequēdo ⁊ fugiēdo vel quas nō oportet: vel qū nō opʒ: vel q̄tiens alit̄ a rōne talia pscribāt̄. quapropt̄ ꝟtutes diffiniūt trāquillitates q̄sdā/et quietes. nō tū bene qꝺ simplr̄ dicūt. sed nō vt oportet/⁊ vt nō oportet/et qū/et q̄tcūq alia adiūgūt̄. Subest igit̄ virtutē esse circa voluptates/et dolores: optimoꝝ opatricē. viciū aūt ꝯtra. Probat etiā illud q cū tria ad capiendū/repudiādūq cōsiliū ꝑtineāt: honestū/vtile/voluptariū: et tria his ꝯtraria turpe/iutile/molestū bon⁹ quidē hec oīa recte ꝯsequtur/malus vero ab errat. Sed p̄cipue circa voluptatē: hec enī coīs est aīantib⁹. ⁊ cūcta q̄ in electionē cadūt ſbsequit̄. Nā et honestū ⁊ vtile iucūdū videt̄. Cūctis etiā nob a pueritia simul educata est. q̄propt̄ arduū est hāc rē insitā: penit⁹ vite nr̄e reiicē. Regim⁹ aūt act⁹ nr̄os alij magi alij min⁹ ꝑ voluptatē/⁊ dolorē. Ob hoc igit̄ necesse est totū negociū circa illas ꝟsari. nō parū est enī ad res agēdas ꝓbe/aut iprobe letari/aut dolere. īsup difficili⁹ voluptati re pugnare q̄ ire vt heraclit⁹ īquit. Circa difficiliora ꝟo sēp ars/ꝟtusq existit. Nā bn̄ ī hoc meli⁹ ē. itaq ob id q̄q circa voluptates ⁊ dolores totū negociū esset ꝟtutis ⁊ ciuil̄. Nā qui bn̄ his vtit̄ bon⁹ erit: q̄ male mal⁹. Est igr̄ ꝟtutē circa voluptates/⁊ dolores/⁊ ex q̄b⁹ fit augeri/atq alit̄ factis corrūpi/⁊ circa illa opari ex quib⁹ fit: satis dictū est. Cap. IIII.

10 Sed q̄ret fortasse q̄spiā queadmodū dicimus: q iusta agēdo iustos/et modesta modestos/fieri oportet. Nā si iusta et modesta agūt: iā sūt iusti/⁊ modesti. ceu si grāmatica ⁊ musica: grāmatici ⁊ musici. vl̄ nō in artib⁹ ita se habet. Nā fieri potest vt grāmaticū quid agat̄ fortuito/et alio supposito. tūc igr̄ grāmatic⁹ erit cū grā maticū aliquid et grāmatice faciet. hoc ē scd̄m eā grāmaticā q̄ ī ipo est. Preterea neq simile est in artib⁹ et virtutib⁹. Nā q̄ ab arte ꝓcedūt: laudē ī se hn̄t. quare sufficit illa sic existere. Sed q̄ a virtute ꝓficiscunt̄: nō satis est si ipa iuste q̄dāmō se hn̄t/⁊ modeste agā tur. sed si agēs ita egerit: primo si sciēs/scd̄o si eligēs et eligēs ꝑpter ipa/tertio si certo ⁊ īmobili iudicio agat. At ceteras vero artes habēdas nihil hoꝝ requirit̄. p̄terq sciētia. at in virtutib⁹ scire ipm parū est aut nihil: vti vero/atq exercere plurimū imo totū valet: vtpote q̄ ex frequēti actiōe iustoꝝ/modestoꝝq ꝓueniat. res enī tūc iusta ⁊ modesta dr̄: qū talis est q̄lē iustus et modest⁹ ageret. Iust⁹ aūt et modest⁹ est: nō q̄ hec agit: sed q̄ sic agit vt iusti ⁊ modesti agūt. Bene ergo dr̄ q q̄s iusta agēdo iust⁹ fit/⁊ modesta modest⁹: nō agēdo aūt null⁹ vt bon⁹ sit ne curare q̄dē videt̄. Sʒ plerīq nō ita faciūt verū ad ꝟba/ disputationēq ꝯfūgi: putāt se philosophari/ atq ita bonos viros fieri/egrotos imitati q̄ ꝟba medicoꝝ audiūt q̄dē diligēt: faciūt aūt nihil ex ijs q̄ sibi p̄cepta sūt. vt ergo illoꝝ

corporibus nō bene erit: q̄ ita curant. sic nec illoꝝ animis q̄ ita philosophātur. Cap. V.

p Ost hec aūt quid sit virtus ɔsiderandū est. Cū igit̄ tria sint que in aīo fiūt: affe- 11
ctus/ potētia/ habitus/ horū certe virtus aliquid erit. Affectus quidē voco cupiditatē/ irā/ metū/ audaciā/ inuidiā/ leticiā/ amorē/ odiū/ desideriū/ emulationē/ misericordiā: ⁊ vniūsalit̄ illa q̄ voluptas aut molestia seq̄t̄. Potētias aūt voco scđm q̄s illas suscipere apti sumꝰ. veluti scđm q̄s possumꝰ irasci/ aut dolere/ aut misereri. habitꝰ autē per quos bū vel male ad effectꝰ nos habemꝰ: veluti ad irascendū si vehemēter/ aut remisse male: si mediocriter bene. eodē modo et circa alia. ¶ Affectus ergo nō sūt neqꝫ 12
virtutes neqꝫ vicia qꝛ scđm affectꝰ nō dicimur boni vel mali. scđm autē virtutes et vicia dicimur. Et quia scđm affectus nō laudamur/ neqꝫ vituperamur. nō enī laudat̄ q̄ timet neqꝫ qui irascit̄. neqꝫ vitupatur q̄ simplicit̄ irascit̄: sed qui certo mō. et scđm virtutes et vicia laudamur/ et vituperamur. Preterea irascimur et timemus sine electiōe. virtutes aūt electiōes quedā sunt/ vel nō sine electiōe. Insuper scđm affectus moueri dicimur. sꝫ secūdū virtutes et vicia nō moueri: sed certo modo dispositos esse. ¶ Propter hec etiā 13
neqꝫ potētie sunt. nā neqꝫ boni neqꝫ mali ex eo dicimur quia facere possumꝰ simpliciter: neqꝫ laudamur/ neqꝫ vituperamur. Et p̄t̄ea potētes sumꝰ natura. at boni vel mali nat̄a nō sumus. diximus aūt de hoc prius. ¶ Si ergo neqꝫ affectus sunt/ neqꝫ potētie: restat 14
vt habitus virtutes sint. Quid igitur virtus sit/ generaliter dictū est. Cap. VI.

s Ed oportet nō solū isto mō ꝙ habitus est/ sed qualis habitꝰ sit dicere. Est ergo 15
dicendū ꝙ oīs virtus/ et illud ip̄m cuiꝰ virtus est: bene se habēs ꝑficit/ et opus eius bene reddit. vt ecce virtus oculi et oculū studiosū facit/ et opꝰ eius. v̄tute enī oculi bene videmꝰ. Eodēqꝫ modo virtus equi: equū ip̄m studiosū facit/ et bonū ad currendū/ portādū equitē/ et expectādū hostē. Si ergo hoc eodē modo se habet/ ⁊ virtꝰ certe hoīs habitus erit: ex quo bonus vir sit/ ⁊ ex quo suū opꝰ bene reddit. Quomō aūt id erit iam dictū est. Preterea et hoc mō patebit si inspiciamꝰ q̄lis sit eiꝰ natura ¶ Nēpe 16
in omni cōtinuo ac diuisibili ⁊ plus/ ⁊ minꝰ/ et eq̄le: capi potest ¶ Et hoc aut respectu rei 17
aut nostri. Equale vero mediū q̄d est: iter defectū et excessū. Dico aūt mediū rei q̄ꝺ eq̄liter distat ab vtroqꝫ extremo: quod est vnū et idē in oībus. respectu aūt nostri: q̄ꝺ neqꝫ excedit neqꝫ deficit. hoc aūt neqꝫ vnum/ neqꝫ idē in oībus est: Veluti si decē multa/ duo pauca/ sex media capiant̄ in re: equalit̄ enī excedūt et excedūtur/ hoc mediū est secūdū numeri ꝓportionē. Sed q̄tū ad nos nō ita capiēdū. nō enī si cui decē minas comedere multū est/ duas aūt parū: magister ludi sex eidē tradet. est enī fortasse et hoc nimiū/ aut parū illi: qui accepturus est. Nā Miloni parū: īcipiēti vero se exercere nimiū. simile est in cursu/ et palestra. hoc itaqꝫ modo oīs sciēs excessū vitat/ atqꝫ defectū: mediū aūt q̄rit et eligit mediū vero nō rei/ sed respectu nostri. ¶ Si vtiqꝫ oīs sciētia sic opus bene ꝑficit 18
ad mediū ꝓspiciēs: et ad hoc opa ip̄a deducēs/ vnde dici ɔsueuit in recte factis q̄ꝺ neqꝫ addi/ neqꝫ demi q̄cq̄ pōt: vtpote excessu/ atqꝫ defectu corrūpētibꝰ/ medio aūt seruāte: boni aūt artifices vt diximꝰ ad hec respiciētes faciūt: virtꝰ autē omi arte certior/ ac melior est queādmodū nat̄a: medij quidē erit cōiectatrix. loquor aūt de morali. nā ea v̄tut̄ circa affectus/ et actus/ et in his est excessus/ defectus/ et mediū. vtputa metuere/ audē/ cupere/ irasci/ misereri/ et vniūsaliter letari/ et dolere magis/ et minꝰ: ac vtraqꝫ nō bū. sed q̄n/ et in q̄bus/ ⁊ erga quos/ et cuiꝰ causa/ et vt oportet: mediū ⁊ optimū est. q̄ꝺ ꝑfecto est in virtute. Eodē modo in actibus est excessus/ et defectus et mediū. virtꝰ aūt circa actꝰ et affectus versat̄. In q̄bus excessus q̄dē delinq̄t/ defectꝰ vero rep̄hendit̄: mediū aūt ꝓbatur/ ac recte ꝑficit̄. sed hec vtraqꝫ v̄tutis sunt mediocritas. ergo quedā virtꝰ est medij cōiectatrix ¶ Adhuc delinq̄re/ multifariā est. nā malū q̄dē īfiniti est vt pythagorici pu- 19
tant. bonū aūt finiti. recte aūt ꝑficere/ vnice dicit̄. quapropter alteꝝ facile/ alteꝝ difficile est. facile q̄dē aberrare: difficile aūt eo ad q̄ꝺ ītendas potiri. Et ob hoc igr̄ vicij ē excessꝰ 20
et defectus: v̄tutis aūt mediū. nā boni q̄dē simpl̄r: multifariā aūt mali. ¶ Est igit̄ virtꝰ habitus electiuꝰ ī mediocritate ɔsistēs q̄ ad nos/ rōne t̄miata/ et vt sapiēs t̄minaret. Mediocritas aūt duoꝝ vicioꝝ: alteriꝰ scđꝫ excessū/ alt̄iꝰ scđꝫ defectū. Et etiā qꝛ alia excedūt alia deficiūt magis q̄ opꝫ ī affectibꝰ ⁊ actibꝰ. v̄tꝰ aūt mediū īuenit atqꝫ eligit. Quaꝓpt̄ scđm sb̄aꝫ ⁊ rōem q̄d illa sit dicētē mediocritas est virtꝰ: scđm v̄o ɔmēdationē ꝓbitatis

21 summitas. ¶ Non tñ oīs actus/ nec oīs affectus mediocritatē accipit. Nam sunt quedā que stati vt noīata sūt prauitatē cōnexā hñt. vt maliuolētia/ ipudētia/ īuidētia. ꝛ ī actib⁹ stuprū/ furtū/ homicidiū. nā cūcta hec et hmōi ita dicūtur q̄si mala ipa sunt: nō q̄si excessus aut defect⁹ ipoꝝ. nūq̄ ergo in illis recte facere daẗ: sed semꝑ deliquiẗ. nec in illis est q̄ oportet/ et qñ oportet/ ꝛ vt oportet. sed simplr̄ in q̄libet istoꝝ delinquiẗ. Eodē modo dicendū est de īiuria/ et ignauia/ et luxuria. Nā si aliẗ dicerem⁹/ esset excessus ꝛ defectus mediocritas: et excessus excessus/ et defectus defect⁹. Sed quēadmodū tēperātie ꝛ fortitudinis nō est excessus neq̄ defect⁹: qm̄ ipe medie sūt ꝛ suꝑme: sic nec illarū q̄s supradixim⁹ mediocritas ē neq̄ excessus ꝛ defect⁹ sed vtcūq̄ illa facias delinq̄s. excessus enī et defect⁹: nulla oīno est mediocritas. neq̄ mediocritatis ipius: excessus est aut defect⁹.

22 Sed oportet sermonē nostrū nō ad vniūsū modo gen⁹: verū ad sin (Cap. VII. gula coaptare. In verbis enī que de actib⁹ habētur vniūsalia quidē inaniora: particularia aūt veriora existūt. Nam et actus ipi circa singula versanẗ: quos

23 certe his cōsonare oportet. ¶ Cōprehendēda igiẗ hec et describēda sunt. Circa timores igitur et audacias. fortitudo mediocritas est. excedētiū vero: q̄ nō timēdo excedit sine noīe est. multa vero sunt sine noībus. qui vero audēdo excedit: ferox. sed qui in timēdo excedit et ī audēdo deficit: timidus est. Circa voluptates vero ꝛ dolores nō oēs quidē: sed minus circa dolores media est tēperātia. excessus aūt/ ītēperātia. deficiētes vero in voluptatibus vix reperiunẗ. Itaq̄ ne nomē q̄dē sortiti sunt/ sed insensati vocenẗ. Circa dandas/ capiēdasq̄ pecunias: media est liberalitas. excessus vero et defectus hinc ꝓdigalitas/ illinc auaricia: q̄ inter se cōtrarie excedūt ac deficiūt. Nā ꝓdigus quidē in erogando excedit: ī capiēdo deficit. Auarus aūt in capiēdo excedit: ī erogādo deficit. Sed nūc summatī et ꝑ figurā dicim⁹: postmodū diligēti⁹ de ipis tractabim⁹. Sūt et alie circa pecunias dispositiōes. mediocritas vero est magnificentia. magnific⁹ enī differt a liberali. hic circa magna/ ille circa parua versaẗ. excessus est īexplebilitas et vulgaris vētositas. defect⁹ vero modicitas. differūt aūt hec ab his q̄ circa liberalitatē sunt. Sed quō differāt postea diceẗ. Circa honorē et īhonorationē media est magnanimitas. excessus autē inflatio diciẗ. defectus vero pusillanimitas. Ut aūt dixim⁹ ad magnificētiā se habere liberalitatē et circa parua differre: sic se habet alia quidem ad magnanimitatē circa honores magnos existentē/ illa circa paruos. Est enī honores cupere vt oportet/ ꝛ magis q̄ oportet/ et min⁹. Uocaẗ autē qui cupiditate honoris excedit/ ambiciosus. q̄ autē deficit/ remissus. medius aūt īnoīat⁹ est. nā ꝛ dispositiōes ipe īnoīate sūt ꝑterq̄ abiciosi: ābiciosō. vnde certāt extremi de media regiōe. et nos mediū qñq̄ ābiciosū dicim⁹/ qñq̄ remissū. et modo vnū/ mō alterū laudam⁹. id cur accidit/ ī sequētib⁹ diceẗ. Nūc de alijs eodē modo dicam⁹. Est ꝛ circa irā excess⁹/ ꝛ defect⁹/ ꝛ medio critas. sed sūt fere īnoīata mediū tñ mansuetū ꝛ mediocritatē ipam māsuetudinē vocam⁹. q̄ vero excedit iracūd⁹/ et excessus ipse iracūdia: q̄ aūt deficit segnis/ et defectus ipe segnicies appellaẗ. Sūt et alie tres mediocritates/ similitudinē quādā inter se habētes: differūt tñ adiuicē. oēs enī sunt circa ꝟborū et actuū cōmunionē: sed in hoc differunt q̄ vna earū est circa verū/ alie circa delectabile: et hoc ꝑtim in ioco/ ꝑtī in cūctis q̄ ad vitā ꝑtinēt. igiẗ de his quoq̄ dicēdū est/ vt appareat mediocritatē ī oībus esse laudandā: extrema ꝟo neq̄ recta/ neq̄ laudabilia: sed repḣēsiōe digna. Sūt etiā istarū plereq̄ īnoīate. conādū tñ est vt ī alijs: noīa fingere declaratiōis ꝛ ītelligētie gr̄a. Circa verū igr̄ medi⁹ quidē grauis/ et mediocritas ipsa grauitas appellaẗ. Simulatio aūt si excedat vanitas: et q̄ illa vtiẗ/ vanus. si deficiat ironia: et q̄ illa vteẗ/ ironic⁹ diciẗ. Circa delectabile aūt in ioco medius est comis: et dispositio ipa comitas. excessus vero scurrilitas: ꝛ q̄ ea vtiẗ scurra. defect⁹ aūt rusticitas: et qui vtiẗ rustic⁹. In reliquo aūt delectabili qđ in vita versaẗ: qui vt oportet iucūdus est/ amicus/ ꝛ mediocritas amicitia. q̄ excedit si nulli⁹ gratia: lasciu⁹. et si sui lucri causa hoc facit: adulator. qui aūt deficit/ ꝛ in cūctis molestus est: cōtentiosus/ et inhuman⁹ vocaẗ.

24 ¶ In affectibus quoq̄ et circa ipos: mediocritates sunt. nam verecundia quidē virtus non est: laudaẗ tñ verecūdus/ qm̄ ijs medius diciẗ. q̄ vero excedit et ī cūctis vereẗ: pauidus. q̄ aūt deficit: ipudēs vocaẗ. Indignatio autē media est īter īuidiā/ et ꝑuersum gaudiū. versaẗ autē circa voluptatē et dolorē prouenientē ex ijs que proximis cōtingunt.

Indignãs enim modeste fert cum indigno alicui prosperitas est. Inuidus hunc exce-
dens:in cũctis turbatur/ac moleste fert.peruerse aũt gaudẽs non modo non dolet:sed
letatur.verum de his alio loco dicendi tempus erit. De iusticia vero quoniã non simpli
citer illa dicitur: paulopost.distinguẽtes de vtraqꝫ dicemꝰ/ quoniã mediocritates sunt:
et eodem modo de rationabilibus virtutibus. Cap.VIII.

Ed cũ tres sint dispositiones due quidẽ viciorũ in excessu/et defectu/vna virtu- 25
s tis que mediocritas est:omẽs adinuicẽ quodãmõ opponũtur/extreme quidẽ et
illi que media est/et sibiipis inter se contrarie sunt.media autẽ extremis. Ut eni
equale ad minus maius:ad maiꝰ minus est:sic medij habitus defectus excedũt:excessi-
bus autẽ deficiũt.et ĩ affectibus/et in actibꝰ.fortis eni si ad timidũ cõparet̃: ferox vide
bitur.si ad ferocẽ/ timidus. Itẽ tẽperatus si ad inseĩatũ cõparet̃:intẽperãs.si ad intẽpe
rantẽ/insensatus.liberalis quoqꝫ si ad auarũ cõparet̃:prodigus.si ad ꝓdigũ:auarus vi
debitur. Itaqꝫ extremi reiciũt mediũ:alter ad alterũ.timidus fortẽ vocat ferocẽ:ferox
vero timidũ vocat/eodẽqꝫ modo in alijs. ¶Que cũ ita sint maior cõtrarietas est iter ex 26
trema adiuicẽ ꝙ̃ ad mediũ.nã longius distãt iter se ꝙ̃ a medio/vt magnꝰ a paruo et par
uus a magno:ꝙ̃ vterqꝫ ab equali. Est insup extremis quibusdã ad mediũ similitudo.vt
ferocie ad fortitudinẽ/⁊ ꝓdigalitati ad liberalitatẽ. Ipsis vero extremis iter se/plurima
dissilitudo est.q̃ vero plurimũ int̃ se distãt: ꝯtraria diffiniũt̃. Itaqꝫ magis ꝯtraria q̃ ma
gis distãt. ¶Sed medio in q̇busdã excessus ĩ q̇busdã defectus magis opponit̃. vt ecce 27
fortitudini quidẽ nõ ferocia q̃ est excessus:sed timiditas que est defectus opponit̃.tẽpe
perãtie autẽ nõ insensibilitas q̃ est defectꝰ:sed itẽperãtia q̃ est excessus. Accidit hoc aũt
duabus de causis.primo ex ipa re qñ alterum extremũ ꝓpius et similius est medio:non
ipsum sed aliud magis opponit̃.veluti qñ fortitudini similior esse videt̃ ferocia et ꝓpi
quior:dissimilior vero timiditas/hanc magis oppositã dicimꝰ. Que eni magis absunt
a medio:ea magis ꝯtraria vident̃ esse.hec igit̃ vna est causa ex ipa re. Alia ex nobisipis
ad q̃ eni magis natura iclinati sumꝰ:ea magis cõtraria medio vident̃.veluti cũ ipi pro-
niores natura sumus ad voluptates/atqꝫ ex eo ꝓcliuiores ad luxuriã ꝙ̃ ad cõtinẽtiã:eã
magis contrariam dicimus ad quam inclinatio magis fit. et ob id intẽperantia que est
excessus:magis contraria est temperantie. Cap.VIIII.

Uod igitur virtus moralis mediocritas sit/et quomõ/et ꝙ duorũ viciorũ me- 28
q diocritas:alterius scd̃m excessũ/alteriꝰ scd̃m defectũ/et ꝙ talis est ꝓpter cõiectu
rã medij in affectibus atqꝫ actibꝰ: satis dictũ est. Quãobrẽ opus est studiosum
existere:nã in capiẽdo medio tota vis consistit:atqꝫ vt circuli mediũ cõprehendere non
cuiusqꝫ est:sed tãtũ sciẽtis. Sic irasci et pecuniã dare facile est/⁊ cuiusqꝫ:sed cui/⁊ quãtũ/
et quomõ/et quãobrẽ:id quidẽ nõ ãplius cuiusqꝫ est/neqꝫ facile Itaqꝫ recte facere rarũ/
et laudabile/ et preclarũ est. ¶Quocirca oportet cũ q̇s mediũ asseq̇ vult: ante oĩa lon- 29
gius abire a magis cõtrario.vt calipso monebat dicẽs.extra fumũ ⁊ fluctũ nauẽ adige.
nã extremoꝝ alterũ magis/alterũ minꝰ peccat. Cũ itaqꝫ mediũ assequi sũme difficile sit:
quod scd̃o loco ẽ/mĩma maloꝝ capiẽda sũt.hoc aũt fit maxĩe ꝑ hũc modũ quẽ diximꝰ.
Considerandũ est eni ad que nos ꝓniores sumꝰ.nã alij ad alia natura ferũt̃. id itelliget̃
ex voluptate et molestia:q̃ nobis ꝓuenit.ĩ cõtrariũ aũt nosmetipsos retrahere ac reniti
debemus.longe eni a delinquẽdo secedẽtes:mediũ iueniemꝰ/istar eoꝝ q̇ flexa ligna re
ctificãt. In oibns maxĩe cauẽdũ est a voluptate.nõ eni int̃rupti de illa iudicamꝰ.qđ igt̃
seniores populi passi sunt erga helenã:hoc pati nos cõuenit erga voluptatẽ/et illorũ ꝑ
omĩa dicere vocẽ. Nã sic illã transmittẽtes minus errabimꝰ.hec igit̃ faciẽtes vt sũmati
dicã:maxime valebimꝰ mediũ adipisci. Arduũ certe hoc/et ꝑ̃cipue ĩ singnlis nec facile
determĩare:quomõ ⁊ adũsus quos/et ꝓ quibꝰ/et quousqꝫ irascendũ est.nã et nos qñqꝫ
eos qui nõ irascũtur laudamꝰ/qñqꝫ eos q̇ irascũtur.et illos mites:hos fortes vocamus
Sed q̇ parũ excedit ĩ alt̃utrã partẽ:nõ vituperat̃.q̇ vero multũ:is latere nõ potest.sed
quantũ:et q̊usqꝫ vituperãdus sit:nõ facile est diffinire ỽbo/nec aliud q̇cq̃ sẽsibiliũ:hoꝝ
autẽ ĩ singulis iudiciũ est ⁊ in sensu. Illud dũtaxat clarũ est: ꝙ mediꝰ habitꝰ ĩ cũctis lau
dat̃:⁊ ꝙ decliare opꝫ qñqꝫ ad excessũ:qñqꝫ ad defectũ.sic eĩ facillĩe mediũ adipiscemur

Secundi Ethicorũ Aristotelis interprete Leonardo Aretino finis.

1 Igitur cum virtus circa affectus et actus versetur: ac in ijs que voluntaria
sunt laudes et vituperatiões/ in ijs vero/ que inuolũtaria: venia/ et interdũ
i misericordia locũ habeãt: necessariũ est forsan de virtute tractãtibus volũ-
tarium ꝛ inuolũtariũ diffinire. vtile etiam legũlatorib⁹ ad premia/ penasq;
2 constituendas. ¶ Videntꝛ autẽ inuoluntaria esse illa que per vim vel igno
rantiam perpetrantꝛ. violentũ est cuius principiũ ab extra tale existit: in quo agens/ vel
3 patiens nihil confert. veluti si ventus tulerit aliquo/ vel homines prepotentes. ¶ Que
vero ꝓpter metũ maioris mali vel ꝓpter bonũ aliquod fiunt: vtputa si tyrannus turpe
aliquod iubeat habẽs in potestate parentes/ et liberos: et si pareatur seruentur/ si nõ pa-
4 reatur interficiãtur: dubitatur vtrũ illa volũtaria/ an inuolũtaria sint dicenda. ¶ Tale
aliquid in iactibus qui ꝓpter tẽpestatẽ fiunt. nemo enĩ sane mẽtis sponte iactat/ sed pro
salute sua et ceterorũ. mixti igitur sunt huiusmodi actus: sed magis similes volũtarijs:
nam in electione sunt tũc: cũ fiunt. finis autẽ agendi secundũ tẽpus existit. et voluntariũ
igitur et inuolũtariũ tũc cũ agitꝛ dicendũ est. agit autẽ volens. etenĩ principiũ mouendi
organicas partes in talibus actionibus in ipso est. quorũ autẽ in ipo principiũ est: in eo
quoq; vtrũ agat vel nõ agat. quare volũtaria sunt ꝛ talia: licet forsan per se inuolũtaria.
5 nemo enĩ aliqđ tale sponte faceret ¶ In huiusmodi aũt actibus qñq; laudatꝛ qui turpe
aliquid et dolorosum subit pro magnis aliquibus ꝛ honestis. quãdoq; vituperatꝛ. nam
turpissima quidẽ ferre ꝓ nullo honesto/ vel mediocri: improbi est. in quibusdã aũt laus
non cadit/ sed venia: cũ quis ea fecerit q̃ nõ oportet/ ob quedã ĩtolerabilia q̃ humanã na
turam transcendũt. sunt etiã quedã ad que nemo cogi debeat/ sed mortẽ potius ac extre
ma omnia ferre. nã alcmeonẽ Euripidis que cõpulerũt ad necẽ matris: ridicula viderꝛ.
difficile interdũ est iudicare quale pro quali suscipiendũ sit/ et quid pro quo sustinẽdũ.
Difficilius etiã postq; cognoueris in sententia ꝑmanere: plurimũ enĩ accidit vt ea que
expectantꝛ dolorosa: illa vero ad que cõpellimur turpia sint. quare laudes/ ꝛ vitupera-
tiones circa eos sunt qui cõpellunꝛ/ aut non cõpellũtur. Violenta itaq; simpliciter dicẽ-
da sunt quãdo externa est causa/ nec agens quicq̃ cõfert. que vero per seipsa iuolũta-
ria sunt/ sed nũc et pro alijs suscipiẽda et causa in agente est: ipa quidẽ per se iuoluntaria
sunt/ sed nũc et pro aliis volũtaria: magis vero volũtariis similia. Agimus enĩ secundũ
singula ꝛ hec voluntaria sunt. qualia vero pro qualibus suscipienda sunt: nõ facile tradi
6 potest. multe enĩ differentie in singulis sunt ¶ Qđ si quis iucunda et honesta dixerit vio-
lenta esse: qm̃ illa ab extra cõpellũt: oĩa hinc violenta forent. Nam horũ causa omnia
omnes faciũt. et qui violenꝛ/ ꝛ inuiti moleste: qui vero ꝓpter delectationẽ: cũ voluptate
ridiculũ itaq; est accusare externa/ ac nõ seipm̃ potius: qui ab his facile capiaꝛ. et hone-
storũ quidẽ seipm̃: turpiũ vero voluptatẽ causã censere. viderꝛ itaq; violentũ id esse cui⁹
7 principiũ externũ est: nihil cõferente illo: cui vis affertur. ¶ Quod vero per ignorãtiã
fit nõ volũtariũ omnino est/ sed illud iuolũtariũ cuius postea dolorẽ penitudinẽq; susci
pimus. nam qui per ignorantiã quid facit: nec postea fecisse dolet: volẽs quidẽ nõ fecit
ꝙ nesciuit: nec rursus inuitus ꝙ nõ dolet. ergo qui per ignorãtiã facit si peniteat inuitus
fecisse viderꝛ: si nõ peniteat cũ alius sit/ esto nõ volũtarius. nã melius est vt nomẽ ꝓpriũ
8 habeat ¶ Aliud aũt viderꝛ ꝑ ignorãtiã facere/ aliud ignorãtẽ esse. Ebri⁹ q̃dẽ aut irat⁹ nõ
viderꝛ ꝑ ignorantiã facere: sed per aliq̄d ex ꝑdictis/ nõ sciẽs sed ignorãs. ignorat enĩ oĩs
flagitiosus q̃ facere/ a q̃busue abstinere oportet. ꝛ ꝓpter hmõi errorẽ: ĩiusti/ ac mali fiũt.
9 ¶ Inuolũtariũ dici debet nõ qñ quis ignorat vtilitatẽ. Nõ enĩ ignorãtia q̃ in electione
cõsistit causa ẽ iuolũtarij: sed prauitatis. nec q̃ in vniũso. vituperãꝛ enĩ ꝓpter hãc. sed q̃
in singulis: in q̃bus/ ꝛ circa q̃ act⁹ sũt. nã ĩ his cõmiseratio et venia locũ hñt. q̃ enĩ aliq̄d
10 horũ ignorat: iuolũtarie facit. ¶ Forsitã ergo nõ pei⁹ fuerit: q̃/ et q̃t ista sint determiare
et q̃s itaq;/ ꝛ q̃d/ et circa q̃d/ ꝛ ĩ quo agit/ ĩterdũ etiã q̃ velut ĩstrumẽto/ ꝛ cui⁹ grã: vt salu
11 tis et quomõ: vt sensim vl' vehemẽter ¶ Oĩa igꝛ hec nemo nõ ĩsan⁹ vtiq; ignorabit. cla-
rũ ergo ꝙ nec agentẽ: nã q̃ rõne seipm̃? sed q̃d agit: q̃s ignorare potest. veluti cũ aiũt ex
cidisse sibi/ vel nescire ꝙ arcana essẽt. vt Eschylus de misterijs. aut mõstrare volentẽ di-
misisse: vt q̃ catapultã. credere potest q̃s esse hostẽ: q̃ fili⁹ sit vt Merope accidit. ꝛ hastã
emissã rotari/ aut lapidẽ pumicẽ eẽ. ꝛ cũ salutis cã ꝑcusserit/ necare: vl' cũ docẽ voluerit: vt
magꝛ ludi gladiatorij. cũ igꝛ circa hec oĩa ignorãtia vſeꝛ. in q̃b⁹ sunt act⁹/ q̃ hoꝝ aliq̄d

ignorabit: inuitus videt fecisse/ et maxime in pricipalissimis. pricipalissima autē videnť esse illa in quibus actio est/ et cuius gratia. per talem ignorantiã inuoluntariũ dicitur: et preterea factũ ipsum dolorem et penitudinem afferat oportet. ❡ Cum autem inuoluntarium violentũ et per ignorantiã: voluntariũ vtiq; videbitur esse cuius in seipso pricipiũ est scientie singula que agit. ❡ Forsan eni non bene dicitur esse illa inuoluntaria: que per iram aut concupiscentiã fiunt. primo enim nullum aliud animal voluntarie ageret/ nec pueri etiam. deinde vtrũ nihil voluntarie agimus ex ijs que per iram/ et concupiscentiã vel honesta quidem voluntarie: turpia vero inuoluntarie: vel ridiculum est: cum vna sit causa. absurdum vero dicere illa inuolũtaria esse que appetere oportet. at irasci oportet in quibusdam/ et concupiscere quedam: vt sanitatem: et doctrinã. videtur autē inuoluntaria dolorem afferre: sed que concupiscimus delectant. insuper quid refert inuoluntaria sint que per cogitationem/ vel que per iram delinquũtur. vtraq; sane fugienda sunt. sed videntur non minus humani esse irrationales affectus. actus vero hominũ ab ira et concupiscentia sunt. que inuoluntaria ponere absurdum est. Cap. II. 12 13

Ostq; voluntarium et inuolũtariũ diffiniuimus: consequens est vt de electiõe 14
p dicamus. ea nãq; familiarissima virtutis esse videť/ et magis q̃ res ipse: mores ostendere electionē volũtariũ esse constat. ❡ Non idē tamē nã volũtariũ latius 15
patet. volũtariũ eni et pueris/ et alijs aiantib⁹ cõmune est. electio vero nõ. Et repētina quidem voluntaria dicim⁹: electionē vero non habere. ❡ Qui vero ipsam dicũt esse cõ 16
cupiscentiã/ vel iram/ vel volũtatē/ vel opinionē quandã: recte dicere nõ videnť: nõ eni cõmune quiddã electio est/ nec irrationaliũ: sed cõcupiscētia et ira cõmunia sunt. ⁊ incõtinens concupiscēs quidē: sed non eligens agit: continēs vero contra eligens quidem: sed non concupiscens. Electioni cõcupiscētia aduersatur: cõcupiscentia vero cõcupiscētie nequaq;. Preterea cõcupiscentia voluntarii est/ atq; molesti: electio aũt neq; molesti neq; voluntariũ: ira etiã minus. nã que per irã fiũt minime per electionē fieri videnť. sed nec volũtas/ q̃uis ꝓpinquũ quiddã apparet. nã electio nõ est ĩpossibiliũ: et si quis hãc electionē vocet desipere videbiť. at volũtas ĩpossibiliũ est: veluti ĩmortalitatis. Est etiã voluntas circa illa que ab eo ĩpõ qui vult nequaq; fiũt veluti histrionē aliquē vel pugilē vincere: verũ hec talia eligit nemo/ sed ea dũtaxat que ĩpẽ facere posse existimat. Insuꝑ voluntas finis est magis: electio aũt eorũ que sunt ad finē. vt puta sanos esse volumus: eligimus autē illa per q̃ sani sumus. et felices esse volum⁹ et dicimus: eligimus autem dicere non congruit. Omnino autē videtur electio circa illa versari q̃ in nostra sunt potestate. Sed nec opinio quidē erit. nã opinio circa omĩa videť esse: nec minus circa eterna et impossibilia q̃ circa illa que in nobis sunt. Nec bono nec malo: sed vero et falso distinguiť: at electio per illa magis. sed ĩ totũ idē esse electionē qđ opinionē: nemo fortasse dicet. at certe nec in parte aliqua idē est. nã ꝓpter electionē bonorũ aut maloꝝ tales aliq̃ sumus. ꝓpter opinionē aũt: non. Et eligim⁹ capere/ aut fugere/ aut aliqđ hmõi: opinamur autē quid res ipsa sit/ et in quo cõducat/ et qua ratione vtilis sit: capere vero aut fugere nõ nimis opinamur. Et electio laudať magis q: qđ opus erit elegerit/ q̃ qđ rectũ elegerit: opinio aũt ꝓpter veritatē laudať. Et eligimus que maxime scimus bona esse: opinamur aũt que nõ multũ scimus. nec sane iidē eligere videnť optima/ et opinari: sed opinantur quidã melius: attamē ꝓpter prauitatē deteriora eligũt. Utrũ vero aũcedat electionē opinio/ an magis sequať: nihil refert. neq; eni id q̃rimus/ sed an idē electio sit: quod opinio quedã. ❡ Quid igiť aut quale est electio cũ predictorũ nihil sit: volũtariũ 17
quidē esse constat. sed non omne voluntariũ electionē habet. at id tantũ cuius consultatio antecessit. nam electio cum ratione et cogitatione est: quod et nomen ĩpm significare videtur. quasi et quibusdã ꝓpositis vnũ aliquod legať: id est capiatur. Cap. III.

Ed vtrũ omĩa in cõsultationē cadant/ an quedã sunt in quibus cõsultatio locũ 18
s non habet: ❡ Forsan dicendũ est id in cõsultationē venire: nõ de quo insipiēs 19
aut fatu⁹: sed de quo sane mētis aliq̃s cõsultaret. de eternis aũt nemo cõsultat: veluti de mũdo/ de diametro/ vel de latere q: incõmensurabilia sunt. Sed neq; de ijs q̃ in motu/ ⁊ semꝑ eodē modo existũt: siue necessitate/ siue natura/ siue ꝓpter aliã causã: veluti de ortu aut cõuersiõe syderũ. Neq; de ijs q̃ alias aliter accidũt: veluti de siccitatib⁹/

et imbribus. Neqꝫ de hijs que sunt a fortuna: veluti de thesauri īuentione. Sed neqꝫ
20 de hūanis oib⁹. nā queadmodū scitharū respublica optie gubernet̃: nemo lacedomo
nius ꝯsultat. hec enī p nos agi nō possūt. ¶ At illa veniūt ī cōsultationē q̄ agi possunt/
et a nobis q̄dē agi. sunt aūt ⁊ alia hmōi. cā videt̃ eē nat̃a/ ⁊ necessitas/ ⁊ fortuna/ ⁊ mēs/
et oīe qḋ p hoiēȝ. hoies vo deūs cōsultāt q̄ sibi agibilia sunt ¶ Circa manifestas ⁊ suf
21 ficiētes disciplīas nō est cōsultatio. vt puta de litteris: nemo ābigit queadmodū scribi
debent. sed que a nobis fiūt. nec semp eodē mō ea sūt hmōi vt in deliberationē cadant:
veluti illa q̄ ad medicinā/ ⁊ ad rē pecuniariā ptinēt. ⁊ circa gubernatiuā magis/ q̄ circa
gymnasticā: q̄to illa min⁹ est manifesta. magis vero circa artes/ q̄ circa disciplīas: cō=
sultatio cadit. nā in iis magis dubitam⁹. consultatio aūt vsatur in iis que frequentius
accidunt: et icerta queadmodū euadāt/ et idet̃minata sunt. sumim⁹ et alios ad cōsiliū
cū de rebus maiorib⁹ deliberare volum⁹/ nō satis nobisipsis ad discernēdū cōfisi. Nec
sane de finib⁹ cōsultam⁹: sed de iis q̄ sunt ad finē. medicus autē nunq̄ cōsultat an sanū
faciat/ nec orator an psuadeat/ neqꝫ gubnator rei publice an bn̄ īstituat ciuitatē/ nec alio
rū quisq̄ de fine deliberat. sȝ posito fine queadmodū ad illū pueniat̃ cōsiderāt. ⁊ si per
multa fieri posse cōstat: p qḋ illoꝝ facillime ⁊ optie fiat pquirūt. si vo p vnū: queadmo
dū per illḋ fiat/ et id rursus p quod: donec pueniāt ad primā causā/ qḋ īuentiōe vltimū
est. qui enī cōsultat: videt̃ q̄rere/ et resoluere p̄dicto mō q̄si diagrāma ¶ Sed videt̃ nō
22 oīs pquisitio esse cōsultatio ceu cū mathematici aliqḋ pquirūt. verū oīs cōsultatio per=
quisitio est. ⁊ qḋ vltimū ī resolutiōe: id primū ī gn̄atiōe. et si ī aliqḋ īcidūt qḋ īpossibile
videat̃: illḋ omittūt. veluti si pecuniis opus sit: quas habere nō possint. sin aūt videat̃
possibile: facere tūc aggrediūt̃/ possibilia ītelligēda sūt q̄ nos possum⁹. nā q̄ p amicos
fiūt/ q̄dāmō p nos fiūt. qꝛ pricipiū ī nobis est. q̄runt̃ vo qn̄qꝫ īstrumēta/ qn̄qꝫ op⁹ illoꝝ/
eodē mō in reliq̄s/ quādoqꝫ p quod/ qn̄qꝫ quomō aut quo mediāte. videt̃ hō vt dixim⁹
principiū esse agēdi/ cōsiliū vo de iis esse q̄ cōsultādi agibilia sunt. actus vo alioꝝ gr̄a.
nō cadunt igr̄ ī cōsiliū fines: sȝ ea q̄ sunt ad finē ¶ Neqꝫ certe singl'ares res veluti si pa=
23 nis est hoc/ et si digestū est vt oportet. nā ad sensum id attinet ¶ Qꝛ si semp cōsulitur/ in
24 infinitum erit pgressus. cōsultabile et eligibile idē sunt: nisi q̄ eligibile rem iampridem
det̃minatā significat. qḋ enī in deliberando cet̃is ptulim⁹ id eligibile dicit̃. desinit aūt
tunc demū vnusquisqꝫ q̄rere queadmodū aget: cum in seipm reducit principiū/ et ipi⁹
in an̄cedens. hoc enī est qḋ eligitur. Patet hoc ex vetustis īstitutis: que Homerus secu
tus est: reges enī que elegerant denunciabāt in pplm. cū ergo sit eligibile cōsultabile/
affectabile eoꝝ que in nobis sunt: electio vtiqꝫ erit cōsulta affectatio: eorum que in no=
bis sunt. ex cōsultatiōe enī iudicātes affectam⁹ scd̄m cōsiliū. De electiōe igitur hacte=
nus dictū sit/ et circa que existat/ et q̄ circa illa vsatur: que sunt ad finem. Cap. IIII.
T q̄ volūtas ei⁹ est q̄ est finis. sȝ videt̃ aliis quidē boni esse: aliis opinati boni.
25 atqꝫ ex eo fit vt q̄ boni eē dicūt: negēt ea nos velle/ q̄ nō recte cupim⁹/ nihil eī vo
c lum⁹ nisi bonū. esset aūt malū si ita cōtigeret. sȝ q̄ opinatū bonū dicūt: nō na=
tura sȝ vt cuiqꝫ videt̃ bonū appellāt. videt̃ aūt aliud aliis: ⁊ si cōtraria extiterit. Qꝛ si ista
nō placēt dicēdū est simpl'r/ ⁊ scd̄ȝ vitatē: id eē volēdū qḋ bonū sit. verū singl'i qḋ bonū
appet sequit̃. ¶ Ex q̄ fit vt studioso q̄dē viro: verū sit bonū. prauo aūt: vt cōtigit. qḋ ī
26 corpib⁹ q̄qꝫ accidit. nā sanis q̄dē salubria sūt/ ea q̄ reuera sūt salubria: egrotis aūt alia/
eodēqꝫ mō amara/ et dulcia/ ⁊ calida/ ⁊ grauia/ et cet̃a hmōi. studiosus enī vir: recte sin
gula iudicat/ et ī vnoqꝫ verū discernit. cuiusqꝫ enī habit⁹ ppria quedā sunt bona ⁊ iu
cūda. at forte ī dinoscēda veritate studiosus vir plurimū an̄cellit. quasi regula/ et men=
sura illoꝝ exīs. multitudinē vero vt videt̃ voluptas decipit: q̄ licet bonum nō sit/ tamē
apparet. sequunt̃ ergo voluptatē tāq̄ bonū/ dolorē vero tanq̄ malū fugiunt. Cap. V.
Um itaqꝫ finis sit id qḋ volum⁹/ ꝯsultatio vo atqꝫ electio eoꝝ sitq̄ sunt ad finē:
27 c sequit̃ vt act⁹ scd̄ȝ electionē sint: ⁊ volūtarij. ¶ Operationes aūt virtutū circa
28 ista versent̃. sūt vero in nostra potestate virtutes et vicia. nā in quibus vtrū
agamus vel nō agamus in nobis est: et in nostra sunt potestate. quare si agere hone=
stum existens in nobis est: certe et non agere turpe/ in nobis existens est. ⁊ si non agere
honestū: existēs in nobis est: certe et agere turpe/ existens in nobis est. Qꝛ si est in nobis

honesta/et turpia agere: similiter et nō agere. hoc autē erat bonos et malos esse. in nobis erit probos/et iprobos esse. ¶Dicere aūt ꝙ nemo volens prauus sit/neqꝫ inuitus 29
felix: alterū falso/alterū vero similiter videt̃. porro felix nemo inuitus est: prauitas autem voluntaria res est/vel recedendū est ab ijs que premisim⁹. et dicendū hominē non esse principiū/neqꝫ generationē rerū: queadmodū filiorū. ꝙ si illa constant nec in aliud principiū ꝙ̄ in nosipos referre possum⁹; quorū principiū in nobis est illa i nobis erunt et voluntaria. Jd attestari videt̃ singulorū opinio/et legūlatores: qui aduersus delinquētes penas cōstituūt/si modo nō vi coacti/neqꝫ p ignorātiā cuius ipi causa nō fuerit deliq̄rūt. illis xͦo q̄ bn̄ agūt: p̄mia ꝯstituūt quasi alios iuitātes/alios deterrētes atqui ad ea q̄ neqꝫ in nobis sunt/neqꝫ volūtaria nullus hortat̃. qppe frustra hortaret̃ quis/vt nō caleret/vel nō frigeret/vel nō esuriret/vl' aliqd tale: ꝙuis eni hortat⁹: nihilominus illa pateret̃. Uerū per ignorātiā ꝯmissa puniūtur: si ipe cōmittēs causa ignorantie videat̃ fuisse: ceu aduersus ebrios duplici pena constituta. principiū eni in ipis est: cū in eorū potestate fuerit ne ebrij fieret: quod causa est eorū ignorātie. Puniūtur ꝛ ignorātes aliqd ex ijs q̄ legib⁹ ꝯtinētur: q̄ vtiqꝫ scire oportet/nec difficilia sūt. Eodē modo in alijs que per negligentiā ignorant̃: quasi in ipis sit ne ignorēt. poterāt eni diligentiā adhibere/sed forsan talis est quis vt diligēs esse neq̄at. at vero hi sibiipis dissolute viuēdo causa sunt vt iiusti/et iprobi fiant/in maleficijs/et flagitijs degentes: nā quales sunt actus cuiusqꝫ: talis tandē ꝛ ipse euadit. qd in omibus studijs/exercitationibusqꝫ cōspicit̃. ignorare igit̃ qd ex actibus habitus fiūt/nimiū hebetis est. absurdū etiam dicere iniuriātē nolle esse iniustū/neqꝫ flagitia patrātē flagitiosum. Qꝫ si q̄s non ignorans agit ea ex quib⁹ erit iniustus: volūtarie erit iiustus. ¶Nec tamē si velit iiu- 30
stus cessabit iiustitia/ac iustus fiet. nō eni egrotās sanus fit/et si ita cōtingat vt sponte egrotaret per icōtinētiā/atqꝫ lasciuiā: p̄ceptis medicorū aduersatus. tūc ergo licebat illi nō egrotare. sꝫ nūc nō ampli⁹ licet: queadmodū nec emissum lapidē quis retinere potest. fuit tamē in illo capere ipm/atqꝫ emittere. pricipiū eni in ipo. sic iniusto /et flagitioso licebat ab initio talis nō esse. Ex quo fit vt volens delinquat. Sed postq̄ talis factus est: nō licet sibi talis nō esse. nec solū animi vicia volūtaria: sed interdū etiā corporis: que certe carpimus/ et icrepam⁹. nā qui natura deformes sunt: eos nemo reprehendit. sed eos qui per negligentiā/atqꝫ icuriā tales sunt. idē facim⁹ circa ibecillitatē/et turpitudinē/et cecitatē. nemo increpat cecū natura/aut egritudine/aut vulnere: sed magis miseretur. ꝙ si ꝓpter ebrietatē aut aliā hmōi causā cecus fiat: oēs icrepāt. vicia igitur corporis que in nostra sunt potestate culpant̃. que nō sunt: nō culpātur. id si ita est in alijs quoqꝫ vicia que culpant̃ in nostra sūt potestate. ¶Qꝫ si quis dixerit omēs 31
affectare id quod apparet bonū: sed ipsius apparētie dn̄os nō esse. sed qualis quisqꝫ est talē illi finē videri. Si q̄s sui habit⁹ quodāmō causa ipe sibi est et appētie: certe erit idē ipse quodāmodo sibi causa. Sin aūt nullus sibiipi causa est male agēdi/sed ꝓpter ignorantiā finis: hoc agit putās sibi optimū esse ita facere. affectatio autē finis nō in nostra est potestate: sed ita natura genitos esse oportet/vt tanq̄ intuitū ad discernēdū optima: et ad expetendū verū bonū habeam⁹. atqꝫ ille gn̄osus est: cui hoc a natura extitit. rē eni optimā atqꝫ pulcherrimā: quā nec ab alio accipere nec discer p ōt: q̄lis a natura ē istituta: talē habebit. atqꝫ ita natū eē. ea demū vera/et pfecta ē gn̄ositas. ¶Hec 32
igitur si vera sunt qd magis virtus ꝙ̄ viciū erit volūtariū? vtriqꝫ eni eodē modo: ꝛ bono/et malo finis: natura erit. vel vtcūqꝫ tandē videt̃ ita iacet. reliq̄ vero ad hec referētes vtcūqꝫ agūt. Siue igit̃ finis nō natura cuiqꝫ qualiscūqꝫ apparet/sed p̄ter hoc aliq̄s est/siue finis quidē ipe naturalis est: sed quia i aliis agendis studiosus volūtarie agit/ virt⁹ volūtaria est: nihilominus et vicia erūt volūtaria. nā vt illa bono: sic ista malo p seipm existūt: si nō in fine ac in rebus agendis. Si itaqꝫ vt dicit̃ virtutes volūtarie sūt: quia habituū nostrorū nosipsi quodāmodo causa sumus: et quales sumus: ipsi talem ponimus finē/et vicia certe volūtaria erunt. nam similis in vtrisqꝫ ratio est. ¶De vir- 33
tutibus ergo nobis communiter dictum sit et genere: ꝙ mediocritates quedam / et ꝙ habitus ex quibus fiunt: eadem quoqꝫ operantur/ et ꝙ voluntarij sunt/et in nobis/ atqꝫ ita vt recta dictat ratio. Sed habitus quidem non ita vt actus voluntarij sunt.

quia actuū nostrorū ab ipso initio vsq; ad finē: domini sumꝰ/ ac singula nouimꝰ. habitū
vero ab initio cognoscimꝰ: ac singula q̄ postea addemꝰ ceu in aduersa valitudine igno=
ramus: sed ideo volūtarij dicunt̄ habitꝰ: ꝙ in nobis erat hoc vel illo modo vti. Resumē
tes igit̄ dicamus de singulis virtutibꝰ/ et qualis queq; sit/ et circa quid/ et quomodo: ex
quo etiā illud apparebit quot virtutes sunt. Ac primo de fortitudine dicere ordiamur.

34 Ediocritatem esse fortitudinē in metuendo et audendo dictū est Cap. VI.
m prius. Metuimꝰ autē illa que terribilia sūt. ea vt simpliciter dicamus: sūt mala.
itaq; metum diffiniunt expectationē mali. metuimus ergo omnia mala: ceu infa
miam/ egestatem/ morbos/ inimicitias/ mortem. Sed non videtur circa hec omnia forti
tudo versari. Nam sunt quedam que metuere honestum sit/ et non metuere turpe: velu=
ti infamiā qui timet/ humanus/ et verecundus: qui non timet/ impudens est. Dicitur ta=
men a quibusdā fortis per similitudinē: ꝙ simile aliquid habere videatur. Nam et ipse
fortis: impauidus est. Nec paupertas forsan metuenda est/ neq; morbus/ nec illa (vt sū
matim dicam) que neq; ab improbitate/ neq; a nobis proueniunt. nec tamen qui ista nō
metuit fortis est: sed vocamus et hunc fortem per similitudinem. Quidam enim in bel
licis periculis meticulosi: liberales sunt/ et ad erogandas pecunias satis habent auda=
cie. Nec etiam qui pro filiorum atq; vxoris pudicitia metuit/ aut inuidiam/ aut aliquid
35 tale: timidus est. nec certe fortis si virgis cedendus non terretur. ¶ In quibus igit̄ ter=
roribus fortis dicitur: an in maximis? nullus enim periculorum tolerantior. terribilis=
simū vero oim̄ mors. hec enī finis/ nec quicq̄; preterea bonū vel malum mortalibꝰ vide
36 tur esse. ¶ Sed nec circa omne genus mortis fortitudo videtur ceu in mari/ aut in mor
bis. in quibus igitur? an in pulcherrimis? talia vero sunt in bello: in pulcherrimo sane
37 ac maximo periculo. Testantur honores a ciuitatibus et regibus constituti ¶ Proprie
igitur fortis dicitur qui ad honestam mortem/ et ad ea omnia que repente illam afferāt
interritus est. ea vero in bello maxime contingunt. Quinetiam et in mari/ et in morbis/
fortis vir: interritꝰ est. nec ita vt naute. nam illi quidem desperati saluti: tale genus mor=
tis moleste ferunt/ hi vero propter experientiam confidunt. Et simul audent in quibus
est opus fortitudine/ aut pulchrum mori: quorum neutrum in huiusmodi mortis gene=
re existit. Cap. VII.

38 Ec sane terribilia omnibus eodem modo sunt. dicimus aliquid terribile supra
n hominem quod cuiq; mentē habenti terribile est. que vero secundum hominem
terribilia sunt: magnitudine differunt/ similiter autem et ausus ¶ Fortis vir im=
39 pauidus est vt homo. quare timebit hec vt oportet: et vt dictat ratio tolerabit decoris
causa. hoc enim virtutis finis est. metuuntur autem hec/ magis et minus. delinquitur ve
ro quando aut ita fit vt non oportet/ aut nō ita vt oportet/ aut non quando oportet/ aut
aliquid huiusmodi. eodem modo et in audendo. Qui igitur que oportet/ et cuiꝰ gratia
et quando/ et vt conuenit sustinet/ ac metuit/ et audet: is fortis est. vt enim dignum/ ⁊ vt
40 ratio precipit: patitur/ et agit vir fortis. ¶ Finis autem cuiusq; actionis est scd̄m habitū
forti vero fortitudo decorum videtur. talis igitur et finis. singula autem ad finē deter=
41 minantur. decoris autē causa fortis vir subit/ atq; agit fortitudinis opera. ¶ Exceden
tium vero qui non metuendo excedit: absq; nomine est. Diximus et prius multa esse in=
nominata. foret autem hic quidem stupidus et insanus si neq; terre motus/ neq; fluctus
pertimeat. vt de Celtis dicitur. Qui vero in audendo excedit ferox est. videt̄ aūt ferox
iactator quidam/ et fortitudinis simulator. Nam qualis fortis circa terribilia est: talis
iste videri vult. Itaq; imitatur illum in quibus potest. Ex quo fit vt pleriq; illorum: ad=
mixtam habeant cum timore audaciā. appetentes enim pericula non sustinent. Qui au
tem metuendo excedit: timidus est. Nam et que non oportet et vt non oportet et omnia
42 huiusmodi hunc sequuntur. deficit et in audendo. ¶ Sed in molestijs superexcedens:
magis in eo conspicitur. Desperans quidem/ meticulosus est. cuncta enī formidat. for=
43 tis contra: propter fiduciam bonam spem habet. ¶ Circa eadem igitur versantur timi=
dus/ ferox/ et fortis: sed aliter atq; aliter ad illa se habent. hi quidem excedunt atq; defi
ciunt/ hic vero mediocritatem tenet/ et vt oportet. Et feroces quidem procliues sunt et
volantes ante pericula: sed cū pericula assunt non sustinent. fortes vero cum ad rem ve=

nerint: feruidi sunt. ante rem vero: quieti. Ut igitur diximus: fortitudo mediocritas est
in metuendo/ et audendo de quibus dictum est. et quia decorum est suscipit/ et tolerat/
vel quia turpe non. ¶ Mortem vero appetere ob fugiendam paupertatem/ aut amorē/
aut aliud quicꝙ graue: non fortis est/ sed magis timidi. Est enim mollities quedam/ la-
boriosa fugere. et non quia decorum sit mortem subit: sed quia malum deuitat. fortitu-
do igitur tale aliquid est.

Cap. VIII.

Icunt̄ et alie quincꝫ modis. primo ciuilis que plurimā cū illa conuenientiā ha- 45
d bet. vident̄ enī ciues pericula subire metu penarū/ et ꝓpter infamiā/ et honorē.
atqꝫ ea de causa fortissimi vident̄ esse: apud quos timidi/ infames sunt: fortes ve-
ro in precio habent̄. Tales Homerus facit aliquos: vt Diomedē et hectorē. dicit enim
Hector: Polidamas me primus redarguet. et Diomedes. Hector enī quādocꝫ diceret
apud Troianos concionans Titides a me. Similis autē hec maxime est illi de qua su-
pra diximus per virtutem fieri: ex pudore enim/ et cupiditate decoris prouenit: quoniā
honoris gratia/ et ob fugiēdā vituperationem: que turpis est. In eodem gradu quis re-
ponat et eos: qui a magistratibus compellunt̄. sed eo deteriores sunt: ꝙ non pudore/ ſ3
metu adducti id agūt: nec dedecus fugiunt/ sed penam. compelluntur enī ab ijs qui po-
testatem habent. vt apud Homerum Hector inquit: si quem ego procul a pugna formi-
dantem aspexero: non ei sat erit fugere canes. Prefecti quocꝫ eos q̄ recedunt a pugna:
verberibus redire cogunt/ et qui pro vallo aut fossa collocant. omnes enim cogūt. sed
oportet non necessitate/ sed ꝙ decorum sit esse fortem. ¶ Videtur etiam rerum peritia/ 46
fortitudo esse quedam. quāobrem Socrates censebat fortitudinem esse scientiā. tales
sunt in bello milites/ et alij quidem in alijs. bellum vero multos terrores vanos habere
videtur: ijcꝫ militibus noti sunt. itacꝫ fortes ipsi credūt̄: quoniā alij qualia illa sūt igno-
rant. deinde et hostē defendere/ et seipsos tueri propter peritiam maxime possunt. et ar-
mis vtunt̄ ad vulnerandum hostem: et se tuendum aptissimus. ex quo fit vt ipsi armati
ceu aduersus inermes decertent/ et velut atlete aduersus rudes/ et inexercitatos. nam et
in certaminibus non fortissimi: sed amplas vires et robusta habētes corpora pugnacis-
simi habentur. Sed milites quidē timidi sunt/ quādo maius periculū imminet: velut si
pauciores aduersus multos/ aut imparati aduersus paratos/ instructosꝙ cōgrediant̄.
primi enī fugā arripiūt: vrbane vero copie: manēt/ atqꝫ intereūt. qđ apud Hermeū acci-
dit. nā his turpe fugere/ et mors huiusmodi saluti preferenda: illi vero quasi superiores
ab initio se periculis obiectarūt/ moxꝙ ītellecta re fugā arripuerūt: mortē magis q̄ꝫ de-
decus formidātes. sed fortis nequaq̄ꝫ talis est. ¶ Irā quocꝫ in fortitudinē referunt. vi- 47
dent̄ enī fortes: q̄ ꝑ irā ceu fere bestie in ꝑcussores ferunt̄: quoniā et fortes iracūdi sūt.
Impetuosissima quidē res est ad pericula capescēda animi concitatio. vnde et Home-
rus: robur animo iniecit. et alibi vim et animū concitauit/ subijtcꝫ per nares impetus/ et
efferbuit sanguis. hec omnia significare vident̄ animi cōcitationē/ et impetum. Fortes
igitur ꝓpter decus faciunt/ ira vero eos adiuuat. Bestie vero propter dolorē si vulnera-
te sunt aut timeāt. nā cū ī silua/ vel in palude sūt: nequaq̄ꝫ inuadunt. Nō est igit̄ fortitu-
do si dolore/ aut ira concitati in periculū deferūtur: nichil preuidētes eorum que incur-
runt. nā sic asini quocꝫ fortes essent: cum ne verberibus q̄dē a pabulo remoueri possint.
Meci etiā ꝓpter libidinē multa audent. non ergo sunt illi fortes dicendi: qui per dolo-
rem/ aut irā pericula adeunt. Proxime autem ad eā que maxime secundū naturā est ac-
cedere videtur fortitudo que per iram fit: si modo electionem rationemꝙ ante suscepe-
rit. Et homines sane irascendo quidem: dolent/ vlciscendo vero: letantur. sed qui per
hec agunt pugnaces quidem sunt: at nō fortes. Non enim decore/ necꝫ ratione/ ſ3 per- 48
turbatione animi id agunt. habent tamen aliquid simile fortibus. ¶ Nec etiam qui ꝓ-
pter fiduciam sui audent: fortes vticꝫ sunt. consuetudine enim vincendi fiduciam in pe-
riculis suscipere. In eo tamen fortibus similes/ ꝙ vtricꝫ pericula contemnūt. verum for-
tes ob eas rationes quas supra diximus: isti vero ꝙ superiores sese fore sperant/ nec eis
resisti posse. Sed ebrij quocꝫ tale aliquid faciūt: fidētes enim fiunt: cum ebrij sunt. cum
vero non sunt ebrij: pericula fugiunt. viri autem fortis est que terribilia hominibus vi-
dentur et sunt/ ea subire: quia decorum sit ita facere/ et turpe non facere. Quamobrem

fortior esse videtur: qui subitis/improuisisq; periculis non turbat: q̃ qui manifestis ac
p̄uisis. habitu eni magis hec agit/vel certe minus ex preparatiõe. nam preuisa quidẽ
ratione/et cogitatione: subire quis potest: repentina vero vt habitus est/ita perferuntur
49 ❡ Fortes videntur et qui ignorant/nec multũ absũt ab his q̃ pp̄ter fiduciã audent. sed
eo deteriores sunt/q: nõ existimatiõe vt illi: sed ignorãtia audent. Itaq; illi sustinẽt ali=
qd̃ tẽpus: hi vero simulatq; ĩtelligũt aliud eẽ q̃ ipi putabãt: aufugiũt. quod Argiuis cõ
tigit: cum in Lacedemonios ĩciderunt quos Sicyonios esse putabãt. dictũ est q̃ fortes
sint/et qui fortes videantur Cap. VIIII.
50 Uãuis autẽ circa terribilia/et audenda fortitudo sit: non tamen parit̃ in vtroq;
q versat̃/s; magis circa illa q̃ nos terrẽt. q̃ eni circa illa iterrit⁹ est/atq; ita vt opor
tet in ill' sic se habet: magis est fortis/q̃ q̃ circa audẽda. Toleratione eni grauiũ
et asperarũ rerũ: fortes dicuntur. itaq; graue quiddã/et asperũ fortitudo est/ac merito
51 laudatur. difficilius eni est dolores perpeti: q̃ a voluptatibus abstinere. ❡ Attamen fi=
nis in fortitudine dulcis esse videtur: sed a rebus circunstantibus obscurari. qd̃ in gym
nicis certaminibus euenit. nã pugilib⁹ finis dulcis ipse est: cuius gratia corone/hono=
resq; existunt. plagis vero percuti si modo illi e carne sũt: dolorosa sane/atq; molesta/et
oĩno laboriosa res est. cũq; hec multa sint/et illud cuius gratia fiunt paruum: nichil dul
ce continere videt̃. Tale igit̃ quiddã accidit circa fortitudinẽ. mors/ac vulnera forti vi
ro dolorosa sũt/eaq; nollet: perfert tamẽ quoniã decorũ est illa p̄ferre/vel turpe nõ per=
52 ferre. ❡ Et quãto magis omni virtute polet/quãtoq; felicior est: tãto magis illi molesta
est mors. nã huiusmodi vir maxime dignus est vita: et maximis bonis priuat̃ sciens. do
lorosa certe res atq; nichilomin⁹ fortis/et eo fortasse magis: q: decus ⁊ gloriã belli ante=
53 ponit illis. ❡ Nec sane in oĩbus virtutib⁹ cũ delectatiõe operari licet: nisi quaten⁹ finem
54 attingũt. ❡ Milites etiã nichil vetat si tales non sint: tamẽ optimos esse. parati siquidẽ
ad pericula vitam pro vili mercede abijciũt. De igitur fortitudine hactenus dixisse suf=
ficiat. q̃d vero illa sit nequaq̃ difficile fuerit ex ijs que dicta sũt recolligere. Cap. X.
55 Ost hanc de tẽperantia dicamus. videntur enim he virtutes irrationabiliũ esse
p partiũ. Q; igitur temperantia circa voluptates mediocritas est: supra dixim⁹.
minus enim et nequaq̃ similiter circa dolores. in his autem et intemperantia es
56 se videtur. Sed circa quas voluptates sit: nunc determinem⁹. ❡ Distinguẽde sunt vo=
luptates animi/et corporis: ceu auiditas honoris et auiditas discipline: vterq; eni isto=
rum eo gaudet cuius auidus est: nichil patiente corpore/sed magis intellectu. Sed in
huiusmodi voluptatibus neq; temperantes/neq; intemperantes dicuntur. Eodẽq; mo
do in ceteris voluptatib⁹ que corporee non sunt. qui enim fabulis/et narrationibus de=
lectantur/et circa singula dies consumunt: verbosos quidem/sed non intẽperantes ap=
pellamus. Nec eos etiam qui gratia pecuniarum/aut amicorum dolorem suscipiunt. at
57 circa corporis voluptates tẽperantia existit. ❡ Nec eas tamen oẽs. nam qui visu dele=
ctantur: veluti colore/forma/pictura: neq; tẽperãtes/neq; intemperãtes dicunt̃: quãq;
fieri potest vt hi et quantum debent/et plus et minus delectentur. Eodem modo et in
auditu: qui enim vehementius gaudent cantu/aut pronunciatione: eos nemo intempe=
rantes vocat. nec eos qui vt oportet gaudent temperantes. Neq; circa odoratum nisi p̄
accidens. nam qui pomorũ/aut rosarum/aut vaporum odoratibus gaudent: eos non
intẽperantes dicimus: sed illos magis qui vnguentorum/aut epularum: quoniam per
illos memoria subit earum rerum: quas ipsi concupiscunt. videre licet quosdam cũ esu=
riunt odore epularum gaudentes. his autem gaudere intemperantis est. Nam illorum
sunt huiusmodi cupiditates. Nec fit alijs animantibus per hosce sensus voluptas vlla:
nisi per accidens. non enim odore leporum canes gaudent/sed esu. odor tamen vt sen=
tiant facit. neq; leo voce bouis/sed laniatu. q: tamen propinquus est: per vocem sentit:
atq; eo gaudere videtur. Circa igitur huiusmodi voluptates temperantia/et intempe=
58 rantia consistit: que et alijs animalibus communes sunt. ❡ Ex quo fit vt seruiles/be=
59 stialesq; videantur. sunt autẽ et he tactus/et gustus. ❡ Sed gustu quidem parum aut
nichil vti videntur. est eni eius iudiciũ in labijs vel in saporibus. quod faciunt qui vina
probant/aut epulas preparant. nec multũ his gaudent/vel saltẽ nõ intemperantes qui

dem:sed vescendo gaudent. q̄d totū fit per tactū in cibis/et potibus/et venereis. Itaq̄
precatus est quidā gulosus longi⁹ sibi guttur q̄ ciconie fieri: q̄ scilicet tactu gaudebat. 60
¶ Sensuū igitur cōmunissimus est is per quē intēperantia fit. atq̄ ob id merito vitupe
ratur: q̄ non qua homines sumus: sed qua animalia existit. talib⁹ ergo gaudere atq̄ de=
ditū esse/bestiale est. Enimuero liberalissime oīm voluptatū/q̄ per tactū ꝑueniunt: exci
piantur. veluti que in gymnasijs per laborem/ac sudorē fiunt. neq̄ enī in toto corpore
est: intēperātis tactus/sed in partibus quibusdā. Cap. XI.

Upiditatū alie cōmunes esse videnť/alie ꝓprie/atq̄ apposite. Veluti cibi: q̄ na 61
c turalis est. omnes enim cupiunt quando indigentia adest: siccum/aut humidū
nutrimentum. quandoq̄ vero vtrunq̄ et lectū (Homerus inquit) iuuenis et flo=
rens. huiusmodi autem/vel illiusmodi: non amplius omnes/nec eadem. quocirca vide=
tur nostrum esse. habet tamen aliquid naturale. alios enim alia delectant/et quedā qui=
busdam magis placent. ¶ In naturalibus ergo cupiditatibus pauci delinquunt/et in 62
vno: ad plus. comedere enim quecunq̄/et bibere quoad superfluo impleatur: excessus
est naturalis cupiditatis secundum multitudinem. repletio enim indigētie naturalis cu
piditas est. quapropter dicuntur isti dediti ventri/quasi vltra debitum implentes illum.
Sunt autem hi nimium seruiles. Circa proprias autem voluptates/multi multifariam
delinquunt. talium enim amatores dicuntur/aut quia gaudent quibus non debent/aut
magis q̄ debent/vel q̄ plerīq̄/vel non vt debent: in cunctis autem intemperātes exce=
dunt. Nam et gaudent quibus non debent: odio dignis. et si ī quibusdā gaudere opor=
tet: magis gaudent q̄ liceat/et q̄ plerīq̄ gaudeant. ¶ Excessus igitur circa voluptates 63
q̄ intemperantia/et vituperabilis est: ꝯstat. Circa dolores autem non ita vt in fortitudi=
ne. propter tolerantiam dicitur temperans: et intemperans quia non toleret. Sed intē=
perans dicitur quia nisi voluptate potiatur: magis dolet q̄ oportet. dolorem vero sibi
affert voluptas. temperans autem q̄ absentia voluptatū non dolet: et q̄ presentibus ab=
stinet. Intemperans igitur concupiscit voluptuaria omnia/vel que maxime. et impelli=
tur cupiditate: ad hec alijs preferenda. quapropter et non adipiscens et concupiscens
dolet. cum dolore enim cupiditas est. Videtur autem absurdum propter voluptatē do
lere. ¶ Deficientes autem in voluptatibus/aut minus gaudentes q̄ oportet vix reperi 64
untur. non enim est humana huiusmodi insēsibilitas. Etenī cetera animalia distinguūt
cibos/et his gaudēt: alijs vero nō gaudēt. q̄ si est aliquis quem nichil delectet/nec q̄cq̄
alijs preponat: longe hic ab homine abest. nec nomē sortitus est: quia non facile reperi= 65
tur. ¶ Tēperans autē mediocriter circa ista se habet. neq̄ enim gaudet iis quibus ma=
xime intemperantes/sed magis moleste fert. neq̄ omnino quibus non oportet/nec ni=
mium tali aliquo delectatur/nec si absit: dolet/neq̄ cupit nisi mediocriter/et vt oportet.
Idem faciet in ceteris voluptatibus: que istis non aduersantur/nec sūt contra honesta=
tem/aut supra facultates. Nam qui ita se habet: plus q̄ dignū sit voluptatē amplectiť.
sed tēperans nequaq̄ talis est: sed qualem recta dictat ratio. Cap. XII. 66

Ntemperantia magis voluntaria videtur: q̄ timiditas. nam hec per volupta=
i tem fit: illa per dolorem/quorum alterum sequimur: ab altero abhorremus. Et
dolor quidem distrahit atq̄ corrumpit naturam habentis: voluptas autem ni= 67
chil tale facit. ¶ Sed quo magis voluntaria: et maiori vituperatione digna. Nam as=
suescere aduersus illa facile est. multa vero ī vita sunt talia/et assuefactio sine periculo fit
in timoribus autem contra. Videtur autem timiditas esse inuoluntaria. nec perinde vt
ea que sunt in singulis. hec enim sine dolore est. illa vero per dolorē ita distrahunt: vt et
arma abijcere/et in alijs contra decus facere compellant. ex quo fit vt violēta esse videā=
tur. Intemperantia vero econtra. Nam singularia illi voluntaria sunt: cupienti/et affe= 68
ctanti. vniuersa autem minus. nemo enim cupit intēperatum esse. ¶ Nomē intemperā=
tie ad puerilia delicta referimus. habet enim cum illis similitudinem quādā. vtrū vero
ab vtro dicatur: nulla q̄tū ad p̄sens differentia est. constat vero posterius a priori dici.
Nec absurde videť trāslatū. nam castigandi sūt: qui turpia concupiscūt/atq̄ luxuriant.
talis est autē maxime libido et puer. viuunt enim pueri secundū concupiscētiam/pluri=
maq̄ est in illis voluptatū cupido. si igitur non obtemperat/ac dominari sibi patiatur:

longius abibit. quoniam voluptatum appetitus insatiabilis est/ stultoq; vndiq; affluūt/ et executio libidinis: innatam cupiditatē exauget. quinetiā si magne/ ac vehemētes sint:
69 mentē e suo statu dimouēt. ¶ Quāobrē mediocres illas q̄dē/ rarasq; esse oportet. tales deniq; vt ratiōi nō aduersent̄. tale quid tēperatū/ castigatūq; vocam⁹. vt enim puerum oportet secundū pedagogi precepta viuere: ita cupiditas debet obedire rationi. quare oportet vt tēperatus a ratiōe non discrepet. honestū est eni ad q̄d vterq; tanq̄ ad signū prospicit. temperatus que debet/ et vt debet/ ꝛ quomodo debet concupiscit. sicut dictat ratio. at de temperantia dicta sufficiant.

Tertij Ethicorū Aristotelis finis: interprete Leonardo Aretino.

1 E liberalitate deinceps dicamus. Ea videtur esse mediocritas circa pecunias. laudatur enim liberalis non in rebus bellicis/ neq; in ijs in qui-
D bus temperans/ nec rursus in iudicijs: sed in dandis/ capiendisq; pecunijs. Pecunias vero appellamus omnia: quorum estimatio mēsuratur
2 numo. ¶ Sunt quoq; prodigalitas et auaricia: circa pecunias excessus et defectus. Sed auariciam illis tribuimus semper: qui magis q̄ opor-
3 tet/ pecunijs student. ¶ Prodigalitatem vero nonnūq̄ inuoluimus. Nam eos qui incō tinentes sunt/ et per luxuriam patrimonia profligūt: prodigos vocitamus. quapropter
4 flagiciosissimi videntur esse: quoniam multa vicia simul habent ¶ Non tamen proprie sic nuncupantur. Nam prodigalitatis nomen: vnius alicuius vicij esse conuenit: q̄ patrimonium consumat. est enim prodigus qui seipsum perdit. videtur enim seipsum per dere qui patrimonium dissipat: ex quo vitam ducere debet. in hunc itaq; modum pro-
5 digalitatem accipimus. ¶ Rebus autem quibus vtimur et bene et male vti possumus. vtimur vero diuitijs. singulis autem rebus bene vtitur is: qui circa eas virtutem habet. quare et diuitijs optime vtetur: qui circa pecunias virtutem habet. hic autem est libera
6 lis. ¶ Usus vero pecuniarum in dando/ erogandoq; ꝯsistere videtur. nam capere atq; conseruare magis possessio est. Ex quo fit vt viri liberalis magis sit dare quibus oportet/ q̄ capere vnde oportet/ et non capere vnde non oportet. Uirtutis enim est bene potius facere: q̄ suscipere/ et honesta potius agere: q̄ a turpibus abstinere. patet autem q̄ dando sequitur vt benefaciamus/ et honeste agamus: capiendo autem vt bene suscipiamus: aut non turpiter agamus. Et gratia quidem/ dantis est: repudiantis vero nō. sed magis laus. Facilius quoq; est non accipere: q̄ dare. sua eni quis difficilius magis tradit: q̄ aliena non accipit. Liberales dicuntur qui dant/ at ij qui non capiunt: de liberalitate nequaq̄ laudantur/ sed magis de iustitia. qui vero capiunt non multum laudantur
7 Liberales maxime fere omnium virtuosorū amantur. prosunt enim in dando. ¶ Act⁹ vero secundum virtutem: honesti sunt/ et honesti gratia fiunt. liberalis igitur dabit ho-
8 nesti causa ¶ Et recte. nā et quibus oportet/ et quot/ et quando/ et alia cuncta: que rectā
9 dationem sequuntur. ¶ Et hoc libenter vel sine molestia. quod enim per virtutem fit: iucundum est/ vel sine molestia/ minimeq; dolorem affert. Si quis vero dederit quibus non oportet/ non honesti gratia/ sed alia quapiā de causa: hic nō liberalis/ sed alius quidam nuncupabitur. Neq; is qui dolet. magis enim pecunias hic vtiq; diligit: q̄ hone-
10 stam actionem. at id non est liberalis. ¶ Neq; capiet vnde non oportet. nō enim est nō magnifaciētis pecunias huiusmodi acceptio. nec erit petitor. non enim est beneficium
11 conferentis: vt subinde commoda ipse procuret. ¶ At vnde oportet capiet. puta ex ꝓprijs rebus quas possidet: non quia honestum sit/ sed quia necessarium: vt habeat quid
12 donet. ¶ Nec sua negliget: volens per illa quibusdam sufficere. nec quibusuis dabit:
13 vt sic dare possit quibus oportet/ et quando/ et vbi honestum sit. ¶ Est quoq; eius qui liberalis sit vehementer in dando excedere: ita vt sibiipsi pauciora relinquantur. nā ad
14 se quidem ipsum non respicere: liberalis est. ¶ Uerum iuxta facultates liberalitas dicitur. non enim in multitudine datorum: sed in dantis habitu/ liberalitas consistit. Hic autem dat secundum facultates. nec sane quicq̄ prohibet liberaliorem esse qui paucio-
15 ra dat: si modo tenuiores ei sint facultates. ¶ Magis autem liberales esse videntur: q̄ non quesiuerunt ipsi: sed ab alijs vt ex hereditate acceperunt. nam et indigentiam nūq̄

experti sunt. et amāt magis sua quiqꝫ opera / vt genitores atqꝫ poete. ¶ Illud vero non 16
facile vt liberalis quisqꝫ ditetur: cū neqꝫ capiat / neqꝫ cōseruet: sed cōtra eroget / nec mul=
ti per seipsas faciat pecunias: sed vt alijs dare possit. Itaqꝫ fortuna accusatur ꝙ q̇ maxi=
me digni sunt: ij minime diuitias habēt. Enimuero id non absqꝫ ratiōe ꝯtingit. fieri enī
non potest / vt diuitias habeat is: qui habere nō curat. quēadmodū nec in alijs rebus.
Nō tamē dabit q̇bus nō oportet / nec quādo nō oportet / nec quotcūqꝫ alia huiusmodi.
nā sic liberalitatē nequaq̄ꝫ seruaret / et si in illis consumeret: dare quibꝰ oportet nequaq̄ꝫ
valeret. vt enī primo diximus / liberalis est: q̇ scđm vires patrimonij erogat / et in quibꝰ 17
oportet. ¶ Qui vero excedit, ꝓdigus est. itaqꝫ tyrannos quidē non dicimꝰ ꝓdigos. q̇a 18
tā multa possidēt: vt dando atqꝫ erogando illa excedere nō facile videantur. ¶ Cū vero
liberalitas mediocritas sit in dandis / capiendisqꝫ pecuniis: liberalis quidē dabit / ⁊ ero=
gabit in q̇bus oportet / et quot oportet / similiterqꝫ ī paruis ⁊ ī magnis ⁊ hoc cū volupta
te quadā. Capietqꝫ vnde oportet / ⁊ quot oportet. nā cū virtus circa vtrūqꝫ mediocritas
sit: vtrūqꝫ faciet vt debet. sequiť enī cōuenientē liberalitatē: talis acceptio. que vero nō 19
talis: cōtraria. que igiť cōsequunť fiunt simul in eodem: cōtrarie nō: vt patet. ¶ Qꝫ si cō
tra q̄ꝫ decens / honestūqꝫ sit erogare illū contingat: moleste feret / atqꝫ dolebit / moderate 20
tamē. nā virtutis est letari / atqꝫ dolere in quibꝰ oportet / et vt oportet. ¶ Et liberalis q̇dē
lenis et tractabilis est in rebꝰ pecuniarijs. Nā cū pecunias non multi faciat: iniurias cir=
ca illas inferri sibi nō difficulter patietur: molestiusqꝫ ferret / si quid cū oporteret nō ero=
gauerit: q̄ꝫ si erogauerit qđ non oportet / Simonidi nō placēs. At ꝓdigus in istis aber=
rat. neqꝫ letatur enī / neqꝫ dolet in q̇bꝰ oportet / neqꝫ sic vt oportet: quod in ꝓcessu magis
patebit. ¶ Diximꝰ excessū atqꝫ defectū ꝓdigalitatē esse et auariciā: et hoc in duobꝰ: dan 21
do scilicet atqꝫ capiēdo. Sumptū vero in datione ponimus. prodigalitas ergo in dādo
et in non capiendo excedit / in capiendo autē deficit. auaricia vero in dando deficit / in ca
piendo excedit: verum in paruis. ¶ Et ꝓdigalitas quidē non multū coaugmentari po= 22
test. non enī facile nullatenus accipientē cunctis largiri. cito namqꝫ deficiunt patrimo= 23
nia priuatorū: ex quo prodigi videntur esse. ¶ Cum talis vtiqꝫ vir non parum melior q̄ꝫ
auarus videretur / ac per etatem indigentiāqꝫ facile corrigi / et ad mediocritatem redigi
potest. nam habet illa que sunt liberalis. dat enim / et non capit: sed neutrū recte / neqꝫ vt
oportet. ꝙ si ad hoc cōsuescat / vel alio modo mutetur: fiet vtiqꝫ liberalis. dabit enim qui=
bus oportet / at nō capiet vnde non oportet. quāobrem videtur ille quidem non abhor=
rere a morū ꝓbitate. non enim abiecti / neqꝫ ingenerosi est: excedere in dando / et non ca=
pere: dementis tamen. Sed qui per hunc modum prodigus est: multo melior esse vide=
tur q̄ꝫ auarus: tum propter ea que supra dicta sunt / tum etiam ꝙ hic quidem multis pro
dest: ille nemini / ne sibiipsi quidem. Uerum pleriqꝫ prodigorū (vt dictū est) accipiūt vn=
de non oportet: et secundū hoc auari sunt. Accipiunt vero propter erogādi cupiditatē:
quod leuiter fieri nequaq̄ꝫ potest / deficientibus confestim rebus. itaqꝫ necessitas cogit
vt aliunde expleant. et simul ꝙ de honestate nichil curant: sine vllo respectu vndiqꝫ
capiunt. dare enim cupiunt: quomodo autem / vel vnde: nulla apud eos differentia est.
Quāobrem nec eorum dationes liberales sunt. non enim honeste / neqꝫ huius ipsius gra
tia / nec vt oportet. sed interdū quos pauperes esse conuenit: eos diuites faciunt. et ho=
nestis quidem hominibus nichil dant. assentatoribus autem / aut aliā quāpiā volupta=
tem afferentibus: multa. Ex quo fit vt plurimi eorum dissoluti sint sumptus: in flagicijs
prone facientes. et quia honestatem non sequuntur in vita: declinant ad voluptates. 24
¶ Prodigus igitur sine emendatiōis cura ad ista transgreditur. cura vero ⁊ diligentia 25
adhibita / ad medium: atqꝫ ad id quod oportet deuenire potest. ¶ Auaritia autem insa
nabilis est. Nam et senectus / et imbecillitas omīs: auaros facere videtur. Et est magis
a natura hominibus insita: q̄ꝫ prodigalitas. plurimi enim pecuniarum cupidi sunt ma=
gis / q̄ꝫ largitores. Et longe extenditur / ⁊ multiplex est. plures enim videntur esse auari=
cie modi. nam cum in duobus consistat. defectu scilicet dandi / et accipiendi excessu: non
omnibꝰ tota adheret / sed quādoqꝫ scinditur. et alij in capiēdo excedūt / et alij in dādo de
ficiunt. Nā q̇ huiusmodi appellatiōibus nuncupanť: ceu parci / tenaces / aridi: oēs in dā
do deficiūt / aliena ꝯo nō appetūt: neqꝫ cape volūt / parti ꝓpť quādā modestiā ⁊ abstinē=

tiã a reb⁹ turpib⁹. Uident enĩ quidã/ vel saltẽ aiũt ob id custodire sua: ne cõpellant aliquãdo turpe aliquid facere. horũ sunt qui in singulis etiã vilibus munitissimis insistũt: oẽs ab excessu nõ dandi cuiq̃ noiati. alij vero ob metũ abstinẽt alienis: quasi nõ sit facile ipsos aliena capere ac nõ alios sua. itaq̃ illis placet/ neq̃ dare neq̃ accipere. Alij rursus in capiẽdo excedũt. oĩa vndiq̃ accipiẽtes. velut qui illiberalia exercẽt: vt lenones et feneratores/ et oẽs huiusmodi. et qui pauca pro multo. hi enĩ oẽs vnde nõ oportet capiunt/ et quãtũ nõ oportet: cõmunisq̃ est ĩis lucrãdi turpitudo. oẽs enĩ lucri gratia/ et huius q̃dẽ exigui, ꝓbra sustinẽt. nã qui grãdia quidẽ vnde nõ oportet/ et que non oportet: capiũt: ceu tyrãni vrbes hostiliter inuadẽtes/ diripiẽtesq̃/ et tẽpla spoliantes: eos illibe
26 rales nõ dicim⁹/ sed improbos poti⁹/ et ĩpios/ et ĩiustos. ¶ Aleatores tamẽ/ et latrones et pirate illiberales sũt: quoniã sordido in lucro versant. questus enĩ gratia faciũt/ et ꝓbra vtriq̃ sustinẽt: alij extrema ꝑicula pro questu adeũtes. alij ab amicis q̃b⁹ dare oportet: acq̃rẽtes. vtriq̃ igit vnde nõ oportet lucrari volẽtes: sordidi sũt. et oĩs huiusmodi
27 questus: illiberalis. ¶ Merito igit liberalitati auaricia magis opponit. nã et mai⁹ malum est: q̃ ꝓdigalitas. et magis ĩ illa peccãt hoĩes: q̃ in ꝓdigalitate. De liberalitate igitur/ et vicijs que illi contraria sũt: hec dicta sufficiant Cap. II.

28 Onsequẽs esse videt de magnificẽtia disserere. nã et hec virt⁹ quedã circa pecu-
c nias existit. Sed nõ ita vt liberalitas: ad oẽs res pecuniarias ꝑtinet/ sed ad sum-
29 ptuosas solũ. ¶ In his liberalitatẽ magnitudine excedit. nã vt ipsũ nomẽ osten
30 dit: in magnitudine decẽs sũptuositas est. ¶ Magnitudo vero ad aliq̃d. nõ enĩ eadem sũptuositas ꝑfecto triremis/ et ludorũ teatraliũ exhibitori. decẽs autẽ ad ipsũ: in quo/ ⁊ circa que. Qui autẽ in paruis aut mediocrib⁹ ꝓ dignitate sũptus facit/ hic magnificus nõ dicit: sed ille qui in magnis. nã magnificus quidẽ liberalis est: liberalis autẽ nichilo
31 magis magnificus. ¶ Huius autẽ defectus modicitas dicit/ excessus vero vulgaris vẽtositas/ et inexplebilitas. et quot sunt huiusmodi: que nõ in q̃bus oportet excedunt: sed in quibus nõ oportet: et nõ vt oportet: splendorẽ cõquirũt: de quibus postea dicemus.
32 ¶ Magnificus scienti similis esse videt. nam et decentiam itelligere potest: et magnos
33 sũptus ita vt cõuenit facere. ¶ Ut enĩ ab initio dixim⁹ habitus operationib⁹ terminat/ et quorũ est. ac magnifici sũptus magni et decẽtes sũt. talia igit et opera. sic enĩ sumpt⁹ magnus erit/ et ꝯueniens operi: vt opus ipsum sumptu dignum esse oporteat/ sũptũ aut
34 opere vel etiã excedere. ¶ Sũptus vero huiusmodi faciet magnificus honesti causa. cõ
35 mune enim hoc virtutibus. ¶ Et preterea cũ voluptate/ ac profusione quadã. nam computandi/ ratiocinandiq̃ diligentia: magnificentie contraria est. Itaq̃ magis cogitabit quẽadmodũ pulcherrimũ/ et speciosissimũ: q̃ quãti constet/ et quẽadmodũ in eo q̃minimũ
36 expendat. ¶ Necessariũ vero est vt magnificus liberalis sit. nam liberalis sũptus facit quos oportet/ ac vt oportet: in his autẽ magnitudo magnifici est: cũ in his quoq̃ liberalitas verset. ¶ Et a pari sumptu opus magnificentius faciet. Nõ enĩ eadẽ virtus
37 possessionis/ et operis. Nam possessio q̃ plurimi digna/ ac ſpeciosissima sit: ceu aurũ. op⁹ autẽ q̃ magnum et decorũ. hui⁹ enĩ aspect⁹ admirabilis est. q̃d autẽ magnificũ: admira
38 bile. et est virtus operis magnificentia in magnitudine. ¶ Quosdam sumptus honorificos dicimus: veluti in rebus dĩis sacratis/ vasisq̃/ et sacrificijs. similiter ⁊ circa omnem rem diuinã/ et circa publicã magnificentiã. veluti si quo in loco ludi publice exhibeant/ aut prefecture nauiũ/ aut epulũ publicũ. Uerũ in oĩbus vt dictũ est: ad agentẽ habetur respectus quis ipse sit/ et quib⁹ ꝑditus facultatibus. digna quidẽ his sint oportet: nec so
39 lum opus: verũ etiã auctorẽ decere. ¶ Ex quo fit vt pauper quidẽ magnificus esse non possit. cũ ei non assit: q̃d cũ decentia erogare queat/ et si erogare pergat: fatuus sit. quo-
40 niã preter dignitatẽ/ atq̃ decentiã. et in virtute id insit vt recte quidq̃ fiat. ¶ Ista vero eos decent/ quibus hec talia iã antea existũt: vel per seipsos/ vel per maiores suos/ vel ꝑ eos qui ad ipsos pertinent/ et nobiles/ et claros/ et quot huiusmodi sunt. nã hec oĩa amplitudinẽ habẽt/ ac dignitatẽ. Magnificus igitur ꝑcipue in huiusmodi rebus erit/ ac in huiusmodi sumptibus magnificentia vt dictum est. nam hec maxima et honoratissima
41 sunt. ¶ In priuatis autẽ rebus q̃ semel fiunt: vt nuptie et si quid tale. Et si in aliquo tota ciuitas studeat vel circa dignitatẽ/ vel circa hospitũ susceptiones/ eorũq̃ comitatũ et

muncra/et remuneratiões.nõ enĩ in seipsũ sũptuosus est magnificus:sed in publica. do 42
na vero simile quiddã habẽt iis:ꝙ diis sacrant̃. ¶Est etiã magnifici domũ parare diui=
tiis cõgruentẽ.ornamentũ enĩ et hoc quoddã est/et in iis maxime sumptꝰ facere:ꝙ sunt
ꝑmãsura diu.speciosissima enĩ hec. ¶Et singulis inest decus qðdã. nõ enĩ eadẽ coueni 43
unt diis/et hoibus:neqꝫ tẽplo/et sepulchro/et sumptuũ vnusquisqꝫ magnꝰ in suo gene=
re/ac magnificẽtissimus.qui in magno magnus:hic autẽ ꝙ in his magnꝰ. et differt ma=
gnũ illud qð est in opere/ab eo qð est in sũptu.nã pila quidẽ/ aut capsula pulcherrima:
magnificentiã habet puerilis doni/ꝓciũ vero pusillũ est ac illiberale. Quapropter ma=
gnifici est in ꝗcũqꝫ genere faciat:magnifice facere.nã sic nõ facile superari potest:et sũ= 44
ptus habet dignitatẽ.magnificus quidẽ igitur talis est. ¶Excedẽs vero/atqꝫ vẽtosus ĩ
sũptu non oportune faciendo:excedit vt dictũ est. Nã in paruis sũptibus multa consu=
mit/et splendorẽ ꝯtra decentiã captat.vti si histrionibꝰ nuptiali apparatu epulas paret/
et comedorꝫ exhibeat chorũ gradiens purpuratꝰ vt Megarenses. et hec oĩa faciat non
gratia honesti/sed ad ostentationẽ diuitiarũ:putãs ea de causa hoĩes ĩ sui admirationẽ
cõuertere.et vbi opus est magnis sũptibus paruos faciens/vbi vero paruis:magnos.
Modicꝰ autẽ in oĩbꝰ deest/et plurima cõsumẽs:in parua re decentiã perdit.⁊ ꝗcqd agit
tardus est/atqꝫ morosus:sẽꝑ cõsiderãs queãdmodũ in eo perꝙ parũ expẽdat.et hoc ip=
sum cum querelis agit/et cũcta maiora ꝙ̃ oportet se facere existimat. Sunt autẽ hi duo
habitus vicia quidẽ:non tamẽ vituperationẽ afferunt:cũ neqꝫ dãnosa aliis sint neqꝫ ni=
mium deformia.

Cap.III. 45

Agnanimitatẽ vero circa magna versari : vel ex ipso nomine constat. sed circa
m qualia existat:primo comprehendamus.refert autem nihil:vtrũ ipsum habitũ/
an eum qui secundum habitum consideremus. Videt̃ magnanimus esse:qui se
magnis dignatur cum sit quidem dignus. Nam qui non pro dignitate hoc agit : insipi=
ens est.eorum vero qui virtute prediti sunt:nemo insipiens/neqꝫ fatuus. magnanimus 46
igitur is est quem diximus. ¶Qui vero paruo dignꝰ est/ac se paruifacit:modestus qui=
dem est/sed nequaꝙ̃ magnanimus.nam in magnitudine magnanimitas consistit:quẽ=
admodum et pulchritudo in magno corpore.parui autem vrbani quidem/et apti:sꝫ nõ 47
pulchri. ¶Qui vero se magni existimat cum indignus sit:tumens/ et inflatus opiniõe
sui.qui autem pluris ꝙ̃ mereatur:non omnis tumens. Qui vero minoris ꝙ̃ ipse sit/pu=
sillanimus:siue hic magna/siue mediocria/siue parua mereatur:etiã minoris sese dignũ
arbitretur.et maxime vtiqꝫ videbit̃ hic:magno dignus.nam quid ageret si non dignus 48
foret? ¶ Est itaqꝫ magnanimus magnitudine quidem summus/eo autem quod opor=
tet medius.nam vti dignum est:ita se existimat. Alii vero excedunt/ac deficiunt. Si si 49
se magnis dignatur:et dignus est/ac maxime : maximis. ¶Circa vnum vtiqꝫ maxime
erit.dignitas autem dicitur ad externa bona. Maximum autem horum id ponendum
est : quod diis tribuimus / et quod maxime affectant / qui in dignitate sunt/et quod re=
rum preclarissimarum precium est.id est autem honor.maximum enim id externorꝫ bo=
norum.Circa honores ergo ⁊ inhonoratiões magnanimus est vt oportet. Et sine ratio=
ne autẽ vident̃ magnanimi circa honorẽ versari.honore enĩ se maxime dignant̃ magni
viri/verum iuxta dignitatẽ. Pusillanimus vero deficit ad seipsum/et ad magnanimi di=
gnitatẽ. Tumens autẽ/et inflatus opiniõe sui:ad seipsum excedit: nõ tamẽ ad magna= 50
nimũ. ¶Magnanimus siquidẽ maximis dignus:erit vtiqꝫ optimus.nã sẽꝑ qui me= 51
lior est maiora meret̃:et qui optimus maxima. ¶ Eũ igit̃ qui vere magnanimus sit: bo
nũ esse oportet. Et videt̃ quidẽ esse magnanimi qð est in vnaquaqꝫ virtute magnũ. Ne=
quaꝙ̃ vero ꝯuenit illi cedere lacessenti/neqꝫ iniuriã inferre:cuiꝰ enĩ gratia turpe aliquid
faceret:cui nichil magnũ est? Et per singula ꝯsiderãti magnanimꝰ nisi bonꝰ existat:om=
nino ridiculꝰ videbit̃.quoniã honorẽ nõ meret̃ qui prauus est.honor enĩ est virtutis ꝓ= 52
miũ/⁊ tribuit̃ bonis. ¶Videt̃ enĩ magnanimitas ceu ornatꝰ quidã esse virtutũ.nã ma=
iores illas facit:et sine illis nõ est.quapropter difficile est vere magnanimũ esse.nõ enim 53
possibile absqꝫ accumulata ꝓbitate ¶ Maxime ergo circa honores/et ĩhonoratiões ma
gnanimus est. Ac in magnis quidẽ/et a grauibꝰ viris habitis:moderate letabit̃:ꝙ̃si de
bitis potitus/aut etiã minoribꝰ.nam virtuti oĩno ꝑfecte:satis dignus honor haberi non

potest. verũtamen recipiet: quoniã maiora exhiberi nõ possunt. Paruos aũt et a q̃buscũ
uis habitos: paruipendet. nõ eni his dignus. Eodẽ modo ⁊ inhonorationẽ. no eni erit
iuste circa illum. maxime quidẽ igitur (vt dictũ est) vir magnanimus circa honores est.
54 ¶ Qui et circa diuitias/ ⁊ circa potẽtiã/ et circa oẽm ꝓsperitatẽ/ aduersitatẽq̃ vtcũq̃ ac
cidãt: moderate se habebit. nec ꝓsperis gaudebit nimiũ/ nec aduersis nimiũ ꝑturbabit.
nam neq̃ in honore sic se habet. quod maximũ est. potentie eni/ et diuitie: ꝓpter honorẽ
expetuntur. itaq̃ illas qui habent: per illas honorari volũt: et cui honor paruũ est: huic
55 et alia. ex quo fit: vt supbi videãtur. ¶ Fortuna etiã videtur ad magnanimitatẽ ꝯferre/
nobiles eni/ atq̃ potẽtes/ et diuites: honore digni habent: in excellẽtia eni. in bono aũt
omne excellens honorabilius. quopropter talia magis magnanimos faciunt. honorã
tur eni a quibusdã: sed secundũ veritatẽ solus bonus honorabilis est. at cui vtrũq̃ exi
56 stit: is magis honore dignus est ¶ Qui vero sine virtute talia bona habent: nec iuste se
ipsos magnifaciũt neq̃ ratione magnanimi dicũtur. nã sine virtute ꝑfecta ista nõ sunt.
Superbi autẽ et petulantes fiunt/ si talia possideant. nam absq̃ virtute scdas res mode
rate ferre: non facile est. Quod cũ illi facere neq̃ant/ ac putẽt se ceteris antecellere: alios
quidẽ contẽnũt/ ipsi vero quoduis agunt. imitantur eni magnanimũ/ cũ similes illi non
sint. hoc autẽ faciũt in quibus possunt. Que igitur secundũ virtutẽ sunt ea nõ agunt/ et
alios infra se putant. at magnanimus infra se iuste putat. nam iudicat scd̃m rei veritatẽ:
57 multitudo vero vt contingit. ¶ Magnanimus nec parua/ nec frequenter pericula adit:
ob id scilicet q̃ pauca sunt que ab illo estimẽtur: ad magna adit. Et quãdo illis se ꝓbet:
58 vite sue non parcit/ quasi idignũ sit omino viuere. ¶ Et bene facere alijs promptus est:
bene suscipere autem pudet. aliud eni superantis est: aliud eius qui superetur. In retri
buendo autẽ excedit. nam sic debitorem sibi isuper facit maioribus beneficijs in eũ col
59 latis. ¶ Videntur autẽ hi eos cõmemorare/ in quos ipsi beneficia cõtulerunt/ a quibus
vero ipsi acceperũt: non videtur cõmemorare. Inferior eni qui beneficiũ accipit: eo qui
confert. ipse vero superior esse vult. Et hec libenter audit: illa moleste. Itaq̃ Thetis
60 beneficia Ioui non narrat/ neq̃ Lacedemonij Atheniensibus: licet acceperint. ¶ Est
etiam magnanimi neminẽ precari/ aut certe vix: obsequi vero prompte. Et erga hoies
in dignitate aut diuitijs constitutos magnũ se gerere: erga mediocres vero cõuenientẽ.
Nam illis quidẽ excellere arduũ est/ ac gloriosuz: his vero facile/ et inter illos se amplũ
agere non ingenerosuz est: inter humiles vero graue: quasi inter imbecilles exerceat vi
61 res. ¶ Nec ad preclara contendat: aut vbi ceteri excellunt. Sed ociosus sit/ et piger. at
vbi honor magn⁹ vel res agenda incũbat/ et pauca quidẽ aggreditur: sed magna certe/
62 atq̃ preclara. ¶ Necesse est etiã vt palam oderit/ palamq̃ amet. nam occultare timidi
63 est. ¶ Ac veritatem magis q̃ opinionem curabit: et loquetur et aget palam. cõtemptor
eni est. ideo audax/ audax vero ideo ꝯtẽnẽs. Ac verax ẽ nisi forte per hironiã: sed hiro
nia ad multitudinẽ. Et ad aliũ non posse viuere nisi ad amicũ: seruile nãq̃. itaq̃ omnes
adulatores seruiles/ et omẽs humiles adulatores. ¶ Neq̃ vero admirator erit/ q̃z nihil
64 sibi videtur magnũ. Neq̃ odij tenax: non enim magnanimi est refricare animo/ ꝑsertim
mala: sed magis puipendere. ¶ Neq̃ de hoibus multũ loquetur. nã nec hic de se dicet/
65 neq̃ de alijs. non eni sibi cure est vt ipse laudetur/ nec vt alij vituperẽtur. ¶ Nec rursus
66 laudator est/ quapropter nec maledictus nec de inimicis nisi cũ iuchitur. ¶ Et de neces
67 sarijs aut de minutis minime q̃rulus/ aut ꝑcator. nã ita se habere eius est qui ista curet.
68 ¶ Magisq̃ volet res preclaras et infructuosas q̃ fructuosas et vtiles. nam id magis
69 per se sufficientis. ¶ Motus vero eius tardus esse videtur/ vox grauis/ ⁊ locutio firma.
non enim properat que paucis intendit/ neq̃ vehemens est qui nihil magnũ putat. vo
lubilitas autem lingue/ ac properatio eorũ de causa fit. talis quidem magnanimus est.
70 ¶ Qui vero deficit/ pusillanimus. qui excedit/ tumens dicitur et inflatus opinione sui.
nec sane hi mali videntur esse/ cũ nemini malefaciãt: sed certe aberrant. Nam pusillani
mus quidem cũ bona mereatur seipm priuat ijs quibus dignus est. Ac videtur malũ
quiddam habere: quia se dignũ bonis nõ putat et seipsum ignorare. nam cuperet certe
illa quibus dignus est cũ sint bona. non tamẽ demẽtes isti videtur / sed magis morosi.
Huiusmodi autẽ opinio deteriores facit. singuli eni appetũt scd̃m dignitatem. abstinẽt

vero a p̄claris rebus/exercitiisqꝫ quasi indigni sint. eodēqꝫ modo et ab extremis bonis.
Tumentes vero atqꝫ inflati: dementes sunt/et ignorantes sui: ac id quidē vehementer.
tanq̄ꝫ enī digni sint: honorabilia inuadūt. mox redarguūtur/vestituqꝫ se ornant/ꝛ gestu
et huiusmodi: fortunasqꝫ suas iactant/et palam esse volūt: vt per illas honorent̃ ¶ Op- 71
ponitur vero magnanimitati pusillanimitas/ magis q̄ꝫ inflatio. Nam frequētior est/ac
deterior. magnanimitas igitur (vt dictū est) circa honores versat̃ magnos. Cap. IIII.
Idetur ꝛ alia quedā virtus circa honores existere (vt ante diximus) que ad ma- 72
v gnanimitatē ꝓxime accedit: quēadmodū liberalitas ad magnificentiā. Ambe
enī iste a magnitudīe absūt/et circa mediocria/paruaqꝫ nos disponūt vt opor-
tet. ¶ Ut aūt in dādis/capiēdisqꝫ pecuniis mediocritas est/ac excessus/et defectus: sic 73
et in honoris cupiditate excessus/et defectus/et mediocritas quedā est. Uituperamus
enī ambiciosum qꝛ plus q̄ꝫ oportet/aut vnde nō oportet/honorē appetit. vituperamus
et remissum: qꝛ nc honeste quidē honorari queat. Interdū vero et ambiciosū q̄si virilē/ 74
ac glorie cupidū: ac remissū q̄si humanū et modestū laudamꝰ. ¶ Constat aūt ꝙ cū plu-
ribus modis cupidū alicuiꝰ rei dicamus: nō ad idē semꝑ ambiciosū referimꝰ. laudātes 75
quod magis q̄ꝫ vulgus/et vituperantes qꝺ magis q̄ꝫ oportet ¶ Cūqꝫ mediū sit inoiatū.
extrema de medio vt vacuo certare adinuicē vidētur. In q̇bus vero est excessus/ac de-
fectus: in eisdem et mediū. affectat̃ honor magis q̄ꝫ oportet/ et minus. ergo vt oportet:
affectare est. Laudatur igit̃ hic habitus qui mediocritas est circa honores sine noīe. vi-
detur aūt et ad āhicionē remissio/ et ad remissionē ābicio/et ad vtrūqꝫ vtraqꝫ quodāmō
opponi. hoc et in aliis virtutibus esse videt̃. Sed hic ex eo extrema opposita esse videt̃
ꝙ mediocritas ipsa sine nomine est. Cap. V. 76
Ansuetudo mediocritas est circa irā. cūqꝫ mediū/ itēqꝫ fere extrema sint absqꝫ
m noīe: medio quidē mansuetudinē attribuimꝰ: ad defectū (qui itē sine noīe est)
declinantē. excessus vero iracūdia dici potest. Affectus ergo est ira. facientia
vero multa/ac varia sunt. q̇ igit̃ ꝓ quibꝰ oportet/et ꝯtra quos oportet irascit̃. et p̄terea
vt oportet/et quādo/ et quāto tēpore: laudat̃. ¶ Mansuetus hic vtiqꝫ erit/siquidē mā- 77
suetudo laudat̃. vult enī māsuetꝰ q̇etus esse nec a ꝑturbatiōe deferri/sed ita vt ratio p̄ci-
pit: ī his et ad tantū tēpus insensū esse/magisqꝫ in defectu peccare videt̃. nō enī vindex 78
est mansuetus/sed magis clemēs ¶ Defectus totalis ire siue ille segnicies sit/siue q̇duis
tandē vituperat̃. Nam qui nō irascūtur in quibus oportet: stupidi videntur esse: et qui
non vt oportet/nec quando nec aduersus quos oportet. videt̃ enī qui nō irascitur: neqꝫ
sentire/neqꝫ dolere/neqꝫ resistere. Atqui perferre ꝯtumelias ꝛ suos negligere seruile est.
¶ Excessus autem per omīa fit. nam et quibus nō oportet/ et pro quibus nō oportet/et 79
magis q̄ꝫ oportet aut vehementius/ et maiore tēpore: nec tamen omīa eidem existūt: nō
enim fieri potest. nam malum seip̄m destruit/ꝛ si integrū vndequaqꝫ sit intolerabile est.
¶ Iracundi ergo celeriter irascūtur/ et quibus nō oportet/ et pro quibus nō oportet/et 80
magis q̄ꝫ oportet: sed cito desistūt/qꝺ in ip̄is optimū est. euenit aūt id quia nō cōprimūt
iram: sed eā reddūt/ac se ostendūt ꝓpter acuitatē/subindeqꝫ cessant. excessiue autē acuti
sunt: quibus summa inest bilis et ad omne/atqꝫ in omni iracūdi. vnde et nomē habent.
Amari vero difficile placant̃/et longū irascūtur tēpus: quia irā cōprimūt. cessatio autē
fit quando reddit̃. nā vltio cessare irā facit: voluptatē pro ira pariēs. sed donec id nō fit
onus retinēt. nā quoniā occulta est ira: illi mitigāde ītendit nemo. vt vero in seip̄a dige-
ratur: tēpore indiget. sunt autē hi plurimū molesti: et sibiip̄is et amicissimis. Eos vero
acerbos dicimus: qui pro quibus non oportet/et magis q̄ꝫ oportet/ꝛ lōgius tēpus īsensi 81
sunt. nec placant̃ sine supplicio vel pena. ¶ Mansuetudini magis excessū opponimus/ 82
et frequentius fit. Humanius enī est magis vlcisci. et in vita acerbi peiores sunt. ¶ Qꝺ
et supra diximus: et ex dictis patet illud nō facile determinare quomō/et quibus/et pro
quibus/et quanto tēpore irascendū sit: et quo ad recte faciat q̇s/vel aberret. nā qui pa-
rum transgredit̃ nō vituperatur: siue in maius/siue in minus. interdū enī deficiētes lau-
damus: et mansuetos vocamus/et irascentes viriles: quasi ad dominandū aptos. Sed
q̄ꝫtum et qualiter excedens vituperandus sit: nō facile est verbis ostēdere. In singulis
enī atqꝫ ī sensu/huiꝰ rei iudiciū est. At illud manifestū: ꝙ medius habitus laudabilis est

per quem irascimur quibus oportet/et p quibus oportet/et vt oportet/et talia oīa:exces=
sus aūt et defectus vitupanť.et si parū p fiāt/leuiť:si vlterius/grauiť.Cōstat igiť mediū
habitū esse āplectendū.Ac de dispositiōibus circa irā:hec dixisse satis sit. Cap.VI.
83 N vita vero/atq cōi vsu verbor/ ⁊ actuū/quidā assentatores sunt/qui placēdi
i studio laudāt oīa: et nihil adūsanť putātes oportere,minime se molestos cuiq
esse.Alij cōtra ab his in cūctis dissidētes/nec offēdere qcq verētes:inhumani
et contētiosi vocanť.Q igiť hmōi dispositiōes vituperāde sunt/manifestū est.q me=
diocritas horū laudāda:recipiens que oportet/et vt oportet.ptraria vero eodē mō re=
84 pellens.huic vero nomē non est. ¶Sed amicitie videť similis esse maxime.talis est enī
qui hāc mediocritatē seruat:qualē dicere volumus humanū/et amicū dilectionē assumē=
tē.Sed differt ab amicitia q affectu caret:nec ad eos reflectit quibus cōuersať.non enī
amore/vel odio:sed q ipe talis est/ea recipit que oportet.idē enī erga notos ⁊ ignotos/
cōsuetos ⁊ icōsuetos similiter faciet:preterq q in singulis vt decet.nō enī cōuenit simi=
liter familiariū et extraneorū curā habere.nec eodē modo eis molestū esse.sūmatī igiť
85 dictū sit eū ita ɔuersari vt oportet. ¶Cōiectabit aūt nō offēdere/vel placere:referēs ad
honestatē/vel vtilitatē.videť enī circa voluptates et molestias q in cōuersatiōibus exi=
stunt versari.Harū vero qbuscūq vel nō honestū est/vel damnosum assentiri: eas non
feret/sed molestus esse perget.et si agenti deformitatē nō paruā afferat/vel damnū/ad=
uersatio autē paruā molestiā:nō tolerabit/sed molestus erit.Cū sūmis vero et infimis/
ac magis et minus notis varie ɔuersabiť.similiter autē et secundū alias differētias de=
bitū cuiq tribuet.Et placere per seipsum optabit:molestū vero esse cauebit.cōtingētia
vero si maiora sint sequetur:dico aūt de honesto/ et vtili/et voluptatis quidē gratia.et
si magna prouentura inde sint:parū offendet.mediocris igiť talis est:nomē nō habēs.
86 ¶Qui aūt placere studet si voluptatis causa/nec ob aliud quicq id agat: lascivus diciť.
Si vero vt vtilitatē quandā inde adipiscatur in pecunijs/ aut i re pecuniaria/adulator
At qui omnibus se opponit inhumanū et contentiosum diximus esse. videntur autem
extrema inter se opponi:quia medium absq nomine est. Cap.VII.
87 Irca eadem ferme est ostentatiōis mediocritas i/ psa quoq innoīata.nec ab re
c fuerit de ea qq trāsigere.nā et ea magis q sūt circa morē cognoscemus:si de sin=
gulis trā sigamus ⁊ simul mediocritates eē virtutes magis credemus:in cūctis
ita esse cernētes.In vita igitur qui ad voluptatē aut molestiā cōuersanť diximus.nūc de
88 veris/et mendacibus dicemus:similiter in verbis/⁊ rebus/et fictione ¶Videť enī ostē=
tator effingere speciosa cū nō assint sibi/vel maiora q assint. Hironicus vero cōtra: que
sibi assunt negat/vel minora facit.medius aūt alteruter quidē est:vita/⁊ sermone verax.
89 is et fatetur q sunt circa se:nec maiora/aut minora facit ¶Sed horū singula et alicuius
gratia fieri possunt: ⁊ nullius.quisq vero qualis ipse est:alia agit/⁊ dicit/et ita viuit:nisi
alicuius gratia agat.Mendaciū vero ipm:per se iprobū est/ac vitupatione dignū.verū
autem pbum ac laudabile.ita verax qui medius est: laudabilis.mendaces vero vtriq
vituperandi/sed magis ostentator.dicemus aūt de vtroq sed primū de eo qui verax sit.
90 ¶Nec de illo nūc dicimus qui in cōfessionibus vero fateť.nec de ijs que ad ius et iniu=
riā pertinēt.nā id alterius esset virtutis:sed de eo qui in qbus nihil tale refert: sermone/
et vita verax est:eo q ipse secundū habitū talis est.videtur autē huiusmodi vir probus
esse.nam qui verū diligit et in ijs in qbus nil refert verax est : is multo magis in quibus
refert verax erit.vt enī turpe mēdaciū fugiet/qui per seipm fugiebat.talis aūt laudabi=
91 lis est. ¶ Sed ad minus q re vera sit magis declinat: cōgruētius enī id videť.qm sup=
92 excellentie inuidiose sunt ¶Sed qui res fingit maiores q sint:siquidē nullius gratia:
prauus quodāmodo videtur.non enī vtiq gauderet mendatio.vanus tamē potius est
93 q malus. ¶Qui vero alicuius gratia:si glorie aut honoris/nō minus vituperabilis est:
quēadmodū ostentator:si lucri causa deformior est.Non in potētia/ sed i electiōe ostē=
tatio est:nā secundū habitū.et quia talis ostentator existit:quēadmodū ⁊ mendax.alter
enim mendacio gaudet/alter glorie cupiditate/ vel lucro.Qui igitur glorie causa osten=
tationem faciunt:talia fingunt:ex quibus laudandi/aut beati videantur.qui vero lucri
causa faciunt:hi ea fingūt/quorū vsus ad pximos ptineat.⁊ que clā esse possint:ceu me=

dicũ aut aruspicẽ egregiũ. que ideo pleriqꝫ fingunt atqꝫ ostentãt: ꝙ hec in seipsis sunt.
¶ hironicos vero sua attenuãtes vrbaniores esse constat: nõ eni lucri causa faciũt: sed 94
vt fugiant tumiditatem. Maxime vero hi gloriosa negant: vt Socrates faciebat.
¶ Sed qui parua et manifesta fingũt gloriosi dicũtur: et facile spernẽdi sunt. Interdũ 95
etiã ostentatio est: ceu Lacedemoniorũ vestit⁹. nã excess⁹/ac defect⁹ nimi⁹: ostentationẽ
quandã habet. Sed qui modeste hironia vtit̃/et circa ea que non nimis ãte oculos po-
sita/ac patentia sunt: vrbani videntur. Cap. VIII.

Eritati ostẽtatio magis opponitur et deterior est ꝙ̃ hironia. ¶ Cũ aũt sit ĩ vita 96
V cessatio quedã a negocijs/et ĩ ea cũ iucũditate tẽporis trãsmissio. videt̃ hic qꝫ 97
esse cõuersatio quedã ꝯueniẽs. et qualia/et quomõ/dicere/ audireqꝫ oportet.
differt aũt in talib⁹ dicere/aut talia audire/constat vero circa hec qꝫ esse excessũ ⁊ defe-
ctũ medij ¶ Qui igit̃ magis ꝙ̃ oportet risũ mouẽt scurre videt̃ esse/ et onerosi sunt. nã 98
risum secuti/magis cogitant queadmodũ mouere illũ possint/ ꝙ̃ queadmodũ honeste
loquantur/nec queqꝫ offendãt. Qui vero nec dicunt ipi aliqd iucundũ/nec alios dicere
patiunt̃: rudes/ et agrestes vident̃. Enivero qui cũ moderatiõe iocat̃ comis appellat̃.
Moris eni vident̃ esse tales mot⁹. queadmodũ vero corpa ex motib⁹ iudicat̃: ita ⁊ mo-
res redũdante aũt periculo et pl erisqꝫ gaudẽtib⁹ ioco et salibus magis ꝙ̃ oportet: scur-
re quoqꝫ placẽt/atqꝫ ita nũcupant̃/ꝙ̃ si comitatẽ habeãt/et sint elegãtes. sed nõ parũ dif-
ferre eos ex iam dictis apparet. ¶ Medij aũt habit⁹ ꝓpria est vrbanitas. vrbano autẽ 99
cõuenit talia dicere/atqꝫ audire: q̃lia modesto/et ingenuo cõgruũt. sunt eni quedã q̃ di-
cere et audire hmõi decet hoĩes. et ingenui iocus differt ab eo q̃ est seruilis: et docti ab
eo qui est idocti/ĩtueri licet in antiqs et nouis comedijs/ alijs eni erat iocus obscenitas
verborũ/alijs vero subintellectio. refert aũt hoc nõ parũ ad honestatẽ. vtrũ igit deter-
minandũ est eũ qui in aliquẽ iocat̃ recte iocari/si dicat ea q̃ decẽt ingenuũ/an si nõ offen-
dat audiẽtẽ/vel si ꝓmulceat: An tale aliqd indet̃minatũ est: cũ ali⁹ aliud oderit/ameqꝫ
ac talia libenter auditurus sit. que eui audire sustinet: hec et facere videt̃. ¶ At nõ oĩa 100
faciet. iocus in aliquẽ dictus cõuiciũ est. ad legũlatores nõ nulla ꝯuiciari ꝓhibẽt. opor-
tebat forsan et iocari. vrbanus igit̃ et igenuus ita se habebit: q̃ si ipe lex in seipo existat.
talis ergo medi⁹ est/siue hic vrbanus/siue comis dicat̃ ¶ Scurra vero ĩferior est ꝙ̃ ridi- 101
culus: nec sibi ꝑi/nec alijs parcit: dũmodo risũ mouere q̃at. et talia dicit q̃lia vrban⁹ nõ
diceret/et quoꝝ aliqua ne audire quidẽ sustineret ¶ Rusticus vero ad has cõuersatiões 102
inutilis est: cũ nihil ipe afferat/et cũcta aspernet̃. Cessatio et iocus necessaria vident̃ in
vita. ¶ Tres igit̃ supradicte mediocritates sunt oẽs in vita circa cõem vsum verborũ ⁊ 103
actuũ. differunt vero q꞉ earũ vna circa veritatẽ/alie circa voluptatẽ ꝟsant̃. Earũ rursus
q̃ sunt circa voluptatem: alia in ioco/alia in ceteris vite conuersationibus. Cap. VIIII.

E verecũdia non ita loquẽdũ est: quasi de aliqua virtute. nã affectui magis ꝙ̃ 104
D habitui sil'is est. Itaqꝫ eã diffiniũt timorẽ esse quendã dedecoris. Fit aũt ꝓpe
similiter/ac timor ille in reb⁹ grauib⁹. erubescũt eni verecũdantes: mortẽ vero
timentes pallescũt. Itaqꝫ corpalia quodãmodo vident̃ vtraqꝫ/qꝺ affectus magis ꝯstat
esse ꝙ̃ habitus ¶ Nec vero omi etati cõgruit verecũdia/sed iuuenili. Putam⁹ eni eos q̃ 105
in huiusmodi etate sũt: verecũdos esse oportere. ꝓpterea qꝺ illi cupiditatibus obnoxij:
verecundia ꝓhibent̃ ĩ multis delinquere. et laudam⁹ ex iuuenibus verecũdos: seniorẽ
vero nemo laudat ꝙ verecũdus sit: nihil eni ab eo fieri censemus quod sit verecũdia di-
gnũ. ¶ Non eni probi est: verecũdia siqdẽ ꝓuenit ex improbis. nõ eni agẽda sunt talia. 106
Si vero alia secundũ veritatẽ/alia secundum opinionẽ turpia sunt: nihil refert. neutra
enim agenda sunt. Itaqꝫ nec verecundãdũ. improbi vero est talem esse vt aliquid turpe
faciat: verum ita se habere vt si faciat quicꝙ̃ tale: verecũdetur. et ꝓpter hoc putare pro-
bum esse absurdum est. etenim verecundia in volũtarijs est. volens autem probus vir:
nunꝙ̃ faciet praua. ¶ Esset autē verecundia ex suppositione vtiqꝫ probum. Si enim 107
faciat verecundabitur. sed non est hoc circa virtutes. Impudẽtia vero improbũ/et non
verecundari cũ male agat. sed nihilomagis hec facientẽ/ verecundari probum est. Cõ-
tinẽtia quoqꝫ nec ipsa quidẽ virtus est/sed quedã mixta. ostendem⁹ autẽ de illa postea.
Nũc de iustitia dicam⁹. Quarti Ethicorũ Ari' interꝑte Leonardo Aretino finis.

1 E iusticia et iniustitia cõsiderandũ est/ et circa quas res existant. et qualis
mediocritas iusticia sit/ ꝛ iustũ: quoꝝ mediũ. Cõsideratio aũt ista eodẽ mõ
2 D nobis sit/ vt in p̄cedẽtibus. ¶ Videm⁹ igitur oẽs eiusmodi habitũ dicere:
dicere volentes iusticiã per quẽ iustoꝝ operatores sunt/ et per quẽ agunt/
et volunt res iustas. Eodẽ modo de iiustitia per quã iniuriant̃/ et volũt in=
3 iusta. quãobrem hec primũ nobis presupposita sint. ¶ Nõ enĩ eodẽ modo res se habet
in scientijs/ et potentijs/ et habitib⁹. nã sciẽtia ꝛ potẽtia: videt̃ eadẽ esse cõtrarioꝝ. habi=
tus vero cõtrarius cõtrarioꝝ nõ est: ceu a sanitate sana fiunt/ nõ aũt cõtraria. dicim⁹ enĩ
sane incedere: quãdo quis ita icedit/ vt faciũt sani. ¶ Sepe etiã cognoscit̃ ꝯtrarius ha=
4 bitus/ a cõtrario. sepe ipsi habitus a sbiectis cognoscũtur. Si enĩ bona habitudo sit ma=
nifesta: et mala habitudo fit manifesta. et ex ijs que bonã habitudinẽ faciũt: bona habi=
tudo. ꝛ ex hac: illa q̃ faciũt cognoscũtur. Nam si est bona habitudo spissitas carnis: ne=
cesse est vt mala habitudo sit raritas carnis/ et efficiens bonam habitudinez quod facit
spissitatẽ in carne. ¶ Sequit̃ vero vt plurimũ si altera multipliciť dicatur/ ꝛ altera mul=
5 tipliciter dici: ceu si iustũ/ et iniustũ. Videtur aũt multipliciť dici iusticia/ et iiustitia: sed
quia sunt admodũ ꝓpinqua: ipaꝝ equocationẽ latere: quod nõ fit ĩ ijs q̃ longe magis
sunt manifesta. Nam illa plurimũ inter se differũt specie: veluti clauis quod equocũ est
ei/ que est sub aĩaliũ collo: et ei qua hostia claudũtur. ¶ Cõplectamur ergo quot modis
6 dicitur iniustus: videtur iiustus esse et qui cõtra leges facit/ et qui plus appetit et iiqu⁹.
Itaqꝫ patet ꝙ et iustus erit: qui secundũ leges facit: et qui equus est. Iustũ igit est qd
secundũ leges/ et quod equũ. Iniustũ aũt quod cõtra leges: et qd iniquũ. ¶ Cũ vero et
7 plus appetens iiustus sit/ circa bona quidẽ erit: nõ tamen oĩa/ sed circa illa in quibus
fortuna ꝓspera/ vel aduersa locũ habet: que sunt quidẽ simpliciter bona semꝑ: verũ ali=
cui nõ semꝑ. sed hoĩes illa p̄cant̃/ ꝛ querũt. at nõ oportet sed p̄cari quidẽ debẽt ea q̃ sim
8 pliciter bona sunt: sibi quoqꝫ esse bona. appetere vero que ipis sint bona. ¶ Iniust⁹ aũt
non semꝑ plus appetit: sed minus in simpliciter malis. Sed quia videt̃ minus malum
esse quodãmodo bonũ/ ac boni est illa cupiditas plus habẽdi: fit vt videat̃ ob hoc plus
9 appetens. ¶ Est iniquus. hoc enĩ cõplectit̃ et cõe. et cõtra leges facere/ hoc enĩ est trãs=
gressio legũ: siquidẽ iniquitas cõprehendit omnẽ iniustitiã: et cõe quiddã est ad omnẽ
10 iniustitiã. ¶ Cũ vero ijs qui contra leges facit: iniustus sit/ et qui secundũ leges: iustus.
constat ꝙ oĩa que a legibus ꝓficiscũtur: quodãmodo iusta sint. nã et ea que cõstituta
sunt auctoritate ferendaꝝ legũ legitima sunt. et quodlibet hoꝝ iustũ esse dicim⁹ ¶ Le=
11 ges aũt ꝓuidẽt in oĩbus cõiectãtes aut cõem oĩm vtilitatẽ/ aut optimoꝝ/ aut pñcipũ/
vel secundũ virtutẽ/ vel scdm aliũ: quẽdã talem modũ. itaqꝫ vno quidẽ modo iusta dici=
mus ea que ptinent ad faciendã/ conseruandãqꝫ felicitatẽ/ partesqꝫ eius in ciuili societa=
te. Iubet autẽ lex/ ea que sunt viri fortis: vt nõ deserere locũ in acie/ nõ fugere/ nõ arma
abijcere. et ea que sunt tẽperãtis/ vt nõ cõmittere adulteriũ/ nõ flagiciũ facere/ et ea que
sunt mansueti/ vt nõ pulsare/ nõ iurgia exercere. Eodẽ modo et secundũ alias virtutes/
et vicia: has iubens/ illa vetans. recta quidẽ que recte posita est: deterior vero que incõ=
12 sulte posita est. ¶ Hec itaqꝫ iustitia virtus quidẽ est ꝑfecta: nõ simpliciter/ sed ad aliũ. et
ob hoc excellẽtissima virtutũ esse videt̃ iustitia/ ꝛ neqꝫ hesper⁹/ neqꝫ lucifer ita mirabilis.
ac in ꝓuerbio dicimus omnes simul virtutes iustitie inesse/ et ꝑfecta maxime virtus/ qm̃
perfecte virtus est vsus. Perfecta aũt ꝙ eã habens ad aliũ quoqꝫ vti potest virtute: non
solũ ad seipsum. multi enĩ in ꝓprijs virtute vti possunt: sed ĩ ijs que ad aliũ sunt nõ pos=
sunt. et propterea videtur preclarũ id Biantis. magistratus virũ ostendit. Ad aliũ enĩ
et in cõmuni magistratus geritur propter hoc ipm: et alienum bonũ videtur esse iustitia
solum oĩm virtutũ: quia ad aliũ est. agit enĩ illa que alij ꝯferũt/ vel pñcipi vel rei publi=
13 ce. ¶ Deterrimus igitur est/ qui ad seipsum et ad amicũ vtitur prauitate. optimus vero
14 non qui ad seipsum: sed qui ad aliũ vtitur virtute. id enĩ opus difficile est. ¶ Hec igitur
iustitia nõ pars virtutis sed tota/ atqꝫ integra virtus est. neqꝫ cõtraria eius iniustitia/ vicij
pars est. sed tota atqꝫ integra viciositas. In quo autem differant tota virtus / et iustitia:
hec ex supradictis constant. est enim eadem/ sed esse non idem. sed qua ad alterum/ iu=
stitia: qua vero talis habitus simpliciter/ virtus. Cap. II.

Ed querimus illam que in parte virtutis est iusticiam. est enim aliqua vt dixi- 15
s mus. eodem modo de iiusticia ꝑticulari dicendū. Qꝫ aūt sit aliud: signū erit ꝙ
qui per alia flagitia delinq̄t: iniuriā quidē facit sed nihilo plus appetit. vt q̄ cli-
peū abiicit ꝓpter timiditatē/aut q̄ cōuicia dixit ꝓpt̄ irā/aut qui nō contribuit pecunias
ꝓpt̄ auariciā: quod ꝓfecto per nullū istoꝝ sepe plus appetit constat. quīmo nec ꝑ oēs
sed per aliquā iꝓbitatē quā vituperamꝰ secundū iniustitiā. Est igitur aliqua iiusticia
veluti pars totiꝰ/ et iiustū quoddā in parte totius iiusti quod contra leges fit. Preterea
si quidā lucrandi causa mercatur et accipit: quidā vero erogat et damnū patitur ꝓpter
libidinē: hic quidē intēperans magis videt̄ esse q̄ꝫ plus appetēs. Ille aūt iniustus q̄dē:
sed non intēperans. patet ergo ꝙ ea de causa quia plus habet. insuper circa alias quidē
iniusticias omēs/semper fit relatio ad aliquod viciū: veluti si adulteriū cōmisit/ad intē-
perantiā: si deseruit locū in acie/ ad timiditatē: si pulsauit quē/ ad iram. sed si plꝰ habeat
ad nullū aliud viciū relatio fit q̄ꝫ ad iniusticiā. Itaqꝫ patet ꝙ preter illā totā alia quedaꝫ
particularis iniusticia est huic synonyma. nam diffinitio in eodē genere est. vtraqꝫ enim 16
ad aliū potentiā habet ¶ Verū hec q̄dē circa honorē/aut pecunias/aut salutē/aut circa
hec omia si vno noie valeremus cōplecti: et per voluptatē que ꝓuenit ex plus habēdo.
Alia vero circa omia in quibus vir bonus versatur Qꝫ sint igitur iusticie plures/et ꝙ est
vna aliqua preter totā virtutē: manifestū est. que vero ⁊ qualis hec sit cōprehendamus.
Diffinitū est id quidē esse iniustū: quod contra leges/et quod iniquū. iustū vero quod
scd̄m leges. et quod equū. Illa igitur iiusticia de qua primo diximus: ea fuit que cōtra
leges est. ¶ Sed q̄m facere cōtra leges et iniq̄tas non est idē: sed aliud vt pars ad totū. 17
nam quod plus: id omne iniquū. quod aūt iniquū: id non omne plus. ꝓfecto iniustū et
iniusticia nō idē sunt: sed aliud quidē vt pars/ aliud vero vt totū. pars enī hec iiusticia:
totius iiusticie. similiterqꝫ iusticia: iusticie. Itaqꝫ de ꝑticulari iusticia/ ꝑticulariqꝫ iiusticia
dicendū/ et de iusto atqꝫ iniusto similiter. Illa igitur iusticia que secundū vniūsam vir-
tutem ordinata est/et que vsus totius virtutis ad aliū existit: relinquatur. similiter et illa
iniusticia que est totius vicij vsus: iustū quoqꝫ ⁊ iniustū scd̄m has determinandū esse cō-
stat. fere aūt oīa iura ab vniūsa virtute ordinata sunt. nā lex p̄cipit viuere scd̄m oēm vir-
tutē/et vnūq̄dqꝫ viciū ꝓhibet. Effectiua vero vniūse virtutis sunt illa omnia iura: q̄ ad
publicā ꝑtinent disciplinā. priuata vero singuloꝝ disciplina/ per quā simpliciter est vir
bonus. vtrū pars ciuilis sit/an alterius postea dicemꝰ. nō enī fortasse est oīno idē: bonū
esse virū/et bonū ciuem. ¶ Sed particularis iusticie et iusti illius: q̄d est scd̄m eam/ vna 18
species in distributione cōsistit: vel honoris/vel pecuniarū/vel alioꝝ q̄ talia sunt: vt di-
uidi possint inter eos qui in societate ciuili versant̄. in his enī fieri potest vt equū habeat
vel iniquū alter alteri. Alia vero species in cōmercijs hominū corrigēdis existit. Cuius
due sunt partes. nā cōmercioꝝ alia sunt volūtaria/alia iuolūtaria. volūtaria ceu ēptio/
venditio/mutuū/fideiussio/cōmodatū/depositū/locatio/et huiusmodi. dicuntur autem
voluntaria: quia principiū ipsoꝝ voluntariū est. Inuoluntarioꝝ vero alia clandestina
sunt: vt furtuꝫ/incestus/veneficiū/dolus/fraus/dolosa necatio/falsum testimoniū. Alia
violenta: vt verberatio/nexus/mors/rapine/orbatio/cōuiciū/cōtumelia Cap. III.
Um vero iiustus iniquꝰ sit et iniustū iniquū: patet aliq̄d esse mediū iiq̄. id aūt 19
c est equū. qua enī in re est plꝰ: in eadē et minꝰ et equū. Si ergo iiustū ē iniquū:
iustū/equum. quod est sine ꝓbatione manifestum est. ¶ Cū vero equū sit me- 20
diū: iustum quoqꝫ medium esset. Est aūt equū in duobus minimis: ergo ⁊ iustū/mediū/
et equū sit necesse est. ad aliquid: et quibusdā. ⁊ secundū ꝙ mediū aliquoꝝ est: ea sunt
plus et minus. secundū ꝙ equū: duorum. secundū ꝙ iustum: quibusdā. necesse est ergo
iustum esse in quattuor minimis. nam et quibus iustū existit: duo sunt. et in quibus: res
due. ¶ Ac eadē equitas quibus et in quibus: vt enim illa se habent in quibus: ita et illa. 21
si enim non equi/non equa habebunt. Verum hinc pugne/incusationesqꝫ oriuntur: cuꝫ
equi non equa/ vel non equi equa habent et tribuunt. Ex dignitate quoqꝫ id apparet:
iustum enim illud quod in distribuendo consistit: secundum dignitatem quandam esse
oportere: omnes fatentur. ipsam vero dignitatem nō eandem omnes aiunt esse. sed po-
pulares quidē libertatē/ potētes vero opulentiā aut genus/optimates aūt virtutē dicūt.

22 ¶Justum ergo proportionem quandam habet. proportionem vero habere non solum
vnici numeri propriũ est sed totius numeri: est enim ꝓportio equitas rationis in quat-
tuor minimis. Discreta igitur ꝙ in quattuor cõsistat manifestũ est: quinetiã et continua
nam vno vt duobus vtitur vt bis dicit ceu queãdmodũ a ad b: ac b ad c. bis igitur dicit
b. si ergo bis ponatur b/ quattuor erunt in ꝓportione. est autẽ et iustum in quattuor mi-
23 nimis ac ratio eadem. ¶Diuiditur enim similiter in quibus et que. erit ergo queãdmo-
dum a ad b: ita c ad d: et promiscue ergo a ad c: ita b ad d. Quare totũ ad totũ vt distri-
butio duplicatur. Quod si ita ponas iuste conduplicatur cõiugatio/ igitur a c et b d: iustũ
illud est quod in distribuendo consistit. et mediũ quidem hoc est circa id quod ꝓportio-
nem habet: nam habens ꝓportionẽ mediũ est/ iustum aũt ꝓportionẽ habet. hanc ꝓpor-
tionem mathematici geometricã vocant: nã in geometria contingit totũ ad totũ quod
alterutrũ ad alterutrũ. Est autẽ non cõtinua hec ꝓportio. nõ enĩ est vnus numero ter
24 minus: cui/ et quod. ¶Hoc ergo iustũ ꝓportionẽ habet. iniustũ vero proportiõe caret.
fit igitur plus/ aliud minus. quod et in rebus accidit. nã qui iniuriã facit plus habet: qui
vero patitur/ minus. et hoc in bono: in malo autẽ contra. nam in ratione boni venit mi-
nus malum ad maius malũ. Est enim magis eligendum minus malum ꝙ̃ maius. quod
autem eligendũ/ id bonũ. et magis: maius: vna igitur iusti species talis est. Cap. IIII.
25 Estat alia que in corrigendo consistit. ea fit in cõmercijs tam volũtarijs ꝙ̃ inuo-
r luntarijs: quod est alterius speciei iustũ ꝙ̃ superius. Nã iustũ illud qd in distri-
buendo consistit publicarũ rerũ est: semper iuxta ꝓportionẽ iam dictam. etenĩ
si ex publico pecunie sint distribuẽde: earum distributio per eandẽ fiet rationẽ: secundũ
quam in publicam cõtributio fit. et iniustũ quod huic iusto opponitur absqꝫ ꝓportiõe.
at illud iustum quod in cõmerciis consistit: equũ quidẽ est/ et iniustũ iniquũ. sed nõ se-
cundum eam ꝓportionem sed secundũ arithmeticã. Nihil enim refert vtrum bonus a
malo abstulerit an malus a bono: neqꝫ vtrũ bonus adulteriũ ꝯmiserit an malus. sed ad
differentiam damni lex respicit solum: et vt equis vtitur si hic iniuriã fecit/ ille passus est/
si hic damnũ dedit ille passus est. itaqꝫ iniustũ hoc/ iniquũ existens: equare conatur lex.
Nam quando hic quidẽ percutitur/ ille vero percutit: vel hic occiditur/ ille occidit: pas-
sio et actio seorsum inique sunt. sed conatur eas per condẽnationem equare lucrum au-
ferendo/ dicitur enĩ et ĩ huiusmodi rebꝰ lucrũ. licet ꝗbusdam ĩpropriũ videatur puta illi
qui ꝑcussit/ et dãnũ illi qui percussus est. sed quando extimatur passio: vocatur illa qui-
26 dem damnũ/ hoc autẽ lucrum. ¶Ita inter plus et minus/ equũ est medium/ lucrum au
tem et damnũ contra: alterũ plus est alterũ minus. boni quidẽ plus est lucrũ: mali autẽ
minus. damnũ vero contra est. inter hoc medium est equũ/ quod iustũ esse dicebamus:
quamobrem iustũ illud quod in corrigendo consistit: medium est inter damnũ et lucrũ:
ex quo fit vt controuersia existit/ ad iudicẽ eatur. ire autẽ ad iudicẽ id est ire ad ius: nam
iudex quidẽ esse debet veluti animatũ ius. et querunt iudicẽ mediũ/ et vocant quidam
mediatorem: quasi iustum assecuturi si medium assequãtur. mediũ igitur quiddã iustũ
27 est. siquidem et iudex medius: iudex vero ad equalitatẽ redigit. ¶Atqꝫ vt linea ĩequa-
liter diuisa cui maior pars ꝙ̃ dimidia adest: ei aufert et minorẽ habẽti tradit. et quando
totum in duas partes diuiditur: tunc suũ habere aiunt cum quisqꝫ equam partẽ accepit:
equum autẽ mediũ est inter plus et minus secundũ arithmeticã ꝓportionẽ. Propterea
nominatur iustum quod tam hinc ꝙ̃ inde iuxta est: quasi iuxta vtrũqꝫ sit/ et iudex vtriqꝫ
iuxta assistat: si enim duorũ equalium ab altero auferatur alteri vero addatur: duobus
excedit alium: nã si auferatur quidem nec addatur: vno duntaxat excedit. a medio igit̃
vno/ ac medium vno. per hoc igitur dinoscemus/ et quid auferendum sit ab eo qui plus
habet: et quid addendum sit ei qui minus habet. quo enim excedit: id auferendũ est ei
qui plus habet. equales in quibus: aa bb gg: adinuicem. ab aa dematur a e. et adiunga
tur gg: id quod est in g d: ita totum d gg: excedit e a: in g d: et g z: ergo bb eo quod est
28 g d. ¶Est et in alijs artibus hoc. nam interirent vtiqꝫ nisi ageret agens et quantum et
29 quale/ ac patiens pateretur hoc et tantum et tale. ¶Tracta sunt autem damni ac lucri
nomina ex voluntarijs contractibus. nam habere plus ꝙ̃ suum/ lucrari dicitur: mi-
nus autem ꝙ̃ ab initio/ damnari. Ceu in emptione/ et venditione ac in alijs quibus-

cuiqꝫ licentiam lex permiserit. qnando enim nec plus nec minus sed ipsa per ipsa fiunt:
sua se habere dicunt/et nec lucrari nec damnū pati. ¶ Itaqꝫ lucri cuiusdaꝫ ac damni me-
dium est iustum preter voluntarium: equum habendo et prius et posterius. Cap. V.
Ed videt aliquibꝰ repassum quiddā simpliciter esse iustū: vt Pythagorici di- 51
S xerūt. Diffiniebāt eni simplicit iustū esse id qđ repassū sit alteri. Verū hoc nō
cōgruit. neqꝫ ei iusto qđ est secūdū leges/neqꝫ ciuili. Voco aūt ciuile id qđ est
sociabile. repassum nō cōgruit neqꝫ ei iusto qđ in distribuēdo ꝯsistit/neqꝫ ei qđ ad corri-
gendū ꝑtinet. atqui volūt hoc quidē dicere ⁊ rhadamāti iustū: si patit̃ q̄ fecit rectū est iu
diciū. Multifariā eni discordat. ceu si i magistratu ꝯstitutꝰ ꝑcusserit: repercuti nō licet:
et si magistratū quis ꝑcusserit nō solū ipe repercutiēdus est/ verū etiā supplicio afficiēdꝰ
Inuolūtariū etiā et voluntariū multū differūt: sed in cōmunibꝰ societatibꝰ cōmerciorū
huiusmodi iustum cōtinet id qđ repatit̃ scđm ꝓportionē et nō scđm equalitatē. nā in re-
pendendo scđm ꝓportionē cōsistit ciuitas. aut eni qđ male est querūt / et seruitus videt̃
esse nisi rependerit: aut quod bene. ⁊ si nō: retributio tollit̃. at retributiōe cōsistūt: itaqꝫ
gratiarū sacrū in promptu faciūt vt retributio sit. Hoc eni gratiarū est ꝓpriū. remunerā-
dus est eni qui munus cōtulit: at rursus ipse incipere debet qui suscepit. Facit autē retri-
butionē scđm proportionē per diametrū coniunctio. Veluti faber i quo a / sutor in quo
b/domus in quo c/calceus in quo d. oportet igit̃ accipere fabrū: a sutore ex illiꝰ opere. ⁊
ipm sibi tradere de suo. si ergo primū sit equū scđm ꝓportionē/postea repassio fiat: erit
quod dicitur. alias vero nec equū est/neqꝫ consistit. nihil eni vetat melius esse vnius opꝰ
q̄ alterius. oportet igitur illa equari. est autē hoc et in alijs artibus: nā interirēt vtiqꝫ nisi
faceret faciens quantū et quale/ac patiens pateret̃/ hoc et tantū et tale. non eni ex duo-
bus medicis fit societas. sed ex medico et agricola. et oīno alijs et inequalibus. verꝫ hec
equanda sunt. Quāobrem omia quorū est permutatio talia esse conuenit: vt quodāmō
conferri valeāt. ¶ Atqꝫ ob id numus in vsum venit et quasi medius factus est. nā cūcta 52
metit̃. quare et defectū et excessum. q̄ multi eni calcei adequāt domū vel victū. oportet
igitur quod quidē faber ad sutorem: totidē calceos esse ad domū vel ad victū. aliter eni
non erit permutatio neqꝫ societas. A sutor. B faber. C calceus. D domus. Hoc igit̃ nisi
equalia quodāmodo sint/non erit. oportet ergo vno aliquo cuncta metiri vt supra dixi-
mus. ¶ Hoc est secundū veritatē indigentia que omnia cōtinet/ nā si nullius indigerēt: 53
vel non similiter/ vel nō erit permutatio/ vel nō eadē. sed veluti subsidiū cōmutandarū
rerum numus compositus est: et ob hoc numus vocatur: ꝙ nō a natura: sed a lege que
nomos dicitur est inductus. Erit igitur repassio cū equatio fiet /quamobrē qđ agricola
ad sutorem: id opus sutoris ad agricole opus. referēdum et est ad proportionis normā
cum permutabūtur. Alioquin vtrūqꝫ excessum habebit alterum extremū. sed quādo sic
habent ipsi sua: equales sunt et cōmunicant: ꝙ huiusmodi equalitas in ipsis fieri possit.
Agricola a/alimenta c/sutor b/opus eius quod equatur d. si ita repensio fieri nō posset:
nō foret societas. ¶ Q autē indigētia sit id vnū qđ cōtinet/ deprehenditur: quia si non 54
indigeant adinuicē vel ambo vel alter: non fit cōmutatio. quēadmodū quando eius qđ
ipse habet quis indiget. veluti si vino indigeant et triticum exportandū tradant. opus
est igitur hec adequari. pro futura vero permutatione facienda cum opus fuerit si nunc
nihilo indiget: numus quasi expromissor quidam nobis est. oportet eni qui hunc affert
accipere posse. ¶ Patitur certe hic idem. non eni semp equū valet. verūtamen vult ma- 55
nere magis. ¶ Quāobrē oportet omnibus rebus precium esse/ nam sic permutatio erit 56
semper. si autē hec erit: et societas erit. numus ergo tanq̄ mensurans adequat. neqꝫ eni
sine permutatione societas esset/neqꝫ permutatio sine adequatione. neqꝫ adequatio sine
mēsura. ¶ Re igitur vera impossibile est adeo inter se diuersa conuenire. verū pro indi- 57
gentia vnū quiddā esse cōuenit: et hoc ex instituto itaqꝫ numus vocatur. hoc eni oībus
mensuram adhibet. nam omnia metitur numns. domus a/mine decem b/lectica vero sit
c. Igitur a dimidium b/ si quinqꝫ minas valet domus vel equales: lectica vero sit deci-
ma pars c huius quod est b. patet quot lectice domū adequant: quoniā quīqꝫ. ꝙ igitur
per hunc modū erat permutatio anteq̄ numus esset: manifestum est. refert autem nihil
vtrum lectice quinqꝫ pro domo/an quanti lectice quinqꝫ. quid ergo iustum sit quid ne

38 iniustū diximꝰ. ¶ His vero determinatis: manifestū est ꝙ iuste agere mediū est inť faciē-
39 dū et patiēdū iniuriā. nā alterū est plus habere / alterū minꝰ. ¶ Iustitia vero mediocri-
tas est nō eodē mō vt in supiorībꝰ ꝟtutibꝰ: sed ꝙ ipa mediꝗ est / iniustitia aūt extremorū. et
iustitia qdē est: ꝑ quā iustꝰ dr iusti opator scdm electionē: ac tributor sibi ad aliū / ⁊ aliꝗ ad
aliū: nō sic vt cōmodi qdē plꝰ sibi / minꝰ ꝓximo / incōmodi vero ꝯtra: sȝ equū scdm ꝓpor
tionē. eodēqȝ modo et aliꝗ ad aliū. Iniustitia ꝟo ꝯtra est: nāqȝ hec excessus et defectꝰ cō-
modi et incōmodi absqȝ ꝓportiōe. ob id vero excessus et defectꝰ est iniustitia: qr est eiꝰ qd
est excessus et defectꝰ. quātū ad se qdē: excessus vtilitatis simplr / ⁊ defectꝰ dāni: quantū
vero ad alios in sūma eodē mō sed pter ꝓportionē vt ꝯtingit. iniurie vero id qd ē minꝰ /
pati: qd aūt plꝰ / est facere iniuriā. De iustitia igiť et iniustitia qualis est vtriusqȝ natura di-
ctum sit hactenus. et similiter de iusto et iniusto vniuersali. Cap. VI.
40 Um aūt fieri possit vt qs iniuriā faciat et nōdū sit iniustꝰ: ob q̄s iniurias qs faciēs i-
c iustꝰ iā est: scdm vnāquāqȝ iniustitiā: ceu fur / aut mechꝰ / aut latro / vel sic qdē nihil
41 differt. ¶ Nā si coeat qs cū muliere sciēs cū q̄: sȝ nō ꝑ electiōis pricipiū: sȝ ꝓpť
animi ꝑturbationē: iniuriā qdē facit / sed nō est iniustꝰ. queadmodū nec fur cū furatꝰ est /
nec mechꝰ cū mechatꝰ ē. eodēqȝ mō in aliꝗs. Queadmodū igiť se hȝ id qd repatiť ad iu-
42 stū dictū ē priꝰ. ¶ Neclatere oportet ꝙ id qd q̄riť ē qȝ simplr iustū ⁊ ciuile iustū hoc ē
sociabile ad vitā vt sufficiēs sit ad libertatē ⁊ eq̄litatē: vel scdm ꝓportionē / vel ſm nume
rū. itaqȝ qbuscūqȝ nō ē hoc: eisdē nō est adinuicē ciuile iustū: sȝ aliqd iustū per silitudinē.
43 ¶ Est eni iustū qbꝰ et lex ad ipsos. lex aūt in qbꝰ iniustitia: iudiciū eni ē iudicatio iusti ⁊ i-
iusti. i qbꝰ aūt iniustitia ē: in eisdē et iniuria. sȝ in qbꝰ iniuria: nō in oibꝰ iniustitia / hoc est sibi
44 plus retribuere ex simplr bonis: minꝰ aūt ex simplr maľ. ¶ Quapropť nō sinimꝰ domi-
nari hoiez: sȝ rōnē. qr sibi hoc agit ⁊ tyrānꝰ efficiť. est eni magistratꝰ custos iusti. ꝙ si iu-
45 sti: et eq. ¶ Cū ꝟo si qs iustꝰ sit nichilo plꝰ videať habiturꝰ. nō eni plꝰ tribuit sibi ex sim-
pliciter bono: nisi ad ipsū ꝓportiōe seruata. ex q̄ fit vt alteri laboret: atqȝ ob id alienū bo-
nū dicūt eē iustitiā vt supra diximꝰ. ideo merces qdē tribuēda est: honor scȝ et gloria: q-
46 bus aūt hec nō sufficiūt hi sūt tyrāni ¶ Dñicū ꝟo atqȝ patnū ius nō idē his: sed siľe. nō
eni est iniustitia ad sua ipiꝰ simplr. nā filiꝗ ac cetera q̄ i potestate sūt: quādiu nō sepata fue
rint tāqȝ illiꝰ ptes sūt. at sibiipsi nemo nocere vult. quapropť nec iniustitia est ad seipsum.
Nō ergo iustū neqȝ iniustū ciuile. nā scdm leges id erat. et est in iꝗs quorū ea natura est:
vt lex in illis eē possit. Tales vero erāt iꝗ in quibꝰ equalitas erat: imperādi atqȝ parendi.
47 ¶ Itaqȝ magis ad vxorē id ius est: qȝ ad filios et cetera q̄ sūt in potestate. hoc eni ē eco-
nomicū ius et quidem alienū a ciuili iure. Cap. VII.
48 Us aūt alteꝝ naturale ē / alteꝝ legitimū. naturale qd vbiqȝ eādē hȝ vim nō qr sic
i videať vel nō. legitimū qd nichil ab initio referebat hoc vel illo mō eēt: sȝ postqȝ
lata est lex: refert. veluti vt redēptiōes captiuoꝝ certo pcio fiāt. vtqȝ capra imo-
leť nō due oues: et q̄ de singuľ cauta legibꝰ sūt. vt sacra facere Braside / et decreta publi
49 ca ¶ Videť aūt qbusdā cūcta eē eiusmodi. nā qd naturale est: id imutabile ē / ⁊ vbiqȝ eā-
dē hȝ potestatē: vt ignis hic et in Persis vrit. iura vero mutari videť: hoc aūt nō ē ita se
hñs sed sic. Eniuero apd deos qdē forsā nō ita se hȝ: apud nos certe aliqd est naturale
50 mutabile. nō oē qdē: sed tñ est aliud natura / aliud nō natura ¶ Quale aūt natura se aliť
habere pōt / et q̄le nō: sed lege ac positione: siqdē vtraqȝ mutabilia siliter / manifestū est.
51 ¶ In aliꝗs qȝ eadē est determiatio. Natura eni dextra melior ē: fieri pōt tñ vt oēs ambi-
dextri sint. Iura vero scdm positionē vel vtilitatē silia sūt mēsuris. nō eni oibꝰ i locis eq̄-
les sūt tritici / viniqȝ mēsure: sȝ vbi emūt / maiores. vbi vēdūt / minores. Eodē mō iura q̄
nō sūt naturalia sed humana: non eadē sūt vbiqȝ: nam neqȝ respublica. sed vna dūtaxat
52 vbiqȝ scdm naturā optima. ¶ Singula vero eorū q̄ iure et lege ꝓuidenť ita se habent vt
vniuersalia ad singularia. nā ea q̄ aguť multa sūt / et qd cūqȝ ipsorū vnū: vniuersale nāqȝ
53 ¶ Differūt aūt iniustū et iniuria / itē iustū et ius: iniustū est eni natura vel ordinatiōe. hoc
autē ipsū postqȝ factū est / iniuria est: antevero qȝ fiat: nō est iniuria sed iniustū eodē mō
ius: sed cōmunis diciť iusti degētia. Est aūt ius iniurie correctio. in singulis vero ipsoꝝ
que species et quot / et circa q̄ sint iusta et iniusta postea videbimus. Cap. VIII.

Ed cũ iuſta et iniuſta ſũt q̃ ſupra diximꝰ: ius et iniuriã facit cũ volẽs qs ea facit: ꝙ 54
s ſi inuitꝰ qs facit/ neq; iniuria eſt neq; ius niſi ꝑ accidẽs. qbꝰ eni iuſtis accidit vl' in=
iuſtis eẽ agẽtibꝰ: ius aũt ⁊ iniuria deꝭminãꝭ ſm voluntariũ ⁊ inuoluntariũ. cũ eni vo=
lẽs qs facit/ vituꝑaꝭ ⁊ iniuria ẽ. itaq; iniuſtũ erit qðdã at nõdũ iniuria: niſi hoc addito vt vo=
lẽs qs faciat. Dico aũt voluntariũ vt priꝰ dictũ eſt qñ qs i poteſtate ſua exñs/ ſciẽs et non
ignorãs neq; quẽ/ neq; q̃: veluti ſi nõ ignoret quẽ pulſet: nec q̃/ nec cuiꝰ gr̃a/ ⁊ eoꝝ ſingula
faciat/ nõ ꝑ accñs: neq; ꝑ vim coactꝰ. nã ſi manũ alteriꝰ capiẽs qs aliũ pulſet: non volẽs fa=
cit is cuiꝰ eſt manꝰ: nec in ſua eſt poteſtate. fieri aũt põt vt pater ſit q̃ pulſaꝭ: illũ v̾o q̃ pul
ſet itelligere hũc eẽ hoiem quẽdã: ſ; ꝙ paꝭ ſit ignorare. eodẽ mõ dicẽdũ ẽ i ijs q̃ alicuiꝰ
gr̃a fiũt ⁊ circa rẽ totã. ¶ Siue aũt qs ignoret ſiue nõ ignoret/ cũ i ſua poteſtate nõ ẽ/ vel 55
ꝑ violẽtiã facit: inuoluntariũ ẽ. ¶ Multa eni ex ijs q̃q; q̃ natura exiſtũt ſciẽtes agimꝰ et pa 56
timur: q̃rũ nullũ neq; voluntariũ neq; inuoluntariũ ẽ: ceu ſeneſcere vl' mori ¶ Silr' cẽ de iuſtis 57
et iniuſtis ꝑ accñs. nã ſi depoſitũ qs inuitꝰ ⁊ ꝑ metũ reddat: neq; facere neq; oꝑari iuſta fa=
tẽdũ eſt niſi ꝑ accñs: eodẽ mõ ſi coactꝰ ⁊ inuitꝰ depoſitũ nõ reddiderit: ꝑ accñs dicẽdꝰ eſt
iniuſta facere. ¶ Eoꝝ v̾o q̃ volẽtes facimꝰ: alia cũ electiõe/ alia ſine electiõe. cũ electione 58
facimꝰ: cũ deliberatio anteceſſit: ſine electiõe/ cũ nõ anteceſſit deliberatio ¶ Qñ v̾o tri= 59
plicit' noceꝭ i cõi ſocietate: ꝑ ignorãtiã pctã ſũt qñ nec quẽ/ nec qð/ nec q̃ nec cuiꝰ gr̃a itel
ligebat: hoc egit. nã aut nõ pulſare/ aut nõ illũ/ aut nõ illo/ aut nõ cuiꝰ gr̃a putabat: velu=
ti ſi nõ vt vulneraret: ſ; vt pũgeret: vel nõ quẽ/ vel nõ vt qñ igiꝭ p̄ter ꝓpoſitũ noceꝭ infor
tuniũ eſt: qñ aũt nõ p̄ter ꝓpoſitũ/ ſ; ſine malicia error. errat eni cũ i ipo eſt pricipiũ cauſe
Aduerſa vero fortuna vtiꝭ cũ extra ſit. ¶ Qñ ſciẽs q̃dẽ: ſ; nõ deliberatiõe p̄miſſa facit: 60
iniuria eſt. cuiꝰ gñis ſũt oĩa q̃cũq; ꝑ irã/ aut ceꝭas ꝑturbatiões animi ꝯmittũꝭ: et q̃cũq; ne
ceſſaria vel naturalia hoibꝰ accidũt ¶ Hec ꝯmittẽtes/ peccãteſq; iniuriãꝭ q̃dẽ ⁊ iniurie ſũt: 61
nõdũ tñ ꝓpꝭea iniuſti illi neq; mali. nõ eni ob iprobitatẽ ꝯmiſerũt. ſ; qñ cũ electiõe/ iniuſtꝰ
et iprobꝰ. ¶ Quãobrẽ recte illa q̃ ꝑ irã fiũt nõ ꝑinde habẽꝭ q̃ſi ex ꝓuidẽtia ſint facta. nõ 62
eni icepit q̃ ꝑ irã facit/ ſed q̃ ꝓuocauit. inſuꝑ nõ de facto vtrũ ſit vel nõ ſit diſceptaꝭ/ ſ; de
iure. Apparẽte eni iniuſtitia exiſtit ira. nã nõ vt i ꝯmercijs de faciẽdo diſceptãt: q̃rũ alte=
rũ neceſſe eſt eẽ iprobũ: niſi ꝑ obliuionẽ hoc agãt. ſed ꝯueniẽtes de re: de iure diſceptãt.
¶ Sed q̃ iſidiaꝭ/ nõ ignorat. itaq; ille q̃dẽ putat iniuriã accipe/ ille v̾o nõ. ꝙ ſi ex electione 63
nocuerit: iniuriã facit. Et has iniurias faciẽdo iniuſtꝰ ẽ: qñ p̄ter ꝓportionẽ ſit vel p̄ter eq̃tatẽ 64
Eodẽ mõ iuſtꝰ: qñ eligẽs iuſta facit. facit aũt iuſta ſi mõ volẽs facit. ¶ Inuoluntarioꝝ
aũt alia ſũt in q̃bꝰ venia locũ habet: alia in q̃bꝰ nõ. nã q̃cũq; nõ ignorãtes ſolũ: verũ etiã
ꝑ ignorãtiã delinquũꝭ: ignoſcẽda ſũt. q̃cũq; vero nõ ꝑ ignorãtiã/ ſ; ignorãtes q̃dẽ ꝓpꝭ
ꝑturbationẽ animi nõ naturalẽ neq; humanã: nõ ſũt ignoſcẽda. Cap. VIIII. 65
Mbiget vero q̃ſpiã an ſufficienꝭ deꝭminatũ ſit circa faciẽdũ patiẽdũq; iniurias.
a primũ q̃dẽ ſi eſt vt Euripides inq̃t dicẽs quõ ipe matrẽ occidi meã: breuis ẽ ſer=
mo. volẽs volẽtẽ: aut volẽtẽ nolẽs. Utrũ ne reuera fieri poſſit vt volẽti iniuria fi=
at/ vel nõ: ſ; oẽ tale ſit inuitũ/ vt facere iniuriã voluntariũ eſt. et an oẽ ſic eſt: vel hoc volũta=
riũ/ illud inuoluntariũ. eodẽ mõ ⁊ cũ qs iuſta patiꝭ. nã i agẽdo iuſta ſemꝑ voluntariũ eſt. 66
¶ Quare ꝯueniẽs eſt oppoſitũ ſilr' eẽ/ ⁊ iuſte ab alio corrigi aut voluntariũ aut inuolunta=
riũ eẽ: abſurdũ fortaſſe videbiꝭ et dũ iuſte corrigiꝭ qs: totũ eẽ voluntariũ. nã q̃dã nõ ſpõ= 67
te corrigũꝭ. ¶ Nã de illo q̃q; qs ambigat vtrũ oĩs q̃ patiꝭ iniuſta ei iniuria fiat: vel i patiẽ= 68
do idẽ ſit qð in agẽdo. ¶ Ac fieri põt vt vtriq; ꝑticipes ſint iuſtoꝝ ſcðm accñs: ſilr' et in
iniuſtis. nõ eni idẽ eſt iniuſta agere et iniuriari/ et iniuſta pati et iniuriã accipe: eodẽ mõ et in
agẽdo iuſta ⁊ patiẽdo: ipoſſibile eſt eni accipe iniuriã: nullo inferẽte/ aut iuſte corrigi nõ
iuſte agẽte. ¶ Qꝛ ſi iniuriã facere eſt ſimplr' aliquẽ volẽtẽ ledere/ et volẽtẽ aut ſciẽtẽ quẽ ⁊ 69
q̃ et quõ: incõtinẽs vero ſeipſũ volẽs ledit: volẽti iniuria fit et ſibiipſi qs iniuriari põt. Am
biget de eo q̃q; q̃ſpiã an ſibi qs iniuriari poſſit. Preterea volẽs qs ab alio ꝑ intẽꝑãtiã le
diꭤ: qð ſi eſt ita: volẽti iniuria fit. ¶ Uel nõ recta diffinitio eſt: ſed addẽdũ eſt ꝙ ledat ſci= 70
ens quẽ/ et q̃/ et quõ: p̄ter illiꝰ voluntatẽ. Lediꭤ qs igiꭤ volẽs et iniuſta patiꭤ. Uerũtñ nul=
li volẽti iniuria fit. nullꝰ eni vult ne intẽꝑãs q̃dẽ: ſed p̄ter voluntatẽ id agit. nullus eni
vult id qð nõ putat eſſe frugi. incõtinẽs autẽ qð non putat agendũ id agit. ſed q̃ ſua do

sed q̇ sua donat: vt Homerꝰ de glauco scribit dedisse eū Diomedi arma aurea ꝓ ferreis/
cēteni p̄ciȷ̄ ꝓ nouē huic iiuria nō fit. Nā i ip̄o ē donare: sꝫ vt fiat sibi iiuria/ i ip̄o nō est: sꝫ
71 oportet eē q̇ iferat. Accipe igit̄ iiuriā: qȯ nō volūtariū est patet. ¶ Restat isup vt de duo
bus priꝰ assūptis dicamꝰ. Utrꝝ iiuriat̄ q̇ plꝰ tribuit p̄ter dignitatē/ an q̇ plꝰ accipit. ⁊ vtrū
sibiipsi q̇s valeat iiuriari. Si eni recipit̄ priꝰ dictū: q̇ tribuit iiuriat̄ non q̇ plꝰ hꝫ. sed si q̇s
plꝰ aliȷ̄ tribuat ꝙ̄ sibi sciēs ⁊ volēs: hic sibiipsi iiuriat̄/ qȯ q̇dē videt̄ boni ⁊ eq̇ facē. nā bo
72 nus et equꝰ vir in diminutiōe est. ¶ Uel nō hec simpl'r: nā alteriꝰ boni plus appeteret vt
glīe vel simpl'r honesti. p̄terea soluit̄ ꝑ diffinitionē iiuriādi: nihil eni p̄ter suā patit̄ volū-
73 tatē. Itaqꝫ ꝑ hec q̇dē iiuria ei nō fit: sꝫ si q̇dē ledit̄ solū ¶ Manifestū est aūt ⁊ ꝙ tribuēs
iiuriat̄ sēp/ at nō is q̇ plꝰ hꝫ. nō eni q̇ iiustū ē: iiuriā facit/ sꝫ q̇ sciēs hoc agit. Hoc aūt vn-
de pricipiū actꝰ/ qȯ est i tribuēte: nō i accipiēte. Pret̄ea si facere pluribꝰ modis dr̄: ⁊ est
vt inaīata occidē/ ⁊ manꝰ ⁊ seruꝰ iubētis: nō iiuriat̄ q̇dē/ facit tñ iniusta. adhuc si ignorās
iudicauit: nō iiuriat̄ scd̄m ius illȯ qȯ est ex legibꝰ. nec iiustū iudiciū est. sꝫ est vt iniustū.
Aliud ē eni iiustū qȯ ex legibꝰ est et primū. ꝙ si sciēs iudicauit iiuste: plꝰ ip̄e q̇qꝫ appetit
vel grē vel vīdicte. Ut igit̄ si q̇s ꝑticeps iiurie foret/ et hic ꝓpterea iudicās iiuste plꝰ hꝫ.
74 nā et q̇ agrū aliȷ̄ adiudicauit: ⁊ si nō agrū ip̄e argētū suscepit ¶ Putāt hoies eē i seipsis:
vtrū iiuriēt̄/ atqꝫ ob id facile iustū eē. qȯ certe nō est ita. nā coire cū vxore vicini/ ⁊ pulsa-
re, ꝓximū/ ac manu tradere argētū ꝑfacile est: et in ip̄is. verꝝ sic se habētes hoc agere nec
75 facile est neqꝫ in ip̄is. ¶ Eodē mō cognoscere iusta ⁊ iiusta nullā sapiētiā putant: qm̄ de
q̇bꝰ rebꝰ leges loquūt̄/ eas res nō difficile est itelligē: at nō sūt hec illa iusta nisi ꝑ accn̄s:
sꝫ cū certo fiūt mō: ⁊ certo mō tribuūt̄/ tūc iusta sūt. eniuero hoc maiꝰ negociū ē ꝙ̄ scire
illa q̄ ꝑtinēt ad sanitatē. nā ⁊ ibi q̇dē mel/ ⁊ vinū/ ⁊ helleborꝝ/ ⁊ adustionē/ ⁊ secationē sci-
re ꝑfacile ē: sꝫ queādmodū ad sanitatē tribuēda sint/ ⁊ cui/ et qn̄: tāta ē difficultas quāta
76 est medicū eē ¶ Propt̄ hoc ip̄m iusti q̇qꝫ nichilominꝰ eē putāt iiuriari. qꝛ nō minꝰ: sꝫ ma
gis pōt qȯlibet horꝝ iustꝰ facē. nā ⁊ coire cū muliere/ ⁊ pulsare/ ⁊ fortis clipeū reliq̄re/ ⁊ i
vtrāuis ꝑtē currere. sꝫ timidū eē ⁊ iiuriari nō ē hec facere nisi ꝓm accn̄s: sꝫ sic se hn̄tē hec
facē ē. queādmodū ⁊ mederi ⁊ sanare: nō est icidē vel nō icidē aut pharmacū dare vel
77 nō dare: sꝫ isto mō. ¶ Sūt eni iusta i iis q̄ ꝑticipia sūt simpl'r bonorꝝ. hn̄t v̄o i iis excessū
⁊ defectū. q̇busdā eni nullꝰ ē excessꝰ eorꝝ: vt fortasse diȷ̄s/ q̇busdā v̄o nulla ꝑs vtilitatis: vt
isanabilibꝰ ⁊ iprobis: sed oīa nocēt. q̇busdā, vero aliq̇ tenꝰ. ꝓpt̄ea humanū est. Cap. X.

78 C onseq̄ns vero fuerit dicere de bono ⁊ eq̇: queādmodū bonitas ⁊ eq̇tas se hn̄t ad
iustitiā/ ac bonū ⁊ equū ad iustū. nō eni vt idē simpl'r: nec vt aliud gn̄e si ꝯsideret̄
appet. ⁊ int̄dū q̇dē laudamꝰ equū et bonū ac huiusmodi hoiem. Itaqꝫ sup alia
q̄si maioris ꝯmēdatiōis loco: adiūgimꝰ magis ex bono ⁊ eq̇. Int̄dū v̄o rōnē sequētibꝰ
absurdū videt̄ si equū ⁊ bonū p̄ter iustū aliq̇d sit qȯ laudari mereat̄. nā aut iustū res exi
mia nō est aut bonū et equū nō studiosū: sꝫ aliȯ: aut vtraqꝫ eximia ⁊ idē sūt. Dubiū igit̄
79 circa bonū et equū fere ob ista ꝯtingit. ¶ Hn̄t v̄o se q̇dāmō cūcta recta: ⁊ nichil subcon
trariat̄ sibi. nā ⁊ equū et bonū alicuiꝰ iusti exn̄s meliꝰ iusto ē: et nō vt qȯdā aliȯ genꝰ me-
80 liꝰ ꝙ̄ iustū. Idē ē ergo iustū/ ac bonū/ et equū. ¶ Facit autē dubitationē: qꝛ bonū ⁊ equū
iustū est q̇dē. At v̄o nō id iustū qȯ est scd̄m legem: sed qȯ scd̄m emēdationē legis. causa
vero huiꝰ ē: qꝛ oīs lex vl'is est. at de q̇busdā vl'iter dici recte nō pōt. in q̇bꝰ igit̄ necesse est
vt lex vl'r dicat nec recte pōt: lex id ꝯplectit̄ qȯ plurimū est: nō ignorās defectū/ ⁊ est ni-
chilominꝰ recta. nā pctm̄ nō est in lege nec in legislatore: sꝫ in natura ipsiꝰ rei: nā rerū ip-
81 sarū ꝓtinꝰ natura tal' est. ¶ Qn̄ igit̄ lex vl'iter loq̇t̄ et accidit q̇d p̄ter vl'e: tūc rectū est/ vt
qua omisit legislator et defecit in simpl'r loquēdo emēdetur omissū. qȯ ⁊ legislator ip̄e si
adesset: vtiqꝫ diceret licet iā legē tulerit. quāobrē iustū est ac meliꝰ aliq̊ iusto: nō eo qȯ ē
82 simpl'r: sꝫ eo qȯ ꝓpt̄ simplicitatē peccat. ¶ Hec est natura boni ⁊ eq̇: emēdatio scꝫ legis
qua omissū erat ꝓpt̄ vl'e: hec eni causa est ne oīa sint scd̄m leges. qꝛ talia q̄dā sūt vt de ip
sis lex ferri nō possit. itaqꝫ decreto opꝰ est: nā idefiniti indefinita est regula: queādmodū
et Lesbie edificatiōis plūbea regula. nā ad formā lapidis trāsmutat̄ ⁊ nō manet regula
83 ⁊ decretū ad res. q̇d sit ergo bonū et equū: et ꝙ iustū: ⁊ ꝙ iusto melius: manifestū. ¶ Ex
hoc etiā patet q̇s sit bonꝰ et equꝰ vir: horū videlicet elector et actor q̇ non exacte āplectit̄
ius in peiorē partem: sꝫ de suis cōmodis detrahi patiat̄: et si lege se tueri possit: et habi-
tus iste bonitas et equitas dicitur/ nec aliud est ꝙ̄ iustitia quedam Cap. XI.

Trũ aũt sibiipsi iiuriã facere q̃s possit ex supradictis patet. nã iustoꝝ alia sũt ẜm 84
v oẽm ꝟtutẽ a lege ordiata. veluti nõ iubet seipsũ occidẽ lex. q̃ aũt nõ iubet/ vetat.
ꝑterea qñ ꝯtra leges ledit nõ lesus: volẽs iiuriã facit. ꝙ si volẽs: sciẽs quẽ et quõ
q̃ vero ꝑ irã se occidit/ volẽs: id agit ꝯtra rectã legẽ: qꝺ nõ ꝑmittit lex. iniuriã ergo facit.
¶ At cui facit: an ciuitati nã sibi q̃dẽ nõ: qꝛ volẽs patiť. nulli aũt volẽti iiuria fit: itaq; et 85
ciuitas penã ꝯstituit: et est q̃dã ignominia aduers⁹ illũ q̃ seipsũ necauit/ ac ciuitati iiuriã
fecit. isuꝑ ẜm ꝙ iiust⁹ est q̃ solũ iiuriať et nõ oĩno prau⁹: nõ põt sibiipsi iiuriã facẽ. nã ali-
ud hoc est q̃ʒ illꝺ. est eni q̃dãmõ iiust⁹ sic prau⁹/ vt timid⁹: non vt totã hñs prauitatẽ. q̃re
nec ẜm hãc iiuriať: nã siľ foret eidẽ ablatũ ⁊ adesset idẽ qꝺ est ĩpossibile: sʒ sẽꝑ plurib⁹ ne
cesse est esse iustũ ⁊ iiustũ. ꝑterea volũtariũ ⁊ ꝑ electionẽ ⁊ primũ. q̃ eni ab alio les⁹ idẽ fa
cit aduersus illũ: nõ videť iiuriã facẽ: sʒ idẽ ĩp̃e eadẽ siľ patiť et facit sibi. Preťea seq̃reť
vt volẽti iiuria posset fieri. Insuꝑ sine ꝑticularib⁹ iiuriis null⁹ iiuriať. null⁹ ꝟo est adulter
sue vxoris/ neq; effractor sui parietis/ neq; fur suarũ reꝝ. ĩ totũ aũt tolliť vt q̃s sibi iiuria
ri valeat ẜm diffinitionem volũtarie patiẽdi iiuriã. ¶ Manifestũ est aũt ꝙ vtraq; praua 86
sũt et facẽ et pati iiuriã. Nã aliꝺ est pl⁹ hr̃e q̃ʒ mediũ. aliꝺ est hr̃e min⁹. velut sanitas ĩ me
dicina/ bona habitudo ĩ gymnastica. ¶ Verũtñ pei⁹ est facere iiuriã. nã id cũ prauitate 87
est ⁊ vituꝑať: et prauitate vel ꝑfecta simpľr vel ꝓpe. Nõ eni oẽ volũtariũ cũ iiuria: sʒ pati
iiuriã sine prauitate est ⁊ sine iiuria. Per se igiť pati iiuriã min⁹ est malũ. sʒ ꝑ accñs nihil
ꝓhibet eẽ mai⁹. At nõ est ea cura arti: sʒ dolorẽ lateris dicit maiorẽ morbũ q̃ʒ offẽsionẽ
pedis: licet fieri possit aliꝺ ꝑ accñs si ꝯtigat offẽdẽtẽ pedẽ cadere ⁊ ab hostib⁹ capi ⁊ mori
¶ Per trãslationẽ ꝟo ⁊ siĺitudinẽ est nõ sibi ad seipsũ iustũ: sʒ suoꝝ aliq̃b⁹. nec ꝟo oẽ iu- 88
stũ sʒ dñicũ vľ economicũ. His eni rõnib⁹ diuisa ẽ ea ꝑs animi q̃ rõnẽ hʒ ab ea q̃ est sine
rõne. Ad q̃ si ĩspicias videť eẽ iiuria ad seipsũ. qꝛ est in iis pati aliq̃d ꝑter sua desideria.
Ut igiť parẽti: et ĩperãti est adiuicẽ aliq̃d iustũ: et istis. De iustitia q̃dẽ/ ac aliis morali-
b⁹ ꝟtutib⁹ deťmiatũ sit ĩ hũc modũ. Quĩti Ethicoꝝ ĩterp̃te Leonardo Aretino finis

Cap. I.

Voniã pri⁹ diximꝰ mediũ eẽ recipiẽdũ: nõ aũt excessũ neq; de- 1
fectũ/ mediũ aũt ẽ vt recta dictat ratio: hoc distiguam⁹. Oĩb⁹ eni dictis ha-
q bitib⁹ queẽadmodũ et aliis est qꝺdã signũ: ad qꝺ ĩspiciẽs q̃ rõnẽ hʒ intẽdit
et remittit. et est q̃dã ťmin⁹ mediocritatũ q̃s dicim⁹ eẽ inť excessũ ⁊ defectũ
ẜm rectã rõnẽ. Est aũt huiusmodi sermo ver⁹ q̃dẽ: sʒ neq̃ q̃ʒ clarus. nã et in
aliis facultatib⁹ de q̃b⁹ sciẽtia est: hoc etiã dici vere põt. nec paꝝ nec nimis laborãdũ aut
negligẽdũ esse: sʒ mediocriť: et vt recta dictat ratio. sʒ ob hoc dictũ nichilo pl⁹ q̃s sciret.
veluti q̃lia afferẽda sint corpori: si q̃s dicat qꝺ medicina iubet/ et queẽadmodũ is q̃ illam
hʒ. Quapropť oportet nõ solũ vere hoc dixisse de habitib⁹ animi: verũ etiã deťmiare q̃ 2
sit recta ratio/ et q̃ sit hui⁹ ťmin⁹. ¶ Animi ergo ꝟtutes supra distinxim⁹: et alias eẽ mo-
ris dixim⁹/ alias intellect⁹: ⁊ de moralib⁹ q̃dẽ trãsegim⁹. de reliq̃s ꝟo nũc dicem⁹. pri⁹ tñ
de aĩo ꝑmittẽtes/ ꝙ due sũt animi ꝑtes. alťa rõnẽ hñs/ alťa irrõnaľ de qua dictũ est pri⁹.
nũc aũt circa eã ꝑtẽ q̃ rõnẽ hʒ: eodẽ modo distinguẽdũ est. Et suppositũ existat duo eẽ
rõnẽ habẽtia. vnũ q̃ ꝑspicim⁹ illa talia q̃rũ pricipia nõ aliť se hr̃e possũt. alterũ q̃ ea q̃ ali
ter se hr̃e possũt. Nã ad ea q̃ alia sũt genere ⁊ ꝑs animi alia genere q̃ ad vtrũq; apta ẽ: si- 3
quidẽ ẜm siĺitudinẽ ⁊ ꝓprietatẽ quãdã notitia illľ existit: voceť aũt harũ alťa sciẽtifica/ al
tera rõnatiua. nã ꝯsultare ⁊ rõcinari idẽ est. nemo aũt ꝯsultat de reb⁹ q̃ aliť se hr̃e nõ pos 4
sũt. itaq; rõnatiua est vna pars eius qꝺ rõnẽ habet. ¶ Sumẽdus est ergo vtriusq; harũ
optimus habitus. nã hec vtriusq; virtus. Virtus aũt erga opus ꝓpriũ 5

Cap. II.

Ria sũt aũt in aĩo q̃ rei agẽde ꝟitatisq; dominãť: sẽs⁹/ ĩtellect⁹/ appetit⁹. Ex his
t aũt sẽsus nulli⁹ rei agẽde pricipiũ est. Id ex eo patet ꝙ bestie sensũ hñt q̃dẽ: rerũ 6
vero agẽdarũ ꝑticipes nõ sũt. ¶ Qꝺ vero est in mẽte assẽtire et dissentire: idẽ in
appetitu seq̃ et vitare. Itaq; cũ virt⁹ moraľ sit habit⁹ electiu⁹/ electio aũt appetit⁹ cũ deli
beratiõe. oportet ꝑ hec sermonẽ eẽ verũ: ⁊ appetitũ eẽ rectũ. si q̃dẽ electio studiosa. ⁊ ea- 7
dẽ assẽtire et seq̃. hec igiť mẽs et veritas in agẽdo versať. ¶ At ꝯtẽplatiue mẽtis q̃ nec ĩ
agẽdo nec in faciẽdo est: laus et vituꝑatio ĩ vero et falso ꝯsistit. hoc est eni toti⁹ intellecti 8
ui op⁹/ actiui vero et intellectiui veritas ꝯsentanea appetitui recto ¶ Rei igiť agẽde pri
cipiũ ẽ electio: vnde mot⁹ est sed nõ cui⁹ grã. electiõis aũt appetit⁹ et ratio: q̃ alicui⁹ grã. 9
¶ Quapropť nõ absq; mẽte et intellectu: nec absq; morali appetitu est electio. Bñ age-

re aũt in rebꝰ ꝛ ꝯtra: sine itellectu ꝛ more nõ ē. sed mẽs ista nichil mouet: verũ illa q̄ gr̃a
alicuiꝰ et actiua. hec enĩ ꝛ i faciendo pꝛiceps est. Nã gr̃a alicuiꝰ facit q̄cũqꝫ facit: et finis
nõ simpl'r est: sed ad aliq̄d et factibile alicuiꝰ est at nõ agibile. nã bñ agere finis ē: appeti=
10 tus aũt huiꝰ. ¶ Quapꝛopter aut intellectꝰ appetitiuꝰ est electiuꝰ aut appetitꝰ itellectiuꝰ:
11 et tale pꝛĩcipiũ hõ ¶ Nõ est aũt intelligibile q̄cq̄ ex iã factis. vtputa nullꝰ eligit troiã di
ripuisse. non enĩ de p̄terito electio est: sed de futuro possibili. Factũ aũt: ne factũ sit fieri
nõ potest. Itaqꝫ recte Agathõ. hoc solo deꝰ pꝛiuat̃ infecta facere q̄cũqꝫ sunt facta. Am=
barũ itaqꝫ p̄ticularũ intellectiuarũ opus est veritas. Secundũ quos ergo habitꝰ vtraqꝫ
verũ aspicit: hec virtutes ambarũ existunt. Cap. III.
12 Epetẽtes ergo altiꝰ de illꝰ dicamꝰ. Erũt q̄bꝰ animꝰ verũ ꝓspiciat assẽtiẽdo aut dis
r sẽtiẽdo q̄nqꝫ numero. Hec aũt sũt: ars/ sciẽtia/ pꝛudẽtia/ sapiẽtia/ itellectꝰ. Esti=
13 matiõe enĩ et opiniõe falli ꝯtigit. ¶ Quid igit̃ sit sciẽtia ex hoc patet si diligẽter
discutiẽdũ est/ nec siĩltudinibꝰ inherendũ. Oẽs enĩ sic accipimꝰ vt id q̄d scimꝰ alit̃ se hr̃e
nõ possit. q̄ autẽ alit̃ hr̃e se possũt qñ extra ꝯsideratiõnẽ sũt latet/ vtrũ sint vel nõ sint. ex
necessitate ergo scibile est/ sẽpit̃nũ ergo. nã q̄ ex necessitate sũt: ea plane oĩa sẽpit̃na sũt.
14 ¶ Sẽpit̃na aũt sine gñatiõe ꝛ coꝛruptiõe. ¶ Insup oĩs sciẽtia videt̃ eẽ docibil'. et quod
15 sciri põt idẽ põt disci. Doctrina vero oĩs ex ante cognitis fit vt in resolutiuis diximꝰ. nã
aut ꝑ iductionẽ/ aut ꝑ syllogismũ. At iductio pꝛĩcipij est et vl'is. syllogismus aũt ab vl'i.
Sũt ergo pꝛĩcipia ex q̄bꝰ syllogismꝰ. q̄rũ aũt nõ est syllogismus/ coꝛũ inductio est. Est
igit̃ scĩa habitꝰ demõstratiuꝰ et cet̃a vt i resolutiuis diffiniuimꝰ. Cũ enĩ fidẽ q̄dãmõ adhi
bet q̄s et pꝛĩcipia sibi nota sũt scit. nã si nõ magis discursu ꝯclusiõis: ꝑ accñs habebit sci=
entiã. De scĩa ergo in hũc modũ determinatũ sit. Cap. IIII.
16 Iusvero q̄d recipit aliter se hr̃e: q̄ddã est q̄d fieri/ q̄ddã q̄d agi põt. Est aũt aliud
e facere/ aliud agere. Credimꝰ aũt de his externis q̄qꝫ sermonibꝰ. itaqꝫ habitus cũ
ratiõe actiuꝰ aliud est/ q̄ habitꝰ cũ rõne factiuꝰ/ nec alt̃ in altero ꝯtinet̃. Nã neqꝫ
17 actio est factio/ neqꝫ factio est actio. ¶ Cũ autẽ edificatiua sit ars q̄dã/ et ꝙ habitꝰ quidẽ
cũ rõne factiuꝰ/ nec vlla neqꝫ ars sit q̄ nõ cũ rõne factiuꝰ habitꝰ sit: neqꝫ talis habitꝰ q̄ non
18 sit ars: idẽ vtiqꝫ eẽt ars et habitꝰ cũ rõne vera factiuꝰ. ¶ Oĩs aũt ars in faciẽdo versat̃ ꝛ
artificio vti et mente ꝓspicere: vt aliq̄d fiat coꝛũ q̄ possũt et esse et nõ esse/ et quoꝝ pꝛin=
19 cipiũ in faciẽte est: nõ autẽ in eo q̄d fit. ¶ Non enĩ coꝛũ q̄ necessario sunt aut fiũt ars est/
20 neqꝫ coꝛũ q̄ sũt scd̃m naturã. nã hec in seipsis habẽt pꝛĩcipia. ¶ Cũ ergo facere et agere
21 diuersa sint: necessariũ est vt ars in faciẽdo/ at nõ in agẽdo ꝯsistat. ¶ Et circa eadẽ q̄dã=
modo versant̃ ars et foꝛtuna vt Agothon inq̄t. Ars foꝛtunã adamauit: foꝛtuna artem.
Ars igit̃ (vt diximus) habitꝰ q̄dã cũ ratiõe vera factiuus est. inertia vero ꝯtra cũ ratione
falsa habitus factiuus circa id q̄d aliter se habere potest. Cap. V.
22 E pꝛudẽtia vero sic vtiqꝫ accipiemus cõsideratiõe habita q̄ sunt ij quos pꝛuden
23 o tes vocamus. ¶ Videt̃ pꝛudẽtis esse viri bene cõsulere posse circa illa q̄ sibi bo=
na et vtilia sunt. nõ p̄ticulariter puta qualia ad sanitatẽ vel robur: sed vl'r ad toti=
us vite statũ bene dirigendũ. Signũ vero huiꝰ est ꝙ circa quid pꝛudentes dicimus eos
qui ad finẽ aliquẽ studiosũ acute excogitãt illa in quibus nõ est ars. Quãobrẽ et vniuer
24 saliter pꝛudẽs esset cõsultatiuꝰ. ¶ Cõsultat aũt nemo de ijs q̄ ipossibilia sũt aliter se ha=
25 bere. neqꝫ de ijs q̄ ipse agere nõ potest. ¶ Quare si sciẽtia est cũ demõstratiõe: q̄rũ autẽ
pꝛincipia alit̃ se habere possũt/ hoꝝ nõ est demõstratio: nã oĩa possũt mutari. neqꝫ locũ
habet ꝯsiliũ in ijs q̄ ex necessitate sũt. pꝛudẽtia nõ vtiqꝫ sciẽtia erit neqꝫ ars. sciẽtia/ qꝛ id
26 q̄d agit̃ potest alit̃ se habere. ars/ qꝛ aliꝰ est finis agẽdi q̄ faciẽdi. ¶ Restat ergo vt pꝛu=
27 dentia sit habitꝰ verus cũ rõne q̄ in his agẽdis versat̃ q̄ sunt hoĩ bona et mala. ¶ Nam
28 faciẽdi q̄dẽ alius finis/ agendi vero nõ alius est. est enĩ idipsum finis bene agere. ¶ Ob
hoc Periclẽ/ et alios huiusmodi pꝛudentes dicimus: ꝙ illa q̄ sibi et alijs vtilia sũt ꝓspi=
cere valent. Esse autẽ huiusmodi putamus illos: qui publicis pꝛiuatisqꝫ rebus admini=
29 strandis sunt apti. ¶ Unde temperãtia dicit̃ pꝛudentie cõseruatrix. conseruat enĩ hu=
iusmodi iudicium. Non enĩ totũ iudiciũ coꝛrũpit ac peruertit voluptas et doloꝛ: veluti
ꝙ triangulus duobus rectis equales habet vel non habet. sed illud q̄d in agendo ver=
satur. pꝛincipia enĩ rerũ agendarum sunt quoꝝ gratia illa aguntur. Ei autem qui coꝛ=

ruptus est ob voluptatē vel dolorē repente nō apparet pricipiū. neq₃ oportere gr̄a hui⁹ neq₃ ꝑpter hoc suscepisse oia et egisse. nā viciū corruptiuū principij. itaq₃ necesse est prudentiā esse habitū cū ratiōe vera q̄ in iis agendis versat̄ que sūt hominib⁹ bona. ¶ Atq̄ 30 artis est quidē virt⁹: prudentie vero nō est. et in arte quidē is qui spōte delinquit potior est: in prudētia vero ꝯtra. queēadmodū et in virtutibus. Patet igit̄ ꝙ virtus q̄dā est ⁊ nō ars. ¶ Cū vero animi due sunt ꝑticule rōnē habētes: alia vtiq₃ erit virtus opinatiui. Nā 31 opinio et prudentia circa id est qđ recipit aliter se habere: atq̄ nec habitus cū ratione solum. signum erit ꝙ obliuio eiusmodi habitus est: sed prudentie nō est.

Cap. VI.

q Elia vero sciētia de vniuersalib⁹ estimatio est ⁊ de ijs q̄ sunt ex necessitate / sūt aūt 32 pricipia demōstrabiliū et toti⁹ scientie / nā cū ratiōe est sciētia: pricipij ei⁹ qđ sciri potest / neq₃ sciētia vtiq₃ erit / neq₃ ars / neq₃ prudētia. nā qđ scibile idē demōstrabile. ille vero sūt circa ea que alit̄ se habere possūt. Sed nec sapientia horū est: nā sapiētis est de quibusdā demonstrationem habere. ¶ Si ergo in quibus veri sumus nec vnq̄ 33 fallimur circa illa que non recipiunt aut recipiunt alit̄ se habere sciētia et prudentia est / et sapientia / et intellectus: nullum vero horum trium recipit esse. dico autem tria prudētiam / sapientiam / scientiam. restat vt intellectus sit principiorum.

Cap. VII.

s Apientiā vero in artibus tribuimus illis qui excellentissimi sunt veluti Phidiā 34 lapidariū sapientē / et Policletū statuariū: nichil aliud in hoc pro sapientia intelligentes q̄₃ virtutē artis. Sed esse quosdam sapiētes putamus in totum / non secundum partem nec aliud quid sapientes. vt Homer⁹ de Margite dixit. hunc neq₃ fossorem dij fecerant neq₃ aratorem nec aliud quicq̄₃ sapientē. Itaq₃ manifestū qđ exactissima scientiarum vtiq₃ erit sapientia. ¶ Oportet ergo sapientem non solū ea que a prin- 35 cipijs manant scire. verūetiam circa principia veritatem tenere. Itaq₃ sapiētia vtiq₃ erit intellectus et scientia / ac veluti caput habens scientia preciosissimorum. ¶ Eteni foret 36 absurdum si quis putet scientiam ciuilem aut prudentiam studiosissimam esse: nisi optimum eorum que in mundo sunt homo existat. Quippe si sanum et bonum / aliud est hominibus aliud piscibus: album vero et rectum idem est semper. et sapiens idem omnes vtiq₃ dicerent. prudens vero aliud. prouidere enim circa se recte singula dicerēt eē prudentis / et huic ista tribuerent. Quāobrem et bestiarum quasdam prudentes esse aiunt: quotcūq₃ circa vitam suam prouidentiam habere videntur. Manifestum autem ꝙ non est ciuilis et sapientia idē. nā si dicant circa cōmoditates proprias versari sapientiā plures erunt sapientie. non enī circa omniū commodū aialiū vna est: sed alia circa singula ipsorum: nisi et medicina est vna de omnibus. Quod si quia optimum est homo omniū animaliū nichil refert. nam alia sunt multo diuiniora q̄₃ homo secundū naturam veluti ista preclarissima ex quibus mundus consistit. Ex dictis ergo patet ꝙ sapiētia est scientia et intellectus ꝑciosissimorum natura. ¶ Quapropter Anaxagorā et Thalē ⁊ huiusmodi homines sapientes esse dicunt / sed non prudentes. quia vidēt illos propria cōmoda ignorātes: et illa que sunt eximia quidem et admiranda et difficilia ac diuina scire ipsos autē inutilia tamē / quoniā nō humana querūt bona. at prudētia circa humana versatur et circa illa in q̄bus ꝯsiliū habet locū. nā prudētis hoc maxime op⁹ eē dixim⁹ bene ꝯsulere. nemo aūt cōsultat de īpossibilib⁹ aliter se habere / neq₃ de ijs oīb⁹ quorū non est finis aliquis / et hoc agibile bonū. Simplr̄ autē bene cōsulere dicēdus est ille qui qđ optimū homini est in reb⁹ agendis: id ratiocinando ꝯiectura assequit̄. neq₃ prudentia est vniuersaliū solū verūetiā singularia oportet cognoscere. nā actiua quidē est. actio autē in singulis versat̄. ¶ Ex quo fit vt q̄dā nesciētes q̄busdā sciētib⁹ efficaciores sint in agē- 38 do: et inter ceteros q̄ experimentū habēt. nā si q̄s sciat ꝙ leues carnes facile digerunt̄ et salubres sūt / s₃ q̄ sint leues carnes ignoret: non faciet sanitatē. Sed q̄ scit ꝙ auiū carnes leues sūt et salubres / faciet magis. prudētia vero actiua est. itaq₃ oportet vtrāq₃ habere aut hāc magis. et erit vtiq₃ veluti q̄dā ceteris p̄sidēs atq₃ dominans.

Cap. VIII.

e St autē et prudentia idē habit⁹ et ciuilis / essētia tn̄ nequaq̄₃ eadē est ipsis. ei⁹ aūt 39 q̄ circa rē publicā versat̄ alia est veluti p̄sidens quedā ac magistra prudentia i legibus ferendis / alia in singulis agēdis cōsultādisq₃ versat̄: q̄ cōi noīe ciuilis dicitur. decretū enī agibile est vt postremum. Quapropter hos solos aiunt rēpublicā ge-

40 rerc. Soli enī hi agūt quēadmodū manuales artifices. ¶ Videt aūt et prudētia maxi-
me esse que circa ipsū et vnū versatur et habet hec nomen prudentia. Illarum autē alia
41 disciplina rei familiaris/alia positio legum/alia ciuilis dicitur ¶ Species igitur quedā
erit cognitiōis sibi cōmoda scire/sed habet magnā varietatē. Et videt qui illa que ad se
ptinēt scit: et in illis versat/prudens esse: ciuiles aūt negociosi. Quapropter et Euripi-
des inquit quonā modo prudēs esset cui ocioso aderat in multitudine annumerato ex-
ercitus: equū percipere. nam solertes ꝛ agentes aliquid plus. querūt enim quod sibi sit
bonum/et hoc agendū esse existimant. ex hac igitur opinione natum est hos esse prudē-
tes. q̄q̄ forte nō est eius sine disciplina rei familiaris et sine ciuili. Insup res sua cuiusq̄
quemadmodū administranda sit: obscurum est ac difficile cognitu. huius vero signum
est ꝙ iuuenes quidem et geometre/et mathematici fiunt/et sapientes in huiusmodi. at
prudētes fieri nō vident. causa hui⁹ est ꝙ in singularib⁹ est prudētia q̄ per experimentū
nobis innotescunt. iuuenis autem non est expertus. Longitudo enim temporis expe-
rientiam facit. nam et de illo quis dubitabit quare sit ꝙ puer mathematicus quidem fie-
ri potest/sapiēs autem vel physicus non potest. an quia per exhauritionem est. Horum
autem experimento principia. et hec quidem non credunt pueri sed dicunt hic autē q̄d
42 sint non est obscurum. ¶ Insuper error aut circa totam rem in ꝯsulendo existit/aut cir-
ca particularia. Aut enim ꝙ omnes ponderose aque praue sunt/aut ꝙ he ponderose.
43 ¶ Q autem prudentia non est scientia manifestum est. nam extremi est vt diximus. ta-
le enim agibile. opposita est ergo intellectui. Nam intellectus est terminorū quorum nō
est ratio: hec vero extremi cuius non est scientia sed sensus: non propriorꝫ sed quēadmo
dū sentimus ꝙ in mathematicis extremū est triangulus. Consistet enī et ibi/sed hic ma
gis sensus q̄ prudētia. illius vero alia species est. Cap. VIIII.
44 Uerere autē et cōsultare differunt. ꝯsultare enim querere quiddā est. Uiden-
q dum est et quid sit bene consulere. Utrum scientia aliqua/vel opinio/vel bona
45 coniectatio vel aliud quippiam genus. ¶ Scientia quidem non est. Non enim
querunt homines de quibus sciunt. Bene consulere autem consulere est. qui vero cōsu-
46 lit: querit et ratione discurrit. ¶ Atqui nec bona coniectatio est. Sine discursu enim et
subito coniectatio est/consultatio vero in longo tempore. Unde dicunt exsequi veloci-
ter consulta oportere/consiliari vero tarde. item solertia alterum et bene cōsulere/est enī
47 coniectatio solertia quedā ¶ Nec rursus opinio aliqua est bene consulere ¶ Sed quo-
48 niam qui male consulit aberrat. qui vero ꝯsulit bene: recte cōsulit. patet ꝙ directio que-
dam est bene consulere non scientie neq̄ opinionis. Nam scientie non est directio cū nō
sit error. Opiniōis vero directio veritas est. et simul iam determinatum est omne id cu-
ius est opinio. atqui nec sine ratione est bene consulere. Restat igitur vt sit cogitationis.
hec enim nondum assensio est/est enim opinio non questio sed iam assensio quedam est.
49 ¶ Qui autē consulit siue bene siue male consultat: querit aliquid et cogitat. sed bene cō
sulere directio consilij est quedam. itaq̄ primo querendum est quid sit consilium ꝛ circa
50 quid. ¶ Cum vero directio multipliciter dicatur: patet ꝙ non omnis. incontinens enim
ac flagiciosus quod sibi ꝓpositū est ratiocinando assequet. itaq̄ recte consulit licet ma-
gnum amplectatur malum. at bene cōsulere bonum quiddam videtur. nam ea directio
51 consilij que bonum assequitur: bene consulere est. ¶ Enimuero hec etiam falsa ratione
quis assequi potest et quod fieri oportet obtinere: per quod autem non: sed falsum esse
medium terminum. itaq̄ nec id etiam bene consulere erit per quod assequetur q̄d opor-
52 tet/sed non per quod oportebat. ¶ Preterea fieri potest vt aliquis multum tēporis con
sultando potiat. aliq̄s vero cito. Non igitur illud adhuc bene consulere est: sed directio
53 scđm vtilitatē: et scđm id cuius opus est. et vt/ꝛ quādo. ¶ Preterea est simpliciter bene
cōsulere et ad finē aliquē simpliciter: cū ad extremū simplicit dirigit. ad finē aliquē: cū
ad finē hūc. Si igit prudentū est bene cōsulere: erit vtiq̄ bene cōsulere directio secūdū
vtilitatē ad finē cui⁹ prudētia vera existimatio est. Cap. X.
54 Agacitas quoq̄ et hebetudo scđm quas sagaces et hebetes dicūt/nō oīno idē
s est q̄d sciētia vel opinio: nā omnes sagaces esse possent. neq̄ vna aliqua pticula-
riū sciētiarū: veluti medicinalis, nā de sanis vtiq̄ esset: aut geometria circa ma-

gnitudines. ¶ Neqz eni de iis que sēper sunt et nūqz mouenť sagacitas est: neqz de qui= 55
buslibet factis: sed de ijs circa que dubitaret vtiqz aliquis et cōsuleret. Quapropter cir= 56
ca illa eadē in qb⁹ prudētia versať. ¶ Nō est aūt idē sagacitas et prudētia/ nā prudētia
pceptiua est. Quid eni agēdū sit vel nō: ei⁹ est finis. at sagacitas diiudicatiua est solum.
Idē eni sagacitas et bona intelligētia. Eteni bn̄ sagaces et bn̄ intelligētes. ¶ Est autē 57
sagacitas nō habere prudētiā aut accipe. sed veluti addiscere dr̄ sapere qn̄ vtiť scientia.
sic et in vtēda opiniōe: et in iudicādo ea de qb⁹ est prudentia alio dicente bene iudicare.
Eteni bene idē est qd̄ pbe. hinc venit nomen sagacitas scdm quā bene sagi ex ea q̄ in di=
scendo est. Dicim⁹ eni frequēter in addiscēdo sapere. Cap. XI.

A vero que appellatur sententia secundū quam bene sentire dicimur et sententi= 58
e am habere: boni et equi rectum iudicium est. cuius rei illud erit signū qȝ bonum
et equum virum dicimus esse maxime in miti sententia: et equum esse circa que=
dam ignoscere. At ignoscere sentire est recte iudicando circa equitatem. recte autem ve=
ri. ¶ Sunt autem hi omnes habitus rationabiliter in idem tendentes. Dicimus enim 59
sagacitatē/ prudentiā/ et mentē ad eosdē referentes: sententiā habere et mentē cū et pru=
dentes et sagaces. Oēs vero huiusmodi potētie extremorū sūt et singulariū. in iudican
do quidē de qb⁹ prudēs/ sagax/ ꝛ bene sentiēs siue mitis. nā eqtas cōmune qddā est bo=
norū oim i eo qd̄ ad aliū: sūt aūt agibilia singulariū ꝛ extremorū oim: et prudentē opor
tet ipsa cognoscere/ ꝛ sagacitas ac sentētia circa agibilia. hec autē extrema. ¶ Et intelle= 60
ctus extremorū vtrinqz. nā et primorū terminorū et vltimorū intellect⁹ est et nō ratio: al=
ter scdm demōstrationē terminorū imobiliū et primorū/ alter in reb⁹ agēdis extremi/ et
mobilis et alteri⁹ dispositiōis. hec eni pricipiū sūt cui⁹ gratia. Ex singularib⁹ eni vniuer
sale: horū igiť oportet sensū habere. hic est autē intellect⁹. ¶ Ex quo naturalia videntur 61
ista esse. natura vero nemo sapiēs est. At sententiā habere/ et sagacitatē/ et intellectū: sig=
num est qȝ scdm etatē putam⁹ illa seq conuenire. et hec etas habet intellectū atqz sētētiā:
quasi natura existat causa. ¶ Quapropť principiū et finis est itellect⁹. Ex his eni demō 62
stratiōes fiūt et de his. ¶ Itaqz non min⁹ inherendū est expertis et seniorib⁹ vel prudē= 63
tium opinionibus atqz sentētijs sine demōstratiōe/ qȝ demonstratiōib⁹ ipsis. veluti enim
oculū per experientiā habētes: principia discernūt. quid igiť sit prudentia et sapiētia/ et
circa qd versetur ipsarum vtraqz: dictum est Cap. XII.

Ed ambiget quispiā in quib⁹ rebus vtiles sint. Nā sapientia quidē nihil eorum 64
s prospicit ex quib⁹ homo beatus efficitur: nullius eni est generatiōis. prudentia
vero hoc habet quidē: sed queadmodū vtilis erit? siquidē prudentia versať cir=
ca illa que sunt iusta ꝛ honesta et bona hominib⁹. hec sūt autem que agere boni viri est.
sed per eorum scientiam nichilo magis ad agendum illa: erimus apti. Siquidem habi=
tus virtutes sunt: veluti neqz sana neqz valitudinaria quotcunqz non ab agendo sed ab
habitu esse dicimus. Etenim nichilo magis agere apti sumus: quia medicinalē aut gym
nasticam habeamus. Qȝ si non eorum gratia prudentem ponere debem⁹ sed eius quod
est fieri studiosos: nichil vtiqz erit studiosis vtilis. Preterea neqz ijs qui non habent: ni=
chil enim refert vtrum ipsi habeant vel habentium consilijs acquiescant: abundeqz no=
bis erit veluti in sanitate. Quāuis enim sani esse velimus: medicinam tamē non addisci=
mus. Et preterea absurdum videbitur si deterior qȝ sapientia existens: potior erit qȝ illa
Que eni facit: dominatur et iubet in singulis. De ijs igiť dicendū est. Nunc tamen du=
bitatum est solum de ipsis. ¶ Dicimus igitur primo qȝ per seipsas necessarium est vir= 65
tutes eas existere. Uirtutes autē esse vtriusqz particule. et si nichil faciat alterutra ipsa=
rum. ¶ Deinde faciunt quidem non vt medicina sanitatem. sed vt sanitas/ sic sapientia 66
felicitatē. Cum enim pars sit totius virtutis: habendo et operando facit beatos. Insup
opus perficitur scdm prudentiā et moralem virtutem: quia virtus intentionem facit re=
ctam/ prudentia vero illa dirigit que ad hanc tendunt. Quare vero animi particule nō
est virtus talis vegetatiue. Nichil enim in illa est vtrū agat vel non agat. ¶ De eo autē 67
quod nichil magis apti sunt propter prudentiā ad honesta et iusta agēda: paulo superi
us incipiendū est hinc sūpto initio. queadmodū dicimus quosdā iusta agere nec tamē
esse iustos: veluti eos qui faciūt illa que leges precipiūt aut inuiti/ aut per ignorātiā/ aut

per aliud quippiam.non autē propter ipsa. At qui agunt illa que oportet et quod opor
tet studiosum virum: sic est vt videtur aliqualiter se habētem singula agere vt bonū sit.
Dico ceu per electionē/et ipsorū que agunt gratia. Electionē igitur rectā facit virtus.
quot autem illius gratia fieri nata sunt;ea nō sunt virtutis sed alterius potentie.de qui=
bus sciētibus dicendū est clarius.est igitur quedā potentia quā astutiā vocant.hec hu=
iusmodi est vt ad subiectā intētionē agere ista possit./et ad effectū ꝓducere. Si itaqꝫ id
ad qđ intendimus rectū sit:laudabilis est.sin antē improbū:tunc est dolus.quapropter
prudētes astutos necnō dolosos esse dicimus. Est autē prudētia nō hec potētia/sed nō
absqꝫ ista potentia.habitus vero huic intuitū efficitur animi non sine virtute vt dictū ac
manifestum est. Nam cogitationes et discursus rationis rerum agēdarum principium
habent: ꝙtale/quid sit extremum et optimum qualecunqꝫ tandem id sit. Eteni si verbi
gratia quiduis: hoc nisi bono videtur viro. Nam prauitas obliquat: et falso errore la=
befacit circa principia rerum agendarum.quare patet ꝙ impossibile est prudentem esse
quempiam nisi sit bonus. Cap.XIII.

68 Ed considerandū est rursus circa virtutē.nam virtus fere similiter se habet vt
s prudentia ad astutiam:non eadem quidē sed certe similis.sic et naturalis vir=
tus ad eam que est proprie virtus. Omnibus eni vident natura quodāmodo
mores in singulis subsistere. Nam vt iusti simus/et tēperati/ et fortes et alia huiusmodi
69 statim a natiuitate habemus ¶ Sed tamē querimus aliud quiddam proprie bonū esse
ac talia aliter adesse;nam pueris quidem et bestijs naturales sunt habitus: veruꝫ absqꝫ
mente videntur esse nociui. Illud dūtaxat apparet ꝙ quēadmodū in robusto corpore
sine intuitu se mouente contingit fortiter offendere; quia visum non habet. ita et hic.ꝙ
si accipiat mētem/in agendo differt.habitus vero similis existens;tunc erit proprie vir=
70 tus. ¶ Itaqꝫ et in opinabili due sunt species/astutia et prudentia; sic in morali due sunt/
natural' virtus et ꝓpria. ¶ Verū harū que propria est nō fit absqꝫ prudentia.et ꝓpter=
71 ea aiunt virtutes omnes esse prudentias: et Socrates partim recte quesiuit: partim er=
rauit. Qꝫ enim omnes virtutes putabat esse prudentias errabat.ꝙ vero non absqꝫ pru=
dentia:recte dicebat. Signum huius est ꝙ nunc omnes qui virtutem diffiniunt adiun=
gunt habitum/dicentes et ad quid est:secūdum rectam rationem. Recta autem ratio est
secundum prudentiam. Videntur augurari quodāmodo omnes huiusmodi habitum
virtutem esse/qui habitus sit secundum prudentiam. Sed oportet parūper transgredi
non enim solum habitus qui est secundū rectam rationem:sed ille qui est cū recta ratio=
ne virtus est. Recta autem ratio in talibus prudentia est. Socrates igitur putabat vir=
tutes esse rationes.nam illas omnes dicebat esse scientias.nos autem cū ratione esse pu
tamus. Patet igitur ex iam dictis non posse quēqꝫ esse bonū virum sine prudentia: neqꝫ
72 prudentem sine morali virtute. ¶ Sed sermo hic solueretur quo disputare quis possit
virtutes abinuicem separari. non eni eundem nasci ad omnes aptum. Itaqꝫ aliam iam
quidem habere/aliam non habere.sed hoc recipiendū est in naturalibus virtutibus. At
in ijs virtutibus per quas simpliciter dicitur vir bonus non recipitur:simul eni cū pru=
dentia que vna est/omnes simul existunt.patet autē ꝙ et si non actiua esset: tamen opus
erat eius/quia particule virtus est.et quia non erit electio recta sine prudentia:neqꝫ sine
virtute.hec eni finis: hec vero ad finem agere facit. Attamen nec prestat sapientie/ nec
meliori particule.vt nec sanitati medicina:nō enim vtitur illa sed prouidet vt sit. Illius
ergo gratia iubet:sed nō illi.preterea simile vt si quis ciuilem dicat principē esse deorū:
quia disponit de omnibus que fiunt in ciuitate. Sexti Ethicorum interprete Leo=
nardo Aretino finis.

Cap.I.

1 Ost hec dicendum est alio sumpto principio/ ꝙ circa mores fugiendorū
tres sunt species:viciū/incōtinentia/imanitas.horū vero duobus cōtraria
p manifesta sunt.nam aliud virtutē/aliud continētiam vocamus. Aduersus
autem immanitatē maxime quis congrue opponat/eam virtutē que supra
nos est:heroicā quādam et diuinā.vt Homerus de Hectore facit Priamū
dicentem eximia illum bonitate prestare/neqꝫ videri mortalis hominis filiū esse sed dei.

Itaqꝫ si ex hoībus fiunt dij per excellentiam virtutis vt aiunt: talis quidē vtiqꝫ erit is
habitus/ qui imanitati opponiẗ. nā vt bestiarū nō est neqꝫ viciū neqꝫ virtus: sic etiā nec
dei. sed hec q̄dē p̄ciosior est q̄ꝫ virtus. illa vero aliud quoddā genus iprobitatis. cū aūt
raro contingat virū quēpiā esse diuinū: vt Lacones dicere cōsueuerūt cū valde aliquē
admirāẗ diuinus est(inquiūt) vir. sic immanē quēpiā inter hoīes raro aiunt existere: ac
maxime iter barbaros. Fit aūt quādoqꝫ ꝓpter morbos et orbitates. Et qui alios hoīes
malignitate excedūt: eos hac ifami appellatiōe notamus. sed de huiusmodi dispositiōe
postea mentio erit facienda. ¶ De vicio autē dictū est prius. De incōtinētia vero ꝛ mol- 2
litie atqꝫ luxuria dicendū est/ ac simul de cōtinētia et cōstantia. non enī sic accipiendū est
quasi vtraqꝫ ipsarū sit idē habitus qui/ virtus et viciū: nec etiam quasi sint aliud genus.
¶ Oportet vero vt in alijs: ita et hic positis ijs que apparēt ac dubitatiōibus primo fa- 3
ctis ostendere. maxīe quidē oīa que ꝓbabilia sunt circa hm̄ōi affectus. aut certe plu-
rima ipoꝝ atqꝫ precipua. si enī soluanẗ difficilia et relinquātur ea q̄ ꝓbabilia videntur:
sufficiēter erit ostēsuꝫ. ¶ Videẗ ergo ꝯtinētia et ꝯstātia ꝓboꝝ et laudabiliū esse/ incōti- 4
nentia vero et mollities iproborū et vituperabiliū. idēqꝫ est cōtinēs et ꝯstans in ratiōe:
et incōtinēs et is q̄ rōem omittit. et incōtinēs quidē sciens quia praua sunt: facit ꝓpter
cupiditatē. continēs vero sciens ꝙ cupiditates praue sunt: eas nō sequitur ꝓpter rōem.
et tēperatū quidē cōtinentē et constantē/ ac talē omino alij tēperatū alij nō. et intēpera-
tū incōtinentē: et incōtinentē intēperatū ꝓmiscue vocamus. interdū vero alios esse di-
cimus/ et interdū aiunt fieri nō posse vt prudens sit incontinēs. interdū vero quosdam
prudentes et solertes incōtinentes esse. insuper incōtinentes dicūtur et ire et honoris et
lucri. Ea igitur que dicuntur ista sunt. Cap. II.

Vereṫ aūt aliquis quō fieri possit vt quisq̄ꝫ sane mentis incōtinens sit. dicunt 5
q quidā fieri nō posse i sciēte. nā difficile est(vt Socrates putabat) si sciētia assit:
aliud q̄cq̄ꝫ p̄ualere/ ac veluti mancipiū in seruitutē trahere. Socrates enī ꝯtra
incōtinentiā oīno pugnabat quasi illa nō esset. neminē enī intelligentē facere ꝯtra id q̄ꝺ
optimū sit. sed eos qui faciūt/ per ignorātiā facere. at hec ratio manifeste dissentit ab ijs
que apparēt. et oportunū est de affectu inq̄rere. si per ignorantiā: quis modus ignoran-
tie fiat. quod enī non putat qui incōtinētia vtitur prius q̄ꝫ in ꝑturbatione cōstitutus sit:
manifestū est. sed sunt quidā qui partim assentiūt Socrati partim nō assentiūt. nā nihil
esse potentius q̄ꝫ sciētia ꝯfitētur. et ꝓpterea dicūt incōtinentē non scientiā habentē sed
opinionē: supari a voluptatibꝰ. q̄ꝺ si opinio est/ ac nō sciētia neqꝫ firma existimatio q̄ pu-
gnat: sꝫ remissa vt i ābigentibꝰ: venia danda est si nō ꝑsistit in illis ꝯtra vehemētes cupi- 6
ditates. at prauitati nō est venia/ neqꝫ alij cuiq̄ꝫ vituꝑabiliū. ¶ Prudentia igiẗ resistēte:
hec enī q̄ddā validissimū est. ceterū absurdū: q̄ꝛ vnꝰ ꝛ idē erit simul prudēs et icōtinēs:
sed diceret nō esse prudētis sponte agere illa q̄ sunt praua. et insuper ostēsum est prius
prudentē in agendo versari. nā extremorū est et alias habens virtutes. ¶ Preterea si in 7
habendo cupiditates vehemētes et iprobas cōtinēs est: nō erit tēperatus cōtinēs: neqꝫ
continēs tēperatus. non enī est tēperati vehemētes habere neqꝫ iprobas. at id quidem
oportet. nā si sunt bone cupiditates: prauus est is habitus qui nos ab earū ꝓsecutione
repellit. itaqꝫ cōtinētia nō omis/ studiosa. ꝙ si imbecilles et nō praue: nihil egregiū. sin
praue et imbecilles: nihil magnū ¶ Preterea si in omni opinione ꝑsistere facit: ꝯtinētia 8
praua est/ vtputa si esset in falsa. et si ab omni opinione dimouere facit incōtinentia: erit
quedā incontinentia landabilis. vt Neoptolemus ille apud Sophoclē laudaẗ. ꝙ non
permaneat in ijs que suaserat Vlixes ꝓpter molestiam mentiēdi. idē est in captionibus
sophistarū. illi enī cū videri velint supra modū acuti ac mirabilia quedā iprobare: eorū
syllogismus insolubilis fit. ligaẗ enī mēs cū acq̄escere nolit ꝯclōni nō placēti: nec ꝓce-
dere vltra valeat/ q̄m quēadmodū soluat nō habet. ꝯtingit vero aliqua rōne iprudētiā
cū incōtinentia esse virtutē. ꝓpter incōtinentiā enī ꝯtraria faciet eoꝝ q̄ cēsebat. cēsebat
aūt bona esse mala nec agere illa oportē. itaqꝫ bona ꝛ nō mala aget ¶ Insuꝑ q̄ volupta- 9
tes ex eo sequiẗ et eligit ꝙ ꝑsuasus est: potior videbiẗ esse q̄ꝫ is q̄ nulla ductus rōne sed ꝑ
incōtinētiā facit. est enī ille sanabilior/ q̄m dissuaderi potest. at incōtinēs ꝓuͤbio sbiacet
quo diciẗ. si aq̄ fauces exiccat q̄d nā potare opꝫ: nā si suasꝰ ageret dissuasꝰ vtiqꝫ cessaret

10 nunc vero suasus: alia nihilominus agit. ¶ Preterea si circa oīa est cōtinētia ꝛ incōti-
nentia: quis est simpliciter incōtinēs? nullus enī habet incōtinētias omēs/ sed dicimus
esse quosdā simpliciter. Dubitationes igit̄ tales quedā cōtingūt. harū alique soluende
sunt/ alique relinquende. nam solutio dubitationis inuentio est. Cap. III.
11 P Rimū igitur cōsiderandū est vtrū scientes vel non/ et quomodo scientes. de-
inde circa qualia continentē et incōtinentē ponere debem⁹. dico vtrū circa oēs
voluptates et dolores/ an circa aliq̄s determinatas. ꝛ vtrū idē sit cōtinēs ꝛ cō-
stans: an alius. eodemq̄ modo de ceteris que ptinent ad hanc questionē. principiū cō-
siderationis est: vtrū cōtinēs et incōtinēs sint in eo quod/ circa que / vel in eo qđ qualit̄/
habentes differentiā. dico aūt vtrū circa hoc sit incōtinens solū vel nō/ sed ex ambobus
deinde si circa omīa est incōtinentia et cōtinētia vel nō. nō enī circa oīa est simpliciter
incōtinens/ sed circa que intēperans. Neq̄ ex eo qꝛ simpliciter ad hoc se habet: nā idem
esset qđ intēperātia. sed qꝛ certo modo se habet. ille quidē enī ducit̄ electiōe putās semp
12 oportere sequi p̄sentē voluptatē: hic aūt nō putat quidē oportere: attū sequit̄. ¶ Utrū
vero illa (quā transgredientes incōtinēter agūt) opinio vera sit an scientia: nihil refert ad
presens. quidā enī ex ijs q̄ opinātur nō dubitāt sed putāt se ꝑ certo scire. in eo igit̄ ꝙ re-
misse credūt qui opinātur/ et ob hoc magis agūt ꝯtra id qđ censebāt agendū: nihil dif-
fert sciētia ab opiniōe. nā quidā (vt Heraclitus ostēdit) nō minus opinioni credūt q̄ȝ alij
scientie. Sed cū duplicit̄ dicatur scire: nam et qui habet sciētiā et nō vtit̄: habēs ꝛ nō cō-
siderans agat que non oportet. vel si habēs ꝛ cōsiderans ꝛ qui vtit̄. differentia erit si ha-
beat quidē non autē speculet̄/ qui speculatur que non oportet agere ab eo qui habet sed
non speculatur. hoc enī pergraue erit sed non nisi cōsideret. preterea cū duo sint ꝓposi-
tionū modi quibus vti oportet: nihil ꝓhibet eū qui ambas habeat agere preter scientiā
vtendo vniuersali sed nō particulari. nam agibilia singularia sunt. differt etiā vniūsale
nam aliud in se est/ aliud in re. ceu cūctis hoībus sicca ꝓdesse/ et hūc esse hominē vel hoc
tale esse siccū. sed si hoc tale/ aut nō habet aut non operat̄. per hos modos tantū differt
quantū vix dici potest. vt videat̄ nihil absurdū ꝙ isto modo sciat/ alio aūt modo absur-
dum. contingit etiā alio modo q̄ȝ supradictū est habere scientiā. nam in habēdo sed nō
vtendo variū cernimus habitū/ et vt habeat quodāmodo et nō habeat ceu dormientem
et ebriū. atqui ita disponūtur qui in ꝑturbatiōibus sunt. ire nāq̄ et cupidines venereoꝝ
ac huiusmodi quedā: corpus quoq̄ distrahūt manifeste. nōnullos etiā ī furorē adigūt.
patet igitur ꝙ dicendū est incōtinētes/ illis similiter se habere. dicere autē verba: sciētie
nullū est signū. nam et in huiusmodi ꝑturbationibus constituti demonstratiōes et v̄sus
Empedoclis ꝓferunt. ꝛ qui primo adiscūt verbū cōplectūtur quidē: sed nondū intelli-
gunt. opus est enī vt cognata natura fiat: ad hoc autē tēporis spaciū exigitur. quāobrē
existimandū est dicere incōtinētes queadmodū eos qui in scena recitant. insuper et isto
modo quis naturaliter inspiciat causam. alia est vniuersalis scientia alia singulariū rerū
quibus sensus iam dominat̄. cum autē ex illis fit vna necesse est vt cōclusioni hac quidē
assentiatur animus. et in his que factū requirunt statim agat. ceu si omne dulce gustare
oportet. Hoc autem dulce tanq̄ȝ vnū aliquid de singularibus: necessarium est eum qui
potest nec ꝓhibetur simul et hoc agere. Quando igitur vniuersalis adest gustare ꝓhi-
bens: sed hoc omne dulce: operatur. Si vero concupiscētia alia quidē dictat fugiendū
esse. sed cōcupiscentia ducit. potest enī quodlibet membrū mouere. Itaq̄ contingit ra-
tione quodāmodo et opinatione incōtinentē eē: nō cōtraria per seipam sed per accidēs.
13 concupiscētia enī ꝯtraria est rōni sed nō opinatio. ¶ Ac ꝓpterea bestie nō sunt incōtinē-
tes qm̄ vniuersalis appħensionē nō habent/ sed singulariū phantasiam ac memoriam.
14 ¶ Quomodo autem soluat̄ ignorantia ac rursus incontinens fiat sciens: eadē ratio est
vt in ebrio et dormiente. nec ꝓpria est huius ꝑturbationis. q̄ quidē ratio a naturalibus
15 discēda est. ¶ Cū vero vltima ꝓpositio iudiciū sensitiui/ et dn̄a rerū agēdaꝝ existat: hāc
vel nō habet in ꝑturbatione constitutus. vel ita habet vt se habere nesciat. sed ita dicit vt
vinolenti dicunt Empedoclis carmina. et ob hoc etiam quia nec vniuersale extremus
terminus nec ita scientificū videt̄ vt vniuersale et apparet id qđ tractauit Socrates eue-
nire. Non enī presente illa que proprie videtur scientia fit perturbatio: nec illa trahitur

superaturqꝫ a perturbatione/ sed sensitiua. De sciente igitur ꝛ non sciente et quēadmo=
dum contingat scientem incōtinenter agere hec dicta sufficiant. Cap. IIII. 16

Vtrum vero quis simpliciter sit incōtinēs vel omēs in aliquo. ꝛ si ita: circa q̄lia
deinceps erit dicendū. circa voluptates igiť et dolores versari cōtinētes ꝛ cō=
stantes ac incōtinētes ac molles manifestū est. sed eoꝝ que voluptatē efficiūt
quedam sunt necessaria/ quedā per se expetēda: verūtamē excessum habētia/ necessaria
dico que ad corpus ptinent: qualia circa alimenta/ et venereoꝝ indigentiā/ et alia hmōi
ad corpus spectātia circa que tēperantiā posuimꝰ et intēperātiā. nō necessaria vero sed
expetenda dico. ceu victoriā/ honores/ diuitias/ et hmōi talia bonorū et delectabiliū. q̄
igitur ī ijs vltra rectā rationē que in ipis est excedūt: eos nō dicimꝰ incōtinētes simplr:
sed adiungimꝰ pecuniarū incōtinētes. et lucri/ ꝛ honoris/ et ire. simpliciter aūt nō quasi
alios quosdam ꝛ per similitudinē dictos. quēadmodū homo qui Olympia vicerit/ nā
illi cōmunis ratio parū differebat a ꝓpria: sed tamē alia erat. signū huiꝰ est ꝙ incōtinē=
tia vituperať nō vt delictū solū sed vt viciū quoddā vel simpliciter vel secūdū aliquam
partē. Horū aūt nullus/ sed qui circa corporis voluptates in q̄bus posuimus tēperantē
et intēperantē excedit: voluptates amplectēdo et dolores fugiēdo famis/ et sitis/ calo=
ris/ et frigoris/ et oīm que sunt in gustu aut tactu. non per electionē sed ṗter electionē et
intellectū: incōtinens diciť. nō scdm aliquā additionē vt de ira diximus: sed simpliciter.
signū vero: eteni intēperantes dicūtur/ circa istas. sed nō circa aliquā illarū. et ꝓpterea
in eodē collocamꝰ incōtinentē ac intēperantē: et cōtinentē et tēperantē. ¶ Sed nō illoꝝ 17
queqꝫ ꝙ circa easdē quodāmodo voluptates doloresqꝫ essent. at hi sunt circa eadē sed
non eodē modo: sed hi quidē eligūt. hi vero nō eligūt. Quocirca magis vtiqꝫ dicere=
mus intēperantē quicūqꝫ vel nō cōcupiscens/ vel parū excedēdo ꝓsequiť voluptates et
fugit mediocres dolores: q̄ꝫ hūc qui ꝓpter vehemētes cupiditates id agit. nā quid ille
faceret si adesset cupiditas iuuenilis/ et circa necessarioꝝ indigentiā vehemens dolor?
¶ Cū vero cupiditatū ac voluptatū alie sint genere honestoꝝ et studiosoꝝ. nā efficien= 18
tiū voluptatē quedā natura sunt expetenda/ alia cōtraria horū/ alia media vt primo di=
stinximus. ceu pecunia/ lucrū/ victoria/ honor. et in cūctis talibus atqꝫ medijs non vitu=
peranť hoīes ꝙ afficiātur ad illa: ꝙ cupiūt/ ꝙ amēt sed qđ ita vt modū excedāt. q̄ ꝓpter
quicūqꝫ ṗter rōez incōtinēter agūt vel ꝓsequūtur q̄ cūqꝫ eoꝝ q̄ naťa honesta sūt ꝛ bona:
veluti si circa honores magis q̄ꝫ oporteat studeāt/ aut circa filios et parētes. nā hec sunt
in bonis ꝛ laudātur q̄ illis studēt. sed tū est ī illis excessus quidā. vt Niobe certet cū dijs
vel vt Satyrus q̄ philosophator diciť: circa patrē eni nimis insanire videbať. prauitas
quidē igiť nulla est circa ista. ꝓpterea qꝛ vt diximꝰ vnūquodqꝫ eorū ꝑ se expetendū est. sed
excessus ipoꝝ īprobi sunt atqꝫ vitādi. similiť nec incōtinētia. nā īcōtinētia nō solū fugiē=
dorū est/ verū etiā vituperabiliū. ¶ Sed ꝑ silitudinē ꝑturbatiōis addētes incōtinentiā 19
de vnoquoqꝫ dicimus. veluti malū medicū/ malū histrionē: quē simpliciť nō vocaremꝰ
malū. vt igiť nec hic ex eo qꝛ viciū nō est aliqđ eorū/ sed ꝓpter ꝓportionē silem: sic vide=
licet et ibi accipiendū est solū incōtinētiam et cōtinentiā esse illā que est circa eadē circa
que tēperātia ꝛ intēperantia. de ira vero per similitudinē dicimus. Itaqꝫ cū dicimus in=
continentem adiungimus ire/ ac etiam lucri et honoris. Cap. V.

Quoniam vero aliqua sunt natura efficiētia voluptatē et horū alia simpliciter/ 20
alia secūdū genera et animaliū et hominū/ alia vero nō sunt sed partim ꝓpter
morbos partim propter mores fiunt/ partim ꝓpter flagitiosas naturas. Circa
istorū singula similes cernūtur habitus. loquor aūt de īmanibꝰ: ceu de muliere quā fe=
runt ṗgnantiū viscera rescindere puerosqꝫ comedere. vel qđ diciť de quibusdā efferatis
gentibus circa pōtū: alios crudis delectari/ alios humanis carnibꝰ/ alios tradere natos
adiuicē vt in cōuiuijs comedātur/ vel qđ de Phalari diciť. hi nāqꝫ sunt īmanes: alij ꝓpť
morbos et īsaniā/ vt ille q̄ matrē īmolauit/ comeditqꝫ/ et q̄ cōserui epar. hi ex morbo vel
cōsuetudine: veluti pilorū euulsiones et vnguiū esus. ac ṗterea carbonū et terre ꝛ insup
coitꝰ masculorū: nā alijs natura/ alijs vero ex ꝯsuetudine accidūt vt a pueritia cōsuetis.
quibus igiť natura causa est: eos nemo diceret incōtinentes vt etiā nec mulieres quod
non venerē agant sed patianť. eodē modo et qui insane se habent ꝓpter consuetudinē.

habere igiꝶ quodlibet hoꝝ: extra terminos est vicij. queadmodū et imanitas. habētē
vero ꝯtinere se vel incōtinere nō est simplicis incōtinētie/ sed eius que est ꝑ similitudinē:
21 vt et is qui circa irā/ eodē modo se habet: incōtinēs nō est dicēdus. ¶Omis eni super=
cessiua prauitas/ et amentia et timiditas/ et itemperātia/ et crudelitas: aut imanitas est/
aut morbi. nā qui talis nature existit vt cūcta ptimescat etiā si sorex ꝑstrepuerit timidus
est timore quodam imani. quidā vero musipulā timebat ꝑpter morbū. et dementiū qui
natura sine ratiōe sunt ꝛ solū sensu viuētes: imanes sūt. vt quedā lōge barbare natiōes.
alij ꝑpter morbos veluti mente capti et insani ex morbo. sed fieri potest vt quis interdū
aliqua istoꝝ habeat solū/ at nō supereꝶ. veluti si phalaris ꝯcupiscat puerū comedere ac
se abstineat/ vel aduersus irrōnalē coitus libidinē. fieri et potest vt nō habeat solū: verū
etiā superetur. vt igiꝶ prauitas alia simpliciter diciꝶ/ alia scdm additionē veluti imanis
aut insana. sic et icontinentia est alia imanis/ alia insana. simpliciter aūt illa solū que est
scdm humanā incōtinentiā. esse igiꝶ incōtinētiā et cōtinentiā circa illa solū circa que est
tēperantia et intemperantia: et ꝙ circa alia est alia species incontinentie/ dicta per simili
tudinem et non simpliciter: manifestum est. Cap. VI.
22 Quod autem sit minus turpis intemperātia ire ꝙ̃ intemperātia libidinis osten=
demus. videtur ira quidē aliquid ratiōis audire/ obaudire tamē: queadmo=
dū ministri qui veloces sūt prius ꝙ̃ totū id quod eis diciꝶ audiāt: excurrūt ac
postea in agēdo errāt. Et queadmodū canes anteꝙ̃ cōsiderāt an amicꝰ sit si mō strepue
rit latrāt. sic ira ꝑpter calorē et velocitatē nature audiens q̄dē: sed nō ꝑceptū exaudiēs
ꝑperat ad vltionē. ratio eni seu phantasia iniuriā seu cōtumeliā ostendit. ira vero tanꝙ̃
ratione cōcludens ꝙ huic tali repugnandū sit: statim insurgit. At libido (si solū dixerit
cogitatio vel sensus voluptatē effici) ꝑperat ad fruitionē. quāobrem ira quidē sequitur
rationē quodāmodo: libido vero non: turpior igitur. nā ire incōtinēs a ratione quodā=
modo vincitur/ ille a cōcupiscētia et nō a ratione. Preterea naturalibus magis est venia
si sequatur. Nam et talibus cōcupiscentijs quot oibus cōmunes sunt/ et inquātū cōes.
at ira et indignatio naturalius quiddā est ꝙ̃ libidines que excessiue sunt ꝛ nō necessarie.
veluti qui se excusabat ꝙ patrē verberasset: nā et ipse (inquit) patrē verberauit suū/ et ille
rursus suum/ et qui puerū ostendēs inquit: et hic cū vir erit: me. nā id nobis gentile est.
et qui trahebatur a filio sistere ꝑcepit ante ianuā/ nā et patrē suū eo vsꝙ a se tractū fuisse.
Preterea magis iniusti sunt qui occulte insidiātur. Iracūdus vero nō insidiaꝶ neꝙ ira
sed palam est. libido vero contra vt de venere aiūt dolosam Cyprigenā et baltheū lori.
Et Homerus: fraus que abstulit mentē ꝙ̃uis multū sapienti: ꝙ si iniustior ꝛ turpior incō=
tinentia hec/ ꝙ̃ illa que est circa irā: et simpliciter incōtinentia ꝛ viciū quodāmodo. Ad=
huc nemo luxuriat dolēs/ sed qui per irā facit dolens facit: qui vero luxuriat/ cū volup=
tate. Si igitur illa quibus magis irasci iustū est/ magis iniusta sunt: et incōtinentia que
ꝑpter libidinē fit. nō eni est in ira iniuria. ꝙ igitur turpior est incōtinentia circa libidinē
ꝙ̃ circa iram/ et ꝙ est incōtinentia et continētia circa cōcupiscētias et voluptates corpis
23 patet. ¶Earū vero ipsarū differētie sunt omittēde. nā vt ab initio diximus/ alie humane
sunt ac naturales et genere et magnitudine/ alie imanes instar bestiarū/ alie ex morbo et
orbitatibus. Earū circa primas solū intēperantia est ac tēperātia. atꝙ ideo bestias tēpe
ratas neꝙ intēperatas dicimꝰ nisi per similitudinē et si quo omino aliud ab alio differt
genus animaliū et synomoria et in comedēdo omia. non eni habēt electionē neꝙ rōnis
24 discursum. sed discesserūt a natura ceu insani homines ¶Est eni imanitas minus malū
ꝙ̃ viciū sed terribilius. nō eni corruptū est id qd optimū vt in homine/ sed ꝑtermissum/
et non habet. Quare ꝑinde est ac si quis inaiatū cōparet cū animato vtrū peius: minus
improba eni semp prauitas est non habentis principiū/ mens vero principiū est. ꝑinde
est igitur vt cōparare iniustitiā ad hominē iniustū. est eni vtrūꝙ peius. millies eni plura
mala faceret malus homo ꝙ bestia mala. Cap. VII.
25 Circa voluptates aūt et dolores qui ex tactu gustuꝙ ꝑueniūt cupiditatesꝙ et
c fugas in q̄bus tēperantiā ꝛ intēperantiā versari determinauimus est ita se ha=
bere vt supereꝶ ab ijs que pleriꝙ superant/ est etiā superare illa a q̄bus pleriꝙ
superanꝶ. Et hoꝝ circa voluptates quidē alter incōtinens alter continēs dicitur: circa

dolores vero hic mollis hic ꝯstans. Inter hos aūt plurimorū sunt habitus etsi declināt
ad deteriores. ¶ Sed cū voluptatum alie sint necessarie alie nō necessarie et vsq̃ ad ali- 26
quid: excessus vero nō/ neq̃ defectus: similiter se habet circa voluptates et dolores. qui
enim excessus voluptatū persequitur aut per excessum/ aut per electionē et ꝓpter ipas
et nō ꝓpter aliud exinde ꝓueniēs: intēperās est. necesse est eni hūc nō esse talē: vt peni-
teat. itaq̃ insanabilis est. alius i defectu huic opponit. medius vero est temperās ¶ Si- 27
militer qui fugit dolores corporis nō quia supetur/ sed ꝑ electionē. sed eorū qui nō eli-
gunt quidā ducūtur propter voluptatē/ quidā ꝓpter doloris fugā qui ex cupiditate ꝓ-
uenit. quāobrē differūt inter se. omēs eni dicerēt esse deteriorē/ si nō cōcupiscēs aut per
iram faciat aliquid turpe/ q̃ si ꝯcupiscēs vehemēter: et si nō per irā ꝑcusserit/ q̃ si iratus.
Nam quid hic ageret si etiā in ꝑturbatiōe cōstitutus? quo circa intemperās peior est q̃
incōtinens. Supradictorū ergo altera mollicie i species est/ alter intēperās ¶ Opponit 28
autē incōtinēti quidē continēs/ molli vero cōstans. nā cōstantia in resistēdo est/ cōtinē-
tia vero in superando. Est aūt aliud resistere q̃ supare/ queēadmodū nō vinci q̃ vincere
¶ Quo circa potior cōtinētia est q̃ cōstantia. ¶ Qui aūt deficit i ijs aduersus q̄ pleriq̃ 29
resistunt et valent: hic mollis et delicatus est. nā delicie mollicies quedā sunt. qui trahit 30
togam ne laborē subeat tollendi/ et imitās egrotantē nō putat se miserū esse cū sit mise-
ro similis. Eodē modo se habet circa cōtinētiā et incōtinentiā. ¶ Non eni si quis vehe 31
mentibus excessiuisq̃ voluptatibꝫ aut doloribus superat: mirandū est sed venia danda
est. si cōtranitēs ceu Theodecti Philoctetes a serpēte ꝑcussꝰ/ vel carcini i halope Cer-
cyon. et ceu ij qui risum tenere conati: accumulatū emittūt: vt accidit Xenophāto. Sed
si quis his quibus pleriq̃ resistere valent succūbit nō ꝓpter naturā generis vel propter
morbū: ceu scitharū regibꝫ mollicies inest ꝓpter genus qđ tanq̃ effeminatū a virilitate
secessit. ¶ Jocosus quoq̃ intēperatus esse videt. est aūt mollis. nā iocus relaxatio est. 32
siquidē cessatio excedētiū in ea iocus est. ¶ Incōtinētie hoc quidē temeritas: hoc autē 33
infirmitas est. nā alij quidē cōsultantes nō ꝑsistūt in ijs que statuerāt ꝓpter animi ꝑtur-
bationē. Alij ob id ipm/ quia non consultāt trahunt a ꝑturbatione/ quidā vero ceu p̄ti-
tillati nō titilātur/ sic p̄sentiētes et p̄uidētes ac seipsos/ rationēq̃ excitantes nō vincūtur
ab affectu: neq̃ si voluptariū sit neq̃ si molestū. ¶ Maxime vero acuti et melācolici ob 34
temeritatē incōtinenter agunt. Illi quidē eni ꝓpter velocitatē/ hi vero ꝓpter vehemē-
tiam non expectant rationem. ex eo quia phātasie sequaces sunt. Cap. VIII.

Est autem intēperās (vt dictū est) qualē postea nō peniteat. nā in electione ꝑsi- 35
c stit. incōtinentē vero oēm penitet. quapropter nō (vt dubitauimꝰ) ita se habet:
sed hic quidē sanabilis est/ ille aūt insanabilis. Assimilat autē viciū hydropisi
et ptisi/ icōtinētia vero epilepticis. illa eni cōtinua/ hec nō cōtinua iprobitas est. et oino 36
aliud genus est incōtinētie q̃ vicij. nā viciū quidē latet. incōtinētia vero nō latet ¶ Sed
horū ipsorū meliores sunt qui a ratione absunt: q̃ qui rationē habent quidē/ sed in illa
non permanent. a minore eni ꝑturbatiōe superant et nō incōsulte vt alij. Similis est eni 37
incōtinens ijs qui facile inebriātur et a modico vino ac pauciore q̃ pleriq̃ ¶ Q̄ igit in-
cōtinētia nō est viciū/ patet: sed aliquatenꝰ fortasse. nā hec quidē absq̃ electiōe est/ illud
vero cū electiōe. In rebus tn̄ silia sunt ceu Demodoci illud in Milesios dictū Milesij
quidē insipiētes nō sunt/ faciūt tn̄ qualia isipiētes. et incōtinētes iniusti nō sunt/ iiuriant 38
tamē. ¶ Cū vero hic quidē talis sit vt non ꝑsuasus sequat corporis voluptates excedē-
tes p̄ter rōem rectā/ hic aūt ꝑsuasus qm̄ talis vt ipas ꝑsequat: ille quidē facile remoue-
bitur/ hic aūt nō. nā virtus pricipiū cōseruat/ viciū corrūpit. in rebus aūt agēdis prici-
piū est cuiꝰ grā: vt in mathematicis suppositiones. neq̃ illic igit ratio edoctiua est prici-
piorū neq̃ hic ȝ virtꝰ: aut ex ꝯsuetudīe/ aut ex natura recte sentire faciēs circa pricipiū.
Temperās igitur quidē talis est/ intēperās vero huic ꝯtrariꝰ. est vero ꝗspiā qui ꝓpter
animi ꝑturbationē discedit a recta ratione: quē vt non faciat scđm rectā rōem ꝑturbatio
vincit: sed esse talē vt ei ꝑsuadeat ꝑsequi ipudēter oportere huiusmodi voluptates: non
peruincit. hic est eni incōtinēs melior quidē q̃ intēperās/ nec penitus malus. seruat eni
principiū quod optimū est. alius vero huic cōtrarius constans ne discedēs ꝓpter ꝑtur-
bationē. patet igitur ex hoc q̧ hic studiosus habitus est/ ille aūt prauus. Cap. VIIII.

39 Erū ergo cōtinens est qui in qualicūqꝫ ratione et qualicūqꝫ electiōe persistit
v vel qui in recta/ et incōtinēs qui in qualicūqꝫ electione et in qualicūqꝫ ratione
non ꝑmanet/ vel in falsa ratione et electione nō recta vt prius quesiuimus: vel
per accidēs qualicūqꝫ: secundū se aut ipm vera ratione et recta electiōe hic persistit/ ille
non ꝑsistit. si enī quis hoc ꝓpter hoc/ expetit et sequit̄. per seipm̄ hoc sequit̄ et expetit.
per accidens vero prius: simpliciter aūt dicimus ꝙ per seipm̄. itaqꝫ est in qualicūqꝫ sen=
40 tentia hic quidē ꝑmanet/ ille dimouetur/ sed simpliciter in vera. ¶ Sunt autē quidā qui
perstant in sentētia/ sunt vero quos vocāt dure ceruicis hoīes vt quibus difficulter sua=
deri aut dissuaderi quicꝙ potest: hi aliqd simile habēt cōtinenti. ceu ꝓdigus liberali/ et
temerarius forti/ sunt et alia multa huiusmodi. cōtinēs enī ꝓpter libidinē et cupiditatē
non mutat sententiā. cū in alijs quidē si accidant facilis sit/ ac persuaderi sibi patiat̄. hic
autē nō a ratione: cū cupiditatē assumāt/ et ducant̄ cōplures a voluptatibus. sunt aūt ij
dure ceruicis qui sui capitis sunt/ et qui indocti et agrestes. illi qui sunt sui capitis ꝓpter
voluptatē et dolorē. nā gaudent cū ꝑuincūt nec e sententia dimouētur/ et dolent si eorū
sententia irritetur instar publicorū decretorū. quare magis hi quidē incōtinenti similes
41 sunt ꝙ cōtinēti. ¶ Sed sunt quidā qui in sentētia nō ꝑsistūt/ nō tamē ꝓpter incōtinētiā.
vt Neoptolemus ille apud Sophoclē ꝙꝙ ꝓpter voluptatē nō ꝑsistebat at honestā. nā
vera loqui pulchrū illi videbatur: ab Vlixe vero persuasus fuerat mentiri. non enī oīs
qui ꝓpter voluptatē aliqd facit: intēperās est aut prauus/ aut incōtinēs: sed qui ꝓpter
42 turpē voluptatē. ¶ Cūqꝫ sit aliquis huiusmodi vt minus ꝙ oportet voluptatib⁹ corporis
gaudeat/ nec in ratione persistat: huius et incōtinētis medius est cōtinens. nā incōtinēs
non persistit in ratione ꝓpter aliquid plus/ hic autē ꝓpter aliquid minus/ continēs vero
43 persistit nec ob alterutrū discedit ¶ Necesse est aūt si quidē ꝯtinētia est studiosa: vtrosqꝫ
cōtrarios habitus esse prauos: queadmodū apparet. verū qꝛ alter in paucis et raro cō=
spicitur. videtur incōtinētie solum cōtinētia esse ꝯtraria queadmodū intēperātie tēpe=
44 rantia. ¶ Cum vero multa dicātur per similitudinē/ et continētia tēperati per similitu=
dinē cōsecuta est. nā cōtinens est talis vt nihil preter rationē agat ob corporeas volup=
tates: et tēperatus. sed hic quidē habens/ hic autē non habens prauas voluptates. Et
quidē talis non delectetur preter rationē/ hic autē talis vt delectet̄ quidē sed nō ducat̄.
similes etiam sunt incōtinēs et intēperans/ vtriqꝫ enim corporis voluptates sequūtur.
sed alter putans oportere/ alter vero non putans. Cap. X.

45 Ec fieri potest vt vnus et idem simul sit prudens et incōtinens: nam simul pru=
n dentem et studiosum esse ostēsum est. Preterea nō qꝛ sciat solū/ sed qꝛ actiuus
sit: prudentem esse. sed incōtinens nō est actiuus. enīuero astutū nihil vetat in=
46 continentē esse. ¶ Ex quo fit vt nōnūqꝫ prudentes quidā incontinētes esse videant̄. qm̄
astutia (vt supioribus libris diximus) ratiōe quidē ꝓpinqua est prudētie: sed differt ab
ea scd̄m electionē. neqꝫ porro vt sciens ac ꝑspiciens/ sed vt dormiēs/ ac vinolētus/ ⁊ vo=
47 lens quidē. nā quodāmō sciens et qd̄ facit et cuius gratia ¶ Malus autē nō: nā electio
quidē bona est. itaqꝫ semimalus et nō iniustus: nō enī insidiator. nā ipoꝝ hic quidē nō
persistit in ijs que ꝯsultando statuerat/ hic autē melācolicus omīno nō cōsultat. Vide=
turqꝫ incontinens similis ciuitati que omnia oportune decernat ac leges habeat bonas/
sed illis non vtatur. vt Anaxandrides obiecit inquiens. ciuitas volebat cui nulla legum
48 circa est. malus autē ciuitati que legibus vtitur sed malis. ¶ Est autē incōtinentia ⁊ cō=
tinētia circa id qd̄ excedit multitudinis habitū: hic enī magis ꝑsistit/ ille aūt min⁹ ꝙ ple=
49 riqꝫ valeant. ¶ Sanabilior est incōtinentia illa qua melācolici incōtinēter agūt/ ꝙ illoꝝ
qui consultāt quidē/ sed nō ꝑmanent. et qui cōsuetudine incōtinētes sunt ꝙ qui natura.
facilius enī est cōsuetudinē ꝙ natura mutare. nā ob idipm cōsuetudinē mutare difficile
est: ꝙ nature assimilat̄. vt Euenus inquit. Aio inueteratū vsum ꝑmanere amice/ atqꝫ eū
tandē hoībus naturā esse. quid igitur continentia sit et quid incōtinentia et constātia et
mollities: et quemadmodū hi habitus adinuicem se habent dictū est. Cap. XI.

50 E voluptate aūt et dolore eius est videre/ qui circa ciuilē philosophat̄. hic enī
d faber atqꝫ magister est/ ei⁹ finis ad quē ꝑspiciētes: vnūqdqꝫ vel bonū vel malū
simpliciter dicimus: insup necessariū est de illis videre: nam virtutē moralem

et viciū circa dolores et voluptates posuim⁹. et felicitatē oēs fere aiūt cū voluptate eē:
itaq; beatū noīauerūt a gaudēdo ¶ Quibusdā ergo videtur nulla quidē voluptas esse 51
bonū nec p seipam nec per accidēs: nō eni idē esse bonū quod voluptas. alijs quedam
videntur quidē: sed plurime esse praue. est et horū tertiū. etsi omnes sint bonū: tamē nō
recipi vt voluptas sit summū bonū. ¶ Qd omino quidē nō sit bonū: quia oīs voluptas 52
effectio est in naturā sensibilis. nulla vero effectio cognata est finibus/ ceu nulla edifica-
tio edibus. Preterea tēperās fugit voluptates: et prudēs vacuitatē doloris sequtur/ nō
autem voluptates. Preterea voluptates ipediūt prudentiā: et q̄to maiores sunt/ tanto
magis: quod in venereis patet. nemo eni dū in illis est: mente pspicere qcq; potest. In-
super voluptatis nulla est ars. omne aūt bonū: artis est opus. Preterea pueri et bestie
sequūtur voluptates. q vero nō oēs sunt studiose: quia sunt turpes quedā et infames/
et quia detrimēta afferunt: morbos eni nōnulle ipsarū gignūt. q autē nō sit summū bo-
num voluptas. quia nō finis est sed effectio: hec sunt fere que dicūtur. Cap. XII.
Uod autem non cōtingit propter hoc nō esse bonū neq; optimū ex his patet. 53
q primū igitur cū bonū dupliciter dicatur aliud simpliciter/ aliud alicui: & nature
et habitus consequūtur: quare et motus et effectiōes sequūtur. Et que praue
videntur quedā simpliciter praue: alicui aūt non/ sed expetende sunt huic. quedā vero
nec huic quidē sed qñq; paruū tēpus/ sed nō expetēde. alique autē voluptates ne sunt
quidē sed videnꝰ: q̄cūq; cū dolore/ et medicine gratia: ceu egrotantiū voluptates. Pre-
terea cū boni hoc quidē sit actus/ hoc autē habitus: secundū accidēs que cōstituūt ī na-
turalem habitū voluptaria sunt. est aūt actus in cōcupiscentijs nature & habitus subdo-
lentis. q̄q; etiā sine dolore et cōcupiscentia sunt voluptates: veluti que in contēplando
fiunt nullo defectu naturā vrgente. signū huius est q nō eisdē rebus delectaꝰ natura dū
repletur/ et dū in statu est. Sed dum ī statu est simpliciter iucūdis/ at dū repleꝰ etiā ad-
uersis. nam et acribus et amaris gaudēt: quorū nihil neq; natura neq; simpliciter iucū-
dum est. itaq; neq; voluptates. vt eni iucūda adinuicē cōstituta sunt: sic etiam volupta-
tes que ab illis proueniūt. ¶ Preterea nō est necesse aliud quiddā melius esse q̄ volup- 54
tas vt quidā aiunt finem q̄ effectionē. nō eni effectiones sunt neq; cū effectiōe omēs/ sed
operatiōes et finis: nec illis que fiunt cōueniūt/ sed illis que vtūtur. neq; finis oīm aliud
quiddam: sed eoꝝ que ducūt iperfectionē nature. quapropter nō recte dicitur sensibilē
effectionem esse voluptatē/ sed magis dicendū est operationē habitus secundū naturā:
et pro sensibili sine ipedimēto. videtur aūt effectio quedā esse: q principaliter bonū: q̄a
operationē effectionē esse existimāt: est autē aliud. ¶ Esse autem prauas voluptates ex 55
eo quia morbos gignūt voluptaria quedā: idem et quia salubria quedā praua ad lucrū.
hec igitur vtraq; praua. sed non praua secundū hoc. nā et contēplatio interdū obest ad 56
sanitatē. ¶ Impedit vero neq; prudentiā neq; habitū vllum voluptas ab vtraq; pue-
niens sed aliene: nam voluptates que in contēplatione et disciplina: magis faciūt contē-
plari atq; addiscere. Qd autem nō sit opus voluptas alicuius artis rōnabiliter cōtigit:
neq; eni alterius opationis cuiusq; est ars sed potētie. licet vnguentaria ars et coquinaria
voluptatis esse videatur. fugere autē tēperatū voluptates/ et sequi prudentē vacuitatē
doloris/ ac pueros & bestias sequi: eodē modo omīa soluūtur. cū eni dictū sit quomodo
bone simpliciter/ et quomodo nō bone: omnes voluptates tales et pueri et bestie sequū-
tur. et harū vacuitatē doloris prudens: que cū cōcupiscentia sunt et dolore/ et que sunt
corporis. tales eni sunt he. Eteni harū excessus: scdm quas ītemperās intemperatus.
itaq; temperās fugit has: nam sunt et temperantis alique voluptates. Cap. XIII.
Et qui malū esse dolorē ac fugiendū cōfessū est. hunc quidē eni simpliciter ma- 57
a lū/ hunc vero qua ipedimentū affert. fugiendo aūt cōtra. qua eni fugiendū est
quid et malū: est bonū. nā solutio illa Pseusippi non cōuenit vt maius minori
et equali cōtrariū. non eni diceret idē qnod malū quiddā: esse voluptatē. ¶ Nihil vero 58
phibet voluptatē quandā esse optimā/ q̄uis sint alique praue: vt est sciētia aliqua qui- 59
busdā prauis existētib⁹ ¶ Forsan vero et necessariū est. siquidē cuiuslibet habitus opa-
tiones sunt non ipedite siue oīm opatio est felicitas siue alicuius eoꝝ/ si sit nō impedita:
esse sūme eligēdā. id est aūt voluptas. itaq; esset vtiq; voluptas oīm optimū: licet praue

sint multe voluptates si contingat simplr. ac ꝓpterea oēs beatam vitā putāt eē iucundā.
et implicāt voluptatē felicitati rationabiliter. nulla enī operatio si impediat̃ ꝑfecta est.
felicitas aūt est ꝑfectorū. q̄propter indiget felix bonis corporis et externis atqꝫ fortune
vt nō impediat̃. qui autē i rota et calamitatibꝰ magnis constitutū dicūt eē beatū si bonꝰ
sit: vel volētes vel inuiti nichil dicūt. quia vero fortuna indiget: videt̃ quibusdā idē esse
ꝓsperitas et felicitas. quod non est. nā et hec excedēs impedimentū affert. et forsan nō
ampliꝰ ꝓsperitas nominanda est: nam eius terminus est ad felicitatē. ꝙ autē et hoīes et
bestie voluptatē sequunt̃: id signum est voluptatē esse optimum. fama vero nō oīno va=
na est quā populi multi decantāt. sed cū nō idē neqꝫ natura neqꝫ habitus optimus neqꝫ
sit neqꝫ appareat: neqꝫ etiā voluptatē eandē omnes sequunt̃. tamē sequūt̃ oēs volupta=
tes: forte autē et persequunt̃ / non quā putant nec quā dicerēt / sed eandē. cuncta enī ha=
bēt aliquid diuinū natura. sed acceperūt noīs hereditatē corporee voluptates propter
frequentiā vsus / et quia oībus cōmunes sunt. cū igit̃ sole cognoscūt̃ iste: et solas eē pu=
60 tant. ¶ Patet autē ꝙ nisi voluptas bonū sit et operatio: beata vita iucunda non erit. nā
cuius gratia / opus esset illius? siquidem nō bonū. sed et cū molestia agi vita potest. neqꝫ
malum enim neqꝫ bonū dolor / siquidem nec voluptas. Itaqꝫ cur fugeret? neqꝫ sane dul=
cior vita studiosi: nisi eius operationes. Cap. XIIII.

61 De voluptatibꝰ autem corporis considerandū est dicentibꝰ ꝙ quedā voluptates
D vehemēter amplectende sūt. vtputa ille q̄ sunt honeste: sed non corporee / et cir=
ca quas intēperans. cur igit̃ dolores his ꝯtrarij sūt mali. nā malo bonū contra=
62 riū est. ¶ Vel ita bone q̄ sunt necessarie: quia et nō malū est bonum. vel vsqꝫ ad aliquid
bone. habituū enī et motuū quorūcūqꝫ non est melioris excessus: neqꝫ voluptatis. quo=
rūcūqꝫ autē est: et voluptatis est. sed corporaliū bonorū est excessus / et malꝰ est q̄ sequit̃
excessū sed nō voluptates necessarias. cūcti enī quodāmodo gaudēt epulis / et vino / ⁊ ve
63 nereis: sed nō vt debēt. ¶ Contra in dolore. non enī excessū fugit: sed oīno. nō enim est
64 excessui cōtrariꝰ dolor: sed persequēti excessū. ¶ Quoniā vero nō solū verū dicere opor
tet: sed etiā causā falsi. nā id ad fidē faciēdā pertinet. nā quādo ratio cōspicit̃ ꝓpter quā
videbat̃ verū qꝺ non est verū: facit vt vero magis credat̃. itaqꝫ dicendū est quare viden=
65 tur corporis voluptates magis expetere. ¶ Primū ergo quia dolorē pellūt. et ꝑ exces=
sū doloris quasi medicinā quādā / voluptatē excessiuā sequunt̃: ac penitus corporalem.
vehemētes aūt fiunt medele: quapropt̃ eas sequunt̃ quia aduersari vident̃. nec studio=
sum videt̃ quid voluptas, ꝓpter hec duo vt dictū est: quoniā quidē alie praue nature sūt
actus: aut ex genitura queadmodū bestiarū / aut ex consuetudine vt prauoꝝ hominum /
66 alie medele quia indigentis: et habere meliꝰ q̄ꝫ sit. ¶ Alie accidūt eis que perficiūt̃: per
accidēs igit̃ studiose. sequunt̃ etiā illas quia magnā vim habēt quādo ꝓpter alias leta=
ri nō possūt. itaqꝫ sibiipsis fames aliquas machināt̃. quādo igit̃ sine nocumēto: irrepre
hēsibiliter. quādo aūt cū nocumēto: praue. nō enī habēt alias qbꝰ gaudeāt. neutrū vero
multis dolorosū est, ꝓpter naturā. semꝑ enī laborat aīal vt naturales testant̃ sermones:
et videre / et audire dolorosū esse dictitātes. sed cōsueti sumꝰ vt aiūt. similiter autē in iu=
uenta quidē ꝓpter incrementū ceu vinolenti disponunt̃. et iucunda res est iuuēta. melā
colici vero natura semꝑ egēt medicina. nam corpus quidē abrodit̃ / et in hoc est cōtinue
ꝓpter cōplexionē: ac semꝑ in vehementi appetitu cōsistunt. pellit autē voluptas dolorē
et que cōtraria est et que cōtingēs: modo sit vehemēs. et ob hoc intēperati / et mali fiūt.
67 ¶ Que vero sine dolore sunt: nō habēt excessū. sūt aūt he ex his q̄ natura iucūda sūt: et
nō per accidēs. dico aūt ꝑ accidēs illa q̄ medent̃. quia enī cōtingit mederi patiēte sano
agente aliquid: ob hoc iucundū eē videt̃. natura aūt iucunda q̄ faciūt operationē talis
68 nature ¶ Nullum autem iucundū semꝑ idē est: quia non simplex est natura nostra: sed
inest quid aliud secundū qꝺ corruptiua. itaqꝫ si quid aliud agat hoc alteri nature aduer
satur. cū vero equat neqꝫ molestū videt̃ esse id qꝺ sit / neqꝫ iucundū. nam si alicuiꝰ natu=
ra simplex sit: semꝑ idem actus iucūdissimus erit. quāobrē deus semꝑ vna atqꝫ simplici
gaudet voluptate. nō enī motus dūtaxat est operatio: sed et immobilitatis / et voluptas
magis in quiete est q̄ꝫ in motu. Variatio autē res oīm dulcissima scdm poetā ꝓpter ne=
quitiā quādā: vt enī nequā hō facile variat: sic et natura varietatis indigēs. nō enī sim=

plex neq3 equabilis. De ↄtinētia igit̃ et icōtinētia/ ac de voluptate et dolore dictū est: et q̃d sit vnūq̄dq3 ipoꝝ/ et quō alia ipsoꝝ bona sunt: alia mala. reliquū est vt de amicitia dicamus. Septimi Ethicorū interprete Leonardo Aretino finis Cap. I.

Ost hec cōsequēs erit de amicitia tractare. Est eni virt⁹ q̃dā/ vel cū virtute. 1
p Res insup sūme necessaria i vita. sine amicis eni nullus eligeret viuere: licet cūcta possideret alia bona. nā et locupletes et in dignitate ac sūma potētia ↄstituti: plurimū amicis idigere vident̃. Quid eni ꝓdesset talis ꝓsperitas: si beneficij cōferēdi auferat̃ facultas? q̄ maxime fit/ cōmēdaturq3 in amicos. vel quō custodirent̃ bona/ seruarenturq3 sine amicis? cum quāto plura illi sint: tāto magis periculo subiacēt. In pauptate quoq3 ac ceteris calamitatib⁹ vnicū putāt in amicos esse refugiū/ et iuuenib⁹ ad cōpescēdos errores/ et senib⁹ ad curā et obseruationem/ auxiliūq3 illarū rerū que illis desūt ꝓpter imbecillitatē. florētibus autē ad res p̃claras: duo simul euntes. nā et cognoscēdo et in agēdo potētiores erunt. naturaq3 inesse videt̃ ad id q̄ genitū est ei q̄ genuit: et ad id q̄ genuit ei q̄ genitū est. nec id in hoīb⁹ solū/ verūetiā in auib⁹ ac plerisq3 aīantib⁹ et eiusdē generis inter se/ at maxime hoīb⁹. ex q̃ fit vt eos hoīes q̃ erga ceteros beniuoli sunt: laudib⁹ efferam⁹. intueri etiā licet in errorib⁹ oēm hoīem amicū et familiarē hoī esse. videt̃ ciuitates quoq3 amicitia cōtinere: et legūlatores magis circa illā studēt q̄ circa iustitiā. cōcordia eni simile q̃ddā amicitie videt̃ esse. huic autē maxime legūlatores intendūt/ discordiā vero vt rem inimicā expellūt. et amici si sint: nichil opus est iustitia. at si sint iusti: nichilominus eis opus est amicitia. et iustorū maxime amicabilitas esse videt̃. Nec solū res necessaria est amicitia: verūetiam honesta. nam eos q̃ afficiunt̃ erga amicos laudamus: et copiā amicorū vnā aliquā honestarū rerū dicim⁹. sunt etiā q̃ putēt eosdē esse viros bonos et amicos. ¶ Sed accidūt 2
circa illā dubitatiōes non pauce. nā alij posuerūt eā silitudinē quādā/ et amicos similes. itaq3 aiūt silem ad silem/ et cornicē ad cornicē/ et talia quedā. alij cōtra oēs huiusmodi inter se cōnexos esse aiūt. atq3 de his altius/ maturiusq3 ꝑquirūt. Euripides q̃dē inquiēs hymbrē terrā arefactā/ amare formosū celū: hymbre grauescēs pluere in terrā: et Heraclitus vicissitudinariā cōmoditatē/ et ex diuersis pulcherrimā cōuenientiā/ et oīa per litē fieri. Aduersus hos et alij multi/ et Empedocles. nā simile simile appetere. Hec igit̃ naturalia omittam⁹. nō eni sunt ꝓpria p̃sētis cōsideratiōis. que vero ad hoīes et ad mores ꝑtinēt: ea discutiam⁹. ceu vtrū in oīb⁹ sit amicitia/ vel in malis hoīb⁹ locū nō habet. et vtrū amicitie sit species vna vel plures. qui eni vnā speciē esse putāt ex eo quia recipit magis et min⁹: nō sufficienti argumēto ducunt̃. nam et illa que alia sunt specie: magis et minus recipiunt. de quibus superius dictum est. Cap. II.

Arebit id aūt si amabile respiciat̃: non oē eni videbit̃ amari/ sed q̄ amabile est. 3
p hoc autē esse bonū aut iucundū/ aut vtile. videt̃ vtiq3 esse vtile id: per q̄ efficit̃ bonū aliquod aut voluptas. quare amabile vtiq3 erit bonū et iucundū vt finis.
¶ Utrū igit̃ bonū amant: an id q̄ ipsis sit bonū: discordāt eni quādoq3 ista. eodē mo- 4
do circa iucundū. videt̃ autē quisq3 sibi bonum amare/ et esse simpliciter quidē amabile bonū. cuiq3 autem: q̄ cuiq3 est. amat vero quisq3 non q̄ bonū est sibi: sed quod videt̃
bonū. nec quicq̄ id refert. Erit eni amabile apparēs. ¶ Cūq3 tria sint illa ꝑ que amāt: in 5
natura quidē inanimatorū nō dicitur amicitia. nō eni hec in illis reciprocus amor/ neq3 voluntas illorum boni. nam ridiculū fortassis est vino bonū velle/ sed saluum esse cupit:
vt habeat ipse. at oportere aiūt amico bona velle illius gratia. ¶ Et qui ita volūt bona: 6
eos beniuolos appellāt. etsi non idē ab illo rependat̃. beniuolentiā eni in repēdētibus amicitiā esse. vel adiungendū est non latentē. multi enim beniuoli sunt erga illos quos nunq̄ viderunt/ q̄ eos bonos viros putant esse et vtiles. atq3 hoc idem fortasse aliquis illorum vicceuersa facit. amicos vero quomodo quis vocet latentes: quemadmodū se inuicem habeant? opus est igitur vt intelligant/ vtq3 beniuolentia sit mutua/ nec latēs ipsos ꝓpter vnum aliquod predictorum. Cap. III.

Ifferunt autē hec specie inter se: et amores ergo/ et amicitie. sūt aūt illarū species 7
d es tres: cū totidē sint amabilia. in singulis eni mutua est dilectio non latēs. q̃ vero mutuo se amāt bona sibiinuicē cupiūt hac qua amāt. ¶ Qui igit̃ ꝓpter vtili- 8

tatem se diligunt: non seipsos diligunt sed qua ex ipsis aliquod prouenit bonum. eodē
modo qui propter voluptatem. non enim quia tales quidē sunt: facetos amāt. sed quia
sibi iucunditatē afferunt. et qui ergo propter vtilitatem amant/ bonum querunt sui. ꝛ q̄
propter voluptatem/ iucunditate sui mouentur. non qua is est qui amatur: sed qua vti=
lis aut iucundus. sunt itaq; huiusmodi amicitie secundum accidens. nō enim qua talis
est amatus hac amatur: sed qua afferunt hi quidem bonum aliquod/ hi autem volupta=
9 tem. ¶ Itaq; tales amicitie facile dissoluuntur non in eodem permanētibus. nam si nō
amplius iucundi aut vtiles sint: amare desistunt. vtilitas vero non ꝑmanet/ sed alia ali=
as est. cessante igitur eo propter quod amici erant: cessat et amicitia vtpote illis innixa.
10 ¶ Videt̄ autē huiusmodi amicitia maxime fieri in senib⁹. nō enī voluptatē hi sequunt̄
sed commoditatem: iuuenes quoq; etvigentes quicūq; vtilitati sue student. nec sane hi
multum inuicem versantur et interdum iucundi non sunt. itaq; nec eorum conuersatio=
ne indigent/ ex quibus non prouenit vtilitas. Eatenus enim iucundi sūt: quaten⁹ spem
11 aliquam habeant boni. in his et hospitalitiam collocarunt. ¶ Adolescentium vero ami
citie voluptatis causa institute esse videntur. nam amant secundum affectus/ et maxime
id sequuntur quod voluptatem in presentia afferat. verum id simul cum etate mutatur.
ex quo fit vt cito fiant amici/ citoq; desistant. nam simul cum voluptate amicitia mutat̄.
at voluptatis celeris est mutatio/ ꝛ ad amores proni sunt iuuenes. nam amatoria per af
fectum et voluptatem plurimum fit. itaq; amant et cito desistunt/ sepe eadē die ꝓpositū
mutantes. Delectantur autem hi conuersatione et vsu. nam per hunc modum amicitia
12 fruuntur. ¶ Perfecta vero est amicitia bonorū virorum et inter se virtute similium. hi
nāq; sibi bona similiter mutuo volunt qua sunt boni. sunt autē boni per seipsos. qui ve=
ro amant amicos illorum causa: hi sunt maxime amici. per seipsos enī sic se habēt/ et nō
13 per accidens. ¶ Permanet igit̄ talis amicitia q̄diu sunt boni. virtus aūt res permanēs
est. et est vterq; simpliciter bonus et amico. nā boni simplicit̄ boni sunt et inuicē vtiles/
eodem modo et iucundi. boni enim iucundi simpliciter et inuicē. vnicuiq; enim volupta
ti sunt proprie res et tales. bonorū autē tales vel similes. talis vero amicitia merito du=
rabilis est: nam complectitur omnia que in amico esse oportet. oīs enī amicitia ꝑpter bo
nū est aut simpliciter aut amanti/ et secundū similitudinē quandā. huic aūt oīa supradi=
14 cta insūt per seipsos. nā huic similia et reliqua ¶ Quodq; simpliciter bonū. id iucundū
simplicit̄ est. maxime vero hec sunt amabilia. et amare et amicitia in his maxime est atq;
15 optima. ¶ Sūt autē he amicitie merito rare. nā et q̄ tales sint/ pauci admo dū reperiūt̄.
preterea ꝯsuetudine indiget et tēpore. nā iuxta ꝓuerbiū. prius sal illud de quo dicit̄ co=
medendū est q̄ se cognoscere possint. nec ante recipiēdū est eos esse amicos q̄ alter al=
teri dignus amicitia/ fidusq; appareat. qui enī ꝓpere amicitias instituūt: amici quidē eē
volunt/ sed nō sūt: nisi digni sint amari/ et id cognoscāt. volūtas enī amicitie celeriter fit/
sed nō amicitia. hec igit̄ et tēpore et reliqs ꝑfecta est. et fit per hec omīa et siſīa vtriq; ab
vtroq; quod oportet amicis existere. Cap. IIII.

16 q Ue vero gratia voluptatis est amicitia similitudinē huius habet. nā boni inuicē
iucūdi sūt eodē mō et q̄ ꝓpter vtilitatē. nā tales mutuo boni sūt. maxime aūt in
his amicitia permanet cū equalitas seruat̄. queadmodū voluptas. ꝛ nō solū sic/
sed ab eodem ceu facetis/ et non vt amatori et amato. non enim hi eisdem rebus delectā
tur sed ille quidem aspectu gaudet amati/ hic autem obsequio amatoris. desinente vero
etatis flore/ et amicitia frequenter desinit. nam huic aspectus non amplius iucūdus est/
illi autē non prestatur obsequium. sunt autem qui permanent si ex consuetudine mores
comprobarunt et similes sunt. qui verò non voluptatem sed vtilitatem in amoribus cō=
mutant: hi et minus sunt amici et permanent. qui autem propter vtilitatem sunt amici:
17 simul cum vtilitate mutantur. non enim amicos sed vtilitatem amabant. ¶ Propter vo=
luptatem igitur et vtilitatem malos contingit eē amicos inter se/ et bonos malis. ꝛ neu=
trum cuicunq;. propter seipsos autem constat solos bonos: nam mali quidem non gau=
18 dent seipsis nisi aliquod exinde proueniat commodum ¶ Solaq; bonorum amicitia si=
ne querela est. non enim facile est quicq̄ credere aduersus eum quē multo tempore cō=
probauit/ persuasitq; animo nunq̄ iniuriatum iri/ et quecūq; alia in vera amicitia requi=

runtur.at in alijs nichil vetat talia fieri.nam cum hoies etiã illos vocẽt amicos:q̃ ppter
vtilitatẽ queadmodũ ciuitates (vident eni ciuitates societates instituere vtilitatis gra=
tia) et qui ppter voluptatẽ se mutuo diligũt queadmodũ pueri: oportet fortasse et nos 19
huiusmodi hoies vocare amicos. ¶ Species igitur amicitie plures sunt. sed prima atq;
precipua est bonorũ virorũ qua sunt boni/reliqueve ro per similitudinẽ. qua enim bonũ
aliquod aut simile: ea amici. nam quod voluptatem efficit id est bonum quoddam iis q̃
voluptatẽ amant. non autẽ multũ cõiungũt he: nec fiũt iidẽ amici ppter vtilitatẽ ac vo=
luptatẽ. nõ eni multũ cõbinant ea q̃ sũt scdm accidẽs. in has species amicitia diuisa in=
ter malos erit ppter voluptatẽ vel ppter cõmoditatẽ in hoc similes existentes/inter bo=
nos autẽ ppter seipsos: nã qua sũt boni. et boni quidẽ amici simpliciter/ mali vero secũ=
dum accidens et per similitudinem. Cap. V. 20
Ut autẽ in virtutib9 alij scdm habitũ/alij scdm actũ boni dicunt/sic et in amicitia
v alij in vsu cõmuni delectant et beneficia conferũt/alij dormiẽtes/ et locis disiũ=
cti non agũt qdẽ: sed sese habẽt vt amice agere. loca enim nõ dissoluũt amicitiã
simpliciter: sed actionẽ. q si diuturnior sit absentia: obliuionẽ amicitie inducere videt. vn= 21
de id natũ est dictũ: multas amicitias silentiũ dirimit ¶ Nõ videt autẽ neq; senes/neq;
difficiles/et q̃ruli ad amicitiã apti: quoniã parũ in illis est voluptatis. nemo aũt põt illi9
familiaritate vti: qui molestiã afferat/neq; illi9 qui nõ sit iucũdus. maxime autẽ videtur 22
natura molestiã fugere/et id asciscere qd efficiat voluptatẽ. ¶ Qui autẽ sese mutuo reci=
piunt/nec tamen simul viuũt: hi beniuolis magis similes sunt q̃ amicis. nichil eni tã est
amicorũ q̃ simul viuere. nã vtilitatẽ quidẽ egeni expetunt. at simul viuere etiã beati. his
eni minime cõuenit solis viuere. conuersari autẽ simul non est: nisi sint iucundi et tales q̃ 23
eisdem rebus delectent: quod sodalitia habere videt ¶ Maxime quidẽ est amicitia bo=
norũ virorũ vt iã sepius dictũ est. videt autẽ amabile et expetibile simplicit bonũ et iu=
cundũ. cuiq; autem: quod sibi est tale. bonus autem bono propter hec vtraq; similis est. 24
¶ Amatio quidẽ affectui: amicitia vero habitui. nã amatio non minus ad res inanima=
tas est/in amore vero respondet cũ electiõe. electio aũt ab habitu est. et bona volũt his
quos amant illorũ gratia/non secundũ affectũ: sed secundũ habitũ. et amantes amicũ:
id amant quod sibi est bonũ. nam si bonus est amicus/bonum est qua est amicus. vterq;
igit amat sibi bonũ: et par reddit voluptati et iucũditati. dicitur eni equalitas amicitia.
maxime vero illi que est bonorum hec existunt. Cap. VI. 25
In difficilibus autẽ et senibus tanto minus fit amicitia: q̃to difficiliores sũt & mi=
i nus vsu ceterorũ gaudẽt. hec eni maxime videt amicitiã cõtinere et facere. qua=
propter iuuenes quidẽ cito amicitias cõtrahũt/at non senes. non eni fiũt amici
iis quibus non delectant: similiter nec ij qui sunt difficiles/sed tales beniuoli quidẽ sunt
inter se. nam appetunt commoditates: et prompti sunt ad vtilitatem/amici vero nõ mul=
tum sunt/quia non familiaritate neq; mutua conuersatione gaudent: quod maxime vi= 26
detur amicitiam facere. ¶ Pluribus vero esse amicum secundum perfectam amicitiam
non datur/queadmodum nec amare plures. et simul excessus quidem videtur/hoc au=
tem ad vnum fit. multos vero vni vehementer placere non facile est/forte etiam nec bo=
num esse. videtur et experimento accipere et consuetudine fieri/quod sũme difficile est. 27
¶ Propter vtilitatẽ vero et voluptatem multis placere quis potest. multi enim tales et 28
breuis obsequium temporis. ¶ Horum vero magis videt amicitia que prouenit ex vo=
luptate: quando eadem ambobus fiunt q scilicet mutuo delectent atq; eisdem rebus.
quales sunt iuuenum amicitie. Magis enim his ingenuitas est. que vero propter vtili=
tatem: negociatorum. Beati vero non indigent vtilitate: sed iucunditate. Volunt enim
habere aliquos quorũ vsu delectent/molestiã vero paruo sustinent tẽpore. cõtinuo au=
tem nemo ne bonum quidẽ toleraret/si sibi molestum esset. itaq; amicos querunt iucun=
dos. oportet autem et bonos huiusmodi esse etiam ipsis. nam sic illis assunt cuncta que 29
adesse debent amicis. ¶ Sed in dignitate constituti hoies: bifariam videntur amicitijs
vti. quidam enim illis vtiles sunt/quidam vero iucundi. vtrũq; vero vt idem sint: perra=
ro contingit. nam neq; iucundos per virtutẽ querũt nec vtiles ad honestatẽ: sed iucun=
dos quidẽ ad voluptatẽ expetũt/astutos vero ad negocia explicãda. hec aũt raro fiunt

in codē. nam simul iucūdū ⁊ vtilem diximus esse studiosum. sed superexcellenti non fit
talis amicus: nisi virtute superemineat/aliter vero nō adequat ꝓportionem is qui iferi=
30 or est/nec frequenter consueuerūt tales existere. ¶ Sunt igiť he amicitie de quibꝰ dici=
mus in paritate. Eadē eni fiunt ambobꝰ/et inuicē volūt/vel alterū pro altero cōmutāt/
ceu voluptatē pro vtilitate. ꝙ vero minꝰ sunt he amicitie et permanent dictū est prius.
Videntur autem propter similitudinē et dissimilitudinem eiusdem: esse/ac non esse ami
citie. nam per similitudinem eius videntur amicitie que est secundum virtutē: nā ea qui
dem voluptatē cōtinet/ista vero vtilitatē. hec aūt existūt ⁊ illi. verum stabilitate et secu=
ritate ꝙ he cito intercīūt/alijsqꝫ permultis differunt non videntur amicitie ꝓpter illiꝰ dis=
Cap. VII.
similitudinem.
31 St et alia species amicitie scdʒ maioritatē velut patri ad filiū/et seniori ad iunio
e rem/viroqꝫ ad vxorē/et gubernatori oī ad eū qui gubernať. sed differunt he in=
ter se. nā neqꝫ eadē est patri ad filiū et filio ad patrē/neqꝫ viro ad vxorē et vxori
ad virum. Alia enim cuiqꝫ istorū virtus et opus/alia etiā ꝓpter que amāt. alie ergo di=
32 lectiones et amicitie. Eadē igiť non fiunt vtriqꝫ ab altero/nec certe queriť. ¶ Sed quo=
tiens filij parētibus illa tribuūt que oportet et parētes filijs: firma et equabilis est amici
33 tia. ¶ Correspondētem vero in omnibꝰ que secundū maioritatē sunt amicitie: dilectio=
nem esse oportet. veluti meliorē magis diligi q̄ diligere/et vtiliorē et aliorum quēqꝫ si=
militer. quando eni secūdū dignitatem diligitur: tunc fit quodāmodo equalitas: quod
34 porro amicitie videtur esse. ¶ Non similiter equale in amicitia ⁊ in iustitia se habere vi=
detur. nam in iustis quidem primum est illud equale quod est dignitate/secūdū vero il=
lud quod est quātitate. in amicitia vero id quod est quantitate: primo est loco/quod ve=
ro dignitate secūdo. patet autem: si plurima distantia fiat virtutis/aut vicij/aut diuitiarꝫ
aut alterius rei. non enim amplius sunt amici nec dignum id putant. manifestissimū est
in dijs id: quoniam hi plurimum omnibus bonis excellunt. patet etiam in regibus / nō
enim illos dignātur amicitia qui valde sunt humiliores. neqꝫ optimus et sapientissimꝰ
35 eos qui nullius sunt precij. ¶ In his ergo nullus prefixus est terminus quousqꝫ amici.
Multis eni ablatis adhuc manet amicitia. ꝙ si magnus sit excessus ceu deorū ad homi
36 nes: non amplius permanet. ¶ Unde dubitatur an interdum non optanda sint amicis
maxima bona: puta vt dij fiant quoniā non amplius essent amici. neqꝫ simpliciter bona:
nā amici quidē bona. ꝙ si recte dictū est amicū amico bona cupere illius gratia: manere
oportet qualiscūqꝫ is est. vt homini ergo maxima bona optabit: sed forte nō omnia. nā
Cap. VIII.
sibiipsi quisqꝫ maxima bona cupit.
Identur pleriqꝫ per ambitionē amari magis velle q̄ amare. ex quo fit vt multi
37 V adulatores amēt. inferior eni amicus est adulator/vel fingit quidē tale quiddā
et magis amare q̄ amari. Amari vero proxime videť accedere ad honorationē.
38 quod sane pleriqꝫ appetunt ¶ Nec honorem per se expetere videntur sed per accidēs.
gaudent enim multi cum ab ijs qui in potestatibus constituti sunt honorantur: spe du=
cti ꝙ putant si quid opus sit ab illis impetraturos. vt igitur signo bone affectionis: gau
dent honore. qui vero a bonis viris et scientibus appetunt honorari: opinionem sui cō=
firmare desiderant. gaudent igitur ꝙ boni sint credētes loquentium iudicio/ amari au=
tem per seipsos gaudent. quapropter videretur vtiqꝫ potius esse q̄ honorari: et amici=
39 tia per seipsam esse expetenda. ¶ Videtur autem magis in exhibendo amorem q̄ in re
cipiendo consistere. signum huius est ꝙ matres amare gaudent. quedam enim filios de
derunt tollendos et amant scientes: amari vero non querunt si vtraqꝫ fieri nequeant: sʒ
satis illis videtur si videant in prosperitate constitutos et amant ipse. licet illi non vale=
ant matri que oportet tribuere propter ignorantiam: cum vero amicitia magis in aman=
do consistat/et amantes amicos laudemus: amicorum virtus videť esse amare. ¶ Itaqꝫ
40 in quibus hoc ita fit vt debet hi firmi sunt amici: et horum amicitia est. per hunc modū
inequales quoqꝫ maxime erunt amici: nam equari possunt. et equalitas ac similitudo
41 amicitia. ¶ Et maxime quidem bonorum est similitudo. stabiles enim per seipsos exi=
stentes inuicem manent. Et neqꝫ indigent improborum: neqꝫ talia ministrat: sed (vt ita
loquar) etiā ꝓhibent. nā bonorū est neqꝫ ipsos delinquere: neqꝫ amicos permittere sibi

ministros esse. ¶ Mali vero firmitatē non habent: neq̧ enī sibiipsis similes perseuerāt/ 42
et paruo tp̄e sunt amici/ gaudentes mutua prauitate. ¶ Sed q̄ sūt vtiles et iucundi/ ma= 43
gis durāt. Quoad enī afferāt inuicē voluptates aut vtilitates. ¶ Ex ꝯtrarijs vero ma= 44
xime videt̄ fieri ea amicitia q̄ est ꝓpter vtilitatē. vt paup̄ diuiti/ et indoct⁹ sapiēti. cuius
enim quisq̧ indiget/ id exoptat/ aliud ꝓ alio affert. ad hāc q̇s trahat amatorē et amatū/
turpēq̧ et pulchrū. quapropter amatores interdū ridiculi videntur/ dignū putantes se
amari: quēadmodū ipsi alios amāt. nā similiter dignos fortasse exigendū est ita amari.
ꝙ si nō sint tales: ridiculū. forte vero neq̧ appetūt contrariū cōtrarij per se: sed per acci=
dens. desideriū autē medij est. Hoc enī bonū: puta sicco nō fieri molle/ sed ad mediū de
uenire. similit̄ et calido et alijs. Hec igit̄ relinquāt̄ qm̄ alieniora sunt. Cap. VIIII.

Idet̄ enī (vt ab initio diximus) circa eadē et in eisdē esse amicitia et iustū. in om= 45
v ni enī societate videt̄ aliquid esse iustū et amicitia. Itaq̧ et eos qui simul naui=
gant/ ⁊ eos qui vna militāt/ amicos vocāt. Eodēq̧ modo in alijs societatib⁹ qua=
tenus communicant: eaten⁹ est amicitia/ nam et iustum. ⁊ prouerbium: amicorum com=
munia/ recte. in communione enim amicitia est. ¶ Sunt enim fratribus et sodalibus cō 46
munia omnia/ ceteris vero diuisa: et alijs plura/ alijs pauciora. nam et amicitiarum alie
plus/ alie minus. Differunt etiam iusta. non enim eadem parentibus ad filios/ et fratri=
bus ad fratres/ neq̧ sodalibus et ciuibus. eodemq̧ modo in alijs amicitijs. Alia igitur
sunt et iusta ad singulos istorum. ¶ Et augmentum suscipit vt magis ad amicos sūt. pu 47
ta grauius est sodali pecuniā auferre q̧ ciui/ et nō ferre opem fratri q̧ extraneo/ et pulsa
re patrem q̧ quēuis alium. incrementum simul capere videntur amicitiaq̧ et iustum: vt
puta in eisdem existentia/ et equaliter procedentia ¶ Omnes autem ciuitates partibus 48
ciuilis societatis similes esse videntur. congrediuntur enim in aliqua commoditate: pa
rantes aliquid eorum que ad vitam pertinent. ciuilisq̧ est societas commodi gratia ini=
ri/ durareq̧ videtur. Hoc enim et legumlatores coniectura sequūtur/ et iustum esse aiūt
quod communiter prosit. Alie igitur societates particulare commodum appetunt: vt
naute quidem nauigandi ad parandas diuitias aut aliquid tale. Milites vero bellan=
di: aut pecunie/ aut victorie/ aut capiende vrbis cupidi. eodem modo contribules et po=
pulares. sunt et societates quedam que voluptatis gratia institute videntur: vt in ijs q̄
Thyasontes et Eraniste vocantur: ce nāq̧ sacrificij et cetus causa fiunt. ¶ Omnes autē 49
huiusmodi ciuili vident̄ subesse. nō enim presentē vtilitatē ciuilis querit: sed ad totā vitā
et qui sacra faciunt et illorū causa cetus instituunt: dijs honorem tribuunt/ et sibiipsis re
quiē cum voluptate parant. vetusta enī sacra et cetus post fructuum perceptionē ordi=
nata videntur/ quasi primitie quedam: plurimum enim per id tempus ocio indulgebāt.
omnes igitur societates: partes ciuilis esse videntur. sequent̄ vero tales amicitie: socie=
tates huiusmodi. Cap. X.

Dministrandarū vero ciuitatū tres sunt species/ totidē etiā excessus et quasi la= 50
a bes ipsarū. Sunt autē he regnū/ et optimorū ciuiū potestas/ tertiā a censu censu
ram appellari cōuenit. quā pleriq̧ popularē vocant. harū omniū optima est re=
gni/ deterrima vero popularis. transgressio autē regni tyrannis est ¶ In vtraq̧ enī vn⁹ 51
gubernat: sed plurimū inter se differunt. Tyrannus enim ꝓpriū querit commodū: rex
vero eorū qui ab eo regunt̄. non enim est rex nisi per se sufficiat/ et cunctis bonis excel=
lat. at qui talis est: nulli⁹ indiget. nō ergo hic queret vtilitates ꝓprias: sed eorum qui ab
eo reguntur. qui vero nō est talis: potitus rerū vtiq̧ potius esset q̧ rex. ¶ Tyrannis ve= 52
ro huic contraria est. ꝓprium enim sequit̄ cōmodū: et in hoc ꝙ deterrima sit patet. nam
pessimum optimo contrarium est. Fit autem transgressio ex regno in tyrannidē. est enī
tyrannis prauitas regni. prauus autem rex: tyrannus efficitur. ¶ Ex optimatibus autē 53
ad paucorum potentiam fit transgressio gubernatorum prauitate: qui rempublicā p̄ter
dignitatem gubernant: et cuncta aut plurima bona ad se trahunt et magistratus semp̄
eisdem ad diuitias cōparandas plurimum intendentes. ex quo fit vt pauci dominētur/
et mali pro bonis. ¶ Ex his vero qui in censu habentur ad multitudinē fit transgressio: 54
sunt enī he finitime. nā et censi multitudinis esse volūt: et oēs in honore eq̄les. ¶ Mini= 55
me autē praua est multitudinis gubernatio: q̄r parū admodū transgredit̄ gubernande

ciuitatis speciē: mutantur igit̃ maxime per hunc modū respublice: nā sic paulatim ac fa
56 cillime labuntur. ¶ Earum similitudines et quasi exēpla in domibus quoq; licet intueri. nā patri ad filiū societas regni instar habet/ patri enī cura est filioꝝ. hinc et Homerus Jouem patrē appellat/ paternum enim imperiū regnum esse vult: quanq; apud Persas tyrannicum est: quoniam filijs perinde vtuntur vt seruis. tyrannica vero est domini ad seruos. agitur enī in illa domini vtilitas. Hec ergo recta videt̃/ Persica vero erronea. nā sunt diuersoꝝ diuersa imperia. Uiri autē et vxoris societas ei speciei similis est: qua optimates gubernant. pro dignitate enī vir p̄sidet/ et in ijs que virū decent. q̄ vero vxori cōgruunt: hec illi tribuit. q̄ si in oībus reb⁹ dominari velit vir: ad eā speciē transgredit̃ que est paucoꝝ potentia. preter dignitatē enī sibi arrogat/ et non quia melius est. interdum quoq; vxores ipse president: quasi rerū potite. nō igit̃ per virtutē prestāt/ sed p diuitias et potentiā. queadmodū cū pauci rempublicā obtinent. fratrū vero societas ei simil' videtur/ que est in sensu positoꝝ: pares enī sunt nisi quantū etatibus differūt. Jtaq; si plurimum etatibus distent: non ampli⁹ fraterna videtur amicitia. multitudinis vero gubernatio maxime in ijs domib⁹ conspicitur: que sūt sine domino. ibi nāq; oēs ex equo/ et in quibus imbecillis est princeps/ et vnicuiq; licentia.

Cap. XI.

57 In vnaquaq; specie rerū publicarū amicitia videt̃: inquantū et iustū. regum ad eos qui ab eo reguntur in maioritate beneficij: prodest enim illis. siquidē bonus existens eā habet curā: vt qui ab eo regunt̃ q̄optime habeāt/ vt pastor ouiū: vt
58 Homerus pastorē populoꝝ vocat Agamennonem. ¶ Talis est paterna. differt autem magnitudine beneficioꝝ/ cum essendi causa permaxima videatur/ nutriendiq; et erudiendi. et progenitoribus hec tribuuntur. natura enim imperium obtinent pater filioꝝ et progenitores descendentium/ et rex eorum qui in regno sunt. sunt autem in maiorita=
59 te amicitie iste: itaq; honorantur genitores. ¶ Et iustum igitur in ijs nō illud idem: sed
60 secundum dignitatē. nam sic et amicitia. ¶ Et viri ad vxorem eadē amicitia: et in ea spe=
cie que est optimatū. nā secundū virtutē/ et meliori plus boni et ꝯgruēs singulis. sic au=
61 tem et iustum. ¶ Fratrū vero amicitia sodalitie similis videt̃/ pares enī ⁊ coetanei: tales vero affectibus et motibus similes sunt vt plurimum. similis est huic et illa que est secūdum censum. pares enī ciues esse volūt: et inter se mites/ in parte vero dominari ⁊ ex eq.
62 sic igitur et amicitia. ¶ In transgressionibus autem queadmodū et iustū: sic et amicitia exigua est/ ac minime in ea que est deterrima. in tyrānide enim nichil est amicitie aut parum. in quibus enim nulla est societas imperanti et parenti: nec amicitia est. neq; enī iustum/ sed quale artifici ad organū/ et anime ad corpus/ et domino ad seruū. iuuant̃ enī hec ab ijs qui vtuntur. amicitia vero non est ad inanimata: neq; iustū. sed neq; ad equū vel bouem/ neq; ad seruum: qua seruus est. nichil enī cōmune est. nam seruus animatū est organum. Organum vero inanimatus est seruus. qua igitur seruus: non est ad illum amicitia: sed qua homo. videtur enim esse quiddam iustum cuiq; homini ad omnē cū quo societas esse potest legis/ pactionis: et amicitia igitur inquantū homo. Perparum
63 vero in tyrannide amicitie: ⁊ iustum. ¶ In optimatibus plurimū. multarū enī rerū societas est in ijs qui pares sunt

Cap. XII.

64 In societate igitur omnis amicitia est vt diximus. distinguet vtiq; aliquis consanguineam et sodalitiam. ciuiles vero/ et contribules/ et cōnautice/ et huiusmodi sociabiles videntur magis. veluti enim per conuentionem quādam esse vidē
65 tur. inter has quis collocet et hospitalitiam. ¶ Consanguinea autem videtur varia/ totaq; a paterna pendere. parentes enim amant natos quasi suum quiddā existentes/ nati vero parentes vt ab illis quiddam existentes. magis autem sciunt genitores que ex ipsis: q̄ genita quia ab his. et magis cōiungit̃ id a quo illi quod genitū est/ q̄ id quod gignitur ei qui fecit. id enim quod ex ipso: proximum est ei a quo. vt dens/ et crines/ et quoduis ei quod continet. illoꝝ vero nulli a quo vel minus. Magnitudine quoq; tēporis. nā hi statim genitos amant/ illi vero post tempus cum genitorū scientiā vel sensū perceperint. Ex his etiā patet cur matres amāt magis. parētes enī natos amant vt seipsos qui enim ex his sunt/ veluti alteri ipsi sūt separati. nati vero parētes: vt ab illis orti. ¶ Fratres vero se mutuo amāt: quoniā ab eisdē nati sunt. idētitas enī ad illos: idē inui=

cē facit. itaq̄ aiūt eundē sanguinē/eandē stirpem et talia quedā. sunt igit̄ quodāmodo
idē: licet diuisi. Magnū preterea est ad amicitiā/educatio et etas. equales enī equalē/ ꝛ
familiares et sodales. quapropter fraterna amicitia sodalitie similis est/nepotes vero ꝛ
alij cognati ex istis cōiungunt̄/quoniā ab eisdē sunt. sunt alij aūt magis cōiūcti/alij mi-
nus: vt proximi vel remoti sūt a stirpe. ¶ Est aūt ad parētes amicitia natis/ et hoib⁹ ad 67
deos vt ad optimos et maioritate p̄stantes. maxima enī hi beneficia cōtulerūt: cū essen-
di/educandiq̄ causa fuerint/natosq̄ erudiendi. ¶ Talis aūt amicitia voluptatē et vtili- 68
tatē magis continet q̄ extraneorū: q̄to in ipsis vita sociabilior/est autē in fraterna quē-
admodū in sodalicia/et magis in humanis ac penitus similibus: q̄to cōiunctiores ge-
nere existētes se mutuo diligūt/et q̄to magis similes moribus sunt: qui ex eisdē orti/ac
eadem educatione/disciplinaq̄ instituti. et tēporis ꝓbatio plurima atq̄ firmissima. eo- 69
dē modo in ceteris cognatis sunt ea que amicitiam faciunt. ¶ Viro autē et vxori ami-
citia videt̄ scd̄m naturā existere. homo enim natura est coniugale magis q̄ ciuile: q̄to
pri⁹ ac magis necessariū est dom⁹ q̄ ciuitas et ꝓcreatio filiorū communis aīalibus. alijs
igit̄ in tantū societas est. homines autē non solū ꝓcreationis causa coeūt: sed eorū quo-
q̄ gratia que pertinēt ad vitā. confestim enī distinguetur opera/et alia sunt viri/alia mu
lieris. sufficiūt igit̄ inuicē ꝓprias res in cōmuni ponentes. quare et vtilitas et voluptas ī
hac amicitia versari videtur. erit etiā per virtutē si boni sint. est enī vtriusq̄ virt⁹. et gau-
debunt vtiq̄ simili. ¶ Filij vero nexus quidā esse videntur. itaq̄ ij qui sine liberis sunt: 70
facilius dissoluuntur. filij vero ambobus idē sunt bonū: cōtinent autē societatē. quēad-
modū vero se habere debet vir erga vxorem et omnino amicus erga amicum: nichil ali-
ud videtur querendū nisi quomodo iustum. nō enim videtur idem iustū amico ad ami-
cum/neq̄ ad extraneum et familiarem et condiscipulum. Cap. XIII.

Vm ergo triplex sit amicitia vt ab initio dictum est/et in alia sint amici pares et 71
c in alia secundum excellentiā. nam et similiter boni fiunt amici/ et melior peiori.
eodēq̄ modo et iucundi et propter vtilitatē/adequātes cōmoditatibus et diffe-
rentes. pares quidem secundum paritatem oportet et in amore et in ceteris adequare/
impares vero secundum rationē excellentijs concedere. fiunt igitur incusationes et que-
rele in ea amicitia q̄ est vtilitatis gratia contracta/vel sola vel maxime/ et merito quidē.
nam et qui per virtutē amici sunt: benefacere mutuo ꝓperant. hoc enī virtutis est ꝛ ami-
citie. ad hec autē certatim tendētibus nulle existūt querele neq̄ rixe. nā aduersus amā-
tem et beneficia conferentē nemo conqueritur. sed si sit gratus: beneficijs respōdet: qui
vero in dando et beneficia conferendo exuperat: cum id assequatur quod cupit nō suc-
censebit amico. nam vterq̄ bonum appetit. ¶ Nec etiam nimiū in his que ꝓpter volu- 72
ptatem: cum simul ambobus id ꝓueniat quod optabant: siquidē mutua conuersatione
gaudent. etenim ridiculum esset si quis queq̄ incusaret/ ꝙ sibi iucūdus non sit cū liceat
illo non vti. ¶ At illa que ꝓpter vtilitatem est: querelis subiacet. cū enim se mutuo ꝓpter 73
vtilitatem vtantur: semper plus querunt/et minus q̄ decet se habere existimant/et que-
runtur ꝙ non tanta reportent q̄ta deberent pro sua dignitate. amici vero non sufficiunt
ad tam multa conferenda. Videtur autem vt duplex est iustum aliud sine scripto/aliud
legibus: sic et ea amicitia que est ꝓpter vtilitatem: partim moralis esse/partim legitima.
fiunt autē incusationes tunc maxime cum non per eandē cōmutant et dissoluunt̄. est au-
tem legitima in dictis partim omnino forēsis de manu in manū/partim liberalior ad tē-
pus: sed per pactionē quid pro quo. est autē in hac manifestū quid debeatur/nec ambi-
guum. sed amicabilē habet dilationē. quapropter quibusdā horū non sunt iudicia. sed
putant oportere contētos esse qui secundū fidē contraxerunt. moralis vero nō est in di-
ctis: sed vt amico donat vel q̄d aliud facit: dignū putat vt ipse tantū aut plus ab illo cō-
sequatur q̄ si nō donauerit/sed cōmodauerit: nec sil̄r cōmutās et dissoluens incusat. idq̄
ex eo accidit ꝙ vel oīs vel magna pars volūt q̄dē honesta: s3 anteponūt vtilia. honestū
est benefacere nulla spe recipiēdi: vtile vero bn̄ accipere. ¶ Ei q̄ potest: reddēda sunt q̄ 74
accipet scd̄m dignitatē: idq̄ sponte agendū. inuitū autē amicū non faciendū: quasi erra
uerit in principio et bn̄ficiū acceperit a quo non oportebat. nō enī ab amico neq̄ ob hoc
ip̄m/id agēte. Vt igit̄ in dictis bn̄ficio accepto dissoluēdū est/et q̄ si conuenerit reddere

si poterit: si non poterit non esse cogendū. itaq̧ reddendū est si habeat facultatē. Consi-
75 derandū est ab initio a quo quis accipit et cuius gratia: vt sic vel suscipiat vel nō. ¶ Ha-
bet aūt dubitationē vtrū accipiētis vtilitate metiri debeat beneficiū et iuxta illā repēdi/
an iuxta illius qui cōtulit. qui eni capiūt attenuātes quidē illa/ talia se accipere dicūt que
parua erant ijs qui cōtulerāt/ et licebat ab alijs accipere. illi vero viceuersa maxima eoꝝ
que penes se erant et que ab alijs cōsequi nō poterant et in periculis atq̧ huiusmodi ne-
76 cessitatibus. ¶ An igit̄ cū vtilitatis causa sit amicitia: eius qui accepit vtilitas mensura
est? hic est eni qui indiget et satis est vt tantūdē ferat: tantū igitur beneficiū fuit q̄tū iste
accepit vtilitatis/ et reddendū est. igitur tantū quantū ipse accepit: aut etiā plus. id eni
77 honestius est. ¶ In ea vero que est per virtutem incusationes non sunt: mensura autem
videtur conferentis electio. virtutis eni et moris in electione vis est. Cap. XIIII.
78 Ifferūt autē in ijs amicitijs que sunt secundū excellentiā. vterq̧ eni dignū putat
vt ipse plus habeat. quādo autem id fit: dissoluitur amicitia. nam qui melior est
putat oportere vt plus habeat: bono eni plus esse tribuendū. eodē modo et vti-
lior. cum eni qui inutilis sit: equū habere non censet. famulatū quidē esse nō amicitiam:
si non pro dignitate operūerūt illa q̄ sūt i amicitia. putāt eni queādmodū in pecuniarū
societate plus capiunt ij q̄ plura ꝯtulerūt: sic oportere in amicitia. Inops vero et imbe-
cillis contra. amici eni esse boni subuenire egentibus. nam quid prodest (inquiunt) stu-
79 dioso vel potenti esse amicū: si nihil sim cōsecuturus? ¶ Videtur autē recte vterq̧ pu-
tare/ et oportere vtriq̧ plus tribuere ex amicitia: sed non ex eadē re/ sed excellenti plus
honoris/ inopi vero plus cōmodi. Virtutis enim et beneficij premiū est honor. indigē-
tie vero auxilium est lucrum. Sic autem se id habere et in rebus publicis patet. non eni
honoratur qui nihil boni ciuitati facit. publica enim tribuunt̄ ei qui publice benefecit.
Honor autem publicū quid est. non eni est ex republica simul lucrū et honorē suscipere.
nam in omnibus minus habere nemo sustinet. qui ergo in pecunijs minus reportat: ei
honorem tribuūt: et qui munera non capit: ei pecunias. quod eni fit secundū dignitatē:
equat et seruat amicitiā vt dictū est. Sic igitur et illis qui impares sunt cōsiderandū est
et ei qui pecunias ad vtilitatē facit aut ad virtutē: honor est tribuendus reddēdo id qđ
potest. nam amicitia possibilitatē requirit non secundū extimationē. neq̧ est in omibus
vt in honoribus deorū et parentū. Nullus eni pro dignitate vnq̄ retribuere potest. sed
80 qui pro facultate id agit: bonus esse videtur. ¶ Quapropter videretur vtiq̧ non licere
filio patrem abdicare/ sed patri filiū. debitū eni reddendū est. sed qui fecit nihil dignuꝫ
rebus fecit: itaq̧ semper est debitor. quibus autem debetur/ potestas est dimittēdi: ⁊ pa-
tri igitur. simul autem fortasse nullus videbitur destitisse: nisi excellenti prauitate. nam
et sine naturali amicitia humanū est auxiliū non negare. hinc autem fugiendū est aut nō
studēdū prauo auxiliū ferre. nā bū accipe multi volūt/ facere autē fugiūt vt iutile. de his
igit̄ eaten⁹ dictū sit. Octaui Ethicorū: interprete Leonardo Aretino finis. Cap. I.
1 N cunctis autem dissimiliū specierū amicitijs proportio adequat/ seruatq̧
amicitiā vt dictū est. queādmodū ⁊ in ciuili: sutori pro calceamentis/ texto-
riq̧ et reliquis repensio fit secundū extimationem. ad hoc igitur repertus
est numus cōis mensura/ ad quē omia referūtur et quo omnia estimantur.
in amatoria vero interdū amator queritur ꝙ ipse supra modū amans non
amatur: nihil habēs fortasse quod amore sit dignū. Sepe etiam is qui amatur: ꝙ ille ab
initio multa pollicitus nihil perficiat. Eueniant autem hec cum alter propter voluptatē
amat amatum/ alter propter vtilitatem diligit amatorem/ atq̧ ea nō existunt ambobus.
nam cum propter hec fit inter eos amicitia: quando illa non assunt quorū gratia se ama
bant dissoluitur. non enim seipsos amabant: sed illa que aderant. ea vero stabilia non
erant: itaq̧ et huiusmodi amicitie stabilitatem non habent: sed que moralium est per se
existens durat vt diximus. oritur etiā inter eos indignatio: quādo alia fiūt ac nō illa que
ipsi optabāt. perinde est eni ac si nihil fiat/ quādo nō potiūtur optatis. vt is qui cōducto
citharedo pollicitus est ⁊ q̄to melius caneret tanto maiora/ postridie ꝑmissa poscenti:
ꝓ voluptate voluptatē reddidisse inq̄t. Si igit̄ vterq̧ hoc voluisset satis id eēt. sin vero
hic demulceri voluit/ ille pecuniā capere: ⁊ alter habet quod voluit/ ⁊ alter nō habet: nō

bene se habet quantũ attinet ad societatẽ. quorũ enĩ indigens est/illis intendit et huius gratia hec dabit ❡Sed vtrũ dantis est an accipiẽtis extimationẽ ponere: nã qui primo dat videtur illi ꝑmittere. qḋ aiũt et Protagorã seruasse. cũ enĩ docuerat: extimare discipulos iubebat/ꝙtũ sibi videref̃ illa q̃ ab eo didicissent/tantũq; accipiebat. ĩ talibus vero quibusdã satis est illud: merces autẽ viro. sed qui pecunias acceperunt prius/ac deĩde nihil eorũ que ꝓmiserãt efficiũt ꝓpter magnitudinẽ ꝓmissorũ: merito aduĩsus eos q̃rele sunt: nõ enĩ adimplẽt ꝓmissa. hoc fortasse facere ɔpellũtur sophiste qm̃ nemo dat pecunias pro ijs que sciũt. hi ergo ꝓ quibus rebus pecunias acceperũt: eas res nõ adimplẽtes merito culpãtur. ❡Sed in quibus nõ fit cõuẽtio operis/qui ꝓpter seipsos exhibẽt: sine querela sunt. talis enĩ est illa que per virtutẽ fit amicitia. remuneratio faciẽda est secundũ electionẽ. hec enĩ amici atq; ꝟtutis. eodẽ modo videf̃ faciẽdũ philosophie p̃ceptoribus: nõ enĩ numis ea res extimaf̃/ nec p̃ciũ equalens reperif̃. sed forte satis est quẽadmodũ erga deos et erga parẽtes: quãtũ quis potest exhibere. nõ tali aũt existẽte datione sed in aliquo maxime forte oportet redditionẽ fieri/ que videaf̃ vtriq; esse secundũ dignitatẽ. Qꝫ si id ɔuenire nõ põt: nõ solũ necessariũ ſꝫ etiã iustũ videbif̃ eũ q̃ p̃cepit statuere. quantũ enĩ hic vtilitatis suscepit/ vel pro quanto voluptatẽ suscepisset: tantũ is qui cõtulit ab eo cõsequef̃ extimationẽ. nã et in rebus venalibus sic fieri constat. et quibusdam in locis sunt leges: volũtariorũ cõtractuũ iudicia non esse. quasi cõuenit cuius fidem secutus quis sit: cũ eo ita agere vt ab initio contraxit. cui enĩ ꝑmissũ est: hũc videf̃ iustius preciũ statuere ꝙ eũ qui permisit. pleraq; enĩ nõ eque extimant qui habẽt et qui volũt accipere. sua enĩ quisq; et que dat: pluris extimat. sed tamẽ repẽsio fit in his quãtũ statuunt ij qui acceperunt. Oportet forsan non tanti facere quanti videtur possidẽti sed quanti faciebat priusq; possideret. Cap. II.

Sed habent istã dubitationẽ veluti vtrũ oporteat omĩa tribuere patri et ĩ oĩbus parere illi/an in morbis quidẽ medico credendũ est/et ducẽ eligendũ rei militaris peritissimũ. similiter amico magis/ an studioso inseruiendum/ et benefactori magis retribuẽdũ/ an amico dandũ si vtriq; nõ possit. An vero talia omĩa determinare non facile. multas enĩ ac varias habent differentias et magnitudine et paruitate/et honesto/et necessario ❡Sed ꝙ nõ omnia eidẽ tribuẽda sunt non est obscurũ. et reddendũ beneficiũ vt plurimũ magis ꝙ amico cõferendũ est. Seu mutuũ magis cui debeas reddendũ est ꝙ amico dandũ. sed id fortasse nõ semꝑ. vt ecce redẽptus a p̃donibus: vtrũ eum qui redemit viceversa redimere ipse debet quicũq; is sit vel etiã nõ capto repetenti reddere/vel patrẽ redimere. Ut igif̃ dictũ est: vniuersalif̃ debitũ est reddẽdũ. ꝙ si datio superexcedat honestatẽ vel necessitatẽ/ad illa declinandũ est. ❡Interdũ enĩ non est equũ beneficiũ retribuere vt si quis studioso sciẽs benefecerit/ ipse aũt cui remuneratio sit facienda: malus extimatur ab eo qui accepit. Neq; enĩ mutuãti iterdũ versa vice mutuãdum est. Nam ille quidẽ certa spe ductus/se suũ cũ velit cõsecuturũ: mutuauit bono viro. hic aũt non sperat a malo cõsequi posse. siue igitur re vera sic est/ nõ par est existimatio: siue non est ita sed putant/indigne facere non videbitur. ❡Ut igitur sepius iã diximus sermones qui circa affectus et actus versanf̃: determinationẽ habent similẽ: ijs rebus de quibus sunt. Qꝫ igitur non eadẽ omnibus sint retribuẽda/neq; patri omĩa/ quẽadmodũ nec Ioui omĩa danf̃ sacra: manifestũ est. Cũ vero alia parẽtibus/et fratribus/ et amicis/et ijs qui benefici in nos fuere: singulis videlicet ꝓpria et cõueniẽtia tribuẽda sint: sic et facere videntur. Nam ad nuptias quidẽ vocãt cognatos. his enĩ cõmune est genus. itaq; et actus qui circa genus versantur. In funeribus quoq; maxime oĩm putãt cognatos adesse oportere: propter hoc idem. ❡Uideri quoq; potest parẽtibus maxime alimenta esse ministranda: quasi id debeatur et cũ causa essendi sint: honestius esse illis circa alimenta subuenire ꝙ nobisipsis/et honorẽ illis quẽadmodũ diis impendere. Non tamen omnibus parẽtibus. non enim idem honor patri et matri/neq; idem sapiẽtis et imperatoris sed paternus et maternus. et seniori omni secundũ etatem tribuẽdus assurgendo et inclinando et huiusmodi. Ad sodales autem et fratres: fiduciam/et oĩm rerum societatem. Cognatis vero et gentilibus et ciuibus ac reliquis omnibus semper conandũ est debitũ tribuere: ac discernere quid cuiq; cõueniat scd̃m dignitatẽ et vsum.

sed de cognatis facile est iudiciũ/de extraneis vero difficilius. non tamen ob id desistē-
dum est sed vt fieri potest ita determinandum. Cap. III.
9 Est etiam ambiguitas circa dissoluendas amicitias vel non: cũ ijs qui non pma-
e nent. vtrũ cũ iis q̃ vtilitatis aut voluptatis causa erant amici/ quãdo hec ãplius
non afferunt: nihil dissoluatur. Illorũ enĩ erãt amici/ quibus deficiẽtibus meri-
to amare desistunt. Incusandus est autẽ is qui cũ ob vtilitatẽ aut voluptatẽ amicus sit:
ob mores se amare simulat. quod autẽ ab initio diximus/ multe cõtentiones existunt in
amicis: cũ non queãdmodũ putant ita sunt amici. cũ igitur quis seipm decipit credens
ppt̃ mores amari: nihil tale ipso agẽte seipm accusare debet. Si vero alteri⁹ simulatiõe
decipit̃: iustũ est eũ accusare qui simulabat. et magis q̃ eos qui numos falsificãt: quãto
10 circa nobiliorẽ rem adhibita est fraus. Qz si amicũ quis susceperit vt bonũ/ fuit autẽ
malus et id appareat: vtrũ ãplius sit amandus/ vel id quidẽ non est possibile? Siquidẽ
non omne amabile est/ sed bonũ: nec amandus est malus amicus/ nã malos amare non
11 conuenit: neq3 similẽ esse malis. dictũ est autẽ simile simili amicũ esse. An ergo statim
dissoluenda est amicitia vel non cũ omnibus: sed cũ illis qui sunt incurabiles ppter pra-
uitatem. nã qui corrigi possunt: eis magis ferendũ est auxiliũ in moribus q̃ in diuitijs:
q̃to id honestius ⁊ amicitie magis propriũ. videret̃ autẽ is qui dissolueret nihil absur-
12 dum facere. non enĩ tali amicus erit. alienatũ igit̃ cũ seruare nõ possit: dimittit. Sin
vero is quidẽ permanet/ hic aũt melior fiat ac multũ virtute transcẽdat: an vt amico vti
debet vel non conuenit? In magna sane distantia maxime fit manifestũ ceu in amicitijs
puerorũ: nam si alter permaneat mente puer/ alter in virũ euadat optimũ: quomõ essẽt
amici cũ neq3 delectãtur eisdem rebus/ nec eisdem gaudeant et doleant? non enim circa
seipsos hec existẽt eis. sine istis vero non erat esse amicos. viuere enĩ sil̃ non est possibile.
13 diximus vero de his. An igitur non alien⁹ se habendũ est circa illũ q̃ si nunq̃ fuisset
amicus. vel oportet preterite familiaritatis memoriã seruare? et quemadmodũ amicis
potius q̃ extraneis putamus gratificandũ: sic ijs qui fuerunt amici aliquid tribuendũ
est ppter pcedẽtẽ amicitiã/ quando nõ ppter excessũ prauitatis fit dissolutio. Cap IIII.
14 Amabilia quidẽ ad amicos/ et quibus amicitia diffinitur: ex ijs que circa seipsos
a quis facit pcessisse videntur. posuerant enĩ amicũ esse illũ qui vult bona et facit/
vel ea que videntur bona illius causa/ vel eum qui vult esse et viuere amicũ illius
gratia. vt accidit matribus erga filios/ vt ij amici qui non sunt infensi. hi vero eũ: qui fa-
miliari vsu versatur et eadem optet/ et qui vna gaudeat atq3 doleat. maxime autẽ hoc et
in matribus contingit horũ vero aliquo et amicitiã diffiniũt. sed erga seipsum vnũ quodq3
15 horũ bono viro existit. reliquis vero secundũ q̃ tales existimant esse. Videtur autẽ
(vt dictũ est) mensura vniuscuiq3 virtus et studiosus esse. hic enĩ sibiipsi cõsentaneus est/
et eadẽ cupit secundũ totum animũ. et vult ergo sibi bona et apparẽtia et agit. boni enĩ
est bono studere ipsius causa: intellectiui enĩ gratia/ quod vnusquisq3 eẽ videtur. viuere
vult et seipm seruare/ ac maxĩe illud per quod sapit. bonũ est enĩ studioso esse. vnusq̃sq3
autem vult bona sibi esse. factus autẽ alius nemo expetit cuncta habere id quod fit. ha-
bet enim et nunc deus bonũ aliud quicq3: tamen id est. videtur autẽ quisq3 esse id quod
intelligit/ vel maxime. talis vero secum esse vult/ libenter enim id agit. nam et preterito-
rum recordatio iucunda est/ et futurorum spes optima. hec vero pariunt voluptatem/
et contemplationibus mente abundat. et vna secũ maxime dolet et letatur. semper enĩ
16 est idem iucundum et molestũ nec alias aliud. sine penitudine enĩ est vt ita dicã. Ad
seipsum igitur singula horum existere bonum et humanũ/ ad amicũ ita se habere vt ad
seipsum. est enim amicus alter ipse. et amicitia horũ quiddam esse videtur/ et amici qui-
bus hec existunt. Utrum autem ad seipsum sit amicitia vel non/ relinquatur ad presens.
videbitur vtiq3 ita esse amicitia vt est duo vel plura ex predictis/ et quia excellentia amo-
17 ris illi similis est que est erga seipsum. Sed videntur predicta multis existere q̃uis
sint praui. An ergo qua placent sibiipsis/ et existimant se bonos viros: ea particeps
sunt horum. Nam eorum qui nimis sunt praui atq3 scelesti hec existũt nemini: quinetiã
nec videntur. Fere autem nec prauis. nam dissident secum ipsi/ et alia cupiunt/ alia vo-
lunt. Ceu incontinẽtes qui ijs que sibi bona videntur: voluptuaria anteponũt cum sint

dānosa. Alij rursus ꝓpter secordiā ⁊ pigriciā illa q̄ optima sibi putant agere: omittunt. Qui vero multa et grauia cōmiserunt et propter improbitatē odio habentur: vitam fugiunt et seipsos interimūt. Queruntqꝫ iprobi alios cū quibus versētur/ seipsos vero fugiūt. Nam in mentē venit multorū et nefariorū. et alia huiusmodi si secū ipsi sint: facere cupiunt. sed si cū alijs sint: obliuiscūtur. Cumqꝫ nihil habeant quod amari mereat̄/ nullo amore erga seipsos afficiuntur: neqꝫ igitur secū ipsi congaudent/ neqꝫ cōdolent Est enī in seditione eorū animus/ cū interdū ꝓpter improbitatē doleat si quibusdā se abstineat: interdū vero letetur. et modo huc modo illuc rapiatur. ꝙ si non potest vna dolere et letari. ac certe paulopost dolet quod letatus fuerit/ nec eas voluptates vellet accepisse. nā penitudine improbi abundant. non videtur improbus ne erga se quidē ipsum amanter habere/ propterea quia nihil est in illis quod amabile sit. ꝙ si ita se habere valde est miserum: fugienda est improbitas/ ⁊ adnitendū ad probitatē. Si enim et erga seipm̄ amāter habebit: et alijs amicus esse poterit.

Cap. V.

Eniuolentia vero amicitie similis est/ nō tamen est amicitia. nā beniuolētia est 18
b etiam erga ignotos ⁊ latens. amicitia vero non: vt prius diximus ¶ Sed neqꝫ 19
amor est: non enī habet intentionē neqꝫ desiderium. at amorem ista sequūtur. et amor ex consuetudine fit/ beniuolentia vero repente: quod euenit circa pugiles. nam beniuoli fiunt illis et cum illis vna volunt/ tamen nihil pro illis facerēt. vt enī diximus
repente fiunt beniuoli et leuiter curant. ¶ Videt̄ igit̄ principiū esse amicitie queadmo- 20
dum et amoris ea voluptas que fit per aspectū. Aspectui enī non indulgēs nemo amat/ sed qui aspectu gaudet nihilo magis amat: sed quando absentes desiderat et p̄sentiam affectat. Sic igitur et amicos esse nō datur: nisi beniuoli fuerint: sed beniuoli quidē nihilo magis amant. Verū bona volunt illis solū quibus beniuoli sunt/ sed pro illis nullū
susciperent negociū. ¶ Itaqꝫ per translationē diceret quis illā esse initiū amicitie: inue- 21
teratam vero et incōsuetudinē ꝓcedentē fieri amicitiā. non illā que ꝓpter vtilitatē neqꝫ illam que propter voluptatē. non enī in his fit beniuolentia. nā qui beneficiū acceperit pro hoc beniuolentiā retribuit iuste faciens. qui vero vult aliquē/ ꝓsperitatē habere spe alicuius cōmodi ab illo cōsequēdi: nō videt̄ erga illū esse beniuolus sed magis erga seipsum. vt etiam nec amicus si illum obseruet propter quandā vtilitatē. omnino autem beniuolētia fit ex virtute ac probitate: quando quis honestus/ aut fortis/ aut quid tale appareat vt de pugilibus diximus.

Cap. VI.

Oncordia quoqꝫ amabilis videtur/ quapropter non est coopinatio. hec enim 22
c et ignorantibus existere potest. ¶ Nec qui eiusdē sententie sunt/ cōcordes di- 23
cimus. ceu eos qui de celestibus idem sentiunt. Non enī pertinet ad amicitiā 24
talis consensio. ¶ Verū ciuitates concordes dicimus: quādo circa publicas vtilitates idem volunt/ et eligunt atqꝫ agunt ea que publice decreta sunt. In rebus igitur agēdis concordant/ et earū in ijs que sunt in magnitudine/ et que possūt vtriqꝫ existere aut omibus. veluti ciuitatibus/ quando omibus videtur magistratus esse eligendos/ aut societatem iucundam esse cū Lacedemonijs/ aut magistratū gerere Pittacū quādo et ipse
volebat ¶ Cū vero vterqꝫ idem vult (vt qui in phenissis) seditionē habent. nō est enī cō- 25
cordes esse/ idem sentire vtrūqꝫ: quicquid tandē id sit: sed id quod est in ipso. ceu cū populus et boni viri: optimates gerere rempublicā volunt. Sic enim omnibus fit id quod
optabant ¶ Videtur autem concordia ciuilis amicitia vt dicit̄/ nam circa cōmoda ver- 26
satur et circa illa que pertinent ad vitā. ¶ Est vero talis cōcordia in bonis viris. Hi enī 27
et secum ipsi concordant: et inter se et in eisdem (vt ita dicam) existentes. Taliū enī stabiles sunt voluntates: nec in alterutrū fiunt queadmodū Euripus: voluntqꝫ illa que iusta
sunt et vtilia: hec illi publice expetunt. ¶ Improbi vero concordes esse nō possunt nisi 28
perparum/ queadmodum nec amici: plus habere cupientes in ijs que sunt vtilia: minus autem in laboribus ⁊ oneribus: cumqꝫ sibi quisqꝫ velit ista habere: proximos perscrutatur/ et prohibet. quibus neglectis respublica euertitur. contingit ergo illis discordibus esse/ mutuo sese vrgentibus et iusta facere recusantibus.

Cap. VII.

q Vi beneficia cōtulere videntur magis diligere eos quibus collata sunt/ q̄ illi qui 29
acceperūt eos qui fecere. et q̄si absurdū sit: eius ratio q̄ritur. Plerisqꝫ illa videt̄

causa q hi quidē debent/illis vero debetur. Ut igitur in mutuo qui pecuniā debent cupiunt non extare illos quibus debent: quibus vero debetur hi solliciti de salute debitorū sunt: sic qui beneficia cōtulerūt volūt extare illos in quos benefici fuere vt sit grates cōsequantur/illis vero nulla est cura reddēdi. Epicharmus igitur forte inquiet hoc ipsos dicere ex malo ꝯtemplatos. sed videtur id humanū. īgrati enī ꝙ plurimi sunt/ et magis bene suscipere ꝙ benefacere appetunt. sed naturalior illa causa est nec similis illi qui de mutuantibus dicit. non enī est dilectio circa illos/sed volūtas salutis gratia ꝓsequēde: sed qui beneficia cōtulerunt amāt et diligūt eos qui acceperūt/ etsi in nulla re vtiles sint neqꝫ in posterū futuri quod et in artificibus euenit. omnes enī magis amāt ꝓpriū opus ꝙ ob opere(si animatū esset) ipsi amarent: ac maxime id fortasse ī poetis ꝯtingit. hi enī plusꝙ diligūt poemata sua ꝛ quasi filios amore ꝯplectūtur. tale quiddā videt eorū qui beneficia cōtulere. quod enī bene accipit opus est ipsorū/id igitur amant magisꝙ opus auctorē. Huiꝰ aūt causa est q eē cūctis expetibile est atqꝫ amabile. Sumꝰ aūt actu. viuēdo enī ꝛ operādo. actu igit auctor operis est quodāmodo/opꝰ itaqꝫ amat qm̄ et esse. Id autem est naturale. quod enī est potentia: id actu opus ostēdit. Preterea ꝯtulisse beneficiū pulchrū est/itaqꝫ in eo gaudet is qui cōtulit. suscepisse vero nō est pulchrū in agēdo sed vtile/hoc autē minus iucundū est minusqꝫ amabile. iucūda vero est presentis quidē operatio/Futuri autem spes/ facti vero memoria. Jucūdissimū autem simul et amabile quod est in actu. illi igitur qui fecit permanet opus/ nam honestas diuturna est. at illi q accepit: vtilitas trāsit. et memoria honestorū iucunda / vtiliū vero nō nimis vel minus. expectatio aūt cōtra videt habere. ꝛ amare quidē actioni similis est/amari vero passiōi. qui igitur superantur in re agenda: eos sequitur et amare et amabilia. preterea que cū labore fiunt ea magis diligunt omnes. ceu diuitias hi lucrati sunt magis ꝙ hi qui acceperunt. at videtur bene suscipere quidem: esse absqꝫ labore/ benefacere aūt laboriosum. ob hoc et matres filios magis amāt/nam laboriosior est partus ꝛ magis sciūt esse suos. hoc et his qui beneficium contulerunt euenire videtur.

Cap. VIII.

30 Est autem questio vtrum quis seipsum amare debet maxime/an alium quemdam. increpant enī qui seipsos maxime amant/et quasi turpe sit: amatores sui appellant. Uideturqꝫ iprobus/ sui causa facere oīa: et quanto improbior sit tanto magis. incusant ergo ipsum q nihil abse agat. Bonus autē vir propter honestatē et quāto melior tanto magis ꝓpter honestatē et amici gratia/sua vero negligit. Ab huiusmodi verbis opera discordant non imerito. aiunt maxīe amare oportere eū qui maxime sit amicus. ille vero maxime est amicus qui maxime vult bona alicui illius gratia: etsi nullus sciat. hec sunt maxime sibi ad seipsum: et reliqua igitur omnia quibus diffinit amicus. dictū est autem q ab ipso cuncta amabilia et ad alios extendit. his quoqꝫ ꝓuerbia omnia consentiunt. veluti vna anima et amicorū omnia esse communia et equalitas amicitia. et genu cruri ꝓximū. hec aūt oīa ad seipm̄ maxime existunt. maxime enī sibi ipsi quisqꝫ amicus est. et seipsum igitur amare maxime oportet. dubitatur autem merito

31 quibus oportet credere cū vtiqꝫ habeant suasionem. ¶ Forte igitur huiusmodi sermones distinguendi sunt ac determinādi quatenus cōtinent veritatē. si ergo distinguemus

32 quēadmodū amatorē sui vtriqꝫ accipiunt: forte id erit manifestū. ¶ Alij igitur in reprehensionem ducentes sui amatores illos vocant: qui sibiipsis plus retribuūt in pecunijs/ et honoribus/et voluptatibus. hec enim complures affectāt/atqꝫ illis vt optimis oī studio incumbunt. quapropter in certamen illa veniūt. qui igitur in illis plus habere pergunt: cupiditatibus et affectibus et ei parti anime que ratione caret omnino inseruiūt. tales autem sunt ꝙ plurimi: itaqꝫ appellatio orta est ab eo quod frequenter fit et est malum. iuste igitur tales culpātur. q vero sibiipsis talia tribuētes amatores sui consueuerunt vulgo appellari manifestū est. nam si quis studeat semper recta facere ipse maxime omniū aut modesta/aut alia quecunqꝫ a virtute proficiscentia: et semper honestum pro

33 se magis vsurpet: nemo hunc culpabit neqꝫ vituperabit. ¶ At videbitur is magis sui amator: qui pulcherrima et maxima bona sibiipsi tribuit/et inseruit principalissimo sui/ et in omnibus illi acquiescit. vt autem ciuitas principalissimum maxime videtur esse/ et ceteri omēs conuētus: sic ꝛ homo et amator sui maxime ꝓfecto est: qui illud amat/illiqꝫ

inseruit. et cōtinēs porro et incōtinēs dicit in ꝯtinēdo mentē vel nō ꝯtinēdo: quasi hoc sit vnusquisqꝫ. ac egisse vident ipsi et volūtarie que cū ratiōe maxime. ꝙ igit hoc maxie est vnusqsqꝫ/ et ꝙ bonus vir maxime hoc amat nō est obscurū. ¶ Quapropter amator 54
sui maxime i alia specie esset/ ꝙ̄ in illa que reprehēditur: tantūqꝫ differret ꝙ̄tū differt viuere scđm ratione vel scđm ꝑturbationē/ et cupere qđ honestū est vel qđ videat ꝓdesse. eos igitur qui circa preclaras res egregie student: omnes recipiūt et laudant ¶ Oibus 55
vero ad honestatē et ad res preclaras tendētibus: coiter quidē oibus vtiqꝫ aderūt ea q̄ oportuna sunt. singulariter aūt vnicuiqꝫ maxie bona. siquidē talis virtus est. quare bonum quidē oportet sui esse amatorē: nā et sibi ꝓderit agendo honesta et alijs vtilitates afferet. at malū non oportet: nā nocebit et sibi et ꝓximis: prauas sequendo cupiditates. improbi igit dessident illa que agere oportet/ et que agit. At bonus q̄ oportet hec agit. Omnis eni mens eligit optumū sibi/ bonus aūt menti paret. verū est autē id de studioso et amicorū gratia ipm multa facere. et si opus sit pro patria mortē subire. abijciet eni et pecunias et honores et oino omia quibus homines inter se concertāt vt honestatē assequatur. magisqꝫ volet breui tēpore letari vehemēter ꝙ̄ longo leuiter/ et honeste vitam agere per vnū annū ꝙ̄ multis annis vtcūqꝫ cōtingat: ac rem vnā honestā et magnā ꝙ̄ multas et paruas. obeūtibus autē mortē id forte euenit. eligūt ꝑfecto rem magnam et preclarā sibi et pecunias abijcient in quo plura capiant amici. aderunt eni amico quidē pecunie/ sibi aūt honestas. maius vero bonū sibiipi attribuit. et circa honores et magistratus eodē modo. hec eni omnia amico concedet/ nā id sibi honestū et laudabile. merito itaqꝫ videtur studiosus esse omibus ꝓ̄ferens honestatem/ quietiā in rebus agendis quādoqꝫ amicū preferet sibi. Eritqꝫ pulchrius ꝙ̄ si ipsemet agat: amico causam agendi fuisse. in cūctis igitur laudabilibus studiosus videtur sibipsi plus honesti tribuere. sic igitur ꝯuenit ipm amatorē esse sui vt dictū est. sed vt vulgo dicit: nō licet. Cap. VIIII.

Ubitatur etiā vtrū beatus indigeat amicis vel nō. Nihil amicis opus esse aiūt 56
D beatis et sufficientibus sibiipsis: adesse eni sibi bona quecūqꝫ sibi sufficiāt. nullo preterea idigere. amicū vero quasi alterū se ea afferre que per seipm nō potest. itaqꝫ cū deus abūde sibi dederit: quid opus est amicis? sed videt absurdū cū omia beato tribuantur amicos nō tribuere: quod maximū videt externorū bonorū. siue amici est bene potiꝰ facere ꝙ̄ suscipere/ ⁊ est boni viri ac virtutis alios iuuare/ et honestiꝰ est bene facere amicis ꝙ̄ alienis: indigebit studiosus quibus bńfacere possit. vnde illa orit q̄stio vtrū in rebus ꝓsperis vel aduersis magis opus sit amicis: vtpote indigētibus auxilio q̄ aduersis premūtur/ et in ꝓsperitate ꝯstitutis q̄bus ꝯferre bńficia possint. sed est fortasse absurdū cū qui solus sit beatum dicere. nemo enim eligeret cūcta bona possidere/ scđm seipm. nam ciuile animal est homo cū alijs viuere natū. beato certe hoc existit. nā habet bona nature. patet aūt ꝙ cū amicis et bonis viris potius viuere volet/ ꝙ̄ cū extraneis et q̄buscūqꝫ. beato igit opꝰ est amicis. quid ergo dicūt primi: vel quatenus veritatē loquūtur. ¶ An ꝙ multitudo eos putat amicos qui vtiles sint? his aūt beatus nequaꝙ̄ idiget 57
cū sibi assint bona: nec certe ijs qui ꝓpter iucunditatē sunt amici vel admodū parū. cuꝫ eni eis vita iucūda sit: nihil indiget externa voluptate. non indigēs autē talibus amicis non videtur amicis indigere: at id nō est verū. ¶ Nam dictū est ab initio ꝙ felicitas est 58
operatio quedā. operatio vero fit vt patet/ ac nō existit quasi quedā possessio. ꝙ si felicē esse est in viuendo et operando/ boni autem operatio per seipsam studiosa est et iucūda vt ab initio diximus/ est autem et propriū delectabilium. contemplari autem proximos valemus/ magisqꝫ nos ipsos et illorum actus ꝙ̄ nostros. actus vero studiosorum qui amici sunt iucundi sunt bonis. vtriqꝫ enim habent ea que sunt iucunda natura. Beatus profecto talibus amicis indigebit/ siquidem contemplari eliget actus iucundos et proprios. tales sunt autem actus boni viri amici. censent vero oportere iucūde viuere beatum. at in solitudine molesta est vita. non enim facile secundum seipsum continuo operari/ cum alijs vero et ad alios facile. erit igitur operatio magis continua/ iucunda existens per seipsam quod oportet beato adesse. studiosus enim qua studiosus est: actibus gaudet qui a virtute proficiscuntur. qui vero a vicio: eos grauit fert. quemadmodum musicus eleganti cantu letatur/ absurdo autē offenditur. et est sane virtutis excercitatio

quedam conuersari cũ bonis vt Theognis inquit. Naturalius autem considerantibus apparet studiosũ amicũ: ei qui studiosus sit natura esse expetẽdũ. nã dictũ est ꝙ natura bonũ studioso: per seipm̃ bonũ est ac iucũdum. Uiuere autem diffiniũt aĩalibus quidẽ potentia sensus/hominibus vero sensus vel itellectus. potentia vero ad operationẽ refertur. sed principale in operatione est. videtur autẽ viuere principaliter esse sentire vel intelligere. Uiuere aũt per seipm̃ bonũ est ac iucundũ. determinatũ eñi. determinatum vero boni nature. quod autem nature bonũ est: et bono viro. quapropter videt̃ omibꝰ esse iucundũ. nec vero accipere oportet prauã vitam/ neq; corruptã/ neq; in doloribus positam. nã ea ĩdeterminata est vt et illa que sibi insunt: sed in sequẽtibus circa dolores erit manifestus. ꝙ si idẽ viuere et bonũ et iucũdũ: constat et ex eo quia omnes illud appetunt et maxime boni viri atq; beati. his eñi vita maxime appetenda est et horũ beatissima vita. videns autem ꝙ videt: sentit/ et audiens: ꝙ audit/ et ambulans: ꝙ ambulat/ et in alijs similiter est aliquid quod sentit quia opamur. Sentimus vero qꝛ sentimus/ et intelligimus quia intelligimus. hoc autem quod sentimus aut intelligimus: qꝛ sumus. nam tale erat sentire et intelligere. sentire aũt se viuere: per seipm̃ iucundũ est/ nã natura bonũ est vita. sentire vero ꝙ sibi bonũ assit: iucũdũ est. expetendũ est autẽ viuere et maxime bonis. quia esse illis bonũ est et iucundũ. sentientes eñi bonũ per seipm̃ letãtur. vt autem studiosus erga seipm̃ habet/ ita ꝛ erga amicũ. nã amicus est alter ipse. vt igit̃ esse se iucundũ est cuiq;: sic et amicũ aut ꝓpe. esse aũt erat expetendũ ꝓpter sensum sui boni existentis. talis vero sensus per seipm̃ iucundus est. cõsentire igit̃ oportet et amicũ: ꝗa sit: hoc autem in vsu ac societate verborũ et voluntatis. nam sic dicũtur homines simul viuere: nõ quẽadmodũ in pecudibus si sil̃ pascantur. ergo si beato expetendũ est viuere per seipm̃: bonũ natura existens ꝛ iucundũ. amici autẽ ꝓximũ est/ et amicus certe expetendorũ esset. quod autẽ est sibi expetendũ id oportet illi existere / vel hac deficiẽs erit. indigebit ergo qui felix futurus sit studiosis amicis. Cap. X.

39 N igitur ꝙ plurimi nobis parandi sunt amici/ vel quẽadmodũ in hospitalitate
a eleganter dicitur neq; multos habendos esse hospites: neq; sine hospitibus esse: sic et in amicitia nec sine amico esse oportet neq; rursus multitudinẽ amicorum
40 excessiuam habere. ¶His porro qui vtilitati student nimis videretur id dictum conuenire. nam multis viceuersa inseruire laboriosum est. neq; illis ad hoc agendũ vita sufficeret. multi itaq; illa que ad vitã pertinent: valde molestant/ atq; impedimento sunt ad bene viuendũ. non ergo opus est illis. ad voluptatẽ quoq; sufficiũt pauci: quẽadmodũ
41 in epulis id quod gratiam habet. ¶Studiosos vero vtrũ cõplures habere oportet: an est aliquis terminus multitudinis amicorũ quẽadmodũ ciuitatis: neq; enim decem hominibus ciuitas cõstitui potest/ neq; ex decies centenis millibus amplius ciuitas foret. quantum vero non est forte vnũ aliquid/ sed totũ id quod est mediũ quorũdam terminatorũ/ et amicorũ. igitur est terminata multitudo. ꝛ fortasse cũ cõpluribus quis viuere
42 potest. hoc eñi precipuũ amicorũ videtur esse. ¶Ꝙ autẽ non potest quis se impartiri multis / et vna cũ illis viuere non est obscurũ. preterea illos oportet esse amicos qui debeant omnes simul quotidiano vsu versari. hoc autem difficile est in multitudine/ difficile etiam vt multi vna letẽtur et doleant. accidat eñi oportet vt simul alter doleat/ alter letetur. forsan igit̃ bene est nõ querere amicos ꝙ plurimos sed quot ad vitã sufficiũt. videtur eñi fieri non posse vt multis vehementer quis sit amicus. itaq; nec plures amare. excessus enim quidam vult esse amicitie. hic autem ad vnũ est/ et vehementer. igitur ad paucos. sic autem videtur et in rebus se habere. Non fiunt eñi amici plures secundũ so-
43 dalitiam amicitiam. et que famose sunt in duobus dicũtur. ¶Qui vero multos parant amicos/ et omnibus familiariter se prebent: nullius videtur amici nisi ciuiliter ijs: quos vocant placentes. ciuiliter igitur est multis esse amicũ etiam si non sit placens/ sed vere bonus et humanus vir. per virtutem autem et propter seipsos non est ad plures. bene igitur agi putandum est/ si vel pauci tales reperiantur Ca. XI.

44 Ed vtrum in rebus aduersis magis opus est amicis an in ꝓsperis? ¶In vtrisq;
b eñi querũtur. nã et qui in aduersis sunt indigent auxilio/ et qui in ꝓsperis: indigent ijs qui simul viuant et quibus benefici esse possunt/ volunt eñi benefacere.

¶At enĩ magis necessariũ est in adũsis: quapropter vtilibus indigent. honestius vero 46
in prosperis: quapropter bonos et humanos querũt. nã his benefacere et cũ his viuere
magis expetendũ. ¶Ceteni assistentia amicorũ iucunda in ꝓsperis et aduersis est. nã et 47
releuãtur afflicti amicis cõdolentibus. itaq dubitaret fortasse aliquis vtrũ tanq onus
simul suscipiant/ vel id quidẽ nõ: sed quia eorũ presentia iucũda est. ⁊ quia simul dolere
intelligunt: amici dolor minuat. sed vtrũ ꝓpter hoc vel ꝓpter aliud quiddã releuant/
dimittamus. constat certe euenire id quod dictũ est. videtur autẽ eorũ presentia mixta
quedã esse. nam et aspectus ipe amicorũ est dulcis presertim in rebus aduersis/ et pluri-
mũ valet aduersus dolorem. afferunt enĩ solatiũ ⁊ aspectu ⁊ sermone si modo sit aptus.
nouit enĩ amici naturã/ et quibus gaudeat/ quibusq angat. sentire autẽ condolentẽ in
suis aduersitatibus dolorosum est. omnes enĩ fugiũt ne causa doloris sint amicis: qua-
propter qui natura viriles sunt/ cauent ne amicos simul dolore conficiãt. et si nõ excedit
indolentia: illorũ dolorẽ non tolerat/ nec cõquerentiũ voces sustinet: quia nec ipse que-
rulus est. mulieres vero ac huiusmodi homines ꝯdolentibus gaudent: et qui hec agũt
amant vt amicos. imitari aũt oportet in omnibus meliorẽ. In rebus ꝓsperis amicorũ
presentia est iucũda/ et mentẽ delectat. qm̃ illi⁹ bonis letat. ¶Quapropter videt opor- 48
tere in ꝓsperitatibus quidẽ prompte cõuocare amicos: cum honestũ sit benefacere. in
aduersitatib⁹ aũt tarde/ nã malorũ decet q̃ minime eos ꝑticipes facere. vnde illud dictũ
extat. satis est q ipse calamitatibus premor. potissime tamẽ vocãdi sunt amici: quotiẽs
magna nobis cõmoda cum parua ipsorũ molestia possunt afferre. sed ire cõtra fortasse
decet ad eos qui in calamitatibus sunt inuocatũ/ et prompte. nam amici est benefacere
et maxime indigentibus et non requirẽtibus/ ambobus enim id honestius et iucũdius.
In ꝓsperitatibus autẽ cooꝑari prõpte/ nã in his opus est amicis. ad beneficia vero cõ-
sequẽda tarde/ cũ honestũ nõ sit ꝓperare causa sue vtilitatis: et cauẽdũ sit ne i ꝓperãdo
molestus esse pergat/ qd nõnũq accidit p̃sentia igit amicorũ in cũctis videt optanda.
An ergo vt amatoribus aspectus ipse dulcissimus est ⁊ magis expe- 49
a tunt hunc sensum q̃ alios/ vtpote amore in hoc potissimũ existente ⁊ genito: sic et Cap. XII.
amicis maxime expetendũ est et magis simul viuere/ nã et amicitia societas est et
vt ad seipm habet: sic etiã ad amicũ. circa ipm vero qr sensus est expetẽdus: ⁊ circa ami-
cũ igit. opatio aũt fit illis simul viuẽdo: itaq merito illud affectãt et qd tandẽ est singu-
lis esse/ vel cuius gratia viuere expetũt: in eo cũ amicis volũt morã trahere. itaq alij cõ-
potant/ alij colludunt/ alij simul exercent/ alij simul venãtur/ vel simul philosophantur.
Singuli in his quotidiano vsu versati qd maxime vtiq amant in vita. viuere enĩ volẽ-
tes cũ amicis illa faciũt/ et coĩcant in quibus putant simul viuendũ. ¶Est igit amicitia 50
improborũ flagitiosa: coĩcant enĩ praua instabiles existẽtes/ et flagitiosi fiũt inuicem se
assimilantes. proborum autẽ proba/ et quotidiano vsu suscipiẽs incrementũ. Videtur
autem meliores fieri agendo/ et se mutuo corrigẽdo. Recipiũt enĩ mutuo illa ex quib⁹
placere possunt/ vnde a bonis bona. de amicitia igit hactenus dicta sufficiãt: nũc de vo-
luptate erit dicendũ. Noni Ethicorũ interprete Leonardo Aretino finis.

Cap. I.
Equitur fortasse nunc vt de voluptate transigamus. ea nãq generi nostro fa- 1
miliarissima videtur esse. quapropter erudiũt pueros voluptati et dolori in-
b stituentes. videtur autem ad moris virtutẽ maximũ esse vt gaudeat quis qui-
bus gaudere oportet/ ⁊ oderit que odisse oportet. tendũt enim hec per totam
vitam: inclinationem habentia et potestatem ad virtutem ac beate viuendũ.
nã voluptaria quidẽ eligũt/ dolorosa vero effugiũt. talia vero nequaq pretermittenda
videntur presertim cũ in ipsis magna sit ambiguitas. nã alij summũ bonũ esse dicũt vo-
luptatem/ alij contra nimiũ prauũ. illi fortasse credentes re vera sic esse/ hi vero putãtes
vtilius ad vitam ostendere voluptatem esse prauũ licet non sit. inclinari enĩ plerosq ad
illam inseruireq voluptatibus quãobrem oportere in contrariũ ducere. nam sic ad me-
dium vtiq deueniri ¶Sed videndũ est ne id bene dicatur. nã qui de affectibus et acti- 2
bus habẽtur sermones minorẽ habent fidem q̃ opera. quando igitur discordãt ab his
que sunt secũdũ sensum spreti atq reiecti: etiã verũ isuper interimũt. qui enĩ voluptatẽ

vituperat si quãdo illius appetens deprehendatur: ad illam inclinari videt̃ quasi talem
existentem omnẽ/ nã diffinire non est multorũ. videntur ergo sermones qui veri sunt nõ
solum ad sciendum vtilissimi: sed ad viuẽdũ. consentanei enim operibus fidem habẽt.
quapropter prouocant intelligentes viuere secundũ ipsos: sed satis de his. nunc ea que
dicuntur de voluptate referamus Cap. II.

5 Udoxus igit̃ voluptatẽ summũ bonũ esse cẽsebat, ꝓpterea ꝙ cũcta rationalia ⁊
e irrationalia illã appetere cernebat. In cũctis vero esse id qđ expetit̃, ꝓbũ ac ma=
xime optimũ. cũcta vero in idẽ ferri: oib⁹ optimũ esse significare. singula eñi qđ
bonũ sit sibi recipere: queãdmodũ escã. Quod aũt oĩbus bonũ sit/ ⁊ qđ oĩa appetũt id
esse sũmũ bonũ. fidẽ habuere/ ci⁹ sermones ꝓpter morũ ꝓbitatẽ/ magis ꝙ̃ ꝓpter seipsos
egregie eñi modestus eẽ videbat̃. quare nõ vt amicus voluptatis hec dicere credit⁹ est:
sed ꝙ reuera sic esset/ nec min⁹ putabat id ex contrario patere. Dolorẽ eñi per seipsũ esse
fugiendũ/ similit̃ igitur et cõtrariũ expetendũ. maxime vero expetendũ esse quod nulli=
us gratia expetim⁹. tale aũt sine cõtrouersia esse voluptatẽ. neminem aũt vltra ꝑquirere
cui⁹ gratia voluptatẽ capiat: vtpote per seipsã voluptate expetẽda. additãq; cuicũq; ex
ijs q̃ bona sũt: expetibili⁹ illud facere. veluti iustis ⁊ tẽperatis actionibus. et augeri ꝑfe=
cto bonũ seipso. videt̃ itaq; hec ratio bonorũ illã ostẽdere/ ⁊ nichil magis ꝙ̃ aliud. omẽ
eñi bonũ cũ alio bono expetibili⁹ est ꝙ̃ solũ. hac ergo rõne ⁊ Plato ĩprobat voluptatẽ/
4 q̃si nõ sit sũmũ bonũ: nullo eñi sibi addito sũmũ bonũ expetibili⁹ fieri. ¶ Manifestũ est
aũt ꝙ nec aliud q̄cꝙ̃ sũmũ bonũ eẽt/ ꝙ cũ alio eorũ q̃ ꝑ se sũt bona expetibili⁹ fiat. q̄d igit̃
5 est tale cui⁹ et nos participes sum⁹/ nã tale aliq̄d q̃rim⁹. ¶ Qui aũt instãt nõ eẽ id sũmũ
bonũ qđ oĩa appetũt: nichil dicũt. nã qđ oib⁹ videt̃ id esse dicim⁹/ et q̃ hãc opinionẽ tol
lit: nõ multo ꝓbabiliora dicit. si eñi q̃ absq; intellectu sũt illã affectãt/ eẽt aliq̄d qđ dicit̃.
si vero et q̃ sapiũt/ quomodo diceret aliq̄d? fortasse etiã in prauis est aliq̄d naturale bo
6 nũ valenti⁹ ꝙ̃ secundũ seipsa: quod appetit appropriatũ sibi bonũ. ¶ Non videt̃ quoq;
nec de ꝯtrario recte dictũ: nõ eñi (aiunt) si dolor est malũ voluptas est bonũ/ opponi eñ
et malũ malo et ambob⁹ neutra: hec dicũt nõ male/ non tamẽ vere in ijs q̃ dicebantur. si
eñi ambo sunt mala: et fugienda oportebat esse ambo. neutrorũ vero aut alterum aut si=
militer. nunc autem constat hanc eos fugere vt malum/ illam expetere vt bonum. sic er=
go et opponuntur. Cap. III.

7 Ec tamẽ si non q̄litatũ est voluptas: ꝓpterea nec bonorũ. neq; eñi virtutis ope=
8 n rationes qualitates sunt. neq; felicitas. ¶ Dicũt autẽ bonũ determinatũ eẽ/ vo=
luptatẽ autẽ indeterminatã. quia recipit magis et minus si ergo perceptiõe vo=
luptatis hoc iudicãt/ et circa iustitiã aliasq; virtutes secundũ quas manifeste aiunt/ ma=
gis et min⁹ tales existere: certe et secundũ virtutes erit hoc idẽ. nã iusti magis sunt et for
tes. est igit̃ iuste et tẽperate agere magis et min⁹. si aũt in voluptatib⁹: nequando nõ di=
cant causã ꝙ sint alie simplices alie mixte. quid ꝓhibet vero queãdmodũ sanitas deter
minata existens recipit magis et minus/ sic et voluptatẽ recipere? non enim eadẽ mensu
ra in omnibus est/ nec in eodem semper vna/ sed remissa permanet vsq; ad aliquid/ et dif
fert scđm magis et minus. ¶ Tale vtiq; aliquid erit circa voluptatẽ perfectũq; bonũ po
9 nentes. motus vero et effectiões imperfectas voluptatẽ/ motum/ effectionẽq; ostendere
conamur. nec recte dicere videntur nec esse illã motũ. omni namq; motui propriũ videt̃
esse velocitas et tarditas licet non per se ceu mundi ad aliud: voluptati autẽ horũ neu=
trũ existit. nam potest qs cito letari quemadmodũ et irasci. Sed in voluptate constitu=
tum esse non. neq; ad aliud. incedere autem et augeri et cuncta huiusmodi. Traduci er
go ad voluptatẽ velociter et tarde quis potest. operari vero secũdũ illã velociter nõ po=
test/ dico autẽ in voluptate constitutũ esse. effectio autẽ queãdmodũ esset? videtur eñi
non ex quocunq; fieri quodcunq; sed ex quo fit in hoc dissolui. et cui⁹ effectio voluptas:
10 eius dolor corruptio est. ¶ Aiũt etiã dolorẽ esse indigentiã eius quod est secundũ natu
ram/ voluptatẽ autẽ repletionem. At he corporales sunt passiones. si ergo voluptas re=
pletio est eius quod est secundũ naturã: in quo est repletio: id vtiq; voluptatem percipi=
et. corpus igit̃. sed nõ videt̃. nõ est ergo repletio voluptas. sed dũ fit repletio quis volu=
ptatem capit/ et dũ exhaurit̃ dolet. hec autẽ opinio orta videt̃ ex dolorib⁹ ac voluptati=

bus que sunt circa alimentũ. indigentes enĩ et antea dolentes repletione delectãt. verũ
id nõ cõtingit circa oẽs voluptates: nã sine dolore sunt q̃ ex disciplina, pueniũt/ z quedã
carũ q̃ per sẽsus et per olfactũ/ ex auditu quoqȝ et visu/ plereqȝ etiã recordatiões z spes.
cuius ergo iste effectiones erunt? Nulli⁹ enĩ rei indigentia antecessit cuius vtiqȝ forẽt re-
pletiones. ¶ Aduersus illos autẽ q̃ ꝓferũt obscenas voluptates respõderi potest: nõ esse 11
se illa voluptaria. nõ enĩ si peruerse dispositis ista sũt iucũda: putandũ est ea simplr iu-
cunda/ sed ipsis. queadmodũ nec egrotantib⁹ salubria: aut dulcia/ aut amara: nec etiam
alba que apparent lippis. vel sic vtiqȝ diceret ꝙ voluptates q̃dẽ expetibiles sũt nõ tamẽ
istis: queãdmodũ et ditari sed non prodẽti/ et sanũ esse nõ tamẽ quodcunqȝ edenti. vel
specie differunt voluptates. alie enĩ ex reb⁹ honestis/ alie ex turpibus. nec fieri potest vt
quis iusti voluptatẽ accipiat nisi sit iustus/ neqȝ musici nisi sit musicus. eodẽ mõ in alijs.
¶ Ostẽdere videt amicus cũ alius sit q̃ adulator nõ esse voluptatẽ bonũ: vel specie dif- 12
ferre eas. alter enĩ ad bonũ cõuersari videt/ alter ad voluptatẽ. et id vituperat: hoc lau-
datur quasi ad alia sit cõuersatio. nullus autẽ optaret viuere si ita puerili mẽte futur⁹ sit
in vita: vt ijs ex rebus voluptatẽ capiat q̃b⁹ pueri maxime capere vident. nec sic vt gau-
deat cum facit aliquid turpe nec vnq̃ doleat. et circa multa solicitudinẽ vtiqȝ poneremus:
etiã si nulla inde sit prouentura voluptas: veluti videre meminisse/ scire/ virtutes habe-
re/ ꝙ si ex necessitate hec sequat voluptas/ nichil refert: nã illa certe expeteremus etiam
si nulla ab illis voluptas esset prouentura. ꝙ igitur voluptas non sit summũ bonũ: nec
sit omnis expetibilis/ manifestũ videtur. et ꝙ alique voluptates per se expetibiles sunt/
differentes specie/ vel a quibus. que igit de voluptate ac dolore dicuntur ista sufficiant.
¶ Quid autẽ sit aut quale: magis patebit si ab initio repetamus. videtur igitur visio oĩ 13
tẽpore esse pfecta. nõ enĩ quicq̃ illi deest: quod postea factũ illius speciẽ pficiat. huic si-
milis apparet voluptas. totũ enĩ quiddã est: nec vllo tẽpore voluptatẽ capere quis po-
test/ que si maiori tẽpore fiat: illius species perficiatur. quapropter nec motus est. nã oĩs
motus in tẽpore est: et finis alicui⁹/ ceu edificatio perfecta est quãdo perficit id quod af-
fectabat: aut in omni quidẽ tẽpore/ aut in hoc. in partibus vero tẽporis oẽs sũt imperfe-
cte: et alie specie q̃ tota et insimul. lapidum enĩ cõpositio: alia est q̃ columne baiulatio/
et he alie sunt q̃ tẽpli factio. et tẽpli quidẽ pfecta. nil enĩ deest illi ad ꝓpositũ: fundamẽ-
ti vero et operis colũnarũ imperfecta. pars enĩ vtraqȝ. specie ergo differunt/ nec est aliq̃
tẽpore motũ accipere speciei perfectũ: sed in toto. eodẽ modo in ambulãdo et reliquis.
si enĩ est latio motus: vnde/ quo/ et huius differentie scdm speciẽ: volatio/ ambulatio/ sal-
tatio/ et huiusmodi. nec solũ ita: sed in ipsa ambulatione. nã id q̃d est vnde quo nõ idem
est in stadio et in parte/ et in alia atqȝ alia parte. nec transire lineã istã et illã/ nõ solũ enim
lineam peruadit: sed et in loco existentẽ. in alio autem ista q̃ illa. verum de motu in alijs
diligentius est dictũ. videtur ne in omni quidẽ tẽpore esse pfectus: sed plurimi impfecti
et differentes specie. siquidem vnde quo speciẽ facit. at voluptatis quocũqȝ tẽpore pfe-
cta est species. patet igit ꝙ diuersa sunt: et ꝙ totũ quiddã ac pfectũ voluptas. id quoqȝ
apparet ex eo ꝙ nichil moueri potest nisi in tẽpore: diuersum vero in voluptate. nam id
quod est nunc: totum quiddam est. ex his patet ꝙ non recte dicunt motũ aut effectionẽ
esse voluptatẽ/ non enim omniũ ista dicuntur: sed particulariũ/ et non totorum. neqȝ enĩ
visionis est effectio neqȝ puncti/ neqȝ vnitatis: nec quicq̃ horum motus neqȝ effectio/ igi-
tur neqȝ voluptatis. nam totum quiddam est ¶ Cũqȝ omnis sensus erga sensibile opere- 14
tur: perfecto vero bene dispositi ad optimum eorum que sensui subiacent. nam tale q̃d-
dam esse videtur perfecta operatio optime dispositi erga potissimũ eorum que sibi sub-
sunt: hec vtiqȝ erit et iucundissima. per omnẽ enim sensum fit voluptas: similiter autẽ p
intellectum et contemplationem. iucundissima vero illa que perfectissima est. perfectissi-
ma vero bene se habentis erga studiosissimum eorum que sibi subsunt. ¶ Perficit autẽ 15
operationẽ voluptas: nec eodem modo voluptas perficit sẽsibile/ z sensus studiosa exi-
stentia: quemadmodum et sanitas: et medicus similiter causa est vt sanus quis sit. ꝙ au-
tem per singulos sensus fiat voluptas manifestum est. dicimus enim visiones z auditio-
nes voluptatẽ afferre. patet igitur ꝙ maxime cum et sensus est optim⁹ et erga tale ope-
ratur cumqȝ talia sint sensibileqȝ/ et id quod sentit: semper erit voluptas extantibus actu-

ro et passuro. perficit autē operationē voluptas non vt habitus qui inest sed vt resultās
16 quidā finis: veluti in etatis flore pulchritudo. ¶ Quousq3 vero sensibile aut intelligibi=
le sit quale oportet: et discernēs aut contēplans/ erit in operatione voluptas. cum enim
sint similia et eodē modo se habeant actiuum et passiuum: idē fieri naturaliter aptū est.
17 ¶ Quare ergo nullus continuo in voluptate est aut dolore. cuncta nāq3 humana impos
sibilia sunt continuo operari. nec igit' voluptas fit. nā ea sequit' operationē. quedā etiam
delectāt cū primo fiūt sed postea nō sic. nā primo q̄dē ꝓuocata est mēs/ effuseq3 agit cir
ca illa: queadmodū hi q̄ aduersū ītuent'. postmodū nō fit eadē operatio sed neglectior:
18 q̄re voluptas q̄q3 refrigescit. ¶ Oēs vero expetere voluptatē ex eo putari vtiq3 potest:
q2 oēs viuere expetūt. vita autē opatio q̄dā est. et q̄libet circa illa et illis opat' q̄ maxime
amat. ceu music⁹ auditu circa dulcē sonū. disciplinarū studio deditī intellectu circa ꝓspi
cientiā rerū/ eodē mō et reliquorū singuli. voluptas aūt ꝑficit operatiōes: et viuere agit'
q̄d appetūt merito ergo et voluptatē expetūt. ꝑficit enī singul' viuere/ expetibile existēs.
sed vtrū ꝓpter voluptatē viuere expetim⁹ vel ꝓpter vitā voluptatē: relinquat' ad p̄sens.
cōiugata enī ista vident' esse nec separationē recipere. nā sine opatiōe nō fit voluptas/ et
omnem operationē voluptas perficit Cap. V.
19 Unde vident' specie quoq3 differre. nā illa q̄ sunt alia specie ab alijs perfici puta=
V mus. sic enī cernunt' et que a natura sunt et que ab arte ceu aīalia et arbores/ pi=
ctureq3 et statue/ domusq3 et vas. eodē itaq3 modo et operatiōes differentes spe=
cie: differētibus perfici. differūt vero ille que sūt mētis ab ijs que sunt per sensū/ et he rur
sus inter se specie differunt. igitur et voluptates que illas perficiūt. hoc autē ex eo quo=
q3 patebit ꝙ vnaqueq3 voluptas operationi illi quā ꝑficit ꝓpria est. coauget enim ope=
rationem ꝓpria voluptas. magis enim singula discernunt/ exactiusq3 cōprehendūt qui
cum voluptate operantur. vtputa geometre fiunt qui geometria delectant': et intelligūt
singula magis. eodem modo qui erga musicā vel erga architecturam afficiuntur: et alij
omnes proficiunt in ꝓprio opere si illo delectantur. coaugent autē voluptates/ que vero
coaugent ꝓpria sunt. alijs vero specie/ et alia specie sunt ꝓpria. preterea id ex eo magis
patebit ꝙ ab alijs prouenientes voluptates impedimento sunt operationibus. qui enī
fistulis delectantur non possunt mentem adhibere sermonibus: si fistularū sonū exaudi
ant: magis gaudentes sono q̄3 presenti operatione. voluptas ergo soni operationē cir=
ca sermones corrumpit/ eodemq3 modo in alijs ita euenit quando simul circa duo ope=
rant'. iucundioris enim alteram excludit: et si multo voluptate precellat/ magis: ita vt ꝑ
alterā nichil operetur. ex quo fit vt quotiens vehementer aliqua re gaudemus: non fere
aliud agamus. et alia faciamus: cum alijs leuiter delectemur. velut illi qui in theatro co
medunt: tunc maxime hoc faciunt cum inepti sunt pugiles. cum vero ꝓpria voluptas di
ligentius operari faciat ac diuturniores/ melioresq3 operatiōes efficiat/ aliena vero cor=
rūpat: manifestū est multū eas inter se differre. fere enī aliene voluptates faciūt perinde
ac ꝓprie molestie. nā corrūpunt operationes ꝓprie molestie. veluti si cui scribere aut cō
putare graue est atq3 molestū: hic non scribit/ ille nō cōputat/ quia id agere molestū est.
euenit igit' circa operatiōes cōtrariū a ꝓprijs voluptatib⁹ atq3 molestijs. sunt enī ꝓprie
que in operatiōe per se fiūt. alienas autē voluptates diximus ꝙ perinde agūt atq3 ꝓprie
20 molestie. corrumpūt enī licet nō similiter. ¶ Cūq3 differāt operatiōes ꝓbitate et impro=
bitate/ et alie expetende sint/ alie fugiende/ alie neutre: eodē modo se quoq3 voluptates
habent. in vnaquaq3 enī operatione ꝓpria est voluptas. que igitur studiose ꝓpria est: ea
proba est. que vero praue: ea improba. nam et cupiditates honestarum rerum laudabi=
les sunt/ turpium autem vituperabiles. Magis autem sunt proprie operationibus vo=
luptates que illis insunt q̄3 cupiditates. he namq3 distincte sunt tēporibus et natura / il=
le vero propinque operationibus et indistincte: ita vt ambiguum sit vtrum idē sit opera
tio et voluptas. non tamen videtur voluptas mens esse neq3 sensus/ absurdum enī. sed
quia non separatur: videt' quibusdā idē. vt igitur operatiōes sūt alie/ sic et voluptates.
differt autē visus a tactu puritate/ et auditus et odoratus a gustu. eodē modo differunt
et voluptates ab ijs q̄ sunt circa intellectū/ et vtreq3 abinuicē. ¶ Videt' autē esse cuiq3
animali ꝓpria voluptas/ queadmodū et opus/ et in vnoquoq3 intuēti id apparet. alia est

enī voluptas equi/alia canis/alia hoīs. vt inquit Heraclitꝰ:asinos magis delectāt stra=
mina q̄ aurū:nā pabulū illis est dulcius auro. que igit̄ alioꝝ sunt specie:differūt specie.
que vero sunt eoꝝ̄dē:indifferētes esse rationabile est. ¶ Variant autē nō parū in hoī= 22
bus. eadē enī alios offēdūt/ alios delectāt/ alijs molesta et odibilia sunt/ alijs iucūda et
amabilia sunt. id quoq̄ in dulcibꝰ cōtingit. nō enī eadē febricitāti videt̄ et sano. neq̄ ca=
lidū eē imbecilli et valenti/ sil'r in alijs id cōtingit ¶ Videt̄ autē in cūctis talibꝰ id eē q̇d 23
videt̄ studioso. Quod si hoc recte dicit̄/ quēadmodū apparet et est: et singuloꝝ mēsu=
ra virtꝰ est/ et bonꝰ vir/ scd̄m q̄ talis est. Et voluptates vtiq̄ erūt que huic vident̄/ et iucū=
da illa q̇bꝰ iste gaudet. que vero huic molesta sunt: si cui iucūda vident̄ nō est mirandū.
multe enī corruptele et deprauatiōes in hoībus fiūt. iucūda vero nō sunt: nisi in his et ill'
qui sic dispositi sunt. ¶ Igit̄ quas oēs fatent̄ esse turpes: manifestū est nō esse dicendū 24
eas esse voluptates: nisi illis q̄ corrupti sūt. earū vero q̄ vident̄ esse ꝓbe qualē vel quā di
cendū est esse hoīs: vel ex operatiōibꝰ manifestum est/ nā illas sequuntur voluptates. si=
ue igitur vna est siue plures ꝑfecti et beati viri que has perficiūt voluptates: he principa
liter dicende sūt hoīs esse voluptates. relique vero secundarie et multifariā quemadmo
dum operationes Cap. VI.

Um autē de virtutibꝰ et amicitijs ac voluptate dictū sit: restat vt de felicitate sū= 25
c matim dicamꝰ. nā illā posuimꝰ finē rerū humanarū. his igit̄ que supra diximus
repetitis: breuior nobis fiet oratio. ¶ Diximꝰ non esse illā habitū. etenī dormiē= 26
ti existere posset/ et instar plante vitā degenti/ et in calamitatibus maximis constituto. q̄
si ista non placent: sed magis in operationē quandā ponēda est vt supra diximꝰ: opera=
tionū vero alie sunt necessarie: et ꝓpter aliud expetende/ alie ꝓpter seipsas: manifestū est
q̄ felicitas ponēda est aliqua illarū que ꝓpter se expetunt̄/ et non earū que ꝓpter aliud.
nullius enī indiget felicitas: sed ipsa per se sufficiens est ¶ Sunt autē ꝓpter se expetēde 27
ille: in quibus nichil vlterius querit̄ q̄ operatio. tales autē vident̄ esse actiōes scd̄m vir=
tutē. agere enī honesta et laudabilia: ex ijs q̄ ꝓpter seipsa expetunt̄. ex ijs etiam sūt ludi
quidā iucundi/ non enī alioꝝ gratia illos sequunt̄ hoīes. cū dāna potius q̄ cōmoda ex
illis suscipiāt/ et corpus et patrimoniū negligētes. cōfugiūt aūt ad huiusmodi delecta=
tiones pleriq̄ eoꝝ qui beati credunt̄. quapropter apud tyrannos in precio habent̄: q̄
huiusmodi oblectamenta possūt afferre. que enim cupiūt: ad ea se leto animo prebent/
indigent vero his. ¶ Vident̄ ergo ad felicitatē ista pertinere quoniā ij qui in magna po 28
tentia cōstituti sūt illis intendūt. At id fortasse nullū est signum. nō enī in potentatu est
virtus/ neq̄ mens a quibus laudabiles sunt operationes. nec si isti qui nunq̄ voluptatē
purā/ liberalēq̄ gustarūt ad corporales cōfugiūt: ꝓpterea putandū est eas esse magis
expetendas. nā et pueri que apud eos in precio sunt: ea putāt esse optima. consonū igit̄
vt quēadmodū apud pueros atq̄ viros diuersa in precio habent̄: sic etiā apud malos ⁊
bonos. vt ergo sepe dictū est ꝑciosa et iucūda sunt illa: que studioso talia sūt. cuiq̄ autē
scd̄m ꝓpriū habitū expetēdissima operatio: et studioso igit̄ secundū virtutē. non est igit̄
felicitas in ioco. nam absurdū foret iocū esse eū quē querimꝰ finē/ et negocia multa mo=
lestiasq̄ per totā vitā suscipere iucundi causa. cuncta enī (vt ita dixerim) alterius gratia
expetimus preter felicitatē. nā illa finis est. studere vero et laborare ioci causa: stultū ni=
mis puerileq̄ videt̄. iocari vero vt studeas secundū Anacharsis sententiā recte se habet
nam cessatio quedā iocus videtur. cūq̄ fieri nequeat vt quis continuo laboret: cessatiōe
indiget. non ergo finis cessatio: cū fiat gratia operationis. Videt̄ autē beata vita secun=
dum virtutem esse. hec autē studiosa est: at non in ioco. et meliora dicimus seria q̄ ridi=
cula et iocosa. et melioris semper et partis/ et hominis studiosā magis operationē. me=
lioris vero melior et beatior. iam potest autē quis frui corporis voluptatibus etiā abie=
ctus quisq̄/ non minus q̄ optimus. At felicitatem nullus dicet abiecto competere: sed
vitam solum. non enī in huiusmodi oblectamentis felicitas consistit: sed in operationi=
bus secundū virtutē vt dictum est prius. Cap. VII.

Uod si est felicitas scd̄m virtutē operatio: rationabile est vt sit scd̄m optimam/
q ea vero esset vtiq̄ optimi. siue ergo mens id sit siue aliud quiddā q̇d natura vi=
deatur iperare et ducere/ et curā cogitationēq̄ habere honestarū et diuinarū re=

rum/seu diuinū et ipm existens: seu eorū que in nobis sunt diuinissimū: huius operatio scdm ꝓpriā virtutē erit vtiqꝫ perfecta felicitas. Qꝛ aūt sit cōtemplatiua dictū est. cōsentaneū videtur id primo dictis et veritati. nā et optima hec est operatio/est enī mens eoꝝ que in nobis/et cogitabiliū circa que mens. Insuꝑ cōtinuatissima hec est. contēplari enī possumus cōtinue magis ꝙ̄ quiduis magis agere. Putamusqꝫ oportere voluptatē esse admixtam felicitati. maximā vero oīm operationū voluptatē afferre illā que est per sapientiam: omnes consentiunt. videtur nempe sapientia mirabiles quasdā habere voluptates: et certitudine/ꝛ puritate. at rationabile est sciētibus maiorē delectationē adesse: ꝙ̄ querentibus. Preterea sufficientia illa de qua diximus: in cōtēplatione maxima est. nam necessariorū quidē ad vitā et sapiens et iustus et ceteri indigent. talibus vero sufficienter affluentibus: iustus quidē indiget ad quod et cū quibus iusticia vtatur. eodem modo tēperatus/et fortis et aliorum quisqꝫ. At sapiens per seipm cōtemplari potest. et ꝙ̄to sapientior sit: magis. melius fortasse si adiutores habet: sed tamē ipe per se sufficiētissimus est. Videturqꝫ sola propter seipsam amari. nihil enī ab illa ꝓuenit ꝑter cōtemplationē. at in rebus agendis vel plus vel minus acquirimus ꝑter actionē. Videturqꝫ felicitas in ocio esse. negociamur enī vt ociemur/et bellū gerimus vt in pace degamus. agibiliū ergo virtutū in ciuilibus aut bellicis rebus sunt operationes/actiōes vero que circa ista versanᷣ negociose videtur/bellice quidē omnino. nullus enī bellū expetit bellandi gratia/neqꝫ parandi illa que ad bellū ꝑtinent. nā videreᷣ penitus sanguinolentus quidā esse: si amicos faciat hostes vt pugne/ cedesqꝫ sequanᷣ. eius etiā que in republica versatur negociosa est vita: preter administrādi laborē/opes et honores sibi insuꝑ cōparantes/ vel certe felicitatē sibi et ciuibus aliam ꝙ̄ ciuilē existentē: quā et querimus certe vtpote aliam. Si ergo rerū que sunt scdm virtutē: et magnitudine ꝛ pulchritudine ciuiles/belliceqꝫ ꝑcellunt/ et he negociose sunt/et quēdam finē appetunt/ et nō ꝓpter seipas sunt expetende: mentis vero operatio studioqꝫ precellere videᷣ contēplatiua existēs/et preter ipsam nullū finē appetere/habereqꝫ voluptatē/ ꝓpriamqꝫ operationē exauget et sufficientiā porro/ꝛ ociū/et tranqllitatē vt humanā/ꝛ quecūqꝫ alia beato tribuūtur viro: secundū hanc oꝑationē esse videnᷣ. ꝑfecta vtiqꝫ felicitas hec erit /assumēs longitudinē vite perfectā. nihil enī eorū que felicitatis sunt: īperfectū est. Talis aūt potior esset vita ꝙ̄ secūdū hominē. nō enī qua hō est ita viuet/sed qua diuinū quoddā ī ipo existit. quātū autē differt hoc a cōposito: tantū et hec oꝑatio ab illa q̄ est scdm aliā virtutē. Si itaqꝫ diuinū est mēs ad hoiem: et vita que est scdm illā diuina est ad humanā vitā. oportet autē non quēadmodū monēt quidā/nos humana curare cū simus hoies/et mortalia cū sim⁹ mortales: sed quātū fieri potest ad īmortalitatē anniti/ et oīa facere vt viuamus secūdū optimum eorū que in nobis sunt. licet enim mole paruū id sit: at potētia ꝛ precio multo maius existit. et videtur porro quisqꝫ esse hoc. siquideꝫ principale et melius. absurdum igitur foret si non illius vitam/sed alterius cuiusdam eligamus. et quod prius diximus nunc quoqꝫ congruet. proprium enim cuiqꝫ natura: optimum et iucundissimū est. et homini igitur ea vita que est secundum mentem. siquidem maxime hec est homo. hec vita ergo beatissima est.

Cap. VIII.

S Ecundaria vero illa: que est per aliam virtutem. nam operationes secundū illā humane sunt. iusta igiᷣ et fortia et alia que sunt secundū virtutes: inuicē agim⁹ in cōmercijs et expeditiōibus et varijs rebus: in affectibus quoqꝫ decorū vnicuiqꝫ seruamus hec autem omnia videntur humana: quedam etiā a corpore prouenire/ et in multis appropriari affectibus moris virtus. coniugata est autem prudentia moris virtuti/et illa prudētie. siquidem principia prudentie sunt secundum virtutes morales/ rectum autem in moralibus secūdum prudentiam. cōiuncte vero he affectibus/ et circa compositum essent. compositi autem virtutes humane sunt: et vita igitur secundū illas et felicitas. illa vero que mentis: separata. hactenus enim de illa dictum sit: nam diligētius discutere supra propositum foret. Videtur etiam externa affluentia par um vel minus indigere ꝙ̄ moralis. sit enim vtrisqꝫ necessariorum indigentia par: ꝙ̄qꝫ magis laborat circa corpus: qui in republica versatur et queuncqꝫ talia / tamen parum refert sed in operationibus multū differunt. nam liberali quidē pecunia opus est ad liberalitatē ex-

ercendā/et iusto ad remunerationes/quia voluntates hominū obscure sunt/et simulant multi se iusta velle cū nō sint iusti. forti quoqꝫ opus erit potētia si perfecturus sit aliquid secundū virtutē/et modesto licentia. nā quomodo discerni potest vel hic vel aliorū quispiam? Est autē questio quid tandē principalius in virtute sit: factū ne an electio/vtpote in vtrisqꝫ existente virtute. perfectū ergo in vtrisqꝫ constat esse. sed ad res agendas multis est opus/ et q̄to maiores et preclariores sunt: tāto magis. At contēplanti nihil taliū opus est ad operationē/sed (vt ita dixerim) contēplationē impediūt. verū qua homo est et cū pluribus viuit/eligitqꝫ virtuosa facere: indigebit ꝑfecto his ad homīs vsum. esse vero perfectam felicitatē contēplatiuam quandā operationē: vel ex eo patebit: ꝙ deos maxime existimamus felices ac beatos esse. at quas res illis tribuimus agendas? vtrū iustas? At erit ridiculū si in cōtractibus ac reddendis depositis ⁊ huiusmodi rebus occupati dicant. Sed an fortes in sustinendis terroribus et periculis subeundis honesti causa? an liberales? at cui dabunt? et simul absurdum est dicere illis esse numos vel tale aliquid. an modestas? ad quid tādē ista laus nō habētibus prauas cupiditates. ita per omnia discurrenti apparebit in rebus agendis paruum quiddā esse et indignū numine deorū. Atqui viuere illos cuncti estimāt: et operari ergo. nam dormire eos dicendū nō est/ queadmodū Endymionē. viuēti autē si nec agere quicqꝫ tribuatur/ et multo magis nec facere: quid restat tandē preter contēplationē? quare operatio dei beatitudine precellens: contemplatiua quedam esset. et in hominibus ergo illa que huic cognatissima est: erit vtiqꝫ felicissima. huius signum fuerit ꝙ cetera quedam animalia felicitatis capacia non sunt: cū tali operatione penitus careant. nam diis quidem omnes vita beata est/hoibus vero inq̄tum similitudo q̄dā illis existit talis operationis. aliorū vero aīaliū nulli felicitas competit. quoniam nullatenus participia sunt contēplationis. Quousqꝫ ergo contemplatio se extendit: eousqꝫ felicitas /et quibus magis est contēplari: eisdem et felices esse. non secundum accidens sed secundum contemplationem. nam ipsa per se preciosa est. itaqꝫ felicitas vtiqꝫ erit contemplatio quedam. ¶ Indigebit quoqꝫ externa 31
prosperitate cum homo sit. non enim natura ipsa per se sufficiens est ad contemplandū: sed et oportet sanum esse corpus/et alimenta ceterumqꝫ famulatum adesse ¶ Nec tamē 32
si absqꝫ externis bonis beatum esse non datur: ideo putādum est multis ac magnis illū indigere. non enim in excessu sufficientia est/ necqꝫ iudicium/ neqꝫ actio. sed possunt etiam qui non terre/marisqꝫ dominantur honesta agere. nam a mediocribus etiam facultatibus potest quis illa agere: que sunt secundum virtutem. hoc aperte licet intueri: nā priuati hoies non minus videtur recta facere: q̄ illi qui sunt in dignitatibus ac potentia cōstituti. imo etiam magis. satis vero tot adesse: erit enim beata eius vita qui secundum virtutem operabitur. Et Solon fortasse recte felices ostendit dicens mediocriter abundantes externis bonis agentes res preclaras/et viuentes modeste/ potest enī et qui mediocria possidet agere que oportet. Anaxagoras quoqꝫ videtur non locupletem neqꝫ potentem existimare felicem: dicens se nequaq̄ mirari si ille multitudini absurdus quidem videretur: nam multitudo solum iudicat a rebus externis. Concordare his videntur et sapientum opiniones. fidem igitur quandam hec habēt. ¶ Ceterum veritas in re- 33
bus: ex operibus et vita discernitur. nam in his est principale. considaranda enim sunt ista ad vitam/factaqꝫ referendo. et si concordant operibus: recipere illa oportet. si vero discordant: rationem perquirere. ¶ Qui secundum mentē operatur et eam colit/et op- 34
time dispositus est: amatissimus diis videtur esse. Nam si dii curā aliquam habent humanarū rerum vt existimatur et creditur: rationabile est eos gaudere optimo et cognatissimo (huiusmodi vero est mens) et amantibus illā maxime/ honorātibusqꝫ fauere tanq̄ rerum sibi charissimarum curatoribus/ et recte et bene agētibus. Qꝫ autem hec oīa sapienti maxime competant: non est obscurum. amicissimus ergo deorum. eumdemqꝫ felicissimum esse decens est/ itaqꝫ et hoc modo sapiens est vtiqꝫ maxime felix.

¶ Peroratio operis. Cap. VIIII.

Si igitur et si de his/et de virtutibus/et de amicitia/ac voluptate satis dictū est/ 35
a finē iā habere putandū est itentionē nostrā? vel queadmodū dicit nō est ī rebꝰ agēdis finis: cōsiderare singula atqꝫ cognoscere/ sed magis illa agere/ nec sane

virtutem sufficit scire: sed conādū est illā habere et vti / vel si quo aliter boni efficiamur.
Si ergo verba satis essent ad faciendū nos bonos: multā ac magnā mercedē secundū
Theognidē merito reportarent / ⁊ oporteret illa parare. nūc aūt constat illā vim habere
vt prouocare et ꝓpellere iuuenes eos (qui ingenui sunt) possint: generosumqꝫ morē / et
vere honestatis amantē / virtuti obnoxiū facere / sed vulgus non posse ad ꝓbitatē indu-
cere. non enī tales sunt vt verecūdia obtemperent sed metu. neqꝫ vt abstineant a prauis
propter turpitudinē / sed propter penā. affectu enī viuentes: ꝓprias voluptates ac ea q̄
illas efficiant persequūtur: fugiūt vero his oppositas molestias. honestatis aūt ac vere
voluptatis quā nunqꝫ gustarūt: sine cura sunt. Tales igitur que verba traducerēt? non
enim possibile est neqꝫ facile que ab antiquo moribus occupata sunt: ea verbis mutare.
Sed bene agi putandū est si omnibus existentibus per que boni fieri videmur: virtutē
suscipiamus. fieri enim bonos existimāt: alij natura / alij cōsuetudine / alij doctrina. Na-
tura quidem non est in nostra potestate: sed per quandā diuinā causam vere fortunatis
existit. sermo autē et doctrina nunqꝫ in omibus habent vires: sed oportet vt ante cultus
sit moribus auditoris animus ad recte gaudendū / audiendūqꝫ: tanqꝫ ager qui semina
sit nutriturꝯ. Nam qui scōm perturbationē animi viuit: nec audiret monētis suasiones /
nec intelligeret. ei vero qui ita dispositus est: quomodo cōtrariū suaderi potest? pertur-
bationes enī animi non vidētur penitus cedere verbis sed violentie / opus est igitur vt
mos preexistat ad virtutē quodāmodo aptus: amans honesta et turpia indignās. Sed
ex pueritia difficile recta inductione ad virtutē potiri: nisi sub talibus educatus sit legi-
bus. nam viuere modeste et temperate plurimis / at presertim iuuenibus non est iucun-
dum. Quamobrem legibus constitutam oportet esse educationē et exercitia. non enim
molestiā afferent si fuerint cōsueta. Nec fortasse satis est vt iuuenes recta educatione et
cura potiātur: sed quoniā etiam viros factos oportet eadē exercere ac moribus tenere.
ad hec quoqꝫ legibus indigebimus omino certe per totam vitā. nam pleriqꝫ necessitati
magis qꝫ rationi parent et peius qꝫ honestati. quapropter existimāt quidā oportere le-
gum positores ꝓuocare et exhortari debere homines ad virtutē honesti gratia. vtpote
illis qui boni sunt ea secuturis / adūsus autē inobediētes et tardiores penas suppliciaqꝫ
imponere. qui vero tales sunt vt emēdari nō possint: eos penitus exterminare debere.
Nam probū virū et honeste viuentē ratiōi pariturū esse / improbū vero libidinibus ob-
noxiū quasi beluam quandā sub iugo positā per dolorem esse coercendū. itaqꝫ putant
penas tales esse debere: vt cōcupitis voluptatibus maxime aduersent. Si ergo (vt di-
ctū est) eū qui bonus futurus sit recte educatū ac institutū moribus esse oportet / ac sub-
inde et in exercitijs laudabilibus viuere / et nec spōte neqꝫ inuitū praua facere: hec vtiqꝫ
erunt viuentibus scōm quādā mentē et ordinationē rectā p̄cepti vim habentē. Patris
igit ordinatio vim et necessitatē nō habet / nec alterius cuiusqꝫ soli viri nisi sit rex aut hu-
iusmodi. at lex vim habet necessitātē: ratio existens a prudentia quadā et mente. et ho-
mines: eos qui cupiditatibus suis adūsant et si recte faciāt tn̄ indigne ferunt. lex aūt nō
est molesta iubēs ꝓbitatē. In Lacedemoniorū ciuitate vel sola / vel cū paucis: cura pu-
blice videtur adhibita a legūlatoribus circa educationē et exercitia. In alijs aūt ciuita-
tibus ista neglecta sunt / et viuit quisqꝫ vt vult: Cyclopum instar regens filios et vxores.
sed optimū foret vt publice / recteqꝫ cura adhiberetur: idqꝫ posse facere. qđ si publice ne-
gligit: vnicuiqꝫ cura esse debet filios et amicos ad virtutē dirigere / vel saltē id conari.
poterit autē maxime secundū predicta si legislator fiat. Nam publicas quidē curas cō-
stat per leges fieri / laudabiles aūt per studiosas leges. nec referre videtur vtrū per scri-
ptas vel sine scripto / nec per quas vnus / vel plures instituātur. ceu nec in musica / nec in
gymnastica et alijs disciplinis. vt enī in ciuitatibus vim habent leges ⁊ mores / sic in do-
mibus paterni sermones et mores: ac plus etiā propter cognationē et beneficia collata.
sunt enī iam pridem affectione deiuncti et facile illis suadetur natura. differunt etiam
priuata instituta a publicis veluti in medicina. vniuersaliter enim febricitāti confert ab-
stinentia et quies: est tamen fortasse aliquis cui non cōfert. magister etiā ludi non eandē
cunctis pugnā imponit. certius aūt singula magis declarari vident adhibita priuatim
cura. magis enim eo quo debet potitur quisqꝫ. sed et medicus et ludi magister et alius

quilibet qui vniuersa sciat: de omibus ꝛ talibus optime curaret. nā vniuersalis quidem scientie dicuntur et sunt. at vnū aliquē nihil forte vetat recte curari etiam ab eo qui sine scientia sit: si conspexerit diligenter ꝯtingentia in vnoquoqꝫ ꝑ experientiā. quēadmodū et medici quidā sibi optimi videnł/ sed alijs non sufficere. Nihilominꝰ illi qui velit esse artifex et cōtemplatiuus: ad vniuersale videndū est/ ꝛ illud internoscēdū quo ad potest. nam scientie circa hoc sunt: vt diximus. forte etiā illi qui meliores facere velit/ vel multos vel paucos: conādū est vt legislator fiat/ siquidē per leges boni fieri possumus. quēuis enim etiam qui datus sit: disponere recte non est cuiusqꝫ/ sed si alicuius est/ id est sciētis: vt in medicina et in alijs in quibus est cura aliqua et intelligētia. An igitur post hec considerandū fuerit vnde ꝛ quomodo legumlator quis fiet/ vel quēadmodū in alijs ab ijs que in re publica versantur. nam pars rei publice hec esse videtur: vel nō simile est in republica ac ceteris scientijs ac facultatibus. nam in alijs quidē ijdē videnł esse doctores et operatores ceu medici et pictores. Ac scientiā gubernandarū rerum publicarum sophiste ꝓfitentur: quorū nullus rempublicā gerit/ sed illi qui in illa versanł. Et ij facultate quadā id agere videnł/ et experientia magis q̄ intelligētia. Constat eni eos de his rebus nec scribere nec loqui. atqui preclarius id foret q̄ orationes in iudicio vel cōtionibus habitas. nec rursus filios suos aptos ad rempublicā efficiūt nec amicoꝝ aliquos quod facerent certe si valerēt. neqꝫ eni melius quicq̄ ciuitati sue relinquere possent/ neqꝫ sibiipsis/ aut ij quos carissimos habent magis quicq̄ optarent q̄ huiusmodi potentiā. Non tamen parū videtur experientia conferre. non eni fieri possent per consuetudinē ad rempublicā aptiores. itaqꝫ et ijs qui cupiunt de republica habere scientiam opus est insuper experimento. et sophiste qui id profitentur longe abesse videntur a docendo. quale enim id sit aut circa qualia: penitus ignorant. non eni idem esse quod rethoricam nec abiectiorem posuissent/ nec putarent esse facile leges ferre colligenti ꝑclaras leges. nam eligi posse optimas: quasi vero electio non sit intelligentie/ ac maximū iudicare recte: vt in musicis. experti eni in singulis recte iudicant opera. et per que et quomō perficiantur intelligūt. inexpertis vero satis esse putandū est si non lateat ipsos vtrū bene vel male factū sit: quēadmodū in pictura. leges aut publica opera videntur: quomō igitur ex his lator legū fieri quis potest/ aut eas que optime sunt intelligere? non eni videntur neqꝫ medici quidem ex libris fieri. quanq̄ conantur illi non solum curas dicere: sed etiā modum per quē medela sit tradenda. et vt cōuenit curare/ cuiusqꝫ distinguentes habitudines. at hec expertis quidem videntur vtilia/ ijs vero qui sine scientia sunt/ inutilia. Forte etiam et legum et rerum publicarū collationes: ijs qui prospicere et iudicare valent quid recte vel contra/ vel qualia qualibus congruant: vtilia esse possunt. sed illi qui sine habitu ista persuadent: recte iudicare non esset nisi fortuito: intelligētiores vero in ijs fortasse fient. Cum igitur antiqui illa que ad positiones legum pertinent intacta reliquerint: nos considerare melius erit et omnino de re publica: vt quantum fieri potest de rebus humanis philosophia perficiatur. Primū igitur si quid in parte dictū sit a maioribus recte: id conemur referre. deinde ex collatione rerum publicarū cōsiderandū est: qualia illa sint que ciuitates euertunt/ et qualia vnamquamqꝫ rempublicam/ et propter quas causas alie recte/ alie contra gubernentur. His eni visis forte magis intelligemus/ quis rei publice status sit optimus/ et quo modo vnaqueqꝫ respublica constituta/ ꝛ quibus legibus et moribus.

¶ Decimi Ethicorum Aristotelis
Ad Nicomachum interprete Leonardo
Aretino
Finis.

In alma Parhisiorum Academia.
1504

¶ Aristotelis Stagyrite Operis Ethicorũ ad Nicomachũ antiqua traductio.

1 Omnis ars/et omnis doctrina: similiter autē et actus/et electio: bonũ qddã
appetere videntur. Ideoq́ bene enũciauerũt: bonũ/ qd omnia appetunt.
2 o ¶ Differētia vero quedã videtur esse finiũ. Hi quidē enim sũt opationes.
3 Hi vero preter has/opera quedã. ¶ Quorũ autē sunt fines quidã preter
4 operationes: in his meliora existunt operationib⁹ opera. ¶ Multis autē
operationibus entib⁹/ et artib⁹/et doctrinis: multi sũt et fines. Medicinalis quidē eni
sanitas/ Nauifactiue vero nauigatio/ Militaris autē victoria/ economice vero diuitie.
5 ¶ Quecũq́ aũt sũt taliũ: sub vna quadã virtute: quēadmodũ sub eq̃stri frenefactiua/ ⁊
q̃cũq́ alie equestriũ instrumētorũ sũt: hec aũt/ et oĩs bellica opatio sub militari. scd̄m eũ
dem modũ: alie sub alteris. In oib⁹ itaq́ architectonicarũ fines/ oibus sũt desiderabi-
liores his que sũt sub ipsis. Horũ eni gratia et illa psequimur. Differt aũt nichil opera-
tiões ipas esse fines actuũ/aut p̄ter has aliud quiddã: quēadmodũ in dictis doctrinis.
6 Si itaq́ est aliq́s finis opabiliũ quē ppter ipm volum⁹: alia vero (Cap. II.
f ppter illũ: et nõ oĩa ppter alterũ desideram⁹ (pcedit eni ita in infinitũ/ sicq́ esset
vacuũ et inane desiderium) manifestũ vtiq́ quoniã hic erit bonus/et optimus.
7 ¶ Igit̃ et ad vitã cognitio ei⁹ magnũ habet incrementũ. Et quēadmodũ sagittatores
8 signũ habētes: magis vtiq́ adipiscemur qd oportet. ¶ Si autē sic: tentãdũ est figurali-
9 ter accipere illud quid q̃dē est/ et cui⁹ disciplinarũ/ aut virtutũ. ¶ Videbit̃ aũt vtiq́ pri-
cipalissime/ et maxime architectonice eē. Talis vtiq́ et ciuilis apparet. Quas eni eē de-
bitũ est disciplinarũ in ciuitatib⁹/et q̃les vnũquēq́ addiscere/ et vsq́ q̃ hec p̄ordinat. Vi-
demus aũt et p̄ciosissimas virtutũ sub hac existētes. vtputa militarē/ economicã/ rheto
ricã: vtente vero hac reliquis practicis disciplinarũ. Ampli⁹ autē legē ponēte q̃d opor-
teat operari/ et a q̃bus abstinere/ hui⁹ finis cõplectit̃ vtiq́ eos q̃ sũt aliarũ. Quapropter
hic vtiq́ erit bonũ humanũ. Si eni et idē est vni et ciuitati: maiusq́ et perfecti⁹ videt̃ qd
ciuitatis: et suscipe et saluare. amabile quidē et vni soli: melius vero/ et diuinius genti et
ciuitatib⁹. methodus q̃dē igit̃ hoc appetit: ciuilis quedã existens. Cap. III.
10 Dicet̃ aũt vtiq́ sufficiēter/ si scd̄m subiectã materiã manifestet̃. Certũ eni nõ simi-
d liter in oibus sermonib⁹ querendũ est: quēadmodũ neq́ in cõditis. Bona autē
et iusta de q̃bus ciuilis intendit: tãtã habēt differētiã/ et errorē: vt videant̃ lege
sola esse/ natura vero nõ. Talē autē quendã errorē habēt/ et bona. quia multis ꝯtingũt
detrimēta ex ipsis. iã eni q̃dã perierũt ppt̃ diuitias: alij xo ppter fortitudinē. Amabile
igit̃ de talib⁹/ et ex talib⁹ dicētes: grosse et figuralit̃ veritatē ostēdere. et de his q̃ vt fre-
quenti⁹: et ex talib⁹ dicētes/ talia et ꝯcludere. Eodē itaq́ modo/ ⁊ recipere debitum est:
vnũqdq́ dictorũ. Disciplinati eni est intantũ certitudinē inq̃rere scd̄ꝫ vnũquodq́ gen⁹:
inq̃tũ rei natura recipit. Proximũ eni videtur et mathematicũ psuadentē acceptare: et
11 rhetoricũ demõstratiões expetere ¶ Vnusquisq́ autē iudicat bene q̃ cognoscit: ⁊ hoꝝ
est bon⁹ iudex. scd̄m ergo vnũqdq́ bene iudicat: in vnoq̃q́ erudit⁹. simplr aũt/ qui circa
oĩa erudit⁹ est. Iccirco politice nõ est ppri⁹ auditor iuuenis. inexpt⁹ eni est eorũ: q̃ scd̄m
vitã sũt actuũ. rõnes aũt de his/ et ex his sũt. Ampli⁹ aũt passionũ secutor exñs: inaniter
audiet/ et inutilit̃: qꝛ finis est nõ cognitio/ sed act⁹. Differt aũt nichil iuuenis scd̄ꝫ etatē:
aut scd̄m morē iuuenilis. nõ eni a tpe defectio/ sed ppter scd̄m passiões viuere: et psequi
12 singula. talib⁹ eni cognitio inutil̃ fit: quēadmodũ incõtinētib⁹. ¶ Scd̄ꝫ rõnē aũt deside
ria facientib⁹/ ⁊ operantib⁹. multũ vtiq́ vtile erit de his scire. Et q̃dē de auditore/ ⁊ q̃lit̃
demonstrandũ/ et quid pponim⁹: proemialiter dicta sint tanta. Cap. IIII.
13 Dicamus autē resumētes: qm̃ oĩs cognitio/ et electio bonũ aliqd desiderat: q̃d ē
14 d hoc qd dicim⁹ ciuilē desiderare: et q̃d est oĩm opatorũ sũmũ bonũ. ¶ Noĩe q̃dē
igit̃ fere a plurimis confessũ est. felicitatē eni multi/ et excellentes dicunt. bene
viuere autē/ et bene operari idē existimant ei quod est felicē esse. De felicitate autē q̃d
est/ altercant̃: et non similiter multi sapientibus tradiderũt. hi quidē eni apertorũ quid
et manifestorũ: vtputa voluptatē/ diuitias/ aut honorē. Alij aũt multotiēs quidē et idē
ipse alterũ. egrotans eni sanitatē. mendicans autē diuicias. conscij autē sibi ipsis igno-
rantie: eos qui magnũ aliquid/ et super ipsos dicunt/ ammirant̃. Quidã autē existima-

uerunt/ preter hec multa bona: aliud esse secundũ seipsũ quod et oĩbus est causa essẽdi bonũ. Omnes quidẽ igit̃ pscrutari opiniões: fortassis inani⁹ est. sufficiẽs autẽ eas maxi- 15
me que supficie tenus apparent: vel estimant̃ habere aliquã rationẽ. ¶ Non lateat nos

Plato

quoniã differũt q̃ a principijs ratiões: et q̃ ad principia. bene enim et Plato dubitauit

αθλοτεται
Premiorum positores

hoc: et q̃siuit/ vtrũ a principijs vel ad principia sit via. queadmodũ in stadijs ab athlotetis ad terminũ: vel econuerso. Incipiendũ quidẽ igit̃ a cognitis. hec autẽ dupliciter/ hec quidẽ enĩ nobis: hec aũt simpliciter. forte igit̃ nobis incipiendũ est a nobis cognitis. ¶ Propter quod cõsuetudinib⁹ duci bene: de bonis/ et iustis/ et totaliter ciuilib⁹ au- 16
diturũ sufficient̃. principiũ enĩ in hoc quia. et si hoc appareat sufficiẽter/ nichil op⁹ erit/ eo quod ppter quid. talis autẽ habet/ vel suscipit vtiqꝫ principia faciliter. cui aũt existit neutrũ horũ: audiat que Hesiodi. iste quidẽ optim⁹ qui ipse oĩa intellexerit ex se. bonus autẽ rursus et ille qui bene dicẽti obedit. qui autẽ neqꝫ ipsemet intelligit: neqꝫ aliũ audiens/ in animo ponet: hic rursus inutilis vir. Cap. V.

n

Os autem dicamus vnde discessimus. bonũ enĩ/ et felicitatẽ non irrationabilit̃ 17
videntur ex ijs (que huius vite sũt) existimare. Multi quidẽ et grauissimi/ voluptatẽ. Ideo et vitã diligũt voluptuosã. Tres enĩ sũt maxime excellentes: et que nunc dicta est: et que ciuilis est: et tertia que contẽplatiua est. ¶ Multi quidẽ igit̃ om- 18
nino bestiales videnť esse vitã pecudũ eligentes. Adipiscunt̃ autẽ rationẽ: quia multi

Sardanapalus

eorũ qui in potestate sunt: similia patiunt̃ Sardanapalo ¶ Qui autẽ excellentes/ ⁊ ope- 19
ratiui: honorem. ciuilis enĩ vite/ fere hic finis. videt̃ autẽ magis superficie tenus esse eo quod queritur. Videtur enim in honorantibus magis esse q̃ in honorato. bonũ autẽ/ proprium quidem/ et quod difficile aufertur diuinamus. Amplius autem videntur honorem querere vt credant seipsos bonos esse: querunt igitur a prudentibus honorari/ et apud eos a quibus cognoscuntur/ et in virtute. manifestum est igitur quoniam secundum hos: virtus est melior. ¶ Forsitan autem et magis vtiqꝫ finem ciuilis vite hãc exi- 20
stimet. videtur autem imperfectior et hec. videtur enim contingere/ et dormire haben-

εγκυκλιου
qd̃ fit in orbẽ
Corona

tem virtutem/ et nõ operari per vitam/ et cum his mala pati/ et infortunatum esse plurimum. Ita autẽ viuentẽ nullus vtiqꝫ felicitabit: nisi positionẽ custodiat. Et de his quidẽ igitur satis. sufficienter enim in Encyclijs dictũ est de ipsis. Tertia autẽ est cõtẽplatiua de qua perscrutationẽ in seq̃ntib⁹ faciem⁹. ¶ Pecuniosus autẽ violẽt⁹ quis est. Et diui- 21
tie nõ sunt qd̃ querit̃ bonũ: vtiles enĩ sũt/ et alteri⁹ gratia. Ideoqꝫ magis q̃ priora dicta sunt: fines aliquis vtiqꝫ existimabit. ppter se enĩ diligunt̃. vident̃ autem neqꝫ illa: q̃uis multi sermones ad hoc cõpositi sint. hec autẽ relinquantur. Cap. VI.

q

Uod autẽ vniuersale: melius est forte perscrutari/ et querere qualiter dicitur. et 22
si obuia tali questione facta: propter amicos viros introducere ideas. Videbitur autem vtiqꝫ melius esse/ forsitan et oportere: ⁊ pro salute veritatis et familiaria destruere specialiterqꝫ philosophos existentes. Ambobus enim existentibus amicis 23
sanctum est prehonorare veritatem. ¶ Ferentes autem opinionem hanc: non faciebãt ideas/ in quibus prius et posterius dicebant. propter quod neqꝫ numerorum ideã constituebant. Bonum autem dicitur et in eo quod quid est/ et in quali/ et in ad aliquid. qd̃ autem est secundũ seipsum et substantia/ prius natura eo est quod ad aliquid: propagini enim hec assimilantur/ et accidenti entis. quare neqꝫ vtiqꝫ erit cõmunis quedã in his idea. Amplius autem quia bonum equaliter dicitur enti: etenim in eo quod quid est dicitur: vtputa deus/ ⁊ intellectus: et in quali/ virtutes: et in quanto/ mẽsuratum: et in ad aliquid/ vtile/ et in tempore tempus: et in loco/ dieta/ et altera talia: manifestũ vtiqꝫ q̃ nõ erit cõmune bonum quid vniuersaliter et vnum. non enim vtiqꝫ diceretur in omnibus predicamentis: sed in vno solo. Amplius autem quia eorum que secundum vnam ideã: vna est et scientia. et bonorum omniũ esset vtiqꝫ vna quedam scientia. nunc autem sunt multe/ et eorũqꝫ que sub vno sunt predicamento. vtputa temporis: in bello quidẽ enim militaris. egritudine autem medicinalis. ĩ laboribus vero exercitatiua. Queret autem et vtiqꝫ aliquis quid et volunt dicere per se vnumquodqꝫ: si et in per se homine et in homine vna et eadem est ratio: que hominis. secundũ enĩ q̃ homo nichil different. si autẽ sic: neqꝫ scdm̃ q̃ bonum. Sed neqꝫ quidẽ perpetuum esse: magis erit bonum. sicut neqꝫ

album magis/quod diuturnius est: eo quod vnius dici. Probabilius autem videntur pythagorici
Pythagorici dicere de ipso: ponētes in bonorū coordinatione vnū. quos vtiq;/et Pseu Pseusip p9
sippus sequi videtur. sed de his quidē alius sit sermo. His autem que dicta sunt/ dubi-
tatio quedā subapparet: propter nō de omni bono sermones dici/ ⁊ fieri. dici autē secū-
dum vnam speciem que secundū seipsa prosecuta sunt/et dilecta. Factiua autem horum
vel conseruatiua aliqualiter/vel contrariorum prohibitiua/propter hec dici/et secundū
modum alium. Manifestum igitur quoniā dupliciter dicetur vtiq; bonum. et hec qui-
dem secundum seipsa: vtraq; autem ꝓpter hec. Diuidentes igitur ab vtilibus que secū-
dum seipsa: intueamur si dicuntur secundū vnam ideam. Secūdū seipsa autem qualia
ponet quis vtiq;: vel quecunq; et solitaria ꝓsequuntur. vtputa scire/et videre/et volupta
tes quedā et honores. hec enī etsi ꝓpter aliud quidē ꝓsequimur: tamē secūdū se bono-
rū ponet vtiq; aliquis. vel neq; aliquid aliud p̄ter ideā? Quare inanis erit idea. Si autē
et hec sunt eorū/que scdm seipsa bona/boni ipsius rationē in oībus ipsis eandē appare-
re oportebit. quēadmodū in niue/et cerusa: eā que albedinis. Honoris autē/et pruden-
tie/et voluptatis: alie/et differētes sūt rōnes secundū q bona. nō igiť est bonū cōmune
quid: secundū vnā ideā. Sed qualiter vtiq; dicunť? nō enī assimilanť a casu equiuocis.
sed certe ei qđ est ab vno esse: vel ad vnū oīa contēdere/vel magis scdm analogiā. sicut
enī in corpore visus: in anima intellectus/et aliud vtiq; in alio. Sed forte hoc quidē reli
quendū est nunc. certificare enim de ipsis: alterius vtiq; philosophie erit magis ꝓpriū.
similiter autē et de idea. si enī et est vnū quidā cōmuniter predicatū bonū/vel separabi-
le quid secundū seipsū: manifestū q non vtiq; erit operatū/neq; possessum homini. Nūc
autē tale aliquid queritur. Forte autē alicui videbiť vtiq; melius esse cognoscere ipsum
ad possessa/et operata bonorū: velut enī exemplū hoc habētes/magis sciem9 et que no-
24 bis sunt bona: et si sciam9/ adipiscemur ipsa. ¶ Probabilitatē quidē igiť quādā habet
sermo: videtur autē scientijs dissonare. Oēs enī bonū quoddā appetentes/et quo indi
gent inquirētes: derelinquūt cognitionē ipsius. Quis auxiliū tale oēs artifices ignora-
re/et neq; inquirere: non est bene rationabile. inutile autē. et quid iuuabitur textor/ vel
faber ad suā artē: sciēs ipsū bonū? vel qualiter magis medicus/vel magis miles erit: q
ideā ipsam contēplatus est? Videť quidē enī neq; sanitatē ita intēdere medicus: sed eā
que hominis. magis autē forte eā que huius hominis. secundū vnūquēq; enī medicať
Et de his quidē igitur in tantū dictum sit. Cap. VII.
25 Ursum autem redeamus ad quesitum bonum: quid vtiq; sit. videtur quidem
r aliud in alia operatione: et arte. aliud enī in medicinali/et militari/et reliquis si-
militer. Quid igitur vnicuiq; bonū? an gratia cuius reliqua operata sunt? hoc
autem in medicinali quidē sanitas/in militari vero victoria/in edificatiua autem dom9/
in alio vero aliud. in omni autem operatione/et electione finis. huius enim gratia: reliq̄
operantur omnes ¶ Quare si quis operatorū oīm est finis: hic vtiq; erit operatū bonū
26 si vero plura: hec. transcendens vtiq; sermo ad hoc ipsū peruenit. Hoc autem adhuc ma
gis explanare tentandū. ¶ Quoniā autē plures videnť fines: horum autem eligimus
27 quosdam propter alterum. vtputa diuitias/fistulas/et oīno organa. manifestum igitur
28 quoniam non sunt omnes perfecti ¶ Optimus autē perfectus quis videtur. Quapro-
pter siquidem est vnum aliquod solum perfectum: hoc vtiq; erit quod queritur. si vero
29 plura: perfectissimum horum. ¶ Perfectius autē dicimus quod secundum seipsum est
persequibile: eo quod propter alterum. et quod nunq̄ ꝓpter aliud eligibile: ijs (que ꝓ-
pter seipsa: et propter aliud) eligibilibus. et simpliciter vtiq; perfectum quod secundum
seipsum eligibile semper/et nunq̄ propter aliud. Tale itaq; felicitas maxime eē videtur.
hanc enim eligimus semper propter seipsam: et nunq̄ propter aliud. Honorem vero et
voluptatem/et intellectū/et omnem virtutem eligimus quidem: et propter seipsa: nullo
enim adueniente eligeremus vnūquodq; ipsorū. eligimus autem et felicitatis gratia: ꝑ
hec suspicantes felices fore. felicitatem autem nullus eligit horum gratia: nec omnino
propter aliud. Videtur autem et ex per se sufficientia idem accidere. perfectū enim bo-
num per se sufficiens esse videtur. per se sufficiens autē dicimus non ipsi soli viuenti vi-
tam solitariam: sed et parentibus/et filijs/et vxori/et vniuersaliter amicis/et ciuibus: q̄a

natura ciuile/homo. Horū autē assumēdus terminus quis. extendēti enī ad parētes / et
ꝓpinquos/ et amicos amicorū: in infinitū ꝓcedit: sed de hoc quidē rursus perscrutādū.
Per se sufficiēs aūt ponimꝰ/ qđ solitariū: sufficientē/ et eligibilē facit vitā/ ꝛ nullo indigē
tem. tale autē existimamus felicitatē esse. ¶ Amplius autē oīm maxime eligibilē nō con 50
numeratā/ cōnumerata autē manifestū q̄m eligibilior cū minimo bonorū. superabūdā-
tia enī bonoꝝ fit/ qđ appositū est. bonorū autē maius: eligibilius est semꝑ. Perfectum
vtiqꝫ quid videt᷑ et per se sufficiēs felicitas: operatorū existēs finis. ¶ Sed forte felici- 51
tatem quidē et optimū dicere/ confessū quid videt᷑. Desiderat᷑ autē manifestiꝰ quid est
adhuc dici. forte vtiqꝫ fiet hoc/ si sumatur opus hominis. Quēadmodum enī tibicini/ ꝛ
statuifici/ et omni artifici/ et oīno quorū est opus aliquod/ et actus: in opere videt᷑ bonū
esse/ et bene: ita videt᷑ vtiqꝫ et homini: si quidē est opus aliqđ ipsi. Vtrū igit᷑ textoris q̄-
dem et coriarij sunt opera quedā et actus: hominis vero nullū est: sed ociosū naturaliter
est? Vel quēadmodū oculi/ et manus/ et pedis: et oīno vniuscuiusqꝫ particularū videt᷑
aliquod opus: ita et hominis preter hec omnia: ponet vtiqꝫ aliquis opꝰ aliqđ. ¶ Quid
igitur hoc vtiqꝫ sit/ inquā? Viuere enī cōmune videt᷑ et plantis. querit᷑ autē propriū. se-
parandū ergo nutritiuā et augmentatiuā vitā. ¶ Sequēs aūt sensitiua quedā vtiqꝫ erit. 52
Videt᷑ autem et hec cōmunis: et equo/ et boui/ et omni animali. ¶ Relinquit᷑ vtiqꝫ ope 53
ratiua quedā rationē habentis. huius autē/ hoc quidē vt bene persuasibile ratione: hoc
vero vt habens/ et intelligens. ¶ Dupliciter autē et hac dicta: eā que secundū rationē 54
ponendū. principalius enī videt᷑ hec dici. si autē est opus hoīs anime operatio secundū
rationē/ vel non sine ratione. ¶ Idē autē dicimus opus esse genere/ huius et huius stu- 55
diosi: quēadmodū cithariste/ et studiosi citharíste: et simplicit᷑ vtiqꝫ hoc in oībus/ appo
sita secundū virtutē abundātia ad opus: citharisare enī/ citharíste: studiosi autē bene. si
aūt sic: hominis aūt ponimus vitā quādam: hanc autē anime operationem/ et actū cum
ratione. studiosi autem viri/ bene huius et optime. Vnūquodqꝫ autē: bene scđm ꝓpriā
virtutē perficit᷑. ¶ Si autē hoc: humanū bonū anime operatio sit secundū virtutē. si au- 56
tem plures virtutes: scđm perfectissimā/ et optimā. Ampliꝰ autem in vita perfecta. Vna
enim hirūdo ver non facit/ nec vna dies. Ita vtiqꝫ neqꝫ beatū/ et felicem: vna dies/ neqꝫ
paucū tempus. circūscribat᷑ quidē igitur bonū ita. ¶ Oportet enim forte figuraliter di- 37
cere primū: deinde posterius rescribere. Videbit᷑ autē vtiqꝫ hominis esse perducere/ et
particulatim disponere: que bene habentia in circūscriptione. Et tēpus taliū inuentor/
et cooperator bonus esse. Vnde et artiū facta sunt additamenta. Oīs enī est apponere
quod deficit. Meminisse autē et predictorū oportet/ et certitudinē non in oībus simili-
ter exquirere. Sed in singulis scđm subiectā materiā/ et in tantū inquantū ꝓpriū est do-
ctrine. Etenī tector/ et geometra different᷑ quidē inquirūt rectā: hic quidem enī inquan
tū vtilis est ad opus: hic autē quid est: vel quale quid est. speculator enī est veri. Secū-
dum eundē itaqꝫ modū et in alijs est faciendū: vt non que extra opera: operibꝰ plura fi-
ant. Non expetendū autē neqꝫ causam in oībus similiter: sed (sufficiens in quibusdam
hoc) quia demonstrari bene. vtputa circa principia. hoc autem quia: primū et principiū
Principiorū autē: hec quidē inductione contēplata sunt: hec vero sensu: hec autem cō-
suetudine quadam: et alia autem et aliter. Pertransire autem tentandum singula secun
dum quod innata sunt: et studendū qualiter terminentur bene. magnum enim habent
auxiliū ad sequentia. Videtur enim plus q̃ dimidium totius esse principium: et multa
manifesta fieri per ipsum/ eorum que queruntur.

Cap. VIII.

f Crutandū ergo de ipso non solum ex conclusione: et ex quibus sermo: sed et ex 38
dictis de ipso. Vero quidē enī oīa consonant existētia. falso aūt cito dissonat
verum. ¶ Diuisis itaqꝫ bonis tripliciter: et his quidem exterius dictis/ his autē 39
circa animam/ et corpus: circa animam principalissime dicimus/ et maxime bona. Actꝰ
autem et operationes animales: circa animam ponimus. Quare bene vtiqꝫ dicetur se-
cundum hanc opinionem antiquam existentem: et confessam a philosophis. Recte au-
tem: et quoniā actus quidem dicunt᷑ et operationes finis. ita enim et eorū que circa ani-
mam sunt bonorum fit: et non eorū que sunt exterius. Consonat autē rationi: et bene vi-
uere: et bene oꝑari felicē. fere enī bona vita/ quedā dicta est et bona operatio. videntur

aūt et q̄sita circa felicitatē oīa/existere dicto. his quidē enī virtus: his vero prudētia/ali=
is autē sapiētia quedā esse videt̄. his aūt hec: vel horū aliquid cū voluptate/vel nō sine
voluptate: alij autē et eam que exteri⁹ est abundantiā cōprehendūt. Horū autē: hec qui
dem multi/et veteres dicunt: hec autē pauci/et gloriosi viri. neutros autē horū rationa=
bile peccare ī vniuersis: sed vnū aliquid vel plura dirigere. Dicētib⁹ quidē igit̄ oēm vir=
tutē/vel virtutē quandā: concors est ratio. hui⁹ enī est et scd̄m ipsā operatio. Differt aūt
forte nō parū in possessiōe/vel vsu optimū existere: ⁊ in habitu/vel operatiōe. habitū q=
dē enī ɔtingit nullū bonū pficere existentē: vtputa dormiēti aut ⁊ alit̄ qualit̄ ocioso. ope
rationē aūt nō possibile est. operabit̄ enī ex necessitate/⁊ bñ operabit̄. Queadmodū au
tē in olympiadib⁹ nō optimi/et fortissimi coronant̄: sed agonisantes: horū enī q̄dā vin=
40 cunt. ita et eorū q̄ in vita bonorū/et optimorū opantes: recte illustres fiūt. ¶ Est autem
et vita ipsorū scd̄m seipam delectabilis. delectari quidē enī aīaliū est. vnicuiq3 autē ē de=
lectabile ad q̄d dicit̄ amic⁹ taliū. vtputa equ⁹ quidē amanti equū: spectaculū autē aman
ti spectaculū. eodē autē modo et iusta amāti iustū: et oīno que secundum virtutē: amāti
virtutē. Multis quidē igit̄ delectabilia aduersant̄ adinuicē: q2 nō naturalia sūt. aman=
tibus autē bonū sunt delectabilia: q̄ natura delectabilia. tales autē scd̄m virtutē opera=
tiones. quare et his sunt delectabiles/et scd̄m seipsas. Nichil autē indiget voluptate vi=
ta eorū quasi adiūcto aliquo: sed habet voluptatē in seipsa. cū dictis enī: null⁹ est bon⁹ q̄
non gaudet bonis opatiōib⁹. neq3 enī iustū vtiq3 aliq̄s diceret/nō gaudentē iusta opera
tione: neq3 liberalē nō gaudentē liberalib⁹ operatiōib⁹. silr̄ aūt et in alijs. si aūt sic: scd̄m
seipsas vtiq3 erūt scd̄m virtutē operationes delectabiles. quinimo et pulchre/⁊ bone. et
maxime vnūqdq3 horū: si bene iudicat de his studiosus. iudicat autē vt diximus. Opti=
mū ergo et pulcherrimū: et delectabilissimū: felicitas. et nō diuisa sūt hec secundū delia
cam superscriptionē. Optimū/iustissimū: desiderabilissimū autem/sanū esse: delectabi=
lissimū vero/quo quis optat frui. oīa enī hec existūt optimis operatiōibus: has autem
41 vel vnam harum optimā/dicimus esse felicitatem. ¶ Videtur tamen et eorū que exteri
us sunt bonorū indigens: queādmodū dixim⁹. impossibile enim vel nō facile bona ope
rari: impotentem tribuere existentem. multa quidem enī operata sunt: quemadmodum
diximus: per organa/per amicos/per diuitias/per ciuilē potentiā. Quibusdā autem de
nudati coinquinant beatitudinem. vtputa nobilitate/bona prole/pulchritudine. nō om
nino enī felix qui specie turpissimus: vel innobilis/vel solitarius et sine prole. Amplius
autem forte felix minus: si cui pessimi filij sunt: vel amici/vel boni existentes mortui sūt.
Quemadmodū igitur diximus videt̄ indigere: et tali psperitate. vnde in idem ordināt
quidā bonā fortunā felicitati: quidā vero virtutem. Cap. VIIII.

42 Nde et queritur: vtrū est discibile: vel assuescibile/vel aliter qualiter exercitabi=
v le/vel secundū quandā diuinā particulā: vel etiā propter fortunā aduenit. Siq
dem igitur et aliō aliquod deorū est donū hoīb⁹: rationabile et felicitatem dei
datum esse. et maxime humanorū quanto optimum. sed hoc quidem forte alterius erit
43 vtiq3 perscrutationis magis proprium. ¶ Videtur autem et si non a deo missum est: s3
ppter virtutem et quandā disciplinā/vel exercitationem aduenit: diuinissimorū esse. vir
tutis enim premium/et finis: optimum videtur/et quid diuinum/et beatum. Erit aute3
vtiq3 et multum cōmune. possibile enim existere omnibus non orbatis ad virtutem: per
quandā disciplinam/et studium. Si autem est ita melius/q̄3 ppter fortunā beari: ratio=
nabile habere sic. si quidem que secundum naturam: vt possibile optime habere/sic na=
ta sunt. similiter autem et que secundū artem: et omnem causam/et maxime scd̄m opti=
mam. Maximū autē/et optimum concedere fortune: valde perniciosū vtiq3 erit. Mani
festum est autem et quod queritur ex ratione. dictum est enim anime operatio secundū
44 virtutem qualis quedā. ¶ Reliquorū autem bonorū: hec quidē existere necessariū/hec
autem cooperatiua: et vtilia nata sunt organice. Confessa autem hec vtiq3 erunt ⁊ his q̄
a principio. politice autem finem optimum posuim⁹. hec autem plurimum studiū facit
45 quales quosdā: et bonos ciues facere/et operatores bonorū. ¶ Decēter igitur neq3 bo=
uem/neq3 equum/neq3 aliud animalium aliquod: felix esse dicimus. Nullum enim ipo=
rum possibile est cōmunicare tali operatione. Propter hanc autē causam neq3 puer felix

est.nõdũ enĩ opator taliũ/ppter etatē.dicti autē:ppter spem beatificant. indigent eniz
(quemadmodũ diximus)et virtute pfecta/et vita pfecta. ¶ Multe aũt transmutatiões 46
fiunt/et oĩmode fortune scdm vitã.et cõtingit maxime abundantē magnis calamitatib⁹
Priamus incidere in senectute:quemadmodũ in heroicis de Priamo narrat.talib⁹ aũt vsum for
tunis/et finientē miserabiliter/nullus vtiq₃ felicitabit.

Cap.X.

Solon Vtrum igit nullũ aliũ hoĩm beatificandũ vsq₃ q̃ vtiq₃ viuit:sed scdm Solonē aũt 47
v debitũ est finē respicere? ¶ Si aũt vtiq₃ et ponendũ ita/ergo et est felix tũc cum 48
vtiq₃ morietur.vel hoc oĩno incõueniēs:aliterq₃ ꝛ dicētib⁹ nobis opationē quãdã
felicitatē. Si autē nõ dicim⁹ mortuũ felicem/neq₃ Solõ hoc vult:s₃ qm̃ tũc vtiq₃ q̃s fir=
miter beatificabit hoĩem:vt iã extra mala existentē/ꝛ infortunia:habet q̃dē ꝛ hoc q̃stio=
nem quãdã.videt enĩ mortuo esse:et malũ aliqd/et bonũ.siquidem viuēti/et nõ sentiēti
aũt.puta honores/et inhonorationes/et filiorũ/et oĩno pnepotũ psperitates/et infortu
nia. Questionē aũt et hec tribuũt.etenĩ q̃ beate vixerit vsq₃ ad senectutē/et mortu⁹ est se=
cundũ rationē:cõtingit multas trãsmutatiões fieri circa filios.et hos q̃dem ipsorũ bo=
nos esse:et potiri vita q̃ est secundũ dignitatē/hos autē ecõuerso.manifestũ aũt est qm̃
dicessiõib⁹ ad patres oĩfariã habere ipsos cõtingit.incõueniēs aũt fiet vtiq₃:si sil' trans=
mutat et mortuus/et fiet aliqñ q̃dem felix/rursus aũt miser.inconueniens autē et nichil
(neq₃ in quodã tēpore)supuenire:q̃ sũt filiorũ patrib⁹. Sed reuertendũ ad prius quesi=
tum.forsitan enĩ vtiq₃ inspiciet et qd nũc q̃situ est ex illo.si enĩ finē vtiq₃ videre oportet/
et tunc btificare vnũquēq₃:nõ vt existentē beatũ/sed qm̃ prius erat:qualit nõ incõueni=
ens/si quãdo felix est/nõ vere dicet de eo existere?ppter nõ velle viuētes felicitare/pro=
pter transmutatiões/et ppter pmanēs q̃d felicitatē existimare/et nequaq₃ facile trãsmu=
tabile.fortunas aũt multotiēs recirculari circa eosdē. Manifestũ enĩ q̃ si sequamur for
Cameleon tunas:eundem felicē/et rursus miserũ dicem⁹ multotiēs:cameleonta quēdã felicē enun
ciantes/et debiliter firmatũ. ¶ Vel fortunas quidē sequi nequaq₃ rectũ.non enĩ in his 49
bene vel male:sed idiget his humana vita.quēadmodũ dixim⁹.dñe aũt sunt q̃ scdm vir
tutem opatiões felicitatis.cõtrarie vero cõtrarij. Testat autē sermoni ꝛ qd nũc quesitũ
est.circa nichil enĩ sic existit humanorũ operũ cõstãtia:vt circa opatiões q̃ sũt scdm vir=
tutem.pmanentiores enĩ et disciplinis hevident esse.earũdem autē honorabilissime p=
manentiores:ppter maxime intendere/ꝛ maxime cõtinue viuere in ipis beatos.hec enĩ
videt causa vt non fiat circa eas obliuio. Existet aũt vtiq₃ qd q̃situ est felici:et erit p vitã
talis.semp enĩ vel maxime oĩm operabit/et speculabit:q̃ scdm virtutē.et fortunas feret
optime/et vbiq₃ oĩno prudēter q̃dē.vt vere bon⁹ et tetragon⁹ sine vituperio. ¶ Multis 50
aũt factis scdm fortunã/et differentib⁹ magnitudine ꝛ paruitate:parua q̃dē psperitatũ/
siliter aũt et oppositoꝝ/manifestũ q̃ nõ faciũt iclinationē vite. Magna aũt et multa fa=
cta q̃dē bene/beatiorē vitã faciũt.etenĩ hec cõdecorare nata sũt:et vsus eorũ bon⁹/ꝛ stu=
diosus fit. Ecõuerso aũt accidētia tribulãt/et cõturbãt beatũ.tristitias enĩ inferũt/ꝛ im=
pediũt multis opationib⁹. Verũtamen et in his refulget bonũ.cũ vtiq₃ fert q̃s faciliter
multa/et magna infortunia nõ ppter doloris insensibilitatē:sed virilis existens / et ma=
gnanimus. Si aũt sũt opatiões domine vite/quemadmodũ dixim⁹:null⁹ vtiq₃ beatorũ
fiet miser.neq₃ enĩ aliqñ opabit odibilia/et mala. Vt enĩ vere bonũ et sapientē oẽs exi=
stimam⁹ fortunas decent ferre/et existentib⁹ semp optima operari:quemadmodũ ex da
tis et ducem bonũ p̃sente exercitu vti maxime bellicose/et coriorũ incisorē ex datis cori=
is optimũ calceamentũ facere:eodē autē modo et alios artifices oẽs. Si aũt ita: miser
quidem nequaq₃ fiet vtiq₃ felix:neq₃ vtiq₃ beatus si Priamicis infortunijs incidet:neq₃
vtiq₃ et facile trãsmutabilis.neq₃ enĩ ex felicitate mouebit facile/ neq₃ a contingentibus
infortunijs:sed a magnis/et multis. Et ex talib⁹ nõ vtiq₃ fiet rursus felix in paruo tpe:
sed siquidem in multo quodã et pfecto:magnorũ et bonoruz in ipso factus abundans.
¶ Quid igit phibet dicere felicē scdm virtutē perfectã operantē:et exterioribus bonis 51
sufficient ditatũ:nõ cõtingenti tpe/sed pfecta vita.vel apponendũ:et victurũ sic/ et fini=
turũ scdm rationem.quia futurũ immanifestũ nobis.felicitatem autem finem/et perfe=
ctum ponim⁹ oĩno.si aũt ita:beatos dicemus viuentiũ q̃bus existũt/et existent que dicta
sunt:beatos aũt vt hoĩes. Et quidem igitur de his intantũ dictum sit.

Cap.XI.

52 p Ronepotũ aũt fortunas/ ꝛ amicoꝝ oĩm neq̃ ꝙ q̃dẽ ꝯferre: valde inamicabile vi
det/ ꝛ opiniõib⁹ cõtrariũ. Multis aũt ꝛ oĩmodas habentib⁹ differẽtias accidẽti=
bus: et his q̃dẽ magis redũdãtib⁹/ his aũt min⁹: scdm vnũqđq; q̃dẽ diuidere lõ
gũ/ et infinitũ videt. Uniuersalit aũt dictũ/ et typo: forsitã vtiq; sufficiẽt habebit: si vtiq;
et queadmodũ circa ipsũ/ fortunarũ he q̃dẽ hñt aliqđ põd⁹ et auxiliũ ad vitã: he aũt le=
uiores vident: ita et q̃ circa amicos sĩr oẽs. Differt aũt et passionũ vnãquãq; circa viuẽ
tes/ vel mortuos ꝯtigere: multomagis ꝙ iiusta/ et mala p̃existere in tragedijs/ vel fieri.
syllogisãdũ vtiq; ꝛ ita differẽtiã. Magis aũt fortassis inq̃rẽdũ circa eos q̃ defecerũt: si
aliq̃ bono cõicãt vel oppositis. Uidet eni ex his ꝛ si redũdat ad ipos qđcũq; siue bonũ
siue ꝯtrariũ: fragile q̃dđã ꝛ puũ/ vel simpl'r vel ill' eẽ. si aũt nõ tantũ/ et tale: vt faciat feli=
ces eos q̃ nõ sũt/ neq; his q̃ sũt auferat btitudinẽ. Cõferre q̃dẽ igit aliqđ vident his qui
defecerũt: bone opatiões amicorũ/ sĩr aũt et infortunia. talia aũt et tã magna: vt neq; fe
lices nõ felices/ neq; nõ felices felices faciãt. neq; aliud taliũ aliqđ Cap. XII.

53 Eterminatis aũt his scrutemur de felicitate vtrũ laudabiliũ est/ vel magis hono
54 d rabiliũ. ¶ Manifestũ eni q̃m potẽtiarũ nõ est. Uidet aũt oẽ laudabile i q̃le q̃d
esse/ et ad aliq̃d q̃liter hr̃e laudari. iustũ eni/ ꝛ virilẽ/ et vniuersaliter bonũ/ et virtu
tem laudam⁹ ppt opa/ et act⁹: et fortem/ et cursorẽ/ et aliorũ vnũquẽq; in q̃le q̃d natũ est
se: et hr̃e aliqualit ad bonũ aliqđ/ et studiosũ. Manifestũ aũt est hoc et ex his (que circa
deos sũt) laudib⁹. derisibiles eni vident ad nos relate. hoc aũt ꝯtingit q: sũt laudes per
relationem: vt dixim⁹. Si aũt est laus taliũ: manifestũ q̃m optimoꝝ nõ est laus/ sꝫ mai⁹
aliq̃d et meli⁹: quemadmodũ videt. deos eni beatificam⁹/ et felicitamus: et virorũ diui
nissimos beatificam⁹; sĩr aũt et bonorũ. null⁹ eni felicitatẽ laudat quemadmodũ iustũ
sed vt diuini⁹ aliq̃d et meli⁹ beatificat. Uidet aũt et Eudoxus bñ attribuisse de primicijs Eudoxus
voluptati. in nõ laudari eni bonoꝝ existentem nũciare existimat: q̃m meli⁹ est laudabili=
bus. talem aũt esse deũ/ et p se bonũ. ad hec eni et alia referri. Laus q̃dem eniꝫ virtutis:
opatores eni bonoꝝ ab hac laudant: laudes aũt operũ sĩr et corpaliũ et aĩaliũ. sed hoc
q̃dem forte magis pprĩũ certificare ijs/ q̃ circa laudes insudauerũt. nobis aũt manife=
stum ex ijs q̃ dicta sũt q̃m est felicitas honorabiliũ/ et pfectorũ. Uidet aũt ita hr̃e et ꝓ=
pter esse principiũ: hui⁹ eni gratia reliqua oĩa oẽs operant. principiũ aũt et causã bono=
rũ honorabile quid/ et diuinũ ponimus Cap. XIII.

55 f J aũt felicitas est operatio q̃dã aĩe secundũ virtutẽ pfectã: de virtute scrutandũ
est. forte eni vtiq; ita meli⁹ et de felicitate cõtemplabimur. Uidet aũt et secũdũ
veritatem ciuilis circa hãc maxime insudare. vult eni ciues bonos facere/ et le=
gũ obauditores. Exemplũ aũt habem⁹ horũ: Cretẽsiũ/ et Lacedemonioꝝ legislatores/
et si q̃ alij tales facti sunt. si vero politice est pscrutatio hec: manifestũ q̃m fiet vtiq; q̃stio
56 scdm eã q̃ a principio electionẽ. ¶ De virtute aũt pscrutandũ: humana videlicet. eteni
bonũ humanũ q̃rebam⁹/ et felicitatẽ humanã. Uirtutẽ aũt humanã dicim⁹ nõ eã q̃ cor=
57 poris: sed eã q̃ aĩe. sed et felicitatẽ/ aĩe opationẽ dicim⁹. ¶ Si aũt hec ita habẽt: manife
stũ q̃m politicũ oportet scire aliqualiter: que circa animã. quemadmodũ et eũ qui ocu=
los curat: et omne corpus. ꝛ magis quanto honorabilior et melior politica medicinali:
sed et medicorũ excellentes multa negociant circa corporis cognitionẽ. Cõtemplãdũ
itaq; et ciuili de aĩa. Contemplandũ autem horum gratia/ et inq̃tum sufficienter habet
ad quesita. in plus eni certificare operosius forte est ꝓpositis. Dicunt aũt de hac et i ex=
58 teriorib⁹ sermonibus quedã sufficienter/ et vtendũ ipsis. ¶ Puta hoc quidem irrationa
le ipsius esse: hoc vero rationem habens. Hec autem vtrũ determinata sint quemadmo
dum corporis particule/ et omne diuisibile: vel ratione duo sint indiuisibilia apta nata:
59 quemadmodũ in peripheria curuũ et concauũ/ nichil differt ad presens. ¶ Irrationa= περιφε/
lis autem hec quidẽ assimilatur communi/ et plantatiuo: dico autem causam eius quod ρια
est nutriri et augeri. talem eni virtutem anime in omnibus que nutriunt ponet aliquis Circũferen=
vtiq;/ et in embrionibus eandem vtiq; hanc/ et in imperfectis: rationabili⁹ eni ꝙ aliquã tia
60 aliã. ¶ Hec quidem igitur cõmunis quedã virtus et non humana apparet. videtur eniꝫ εμβριον
in somnis operari maxime particula hec/ et virtus: bonus autem et malus/ nequaq; ma= Fetus.
nifesti sunt secundũ somnũ. vnde dicunt nichil differre secundũ dimidium vite felices a

miseris. cõtingit aũt hoc decenter: quies eni est somnus anime secundũ q dicit studio-
sa/ et praua. verũtamẽ si quo paulatim pertrãseũt quidã motuũ: et ita meliora fiũt phã-
tasmata studiosorũ q̃ quorũlibet. Sed de his quidẽ igit sufficienter/ et nutritiuũ igitur
relinquendũ: quoniã humane virtutis expers innatũ est. ¶ Videt vtiq et alia q̃dã na- 61
tura anime irrationalis esse: participãs quidẽ aliqualiter ratione. Incontinentis eni et
continentis rationẽ habens laudamus: recte eni et ad optima depcatur ratio. videt au-
tem in ipsis aliud quid preter rationẽ innatũ: quod aduersat/ et obuiat rationi. firmiter
enim: quemadmodũ dissolute corporis particule in dexterã preeligentiũ mouere: econ-
trario in sinistrã praue ferunt. et in anima sic: ad cõtraria eni motus incontinentũ. sed i
corporibus quidem videmus quod peruerse motum est: in anima vero non videmꝰ. for-
tassis autem nichil minus et in anima existimandum/ esse aliquid preter rationẽ contra-
rians huic/ et obuians. qualiter autem alterum: nichil differt. Ratione autem et hoc vi-
detur participare: quemadmodum diximus. obedit igit rationi quod continentis. am-
plius autem forsitan subiectius est quod sobrij et fortis: omnia eni ꝯsonant rationi. Vi-
detur vtiq et irrationabile duplex. plantatiuũ quidẽ enim nequaq̃ cõmunicat ratione.
concupiscibile vero et vniuersaliter appetibile participat aliqualiter: secũdũ q exaudi-
bile est ei/ et obaudibile est rationi. ita vtiq et patris et amicorũ dicimꝰ habere rationem:
et non quemadmodum mathematicorum. Quoniã autem suadetur aliqualiter a ratio-
ne irrationabile: nunciat et suasio: et omnis increpatio/ et deprecatio ¶ Si autẽ oportet 62
et hoc dicere rationem habere: duplex erit et rationem habens. hoc quidẽ principaliter
et in seipso: hoc autem quemadmodum a patre audibile aliquid. ¶ Determinatur aũt 63
virtꝰ secundũ differentiã hanc. dicimꝰ eni harũ has quidẽ intellectuales: has autẽ mora-
les. sapientiã quidem/ et intellectũ/ et prudentiã intellectuales: liberalitatẽ autem/ et so-
brietatem morales. Dicentes eni de moribus nõ dicimus quoniã sapiẽs et intelligens:
sed quoniã mitis et sobrius. laudamus autẽ et sapientẽ scdm habitũ: habituũ autẽ lau-
dabiles/ virtutes dicimus. ¶ Primi Ethicorũ Aristotelis finis.

Cap. I.

Uplici autem virtute existente: hac quidem intellectuali/ hac autem mora- 1
li: ea quidem que intellectualis/ plurimum ex doctrina habet et generatio- 2
d nem et augmentum. ideo experimento indiget et tempore. ¶ Moralis ve-
ro ex more fit: vnde et nomen habuit parũ declinans a more. Ex quo et ma-
nifestum: qm̃ neq vna moraliũ virtutũ natura nobis insit. nullũ eni natura
existentiũ aliter assuescit: puta lapis natura deorsum latus/ non vtiq assuescet sursũ fer-
ri: neq si decies millies assuescat quis eũ sursum iaciens. neq ignis deorsũ/ neq aliud
aliquid eorũ que aliter innata sunt: aliter vtiq assuescet. Neq igitur natura/ neq preter
naturã insunt virtutes. sed innatis nobis quidẽ suscipere eas: perfectis autẽ per assuetu-
dinem. Adhuc quecũq quidem natura nobis adueniũt: potentias horũ prius ferimus
posterius autem operationes eorum reddimus. quod in sensibus manifestum. non eni
ex multotiens videre/ aut ex multotiens audire/ sensus accepimus: sed econuerso haben-
tes vsi sumus/ non vtentes habuimus. virtutes autẽ accipimus/ operãtes prius: quead-
modum et in alijs artibus. que enim oportet discentes facere: hec facientes discimus
puta edificantes edificatores fiunt/ et citharisantes cithariste: sic autẽ et iusta operantes
et iusti quidem efficimur: temperata autem temperati: fortia vero fortes. Testat autem
et hoc quod fit in ciuitatibus. legislatores eni ciues assuefaciẽtes faciũt bonos: et volũ-
tas quidem cuiuslibet legislatoris hec est. quicunq vero non bene hec faciunt/ peccant. 3
et differt horũ ciuilitas/ a ciuilitate: vt bona a mala. ¶ Adhuc autẽ ex eisdẽ et per eadẽ
et fit omnis virtus: et corrumpitur. similiter autem et ars. ex citharisare eni et boni et ma-
li fiunt cithariste: proportionaliter autem et edificatores/ et reliqui omnes. ex bene qui-
dem edificare: boni erunt edificatores. ex male autẽ mali. si enim non sic haberet/ nichil
vtiq opus esset docente: sed omnes vtiq vel fierent boni vel mali. sic vtiq et in virtuti-
bus habet. operantes enim que in cõmunicationibus sunt ad hoĩes: efficiũtur hi quidẽ
iusti/ hi aũt iniusti. operãtes autẽ que in periculis: et assueti timere/ vel cõfidere: hi quidẽ
fortes/ hi autẽ timidi. similiter autẽ et que circa cõcupiscẽtias habent et iras: hi quidem

temperati et mites fiũt:hi autem intẽperati et iracũdi.hi quidem ex sic in eis cõuersari/
hi autẽ ex sic/et omnino(et vno vtiq sermone)ex similibus operatiõibus habitus fiunt.
Propter quod oportet operationes quales reddere:secundũ eni harũ differentias se=
quuntur habitus.non parum igitur differt sic vel sic ex iuuene confestim assuefieri: sed
multum magis/aut omne. Cap:II.

4 Quoniam igitur presens negociũ nõ cõtẽplationis gr̃a est queadmodũ alia:nõ
q eni vt sciamus/quid est virtus scrutamur/sed vt boni efficiamur:q2 nullũ vtiq
esset pficuũ eius:necessariũ est scrutari ea que circa opationes/ qualit̃ opandũ
5 est eas.he eni sunt dñe et hmõi quales fieri habitus:queadmodũ diximꝰ. ¶Scõm re=
ctam quidẽ igitur rationẽ opari cõmune: et supponat̃. dicet̃ aũt posteriꝰ de hoc: et q̃d
est ratio recta:et qualiter se habet ad alias virtutes. Illud autẽ pconfessuz sit/qm̃ omis
qui de opabilibus est sermo/typo et nõ secũdũ certitudinẽ debet dici/queadmodũ et in
principio diximus:quoniã sermones secundũ materiã sunt expetẽdi. q̃ autẽ in opatio=
nibus/et que conferentia:nichil stans habent:queadmodũ neq sana. Tali autẽ existẽte
vniuersali sermone:adhuc magis qui de singulis est sermo/non habet certitudinẽ: neq
eni sub arte/neq sub enarratione aliqua cadũt. Oportet autẽ ipsos operãtes semp ea q̃
6 ad tempus intẽdere:quemadmodum et in medicinali habet/et in gubernatiua. ¶Sed
q̃uis existente tali presente sermone:tentandũ auxiliari. Primũ igit̃ hoc speculandum
quoniã talia innata sunt ab indigẽtia/et supabũdãtia corrũpi. oportet eni de imanife=
stis:manifestis signis et testimonijs vti:quemadmodũ in fortitudine/et sanitate vide=
mus.supabundãtia eni gymnasia et deficiẽtia corrũpũt fortitudinẽ:similit̃ aũt ⁊ potus
et cibi amplius et minus effecti:corrũpũt sanitatẽ.q̃ aũt cõmẽsurata sunt:et faciũt/⁊ au=
gent et saluant.ita igitur in fortitudine et tẽperantia habet/et alijs virtutibꝰ.q̃ eni omia
fugit/et timet/et nihil sustinet:timidus efficit̃:⁊ qui nihil oino timet:sed ad omia vadit:
audax.similiter autẽ et qui quidẽ omni voluptate potit̃/et neq ab vna recedit:itẽperatꝰ
est: qui aũt omnes fugit queadmodũ agrestes:insensibilis.corrũpitur eni tẽperantia ⁊
7 fortitudo a supabundãtia ⁊ defectu:a medietate autẽ saluat̃ ¶Sed nõ solũ gñatiões et
augmẽtationes et corruptiones ex eisdẽ et ab eisdẽ fiũt:sed etiã opationes in eisdẽ erũt.
eteni in alijs manifestioribus ita habet:puta in fortitudine.fit eni ex multũ cibũ sumere.
et multos labores sustinere:et maxime potest hoc facere fortis. ita autẽ et i virtutibus
ex recedere eni a voluptatibus efficimur tẽperati.et effecti possumus maxime recedere
ab ipsis.similiter autẽ et in fortitudine.assueti eni ɔtẽnere terribilia/et sustinere ipa:effi=
cimur fortes.et effecti maxime poterimus sustinere terribilia. Cap.III.

8 Signũ autẽ oportet facere habituum supuenientẽ voluptatẽ vel tristiciã opibus
s qui quidẽ eni recedit a voluptatibus corporalibus/⁊ hoc ipso gaudet: tẽperatꝰ
qui autẽ tristatur/intẽperatus.et qui quidẽ sustinet picula/et gaudet/vel nõ tri=
stat̃:fortis.q̃ aũt tristat̃/timidꝰ:circa voluptates eni et tristicias:est moral' virtꝰ. Propt̃
voluptatẽ quidẽ eni mala operamur/ ppter tristiciã autẽ a bonis recedimus. ¶Propt̃
9 quod oportet duci qualiter cõfestim ex iuuenibus vt Plato ait: quare et gaudere et tri= Plato
stari in q̃bus oportet:recta eni disciplina hec est. Adhuc aũt si virtutes circa actus sint/
et passiones:omni autẽ passioni et omni actui sequitur delectatio et tristicia : et propter
hoc vtiq erit virtus circa delectationes et tristicias. Demonstrant autem et pene facte
per hoc. medicine enim quedam sunt/ medicine autem per contraria innate sunt fieri.
Adhuc autem sicut prius diximus:omnis anime habitus a quibus inatus est fieri dete
rior et melior:ad hec et circa hec naturam habet. propter voluptates enim et tristicias
praui fiunt in prosequendo et fugiendo has:vel quas nõ oportet/vel quando nõ opor=
tet/vel vt non oportet/vel qualitercũq aliter a ratione determinatur. Ideoq determi=
nant virtutes impassibilitates/ quasdam/ et quietes:non bene autem.quoniam simpli=
citer dicunt : sed non vt oportet / et quando oportet / et quecunq alia apponuntur.
Supponitur ergo virtus esse talis circa voluptates et tristicias optimorum ope=
ratiua : malicia autem contrariorum. Fiet autem vtiq nobis ex his manifestum ad=
huc de eisdem. Tribus enim existentibus que circa electiones: et tribus que in fu=
gis : bono / conferente / delectabili : et tribus contrarijs / malo/nociuo/tristi: circa hec

quidem omnia bonus: directiuus est/ malus autē peccans. Maxime autē circa delectationē. cōmunis eteni hec animalibus ꝛ omibus que sub electione asseq uūtur. etenibonum et cōferens: delectabile esse videt. Adhuc autē ex puero omibus nobis cōnutrit: propter quod difficile cōterere hanc passionē contēporaneā vite. Regulamus autē et operationes: hi quidē magis/ hi quidē minus: delectatiōe ꝛ tristicia/ ꝑpter hoc igit necessariū est circa hec esse omne negociū. non eni parū in opationes bene vel male gaudere/ et tristari. Adhuc aūt difficilius: voluptati repugnare ꝙ ire/ queādmodū ait Heraclitus. circa difficilius autē semp et ars fit/ et virtus. eteni bene melius in hoc: quare et ꝑpter hoc circa delectatiōes/ et tristicias omne negociū et virtutis/ et politice. q̄ q̄dē igitur bene vtit his/ bon⁹ erit: qui autē male/ malus. Quoniā quidē igit est virtus circa delectatiōes et tristicias/ et qm̄ ex quibus fit: ab his et auget et corrūpit nō similiter factis/ et quoniā ex quibus fit/ circa hec ꝛ operatur: dictū sit. Cap. IIII.

q Ueret autē vtiq3 aliq̄s qualiter dicimus quoniā opoꝛtet quidē iusta operantes iustos fieri/ tēperata autē tēperatos: si eni operant iusta et tēperata/ iā sunt iusti et temperati. queādmodū si grāmatica et musica: grāmatici et musici. Uel neq3 in artibus ita se habet: cōtingit eni grāmaticū quid facere/ et a casu/ et alio supposito. tūc igitur grāmaticus: si grāmaticū quid faciat: et grāmatice. hoc aūt est secundū eam que in ipso est grāmaticā. Adhuc autē neq3 est simile in artibus ꝛ virtutibus. que eni ab artibus fiunt: bene habent in eis. sufficit igitur hec qualiter habētia fieri. q̄ autē scdm virtutem fiunt neq3 si hec qualiter habeant: iuste vel tēperate operata sunt: sed et si operans qualiter habens operetur. primū quidē si sciens/ deinde si eligens/ ꝛ eligens ꝑpter hoc. tertiū autem et si firme/ et imobiliter habeat se/ et operet. hec autē ad alias quidē artes habere non cōnumerant/ preter ipsum scire. ad virtutes autē scire quidē parū/ aut nihil potest. alia vero nō parū/ sed omia possunt: que ex multotiēs operari iusta/ et temperata adueniunt. Res quidē igitur iuste et tēperate dicūtur quando sunt tales: quales vtiq3 iustus et temperatus operabit. iustus autē et temperatus est nō qui hec operatur/ sed et qui sic operatur: vt iusti et temperati operant. Bene igitur dicitur quoniā ex iusta operari iust⁹ fit: et ex tēperata/ tēperatus. ex nō operari autem hec: nullus curabit vtiq3 fieri bonus. Sed multi hec quidē non operantur: ad ratiōnē autē cōfugiētes existimāt philosophari/ et sic fore studiosi/ simile aliquid facientes laborantibus: qui medicos quidē audiūt studiose: faciūt autem nihil eorū que precepta sunt. queādmodū igitur illi neq3 bene habebunt corpus ita curati: neq3 isti aīam ita philosophātes. Cap. V.

p Ost hec autē quid est virtus/ scrutandū. quia igitur que in anima fiunt tria sunt: passiones/ potētie/ et habitus: horū vtiq3 aliquod erit virtus. Dico autē passiones quidē: cōcupiscentiā/ iram/ timorē/ audaciā/ inuidiā/ gaudiū/ amicitiā/ odiū/ desideriū/ zelum/ misericordiā: et vniuersaliter quibus sequitur delectatio vel tristicia. Potentias autem secundū quas passibiles horū dicimur: puta secundū quas potentes irasci/ vel tristari/ vel misereri. Habitus autē secundū quos ad passiones habemus bene vel male puta ad irasci: siquidē vehementer vel remisse/ male habemus. si autē medie/ bene. similiter autem ꝛ ad alia. ¶ Passiōes quidē igit nō sūt neq3 virtutes/ neq3 malicie: quoniā nō dicimur scdm passiones studiosi vel praui: secundū virtutes aūt vel malicias dicimur. Et quoniā secundū passiōes quidē/ neq3 laudamur/ neq3 vituperamur: nō eni laudatur qui timet/ neq3 qui irascitur/ neq3 vituperat qui simpliciter irascit: sed qui qualiter. secundū virtutes autē vel malicias laudamur vel vituperamur. Adhuc aūt irascimur et timemus quidē non sponte: virtutes autē electiōes quedā/ vel nō sine electione. Adhuc autē secundū passiones quidē moueri dicimur: secundū virtutes autē/ vel malicias nō moueri: sed disponi qualiter. ¶ Propter hec autē neq3 potentie sunt. neq3 enim boni dicimur ꝑpter posse pati simpliciter/ neq3 mali: neq3 laudamur/ neq3 vituperamur. Et adhuc potentes sumus natura: boni autē vel mali nō efficimur natura: diximus autē de hoc prius. ¶ Si igit neq3 passiōes sunt virtutes/ neq3 potētie: relinqtur habitus eas esse. Quid quidē igitur genere est virtus: dictū est. Cap. VI.

o Poꝛtet autē non solū sic dicere qm̄ habitus: sed et qualis quidē. Dicēdū igitur quoniā virtus ois: cuius vtiq3 fuerit virtus: et id bene habēs ꝑficit/ et opus eius

bonũ reddit.puta oculi virtus:et oculũ facit studiosum: et opus eius bonũ. oculi enim
virtute bene videmus.similiter autem et equi virtus/equũ studiosuꝫ facit:et bonum ad
currendũ et ferendũ ascensorẽ/et expectandũ bellatores.si itaqꝫ hoc ĩ omibus ita se ha=
bet:et hoĩs virtus/erit vtiqꝫ habitus ex quo bonus homo fit:⁊ a quo bene opus suũ red
dit.qualit̃ autẽ hoc erit:iam quidẽ diximus. Adhuc autẽ hoc erit manifestũ si speculati
16 fuerimus qualis quidẽ est natura ipius. ¶ In omni itaqꝫ cõtinuo et diuisibili est accipe
17 hoc quidẽ plus/hoc aũt minus/hoc vero equale. ¶ Et hoc vel secundũ ipsam rem : vel
quo ad nos. equale autẽ mediũ quidẽ est supabũdantie et defectus. Dico vtiqꝫ rei q̃dẽ
mediũ quod eq̃liter distat ab vtroqꝫ extremorũ:quod est vnũ et idẽ oĩbus. ad nos autẽ
quod neqꝫ abundat/ neqꝫ deficit. hoc autẽ est neqꝫ vnũ:neqꝫ idem oĩbus. puta si decem
multa:duo autẽ pauca:sex accipiũtur media secundũ rem(equaliter enĩ excedũt et exce
duntur)hoc autem mediũ est secundũ arithmeticã ꝓportionẽ. Quod autẽ ad nos non
ita sumendũ. nõ enĩ si alicui decem minas comedere multũ:duas autẽ paucũ: magister
sex minas precipiet. est enim hoc forsitan et multũ sumenti vel paucũ. Miloni quidem Milo
paucũ:dñatori autẽ gymnasiorũ multũ. similiter autẽ et in cursu/et in palestra. Ita vtiqꝫ
omnis sciens/supabundantiã et defectũ fugit:mediũ aũt querit:⁊ hoc desiderat. mediũ
18 autẽ non rei:sed quo ad nos. ¶ Si vtiqꝫ omĩs scientia sic opus bene ꝑficit ad mediũ re=
spiciẽs:et in hoc ducẽs opera:vnde cõsueuerũt dicere bene habẽtibus opibus: quoniã
neqꝫ auferre est/neqꝫ apponere. vt supabundãtia quidẽ et defectu corrũpente:bene me=
dietate aũt saluante. Boni autẽ artifices vt dixim⁹ ad hoc respicientes opant̃. virt⁹ aũt
omni arte certior/et melior est:queãdmodũ et natura. medij vtiqꝫ erit cõiectatrix. Dico
autem moralẽ. hec enĩ est circa passiones et opatiões : in his autẽ est supabundantia/et
defectus/et mediũ. puta et timere/et audere/⁊ cõcupiscere/et auerti/et irasci/et misereri:
et vniuersaliter delectari/et tristari:est et magis et minus/et vtraqꝫ nõ bene. quãdo autẽ
oportet: et in quibus/et ad quos/et cui⁹ gratia/et vt oportet:et mediũ/et optimũ/qđ est
in virtute. similiter autẽ et circa opationes est supabũdãtia/et defectus/et mediũ. Virt⁹
autẽ circa passiones et opationes est. in q̃bus autẽ supabũdantia viciosa est:et defectus
vituperat̃:mediũ autẽ laudat̃/et dirigit̃. hec aũt ambo virtutis. Medietas igit̃ quedã
19 est virtus/coniectatrix existẽs medij. ¶ Adhuc peccare quidẽ multis modis dicit̃. ma=
lũ enĩ infiniti(vt Pythagorici existimauerũt)bonũ autẽ finiti. dirigere autẽ vno modo. Pythago=
ideoqꝫ hoc quidẽ facile:hoc autẽ difficile. facile quidẽ nõ cõtingere signũ:difficile autẽ rici
contigere. ⁊ ꝓpter hoc malicie quidẽ supabũdãtia/et defectus: virtutis autẽ medietas.
20 boni quidẽ enĩ simpl'r: multifarie autẽ mali. ¶ Est ergo virtus habitus electiuus:ĩ me=
dietate consistens:quo ad nos det̃minata ratiõe:et vt vtiqꝫ sapiẽs det̃miabit. medietas
autẽ duarũ maliciarũ:huius quidẽ secundũ supabũdantiã:huius aũt scđm defectũ. Et
adhuc hinc has quidẽ deficere:has autẽ supabundare ab eo quod oportet/ et in passio=
nibus ⁊ ĩ operatiõibus:virtutẽ autẽ mediũ ⁊ inuenire et eligere. Propter quod secũdũ
substantiã quidẽ/et rationẽ quid est esse dicentẽ:medietas est virtus : secundũ optimuꝫ
21 autẽ/et bene:extremitas. ¶ Non aũt suscipit omĩs opatio/ neqꝫ omĩs anime passio me=
dietatẽ. quedã enĩ cõfestĩ noĩata:cõuoluta sunt cũ malicia. puta gaudiũ de malo : inue=
recũdia/inuidia/et in opatiõib⁹ q̃dẽ:adulteriũ/furtũ/homicidiũ. hec enĩ oĩa ⁊ que talia
sunt:dicũtur secũdũ seipsa mala esse:sed nõ supabundãtie ipsorũ/neqꝫ defectus. non est
igitur vnq̃ circa hec dirigere:sed semp peccare. neqꝫ est bene vel nõ bene circa talia ĩ eo
qđ vt oportet: et quãdo/et quomõ:puta adulterari:sed simplicit̃ facere quodcũqꝫ horũ
peccare est. Simile igitur attribuenti et circa iniusta facere/et timere:et incõtinentẽ esse=
esse medietatẽ/et supabundãtiã/et defectũ. erit enĩ sic supabũdantie/et defectus medie=
tas/et superabũdantie supabũdãtia/et defectus defectionis. Queãdmodũ igit̃ tẽperã=
tie et fortitudinis non est supabũdantia/ et defectus/ ꝓpter mediũ esse aliq̃lit̃ extremũ.
ita neqꝫ illorũ medietas/neqꝫ supabundantia/⁊ defectus. sed vt vtiqꝫ operatũ est/vicio=
sum est. vniuersaliter ergo:neqꝫ superabundantie:neqꝫ defectus medietas est: neqꝫ me=
22 dietatis superabundantia/ et defectus. Cap. VII.
o Portet aũt nõ solũ vniũsalit̃ dici:sed ĩ ijs q̃ sũt scđm singl'a aptare. ĩ ijs enĩ q̃ cir=
ca opatiões sunt sermonibus:vniũsales quidẽ inaniores sunt:particulares autẽ

omnibus laudabilis. Declinare autem oportet quandoqꝫ quidē ad superabundantiā/
quandoqꝫ autem ad defectum: sic enim facile medium/ et quod bene: adipiscemur.

¶ Secundi ethicorum Aristotelis finis.

Cap. I.

Irtute itaqꝫ et circa passiones et ꝍationes existēte/ et in volūtarijs quidez 1
laudibus et vituperijs factis/ in inuolūtarijs aūt venia/ qūqꝫ autē et miseri=
v cordia: voluntariū et īuolūtariū necessariū forsitā determinare: de virtute
intēdētibus. Utile autē et legislatoribus ad honores/ et penas ¶ Uidētur 2
autē inuolūtaria esse que violenta/ vel ꝑpter ignorātiā facta. Uiolentum
autē est cuiꝰ principiū extra/ tale existēs in quo nihil ꝯfert q̄ ꝍaṫ: vel qui patiṫ. puta si
spūs tulerit alicubi: vel hoīes dn̄i existētes. ¶ Quecūqꝫ autē ꝑpter timorē maiorū ma= 3
lorū operata sunt/ vel ꝑpter bonū aliqđ: puta si tyrannus p̄cipiat turpe aliq̄d ꝍari dn̄s
existens parētū/ ⁊ natorū/ ⁊ faciētes quidē saluabūtur/ nō faciētes aūt moriēṫ: dubita=
tionē habet vtrū volūtaria sint/ aut īuolūtaria. ¶ Tale aūt aliq̄d accidit et circa eas qui 4
in tēpestatibus quidē iactationes. simpliciter quidē enī nullus iactat voluntarius: in sa
lutē aūt suipius/ et reliquoꝝ: oēs ītellectū hn̄tes. Mixte quidē igiṫ sunt tales ꝍatiōes.
assimilanṫ aūt magis volūtarijs. volūtarie enī fiūt tūc cū ꝍanṫ. finis aūt ꝍatiōis ꝭm
tēpus est. et volūtariū itaqꝫ et īuolūtariū quādo ꝍaṫ: dicēdū. Operaṫ aūt volēs. eteni
principiū mouēdi organicas partes in talibus ꝍationibꝰ/ in ipso est. quorū aūt in ipso
est principiū/ in ip̄o est ꝍari vel nō. volūtaria itaqꝫ talia sunt/ simpl'r autē forsitā īuolū=
taria. nullus enī vtiqꝫ eligeret scd̄m seip̄m taliū aliq̄d. ¶ In ꝍationibꝰ aūt talibꝰ qūqꝫ 5
et laudanṫ: quādo turpe aliq̄d/ vel triste sustinent: ꝓ magnis/ et bonis. cū aūt ecōuerso:
vituperanṫ. turpissima enī sufferre ꝓ nullo bono aut modico: praui. In aliq̄bꝰ aūt laus
quidē nō fit/ sed venia: quādo ꝑpter hec talia ꝍaṫ aliq̄s: q̄ nō oportet/ q̄ hūanā naturā
Eurypides excedūt/ et q̄ nullus vtiqꝫ sustineret. Quedā aūt fortassis nō est cogi: sed magis moriē=
Alcmeon dum patientē durissima. eteni Eurypidis Alcmeona derisoria vidētur cogētia matrē oc
cidere. Est aūt difficile qūqꝫ iudicare quale ꝓ quali eligendū/ ⁊ quid ꝓ quo sustinendū.
Adhuc aūt difficilius īmorari cognitis. vt enī in multis est: que quidē expectanṫ/ tristia
que aūt cogūtur/ turpia. vnde laudes et vituꝑia fiunt circa coactos/ vel nō. Qualia q̄dē
igitur dicēdū violenta: vel simpl'r quidē quādo causa in his q̄ exterius est/ ⁊ qui ꝍatur
nihil confert. Que aūt scd̄m seipsa quidem inuolūtaria sunt/ nūc aūt pro his volūtaria:
quorū aūt et principiū in ꝍante/ scd̄m seipsa quidē īuolūtaria sunt/ nūc aūt ꝓ his volū=
taria. Magis autē assimilanṫ volūtarijs. ꝍatiōes enī in singularibus: hec autē volun=
taria. Qualia autē ꝓ qualibus eligendū/ nō facile est tradere: multe enī differentie sunt
in singularibus. ¶ Si quis autē dicat delectabilia/ ⁊ bona violēta esse/ cogūt enī ext'ius 6
existentia: oīa vtiqꝫ sic erūt violēta. horū enī gratia oēs oīa operanṫ. Et q̄ quidē vi/ ⁊ no
lentes/ cū tristicia. qui autē ꝑpter bonū/ cū delectatiōe. Ridiculū autē causari q̄ ext'ius:
sed non ip̄m bene venabilē existentē a talibus. Et bonorū quidē seip̄m/ turpiū aūt dele=
ctabilia. Uidetur vtiqꝫ violentū esse cuiꝰ extrīsecus p̄cipiū/ nihil cōferente vim passo.
¶ Quod autē ꝑpter ignorātiā: nō volūtariū quidē omne est: īuolūtariū autē qđ triste/ 7
et in penitudine. qui enī ꝑpter ignorantiā operatur quodcūqꝫ/ nihil tristatus in ꝍatio=
ne: volens quidē nō ꝍatus est quod nō sciuit. neqꝫ rursum nolēs: nō tristatus de eo qđ
propter ignorantiā. qui quidē in penitudine/ nolēs videtur. qui autē non penitet/ q̄z alt̄
sit: non volens. q̄z enī differt: melius est habere nomen ꝓpriū. ¶ Aliud autē videtur et 8
propter ignorantiā operari: ab eo quod est ignorantē facere. ebrius enī/ vel qui irasciṫ/
nō videtur ꝑpter ignorantiā operari. sed propter aliquid eorū que dicta sunt/ nō sciēs
autem sed ignorans. ignorat quidē igitur omnis malus: que oportet operari/ et a q̄bus
fugiendum. et propter tale peccatū iniusti/ et vniuersaliter mali fiunt. ¶ Inuoluntariū 9
quidem vult dici non si quis ignorat qđ confert. non enim que in electione ignorantia:
causa inuolūtarij sed malicie. neqꝫ q̄ vniūsalis: vituperaṫ enī ꝑpter hāc aliq̄s. sed q̄ in
singl'aribꝰ: ī q̄bus/ ⁊ circa q̄ ꝍatio. ī his enī miꝭicordia/ ⁊ venia. hoꝝ enī aliqđ ignorās
inuolūtarie operaṫ. ¶ Forsitā igitur nō malū determīare hec: ⁊ q̄/ et q̄t sunt/ ⁊ quis vtiqꝫ 10
et quid/ et circa quid/ vel in quo ꝍatur: quādoqꝫ aūt et quo: puta instrumēto. et gratia
cuius: puta salutis. et qualiter/ puta quiete vel vehemēter. ¶ Omia quidē igiṫ nullus 11

vtiqꝫ ignorabit nō insanus. manifestū aūt qꝫ neqꝫ operantē/qualit̄ enī seipm? quid autē
operatur ignorabit vtiqꝫ aliquis. puta dicentes aiunt excidere ipos/vel nō scire quoniā
ineffabilia erant. queadmodū mystica Esclyli. vel mōstrare volēs: dimittere/vt q̄ telū.
existimabit vtiqꝫ aliquis et filiū oppugnatorē esse: queadmodū Merope. et rotundari αισκυλοσ
lanceatā hastam/vel lapidē pumicē esse. et in salutē ꝑcutiēs/occidit vtiqꝫ. et ostendere Eschylus
volens queadmodū pugiles: percutiūt vtiqꝫ. Circa omia vtiqꝫ hec ignorantia existēte: Poeta
in quibus operatio/qui horū aliqd ignorat: nolens videt̄ opari/et maxime in principa= Merope
lissimis. principalissima autē vident̄ esse in quibus opatio/ et cuius gratia. Secundum mulieris nomen
talem vtiqꝫ ignorantiā inuoluntario dicto: adhuc oportet operationē tristē esse/et in pe=
12 nitudine. ¶ Existente autē inuoluntario quod vi/et ꝑpter ignorantiā/voluntariū vide=
13 bit̄ vtiqꝫ eē cui⁹ principiū in ipo: sciēte singularia/in quibus est opatio. ¶ Forsitā enim
non benedicitur inuoluntaria esse que ꝑpter iram/vel ꝑpter cōcupiscentiā. Primū qdē
enī nullū adhuc animaliū aliorū voluntarie opabitur/neqꝫ pueri. Deinde vtrū nihil vo
luntarie opamur eorū que ꝑpter cōcupiscentiā/vel irā? vel bona quidē volūtarie/ mala
autē non volūtarie? sed ridiculū/vna causa existente. Incōueniens autē forte inuolūta=
ria dicere q̄ oportet appetere. oportet aūt et irasci in quibusdā/ et cōcupiscere quedam:
puta sanitatē: vel disciplinā. Vident̄ aūt inuolūtaria quidē tristia esse: que aūt scdm cō=
cupiscentiā delectabilia. Adhuc autē quid differūt in essendo inuolūtaria/ q̄ scdm cogi=
tationē/vel irā peccant̄: fugienda enī ābo. Videtur aūt nō min⁹ hūane esse irrōnobiles
passiōes: q̄re et opatiōes hoīs ab ira/ ⁊ cōcupiscētia. incōueniēs igit̄ ponere īuolūtaria
Eterminatis aūt volūtario/et inuolūtario: de electione sequit̄ (hec. Cap. II.
14 d ꝑtrāsire. maxime enī ꝑpriū videt̄ virtuti esse. et magis mores iudicare electione
15 q̄ operibus. Electio vtiqꝫ voluntariū esse videt̄. ¶ Non idē aūt sed in plus vo=
luntariū electioni: volūtario enī/et pueri et alia animalia cōmunicāt: electione aūt non.
16 et repentina volūtaria quidē dicim⁹/scdm electionē aūt nō. ¶ Dicētes aūt ipam cōcu=
piscentiā/vel iram/vel volūtatē/vel quandā opinionē: nō vident̄ recte dicere. Non enī
cōmune electio et irrationabiliū: ꝯcupiscētia aūt et ira. Et icōtinēs/ cōcupiscēs quidem
operatur: eligens autē nō. cōtinēs autē ediuerso eligens quidē/cōcupiscēs aūt non. Et
electioni quidē cōcupiscētia cōtrariat̄: cōcupiscētia aūt cōcupiscētie nō. Et cōcupiscētia
quidē delectabilis/et tristis: electio aūt neqꝫ tristis/neqꝫ delectabilis. Ira aūt adhuc mi=
nus. nequaq̄ enī q̄ ꝑpter iram scdm electionē esse videtur. Sed neqꝫ volūtas: q̄uis ꝑ=
pinqua esse videat̄. Electio enī nō est ipossibiliū. et si quis dicat eligi/videbit̄ vtiqꝫ insi=
piens esse. volūtas aūt est ipossibiliū: puta imortalitatis. Et volūtas quidē est: ⁊ circa
ea que nequaq̄ per ipm opata sunt vtiqꝫ. puta hypocritā vincere aliquē/ vel athletam. υποκριτησ
eligit autē talia nullus: sed quecūqꝫ putat fieri ipm. Adhuc aūt volūtas qdē est magis Hystrio
finis/electio autē eorū q̄ sunt ad finē: puta sanitatē volum⁹/ eligim⁹ autē ꝑ que sani eri= Fictor
mus. et felices esse volum⁹/eligim⁹ aūt dicere nō cōgruit. Vniūsalit̄ autē videt̄ electio αθλητησ
circa ea q̄ in nobis sunt. Neqꝫ opinio iā vtiqꝫ erit. opinio quidē enī videt̄ circa oīa eē: ⁊ Pugil
nichil minus circa eterna/et ipossibilia/et ea q̄ in nobis. Et falso/et vero diuidit̄: et non
malo et bono: electio autē his magis. vniuersalit̄ quidē igit̄ opinioī nō idē forsitā: neqꝫ
dicit aliqs. Sed neqꝫ cuidā. in eligēdo enī bona vel mala q̄les quidē sumus: ī opināndo
autē nō. Et eligim⁹ quidē accipere/vel fugere/vel aliqd taliū. opinamur autē quid est/
vel cui confert/vel qualit̄. accipere autē/vel fugere nō multū opinamur. Et electio qdē
laudatur in essendo cuius oportet magis vel recte. opinio autem in essendo et vere. Et
eligimus quidē q̄ maxime scimus bona existētia: opinamur autē que nō multū scimus.
Et videntur nō idē et eligere optima/et opinari. sed quidā opinari quidē melius: ꝑpter
maliciā autē eligere/nō que oportet. Si autē preit opinio electiōi/vel subsequat̄: nihil
17 differt. nō enī hoc intēdimus. sed si idē est opinioni cuidā. ¶ Quid agit̄/vel q̄le qd est:
quoniā dictorū nihil: volūtariū quidē videtur. voluntariū autē nō omne/eligibile: sed
certe preconsiliatū: electio enim cum ratione et intellectu. subsignificare autem videtur
et nomen: vt ens pre alijs eligibile. Cap. III.
18 c Onsiliatur aūt vtrū de oībus/et oē cōsiliabile est: aut de q̄busdā nō est ꝯsiliū?
19 ¶ Dicendū aūt forsitā cōsiliabile/nō pro quo cōsiliabit̄ vtiqꝫ aliquis insipiens

vel insanus:sed pro quibus intellectũ habens. De eternis aũt nullus consiliat̃:puta de
mundo/vel diametro/vel costa:qm̃ incõmensurabiles. Sed neq3 de ijs q̃ in motu/semp
autem secũdũ eadẽ factis.siue ex necessitate/siue ex natura/ vel ꝓpter aliquã aliã causã:
puta solis versionibus/et ortibus. Neq3 de ijs que alias aliter:puta siccitatibus/et ibri-
bus. Neq3 de ijs quea fortuna:puta thesauri inuẽtione. Sed neq3 de humanis omibus
Scithe. puta qualiter Scithe optime cõuersent̃:nullus vtiq3 Lacedemoniorũ cõsiliat̃: nõ eni3
Lacedemonij. fiet vtiq3 eorũ per nos aliqd ¶Cõsiliamur autẽ de ijs q̃ in nobis:et opabilibus.hec aũt 20
sunt et reliqua.Cause eni vident̃ esse natura/et necessitas/et fortuna.adhuc aũt et intel-
lectus:et omne quod p hoiem.hoim aũt singuli cõsiliant̃ de ijs q̃ per ipos opabilibus.
¶Et quidem circa certas et per se sufficiẽtes disciplinaꝝ nõ est cõsiliũ:puta de litteris. 21
non eni dubitam⁹ qualiter scribendũ:sed quecũq3 fiũt per nos. Non similit̃ aũt semper
de his consiliamur:puta de his q̃ circa medicinalẽ/et negociatiuã/ et circa gubernatiuã
magis q̃3 circa gymnasticã:quãto minus certificata est.et adhuc de reliqs silr. Magis
autẽ et circa artes/q̃3 circa disciplinas:magis eni circa ipas dubitam⁹.Cõsiliari aũt op3
et de ijs q̃ vt sepi⁹/icertis aũt qualit̃ eueniẽt/ꝛ in qb⁹ idetermiatũ.Cõsiliatores aũt assu
mim⁹i magna:discredẽtes nobisipsis velut nõ sufficiẽtib⁹ dinoscere.Cõsiliamur aũt nõ
de finibus:sed de his q̃ ad fines.neq3 eni medicus cõsiliat̃ si sanabit/neq3 rhetor si psua-
debit/neq3 politicus si pacẽ faciet/neq3 reliqrũ aliqs de fine. Sed ponẽtes finẽ aliquez:
qualiter/et p q̃ erit/intẽdunt.et si p plura quidẽ videat̃ fieri: per qõ facillime et optime/
intendũt.si aũt p vnũ:ꝓcurat̃ qualit̃ per hoc erit/ et illud per quid/ q̃usq3 veniãt ad pri-
mã causam.q̃ inuẽtione vltima est.Qui eni cõsiliat̃:videt̃ q̃rere/ et resoluere dicto mõ
Διαγραμ/μα queadmodũ diagrãma. ¶Videt̃ aũt q̃stio quidẽ nõ omis esse cõsiliũ:puta mathema- 22
tice.cõsiliũ aũt omne/ q̃stio.et qõ vltimũ est in resolutione.primũ esse in gñatione.Et si
Designatio li-nearum. quidẽ impossibile inueniant/discedũt.puta si pecunijs indiget/ has aũt nõ possibile est
Mensula pytha-gore. tribui.si autẽ possibile videat̃:incipiũt opari.possibilia aũt q̃ per nos fiunt vtiq3.que eni
per amicos per nos aliqualit̃ fiunt.principiũ eni in nobis. Querũtur aũt quãdoq3 q̃dẽ
instrumẽta:quãdoq3 aũt necessitas hoꝝ.similit̃ aũt et in reliqs quãdoq3 quidẽ p quod:
quãdoq3 autẽ qualit̃ vel ꝓpter qd. Videt̃ aũt queadmodũ dictũ est homo esse princi-
piũ operationũ:ꝯsiliũ aũt de opabilibus ab ipso.Operatiões aũt aliorũ gratia.nõ igit̃
vtiq3 erit cõsiliabilis finis/sed que ad fines. ¶Neq3 vtiq3 singularia:puta si panis/hoc/ 23
vel digestũ est vt oportet/vel factũ est vt oportet: sensus eni hoc certificat. ¶Si autez 24
semp cõsiliabit̃:in infinitũ veniet. Cõsiliabile aũt/et eligibile idẽ. verũtamẽ det̃minatũ
est iam eligibile. Quod eni consilio p̃iudicatũ est: eligibile est. quiescit eni vnusquisq3
querens/qualiter operabit̃/quando in seipm reducet principiũ/ et ipm in antecedens.
Homerus hoc eni est quod eligitur. Manifestũ autẽ hoc et ex antiquis vrbanitatibus quas Ho-
merus est imitatus.reges eni que eligebant/annũciabant plebi. Existente aũt eligibili/
consiliabili/desiderabili eorũ que in nobis:et electio vtiq3 erit cõsiliabile desideriũ eorũ
que in nobis.ex cõsiliari eni iudicãtes: desideramus secundũ consiliũ.Electio quidem
igitur typo nũc:non vt consuetũ est dicere secundũ subscriptionẽ/sed vniuersalit̃ dicta
sit:et circa qualia est/et quoniam eorum que ad fines.

Cap.IIII.

V Oluntas autem quoniã quidẽ finis est/dictu3 est. videtur autẽ his quidẽ per se 25
boni esse:his autem apparentis boni:cõtingit autẽ voluntabile per se bonũ dicẽ
tibus:non esse voluntabile quod vult qui non recte vult. si eni erit voluntabile/
et bonum.erit autẽ si sic contingit:quandoq3 malũ. Rursus autẽ voluntabile apparẽs
bonum dicentibus/non esse natura voluntabile/ sed vnicuiq3 quod videt̃: alij aũt aliud
videtur.et si sic/contingit cõtraria.Si autẽ vtiq3 hec non placent:ergo dicendũ simplr
quidem:et secũdũ veritatem : volũtabile esse per se bonũ/vnicuiq3 autem quod videt̃.
¶Studioso quidẽ igitur quod secundũ veritatẽ est/prauo autẽ quod cõtingit. queãd- 26
modum et in corporibus bene dispositis quidẽ:sana sunt scd̃m veritatẽ talia existentia.
infirmis autem altera.similiter autem amara/et dulcia/ꝛ calida/et grauia : et aliorũ sin-
gula. Studiosus eni singula iudicat recte/et in singulis ei verũ apparet. scd̃m eni vnũ-
queq3 habitũ ꝓpria sũt et bona/ꝛ delectabil'a. Et differt plurimũ forsitã studios⁹ ob veꝝ
in singul' videre.queadmodũ regula ꝛ mẽsura eoꝝ existẽs. Multis aũt deceptio ꝓpter

delectationem videtur fieri. non eni existens bonū videt, et desiderāt igitur delectabile
vt bonum: tristitiam autē vt malum fugiunt. Cap. V.
27 Existente igit volūtabili quidē finis/ cōsiliabilibꝰ autē ⁊ eligibilibꝰ eorū qui ad fi-
28 c nem/ que circa hec operationes scdm electionē: erunt vtiq; et volūtarie. ¶ Vir-
tutum autem operationes circa hec/ in nobis autem est virtus. Similiter et ma-
licia. in qbꝰ eni in nobis opari/ ⁊ nō opari: et in qbꝰ nō/ et etiā. qre si operari bonū existēs
in nobis est/ et nō operari in nobis erit malū existēs. et si nō operari bonū existens in no-
bis/ et operari malū. Si aūt in nobis bona opari/ et mala: siliter aūt et nō opari. hoc aūt
29 erat et bonos et malos esse/ in nobis erit decentes et prauos esse. ¶ Dicere autē ꝙ nul-
lus volēs malus/ neq; nolēs beatus: assimilatur hoc quidē mēdaci/ hoc aūt veraci. bea-
tus eni nullꝰ nolēs/ malicia aūt volūtariū. Uel in nūc dictis dubitandū. et hoiem nō di-
cendū esse principiū neq; genitorē operationū/ queadmodū et natorū. Si aūt hec vidē
tur/ et non habemꝰ in alia principia reducere preter ea q̄ in nobis/ quorū et principia in
nobis: et hec in nobis/ et voluntaria. His autem vident testificari et ꝓpria q̄ a singulis/
et ab ipsis legislatoribꝰ. puniūt eni et cruciāt operantes mala/ quotquot nō vi/ aut pro-
pter ignorantiā cuius non ipi causa. bona autē operātes honorāt. velut hos quidē pro-
uocātes/ hos aūt ꝓhibētes. Quis ad ea q̄ neq; in nobis sunt neq; volūtaria/ nullꝰ ꝓuocat
operari. vt nichil ante opus existēs suadere. puta nō calefieri/ vel dolere/ vel esurire: vel
aliud quodcūq; taliū. nichil eni minus patiemur hec. Eteni in ipso ignorāte puniunt si
causa videat esse ignorātie/ puta ebrijs duplices increpationes. principiū eni i ipo: dñs
eni est eiꝰ quod est nō inebriari/ hoc aūt ignorātie causa. et ignorantes aliqd eorū q̄ in le
gibus q̄ oportet scire/ et non difficilia sunt puniūt. similiter aūt et i alijs quecūq; per ne-
gligentiā ignorare vident. vt in ipsis existēte non ignorare/ eius eni qd est diligētes esse
domini. sed forsitan talis aliquis est vt nō diligēs sit: sed eiꝰ qd est tales fieri ipsi causa vi
uentes remisse. et eiꝰ quod est iniustos vel incōtinentes esse/ hi quidē mala facientes/ hi
aūt in potatiōibus/ et in talibꝰ degentes. Que eni circa singula: tales operatiōes faciūt. αγωνια
hoc aūt manifestū est ex meditantibꝰ ad quācūq; agoniā vel operationē. perficiūt enim Excercitatio
operantes. ignorare quidē igit quoniā ex operari circa singula habitꝰ fiunt: pene est in- Solicitudo
sensibilis. Adhuc aūt irrationabile iniusta facientē/ nō velle iniustū esse. aut stuprantē/
incontinentē esse. si autē nō ignorās aliquis opatur ex qbꝰ erit iniustꝰ/ volēs iniustꝰ vtiq;
30 erit. ¶ Nō tamen si velit iniustꝰ existēs: reqescet/ et erit iustꝰ. nō eni qui egrotat/ sanus. ⁊
si sic cōtingit/ volens egrotat: incōtinent viuens/ et inobediens medicis. tūc quidē igit
inerat ei non egrotare. emisso aūt/ non adhuc. queadmodū neq; dimittenti lapidem/ ad
huc ipsū possibile resumere. sed tamen in ipso erat mittere et ꝓijcere/ principiū eni in ipo
sic aūt et in iniusto/ et incōtinenti. ex principio quidē ierat tales non fieri: propter quod
volentes sūt. factis aūt/ nō adhuc inest nō esse. Nō solū aūt anime malicie volūtarie sūt/
sed quibusdā et q̄ corporis/ quos et increpamꝰ. propter naturā quidē eni turpes nullus
increpat: sed eos qui ꝓpter desidiā/ et negligentiā. simili aūt et circa imbecillitatē ⁊ tur-
pitudinem et orbitatem. nullꝰ eni vtiq; improperabit ceco natura/ vel ex infirmitate/ vel
ex plaga/ sed magis miserebitur. cū aūt qui ex vini potatione/ vel alia incontinentia: oīs
vtiq; increpabit. earū aūt que circa corpus maliciarū que in nobis/ increpant. q̄ autem
non in nobis/ non. si aūt sic/ et in alijs que increpant vtiq; malicie/ in nobis vtiq; erunt.
31 ¶ Si aūt qs dicat qm̄ oēs desiderant apparens bonū/ phantasie aūt nō dñi/ sed q̄liscū-
q; est vnusquisq;/ talis finis videt ei. Si quidē igit vnusquisq; est habitus sibi qualiter
causa/ et phantasie erit qualiter causa ipse. Si autem nullꝰ sibi causa est eius qd male fa-
cere/ sed ꝓpter ignorātiā finis hoc operat/ ꝓpter hoc existimās fore sibi optimum: finis
aūt desideriū nō spontaneū/ sed innasci oportet. queadmodū visū habentē quo iudicat
bene/ et qd scdm veritatē bonū desiderabit: et est bene natus/ cui hoc bene innatū est/ qd
eni maximū/ et optimū/ et qd ab alio nō possibile accipere neq; discere: sed quale innatū
est tale habebit/ et qdē bñ et optime hoc innatū esse: ꝑfecta et vera erit vtiq; bona natiui-
32 tas? ¶ Si vtiq; hec sūt vera/ qd magis virtꝰ q̄ malicia erit volūtariū? ambobꝰ eni siliter
et bono ⁊ malo finis natura: vel qualitercūq; videt et iacet. reliq aūt ad hec referentes/
opant q̄litercūq;. siue vtiq; finis nō natura vnicuiq; videt q̄litercūq;/ sʒ q̄ ⁊ apd ipʒ est/

siue finis naturaľ/in reliqua aũt oꝑando volũtarie studiosũ/virtꝰ tamẽ voluntariũ est/ni
hil minus et malicia volũtariũ vtiqꝫ erit. siľiter enĩ ⁊ malo existit qꝺ ꝓpter ipsũ in opera=
tionibꝰ/ et ĩ fine. si igiť et queãdmodũ diciť volũtarie sũt virtutes/ etenĩ habituũ ꝯcause
qualiť ipsi sumꝰ/et in quales q̇dẽ existẽdo finem talẽ ponimꝰ/ volũtarie et malicie vtiqꝫ
erũt. siľiter enĩ vtraqꝫ sunt. ¶ Cõmuniť igiť de virtutibꝰ dictũ est nobis/et genꝰ typo/qm̃ 33
medietates sũt/et quoniã habitꝰ/et a q̇bꝰ fiũt/qm̃ harũ oꝑatiue et scd̃m seipsas. et qm̃ in
nobis ⁊ volũtarie fit/vt vtiqꝫ recta ratio p̃cipiet. nõ siľiter aũt operatiões volũtarie sunt
et habitꝰ. oꝑationũ quidẽ enĩ a principio vsqꝫ ad finẽ dñi sumus/sciẽtes q̄ scd̃m singula.
habituũ aũt a principio sumus: eorũ q̄ scd̃m singula aũt/adiectio nõ cognita: queãdmo
dũ in egrotationibꝰ. sed qm̃ in nobis erat sic vti vel nõ sic: vtiqꝫ propter hoc voluntarij.
Resumentes aũt de vnaquaqꝫ dicemus que sunt/et circa qualia et qualiter. simul autẽ
erit manifestũ et quot sunt/et primum de fortitudine. Cap. VI.

q Voniã igiť medietas est circa timores ⁊ audacias/iã et priꝰ dictũ est. timemꝰ au 34
tem terribilia. hec autẽ sunt (vt simpľr sit dicere) mala. ꝓpter qꝺ et timorẽ deter=
minant expectationẽ mali. timemꝰ igiť oẽs mala: puta malã opinionẽ/inopiam/
egritudinem/inimicitiam/mortem. Sed non circa omnia videtur fortis esse: quedam
enĩ et oportet timere/et bonum. quod aũt non/malũ. puta malã opinionẽ/qui quidẽ enĩ
timet/decens et verecũdꝰ. q̇ aũt nõ timet: inuerecũdꝰ. diciť aũt a q̇busdã fortis scd̃ȝ me=
μεταφο/ taphorã/habet enĩ aliq̇d siľe forti. impauidꝰ enĩ q̇s et fortis. inopiã aũt forsitan nõ opor
ρα tet timere/neqꝫ egritudinẽ/neqꝫ vniuersaliter quecũqꝫ nõ a malicia/neqꝫ ꝓpter seipsum.
Trãslatio sed neqꝫ is q̇ circa hec impauidꝰ/fortis. dicimꝰ aũt et hũc scd̃m siľitudinẽ. q̇dã enĩ in bel
licis periculis timidi existentes liberales sũt: et ad pecuniarũ emissionẽ bene audẽter ha
bent. Neqꝫ si quis iniuriã circa pueros vel vxorẽ timet/ vel inuidiã/ vel aliq̇d taliũ / timi=
dus est. neqꝫ si audet flagellandus: fortis. ¶ Circa qualia igiť terribiliũ fortis/vel circa 35
maxima? nullꝰ enĩ magis sustinet ꝑicula q̃ fortis. terribilissimũ aũt mors. terminꝰ enĩ. et
μοναρ/ nichil adhuc mortuis videť bonũ vel malũ esse. ¶ Videbiť aũt vtiqꝫ neqꝫ circa mortez 36
χησ q̄ in oĩ/fortis esse. puta in mari/vel in egritudinibꝰ. in quibus igiť? vel in optimis? tales
Uniꝰ pricipatus aũt q̇ in bello. in maximo enĩ et optimo periculo. Cõcordes aũt ⁊ his sũt honores in ci=
Rex. uitatibꝰ et apud monarchas. ¶ Principaliť autẽ diceť vtiqꝫ fortis/qui circa bonã mor= 37
Princeps tẽ ipauidꝰ/et quecũqꝫ mortẽ inferũt repentina existẽtia. talia aũt maxime que circa bel=
lum. Sed adhuc et in mari/et in egritudinibꝰ intimidꝰ/qui fortis. nõ sic aũt vt marinarij
hi quidẽ enĩ desperãt salutẽ/et mortẽ talẽ aspernãtur. hi aũt bene sperãtes sunt ꝓpter ex
perientiã. Siľiter autem et viriliter agũt: in q̇bus est fortitudo/aut bonũ mori. in talibꝰ
autem corruptionibus neutrum existit. Cap. VII.

t Erribile aũt nõ oibꝰ quidẽ idẽ. dicimꝰ aũt quid et suꝑ hoiem/hoc quidẽ igiť ter= 38
ribile oĩ intellectũ habenti. qꝺ aũt scd̃m hoiem/differt magnitudine/et in eo qꝺ
magis et minꝰ. siľiter aũt et ausibilia ¶ Fortis aũt instupescibilis vt hõ. timebit 39
quidẽ igiť ⁊ talia: vt oportet aũt/ ⁊ vt ratio sustinebit boni gr̃a. hic eniȝ finis virtutis. est
aũt magis ⁊ minꝰ hec timere/ ⁊ adhuc nõ terribilia vt talia timere. fit aũt pctõꝝ hoc q̇dẽ
qm̃ qꝺ nõ oportet/hoc aũt qm̃ non vt oportet/hoc vero qm̃ non quãdo/vel aliq̇d taliũ.
siľiter aũt et circa ausibilia. Qui q̇dẽ igiť q̄ oportet/et cuiꝰ gratia sustinet: et timet / et vt
oportet/et qñ/siľiter aũt et audet: fortis. scd̃ȝ dignitatẽ enĩ/et vt vtiqꝫ ratio: patiť ⁊ oꝑať
fortis. ¶ Finis aũt oĩs oꝑatiõis est q̇ scd̃m habitũ. et forti aũt fortitudo bonũ/taľ aũt fi 40
nis. determinať aũt vnũqꝺqꝫ fine. boni vtiqꝫ gr̃a fortis sustinet: et oꝑať q̄ scd̃m fortitudi
nem. ¶ Superabũdantiũ aũt q̇ q̇dẽ in pauiditate: innoĩatus. dictũ est aũt nobis ĩ prio= 41
ribus quoniã multa sũt innoĩata. erit autẽ vtiqꝫ aliq̇s insanꝰ/vel sine sensu doloris/ si ni=
Celte chil timeat: neqꝫ terre motũ/neqꝫ inundatiões queãdmodũ aiunt Celtas. Qui aũt ĩ au
dendo superabũdat circa terribilia/audax. videť aũt et suꝑbus esse audax/et fictor for=
titudinis. vt igiť circa terribilia ille se habet/sic iste vult videri. ĩ quibꝰ igiť potest imita=
tur. ꝓpter qꝺ et sũt multi ipsorũ audaces timidi. in his aũt audentes: terribilia nõ susti=
nent. Qui aũt in timẽdo suꝑabũdat/timidꝰ. etenĩ q̄ nõ oportet: et vt nõ oportet / et talia
oĩa sequũť ipsũ. deficit aũt ĩ audẽdo. ¶ Sed in tristitijs suꝑabũdans magis manifestꝰ 42
est. Desperans vtiqꝫ quis timidꝰ: oĩa enim timet. fortis autem cõtrariꝰ. ĩ audẽdo enĩ bo

43 ne spei est. ¶ Circa hec q̃dem igit̃ est timidus et audax/ et fortis. different̃ autẽ habent ad hec. hi quidẽ enĩ superabũdãt/ et deficiũt: hic autem medio modo habet et vt oportet. Audaces quidem preuolãtes et valentes ante pericula: in ipsis aũt discedũt. fortes aũt in operationib⁹ acuti/ pri⁹ aũt quieti. Quemadmodũ aũt dictũ est fortitudo medietas est circa ausibilia/ et terribilia in quib⁹ dictũ est et quoniã bonũ desiderat et sustinet:

44 vel quoniã turpe/ nõ. ¶ Mori aũt fugientẽ nopiã/ vel cupidinem/ vel aliquid triste: nõ fortis sed magis timidi. mollicies enĩ fugere laboriosa. et non quoniã sustinet bonũ: sꝫ fugiens malũ. est quidem igitur fortitudo tale quid Cap. VIII.

45 Dicunt̃ autem et alie secundũ quinq3 modos. Primũ q̃dem politica. maxime au
o tem assimilat̃. videtur enĩ sustinere pericula ciues ꝓpter eas (q̃ ex legib⁹) increpationes: et opprobria/ et ꝓpter honores. et ꝓpter hoc fortissimi videnẽ eẽ apõ quos timidi inhonorati: fortes vero honorati. Tales aũt et Homer⁹ facit puta Diomedẽ et Hectora: Polydamas michi primũ redargutiões reponet. et Diomedes. Hector enĩ aliqñ dicet in Troianis cõtionãs/ Titides aũt a me. Assimilat̃ aũt hec maxime ei q̃ prius dicta est: qm̃ ꝓpter virtutem fit. ꝓpter verecundiã enĩ et boni desideriuꝫ: honoris enĩ gratia/ et fuge opprobrij turpis existentis. Ponet autẽ vtiq3 aliq̃s et a principib⁹ coactos in idẽ: deteriores aũt/ quãdo nõ ꝓpter verecundiã: sed ꝓpter timorem id operantur: et fugientes nõ turpe/ sed triste. cogũt enĩ dñi queãdmodũ Hector. quẽ aũt ego sine bello timentẽ intelligã: nõ sibi sufficiens erit fugere canes. Et q̃ p̃cipiũt et si recedant percutiẽtes: idem operant̃. et qui ante muros foueas et talia p̃ordinant: oẽs enĩ cogũt.

46 oportet autẽ nõ ꝓpter necessitatẽ fortem esse: sed quoniã bonũ. ¶ Videt̃ aũt et experiẽtia q̃ circa singula: fortitudo esse. vnde Socrates existimauit scientiã esse fortitudinẽ. tales autẽ alij quidẽ in alijs: in bellicis aũt milites. videnẽ autẽ multa inania esse belli: q̃ maxime cõspexerũt isti. videnẽ vtiq3 fortes: qm̃ nõ sciũt alij qualia sũt. deinde facere/ sꝫ nõ pati maxime possũt ex experiẽtia: et custodire/ et ꝑcutere/ potentes vti armis. et talia habẽtes qualia vtiq3 erũt et ad facere/ et ad pati fortissima: queãdmodũ inermibus armati pugnãt et athlete idiotis. etenĩ in talib⁹ agonib⁹ non fortissimi pugnacissimi sunt: sed maxime potẽtes et corpora optima habẽtes. Milites aũt timidi sũt qñ superextendit̃ periculũ. et deficiũt multitudinib⁹/ et p̃parationib⁹. primi enĩ fugiũt: ciuilia autẽ ꝑmanẽtia moriũtur. qđ et in Hermeon cõtigit. his quidẽ enim turpe fugere: et mors tali salute eligibilior. hi aũt et ex principio periclitabãt vt meliores existẽtes/ cognoscentes aũt fu-

47 giũt: mortem magis turpi timentes: fortis aũt nõ talis. ¶ Et furorẽ aũt super fortitudinẽ inferũt. fortes enĩ esse videnẽ et q̃ ꝓpter furorẽ queãdmodũ fere ĩvulnerãtes ferũt̃ quoniã et fortes furoris speciẽ habẽt. impetuosissim⁹ enĩ furor ad pericula. vnde et Homerus virtutẽ immitte furori/ et virtutẽ ꝑ furorẽ erige: et austeram aũt ꝑ singulas nares virtutẽ/ et ebuliuit sanguis. oĩa enĩ talia videnẽ significare furoris erectionẽ et impetũ. Fortes quidẽ igit̃ ꝓpter bonũ operant̃: furor aũt cooperat̃ eis. Fere aũt ꝓpter tristitiã: ꝓpter vulnerari enĩ/ vel ꝓpter timere quia si in silua essẽt vel in palude nõ aduenirẽt: nõ vtiq3 sũt fortes: a dolore et furore ĩpulse ad periculũ/ nichil periculorũ preuidentes. qr sic et asini fortes essent esuriẽtes. percussi enĩ non desistũt a pascua. sed et adulteri ꝓpter cõcupiscentiã/ et audaciã multa operant̃. non vtiq3 sũt fortia ꝑ dolorẽ vel furorẽ impulsa ad periculũ. naturalissima aũt videtur (que ꝓpter furorẽ) esse: et p̃accipiẽs electionẽ/ et cui⁹ gratia fortitudo. et hoĩes vtiq3 irati quidẽ dolẽt: puniẽtes aũt delectant̃. qui aũt ꝓpter hoc: pugnaces quidẽ nõ fortes autẽ. non enĩ ꝓpter bonũ neq3 vt ratio: sed ꝓpter

48 bonũ neq3 vt ratio: sed ꝓpter passionẽ. simile aũt habent aliq̃d. ¶ Neq3 vtiq3 bone spei ꝯfidentes existentes: fortes. ꝓpter multotiẽs enĩ et multos vicisse/ confidũt in periculis Consimiles autẽ quoniã ambo audaces. sed fortes quidẽ ꝓpter p̃dicta audaces/ hi autem ꝓpter estimare meliores. esse et nichil cõtra pati. tale autẽ faciũt et inebriati. bñ sperantes enĩ fiunt. quando autem ipsis non accidunt talia fugiunt. fortis autem erat terribilia homini existentia/ et non apparentia sustinere: quoniam bonum. ⁊ turpe/ nõ. Propter quod fortioris videtur esse in repentinis timoribus et impauidum et inturbatũ esse/ q̃3 in premanifestis. ab habitu enim magis/ vel quoniam minus ex preparatione/ premanifesta quidem igitur et si ex ratione et ex cogitatione aliq̃s preeligat/ repentina au-

Homerus
Diomedes
Hector
polydamas
Troiani

Socrates
ΙΔΙΩΤΗΣ
Durus
Plebeus
Indoctus

Homerus

tem secundū habitum. ¶ Fortes autem videntur et ignorantes. et sunt nō longe ab his 49
qui bone spei: deteriores autem quanto dignitatem nullam habent. illi autē ꝓpter qḋ ꝛ
ꝑmanent per aliqḋ tēpus: hi autē decepti si cognouerunt quoniā aliud est ꝙ suspicanť/
Argei Lacones. Sicyonij fugiūt. qḋ Argei patiebātur incidētes Laconibꝰ et Sicyonijs. et fortes vtiqꝫ dicti sunt
quales quidā existimati fortes. Cap. VIIII.

C Irca audacias aūt et timores fortitudo existēs nō siľiter circa ambo est/ sed ma- 50
gis circa terribilia. in his enī et impturbatus/ et circa hec vt oportet habēs / for-
tis magis ꝙ circa audacias. In sustinendo vtiqꝫ tristia vt dictū est: fortes dicūť.
ꝓpť qḋ et fortitudo triste. ꝛ iuste laudať. difficiliꝰ enī tristia vt dictū est sustinere/ ꝙ a de-
lectationibꝰ abstinere. ¶ Sed et adhuc videbiť vtiqꝫ eē/ qui scḋm fortitudinē finis delec- 51
tabilis: ab his aūt q̄ circa finē euanescere. quale et in gymnasticis agonibꝰ fit. pugilibꝰ
enī finis q̄dē delectabilis/ cuiꝰ grā corone et honores. percuti aūt dolorosū si carnales. ꝛ
triste oīs labor. ꝓpter multa autē hec esse/ paruū existens cuiꝰ grā: nichil delectabile vi-
deť hr̄e: sic vtiqꝫ tale est et qḋ circa fortitudinē. mors quidē et vulnera tristia forti/ ꝛ no-
lenti erūt. sustinet aūt hec qm̄ bonū/ vel qm̄ turpe non. ¶ Et quāto vtiqꝫ magis virtutē 52
habeat oēm/ et felicior fit: magis in morte tristior erit. tali enim maxime viuere dignū/ et
iste maximis bonis priuať sciēs: triste aūt hoc: sed nihil minꝰ fortis. forsitā aūt ꝛ magis
fortis/ qm̄ bonū in bello ꝓ illis eligit. ¶ Nō vtiqꝫ aūt in omibus virtutibꝰ delectabiliter 53
operari existit: preterqꝫ inquantū finē attingit. ¶ Milites aūt nichil forsitā ꝓhibet non 54
tales esse optimos sed eos q̄ minꝰ quidē fortes/ aliud aūt bonū nullū habentes. parati
quidē enī isti ad pericula/ et vitā ad parua lucra ꝑmutāt. De fortitudine quidē igiť intā-
tum dictū sit. quid aūt est/ nō difficile typo accipe: ex iis que dicta sunt. Cap. X.

P Ost hec aūt de tēperātia dicamꝰ. videnť enī irrationabiliū partiū he esse virtu- 55
tes. Quoniā quidē igiť medietas circa delectatiōes/ tēperātia dictū est nobis.
minus enī et nō similiter est circa tristitias/ in his aūt et intēperātia videť. Circa
quales igitur delectationū/ nūc determinemꝰ. ¶ Determinanť aūt aīales ꝛ corporales 56
puta amor honoris/ amor discipline. vterqꝫ enī hoꝝ gaudet cuiꝰ amatiuꝰ est nichil patiē
te corpore/ sed magis mente. Qui autē circa tales delectatiōes: neqꝫ tēperati/ neqꝫ intē-
perati dicunť. Siľr aūt neqꝫ q̄ circa alias quecūqꝫ nō corporales sūt. amatores enī fabu
larū: et narratores/ et de contingentibꝰ cōterētes dies: garrulos/ intemperatos aūt non
dicimus: neqꝫ cōtristatos in pecuniis vel amicis. circa corporales erit vtiqꝫ tēperantia.
¶ Non oēs autē neqꝫ has. qui enim gaudent ijs que ꝑ visū: puta coloribꝰ/ et figuris/ et 57
scriptura: neqꝫ temperati/ neqꝫ intēperati dicuntur. ꝙuis videať vtiqꝫ esse et vt oportet
gaudere in his: et scḋm superabundantiā et defectū. Siľr aūt et in his q̄ circa auditū. su
υποκρί/σισ perabundanť enī gaudentes melodijs ꝛ hypocrisi/ nullus intēperatos dicit. neqꝫ eos q̄
vt oportet/ tēperatos. Neqꝫ eos q̄ circa odorē: pter scḋm accidēs. gaudentes enī malo-
Histrionatꝰ Scenica ꝓnunciatio rū vel rosarū vel thymiamatū odoribꝰ nō dicimꝰ intēperatos. Sed magis eos q̄ vnguē
torū et pulmentorū. gaudent enī his intēperati. quoniā per hec fit eis rememoratio cō-
θυμια/μα cupiscibiliū. videbit aūt vtiqꝫ aliquis et alios quādo esuriūt gaudentes ciboꝝ odoribꝰ
talibꝰ autē gaudere intēperati/ huic enī ꝯcupiscibile hoc. Nō est aūt neqꝫ ī alijs anima-
Odorabilis euaporatio. Suffitus Suffumigium libus scḋm hos sensus delectatio/ preter secūdū accidēs. neqꝫ enī odoribꝰ leporū canes
gaudent sed cibatiōe. sēsū aūt odor fecit/ neqꝫ leo voce bouis sed comestiōe. quoniā aūt
ꝓpe est per vocē sensit/ et gaudere vtiqꝫ hac videť. siľr aūt neqꝫ vidēs neqꝫ inueniēs cer-
uum vel agrestē caprā/ sed quoniā cibū habebit. Circa tales vtiqꝫ delectationes tēperā-
tia et intēperātia est quibꝰ reliqua aīalia cōmunicāt. ¶ Unde seruiles et bestiales vidē- 58
tur: he aūt sunt tactꝰ et gustꝰ ¶ Videnť vtiqꝫ et gustu in parū/ vel nichil vti. gustꝰ enī est 59
iudiciū sapoꝝ: qḋ faciūt q̄ vina ꝓbāt et pulmenta cōdiūt: nō multū aūt gaudent his vel
nō intēperati: sed vsu/ q̄ fit oīs ꝑ tactū et in cibis et in potibꝰ/ et venereis dictis. Propter
Philoxenꝰ qḋ et orauit quidā Philoxenus Erixius pultiuorax existens/ guttur ipsiꝰ lōgiꝰ gruis fie-
ri: vt delectareť tactu. ¶ Cōmunissimꝰ aūt sensuū tactus: scḋm quē intēperantia. ꝛ vide- 60
bitur vtiqꝫ iuste exprobrabilis: qm̄ nō secundū ꝙ hoies sumꝰ existit: sed scḋm ꝙ aīalia/ ta
libꝰ vtiqꝫ gaudere et maxime diligere bestiale. etenī liberalissime carū q̄ ꝑ tactū delecta-
tionū/ ablate sūt: puta q̄ in gymnasijs ꝑ tritionē/ et calefactionē facte. nō enī circa omē

corpus intēperati tactus: sed circa quasdā partes Cap. XI.
61 Oncupiscentiarū aūt he quidē cōmunes esse: hec aūt ꝓprie et apposite. puta q̄
c cibi quidē naturalis. omnis enī concupiscit quando indigens fuerit siccum vel
humidum cibum. quādoqꝫ autem ambos. et lectū (inquit Homerus) iuuenis et
crescens talē autem/ vel talem nō adhuc oēs/ neqꝫ eosdem: ꝓpter quod videntur nostra
esse. sed adhuc habet aliquid naturale. alia enim alijs sunt delectabilia: ⁊ quedā quibus
62 dam delectabiliora contingentibus. ¶ In naturalibus quidem igitur concupiscentijs
pauci peccant. et in vnum: in plus. comedere quidē enim que cōtingūt/ vel bibere vsqꝫ=
quo vtiqꝫ superimpleantur: superabundantie est secundū naturā multitudine. repletio
enī indigentie: naturalis concupiscentia. ꝓpter quod dicuntur isti gastrimargi vt ꝑter γαστρι/
indigentiā replentes eā. tales aūt fiunt qui multum bestiales. Circa ꝓprias aūt delecta μαργοσ
tiones multi et multipliciter peccant. eorū enim qui amatores dicunt᷑ talium: vel in gau Ingluuiosꝰ.
dendo quibus non oportet/ vel vt magis/ vel vt multi/ vel non vt oportet: secundū om= Uētre furēs
nia aūt intemperati superabundant. etenim gaudent quibusdam quibus non oportet:
odibilia enim. etsi quibusdam oportet gaudere taliū/ magis q̄ȝ oportet: et vt multi gau=
63 dent. ¶ Circa delectationes quidem igitur superabundantia/ quoniā intemperantia/ et
vituperabile: manifestum. Circa tristitias autem non queādmodū in fortitudine i susti=
nendo dicitur temperatus/ neqꝫ intemperatus in non: sed intemperatꝰ quidem in tristā=
do magis q̄ȝ oportet/ quoniā delectabilia non adipiscitur: et tristitiā aūt facit ei delecta=
tio. temperatus autem in non tristari absentia: ⁊ in abstinere a delectabili. Intemperatꝰ
quidē igitur concupiscit delectabilia omnia: vel que maxime: et ducitur a concupiscen=
tia/ vt pre alijs hec eligat. propter quod tristat᷑/ et non adipiscens/ et concupiscens/ cum
tristitia enim concupiscentia. inconuenienti autem assimilatur propter delectationē tri=
64 stari. ¶ Deficientes autem circa delectationes et minus q̄ȝ oportet gaudētes/ non mul=
tum fiunt. non enim humana est talis insensibilitas. etenim reliqua animalia discernunt
cibos. et his quidem gaudent his autem non. si autem huic nichil est delectabile/ neqꝫ
differt alterum ab altero: longe vtiqꝫ erit ab hominum natura esse. non sortitus est autē
65 talis nomen propter non multum fieri. ¶ Temperatus autem medie circa hec se habet.
neqꝫ enim delectatur quibus intēperatus maxime sed magis tristatur. neqꝫ vniuersaliter
quibus non oportet. neqꝫ vehementer tali modo nullo. neqꝫ absentibus tristat᷑: neqꝫ cō=
cupiscit: vel mensurate. neqꝫ magis q̄ȝ oportet. neqꝫ quando non oportet: neqꝫ vniuersa
liter taliū nullo. Quecūqꝫ aūt ad sanitatem vel ad bonā habitudinē delectabilia existē=
tia: hec appetit mensurate. et vt oportet. et talia delectabilia nō impedimenta his existē
tia: vel ꝑter bonū/ vel super substantiā. sic enī habens magis diligit tales delectationes
q̄ȝ dignum sit. temperatus aūt non talis/ sed vt recta ratio. Cap. XII.
66 Oluntario autem magis assimilatur intemperantia q̄ȝ timor. hec quidem enim
v propter delectationem. hic autem propter tristitiam. quorum hoc quidem desi
derabile: hoc autem fugibile. Et tristitia quidem stupefacit et corrumpit naturā
67 habentis: delectatio autem nichil tale facit. ¶ Magis autem voluntarium. propter qđ
et exprobrabilius. etenim assuefieri facile ad hec. multa enim talium in vita: et assuetudi
nes sine periculo. in terroribus autem econuerso. Uidetur autem vtiqꝫ voluntariū non
similiter timor esse ijs que secundum singula. hec quidem enim sine tristitia/ hec autem
propter tristitiam stupefaciunt: vt arma proijciant/ et alia difformiter faciāt. propter qđ
et videntur esse violenta. Intemperantia autem econuerso. que quidem secundum sin=
gula/ voluntaria: concupiscenti enim et appetenti. totum autem minus: nullus enim
68 concupiscit intemperatus esse. ¶ Nomen autem intemperantie et ad puerilia peccata
ferimus: habent enim quādam similitudinem. vtrum autem ab vtro vocatur: nichil ad
ea que nunc/ differt manifestum autem quoniam posterius a priori. Non male autem vi
detur translatum esse. puniri enim oportet turpia appetentem/ et multam augmētatio=
nem habentem. tale autem maxime concupiscentia/ et puer. secundum concupiscentiaȝ
enim viuunt pueri/ et maxime in his delectabilis appetitus. si igitur nō erit bene persua=
sibilis/ et ad dominans et ad multum veniet: insatiabilis enim delectabilis appetitus. ⁊
vndiqꝫ insipienti et concupiscentie operatio auget conatum. et si magne et vehementes

sint: et cogitationē percutient. ¶ Propter qđ oportet mensuratas esse/ et paucas/ et ra-
tioni nichil contrariari. tale autem bene persuabile dicimus et punitum. quemadmodū
enim puerum oportet secundum preceptum pedagogi viuere/ sic et cōcupiscibile ratio-
ni consonare. intentio enim ambobus bonum. et concupiscit temperatus que oportet/
et vt oportet/ et quādo: ita aūt ordinat et ratio. Hec igit̄ nobis dicta sint de tēperantia.
¶ Tertij Ethicorū Aristotelis: antique traductionis finis.

Cap. I.

Dicamus deinceps de liberalitate. Videt̄ aūt esse circa pecu- 1
nias medietas: laudat̄ enī liberalis nō in bellicis/ nec in q̄bus tēperat⁹/ rur
D sus neq̧ in iudicijs/ sed circa dationē pecuniarū et sūptionē. magis autē in
datione. Pecunias aūt dicim⁹ oīa quorūcūq̧ dignitas numismate mensu-
ratur. ¶ Est aūt et prodigalitas et illiberalitas circa pecunias superabun- 2
dantia et defectus. Et illiberalitatē quidē copulam⁹ semper: magis q̄ oportet quidē cir
ca pecunias studentib⁹. ¶ Prodigalitatē aūt inferimus qnq̧ cōplectentes intēperatis 3
hoibus. incōtinentes enī et per intēperantiā consūptores: ꝓdigos vocamus. ꝓpter qđ
et prauissimi vident̄ esse: multas enim simul malicias habēt. ¶ Nō aūt ꝓprie appellan 4
tur. vult enī ꝓdigus esse qui vnū aliqđ malū habet/ corrūpere substantiā: ꝓdigus enī q̄
ꝓpter seipsum perditus. videtur autē perditio quedā ipsi⁹ esse/ et substantie corruptio:
vt viuere ꝑ has existente: sic vtiq̧ ꝓdigalitatē accipimus. ¶ Quorū aūt est aliqua vtili- 5
tas/ his contingit bene vti et male. diuitie aūt sunt vtiliū. vnoquoq̧ autē optime vtitur/
qui habet circa singula virtutem. et diuitijs autem vtetur optime/ qui habet circa pecu-
nias virtutem. iste autem est liberalis. ¶ Vsus autem videtur esse pecuniarum consum 6
ptio et datio: acceptio autem et possessio custodia magis. propter quod magis est libe-
ralis dare quib⁹ oportet/ q̄ accipere vnde oportet/ et nō accipere vnde nō oportet. Vir-
tutis enī magis bn̄ facere q̄ bene pati/ ⁊ bene operari magis q̄ turpia non operari. non
immanifestū autē quoniā dationē quidem sequitur bene facere et bona operari. sūptio-
nem autē bene pati: et non turpe operari. Et gratia danti/ et nō accipiēti. sed et laus ma-
gis. Et facili⁹ non accipe/ q̄ dare. propriū enī minus emittūt q̄ non accipiunt alienum.
Sed liberales dicunt̄ qui dant/ qui vero nō accipiūt non in liberalitatē laudant̄: sed nō
minus in iustitiā. qui autē accipiūt/ non laudant̄ multū. Amant̄ autē maxime liberales
eorū qui in virtute: vtiles enī. hoc aūt in datiōe. ¶ Que aūt scđm virtutē operatiōes/ bo 7
ne et boni gr̄a: et liberalis igit̄ dabit boni gratia. ¶ Et recte/ quib⁹ enī oportet. et q̄cūq̧ 8
et qñ/ et alia quecūq̧ sequuntur recte datiōi. ¶ Et hoc delectabilit̄ vel sine tristitia. qđ 9
enī scđm virtutē/ delectabile vel nō triste. Qui autē dat q̄bus non oportet/ vel non boni
gratia/ sed ꝓpter aliā causā/ non liberalis. sed alius quis dicet̄. Neq̧ q̄ triste dat. magis
vtiq̧ eligit pecunias bona operatione: hic aūt non liberalis. ¶ Neq̧ accipiet vnde non 10
oportet. neq̧ enī est non honorātis pecunias/ talis acceptio. non vtiq̧ erit neq̧ petitiu⁹/ 11
non enī est benefacientis/ beneficiari faciliter. ¶ Vnde aūt oportet accipiet: puta a pro- 12
prijs possessiōibus non vt bonū/ sed vt necessariū: vt habeat dare. ¶ Neq̧ non curabit
ꝓpria/ volēs per hec quibusdā sufficere. neq̧ quibuslibet dabit/ vt habeat dare quibus
oportet/ et qñ/ et vbi bonū. ¶ Liberalis autē est vehementer supabundare in datione: vt 13
derelinquat sibiipsi minora. nō respicere enī ad seipsū: liberalis. ¶ Scđm substantiam 14
vtiq̧ liberalis dicit̄. nō enī in multitudine datorū qđ liberale/ sed in dātis habitu. hic au
tem scđm substantiā dat. nichil aūt ꝓhibet liberaliorē esse minora dantē/ si a minoribus 15
det. ¶ Liberaliores aūt eē vident̄ non qui acquisierūt: sed qui susceperūt substantiam: 16
inexperti enī indigentie. et oēs diligūt magis sua opera: vt parētes vel poete. ¶ Ditari
aūt nō facile liberalē: neq̧ acceptiuū existentē/ neq̧ custoditiuū: emissiuū autē. et nō ho
norantē ꝓpter ipsas diuitias: sed gratia datiōis. Propt̄ qđ et accusant fortunā. quoniā
maxime digni existētes nequaq̧ ditantur/ contingit autē nō irrationabiliter hoc: nō enī
possibile pecunias habere non curantē vt habeat. quemadmodum neq̧ in alijs. Nō ta-
men dabit quibus non oportet/ neq̧ quādo non oportet/ neq̧ quecūq̧ alia talia. nō enī
adhuc operabit̄ secundū liberalitatem. et in hoc consumens nō vtiq̧ habebit in q̄ opor
tet consumere. queādmodū enī dictū est: liberalis est q̄ scđm substantiā expendit/ et in q̄ 17
oportet. ¶ Qui autē superabundat ꝓdigus. ꝓpter qđ tyrannos nō dicim⁹ prodigos:

multitudine enim possessiõis nõ videtur facile esse dationibꝰ et expensis superabũdare.
18 ¶Liberalitate vtiq₃ medietate existẽte circa pecuniarũ dationẽ et acceptionẽ/ liberalis
et dabit et expẽdet in que oportet/ et que oportet similiꝰ in magnis et paruis/ et hoc de-
lectabiliter. Et accipiet vnde oportet/ et q̃cũq₃ oportet/ virtute enim circa ambo existẽte
medietate/ faciet vtraq₃ vt oportet/ sequiꝰ enĩ sequenti datiõi acceptio talis. nõ talis au-
tem contraria est. sequẽtes quidẽ igiꝰ fiunt siꝰ in ipso: contrarie aũt manifestum q̃ non.
19 ¶Si aũt preter oportunũ et bene habens contingat ipsũ cõsumere: tristabiꝰ. modera-
tur aũt/ et vt oportet. virtutis enim est delectari et tristari in q̃bus oportet/ et vt oportet.
20 ¶Sed et bene cõmunicatiuus est liberalis in pecunijs. potest enĩ iniusta pati nõ hono-
rans pecunias. et magis grauatus si quidẽ quod oportet non cõsũpsit: q̃ tristatus si nõ
oportunũ aliquid consũpsit: et Symonidi non placẽs. Prodigus aũt et in his peccat: Symonides
neq₃ enĩ delectaꝰ in quibꝰ oportet/ neq₃ vt oportet/ neq₃ tristaꝰ vt oportet. erit aũt ꝓcedẽ-
21 tibus manifestius. ¶Dictũ aũt est nobis quoniã superabundãtie et defectus sunt ꝓdi-
galitas et illiberalitas: et in duobꝰ/ in datione et in acceptiõe. et expensas enĩ in datione
ponimꝰ. Prodigalitas quidẽ igiꝰ in dãdo et non in accipiẽdo superabundat/ in accipi-
endo aũt deficit. illiberalitas aũt in dando deficit. et in accipiẽdo superabundat: nisi in
22 paruis. ¶Que quidẽ igitur prodigalitatis/ non multũ coaugenꝰ: non enĩ facile est ex
nulla parte accipientẽ oĩbus dare. velociter enĩ derelinquit substantia dantes idiotas: q̃
23 et videntur ꝓdigi esse. ¶Quare talis videbiꝰ vtiq₃ non paruo melior esse illiberali: be-
ne sanabilis enim est et ab etate/ et ab egestate. Et ad medium potest venire: habet enim
que liberalis: etenĩ dat et non accipit. neutrũ autem vt oportet: neq₃ bene. si autẽ hoc as-
suescat: vel qualiter aliter transmutet: erit vtiq₃ liberalis. dabit enĩ quibꝰ oportet/ et acci
piet vnde oportet. et nõ accipiet vnde nõ oportet. ꝑpter quod et videꝰ oĩno nõ esse pra
uus secundũ morẽ: non enim mali neq₃ inuirilis superabundare dantẽ/ et non accipien-
tem: insipientis autem. Secundũ autẽ hunc modũ ꝓdigus videꝰ esse multo melior illi-
berali. et ꝑpter ea que dicta sunt: et quoniã hic quidẽ prodest multis: hic autem nulli: s₃
neq₃ sibiipsi. sed multi prodigorum quemadmodũ dictũ est/ et accipiunt vnde nõ opor-
tet: et sunt secundũ hoc illiberales. Acceptiui autẽ sunt propter velle consumere. facile
autem hoc facere: velociter enim derelinquit eos substantia. coguntur igiꝰ aliunde acq̃-
rere. Simul autem et propter nichil boni curare: indifferenter et vndiq₃ accipiunt. dare
enĩ concupiscunt: qualiter aũt vel vnde nichil eis differt. Propter quod neq₃ liberales
dationes ipsorũ sunt neq₃ enim bone: neq₃ huiꝰ ipsiꝰ gratia: neq₃ vt oportet. sed quãdoq₃
quos oportet indigere hos diuites faciunt: et moderatis quidẽ secundũ mores nichil
vtiq₃ darent. adulatoribꝰ autẽ aut secundum aliquam aliam voluptatẽ tribuunt multa.
Propter quod intemperati ipsorum sunt multi. facile enim consumentes ad intemperã
24 tias consumptiui sunt. et propter non ad bonum viuere/ ad voluptates declinãt. ¶Pro-
digus quidem igitur inducibilis effectus/ in hec trãsit. potitus autem studio: in mediũ
25 et id quod oportet adueniet vtiq₃. ¶Illiberalitas autẽ insanabilis est. videtur enim se-
nectus et omnis impotentia illiberales facere. et magis connaturale hominibus prodi-
galitate: multi enĩ amatores pecuniarũ magis q̃ datores. Extendiꝰ autem in multum/
et multiforme est. multi enĩ modi videntur illiberalitatis esse. in duobus enĩ existens: et
defectu dationis/ et superabundantia acceptionis: non oĩbus integra aduenit sed quan
doq₃ diuiditur. et hi quidem acceptione superabundant: hi autem datiõe deficiũt. Qui
quidem enim talibus appellationibus puta parci/ tenaces/ aridi: omnes datione defici-
unt. aliena autem non appetunt/ neq₃ volunt accipere. hi quidem propter quandã reue
rentiã et moderantiã turpiũ. videnꝰ enĩ quidã vel dicunt propter hoc custodire: vt non
cogantur aliquando turpe aliquid operari. horum autem et cumini venditor et omnis
talis nominatus est a superabundantia eius quod est nulli vtiq₃ dare. hi rursum propꝰ
timorem abstinent ab alienis: vt non facile ipsum que aliorum accipere: que autem ipsi-
us/ alios non. placet igitur eis neq₃ dare: neq₃ accipere. Hi autem rursus secundum ac-
ceptionem superabundant vndiq₃ accipiendo et oẽ: puta illiberales operatiões operã-
tes et de meretricio pasti. et omnes tales et vsurarij: et parua in multo. omnes enim isti
vnde non oportet accipiunt. et quantum non oportet. Commune aũt in ipsis turpis lu-

cratio apparet.oẽs enim gratia lucri/et huꝰ parui opprobria sustinent. Eos eni qui in
magna non vnde oportet accipiunt/neqꝫ que oportet:nō dicimꝰ illiberales.puta ciuita=
tes tyrannos desolantes/et sacra predantes:sed perniciosos magis/et impios/ et inu=
stos. ¶ Aleator quidē/et mortuorū spoliator/et latro illiberaliū sunt.turpes lucratiões 26
enim:lucri eni gratia vtriqꝫ negociant̃/et opprobria sustinēt et hi quidem pericula maxi
ma ꝓpter lucrū:hi autē ab amicis lucrant̃ quibꝰ oportet dare.vtriqꝫ vtiqꝫ vnde nō opor
tet lucrari volētes turpes lucratores:et oēs vtiqꝫ tales sūptiones illiberales ¶ Cōgrue 27
vtiqꝫ liberalitati illiberalitas contrariū dicit̃.maius eni est malū ꝓdigalitate:et magis ĩ
hanc peccant/ꝙ secundum dictam ꝓdigalitatem. De liberalitate quidem igitur et op=
positis maliciis tanta dicta sint.

Cap.II.

Videbitur autē vtiqꝫ cōsequēs esse/et de magnificētia pertrāsire:videt̃ eni et hec 28
ipsa circa pecunias quedā virtus esse. Nō quemadmodum autē liberalitas extē
ditur circa omnes que in pecuniis sunt operatiões:sed circa sumptuosas solum.
¶ In his aūt superexcellit liberalitatem magnitudine:quemadmodū nomē ipsū signi= 29
ficat.in magnitudine eni decēs sūptus est. ¶ Magnitudo aūt ad aliquid.non enim idē 30
sumptus trierarche/et archetheoro.decēs vtiqꝫ ad ipsū/et in quo/et circa que. Qui autē
in paruis vel in moderatis secundū dignitatē expēdit/nō dicitur magnificus. puta hoc
multotiēs dare tanti.sed qui in magnis/iste.magnificꝰ quidē eni liberalis.liberalis aūt
nil magis magnificus. ¶ Talis autem habitus defectus quidē paruificētia vocatur:su 31
perabundantia autem banausia et apirocalia.et quecunqꝫ tales non superabundantes
magnitudine circa que oportet:sed in quibus non oportet/et vt non oportet ꝑclare.po=
sterius autē de ipsis dicemus. ¶ Magnificus autem scienti assimulatur.decens eni spe= 32
culari potest/et expendere magna prudenter. ¶ Queādmodū enim ĩ principio diximꝰ/ 33
habitus operationibꝰ determinat̃/et quorū est.magnifici vtiqꝫ sumptus magni et decē=
tes:talia vtiqꝫ et opera.sic eni erit magnus sūptus et decens operationi.quare opꝰ qui=
dem sumptu dignum oportet esse.sumptum autem opere/vel superabundare. ¶ Cōsu= 34
met autem talia magnificus boni gratia:cōmune enim hoc virtutibus. ¶ Et adhuc de= 35
lectabiliter et emissiue.ratiocinij enim diligentia/paruifica. Et quali optimum/et decen
tissimū intendet vtiqꝫ magis:ꝙ quanto/et qualiter minimo. ¶ Necessariū aūt et libera= 36
lem magnificū esse.eteni liberalis expendet que oportet et vt oportet.in his eni magnū
magnifici:velut magnitudo/circa hec liberalitate existente. ¶ Et ab equali sumptu fa= 37
ciet opus magis magnificum.non enim eadem virtus possessionis et operis. possessio=
nis quidē enim virtus quod plurimo dignum/et honoratissimum:puta aurum.operis
autem magnum est bonum.talis eni speculatio admirabilis:magnificū aūt admirabile
et est operis virtꝰ magnificentia in magnitudine. ¶ Est autē sumptuū/qualia diximꝰ ho 38
norabilia puta circa deos dona reposita/et reparatiões et sacrificia.similit̃ autē et q̃cū=
qꝫ circa oē diuinum/et quecūqꝫ ad cōmune magnificata sunt.puta si alicubi largiri/qua=
le oportet preclare/vel trieris esse principē/vel conuiuare ciuitatem. In omnibꝰ autem
quemadmodū dictū est et ad operantē refert̃ quis est/et quarū possessionum.digna eni 39
oportet his esse:et non solū opera/sed et facientē decere. ¶ Propter quod inops quidē
non vtiqꝫ erit magnificus.non enim sunt ei a quibus magna consumet decenter.tentās
autem insipiens:preter dignitatem enim et oportunū.secundum virtutem autem recte. 40
¶ Decet autem et eos quibus talia preexistunt per seipsos/vel per progenitores / vel ꝑ
quos ad ipsos transeunt:et nobiles et gloriosos/et quecunqꝫ talia.omnia enim hec ma=
gnitudinem habent et dignitatem. Maxime quidem igit̃ talis magnificus.et in talibꝰ
sumptibus magnificentia:quemadmodū dictum est.maxima enim et honorabilissima
¶ Propriorū autē quecūqꝫ nisi semel fiunt:puta nuptie/et si quid tale/et si circa aliquid 41
tota ciuitas studet:vel qui in dignitatibus/et circa peregrinorum susceptiões/et missio=
nes/et datiões/et retributiões.nō eni sūptuosꝰ ĩ seipm magnificꝰ:sꝫ ĩ cōmunia. dona au
tē:deo sacratis habēt aliq̃d silẽ. ¶ Magnifici aūt et habitationē ꝑparare decēter diuici 42
is.ornatus q̃dē eni et hec/et circa hec magis sūptꝰ facere quecūqꝫ diuturna operū.opti
ma eni hec. ¶ Et in singulis decēs.non eni idē cōgruit dijs et hoibꝰ/neqꝫ in tēplo et se= 43
pulchro.et in sūptibꝰ vnūqdqꝫ magnū in genere:et magnificentissimum quidem quod

τριηραρ/χα
Prefectus triremis
αρχηθεο/ρος
Prefectus spectaculorum.

τριηρησ
Triremis
Nauis triū ordinū remorum

in magno magnū. hoc autem quod in his magnū. ⁊ differt in opere magnū/ab eo quod
est in sumptu. spera quidem enim vel lecytus pulcherrima magnificentiā habet puerilis Λεκιθοσ
doni: huius autem preciū paruū et illiberale. ꝑpter quod est magnifici in quo vtiqꝫ fa- Urseolū dicit
ciat genere/magnifice facere. tale enī non facile supabile: ⁊ est habens secundū dignita- Argyropylus
44 tem sumptus. talis quidē igitur magnificus. ¶ Superbūdans aūt et banausus pter qꝺ
oportet cōsumendo supabūdat: queadmodū dictū est. in paruis enī sumptuū multa cō-
sumit/et resplendet preter melodiam. et est parabola quedam: puta histriones nuptia-
liter cibans/et comedis tribuens/ in transitu purpuram inferens: queadmodū Mega-
res. et omnia talia non boni faciet gratia: sed diuitias ostentans/ et propter hoc existi-
mans admirari. et vbi quidem oportet multa consumere/pauca consumens. vbi autem
pauca/ multa. Paruificus autem circa omnia deficiet. et maxime consumens in paruo
bonū perdit/⁊ quodcunqꝫ faciat tardās/et intendens qualiter minimū consumat vtiqꝫ/
et hoc tristatus/et omnia existimans maiora facere q̄ oportet. Sunt quidem igitur ha-
bitus hi malicie: non tamen opprobria quidem inferunt. propter neqꝫ nociuos ꝑximo
esse/ neqꝫ valde turpes. Cap. III.

45 Agnanimitas autem circa magna quidē et ex nomine videtur esse. circa qualia
m autem est: primū accipiamus. differt autem nichil: habitū vel eum qui secundū
habitum intendere. Videtur aūt magnanimus esse/qui magnis seipm dignifi-
cat dignus existens. qui enim non secundū dignitatē id facit/insipiens. eorū autem qui
secundum virtutē/nullus insipiens neqꝫ stultus. magnanimus quidē igitur qui dictus
46 est. ¶ Qui enim paruis dignus/et his dignificat seipm: temperatus. magnanimus aūt
non/in magnitudine enī magnanimitas. queadmodū ⁊ pulchritudo ī corpore magno.
47 parui autem formosi et ꝯmensurati: pulchri autē non. ¶ Qui autē magnis seipm dignū
facit indignus existens/chaunus. qui aūt maioribus q̄ dignus: nō omis/chaunus. qui Χαυνοσ
autem minoribus q̄ dignus: pusillanimus: siue magnis/ siue moderatis siue paruis/di- Inflatus
gnus existens/adhuc minoribus seipsum dignū existimet. et maxime vtiqꝫ videbitur si Laxus
48 videatur magnis dignus. quid enī vtiqꝫ faceret: nisi talibus esset dignus? ¶ Est autem
magnanimus magnitudine quidē extremus: eo autem ꝙ vt oportet medius: eo enim ꝙ
secundum dignitatē seipm dignificat: hi autē supabundant et deficiunt. Si autē vtiqꝫ
49 magnis seipm dignificat/ dignus existens: et maxime maximis. ¶ Circa vnū vtiqꝫ erit
maxime. dignitas autē dicitur ad ea que exterius bona: maximū autē hoc vtiqꝫ ponem⁹
quod dijs attribuimus/et quod maxime desiderant qui in dignitate/et quod in optimis
premiū. tale autē est honor. maximū enī vtiqꝫ hoc eorū que exterius bonorū. circa ho-
nores vtiqꝫ et inhonorationes magnanimus est vt oportet. Et sine ratione aūt videtur
magnanimi circa honorē esse. honore autē maxime digni: magnificant seipsos secundū
dignitatē. Pusillanimis autem deficit ⁊ ad seipm/et ad magnanimi dignitatē. chaunus
50 vero ad seipsum quidē supabundat/non tamen ad magnanimū. ¶ Magnanimus autē
siquidē maximis dignus/optimus vtiqꝫ erit. maiori enī semp melior dignus/⁊ maximis
51 optimus ¶ Et vere ergo magnanimū oportet bonū esse. Videbit aūt esse magnanimi
quod et in vnaquaqꝫ virtute magnum. Et nequaqꝫ vtiqꝫ congruit magnanimo fugere
cōmouētē/neqꝫ iniusta facere. cuius enim gratia operabit turpia: cui nihil magnū? Se-
cundū singula autē intendēti/omnino vtiqꝫ derisibilis videtur magnanimus nō bonus
existens. non erit autē vtiqꝫ neqꝫ honore dignus prauus existens: virtutis enī premium
52 honor/et attribuit bonis. ¶ Videbitur quidē igitur magnanimitas vt ornatus quidem
esse virtutū. maiores enī ipsas facit/et nō fit sine illis. ꝑpter hoc difficile scdm veritatem
53 magnanimū esse. nō enī possibile sine bonitate. ¶ Maxime quidē igitur circa honores
et inhonorationes magnanimus est. Et in magnis et studiosis moderate delectabit vt
ꝓpria adipiscēs/ vel etiā minora. virtuti enī pfecte nō vtiqꝫ fiet dignus honor. sed tū et
adhuc recipiet: in nō habēdo ipos maiora ipsi tribuere. Eum aūt qui in cōtingentibus/
et in paruis: oino paruipēdet. nō enim his dignus. Silr aūt in inhonoratiōe. nō enī
erit iuste ipm. maxime quidē igitur est (queadmodū dictum est) magnanimus circa ho-
54 nores. ¶ Sed adhuc circa diuitias/et potentiā/ et oēm bonā fortunā et infortuniū mo-
derate habebit quomodocūqꝫ fiant. et neqꝫ bene fortunatus vtiqꝫ gaudiosus erit/ neqꝫ

infortunatus tristis. neq; eni circa honorē ita habet vt maximũ ens. potentatus enim et
diuitie ꝓpter honorem sunt desiderabilia: habentes igitur ipsa/ honorari per ipsa volũt
cui autē et honor paruũ est/ huic et alia. ꝓpter quod despectores vidētur esse. ¶ Uidē= 55
tur autē ꝛ bone fortune conferre ad magnanimitatem. nobiles eni dignificanť honore/
ꝛ potentes/ vel diuites: in superexcellentia eni. bono aũt superexcellēs omne honorabilius.
propter quod et talia magnanimiores/ faciunt. honorantur eni a quibusdam. secundũ
veritatē aũt bonus solus honorandus. cui aũt ambo existũt: magis dignus fit honore.
¶ Qui autem sine virtute bona talia habent: neq; iuste magnis seipsos dignificāt/ neq; 56
recte magnanimi dicunť. sine virtute eni ꝑfecta sunt non hec. Despectores autē et iniu=
riatores et talia habētes mali efficiũtur. sine virtute eni nō facile ferre moderate bonas
fortunas. non potētes aũt ferre/ ꝛ existimātes alios superexcellere illos quidē ꝯtenũt. ipi
autē quodcũq; cōtinget vtiq; operanť: imitātur eni magnanimũ nō similes existentes.
hec autem opantur in quibus possunt. que quidē igitur secundũ virtutē/ non operanť:
contēnunt autē alios: magnanimus autē iuste contēnit. glorificat eni vere/ multi autem
contingēter. ¶ Non est autē microcindynos neq; philocindynos ꝓpter pauca hono= 57
rare/ megalocindynos autē. Et cũ periclitetur/ nō parcēs vite/ vt nō dignũ existēs oino
viuere ¶ Et potens bene facere: beneficiatus autē verecundať. hoc quidē eni superexcel= 58
lentis: hoc aũt superexcessi. Et retributiu⁹ pluriũ. ita eni erit debitor qui incepit/ et erit bñ
passus. ¶ Uidenť autez et in memoria habere eos quibus vtiq; faciant bene a quibus 59
autē vtiq; patianť bene: nō minor eni qui patiť bene/ eo qui facit. vult autē superexcellere.
Et hec quidē delectabiliter audit/ hec aũt indelectabiliter. ꝓpter quod et Thetim non
dicere bñficia Joui: neq; lacones ad athenienses: sed q̄ passi sunt bene ¶ Magnanimi 60
autē et nullo indigere/ vel vix: ministrare aũt prompte. Et ad eos quidē q̄ in dignitate
et bonis fortunis magnũ esse/ ad medios aũt moderatũ. hos quidē eni superexcellere dif=
ficile et venerabile/ hos aũt facile. et in illis quidē venerari nō inuirile/ in humilibus aũt
onerosuz. quēadmodũ ad imbecilles fortē esse ¶ Et ad honorabilia nō ire/ vel vbi ꝑcel 61
lunt alij. Et ociosum esse/ et tardũ vel pigrũ. sed et vbi honor magn⁹/ vel opus. Et pau=
corũ operatiuũ quidem: magnorum aũt et noiabiliũ. ¶ Necessariũ aũt manifestũ odi= 62
torem esse/ et manifestũ amatorē. latere eni timidi. ¶ Et curare veritatē magis q̄ opio= 63
nem. et dicere et opari manifeste. liber ꝓpalator eni/ qꝛ cōtēptiuus est. cōtēptiuus autē:
ꝓpter quod libere ꝓpalatiuus. et libere ꝓpalatiuus: ꝓpter quod contēptiuus. Et veri=
dicus. verũtamen quecunq; non propter ironiam: ironia autē ad multos. et ad aliũ nō
posse viuere/ sed vel ad amicũ: seruile eni. propter quod et omnes blāditores obsequio=
si/ seruiles: et humiles blanditores. ¶ Neq; admiratiuus. nichil enim magnum ipsi est. 64
Neq; memor mali. non eniz magnanimi recordari aliqualiter et mala: sed magis despi=
cere. ¶ Neq; hũaniloquus. neq; eni de seipso loquitur. neq; de alio. neq; eni vt laudeť 65
cura est ipsi/ neq; vt alij vituperentur. ¶ Neq; risus laudatiuus est. propter quod neq; 66
maliloquus: neq; de inimicis nisi ꝓpter iniuriā. ¶ Et de necessarijs vel paruis nequaq̄ 67
planctiuus/ et deprecatiuus. studentis eni sic habere circa hec. ¶ Et potens possedisse 68
magis bona et infructuosa/ fructuosis et vtilibus. sufficientis eni magis. ¶ Sed et mo= 69
tus lentus magnanimi videtur esse/ et vox grauis/ et locutio stabilis. nō eni festinus qui
circa pauca studet: nec ꝯtentiosus/ qui nihil magnũ existimat. acumē aũt vocis et velo=
citas per hec. talis quidem igitur magnanimus. ¶ Deficiens autem pusillanimis: su= 70
perabundans autem chaunus. non mali quidez igitur videntur esse neq; isti. non enim
malefactores sunt: peccantes autē. Pusillanimis quidez dignus existens bonis: seipm
priuat quibus dignus est. Et videtur malũ habere aliquod ex non dignificare seipsum
bonis: sed et ignorare seipm. appeteret enim vtiq; quibus dignus erat bona existentia.
non tamen insipientes tales videntur esse/ sed magis pigri. Talis autem opinio videtur
et deteriores facere: singuli eni appetunt que secundũ dignitatē. discedunt autem et ab
operationibus bonis et ab inuentionibus/ vt indigni existētes: similiter autē et ab exte=
rioribus bonis. Chauni aũt insipiētes ꝛ seipos ignorātes et hoc manifestũ: vt eni digni
existētes ad honorabiliora conanť: deide redarguuntur. Et veste ornanť ꝛ figura/ ꝛ ta=
libus. volũt bonas fortunas maifestas eē ipozũ/ ꝛ dicũt de seipis: vt ꝓpť hec honorādi.

μικροκιν= δυνοσ
Paruorũ periculoꝝ cupidus
φιλοκιν= δυνοσ
Amator piculorũ
μεγαλοκιν δυνοσ
Magnorũ periculorũ cupidus

Thetis
Jupiter
Lacones
Athenienses

71 ¶ Opponiť aũt magnanimitati pusillanimitas magis q̃ȝ caumotes: et fit magis et dete
ri⁹ est. Magnanimitas q̇dē igr̃ circa honorē ē magnũ. quēadmodũ dictũ ē. Cap. IIII.
72 Idet autē et circa hũc esse virt⁹ quedã quēadmodũ in primis dictũ est. q̃ vide=
v bitur vtiqȝ similiter se habere ad magnanimitatē: quēadmodũ et liberalitas ad
magnificentiã. ambe enĩ iste a magno quidē distant: circa moderata autē/ ꝛ pua
73 disponũt nos vt oportet. ¶ Quēadmodũ autē in datiōe et acceptiōe pecuniarũ est me=
dietas/ et supabundãtia/ et defectus: ita et ĩ honoris appetitu magis q̃ȝ oportet/ et min⁹/
et vnde oportet/ et vt oportet. Philotimũ enĩ vitupamus vt magis q̃ȝ oportet / vt vnde
74 non oportet honorē appetentē. et nõ amatorē honoris/ vt neqȝ in bonis eligentē hono=
rari: est aũt quãdo amatorē honoris laudamus vt virilē et amatorē boni: et nõ amatorē
honoris/ vt moderatũ et tēperatũ: quēadmodũ et in primis diximus. ¶ Manifestũ est
autē quoniã multipliciter amatore taliũ dicto: non ĩ idē ipm ferimus semp amatorē ho=
noris: sed laudantes quidem in magis q̃ȝ multi/ vituperantes autē in magis q̃ȝ oportet.
75 ¶ Innoiata aũt existēte medietate vt deserta: videnť dubia esse extrema. In q̇bus autē
superabundantia/ ꝛ defectus ꝛ medium. appetũt autē et honorem magis q̃ȝ oportet: et
minus/ etiam et vt oportet. Laudať igitur habitus hic medietas existens circa honorē
innoiatus. videť aũt ad amorē honoris quidē nõ amor honoris: ad nõ amorē honoris
autem amor honoris. ad vtraqȝ autē vtraqȝ qualiter. videtur autē et hoc esse circa alias
virtutes. Opponi aũt hic extremi vidētur: ppter nõ esse noiatũ mediũ Cap. V.
76 Ansuetudo autē est quidē medietas circa iras. innoiato aũt existēte medio: fe
m re aũt et extremis/ ad mediũ mansuetudinē ferim⁹/ ad defectũ declinãtē inoiatũ
existentē/ supabundãtia iracũdia quedã diceť vtiqȝ. Passio quidē enĩ est ira: fa=
cientia aũt multa et differētia. qui q̇dē igiť in q̇bus oportet/ et q̇bus oportet irasciť: ad=
77 huc aũt et vt oportet/ et quãdo et quãto tēpore laudať. ¶ Mansuetus aũt vtiqȝ iste erit
siquidē mãsuetudo laudať. vult enĩ mansuetus iperturbatus esse/ et nõ duci a passione:
sed secundũ ꝙ vtiqȝ ratio ordinabit: ita et in his/ et in tantũ tēpus irasci. Peccare autem
78 videť magis ad defectũ. non enĩ punitiu⁹ mansuetus/ sed magis cõdonatiu⁹. ¶ Defe=
ctus aũt siue inirascibilitas quedã est/ siue quodcũqȝ/ vitupatur. Non irasci enĩ in q̇bus
oportet/ insipiētis esse videť: et qui vt nõ oportet/ neqȝ quãdo/ neqȝ q̇bus oportet. videť
autē non sentire neqȝ tristari: et nõ iratus nõ esse vindicatiuus. Iniuriantē autē sustinere
79 et familiares despicere seruile ¶ Supabũdãtia autē secundũ omĩa quidē fit. etenĩ q̇bus
non oportet/ et in q̇bus nõ oportet/ et magis q̃ȝ oportet/ et veloci⁹/ et pluri tēpore. nõ tñ
omnia eidē existunt: nõ enĩ vtiqȝ posset esse. malũ enĩ et seipsum destruit/ et si integrũ sit:
80 importabile fit. ¶ Qui quidē igitur iracũdi: velociť irascuntur/ et quibus nõ oportet/ et
in quibus nõ oportet/ et magis q̃ȝ oportet. quiescũt autē velociter: quod et optimũ ha=
bent. accidit aũt ipsis hoc/ qm̃ nõ retinēt irã: sed reddũt scd̃m ꝙ manifesti sunt ppter ve= ακροχολοσ
locitatem/ deinde requiescũt. In supabundãtia aũt sunt acrocholi acuti/ ꝛ ad omne ira= Summe biliosus
cundi/ et in omni: vnde et nomen. Amari autē difficile solubiles/ et multo tēpore irascũ= Uesanus
tur. retinent enĩ irã. quies autē fit cũ retribuerint. punitio enĩ quietat impetũ ire/ delecta=
tionem pro tristicia faciens. hoc autē non effecto/ graue habent. propter non manifestũ
enim esse. et neqȝ suadebit ipsis ãliq̇s. in ipso aũt digeri irã: indiget tēpore. sunt aũt tales
sibĩipis molestissimi ꝛ maxime amicis. Difficiles aũt dicimus in quibus nõ oportet ira=
scentes/ et magis q̃ȝ oportet/ et pluri tēpore: et nõ cõmutatos sine cruciatu vel punitiōe.
81 ¶ Mansuetudini autē magis supabundantia opponiť. etenĩ magis fit. humanius eniȝ
82 magis punire: et ad viuere difficiles/ deteriores. ¶ Quod autē in prioribus dictũ et ex
dictis manifestũ. non enĩ facile determinare qualiter/ et quibus/ et in qualibus/ et quãto
tempore irascendũ et vsqȝquo recte facit vel peccat. qui quidē enĩ parũ transgreditur/
non vituperabiť neqȝ in magis neqȝ in minus. quãdoqȝ enĩ deficiētes laudamus et mã=
suetos dicimus. et irascentes viriles/ vt potentes principare. q̃ȝtum autē ꝛ qualiter trãs=
grediens vitupabilis/ nõ facile ratione reddere. ĩ singularibus enĩ/ et sensu iudiciũ. Sed
ꝙ quidē tale manifestũ: quoniã quidē medius habitus laudabilis. secũdũ quē quibus
oportet irascimur/ et in quibus oportet/ et vt oportet/ et omnia talia. superabundantie
autem et defectus vituperabiles. ꝛ in parum quidem facte quiescibiliter/ in plus autem

magis/in multum vero valde.manifestū igitur quoniam medio habitui adherendum.
qui quidem igitur circa iram habitus:dicti sunt. Cap.VI.
IN colloquijs autem et conuiuere z sermonibus/et rebus cōmunicare:hi quidē 83
i placidi videnť esse/omnia ad delectationē laudātes/et nihil cōtratendētes:sed
existimātes oportere sine tristicia quibuscūq; esse. Qui autem ecōtrario his ad
omnia contrariātes:et eius quod est cōtristare.neq; quodcūq; curantes:discholi et liti-
giosi vocanť. Quoniā quidē igitur dicti habitus vituperabiles sunt/nō imanifestū.et qm̄
medius horū laudabilis. scd̄m quē recipiet que oportet/z vt oportet:similiť aūt et sper-
net. Nomē autē nō reddiť ipsi aliqđ. ¶Assimilať aūt maxime amicitie.talis enī q̄ scd̄m 84
mediū habitū:qualē volumus dicere moderatū amicū:diligere assumentē. Differt aūt
ab amicitia qm̄ sine passione est/et sine eo qđ est diligere q̄bus colloquiť:nō enī ī amādo
vel inimicādo recipit singula vt oportet: sed in eo q talis est. similiť autē et ad ignotos
et notos/et cōsuetos et incōsuetos idē faciet: verūtamen in singulis vt cōgruit.nō enim
similiter cōuenit ꝯsuetos et extraneos curare/neq; rursus cōtristare. Uniuersaliť quidē 85
igitur dictū est:qm̄ vt oportet colloqueť. ¶Referens aūt ad bonū et ad cōferēs conij-
ciet contristare vel ꝯdelectare. videť enī quidē circa delectatiōes et tristicias esse in col-
loquijs factas. Horū aūt quicūq; quidē ipsi est nō bonū vel nociuū cōdelectare/asper-
nabitur et eliget ꝯtristare.et si facienti aūt deformitatē ferat et hanc nō paruā/vel nocu-
mentū:cōtrarietas aūt paruā tristiciā nō recipiet/sed aspernabiť. Differenter aūt collo-
quitur ijs q̄ indignitatib⁹/et quibuscūq;/et magis vel minus notis:similiť aūt et secūdū
alias differētias/singulis tribuens quod decet. Et secundū seipm̄ quidē desiderās con-
delectare/cōtristare autē renuēs. cōsiderans euentura si sint maiora/ dico autē bono/et
conferente/et delectatiōis autē gratia eius que est in posterū maxime/ parū cōtristabit.
medius quidē igiť talis est:nō noīatus autē est ¶Cōdelectātis aūt qui q̄dē eius qđ est 86
delectabile esse coniectatiu⁹/nō ꝑpter aliqđ aliud/placidus. qui autē vt vtilitas aliqua
ipsi fiat in pecunijs/ et quecunq; per pecunias: blanditor. Qui autem omnes cōtristat/
dictum est quoniam litigiosus/et discholus. Opponi autem videntur extrema sibiipsis:
propter innominatum esse medium. Cap.VII.
Jrca eadem autem fere est iactantie medietas:innoīata autē ipsa. Non malum 87
c autem et tales ꝑtransire.magis enī vtiq; sciem⁹ que circa mores singulos ꝑtrāse-
untes/et medietates esse virtutes credem⁹ vtiq;/in oībus sic se habēs conspiciē-
tes. Jn cōuiuere vtiq; qui quidē ad delectationē vel tristiciā colloquūtur/dicti sunt. De
veridicis aūt et falsidicis dicamus similř et in sermonibus et in opationibus et fictione.
¶Uidetur vtiq; iactator simulatiuus gloriosorum esse et non existentiū/ et maiorū q̄ 88
existunt. iron autē econuerso negare que existūt/vel minora facere. Medius autem au-
αυθεκαστοσ thecastos quis existens verax et vita et sermone. existentia cōfitens esse circa ipsum / et
Verax
Judicās de facto neq; minora neq; maiora ¶Est aūt horū singula et gratia alicui⁹ facere/et nulli⁹. vnus- 89
quisq; autē qualis est:talia dicit et opatur et sic viuit:si nō alicui⁹ gratia operur. Scd̄m
seipm̄ autem mendaciū quidē prauū et fugiendū/verū autē:bonū et laudabile.sic autē
et verax quidē medius existēs laudabilis / qui autē mēdaces ambo quidē vituperabiles:
magis autē iactator. ¶De vtrisq; quidē dicemus:prius autē de veraci.non enī de veri- 90
dico in cōfessionibus dicimus neq; quecūq; ad iusticiā vel iniusticiā cōtendūt.alterius
enim erunt hec virtutis.sed in quibus nullo tali differente/ et in sermone et in vita verū
dicit:eo q talis est scd̄m habitū. Uidebiť autē talis moderatus esse. amator enī veri et
in q̄bus nō differt verū dicēs: verū dicet/et in quibus differt adhuc magis. vt enī turpe:
mendaciū verebiť/quod et secundū seipm̄ verebať. talis autē laudabilis. ¶Jn minus 91
autem:magis a vero declinat. prudēti⁹ enī videť ꝑpter onerosas supabundantias esse.
¶Maiora aūt existētibus fingēs nulli⁹ gratia:prauo quidē assimilať:nō enī vtiq; gau- 92
deret mēdacio. van⁹ aūt videť magis q̄ malus. ¶Si aūt grā alicuius/q̄ quidē glīe vel 93
honoris nō valde vituperabilis vt iactator. q̄ aūt argēti vel q̄cūq; in argentū:deformior.
Non in potētia aūt est iactator:sed in electione.scd̄m habitū enī et ī eo q talis est/ iacta-
tor est. queadmodū et mendax.hic quidē mendacio ipso gaudet: hic autē gloriā appe-
tens vel lucrū. Qui quidem igitur glorie gratia iactant/ talia fingūt in quibus laus vel

felicitas. qui aūt lucri: quorū voluptas est p̄ximis/ ꝛ que latere est nō existētia: puta me-
dicū vel diuinatorē sapientē. ꝓpter hoc plures fingunt talia et iactant. sunt eni in ipsis   βαυκοπα-
94 que dicta sunt. ¶ Irones aūt et minus dicētes/ gratiosiores quidē scdm mores videnꝛ.   ρουργοι
non eni lucri gratia videnꝛ dicere. sed fugiētes molestū et tumidū. Sed et maxime aūt   Delicati
95 isti gloriosa negant: vt Socrates fecit. ¶ Qui autē parua et manifesta fingūt baucopa-   Maliciosi
nurgi dicūtur/ et facile ꝯtēptibiles sunt/ et quādoqꝫ iactātia videꝛ. puta Laconū vestis.   Circa gl'iaȝ astutꝰ
eteni sup̄abundātia et valde defectus iactātiū. qui autē moderate vtūtur ironia: et circa   Socrates
que non valent prompta et manifesta ironisant/ gratiosi videntur   Cap. VIII.   Lacones
96 Pponi autē videtur iactator veridico. deterior eni. ¶ Existente aūt requie et in
97 o vita et in hac cōuersatione cū ludo: videꝛ et hic esse collocutio quedā consona
rationi. et qualia oportet dicere/ et vt oportet. similiter aūt et audire. differt aūt
et in dicendo in talibus vel talia audire. manifestū aūt ꝙ et circa hec est et sup̄abūdantia   αγροιοσ
quedam et defectus mediȷ. ¶ Qui quidē in derisione sup̄abundant/ bomolochi videnꝛ
98 esse et onerosi desiderātes oīno risum. ꝛ magis ꝯiectātes risum facere: ꝙ̄ dicere decora/   Agrestis
et non contristari derisum cōuiciatū. Qui aūt neqꝫ ipsi dicūt aliquod ridiculū/ et dicen-   Rusticus
tibus molesti sunt: agriȷ/ ꝛ duri videtur esse. moderate aūt ludētes eutrapeli appellanꝛ: εφιδεξιοτησ
puta bene vertentes. Moris enim tales videnꝛ motus esse. queadmodū autē corpa ex   Dexteritas
motibus iudicanꝛ/ ita et mores. Redundāte autē risu/ et pluribus gaudētibus ludo/ et   Comitas
ipso cōuiciari magis ꝙ̄ oportet: et bomolochi eutrapeli appellanꝛ/ et gratiosi. quoniam   εφιδεξιοσ
autem differunt et non parū ex ijs que dicta sunt manifestū ¶ Medio autē habitui pro-   Dexter
99 priū ephidexiotes est. ephidexiȷ autē est talia dicere et audire/ qualia modesto ꝛ liberali   Comis
cōgruūt. Est enim quedā decentia talia dicere/ in ludi parte et audire. et liberalis ludus
differt ab eo qui seruilis/ ꝛ disciplinati ꝛ indisciplinati. Uidebit autē vtiqꝫ aliqs ꝛ ex co-
medijs veterū et modernorū. his quidē eni erat derisio turpiloquiū/ his autē magis su-
spicio. differūt autē nō parū hec ad honestatē. Utrū igitur bene cōuiciantē determinā-
dum: in dicendo nō que decent liberalē vel in nō tristando audientē/ vel in delectando.
Uel et tale quidē indeterminatū. aliud eni aliȷ odibile/ et delectabile: talia autē audiet. q̄
100 eni sustinet audiēs: hec et facere videꝛ. ¶ Non vtiqꝫ omne faciet: cōuiciū eni cōtumelia
quedā est. legū positores aūt q̄dā cōtumeliosa dicere ꝓhibent/ oportebat aūt forte ꝛ cō-
uiciari. gratiosus aūt vtiqꝫ et liberalis sic habebit: puta lex existēs sibiip̄i. talis quidē igiꝛ
101 medius est: siue ephidexius/ siue eutrapelus diciꝛ ¶ Bomolochus aūt minor ē derisore
et neqꝫ a seipso neqꝫ ab alijs est recedēs/ si risuȝ faciat. et tū talia dicēs/ quorū nullū dice-
102 ret vtiqꝫ gratiosus: quedā aūt neqꝫ audiret. ¶ Agrios aūt ad tales collocutiōes inutilis:
103 nihil eni cōferēs ī oībus tristaꝛ. videꝛ aūt reqēs et ludus in vita esse necessariū. ¶ Tres
igiꝛ q̄ dicte sunt in vita medietates. sunt aūt oēs circa sermonē q̄rūdā/ et opū cōicationē
differūt aūt qm̄ hec quidē circa veritatē est/ he aūt circa delectabile. eaꝝ aūt q̄ circa de-
lectationē hec quidē ī ludis/ hec aūt in ijs que scdꝫ aliā vitā colloquijs.   Cap. VIIII.
104 E verecūdia autē vt quadā virtute nō cōuenit dicere. passiōi eni magis assimi-
D latur ꝙ̄ habitui. Determinatur igiꝛ timor quidā ingl'iationis. Perficiꝛ autē vere-
cundia circa pericula/ timori cōsimiliꝛ. rubescūt eni verecūdati/ mortē autem ti-
mentes pallescūt. corporalia vtiqꝫ videnꝛ aliqualiꝛ esse vtraqꝫ: quod videꝛ passiōis ma-
105 gis ꝙ̄ habitus esse. ¶ Non eni omi etati vtiqꝫ hec passio cōgruit: sed iuuenili. Existima-
mus eni oportere tales verecūdos esse/ eo ꝙ secundū passiones viuētes multa peccant:
a verecūdia aūt ꝓhibētur. Et laudamꝰ quidē iuuenes verecūdos: senē aūt nullus vtiqꝫ
laudabit/ quoniā verecūdabilis. nichil eni existimamus oportere ip̄m operari/ in q̄bus
106 est verecundia. ¶ Neqꝫ eni studiosi est verecūdia: si quidē fit in prauis/ non eni op̄antur
talia. Si autem hec sunt quidē secundū veritatē turpia/ hec autē secundū opinionē nihil
differt: neutra eni op̄anda. quare neqꝫ verecūdandū. praui aūt est esse talē: puta operari
aliquid turpiū. Sic autem habere vt etsi opereꝛ aliquid taliū verecūdari/ et ꝓpter hoc
existimari studiosuȝ esse/ incōueniēs. in voluntarijs eni verecundia. volens autē studio-
107 sus nunqꝫ operabitur praua ¶ Erit autem vtiqꝫ verecundia ex suppositione studiosum.
si eni op̄etur/ verecūdabitur vtiqꝫ. non aūt hoc circa virtutes. Si autē inuerecūdia pra-
uum et non verecūdari turpia op̄ari/ nichil magis talia op̄arantē verecūdari studiosum.

Non est autem neq continentia virtus. sed quedam passio mixta. ostendetur autem de
hac in ijs que posterius. Nunc autem de iusticia dicamus.

¶ Quarti Ethicorum Aristotelis antique traductionis finis. Cap. I.

E iustitia autẽ et iniustitia intendendũ / z circa quales sunt existẽtes opatio- 1
nes et qualis medietas est iustitia / et iustũ quorũ mediũ. intẽtio aũt nobis 2
D fit secundũ eandẽ methodũ ijs que pdicta sunt. ¶ Uidemus vtiq omnes
talẽ habitum volentes dicere iusticiã: a quo operatiui iustorũ sunt / et a quo
iusta opantur / et volũt iusta. eodẽ autẽ modo et de iniusticia a quo opatiui
iniustorũ sunt et a quo iniusta faciũt et volũt iniusta. pter quod et nobis primũ vt in
typo hec supponãtur. ¶ Neq eni eũdem habet modũ et in scientijs et in potentijs z in 3
habitibus. potẽtia quidẽ eni et sciẽtia videtur cõtrariorũ eadẽ esse. habitus autẽ cõtra-
rius / cõtrariorũ non: puta a sanitate nõ fiũt cõtraria sed sana solũ. dicimus eni sanũ am- 4
ευεξια Bona habitudo. bulare quando ambulat: vt vtiq sanus existẽs. ¶ Multotiens quidẽ igitur cognoscit
cõtrarius habitus a cõtrario / multotiẽs aũt habitus a subiectis. si eni sit manifesta eue-
καχεξια Mala habitudo. xia / et cachexia manifesta fit. et ex bene habẽtibus euexia / et ex hac bene habentia. si eni
ειδοσ Idea Species est euexia densitas carnis / necessariũ et cachexiam esse raritatẽ carnis. z bene habens fa- 5
ctiuũ densitatis in carne. ¶ Consequitur autẽ vt in multũ si alterũ multipliciter dicitur /
et reliquũ multipliciter dici. puta si iustũ z iniustũ. Uidetur autẽ multipliciter dici iusti-
tia et iniustitia. sed pter ppinquã esse ipsorũ equiuocationẽ / latet: et non quẽadmodũ
in ijs que de longe manifesta magis. differentia eni multa que secundũ ideã: puta qm 6
vocatur clauis equiuoce / et que sub collis animaliũ / et qua hostia claudũt ¶ Sumatur
ergo iniustus quotiẽs dicitur. videtur aũt illegalis iniustus esse / et auarus: et iequalis.
quare manifestũ quoniã et iustus erit legalis / et equalis. iustum quidem igitur legale et
equale: iniustum autem illegale et inequale. ¶ Quia autem auarus iniustus circa bona 7
erit non omnia: sed circa quecunq bona fortuna / et infortuniũ. que sunt quidẽ simpli-
citer semper bona: alicui autem non semper. homines autem hec orant et prosequũtur.
oportet autẽ non / sed orare quidẽ bona simpliciter et ipsis bona esse. eligere autem que 8
sibi ipsis bona sunt. ¶ Iniustus autẽ non semper plus eligit / sed et minus in simpliciter
malis. sed quoniã videtur et minus malũ / bonũ aliqualiter esse: boni autem est auaricia
propter hoc videtur auarus esse. ¶ Est autẽ inequalis: hoc eni cõtinet z cõmune. et ille- 9
galis. hec autẽ illegalitas vel inequalitas cõtinet oẽm iniusticiã et cõmune est omis in- 10
iusticie. ¶ Quia autẽ illegalis iniustus erat / legalis autẽ iustus: manifestũ est quoniam
omnia legalia sunt aliqualiter iusta. determinata aũt a lege positiua legalia sunt / z vnũ-
quodq eorũ iustũ esse dicimus. ¶ Leges autem dicũt de omnibus cõiectantes vel cõ- 11
muniter conferente omnibus / vel optimis vel dominis / vel secundũ virtutẽ / vel secũdũ
aliquẽ aliũ modũ taliũ. quare secundũ vnũ quidẽ modũ iusta dicimus factiua / et cõser-
uatiua felicitatis / et particularũ ipsius politica coicatione. Precipit autem lex et fortis
opera facere: puta nõ derelinquere aciem / neq fugere / neq abijcere arma. et que tẽpe-
rati: puta non mechari / neq cõuiciari. et que mansueti: puta nõ pcutere / neq cõtẽdere.
similiter aũt et scdm alias virtutes et malicias: hec quidẽ iubens / hec aũt phibẽs. recta 12
απεσχεδι ασμενοσ Incõsulte posita. quidẽ igitur que posita recte: deterior aũt apeschediasmenos. ¶ Ipsa quidẽ igitur iu-
stitia virtus quidẽ est perfecta / sed non simpliciter / sed ad alterũ. et propter hoc multo-
tiens preclarissima virtutũ esse videtur iusticia / et neq hesperus neq lucifer ita admira-
bilis. et puerbiũ dicẽtes aimus: in iusticia autẽ simul omis virtus est. et pfecta maxime
virtus / quoniã perfecte virtutis vsus est. Perfecta autẽ est quoniã habens ipsam: et ad
alterũ potest virtute vti / sed non solũ ad seipm. multi quidẽ eni in pprijs virtute possũt
Bias vti: in ijs aũt que ad alterũ nõ possunt. Et propter hoc bene videtur habere hoc Bian-
tis / quoniã principatus virũ ostendit. ad alterũ eni et in cõmunicatione iam princeps.
Propter hoc ipsum autem et alienum bonũ videtur esse iusticia sola virtutum / quoniam
ad alterũ est. alij enim conferẽtia operatur vel principi / vel cõmuni. ¶ Pessimus quidẽ 13
igitur qui et ad seipm et ad amicos vtit malicia. optimus aũt nõ qui ad seipsum virtute /
sed q ad alterũ. hoc eni opus difficile. ¶ Hec quidẽ igit iusticia nõ pars virtutis / sed tota 14
virtus est: neq otraria iniustitia ps malicie / sz tota malicia. Quid aũt differt virtus z iustitia:

hoc manifestũ ex ijs que dicta sunt. est quidẽ enĩ eadẽ/esse aut non idem. sed scd̃m ꝙ ad alterũ quidẽ iusticia: secundũ autem ꝙ talis habitus simpliciter virtus. Cap. II.

15 Uerimus autem eam que in parte virtutis iusticiã / est enĩ quedã vt dicimus. si-
q militer autem ꝛ de iusticia que secũdũ partẽ. Signũ autẽ quoniã est. scd̃m alias quidẽ enĩ malicias qui operatur/ iniuste quidẽ facit/ auare aũt facit nihil. puta q̃ abiecit clipeũ ꝓpter timorẽ/vel qui maledixit ꝓpter iram/vel qui non adiuuit pecunijs propter illiberalitatẽ. quando aũt auare facit multociẽs: neq̧ secundũ vnã taliũ/ sed tñ neq̧ secundũ omnes: secundũ maliciã autẽ quandã vituperamꝰ eũ/et secũdũ iniusticiã. est ergo alia quedã iniusticia vt pars quedã totius: et iiustũ quoddã in parte totius iniusti eius quod preter legem. Adhuc si hic quidẽ lucrandi gratia mechatur et accipiat/ hic autẽ apponens et iacturã patiẽs ꝓpter cõcupiscentiã/iste quidẽ luxuriosus videbiẗ vtiq̧ esse magis q̃ auarus: ille autẽ iniustus/ luxuriosus autẽ nõ. manifestũ enĩ quoniã propter lucrari. Adhuc circa alias quidẽ omnes iniustificatiões fit relatio ad quãdam maliciã semp. puta si mechatus est/ ad luxuriã. si dereliq̃t ducẽ exercitꝰ/ad timiditatẽ. si percussit/ ad irã. si aũt lucratus est/ad neq̧ vnã maliciã: sed vel ad iiusticiã. quare manifestũ quoniã quedã iniustitia preter totã: alia in parte vniuoca. qm̃ diffinitio in eodẽ ge-
16 nere: ambe enĩ in eo quod ad alterũ habent potentiã. ¶ Sed hec quidẽ circa honorem/ vel pecunias/ vel salutẽ/vel si quodã habeamꝰ vno noĩe cõprehẽdere hec oĩa: et ꝓpter delectationẽ que a lucro. hec aũt circa oĩa q̃cũq̧ studiosus. Quoniã quidẽ igiẗ sunt iusticie plures/et quoniã est quedã/et altera preter totã virtutẽ: manifestũ. q̃ aũt et qualis sumendũ. determinatũ est vtiq̧ iniustũ esse et illegale et inequale/ iustũ autẽ et legale et
17 equale. Secundũ quidẽ igitur illegale prius dicta iniusticia est ¶ Quia aũt plꝰ ꝛ ĩequale non idẽ: sed alterũ ad alterũ vt pars ad totũ. et quoniã inequale et illegale nõ idẽ: sed alterũ ad alterũ vt pars ad totũ/ineqnale enĩ omne: illegale/illegale autẽ nõ oẽ: ineq̃le plus quidẽ enĩ omne: inequale/inequale autẽ nõ omne: plus. et iniustũ et iniusticia non eadẽ/sed altera ab illis. hec quidẽ enĩ vt partes/ hec autẽ vt tota. pars enĩ hec iniusticia totius iiusticie/silr̃ aũt et iusticia iusticie. Itaq̧ et de ea q̃ in parte est iiusticia/et de ea que ĩ pte iiusticia dicẽdũ. et de iusto et iiusto silr̃. Scd̃m q̃dẽ igiẗ totã virtutẽ ordinata iusticia et iniusticia/hec quidẽ totius virtutis existẽs vsus ad aliũ/hec autẽ malicie: dimittaẗ et iustũ et iniustũ. scd̃m has enĩ manifestũ quomodo determinãdũ. fere enĩ multa legalium a tota virtute p̃cepta sunt: secundũ vnãquãq̧ enĩ virtutẽ p̃cipit viuere: et secunduꝫ vnãquãq̧ maliciã ꝓhibet lex. Factiua aũt totius virtutis sunt legaliũ: quecũq̧ lege posita sunt circa disciplinã que ad cõmune: de ea aũt que secũdũ vnãquãq̧ disciplinã scd̃m quã simpliciter vir bonus est/vtrũ politice est vel alterius: posterius deẗminandũ. Non
18 enĩ forte idẽ et viro bono esse et ciui bono ¶ Eius autẽ q̃ secundũ partẽ iusticie/et (secũdum ipsam) iusti: vna quidẽ est species/ que in distributionibus honoris/vel pecuniarũ/ vel alioꝝ q̃cũq̧ ptibilia cõmunicãtibꝰ vrbanitate. In his enĩ et ineq̃le est habere/ꝛ eq̃le alterũ ab altero: vna aũt q̃ ĩ cõmutatiõibꝰ directiua. Huiꝰ aũt ptes due. cõmutationũ enĩ he quidẽ volũtarie sunt/he aũt iuolũtarie. volũtarie quidẽ tales. puta venditio/ẽptio mutuatio/fideiussio/vsus/ depositio/cõductio. volũtarie autẽ dicũtur: qm̃ principiũ cõmutationũ harũ volũtariũ. Inuolũtariarũ aũt he q̃dẽ occulte: puta furtũ/mechia/veneficiũ/ pagogia/seruiseductio/dolosa occisio/falsuꝫ testimoniũ. he aũt violẽte: puta verberatio vinculũ/mors/rapina orbatio/accusatio/iniuriatio Cap. III.

19 Uia autẽ et iniustus ineq̃lis/et iiustũ inequale: manifestũ qm̃ et mediũ aliq̃d est
q iniusti: hoc autẽ est equale. in quali enĩ operatione est plus et minus: est et equale.
20 si igiẗ iniustũ ineq̃le/iustũ equale quod et sine ratione videẗ oĩbus. ¶ Quia aũt equale mediũ: iustũ mediũ quoddã vtiq̧ erit. Est autẽ equale vt ĩ minimis duobus. necessariũ igiẗ iustũ et mediũ et equale esse/et ad aliquid/ et quibusdã et secundũ ꝙ quidẽ mediũ/est aliquorũ: he autẽ sũt plus et minus. scd̃m aũt ꝙ equale est/duobus: scd̃m aũt ꝙ iustum: aliquibus/et ad aliquos. ad alios enĩ est. Necessariũ ergo iustũ in miĩmis esse
21 quattuor. quibus enĩ contingit iustũ ens/duo sunt: et in quibus res due. ¶ Et eadẽ erit equalitas quibus: et in qubus. vt enĩ illa habẽt que in q̃bus/sic illa habent que q̃bus. si enĩ nõ equales: nõ equalia habebũt. sed hinc pugne et accusationes: quãdo vel equales

Hec littera cõpletior est ꝙ habeaẗ grece: in ijs q̃ passim habentur.

μοιχεια Adulteriũ

προαγωγεια Lenocinium

non equalia/vel non equales equalia habent/et in distributiõe suscipiũt. Adhuc ex eo qđ
secundũ dignitatẽ hoc manifestũ. iustũ enĩ in distributiõibus cõfitent̃ oẽs scđm digni=
tatẽ quãdam oportere esse. dignitatẽ quidẽ nõ eãdẽ dicũt oẽs existere: sed democratici
quidẽ libertatẽ/oligarchici aũt diuitias/quidã aũt generis nobilitatẽ/aristocratici autẽ
virtutẽ. ¶ Est ergo iustũ ꝓportionale quidẽ. ꝓportionale enĩ nõ solũ est monadici nu= 22
meri propriũ/sed totaliter numeri. ꝓportiõalitas enĩ eq̃litas ꝓportionis. et in quattuor
minimis: disiũcta quidẽ igit̃ quoniã in q̃ttuor manifestũ. sed ⁊ cõtinua. vno enĩ vt duo
bus vtit̃ et bis dicit. puta vt q̃ a ad eã que b: ita que b ad eã que g: bis igit̃ q̃ b dicta est.
quare si que b ponat̃ bis/quattuor erũt ꝓportionata. Est autẽ ⁊ iustũ in quattuor mini=
mis/et ꝓportio eadẽ. ¶ Diuisa enĩ sunt sil'r et q̃bus et que. erit ergo vt a t̃minus ad b: 23
ita g ad d. et ꝑmutati: ergo vt a ad g: ita b ad d: quare et totũ ad totũ/qđ distributio cõ=
iungit. et si sic cõponat/iuste cõiũgit. ergo a termini cũ g/ et b cũ d cõiunctio in distribu=
tiõe iustũ ẽ: et mediũ iustũ hoc est. iiustũ aũt p̃ter ꝓportiõale/ꝓportiõale enĩ mediũ: iu=
stum autẽ ꝓportionale. Vocant autẽ talẽ ꝓportionalitatẽ geometricã mathematici. in
geometria enĩ accidit totũ cõparari ad totũ queẽadmodũ alterũ ad alterũ. Est autẽ non
cõtinua hec ꝓportionalitas. nõ enĩ fit vnus numero terminus cui et qđ. ¶ Iustũ quidẽ 24
igitur hoc ꝓportionale/iniustũ autẽ quod preter ꝓportionale fit: ergo hoc quidẽ plus/
hoc autẽ minus: quod ĩ operibus accidit: qui quidẽ enĩ iniustũ facit/ plus habet. q̃ aũt
iniusta passus: minus boni. in malo autẽ econũso. in boni enĩ ratione fit minus malũ ad
maius malũ. est enĩ minus malũ magis eligibile maiori: quod aũt eligibile bonũ/⁊ ma=
gis maius. species quidẽ igitur vna iusti hec est. Cap. IIII.

Eliqua autẽ vna directiua. que fit et in volũtarijs cõmutationibus/et ĩ inuolũta 25
r rijs. hoc autẽ iustũ aliã speciẽ habet a priori. Distributiuũ quidẽ enĩ iustũ coiũg:
semper secundũ ꝓportionalitatẽ est dictã. eteni a pecunijs cõmunib⁹ si fiat distri=
butio: erit secundũ ꝓportionẽ eandẽ quã habent adinuicẽ illata. et iniustũ oppositum
iusto huic preter proportionale est. In cõmutationibus autem iustum quidẽ est equale
quid/et iniustũ inequale. sed non secundũ ꝓportionalitatẽ illam: sed secundũ arithme=
ticam. nihil enĩ differt si studiosus prauũ priuauit/vel prauus studiosũ: neq3 si mecha=
tus est studiosus vel prauus: sed ad nocumenti differentiã solum respicit lex: et vtitur vt
equalibus. siquidẽ hic iiustũ facit/hic autẽ iniustũ patitur. et si hic quidẽ lesit/hic autẽ
lesus est. quare iniustũ hoc inequale existens/equare tentat iudex. Etenim cũ hic quidẽ
vulneretur/hic autẽ percutiat/et hic occidat/hic autẽ moriatur: diuisa est passio et actio
in inequalia. sed tentat damno equare auferens a lucro. Dicitur enim vt simpliciter di=
cere in talibus. etsi non aliquibus ꝓprium nomen erit lucrũ: puta percutienti et damnũ
patienti. sed quandoquidẽ mensurata est passio/vocatur hoc quidem damnũ/hoc autẽ
lucrum. ¶ Quare pluris quidem et minoris equale mediũ. lucrũ autem et damnũ hoc 26
quidem plus/hoc aũt minus cõtrarie. boni quidẽ habere plus/mali autẽ minus/ lucrũ:
contrariũ autem damnũ. quorũ erat mediũ equale: quod dicimus esse iustũ. quare dire
ctiuũ iustum vtiq3 erit mediũ damni et lucri. Propter quod et quando dubitant/ad iu=
dicem refugiunt. ad iudicẽ autẽ ire/est ire ad iustũ. iudex enĩ vult esse vt iustũ animatũ.
et querunt iudicem mediũ/et vocant quidẽ mesiticos/tanq3 si mediũ attingant iustum
adipiscentes. medium ergo aliquod iustum: siquidem et iudex / iudex autem adequat.
¶ Et queẽadmodũ linea in inequalia secta quo maior sectio medietatẽ superexcedit: hoc 27
abstulit/et minori sectioni apposuit. cu3 autem diuidatur totũ: tunc aiunt habere quod
ipsius cũ accipiant equale. equale autẽ mediũ est maioris et minoris secundũ arithme=
meticam ꝓportionalitatẽ. Propter quod et nominatur diceon quoniã dica est. queẽad=
modũ si quis dicat diceon/ et dicastes. Si enĩ duobus equalib⁹ auferatur ab altero/ ad
alterũ aũt apponat̃/ duobus his superexcedit alterũ. si enĩ ablatũ quidẽ sit/ nõ sit aũt ap=
positum vno vtiq3 solum excelleret. mediũ ergo vno/ et medium a quo ablatũ est vno.
hoc ergo cognoscim⁹ et q̃d auferre oporteat a plus habente/ et q̃d apponere min⁹ ha=
benti. quo quidem enĩ mediũ superexcedit/hoc apponere oportet minus habenti: quo
autem superexceditur/ auferre a maximo. Equales in quibus aa/bb/gg adinuicẽ: ab aa
auferatur ae ⁊ apponat̃ gg. quod in q̃bus d g. quare tota d g g eã que est a e superexcedit

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΙ
Censu potentes
ΟΛΙΓΑΡΧΙΚΟΙ
Populares
ΑΡΙΣΤΟΚΡΑ=
ΤΙΚΟΙ
Optimates
ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ
Monadicus
Numer⁹ formalis.

8	4	4	2
a	b	b	g

ΜΕΣΙΤΗΣ
Mediator
ΔΙΚΑΙΟΝ
Iustum:
ΔΙΚΗ
Causa
Dica interp̃tatur
Leonardus
Iuxta
ΔΙΚΑΣΤΗΣ
Iudex

a	e	a
b		b
d g		g

28 eo quod est g d. et eo quod est g z. eam ergo que est b b eo quod est g d. ¶ Est autē et in alijs artibus hoc. destruentur enim vtiqꝫ si non fecit faciens et quantum et quale: et patiens pateretur hoc et tantum et tale.

29 ¶ Venerunt autem nomina hec et damnum ꝛ lucrum ex voluntaria commutatione. plus quidem enim habere ꝙ que suiipsius: lucrari dicitur. minus autem iis que ex principio damnificari/ puta invēdere et emere et in quātis alijs licētiam dedit lex. quando autem neqꝫ plus neqꝫ minus/ sed ipa per seipsa fiūt/

30 vel eadem per eadem/ que ipsorū aiunt habere/ et neqꝫ damnificari neqꝫ lucrari. ¶ Quare lucri cuiusdam et damni medium iustum est eorum que preter voluntariū equale habere: quod et prius et posterius.

Cap. V.

31 Videbitur autem aliquibus contrapassum esse simpliciter iustum/ vt Pythagorici dixerunt. determinabant enī iustum simpliciter contrapassum alij. contrapassum autem non cōgruit neqꝫ in distributiuum iustum/ neqꝫ in directiuum. ꝙuis voluerunt hoc dicere et Rhadamanti iustū/ si patiatur que fecit vindicta recte fit. multis enim in locis dissonat. puta si principatum habens percussit/ nō oportet repercuti. et si principem percussit: non percuti solum oportet/ sed et puniri. Adhuc voluntariū et iuoluntariū differt multum. sed in cōmunicationib⁹ quidē cōmutatiuis continet tale iustū contrapassum secundum proportionalitatem/ et non secundum equalitatem. per cōtrafacere enim proportionale: commanet ciuitas. vel enim hoc male querunt: si autem nō/ seruitus videtur esse si non contra faciat. vel quod bene: si autem non: retributio non fit retributione autem commanet. Propter quod et gratiarum sacrum prompte faciūt: vt retributio sit. hoc enim proprium gratie. refamulari enim oportet ei qui gratiam fecit/ ꝛ rursum incipere ipsum gratiam facientem. Facit enim retributionem eam que secundū proportionalitatem secundū diametrum cōiugatio. puta edificator in quo a / coriarius in quo b/ domus in quo g/ calceamentum in quo d. oportet autem accipere edificatorē a coriario illius opus: et ipsum illi retribuere quod ipsius. si ergo primū sit secundū proportionalitatem equale/ deinde contrapassum fiat: erit quod dicitur/ si autem non / non equale: neqꝫ commanet. nichil enim prohibet melius esse alterius op⁹ ꝙ alterius. oportet igitur hec vtiqꝫ equari. Est autem hoc et in alijs artibus. destruentur enim si non fecerit faciens et quale et quantum pateretur patiens / et hoc et tantū et tale. nō enī ex duobus medicis fit communicatio/ sed ex medico et agricola. et omnino alteris/ ꝛ non equalibus. sed hos oportet equari. Propter quod omnia comparata oportet aliqualiter eē/

32 quorum est commutatio. ¶ Ad quod numisma venit. et fit aliqualiter medium. omnia enim mensurat: quare et superabundantiam et defectum. Quanta quedā vtiqꝫ calceamenta equale domui vel cibo: oportet igitur quod edificator ad coriariū: tanta calceamenta ad domum vel cibum. si enim non hoc/ nō erit commutatio neqꝫ communicatio. hoc autem si non equalia sunt: aliqualiter non erit. Oportet ergo vno aliquo mensurari omnia. quemadmodum dictum est prius.

33 ¶ Hoc autem secundum veritatem quidem indigentia que continet omnia. si enim nichil indigerent vel non similiter/ non erit communicatio/ vel non eadem. puta propter commutationem necessitatis / numisma factū est secundum compositionem. et propter hoc nomen habet numisma: quoniam non natura/ sed nomo est. et in nobis transmutare/ et facere inutile. Erit vtiqꝫ contrapassū quādo equata sūt. quare quod agricola ad coriarium/ hoc opus coriarij ad quod agricole. in figuram autem proportionalitatis oportet opera ducere/ quando commutabuntur. si autem non vtrasqꝫ habebit superabundantias alterum extremum. sed cum habeant que ipsorum: si equales/ et communicantes. quoniam hec equalitas potest in ipsis fieri. Agricola autem a. in quo cibus g/ coriarius b/ opus ipsi equatum d. si autem sic nō erat contrapati: non vtiqꝫ erat communicatio.

34 ¶ Quoniam autem indigentia cōtinet: quēadmodum quidem vnum ens ostendit: quoniam cum non in necessitate sunt adinuicē: vel vterqꝫ vel alter non communicant. quemadmodum cum quod habet ipse indiget quis/ puta vino: dantes frumenti eductionem/ oportet hec equari. Profutura autē cōmutatione si nunc nichil indiget/ quoniam erit si indigeat / numisma fideiussor est nobis. oportet enim hoc ferēti esse accipere ¶ Patitur quidem igitur et hoc idem. non enī semper equale potest/ verumtamen vult manere magis ¶ Propter quod oportet omīa

Pythagorici.

Rhadamantus.

Templum gratiarum

Agricola Coriari⁹
Edificator Coriari⁹

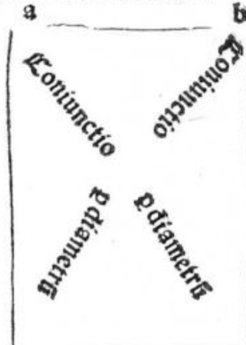

domus Calceamētū
Cibus Op⁹ coriarii

νομος Lex

appreciari: sic enim semper erit commutatio: si autem hec l cōmunicatio: numisma vtiqz quemadmodum mensura commensurata faciens equat. neqz enim vtiqz non existente commutatione / communicatio erat / neqz cōmutatio equalitate nō existente / neqz equalitas nō existēte commensuratione. ¶ Secundum veritatem quidem igitur impossibile tantum differentia commensurata fieri: ad opus autem conuenit sufficiēter. vnū vtiqz aliquid oportet esse: hoc autem ex suppositione / propter quod et numisma vocatur. hoc 37
a ______ b enim omnia facit commensurata. mensurantur enim omnia numismate. Domus autem
5 1 in quo a Mnarum quinqz / lectus in quo b Mna dignus: lectus autem quinta pars do-
Mne Mna mus vtiqz erit. manifestum igitur quanti lecti equales domui quoniam quinqz. quoniā autem sic commutatio erat / antequam numisma erat manifestum. differt enim nil vel quinqz lecti pro domo: vel quanti quinqz lecti. Quid quidem igitur iustum / et quid iniustum est: dictum est. ¶ Determinatis autem his manifestum quoniam iusta operatio 38 medium est eius quod est iniustum facere / et iniustum pati. hoc quidem enim plus habere: hoc autem minus est. ¶ Justitia autem medietas est non secundum eundem mo- 39 dum predictis virtutibus sed quoniam medij est. iniustitia autem extremorū. Et iustitia quidem est habitus secundum quem iustus dicitur operatiuus secundum electionē iusti: et distributiuus et ipsi ad alium / et alteri ad alterum. non sic vt eligibilis quidē plus ipsi / minus autem proximo / nociui autem econuerso. sed equalis eius quod secundum proportionalitatem. similiter autem et alij ad alium. Iniustitia autem contrarium iusti: hoc autem est superabundantia et defectus vtilis vel nociui preter proportionale. propter quod superabundantia et defectus iniustitia: quoniam superabundantie et defectus est: in seipso quidem superabundantie simpliciter vtilis / defectus autem nociui. in alijs autem totum quidem similiter. quod autem preter proportionale / qualiter contingit. Iniustificationis autem quod quidem minus: iniustum pati est quod autem maius iniustum facere. De iustitia quidem igitur / et iniustitia que vtriusqz est natura: dictum sit scdm hūc modū. silr autē et de iusto et iniusto vniuersaliter. Cap. VI. 40

. . Quia est autem iniustum facientem nondum iniustum esse: quales autem iniusti-
q ficationes faciens iam iniustus est / secundum vnamquamqz iniustitiam? puta 41
fur / vel mechus / vel latro: vel sic quidem nichil differt? ¶ Etenim si vtiqz commisceatur mulieri sciens cui / sed non propter electionis principium / sed propter passionem: iniustum quidem igitur facit: iniustus autem non est. neqz fur: furatus est autem. neqz mechus: mechatus est autem. similiter autem et in alijs. Qualiter quidem igitur 42 habet contrapassum ad iustum: dictum est prius. ¶ Oportet autem non latere quoniā quod queritur est et simpliciter iustum: et politicum iustum. hoc autem est communicatiuum vite ad esse per se sufficientiam in liberis et equalibus vel secundum proportionalitatem / vel numerum. Quare quantis non est hoc: non his est adinuicem politicum iu- 43 stum: sed quoddam iustum et secundum similitudinem. ¶ Est etenim iustum: quibus et lex ad ipsos. lex autem: in quibus iniustitia. vindicta enim iudiciū iusti et iniusti. in quibus autem iniustitia: et iniustum facere. in quibus autem iniustum facere: non omnibus iniustitia: et hoc est plus ipsi tribuere simpliciter bonorum: minus autem simpliciter ma 44 lorum. ¶ Propter quod non sinimus principari hominem / sed secundum rationem. quoniam sibiipsi hoc facit: et fit tyrannus. est autem princeps custos iusti: si autem iusti / 45 et equalis. ¶ Quia autem nichil ipsi plus esse videtur: siquidem iustus. non enim tribuit plus simpliciter boni ipsi: si non ad ipsum proportionale est: ideo alteri laborat. et propter hoc / alienū aiunt eē bonum iustitiam. quemadmodum dictum est prius. Merces ergo quedam danda: hec autem honor et gloria: quibus autem non sufficientia hec / isti 46 sunt tyranni. ¶ Dominatiuum autem iustum et paternum non idem his sed simile. Nō enim est iniustitia ad ea que ipsius simpliciter. possessio autem et filius vsqz vtiqz sic pelicon et separetur: quemadmodum pars ipsius. sibiipsi autem nullus eligit nocere: pro-
πηλικοσ Cantillus pter quod non est iniustitia ad seipsum. non ergo iniustum neqz iustum politicum. secundum enim legem erat et in quibus nata erat esse lex. isti autem erāt quibus existit equalitas eius quod est principari et subijci. ¶ Propter quod magis ad vxorem est iustum q̄ ad natos et possessiones: hoc enim est economicum iustum. alterum autem est / et hoc

a politico. Cap. VII.

48 Olitici autem iusti hoc quidem naturale est: hoc autem legale. Naturale quidẽ μνα
p quod vbiqꝫ habet eandẽ potentiã/ et non in videri/ vel nõ. Legale autem quod Mina
ex principio quidem nichil differt sic vel aliter: quando autem ponitur/ differt: Braside.
puta mna redemi/ vel caprani sacrificare: sed non duas oues. adhuc quecunqꝫ in singu
49 laribus legem ponunt. puta sacrificare Braside/ et sententialia. ❡ Videtur autem qui-
busdam omnia esse talia. quia quod quidem natura: immobile/ et vbiqꝫ eandem habet
potentiam. quemadmodum ignis et hic et in persis ardet: iusta autem mota conspiciũt
hoc autem non est sic habens: sed est vt q̃uis apud deos equaliter nequaq̃ꝫ habens.
apud nos autem est quidem aliquid natura mobile non tamen omne: sed est tamen hoc
quidem natura/ hoc autem non natura. ❡ Quale autem natura contingentium ꝛ aliter
50 habere/ et quale nõ sed legale et cõpositiõe si ambo mobilia similiter. ❡ Manifestũ aũt
51 et in aliȷs eadẽ congruit determinatio. natura enim dextra melior: q̃uis cõtingat ambi-
dextros fieri. Que autem secundum compositionem et conferens iustorum: similia sũt
mensuris. non enim sunt vbiqꝫ equales vini et frumenti mensure. sed vbi quidem emũt
maiores/ vbi venduntur minores. similiter autem ꝛ non naturalia/ sed humana iusta nõ
eadem vbiqꝫ: quia neqꝫ vrbanitas. sed vna solum vbiqꝫ secundum naturam optima.
52 ❡ Iustorũ autẽ et legaliũ vnumquodqꝫ vt vniuersalia ad singularia habet. operata q̃-
53 dem enim multa: illorũ autẽ vnumquodqꝫ vnũ. vniuersale est enim. ❡ Differt autẽ in-
iustificatio et iniustũ/ et iustificatio et iustum. iniustũ quidẽ est natura vel ordine. idẽ au-
tem hoc quando operatum est/ iniustificatio est. ante autem q̃ꝫ operatum / nequaq̃ꝫ / sed
iniustũ. Similiter aũt et iustificatio. vocat̃ autem cõmune magis diceopragenia: iusti- Δικαιοπρα/
ficatio autẽ directio iiustificatiõis. secundũ vnũquodqꝫ autẽ iporũ et quales species/ et γενια
quot et que existunt posterius videndum Cap. VIII Juris actio
54 Existentibus autem iustis et iniustis dictis/ iniustum facit quidem et iustum ope-
e ratur: quando volens quis ipsa operatur. quando autem nolens/ neqꝫ iniustũ
facit/ neqꝫ operatur iustum: sed solum secundum accidens. quibus enim accidit
iustis esse vel iniustis operatur. iustificatio autem et diceopragenia / determinantur vo-
luntario et inuoluntario. cum enim voluntariũ fit/ vituperatur. simul autem et iniustifi-
catio tunc est. quare iniustum aliquid erit quidem: iniustificatio autem nequaq̃ꝫ. si non
voluntarium assit. Dico autem voluntarium quidem (quemadmodum prius dictũ est)
quod vtiqꝫ aliquis in seipso existentium sciens et non ignorãs operatur/ neqꝫ quid/ neqꝫ
quo/ neqꝫ cuius gratia: puta quem percutit/ et quo/ et cuius gratia. et illorum vnũqdqꝫ
non secundum accidens neqꝫ vi. quemadmodum si quis accipiens manum ipsius per-
cutit alterum/ non volens autem. non enim in ipso: contingit autem percussum patrem
esse. hunc autem quoniam quidem homo/ vel presentium/ aliquis cognoscit: quoniam
autem pater/ ignorat. similiter autem tale determinetur et in his cuiꝰ gratia/ ꝛ circa ope-
rationem totam. ❡ Ignoratum vtiqꝫ vel non ignoratum non in ipso autem ens vel vi/
55 inuoluntarium. ❡ Multa enim et natura existentium scientes et operamur et patimur:
56 quorum nullum neqꝫ voluntarium neqꝫ inuoluntarium est. puta senescere vel mori.
❡ Est autem similiter in iniustis et iustis et quod secundum accidens. etenim si pignus
57 reddat quis nolens et propter timorem: neqꝫ iusta operari/ neqꝫ diceopragenia dicen-
dum: sed vel secundum accidens. similiter autem et coactum nolentem/ pignus nõ red-
58 dentem: secundum accidens dicendum iniustum facere/ et iniusta operari ❡ Volunta-
riorum autem hec quidem preeligentes operamur/ hec autem non preeligentes. preeli
gentes quidem quecunqꝫ preconsiliantes/ ineligibilia autem quecunqꝫ impreconsilia-
59 ta. ❡ Tribus itaqꝫ existentibus nocumentis eorum que in communicationibus: q̃ qui-
dem cum ignorantia peccata sunt: quando neqꝫ quem/ neqꝫ quo/ neqꝫ quid/ neqꝫ cuius
gratia existimauit: hec operatus est. vel enim non iacere/ vel non hoc/ vel non hunc/ vel
non huius gratia existimauit: sed accidit. non cuius gratia existimauit puta non vt vul-
neret/ sed vt pungat. vel non quem/ vel non vt. quando quidem igitur paralogice no- παραλογι/
cumentum fit: infortunium. quando autem non paralogice/ sine malicia autem: pecca- κωσ
tum. peccat quidem enim cum in seipso principium sit cause: infortunat autem cum ex- Preter ppositũ ac intentionẽ

tra. ¶ Quando autem sciens quidem non preconsilians autem: iniustificatio. puta que= 60
cunque propter iram/ et alias passiões quascunque necessarias vel naturales accidūt homi
nibus. ¶ He enim nocentes et peccantes iniustum faciunt quidem: et iniustificatiões sūt: 61
non tamē iniusti propter hoc neque mali. neque enim propter maliciam nocumentū. Quā=
do autem ex electione: iniustus et malus. ¶ Propter quod bene que ex ira: non ex pro= 62
uidentia iudicantur. non enim incipit qui ira aliquid facit: sed qui ad irā prouocat. Ad=
huc autem neque de fieri vel non dubitatur: sed de iusto. manifesta enim iniustitia ira est.
Non enim quemadmodum in commutationibus de fieri dubitant: necesse est alterum
esse malum: si non propter obliuionem id operentur. sed cōfitentes de re: qualiter iniu=
stum dubitant. ¶ Qui autem insidiantur: non ignorant. quare hic quidē existimat iniu= 63
ste pati: hic autem non. Si autem ex electione noceat/ iniustum facit. et secundum has
quidem iam iniustificationes iniustum faciens iniustus. cum preter proportionale sit vel
preter equale. similiter autem et iustus/ cum preeligens iustum operetur: iustum autem
operatur: si solum volens operetur. ¶ Inuoluntariorum autem hec quidem sunt venia= 64
lia: hec autē non venialia. quecūque quidē enī nō solū ignorātes: sed ꝓpter ignorantiam
peccāt/ venialia. quecūque autē non ꝓpter ignorātiā: sed ignorantes quidē: ꝓpter passio
nem autē neque naturalē neque humanā/ non venialia Cap. VIII.

d Ubitabit autem vtique aliquis si sufficienter determinatum est de iniustum pati/ 65
Eurypides — et iniustum facere primum quidem igitur si est quemadmodum Eurypides di=
cit: dicens inconuenienter. matrem occidi meam breuis est sermo/ volens volē=
tem: vel volentem non volens. Utrum enim vere est volentem iniustum pati. vel non:
sed inuoluntarium omne quemadmodum et iniustum facere omne voluntarium. et vtrū
omne sic vel illo modo: quemadmodum et iniustum facere: vel omne voluntarium: vel
hoc quidem voluntarium hoc autem inuoluntarium. similiter autem et iniustum pati.
Iustum operari enim omne/ voluntarium ¶ Quare rationabile quidem opponi simili= 66
ter secundum vtrumque et iniustum pati et iustum pati: vel voluntarium vel inuolunta=
rium omne. Inconueniens autem vtique videbitur et iniustum pati si omne est volunta=
rium. quidam enim iniustum patiuntur non volentes. ¶ Quia et hoc dubitat vtique ali= 67
quis/ vtrum iniustum passus iniustum patitur omnis. Uel quemadmodum in operari
et in pati est. ¶ Secundum accidens/ contingit enim in vtrisque transumere iustis: simili= 68
ter autem manifestum quoniā et in iniustis. nō enim idem iniusta operari/ ei quod est i=
iustum facere: neque iniusta pati ei quod est iniustum pati: similiter autem et iiustum ope=
rari et iniustum pati. impossibile enim est iniustum pati: non iniustum faciente aliquo.
vel iustum pati: non iustum operante. ¶ Si autem est simpliciter iniustum facere: noce= 69
re volentem aliquem. volentem autem scientem et quem/ et quod/ et vt. Incōtinens au
tem volens nocet ipse sibiipsi. volens itaque/ iniustum patitur: et contingit ipsum sibiipsi
iniustum facere. Est autem et hoc vnum aliquod dubitatorum: si contingit ipsum sibi=
ipsi iniustum facere. Adhuc volens. si quis propter incontinentiam ab aliquo ledatur
volente: quare erit vtique volentem iniustum pati. ¶ Uel non recta diffinitio. sed appo= 70
nendum ei quod est nocere scientem: et quem/ et quo/ et vt/ preter illius voluntatem. le=
ditur quidem vtique aliquis volens/ et iniusta patitur. iniustum autem patitur nullus vo=
lens. Nullus enim vult neque incontinens: sed preter volūtatē operatur. neque enim vult
Homerus Glaucus diomedes — nullus: quod non existimat esse studiosum. incontinens autem quod nō existimat ope=
rari oportere: operatur. Qui autem que ipsius dat (quemadmodum Homerus ait dare
Glaucum Diomedi aurea pro ereis/ et centum boues pro nouem bobus) non iniustum
patitur. in ipso enim est dare: iniustum pati autem non in ipso: sed iniustum facientem
oportet existere. De iniustum pati quidem igitur quoniam non voluntarium manifestū
¶ Adhuc autem que preelegimus: duo est dicere: vtrum quidem iniustum facit qui tri= 71
buit preter dignitatem plus vel qui habet. et si est ipsum sibiipsi iniustum facere. Si enī
contingit prius dictum et distribuens iniustum facit. sed non habens plus: si quis plus
alteri quam sibiipsi tribuit sciens et volens: iste iniustum sibiipsi facit/ quod videntur mode
rati facere. modestus enim minoratiuus est. ¶ Uel neque hoc simpliciter. altero enī bo= 72
no si contingat superabundat: puta gloria vel simpliciter bono. Adhuc soluitur secūdū

diffinitionē eius quod est iniustum facere: nichil enim preter ipsius patitur voluntatem. quare non iniustum patitur propter hoc: sed sic quidem nocumentum patitur solum.

73 ¶ Manifestum autem et quoniam distribuens iniustum facit: sed non plus habens sē-per: non enim cui iniustum inest iniustum facit: sed cui volentem hoc facere. hic autē vnde principium actionis: quod est in distribuente/ sed non in accipiente. Adhuc multipliciter dicitur facere: et est vt inanimata occidunt. et manus/ et famulus precipientis non iniustum facit. facit autem iniusta. Adhuc si quis ignorans iudicauit non iniustum facit secundum legale iustum: neq3 iniustum iudicium est. est autem vt iniustum. alterū enim legale iustum et primum. si autem cognoscēs iudicauit iniuste: auare facit et ipse vel gratia vel pena. queadmodū et si quis partiatur iniustificationem. et qui ꝑpter hoc iudicauit iniuste plus habet: etenī in illis qui agrū iudicauit: non agrū sed argentum accepit.

74 ¶ Homines autem in seipsis existimant esse iniustū facere: propter qd et iniustū esse facile. hoc autē non est. commisceri quidē enī ei que vicini: et percutere ꝑximum. et dare manu argentum: facile: et in ipsis. sed sic habentes hoc facere: neq3 facile/ neq3 in ipsis.

75 ¶ Similiter autē et cognoscere iusta et iniusta/ nichil existimant sapiens esse. quoniam de quib⁹ leges dicunt non difficile est intelligere: sed non hec sunt iusta: sed secundū accidens. Sed qualiter operata et qualiter distributa: iusta. hoc autem opus plusq3 sana scire. quia et illic mel/ et vinū/ et helleborum/ et vstionē/ et incisionē scire facile. sed qualiter oportet distribuere ad sanitatē et cui et quando: tantum opus/ quantū medicū esse.

76 ¶ Propter ipsum autem hoc et iusti existimant esse: nichil minus iniustum facere: quoniam nichil minus iustus sed et magis potest vnumquodq3 vtiq3 operari horum etenī commisceri mulieri/ et percutere/ et fortis clipeum dimittere/ et conuersus in qualemcūq3 currere. sed timere/ et iniustū facere: non hec facere est: tamen secundū accidens. sed sic habentem hec facere. quemadmodum et medicari et sanare non incidere vel non incidere vel pharmacum dare/ vel non pharmacum dare est: sed sic. ¶ Sunt autem iusta φαρμακον

77 in ijs quibus insunt simpliciter bona: habent autem et superabundantiam in his et defectum. his quidem enim non est superabundantia ipsorum puta forte dijs. his autem nulla particula vtilis insanabilibus et malis: sed nocent omnia. his autem vsq3 ad hoc: hoc autem humanum est.

Medicina
Venenum

Cap. X.

78 De epiicia vero et epiice qualiter hec habent: epiicia quidem ad iustitiā: epiices autem ad iustum: proximum est dicere. Neq3 enim vt idem simpliciter: neq3 vt alterum genere videtur intendentibus et quandoq3 enim epiices laudamus: et virum talem quare et ad talia laudantes transferimus pro bono magis epiices: quoniam melius ostendentes quandoq3 autē rationē sequentibus videtur inconueniens. si epiices preter iustum quidem existens laudabile est. vel enim iustum nō studiosum / vel epiices aliud. vel si ambo studiosa: idem sunt. dubitatio quidē igit̄ fere accidit propter

επιεικεια
Equitas et bonitas
επιεικης
Equ⁹ et bonus

79 hoc circa epiices. ¶ Habent autē oīa secundū modū quedā recte. et nichil contrarium sibiipsis epiices enim iusto quodā ens melius et iustū. et non vt aliud quoddā gen⁹ existens melius est iusto. idem ergo iustum et epiices. Et ambobus studiosis existentibus/

80 melius epiices ¶. Facit autē dubitationē quoniā epiices iustum quidem est. non secundum legem autem: sed directio iusti legalis. Causa autē quoniā lex quidē vniuersaliter omnis. de quibusdam aūt non possibile est recte dicere vniuersaliter. in quibus quidem igitur necessarium dicere vniuersaliter: non possibile autem recte: hoc vt in plus accipit lex. non ignorans q̄ peccatū est: et est nichil min⁹ recta. peccatū enim non in lege: neq3 ī

81 legispositore: sed in natura rei est. confestim enim operabilium natura talis est. ¶ Cum igitur dicat lex vniuersaliter accidit autem in hoc preter ea que vniuersaliter: tunc recte habet vbi reliquit legispositor/ et peccauit simpliciter dicens: dirigere quod deficit. et legispositor sic vtiq3 diceret illic presens ⁊ si sciret legem posuisset. Propter quod iustum quidem est: et quoddam melius iusto. non eo q̄ simpliciter autem: sed eo q̄ propter sim-

82 pliciter peccatum. Et est hec natura que epiices directio legis vbi deficit propter vniuersale. hec enim causa et eius quod non omnia secundum legem esse: quoniam de quibusdam impossibile ponere legem. quare sententia indiget. indeterminati enim indeterminata et regula est. queadmodum et Lesbie edificationis plumbea regula est. ad figurā

ακριβοδικαιοσ Exacte exquirens ius i deteriorem partem

eni lapidis trāsmutat: et nō manet regula. et sententia ad res. Quid quidē igit est epiiices/et quoniā iustū/et quiddā meli⁹ iusto: manifestū. ¶ Manifestū aūt ex hoc ꝛ epiices 83
quis est. taliū eni electiu⁹ et operatiu⁹ non Acribodiceos ad deteri⁹: sed minoratiuus: ꝗuis habēs legē adiuuantē epiices est. Et habitus ipse epiicia iustitia quedā existēs: ꝛ non aliter quidam habitus. Cap. XI.

Utrum autē contingit sibiipsi iniustū facere vel non: manifestum ex ijs que dicta 84
sunt. Quedā quidē eni sunt iustorū scdm oēm virtutē a lege ordinata: puta non iubet seipsū interficere lex. que aūt nō iubet/ ꝓhibet. Adhuc autē cum preter legē noceat nō cōtra nocēs/ volēs iniustū facit: volēs autē hoc sciēs/ ꝛ quē/ ꝛ vt. q̄ autē ꝓpter irā seipsū occidit: volēs hoc operat preter rectā legē quod nō sinit lex. iniustum facit ergo. ¶ Sed cui: vel ciuitati: sibiipsi autē non. volēs enim patitur. iniustū autem pa 85
titur nullus volēs. propter quod ꝛ ciuitas dānificat/ et quedā inhonoratio adest seipsū corrūpenti: vt ciuitati iniustū facienti. Adhuc scdm ꝙ iniustus qui solū iniustū faciēs/ et non totaliter prauus/ non est iniustū facere sibiipsi. hoc enim aliud ab illo est. est eni aliqualiter iniustus sic mal⁹ queadmodū timidus/ non vt totā habens maliciā: quare neqꝫ secundū hāc iniustū facit. Simul eni eidē vtiqꝫ erit auferri/ et adiacere idē: hoc autē impossibile. sed semper in pluribus necessariū est iustū et iniustū. Adhuc autē voluntariū et ex electiōe/ ꝛ prius. qui enim quia passus idē contrafaceret: non videt iniustū facere. ipse autē a seipso eadem simul patitur et facit. Adhuc erit vtiqꝫ volentē iniustū pati. cū in his autē sine scdm partē iniustificationib⁹ null⁹ iniustū facit sibiipsi. mechat autē null⁹ eā que suiipius/ neqꝫ suffodit suiipsi⁹ murū/ neqꝫ furat que suiipius. Totaliter aūt soluitur sibiipsi iniustū facere: scdm diffinitionē eā que preter voluntarie iniustū pati. ¶ Mani- 86
festū autē qm̄ et ambo quidē praua: et iniustum pati/ ꝛ iniustū facere. hoc q̄dē eni min⁹/ hoc aūt pl⁹ habere est mediū. et quemadmodū sanū quidē in medicinali/ ꝛ bene habitū: est in exercitatiua. ¶ Sed tamen deteri⁹ iniustū facere. iniustū facere q̄dē eni cū malicia 87
et vituperabile/ et malicia vel perfecta et simpliciter/ vel proxime. non eni oē voluntariū cū iniusticia: iniustū aūt pati sine malicia et iniustitia. Scdm ipsū quidē igit iniustū pati/ min⁹ prauū. Scdm accidēs aūt nichil ꝓhibet maius malū: sed nichil cura est arti. sed pleuresim dicit maiorē egritudinē offensiōe pedis: ꝗuis vtiqꝫ fiat aliquādo alterū scdm

πλευριτισ dolor laterū ꝓ quo medici pleuresim dicunt

accidens: si offendentē ꝓpter cadere accidat ab aduersarijs capi/ et mori. ¶ Scdm me- 88
taphorā aūt et similitudinē est nō ipsi ad seipsū iustū: sed eorū que ipsi⁹ aliquib⁹. non oē autem iustum: sed dominatiuū vel dispensatiuū. in his enim rationib⁹ distat rationē habens pars anime ad irrationalē: in que vtiqꝫ respiciūt. ꝛ videtur esse iniustitia ad seipsū: quoniā in his est pati aliquid preter eos qui suiipsius appetitus. quemadmodū igitur imperanti et imperato esse adinuicem iustum aliquod et his. De iustitia quidem igitur et alijs moralibus virtutibus determinatum sit secundum hunc modum.

¶ Quinti ethicorum Aristotelis antique traductionis finis. Cap. I.

Quia autē extitim⁹ prius dicentes quoniā oportet mediū eligere: neqꝫ su- 1
perabundantiā neqꝫ defectū/ mediū autē est vt ratio recta dicit/ hoc diuidamus. In omnibus autē dictis habitib⁹ quemadmodum et in alijs est quoddā signū: ad quod respiciens rationē habens intendit et remittit. et quis est terminus medietatum/ quas inter medium dicimus esse et superabundantie et defectus: existentes secundum rectam rationem. Est autem dicere quidem sic verum: nichil autem manifestum. etenim in alijs studijs circa quecunqꝫ est scientia: hoc verum quidem dicere quoniam neqꝫ plura neqꝫ minora oportet laborare neqꝫ negligere/ sed media et vt recta ratio. hoc autē solum habens vtiqꝫ aliquis/ nichil vtiqꝫ sciet amplius. puta qualia oportet afferre ad corpus: si quis dicat quecūqꝫ medicinalis iubet: et vt qui hanc habet. Propter quod oportet et circa anime habitus non solum vere esse hoc dictum/ sed et determinatum/ et que est recta ratio/ et hui⁹ quis terminus. ¶ Anime autem virtutes diuisimus: et has quidem esse moris dixim⁹/ 2
has autem intellectus. de moralibus quidem igitur pertransiuimus: de reliquis autem et de anima primum dicentes dicimus sic. Prius quidem igitur dictum est duas eē partes anime/ et rationem habens et irrationale. Nunc autem de rationē habēte scdm eun-

dem modū diuidendū: et supponant duo rationē habētia. vnū quidē quo speculamur
3 talia entiū quorū principia nō cōtingit aliter habere: vnū autē quo ꝯtingētia. ¶ Ad ea
enim que sūt genere altera: et anime particularū alterū genere ad vtrūqꝫ aptū natū. siq;
dem secundū similitudinē quandā et ꝓprietatē cognitio existit ipsi⁹. Dicatur aūt hoꝝ hoc
quidē scientificū: hoc autē ratiocinatiuū. consiliari eni et ratiocinari idē: null⁹ autē con=
siliatur de nō cōtingentib⁹ aliter habere. quare ratiocinatiuū est vna quedā pars anime
4 rationem habentis. ¶ Sumendū ergo vtriusqꝫ horū quis optimus habit⁹. hic eni vir=
tus vtriusqꝫ. virtus aūt ad opus proprium. Cap. II.

5 Ria autem sunt in anima dominatiua et actus et veritatis: sensus et intellect⁹/ et
t appetit⁹. Horū autē sens⁹ neqꝫ vni⁹ principiū act⁹. manifestū aūt eo ꝙ bestie sen=
6 sum quidē habēt: actū aūt nō cōmunicant. ¶ Est aūt qđ in mente affirmatio et
negatio: hoc in appetitu et ꝓsecutio et fuga. Quare quia moralis virtus habitus electi=
uus: electio autē appetitus consiliatiu⁹: oportet quidē ꝓpter hoc rationē verā esse: ⁊ ap=
petitū rectū: siquidē electio studiosa. et eadē hanc quidē dicere. hunc aūt prosequi. hec
7 quidē igitur mens et veritas practica. ¶ Speculatiue autē mētis et nō practice neqꝫ fa=
ctiue: bene et male: verū est et falsū. hoc eni oīs intellectiui opus: practici autē et intelle=
8 ctiui/ veritas confesse habēs appetitui recto. ¶ Actus quidē igit principiū electio vnde
9 motus/ sed nō cui⁹ gratia: electionis aūt appetit⁹ et ratio/ que gratia alicui⁹ ¶ Propter
quod neqꝫ sine intellectu et mēte/ et neqꝫ sine morali est habitu electio: bona actio eni et
contrariū in actione: sine mente et more nō est. Mens aūt ipsa nichil mouet: sed q̄ gra=
tia hui⁹ et practica: hec eni et factiue principatur. gratia eni hui⁹ facit oīs faciēs. et non fi=
nis simpliciter sed ad aliquid: ⁊ alicui⁹ factū sed nō actū. bona actio eni finis: appetitus
10 aūt hui⁹. ¶ Propter qđ vel appetitiu⁹ intellect⁹ electio: vel appetitus itellectiu⁹. et tale
11 principiū homo. ¶ Nō est autē eligibile nichil factū. puta null⁹ eligit Ilion captū fuis=
se: neqꝫ consiliatur de facto: sed de futuro et cōtingēti. factū autē nō cōtingit non fieri/ pro Agathon
pter quod recte Agathon: solo eni ipso et de⁹ priuatur: ingenita facere que vtiqꝫ facta sūt.
Utrūqꝫ itaqꝫ intellectiuarū particularū veritas op⁹. Secundū quos igit maxime habi=
tus verū dicit vtraqꝫ: ipsi/ virtutes ambabus. Cap. III.

12 Accipiens igit superi⁹ rursus de ipsis dicam⁹. sunt itaqꝫ quib⁹ verū dicit anima
i affirmādo et negādo quinqꝫ secundū numerū. hec autem sunt ars/ scientia/ pru=
dentia/ sapientia/ intellect⁹. suspitiōe eni et opiniōe contingit falsū dicere ¶ Sci=
13 entia quidem igitur quid est hinc manifestū: si oportet certificare. et non sequi similitu=
dines. oēs eni suspicamur qđ scim⁹ non contingere aliter se habere. contingentia autem
aliter/ cū extra speculari fiant: latent si sunt vel nō sunt. ex necessitate ergo est scibile. eter
nū ergo. ex necessitate eni entia: simpliciter oīa eterna. ¶ Eterna autē: ingenita et incor
14 ruptibilia. ¶ Adhuc docibilis oīs scientia videtur esse. et scibile/ et discibile. ex precogni= αναλυτικα
15 tis autē oīs doctrina: quemadmodū in analyticis diximus. hec quidē eni per inductio= Resolutiua
nem. hec autem syllogismo. Inductio quidem vtiqꝫ principium est vniuersalis. Syllo=
gismus autem est ex vniuersalibus. sunt igitur principia ex quibus syllogismus quorū
nō est syllogism⁹: iductio ergo. sciētia q̄dem ergo est habit⁹ demōstratiu⁹. et q̄cūqꝫ talia
determinauim⁹ in analyticis. cū eni aliqualiter cognita et credita ipsi sunt principia scit.
si enim non magis conclusione: secundū accidens habebit scientiā. De scientia quidem
igitur determinatum sit hoc modo Cap. IIII.

16 Ontingentis autem aliter habere est aliquid et factibile et agibile: alterum autē
c est factio et actio. credimus autem de ipsis et exterioribus rationibus. quare et
cum ratione habitus actiuus alterū est ab eo qui cum ratione factiuo habitu: et
neqꝫ continentur subinuicem actio et factio: neqꝫ enim actio factio: neqꝫ factio actio est.
17 ¶ Quia autem edificatiua ars quedam est: et habitus quidem cum ratione factiuus/ et
neqꝫ vlla ars que non cum ratione factiuus habitus est/ neqꝫ talis que non ars: idē vtiqꝫ
18 erit ars et habitus cum ratione vera factiuus. ¶ Est autem ars omnis circa generatiō=
nem et artificiari et speculari qualiter vtiqꝫ fiat aliquid contingentium et esse/ et non esse
et quorum principiū in faciente sed non in facto ¶ Neqꝫ eni de ijs que ex necessitate sūt/
19 vel fiunt: ars est. Neqꝫ de ijs que scđm naturam: in seipsis enim habent hec pricipium.

¶ Quia autē factio et actio alterū/necessariū artē factionis sed non actionis esse. ¶ Et 20
scdm modū quedā circa eadē est fortuna et ars:queadmodū et Agathon ait. ars fortu 21
nā dilexit/et fortuna artē. Ars quidē igit vt dictū/est habit⁹:habit⁹ qdē cum ratione ve
ra factiuus est. Atechnia aūt econuerso cū ratiōe falsa factiuus habit⁹ circa contingens
aliter se habere Cap.V.

Agathon

ατεχρια Artis cōtrarium

E prudentia aūt sic vtiqꝫ assumam⁹:speculātes quos vtiqꝫ dicimus prudentes. 22
d ¶ Videtur aūt prudentis esse:posse bene cōsiliari circa ipsi bona/et cōferentia: 23
non scdm partē puta qualia ad sanitatē vel fortitudinē:sed ad bene viuere totū.
Signū aūt qm et circa aliqd prudentes dicimus/quādo ad finē aliquem studiosi bene
rationabuntur:quorum non est ars. quare et totaliter vtiqꝫ erit prudens consiliatiuus.
¶ Consiliatur autē nullus de impossibilibus aliter habere:neqꝫ non contingentibus ip 24
si agere. ¶ Quare si scientia quidē cū demonstratiōe/quorū autem principia cōtingūt 25
aliter habere horū non est demōstratio:oia eni contingūt ꝛ aliter habere. et non est con-
siliari de ijs q̄ ex necessitate sunt. nō vtiqꝫ erit prudentia sciētia/neqꝫ ars. scientia quidē:
quoniā contingit actibile aliter habere. ars autem/quoniā aliud genus actiōis et factio
nis. ¶ Relinquit ergo ipsā esse habitū verum cū ratiōe actiuū:circa hoīs mala et bona 26
¶ Factionis quidē eni alterū finis/actiōis autem non semper:est enim ipsi eupraxia fi- 27
nis. ¶ Propter hoc Periclea/et tales prudentes existimam⁹ esse:quoniam ipsi bona et 28
alijs/possunt speculari. esse autem tales existimamus dispēsatiuos et politicos. ¶ Hinc 29
et temperantiā hoc appellamus nomine velut saluantem prudentiam:saluat autem ta-
lem existimationem. non enim omnem existimationem corrumpit/neqꝫ peruertit dele-
ctabile et triste:puta quoniam trigonus duos rectis equales habet vel non habet: sed
eas que circa operabile. principium quidem eni operabiliū quod: cuius gratia opera-
bilia. corruptio autem propter delectationem vel tristitiam:confesti non apparebit prin
cipium. neqꝫ oportere huius gratia/neqꝫ propter hoc eligere omnia et operari:est enim
malicia corruptiua principij. quare necesse prudentiam habitum esse cum ratione vera/
circa humana operatiuum. ¶ Sed tamen artis quidem est virtus:prudentie autem nō. 30
Etenim arte quidem volens peccans eligibilior:circa prudentiam autem minus: quē-
admodum et circa virtutes. manifestum igitur quoniam virtus quedam est:et nō ars.
¶ Duabus autem entibus partibus anime rationem habentium:alterius vtiqꝫ erit vir- 31
tus opinatiue. opinio autem circa contingens aliter habere est:et prudentia. sed tamen
neqꝫ habitus cū ratione solū:signum autem quoniā obliuio talis quidem habitus est:
prudentia autem non est Cap.VI.

ευπραξια Bona actio

Pericles

πολιτικοσ Ciuilis

Via aūt sciētia de vniuersalib⁹ est existimatio et de ex necessitate entib⁹:sūt autē 32
q pricipia demōstrabiliū ꝛ oīs sciētie (cū ratiōe enim sciētia principij scibilis) neqꝫ
vtiqꝫ sciētia erit/neqꝫ ars/neqꝫ prudētia. scibile qdem eni demōstrabile:he autē
sunt existentes circa cōtingentia aliter se habere. neqꝫ vtiqꝫ sapiētia hoꝝ est:sapiētis eni
de qbusdā habere demonstrationē est. ¶ Si vtiqꝫ qb⁹ verū dicim⁹ et nequaqꝫ mētimur 33
circa nō cōtingētia vel etiā cōtingentia aliter se habere:sciētia et prudētia est/ꝛ sapiētia/
et intellectus:hoꝝ aūt triū nullū cōtingit eē (dico aūt tria:prudentiā/scientiā/sapientiā)
relinquitur ergo intellectum esse principiorum. Cap.VII.

S apientiā autē in artib⁹ certissimis artes assignam⁹. puta Phidiā latomū sapiē- 34
r tem/Polycletū statuificē. hic quidem igit nichil aliud assignātes sapientiam/qꝫ
quoniā virtus artis est. Esse aūt quosdā sapientes existimam⁹ totaliter:nō scdꝫ
partem/neqꝫ aliud aliquid sapientes. quemadmodū Homer⁹ ait in Margite hūc autē
neqꝫ vtiqꝫ fossorem dij posuerunt/neqꝫ aratorem/neqꝫ aliter quidem sapientem. quare
manifestum quoniam certissima vtiqꝫ scientiarū:erit sapientia. ¶ Oportet ergo sapien 35
tem non solum que ex principijs scire/sed et circa pricipia verum dicere. quare vtiqꝫ erit
sapientia intellectus et scientia: et quemadmodum caput habens scientia honorabilis-
simorum. ¶ Inconueniens enim si quis scientiam politicam vel prudentiam studiosissi 36
mam existimat esse:si non optimum eorum que in mundo/est homo. Si vtiqꝫ sanū qui-
dem et bonum:alterū hominibus et piscibus/albū autem et rectum idem semp: et sapi-
ens idem/oēs vtiqꝫ dicerent/prudens aūt alterū. circa seipsū enim singula quidem bene

Phidias
Polycletus
Homerus
Margites

speculans/diceretur vtiq̧ esse prudens: et huic cōcederent ipa. ꝑpter quod et bestiarū quasdā prudētes aiunt esse: quecūq̧ circa ipsarū vitā videt̄ habere potentiā ꝓuisiuam. manifestū aūt vtiq̧ erit qm̄ nō vtiq̧ erit sapiētia ꝛ politica eadē. si enī eā que circa vtilia ipsis/dicūt sapiētiam/multe erunt sapiētie. non enī vna circa oīm bonū aīaliū sed altera circa singula: si nō est medicinalis vna de oībus entibus. Si aūt quoniā optimū homo aliorū animaliū: nihil differt. eteni homine alia multo diuiniora secundū naturā: puta manifestissima ex quibus mundus cōstat. Ex dictis itaq̧ manifestū qm̄ sapiētia est sciē-
37 tia et intellectus honorabilissimorū. ¶Propter quod Anaxagorā et Thalē et tales sa- Anaxagoras Thales
pientes quidē: prudētes aūt nō aiunt esse: cū videāt ignorātes cōferētia sibiipis. et superflua quidē/et admirabilia/et difficilia/et diuina scire ipsos aiūt: inutilia aūt/ qm̄ nō hūana bona q̄runt: prudētia aūt circa humana. et de quibus et cōsiliari. prudētis enī maxīe hoc opus diximus bene cōsiliari: cōsiliat̄ aūt nullus de īpossibilibus aliter habere/neq̧ de quibuscūq̧ nō finis aliquis est/et hic opabile bonū. simpliciter aūt bonus cōsiliator est optimi homini operabiliū cōiectatiuus secundū ratiocinationē. Neq̧ est prudentia vniuersaliū solum/ sed oportet et singularia cognoscere. actiua enim: actio autem circa
38 singularia. ¶Propter qđ ꝛ quidam nō sciētes: quibusdā scientibus magis actiui/ et in alijs experti. si enī sciat quoniā leues bene digestibiles carnes et sane/ quales aūt leues ignorat/non faciet sanitatē. sed sciens quoniā que volatiliū leues: et sane magis faciet. prudentia autem actiua: quare oportet ambas habere/ vel hanc magis. erit autem quedam vtiq̧ et hec architectonica.

Cap. VIII.

39 Est autē politica et prudentia quidē habitus idē: esse quidē nō idem ipis. Eius
e autem que circa ciuitatē: hec quidē vt architectonica prudētia legispositiua/hec autē vt circa singularia ꝯmune habet nomē politica. ipa aūt actiua ꝛ ꝯsiliatiua: sententia enī operabilis. quare extremi. ꝑpter quod et ciuiliter ꝯuersari hos solū dicūt:
40 soli enī operant̄ isti queadmodū chirotechne. ¶Videtur autē et prudētia maxime esse Χειροτεχρησ Manuoperarius
que circa ipm̄ et vnū: et habet ipsa cōmune nomē prudētia. illarū aūt hec quidē econo- οικορομικη
mica/hec aūt legispositio/hec aūt politica. et huius hec quidē ꝯsiliatiua/hec aūt iudica- domestica
41 tiua. ¶Species quidē igit̄ quedā vtiq̧ erit cognitionis sibiipi scire. sed habet differē- Rei familiaris
tiam multā. Et videtur qui circa seipm̄ sciens et exercitās prudēs esse. politici aūt poli- prudentia
pragmones. Propter quod ꝛ Eurypides: qualiter vtiq̧ prudēs essē? cui aderā innego- πολιπραγ-
ciose in multis numeratū militia equali participare. Superfluos enī: et aliquid opan- μωρ
tes amplius. querūt enī sibiipis bonū: et existimāt oportere opari. ex hac igit̄ opinione Negociosus
venit hos prudentes esse. Quis forte nō est qđ ipius sine economica/neq̧ sine vrbanita- Eruypides
te. adhuc autē que ipius qualiter oportet disponere. īmanifestū et intendēdum. Signū autem est eius quod dictū est/et quia geometrici quidē iuuenes et disciplinati fiūt/et sapientes talia. prudētes aūt nō vident̄ fieri. causa aūt est: qm̄ et singulariū est prudētia: que fiunt cognita ex experiētia. iuuenis aūt expertus nō est. Multitudo enī tēporis facit experientiā. Quia et hoc vtiq̧ aliqs intēdet/ꝑpter quid mathematicus quidē puer fiet vtiq̧/sapiens aūt vel physicus nō. vel quoniā hec quidē per abstractionē sunt: horū autem principia experientia. et hec quidē nō credūt iuuenes: sed dicūt: horū aūt quod
42 quid est nō īmanifestū. ¶Adhuc peccatū vel circa vniuersale in ꝯsiliando vel circa sin-
43 gulare. vel enī quoniā oēs ponderose aque praue/vel qm̄ hec aqua pōderosa. ¶Quoniam aūt prudētia nō est scientia manifestū. extremi enī est queadmodū dictū est/opabile enī tale. Attingibiles aūt sunt quidē vtiq̧ intellectui. intellectus quidē enī termiorꝫ quorū nō est ratio. hec autē extremi: cuius nō est sciētia sed sensus: nō qui ꝓpriorū sed quali sentimus quoniam in mathematicis extremum trigonum. stabit enim et illic. sed iste magis sensus prudentia/ille autem alia species.

Cap. VIIII.

44 Querere autē et cōsiliari differūt/cōsiliari enī q̄rere qđdā est. Oportet aūt assu- ευβουλια
q mere de eubulia qđ est: vtrū scientia quedā/vel opinio/vel eustochia/vel aliud Bona cōsultatio
45 quoddā gen⁹. ¶Sciētia quidē vtiq̧ nō est. nō enī querūt de q̄bus sciūt: eubulia ευστοχια
46 aūt ꝯsiliū quoddā ꝯsiliās aūt q̄rit et rōcinat̄. ¶Sed tū neq̧ eustochia. sine rōne enī et Bona cōiectatio.
velox quidē eustochia. ꝯsiliātur aūt multo tēpore/et aiūt opari quidē oportere velocit̄ ꝯsiliata/cōsiliari autē tarde. Adhuc autē solertia alterum et eubulia. est autē eustochia

quedam solertia. ¶ Neq; vtiq; opinio est eubulia/ neq; vna. ¶ Sed qz qui quidē male 47
consiliať/peccat/qui aūt bene:recte cōsiliať:manifestū quoniā rectitudo quedā eubulia 48
est. Neq; scientie aūt neq; opiniōis. sciētie quidē enī nō est rectitudo/ neq; etiā peccatū.
opinionis aūt rectitudo veritas. Simul aūt et determinatū est iā omne cuius opinio est.
sed tamē neq; sine ratiōe eubulia:a mēte ergo deficit. hec enī nondū est enūciatio. etenī
opinio nō questio:sed enūciatio quedā iā. ¶ Consiliās autē siue bene siue male cōsilieť: 49
querit aliquid et ratiocinať. Sed rectitudo quedā est eubulia cōsilij. ꝑpter quod cōsiliū
querendū primū quid est/et circa quid. ¶ Quia aūt rectitudo multipliciť/ manifestum 50
quoniā non omis. incōtinēs enī et prauus quod ꝓponit oportere: ex ratiocinatiōe adi=
piscetur. quare recte erit cōsilians:malū aūt magnū assumēs. videtur autē bonū quod=
dam bene cōsiliari. talis enim rectitudo cōsilij eubulia/ que boni adeptiua. ¶ Sed est et 51
hoc falso syllogismo sortiri/et quod quidē oportet facere sortiri : per quod aūt non/sed
falsum mediū terminū esse. quare neq; ipsa aliqualiter eubulia secūdū quā quod opor=
tet:quidā adipiscitur/nō quidē per quod oportuit. ¶ Adhuc est multū tēpus cōsiliantē 52
sortiri:hunc autem velociter. igitur neq; illa aliqualiter eubulia:sed rectitudo que scōm
vtile/et cuius oportet/et vt/et quādo. ¶ Adhuc est simpliciter bene cōsiliari/ et ad quē= 53
dam finē:hec quidē simpliciter vtiq; que ad finem simpliciť dirigēs/quedā autē que ad
quēdam finē. si vtiq; prudentū bene cōsiliari/eubulia vtiq; rectitudo erit que secundū
conferens ad finem:cuius prudētia vera suspicatio est. Cap. X. 54

συνεσισ
Sagacitas ꝛ hic Asynesia:mala sagacitas. ꝛ eusynesia: bona sagacitas.
συνετοσ
Sagax et hinc Asynetos male sagax. et Eusynetos:bene sagax.
συνιημι
Intelligo hinc Synieme Intelligere Sapere
γνωμη
Sententia
ευγνωμωρ
Bene sentiens et hinc Syngnomon Mitis Misericors Syngnome Venia

e

Est autem synesis et asynesia secundū quas dicimus synetos et asynetos: neq;
totaliter scientie vel opinioni. omēs enī essent syneti. Neq; aliqua vna earū que
secundū partē sciētiarū:puta medicinalis. de sanis enī vtiq; esset vel geometria
circa magnitudines. ¶ Neq; enī de semper entibus et immobilibus synesis est/ neq; de 55
factis cuiuscūq;:sed de quibus dubitabit vtiq; aliquis ꝛ cōsiliabiť. Propter quod circa
eadem quidē prudētie est. ¶ Non est autē idem synesis et prudētia. prudentia quidem 56
enim preceptiua est. quid enim oportet agere vel nō/finis ipsius est:synesis autē iudica=
tiua solum. idem aūt synesis et eusynesia/etenī syneti et eusyneti. ¶ Est aūt neq; habere 57
prudentiam neq; sumere synesis. sed quēadmodū discere dicitur synieme quādo vtitur
scientia/sic in vti opinione in iudicare de ijs de quibus prudentia est: alio dicēte et iudi=
cante bene. etenī eu quod bene idem/et hinc venit nomen synesis secundū quā eusyneti
ex ea que est in discere. dicimus enim discere synieme multotiens. Cap. XI. 58

v

VOcata autē gnome secūdū quā eugnomonas ꝛ habere aimus gnomē:epijceos
est iudiciū rectum. Signū autē/ epycia enī maxime aimus esse sygnomonicū/ et
epyicea habere circa quedā syngnomē. syngnome aūt est iudicatiua epijceos re
cta:recta aūt veri. ¶ Sunt aūt omēs habitus rōnabiliter in idē tendētes. dicimus enim 59
gnomen et synesim et prudentiā et intellectū in eosdē inferētes:gnomē habere iā. et in=
tellectū:et prudētes/et synetos. omēs enī potētie he extremorū sunt ꝛ singulariū. Et in
eo quidē q̄ iudicatiuꝰ est de quibus prudēs synetus/et eugnomē vel syngnomē. epycia
enī cōmunia bonorū oīm sunt in eo quod ad aliuz. sunt autem singulariū et extremorū
omnium operabilia: etenī prudentē oportet cognoscere ipsa. et synesis et gnome circa
operabilia: hec autē extrema. ¶ Et intellectus extremorū in vtraq;: etenī primorū ter= 60
minorū et extremorū intellectus est et non ratio. hic quidē secundū demonstrationes
immobiliū terminorū et primorū:hic autem in practicis extremi et cōtingētis et alteriꝰ
propositionis. principia enī eius quod est cuius gratia hec. ex singularibus enī vniuer=
sale. horū igitur oportet habere sensum/ hic autem est intellectus. ¶ Propter quod na= 61
turalia videntur esse et hec:et sapiens natura quidem nullus. gnomen autem habet et
synesim et intellectū: signum autem quoniam et etatibus existimamus sequi. et hec aliq̄
etas intellectū habet et gnomen: vt natura causa existente. ¶ Propter quod et princi= 62
pium et finis intellectus/ex his enī demonstrationes et de his. ¶ Quare oportet atten= 63
dere expertorum et seniorū vel prudentium indemonstabilibus enūciationibus/et opi=
nionibus/non minus demonstrationum. propter habere enim ex experientia visum: vi=
dent principia. Quid quidem igitur est prudentia et sapientia et circa que vtraq; exi=
stens/et quoniam alterius anime particule virtus vtraq;:dictum est. Cap. XII.

Ubitabit aũt vtiqꝫ aliq̃s de ipſis quid vtiles ſunt/ſapientia quidẽ enĩ nihil ſpe=
64 d culatur ex quibꝰ erit felix homo. neqꝫ enĩ vniꝰ eſt gñatiõis. Prudentia aũt hoc
idẽ habet. ſed cuiꝰ gratia opus eſt ipſa? ſi quidẽ prudẽtia quidẽ eſt q̃ circa iuſta
et pulchra et bona homini/hec aũt ſunt que boni eſt viri oꝑari. nichil aũt magis oꝑatiui
in eo quod eſt ſcire ip̃a ſumꝰ: ſiquidẽ habitus virtutes ſunt. queãdmodũ neqꝫ ſana neqꝫ
bñ habẽtia q̃cũqꝫ nõ ĩ eo qđ ẽ facere: ſꝫ ĩ eo qđ ab habitu eẽ dicũt. nichil enĩ magis oꝑa=
tiui in eo ꝙ eſt hr̃e medicinalẽ et exercitatiuã ſumꝰ. Si autẽ nõ horũ gratia prudentem
ponẽdũ/ſed eius quod eſt fieri: exiſtentibus ſtudioſis nichil vtiqꝫ erit vtilis. Adhuc aũt
neqꝫ nõ habẽtibus. nichil enĩ differt ip̃os hr̃e/vel alijs habentibꝰ ꝑſuaderi ſufficiẽter qđ
habeat vtiqꝫ nobis. queãdmodũ et circa ſanitatẽ. volẽtes enĩ ſani eẽ: tñ nõ diſcimꝰ me=
dicinalẽ. Adhuc aũt incõueniẽs vtiqꝫ eẽ videbit: ſi deterior ſapiẽtia exiſtẽs: pricipalior
ipſa erit. faciẽs enĩ principatur et precipit circa ſingula: de his aũt dicendũ: nũc aũt du=
65 bitatũ eſt de ip̃is ſolũ ¶ Primũ quidẽ igit dicimus q̃ ſcd̃m ſeip̃as neceſſariũ eligibiles
ipſas eſſe virtutes: exiſtentes vtraſqꝫ vtriuſqꝫ ꝑticule. et ſi nõ faciũt nichil neutra ip̃arũ.
66 ¶ Deinde et faciũt quidẽ: nõ vt medicinalis ſanitatẽ. ſed vt ſanitas/ſic ſapiẽtia felicita=
tem. pars enĩ exiſtẽs totius virtutis: in haberi facit et in oꝑari felicem. Adhuc opus ꝑfi=
citur et ſecũdũ prudẽtiam/et moralẽ virtutẽ. virtus quidem enĩ intentiõem facit rectã:
prudẽtia aũt que ad hãc. quare aũt particule aĩe nõ eſt virtus talis nutritiue/ nichil enĩ
67 in ipſa: operari/vel nõ oꝑari. ¶ De eo aũt qđ eſt nichil eſſe magis oꝑatiuos ꝓpter pru=
dentiam bonorũ et iuſtorũ parũ ſuperius incipiẽdum ſumẽtes principiũ hoc. queãd=
modũ enĩ et iuſta dicimus operantes quoſdã nequaq̃ꝫ iuſtos eſſe: puta a legibus ordi=
nata faciẽtes/vel nolẽtes/vel ꝓpter ignorãtiam/vel ꝓpter alterũ quid/et nõ ꝓpter ip̃a:
q̃ꝫuis operãtur quidẽ que oportet et quecũqꝫ oportet ſtudioſũ: ſic(vt videt)eſt qualiter
habentẽ oꝑari ſingula vt ſit bonus. dico aũt puta ꝓpter electionẽ et ipſorũ gratia oꝑa=
torũ. electionẽ quidẽ igit rectã facit virtus. quecũqꝫ aũt illiꝰ gr̃a nata ſunt fieri: nõ ſunt
virtutis/ſed alterius potẽtie. Dicendũ aũt ſcientibꝰ manifeſtius de ip̃is. eſt vtiqꝫ quedã Δεινοτης και
potentia quã vocãt dinoticã: hec autẽ eſt talis vt ad ſuppoſitã intentionẽ contẽdentia Δεινοτικη
poſſit hec oꝑari et ſortiri ip̃is. ſi quidẽ igit intentio ſit bona/ laudabilis eſt. ſi aũt praua/ Aſtutia Calliditas
aſtutia: ꝓpter quod prudẽtes dinos et aſtutos aĩmus eſſe. Eſt aũt prudẽtia nõ potẽtia/ Habilitas
ſed non ſine potẽtia hac. habitus autem viſui huic fit anime non ſine virtute: et vt dictũ Δεινος
eſt/et eſt manifeſtũ. ſyllogiſmi enĩ oꝑabiliũ principiũ habentes ſunt/ quia talis finis et Aſtutus
optimus qualiſcũqꝫ ens. ſit enĩ ſermonis gratia quodcũqꝫ: hoc autẽ niſi bono non ap= Callidus
paret. peruertit enim malicia et mentiri facit circa practica principia. quare manifeſtum Habilis
quoniam impoſſibile prudentem eſſe/non entem bonum. Cap. XIII.

Attendẽdum vtiqꝫ rurſus et de virtute. etenĩ virtus ſiliter habet vt prudentia
68 i ad dinoticã non idem quidem: ſimile autẽ. ſic et naturalis virtus ad principa=
lem: omibus enĩ videtur ſingulos morũ exiſtere natura aliqualiter. etenĩ iuſti/
et temperati et fortes: et alia habemus cõfeſtĩ a natiuitate ¶ Sed tamẽ querimus alte=
69 rum quid principaliter bonũ eſſe: et talia ſecundũ alium modũ exiſtere. etenĩ pueris et
beſtijs naturales exiſtũt habitus: ſed ſine ĩtellectu nociui vidẽtur exiſtentes. verũtamẽ
tantũ videtur videri/quoniã queãdmodũ corpori forti ſine viſione modo accidit falli
fortius ꝓpter non habere viſum/ſic et hic. ſi aũt accipiat ĩtellectũ: in operari differt. ha=
bitus autem ſimilis exiſtens tunc erit ꝓprie virtus ¶ Quare queãdmodũ in operatiuo
70 due ſunt ſpecies/dinotes et prudentia: ſic et ĩ morali due ſunt/hec q̃dem virtus naturalꝭ/
hec autem pricipalis. ¶ Et harũ pricipalis non fit ſine prudẽtia. Propter quod aiunt
71 omnes virtutes prudẽtias eſſe. et Socrates ſic quidẽ recte querebat: ſic aũt peccabat. Socrates
quoniam quidẽ prudẽtias exiſtimabat eſſe omẽs virtutes/peccabat. quoniã autem nõ
ſine prudẽtia: bene dicebat. ſignũ aũt etenĩ nũc omẽs quãdo diffiniũt virtutẽ apponũt
habitum: dicentes ⁊ quid eſt/et ad que eſt ſecundum rectam rationem. recta autem ra=
tio que ſecundũ prudentiam. vidẽtur itaqꝫ diuinare aliqualit omnes/ qm̃ talis habitus
virtus eſt: qui ſecundũ prudentiã. Oportet aũt parũ tranſcẽdere. nõ enĩ ſolũ qui ſcd̃m
rectã rationẽ/ſed qui cũ recta ratione habitus: virtus eſt. recta aũt ratio de talibꝰ prudẽ=
tia. Socrates quidẽ igit rõnes virtutes exiſtimabat eſſe/ ſcientias enĩ eſſe omnes: nos

193

autem cū ratione. manifestū igit̄ ex dictis quoniā non possibile bonū esse principaliter
sine prudentia: neqꝫ prudentem sine morali virtute. ¶Sed et ratio sic dissoluetur vtiqꝫ 72
qua disputat quis: quoniā separant̄ abinuicē virtutes. nō enim idem optime natus ad
omnes. quare hanc quidē sciuit/hanc aūt nequaqꝫ assumens erit. hoc eni secūdū qdem
naturales virtutes contingit: secundū quas aūt simpl'r dicitur bonus: non contingit. si=
mul enim prudentie vni existenti omnes inerunt. Manifestū autem q̄uis si nō practica
esset/ quoniā indigeret vtiqꝫ ipsa ꝓpter particule virtutem esse: et qm̄ non erit electio re=
cta sine prudentia/neqꝫ sine virtute. hec quidē eni finē/hec aūt que ad finem facit opari.
Sed tamen neqꝫ principalis est sapientie: neqꝫ melioris est particule/ quēadmodū neqꝫ
sanitatis medicinalis. non enim vtitur ipsa: sed videt qualiter fiat illa/illius enim gratia
precipit/ sed non illi. adhuc simile et si quis politicā dicat principari dijs: qm̄ precipit
circa oīa q̄ i ciuitate. ¶Sexti Ethicorū Aristotelis ātiq traductiōis finis. Cap.I. 1
Ost hec autem dicendū aliud facientes principiū: quoniā circa mores fu=
giendorū tres sunt species: malicia/incōtinentia/bestialitas. Cōtraria autē
p duobus quidē manifesta. hoc quidē eni virtutē: hoc aūt cōtinentiā voca=
mus. ad bestialitatē autem maxime vtiqꝫ cōgruit dicere super nos virtutē
Homerus heroicā quandā et diuinā. quēadmodū Homerus de Hectore fecit dicen=
Hector tem Priamū/ quoniā valde erat bonus: neqꝫ videbatur viri mortalis puer existere/ sed
Priamus dei. quare si quēadmodū aiunt ex hominibus fiunt dij ꝓpter excellentiam virtutis/ talis
quidem vtiqꝫ erit videlicet bestialitati oppositus habitus. Eteni quēadmodū neqꝫ be=
stie est malicia neqꝫ virtus/sic neqꝫ dei. sed hoc quidē honorabilius virtute: hoc autem
alterum quoddam genus malicie. quia autem rarū est diuinū virū esse: quemadmodū
Lacones Lacones consueuerūt appellare quando admirātur valde aliquē: diuinus vir aiunt: sic
et bestialis in hominibus rarus. Maxime autem in barbaris est. fiunt autem quidem et
propter egritudines/et orbitates. et ꝓpter maliciā hominū superexcedentes sic supinfa=
mamus. sed de hac quidē dispositione posterius faciendū quandā recordationē. ¶De 2
malicia aūt dictū est prius. De incōtinētia aūt et mollicie/et delicijs dicendū: et de cōti=
nentia/et pseuerātia. neqꝫ eni vt de eisdem habitibus virtuti et malicie: vtrāqꝫ ipsarū su=
scipiendū/neqꝫ vt alterū genus. ¶Oportet aūt quēadmodū in alijs ponentes que ap= 3
parent et primū dubitantes/sic ostendere. maxime quidē oīa ꝓbabilia circa has pas=
siones. sinautē vero plura et principalissima. si eni soluantur difficilia/ et derelinquātur
probabilia. ostensum vtiqꝫ erit sufficiēter ¶Uidetur vtiqꝫ cōtinētia/et perseuerātia stu= 4
diosorum et laudabiliū esse: incōtinētia autē et mollicies prauorū et vituꝑabiliū. Et idē
continēs et ꝑmansiuus in ratione. et incōtinēs/et egressiuus a rōne. Et incōtinēs quidē
sciēs qm̄ praua agit ꝓpter passionē. cōtinēs aūt sciēs qm̄ praue cōcupiscētie/ nō seqtur
propter rationē. Et tēperatū quidē cōtinentē et pseueratiuū. talē autē hi quidē oēm tē=
peratum/hi autem non. et intemperatum incontinentē/et incōtinentem /intemperatum
confuse. hi autē alteros esse aiunt. Prudentē autē quandoqꝫ quidem non aiunt cōtin=
gere esse incontinentē. quandoqꝫ autem prudentes quosdam existentes et dinos incō=
tinentes esse. Adhuc incōtinentes quidem dicuntur et ire/ et honoris et lucri. que qui=
dem igitur dicuntur/ hec sunt. Cap.II.
Ubitabit aūt vtiqꝫ aliquis qualiter existimās recte incōtinēs est quis. scientem 5
d quidē igit̄ non aiunt quidā possibile esse. durū eni scientia existēte/vt existima=
Socrates bat Socrates/aliud quidē imperare: et trahere ipm quēadmodū seruū. Socra
tes quidē eni totaliter pugnabat ad rōem/vt nō existente incōtinentia. nullū enim existi
mantē operari preter optimū: sed ꝓpter ignorantiā. Iste quidē igitur sermo dubitat de
apparentibus manifeste. et optimum querere circa passionē/si ꝓpter ignorantiā: quis
modus sit ignorātie. Quoniā eni nō existimat quidē incōtinēs. exūs aūt in passiōe fieri
manifestū. sunt aūt quidā qui hoc quidem cōcedunt. hoc autē nō. Scientia quidē enim
nichil esse melius confitentur. nullū autē operari preter opinatū melius: non cōfitent̄: ⁊
propter hoc incōtinentē aiunt: nō scientiā habentē iperari a voluptatib⁹/sed opinionē.
Sed tū siqdē opinio/⁊ nō sciētia/neqꝫ fortis suspicatio ꝯtratēdēs sed qeta quēadmodū
in dubitantib⁹/venia ei qd est nō manere in his ad concupiscētias fortes. malicie autem

6 non venia. neqꝫ aliorū nulli vituperabiliū. ¶ Prudentia ergo cōtratendēte. hoc enī fortissimū. sed incōueniēs. erit enī vtiqꝫ idē simul prudēs et incōtinēs. dicet aūt vtiqꝫ nullius prudētis esse opari volētē prauissima. cū his aūt ostēsum est pri⁹ qm̄ actiu⁹ qdē prudēs.
7 extremorū enī aliqs/ et alias hn̄s virtutes ¶ Adhuc si quidē in eo ꝙ est ꝯcupiscētias habere fortes et prauas cōtinens/ nō erit tēperatus ꝯtinēs. neqꝫ cōtinēs tēperat⁹. neqꝫ enī quod valde/ tēperati: neqꝫ prauas habere. sed tn̄ oportet. siquidē enī bone cōcupiscētie prauus ꝓhibēs habitus nō sequi. quare cōtinētia nō omis/ studiosa. si aūt infirme et nō
8 praue nichil venerabile. neqꝫ si praue et infirme/ nichil magnū ¶ Adhuc si omni opinioi permansiuū facit cōtinētia praua. puta si et false. et si ab omni opiniōe incōtinētia egressiuū/ erit aliqua studiosa incōtinētia. puta Sophoclis Neoptolem⁹ in Philotecte. laudabilis enī nō ꝑmanēs quib⁹ suasus est ab Ulyxe: ꝓpter tristari mētiēs. Adhuc sophisticus sermo mētiens dubitatio⁹ ꝓpter inopinabilia enī velle arguere vt sapiētes sint cū attigūt fact⁹ syllogism⁹ dubitatio fit. ligata enī est mēs cū manere nō velit: ꝓpter nō placere cōclusum. ꝓcedere aūt nō possit: ꝓpter soluere nō habere sermonē. Accidit aūt ex quodā sermone īprudētia cū incōtinētia virtus. cōtraria enī opatur quoꝝ opinaꝛ ꝓpter incōtinentiā. opinaꝛ aūt bona mala esse/ et nō oportere opari. q̄re bona et nō mala opa-
9 bitur ¶ Adhuc in ꝑsuaderi opans et ꝑsequēs delectabilia/ et eligēs melior vtiqꝫ videbiꝛ eo qui nō ꝓpter rōcinationē: sed ꝓpter incōtinētiā. sanabilior enī ꝓpter dissuaderi vtiqꝫ. incōtinēs aūt reus ꝓuerbio in quo aimus. quādo aqua suffocat: quid oportet adhuc bibere? siquidē enī non persuasus esset/ que agit/ dissuasus vtiqꝫ quiesceret. nūc aūt suasus
10 nihil minus alia agit. ¶ Adhuc si circa omīa incōtinētia est et cōtinētia/ quis simpliciꝛ incōtinēs? nullus enī omēs habet incōtinentias. aimus autē esse quosdā simpliciꝛ. Dubitationes quidē igiꝛ tales accidūt quedā. horū autem hec quidem interimere oportet hec autem relinquere. solutio enī dubitationis: inuentio est. Cap. III.

11 P Rimū quidē igitur intēdendū vtrū scientes vel nō. et qualiter scientes. deinde circa qualia continentē ⁊ incōtinentē ponendū. dico aūt vtrū circa oēm delectationē et tristitiā/ vel circa quasdā segregatas. et cōtinentē et ꝑseueratiuū vtrum idē vel alter est. similiꝛ aūt et de alijs quecūqꝫ cognata sunt speculationis hui⁹. Est aūt principiū intētionis. vtrū cōtinēs et incōtinens sunt in circa que/ vel in qualiꝛ habentes differētiā. Dico aūt vtrū in circa hec esse solū incōtinēs vel nō. vel in vt/ vel nō. sed in ex ambob⁹. Deinde si circa oīa est continētia et incōtinētia vel nō. Neqꝫ enī circa omīa est simpliciter incōtinēs: sed circa que intēperatus. neqꝫ enī in ad hoc simpliciꝛ habere. idē enī vtiqꝫ esset intēperantie. sed in sic habere. hic quidē enī duciꝛ eligēs existimās semper
12 oportere p̄ns delectabile ꝑsequi. hic autē nō existimat quidē: ꝑsequiꝛ aūt. ¶ De eo qdē igitur quod est opinionē verā sed nō scientiā esse: ꝓter quā incōtinenter agūt/ nichil differt ad rōem. Quidā enī opinātiū nō dubitāt sed existimāt certe scire. si igiꝛ ꝓpter q̄te credere opinātes magis sciētibus/ preter opinionē agūt: nihil differt sciētia ab opiniōe. Quidā enim credunt nichil minus quibus opinantur ꝙ̄ alteri quibus sciūt. manifestat autem Heraclitus. sed qꝛ dupliciꝛ dicimus scire/ etenī hn̄s quidē nō vtens aūt scientia/ et vtens dicitur scire. differt habentē quidē non speculantē autem agere que nō oportet agere/ ab eo quod est habentem et speculantē. hoc enī videtur durū: sed non si non speculans. Adhuc quia duo modi ꝓpositionū quibus oportet vti. habentē quidē vtrasqꝫ nichil ꝓhibet operari que preter scientiā/ vtentē quidē vniuersali/ sed non ea que scd̄m partem. operabilia enim singularia. Differt aūt et vniuersale. hoc quidē enim in seipso/ hoc autē in re est. puta qm̄ omni homini conferunt sicca/ et quoniā iste est homo/ vel qm̄ siccū quod tale. sed si hoc tale: vel non habet/ vel non opatur. secundū vtiqꝫ hos differt modos īpossibile tantū. vt videaꝛ sic quidē scire nichil incōueniens: aliter aūt admirabile. Adhuc habere scientiā scd̄m aliū modū a nūc dictis existit hoibus. in habere qdē ꝫ enī/ nō vti aūt: differentē videm⁹ habitū. quare et habere aliq̄liꝛ et nō habere: puta dormientē/ et maniam patientē/ et vinolentū. sed tamen sic disponūtur in passionibus existētes. ire enim et cōcupiscentie venereorū et quedā taliū manifeste et corpus trāsmutant: quibusdā aūt et insanias faciūt. manifestū igitur quoniā ⁊ similiꝛ habere dicendū incōtinentes his. Dicere autē sermones qui a scientia: nullū signum. etenim in passionibus

Sophocles
Neoptolemus
Philotectes
Ulysses

Heraclitus

Mania
Insania
Furia

his existētes demōstrationes et verba dicūt Empedoclis. et primū discētes cōplectūtur quidē sermones: sciūt aūt nequaq̄. oportet enī cōnasci: hoc aūt tēpore indiget. q̄re queadmodū simulātes: sic existimandū dicere ⁊ incōtinētes. Adhuc aūt ⁊ hic natura utiq̄ aliquis respiciet causā. hec quidē enī vniuersalis opinio/ altera aūt de singularibus est/ quorū sensus iā pprius. cū aūt vna fiat ex ipis: necessariū cōclusum hic quidē dicere aīam/ in factiuis aūt opari cōfestim. puta si omne dulce gustare oportet/ hoc aūt dulce vt vinū aut aliqđ singulariū: necessariū potentē et nō phibitū simul hoc opari. Quādoq̄ dē igitur hec vniuersalis inest phibēs gustare/ hec aūt q̄m dulce omne delectabile/ hoc aūt dulce: hoc opatur. Forte aūt ↄcupiscētia inexistēte hec quidē dicit fugere hoc/ cōcupiscentia aūt ducit: mouere enī vnāquāq̄ potest pticularū. quare accidit a rōne aliq̄liter et opinione incōtinēter agere. nō cōtrarie aūt secundū seipam sed secundū accidēs. cōcupiscētia enī cōtraria/ sed nō opinio recte rationi ¶ Quare et pp̄ter hoc bestias nō cōtingit incōtinētes: q̄m nō habent vniuersalē opinionē/ sed singulariū phantasiā et memoriam. 13

φυσιολογοσ Physicus Naturaliter loquens

¶ Qualiter aūt soluit ignorantia et rursus fit sciens incōtinens: eadē ratio que et de vinolento et dormiēte: et nō ppria huius passionis/ quā oportet a physiologis audire. 14

¶ Quia aūt vltima ppositio et opinio sensibilis et principalis actionū/ hanc vel nō habet in passione ens/ vel sic habet vt nō erat in habere scire sed dicere/ queadmodū vinolentus que Empedoclis/ et ppter nō vniuersale neq̄ scientificū similiter esse videri vniuersali extremū terminū/ et videt qđ querebat Socrates accidere. nō enī pricipalit esse visa: scientia presente fit passio. neq̄ ipsa attrahitur propter passionem / sed sensibilis. De eo quidem igitur quod est scientem vel non/ et qualiter scientem contingit incontinenter operari/ dicta sint tanta 15

Socrates.

Cap. IIII.

V

Trū aūt est aliquis incōtinens simpliciter/ vel oēs secundū partē/ et si est: circa qualia est/ deinceps dicendū. Quoniā quidē igit circa delectatiōes et tristicias sunt et cōtinētes/ et pseuerantes/ et incōtinētes/ et molles: manifestū. qz aūt sūt hec quidē necessaria facientiū delectationē/ hec aūt eligibilia quidē secundū seipsa: habentia aūt supabundātiā/ necessaria quidē sunt corpalia. Dico autē talia et q̄ circa cibū et venereorū oportunitatē. et talia corporaliū/ circa q̄ intēperantiā posuimus et tēperātiā necessaria quidē nō/ eligibilia aūt scd̄m seipa: dico aūt puta victoriā/ honorē/ diuitias/ et taliū bonorū et delectabiliū. Eos quidē igit q̄ ad hec pter rectā rōem superexcellūt eaꝫ q̄ in ipsis: simplicit quidē nō dicimus incōtinētes: apponētes aūt pecuniarū incōtinētes et lucri/ honoris/ et ire: simplicit aūt nō vt alteros/ et secundū silitudinē dictos. queadmodū homo qui olympia vicit illi autē cōis ratio a ppria parū differebat: sed tn̄ altera erat. signū aūt. incōtinētia quidē enī vituperat/ nō vt peccatū solū/ sed vt malicia quedā vel simpliciter existens vel secundū quandā partē. horū aūt nullus. Eorū aūt qui circa corporales voluptates circa quas dicimus temperatū et intemperatū: vel qui nō eligēdo in non eligere delectabiliū persequens superabundantias/ et tristiū fugiens: esuriei et sitis et caloris et frigoris/ et omnia q̄ circa tactum et gustū / sed preter electionem et intellectum incontinens dicitur. non secundū appositionem quoniā circa hoc quemadmodū ire/ sed simpliciter. signum autem est. etenī molles dicūtur circa has: circa illarū autem nullam. Et propter hoc in idē incontinentem et intemperatū ponimus et continentem et temperatum. 16

¶ Sed nō illorū nullum: propter circa easdem aliqualiter voluptates et tristicias esse. hi sunt quidem circa hec: sed non similiter sunt. sed hi quidem eligūt: hi aūt nō eligūt. Propter quod magis intēperatū vtiq̄ dicimus/ q̄m neq̄ cōcupiscens vel q̄etc psequit supabūdātias/ et fugit moderatas tristicias/ q̄ hūc qui ppter cōcupiscere valde. quid enī vtiq̄ ille faceret si adesset cōcupiscētia iuuenilis: et circa necessariorū indigētias tristicia fortis. 17

¶ Quia aūt ↄcupiscētiaꝝ et delectationū he quidem sunt genere bonoꝝ et studiosoꝝ: delectabiliū aūt quedā natura eligibilia/ quedā ↄtraria horū/ quedā aūt itermedia/ queadmodū diuisimus prius: puta pecunie/ ⁊ lucrū/ et victoria et honor ad oīa aūt et talia et itermedia nō in pati et ↄcupiscere et amare vitupant: sed in aliqualit et supabūdare. ppter quod qui quidē pter rationē vel detinēt vel psequūt/ eorum que natura aliquid pulchrorū et bonum: puta circa honorē et magis q̄ oportet studentes veluti circa filios et parentes: etenī hec bonorū/ et laudātur q̄ circa hec studēt 18

sed tamē est quedā supabūdātia ⁊ in his. si quis queadmodū Niobe rebellet et ad deos
vel queadmodū Satyrus philopator cognoiatur circa patrē: valde eni videbat desipe
Malicia qdē igit nulla circa hec est, ppter id qd dictū est. qm natura: eligibiliū vnūqdqz
est ppter seipz. praue aūt et fugiēde sunt ipoꝝ supabundātie: silr aūt neqz incōtinētia.
19 incōtinētia eni nō solū fugiēdū: sed etiā vitupabiliū est ¶Propter silitudinē aūt passio
nis apponētes ad incōtinētiā circa vnū quodqz dicūt: puta malū medicū et malū hypo
critā quē simpliciter vtiqz nō diceret malū. queadmodū igit neqz hic/ ppter nō maliciā
esse vnāquāqz ipsarū/ sed in secundū analogū similē: sic videlz et illic existimandū solam
incontinentiā et cōtinentiā esse que est circa eadē tēperantie et intemperātie. circa iram
autem secundū similitudinem dicimus: propter quod et apponētes incontinentem ire:
queadmodū et honoris/ et lucri aimus. Cap. V.

Niobe
Satyrus
φιλοπατωρ
Amator patris

20 Uia autē sunt quedā quidē delectabilia natura. et hoꝝ hec quidē simpliciter/
q hec autē secundū genera et animaliū ⁊ hominū/ hec autē nō sunt: sed hec quidē
propter orbitates/ hec aūt ppter ꝯsuetudines fiunt/ hec aūt ppter pniciosas na
turas: est et circa singula similes videre habitus. dico aūt bestiales puta esse hoiem. quē
dicunt pregnātes rescindentē pueros deuorare. vel qualibet bestialitate gaudere aiunt
quosdā siluestriū circa Potū: hos quidē crudis/ hos aūt hominū carnibus/ hos autem
pueros et comedere et commodare adinuicē in cōuiuium: vel circa Phalarim dictum.
hi quidem bestiales/ hi aūt propter egritudinem fiunt et maniā quibusdā: queadmodū
matrē sacrificans/ et comedēs et cōserui epar. hi aūt egritudinales vel ex cōsuetudine.
puta piloꝝ euulsiones/ et vnguiū tortiones. adhuc aūt carbonū et terre/ cū his autem
que venereoꝝ masculis. his quidē eni natura/ his autē ex cōsuetudine accidūt: puta as
suefactis ex pueris. Quantis quidē igitur natura causa: hos vtiqz nullus diceret incō
tinētes: queadmodū neqz mulieres. qm nō ducūt sed ducūtur. silr aūt et egrotatiue ha
bētibus ppter cōsuetudinē. Habere quidē igit singula hoꝝ extra terminos est malicie:
queadmodū et bestialitas. habētē aūt supare vel supari nō simplr incontinētia: sed que
secundū silitudinē queadmodū et circa iras habentē hūc modū passionis. incōtinentē
autē nō simplr dicendū ¶Ois eni supabūdās malicia/ et isipiētia/ et timiditas/ et itēpe
21 rantia/ ⁊ crudelitas: he quidē bestiales/ he aūt egritudines sunt. hic quidē eni natura ta
lis qualis timere oia etsi sonū faciat mus: scdz bestialē timiditatē timidus. hic aūt iiuste
mustellā timuit ppter egritudinē. Et insipientiū hi quidē ex natura irrōales ⁊ solū sensu
viuētes bestiales: queadmodū quedā genera longe barbaroꝝ. hi aūt ppter egritudi
nes: puta epilepsias vel manias egritudiales. Hoꝝ autē est quidē habere quedā qnqz/
nō supari aūt. dico aūt puta si Phalaris tenuit ꝯcupiscēs puerū comedere/ vel ad vene
reoꝝ incōuenietē delectationē. est et supari nō solū habere: queadmodū et malicia que
quidē secūdū hoiem simplr dicit malicia. q aūt scdm appositionē/ qm bestialis vl egri
tudialis/ simplr aūt nō. scdm eundē modū videlicet et incōtinētia est: hec quidē bestial/
hec aūt egritudinalis. simplr aūt q scdm humanā intēperentiā solū Qm quidē igit in
cōtinētia et cōtinētia est solū circa q intēperātia/ et tēperātia/ et qm circa alia est alia spe
cies incōtinētie dicta scdm metaphoram et nō simpliciter: manifestū. Cap. VI.

Pontus
Phalaris
επιληψια
Comitialis
morbus
Phalaris

22 Uoniā aūt est minus turpis incōtinentia que ire/ qz que ꝯcupiscētiaꝝ specula
q bimur. videt eni ira audire secundū quid rationē/ obaudire autē. queadmodū
veloces mistroꝝ puta āte audire omne dictū excurrūt: deinde peccāt i actiōe.
et canes ante intendere si amicus/ si solū sonitū faciat latrant. sic ira ppter caliditatē et
velocitatē nature audiens quidē/ non pceptū antem audiens mouet ad punitionē. ratio
quidē eni vel phantasia qm iniuria vel cōtēptus/ manifestauit. he aūt queadmodū syl
logisans qm oportet talē oppugnare: irascitur cōfestim. Concupiscētia aūt si solū dicat
qm delectabile/ ratio vel sensus: mouet ad fruitionē. quare ira quidem cōsequit rationē
aliqualit: ꝯcupiscētia aūt nō. turpior igit. incōtinēs quidē eni ire/ a rōne aliqlit vincit:
qui aūt ꝯcupiscētie/ et nō a rōne. Adhuc naturalib⁹ magis veniā cōseq appetitibus. qz
et cōcupiscētijs talibus magis quāte cōes oibus ⁊ inqztū cōes. ira aūt naturali⁹/ ⁊ diffi
cultas cōcupiscētijs ijs q supabūdātie et nō necessarijs. queadmodū rūdens qm prēm
percutit: eteni iste dixit eū qui suipius. et ille eū qs superius: et puerū ostēdēs et iste me

(dixit) cū vir fiat: cognatū enī nobis. ⁊ tractus a filio q̇escere iussit apud hostia: eteni ipē trahere pr̄em vsq̧ huc. Adhuc iniustiores magis isidiātes. iracūdus quidē igiť nō insidiator/ neq̧ ira/ sed manifestus. ꝯcupiscētia aūt queadmodū venerē aiūt: dolose eni cyprigene et variā corrigiā. et Homer⁹. deceptio q̄ furata est itellectū spisse sapiētis. q̄re siquidē iniustior et turpior incōtinētia hec ea que circa irā est. et simpliciter incōtinentia et malicia aliqualiť. Adhuc nullus iniuriatur tristatus. que aūt ira facit oīs/ facit tristatus: iniurians aūt cū delectatiōe. Si igiť quibus irasci maxime iustū: hec aūt iniustiora/ et incōtinētia q̄ ꝑpter cōcupiscentiā. nō eni est in ira iniuria. Q͛ quidē igiť turpior que circa ꝯcupiscētias incōtinentia ea q̄ circa iram/ et qm̄ est cōtinētia ⁊ incōtinētia circa cōcupiscētias et delectatiōes corporales: manifestū. ¶ Ipsarū aūt differētias assumēdū. 23
quēadmodū eni dictū est scd̄m principia: he quidē humane sunt/ et naturales et genere et magnitudine. he aūt bestiales/ he aūt orbitates et passiones et egritudines. Harū aūt circa primas tēperātia et intēperātia est solū: ꝑpter quod ⁊ bestias neq̧ tēperatas neq̧ intēperatas dicimus/ sed vel secundū metaphorā: etsi aliquod totaliter aliud ad aliud differt gen⁹ animaliū cōtumelia/ et synomoria/ et in omī vorax esse. nō eni habet electionem neq̧ ratiocinationē: sed discessit a natura/ quēadmodū insaniētes hoīm. ¶ Min⁹ 24
aūt bestialitas malicia: terribilius aūt. nō eni corruptū est optimū/ quēadmodū i hoīe: sed corruptū est et nō habet. simile aūt igitur quēadmodū inaiatum cōparare ad aiatū vtrū peius. innocētior eni prauitas semꝑ que nō habētis pricipiū: intellectus aūt principiū. simile igitur cōparare iniusticiā ad hoīem iniustū/ est eni vtrūq̧ peius. decies eni millies plures vtiq̧ mala faciet homo malus/ bestia.

Cap. VII.

Circa eas autē que per tactū et gustū delectatiōes et tristicias et cōcupiscētias et fugas circa quas et itēperātia et tēperātia deťminata est prius: est quidē sic habere vt vinci: et quibus multi meliores: est aūt supare/ et quibus multi minores. 25
Horū autē hic quidē circa delectatiōes incōtinēs/ hic aūt cōtinēs/ hic aūt circa tristicias mollis/ hic aūt pseuerās/ intermediū et plurīū habitus: etsi inclināt magis ad deteriores
¶ Quia aūt quedā delectationū necessarie sunt/ he aūt nō/ et vsq̧ ad quid: supabūdantie aūt nō/ neq̧ defect⁹. similiter aūt et circa ꝯcupiscētias habet et tristicias/ superabūdātias q̇dē pseq̄uēs delectationū vel scd̄m supabundantias/ vel ꝑpter electionē et propter ipsas/ et nihil ꝑpter alterū adueniēs: intēperatus. necessariū eni hūc nō esse penitētem: quare insanabilis. deficiēs aūt oppositus: medius aūt tēperatus. ¶ Similiter aūt ⁊ fugiens corporales tristicias nō ꝑpter vinci sed propter electionem. nō eligentiū aūt hic quidē duciť ꝑpter delectatiōnē/ hic aūt ꝑpter fugere tristiciā que a cōcupiscentia: quare differūt adiuicē. Omnino aūt vtiq̧ videbiť deterior esse: si quis nō cōcupiscēs/ vel q̇ete operatur quid turpe q̄ȝ si vehemēter ꝯcupiscēs. et si nō iratus ꝑcutit/ q̄ȝ si iratus. qd̄ eni vtiq̧ faceret in passione existēs? ꝑpter quod intēperatus deterior incōtinēte. dictorum vtiq̧ hic quidē molliciei species magis/ hic aūt intēperatus. ¶ Opponiť aūt incōtinēti quidē ꝯtinēs: molli aūt pseuerātiuus. pseuerare quidē eni est in eo quod est ꝯtra tenere/ cōtinētia aūt in eo qd̄ est superare. quēadmodū et nō vinci eius qd̄ est vincere ¶ Propť quod et eligibilius ꝯtinētia pseuerātia est. ¶ Deficiēs aūt ad que multi et ꝯtratendūt et possunt: iste mollis et delicatus. eteni delicia mollicies quedā est. qui trahit vestimentū vt non laboret secundū eā que eleuare tristiciā/ et imitans laborantē nō existimať miser esse: misero similis existens. Simili aūt habet et circa cōtinentiā et incōtinentiā. ¶ Nō eni si quis a fortibus et supexcellentibus delectatiōibus vinciť vel tristitijs admirabile/ sed cōdonabile si cōtratendēs. quēadmodū Theodecti Philoctetes a vipera ꝑcussus. vel a Carcino in Alope Cercyon. et quēadmodū continere tentātes risum repēte effundunt: quale coaccidit Xenophāto. Sed ⁊ si q̄s ad q̄s multi possunt abstinere: ab his vinciť et nō potest ꝯtratēdere: nō ꝑpter naturā generis vel ꝑpter egritudinē. puta in Scitharū regibus mollicies ꝑpter genus/ et vt femininū ad masculinū distat. ¶ Videť aūt et lusiuus intēperatus esse: est aūt mollis. ludus eni remissio est: siquidē igiť q̇es. ad hāc aūt supabūdātiā est lusiuus ¶ Incōtinētie aūt hec quidē ꝑuolatio/ hec aūt debilitas. hi quidē eni ꝯsiliātes nō imanēt q̄bus ꝯsiliati sunt. ꝑpter passionē: hi aūt ꝑpter nō cōsiliari ducūtur a passione. quidā eni quēadmodū ꝑtitillantes nō titillanť: sic et presentiētes et

presuscitantes seipsos et ratiocinationē: nō vincunt a passiōe. neqꝫ si delectabilis sit neqꝫ
34 si tristis. ¶ Maxime aūt acuti et melācolici secundū effrenatā incōtinentiā sūt incōtinē-
tes. hi quidē eni ꝓpter velocitatē: hi ꝓpter vehementiā nō expectant rationem propter
sequentes esse phantasie. Cap. VIII.
35 Est aūt intēperat⁹ q̇dem queādmodū dictū est nō penitiu⁹: īmanet eni electiōi.
e incōtinēs aūt penitiu⁹ oīs. ꝓpter qđ nō queādmodū dubitauim⁹ sic et habet. sic
igit̄ hic q̇dem insanabil': hic aūt sanabil'. Assimilat̄ aūt malicia egritudini velut
hydropi et pthisi. Incōtinētia aūt epilepticis: hec q̇dem eni cōtinua. hec aūt incōtinua
malicia. Et oīno aūt alterū gen⁹ incōtinētie / et malicie. malicia q̇dem eni latet: incōtinē-
36 tia aūt nō latet. ¶ Ipsorū aūt hoꝝ meliores excessiui: q̃ rationē habentes q̇dē: nō īma-
nentes aūt. a minori eni passiōe vincunt̄ et nō imprecōsiliatiui queādmodū alteri. silis
eni incōtinens velociter inebriatis et a pauco vino: ⁊ minori q̃ vt multi ¶ Qm̄ q̇dē igit̄
37 malicia incōtinētia nō est: manifestū. sed quo forte hec q̇dē ꝑter electionē: hec aūt scđm
electionē est. Insup et sil'e q̇dem scđ3 actiōes queādmodū qđ Demodoci ad Milesios demodocus
Milesij stulti q̇dem eni nō sūt: operāt̄ aūt q̄lia q̇dem stulti. et incōtinentes / iīusti q̇dem Milesii
non sūt: iīusta aūt faciūt. ¶ Quia autē hic q̇dem tal' / q̄lis nō ꝓpter suasū esse ꝑsequi eas
38 q̄ scđm supabundātias ⁊ ꝑter rectā rationē: corporales delectatiōes: hic aūt ꝑsuasus est
ꝓpter talē esse q̄lem ꝑseq̇ ipsas. ille q̇dē igit̄ facile trāsgredibilis: iste aūt nō. virtus eni
et malicia principiū. hec q̇dem corrūpit: hec aūt saluat. In actiōib⁹ aūt qđ cui⁹ grā prin
cipiū: queādmodū in mathematicis suppositiōes. neqꝫ vtiqꝫ illic ratio edoctiua princi-
piorū: neqꝫ hic. sed virt⁹ vel naturalis vel assuefactiua eius qđ est recte opinari circa pri-
cipiū. tēperat⁹ q̇dē igr̄ talis / intēperat⁹ aūt ꝯtrari⁹. Est aūt aliq̇s ꝓpt̄ passiouē excessiu⁹
ꝑter rōnē rectā. quē ꝓpter q̇dem nō agere scđm rectā rōnē: supat passio. ꝓpter autē esse
talē: qualē ꝑsuasū esse hūc ꝑseq̇ iprohibite oportere tales delectatiōes / nō supat. iste aūt
incōtinēs melior intēperato / et neqꝫ prauus simplicit̄: saluat̄ aūt optimū principiū. ali⁹
autē cōtrari⁹ immansiu⁹ et nō excessiu⁹ ꝓpter passionē manifestū vtiqꝫ ex hoc: qm̄ hic
q̇dem studiosus habitus: hic autem prauus. Cap. VIIII.
Trum aūt cōtinens est q̇ qualicūqꝫ ratiōi et qualicunqꝫ electioni īmanet: vel q̇
39 v recte: et incōtinēs aūt qui nō īmanet qualicūqꝫ electiōi et qualicūqꝫ rationi: vel
q̇ false ratiōi et electiōi: non recte queādmodū dubitatū est prius. vel scđm acci-
dens qui qualicūqꝫ: secundū seipsū aūt qui vere rationi et recte electiōi hic q̇dē īmanet /
hic aūt nō īmanet. si eni q̇s hoc ꝓpter hoc eligit vel ꝑsequit̄: scđ3 seipsū quidē hoc eligit
et ꝑsequit̄: scđm accidēs aūt qđ pri⁹. simpliciter aūt dicim⁹ qđ scđm seipsū. quare est q̇-
dem vt qualicūqꝫ opinioni hic q̇dem immanet: hic autem excidit. simplicit̄ aūt q̇ vere.
¶ Sunt aūt quidā īmansiui opinioni. sūt autē quos vocāt ischyrognomes: puta diffi- ισχυρογνώμη
40 cile persuasibiles et nō facile transuasibiles. qui simile q̇dem aliq̇d habent ꝯtinēti: qua-
le prodigus liberali: et audax cōfidenti. Sūt aūt alteri scđm multa. hic quidē eni ꝓpter Fortis opinio
passionē et cōcupiscentiā nō trāsmutat continens: quia facile persuasibilis cū contingat Pertinacia
erit continens. hi aūt non a ratione quia concupiscentias assumunt: et ducuntur multi a
delectationibus. Sunt aūt ischyrognomes idiognomes: et indisciplinati et agrestes. ἰδιογνώμη
idiognomes quidē ꝓpter delectationē et tristitiā. gaudent eni vincentes si non transua- Propria sētētia.
deantur: ⁊ tristant̄ si infirma que ipsoꝝ sint: quemadmodū sententie. quare magis incō- Peruicacia
tinenti assimilant̄: q̃ continenti. ¶ Sunt autē quidā qui in ijs q̄ vident̄ non īmanent: Philoctetes
41 non ꝓpter incontinentiā. puta in Philoctete qui Sophoclis Neoptolem⁹. q̃uis ꝓpter Sophocles
delectationem non īmansit sed bonā. verū dicere eni ipsi bonū erat: persuasus aūt est ab Neoptolemus
odysseo Vlysse falsū dicere. non eni oīs q̇ ꝓpter delectationem operat̄ aliquid est intē- Ὀδυσσεύς
peratus siue prauus / siue incontinens: sed qui ꝓpter turpem. ¶ Quia autem aliquis est Vlysses
42 talis qualis minus q̃ oportet corporalib⁹ gaudens: et non īmanens rationi talis huius
et incontinentis medius continens. incontinens quidē eni nō īmanet rationi ꝓpter ma-
ius aliquid: ille autem ꝓpter minus aliquid. continens autem īmanet et nō ꝓpter alterū
transmutat. ¶ Oportet autem siq̇dem continentia studiosū vtrosqꝫ cōtrarios habitus
43 prauos esse quemadmodū et apparent. Sed ꝓpter alterum in paucis et raro esse mani
festū quemadmodū temperantia intemperantie videt̄ cōtrariū esse solū: sic et continen

tia incontinentie. ¶ Quia autem secundū silitudinē multa dicunł/et cōtinentia que tē- 44
perati scdm silitudinē cōsecuta est. eteni continēs potens nichil ꝑter rationē ꝓpter cor-
porales delectatiōes facere/et tēperatꝰ. sed hic qdem habens/hic aūt nō habēs prauas
cōcupiscentias. et hic quidē talis qualis nō delectari preter rationem: hic autem qualis
delectari/sed non duci. similes autem et incontinens et intemperatus/alteri quidē existē
tes/ vtriq autem corporalia delectabilia persequuntur. sed hic quidem non existimans
oportere: hic autem existimans. Cap. X.

n Eq simul prudentem et incontinentē cōtingit esse eūdem: sil enī prudēs et stu- 45
diosus scdm morē ostensū est ens. Adhuc nō in scire solum prudēs: sed in eo ꝙ
practicꝰ. incōtinēs aūt nō practicꝰ. Dinon aūt nichil ꝓhibet incontinentem esse
¶ Propter qd et videnł qnq prudentes esse qdā: incōtinentes aūt ꝓpter dinoticā dif- 46
ferre a prudentia scdm dictū modū: in primis sermonibus. et scdm qdem rōnē ꝓpe esse/
differre aūt scdm electionē. Neq vtiq vt sciens et speculās: sed vt dormiēs vel vinolē-
tus/et volens quidē. scdm modū enī quendā sciens et qd facit et cuiꝰ gratia. ¶ Malus 47
autē nō. electio enī epyces: quare semimalus et nō iniustꝰ/nō enī insidiator. Hic quidē
enī ipsoꝝ nō immāsiuus/ qbus vtiq cōsiliabił: melācolicꝰ autē neq cōsiliatiuꝰ totaliter.
et assimilał vtiq incontinens ciuitati cui calculanł oīa necessaria: et leges habet studio-
sas/ vtitur autem nulla. quemadmodū Anaxandrides cōuiciatꝰ est. ciuitas volebat: cui
legū nichil est cure. malus autē vtenti quidē legibus/malis aūt vtenti. ¶ Est autē incō- 48
tinentia et continentia circa superexcellens multorum habitum. hic quidem enī magis
īmanet/hic aūt minus plurīū potentia. ¶ Sanabilior autē incōtinentiarū scdm quā me 49
lancolici incōtinenter agūt: cōsiliantiū/non īmanentiū autē. Et per cōsuetudinē incōti-
nentes: naturalibꝰ. faciliꝰ enī consuetudinem transmutare natura. propter hoc enī con-
suetudo difficilis/ quoniā nature assimilał. quemadmodū Euenus dicit. aio diuturnā
meditationē immanere amice: et vtiq hoībus hanc finientē naturā esse. Quid quidem
igitur est continentia et quid incontinentia/et perseuerantia/et mollities/et qualiter ha-
bent habitus hi adinuicem: dictum est. Cap. XI.

d E delectatiōe autē et tristitia speculari eiꝰ qui circa politicā philosophatur: iste 50
enī finis architectō. ad quē respicietes: vnūquodq hoc qdem malum/hoc autē
bonū simpliciter dicimꝰ. Adhuc autē necessariorū intendere de ipsis. etenim vir
tutem et maliciā moralē circa tristitias et delectatiōes posuimꝰ. Et felicitatē plures cum
delectatione esse aiūt: ꝓpter qd et beatū nominauerūt a gaudere. ¶ His quidem igitur 51
videł neq vna delectatio esse bonū/neq scdm seipsū/neq scdm accidēs. nō enī esse idē
bonū et delectationē. His aūt quedā qdē esse/multe aūt praue. Adhuc autē horū tertiū
si et omnes bonū: nō tamen contingit esse optimū delectationem. ¶ Totaliter quidē nō 52
bonum. quoniam omnis delectatio generatio est in naturam sensibilis. neq vna autem
generatio cognata finibus: puta neq vna edificatio domus. Adhuc temperatus fugit
delectationes. Adhuc prudens non triste ꝑsequił/nec delectabile. Adhuc impedimētū
ei quod est prudentem esse: delectationes. et quanto magis gaudet/magis. puta eam q̄
est venereorū. nullū enī vtiq posse intelligere aliqd i ipsa. Adhuc ars neq vna delecta-
tionis: q̄uis oē bonū: artis opꝰ. Adhuc pueri et bestie ꝑsequūł delectatiōes. Huiꝰ autē
non omnes studiosas. quoniā sūt et turpes et probrose/et quoniā nociue: egritudinalia
enim quedā delectabiliū. Qd aūt non optimū delectatio: quoniā non finis sed genera-
tio. que quidem igitur dicuntur fere hec sunt. Cap. XII.

q Uoniam autem non accidit propter hec non esse bonum nec optimum: ex his 53
manifestum. primum quidem quoniam bonum dupliciter/hoc quidē enim sim
pliciter/hoc autem alicui et nature: et habitus consequuntur. Quare et motio-
nes et generationes consequuntur. et praue in se simpliciter praue. alicui autem nō: sed
eligibiles huic. Quedam autem neq huic/sed aliquando et secundum paucum tempꝰ
eligibiles autem non. he autem neq delectationes sed videntur: quecūq cum tristitia ⁊
medicine gratia: puta que laborātium. Adhuc quia boni hoc quidem operatio/hoc au-
tem habitus est/ secundum accidens constituentes in naturalem habitum delectabiles
sunt. Est autem operatio in concupiscentijs indigentis et imperfecti habitus et nature.

Anaxādrides

Euenus

αρχιτεκτον
Architectus
principalis
Precipuꝰ faber.

quia et sine tristitia et cõcupiscentia sũt delectationes: puta ei⁹ qđ est speculari operationes natura nõ indigente. Signũ aũt qm̃ non eodẽ delectabili gaudent scđm q̃ repletur natura et constituta. sed cõstituta q̃dem simpliciť delectabilib⁹: q̃ repleť aũt et ↄtrarijs: eteni acutis et amaris gaudent: quorũ nichil neq̧ natura delectabile: neq̧ simpliciť delectabile. quare neq̧ delectationes. vt eni delectabilia adiuicẽ ↄstituta sũt: sic et delectationes que ab his.
54 ¶ Adhuc non necessariũ alterũ q̃dẽ esse meli⁹ delectatiõe: quemadmodũ quidã aiunt finẽ generatione. non eni generationes sũt neq̧ cũ generatione oẽs: sed operatiões et fines. neq̧ factorũ accidũt sed vtentiũ. et finis nõ oĩm alterũ q̃dem: sȝ imperfectionẽ ducentiũ nature. Propter qđ et nõ bene habet sensibilẽ gñationẽ dicere esse delectationẽ: sed magis dicendũ operationẽ eius qui scđm naturã habit⁹: ꝑ eo aũt qđ est sensibilẽ nõ ĩpeditã. videť aũt gñatio q̃dã esse qm̃ principaliter bonũ. operationẽ eni genarationẽ existimant esse: est aũt posteri⁹.
55 ¶ Esse aũt prauas qm̃ egritudinalia q̃dã delectabilia: idẽ qm̃ sana q̃dã praua ad pecuniã/ hec q̃dã praua ambo sed nõ praua scđm hoc: q̃ et speculari aliq̃n q̃dẽ nocet ad sanitatẽ.
56 ¶ Impedit aũt neq̧ prudẽtie neq̧ habitui neq̧ vni q̃ ab vnoquoq̧ delectatio: sȝ aliene. q̃ q̃ a speculari ⁊ discere: magis faciũt speculari et discere. Artis aũt nõ esse op⁹ neq̧ vnã delectationẽ rationabiliť accidit. neq̧ eni alteri⁹ operatiõis neq̧ vni⁹ ars est sed potentie: q̃uis et pigmentaria ars et pulmẽtaria videtur delectatiõis esse. Tẽperatũ aũt fugere ⁊ prudẽtẽ ꝓseq nõ tristẽ vitã/ et pueros et bestias ꝓsequi: eodẽ soluunť oĩa. q̃ ⁊ dictũ ⁊ qualiter bone simpliciť: ⁊ q̃liter nõ bone oẽs delectatiões. tales et pueri et bestie ꝓsequunť ⁊ harũ nõ cõtristationem prudens: eas que cũ cõcupiscẽtia et tristitia corporales. tales eni he. et harũ superabũdantias fugit secundũ quas intẽperatus. propter qđ tẽperatus fugit has quia sũt delectationes et temperati.

Cap. XIII.

57 Ed tamẽ quoniam et tristitia malũ confessum est ⁊ fugibile: hec quidem eni simpliciter malum: hec aũt in eo q̃ quo impeditiua. fugibili aũt cõtrariũ. vel fugibile aliquid ⁊ malum vel bonum: necessarium igitur delectationem bonum quoddam esse. vt enim Pseusippus soluebat nõ conuenit solutio: queadmodũ maius minori et equali cõtrarium. non enim vtiq̧ discet quod vere malum quidem esse delectationem. Pseusippus
58 ¶ Optimum autem nichil prohibet delectationem aliquam esse si quedam praue delectationes: quemadmodum et scientiam quãdam quibusdam prauis existentibus.
59 ¶ Forte autem ⁊ necessarium: siquidẽ vniuscuiusq̧ habitus sunt operationes non impedite: siue si omniũ operatio est felicitas: siue est alicui⁹ ipsoꝝ si fuerit nõ ĩpedita: eligibilissimã esse. hec autem est delectatio. quare erit vtiq̧ aliqua delectatio optimum: multis delectationibus prauis existentibus si contingit simpliciter. Et propter hoc oẽs felicem delectabilẽ existimant eẽ vitam. et implicãt delectationem in felicitatem rationabiliter. neq̧ enim vna operatio perfecta impedita: felicitas autẽ perfectoruȝ. Propter qđ indiget felix ijs que in corpore bonis/ et ijs que exterius et fortuna: vt nõ ĩpediant hec. rotatũ aũt et infortunijs magis incidentẽ/ felicẽ dicentes esse si est bonus/ vel volentes vel nolentes nichil dicunt. ꝓpter indigere autem fortuna: videtur quibusdam idem eẽ bona fortuna felicitati: non existens. quia et ipsa superexcellens impediens est: et forte non est bonam fortunã vocare iustum: ad felicitatem enim termin⁹ ipsius. Et persequi autem omnia et bestias ⁊ homines delectationem/ signũ quoddã eius est/ quod est esse aliqualiter optimum ipsam. fama autem nõ omnino perditur quã populi multi famant. Sed quoniã nõ eadem neq̧ natura/ neq̧ habitus optimus neq̧ est/ neq̧ videť: neq̧ delectationẽ persequuntur eandem omnes: delectationem tamen omnes. forte autẽ et ꝑsequuntur non quã existimãt/ neq̧ quã vtiq̧ dicerẽt: sed eandẽ. omnia eni natura habẽt quoddã diuinum. Sed et assumpserunt nominis hereditatẽ corporales delectationes: propter et pluries inclinare in ipsas/ et omnes participare ipsas. propter solas igiť cognitas esse: has solas existimant eẽ.
60 ¶ Manifestũ autẽ et quoniam si nõ delectatio bonum et operatio: non erit viuere delectabiliter felicẽ. cui⁹ eni gratia indigeret vtiq̧ ipsa: siquidem non bonum? Sed ⁊ triste contingit viuere. neq̧ malum enim neq̧ bonum tristitia: si quidem neq̧ delectatio. quare propter quid vtiq̧ fugeret? Neq̧ vtiq̧ delectabilis vita studiosi: si nõ ⁊ operatiões ipsius

Cap. XIIII.

E corporalib⁹ aũt vtiq₃ delectationib⁹ intendẽdũ dicentib⁹: qm̃ quedã delecta= 61
D tiones eligibiles valde/ puta bone: sed nõ corporales/ et circa quas intẽperatus.
Propter qd igit̃ cõtrarie tristitie male? malo eni cõtrariat̃ bonũ. ¶ Uel sic bo= 62
ne vt necessarie: qm̃ et nõ malũ bonũ est. vel vsq₃ ad hoc bone. habituũ quidẽ eni et mo=
tuũ quorũcũq₃ nõ est melioris superabũdãtia/ neq₃ delectatiõis. Quãtorũcũq₃ aũt est:
et delectiõis est. corporaliũ aũt bonoꝝ est supabũdantia. et prauus ꝓsequẽdo superabũ
dantiã est prauus: sed nõ necessarias voluptates. oẽs eni gaudẽt aliqualiter ⁊ pulmen=
tis/ ⁊ vino/ ⁊ venereis: sed nõ vt oportet. ¶ Cõtrarie aũt in tristitia: nõ eni supabũdãtiã 63
fugit: sed totaliter. nõ eni supabundantie tristitia cõtraria sed persequẽti supabundãtiã
¶ Quia aũt nõ solũ oportet verũ dicere/ sed ⁊ causã falsi: hoc eni confert ad fidẽ. cũ eni 64
rationabile appareat ꝓpter qd videt̃ verũ/ nõ ens verũ: facit credere vero magis. qua=
re dicẽdũ ꝓpter qd vident̃ corporales delectatiões eligibiliores. ¶ Primũ q̃dem vtiq₃ 65
qm̃ expellit tristitiã ⁊ ꝓpter supabũdãtias tristitie: vt existẽte medicina delectationẽ per
sequunt̃ supabundãtẽ/ ⁊ totaliter corporalẽ. vehemẽtes aũt fiũt medicine. propter qd ⁊
q̃rũtur propt̃ iuxta cõtrariũ apparere. Et nõ studiosũ vtiq₃ videt̃ delectatio propt̃ duo
hec: queãdmodũ dictũ est/ qm̃ he q̃dẽ praue nature sũt opatiões/ vel ex natiuitate quẽ=
admodũ bestie: vel propt̃ ꝯsuetudinẽ/ queãdmodũ q̃ prauorũ hoim. he autẽ medicine
qm̃ indigẽtis: ⁊ hr̃e melius q̃ fieri. ¶ He aũt accidũt ijs q̃ ꝑficiunt̃: scd̃m accidẽs igitur 66
studiose. Adhuc ꝓsecuti sũt ꝓpt̃ vehemẽtes esse a nõ potẽtibus alijs gaudere. ipi igitur
sibiipsis sitim quandã ꝑparant qñquidẽ igit̃ inocuas: non increpabile/ qñ autẽ nocuas/
prauũ: cũ nõ habeãt alteras i q̃bus gaudẽt. eteni neutrũ multis triste ꝓpt̃ naturã: sẽper
eni laborat animal. queãdmodũ ⁊ naturales sermões testant̃/ videre/ audire dicẽtes eẽ
triste: s₃ iam assueti sum⁹ vt aiunt. Siũt aũt ⁊ in iuuẽtute q̃dẽ propt̃ augmẽtationẽ quẽ=
admodum vinolẽti disponunt̃: ⁊ delectabile iuuẽtus. Melãcolici autẽ scd̃m naturã in=
digẽt sẽper medicina. eteni corpus morsu cõsumit̃ ꝓpt̃ cõplexionẽ: ⁊ semꝑ in appetitu
vehemẽti sunt. expellit aũt delectatio tristitiã: ⁊ q̃ ꝯtraria/ ⁊ q̃ cõtingẽs/ si sit fortis: ⁊ ꝓ=
pter hoc intẽperati ⁊ praui fiũt. ¶ Que aũt sine tristitia: nõ habẽt supabũdãtiã. he aũt q̃ 67
natura delectabiliũ ⁊ nõ scd̃m accidẽs. dico aũt scd̃m accidẽs delectabilia medicantia.
qm̃ eni accidit sanari sustinẽtẽ sano opante aliquid: ꝓpt̃ hoc delectabile videt̃ eẽ. natu=
ra autẽ delectabilia q̃ faciũt actũ talis alicui⁹ nature. ¶ Non sẽp aũt nullum delectabile 68
idẽ propt̃ nõ simplicẽ esse naturã nostrã: sed esse aliq̃d ⁊ alterum scd̃m q₃ corruptibilia.
quare etsi quid alteꝝ agat: hoc alteri nature ꝑter naturã. cũ aũt appropiet/ neq₃ triste vi=
detur neq₃ delectabile qd agit̃. Quare si hui⁹ natura simplex sit: sẽp eadẽ actio delecta=
bilissima erit. propter qd deus sempꝰ vna et simplici gaudet delectatiõe. nõ eni solũ mo=
tus est operatio/ sed ⁊ imobilitatis. ⁊ delectatio magis in quiete est q̃ in motu. Trãsmu
tatio aũt oim̃ dulcissimũ scd̃m poetã propt̃ maliciã quãdã. queãdmodum eni hõ facile
transmutabilis qui malus; et natura que indiget transmutatione. non eni simplex neq₃
epijces. De continẽtia quidẽ igitur ⁊ incontinentia ⁊ delectatione et tristitia dictũ est: ⁊
quid vnumquodq₃/ et qualiter hoc quidem bonum ipsorum est/ hec autem mala. iã au=
tem de amicitia dicemus. ¶ Septimi Ethicorũ Aristotelis antique traductiõis finis.

Cap. I.

Ost hec aũt ⁊ de amicitia sequit̃ vtiq₃ pertrãsire: est eni virt⁹ quedã vel cum 1
virtute. Adhuc maxime in vita necessariũ. sine amicis enim nullus vtiq₃ eli=
D geret viuere habẽs reliqua bona oĩa. eteni ditantibus et principatus et po
tentatus possidentibus videt̃ op⁹ esse amicis maxime. que enim vtilitas ta=
lis bone fortune (ablato beneficio) quod fit maxime et laudabilissimum ad
amicos? vel qualiter vtiq₃ seruabitur et saluabitur sine amicis? quanto eni maior tanto
minus secura. In inopia autem et reliquis infortunijs solũ existimant refugium eẽ ami
cos: et iuuenib⁹ autẽ ad ipeccabile/ ⁊ senioribus ad famulatum ⁊ ad deficientiã actionis
propt̃ debilitatem adiutorij. hisq₃ qui in summo ad bonas actiões/ simulq₃ duo venien=
tes: etenum intelligere et agere potentiores. Naturaq₃ inesse videt̃ ad id quod genuit
genito. non solũ in hominib⁹ sed in volatilib⁹ ⁊ plurib⁹ aĩalium: et ijs q̃ vni⁹ gentis adi=
uicem ⁊ maxime hoibus. vnde ⁊ philanthropos laudamus. videbit autẽ vtiq₃ aliquis

et in erroꝛib⁹ vt familiare oīs hō hoī et amicū. Videt̃ aūt ꝛ ciuitates cōtinere amicitia:
et legiſpoſitoꝛes magis circa ipſā ſtudēt q̄ȝ iuſtitiā. cōcoꝛdia eni ſimile aliq̄d amicitie vi=
detur eſſe. hanc autē maxime appetūt: ꝛ contentionē inimicā exiſtentē maxime expellūt
Et amicis quidē exiſtentib⁹ nichil opus eſt iuſtitia: iuſti aūt exiſtētes indigēt amicitia.
et iuſtoꝛū quidē maxime amicabile eſſe videt̃. nō ſolū autem neceſſariū eſt/ ſed et bonū.
philophilos eni laudamus: philophiliaq̄ȝ videt̃ bonoꝛū aliq̄d eſſe. et quidā eoſdē exi=
2 ſtimāt viros bonos eſſe ꝛ amicos. ¶ Dubitant̃ aūt de ipſa nō pauca. hi quidē eni ſſilitu=
dinē quādā ponūt ipſā: ꝛ ſiľes amicos. vnde ſiľem aiūt ad ſiľeȝ/ ꝛ coliū ad coliū ꝛ q̄cūq̄ȝ
talia. hi aūt ex cōtrarietate ſingulos oēs tales aiūt adiuicē eē. Et de hiſipſis ſuperi⁹ q̄rūt
et naturali⁹: Eurypides q̄dem dicēs deſiderare pluuiā q̄dē terrā ſiccatā. deſiderare aūt
venerabile celū ipletū pluuia: cadere i terrā. Et Heraclit⁹ cōtrariū cōferēs: ꝛ ex differen
tib⁹ optimā harmoniā: et oīa ſcōȝ litē fieri. Ex ꝯtrarietate aūt his: ꝛ alij ꝛ Empedocles
ſiľe eni ſiľe appetit. Naturalia q̄dē igit̃ q̄ſtionū relinquunt̃: nō eni ꝑpꝛia p̄ſentis inten=
tionis. q̄cūq̄ȝ aūt ſunt humana ꝛ cōuenientia ad moꝛes ꝛ paſſiōes: hec intendam⁹. puta
vtrū in oīb⁹ ſit amicitia: vel nō poſſibile malos exiſtētes/ amicos eſſe: et vtrū vna ſpecies
amicitie eſt vel plures. Unā q̄dē exiſtimātes/ q̄m̄ recipit mai⁹ et min⁹: nō ſufficiēti credi
derūt ſigno. recipiūt eni mai⁹ ꝛ min⁹ ꝛ altera ſpecie. dictū eſt aūt de ipis ſuperi⁹ Cap. II.
Oꝛte aūt vtiq̄ȝ de ipſis fiet manifeſtū cognito amabili. videt̃ eni nō oē amari: ſȝ
3 amabile. hoc aūt eſſe bonū/ vel delectabile/ vel vtile. videt̃ aūt vtiq̄ȝ eē vtile: per
f quod fit bonū aliq̄ꝺ vel delectatio. quare amabilia vtiq̄ȝ erūt: et bonū ꝛ delecta=
bile vt fines. ¶ Utrū aūt bonū amāt vel quod ipſis bonū: diſſonāt eni quādoq̄ȝ hec. ſi=
4 militer aūt et circa delectabile ipſū. Videt̃ aūt et qꝺ ipſi bonū amare vnuſquiſq̄ȝ: et eſſe
ſimpliciter quidē bonoꝛū amabile: vnicuiq̄ȝ aūt qꝺ vnicuiq̄ȝ. amat aūt vnuſq̄ſq̄ȝ nō ens
ipſi bonū ſed apparēs/ differt autē nichil: erit eni amabile apparens. ¶ Trib⁹ aūt entib⁹
5 ꝑpter q̄ amāt: inanimatoꝝ q̄dē amatiōe nō dicit̃ amicitia. nō eni eſt redamatio neq̄ȝ vo
luntas illoꝝ boni. ridiculū eni foꝛte vino velle bonū. ſed ſiquidē ſaluari vult ipſū vt ipe
habeat. amico autē aiūt opoꝛtere velle bona illi⁹ gratia. ¶ Volētes aūt ſic bona beniuo
6 los dicūt/ ſi nō idē et ab illo fiat. beniuolentiā eni in ꝯtrapaſſis amicitiā eſſe: vel apponē=
dū nō latentē. multi eni ſunt beniuoli q̄bus nō viderūt: exiſtimāt autē epijces eē/ vel vti=
les. hoc aūt idē et ſi illoꝝ aliq̄s patiat̃ ad hūc. beniuoli quidē igit̃ iſti vident̃ adiuicem:
amicos autem qualiter vtiq̄ȝ aliquis dicat latentes: vt habent ſibiipſis. Cap. III.
Ifferunt autē hec ab inuicem ſpecie: et amatiōes ergo et amicitie. tres eni ſpeci=
7 es amicitie equales numero amabilibus. ſecundū enim vnūquodq̄ȝ eſt redama=
D tio non latens. amantes autē adinuicem: volunt bona adinuicē: ſic ſecundum q̄
amant. ¶ Qui quidē igit̃ ꝑpter vtile amāt adinuicem nō ſecūdum ſeipſos amant: ſed
8 ſecundū q̄ fit aliquod ipſis adinuicem bonū. ſimiliter autē et q̄ ꝑpter delectationē. non
eni in quales quoſdā eſſe diligūt eutrapelos/ ſed quoniā delectabiles ſibiipſis. quiq̄ȝ ꝑ=
pter vtile amant pꝛopter ſibiipſis bonū diligunt. et qui ꝑpter delectationē ꝑpter ſibiip=
ſis delectabile. et nō ſcōm q̄ eſt/ amatus eſt: ſed ſecundum q̄ vtilis vel delectabilis. ꝛ ſe=
cundū accidens vtiq̄ȝ amicitie he ſunt. non eni ſecundū q̄ amatus ſic amatur: ſed ſecū=
dum q̄ tribuunt. hi quidem bonum aliquod: hi autē delectationem. ¶ Facile ſolubiles
9 vtiq̄ȝ tales ſunt non ꝑmanentib⁹ ipſis ſimilibus. ſi enim non adhuc delectabiles vel vti=
les ſunt: quieſcunt amantes. vtile autem non permanet: ſed alias fit aliud. diſſoluto igit̃
pꝛopter quod amici erant: diſſoluitur et amicitia: vt exiſtente amicitia ad illa. ¶ Maxi=
10 me autem in ſenibus talis videtur amicitia fieri. non enim delectabile tales perſequunt̃
ſed vtile. Et coꝛum qui in adoleſcentia et iuuenum quicunq̄ȝ conferens perſequuntur:
non omnino autem tales. neq̄ȝ conuiuunt adinuicē/ quandoq̄ȝ autē neq̄ȝ ſunt delectabi=
les/ neq̄ȝ vtiq̄ȝ indigent tali ſocietate: ſi non vtiles ſint. in tantum enim ſunt delectabiles
inquantum ſpem habent boni. in his autem et peregrinam ponunt. ¶ Iuuenum autem
11 amicitia pꝛopter delectationem eſſe videtur. ſecundum paſſionem eni iſti viuunt. et ma=
xime perſequuntur delectabile ipſis/ et pꝛeſens etate autem tranſcendente et delectabi=
lia fiunt altera: pꝛopter quod velociter fiunt amici et quieſcunt. ſimul enim cum delecta=
bili amicitia tranſcenditur: talis autem delectationis velox trāſmutatio. Et amatiui au=

φιλανθρωποσ
Amatoꝛ hoīm

φιλοφιλοσ
Placid⁹: et qui circa parādos amicos ſtudet
Philophilia
Amicoꝛū copia
κολοιοσ
Coꝛnicula
Graculus
Eurypides
Heraclitus
Empedocles

iuuenes.secundū passionē enim ⁊ ꝓpter delectationē ꝙ multū amatiue. propter quod
amant et cito quiescūt: multotiens eadē die transmutātes. cōmanere aūt p totā diē ⁊ cō-
uiuere isti volūt: fit eni ipsis quod secundū amicitiā sic. ¶ Perfecta aūt est bonorū ami- 12
citia: et secundū virtutē similiū. isti eni bona silr adinuicē volunt scd̄m ꝙ boni. boni autē
sūt scd̄m seipsos. volētes aūt bona amicis illorū grā maxime amici. ꝓpter seipsos eniꝫ
sic habent et nō scd̄m accidēs. ¶ Permanet igiꝛ horū amicitia: vsqꝫ quo vtiqꝫ boni sūt. 13
virtꝰ aūt māsiuū. et est vterqꝫ simpliciter bonus: et amico. boni eni et simpliciter boni/ et
adinuicē vtiles: silr aūt ⁊ delectabiles. boni eni et simpliciter delectabiles et adinuicem
vnicuiqꝫ eni secundū delectationē sūt ꝓprie actiōes ⁊ tales: bonorū autē tales aut siles.
Talis aūt amicitia māsiua rationabiliter est. copulat eni in ipsa oīa q̄cūqꝫ oportet ami-
cis existere: oīs eni amicitia ꝓpter bonū est/ vel ꝓpꝛ delectationē vel simpliciter vel amā
ti: et scd̄m silitudinē quādā. huic aūt oīa existūt dicta scd̄ꝫ seipsos: hac eni similes ⁊ reli-
qua. ¶ Quodqꝫ simpliciter bonū: et delectabile simpliciter est. Maxime itaqꝫ hec ama 14
bilia: et amare autē ⁊ amicitia: in his maxime et optima. ¶ Raras aūt verisile tales esse: 15
pauci eni tales. adhuc aūt indiget tp̄e ⁊ cōsuetudine: scd̄m ꝓuerbiū eni nō est scire adin-
uicē ante dictos sal cōsumere. neqꝫ acceptari oportet priꝰ neqꝫ esse amicos: anteq̄ꝫ vterqꝫ
appareat amabilis ⁊ credaꝛ. Qui aūt cito adiuicē amicabilia faciūt. volūt q̄dē amici es-
se: nō sūt aūt si nō ⁊ amabiles: et hec sciāt. volūtas quidē igiꝛ velox amicitie fit: amicitia
aūt nō. Hec q̄dē igiꝛ ⁊ scd̄m tēpus: ⁊ scd̄m reliqua pfecta est: et scd̄m oīa hec fit: ⁊ similia
vtriqꝫ ab vtroqꝫ/ quod oportet amicis existere. Cap. IIII.
Que autē ꝓpter delectabile: silitudinē huiꝰ habet. eteni boni delectabiles adiui- 16
q cem. Silr aūt ⁊ que ꝓpter vtile eteni tales adinuicē boni. Maxime aūt et i his
amicitie pmanent: cū equale fiat adinuicē. puta delectatio. et nō solū sic: sed ⁊ ab
eodē. quale Eutrapelis et nō vt amatori ⁊ amato. nō enim in eisdē delectanꝛ isti: sed hic
quidē videns illū: hic autē famulatū recipiens ab amatore: finiente autē pulchritudine/
quandoqꝫ et amicitia finit. huic quidē enim nō est visio delectabilis/ huic autē nō fit fa-
mulatus. multi aūt rursus permanent si ex consuetudine mores diligāt: similis consue-
tudinis existētes. Qui autem non delectabile cōmutant/ sed vtile in amabilibus. et sunt
minus amici ⁊ pmanēt. qui aūt ꝓpter vtile existentes amici: simul cū cōferēte dissoluūꝛ.
non eni adinuicē erūt amici: sed vtilis. ¶ Propter delectationē quidē igiꝛ et ꝓpter vti- 17
le: et prauos contingit amicos adinuicē esse. ⁊ epijces prauis: et neutrū qualicunqꝫ. pro-
pter seipsos autem palam: quia solos bonos. mali enim non gaudent seipsis: si non aliq̄
vtilitas fiat. ¶ Et sola autē bonorū amicitia intransmutabilis est. nō eni facile nulli cre- 18
dere de eo qui in multo tēpore ab ipso ꝓbatus est: et credere in his ⁊ nunq̄ꝫ vtiqꝫ iniustū
facere ⁊ quecunqꝫ alia in ea que vt vere amicitia dignificanꝛ. in alijs aūt nichil ꝓhibet ta-
lia fieri. quia enim hoīes dicunt amicos ⁊ ꝓpter vtile: quēadmodū ciuitates: videnꝛ eni
cōpugnatiōes ciuitatibus fieri gratia conferentis: ⁊ eos qui propter delectationē adin-
uicem diligunt. quemadmodū pueri: forte quidem oportet dicere ⁊ nos amicos tales.
¶ Species aūt amicitie plures. et primo quidē et principaliter bonorū scd̄m ꝙ boni: re- 19
liquas aūt secundū silitudinē. secundū ꝙ eni bonū aliquid ⁊ sile aliquid: sic amici. eteniꝫ
delectabile bonū aliquod amatoribꝰ delectationū. nō oīno aūt he copulāꝛ: neqꝫ fiūt ami
ci ꝓpter vtile ⁊ delectabile. nō eni oīno cōiungūꝛ q̄ scd̄ꝫ accidēs. in has aūt species ami-
citia distributa praui quidē erūt amici ꝓpter delectationē vel vtile: sic siles existētes. bo-
ni aūt ꝓpter seipsos amici. secundū ꝙ eni boni. isti quidē igiꝛ simpliciꝛ amici: illi autem
secundum accidens: et in assimilari his. Cap. V.
Quemadmodum autem in virtutibus hi quidem secundum habitum: hi autē se- 20
q cundum operationem boni dicuntur: sic et in amicitia. hi quidem enim conuiuē
tes gaudent adinuicē et tribuūt bona. hi autē dormientes vel separati locis non
operantur quidem: sic autem habent vt operari amicabiliter. loca enim non dissoluunt
amicitiam simpliciter sed operationem. si autem diuturna absentia fiat: ⁊ amicitie vide-
tur obliuionem facere. vnde dictum est multas vtiqꝫ amicitias non appellatio dissoluit.
¶ Non vidētur autem neqꝫ senes neqꝫ seueri amatiui esse. breue enim in ipsis quod de- 21
lectationis. Nullus aūt potest per diem cōmorari cum tristi/ neqꝫ cum non delectabili.

22 maxime eniz natura videtur/ triste quidem fugere: appetere autem delectabile. ¶ Qui
autem recipiunt adinuicē:non cōuiuentes aūt: beniuolis assimilant magis q̄ amicis.
nichil enim sic est amicorū vt conuiuere. vtilitatē quidē eni indigētes appetūt:cōmora=
ri autē simul ꝑ diē et beati. solitarijs quidem enim esse his nequaq̄ conuenit. conuersari
autem adinuicē:non est eni delectabiles existentes. neq̄ gaudētes eisdē: qḋ connutriti=
23 ua videtur habere. ¶ Maxime quidē igit est amicitia q̄ bonorū queadmodū multoti=
ens dictū est: videt enim amabile quidē ꝛ eligibile quod simpliciter bonū vel delectabi=
24 le. vnicuiq̄ autem quod ipsi tale: bon⁹ aūt hō ꝑpter ambo hec ¶ Assimilat autē amatio
quidem passioni/ amicitia autē habitui. amatio eni nō minus ad inanimata est: sed amāt
autem cum electione. electio autē ab habitu. ꝛ bona volunt amatis illorū gratia non se=
cundū passionem sed secundū habitū. et amantes amicū/ quod ipsis bonū amant. bon⁹
eni amicus factus/ bonū fit cui amicus. vterq̄ igitur amat et quod ipsi bonum: et equa=
le retribuit voluntati et speciei: dicitur enim amicitia equalitas: maxime itaq̄ ei que bo=
norum hec existunt. Cap. VI.
25 N seueris autem ꝛ senibus minus fit amicitia quanto magis discholi sūt: et mi=
i nus colloquijs gaudent. hec eni maxime videntur esse amicabilia/ ꝛ factiua ami
citie. propter quod iuuenes quidē fiūt amici cito: senes aūt nō. nō eni fiunt ami=
ci quib⁹ vtiq̄ nō gaudent. Similiter autē neq̄ seueri: sed tales beniuoli q̄dem sūt adin=
uicem. volūt eni bona/ et obuiant ad necessitates. amici autē non oīno sunt ꝑpter nō cō=
26 morari neq̄ gaudere adinuicem: que vtiq̄ maxime videnī esse amicabilia. ¶ Multis
aūt esse amicū secundū perfectā amicitiā non cōtingit: queadmodū neq̄ amare multas
simul/ assimilat eni superabundātie: tale aūt ad vnū natū est fieri. multos aūt simul eidē
placere valde non facile: forte aūt neq̄ bonū esse. Oportet aūt ꝛ experientiā accipere et
27 in consuetudine fieri: qḋ oīno difficile. ¶ Propter vtile autem et delectabile multis pla
28 cere contingit: multi eni tales et in pauco tēpore ministrationes. ¶ Horū aūt magis vi=
detur amicitia q̄ ꝑpter delectabile: cū eadem ab ambob⁹ fiant. et gaudeant adinuicē vel
eisdem. quales iuuenū amicitie. Magis eni in his qḋ liberale: que autē ꝑpter vtile: ne=
gociatorū. Et beati autē vtilib⁹ q̄dem nichil indigent: delectabilib⁹ aūt. cōuiuere enim
volunt aliquibus: triste aūt paucū tēpus ferunt. cōtinue aūt null⁹ vtiq̄ sustineret neq̄ ip
sum bonum si triste ipi erit: ꝑpter qḋ amicos delectabiles q̄rūt. Oportet aūt forte ꝛ bo=
nos tales existētes: ꝛ adhuc sibiipsis. sic eni ipsis existunt q̄cūq̄ oportet amicis. ¶ Qui
29 aūt in potestatib⁹: diuersis videnī vti amicis. alij eni ipsis sūt vtiles. et alteri delectabi=
les. ambo aūt idē nō oīno. Neq̄ eni delectabiles cū virtute q̄rūt: neq̄ vtiles in bona sꝫ
hos q̄dē eutrapelos delectabile appetentes: hos aūt dinos operari quod ꝑceptum est.
hec autē non oīno fiunt in eodē. Delectabilis autē et vtilis simul dictū est q̄m studiosus
Sed superexcellenti non fit talis amicus: si non et virtute superexcellatur. si autē non: nō
adequat secundū analogum superexcessus. non omnino autem consueuerūt tales fieri.
¶ Sūt aūt igit dicte amicitie in equalitate. eadē eni fiunt ab ambob⁹ ꝛ volunt adinuicē
30 vel alterū ꝑ altero cōmutāt puta delectationē ꝑ vtilitate. Q̄m aūt et min⁹ he sūt amici=
tie et manēt: dictū est. Videnī aūt ꝛ ꝑpter silitudinē et dissilitudinē eiusdē et esse et non
esse amicitie. secundū silitudinē eni eius q̄ scd̄m virtutē videnī amicitie: hec quidē enim
delectabile habet: hec aūt vtile. hec aūt existūt ꝛ illi. In eo aūt qḋ est hāc q̄dem impmu=
tabilem et mansiuam esse: has autem velociter trāscindere: alijsq̄ differre multis: nō vi=
dentur amicitie ꝑpter dissimilitudinē illius. Cap. VII.
31 Ltera autem amicitie est species qua secundum supabundantiam: puta patri ad
a filium/ et totaliter seniori ad iuniorem/ viroq̄ ad vxorē/ ꝛ omni imperanti ad im
peratum. Differunt autem he abinuicem. nō enim eadem parentibus ad filios/
et imperantibus ad imperatos. sed neq̄ patri ad filium: et filio ad patrem: neq̄ viro ad
vxorem: et vxori ad virum. altera enim vnicuiq̄ horum virtus et opus: altera autem et
propter que amant. altere igitur ꝛ amationes ꝛ amicitie. eadem quidem vtiq̄ neq̄ fiunt
32 vtriq̄ ab vtroq̄. neq̄ oportet querere ¶ Cum autem parentibus quidem filij retribuūt
que oportet generantibus. parentes autem filijs q̄ oportet filijs: māsiua talium et epij=
33 ces erit amicitia ¶ Analogum autem in omnibus secundum superabundantiam existē=

tibus amicitijs/et amationē oportet fieri. puta meliorem magis amari q̃ amare: et vti-
liorem. et aliorum vnumquodqȝ similiter. cum enim secundum dignitatem amatio fiat:
tunc fit aliqualiter equalitas. quod vtiqȝ amicitie esse videtur. ¶ Non similiter autem 34
equale et in iustis et amicitia videtur habere: est enim in iustis quidem equale primo qđ
secundum dignitatem: quod autem secundum quātum secundo. in amicitia autē quod
quidē secundum quantū primo: quod autē secundum dignitatē secundo. Manifestuȝ
autem si multa distantia fiat virtutis/vel malicie/vel superabundantie/vel alicuius alte-
rius. non enim adhuc amici sūt: sed neqȝ dignificāt. Manifestū aūt hoc ī dijs. plurimū
enim isti omnibꝰ bonis superexcellunt. Manifestum autem et in regibus. non enim his
dignificant esse amici qui multum defectiores: neqȝ optimis vel sapientissimis qui nul-
lo digni. ¶ Certa quidem igitur in talibus non est diffinitio vsquequo amici. multis enī 35
ablatis adhuc manet. multum autē separati puta a deo: non adhuc. ¶ Unde ⁊ dubita- 36
tur ne forte non volunt amici amicis maxima bonorum: puta eos deos esse non enī ad-
huc amici erunt ipsis/neqȝ vtiqȝ bona: amicis amici enī bona. Si itaqȝ bene dictum est:
quoniā amicus amico vult bona illius gratia: manere vtiqȝ oportet qualiscunqȝ est ille:
homini autem volet maxima esse bona. Forte autem nō pro omnibus: sibiipsi enī vnus-
quisqȝ maxime vult bona.

Cap. VIII.

m Ulti autem videntur propter amorem honoris velle amari magis q̃ amare: p- 37
pter quod amatores adulationis multi. superexcessus enī amicus adulator: vel
fingitur talis/⁊ magis amare q̃ amari. amari autem prope esse videtur ei quod
est honorari: quod vtiqȝ multi appetuut. ¶ Non propter seipsum autem videntur desi- 38
derare honorem: sed secundum accidēs. gaudēt enī multi ab ijs qui ī potestatibus ho-
norari propter spem: existimant enim adipisci ab ipsis quo indigent. vt itaqȝ signo bo-
ne passionis gaudēt honorare. ab epijcibus autē et scientibus appetentes honorem fir-
mare propriam opinionem de ipsis appetunt: gaudent vtiqȝ ꝙ sint boni credentes di-
centiū iudicio. in amari autē secundum seipsum gaudēt. propter quod videbitur vtiqȝ
melius esse eo quod est honorari: et amicitia secundum seipsam eligibilis esse ¶ Uide- 39
tur autē in amare magis q̃ in amari esse. signum autem: matres eo quod est amare gau-
dentes. quedam enim dant filios suos nutrici/et amant quidem scientes: redamari au-
tem non querunt si vtraqȝ non contingant. sed sufficiens ipsis videtur esse si videant be-
ne operantes: et ipse amant ipsos: etsi illi non possunt matri que ꝯueniunt tribuere pro-
pter ignorantiam. Magis autē amicitia existente in amare/⁊ amatoribꝰ laudatis: ami-
corum virtus amare videtur. ¶ Quare in quibus hoc fit secundum dignitatem: isti mā- 40
siui amici. et talium amicitia. sic autem vtiqȝ et inequales maxime erunt amici. equabun-
tur enim vtiqȝ: equalitas autē et similitudo amicitia. ¶ Et maxime quidem eorum que 41
secundum virtutē similitudo. mansiui enim existentes secundum seipos ⁊ adinuicē ma-
nent. et neqȝ indigent prauis/neqȝ ministrant talia: sed (vt dicere) et prohibent. bonorū 42
enim neqȝ ipsos peccare: neqȝ amicis concedere ministrare. ¶ Mali autem firmum q̄-
dem non habent: neqȝ enim sibiipsis permanent similes existentes: in paucum enim tē-
pus fiunt amici gaudentes adinuicem malicia. ¶ Utiles autem et delectabiles in plus 43
permanent: vsqȝ enim vtiqȝ tribuant delectationes vel vtilitates adinuicē. ¶ Ex con- 44
trarijs autem maxime quidē videt͛ propter vtile fieri amicitia. puta pauper diuiti/indi-
sciplinatus scienti. quo enī existit aliquis indigens hoc appetens redonat aliud. hic au-
tem vtiqȝ aliquis attrahit et amatorem/⁊ amatū/⁊ pulchrū/et turpem. propter quod vi-
dentur amatores ridiculi quandoqȝ dignificantes amari vt amant: sed tamen amabiles
existentes equaliter: forte dignificandum. nichil autem tale habentes ridiculum. forte
autem neqȝ appetit contrarium secundum seipsum contrarium: sed secundum acci-
dens. appetitus autem medij est: hoc autem bonum. puta sicco non humidum fieri/sed
ad medium venire/et calido/et alijs similiter hec quidem igitur dimittantur: etenim est
magis alienum.

Cap. VIIII.

v Idetur autem quemadmodum in principijs dictum est circa eadem et in eisdē 45
esse amicitia et iustum. in omni enim communicatione videtur aliquod iustū eē
et amicitia. appellant igitur vt amicos connauigatores et cōmilitones: silr̄ autē

200

et eos qui in alijs cõmunicationibus. secundũ quãtum aũt cõmunicãt: in tantũ est ami- εταιρεια
citia: etenim iustum. et prouerbium cõmunia que amicorum: recte in communicatione Sodalitia hinc
46 enim amicitia. ¶ Sunt aũt fratribus et cõnutritis oĩa cõmunia: alijs autem discreta. εταιρος
et his quidẽ plura / his autem minora. etenim amicitiarum he quidem magis / he autem Sodalis
minus. differunt autem et iusta. non enim eadem parentibus ad filios / ⁊ fratribus adin-
uicem / neq; eteris / et ciuibus: similiter autem et in alijs amicitijs. altera itaq; et iusta ad
47 singulos horum ¶ Et augmentationem accipiunt in magis amicos esse: puta pecunijs
priuare eterum durius q̃ ciuem / et non iuuare fratri q̃ extraneo / et percutere patrem q̃
quẽcunq; alium. augmentari autem natum est simul amicitie et iustum: et in eisdem en-
48 tia / et ad equale pertingentia. ¶ Cõmunicationes autem omnes particulis assimilantur
politice: conueniũt enim in aliquo conferente et acquirentes aliquid eorum que ad vi-
tam. sed et politica communicatio conferentis gratia videtur / et ex principio conuenire
et permanere. hoc enim et legispositores coniectant: et iustum aiunt esse quod cõmuni-
ter conferens. Alie quidẽ igiť cõmunicationes secundum partes conferens appetunt:
puta nauigatores quidem quod secundum nauigium ad operationez pecuniariam vel
aliquid talium: commilitones autem quod secundum bellum: siue pecuniaz / siue victo-
riam / siue ciuitatem appetentes. similiter autem et tribules et plebei. Quedam autem
communicationem propter delectationem videntur fieri conchoreantium et eranista-
49 rum. he enim gratia sacrificij et connubij. ¶ Omnes autem he sub politica consueuerũt ερανιστης
esse. non enim presens conferens politica appetit / sed in omnem vitam. Et sacrificia fa- Qui pecunias
cientes et circa has congregationes honoresq; tribuentes dijs / et sibijpsis requiem ac- ad aliquid con-
quirentes cum delectatione. antiqua enim sacrificia et congregationes videntur fieri tribuit
post fructuum collectiones puta primitie. maxime enim in his vacabant temporibus.
omnes itaq; communicationes particule videntur politice esse: consequuntur autem ta-
les amicitie talibus communicationibus.

Cap. X.

50 Politice autem sunt tres species. equales autem ⁊ transgressiones: puta corrup- Aristocratia
tiones harum. sunt autem politice quidem regnũ / et aristocratia: tertia aũt que Optimorum potestas
a precijs quam timocratiam dicere conueniens videtur. politicam autem con- Timocratia
sueuerunt ipsam plures vocare. Harum autem optima quidem regnum: pessima autez censu potestas
51 timocratia. Transgressio autem regni quidem tyrannis. ¶ Ambe enim monarchie.
Differunt autem plurimum. tyrannis quidem enim sibijpsi conferens intendit: rex au-
tem quod subditorum. non enim est rex qui non per se sufficiens et omnibus bonis su-
perexcellens. talis autem nullo indiget. vtilia igitur sibijpsi quidem non vtiq; intendet:
52 subditis autem. qui enim non talis erit: clerotes vtiq; magis quidem erit q̃ rex. ¶ Ty- κληρωτης
rannis autem ex contrarietate huic. sibi enim bonum persequitur. Et manifestius in hac Sorte princeps
quoniam pessima: et pessimum autem contrarium optimo. transgreditur autem ex re-
gno in tyrannidem. prauitas enim monarchie tyrannis: malus autem rex tyrãnus fit.
53 ¶ Ex aristocratia autem in oligarchiam malicia principum: qui tribuunt que ciuitatis
preter dignitatẽ. et omnia vel plurima bonorum sibijpsis. et principatus semper eisdẽ:
de plurimo facientes ditari. pauci igitur principantur / et mali pro ijs qui maxime epij-
54 ces. ¶ Ex timocratia vtiq; in democratiã: cõterminales enĩ sunt he. multitudinis enim
55 velut e timocratia esse: et equales omnes qui in honoratione. ¶ Minimũ autem maluz
est democratia: in parum enĩ transgreditur politice speciem. Transmutant quidẽ igitur
56 maxime sic politie: manifestũ enĩ sic et faciliter transgrediũtur. ¶ Similitudines autem
ipsarum et velut exemplũ accipiet aliquis vtiq; ⁊ in domibus. patris quidẽ enĩ ad filios Homerus
cõmunicatio regni habet figurã: filiorũ enĩ patri est cura. hinc autẽ et Homerus pr̃em Jupiter
iouem appellat: paternus autem principatus vult regnũ esse. in persis autem qui patris Perse
tyrãnicus. vtũtur autem vt seruis filijs. Tyrãnicus aũt et qui domini ad seruos domini
enim cõferens in ipso operať. Et hic quidẽ igiť rectus videť: persicus autẽ peccat: differẽ-
tium enim principatus differentes. Uiri autẽ et vxoris aristocraticus videtur. secundũ
dignitatem enĩ vir habet: et circa hec que oportet virũ: quecũq; aũt vxori congruũt illi
reddit. oĩm autẽ dominans vir in oligarchiam trãsponitur: preter dignitatem enĩ ipm
facit / et non secundũ q̃ melius. Quandoq; autem principatum vxores heredes existen-

tes.non itaq; fiunt secundum virtutem principatus: sed propter diuitias et potentiam.
queadmodū in oligarchijs. Timocraticus aūt videtur qui fratrū. equales enim: nisi in-
quātū etatibus differūt. ꝑpter quod si multū etatis differūt: nō adhuc fraterna fit ami-
citia. Democratia aūt maxime quidē in ijs que sine dominatione habitationū. hic enim
omnes ex equali/et in q̄bus debilis qui pⁱcipatur/et vnicuiq; potestas. Cap.XI.

Ecundū vnāquāq; aūt vrbanitatē amicitia videt̄ inquantū et iustū. regi quidē 57
s ad subiectos in supabūdātia beneficij. benefacit enī subditis: si quidē bonꝰ ens
Homerus Agamennon curā habet ipoꝝ vt bene operentur/queadmodū pastor ouiū. vnde et Homerꝰ
Agamēnona pastorē populorū dixit ¶ Talis aūt est paterna. differt autē magnitudine 58
beneficiorū. causa enī essendi(quod putatur maximū)existimari maximi esse/⁊ nutrimē-
ti et discipline. sed et ꝓgenitoribus hec attribuūtur. et natura enī principatiuū pater fi-
liorū/et progenitores nepotū/ et rex subditorū. In superexcessu aūt amicitie he. ꝑpter
quod et honorātur parentes ¶ Et iustum vtiq; in his non idem: sed secundū dignitatē. 59
sic enī vtiq; et amicitia. ¶ Sed et viri ad vxorē eadem amicitia/ et in aristocratia: scd̄m 60
virtutem/et meliori plus bonū/et cōgruēs vnicuiq;. sic autē et iustum. ¶ Que autē fra- 61
trum eterice assimilatur: equales enī et coetanei. tales aūt vnius discipline ⁊ vnius mo-
ris vt in multū. assimilat̄ vtiq; huic et que secundū timocratiā: equales enī ciues volunt
et epijces esse. in parte itaq; principari et ex equali: fit vtiq; et amicitia. ¶ In transgres- 62
sionibus aūt queadmodū et iustū paruū est/ sic et amicitia est: et nequaq; in pessima. in
tyrannide eteni nihil aut paruū amicitie. in quibus enī nihil cōmune est iperanti et ipe-
rato/neq; amicitia: neq; enī iustū. sed velut artifici ad organū/ et anime ad corpus/ ⁊ do-
mino ad seruū. iuuantur quidem enī hec ab vtētibus ad vtilitatē. amicitia aūt nō est ad
inanimata neq; iustum: sed neq; ad equū/ vel bouē/ neq; ad seruū secundū q̄ seruus. ni-
chil enim cōmune est. seruus enī animatū organū. organū autem ianimatus seruus. se-
cundum q̄ quidē igitur seruus: non est amicitia ad ipm: sed secūdum q̄ homo. videtur
enim quiddā iustū esse omni homini ad oēm potentem cōmunicare lege et cōpositione.
et amicitia vtiq; secūdum q̄ homo. in paruum itaq; et in tyrannidibus amicitie ⁊ iustū.
¶ Que autem in democraticis in plurimum: multa enim communia inferent equali- 63
bus existentibus. Cap.XII.

N cōmunicatione quidē igitur omnis amicitia est queadmodū dictū est. Diui- 64
i det autē vtiq; aliquis cognatā et ethericā: politice autē et que cōtribulū et que
cōnauigantiū/et quecunq; tales: cōmunicatiuis assimilātur magis. quasi enim
secundum confessionem quandā videntur esse. in has autem vtiq; ordinabit aliquis et
peregrinam. ¶ Sed et cognata multifaria videtur esse/ et dependere omīs ex paterna. 65
parentes quidē enim diligunt filios et suijpsorū aliquid existentes: filij autem parētes
vt ab illis aliquid existentes. Magis autē sciunt parentes qui ex ipis: q̄; geniti quoniā
ex his. Et magis quo approximatur quod a quo/genito: q̄; factū facienti. quod enī ex
ipso: propinquū ei a quo puta dens vel capillus vel quodcunq; habenti. illi autē nichil
quod a quo vel minus. Sed et multitudine temporis. hi quidem enim confestim natos
diligunt: hi autem procedentes temporibus/parētes: intellectū vel sensum accipiētes.
Ex his autem manifestū propter que amant magis matres. Parentes quidē filios dili-
gunt vt seipsos: qui enim ex ipsis velut alteri ipsi inseparati. filij autem parentes vt ab
illis nati. ¶ Fratres aūt adinuicem in ex eisdem nasci: ad illa enim identitas adinuicem 66
idem facit. propter quod aiunt idem/ sanguinem/ et radicem/ et talia: sunt autem idem
aliqualiter et in diuisis. Magnū autem ad amicitiam et cōnutritum: ⁊ quod secundum
etatem. coetaneus enim coetaneum: et qui vnius moris eteri. propter quod et fraterna
eterice assimilatur. Nepotes autem et reliqui cognati ex his coapproximātur: in ab eis-
dem enim esse: fiunt autem hi quidem proximiores hi autem magis alieni: in prope vel
longe producere esse. ¶ Est autem ad parētes quidem amicitia filijs/ et hominibus ad 67
deos vt ad bonū et superexcellēs. bene enim fecerūt maxime: essendi enim et nutriendi
cause natis et eius quod est disciplinari. ¶ Habet autē et delectabile et vtile talis amici- 68
tia magis alienorū: quanto et cōmunior vita ipis est. Sunt aūt et in fraterna que quidē
et in eterica. et magis in ijs qui epijces et totaliter similibus: quanto proximiores et ex

natiuitate existētes diligūt adinuicē. Et vt magis vnius moris. qui ex eisdē. Et cōnutri-
ti et disciplinati similiter. Et secundū tempus probatio plurima et firmissima. analogon αναλογον
69 autem et in reliquis cognatorū amicabilia. ¶ Viro autem et vxori amicitia videtur se- Proportionale
cundū naturā existere: homo eni natura cōiugale magis q̄ politicum. et quāto prius et
necessariū magis domus ciuitate. Et filiorū ꝓcreatio cōmunis animalibus. alijs quidē
igitur in tantū cōmunicatio est. hoīes aūt nō solū ꝓcreationis filiorū gratia cohabitāt:
sed et eorū que in vita. confestim eni diuisa sunt opera: et sunt altera viri et vxoris. suffi-
ciunt igit̄ adinuicē ad cōe ponētes ꝓpria. Propter hoc aūt et vtile esse videtur et dele-
ctabile in hac amicitia. erit aūt vtiq̄ et propter virtutē: si epyīces sint. est aūt vtriusq̄ vir-
70 tus: et gaudebūt vtiq̄ tali. ¶ Cōiunctio aūt/filij videtur esse. ꝑpter quod citius steriles
dissoluūtur. filij eni cōe bonū ābobus: ꝯtinet aūt cōe. Qualit̄ aūt ꝯuiuēdū viro ad vxo-
rem/ et totalit̄ amico ad amicū: nil alterū videt̄ queri q̄ qualiter iustū. nō eni idē videtur
amico ad amicū/ neq̄ ad extraneū et eterū et condiscipulū. Cap. XIII.
71 Trinis itaq̄ existentibus amicitijs (quēadmodū in principio dictū est) et secūdū
vnanquāq̄: his quidē in equalitate amicis existentibus/ his aūt secundū supex-
cellentiam. eteni similiter boni fiunt amici et melior deteriori: similiter aūt et de-
lectabiles/ et ꝑpter vtile/ equātes vtilitatibus ⁊ differētes: equales quidē secundū equa-
litatē oportet in amare et reliquis equare: ī equales aūt secundū analogū supexcellētijs
assignare. Fiunt aūt accusationes ⁊ querele in ea que secundū vtile amicitia vel sola vel
maxime rationabiliter. qui quidē eni ꝑpter virtutē amici existūt: bene opari adinuicem
prompti sunt. hoc eni virtutis et amicitie. adhuc aūt cōtendentiū nō sunt accusationes
neq̄ pugne. amantē eni et benefacientē nullus contristat: sed si sit gratus retribuit bene
operans. Supexcellens aūt sortiens quod appetit nō vtiq̄ accusabit amicū: vterq̄ eni
72 bonū appetit ¶ Non oīno aūt neq̄ in ijs qui ꝑpter delectationē. simul eni ābobus fit qđ
appetunt si in cōmorari gaudent. Ridiculus aūt vtiq̄ videbit̄ et accusans non delectā-
73 tem cū possit nō cōmorari. ¶ Que aūt ꝑpter vtile: accusatiua. in vtilitate eni vtētes ad-
inuicem semper pluri indigēt: et minus habere existimāt cōueniente. ⁊ cōquerūtur q̄n
non quātis indigent: tanti sortiūtur digni existētes. bn̄facietes aūt nō possunt sufficere
ad tanta: quantis patiētes indigēt. Videtur aūt quēadmodū iustū est duplex hoc qui-
dem nō scriptū: hoc aūt secundū legem: et eius que scđm optimū vtilitatis hec quidem
moralis: hec aūt legalis esse. fiunt igitur accusationes maxime cū non secundū eandem
cōmutabunt: et dissoluūtur. Est aūt legalis quidē foralis in dictis. hec quidem omino
venalis ex manu in manū: hec aūt liberalior in tēpore: scđm cōfessionē autem quid pro
quo manifestū autē in hac debitū ⁊ non ambiguū: amicatiuā autē dilationē habet. pro-
pter quod apud quosdā horum non sunt iusta: sed existimant oportere diligere eos qui
secundū fidem cōmutant. Moralis autem nō in dictis sed vt amico donat/ vel cuicūq̄
alij: reportare autem dignificat equale vel plus nō vt dans: sed accōmodās. nō similiter
autem cōmutās ⁊ dissoluens accusabit. hoc accidit ꝑpter velle q̄ oīs vel plures bona:
74 eligere aūt vtilia. bonū autē bn̄facere nō vt cōtrapatiat̄: vtile autē bn̄ficiatū esse ¶ Po-
tenti autē retribuendū scđm dignitatē eorꝫ que passus est et sponte. nolentē eni amicum
non faciendum: vt vtiq̄ peccātem in principio et bene patientē a quo non oportuit non
eni ab amico neq̄ ꝑpter ipm̄ hoc operāte. Quēadmodū igitur in dictis bn̄ficiatū dissol
uendum. sed et confiteri si potens reddere: īpotentem autē neq̄ dans dignificabit vtiq̄.
Quare si potens reddendū. in pricipio autem intendēdum a quo bn̄ficiatur. et in quo:
75 vt in his sustineat aut non. ¶ Dubitationē autem habet vtrū oportet patientis vtilitate
mensurare et ad hanc facere redditionē: vel opantis bn̄ficio. patientes quidem eni talia
aiunt accipere a bn̄ficis: que parua erant illis: ⁊ erant ab alteris accipe paruificantes. hi
autem ecōuerso maxima eorū que apud ipsos: ⁊ que ab alijs nō erat/ et in periculis/ vel
76 talibus necessitatibus. ¶ Igitur ꝑpter vtile quidē amicitia existente patientis vtilitas
mensura est: indigens eni iste et sufficit ipsi vt assumēs equale. tātum igitur fiet adiuto-
rium quātum iste iuuatur et reddēdum autem ipsi quātum acceperit ⁊ plus: melius eni.
77 ¶ In ijs autem que scđm virtutem accusationes q̄dem non sunt. mensure autem assimi-
latur operantis electio. virtutis enim ⁊ moris in electione principale. Cap. XIIII.

Ifferunt aũt in ijs que secundũ superexcellentiã amicitijs. dignificat aũt vterq; 78
d plus habere. cũ aũt hoc fiat: dissoluitur amicitia. existimat eni melior conuenire
ipsi plus habere: bono eni tribuit plus. siliter autẽ et vtilior: inutilẽ eni existentẽ
nõ aiunt oportere equale habere. ministrationẽ eni fieri et nõ amicitiã: si non secundum
dignitatẽ operũ erunt que ex amicitia. existimant eni queadmodũ in pecuniarũ cõmu=
nicatione plura accipiũt/cõferentes plura: sic oportere et in amicitia: Indigẽs aũt ₇ de=
terior ecõuerso. amici eni boni esse sufficere indigentibus. quid eni (aiunt) vtile studioso
vel potẽti amicũ esse: nihil recepturũ? ¶ Uidetur aũt recte vterq; dignificare: et opor= 79
tere vtriq; plus tribuere ex amicitia. nõ aũt ex eodẽ: sed superexcellenti quidẽ honoris/
indigẽti aũt lucri. virtutis quidẽ eni beneficij honor retributio: idigẽtie aũt auxiliũ/ lu=
crum. Sic aũt habere hoc et in vrbanitatibus videt᷑. non eni honorat᷑ qui nullũ bonum
cõmuni tribuit: cõmune eni datur ei qui cõmune beneficiat. honor autẽ cõmune: nõ eni
simul ditari a cõmunibus et honorari. in omibus eni minus: nullus sustinet. Ei aũt qui
circa pecunias minoratur honorẽ tribuũt/ ₇ dona expectãti pecunias. qđ scđm dignita=
tem eni: adequat et saluat amicitiã queadmodũ dictũ est. sic itaq; et iequalibus associã=
dum. et ei qui in pecunias vtilis est vel in virtutem: honorẽ reddendũ retribuentẽ quod
contingit. possibile eni amicitia requirit/nõ quod secundũ dignitatẽ: neq; eni est in oi=
bus. queadmodũ i his qui ad deos honorib᷒ et parẽtes. nullus eni scđm dignitatẽ ali= 80
quando vtiq; retribuet: in potentiã aũt famulans epijcces esse videt᷑. ¶ Propter quod
vtiq; videbit᷑ nõ licere filio p̃rem abnegare: patri aũt filiũ. debentẽ eni reddendũ. nichil
aũt faciẽs dignũ eorũ q̃ sub fuerũt/ opatus est: quare semp debet. q̃bus aũt debet᷑ pote=
stas dimittere: ₇ patri vtiq;. Simul aũt forte nullus aliqñ recedere videt᷑ nõ superexcellẽte
in malicia. sine eni naturali amicitia auxiliationẽ: hũanũ nõ expelli. huic aũt fugiendum
est: vel nõ festinandũ sufficere malo existẽti. bene pati eni multi volũt: facere aũt fugiũt
vt inutile. de his aũt in tantũ dictũ sit. Cap. I.
N omibus aũt dissimiliũ amicitijs/ analogũ vtiq; equat et saluat amicitia 1
queadmodũ dictũ est: puta et in politica coriario pro calceamẽtis/ et retri=
i butio fit secundũ dignitatẽ et textori: ₇ reliquis. Hic quidẽ igitur inuẽta est
cõmunis mensura: et ad hoc vtiq; omia referũtur. et hoc mensurantur. In
amicitia autem quandoq; quidem amator accusat quoniam superamans
non redamat᷑: nihil habens amabile si sic ptingat. multotiẽs aũt amatus: quoniã prius
repromittẽs oĩa/ tũc nihil pficit. Accidũt aũt talia cũ hic quidẽ ppt᷑ delectationẽ amatũ
amet: hic aũt ppter vtile amatorẽ. hec aũt ãbobus nõ existũt. ppter hec eni amicitia exi=
stente dissolutio fit: cũ nõ fiant gratia quoꝝ amabãt. non eni ipos amabãt: sed existẽtia
nõ manẽtia entia. ppter qđ tales et amicitie. Que aũt morũ: scđm seipam existẽs manet
queadmodũ dictũ est. Contendũt aũt et cũ altera fiant ipsis ₇ non q̃ appetũt. simile eni
ei quod est nihil fieri. cũ eo quod appetit nõ potit᷑. puta citharedo repromittẽs ₇ quãto
meli᷒ caneret tãto plus. i mane aũt expetẽti pmissiones: p delectatiõe delectationẽ red=
disse dixit. si quidẽ igitur vterq; hoc volebat: sufficiẽter vtiq; habuit. si autẽ hic quidem
delectationẽ/ hic autẽ lucrũ: et hic quidẽ habet: hic aũt nõ/ non vtiq; erit quod secundũ
cõmunicationẽ bene. quibus eni indigens existit: ijs et attendit. et illius quidez gratia
hec dabit. ¶ Dignitatẽ aũt vtriusq; ordinare est ante dantis vel preaccipiẽtis: qui enim 2
Protagoras ante dat videtur cõcedere illi quod aiunt et Protagorã facere. cũ eni doceret quecũq;
honorare discentẽ iussit quanto videtur digna scire: et accipiebat tantũ in talibus autẽ
quibusdã hoc sufficit: merces aũt viro. Preaccipiẽtes aũt argentũ deinde nihil facien=
tes eorũ que dixerunt ppter superabũdantias repromissionũ: cõueniẽter in accusatio=
Sophiste nibus fiunt. nõ eni pficiũt que cõfessi sunt. hoc aũt facere forte sophiste cogunt᷑: ppter
nullum vtiq; dare argentũ pro quibus sciunt. isti quidẽ igitur quorũ accipiebãt merce= 5
dem non facientes cõueniẽter: in accusationibus sunt. ¶ In quibus autẽ non fit ppter
confessionem ministrationis: hi quidem propter seipsos antedantes: dictũ est quoniam
inaccusabiles. talis enim secundũ virtutem amicitia: et retributionem faciendum secun=
dum electionem. hec enim amici et virtutis. sic autem videtur et philosophia cõmuni=
cantibus: non enim ad pecunias dignitas mensuratur/ preciumq; equi ponderans non

vtiq3 fiet. sed forte qd̄ sufficiēs: queādmodū ad deos et parētes cōtingēs. Non tali aūt
existēte datione sed in aliq̄: maxime quidē forte oportet retributionē fieri visam ambob⁹
secundū dignitatē esse. si aūt nō hoc accidat: nō solum necessariū esse videbit̄ vtiq3 p̄ha=
bentem ordinare: sed etiā iustū. q̄tum enī vtiq3 iste adiutus est/ vel quāto delectationem
vtiq3 vellet: tantū recipiēs habebit ad hoc dignitatē. etenī in emptiōibus sic videt̄ factū
Alicubi aūt sunt leges voluntariarū cōuētionū vindictas nō esse: vt oportunū cui cre=
didit: dissolui adhuc queādmodū cōmunicauit: cui enī cōcessum est: hunc existimāt iu=
stius ordinare concedēte. multa enī nō equali appreciātur habētes et volētes accipere.
p̄pria enī et q̄ dāt singulis vidētur multo digna: sed tū retributio fit ad tantū quātū vtiq3
ordinant accipientes. Oportet autem forte non tanto appreciari quanto habenti vide=
tur dignū: sed quanto ante habere appreciatus est. Cap. II.

4 Dubitationē autē habent et talia puta vtrū oportet omīa patri attribuere et obe=
D dire/ vel laborantē quidē medico obediendū/ ducem exercitus aūt ordinādum
bellicosū. Siīliter aūt amico magis vel studioso mīstrandū. τ bn̄factori reddē=
dum grām magis: vel amico dandū si ambobus non contingit. Igitur omīa talia certe
quidem determinare non facile. multas enī et oīmodas habent differētias: et magnitu=
dine/ et puitate/ et bono/ et necessario. ¶ Quoniā aūt nō oīa eidē reddendū: nō imma=
5 nifestū et bn̄ficia quidē retribuendū vt in multū magis q̄ donandū amicis. τ queādmo=
dum mutuū cui debet reddendū magis: q̄ amico dandū. Forte autē neq3 hoc semper/
puta liberanti a latronibus vtrū soluentē cōtra liberādū τ vtiq3 quicūq3 sit: vel nō capto
expetenti aūt reddendū/ vel patrē liberandū. videbitur enī vtiq3 et seipso magis p̄rem.
Quod igitur dictū est vniūsaliter quidē debitū reddēdū: si aūt superexcedat datio bono
6 vel necessario: ad hoc declinādū ¶ Quādoq3 enī neq3 est equale p̄existentiā retribuere/
cū hic quidē studiosū sciēs bn̄faciat: huic aūt redditio fiat quē existimat malū esse. neq3
enī accōmodāti quādoq3 reaccōmodandū. existimans quidē enī lucrari accōmodauit
epyicei existenti: hic aūt non sperat lucrari a malo. siue igitur veritate sic habet: nō equa=
lis dignitas/ siue hoc quidē non sic: existimat autē: non vtiq3 videbitur incōueniētia fa= ΚΗΔΕΙΑ
cere. ¶ Quod quidē multotiens dictū est circa passiones et actiones rationes similiter Funus
7 habent determinatū: is circa que sunt. quoniā quidē igitur nō eadē omibus reddendū Sponsalia
neq3 patri omnia queādmodū neq3 Ioui sacrificant̄: non imanifestū. Quia aūt altera
parentibus/ et fratribus/ et amicis/ et bn̄factoribus singulis propria et cōgruētia attri=
buendū: sic autē et facere vidētur. ad nuptias quidē enī vocant cognatos: his enim cōe
genus. τ que circa hec vtiq3 actiones: et in cedia aūt maxime existimāt cognatos obuia=
8 re propter idē. ¶ Videbitur aūt vtiq3 nutrimento quidē parentibus oportere maxime
sufficere vt debentes: et causis essendi melius q̄ sibiypsis in hoc sufficere. τ honorē aūt:
queādmodū dijs. non oēm aūt parētibus: neq3 enī eundē patri τ matri. neq3 rursus eu3
qui sapientis/ vel eum qui ducis exercitus/ sed paternum/ similier autem et maternum.
Sed τ omni seni honorē/ eum qui scd̄m etatē/ assurrectione/ τ inclinatione τ talibus. ad
amicos autē rursus τ fratres confidētiam/ τ oīm cōmunicationē. sed τ cognatis τ con=
tribulibus/ τ ciuibus τ reliquis omibus: semp̄ tētandum propriū attribuere: τ cōparare
que singulis existentia secundū p̄prietatē et virtutem vel vsum. Eorū quidē igitur qui
vnius generis facile iudiciū: differentiū autem difficilius. non tamē p̄pter hoc quidem
recedendum: sed vt vtiq3 contingit sic determinandum. Cap. III.

9 Habet aūt dubitationē τ de eo quod est dissolui amicitias vl̄ nō: ad nō p̄manētes.
h Vel ad eos quidē qui p̄pter vtile vel p̄pter delectabile amici existūt/ cū nō ad
huc hoc habeāt: nihil incōueniēs dissolui. illorū enī erant amici quibus deficiē=
tibus rōnabile nō amare. Accusabit aūt vtiq3 aliq̄s si p̄pter vtile vel p̄pter delectabile
amās: simul et p̄pter morē. qd̄ enī in p̄ncipio diximus plures differētie fiunt amicis/ cū
nō siīliter existimāt/ et sint amici. Cū quidē igit̄ decipiat̄ q̄s τ suspicet̄ amari p̄pter morē
nichil illo tale op̄ante: seip̄m causet̄ vtiq3. Cū aūt ab istius simulatiōe decipiat̄/ iustū ac=
cusare decipientē: et magis q̄ eos q̄ numisma violāt: quāto altius malignitas circa ho=
10 norabilius mala op̄atio ¶ Si aūt acceptet vt bonū: fiat aūt malū: τ videat̄ vtrū amādū
vel nō possibile: siquidē nō oē amabile sed bonū: neq3 op3. amatorē mali enī nō oportet

esse/ neqꝫ assimilari prauo. dictũ est aũt qm̃ simile simili amicũ. ¶ Utrũ igitur cõfestim 11
dissoluendũ vel nõ oibus: sed insanabilibus ꝓpter maliciã. directionē aũt habentibus
magis adiuuandũ ad morem ꝙ substantiam/ quanto melius/ et amicitie magis ꝓpriũ.
videbitur autem vtiqꝫ dissoluens nichil incõueniens facere: nõ enim huic vel tali amic⁹ 12
erat. alteratum igitur impotens resaluare recedit ¶ Si autē hic quidem permaneat/ hic
autem epijces magis fiat et multũ differat virtute: vtrũ vtendũ amico vel non cõtingit.
in magna aũt distantia maxime manifestũ fit: puta in ijs que ex puericia amicitijs. si eni
hic quidem permaneat puer secundũ mentē: hic autem vir fit qualis optimus/ qualiter
vtiqꝫ erunt amici: neqꝫ placētes eisdē/ neqꝫ gaudentes et tristati. neqꝫ eni circa adinuicē
hec existunt ipsis: sine his autem nõ erat amicos esse: conuiuere eni non possibile. dictũ 13
est autem de his. ¶ Utrũ igitur nihil alienus ad ipsum habendũ: ꝙ si non factus esset
amicus vnqꝫ/ si autē oportet memoriã habere facte ꝯsuetudinis/ et queadmodũ amicis
magis ꝙ extraneis existimamus oportere largiri/ sic et factis attribuēdũ aliquid ꝓpter
antefactã amicitiã. cũ nõ ꝓpter supabundantiã malicie dissolutio fiat. Cap. IIII. 14

Amicabilia autē que ad amicos et quibus amicitie determinantur: videntur ex
a ijs que ad seipsum venisse. Ponũt eni amicũ volentē et operantē bona vel appa=
rentia/ illius gratia: vel volentem esse ⁊ viuere amico ipsius gratia. quod matres
ad filios passe sunt/ et amicorũ offensi. Hi autem cõuiuentem ⁊ eadē eligentē vel condo=
lentem/ vel congaudentē amico. maxime autem et hoc circa matres accidit: horũ autē
aliquo et amicitiã determinant. Ad seipsum autem horũ vnũquodqꝫ epijcei existit. reli=
quis autem secundum ꝙ tales existimant esse. ¶ Uidetur enim queadmodum dictum 15
est mensura vnicuiqꝫ virtus et studiosus esse. iste enim consentit sibiipsi et eadē appetit
secundũ oēm animã/ et vult vtiqꝫ sibiipsi bona et apparentia/ et operatur. boni eni bonũ
elaborare ⁊ suiipsius gratia. intellectiui eni gratia quod vnusquisqꝫ esse videt̃. Et viue=
re autem vult seipm̃ et saluari: et maxime hoc quo sapit. bonũ enim studioso esse. vnus=
quisqꝫ autem sibiipsi vult bona. factus autem alius nullus eliget omnia habere istud qđ
factum. habet enim et nunc deus bonum: sed ens quidem quod aliquando est. videbit̃
autem vtiqꝫ intelligēs vnusquisqꝫ esse vel maxime. sed et cõuiuere talis sibiipsi vult/ de=
lectabiliter eni ipsum facit. operatorum eteni delectabiles memorie: et futurorum spes
bone. tales autem delectabiles/ et theorematibus autem abundat mente/ condoletqꝫ
et condelectatur maxime sibiipsi. oim̃ enim est idem et triste et delectabile/ et non aliud
alij: impenitibilis enim vt est dicere ¶ In existere itaqꝫ ad seipsum horũ singula epijcei/ 16
ad amicum autē habere queadmodũ ad seipsum/ est enim amicus alius ipse/ et amicitia
horum esse aliquid videtur. et amici quibus hec existunt. Ad seipsum autem vtrum est
amicitia vel non/ est: reliquitur in presenti. Uidebitur autē vtiqꝫ sic esse amicitia secũdũ
ꝙ est duo vel plura ex dictis: et quoniã supabundantia amicitie ei que est ad seipm̃ assi=
milatur ¶ Uidentur autē dicta et multis existere/ ꝗ̃uis existentibus prauis. igitur secũ= 17
dum ꝙ placēt sibiipsis et existimant epijces esse: sic participant ipsis. quia et valde pra=
uorum et nefariorũ nulli hec existunt: sed neqꝫ videntur. fere autē neqꝫ prauis. Differũt
autem a seipsis et altera quidem cõcupiscunt/ alia autem volũt puta incõtinētes. eligũt
enim pro eis que videntur sibiipsis bona esse delectabilia nociua entia: hi autem rursus
propter timiditatem ⁊ desidiam recedunt ab opari que existimant sibiipsis optima esse.
Quibus autē multa et dura operata sunt et ꝓpter maliciã odiunt̃: fugiũt viuere et interi=
munt seipsos. Querũt itaqꝫ mali cũ quibus cõmorētur: seipsos aũt fugiũt. recordantur
eni multorũ et difficiliũ et talia altera sperant secundũ seipos entes: cũ alijs autē entes
obliuiscũtur/ nihilqꝫ amabile habentes nihil amicabile patiũtur ad seipos: neqꝫ gaudēt
neqꝫ cõdolent tales sibiipsis. cõtēdit eni ipoꝝ anima. et hic quidē ꝓpter maliciã dolet
recedēs a quibusdã: hic aũt delectatur. et hec quidē huc/ hec aũt illuc trahit: queadmo=
dum discrepantia. si aũt non possibile simul tristari et delectari/ sed post parũ tristat̃ qm̃
delectatus est. et non vtiqꝫ volebat delectabilia hec fieri ipsi: penitudine eni praui replē=
tur. non itaqꝫ videtur prauus neqꝫ ad seipm̃ amicabile disponi/ ꝓpter nihil amabile ha=
bere. Si itaqꝫ sic habere valde est miserũ: fugiendũ maliciã intense: et tentandũ epijcea
esse. sic enim et ad seipm̃ amicabiliter vtiqꝫ habebit: et alteri amicus fiet. Cap. V.

Eniuolētia aũt amicitia quidē videtur: non tamē est amicitia. fit enī beniuolen=
18 b tia et ad ignotos et latens: amicitia aũt nō. prius aũt talia dicta sunt ¶ Sed neqꝫ
19 amatio est. nō enī habet distentiōem/ neqꝫ appetitũ: amationē aũt hec sequũtur
et amatio quidē cũ cōsuetudine: beniuolentia aũt et ex repentino. queādmodũ et circa
agonistas accidit. beniuoli enī ipsis fiunt et cōplacent: cooperabũtur autē vtiqꝫ nichil.
20 quod enim diximus repente beniuoli fiunt: et superficialiter diligunt. ¶ Videtur vtiqꝫ
principiũ amicitie esse: queādmodũ eius quod est amare ea que per visum delectatio.
non enim predelectatus specie nullus amat: gaudens aũt specie nichil magis amat. sed
cum absentem desideret/ et presentiā cōcupiscit. sic vtiqꝫ et amicos non possibile esse nisi
beniuolos factos: beniuoli autem facti nihil magis amant. volunt enī solum bona qui=
21 bus sunt beniuoli: cooperabũtur autē nichil vtiqꝫ neqꝫ turbabũtur pro ipis. ¶ Propt̄
quod transferens dicet quis vtiqꝫ ipam principiũ esse amicitie: diuturnā aũt et in cōsue=
tudinē aduenientē: fieri amicitiā. non eam que ꝓpter vtile/ neqꝫ eam que ꝓpter delecta=
bile. nō enī beniuolētia in his fit: beneficiatus quidē pro quibus passus est retribuit be=
niuolentiam iusta operans. volens autē aliquē bene operari/ spem habens abundantie
per illum: non videtur beniuolus illi esse/ sed magis sibiipsi. queādmodũ neqꝫ amicus
si curet ipm propter quendam vsum. Totaliter autem beniuolentia propter virtutem et
epijciam quādam fit: cum huic bonus quis appareat/ vel fortis vel aliquid talium/ quē=
admodum et in agonistis diximus.

Cap. VI.

22 Micabile aũt et concordia. propter quod non est homodoxia: hec quidē enī et ομοδοξια
23 a ignorantibus adinuicē existet vtiqꝫ. ¶ Neqꝫ circa quodcũqꝫ cōsentiētes cōcor= Coopinatio
24 dare aiũt: puta eos qui de celestibus: nō enī amicabile de his cōcordare ¶ Sed Eadem opinio
ciuitates cōcordare aiunt/ cũ de cōferentibus consentiant/ et eadē eligant et operentur
cōmuniter opinata. circa operabilia itaqꝫ concordāt: et horũ circa que in magnitudine/
et contigētia ambobus existere vel omibus. puta ciuitates/ cũ omibus videātur princi=
patus eligibiles esse/ vel cōpugnare Lacedemonijs vel principari Pittacum quādo et Lacedemonii
25 ipse voluit. ¶ Cum aũt vterqꝫ seipm velit queādmodũ qui in phenissis/ cōtendũt. non Pittacus Phenissi
enim est cōcordare sibiipi: vtrũqꝫ bene velle quodcũqꝫ sed qd in eodē. puta cũ et plebs/
26 et epijces: optimos principari. sic enī omibus fit quod appetũt ¶ Politica aũt amicitia
videtur concordia: queādmodũ et dicitur. circa conferentia enī est et que ad vitam con=
27 uenientia. ¶ Est autem talis concordia in ijs qui epijces. isti enim et sibiipsis cōcordāt/
et adinuicē in eisdem existētes: vt est dicere. talium enim manēt voluntates et nō trans=
fluunt: queadmodũ Euripus. voluntqꝫ iusta et conferentia: hec autem et cōmuniter ap= Euripus
28 petunt ¶ Prauos autem non possibile concordare tamen nisi parum: queādmodum et
amicos esse: superabundantiam appetentes in vtilibus: in laboribus autem et ministra=
tionibus deficientes. sibiipsi autem vnusquisqꝫ volens hoc/ proximũ ꝑscrutatur et ꝓhi=
bet. non enim seruantiũ cōmune perditur. accidit igitur ipsis contendere adinuicē qui=
dem cogentes: ipsos autem non volentes iusta facere.

Cap. VII.

29 Enefactores autem beneficiatos vidētur magis amare q̃ bene patiētes opan=
b tes. et vt p̄ter rōnem factũ querit̄ hoc. pluribus quidē igitur videtur quoniā hi
quidē debent/ his autē debetur. queādmodũ igitur in mutuis debētes quidem
volũt nō esse quibus debēt/ accōmodantes aũt et curāt debentiũ salutē: sic et benefaciē
tes velle esse patiētes/ vt lucrantes gr̄as: his aũt non esse curam reddere. Epicharmus Epicharmus
quidē igitur forte vtiqꝫ dicet hoc dicere ipsos ex malo vidētes. Assimilatur aũt hũano.
immemores enī mlti: et magis bene pati q̃ facere appetũt. Videbit̄ aũt vtiqꝫ ⁊ natura=
lior esse ⁊ nō similis ⁊ que circa accōmodātes: nō enī est amatio circa illos: sed eius qd
est saluari voluntas lucri gratia. benefaciētes aũt amāt ⁊ diligunt bñ patiētes etsi nichil
sunt vtiles: neqꝫ posterius fiāt vtiqꝫ. Quod et ī artificibus accidit. omis enī ꝓpriũ opus
diligit magis q̃ diligat̄ vtiqꝫ ab opere aīato facto. maxime autē forte hoc circa poetas Poete
accidit. superdiligũt enī isti: ꝓpria poemata diligētes/ queādmodũ filios. tali vtiqꝫ assi
milatur et qd benefactorũ. bñ passũ enī opus est iporũ: hoc itaqꝫ diligũt magis q̃ opus
faciētes. Huius aũt causa qm̄ esse omibus: eligibile ⁊ amabile. sumus aũt agere actu: in
viuere enim et operari actu. vtiqꝫ faciens; opus est quodāmodo. diligunt itaqꝫ opus:

quia et esse. hoc aũt naturale. quod enĩ est potẽtia: hoc actu opus nũciat. Simul autẽ et
benefactori quidẽ bonũ quod secundũ actũ: quare gaudet in quo hoc. patienti autem
nullum bonũ in operante: sed siquidẽ cõferens. hoc aũt minus delectabile et amabile.
Delectabilis aũt est actus presentis quidẽ/futuri autẽ spes/facti aũt memoria. delecta=
bilissimũ aũt quod secundum actum et amabile similiter. ei quidẽ igitur qui fecit manet
opus: bonũ enĩ diuturnũ. patiẽti aũt vtile transit. Et memoria bonorũ quidẽ delectabil'
vtiliũ aũt nõ oino/vel minus. expectatio aũt ecõuerso habere videt'. Et amatio quidez
factiõi assimulatur: amari aũt ei quod est pati. superexcellẽtib' aũt vtiq; circa actũ: sequit'
amare et amicabilia. Adhuc aũt que laboriose fiunt/omẽs magis diligũt: puta et pecu=
nias possidentes accipientib'. videt' itaq; bene pati quidẽ illaboriosũ esse: bñfacere aũt
opposum. ppter hoc aũt z matres amatrices magis filiorũ. laboriosior enĩ gñatio. z ma=
gis sciũt q' ipsarũ. videbit' aũt vtiq; hoc et bñfactoribus esse ppriũ. Cap. VIII. 30
Dubitatur autem vtrũ oportet amare seipm maxime vel alium aliquẽ/increpant
D enĩ eos qui seipos maxime diligũt: et vt in turpi amatores sui vocãt. Videturq;
prauus quidẽ suiipius gratia omia agere: et quãto vtiq; deterior sit tãto magis.
accusant itaq; ipm velut qm nichil a seipso agit. epyces autẽ ppter bonũ: z quãto vtiq;
melior fit magis ppter bonũ/ et amici gratia. q aũt suiipius ptermit. Rationibus aũt his
opera dissonant non irrationabiliter. aiunt enĩ oportere amare maxime amicũ. amicus
autem maxime quis illi: cui maxime vult bona illius gratia: etsi nullus sciat. hec aũt exi=
stunt maxime ipi ad seipm/et reliqua vtiq; omia qbus amicus determinat'. dictũ est enĩ
quoniã ab ipso omia amicabilia z ad alios perueniũt. Sed et puerbia omia cõsentiũt:
puta hec vna anima/et cõmunia que amicorũ/et equalitas amicitia/ et genu tibie ppin=
quum. hec enĩ omia ad seipm maxime existunt: maxime enĩ amicus sibiipsi. et amandũ
itaq; maxime seipm. Dubitatur autem cõuenienter vtris debitũ sequi/ambabus habẽ=
tibus credibile. ¶ Forte igitur oportet tales sermonũ diuidere/et determinare inq̃tum 31
vtriq; et quo verũ dicũt. si itaq; accipiamus amans sui qualiter vtriq; dicunt: forte vtiq;
fiet manifestum. ¶ In opprobriũ quidem igitur ducentes ipsum: amatores sui vocant 32
ipsos qui sibiipis tribuunt plus in pecuniys et honoribus/et delectactiõibus corporali=
bus. hec enĩ multi appetunt/et student circa ipsa vt optima entia: propter quod et circũ=
pugnabilia sunt. circa hec vtiq; plus habẽtes largiũtur ɔcupiscẽtijs et totaliter passio=
nibus/et irrõnabili anime: tales aũt sunt multi. ppter quod z appellatio facta est a mul=
tũ prauo existẽte. iuste vtiq; sic philautus exprobrat'. qm aũt talia sibiipis tribuẽtes cõ=
φιλαυτοσ Amator sui — sueuerũt dicere multi philautos: nõ imanifestũ. si quis enĩ semp studet iusta agere ipse
maxime oĩm vel tẽperata/vel qualiacũq; alia eorũ q secundũ virtutes/et totaliter semp
bonũ sibiipi acqrit/nullus dicet philautũ hũc/neq; vituperabit. ¶ Videbitur aũt vtiq; 33
talis magis esse philautus: tribuit enĩ sibiipsi optima et maxime bona/et largit' suiipius
principalissimo/et omnia huic obediunt. Quẽadmodũ aũt et ciuitas principalissimum
maxime esse videtur/et omnis alia congregatio: sic et homo. et philautus vtiq; maxime
hoc diligens et huic largiens. et cõtinens vtiq; et incõtinens dicitur in tenere intellectũ
vel nõ vt hoc vnoquoq; ente. Et egisse videtur ipi z volũtarie: que cũ rõne maxime. qm
quidẽ igitur hoc vnusquisq; est vel maxime/non imanifestũ. et quoniã epyces maxime
hoc diligit. ¶ Propter quod philautus maxime vtiq; erit: secundũ alteram speciez ex= 34
pbrati/et differẽs tantũ q̃tũ secundũ rationẽ viuere aut secundũ passionẽ: et appetere
vel simpliciter bonũ vel visum cõferre. Circa bonas quidẽ igit' actiones differẽter stu=
dentes omẽs recipiũt et laudant. ¶ Omibus aũt cõtendẽtibus optima agere: et cõmu= 35
niter vtiq; oĩm erũt quibus indigetur/et propria vnicuiq; maxima bonorũ: siquidẽ vir=
tus tale est. quare bonũ quidẽ oportet philautũ esse. etenĩ ipse iuuabitur bona agens: et
alios iuuabit. malũ aũt nõ oportet: ledet enĩ et seipm et pximos prauis passionibus se=
quens. Malo quidẽ igitur dissonãt que oportet agere et que agit. omis enĩ intellectus
eligit optimum sibiipsi: epyces autem obedit intellectui. Verum enĩ quod de studioso:
et amicorũ gratia multa agere et pati/ et si oporteat mori. proijciet enim et pecunias/et
honores/et totaliter circũpugnabilia bona pcurans sibiipsi bonum. paucũ enĩ tempus
delectari valde magis eliget vtiq;: q̃ multũ quiete. et viuere bene annũ q̃ multos ãnos

qualitercūqȝ: et vnā actionē bonā ⁊ magnā / q̄ȝ multas ⁊ prauas. morientibus aūt hoc fortꝫ accidit. eligūt vtiqȝ magnū bonū sibiipsis: et pecunias ꝓijciūt vtiqȝ in quo plura recipiēt amici. fiūt enī amico quidē pecunie: ipi autē bonū. maiꝰ aūt bonū sibiipsi tribuit. Et circa honores aūt ⁊ principatus idem modus. oīa enī amico hec ꝓijciet: bonū enim ipsi hoc et laudabile. cōuenienter vtiqȝ videtur studiosus esse pre oibꝰ eligēs bonū. Cōtingit aūt ⁊ actiōes amico ꝓijcere / ⁊ eē meliꝰ eo q̄ȝ ipsū opari / causā amico fieri. In oibꝰ itaqȝ laudabilibꝰ studiosus videt̄ sibiipsi boni plus tribuēs: sic quidē igit̄ oportet philautum eē queadmodū dictū est: vt aūt multi non oportet. Cap. VIIII.

36 Dubitatur aūt ⁊ circa felicē si indigebit amicis / vel non. nichil enim aiunt opꝰ esse
D amicis: beatis et ꝑ se sufficiētibꝰ: existūt enī ipsis bona ꝑ se. sufficiētes igit̄ entes
nullo indigere. amicū aūt alterū ipsū entē tribuere q̄ per seipsū nō potest. vnde cū demon bene det: quid opꝰ est amicis? Assimilat̄ aūt incōueniēti: hec oīa attribuentes bona felici: amicos non assignare. qḋ videt̄ exterius bonorū maximū esse. sicqȝ amici magis est benefacere q̄ȝ pati ⁊ est boni ⁊ virtutis benefacere / melius aūt benefacere amicis / q̄ȝ extraneis: bene passis quibꝰ indigebit studiosus. Propter quod et q̄ritur vtrū in bonis fortunis magis opus est amicis vel in infortunijs: vt et infortunato indigēte bñfacturis / et bene fortunatis quibꝰ bene faciēt. Incōueniēs aūt forte ⁊ hoc: solitariū facere beatū. nullus enī eligeret vtiqȝ scd̄m seipsū oīa habere bona. politicū enī hō / et cōuiuere aptus natus. et felici itaqȝ hoc existit. que enim nature bona: habet. manifestum autē ꝙ cū amicis ⁊ ijs q̄ sūt epijces melius: q̄ȝ cū extraneis / et q̇buscūqȝ cōmorari. opꝰ est ergo felici amicis. Quid igit̄ dicūt primi ⁊ quo verū dicūt?
37 ¶ Uel qm̄ multi amicos existimant vtiles esse: talibꝰ quidē igit̄ nō indigebit beatus: q̄ bona existūt ipsi. neqȝ vtiqȝ ijs q̄ ꝓpter delectabile vel in parū. delectabilis enī vita ens: nichil indiget superinducta
38 delectatione. nō indigens aūt talibus amicis nō videt̄ indigere amicis. ¶ Hoc aūt non est forte verū. in principio enī dictū est: qm̄ felicitas operatio quedā est. operatio autem manifestū quoniā fit: et non existit / queadmodū possessio quedā. Si autē felix esse est in viuere et operari / boni aūt operatio studiosa et delectabilis scd̄m seipsā: queadmodum in principio dictū est / est aūt ⁊ ꝓpriū delectabiliū: speculari aūt magis possumꝰ ꝓximos q̄ȝ nosmetipsos / ⁊ illoꝝ actiōes q̄ȝ ꝓprias / studiosoꝝ vtiqȝ actiōes amicoꝝ entiū: delectabiles bonis. ambo enī habēt q̄ natura delectabilia: beatus vtiqȝ amicis talibꝰ indigebit. siquidē speculari eligit actiōes studiosas et ꝓprias: tales aūt que boni amici entis. Existimant autē oportere delectabiliter viuere felicē: solitario quidē igit̄ difficilis vita. non facile enī scd̄m seipsū operari cōtinue: cū alteris aūt et ad alios facile. erit igit̄ operatio magis cōtinua: delectabilis existēs scd̄ȝ seipsū. quod oportet circa beatum esse. studiosus enī scd̄m ꝙ studiosus: ijs que scd̄m virtutē actionibus gaudet / ijs aūt que a malicia tristat̄. queadmodū musicus bonis melodijs delectat̄ / ī prauis aūt tristat̄. fiet aūt vtiqȝ et ascesis quedā virtutis ex cōuiuere bonis: queadmodū et Theognis ait. Naturalius autē intendentibꝰ videt̄ studiosus amicus studioso natura esse eligibilis. natura enī bonū: dictū est quoniā studiose bonū / et delectabile est scd̄m seipsū. viuere aūt determināt aialibus potentia sensus / hoibus aūt sensus vel intellectꝰ. potētia autē ad operationem reducitur: pricipale aūt in opatiōe. videt̄ aūt viuere esse principaliter sentire vel intelligere. viuere autē eorum que secundū seipsū bonorū et delectabiliū: determinatū enim. determinatū autē eius que boni natura. Natura autē bonū: et epijcei. propter qḋ videt̄ omnibus delectabile esse. non oportet autē accipere malam vitam / et corruptam neqȝ in tristitijs. indeterminata enim talis quemadmodū existētia ipsi: in habitis autem de tristitia erit manifestius. Si autem ipsum viuere bonū / et delectabile: videtur autem et ex eo quod est omnes appetere ipsum / et maxime epijces ⁊ beatos / his enī vita eligibilior / et horum beatissima vita. videns autem quia videt / sentit / et audiens quoniam audit / et vadens quoniam vadit: et in alijs similiter est aliquid sentiens quoniā operamur. quare sentiemus vtiqȝ qm̄ sentimꝰ / ⁊ intelligemus quoniā intelligimus. hoc aūt qm̄ sentimꝰ vel intelligimus quoniā sumus. esse enī: ⁊ sentire erat / vel intelligere. sentire aūt quoniā viuit: delectabiliū scd̄m seipsū. natura enī bonū vita. bonū aūt existens in seipso sentire: delectabile. eligibile aūt viuere / ⁊ maxime bonis. quoniā esse bonū est ipsis / et simul de-

αϲκησιϲ
Exercitatio
Theognis

lectabile. sentiētes enī qꝺ secundū seipsū bonū delectantur. Ut aūt ad seipsū habet stu-
diosus/et ad amicū. alter enī ipse amicꝰ est. queādmodū igitͬ seipsū eē eligibile est vni-
cuiqꝫ: sic et amicū vel ꝓxime. esse aūt eligibile erat ꝓpter sentire ipsū bonū entem. talis
aūt sensus delectabilis scd͞m seipsū: cōsentire ergo oportet et amicū qm̄ est. Hoc aūt fi-
et vtiqꝫ in cōuiuere ⁊ cōicare sermonibꝰ ⁊ mēte: sic enī vtiqꝫ videbitur cōuiuere in hoībꝰ
dici: et nō queādmodū in pecoribꝰ in eodē pasci. Si itaqꝫ beato esse eligibile est scd͞m se-
ipsū bonū natura ens ⁊ delectabile/proximū aūt ⁊ qꝺ amici est/⁊ amicus eligibiliū erit.
Quod aūt est ipī eligibile: ⁊ hoc oportet existere ipī: vel sic indigēs erit. opꝰ ergo erit fe-
licitanti amicis studiosis.

Cap. X.

Trum igitͬ ꝙ plurimos amicos faciendū/vel queādmodū in peregrinatiōe pru- 39
V denter dictū esse videtͬ: neqꝫ multū peregrinꝰ neqꝫ non peregrinꝰ nocet: ⁊ in ami-
citia cōgruet neqꝫ non amicū eē/neqꝫ rursus multū amicū scd͞m superabundan-
tiā. ¶ Jis qdem igitͬ q ad oportunitatē. ⁊ oīno videbitͬ cōgruere quod dictū est. multis 40
enī reministrare laboriosū: ⁊ non sufficiēs vita ipsi hoc agere. Plures itaqꝫ ꝙ q ad ꝓpri-
am vitā sufficiētes: nimis distractiui ⁊ īpeditiui ad bene viuere. nichil ergo opꝰ est ipsis.
Sed ⁊ q ad delectationē: sufficiūt pauci. queādmodū in cibo delectamētū. ¶ Studio- 41
sos aūt vtrū plures scd͞m numerū: vel est quedā mēsura ⁊ amicabilis multitudinis queā-
admodū ciuitatis. neqꝫ enī ex decē hoībꝰ fit vtiqꝫ ciuitas/neqꝫ ex decē myriadibꝰ adhuc
ciuitas est. quantū aūt nō est forte aliqd vnū: sed oē intermediū quorūdā determinato-
rum. ⁊ amicorū vtiqꝫ est quedā multitudo determinata. Et forte ꝙ plures cū qbus vtiqꝫ
poterit quis cōuiuere: hoc enī videbatͬ amicabilius esse. ¶ Quoniā aūt nō possibile est 42
multis cōuiuere ⁊ distribuere seipsū: non īmanifestū. Adhuc aūt ⁊ illos oportet amicos
adiuicē esse/si debent oēs adiuicē cōmorari. hoc aūt operosū ī multis existere. Difficile
aūt fit ⁊ cōgaudere ⁊ condolere familiariter multis. verisimile enī coincidere simul huic
qdem cōdelectari/huic autē contristari. forte igitͬ bene hec non querere vt multis ami-
cissimū esse: sed tot quot in conuiuere sufficientes. neqꝫ enī videbitͬ vtiqꝫ contigere mul-
tis esse amicū valde: ꝓpter quod neqꝫ amare plures. superabūdātia enī queda esse vult
amicitie. hec aūt ad vnū ⁊ valde vtiqꝫ ad paucos. Sic aūt videtͬ habere ⁊ in rebus. non
sunt enī amici multi scd͞m etericā amicitiā: hymnizate aūt in duobꝰ dicuntͬ. ¶ Poliphili 43
aūt ⁊ oībus familiariter potiētes/nulli videntur amici: tamen politice qdem/quos ⁊ vo-
cant placidos. Politice quidē igitur est in multis esse amicū/⁊ non placidū entē sed vt
vere epijcea. propter virtutē aūt ⁊ ꝓpter seipsos non est ad multos: amabile autē ⁊ pau-
cos inuenire tales.

μυριασ Numerꝰ decē milia continens

υμνεω Laudo. hic hymnizor deduxit et hymnizatꝰ laudatus/famatus

Cap. XI.

Trum aūt in bonis fortunis amicis opꝰ est magis vel in infortunijs. ¶ Jn ābo- 44
V bus enī reqrūtͬ: eteni infortunati indigēt auxilio/⁊ fortunati cōuiuētibꝰ ⁊ qbus 45
benefaciāt. volūt enim beneoperari. ¶ Necessarium qdem magis vtiqꝫ in īfor- 46
tunijs: propter quod vtilibus hic opus est. Melius autē in bonis fortunis: propter qꝺ
et epijces querunt. hos enim eligibilius beneficiare/⁊ cum his cōuersari. ¶ Est enī ⁊ p- 47
sentia ipā amicorū delectabilis et ī bonis fortunis ⁊ in infortunijs. alleuiantͬ enī tristati
condolentibꝰ amicis. ꝓpter quod ⁊ dubitabit aliquis vtrū queādmodū graue transsu-
munt: vel hoc qdem nō: presentia autē ipsorū delectabilis existens/⁊ ītellectus eius qꝺ
est condolere: minorē tristitiā facit. siquidē igitͬ ꝓpter hoc vel ꝓpter aliꝺ aliquid alleui-
antur: dimittatur. accidere autem igitur videtur quod dictum est. Uidetur autē presen-
tia mixta qdem ipsorū esse. ipm̄ qdem enī videre amicos delectabile/aliterqꝫ ⁊ infortu-
nato: et fit quoddā auxilium ad non tristari: consolatiuum enim amicus et visione ⁊ ser-
mone/si sit epidexius. nouit enī morem et in quibus delectatͬ ⁊ tristatͬ/tristatū aūt senti-
re in ipsius infortunijs: triste. omnis enim fugit: tristitie causa eē amicis. Propter quod
viriles quidem secundū naturā reuerentur contristari amicos ipsis. et si non supertendat
in non tristitia eā que illis fit: tristitiam non sustinent. totaliterqꝫ in cōplorātibus nō cō-
placet/ꝓpter neqꝫ esse ipē ploratiuus: mulieres autem ⁊ tales viri coangustatis gaudēt
et amant vt amicos ⁊ condolentes. imitari autem in omnibus oportet videlicet meliorē
Jn bonis fortunis autem amicorum presentia et conuersationem delectabilem habet ⁊
intelligentiā: qm̄ delectantur in ipsius bonis. ¶ Propter quod videbitur vtiqꝫ oporte-

re ad bonas fortunas vocare q̃dem amicos prompte: beneficiū enī oportet esse bonum. ad infortunia autem pigritantē: tradere enī vt minimū oportet malorū. vnde hoc: sufficienter ego infortunās. maxime aūt ad vocandū cū debeant pauca turbati/ magna ipsū iuuare. Ire autem ecōtrario forte cōgruit ad infortunatos q̃dem non vocatū prompte. amici enī benefacere maxime ijs qui in necessitate ꝛ hoc non significantibᵒ: ambobᵒ enī melius ꝛ delectabiliᵒ. ad bonas fortunas aūt cooperantē q̃dem prompte: etenī ad hoc necessitas amicorū. ad bonā passionē aūt q̄ete. non enī bonū promptū fieri: iuuari. opinionē aūt indelectatiōis immorari forte reuerendū: quādoq; enī accidit. presentia itaq; amicorū in omnibus vtiq; eligibilis videtur. Cap. XII.

49 Utrum igitur queadmodū in amantibᵒ videre delectabilissimū est/ et magis eligunt hunc sensum q̃ alios/ vt secundum hunc maxime amore ente et facto: sic ꝛ amicis eligibilissimū est conuiuere. cōmunicatio enim amicitia. et vt ad seipsum habet/ sic ꝛ ad amicum. Circa seipsū autem sensus quoniā est eligibilis: et circa amicum vtiq;. operatio autē fit ipsius in cōuiuere: quare cōuenienter hoc appetūt. Et quod aliquando est singulis esse vel cuius gratia eligunt viuere: in hoc cū amicis volūt conuersari. propter quod hi quidē cōpotant/ hi autē colludunt ad aleas/ alij aūt et coexercitātur/ et conuenant/ ꝛ conphilosophant/ singuli in hoc cōmorātes: quodcūq; maxime diligunt eorū que in vita. cōuiuere enī volētes cū amicis: hoc faciūt ꝛ ijs cōmunicāt/ quibus existimant conuiuere.
50 Fit igit prauorū quidem amicitia mala. communicant enī prauis instabiles entes: et mali autem fiunt assimilati adinuicem. que autem eorum qui epijces coaucta colloquijs: videntur autem et meliores fieri operantes ꝛ dirigētes adinuicem: recipiunt enim abinuicem quibus ꝛ complacent. vnde bona quidem enim a bonis. De amicitia quidem igitur in tantum dictum sit: sequens autem vtiq; erit pertransire de delectatione. Noni Ethicorū Aristotelis antique traductiōis finis.

Cap. I.

1 Post hec aūt de delectatiōe forte seq̄t ptrāsire. maxime aūt videt coappropriari generi nostro: ꝑpt qd erudiūt iuuenes eacizōtes delectatione et tristitia. Videt aūt ꝛ ad moris virtutē maximū esse gaudere q̄bus oportet/ ꝛ odire q̃ oportet. protendunt enī hec ꝑ oēm vitā: inclinationē habētia ꝛ potentiā ad virtutē et felicē vitā. delectabilia q̃dem enī eligūt/ tristia aūt fugiunt. pro talibᵒ aūt nequaq; videbit eligendū esse: aliterq; ꝛ multā habētes dubitationē. hi quidē enī bonū delectationē dicunt/ hi aūt ecōtrario valde prauū/ hi quidē forte persuasi sic ꝛ habere/ hi aūt existimātes melius esse ad vitā nostrā enunciare delectationem prauorū: etsi nō est. inclinare enī multos ad ipsam ꝛ seruire delectationibᵒ: ꝑpter quod oportere in contrariū ducere: venire enī vtiq; sic ad mediū. οἰακίζοντες Gubernātes
2 Ne forte autē non bū hoc dicitur. de ijs enī q̃ in passiōibᵒ et actionibᵒ: sermones minus sunt credibiles operibus. cū igit dissonāt ijs q̃ scōm sensū: contēpti ꝛ verū cointerimūt. vituperās enī delectationē visus aliq̄n appetens: inclinari videt ad ipsam vt talem existentē omnē. determinare enī non est multorū. Videntur igit veri sermonū non solum ad scire vtilissimū esse/ sed ꝛ ad vitā. conuenientes enī entes operibus credunt: ꝑpter qd ꝓuocāt intelligētes et viuere secundū ipsos. taliū q̃dē igit sufficiēter: dicta autē de delectatione superueniamᵒ.

Cap. II. Eudoxus

3 Eudoxus quidem igitur delectationem per se bonum existimabat esse: propter oīa videre desiderātia ipsam et rationalia et irrationalia. in oībus autem esse eligibile epijces: et maxime potentissimū. omnia autem ad idem ferri: vt omnibus optimū nunciat. vnūquodq; enim sibiipsi bonum inuenire queadmodum et cibus. omnibus igitur bonum: et quod omnia appetunt bonum esse. Credebātur autem sermones propter moris virtutem magis q̃ propter ipsos. differenter enī videbatur esse tēperatus. non itaq; vt amicus delectationis videbatur hoc dicere: sed sic habere secundum veritatem. Non minus aūt existimabat esse manifestum ex contrario. tristitiam enī secundū seipsam oībus fugiēdum esse: similiter igit contrarium eligibile. Maxime autem eligibile esse quod non propter alterū neq; alterius gratia eligimᵒ: tale autem confessū est esse delectationē. nullū enim interrogare cuius gratia delectatur: vt secundū seipsam existentē eligibilē delectationē. Appositamq; cuicunq; bonorū eli-

gibilius facere: puta ei qđ est iuste agere/ et tēperatū esse augeri vtiq̧ bonū ipsi. Videt̃ aūt sermo: bonoꝝ ipsā enūciare et nichil magis altero. oē eni cū altero bono eligibilius

Plato q̄ solitariū. Tali vtiq̧ ratione et Plato interimit qm̄ nō est delectatio per se bonū. eligibiliorē eni esse cū prudentia delectabilē vitā: q̄ sine. si autē mixtū melius: non esse delectationē p se bonū. nullo eni apposito ipsi per se bonū eligibilius fieri. ¶ Manifestum 4

autē q̧ neq̧ aliud nichil p se bonū vtiq̧ erit: qđ cū aliquo scđm seipsū bonoꝝ eligibili⁹ fit. q̄d igit̃ est tale quo nos cōmunicam⁹: tale eni q̄rit̃. ¶ Instātes autē q̧ nō bonum qđ 5

oīa appetūt nichil dicunt. qđ eni oib⁹ videt̃: hoc esse aimus. interimēs aūt hanc fidē: nō oīno credibiliora dicit. siquidē eni que sine itellectu appetūt ipsas: erat vtiq̧ aliquid qđ dicit̃. si aūt et que sapiunt: qualiter dicēt vtiq̧ aliquid: forte aūt et in prauis est aliquod naturale bonū melius q̄ secundū seipsa: qđ appetit ꝓpriū bonū. ¶ Nō videt̃ autē neq̧ 6

de cōtrario bene dici. nō eni aiūt si tristitia malū est: delectationē bonū esse. opponi eni3 et malū malo/ ⁊ ambo ei qđ neutrū: dicētes hoc aūt: nō male. non tamē in ijs que dicta sunt verū dicentes. ambob⁹ eni entib⁹ malis: et fugiēda oportuit esse ambo. neutris autem: vel alterū vel similit̃. nunc aūt vident̃ hanc quidē fugientes vt malū: hāc autē eligentes vt bonū: sic vtiq̧ et opponuntur.

Cap. III.

Non tamē si nō qualitatū est delectatio: ꝓpter hoc neq̧ bonoꝝ. neq̧ eni virtutis 7

n operatiōes qualitates sūt: neq̧ felicitas. ¶ Dicūt aūt bonū quidē determinatū 8

esse. delectationē autē indeterminatā esse: qm̄ recipit magis et minus. Si q̄dem igit̃ ex delectari hoc iudicāt: et circa iustitiā ⁊ alias virtutes scđm quas manifeste aiunt magis et min⁹ q̄les existere: et scđm virtutes erit idē. iusti eni sūt magis ⁊ fortes. est autē iuste agere et tēperate agere magis ⁊ min⁹. si aūt in delectatiōib⁹: ne forte nō dicūt causā q̧ sint he q̄dē imixte: he autē mixte. q̄d autē ꝓhibet queādmodū sanitas determinata existēs recipit magis et min⁹: sic et delectationē. nō eni eadē cōmensuratio in oībus est: neq̧ in eodē vna quedā sēp. sed remissa ꝑmanet vsq̧ ad q̄d: et differt in magis et min⁹.

¶ Perfectūq̧ p se bonū ponētes. motiōes aūt ⁊ ḡnatiōes iperfectas: delectationē motionē ⁊ ḡnationē enūciare tētāt. Nō bū aūt videt̃ dicere neq̧ esse motionē. oī eni motui ꝓpriū esse videt̃ velocitas et tarditas/ ⁊ si nō scđ3 seipsū: puta qđ mundi ad aliud. delectationi aūt hoꝝ neutrū existit. delectatū fuisse q̄dē eni est velociter queādmodū iratū fuisse. delectari autē nō: neq̧ ad alterū. ire autē ⁊ augeri ⁊ oīa talia: trāsponere q̄dē igit̃ in delectationē velociter ⁊ tarde est: operari autē scđm ipsā: velociter nō est. dico autem delectari. Et generatio qualiter vtiq̧ erit: videt̃ enim nō ex quocūq̧ quodcūq̧ fieri: sed 9

ex quo fit in hoc dissolui. et cuius generatio delectatio: hui⁹ tristitia corruptio. ¶ Et di- 10

cunt autē tristitiā q̄dem defectū esse eius quod scđm naturā: delectationē autē repletionem. hec aūt sunt corporales passiōes. Si igit̃ est eius quod secundū naturam repletio delectatio: in quo repletio: hoc vtiq̧ ⁊ delectabit̃. corp⁹ ergo. nō videt̃ autē. nō est ergo repletio delectatio: sed facta q̄dem repletiōe delectabit̃ vtiq̧ aliquis: ⁊ incisus tristabit̃ Opinio aūt hec videt̃ facta esse ex ijs q̄ circa cibū tristitijs ⁊ delectatiōibus: indigentes eni factos/ ⁊ pretristatos delectari repletiōe. hoc aūt nō circa oēs delectatiōes accidit. sine tristitia eni sūt mathematice: et earū q̄ scđm sensus et per olfactū: sed et auditiones et visiōes. multe aūt et memorie et spes: cui⁹ igit̃ he generatiōes erūt: nulli⁹ eni defect⁹ facti sunt: cui⁹ fiat vtiq̧ repletio. ¶ Ad ꝓferentes autē ꝓbrosissimas delectationū: dicet 11

quis vtiq̧ quoniam nō sunt hec delectabilia. nō enim si male dispositis delectabilia hec sunt: existimandum ipsa et delectabilia eē simpliciter nisi in his. quemadmodū neq̧ la-

οφθαλμια
Vicus oculi borantibus sana vel dulcia vel amara: neq̧ rursus alba que vident̃ patientib⁹ ophthalmiā: vel sic vtiq̧ dicet̃ qm̄ delectatiōes q̄dem eligibiles sunt: nō tamē ab his queādmodum ⁊ ditari: ꝓdenti autē non. et sanū esse: non tamē quodcūq̧ comedenti. Vel specie differunt delectatiōes. altere autē q̄ a bonis ab ijs q̄ a turpib⁹. et nō est delectari ea q̄ iusti: non entē iustum. neq̧ ea que musici: non entē musicū. similiter aūt et in alijs: ¶ Ma- 12

nifestare autē videt̃ et amic⁹ alter ens ab adulatore: non existentē bonū delectationem/ vel differētes specie. hic q̄dem enim ad bonum videtur colloqui. hic autem ad delectationem. et hic quidem vituperatur/ hunc autem laudant vt non ad altera colloquētem. Nullus vtiq̧ eligeret viuere/ pueri mentem habens per vitam: delectatus in quib⁹ pue-

206

ri vt existimant maxime: neqꝫ gaudere faciēs quid turpissimorũ: nequaqꝫ debens trista=
ri. Et circa multa studiũ facerem⁹ vtiqꝫ: et si neqꝫ vnã inferant delectationē: puta vide=
re/recordari/scire/virtutes habere. si aũt ex necessitate sequunť his delectationes nichil
differt. eligeremus enĩ vtiqꝫ hec: etsi non fieret vtiqꝫ ab his delectatio. Quoniã quidem
igitur neqꝫ per se bonũ delectatio/neqꝫ omnis eligibilis: manifestũ videť esse. et quoniã
sunt quedã eligibiles secundũ seipsas differētes specie vel a quib⁹. que q̇dē igiť dicunť
de delectatione ⁊ tristitia: sufficienter dicta sint. Cap. IIII.

13 Quid aũt est vel quale quid manifestius fiet vtiqꝫ a principio resumentib⁹. vide=
tur enim visio quidē scd̄m quodcũqꝫ tempus perfecta esse. nõ enim est indigēs
vllo quod in posterius factum perficiat ipsius speciem. tale autem videtur ⁊ de=
lectatio: totum enĩ quoddã est. et scd̄m nullũ tempus accipiet quis vtiqꝫ delectationem:
cuius in plus tēpus facte perficieť species. Propter quod neqꝫ motus est. in tēpore enĩ
omnis motus/et finis alicui⁹. puta edificatiua perfecta cum faciat quod appetit: vel in
omni tempore vtiqꝫ vel hoc. in partibus autē temporis omnes imperfecte/⁊ altera spe=
cie a tota ⁊ abinuicem. lapidum enim compositio altera a columne virgatione/et hec a
templificatione. et templi quidem perfecta: nullo enim indigens ad propositum. fũda=
menti autem et trisculpti imperfecta: partis enim vtraqꝫ. specie igitur differunt. et non
est in quocũqꝫ tempore accipere motũ specie perfectum sed siquidem in omni. similiter
autē et in ambulatione et reliquis si enim est latio motus/vnde et quo. et huius differē=
tie scd̄m species volatus/ambulatio/saltatio et talia. non solũ autē sic/sed et in ipsa am=
bulatione. hec enim vnde ⁊ quo non idē in stadio ⁊ parte/et in altera et altera parte/neqꝫ
pertransire lineã hanc ⁊ illam. non solum enĩ lineã pertransit/sed ⁊ in loco existentem. in
altero autem hec ab illa. Per certitudinem quidē igitur de motu in aliis dictum est. vi=
detur autem non in omni tempore perfectus esse: sed multi imperfecti ⁊ differentes spe=
cie. siquidem quod vnde ⁊ quo specificũ: delectationis autem in quocũqꝫ tempore per=
fecta species. Manifesta igitur ꝙ altere erunt abinuicem: ⁊ totorum aliquid ⁊ perfecto=
rum delectatio. Videbitur aũt vtiqꝫ hoc ⁊ ex non cõtingere moueri non tempore: dele=
ctari autem. quod enim in ipso: nunc totum aliquid. ex his autem manifestum quoniã
⁊ non bene dicunt motum vel generationē esse delectationē. non enim oĩm hec dicunť/
sed partibilium ⁊ non totorum. neqꝫ enim visionis est generatio/neqꝫ pũcti/neqꝫ vnita=
14 tis/neqꝫ horũ nichil motus. neqꝫ vtiqꝫ delectationis: totum enĩ quoddã. ¶ Sensus au=
tem omnis ad sensibile operantis. perfecte autē bene dispositi: ad pulcherrimũ sub sen=
su iacentium. tale enim maxime videtur esse perfecta operatio. ipsũ autem dicere opera=
ri vel in quo est: nichil differat. secundũ enĩ vnũquodqꝫ optima est operatio optime dis=
positi: ad potentissimum eorum que sub ipsam. Hec autē vtiqꝫ perfectissima erit et dele=
ctabilissima. secundũ enĩ oēm sensum est delectatio: similiter autē et scd̄m ĩtellectũ ⁊ spe=
culationē. delectabilissima autem perfectissima. perfectissima autem que bene habētis
15 ad studiosissimum eorum que sub ipsam. ¶ Perficit autē operationē delectatio. non se=
cundum autem eundem modum ⁊ delectatio perficit ⁊ sēsibile et sensus: studiosa entia.
quemadmodum neqꝫ sanitas ⁊ medicus similiter causa est eius quod est sanari. Scd̄m
vnumquēqꝫ autē sensũ quoniã fit delectatio manifestũ. aimus enim visiones ⁊ auditio=
nes esse delectabiles. manifestũ aũt qm̄ ⁊ maxime: cũ ⁊ sensus sit potentissimus/⁊ ad ta=
le opereť. talibus aũt entibus et sensibili ⁊ sensato semper erit delectatio: existēte q̇dem
faciente ⁊ patiente. Perficit aũt operationē delectatio non sicut habitus qui inest: sed vt
16 superueniens quidã finis velut iuuenibus pulchritudo ¶ Vsqꝫquo autē sensibile vel ĩ=
telligibile sit quale oportet et discernēs vel speculãs: erit in operatiõe delectatio. sĩlibus
enĩ entibus ⁊ adinuicē secundũ eundē modũ habētib⁹ ⁊ passiuo ⁊ factiuo: idē aptũ natũ
17 est fieri. ¶ Qualiter igiť cõtinue null⁹ delectať vel laborat: oĩa enĩ habētia corpora non
possunt cõtinue operari: non fit igiť neqꝫ delectatio: sequiť enĩ operationē. Quedã enĩ
delectant noua entia: posterius autē non similiter propter hoc. primum quidē enĩ ꝑ de=
sideria inclinata est mens: et intēse circa eadē operatur quēadmodũ secundũ visũ aspi=
cientes. postea non fit talis operatio sed neglecta: propter quod ⁊ delectatio obscurať.
18 ¶ Appetere autē delectationē existimabit quis vtiqꝫ omnes: quoniam ⁊ viuere omnes

appetūt. vita aūt operatio quedā est. ⁊ vnusquisqꝫ circa hec ⁊ in ijs operatur: que ⁊ ma-
xime diligit. puta musicus q̇dem auditu circa melodias/ amator autē discipline mente
θεορημα circa theoremata. sic aūt et reliquorū vnusquisqꝫ. delectatio autē perficit operatiōes. et
Propositio disci viuere autē quod appetunt. rationabiliter igit̄ ⁊ delectationē appetūt. perficit enī vni-
pline cōtēplatiue cuiqꝫ viuere eligibile ens. Utrū aūt ꝓpter delectationē viuere eligim⁹: vel ꝓpter viuere
delectationē: dimittat̄ in presenti. coniūgi quidem enim hec videtur ⁊ separationē non
recipere: sine operatione enim non fit delectatio. Cap. V.
Unde videnẗ ⁊ specie differre. altera enī specie ab alteris existimamus perfici: sic 19
v enī videt̄ ⁊ naturalia/ ⁊ que ab arte: puta aīalia/ ⁊ arbores/ ⁊ picture/ ⁊ imagines
⁊ domus/ ⁊ vas. similiter autem ⁊ operationes differentes specie a differentibus
specie perfici. Differūt autē que mentis ab ijs que secundum sensus: et he ipse secundū
speciē. et perficiētes itaqꝫ delectationes. Apparebit autem vtiqꝫ hoc ⁊ ex coappropria-
ri delectationum vnāquamqꝫ operationi quā perficit. coauget enim operationem pro-
pria delectatio. magis enim singula iudicant: ⁊ certius exquirunt cum delectatiōe ope-
rantes. puta geometrici fiunt gaudētes/ eo quod est geometrisare: ⁊ intelligunt singula
magis: similiter autē et amantes musicā/ et amantes edificatiuā/ ⁊ alioꝝ singuli augmē-
tant ad proprium opus gaudentes ipso. coaugent autem delectationes: coaugētia au-
tem propria. alteris autē specie: et propria altera specie. Adhuc autem hoc vtiqꝫ magis
apparebit ex eo quod est ab alteris delectatiōes: impeditiuas operationibus esse. amā-
tes enim fistulas non possunt sermonibus attendere/ si audiant fistulantem: magis gau-
dentes fistulatiua q̄ presenti operatione. secundum fistulatiuam igitur delectatio: eam
que circa sermonem/ operationē corrumpit. similiter autem hoc et in alijs accidit cū si-
mul circa duo operetur. delectabilior enī alterā expellit. ⁊ si multum secundum delecta-
tionem differat magis: vt neqꝫ operetur secundum alteram. ¶ Propter quod gauden-
tes quocūqꝫ vehementer non omnino operamur alterū. et alia facimus alijs quiete pla-
centes. puta ī theatris legumina comedētes cū praui agonizātes sint: tūc maxime ipm̄
operantur. Quia autem ꝓpria quidem delectatio cōfirmat operatiōes: ⁊ diuturniores
et meliores facit/ aliene autē officiunt: manifestū quod multū distant. fere enī aliene de-
lectationes faciunt: quod proprie tristitie. corrumpunt enī operationes proprie tristitie
puta si huic scribere indelectabile et triste/ vel ratiocinari: hic quidē non scribit/ hic autē
non ratiocinatur tristi existēte operatiōe. Accidit itaqꝫ circa operatiōes contrariū a de-
lectatiōibus/ et tristitijs proprijs. proprie autē sunt: que in operatiōe secundum seipsam
fiunt. aliene autē delectationes dicte sunt: quoniā ꝓximū quid tristitie faciunt. corrum-
punt enī: tamen non similiter. ¶ A differentibus autē operationibus epijcia ⁊ prauita- 20
te: et his quidē eligibilibus existentibus: his aūt fugiendis: his autem neutris: similes
habent ⁊ delectationes. et secundum enim vnāquāqꝫ operationē propria delectatio est:
que quidem igitur studiose propria: epijces. que autem praue: mala. etenim cōcupiscē-
tie bonorū quidē laudabiles: turpium vero vituperabiles. Magis proprie autem ope-
rationibus que in ipsis delectationes concupiscentijs. he quidē enim discrete sunt et tē-
poribus ⁊ natura/ he autē ꝓpinque operatiōib⁹ et indiscrete: sic vt habeat dubitationē si
idē est operatio delectationi. nō tamē videt̄ quidē delectatio mens esse/ neqꝫ sensus. in-
conueniens enim. sed propter non separari videt̄ idē q̇busdā. queadmodū igit̄ opera-
tiones altere: et delectationes. Differt autē visus a tactu puritate. et audit⁹ et olfactus a
gustu. similiter vtiqꝫ differunt delectationes ⁊ ab ijs que circa mentē: ⁊ vtreqꝫ abinuicē.
¶ Uidet̄ aūt esse vnicuiqꝫ aīali delectatio ꝓpria: queadmodū et opus: que enim secun- 21
dum operationē. in vnoquoqꝫ autē speculanti hoc vtiqꝫ apparebit. altera enī equi dele-
ctatio: ⁊ canis/ ⁊ hoīs/ queadmodū Heraclit⁹ ait asinū fenū vtiqꝫ diligere magis q̄ au-
rū. delectabili⁹ enī nutrimētū auro asinis. q̇ q̇dē igit̄ diuersoꝝ specie differūt specie: eas
autē q̇ eorūdē: indifferentes rationabile esse. ¶ Differūt aūt nō parū in hoīb⁹. eadē enī 22
hos quidē delectant: hos autē cōtristant. et his quidē tristia et odibilia sunt. his aūt de-
lectabilia/ et amicabilia. et in dulcibus autē hoc accidit. non enī eadē videntur febricitā-
ti et sano. neqꝫ calidum esse debili et bene habenti: similit̄ autem et in alteris hoc accidit
¶ Uidetur aūt in omnibus talibus esse quod videtur studioso: si autē hoc bene dicitur 23

(queadmodū videtur et est) vniuscuiusqꝫ mēsura virtus/ꝛ bonus secundū ꝙ talis: ꝛ de-
lectatiões erūt vtiqꝫ que huic videtur: et delectabilia q̄bus iste gaudet: que aūt huic tri-
stia: si apparēt huic delectabilia nihil admirabile. multe eni corruptiones/ et nocumēta
24 hoīm fiunt. delectabilia autē nō sunt: sed his et sic dispositis ¶Cōfessas quidē igit̄ tur-
pes manifestū ꝙ nō dicēdū delectatiões esse: p̄ter q̄ꝫ corruptis. Earū aūt q̄ epijces esse
videntur qualem vel quam dicendū hominis esse: vel ex opatiōibus manifestū. his eni
sequūtur delectatiões. siue igit̄ vna est siue plures que pfecti et beati viri / has pficiētes
delectatiões principalit̄ dicet̄ vtiqꝫ hois delectationes esse. reliquē aūt secūdo et sub-
multipliciter queadmodum operationes. Cap. VI.
Jctis autē ijs que circa virtutes/ et amicitias/ et delectationes/ reliquum est de
25 D felicitate typo ptransire: quia finem ipsam ponimus humanorum. resumētibus
26 autem predicta: compēdiosior vtiqꝫ erit sermo. ¶Diximus autē quoniā non est
habitus. etenim dormienti per viam existere vtiqꝫ/ plante viuenti vitam/ et infortunato
maxime. si vtiqꝫ hec non placent/ sed magis in operationē quandam ponēdum: queād-
modū in his que prius dicta sunt. opationū autē he quidē sunt necessarie et propt̄ alia
eligibiles/ he autem secundum seipsas: manifestum quoniam felicitatem earum que se-
cundum seipsas eligibilium aliquam ponendum: ꝛ non earum que propter aliud. nullo
enim indigens felicitas/ sed per se sufficiens. ¶Secundum seipsas sunt eligibiles: a
27 quibus nihil queritur preter operationē. Tales esse videntur autem que secundū virtu-
tem actiones. bona enim ꝛ studiosa agere: eorum que propter seipsa eligibilium. sed et
ludorum delectabiles. non eni propter altera ipsos eligunt. leduntur enim ab ipsis ma-
gis q̄ꝫ iuuantur: negligentes corpora ꝛ possessionem. Refugiunt aūt ad tales conuersa-
tiones felicitantiū multi: ꝑpter quod apud tyrannos approbant̄ in talibus cōuersatio-
28 nibus eutrapeli. que eni appetūtur: in ijs tribuūt seipsos delectabiles: indigēt autem ta-
libus. ¶Uidentur quidem igitur felicitatiua hec esse/ propter eos qui potētatibus his
vacare. Nullū autem forte signum tales sunt. non enim in potentem esse virtus neqꝫ in-
tellectus: a quibus studiose operationes. neqꝫ si ingustabiles isti existentes delectatio-
nes sincere et liberales: ad corporales refugiunt: propter hoc has existimādum eligibi-
liores esse. etenim pueri que apud ipsos preciosa: optima existimant esse. Rationabile
vtiqꝫ queadmodū pueris et viris altera videntur preciosa/ sic ꝛ prauis et ijs qui epijces.
Queadmodum igitur multotiens dictum est et preciosa ꝛ delectabilia sunt/ que studio-
so talia entia. vnicuiqꝫ autē que secundū habitum propriū eligibilissima operatio. ꝛ stu-
dioso aūt secundum virtutem. Non in ludo ergo felicitas. etenim inconueniens finem
esse ludum: et negociari et malum pati secundum vitam omnem ludendi gratia. omnia
enim (vt est dicere) alterius gratia eligimus preter felicitatem. finis eni hec. studere aūt
et laborare ludi gratia: insipiens videtur et valde puerile. ludere autem vt studeat: se-
cundum Anarcharsim recte habere videtur. requiei enim assimilatur lud⁹. impotētes Anacharsis
autem continue laborare/ requie indigent: non vtiqꝫ finis requies/ fit enim gratia opera-
tionis Uidetur autem felix vita/ secundū virtutem esse. hec autem cum studio sed non in
ludo: melioraqꝫ dicimus studiosa ridiculis ꝛ cū ludo. et melioris semper particule: ꝛ ho-
minis studiosiorem operationem. que autem melioris melior/ ꝛ felicior iam. Potieturqꝫ
vtiqꝫ corporalibus delectationibus quicunqꝫ: et bestiale non minus optimo. felicitatem
aūt nullus bestiali tribuit/ si nō et vitā. nō eni in talibus cōuersationibus felicitas: sed in
his que secundū virtutē opatiōibus: queadmodū et prius dictū est. Cap. VII.
J autem felicitas est secundum virtutem operatio / rationabile secundum opti
29 S mam. hec aūt vtiqꝫ erit optimi. siue igitur intellectus hos/ siue aliud quid quod
vtiqꝫ secundum naturam videtur principari/ et dominari/ et intelligentiam ha-
bere de bonis et diuinis: siue diuinum ens et ipsum / siue ipsorum que in nobis diui-
nissimum: huius operatio secundum propriam virtutem erit vtiqꝫ perfecta felicitas.
Quoniam autem est speculatiua dictum est. confessum autem hoc vtiqꝫ videbitur esse
et ijs que prius/ et ipsi vero. Optima etenim hec operatio. etenim eorum intellectus
que in nobis: et cognoscibilium circa que intellectus. Adhuc autem continuissima/ spe-
culari enim possumus continue magis/ q̄ꝫ operari quodcunqꝫ. Existimamusqꝫ oportere

delectationẽ admixtã esse felicitati. delectabilissima aũt earũ que secundũ virtutez ope-
rationũ: que secũdũ sapientiã cõfessa est: videtur eni philosophia admirabiles delecta-
tiones habere puritate ⁊ firmitate. rationabile aũt sciẽtibus q̃ querẽtibus delectabilio-
αυταρκεια Sufficientia
rem cõuersationẽ esse. Et que dicit autartia circa speculatiuã maxime vtiqꝫ erit. ad viue-
re quidẽ enim: necessarius et sapiẽs/ et iustus / et reliqui indigẽt. talibus aũt sufficienter
largitis: iustus q̃dẽ indiget ad quos iuste operetur ⁊ cũ quib⁹: similiter autem ⁊ tẽpera-
tus et fortis/ et aliorũ vnusquisqꝫ. sapiens autem secundũ seip̃m ens potest speculari. et
quanto vtiqꝫ sapientior fuerit: magis. melius aũt forte cooperatores habere: sed tamen
per se sufficientissimus. Videbitur vtiqꝫ autem ipsa sola propter seipsam diligi: nihil eni
ab ipsa fit p̃ter speculari. ab operabilib⁹ aũt vel plus vel minus acq̃rim⁹ preter actionẽ.
Videtur aũt felicitas in vacatiõe esse. nõ vacamus eni vt vacemus: et bellamus vt pa-
cem ducamus. practicarũ quidẽ igit virtutũ in politicis vel bellicis op̃ationes sunt. que
autem circa hec operationes: vident non vacantes esse: bellice quidẽ et penitus. nullus
eni eligit bellare eius qḋ est bellare gratia: neqꝫ preparare bellũ. videtur eni vtiqꝫ oĩno
violentus occisor quis esse: si amicos oppugnatores faceret vt pugne et occisiones fie-
rent. Est autem et que politici nõ vacans: ⁊ preter ip̃m ciuiliter cõuersari acquirens po-
tentatus et honores/ vel magis et felicitatẽ ipi et ciuibus: alterã existentẽ a politica: quã
et querimus manifestũ vt alterã existentẽ. si vtiqꝫ eas quidẽ que scḋm virtutes: actiões
politice et bellice pulchritudine/ et magnitudine p̃cellũt. he aũt non vacantes et finem
aliquem appetũt/ et non ꝓpter seipsas sunt eligibiles. intellectus aũt op̃atio/ studio dif-
ferre videtur speculatiua existens/ et p̃ter ip̃am nullũ appetere finẽ/ habereqꝫ delectatio-
nem ꝓpriam/ hec autem coauget operationem/ ⁊ per se sufficiẽs vtiqꝫ/ et vacatiuũ vtiqꝫ/
et illaboriosum vt humanũ/ et quecũqꝫ alia beato attribuuntur/ secundũ hanc op̃ationẽ
apparententia. Perfecta igitur felicitas hec vtiqꝫ erit hominis: accipiens longitudinẽ
vite perfectã. nihil enim imp̃fectũ est eorũ que felicitatis. Talis autem vtiqꝫ erit melior
vita q̃ secundũ hominẽ: non enim secundũ ꝙ homo est sic viuet: sed secundũ ꝙ diuinum
aliquid in ipso existit. quanto autẽ differt hoc a cõposito: tanto et operatio ab ea q̃ scḋm
virtutem aliam. Si itaqꝫ diuinũ intellectus ad hominem/ et que secundum hanc diuina
vita ad humanã vitã. Oportet autẽ non secundũ suadentes humana sapere hominem
entem/ neqꝫ mortalia mortalem. sed inquantũ cõtingit imortalem facere: et oĩa facere
ad viuere secundũ optimũ eorũ que in ipso. si eni ⁊ mole paruũ est, potentia et preciosi-
tate multũ magis omnibus superexcellit. Videbitur aũt vtiqꝫ et vnũquodqꝫ esse hoc:
siquidem principale et melius. incõueniens ergo fiet vtiqꝫ si non suiipsius vitam eligat
sed alicuius alterius. quod et dictũ prius: cõgruet et nũc. propriũ enim vnicuiqꝫ natura
optimum: delectabilissimũ est vnicuiqꝫ. et homini vtiqꝫ que secundum intellectum vita.
siquidem maxime hic homo. iste ergo felicissimus: Cap. VIII.

Ecundo autem qui secundũ aliam virtutem: secundũ ipsam enim operationes 30
s humane. iusta enim et fortia ⁊ alia que secundũ virtutes adinuicẽ agimus in cõ-
mutatiõibus/ et necessitatibus/ et actiõibus omĩmodis et in possessiõibus/ quod
decet vnicuiqꝫ conseruantes: hec autẽ esse videntur omnia humana. Quedam autem et
accidere et a corpore videntur/ et multũ coappropriari passionibus moris virtus. con-
iugata est eni et prudẽtia moris virtuti: et hec prudẽtie. siquidẽ prudẽtie quidẽ p̃icipia
secundum morales sunt virtutes: rectum autem moralium secundum prudentiã. cõco-
pulate autem he et passionibus: circa cõpositum vtiqꝫ erunt. Compositi autem virtutes
humane: et vita vtiqꝫ que secundum has/ et felicitas. que autẽ intellectus/ separata. tan-
tum enim de ipsa dictum est. certius enim dicere maius proposito est. Videbitur autem
vtiqꝫ et exteriori largitione in parum vel in minus indigere morali. necessariĳs quidem
enim ambobus opus ex equali fit: etsi magis laborat circa corpus politicus et quecũqꝫ
talia. parum vtiqꝫ quidem differt: ad operationes autem multum differt. Liberali qui-
dem enim opus erit pecuniĳs ad agere liberalia: et iusta vtiqꝫ ad redditiones. volunta-
tes enim immanifeste. simulant enim et non iusti iuste agere velle. forti autem poten-
tia: siquidem perficit quid eorum que secundum virtutem. et temperato potestate. qua-
liter enim manifestus erit vel iste vel aliorum aliquis? Queritur autẽ quidẽ vtrũ prin-

cipalius virtutis electio vel actiones: vt in ambabus existentis. perfectū vtiq3/ manife=
stum φ in ambabus vtiq3 erit. ad actiones autē multis opus est. et quāto vtiq3 maiores
sunt/et meliores: pluribus. speculanti aūt nullo taliū ad operationē necessitas: sed (vt
dicere) et ipedimēta sunt ad speculationē. secundū autē φ homo est et pluribus cōuiuit:
eligit quod secundū virtutē agere. opus habebit igitur talibus ad humaniter cōuersari
Perfecta autē felicitas quoniā speculatiua quedā est operatio: et hinc vtiq3 apparebit.
deos enī maxime suspicati sumus beatos et felices esse: actiones autē quales attribuere
debitū ipsis? vtrū iustas/ vel ridiculi apparebunt cōmutantes et depositiones dantes et
quecunq3 alia talia. sed fortes? sustinentes terribilia ⁊ periclitantes: quoniam bonū. vel
liberales? cui autem dabūt? incōueniens autē etsi erit ipsis numisma vel aliquid tale. si
autem temperati/ quid vtiq3 erunt? vel onerosa laus: quoniā nō habēt prauas ꝯcupiscē=
tias. pertranseuntibus autem omnia apparebunt vtiq3 que circa actiōes: parua/ ⁊ indi=
gna dijs. sed tamen omnes viuere cōspicati sunt ipsos: et operari ergo. nō oportet enim
dormire quēadmodum Endymiona. viuenti vtiq3 ab agere ablato/ adhuc aūt magis Endymion
a facere/ quid relinquitur preter speculationē? quare dei operatio beatitudine differēs:
speculatiua vtiq3 erit: et humanarū vtiq3 que huic cognatissima felicissima. Signū autē
et non participare reliqua animalia felicitate: tali operatione priuata perfecte. dijs qui=
dem enim omnis vita beata. hominibus autem inquantū similitudo quedam talis ope=
rationis existit. aliorū aūt animaliū nullū felix est: quia nequaq3 cōmunicat speculatiōe.
inquantum vtiq3 protendit speculatio: et felicitas. et quibus magis existit speculari/ et
felices esse. non secundū accidens/ sed scōm speculationē/ hec enī scōm seipsam honora=
31 bilis. q̄re vtiq3 erit felicitas speculatio quedā. ¶ Opus aūt erit et exteriori prosperitate
homi enti: nō enī p se sufficiēs natura ad speculari: sed oportet et corp⁹ sanū esse/ et cibū et
32 reliquū famulatū existere ¶ Non tamen existimādum multis et magnis indigere futu=
rum felicem: si non contingit sine exterioribus bonis beatū esse. non enim in superabun=
dantia per se sufficiens/ neq3 iudicium/ neq3 actio. possibile autem et non principes terre
et maris agere bona: etenim a moderatis poterit vtiq3 aliquis agere secundū virtutem.
hoc autem est videre manifeste. idiote enim potentibus non minus videntur studiosa
agere: sed et magis. sufficiens autem tanta existere erit enim vita felix secundum virtutē
operantis. Et Solon autē felices fore enūciauit benedicēs moderate ijs que extra dita= Solon
tos: agentes autem optima existimabat et viuētes temperate. contingit enim modera=
ta possidentes: agere que oportet. Videtur autem Anaxagoras non diuitem neq3 po= Anaxagoras
tentem existimare felicem: dicens quoniam non vtiq3 admirabitur: si quidem incōuen=
niens appareat multis. isti enim iudicāt ijs que extra: hec sentientes solum. Consonare
itaq3 rationibus videntur sapientum opiniones: fidem quidem igitur opiniones et talia
33 habent quandam. ¶ Verum autem in operabilibus ex operibus et vita iudicatur ī his
enim dominās. intendere autem predicta oportet ad opera et vitam inferentes. et con=
sonantibus quidem operibus acceptandum: dissonantibus autem sermones suspican=
34 dum. ¶ Secundum intellectum autem operans et hunc curans: et dispositus optime/
et dei amantissimus videtur esse. Si enim quedam cura humanarum a dijs fit quemad=
modum videtur: et erit vtiq3 bene rationabile gaudere ipsos optimo et cognatissimo.
hoc autem vtiq3 erit intellectus. et diligentes maxime hoc et honorantes beneficiare: vt
de amicis ipsis curantibus et recte et bene operantes. Quoniā autem hec omnia sapiēti
inexistunt: non immanifestum. deo amantissimus ergo. eundem autem verisimile et fe=
licissimum: quare et vtiq3 sic erit sapiens maxime felix.

¶ Peroratio operis. Cap. VIIII.

35 V Trum igitur si et de his et virtutibus/ adhuc aūt de amicitia et delectatiōe suffi=
cienter dictum est in typis/ finem habere existimandū electiōem: vel quēadmo=
dum dicitur non est in opabilibus finis speculari singula/ et cognoscere: sed ma=
gis operari ipa. nihil enī vtiq3 de virtute sufficiēs scire: sed habere et vti tentandū/ vel si
aliq̄liter aliter boni efficiamur. Si quidē igit essent sermones p se sufficiētes ad facere
studiosos: mltas vtiq3 mercedes ⁊ magnas iuste ferrēt scōm theognī ⁊ oportebat vtiq3 Theognis
has tribuere. Nūc aūt videt̄ ꝓuocare q̄dē ⁊ mouere iuuenū liberales posse sermōes et

κατακωχιμον morem nobilē: ⁊ vt vere amantē bonū facere vtiq͡ catacochimū ex virtute. multos aūt non posse ad bonitatē ꝓuocare. non eni nati sunt verecundie obedire/ sed timori: neq͡ recedere a prauis ꝓpter turpe/ sed ꝓpter penas. passione eni viuentes: ꝓprias delectationes persequūtur et per quas ipse erunt: fugiūt aūt oppositas tristitias. boni aūt et vt vere delectabilis: neq͡ intellectū habent non gustatiui existentes. tales autē quis vtiq͡ sermo transformaret? nō eni possibile/ vel nō facile que ex antiquo consuetudinibus cōprehensa: sermone transmutare. Amabile autem forte est si omnibus existētibus p̄ que epyices videmur fieri: accipiamus virtutē. Fieri autē bonos existimāt: hi quidē natura/ hi autem cōsuetudine/ hi autē doctrina. Quod quidē igitur natura manifestū q̄ non in nobis existit sed p̄ aliquā diuinā causam: vt vere bene fortunatis existit. Sermo autem et doctrina ne quādo nō in omibus potest: sed opus est preparatā esse cōsuetudinibus auditoris aīam ad bene gaudere et odire/ queādmodū terrā nutrientē semen. non enim vtiq͡ audiet sermonē cōmonentē/ neq͡ intelliget qui secundū passionē viuit. sic aūt habentem qualiter possibile ꝑsuaderi? totaliter aūt non videtur sermoni cedere passio sed violētie. opportet itaq͡ morem preexistere aliqualiter propriū virtutis/ diligentē bonū/ et aspernentē turpe. Ex iuuene autē ductiōe recta sortiri ad virtutē difficile: nō a talibus nutritum legibus. tēperate eni viuere et ꝑseuerāter nō delectabile multis/ aliterq͡ iuuenibus. propter quod legibus oportet ordinatā esse nutritionē et adinuētiones: nō erūt enim tristitia cōsueta facta. Non sufficiens aūt forte iuuenes existentes: nutritiōe ⁊ cura sortiri recta: sed quia et virū factū oportet adinuenire ipsa et assuefieri. et circa hec indigebimus legibus: et totalit̄ vtiq͡ circa oēm vitā. multi eni necessitati magis q̄ sermoni obediūt: et iacture q̄ bono. Propter quod existimāt quidā legispositores oportere q̄dē aduocare ad virtutē/ et ꝓuocare boni gratia/ vt obediētibus ijs qui epyices cōsuetudinibus precedētibus: inobedientibus aūt et degenerioribus existētibus et penas et punitiones apponere: insanabiles autem totaliter exterminare. epycea quidē eni et ad bonum viuentem sermoni obedire: prauum autem delectationem appetentem/ tristitia puniri queādmodum subiugale. propter quod et aiunt oportere tales fieri tristitias: que maxime contrariantur amatis delectationibus. Si igitur queādmodū dictū est futurū bonum nutriri oportet bene et assuefieri deinde sic: et in adinuentionibus studiosis viuere/ et neq͡ volentem neq͡ nolentem agere praua. hec autem vtiq͡ fient viuentibus scōm quendam intellectum et ordinem rectum habentē fortitudinem. Paterna quidem igit̄ preceptio non habet forte/ neq͡ coactū: neq͡ vtiq͡ totaliter que vnius viri nō regis existentis vel alicuius talis. lex autem coactiuā habet potentiā sermo ens ab aliqua prudētia et intellectu. Et hoīm quidam odiunt cōtrariantes motibus/ et si recte hoc ip̄m operentur. lex aūt non est onerosa precipiens epyices. In sola autem Lacedemoniorū ciuitate cū paucis legispositor curam videtur fecisse: et nutritionis/ ⁊ adinuentionū. in pluribus autem ciuitatibus neglectū est de talibus: et viuit vnusquisq͡ vt vult: Cyclopice disponens de pueris et vxoribus. Optimū quidem igitur fieri cōmunē curam et rectā/ et operari ipsum posse. Cōmuniter autem negligentibus: vnicuiq͡ videbitur vtiq͡ conuenire suis filijs et amicis ad virtutem conferre/ vel eligere quidem. Maxime aūt vtiq͡ hoc posse videbitur ex dictis legispositiuus factus. cōmunes quidē eni cure manifestū quoniam per leges fiunt: epyces autem que per studiosas. Scriptas autē vel non scriptas nihil vtiq͡ videbitur differre: neq͡ per quas vnus vel plures erudient̄. queādmodū neq͡ in musica et exercitatiua et alijs rudimentis. queādmodū eni in ciuitatibus potestatem habent legalia/ et mores: sic et in domibus paterni sermones et mores: et adhuc magis propter cognationem ⁊ beneficia. preexistunt enim diligentes et facile obedientes nature. Adhuc autē et differūt secundū vnūquodq͡ discipline cōmuniū: queādmodum in medicinali. vniuersaliter quidē febricitanti cōfert abstinētia et quies/ alicui autē forte non: et pugil forte non oībus eandē pugnam circūponit. Certius aūt agere videbitur vtiq͡ vnū quodq͡ propria cura facta: magis eni conuenienter potitur vnusquisq͡. sed curabit quidē optime secundū quod et medicus et exercitatiuus et omīs alius vniuersale sciens: quod cōmuniter omibus vel talibus congruit/ cōmunis enim scientie et dicūtur/ et sunt nō solū: sed et vnius alicuius. et nihil forte ꝓhibet bene curare et nō scie-

Admodū placēs.

Lacedemonij.

Cyclopes

tem entem: cõsiderantē aũt diligenter accidētia in vnoquoqȝ ꝓpter experientiã queãd-
modũ et medici q̃dē videnť suiipsorũ optimi esse: alteri vtiqȝ nichil potentes sufficere.
Nichil aũt minus forte volēti artifici ⁊ speculatiuo fieri: ad vniũsale eũdũ esse videbiť
vtiqȝ: et illud cognoscendũ vt cõtingit. dictũ est eñi qm̃ circa hoc scientie. Forte autem
vtiqȝ et volenti per curã meliores facere: siue multos siue paucos: legispositiuũ tentan-
dum fieri: si per leges boni fiamus vtiqȝ. quãcunqȝ eñi et ꝓpositã disponere bene: nõ est
cuiuscũqȝ: sed siquidē alicuius sciētis. queãdmodũ in medicinali et reliquis quorũ est
cura aliqua et prudentia. Igitur post hec intendendũ vnde vel qualiter legispositiuus
fiet vtiqȝ quis: vel queãdmodũ in alijs a politicis. particula eñi videbať politice esse. vel
nõ simile videbiť i politica: et reliq̃s sciētijs et potētijs: in alijs quidē eñi videnť ijdē et
potentias tradentes ⁊ operãtes ab ipsis: puta medici / scriptores. politica aũt repromit- Sophiste
tunt quidem docere sophiste: agit aũt ipsorũ nullus: sed ciuiliter cõuersantes. Qui vide
buntur vtiqȝ potētia quadam hoc agere: et experientia magis q̃ȝ mente. neqȝ eñi scribē-
tes / neqȝ dicētes de talibus vidētur: q̃ȝuis melius erat forte q̃ȝ sermones iudicatiuos et
concionatiuos. neqȝ rursus politicos facientes suos filios vel aliquos alios amicorũ.
rationabile aũt erat siquidē poterãt. neqȝ eñi ciuitatibus melius nihil relinquerēt vtiqȝ:
neqȝ sibiipsis existere eligerent vtiqȝ magis tali potentia: neqȝ vtiqȝ amicissimis. non tñ
parum videtur experientia conferre. nõ eñi vtiqȝ fierent ꝑ politicã et cõsuetudinē magis
politici. propter quod desiderantibus de politica scire: opus esse videtur experientia.
Sophistarũ autem repromittentes valde videntur longe esse a docere. totaliter autem Sophiste
neqȝ quale q̃d est: neqȝ circa q̃lia / sciũt. nõ eñi vtiqȝ tãdē rhetorice neqȝ deteriorē pone-
rent. neqȝ vtiqȝ existimarēt facile esse leges ponere ꝯgreganti approbatas legum: elige-
re enim esse optimas. queãdmodũ neqȝ electionē existentē intellectus: et iudicare recte /
maximum. queãdmodũ et in ijs que secundũ musicã. experti eñi circa singula iudicant
recte opera. et per que vel qualiter ꝑficiũt intelligũt que oportet. et qualia qualibus cõ-
cordant in expertis aũt amabile non latere vel bene vel male fiat opus / queãdmodum
in scriptura. leges autē politicis operibus assimilanť. Qualiter igitur ex his legisposi-
tiuus fiet vtiqȝ aliquis: vel optimas iudicare: non eñi videnť neqȝ medicatiui ex cõscri-
ptiõibus fieri: q̃ȝuis tentant dicere non solũ curationes sed vt sanentur vtiqȝ. et vt opor-
tet curare: singulos diuidētes habitus. hec aũt expertis quidē vtilia esse videnť: nesciē-
tibus autē inutilia. Forte igitur et legũ et politiarũ cõgregationes: potentibus quidem
speculari et iudicare que bene vel contrariũ: vel qualia qualibus congruũt: vtilia vtiqȝ
erunt. ijs autē qui sine habitu talia ꝑtranseũt iudicare quidē bene nõ vtiqȝ existit si non
secundũ casum. intelligibiliores aũt ad hec forte vtiqȝ fient. Relinquētibus igiť priori-
bus iperscrutabile quod de legispositione: ipsos intēdere magis: melius forte: et totaliť
vtiqȝ de politica. vt ad potentiã que circa humana: philosophia ꝑficiatur. Primũ quidē
igitur si quid secundũ partem dictũ est bene a ꝓgenitoribus tētemus ꝑtransire: deinde
ex cõgregatis politijs speculari qualia saluant et corrũpunt ciuitates / ⁊ qualia singulas
politias. et propter quas causas he quidem bene / he autem contrarium ciuiliter agunt.
Consideratis enim his: forte vtiqȝ magis aspiciemus et qualis politia optima: et qualiť
vnaqueqȝ ordinata: et quibus legibus et consuetudinibus vtens.

¶ Decimi Ethicorũ Aristotelis Antique traductionis Finis.

Indices operum hic contentorum

¶ Ar. Argyropilus ¶ M. M. Magna moralia. ¶ P. Parua moralia.
¶ Le. Leonardns Aretinus. ¶ An. Antiqua traductio.

Tres respublice. Pro numero 21 quinti et 50 octaui Tres reipublice labes.

βασιλεια	Regnum	τυραννισ	Tyrannis
αριστοκρατια	Optimorum potestas	ολιγαρχια	Paucorum potentia
τιμοκρατια	Censupotestas	δημοκρατια	Popularis potentia.
¶ hinc denominantur.		¶ hinc denominantur.	
Basilees	Reges	Tyranni	Tyranni
Aristocratici	Optimates	Oligarchici	Paucipríncipantes
Timocratici	Censupotentes	Democratici	Populares

¶ Hec opera hic cõtinentur: adinuicem hoc ordine conciliata.
Primo Decem libri Ethicorum Aristotelis ex Traductione Argyropili Byzantini.
¶ Commentarius in eundem.
Secundo. Magna Moralia Aristotelis Interprete Georgio Valla Placentino.
Tertio. Dialogus Aretini ad Galleotum.
Quarto. Artificial' itroductio p modũ Epitomatis In decẽ libros Ethicoꝝ Aristotel'.
Quinto. Decem Ethicorum Aristotelis ex traductione Leonardi Aretini.
Sexto. Iidem Ethicorum libri decem ex Antiqua traductione.

¶ Omnia vno volumine comprehensa et diligentissime recognita: quo ad beate viuendum nullum desit studiosis presidiũ. nullum enim vtilius studium existimauit Socrates/ et vniuersa vere philosophantium schola: eo in quo ad ꝓbitatem incitamur/ et ad virtutũ accẽdimur amorẽ. Et absoluta sunt impensis/ sumptibus/ et diligentia Henrici Stephani: in almo Parisientium studio. Anno ab incarnatione domini virtutum. 1505. 5. die Mensis Augusti.

¶ Jacobi F. Stapulensis carmen ad Paulum Emiliũ.

Quid virtus? quod sol medio clarissimus orbe.
Quid virtus? Phebe tota nitidissima nocte.
Quid virtus? Roseus qui sidera ducit ad ortum:
Lucifer. haud aliter lucens ad lucida regna
Ipsa animos reuocat: vite dux/ atqꝫ magistra.
Quid facit ipsa leuis flamma? eleuat/ albicat/ vrit.
Ipsa aqua q̃d? purgat. q̃d flos? quid Cinnama? odorãt.
Sic leuat ipsa animam virtus: sic flammat/ et vrit.
Eluit/ elutam proprio ipsa refundit odore.
Virtutes igitur: Sol/ Phebe/ lucifer/ ignis/
Et flumen lustrans/ et flos/ et cinnama odora.
¶ Quid vicium? quod nox/ stygia de valle tenebre/
Quod chaos horrendum/ et fetum serpentibus atris:
Quos mulcent dire/ genite sub nocte sorores
Vltrices anime. lachrimeqꝫ/ doloreqꝫ sequũtur/
Et furia et stridor. vis nos cõcludere paucis
Virtus ad superos: vicia ad nigra tartara mittunt.
¶ Mortales igitur meliora capessite fata
Et firmate animo/ memoriqꝫ reuoluite mente
Virtutem celum: vicium feralis abyssus
Excipit: hec tenebris/ illud quoqꝫ lumine gaudet.
Immortalem animum cognato reddite celo
(Quod breue: precipitur) morum precepta sequendo.

All Your [illegible]
P. Cornell[illegible]

Paolo Ferraris

NOVEMBRE 87